1961

Vol. I Nos. 19-28 : 11 (including one annexure)

Punjab Vidhan Sabha Debates

16th March, 1961

Vol. I–No. 19

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Thursday, the 16th March, 1961

Price : Rs. 5.15 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL, I, NO. 19, DATED THE 16TH MARCH, 1961

Read	*for*	*on page*	*line*
Proposal is under	Proposal in under	(19)12	22
Vidyapati	Vdyapati	(19)13	last, col. No. 3
Prarambhik	Parambhik	(19)14	col. 3, S.No. 8
ਸ਼੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ	ਸ਼ੀ ਸਪੀਕਰ	(19)16	15
with regard to the	with regard the	(19)16	21
Additional	Additiona	(19)38	5
Magistrate	M itrate	(19)38	15
resident	resi—	(19)42	3rd from below
Proclaimed	Procia imed	(19)43	6th from below
serial	seria	(19)44	First
Karnal	Karna	(19)44	7
Delhi	Delh	(19)44	12
I.P.C.	I.C.P.	(19)58	7
section	secti AE n	(19)66	14
Legislation	Legisation	(19)79	Heading
खान अब्दुल गफ्फार खां	खान अब्बदुल गफ़फार खां	(19)80	14
की	को	(19)80	28
ਕੁਤਮ	ਰਤਮ	(19)83	28
ਦਿਆਂਗੀਆਂ	ਦਿਆਂਗੀ	(19)84	First
रैज़ोल्यूशन	ज़ोल्यूशन	(19)84	6th from below
At this stage, Mr. Deputy Speaker	At this Deputy Speaker	(19)88	First
accommodate	accomodate	(19)14	17

Read	*for*	*on page*	*line*
limit	limt	(19)100	3
a count	account	(19)100	9th from below
ਲਿਆਵੇਗਾ	ਲਿਆਵੇਗ·	(19)105	7
दूसरे	दूस `	(19)106	7
convert	covert	(19)106	29
Members ने कहा	Members कहा	(19)106	30
एकसार	एक्सर	(19)108	11

PUNJAB VIDHAN SABHA

Thursday, the 16th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Hall, Sector 1, *Chandigarh, at* 2.00 *p. m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.*

SUPPLEMENTARIES ON STARRED QUESTION NOS. 7023* AND 7045*

*7023. **ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ** : ਕਲ੍ਹ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਸਤਿਆਂ ਤੇ ਰੇਲ ਤੇ ਮੋਟਰਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ rates ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਰਸਤੇ 6 ਪਾਈ ਫੀ ਮੀਲ ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਪੱਟੀ 5 ਪਾਈ ਫੀ ਮੀਲ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਰਸਤਿਆਂ ਤੇ ਰੇਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਕੀ ਵਜਾਹ ਹੈ ਕਿ rates ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਕੀ ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੈਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

मंत्री : मैं ने कल भी अर्ज़ की थी कि सिर्फ रेल की वजह से नहीं बल्कि और भी कई factors होते हैं यह देखा जाता है कि private operators जो वहां चलते रहे हैं उन्होंने किराया कितना fix किया हुआ है। Motor vehicles पर maintenance cost कितनी है। Regional Authorities ने minimum और maximum rate पांच पाई और सात पाई फी मील fix किया हुआ है। इस rate के दरमियान private operators जितना चाहें किराया fix कर सकते हैं। यह फर्क रेल की वजह से नहीं है।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਸੜਕ ਔਰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਪਟੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਹੈ ?

मंत्री : इस फर्क का private operators को पता होता है।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ : ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਜਿਹੜਾ ਫਰਕ ਹੈ ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

Mr. Speaker: This question does not arise.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ private operators ਨੇ rates ਵਧਾਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਜੇ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ rates ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ ?

मंत्री : इस suggestion पर ग़ौर करेंगे।

**Note.*— Starred Questions Nos. 7023 and 7045 along with their replies appear in the Punjab Vidhan Sabha Debates, Vol. I-No. 18, dated 15th March, 1961.

*7045. ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਕੀ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਮੇਟੀ Betterment Levy ਬਾਰੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ report ਗੌਰਮਿੰਟ ਪਾਸ ਆਈ ਹੈ ?

मंत्री : अभी नहीं आई ।

Mr. Speaker : The question of the Report of that Committee does not arise here. The hon. Member should give a separate notice.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : Betterment Levy ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਵਿਚ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੀ ਉਸ Betterment Levy ਦਾ rate different ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ?

मंत्री : Rate तो वही है ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਜੋ ਪਿਛੇ ਇਹ announcement ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ betterment levy 25% ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਬਾਰੇ statement ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਉਸ announcement ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ 25% ਹੀ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਸੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ?

मंत्री : इस के लिये पहिले आप ने पूछना था कि betterment levy किस rate पर charge की गई है । खैर मैं अर्ज़ करता हूं कि rates वही हैं जो advance betterment levy के fix किये गए थे लेकिन कुछ अर्सा के लिये इस की वसूली मुलतवी कर दी गई थी क्योंकि गवर्नमैंट ने यह सोचा था कि land revenue और आबयाना के जो बकाया arrears हैं वह पहिले वसूल किये जायें और बाद में betterment levy collect की जाये । इस साल floods आ गये थे इस लिये यह वसूली भी अगले साल के लिये postpone कर दी गई है ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ betterment levy ਦਾ ਜੋ ਹਿੱਸਾ ਛਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਹੈ ?

श्री अध्यक्ष : आप के सामने detailed जवाब है । (The detailed reply has been supplied to the hon. Member.)

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਜਨਾਬ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਔਰ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ percentage ਛਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

मंत्री; इस के लिये अलग notice दें ।

STARRED QUESTIONS AND ANSWERS

WATER-SUPPLY SCHEME IN TEHSIL HAMIRPUR

*6694. **Shri Rup Singh Phul :** Will the Minister for Public Works be pleased to state the details of drinking water supply schemes under the Public Health Programme so far taken up in Tehsil Hamirpur, District Kangra, and the progress so far made in each ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : The following four water-supply schemes of Hamirpur Tehsil, District Kangra, have been prepared by the State P. W. D., Public Health Branch :—

(a) Providing water-supply schemes for villages Bagh Sarai, Kasroa, Triongli, Jamnoti, Ponkhar Dhaneta, Bakhrum, Bibb, Tirun, and Kohatru of Tehsil Hamirpur,—Rs 72,366.

(b) Providing water-supply scheme for Hamirpur group of villages District Kangra,—Rs 1,35,539.

(c) Providing water-supply scheme in legwalti and Upper Bomson area, Tehsil Hamirpur,—Rs 16,15,812.

(d) Providing water-supply scheme in village Nadaun, Tehsil Hamirpur,—Rs 1,89,186.

Out of these, only schemes at (a) and (b) have so far been accepted by the Panchayats concerned. The scheme at (a) had been administratively approved by the Sanitary Board on 25th April, 1960 and technically approved by the Government of India, Ministry of Health on 30th January, 1961. The work will be taken in hand shortly. The scheme at (b) is still under consideration by the Sanitary Board, Punjab.

The schemes at (c) and (d) ahve not been accepted by the Panchayats concerned.

श्री रूप सिंह फूल : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि जहां 5 per cent खर्च पंचायतें देने की हिम्मत नही रखती हैं क्या उन्हें यह माफ कर दिया जाएगा ?

उप-मंत्री : यह Central Government की scheme है, इस की मंजूरी वहां से लेनी पड़ती है क्योंकि ऐसी स्कीमों में 50 % वह देती है । इस के बारे में अब हम कुछ नहीं कर सकते ।

श्री रूप सिंह फूल : क्या वज़ीर साहिब बतलायेंगे कि इन स्कीमों को कब तक चालू कर दिया जायेगा ?

उप-मंत्री : Government of India की मंजूरी आ गई है इस लिये अब उन्हें जलदी चालू कर दिया जायेगा ।

श्री राम चन्द्र कामरेड : क्या वजीर साहिब से मैं दरियाफ्त कर सकता हूँ कि चूंकि लोगों पर ज्यादा burden पड़ता है और वह इतना ज्यादा रुपया दे नहीं सकत, इस बात के पेशे नज़र जो पहाड़ी इलाके के लिए Special Development fund create किया जाएगा, उसमें से रुपया नहीं दिया जा सकता ?

Mr. Speaker : This is altogether a separate question.

LOANS ADVANCED FOR CONSTRUCTION OF HOUSES IN SANGRUR DISTRICT

*6970. **Sardar Rajinder Singh** : Will the Minister for Public Works be pleased to state the total amount so far sanctioned by Government in district Sangrur under the Middle Income-Group Housing Scheme from the date when the scheme was started together with the amount advanced up-to-date ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : (a) Total amount sanctioned by Government,—Rs 2,03,600 (Rs 50,000 in the year 1959-60 and Rs 1,53,600 in the current financial year).

(b) Total amount disbursed upto 31st December, 1960,—Rs 38,400.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ districts ਨੂੰ allocate ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ population ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ district authorities ਦੇ ਲਿਖੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਇਹ ਤਾਂ district authorities ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ demand ਇਤਨੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ allocation ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਡਿਪਟੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ district authorities ਕੋਲ ਕਿਤਨੀਆਂ applications pending ਹਨ ਔਰ ਕਿਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਅਜੇ ਵੀ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਜੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ?

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਇਹ ਤਾਂ D. C. ਦਾ concern ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ ਇਕ ਸਾਲ lapse ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਰੁਪਏ ਦੀ allocation ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਵਲੋਂ district authorities ਨੂੰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਤੌਰ ਤੇ instructions ਨਹੀਂ issue ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿ ਕੋਈ application pending ਨਾ ਰਹੇ ਔਰ ਰੁਪਿਆ lapse ਨਾ ਹੋਵੇ ?

श्री अध्यक्ष : यह तो supplementary नहीं बनता । हां, यह suggestion है जिस पर action लिया जा सकता है । (This is not a supplementary question. It is, however, a suggestion for action.)

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਪਰ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ allocate ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸੇ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Speaker : Any question giving information or making a suggestion cannot be a supplementary question.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ notice ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗਰੂਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ D.C. ਪਾਸ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ applications pending ਹਨ ?

Mr. Speaker: It is not a subject for a supplementary question, please.

DEVELOPMENT OF HILLY AREAS

***7039. Shri Ram Chandra Comrade** : Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the details of the areas in the State which have been demarcated as Hilly areas for purposes of development ;

(b) the amount finally allocated for the development of the areas mentioned in part (a) above ?

Dr. Gopi Chand Bhargava : (a) The Hilly areas of this State comprise :—

(1) Kangra District;

(2) Simla District;

(3) Dunera (Dhar Kalan) Block of Gurdaspur District;

(4) Una Tehsil and Hajipur, Dasuya, Bhunga, Hoshiarpur I and II, Mahilpur, Saroya and Balachaur Blocks of Hoshiarpur District ; and

(5) Nalagarh Tehsil and Rupar, Naraingarh, Manimajra, Sadhaura and Chhachhrauli Blocks of Ambala District.

(b) The amount to be allocated to these areas is being worked out.

A DIVISION FOR HILLY AREAS

***7040. Shri Ram Chandra Comrade** : Will the Chief Minister be pleased to state whether the desire of the people living in the Hilly areas of the State to be brought together in one administrative unit, as a division has come to the notice of the Government ; if so, the action, if any, taken thereon ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : *Part (a)* Yes.

Part (b) Government have recognised that the hilly areas of the State deserve special attention in the matter of development. A new post of Development Commissioner (Hilly Areas) has already been created and filled up during February, 1961, with a view to intensifying the co-ordinated development of hilly areas in the State. The proposal to appoint regional officers of major Departments for these areas is also under consideration. A Hilly Areas Advisory Committee is also being set up to advise Government on development matters.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਜਿਹੜੀ Advisory Committee ਬਣਨੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ personnel ਕੌਣ ਕੌਣ ਹੋਣਗੇ ?

Mr. Speaker : This is still under consideration.

श्री राम चन्द्र कामरेड : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि पिछले दिनों जो Development Council बनाई गई थी और जिस की एक meeting भी यहां बुलाई गई थी, क्या उसकी मयाद खत्म हो गई है ?

उप-मंत्री : मर्दुमशुमारी के बाद नई Advisory Committee बनाने का फैसला करना है। मर्दुम शुमारी हो चुकी है और जैसा कि डाक्टर साहिब ने फरमाया कि किन २ hilly areas को शामिल करना है उसी के मुताबिक फैसला किया जाना है।

श्री राम चन्द्र कामरेड : क्या मैं दरियाफ़्त कर सकता हूं कि जब तीसरी पांच-साला प्लान का पहला साल शुरू हो गया है, और उस का बजट असैम्बली पास करने जा रही है तो डिवेलपमेंट कमेटियां कब तक बनेंगी ?

उप-मंत्री : बहुत जल्दी ही बना दी जाएंगी।

श्री राम चन्द्र कामरेड : कितनी जल्दी ?

उप-मंत्री : बहुत जल्दी।

RAISING THE SALARY OF THE REVENUE CHAUKIDARS

*6696. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Revenue be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to enhance the salary of the Revenue Chaukidars ; if so, to what extent ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : No, Sir.

Shri Rup Singh Phul : May I know the monthly salaries of the Revenue Chaukidars ?

Mr. Speaker : This question does not arise.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : Class IV Government Servants ਦੇ 5 ਰੁਪਏ ਵਧਾਏ ਗਏ ਹਨ ਕੀ ਉਹ class IV ਹੇਠਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ?

Mr. Speaker : This supplementary does not arise. I do not think they are Class IV Government Servants.

MURDER CASE OF KHANNA, DISTRICT LUDHIANA

*7029. **Shri Balram Dass Tandon** : Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the names and ages of the accused in the murder case registered at Khanna, district Ludhiana, in which the skeletons of seven bodies were found ;

(b) the name of the Station House Officer, Khanna and the date when he was posted there ;

(c) whether the said Station House Officer or his predecessor received any complaint in writing or otherwise against the accused mentioned in part (a) above ; if so, the action taken thereon ;

(d) the stage at which the said case is at present ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) (1) Om Parkash, son of Gurdas Ram Khatri of Mohalla Takia Kaule Shah, City Ludhiana, aged 37/38 years.

(2) Smt. Bal Kaur, widow of Gurdas Ram Khatri of Khanna, aged 60 years.

(b) Sub-Inspector, Joginder Singh, No. 101/PR, posted since 11th April, 1960.

(c) No.

(d) Case is under trial.

Mr. Speaker : The case is *subjudice*.

श्री बलराम दास टंडन : मैं केस के merits के बारे में कुछ नहीं कहना चाहता, Part (c) में लिखा हूआ है । :—

"whether the said Station House Officer or his predecessor received any complaint in writing........."

Mr. Speaker : No, please.

DAMAGE TO MUNICIPAL ROADS IN SANGRUR CITY

***6973. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Industries be pleased to state :—

(a) whether he is aware of the fact that all the municipal roads in Sangrur City were damaged due to floods in 1960 ; if so, the details of financial help, if any, proposed to be given by the Government to the municipality to rebuild them ;

(b) whether Government have recently received any resolution passed by the Municipal Committee, Sangrur in connection with the damage to the said roads ; if so its details and the action, if any, taken thereon ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) Yes. The question of granting financial help to the Committee is under consideration of Government.

(b) Yes. The Municipal Committee, Sangrur, has requested for a grant of a sum of Rs 3,05,400 for repairing the damaged property. This is also receiving attention.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ definite help ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ Central Government ਨੇ ਵੀ ਦੇਣੀ ਸੀ ?

उप-मंत्री : गवर्नमेंट ने Revenue Department की duty लगाई हुई है कि दूसरे नुकसान भी जो हुए हैं उन सब का data इकट्ठा कर के सरकार के पास रिपोर्ट करें। जब सारी इत्तलाह आ जाएगी तो फिर Central Government के पास forward की जाएगी और उस के मुताबिक ही action लिया जाएगा।

श्री राम चन्द्र कामरेड : यह final help देने के लिए कितने दिन और लग जाएंगे ?

उप-मंत्री : जल्दी ही फैसला हो जाएगा।

ELECTIONS TO MUNICIPAL COMMITTEE, MUKTSAR

***7053. Sardar Gurmit Singh Mit** : Will the Minister for Industries be pleased to state whether elections to the Municipal Committee, Muktsar, have been postponed ; if so, the reasons therefor and the time by which elections are proposed to be held ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : (i) Yes.

(ii) Elections to Municipal Committee, Muktsar were postponed owing to Maghi Fair taking place on the date of elections.

(iii) Efforts will be made to hold elections to this Municipal Committee, in the midsummer, say in the month of June or July, 1961.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਮਾਘੀ Fair ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ dates ਸਨ ?

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਨ੍ਹਾਂ dates ਤੇ ਹੀ fall ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਜੇਕਰ ਇਸ ਦਾ ਔਰ ਮਾਘੀ Fair ਦਾ ਫਰਕ 10 ਦਿਨ ਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਇਹ ਕਿਉਂ postpone ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ?

ਉਪ-ਮੰਤ੍ਰੀ : ਮੇਲੇ ਕਰਕੇ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ?

ELECTORAL ROLLS

***7071. Shri Balram Das Tandon** : Will the Minister for Industries be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to prepare Electoral Rolls for the elections to Municipal Committees in Hindi, Urdu and Gurmukhi in the Punjabi Region ; if so, the time by which the same will be finalised ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : No.

श्री बलराम दास टण्डन : क्या वजीर साहिब बतलाएंगे कि यह फैसला क्यों नहीं किया गया ?

उद्योग मंत्री : जो फैसला पहले हो चुका है उसको तब्दील करने का इस वक्त कोई विचार नहीं है। पहले यह फैसला हुआ था कि दोनों Regions में रहने वालों की सहूलियत के लिए एक कापी उर्दू में भी की जाएगी, क्योंकि अभी उर्दू के जानने वाले बहुत हैं।

श्री बल राम दास टण्डन : अगर गवर्नमेंट उर्दू के अन्दर इलैक्टोरल रोल बनाने को तैयार है तो हिन्दी के अन्दर क्यों नहीं बनाने को तैयार होती ?

मंत्री : इलैक्टोरल रोल्ज़ रीजनल भाषा में ही होंगे लेकिन यह जो भी बताया वह उर्दू की बात है और उसको लोगों की सहूलियत देखते हुए किया गया।

श्री बल राम दास टण्डन : अगर सहूलियत की ही बात है तो जब लोग हिन्दी के अन्दर कापी लेने की मांग करते हैं तो उनके लिए हिन्दी में रोल बनाए जा सकते हैं।

मंत्री : मैंने यह बात कही है, कि गवर्नमेंट का यह फैसला है कि रीजनल भाषाओं में इलैक्टोरल रोल तैयार होंगे। उर्दू तो सिर्फ सहूलियत के लिए ही है। क्योंकि हम उर्दू के अभी भी accustomed हैं।

श्री बल राम दास टण्डन : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि उनके पास किसी म्यूनिस्पिल कमेटीज़ की तरफ से कोई दरखास्त आई ?

श्री अध्यक्ष : यह Separate Question है। (It is a separate question.)

INCREASE IN LAND REVENUE

*6597. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Revenue be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to increase the rate of land revenue in tho State ; if so, to what extent ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : There is no prosposal under the consideration of Government to increase the rate of land revenue in the State.

REALISATION OF INCREASE OF LAND REVENUE

*6598. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) whether it is the intention of the Government to spread the 50 per cent increase in the land revenue over both the crops of the year ;

(b) the amount that is expected to be realised on account of the increase in the land revenue ;

(c) whether there is any proposal under the consideration of Government to exempt the owners of land upto ten acres from the payment of the said increase of land revenue ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) No Land Revenue has been increased as such.

(b) Question does not arise in the light of reply at (a) above.

(c) Question does not arise in the light of reply at (a) above.

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि Education के लिये या University के लिये सरकार ने 50 प्रतिशत surcharge लेने का फैसला किया है ?

उप-मंत्री : Punjab Land Revenue Surcharge Bill पिछले इजलास में पास किया जा चुका है ।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : क्या सरकार वह 50 प्रतिशत वसूल नहीं करेगी ?

श्री अध्यक्ष : उन्होंने एक मौजूं जवाब दे तो दिया है, और आप क्या चाहते हैं। (Proper answer to the question has already been given by him, what more does the hon. Member expect?)

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : मैंने पूछा था कि 50 प्रतिशत लेने का जो फैसला किया था आया वह ख्याल तरक कर दिया है या कि नहीं ?

उप-मंत्री : यह सवाल, जनाब, यहां पैदा ही नहीं होता वैसे हम ने आप की information के लिए कह दिया है कि यह बिल अलग पास हो गया है ।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : मैंने तो जनाब, यह पूछा है कि आया आप इस को वसूल करेंगे या कि नहीं ?

श्री अध्यक्ष : उन्होंने land revenue बढ़ाया नहीं बल्कि 50 प्रतिशत surcharge वसूल करने का उन्होंने एक अलग तरीका अपनाया है जिस के लिए उन्होंने यह बिल पास किया है। यह महज़ लफ़्ज़ों का ही हेर फेर है। (In fact, there has been no increase in the land revenue but only another way of collecting 50 per cent surcharge has been devised in this Bill. There is a difference in wording only.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं, जनाब, यह पूछना चाहता हूं कि क्या जनाब की मौजूदगी में लफ़्ज़ों का हेर फेर हो सकता है ?

श्री अध्यक्ष : इस में है क्या, वह कहते हैं हम ने land revenue नहीं बढ़ाया, मगर एक अलहदा बिल के ज़रिये वसूल कर रहे हैं। (There is nothing in it. They maintain that Land Revenue has not been raised but it is being recovered by means of another Bill.)

DAMAGE TO CROPS BY FLOODS, ETC.

*6599. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) the total tonnage of crops of different kinds destroyed by floods and other natural calamities in the State during the period from 1956-57 to 1960-61 and the value thereof ;

(b) the extent of damage caused to crops during the said period by rats and jackals ;

(c) the names of five districts in the State in the descending order of loss in crops suffered during the said period ?

Rao Birendar Singh : (a) Approximately 13,659 tons of crops of different kinds of the estimated value of Rs 52,18,881 were destroyed by natural calamities (other than floods) during the period from 1956-57 to 1960-61. About 4,46,229 tons of crops of different kinds of the estimated value of Rs 19,37,41,266 were destroyed by floods during the calender years 1959 and 1960. Similar information in respect of loss to crops due to floods in respect of calendar years 1956, 1957 and 1958 is not readily avilable, but the total cropped area so affected during this period was about 23,74,680 acres, with the value of the crops estimated at Rs 34,56,65,239. Information is not available in the case of loss to crops due to floods, financial year-wise.

(b) 1,25,000 tons of the estimated value of Rs 4,02,70,000.

(c) Sangrur.

Gurgaon.

Ferozepore.

Amritsar.

Ludhiana.

मौलवी अब्दुल गनी डार : जनाब इस की copy मुझे नहीं मिली अगर कापी मिल जाए तो कल या जब भी आप मौका दें मैं supplementaries कर लूंगा ।

Mr. Speaker : Sorry, I can't allow supplementaries. A copy will be given to you for information,

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਣਗੇ ਕਿ floods ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ Government ਦੇ ਪਾਸ ਕੋਈ special programme ਹੈ ?

मंत्री : ज़हर free distribute की जाती है ।

श्री राम प्यारा : क्या मैं पूछ सकता हूं कि जो anti-flood measures इस्तेमाल किए जा रहे हैं वे काफ़ी हैं ?

मंत्री : काफी होंगे लेकिन यह लम्बा प्रोग्राम है जो कि जल्दी पूरा नहीं किया जा सकता।

श्री राम प्यारा : लम्बा प्रोग्राम कितने अर्से में complete हो जाएगा ?

मंत्री : Third Plan में भी जाएगा और अगर उस में पूरा न हो सका तो 4th Plan में जाएगा ।

GOVERNMENT RAJ HIGH SCHOOL, SANGRUR

***6974. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state —

(a) whether he is aware of the fact that Government Raj High School, Sangrur, does not possess its own building and it is housed in an orphanage building of a Trust.

(b) whether he is also aware of the fact that at present classes in the said school are scattered at four different places in the city; if so, the names of buildings in which these classes are being held and the details of accommodation occupied in each, with the number of students in these classes ;

(c) whether Government propose to make some arrangements to put all the classes in one building; if so, what ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) No. Only 8th to 11th Classes are housed in a rented building of an orphanage.

(b) Yes. Details of which are given as under :—

(1) Orphanage ..	8th to 10th	597 students	Rented
(2) Middle Section building	6th and 7th	506 students	Government
(3) Baggi Khanna	4th and 5th	386 students	Government

(Out of 60 rooms, 14 rooms are at the disposal of the School.)

(4) Qila Mubarik ..	1st to 3rd ..	468 students	Government

(c) No. such proposal in under the consideration of Government at present.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਚਾਰ ਜਗ੍ਹਾ high school scattered ਹੋਣ ਨਾਲ ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ efficiency ਉਤੇ effect ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

मंत्री : Efficiency पर ज़रूर फर्क पड़ता है। यह चीज़ गवर्नमेंट के under consideration है कि तमाम स्कूल को एक जगह लाया जा सके। जब तक बड़ी building available नहीं हो जाती गवर्नमेंट इस कोशिश में है कि किसी तरह से दो हिस्सों में ले आए।

AWARD TO WRITERS

***7070. Sardar Dhanna Singh Gulshan :** Will the Minister for Education be pleased to state whether any awards were given by Government in the Language Department to the authors of best articles, poems, dramas and plays during 1960 ; if so, what, together with the names and addresses of those to whom these were given ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : The requisite information is laid on the Table of the House.

During the year 1960 the Language Department awarded prizes to the following authors for the books/MSS. mentioned against the names which were adjudged as the best :—

Serial No.	Name of Author	Name of Book	Category	Prize
	Panjabi			
				Rs
1	Shri Bawa Balwant, care of Dr. Iqbal Singh Saini, Karol Bagh, New Delhi	(i) Sughandh Sameer	Poetry ..	500
2	Bibi Jaswant Ahluwalia, Chautra Jattan, Patiala	(ii) Ret Thal ..	Do ..	500
3	Shri Harsharan Singh, Model Town, Jullundur	Jigra ..	Drama ..	500
4	Shri S. S. Ashok, Sirhindi Gate, Patiala	Srimad Bhagwad Gita	Translation ..	500
5	Shri Gurbax Singh, Preet Lari, P. O. Preet Nagar, district Amritsar	Ishak Jinhan De Haddin Rachiya	Fiction ..	500
6	Shri Gurdit Singh, M.L.C., Editor Daily, 'Parkash', Chandigarh	Mera Pind ..	Essays ..	800
7	Shri Pritam Singh, Lecturer Government College, Dharamsala	Bhautik Bhugol ..	Scientific and Technical Literature	800
8	Capt. Dr. Inderjit Singh, Delhi	Sade Dand Te Sadi Sehat	Popular Literature	800
	Hindi			
1	Shri Jai Nath Nalin, Dayanand College, Hissar	Dharti Ke Bol ..	Poetry ..	800
2	Shri Chandra Gupta Vidyalankar, Editor 'Aajkal', Publications Division, Delhi	Nayaye Ki Raat ..	Drama ..	800
3	Shri Upendra Nath Ashk, 5, Khusro Bagh Road, Allahabad	(i) 100 Shreshth Kahaniyan	Fiction ..	400
4	Shri Yash Pal, 21-Hewett Road, Lucknow	(ii) Au Bhairavi ..	Fiction ..	400
5	Shri Shivdan Singh Chauhan and Smt. Vijay-Chauhan, Government College, Gurgaon	Jurm Aur Saza ..	Translation ..	800
6	Shri Jai Nath Nalin, Dayanand College, Hissar	(i) Vidyapati ..	Criticism ..	400

[Minister for Education]

Serial No.	Name of Author	Name of Book	Category	Prize
7	Shri Ganpati Chandra, P. U. Hindi Department, Chandigarh	(ii) Hindi Men Shrinagar Parampara Aur Bihari	Criticism ..	400
8	Shri Manohar Lal, S. D. College, Ambala	(i) Parambhik Arth Shastar	Scientific and Technical Literature	400
9	Shri Jai Chandra Vidyalankar, Sadhu Ashram, Hoshiarpur	(ii) Bharatiya Ithas Ki Mimansa	Scientific and Technical Literature	400
10	Shri Ram Nath Vanprasthi, Delhi	Shri Guru Gobind Singh	Popular Literature	500

STIPENDS FOR SCHEDULED CASTES AND TO BACKWARD CLASS STUDENTS IN PRIVATE SCHOOLS

*7072. **Sardar Dhanna Singh Gulshan** : Will the Minister for Education be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to give stipends to students belonging to the scheduled castes or backward classes studying in the privately-managed schools in the State ; if so, the details thereof ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : Scheduled Castes and other Backward Classes students are already being given stipends, from 7th Class onwards in Pepsu area and 9th class onwards in the erstwhile Punjab area. In the 3rd Five-Year Plan, the Punjab pattern will be adopted uniformally.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ private managed schools ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ Government Schools ਵਿਚ ਵੀ ?

मंत्री : दोनों में ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ other backward classes ਹਨ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ?

मंत्री : वैसे तो इस चीज का इस सवाल से कोई सम्बध नहीं है फिर भी में बता देता हूं कि उन को भी वजीफे दिए गए हैं ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਪਰ ਜਿਹੜੀਆਂ other backward classes ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਜ਼ੀਫਿਆਂ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤਾਂ Central Government ਨੇ ਦੇਣੀ ਸੀ ਔਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

(Not replied)

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵਜ਼ੀਫੇ erstwhile ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਔਰ ਜੋ erstwhile ਪੈਪਸੂ ਦੇ area ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ amount ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਕਮ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਦੇ area ਵਿਚ ਸਤਵੀਂ ਅਤੇ ਅਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ । ਲੇਕਿਨ ਤੀਜੀ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਜ਼ੀਫੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਦੋਹਾਂ areas ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਫਿਆਂ ਦਾ amount ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ difference ਹੈ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਨੌਵੀਂ, ਦਸਵੀਂ ਔਰ ਗਿਆਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਜ਼ੀਫਿਆਂ ਦਾ amount ਦੋਹਾਂ areas ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ।

डाक्टर परमानन्द : क्या यह चीज़ गवर्नमैंट के under consideration है कि अगले साल से यह private स्कूलों के बच्चों को भी वजीफे देगी ।

मंत्री : मैं ने तो बताया है कि गवर्नमैंट पहले से ही दोनों privately-managed स्कूलों और गवर्नमेंट के स्कूलों के बच्चों को यह वजीफे दे रही है ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਕੀ backward classes ਔਰ scheduled castes ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਹੈ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਖਰੀਆਂ ਵਖਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਹਨ । ਇਕ scheme scheduled castes ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਹੈ ਔਰ ਦੂਜੀ scheme Government of India ਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ backward classes ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ ।

श्री भाल राम : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि वज़ीफे देने के बारे में पैप्सू के इलाके में पैप्सू का formula लागू होगा या पंजाब का लागू होगा ?

मंत्री : पंजाब के तरीके से यह वज़ीफे दिये जायेंगे ।

*6710 STARRED QUESTION NO. 6710 POSTPONED.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ postpone ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਔਰ ਹੁਣ ਫਿਰ postpone ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਇਥੋਂ head quarters ਤੋਂ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਪੰਚ ਕਿਤਨੇ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੜਾ simple ਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ postpone ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

श्री अध्यक्ष : आप ठीक कहते है। मैं आप से agree करता हूं। पता नहीं यह इस का जवाब क्यों नहीं दे रहे। (The hon. Member is absolutely right. I agree with him. I fail to understand why the Government is not giving its reply.)

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਵਿਚ ਹਰੀਜਨ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ figures ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੂਜੀਆਂ figures ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਸ਼੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਇਨ੍ਹਾਂ cases ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਿਹੜੇ part ਦਾ ਜਵਾਬ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ ਔਰ ਜਿਹੜੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਰੋ ਕਿ information is being collected. (In future, the hon. Minister should supply the information with regard to that part of the question which is readily available with him and with regard the rest, he may say that the information is being collected.)

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਅਗੇ ਵਾਸਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦਿਆਂਗੇ।

Mr. Speaker : I am not going to tolerate this regular practice of getting postponements. I am going to be very strict about it. ਮੈਂ question hour ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ ਅਗਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ postpone ਕਰ ਦਿਉਗੇ। I know it for certain that the information in regard to this question is available with the Department. (I am not going to tolerate this regular practice of getting postponements. I am going to be very strict about it. I shall be compelled even to give up the question hour, if the hon. Ministers again try to postpone the supply of necessary information like this. I know it for certain that the information in regard to this question is available with the Department.)

VILLAGES PROPOSED TO BE ELECTRIFIED IN TEHSIL HAMIRPUR, IN III PLAN PERIOD

***6695. Shri Rup Singh Phul, :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the number of villages that are proposed to be electrified during the 3rd Five-Year Plan in tehsil Hamirpur of district Kangra ?

Shri Dalbir Singh (Deputy Minister) : The III Five-Year Plan provides for the electrification of 80 villages in Kangra District. No Tehsil-wise targets have, however, so far been fixed.

श्री रूप सिंह 'फूल' : क्या गवर्नमेंट ने tehsil-wise गांवों को electrify करने की स्कीम बनाई है ?

मंत्री : स्कीमें tehsil wise नहीं बनतीं । एक project होती है जिस में मुख्तलिफ तहसीलों के गांव आ जाते हैं ।

श्री रूप सिंह 'फूल' : क्या गवर्नमेंट के पास मुख्तलिफ गांवों को electrify करने के लिये कोई representation आई है ?

मंत्री : इस के लिए अलग नोटिस दें ।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਜੇ tehsil-wise ਕੋਈ ਸਕੀਮ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਕੀ year-wise ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਇਤਨੇ ਪਿੰਡ electrify ਕਰਨੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਇਤਨੇ ?

मंत्री : इस बात का ख्याल रखा जाता है । कांगड़ा ज़िला में 80 गांव Third Five Year Plan में electrify करने का अंदाज़ा है । अगर funds मिल सके तो शायद ज्यादा कर सकें । 1961-62 में 25 गांव को electrify करने का इरादा है ।

राजा रघुबीर सिंह : क्या इन 80 गांव में लाहौल और स्पिटी का area भी शामिल है। मैं इस बात की तशरीह चाहता हूं कि क्या कांगड़ा डिस्ट्रिक्ट में कुल्लू और लाहौल का area भी शामिल है ?

मंत्री : स्पीकर साहिब, Kangra District की तशरीह की क्या ज़रूरत है ।

Mr. Speaker : It is clear. Kangra District includes Kulu and Lahaul in it.

श्री रूप सिंह फूल : अगले साल जो 25 गांवों को electrify करने की स्कीम है क्या उन के नाम मिनिस्टर साहिब वता सकते हैं ?

मंत्री : अगर माननीय मैम्बर 25 गांवों के नाम मालूम करना चाहते हैं तो अलग नोटिस दें ।

ELECTRIFICATION OF CERTAIN VILLAGES IN TEHSIL MOGA, DISTRICT FEROZEPORE

*7055. **Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the number and names of villages in Police Stations, Baghapurana and Nihal Singh Wala, Tehsil Moga, District Ferozepore, which have been electrified during the period from 1951 to 1961 ;

(b) whether any power connections have also been given for tubewells in the said areas, if so, when and at what places ?

Shri Dalbir Singh (Deputy Minister) : (a) The following villages in Police Stations, Baghapurana and Nihal Singh Wala have been electrified during the period under reference :—

Serial No.	Name of Police Station	No. of villages electrified	Names of villages electrified
1	Baghapurana ..	3	(1) Baghapurana (2) Chirk (3) Mallianwala
2	Nihal Singh Wala ..	3	(1) Badni Kalan (2) Badni Khurd (3) Bir Badni

(b) Not yet.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ : ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ representation ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ electrify ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ?

मंत्री : वह स्थान electrify हो चुके हैं ।

SPORTS COUNCIL

*6972. **Sardar Rajinder Singh** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether Government have constituted any Sports Council in the State ;—

(a) if so, the names of members thereof with their addresses and the criteria kept in view while nominating each one of them ;

(b) the details of association or experience in sports in the case of each member of the Council referred to above ?

Rao Birendar Singh : Yes. The names/designations of the members and their addresses are given below :—

Official Members

(1) Irrigation and Power Minister, Chandigarh.

(2) Chief Parliamentary Secretary, Chandigarh.

(3) Financial Commissioner, Development, Chandigarh.

(4) Vice-Chancellor, Punjab University, Chandigarh.

(5) Inspector-General of Police, Chandigarh.

(6) Director, Social Welfare and Sports, Chandigarh.

(7) Director of Panchayats, Chandigarh.

(8) Director of Public Instruction, Punjab, Chandigarh.

Non-Official Members

(9) Raja Bhalindra Singh, M.L.A., 1, Race Course Road, Patiala.

(10) Shri Ashwani Kumar, I.P., Additional Inspector-General of Police, Chandigarh.

(11) Shri Manmohan Kapur, 2 School Lane, New-Delhi.

(12) Shri K. S. Poswal, Advocate, Gurgaon.

(13) Shri Umrao Singh, M.L.A., 41 Abadpura, Jullundur.

(14) H. H. Maharani of Patiala, Motibagh Palace, Patiala.

(15) Shri Sri Chand, M.L.A., Prem Niwas, Civil Line, Rohtak.

The general criteria kept in view while nominating all these members, were their interest in Sports, representation of various organisations, bodies or departments concerned with the promotion of sports activities and different areas in the State.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਸੀ "the details of association or experience in sports in the case of each member of the council referred to..." ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ sports association ਨੂੰ represent ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ experience ਹੈ ?

Mr. Speaker : It has already been stated in the reply "They respresent some interest in sport".

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕਪੂਰ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਬਾਬਤ experience ਹੈ ਜਾਂ ਕਿ sports ਦਾ experience ਹੈ ?

मंत्री : उन को Sports का भी experience है और वे University के Fellow भी हैं ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜ ਤਕ ਕਿਸੇ sport ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ।

मन्त्री : वे आज भी चौधरी बलबीर सिंह को कुश्ती में गिरा सकते हैं । (हंसी)

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ Fellow ਹੋਣਾ ਇਹ qualification ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ Sports Council ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

श्री राम प्यारा : इन्होंने फरमाया है कि जिन लोगों की खेलों में दिलचस्पी थी उन को कौंसिल का मैम्बर बनाया गया । क्या मैं पूछ सकता हूं कि यह बात जज करने के लिये सरकार ने कोई अफसर मुकर्रर किया था या कि मैम्बरों ने यह बात लिख कर दी थी कि फलां फलां आदमी को कौंसिल का मैम्बर बनाया जाए ?

Mr. Speaker : It has been stated in the reply that their interest in Sports, representation of various organisations were considered while nominating them on the Sports Council.

श्री राम प्यारा: क्या मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि कौन कौन सी organisations ने किन किन के नामों को इस nomination के लिए recommend किया ?

मंत्री : यह nominations किसी की recommendation पर नहीं होतीं और न ही किसी से दरखास्तें मांगी जाती हैं, न interviews होती हैं । जब इस बात का फैसला होना होता है तो गवर्नमैंट की जितनी machinery होती है उसमें सभी की राय शामिल होती है, मुख्तलिफ levels पर इस बात का examination होता है और फिर कहीं decision लिया जाता है । हां, अगर किसी individual member की बाबत पूछें तो बताया जा सकता है कि वह किस association, organisation या section को represent करता है ।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਮਹਾਰਾਨੀ ਪਟਿਆਲਾ ਕਿਸ sports association ਨੂੰ represent ਕਰਦੀ ਹੈ ?

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਚੀਫ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸੈਕਰੇਟਰੀ ਕੀ ਖੇਲਾਂ ਖੇਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ?

Mr. Speaker : Do not make a fun of this question please.

CONNECTING CERTAIN MANDIS IN FEROZEPORE DISTRICT WITH PUCCA ROADS

***7054. Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Minister for Public Works be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to connect the Mandis of villages Bari Wala, Lakhewali and Roranwali of district Ferozepore with pucca roads ; if so, when ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : No.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ District Development Committee, Ferozepore ਵਲੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ recommendations ਆਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੀ action ਲਿਆ ਗਿਆ ?

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਉਹ 20 ਸਾਲਾ scheme ਵਿਚ included ਹਨ ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ District Development Committee ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ priorities recommend ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀ action ਲਿਆ ਹੈ ?

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਬਿਉਪਾਰ ਮੰਡਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਲੋਂ ਕੋਈ representation ਆਈ ?

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਨੋਟਿਸ ਦਿਉ ।

HOSPITALS/DISPENSARIES OPENED IN TEHSIL MOGA, DISTRICT FEROZEPORE

***7056. Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Chief Minister be pleased to state the number of dispensaries, hospitals and primary health centres opened in the areas within the jurisdiction of police stations Baghapurana and Nihal Singh Wala in tehsil Moga, district Ferozepore, during the period from 1957 to 1961 and the names of places where they have been opened ?

Shrimati Dr. Parkash Kaur (Deputy Minister) : During the period from 1957 to date one Primary Health Centre has been opened in Thathi Bhai in Bhagapurana, Police Station and another Primary Health Centre has been opened in Patto Hira Singh in Nihal Singh Wala Police Station. No other dispensary and hospital has been opened during this period within the jurisdiction of these police stations.

PRODUCTION OF WHEAT, GRAM, SUGARCANE AND COTTON

***6600. Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state the increase in the production of Wheat, Gram, Sugarcane in terms of gur and cotton in terms of bales in 1955-56 and in 1959-60 as compared to 1951-52 and 1956-57, respectively. ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : The requisite information is given in the attached statement.

Figures for all the years except 1959-60 are according to Season and Crop Report. Final forecast figures have been given for the year 1959-60 Columns Nos. (3) and (6) show per cent increase (+) or per cent decrease (—) as a comparison between columns Nos. (1) and (2) and (4) and (5) respectively.

Production in '000' tons/bales in the Punjab State

	1951-52	1955-56	percentage Increase (+) decrease (—)	1956-57	1959-60	Percentage Increase (+) decrease (—)
	1	2	3	4	5	6
Wheat ..	1,473	1,820	+23.56	2,045	2,086	2.00
Gram ..	662	1,696	+156.19	1,893	1,583	—19.58
Sugar cane (Gur) ..	535	533	—0.38	544	857	+57.54
Cotton ..	400	533	+33.25	739	800	+8.25

PRODUCTION OF FOODGRAINS IN CERTAIN DISTRICTS

***6601. Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state the total quantity of foodgrains produced in districts Hissar, Rohtak, Karnal, Ferozepur, Ludhiana and Jullundur during the years 1952, 1955 and 1959.

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : The requisite information has been placed on the table of the House.

The estimates of production are maintained for agricultural year and not for Calendar year. Information has therefore, been given for years 1951-52, 1952-53, 1954-55, 1955-56 and 1958-59, 1959-60, for years 1952, 1955 and 1959.

Production in '000' tons

District		*Rice (husked)*		*Maize*		*Bajra*		*Jowar*		*Wheat*		*Gram*		*Barley*		*Total pulses (excluding gram)*	
		1951-52	1952-53	1951-52	1952-53	1951-52	1952-53	1951-25	1952-53	1951-52	1952-53	1951-52	1952-53	1951-52	1952-53	1951-52	1952-53
Hissar	..	3	4	(b)	1	4	151	9	9	29	44	39	161	14	7		3
Rohtak	..	2	2	1	3	3	69	19	24	84	114	40	149	11	7	1	2
Karnal		29	33	7	22	8	21	9	11	98	147	44	92	5	3	7	6
Ferozepur	..	21	93	15	23	22	21	1	1	234	248	156	117	36	18	7	7
Ludhiana	..	(b)	1	36	37	1	1	(b)	(b)	111	118	34	43	4	1	2	2
Jullundur	..	1	2	61	44	2	2	(b)	..	105	134	13	19	1	(b)	1	2
		1954-55	1955-55	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56	1954-55	1955-56
Hissar	..	10	7	1	2	67	111	8	3	92	129	397	473	38	25	2	5
Rohtak	..	3	1	3	3	21	48	14	10	114	138	187	161	13	11	2	3
Karnal	..	37	34	16	28	9	15	9	4	164	166	111	165	6	5	6	7
Ferozepur	..	37	24	18	15	12	9	(b)	..	292	264	217	194	31	31	6 2	3
Ludhiana	..	1	..	37	28	1	..	(b)	..	145	108	59	34	2	3		1
Jullundur	..	2	3	4 0	29	1	1	(b)	..	118	85	39	22	(b)	..	2	..

[Deputy Minister]

District	Rice (husked)		Maize		Bajra		Jowar		Wheat		Gram		Barley		Total pluses (excluding gram)	
	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60	1958-59	1959-60
Hissar ..	16	17	3	5	70	83	10	12	146	111	622	474	24	19	8	9
Rohtak ..	5	3	3	5	29	28	15	15	157	146	261	140	11	8	2	2
Karnal ..	74	84	30	43	7	24	6	6	171	149	164	121	4	4	13	13
Ferozepur ..	42	41	33	41	11	17	..	(b)	353	317	234	179	31	20	4	3
Ludhiana ..	1	1	45	61	..	1	..	..	110	99	60	48	2	2	1	1
Jullundur ..	6	5	44	52	1	2	..	(b)	628	136	41	40	..	(b)	1	2

Note :—Production Figures for the year 1951-52 to 1958-59 are according to Season and Crop Report. Figures for 1959-60 are according to final Forecast Reports.

(b) means less than 500 tons.

मौलवी अब्दुल ग़नी डार: क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि हिसार की 1951-52-53 की पैदावार 4,80,000 ton थी, 1954-55-56 में यह 13,70,000 हो गई, 1958-59-60 में 16,19,000 टन हो गई थी यानी पहले से 4 गुना ज्यादा और इस के मुकाबले में लुध्याना की पैदावार जो 1951-52-53 में 5,85,000 टन थी वह 1958-59-60 में महज़ 4,32,000 टन रह गई इस की क्या वजह है ?

उप-मंत्री : Agricultural products, Government की कोई nationalised industry नहीं है यह तो cultivators और natural resources पर depend करता है, कहीं पर floods आ जाते हैं और कहीं पर waterlogging है। यह पैदावार का बढ़ना और घटना different places के different हालात पर मुनहसर है।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार: तो क्या वज़ीर साहिब यह बात बतायेंगे कि हिसार, रोहतक और करनाल जिन की पैदावार पहले दो साल में 15,53,000 टन और आखीर साल 28,83,000 टन थी लेकिन इस के मुकाबले में जालन्धर, लुधियाना और फीरोज़पुर सिलसिलेवार 19,92,000 टन, 77,78,000 टन और 61,78,000 टन है, इन सब में इतना फर्क है क्या यह मौसम की खराबी की वजह से है या इसकी कोई और वजह है ?

उप-मंत्री : जो वजह मैंने पहले दी है वही इस की वजह है।

UNSTARRED QUESTIONS AND ANSWERS

SCHOOLS OPENED IN KARNAL DISTRICT SINCE APRIL, 1957

3489. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Education be pleased to state the number of Government High, Middle and Primary Schools opened in Karnal District since April, 1957 and the names of places where they have been opened ?

Shri Amar Nath Vidyalankar :

Primary Schools

1957	..	Nil
1958	..	18
1959	..	46
1960	..	58

Names of places—list appended.

Middle and High Schools

1957-58—
1 (Middle School)

1958-59 to 1960-61—

Nil

[Minister for Education]

Names of places where Primary Schools were opened.

1958—

1. Khukhni.
2. Dharwala.
3. Alipur Viwan.
4. Sambhi.
5. Bakali.
6. Dab-Khera.
7. Kanthala.
8. Megha Majra.
9. Unheri.
10. Saina, Saidan.
11. Begpur.
12. Duliani.
13. Kamheri.
14. Batheri.
15. Malakpur.
16. Gohran.
17. Buchi.
18. Kangowal.

1959—

1. Kheri Bulanwali.
2. Sangat Pura.
3. Kalawar.
4. Kukar Kunda.
5. Fariabad.
6. Narwala.
7. Madukhera.
8. Kherak Gadian.
9. Hanuman Majra.
10. Kakheri.
11. Bhadsui.
12. Kheri Daban.
13. Solu Majra.
14. Kakral Gujran.
15. Kharakhra.
16. Kamoda.
17. Nilochpura (Dhanirampura).
18. Darya Pur.
19. Rajapur.
20. Dabkhera.
21. Habana.
22. Gogpur.
23. Bharauth.
24. Bhogpur.
25. Hamir Pur.
26. Kamal Pur.
27. Kakrala.
28. Alipur.
29. Sujra.
30. Chhapra.
31. Masana Jattan.
32. Udarsi.
33. Jhiwarheri,

34. Honga Kheri.
35. Sherpur.
36. Panjokhera.
37. Mukhumajra.
38. Shergarh Tapu.
39. Gulab Kheri.
40. Islam Nagar.
41. Rai Tikhana.
42. Mohri.
43. Khawaja Ahmadpur.
44. Dhomsi.
45. Samani.
46. Mubarakbad.

1960—

1. Bhalaur.
2. Bichpari.
3. Malnauli.
4. Sikanderpur.
5. Chapri.
6. Salarpura Landhaura.
7. Rasulpur Khurd.
8. Ghurni.
9. Udlana.
10. Khamaspur Barani.
11. Phurgarh Khidrabad.
12. Moto Jagir.
13. Dodana.
14. Shaidpur Chopra.
15. Dairyform Karnal.
16. Garhpur Kharao.
17. Phalsouder Jattan.
18. Machroli.
19. Bhoni.
20. Isher Heri.
21. Jhanguri.
22. Dhira.
23. Sanula Ramgarh.
24. Sheikhupura.
25. Bhoamn.
26. Radauri.
27. Dakala.
28. Kauthala.
29. Bapuli.
30. Haripura.
31. Jaudra.
32. Kamar Majra.
33. Dhirpur.
34. Rapari.
35. Autobri.
36. Baitoli.
37. Ranithal.
38. Birpalsui.
39. Chhaprian.
40. Madhowal Khabri.

[Minister for Education]

41. Kheri Shish Garan.
42. Uplani.
43. Pabsar.
44. Tikri Jararsi Kalan.
45. The Nawal—The Makorian.
46. Bhatian.
47. Mandi.
48. Urnaiche Bharian.
49. Dhod Kheri.
50. Karnal Co-operative Farm, Pehowa.
51. Kalsi Adhoya.
52. Kaugthali.
53. Nagal.
54. Bhanimajra Sepan Kheri.
55. Ahtan Kheri.
56. Goledwa.
57. Gorkha.
58. Bhakhri.

Name of place where Middle School was opened.

1. Madhuban.

INDUSTRIAL LOANS GRANTED IN KARNAL DISTRICT

3490. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Industries be pleased to state the amount of industrial loans granted to Harijans and others in Karnal district, police stationwise, during the period from April, 1957 to-date ?

Shri Mohan Lal : The time and labour involved in collecting the information which will be very voluminous will not be commensurate with the advantage to be derived from it.

INDUSTRIES STARTED IN KARNAL DISTRICT

3492. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Industries be pleased to state the number of Industries of all categories, started by Government in Karnal District, police stationwise, from April, 1957 to date ?

Shri Mohan Lal : Nil.

TUBE-WELLS IN KARNAL DISTRICT

3493. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the number of Tube-wells installed by the Irrigation Department in Karnal District, police stationwise from April, 1957 to date ?

Rao Birendra Singh : The number of Tube-wells installed by the Irrigation Department in Karnal District, police stationwise from April, 1957 to date is as follows :

Shahabad Police Station	..	29
Thaska Miran Police Station	..	11
Samlkha Police Station	..	1
Total	..	41

CEMENT DISTRIBUTION IN KARNAL DISTRICT

3494. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Industries be pleased to state the number of bags of cement supplied by Government to the residents of district Karnal, police stationwise, from April, 1957 to date ?

Shri Mohan Lal : The time and labour and expense involved in furnishing information shall be incommensurate with any possible benefit that could be derived.

NEW BRICK-KILNS STARTED IN KARNAL DISTRICT

3495. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Industries be pleased to state the number of new brick-kilns started in Karnal District, police stationwise, from April, 1957 to date ?

Shri Mohan Lal : 14 new brick-kilns have been started in Karnal District from April, 1957 to date, police stationwise as under :

Serial No.	Name of Police Station		Number of Kilns
1	Police Station Sadar, Karnal	..	2
2	Police Station, Gharaunda	..	1
3	Police Station, Sadar, Panipat	..	4
4	Police Station, Thanesar	..	1
5	Police Station, Shahabad	..	1
6	Police Station, Pehowa	..	1
7	Police Station Sadar, Kaithal	..	3
8	Police Station, Ghula	..	1
	Total	..	14

LOANS FOR PERCOLATION WELLS, ETC., GIVEN IN PANIPAT TEHSIL

3496. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state the names of the persons in tehsil Panipat to whom agricultural loans were given by Government for percolation wells, Pumping Sets, Tube-wells and Tractors, during the period from April, 1960, to date.

Sardar Gian Singh Rarewala : The requisite information is given below :

Nature of loan	Serial No.	Name and address of the loanee	Amount sanctioned
			Rs
Percolation Wells ..	1	Shri Manga, son of Prabhu, of village Chandoli, tehsil Panipat	2,000
		Total ..	2,000
Pumping Sets ..		Nil ..	Nil
Tubewell Loans ..	1	Shri Khushi Ram, son of Shri Piara Ram, of Mehrana, tehsil Panipat	3,000
	2	Shri Iqbal Chand, son of Shri Khushi Ram, of village Mehrana, tehsil Panipat	3,000
	3	Shri Nathu Shah, son of Shri Bugha Shah of village Baholi, Tehsil Panipat	4,000
		Total ..	10,000
Tractors ..	1	Shri Khushi Ram, son of Piara Ram, Iqbal Chand, son of Shri Khushi Ram, of village Mehrana, tehsil Panipat	9,000
	2	Mehant Biraj Dass, Chela Mehant Hathi Dass, of village Sink, tehsil Panipat	9,000
		Total ..	18,000

PERMITS/LICENSES FOR THE SALE OF SUGAR/COAL IN KARNAL DISTRICT DURING 1960

3497. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the names of persons tehsil-wise, in Karnal District, who were given permits or licences or depots for the sale of sugar and coal during the year 1960 to date ;

(b) the names of persons, tehsilwise, whose applications for the grant of permits, licences or depots for the sale of sugar and coal were rejected during the period mentioned in part (a) above ;

(c) the names of persons referred to in parts (a) and (b) above, separately, who were previously carrying on sugar and coal business, respectively.

Shri Mohan Lal : The time, labour and expense involved in furnishing information shall be incommensurate with any possible benefit that could be derived.

PROCLAIMED OFFENDERS IN KARNAL DISTRICT

3498. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the number and names of proclaimed offenders in Karnal District, police station-wise, during the last five years, yearwise ;

(b) the number and names of those mentioned in part (a) above who have been arrested ;

(c) the number, names and addresses of those who have not so far been arrested ; the dates since when they were declared as proclaimed offenders and the reasons therefor?

Sardar Partap Singh Kairon : (a), (b) and (c). A Statement is enclosed.

[Chief Minister]

Statement showing the number and names of the Proclaimed Offenders in District Karnal during the years 1956 to 10th March, 1961, Police Station-wise and year-wise.

Serial No.	Particulars of the Proclaimed offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Sadar Karnal		
1	Mst. Dalip Kaur, daughter of Ishar Singh, Khatri, resident of H. No. 203, Model Town, Karnal	F.I.R. No. 139, dated 30th July, 1955, under section 363, I.P.C.	1956	
2	Krishan Kant, son of Tara Chand, Arora, resident of Sadar Bazar, Ambala Cantt.	F.I.R. No. 167, dated 25th September, 1954, under section 408/409, I.P.C.	1957	
3	Bhawani Dass, son of Hira Nand, Arora, resident of Dhangera, police station Ladwa, district Karnal	F.I.R. No. 175, dated 11th October, 1954, under section 420, I.P.C.	1956	
4	Mst. Satya Wanti, daughter of Behari Lal, Khatri, Model Town, Karnal	F.I.R. No. 139, dated 30th July, 1955, under section 363, I.P.C.	1956	
5	Mam Chand, son of Ram Singh, Barber, Ugra Khera, police station Sadar Panipat, district Karnal	F.I.R. No. 211, dated 26th December, 1956, under section 363/366/368/376 I.P.C.	1956	
6	Sham Lal, son of Suraj Bhan, Brahman, resident of Pehowa Town	F.I.R. No. 48, dated 2nd April, 1956, under section 381, I.P.C.	1956	
7	Mohinder Singh, son of Ram Singh, Kumhar, resident of Sharian, police station Nakodar, district Jullundur	F.I.R. No. 51, dated 7th April, 1956 under section 380, I.P.C.	1956	
8	Sunder, son of Mansa Ram Bhatia, resident of Mohalla Patwan, police station City Karnal	F.I.R. No. 72, dated 23rd May, 1956, under section 325, I.P.C.	1956	

9	Bishamber, son of Budhu, Mahajan, resident of Bag Kara Khan, Sabzimandi, Delhi	F.I.R. No. 211, dated 26th December, 1955, under section 363/366/376, I.P.C.	1956	
10	Hira Singh, son of Iqbal Singh, Jat, resident of Ranwar, police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 77, dated 24th May, 1956, under section 452/148/149, I.P.C.	1956	
11	Raghbir Singh, son of Dasondi, Dakot, resident of Mohalla Dakotan, City Karnal	F.I.R. No. 72, dated 23rd May, 1956, under section 325, I.P.C.	1956	
12	Sawan Singh, son of Dula Singh, Jat Sikh, resident of village Manchori, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 34, dated 15th March, 1956, under section 420, I.P.C.	1956	
13	Gurdial Singh alias Munshi, son of Gokal Chand, resident of Quarter No. 30, Sonepat, district Rohtak	F.I.R. No. 16/56, under section 420, I.P.C. ..	1956	
14	Gian Singh, son of Hira Singh, Jat Sikh, resident of village Dheli, police station Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 162/56, under section 420, I.P.C.	1956	
15	Gian Singh, son of Karam Singh, Arora, resident of Majri Mohalla, Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 161, dated 3rd September, 1955, under section 420, I.P.C.	1956	
16	Bhopal Singh, son of Mam Chand, Jat, resident of Gogripur, police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 127, dated 19th September, 1956, under section 302, I.P.C.	1957	
17	Ishwar, son of Mam Chand, Jat, resident of Gogripur, police station Sadar Karnal	Ditto	1956	
18	Mani Ram alias Mania, son of Jawala, Jat of Gogripur, police station Sadar Karnal	Ditto	1956	
19	Kewal Singh, son of Krishan Lal, Jat, resident of Pindiwala, police station Najafgarh, Delhi	F.I.R. No. 123, dated 8th September, 1956, under section 224, I.P.C.	1956	.. Efforts are afoot to arrest this Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 8th October, 1956

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Sadar Karnal (contd.)		
		1957		
20	Ram Kishan, son of Ramji Lal, Brahman, resident of Charao, police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 163, dated 1st December, 1956, under section 324, I.P.C.	1957	
21	Moti, son of Vasu Ram, Arora of Kunjpura, district Karnal	F.I.R. No. 106, dated 5th July, 1957, under section 307/326/324, I.P.C.	1957	
22	Kalu, son of Vasu Ram, Arora of Kunjpura, district Karnal	Ditto	1957	
23	Ram Saran, son of Amir Chand Arora of Jamnanagar, district Ambala	F.I.R. No. 187, dated 12th November, 1957, under section 304-A/429 I.P.C.	1957	
		1958		
24	Ved Parkash, son of Jagan Nath, Brahman, resident of Fatehabad, district Hissar	F.I.R. No. 69, dated 30th March, 1958, under section 7th October, 1955, E. C. Act	1958	
25	Dhanpat, son of Chhaju, Ror, resident of Kunjpura, district Karnal	F.I.R. No. 95, dated 4th May, 1958, under section 457/380, I.P.C.	1958	
26	Zila Singh, son of Devtia, Ror, resident of Lohana, police station Sonepat, district Rohtak	F.I.R. No. 169, dated 27th July, 1958, under section 380, I.P.C.	1958	
27	Sher Singh, son of Kharak Singh, Jat Sikh, resident of Phul, police station Pundir, district Karnal	F.I.R. No. 176, dated 19th August, 1958, under section 457/380, I.P.C.	1958	

28	Mohinder Kaur, daughter of Sodagar Singh, Ramgarhia, resident of Gogripur , police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 108, dated 15th May, 1958, under section 342/368/366/376, I.P.C.	1958
29	Balwant Kaur, wife of Harnam Singh, Singh, Ramgarhia, resident of Gugripur, police station Sadar, Karnal	Ditto	1958
30	Mst. Chander Kaur, daughter of Sodagar Singh Ramgaria, resident of Gogripur, police station Sadar Karnal	Ditto	1958
31	Piara Singh, son of Ram Singh, Jat Sikh, resident of Kakrala, police station Ghagha, district Patiala	F.I.R. No. 34, dated 16th February, 1958, under section 380, I.P.C.	1958
32	Kamela, son of Badlu, Jat, resident of village Bala, police station Gharaunda, district Karnal	F.I.R. No. 256, dated 5th December, 1958, under section 224/380, I.P.C.	1958
		1959	
33	Teja Singh, son of Labh Singh, Jat Sikh, resident of village Dhanipur, police station Samana, district Patiala	F.I.R. No. 254/59, under section 366/368/376/380 I.P.C.	1959
34	Mst. Ajno, w/o Teja Singh, Jat Sikh, resident of Dhanipur, police station Samana, district Patiala	F.I.R. No. 254/59, under section 366/368/376/380, I.P.C.	1959
35	Fata alias Fatia, son of Chhotu Jogi, resident of Nahra, police station Urlana, district Karnal	F.I.R. No. 72, dated 26th May, 1959, under section 392, I.P.C.	1960
36	Surat Singh, son of Mangal Singh, Jat Sikh, resident of village Dachar, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 32, dated 26th February, 1959, under section 171, I.P.C.	1959
		1960	
37	Inder Singh, son of Kartar Singh, Jat Sikh, resident of Gobindgarh, police station Balaspur, district Rampur (U.P.)	F.I.R. No. 83, dated 20th April, 1960, under section 376/363, I.P.C.	1960

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
1.		*Police Station Sadar Karnal.* concld		
38	Kirpal Singh alias Paul, son of Tara Singh, Arora, resident of Chaura Bazar, Kalyan Gate, D-Division, Amritsar	F.I.R. No. 86, dated 24th April, 1960, under section, 224 I.P.C.	1960	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 16th June, 1960
39	Hazara Singh, son of Tarlok Singh, Jat Sikh, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 88, dated 28th April, 1960, under section 382, I.P.C.	1960	
40	Karam Singh, son of Rasala alias Risal Singh, Jat, resident of Barota, police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 104, dated 27th May, 1960, under section 302, I.P.C.	1960	
41	Gharibu, son of Milkha Singh, Mazhbi Sikh, resident of Mandi, police station Thaska, district Karnal	F.I.R. No. 154, dated 1st August, 1960, under section 302, I.P.C.	1960	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 29th August, 1960
		1961 Nil		
		PoliceStation City Karnal **1956**		
42	Naranjan Dass, son of Mathura Dass, Brahman, resident of Ambala Cantt.	F.I.R. No. 167, dated 31st August, 1949, under section 409/420/465/468, I.P.C.	..	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 26th October, 1949

43	Mst. Dulari, daughter of Gokal, Barber, resident of Aroha, district Muradabad (U.P.)	F.I.R. No. 54, dated 4th April, 1950, under section 420/380, I.P.C.	Cancelled on 31st December, 1956 by the order of District Magistrate, Karnal
44	Gangi Dai, w/o Betu Mali, resident of Matobad, district Kehra (Ahmedabad)	F.I.R. No. 220, dated 8th November, 1949, under section 420/379, I.P.C.	Cancelled on 29th October, 1957
45	Mst. Shanko, w/o Betu, Mali, resident of Matobad, district Kehra (Ahmedabad)	F.I.R. No. 220, dated 8th November, 1949, under section 420/397, I.P.C.	Ditto
46	Kanahaya, son of Sham Lal Gupta, resident of Morigate, Delhi	F.I.R. No. 90, dated 30th May, 1949, under section 420, I.P.C.	Ditto
47	Mani Ram, son of Kishan Chand, resident of not known	F.I.R. No. 162, dated 24th September, 1952, under section 302, I.P.C.	Cancelled by District Magistrate on 1st June, 1956
48	Manu Datt, son of Ram Dev, Brahman, resident of Ashok Nagar, Delhi	F.I.R. No. 131, dated 19th October, 1953, under section 368, I.P.C.	Cancelled by A.D.M. on 14th January, 1956
49	Mst. Kalawati, w/o Chandi Lal, Brahman, resident of Ashok Nagar, Delhi	Ditto	Ditto
50	Chhote Lal, son of Ram Lal, Brahman, resident of Jubbulpore, Karai	Ditto	Ditto
51	Silki Ram, son of not known resident of Dapindirpur	Ditto	Ditto
52	Amar Singh, son of not known, resident of Moradabad	Ditto	Ditto
53	Piara Lal, son of not known, resident of Delhi	Ditto	Ditto
54	Prem Dass, son of not known, resident of not known	Ditto	Ditto

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particlars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station, City Karnal (contd)		
55	Salig Ram, son of not known, resident of not known	F.I.R. No. 131, dated 19th October, 1953 under Section 368, I.P.C.	Cancelled by Additiona District Magistrate on 14th January 1956	
56	Puran, son of not known, resident of not known	Ditto	Ditto	
57	Shri Niwas, son of not known, resident of not known	Ditto	Ditto	
58	Narain Dass, son of not known, resident of, not known	Ditto	Ditto	
59	Sant Ram, son of Rulia, resident of Mohalla Purbian, City Karnal	F.I.R. No. 159, dated 24th December, 1953, under section 17/5/18 H.O.A.	Crancelled by Dis-tict M itrate on 19th June, 1957	
60	Rup Chand, son of Bhanu Ram, Mahajan, resident of Saharanpur (U.P.)	F.I.R. No. 59, dated 2nd May, 1955, under section 379/406/420 I.P.C.	Cancelled by Additional District Ma- e on 24th July, 1956	
61	Ramesh Bawa, son of Dewan Chand, Khatri, Chand Sarai, Karnal	F.I.R. No. 160, dated 10th October, 1955, under section 326, I.P.C.	Arrested on 14th July, 1956	
62	Hari Chand, son of Zahria, Brahman, resident of Dhulpur, police station Sardhana, district Meerut (U.P.)	F.I.R. No. 45, dated 28th March, 1956, under section, 366/376	16th April, 1956	
63	Pritam Singh, son of ngh, resident of Jatan Gate, Karnal	F.I.R. No. 45, dated 28th March, 1956, under section 366/376, I.P.C.	20th April, 1956	
64	Om Parkash, son of Munshi Ram, Barber, resident of Karnal	F.I.R. No. 46, dated 30th March, 1956, under section 379 I.P.C.	23rd July, 1956	

65	Prem Singh alias Pritam Singh, son of Bahadar Singh, resident of Kotwali, Patiala	F.I.R. No. 34, dated 23rd September, 1954, under section 406/409 I.P.C.	Cancelled on 31st December, 1956 by District Magistrate, Karnal
66	Narsing Dass, son of Ajudhia Parshad, Aggarwal, resident of Keorak, police station Kaithal	F.I.R. No. 134, dated 11th July, 1956, under section 406/409 I.P.C.	30th August, 1956 Arrested
		1957	
67	Om Parkash, son of Fateh Chand, Arora, resident of Holi Mohalla, Karnal	F.I.R. No. 93, dated 15th October, 1956, under section 379 I.P.C.	14th January, 1957
68	Ghana alias Chhote alias Kania, son of Baru resident of Sirsa City, district Hissar	F.I.R. No. 214, dated 2nd December, 1956, under section 379 I.P.C.	18th February, 1957
69	Balbir Singh, son of Phul Singh, Jat, resident of Phoosgarh, police station Sadar Karnal	F.I.R. No. 219, dated 8th November, 1957, under section 117/188, I.P.C.	19th November, 1957
		1958	
70	Bahadar Singh, son of Jiwan Singh, Jat Sikh, resident of Piont, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 73, dated 29th April, 1957, under section 9/11/78, Opium Act	11th June, 1958
71	Harnam Singh, son of Prem Singh , Jat Sikh, resident of Mubarakabad, police station Gharaunda, district Karnal	F.I.R. No. 130, dated 2nd September, 1958, under section 420 I.P.C.	13th October, 1958
72	Hari Chand, son of Diwan Chand Arora, resident of Mohalla Dogran, Hissar	F.I.R. No. 13, dated 9th February, 1958, under section 379 I.P.C.	15th November, 1958
		1959	
73	Nathu, son of Paltoo Pa ppi Gujar, resident of Ambala Cantt.	F.I.R. No. 182, dated 21st October, 1959, under section 395/397/376 I.P.C.	25th November, 1960

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station, City Karnal—contd.		
74	Balbir, son of Puran Singh, Jhewar, resident of Topekhana Bazar, Ambala Cantt.	F.I.R. No. 182, dated 21st October, 1959 under section 395/397/376	..	Not arrested so far in spite of strenuous efforts. Declared Proclaimed Offender on 27th November, 1959
75	Ram Sarup, son of Harnam Dass, Brahman, resident of Mohalla Johrian, City Karnal	F.I.R. No. 55, dated 11th March, 1959, under section 409, I.P.C.	..	Not arrested so far in spite of strenuous efforts. Declared Proclaimed Offender on 19th May, 1959
76	Ram Singh, son of Kanhi Ram, Chamar, resident of Mubarakpur, Delhi	F.I.R. No. 188, dated 26th October, 1959, under section 307/34 I.P.C.	1st December, 1959	
77	Tara Singh, son of Ladha Singh, Zargar, resident of Basti Sheikhan, Jnllundur City	F.I.R. No. 155, dated 23rd September, 1959, under section 364/506/452 342 I.P.C.	26th November, 1959	
78	Puran Singh, son of Kharak Singh, resident of Fatehabad, police station Wirowal, district Amritsar	F.I.R. No. 155, dated 23rd September, 1959, under section 364/506/452/342 I.P.C.	Ditto	
79	Jaswant Singh, son of Balwant Singh Arora, resident of City Karnal	F.I.R. No. 199, dated 2nd November, 1959, under section 457, I.P.C.	18th December, 1960	
		1960		
80	Devi Dass alias Devtia Parshad, son of Thakar Dass, Brahman, resident of Karwal Kotwali, Sultanpur (U.P.)	F.I.R No. 112, dated 17th June, 1959, under section 381, I.P.C.	Cancelled by District Magistrate on 1st September, 1960	

81	Harbans Singh, son of Surjan Singh, Arora, resident of City Karnal	D.D. No. 21, dated 25th July, 1960, under section 107, Cr. P.C.	3rd August, 1960
82	Balbir Singh, son of Hari Singh, Arora, resident of City Karnal	Ditto	Ditto
83	Shingara Singh, son of Ishar Singh, Ramgaria, resident of City Karnal	Ditto	Ditto
84	Autar Singh, son of Man Singh, resident of Jhamel, police station Pundri	F.I.R. No. 143, dated 12th August, 1960, under section 6 Criminal Law Amendment Act, 1960	11th September, 1960
85	Man Singh, son of Mangal Singh, Jat Sikh, resident of Dachar, police station Nissing	F.I.R. No. 148, dated 16th August, 1960, under section 6, Criminal Law Amendment Act, 1960	24th August, 1960
86	Ranbir Singh, son of Gopal Singh Bakhshi, resident of Mohalla Gosian, City Karnal	F.I.R. No. 148, dated 16th August, 1960, under section 6, Criminal Law Amendment Act, 1960	11th September, 1960
87	Giani Lal Singh, son of Bhai Nanak Chand, resident of Sheesh Mahal, City Karnal	F.I.R. No. 188, dated 10th September, 1960, under section 6, Criminal Law Amendment Act, 1960	3rd October, 1960
88	Sardha Singh, son of Bhagat Singh, Jat Sikh, resident of Nissing	F.I.R. No. 194, dated 16th September, 1960, under section 6, Criminal Law Amendment Act, 1960	Ditto
89	Balkar Singh, son of Sewa Singh, Jat Sikh, resident of Nissing	Ditto	Ditto
90	Anokh Singh, son of Bahal Singh, Jat, resident of Paka-Khera, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 196, dated 17th September, 1960, under section 379, I.P.C.	5th November, 1960
91	Inder Singh, son of Santa Singh, Jat Sikh, resident of Jalmana, district Karnal	F.I.R. No.231, dated 11th October, 1960, under sect ion 6, Criminal Law Amendment Act, 1960	29th October, 1960

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station City Karnal—concld		
92	Asa Ram, son of Budh Ram Saini, resident of Mohalla Lal Kuan, Karnal City	F.I.R. No. 6, dated 9th February, 1959, under section 381, I.P.C., police station Kalka, district Ambala	..	Still Proclaimed Offender. Efforts are afoot to arrest this Proclaimed Offender. Declared proclaimed Offender in 1960
		Police Station, Butana **1956**		
93	Bachan Singh, son of Sardara Singh, Jat Sikh, resident of Tangori, police station Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 106, dated 19th June, 1956, under section 506 I.P.C.	26th September, 1956	
94	Deva Singh, son of Dharam Singh, Sikh, resident of Nilokheri, police station Butana, district Karnal	Ditto	22nd August, 1956	
95	Swaran Singh, son of Lal Singh, resident of Nilokheri, district Karnal	Ditto	6th September, 1956	
		1957		
96	Chote Lal, son of Mata Din, resident of Ratia Mohalla, Faizabad Cantt. (U.P.)	F.I.R. No. 47, dated 25th May, 1955, under section 380, I.P.C.	Cancleled by District Magistrate, Karnal on 24th December 1957	
97	Amra Singh, son of Nika Singh, Ramgarhia, resident of Chaprauli, district Ambala	F.I.R. No. 135, dated 31st December, 1955, under section 363/366/368/376, I.P.C.	15th August, 1957	
98	Balwant Singh, son of Bhan Singh, Jat, resi- of Jalwal, police station Bias, district Amritsar	F.I.R. No. 159, dated 5th November, 1956, under section 420/170 I.P.C., police station Butana	28th February, 1958	

		1958		
99	Dari alias Sardara Singh, son of Mota Singh, Jat Sikh, resident of Ghaseetpura, police station Sadar Batala, district Gurdaspur	F.I.R. No. 107, dated 25th October, 1957, under section 381 I.P.C.	5th January, 1961	
100	Sah Dev, son of Ram Rattan, Brahman, resident of village Kalyanpur, police station Sangatpur, district Rai Bareille (U.P.)	F.I.R. No. 110, dated 5th November, 1957, under section 381, I.P.C.	Still at large ..	Efforts were made to arrest this Proclaimed Offender but to no avail. Declared Proclaimed Offender on 2nd September, 1958
		1959		
101	Bur Singh, son of Hazura Singh, Jat, resident of Dala, police station Sadar, Amritsar	F.I.R. No. 95, dated 17th September, 1959, under section 7 /10/55	26th November, 1959	
102	Nasib Chand, son of Ram Lal, Brahman, resident of Dala, police station Sadar Amritsar	Ditto	29th November, 1959	
103	Amar Singh, son of Roor Singh, Kamboh, resident of Shamsipur, police station Butana, district Karnal	F.I.R. No. 98, dated 10th October, 1959, under section 440/447/148/149 I.P.C.	24th November,1959	
104	Inder Singh, son of Roor Singh, Kamboh, resident of Shamsipur, police station Butana, district Karnal	F.I.R. No. 98, dated 10th October, 1959, under section 440/447/148/149, I.P.C.	Ditto	
105	Mohinder Singh, son of Roor Singh, Kamboh, resident of Shamsipur, police station Butana, district Karnal	Ditto	Ditto	
		1960		
106	Bakhtawara, son of Hira, Balmiki Harijan, resident of Pakhana, police station Butana, district Karnal	F.I.R. No. 6, dated 21st January, 1960, under section 363 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Strenuous efforts were made to arrest this Proclaimed Offender but to no avail. Declared Proclaimed Offender on 27th March 1960

[Chief Minister]

Seria No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		POLICE STATION BATALA—concld		
107	Ganga Bishan, son of Bahadar, Jat resident of Pathera, ploice station Butana, district Karna	F.I.R. No. 73, dated 24th September, 1960, under section 302/364/148/149 I.P.C.	8th November, 1960	
	Police Station—Gharaunda			
		1956		
108	Chandgi, son of Siba Beragi, resident of village Bakhtawarpur, police station Narela, Delh	F.I.R. No. 4, dated 6th January, 1951, under section 460, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts made to arrest this Proclaimed Offender but to no avail. Declared Proclaimed Offender on 28th February, 1951
109	Jai Dev, son of Udhmi, Goldsmith, resident of Mohalla Jatan, police station City, Karnal	F.I.R. No. 51, dated 22nd August, 1954, under section 379/411, I.P.C.	1956	
110	Harnam Singh, son of Wadhawa Singh, resident of Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 2, dated 4th January, 1956, under section 379, I.P.C.	1956	
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		

		1959		
111	Harkesh, son of Kishan Lal, Jat, resident of village Babail, police station Sadar, Panipat, district Karnal	F.I.R. No. 72, dated 13th December, 1959, under section 302/379, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts were made to arrest this Proclaimed Offender. Strenuous efforts still continue. Declared Proclaimed Offender on 2nd January, 1960
		1960		
		Nil		
		1961		
112	Om Parkash, son of Maru Tiagi, Brahman, resident of village Pundri, police station Gharaunda, district Karnal	F.I.R. No. 96, dated 3rd September, 1960, under section 7 of the Probational Release Act, 1926, police station Sadar Hissar	18th January, 1961	
	Police Station Nissang			
		1956		
		Nil		
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		
		1959		
113	Shisha Singh, son of Ghasita Singh, Jat Sikh, resident of Piont, district Karnal	F.I.R. No. 36, dated 24th April, 1959, under section 411, I.P.C.	21st August, 1959	

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		POLICE STATION NISSING—concld		
114	Karam Kaur, w/o Ran Singh, Jat Sikh, resident of village Jalmana, district Karnal	F.I.R. No. 38, dated 2nd May, 1959, under section 411 I.P.C.	29th August, 1959	
115	Mohinder Kaur, w/o Kartar Singh, Jat Sikh, resident of Jalmana, district Karnal	Ditto	Ditto	
116	Chanan Singh, son of Jagir Singh, Jat Sikh, resident of Jalmana, district Karnal	F.I.R. No. 87, dated 10th September, 1959, under section 302 I.P.C.	18th September, 1959	
		1960		
117	Labh Kaur, w/o Sulakhan Singh, Jat Sikh, district Karnal	F.I.R. No. 15, dated 11th February, 1960, under section 379 I.P.C.	1st March, 1960	
118	Krishan, son of Gopi, Brahman, resident of Sheikhupura, district Karnal	Ditto	1st March, 1961	
		1961		
		Nil		
		Police Station Ladwa **1956**		
119	Siri Chand, son of Bikhu, caste Jhiwar ..	Case F.I.R. No. 49, dated 24th July, 1956, under section 379 I.P.C.	14th April, 1956	
		1957		
120	Virsa Singh, son of Sohan Singh, Jat, resident of Bhains, police station Sadar Nabha, district Patiala	F.I.R. No. 7, dated 31st March, 1957, under section 380 I.P.C.	1st May, 1957	
121	Kaka Sngh alias Balwant Singh, son of Man Singh Jat, resident of Dhanaura	F.I.R. No. 40, dated 17th August, 1957, under section 363/376/366, 342I.P.C.	21st September, 1957	

		1958	
		Nil	
		1959	
122	Mam Chand alias Maman, son of Puran, caste Jogi, resident of Ladwa, district Karnal	F.I.R. No. 37, dated 25th August, 1959, under section 379 I.P.C.	31st October, 1959
		1960	
123	Viru, son of Tilka, caste Brahaman, resident of Thana, police station Pehowa, district district Karnal	F.I.R. No. 38, dated 31st July, 1960, under section 380 I.P.C.	18th October, 1960
		1961	
		Nil	
		1956	
		Police Station Thanesar	
124	Malik Ram alias Balak Ram, son of Hira Lal, resident of Thanesar, district Karnal	F.I.R. No. 49, dated 24th June, 1955, under section 406 I.P.C.	25th November, 1956
125	Parbhati, son of Mali Ram, Gujjar, resident of Machhari, police station Doosa, district Jaipur	F.I.R. No. 91, dated 7th September, 1955, under section 406 I.P.C.	10th January, 1956 1956
126	Girja Singh, son of Lahora Singh, Jat Sikh, resident of Dorala, police station Thanesar, district Karnal	F.I.R. No. 51, dated 13th August, 1956, under section 394 I.P.C.	
		1957	
127	Maghar Singh, son of Bhagat Singh, Jat Sikh, resident of Pharal, police station Pundri, district Karnal	F.I.R. No. 20, dated 20th March, 1957, under section 29 Telegraph Act	1957

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		POLICE STATION THANESAR—concld		
128	Gulzar Singh, son of Partap Singh Labana, resident of Chak No. NP 7, police station Maklawa, district Ganga Nagar	F.I.R. No. 74, dated 1st October, 1957, under section 304-A I.P.C.	1959	
		1958		
		Nil		
		1959		
129	Darshan Singh, son of Atma Singh, Mazhbi Sikh, resident of Mandwal, police station Rajaund, district Karnal	F.I.R. No. 96, dated 9th October, 1955, under section 309 I.P.C.	1960	
		1960		
130	Sadhu Singh, son of Batan Singh, Jat Sikh, resident of Randhawa, police station Sadar Hoshiarpur	F.I.R. No. 61, dated 23rd August, 1959, under section 9/1/79, Opium Act	1960	
		1961		
131	Ajit Singh, son of Khazan Singh, Jat Sikh of village Bularwal, police station Siri Hargobindpur, district Gurdaspur	D.D. No. 17, dated 25th April, 1960, under section 55/109 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Jumped bail, from Court. Efforts are being made for his arrest. Declared Proclaimed Offender on 12th January, 1961
	Police Station Radaur			
		1956		
132	Nathu Ram, son of Jamna Dass, Jat of Ladwa, district Karnal	F.I.R. No. 2, 3, dated 14th January, 1950, under section 406/408/IPC	Cancelled by District Magistrate, Karnal on 12th December, 1957	

133	Bir Singh alias Kaka, son of Ramji Lal, Jogi, resident of Bazidpur, police station Thanesar	F.I.R No. 2/55, under section 380 I.P.C.	1956 Arrested	
134	Sis Ram, son of Molu, Harijan, resident of Garhi Shajoo, police station Samalkha, district Karnal	F.I.R. No. 4, dated3rd February, 1956, under section 409 I.P.C.	3rd May, 1956	
		1957		
135	Mohinder Kumar, son of Jai Narain, Brahaman, resident of Siripur, police station Karolbag, Delhi	F.I.R. No. 16, dated 17th May, 1954, under section 302, I.P.C.	Cancelled by the order of Additional Session Judge, Karnal on 29th November, 1957	
		1958		
136	Baru, son of Khazana, Saini, resident of Godi, police station Radaur, district Karnal	F.I.R. No. 74, dated 16th October, 1958, under section 326 I..PC.	Died in 1959	
		1959		
		Nil		
		1960		
137	Hukam Chand, son of Megh Raj, Arora, resident of Radaur, district Karnal	F.I.R. No. 44, dated 19th October, 1959, under section 13/3/67, Gambling Act	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 28th August, 1960
138	Sa·boo, son of Tungle, Gujjar, resident of Tatarwara, police station Kerana, district Muzaffernagar (U.P.)	F.I.R. No. 4, dated 31st March, 1960, under section 392, 506, 458, 380 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 25th September, 1960

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		1961		
		Nil		
		Police Station Shahabad **1956**		
139	Balak Ram, son of Damodar Dass, resident of Tharwa, police station Sadar Ambala	F.I.R. No. 153, dated 30th November, 1952, under section 363/366/376, I.P.C.	Cancelled by the orders of District Magistrate, Karnal, dated 31st December, 1956	
140	Chaman Lal, son of Damodar Dass, resident of Tharwa, police station Sadar Ambala	Ditto	Ditto	
141	Dayal Singh, son of Awtar Singh of village Palas, police station Narindernagar, district Terhi Gariwal (U.P.)	F.I.R. No. 95, dated 9th September, 1955, under section 379, I.P.C.	Ditto	
142	Ajit Kumar alias Lal Singh, son of Balwant Singh, resident of village Surani, police station Sardana, district Meerut	F.I.R. No. 103, dated 30th August, 1954, under section 170/420, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Strenuous efforts were made to round up the Proclaimed Offender but all in vain. Efforts continue. Declared Proclaimed Offender on 17th October, 1955
143	Ajaib Singh, son of Fattu, resident of Sahidpur Chogaman, police station Katho Nangal, district Amritsar	F.I.R. No. 120, dated 5th December, 1955, under section 408 I.P.C	Arrested during 1956	

144	Kartar Singh, son of Chanan Singh, resident of Kakron, police station Sadar Ambala	F.I.R. No. 39, dated 21st April, 1956, under section 279/338, I.P.C.	Arrested on 8th November, 1958
		1957	
145	Swarn Singh, son of Jagat Singh, resident of Ahata Kadara Sadar Bazar, Delhi	F.I.R. No. 110, dated 16th September, 1956, under section 457/380, I.P.C.	Arrested on 12th July, 1957
146	Jagir Singh alias Jagira, son of Ramdia, Jat, resident of village Atwan, district Karnal	F.I.R. No. 40, dated 7th June, 1957, under section 363/366, I.P.C.	Arrested on 6th August, 1957
147	Mam Raj, son of Sawan, Rasala, son of Bija, Jat, Mst. Chameli, mother of Jagira and Mst. Hameli, w/o Rasala of village Atwara, police station Shahabad, district Karnal	Ditto	Ditto
		1958	
148	Nathu, son of Mam Raj , Bhatt, resident of Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 35, dated 11th May, 1957, under section 366/376, I.P.C.	Arrested during 1958
149	Darshan, son of Nathu, Bhatt, resident of Shahabad, district Karnal	Ditto	Ditto
150	Mst. Bhuria, w/o Nathu, Bhatt, resident of Shahabad, district Karnal	Ditto	Ditto
151	Kartar Singh, son of Dulla Singh, resident of Siri Nagar police station Thaska Miran, district Karnal	F.I.R. No. 12, dated 15th March, 1958, under section 302/48, I.P.C.	Ditto
152	Santokh Singh, son of Karan Singh, resident of Namna Bad, police station Safidon, district Sangrur	F.I.R. No. 24, dated 29th April, 1958, under section 392, I.P.C.	Arrested on 2nd June, 1959
153	Nidan Singh alias Dhan Singh, son of Bulaka Singh, resident of Safidon, district Sangrur	Ditto	Arrested during 3rd January, 1959
154	Bhag Singh, son of Sahib Ditta, resident of Bhaika Bhagrian, district Sangrur	F.I.R. No. 71. dated 22nd April, 1958, under section 380, I.P.C.	Arrested on 20th May, 1959

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Shahabad —concld **1959**		
		Nil		
		1960		
155	Kartar Singh, son of Sulakhan Singh, Jat, resident of village Dhingali, police station Shahabad, district Hissar	F.I.R. No. 66, dated 28th August, 1959, under section 302/34, I.P.C., police station Rania, district	Arrested on 24th June, 1960	
156	Hakim Singh, son of Samma Singh, resident of Dhingali, police station Shahabad, district Karnal	Ditto	Arrested during 1960	
157	Lal Chand alias Lal Singh, son of Daulat Ram, Goldsmith, resident of City Jullundur	F.I.R. No. 104, dated 7th December, 1959, under section 379, I.P.C.	Arrested on 16th January, 1961	
158	Phool Chand, son of Sohna Ram, caste Rora, resident of Shahabad	F.I.R. No. 76, dated 19th October, 1959, under section 379, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Inspite of strenuous efforts could not be arrested. Efforts are afoot to arrest him. Declared Proclaimed Offender on 20th May, 1960
159	Munshi, son of Shejada, caste Bari, resident of Barot, police station Safidon, district Sangrur	F.I.R. No. 46, dated 27th April, 1960, under section 457/380, I.P.C.	Arrested on 19th January, 1961	
160	Kishori Lal, son of Devi Dayal, Khatri, resident of Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 143, dated 6th November, 1960, under section 325, I.P.C.	Arrested during 1960	

161	Sadhu Ram, son o Basakhi Ram, Agarwal, resident of Shahabad, district Karnal	F.I.R. No. 262, dated 19th November, 1957, under section 408, police station Kotwali Patiala	Still at large ..	Efforts are afoot to arrest this Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender in 1960
		1961		
		Nil		
	Police Station Thaska Miranji			
		1956		
162	Balwant Singh, son of Mohan Singh, resident of Dui, police station Thaska, district Karnal	F.I.R. No. 57, dated 23rd December, 1955, under section 411, I.P.C.	Arrested on 12th March, 1956	
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		
		1959		
163	Nand Lal, son of Sahib Ditta, Ror, resident of village Jhansa, district Karnal	F.I.R. No. 7, dated 30th January, 1959, under section 376, 511/342/506, 148/149 I.P.C.	Arrested on 18th May, 1959	
		1960		
164	Budha Singh, son of Kehar Singh, Jat Sikh of Sirinagar, police station Thaska, district Karnal	F.I.R. No. 9, dated 27th February, 1960, under section 302/148/149, I.P.C.	Arrested on 16th April, 1960	
165	Sukha Singh, son of Pala Singh alias Gopal, district Karnal	F.I.R. No. 32, dated 26th July, 1960, under section 302/307/148/149, I.P.C.	Discharged during commitment proceedings by Shri S. P. Singal, M.I.C. during year 1961	

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Thaska Miranji—concld		
166	Sampuran Singh, son of Bahadar Singh, resident of Salpani Kalan, district Karnal	F.I.R. No. 32, dated 26th July, 1960, under section 302/307/148/149, I.P.C.	Arrested on 1st October, 1960	
		1961		
		Nil		
		Police Station G. R. P. Karnal		
		1956		
		Nil		
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		
		1959		
167	Vijey Kumar, son of Ganga Ram, Carpenter, resident of Purani Sarai, Khanna, district Ludhiana	F.I.R. No. 62, dated 6th August, 1958, under section 379, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared in 1959
		1960		
		Nil		

		1961		
		Nil		
		Police Station Indri		
		1956		
		Nil		
		1957		
168	Mam Raj alias Chohal, son of Har Sukh, Balmiki Harijan, resident of Todarpur, police sstation Chilkana, district Saharanpur	F.I.R. No. 15, dated 27th April, 1957, under section 406/420, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest the Procliamed Offender but to no avail. Declared Proclaimed Offender on 22nd June, 1957
169	Parkasha, son of Molar, Jat, resident of Gagsina, police station Gharaunda, district Karnal	F.I.R. No. 36, dated 5th August, 1957, under section 457, I.P.C.	24th August, 1957	
		1958		
170	Waryam Singh, son of Dayal Singh, Jat Sikh, resident of Ratta Khera, police station Lehra, district Sangrur	F.I.R. No. 20, dated 10th June, 1958, under section 379/411, I.P.C.	5th November, 1958	
		1959		
171	Sadhu, son of Munshi, Kambo, resident of village Khera, police station Indri, district Karnal	F.I.R. No. 17, dated 4th March, 1959, under section 506/117, I.P.C.	17th March, 1959	
		1960		
		Nil		
		1961		
		Nil		

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offenders	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Urlana **1956**		
172	Ram Gopal, son of Ram Lal, Brahman, resident of Buana Giyran, police station Sadar Rewari, district Gurgaon	F.I.R. No. 143, dated 5th October, 1949, under section 381/406, I.P.C.	Cancelled with District Magistrate, on 28th February, 1961	
173	Vas Dev, son of Moti Ram, caste Thakar, resident of Sonipat, district Rohtak	F.I.R. No. 14, dated 20th February, 1955, under section 7, E.C. Act	Cancelled on 8th August, 1956 by order of District Magistrate	
174	Karan Singh, son of Hari Singh, Jat, resident of Naulatha, police station Urlana, district Karnal	F.I.R. No. 26, dated 18th April, 1956, under sections 364/376/325/342, I.P.C.	11th June, 1956	
175	Karma, son of Kalu, Jat of Baghan, police station Sonepat, district Rohtak	Ditto ..	4th June, 1956	
176	Wasakha Ram, son of Khan Chand, Arora, resident of Urlana, district Karnal	F.I.R. No. 64, dated 13th September, 1956, under section 302, I.P.C.	16th January, 1957	
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		
		1959		
177	Natha Singh alias Nathi, son of Joti, caste Jhewar, resident of Amin, police station Butana, district Karnal	F.I.R. No. 35, dated 9th April, 1959, under section 458/302, I.P.C.	21st February, 1960	

178	Ram Sarup, son of Bansi, Brahman, resident of Sanauli, police station Sadar Panipat	F.I.R. No. 29, dated 22nd March, 1959 under section 420, I.P.C.	17th January, 1960	
179	Mrs. Bhuro, wife of Ram Nath, Jhewar, resident of Kurar, police station Sadar Panipat	Ditto ..	18th January, 1960	
		1960		
180	Ram Chander, son of Hari Chand, Arora, resident of Miranpur Shehr, district Muzaffernagar (U.P.)	F.I.R. No. 52, dated 11th October, 1960, under section 408, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are a foot to arrest him. Assistant Sub-Inspector of police station Urlana is making strenuous efforts to arrest this Proclaimed Offender declared on 10th February, 1961
		Police Station Samalkha **1956**		
181	Shiv Charan, son of Sohan Lal, Arora, resident of Meerut (U.P.)	F.I.R. No. 78, dated 7th December, 1954, under section 406/420, I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are a foot to arrest him. Declared Proclaimed Offender on 10th March, 1955
182	Darshan Lal, son of Jai Lal, Arora, resident of Panipat, district Karnal	F.I.R. No. 66, dated 19th August, 1955, under section 379, I.P.C.	Arrested on 19th May, 1956	
183	Kundan Lal, son of Tota Ram, Kumhar, resident of Anta, district Karnal	F.I.R. No. 33, dated 6th June, 1955, under section 411 I.P.C.	14th August, 1956	
184	Kanwar Sain, son of Bhura, Chamar, resident of Mansana, police station Kotwali, Bulandshahr (U.P.)	F.I.R. No. 74, dated 6th September, 1956, under section 379/411, I.P.C.	Cancelled in 1956	
		1957		
185	Ravi Datt, son of Neki, Jat of, Bhawani, police station Samlkha, district Karnal	F.I.R. No. 138/58, under section 366/368/376 I.P.C.	19th April, 1957	
		1958		
186	Surja, son of Tharu, Jat, resident of Smalkha, district Karnal	F.I.R. No. 81, dated 14th July, 1958, under section 379, I.P.C., police station Narwana, district Sangrur	16th August, 1958	

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Politce Station Samalkha—CONCLD **1959**		
187	Bishamber Nath, son of Mukand Lal, Midha, resident of Patti Kalyana, district Karnal	F.I.R. No. 88, dated 28th May, 1959, under section 408 I.C.P., police station Gurdaspur, district Gurdaspur	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Declared Proclaimed Offender in 1959
188	Kali, son of Razai, Musalman, resident of Tanda, police station Chaprauli, district Meerut	F.I.R. No. 52, dated 25th September, 1958, under section 7/10/55 E.C.Act	Arrested in 1959	
189	Ram Kishan, son of Shibli alias Shiv Lal, Jat, resident of Padha, police station Gharaunda	F.I.R. No. 17, dated 18th April, 1957, under section 420 I.P.C.	15th June, 1959	
190	Amar Singh, son of Chatter Singh, Rai Sikh, resident of Rakeshri, police station Samalkha, district Karnal	F.I.R. No. 55, dated 27th June, 1955, under section 506/354/366 I.P.C.	Arrested in 1959	
191	Arjan Singh, son of Sardul Singh, caste Rai Sikh, resident of Rakeshri, district Karnal	F.I.R. No. 72, dated 24th August, 1959, under sections 447/147/326/34 I.P.C.	1st October, 1959	
192	Arjan Singh, son of Wadhawa Singh, Mazhibi Sikh, resident of Haryana Transport Co., Karnal	F.I.R. No. 7, dated 18th January, 1959, under sections 307/353/186/506 I.P.C. and 7/10/55 E.C.Act	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest this Proclaimed Offender. Declared on 25th December, 1959
193	Teka Singh, son of Hari Singh, Zargar, resident of Chacha, police station Ganaur, district Rohtak	F.I.R. No. 78, dated 15th November, 1959, under section 406 I.P.C.	14th April, 1960	
		1960		
194	Mst. Jewan, widow of Zain Ullah, caste Sheikh Muslman, resident of Narwan Khera, police station Manglor, district Saharanpur (U.P.)	F.I.R. No. 83, dated 8th October, 1958, under section 363 I.P.C.	Cancelled in 1960	

195	Faiz Hussain, caste Shiekh Muslman, resident of Narain-Khera, police station Manglor, district Saharanpur (U.P.)	Ditto ..	Ditto
196	Bhartu, son of Niadar, Jat, resident of Basawa, district Karnal	F.I.R. No. 23, dated 24th February, 1960, under section 302 I.P.C.	Arrested in 1960
197	Munshi, son of Jotu, Beragi, resident of Goli, district Narnaul	F.I.R. No. 24, dated 6th July, 1960, under section 366 I.P.C.	12th February, 1961
198	Piara Singh, son of Basta Singh, Jat Sikh, resident of Samalkha, district Karnal	F.I.R. No. 56/60, under section 9/1/78, police station Ganaur, district Rohtak	25th January, 1961
		1961	
		Nil	
		Police Station Sadar Panipat	
		1956	
199	Krishan Lal, son of Mangat Rai, Arora, resident of Model Town, Panipat	F.I.R. No. 48/51, under section 406 I.P.C. ..	Arrested on 13th November, 1956
200	Mst. Shanti Devi, wife of Krishan Lal, resident of Model Town, Panipat	Ditto ..	Arrested on 6th December, 1956
201	Harkesh, son of Kishan Lal, Jat, resident of Babel	F.I.R. No. 52/54, under section 307 I.P.C. ..	Arrested on 16th October, 1956
202	Hari Chand, son of Roop Chand, resident of Model Town, Panipat	F.I.R. No. 34, dated 23rd April, 1956, under sections 406/420/468/477 I.P.C.	Arrested on 8th December, 1956
203	Sita Ram, son of Jagdish, Goldsmith of Mamtaz Nagar, district Faizabad	F.I.R. No. 107/55, under section 368/376 I.P.C.	Cancelled under the order of District Magistrate, Karnal, dated 6th September, 1957
204	Ruldu, son of Sukhi, Jat, resident of Chhanan, police station Safidon, district Sangrur	F.I.R. No. 118, dated 13th November, 1955, under section 379, I.P.C.	Arrested on 14th March, 1956
205	Sadhu, son of Baru, Gujjar, resident of Assan Kalan	F.I.R. No. 120/55, under section 380 I.P.C...	Arrested on 18th March, 1956

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offenders	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station Sadar Panipat—CONCLD		
206	Banta Singh, son of Rattan Singh, Jat of Nurwala	F.I.R. No. 32/56, under section 363 I.P.C.	Arrested on 24th April, 1956	
207	Mst. Jagir Kaur, widow of Kharak Singh, Jat, resident of Nurwala	F.I.R. No. 32/56, under section 363 I.P.C.	Arrested on 16th May, 1956	
208	Hamelu, son of Saidru, Gujjar Mohammadan, resident of Ghand Harawan, police station Krana, district Muzaffernagar (U.P.)	F.I.R. No. 53/56, under section 395/397 I.P.C.	Hamelu arrested on 17th July, 1956	
209	Sharif, son of Ketu, Gujjar, Mohammadan, resident of Tirwara, police station Kerana, district Muzaffarnagar (U.P.)	F.I.R. No. 53/56, under section 395/397 I.P.C.	Arrested on 1st July, 1957	
210	Devi Datt, son of Hardit Singh, Brahaman, resident of Kalapur	F.I.R. No. 1/56, under section 409 I.P.C. ..	Arrested on 27th July, 1956	
		1957		
211	Parbh Dayal, son of Mehar Chand, Jhewar, resident of police station Pataudi, district Gurgaon	F.I.R. No. 13, dated 21st February, 1957, under section 406 I.P.C.	Arrested on 14th May, 1957	
		1958		
212	Vas Dev, son of Devki Nandan, Brahaman, resident of Manana, police station Samalkha, district Karnal	F.I.R. No. 28, dated 24th March, 1958, under section 380 I.P.C.	Arrested on 11th April, 1958	
213	Munshi, son of Tilak Ram, Brahman, resident of Karena, police station Nagloi	F.I.R. No. 28, dated 24th March, 1958, under section 380 I.P.C.	Arrested on 25th April, 1960	
214	Ram Lubhaya, son of Kanshi Ram, Arora, resident of Bhawani Khera	F.I.R. No. 76, dated 21st June, 1958, under section 380 I.P.C.	Arrested on 4th July, 1958	

215	Surja, son of Thambu, Jat of Manana, police station Samalkha	Ditto ..	Arrested on 16th July, 1958	
216	Jogi Ram, son of Shiv Ram, Jat of Babel ..	F.I.R. No. 123/38, under section 302 I.P.C...	Killed in Police encounter on 17th November, 1958	
		1959		
217	Sohan, son of Tharya, Harijan, resident of Melkhan	F.I.R. No. 33/59, under section 302/307 I.P.C.	Arrested in 1959	
		1960		
218	Pala Singh, son of Buta Singh, Jat Sikh, resident of village Makrora, Jhunjhanu (U.P.)	F.I.R. No. 54/60, under section 394/397 I.P.C.	Arrested on 12th June, 1960	
219	Dherhm Bir, son of Nund Lal, resident of Ambala Cantonment	F.I.R. No. 91/60, under section 224 I.P.C. ..	Dharambir arrested on 6th November, 1960	
220	Balwant Singh, son of Atma Singh, Rajput of district Kangra	Ditto ..	Balwant Singh arrested on 2nd October, 1960	
221	Mst. Ram Pyari, wife of Sher Bahadar, Gorkha Nepali, at present, resident of Ghandi Mandi, Panipat	F.I.R. No. 76/59, under section 61/1/14, Excise Act	Still proclaimed Offender	**Efforts are afoot to arrest the Proclaimed Offender. Declared Proclaimed Offender on 9th September, 1960**
222	Chandu Bahadar, son of Hasta Bahadar, Gorkha Nepali, Ghandi Mandi, Panipat	F.I.R. No. 77/59, under section 61/1/14, Excise Act	Ditto ..	Ditto
		1961		
		Nil		

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station City Panipat **1956**		
223	Kashmiri Lal, son of Chandu Ram, Arora, resident of Arya Samaj Mandir, Railway Road, Moradabad (U.P.)	F.I.R. No. 96, dated 19th May, 1948, under section 409 I.P.C.	Arrested on 24th January, 1957	
224	Babarda, son of Sansaria, Bawria, resident of Ahmedgarh, police station Jhunjhnu, Muzaffarnagar (U.P.)	F.I.R. No. 8, dated 8th February, 1956, under section 382/452 I.P.C.	Arrested in 1956	
225	Kabil Singh, son of Randhir Singh, resident of Budhwal Majri, police station Samalkha	F.I.R. No. 20, dated 24th March, 1956, under sections 409/468/420/419 I.P.C.	Arrested on 7th June, 1956	
226	Hari Chand, son of Roop Chand, resident of Model Town, Panipat	F.I.R. No. 34, dated 23rd April, 1956, under sections 420/406/477/468 I.P.C.	Arrested on 8th December, 1956	
227	Om Parkash, son of Fateh Chand, resident of Karnal	F.I.R. No. 93, dated 15th October, 1956, under section 379 I.P.C.	Arrested on 4th January, 1957	
228	Tara Singh, son of Hukam Singh, Lorry Driver, resident of Morigate, Delhi	F.I.R. No. 58, dated 8th March, 1948, under section 161/116 I.P.C.	Cancelled by the orders of District Magistrate, Karnal, dated 15th June, 1956	
229	Hardeva Singh, son of Ramji Lal, resident of Panipat	F.I.R. No. 95, dated 21st July, 1949, under section 406/420 I.P.C.	Cancelled by the order of District Magistrate, Karnal, dated 15th September, 1956	

230	Amarjit Singh, son of Ganesh Dass, resident of Amritsar at present, resident of Patiala	F.I.R. No. 9, dated 18th January, 1951, under section 380 I.P.C.	Cancelled by the order of District Magistrate, Karnal, dated 15th June, 1956
231	Lal Chand, son of Sobha Ram, resident of Pasina, police station Sadar, Panipat	F.I.R. No. 17, dated 6th Februry, 1955, under section 379 I.P.C.	Cancelled by the orders of District Magistrate, Karnal, dated 27th August, 1956
232	Shanti Lal, son of Nand Lal, M.L.A., resident of Panipat	F.I.R. No. 33, dated 22nd April, 1955, under sections 436/452/148/149 I.P.C.	Arrested in 1956
233	Dharam Chand, son of Dhani Ram, resident of City Panipat	F.I.R. No. 39, dated 29th April, 1956, under section 457, I.P.C.	Arrested in 1957
234	Purna, son of Chet Ram, Bawria, resident of Ahmedgarh, police station Jhanjhunu, district Muzaffarnagar (U.P.)	F.I.R. No. 8, dated 8th February, 1956, under section 382/452 I.P.C.	Cancelled by the orders of District Magistrate Karnal, dated 21st December, 1958
235	Balwant, son of Chet Ram, resident of Ahmedgarh, police station Jhunjhunu	Ditto ..	Ditto ..
236	Chhotu, son of Narain, resident of Ahmedgarh, police station Jhunjhunu	Ditto ..	Ditto
237	Ram Sarup, son of Padam, resident of Ahhemdgarh, police station Jhunjhunu	Ditto ..	Ditto
238	Rati Ram, son of Behari, resident of Ahmedgarh, police station Jhunjhunu	Ditto ..	Ditto
		1957	
239	Girdhari Lal, son of Nathu, resident of Samana, police station Samana, district Patiala	F.I.R. No. 10, dated 1st February, 1957, under sections 363/366 I.P.C.	Arrested during 1957

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		Police Station City Panipat—CONCLD. **1958**		
240	Hari Chand, son of Dewan Chand, resident of Kehrail, police station Sadar, Hissar	F.I.R. No. 26, dated 11th March, 1958, under sections 457/380 I.P.C.	Arrested on 17th November, 1958	
241	Pari, son of Mula Ram, Rajput of Kachrauli, police station Sadar, Panipat	F.I.R. No. 14, dated 11th February, 1958, under section 379 I.P.C.	Arrested on 20th August, 1959	
242	Chanan Dass, son of Tika Ram, resident of Diwana, police station Tohana, district Hissar	F.I.R. No. 36, dated 25th April, 1956, under section 379 I.P.C.	Arrested on 30th January, 1961	
		1959		
243	Jagdish, son of Nanak Chand, resident of Panipat	F.I.R. No. 34, dated 10th September, 1959, under section 363/366 I.P.C.	Arrested on 27th October, 1960	
244	Banarsi Dass, son of Jagat Ram, resident of Panipat	F.I.R. No. 44, dated 8th May, 1959, under section 324 I.P.C.	Arrested on 18th June, 1959	
245	Narain Dass, son of Jawa Ram, resident of Tilaknagar, Delhi	F.I.R. No. 50, dated 11th June, 1959, under section 324/34 I.P.C.	Arrested on 22nd August, 1959	
		1960		
246	Rampat, son of Bhagwan Dass, resident of Matoria, police station Bera Banki, district Bera Banki (U.P.)	F.I.R. No. 79, dated 27th September, 1959, under section 379 I.P.C.	Arrested in 1960	
247	Pritam Singh, son of Banta Singh, resident of Bichpari, police station Sadar, Panipat	F.I.R. No. 62, dated 9th July, 1960, under section 225 I.P.C.	Arrested on 7th August, 1960	
248	Banarsi Dass, son of Jagat Ram, resident of Panipat	F.I.R. No. 69, dated 29th July, 1960, under sections 109/307/342 I.P.C.	Arrested on 9th September, 1960	

249	Milkhan Singh, son of Nathu, resident of Kandilla, police station Jind, district Sangrur	F.I.R. No. 2, dated 4th January, 1960, under section 380/411 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are being made for his arrest Declared Proclaimed Offender on 29th October, 1960
250	Sultan, son of Nathu, resident of Kandilla, police station Jind, district Sangrur	Ditto	Ditto	Ditto
251	Dhanamal, son of Khatomal, resident of Ajmer	F.I.R. No. 112, dated 13th December, 1954, under section 420 I.P.C.	Ditto	Efforts are being made for his arrest. Declared Proclaimed Offender on 21st February, 1961
		1961		
		Nil		
		Police Station Assandh		
		1956		
252	Bhaga, son of Gobinda, Rahbari, resident of village Pinghala, police station Assandh	F.I.R. No. 27, dated 11th May, 1953, under section 307 I.P.C. and 19/11/78 Arms Act	Still Proclaimed Offender	Efforts are being made for his arrest. Declared Proclaimed Offender, on 11th May, 1953
		1957		
		Nil		
		1958		
		Nil		
		1959		
253	Dharam Singh, son of Bulaka Singh, Jat, resident of Jundla, police station Sadar, Karnal	F.I.R. No. 17, dated 22nd February, 1959, under section 506/117 I.P.C.	Arrested during 1959	

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
254	Baldeva, son of Juglal, Jat, resident of village Jhabala, police station Assandh	F.I.R. No. 54, dated 14th August, 1959, under section 302 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are being made to arrest him. Declared Proclaimed Offender, on 14th August, 1959
255	Iqbal Singh, son of Sulakhan Singh, Jat, resident of Kalindwali, police station Sadar Fazilka, district Ferozepur	F.I.R. No. 62 and 63, dated 15th September, 1959, under sections 324/326/366 I.P.C.	Arrested in 1960	
		1960		
256	Ran Singh, son of Tikku, Jat, resident of Manipur, police station Rai, district Rohtak	F.I.R. No. 39, dated 9th April, 1960, under sectiÆn 406/420 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are being made for his arrest Declared Proclaimed Offender, on 9th April, 1960
		1961		
		Nil		
		Police Station Rajaund		
		1956		
257	Bhartu alias Giani, son of Neki, resident of Kabareha, district Sangrur	F.I.R. No. 50, dated 30th March, 1954, under section 396 I.P.C.	Arrested on 27th May, 1956	
258	Inder, son of Dipoo, resident of Kalyat, district Sangrur	F.I.R. No. 31, dated 19th May, 1955, under section 380 I.P.C.	Arrested on 25th July, 1956	
259	Inder Singh, son of Hakim Singh, Mazhibi Sikh, resident of village Mandwal	F.I.R. No. 22, dated 15th February, 1956, under sections 471/460/420/511 I.P.C.	Arresed on 27th August, 1956	
260	Naranjan Singh, son of Krishan Singh, Mazahibi Sikh, resident of G. T. Road, Karnal	F.I.R. No. 92, dated 3rd July, 1956, under under section 324 I.P.C., police station Rajaund	Arrested on 15th January, 1957	

1957

261	Ram Sarup, son of Chhotu, resident of Najafgarh, Delhi	F.I.R. No. 1 , dated 19th January, 1957, under section 420 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Declared Proclaimed Offender on 8th May, 1957
262	Rachhpal Singh, son of Raju, Harijan, resident of Gadapani, district Rohtak	Ditto	Ditto	Declared Proclaimed Offender on 11th May, 1957
263	Prehlad, son of Lila, Ahir, resident of Kantuka, district Alwar	Ditto	Ditto	Declared Proclaimed Offender on 19th May, 1957
264	Kirpal Singh, son of Sampuran Singh, resident of Dhatrath	F.I.R. No. 53, dated 17th May, 1957, under sections 307 I.P.C. and 19/11/78	Arrested during the year 1957	
265	Sardara, son of Mehar Nath, Jat of Narmana	Ditto	Arrested on 28th June, 1957	

1958

Nil

1959

Nil

1960

Nil

1961

Nil

Police Station Pehowa

1956

Nil

1957

Nil

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
		1958		
266	Sarbi, son of Chhatar, Gujjar, resident of Keorak, police station Kaithal, district Karnal	F.I.R. No. 50, dated 1st July, 1958, under section 380/411 I.P.C.	Arrested in 1958	
		1959		
267	Harbhaj, son of Chubria, caste Ror, resident of Papnawa, police station Pehowa	F.I.R. No. 277, dated 29th March, 1959, under seection 408 I.P.C. Parliament Street, New Delhi	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Dec clared on 30th October, 1959
268	Hazara Singh, son of Rur Singh, resident of Jalarpur, district Patiala	F.I.R. No. 21, dated 10th March, 1959, under section 302 I.P.C., police station Pehowa	Arrested during 1959	
269	Sher Singh, son of Manga , Harijan, resident of Basti, police station Nissing	F.I.R. No. 94, dated 16th September, 1960, under section 380 I.P.C., police station Pehowa	Arrested during the year 1961	
		1960		
		Nil		
		1961		
		Nil		
		Police Station Pundri		
		1956		
270	Milkha Singh, son of Sharam Singh, resident of Balera, police station Bassi, district Fatehgarh Sahib	F.I.R. No. 56, dated 6th April, 1950, under section 395 I.P.C., police station Pundri	Cancelled on 9th November, 1956	

271	Kali Ram, son of Manga, resident of Sujanpur, police station Tohana, district Hissar	F.I.R. No. 12, dated 8th February, 1956, under section 458 I.P.C.	Arrested on 3rd September, 1956
272	Swaran, son of Bhola, resident of Sujanpur, police station Tohana, district Hissar	Ditto	Arrested on 15th January, 1957
273	Bhula, son of Chuhria, resident of Kheri Sharifan, police station Narwana, district Sangrur	F.I.R. No. 12, dated 8th February, 1956, under section 458 I.P.C.	Killed in an encounter with the police on 31st July, 1956
274	Shankar, son of Shishu, resident of Udhapur, district Sangrur	Ditto	Killed in an encounter with the police on 30th November, 1956
275	Jagdish, son of Jamandar Singh, Rajput, resident of Dhamera, district Sangrur	F.I.R. No. 39, dated 8th June, 1956, under section 379 I.P.C.	Arrested on 24th September, 1956
276	Kartar Singh, son of Makhan Singh, resident of Peond, police station Nissing, district Karnal	F.I.R. No. 89, dated 16th August, 1956, under section 380 I.P.C.	Arrested on 29th December, 1956
277	Sher Singh, son of Ghasita Singh, resident of Peond, police station Nissing, district Karnal	Ditto	Arrested on 18th December, 1956
		1957	
278	Natha Singh, son of Kharak Singh, Jat of Masaria, police station Batala, district Gurdaspur	F.I.R. No. 34, dated 7th May, 1957, under section 364/366 I.P.C.	Arrested on 14th October, 1957
279	Subh Lal, son of Chokha Mal, resident of Dera Dun (U.P.)	F.I.R. No. 45, dated 25th May, 1957, under sections 366/368/376 I.P.C.	Cancelled on 20th September, 1957
280	Sita Ram, son of Paras Ram, resident of Neoli, district Saharanpur	Ditto	Cancelled on 20th September, 1957
		1958	
281	Ram Sarup, son of Jai Karan, resident of Jakhal, district Hissar	F.I.R. No. 146, dated 29th December, 1957, under section 457/380 I.P.C.	Arrested on 14th April, 1958

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
282	Sidhu, son of Nanak, resident of Hathu, district Sangrur	F.I.R. No. 50, dated 10th June, 1958, under section 460 I.P.C.	Arrested on 27th December, 1960	
283	Darya, son of Moman, Harijan, resident of Udhiana, police station Jind, district Sangrur	F.I.R. No. 112, dated 14th December, 1958, under section 363 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Inspite of best efforts could not be rounded up. Efforts continue. Declared Proclaimed Offender on 31st January, 1959
		1959		
284	Balbir, son of Murli, Rajput, resident of Salman, district Karnal	F.I.R. No. 20, dated 20th March, 1959, under section 279 I.P.C.	Arrested on the night between 2nd/3rd July, 1959	
		1960		
		Nil		
		1961		
		Nil		
		Police Station Guhla		
		1956		
285	Jeet Singh, son of Gurnam Singh, resident of Sagra, police station Ghaga, district Patiala	F.I.R. No. 33, dated 8th August, 1956, under sections 324/325/148/149 I.P.C.	Arrested on 21st September, 1956	
286	Inda, son of Wadhawa, resident of Landar, district Karnal	F.I.R. No. 41, dated 24th September, 1956, under sections 302/202/201 I.P.C.	Arrested on 24th March, 1957	

287	Badri Parshad *alias* Badri Nath, son of Kanshi Ram of Gandhinagar, district Rohtak	F.I.R. No. 19, dated 7th June, 1956, under sections 409 I.P.C. and 52 Post Office Act	Arrested on 19th September, 1958
		1957	
		Nil	
		1958	
288	Gurmukh Singh, son of Harnam Singh of Bakal, police station Pundri	F.I.R. No. 2, dated 9th January, 1958, under sections 368/368/148/363 I.P.C.	Arrested on 14th April, 1958
289	Sadhu Singh, son of Ram Singh, resident of Wadyal, district Ferozepur	F.I.R. No. 27, dated 11th July, 1958, under section 457/411 I.P.C.	Arresed on 13th August, 1958
290	Nand Lal, son of Sita, resident of Boota Singhwala, district Patiala	F.I.R. No. 26, dated 28th May, 1958, under sections 7/10/55	Arrested on 22nd May, 1958
291	Daulat Ram, son of Chamba Ram of Mardenheri, police station Ghaga, district Patiala	F.I.R. No. 26, dated 28th May, 1958, under section 302/304 I.P.C.	Arrested on 23rd May, 1958
292	Hazara Singh, son of Charat Singh, resident of Chaku Ladana, district Karnal	F.I.R. No. 32, dated 24th August, 1958, under section 302/304 I.P.C.	Arrested on 24th September, 1958
293	Inder Singh, son of Hazara Singh of village Chaku Ladana, district Karnal	Ditto ..	Ditto
294	Lachhu, son of Kalu, resident of Rewan, district Karnal	F.I.R. No. 29, dated 13th August, 1958, under section 411 I.P.C.	Arrested on 23rd September, 1958
295	Ram Dhari, son of Kishna, resident of Urlana, district Karnal	F.I.R. No. 59, dated 16th December, 1958, under section 411 I.P.C., police station Guhla	Arrested on 26th January, 1959
296	Tilku, son of Dattu, resident of Balbara, district Karnal	F.I.R. No. 21, dated 26th May, 1958, under sections 324/348 I.P.C. and 19/11/78	Arrested on 23rd June, 1959
297	Ram Kala, son of Datta of Balbara, district Karnal	Ditto ..	Ditto

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
298	Mahan Singh, son of Dattu, Jat of Balbara, district Karnal	F.I.R. No. 21 dated the 26th May 1958, under section 324/348 I.P.C. and 19/11/78	Arrested on 23rd June, 1959	
299	Amar Singh, son of Dattu, Jat of Balbara, district Karnal	Ditto ..	Arrested on 3rd July, 1959	
300	Sardari, son of Daya Ram of Balbara, district Karnal	Ditto ..	Arrested on 23rd June, 1959	
301	Shera, son of Dhani of village Nandgarh, police station Guhla, district Karnal	Ditto ..	Arrested on 28th June, 1959	
302	Chhaju, son of Matu of Sangal now resident of Salimpur, district Karnal	F.I.R. No. 70, dated 24th November, 1959, under section 61/1/14	Arrested on 16th December, 1959	
		1959		
		Nil		
		1960		
303	Mubarak Singh, son of Sohan Singh, resident of Chukoka, district Karpurthala	F.I.R. No. 2, dated 9th January, 1960, under sections 302/148/149 I.P.C.	Arrested on 26th May, 1950	
304	Manjit Singh, son of Net Ram, resident of Brahamanwali, district Kapurthala	Ditto ..	Ditto	
305	Bachana, son of Chhota, resident of Poretha Bhup Singh, district Karnal	F.I.R. No. 89, dated 19th July, 1958, under section 380 I.P.C., police station Narwana, district Sangrur	Arrested on 17th January, 1961	
		1961		
		Nil		

Police Station Kaithal
1956

306	Jagul Kishore, son of Dhanpat Rai, Aggarwal of Kaithal, district Karnal	F.I.R. No. 14, dated 2nd February, 1959, under section 420 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Alleged to have left for Pakistan. Declared on 12th September, 1954
307	Daleep Singh, son of Jaimal, Arora, resident of Kaithal	F.I.R. No. 121, dated 11th November, 1953, under section 307 I.P.C.	Arrested in 1956	
308	Chander, son of Mala, Jewar, resident of Budhera, district Karnal	F.I.R. No. 26, dated 21st March, 1954, under section 379/411 I.P.C.	Ditto	
309	Sardara Singh, son of Santa Singh, Jat Sikh of Rajaund	F.I.R. No. 149, dated 24th December, 1956, under section 392 I.P.C.	Ditto	
310	Gela Singh, son of Phula Singh, Jat Sikh of Megha Majra, police station Guhla, district Karnal	F.I.R. No. 16, dated 2nd March, 1956, under section 382 I.P.C.	Ditto	
311	Kailash Chander, son of Hari Narh, Brahman of Kaithal	F.I.R. No. 18, dated 4th March, 1956, under section 436 I.P.C.	Ditto	
312	Amar Nath, son of Nathu Mal, resident of Kaithal	Ditto ..	Ditto	
313	Kali Ram, son of Singha, Jat of Katan, police station Tuhana, district Hissar	F.I.R. No. 48, dated 27th May, 1956, under section 307 I.P.C.	Ditto	
314	Swaran, son of Singha, Jat of Katan, police station Tuhana, district Hissar	Ditto ..	Ditto	
315	Shankar, son of Sewa, Jat, resident of Udhepur, district Sangrur	Ditto ..	Ditto	
316	Leela alias Bhola, son of Chandgi, Barbar of Kheri, district Sangrur	Ditto ..	Ditto	
317	Balkar Singh, son of Bahadar Singh, Jat Sikh of Saliani, police station Guhla, district Karnal	F.I.R. No. 27, dated 1st April, 1956, under section 382 I.P.C.	Ditto	

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
318	Mst. Champa, w/o of Bishamber Dayal, Mahajan, resident of Kathgarh, district Muradabad (U.P.)	F.I.R. No. 62, dated 15th July, 1954, under section 366/368 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Residence not verified so far. Declared of 21st October, 1956
319	Mst. Leela Wati, c/o Molu, Jamna Bazar, Kashmiri Gate, Delhi	Ditto ..	Ditto ..	Efforts are afoot to arrest her. Residence not verified so far. Declared on 2nd November, 1956
		1957		
320	Harpal, son of Man Singh, Gujjar, resident of Khanpur	F.I.R. No. 41, dated 9th May, 1956, under sections 392/420/170 I.P.C.	Killed in an encounter in 1957	
321	Mohan Singh, son of Atma Singh of Sangrur, police station Sadar Patiala, district Patiala	F.I.R. No. 172, dated 29th December, 1956, under section 395/397 I.P.C.	Arrested in 1958	
322	Ram Karan, son of Kura Mal, Mahajan of Pai, district Karnal	F.I.R. No. 30, dated 24th March, 1957, under section 29 Telegraph Act	Arrested in 1957	
323	Darya Singh, son of Maman, Barbar, resident of Andhava, police station Jind, district Sangrur	F.I.R. No. 60, dated 26th May, 1957, under section 379 I.P.C.	Arrested in 1958	
		1958		
324	Mithan Lal, son of Jaimal, Gadria, resident of Jalalpur, district Muzaffarnagar (U.P.)	F.I.R. No. 121, dated 31st July, 1958, under section 381 I.P.C.	Arrested in 1958	

325	Kundan Lal, son of Mohan Lal, Khatri, resident of Shahpur, police station Sadar Ambala	F.I.R. No. 101, dated 24th June, 1958, under section 409 I.P.C.	Ditto	
326	Tarsem Lal, son of Goria, Balmiki Gate Mandi Shahkot, district Jullundur	F.I.R. No. 87, dated 2nd June, 1958, under section 464 I.P.C.	Ditto	
327	Balkarishan, son of Sadhu Ram of Barali Bala Ala Singh, police station Bassi Pathana, district Patiala	F.I.R. No. 175, dated 20th November, 1958, under section 381 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Declared on 27th December, 1958
328	Gurbux Singh alias Harkishan Singh, son of Amrik Singh, resident of Sangatpur, police station Sadar Batala, district Gurdaspur	F.I.R. No. 143, dated 17th October, 1956, under sections 420/409/468/406 I.P.C.	Arrested in 1959	
		1959		
329	Kali Ram alias Kalia, son of Bulla Ram, Sadar Bazar, Karnal	F.I.R. No. 13, dated 28th January, 1959, under section 379 I.P.C.	Arrested in 1960	
330	Sawan Singh, son of Ganga Singh, Rai Sikh, resident of Sawan, district Karnal	F.I.R. No. 32, dated 2nd February, 1959, under section 506/117 I.P.C.	Arrested in 1959	
331	Sadha, son of Hari, Gujjar of Kakot, district Karnal	F.I.R. No. 112, dated 16th July, 1959, under section 6/1/14, Excise Act	Ditto	
332	Gurbux Singh, son of Rai Singh, Jat Sikh of Pashawal, district Karnal	F.I.R. No. 108, dated 3rd September, 1959, under section 366/368 I.P.C.	Ditto	
		1960		
333	Dalip Singh, son of Khazan Singh, Megha Majra, district Karnal	F.I.R. No. 191, dated 9th December 1959, under section 148/452 I.P.C.	Arrested in 1960	
334	Manga, son of Hira Ram Dasia, resident of Chandana, district Karnal	F.I.R. No. 88, dated 14th June, 1960, under section 302 I.P.C.	Ditto	
335	Pritam Singh, son of Rur Singh, Jat Sikh, resident of Bir, police station Ghaga, district Patiala	F.I.R. No. 750 dated 16th October 1960 under section 302/149/148/201 I.P.C.		
336	Mohinder Singh, son of Chhota Singh, Jat Sikh of Ghaga, district Patiala			

[Chief Minister]

Serial No.	Particulars of the Proclaimed Offender	Particulars of the case	Year of arrest	REMARKS
1	2	3	4	5
337	Soni, son of Rattan Singh, Jat Sikh of Cheeka, district Karnal	F.I.R. to. 150, dated 16th October, 1960, under section 302/149/148/201 I.P.C.	Arrested in 1960	
338	Jeet Singh, son of Sucha Singh, Jat Sikh, resident of Maler Kotla, district Sangrur			
339	Bishamber Dayal, son of Ramji Lal, Mahajan of Kathgarh, district Muradabad (U.P.)	F.I.R. No. 62, dated 15th July, 1954, under sections 366/368 I.P.C.	Still Proclaimed Offender	Efforts are afoot to arrest him. Declared Proclaimed-Offender in 1960

1961

Nil

ANNOUNCEMENT REGARDING THE ARREST OF SHRI HUKAM SINGH, M.L.A.

श्री अध्यक्ष : मुझे सुपरिन्टैंडैंट पुलिस रोहतक की तरफ से एक इनफरमेशन आई है वैसे यह आ तो परसों गई थी लेकिन तफसील के साथ आज आई है उसको मैं मुनासिब समझता हूं कि हाउस को पास कर दे। वह इस तरह से है :

"I have the honour to inform you that I have found it my duty in the exercise of my powers under section 54 of the Criminal Procedure Code to direct that Shri Hukam Singh, son of Shri Kehar Singh, Jat of Village Rattangarh, Police Station Sonepat, Member of Punjab Legislative Assembly, be arrested in case F.I.R. No. 55, dated 10th December, 1960, under section 302/109/114/, I.P.C., Police Station Sadar Rohtak."

(I have received an information from the Superintendent of Police, Rohtak. In fact, it reached me the day before yesterday,but its details have been received only to-day. I consider it to be my duty to pass it on to the House. It runs like this :—

"I have the honour to inform you that I have found it my duty in the exercise of my powers under section 54 of the Criminal Procedure Code to direct that Shri Hukam Singh, son of Shri Kehar Singh, Jat of village Rattangarh, Police station Sonepat, Member of Punjab Legislative Assembly, be arrested in case F.I.R. No. 55, dated 10th December, 1960 under section 302/109/114, I.P.C., Police Station Sadar Rohtak."

*RESOLUTION REGARDING ENACTMENT OF ANTI-DOWRY LEGISLATION IN THE STATE (RESUMPTION OF DISCUSSTION)

चौधरी बारू राम (राजौंद) : स्पीकर साहिब, Dowry के बारे में जो हाउस में बहस चल रही है उसके बारे में मैं यही कहना चाहता हूं कि जहां तक इसका ताल्लुक है कि यह क्यों दी जाती है तो इसका यही कारण है कि पिता और पुत्री का घनिष्ट सम्बन्ध होता है इसलिए अगर कोई पिता अपनी पुत्री की शादी के वक्त कोई दहेज़ देता है तो बुराई की बात नहीं। हां, अगर उसका दुरुपयोग हो तो बेशक वही चीज़ बुरी कही जाएगी। यहां जो बात कही गई इस प्रस्ताव के ज़रिए कि कोई legislation लाई जाए और इसको रोका जाए, यह बात वाजिब मालूम नहीं होती।

---

*Note: The Resolution was moved by Raja Raghubir Singh on the 23rd February, 1961, namely :—

"This House recommends to the Government to take steps to bring about anti-dowry legislation in the State on the same lines as the proposed Central Legislation on this subject with such modifications as the local conditions in the State may necessitate".

For reference please see Punjab Vidhan Sabha Debates, Vol. 1, No. 8 and Vol. I, No. 14, dated the 23rd February, 1961 (Afternoon Sitting) and the 9th March, 1961, respectively,

[चौधरी बारू राम]

यहां पर यह कहा गया कि दहेज के कारण किसी लड़की ने आत्म हत्या कर ली तो यह बात ऐसी नहीं कि सैंकड़ों और हजारों की तादाद में हो। यह तो एक दो केसिज होते हैं और वह भी किसी और वजूहात से, सिर्फ dowry से ही हों ऐसी बात नहीं। क्योंकि ज्यादातर यह बात देखी जाती है कि पति-पत्नी को कभी कभी एक दूसरे के चरित्र पर शक होता है और वह एक कलह का कारण बन जाता है। उसका अंत आत्महत्या तक पहुंच जाता है। और अगर कोई सज्जन यह सोचते हैं कि चरित्र की बुराई को रोकने के लिए लैजिस्लेशन लाई जाए वह कुछ जंचती नहीं है। क्यों न मैम्बर साहिबान खुद ही समाज को साथ ले कर ऐसे कदम उठाएं कि इस सिस्टम को रोका जाए। यह तो सभी जानते हैं कि समाज की बुराइयों को दूर करने के लिए कई कानून बनाए गए लेकिन dead letter हो के रह गए। मैं पूछना चाहता हूं कि Child Marriage Restriction Act का क्या हशर हुआ और Hindu Marriage Act पर क्या अमल हुआ? मैं समझता हूं स्पीकर साहिब, कि यह तो कानून की बात सिर्फ ढिंढोरा पीटनेके लिए कहते हैं। मैं तो, जनाब, यह समझा हूं कि इस सिस्टम की वजह से समाज को एक इस तरीके से बहुत फायदा होता है कि समाज में ऊंच नीच का भेद कम होता है क्योंकि जब एक अमीर बाप अपनी लड़की की शादी गरीब घर में करता है तो वह उसे दहेज दे कर उसकी सहायता करता है। लेकिन यहां पर जो बात इस तरह से कही जा रही है कि कानून बना दिया जाए वह तो सिर्फ प्रोपेगण्डा के लिए कहते हैं ताकि उसका प्रचार हो जाए कि यह स्त्री जाति का भला चाहते हैं।

* * * *
* * *
* * * *

* Expunged as ordered by the chair.

* * * *
* * *
* * * *

मैं अर्ज कर रहा था कि हमारे इलाके में dowry के नाम पर एक भी suicide का केस नहीं होता। इस लिए मैं समझता हूं कि reforms के नाम पर ऐसा कानून पास करना ठीक मालूम नहीं पड़ता। इन शब्दों के साथ मैं ऐसी legislation की मांग की पुरज़ोर मुखालिफत करता हूं।

खान अब्दुल गफ्फार खां (अम्बाला शहर) : जनाब, स्पीकर साहिब, जो मिसालें इस हाउस के सामने Anti-Dowry Bill के सिलसिले में पेश हुई मैं उन की मुखालिफत करने के लिए खड़ा हुआ हूं। जनाब वाला, मैं ने मुख्तसर सी तकरीर करनी है लेकिन मैं यह अर्ज करना चाहता हूं कि एक तरफ तो हम एक रैजोल्यूशन पास करते हैं कि लड़की को अपने बाप की जायदाद में से कोई हिस्सा न मिले और दूसरी तरफ हम यह चाहते हैं कि उस बेचारी

Please see pages 81 and 113 *infra* for the ruling of the chair on the subject.

ग़रीब लड़की को दहेज भी न दिया जाए। मतलब यह है कि लड़का ज्यादा प्यारा है और लड़की नहीं। मैं नहीं समझता कि जब यह बात है कि उसे बाप की जायदाद में से भी हिस्सा न मिले तो उसे दहेज़ के हक से भी महरूम कर दिया जाये। मैं मानता हूं कि बंगाल में ऐसी मिसालें हमारे सामने आई कि जहां बहुत ज्यादा दहेज मांगते हैं वहां लड़कियां मां बाप की मजबूरी को देख कर खुदकशी कर लेती है। लेकिन यह खराबी इस लिए है कि बाप की जायदाद में से उसे कोई हिस्सा नहीं दिया जाता। अगर आपका मकसद यही है कि लड़कियों को दहेज भी न दिया जाए तो इसके यह मानी होंगे कि बच्चियों को शादी में मुश्किल पेश आयगी। मैं मानता हूं कि दहेज का मुतालबा करना बुरा है। लेकिन यह सब क्यों है ? महज़ इस लिये कि बाप की जायदाद में से उसे हिस्सा नहीं दिया जाता। अगर बाप की जायदाद में से थोड़े में से थोड़ा और ज्यादा में से ज्यादा हिस्सा लड़की को मिले तो कोई वजह नहीं कि वह कुदकशी पर आमादा हो। जनाब वाला, मुझे निहायत अफसोस है कि मुहर्रक ने इस रैज़ोल्यूशन पर गौर नहीं किया लेकिन एक बात पर मैं खुश भी हूं। क्योंकि आनरेबल स्पीकर साहिब, आपको याद होगा कि जिस वक्त सरदार भुपिंदर सिंह मान की तरफ से एक रैज़ोल्यूशन हाउस में पेश हुआ था कि बाप की जायदाद में से बच्चों को हिस्सा न मिले तो उस वक्त मैंने कहा था कि लड़कियों के पैसे लिये जाते हैं तो उससे एक हंगामा बरपा हो गया था लेकिन आज मुझे खुशी हुई कि :

जादू वह जो सिर चढ़ बोले

सरदार भुपिंदर सिंह मान ने कहा कि लड़कियों को बेचा जाता है। बाजवा साहिब ने भी तसलीम किया कि यह रस्म है।

श्री अध्यक्ष : मैंने बड़ी मुश्किल से इस बला को टाला है और personal responsibility पर उसे delete किया है अब आप फिर वह बला खड़ी न करें। (I had to face a great difficulty in resolving that matter and took personal responsibility in deleting that. I would, therefore, request the hon. Member not to raise that issue again.)

खान अब्दुल गफ़्फार खां: मैं जनाब की खिदमत में अर्ज़ करता हूं कि यह बला मेरे ऊपर से तो नहीं टलती लेकिन उन के ऊपर से टलती थी जिन्होंने खुद इस तरह के फ़िकरे कहे थे।

श्री अध्यक्ष: आप ने रोज़ा रखा हुआ है इस लिए ज़रा शान्ति से बोलें। (As the hon. Member is on fast today, I would request him not to feel irritated.) (*Interruption*)

खान अब्दुल गफ़्फार खां: खैर, यह बात तो साबित हो गई। अल्हमदुलिल्ला, जादू वह जो सिर चढ़ कर बोले। मैं एक बात का और ज़िक्र करना चाहता हूं। मेरे पीछे बैठे मेरे मुअज़िज़ दोस्त सरदार उमराव सिंह ने एक बात कही "अगर मैं पाकिस्तान में होता"। मैं इन अलफाज़ पर protest का इज़हार करता हूं। What concern have I got with Pakistan ? Why did he say this ? There is no question of Pakistan or any other country. I am an Indian citizen. I protest and strongly protest against his remarks.

श्री अध्यक्ष: हाउस का decorum रखिए । अगर आप का कुश्ती करने का इरादा है तो lobbies में चले जाएं । (Kindly maintain the decorum of the House. If the hon. Members want to have a bout, they may go to the lobbies.)

Khan Abdul Ghaffar Khan ; Sir, I have not the least intention of of indulging in *Kushti* with the hon. Member. But the Chair should protect our rights.

Mr. Speaker : The hon. Member has no right to spoil the decurum of the House.

खान अब्दुल गफ्फ़ार खां: स्पीकर साहिब, मैं यह अर्ज़ कर रहा हूं कि hon. Member सरदार उमराव सिंह ने यह बात कही । I seek your protection.

श्री अध्यक्ष : कब कही । (When did he say this ?)

खान अब्बदुल गफ्फ़ार खां : उन्होंने अभी कहा । यह तो महज़ छेड़ने की बात है । क्या मुझे इस लिये छेड़ा जाता है that I belong to a minority community.

Mr. Speaker : Please don't tease him. He is the most venerable gentleman. Please don't interrupt him.

खान अब्दुल गफ्फ़ार खां: जनाब वाला, मैं मुख्तसिर सी तकरीर करूंगा । मैंने चन्द बातें आप के गोश गुज़ार की हैं इस तरह की बातें कहना कि साहिब, लड़की को कोई भी हिस्सा न दिया जाये और न उसे दहेज़ में कोई चीज़ दी जाये, मैं तो समझता हूं कि उन के साथ यह ज़ुल्म करने वाली बात होगी । जब वे अपने दिमाग में ऐसी बातें सोचेंगी तो उनके दिल को बहुत सदमा पहुंचेगा और वे बेचारी दिल ही दिल में कहेंगी कि यह क्या माजरा है कि हमें अपने बाप के घर से कोई हिस्सा नहीं मिलता और हमें बिल्कुल ignore किया जा रहा है । स्पीकर साहिब, आप यह अच्छी तरह से जानते हैं कि लड़की को अपने वालदैन और भाइयों से कितनी ग़ायत दर्जे की मुहब्बत होती है । उन पर बेशक कितना ही जब्र, सख़्ती और ज़ुल्म किया जाये लेकिन फिर भी उन के दिल में अपने वालदैन और भाई बंधुओं के साथ रहने की खाहिश उभरती हुई दिखाई देती है । अगर उस को यह मालूम हो जाये कि उसे अपने वालदैन को जायदाद से न तो कोई हिस्सा मिलना है और न ही शादी के मौके पर दहेज़ तो आप, स्पीकर साहिब, इस बात का खुद ही अंदाज़ा लगा सकते हैं कि उस के दिल पर कितनी ज़बरदस्त चोट लगेगी बल्कि उसे अहसास कराना कि वह तो अपने वालदैन के घर एक नापसंदीदा बोझ और ज़हमत बन कर बैठी हुई है और उस के अलहदा होने पर उस के वालदैन को सुख और आराम का सांस लेना नसीब होगा तो ऐसे ऐहसासात की बिना पर उस का घर में जीना ही महाल हो जायेगा । मैं समझता हूं कि इस तरह की feelings उन के दिल में पैदा करना किसी हालत में भी दुरुस्त और वाजब न होगा । वालदैन की जायदाद से लड़की को महरूम करना और बवक्ते शादी उन के जहेज़ पर पाबन्दी लगाना उन के जायज़ हकूक पर छापा मारने के मुतरादिफ बात है । कोई भी ज़ीहोश इनसान अपनी लड़की को अपनी औक़ात से बाहर जहेज़ देना पसंद नहीं करेगा मासिवाए उन चन्द शेखी-खोर आदमियों के जो ऐसे मौकों पर झूठी

शोहरत हासिल करने के आर्जूमंद होते हैं । लेकिन आप को कोई ऐसी मिसाल नहीं मिलेगी जहां वालदैन अपनी लड़की को बवक्ते शादी कुछ भी न देना पसंद करें। हर एक मां बाप के दिल में यह खाहिश होती है कि ऐसे अलवदाई मौक पर ज़रूर कुछ न कुछ हतलमकदूर दें। इसलिए, मैं समझता हूं कि गवर्नमैंट को जहेज़ पर कोई पाबन्दी आयद नहीं करनी चाहिए।

जनाब ने अभी फरमाया था कि decorum of the House must be maintained मैं आप के इस हुक्म के साथ सोलह आने नहीं बल्कि सवा सोलह आने सहमत हूं लेकिन मैं इस सिलसिले में यह कहे बिना रह नहीं सकता कि मुझ से पहले जिस आनरेबल मैम्बर ने तकरीर की क्या उस रोज़ हाउस का decorum कायम रहा है । मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि यहां एक ऐसी बात कही गई कि जिस पर आप को कहना चाहिए था कि बाहर जा कर ऐसी बात कीजिए । इस हाउस में ऐसे hon. members मौजूद हैं जो hon. Lady members की मौजूदगी में औरतों की निस्बत ऐसे नाज़ेबा ख्यालात का इज़हार करते हैं। मुझे अफसोस है कि ऐसी बातें इस हाउस में कही जाती हैं । मुझे उम्मीद है कि आप आइंदा इस तरह की बातें हाउस में करने की इजाज़त नही देंगे ।

श्री अध्यक्ष : आप किस की refernce दे रहे हैं । (whom are you referring to ?)

खान अब्दुल गफ्फार खां : जनाबे वाला, मैं चौधरी बारू राम का reference दे रहा हूं

श्री अध्यक्ष : आप जोश में आ गये । जब जोश ज़्यादा हो जाता है तो होश की कमी हो जाती है । सरदार उमराव सिंह ने जो कहा मैं ने सुना नहीं था । अगर उन्होंने पाकिस्तान का ज़िक्र किया तो मुझे इस बात का बड़ा अफसोस है कि उन्होंने ऐसा कहा । अगर यह खान साहिब जैसे आदमी के मुतअल्लिक कहा जाए तो इस का मतलब सिवाए उन को तंग करने के और क्या हो सकता है । मैं हरगिज़ यह बरदाश्त नही करूंगा कि इस तरह के irresponsible remarks उन पर कसे जाएं । खान साहिब से ज़्यादा देश भक्त और कौन हो सकता है आप तो अभी कल के बच्चे हैं। उन्होंने नाज़ुक वक्तों में वफादारी का सबूत दिया है ।

खान साहिब, आप जैसे बुज़ुर्गों को ऐसी बातों को ignore कर देना चाहिए । आप भी उछल पड़े । खैर मैं उस part को जोकि objectionable है proceedings में से निकाल दूंगा ।

(The hon. Member is getting excited. In great excitement one is apt to lose one's senses. I did not hear what Sardar Umrao Singh had said. If he made any reference to Pakistan then I am very sorry that he used those words. If such a thing is said here about a person like Khan Sahib, then, I think, that it is nothing short of teasing him. I can never tolerate that such irresponsible remarks should be made against him. Who can be more patriotic than Khan Sahib.? The other hon. member is just an infant before him. He has shown unflinching loyalty to his country at a critical time. An elderly person of Khan Sahib's age ought to have ignored all that but he also started making retorts. Anyway, I will have the objectionable portion of the debate expunged from the proceedings).

ਸਰਦਾਰ ਦਿਦਾ ਸਿੰਘ (ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਹੇਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਜਿਹੜਾ resolution ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਇਸ ਤੇ 3 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਜਹੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਇੱਕਲੇ ਜਹੇਜ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡੀ ਕਮੀ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੜਕੇ ਔਰ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ । ਨਾ ਲੜਕੇ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਲੜਕੀ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਬਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਬਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਤੈ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ, ਆਇਆ ਲੜਕੀ ਅਛੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਔਰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦੇਵੇ ਔਰ ਲੜਕੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਹ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਬਾਪ ਅਛਾ ਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵੇਖਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਕਮੀ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਕਮੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਆਹਿਸਤਾ ਆਹਿਸਤਾ ਨਿਕਲੇਗੀ । ਹੁਣ ਕੁਝ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਵੀ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ 50 ਫੀ ਸਦੀ ਲੋਕ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਲੜਕੇ ਵਾਲਾ ਕਹਿ ਵੀ ਦੇਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੜਕੀ ਦੇਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੁਰਾ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਆਪ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਲੜਕੀ ਬਾਰੇ ਦਰਿਆਫਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਥੇ ਇਸ resolution ਤੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਇਹ ਗ਼ੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਬਾਪ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਨਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁਣ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਨਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਿਆਂ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵਸੀਹਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਐਸੇ ਬਾਪ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਔਰ ਮਕਾਨ ਹਨ । ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਵਸੀਹਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਹੀ ਹਿਸਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਲੜਕੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

Mr. Speaker : (Addressing the hon. Minister for Industries, who was seen reading some Newspaper.) Are you not interested in the debate, please ?

Minister for Industries : I am very much interested in it, Sir. I am just going through a debate of the Rajya Sabha on the subject now before the House to give a suitable reply.

ਸਰਦਾਰ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਹੇਜ਼ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਪਰ ਇਸ ਤੇ limit ਲਗਾਈ ਜਾਏ ਯਾਨੀ ਕੋਈ ਹਦ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇ ਕੇ ਜਹੇਜ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜਦ ਲੜਕੀ ਆਪਣੇ ਸੌਹਰੇ ਘਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇ ਕੇ ਜਹੇਜ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦਿਖਾਵਾ ਜੋ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਭਰਾ ਸਨ। ਇਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਜਮਾਂਦਾਰ ਸੀ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਮਾਂਦਾਰ ਦੇ ਦੋ ਲੜਕੇ ਸਨ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਔਰ ਉਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਇੰਤਕਾਲ ਭੁਗਤਣ ਲਗਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ ਫਿਰ ਵੀ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਉਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਇੰਤਕਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੇ ਪੁਤਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਰਾ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਚਲ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਈ ਤਿਹਵਾਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵੀ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਹਦ ਹੋ ਜਾਏ। ਜਿਹੜਾ ਜਹੇਜ਼ ਹੈ ਉਹ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਰਿਵਾਜ ਹਨ, ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੌਹਰੇ ਨੂੰ ਕੰਠਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਘੋੜੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੁੜਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੁੜਮ ਨੂੰ ਜਾਂ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੌਹਰੇ ਘਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ. ਇਹ ਬੰਦ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰ ਜੋ ਕੁਝ ਲੜਕੀ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੋਏ ਉਹ ਸਿਰਫ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਥੇ ਕੁਝ ਲੜਕੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ। ਉਹ ਇਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਕਈ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਰੁਪਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਭੈਣਾਂ ਹਾਂ ਔਰ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਲੇਕਿਨ ਤਸੀਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੰਨੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਰੁਪਿਆ ਮਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇ

[ਸਰਦਾਰ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ]

ਦਿਆਂਗੀ । ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਡਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੈਣੀ ਨਹੀਂ । ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ resolution ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ D. C. ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਨ ਸੰਘ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾ ਉਥੇ ਕੋਈ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮਕਾਨ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ D. C. ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਬੇਸੀਦਾ ਹੈ । ਜ਼ਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਜਨ ਸੰਘ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਐਸਾ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ।

Mr. Speaker : The hon. Member is not relevant.

ਸਰਦਾਰ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇਤਨੀ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ resolution ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਮਿਲਣਾ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : मैं, स्पीकर साहिब, इस रैज़ोल्यूशन की मुखालिफत करने के लिए खड़ा हुआ हूं । हालांकि यह काफी हद तक ठीक है कि इस सिस्टम की वजह से कई जगह बुराइयां भी हो रही हैं । कुछ लोग अपने स्टेटस का फायदा उठा कर छोटे लोगों से जब रिश्तेदारियां कर लेते हैं तो उन्हें तंग करते हैं । लेकिन मैं इसलिए मुखालिफत करता हूं क्योंकि मेरे दोस्त यह चाहते हैं कि इसके लिए कानून बनाया जाए । मैं यह कभी नहीं चाहता कि वह अख्तियार जो शादी विवाह के पवित्र सम्बन्ध में दखल देंगे, पुलिस के हाथों में सौंपे जाएं । और जब उधर लड़की की डोली उठ रही हो तो पुलिस वाले और थानेदार वहां जाकर घर वालों को लड़की को, माता पिता को harass करें । मेरे दोस्त यह चाहते हैं कि माताओं की, पिताओं की और बच्चियों की बेइज्ज़ती हो लेकिन मैं यह कभी बर्दाश्त नहीं कर सकता । मुझे पता है कि जब कोई जुर्म काबले दस्तन्दाज़ी पुलिस बन जाता है तो उसका क्या हश्र होता है ? फिर पुलिस के हाथ बड़े लम्बे होतेहैं और जिस तरह से वह इसका इस्तेमाल करती है, उसको कोई relish नहीं करता । इसलिए अगर non-cognizable यह कर दिया गया तो जिस रोज़ लड़की की डोली उठने वाली होगी तो जिससे किसी तरह की शत्रुता होगी उसी दिन वारंट आ जाएगा और गिरफ्तार कर लेगी । यह यह हरकतें होंगी । इसलिए इस किस्म का कानून बनाना पंजाब के देहातियों के लिए सख्त बेइन्साफी होगी । जो भाई इस किस्म का "जोल्यूशन लाए हैं उनको मालूम होता है कि समाज पर विश्वास उठ गया है । मैं आपको बतलाता हूं जनाब कि हमने डेढ़ लाख आदमियों को पंचायत के ज़रिए इकट्ठा करके dowry के बारे में यह फैसला किया कि खराब रिवाज़ों को तर्क कर दिया जाए ।

और वह सब रिवाज जिनके लिए फैसला लिया वह करनाल में सब जगह लागू हैं । यह काम हमने पंचायत के ज़रिए किया । अगर कोई आदमी खराबी करता है तो पंचायत के आदमी

वहां पर पहुंच जाते हैं । कहने का मतलब यह है कि किसी सरकार को हमारी शादियों के रीति रिवाजों में दखल देने की जरूरत नहीं यह तो आप लोग खुद ही कर सकते हैं । राजा साहब भी अपने जिले में ज़ाती रसूख इस्तेमाल करें । हां अगर कोई एक आदमी ज्यादा खराबी करता है तो उसको सज़ा मिलनी चाहिए । वैसे हकीकत यह है कि अगर इखलाकी दबाव किसी को मजबूर नहीं कर सकता तो कानून क्या कर लेगा ? फिर कानून के अन्दर लूपहोल्ज़ होते हैं इस-लिए जो जुर्म करते हैं वह बच जाते हैं । इसलिए जो कानून बनाना चाहते हैं वह ठीक नहीं कर रहे । फिर यह जो dowry वाली बात है इसमें धार्मिक tinge है,और यह सरकार सैक्युलर स्टेट है तो धार्मिक मामलों में इसका दखल देना ठीक नहीं । अगर कोई पाबन्दी लगती है तो यह Religious right पर एक बड़ा भारी छापा होगा । मैं ज़्यादा वक्त हाउस का न लेते हुए राजा साहिब से कहूंगा कि वह इस resolution को वापस ले लें और अगर वापस नहीं लेते तो इसे पास नहीं होना चाहिए । वरना यह देहातियों के साथ मज़ाक होगा । और उन के साथ बड़ी ज़्यादती होगी । इन लफज़ों के साथ मैं बैठता हूं ।

ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਾਹੋਕੇ (ਸੁਨਾਮ-ਰੀਜ਼ਰਵ) : ਜਨਾਬ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਤਾ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ । ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਲਾਅਨਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਲੜਕੇ ਯਾ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜਾ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਦਿਉਗੇ ? ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਘਰਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਉਥੇ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਲੜਕਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਲਭਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 10 ਸਾਲ School ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਹਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਤੇ ਚੰਗੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਲੜਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਜੇ ਲੜਕੀ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਭੱਤਾ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਾਂਗੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰ ਸਕਾਂਗੀ । ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗੱਲ ਇਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀ ਦਾਜ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਲਈ ਰੇਡੀਓ, ਘੜੀ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਫਲਾਣੀ ਫਲਾਣੀ ਚੀਜ਼ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਉਹ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਕ ਜੋਤ ਦੋ ਮੂਰਤੀ, ਹੋਣ । ਇਹ ਸ਼ਾਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਇਹ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੋੜੀਆਂ ਜੱਗ ਥੋੜੀਆਂ ਪਰ ਨਰੜ ਬਹੁਤੇਰੇ" ਦਹੇਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਨਰੜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ।

[ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਾਹੋਕੇ]

ਇਹ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ । ਬਾਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵਧਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੋਵੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕੌਮ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਪਤੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਖਬਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ । ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਆ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਦਿਆਂਗਾ । ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਰਾਠੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਾਹਿਬੇ ਜਾਇਦਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹੀ ਬਹੁਤਾ ਜਹੇਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਘਰਾਨੇ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਗ਼ਰੀਬ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਜੇ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਣੀ ਤੈ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਕਿਥੋਂ ਦੇਈਏ । ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਲ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨਾ ਕੁ ਮਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਧੇੜ-ਬੁਣ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੁਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗ਼ਰੀਬ ਹਰੀਜਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਤਨੀ ਰਿਆਇਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੇ ਚਕਨਾ ਚੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਲਾਵਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ । ਉਹ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਹਨ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਕੰਠੀ ਪਾਈ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੰਠੀ ਹੀ ਪਾਵੇ । ਲੜਕੀ ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕੰਠੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ੇਵਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਸਾਮਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਦਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫੇਰ ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਦੀ ਤਾਂ ਬਾਰਾਤ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੋੜਦੇ ਨਹੀਂ ਬਲ ਕੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਵੀ ਬਾਰਾਤ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਲੋਕ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਉਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਨਿਘਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਦ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਰਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਖਰਚਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਇਹ ਦੇਣਾ ਸ਼ਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹ ਰਵਾਜ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਦੂਸਰੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਕ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਹਿਲੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਦੇਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜੋ ਮਤਾ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਬੜਾ

ਠੀਕ ਹੈ । ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਦੂਰ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਮਤੇ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ (ਮਲੋਟ-ਰੀਜ਼ਰਵ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ time ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਮਤੇ ਤੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਦੋ categories ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਘਰਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ, ਇਕ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ । ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਇਕ ਪੇਂਡੂ । ਜੇ ਅਮੀਰ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਲੜਕੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਝਗੜਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਧਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਮੀਰ ਬਹੁਤੇ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਲਭਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵੀ ਅਮੀਰ ਘਰਾਨਾ ਹੀ ਲਭਦਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਦੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕੁਝ । ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੂ Succession Act ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਭੈਣ ਓਮ ਪ੍ਰਭਾ ਜੈਨ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੇਂਡੂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਾਜ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇਣਾ ਪਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਉ ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਨਾ ਪਏ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਦਿਉ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਆਪ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਕਤ ਉਹ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਗੁਡੀਆਂ ਪਟੋਲੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਡੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਅਗਰ ਉਸਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਦੇਣ ਤਦ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਮਾਂ ਪਿਉ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਤੋਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਭੈਣ ਦੀ ਗਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਜਦੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਪਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਆਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡ ਦਿਉ ਔਰ ਜਦੋਂ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਉ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨਗੇ ਔਰ ਪੇਂਡੂ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੀ ।

[ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ]

(*At this Deputy Speaker occupied the Chair.*)

ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਚੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਵਰ ਆਪ ਢੂੰਡ ਲੈ ਔਰ ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਕਲ ਲੜਕੇ ਔਰ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਗਲਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪਣਾ ਵਰ ਢੂੰਡਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਉਸ ਵਕਤ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਇਹ ਜਿਹੜਾ resolution ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਸਤੇ ਔਰ ਇਸ ਦਾ ਢੰਢੋਰਾ ਪਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ military ਦਾ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਔਰ ਸਾਫ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਅਮੀਰ ਅਮੀਰ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਗ਼ਰੀਬ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਇਹ ਝਗੜਾ ਤਦ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਅਮੀਰ ਨਾਲ ਚਮੜਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਚਮੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਾਣਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਔਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ resolution ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

श्री रूप सिंह फूल (हमीरपुर 'रिजवर्ड') : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं राजा साहिब को यह resolution पेश करने पर बधाई देता हूं क्योंकि यह समाज सुधार की तरफ एक अहम कदम है । डिप्टी स्पीकर साहिब, पोलीटिकल आज़ादी हासिल करने के बाद किसी मुल्क या कौम के लिए यह ज़रूरी हो जाता है कि वह आर्थिक और सामाजिक आज़ादी भी प्राप्त करे क्योंकि इस के बग़ैर कोई मुल्क सही तौर पर तरक्की नहीं कर सकता । इस वक्त आर्थिक आज़ादी तो ज़ेरे बहस नहीं, यह resolution सामाजिक सुधार के लिए पेश किया गया है । धर्म शास्त्र अनुसार आठ प्रकार की शादियां हैं । सब से उत्तम शादी वह शादी है जब कि नौजवान बहू एक पढ़े लिखे २५ साल के नौजवान को अर्पण की जाती है तो पाणि-ग्रहण अग्नि के गिर्द घूम कर-शपथ ली जाती है और कुछ लिया दिया नहीं जाता । वही सर्वगुण और सर्व उत्तम शादी मानी जाती है । जहेज़ की रस्म न हमारी संस्कृति में थी और न रहनी चाहिए । इस resolution के शब्द कोई गैर मुबहम नहीं लेकिन फिर भी ज़रूरी हो जाता है कि किसी को जहेज़ देने के लिए मजबूर किया जाए और गुरबत के पेशे नज़र वह जहेज़ दे न सके तो यह एक ऐसी बात हो जाती है कि न चाहते हुए भी एक आदमी वह काम करने लगता है जिसे वह करने की ताकत नही रखता । जब राजा राम मोहन राए ने Social reform शुरू की तो उस समय के कुलीन जाति के ब्राह्मण 50/60 शादियां कर लिया करते थे । बंगाल में यह रस्म थी और वे हजारहा रुपया जहेज में लिया करते थे । यह बात Social सुधार की किताब में दर्ज है । इस तरह जब हमारे समाज में यह कुरीति आ गई कि किसी section को पददलित करार दे कर अछूत करार दे दिया तो इस ने हमारे भारत-

की एक ताकत को कमज़ोर कर दिया। स्त्री जाति को दान की वस्तु समझा जाने लगा। स्त्री ने बड़े २ शूरवीरों और रहनुमाओं को जन्म दिया है। वह आज क्यों कमज़ोर हैं इस लिए कि यह अबला बनाई गई और इसे पददलित करार दे दिया गया। अगर राठी साहिब के ख्यालात के मुताबिक इस resolution को पेश किया जाना धर्म में मदाखलत है तो मैं समझता हूं कि यह धर्म में मदाखलत नहीं।

यहां पहले रस्मे सती हुआ करती थी। समाज ने उसे व्यर्थ समझा तो अंग्रेज़ों ने उसे खत्म कर दिया। इसी तरह मैं अर्ज़ करूँ कि धर्मशास्त्र के अनुसार शादी ठेका नहीं और न ही मुआइदा है। यह तो दो आत्माओं का अटूट मेल है, जो किसी प्रकार टूट नहीं सकता। मैं इसमें हिन्दुओं और सिखों में कोई फर्क नहीं समझता जब शादी के ज़रिए दो आत्माओं का पवित्र मिलाप होता है तो उसमें दहेज मांगना गुनाह ही नहीं बल्कि मैं समझता हूँ कि गुनाहे कबीरा है। एक नौजवान लड़की जब अपना नौजवान दामन, घने कजरेरे नयन, युवा दिल और दिल के साथ दिल की कायनात लेकर नौजवान पति के पास जाती है तो बकौल शायर यह समझा जाता है कि जब दिल दे दिया तो सब कुछ दे दिया। इसलिए उस मौके पर दहेज मांगना बिल्कुल फज़ूल सा रिवाज है। जिन hon. Members ने इस प्रस्ताव का विरोध किया है मैं नहीं समझा कि उन्होंने किस नज़रिए से ऐसा किया। राठी साहिब ने विरोध किया, सूबेदार साहिब ने विरोध किया और मान साहिब ने भी विरोध किया। मैं समझ नहीं पाया कि किसी वक्त तो वह हिमायत करना शुरू कर देते हैं और किसी वक्त उसी बात का विरोध कर जाते हैं। मैं उनसे पूछता हूँ कि—

"यह क्या शोवदा है कि तेरी नज़र से
कभी आग बरसी कभी फूल बरसे
उसी दर पे सजदे हुए मेरे रुसवा
कि जिस दर सूद शुहरत मिली, मेरे सर से।"

यह उनके मफाद के कैसे खिलाफ था? जिस किसी के पास पैसे हैं जब चाहे, जिस वक्त चाहे अपनी लड़की को खुशी से दहेज़ दे सकता है। लेकिन यह रस्म अब इतनी घिनौनी शक्ल अख्तियार कर चुकी है कि जो गरीब है और दाज नहीं दे सकता, उसे भी दहेज़ देने के लिए मजबूर किया जाता है। उसे कहा जाता है कि इस कदर रुपया दोगे तो तुम्हारी लड़की के साथ शादी हो सकती है वरना नहीं। हमारे अन्दर यह कुरीति इस कदर घर कर गई है कि लड़की वाले भी यही चाहते हैं कि वह लड़का हो जो service में हो, well fixed up हो, या उसके पास इतनी जायदाद हो इतना सरमाया हो या किसी और ज़रिए से अच्छा रुपया कमाता हो उसी को अपनी लड़की देनी है खाह शक्ल उसकी देखने के काबिल भी न हो। हर आदमी चाहता है कि हमारी लड़की सुसराल जाकर कुछ आराम से तो रहे लेकिन वह नौजवान यह उम्मीद करता है कि जरूरी तौर पर ऐसी जगह शादी करे जहां से उसको कार भी मिले, रुपया भी मिले और दूसरी चीज़ें भी मिलें। श्रीमती ओम प्रभा जैन ने ठीक ही कहा है कि इस बुरी रस्म को समाज के अन्दर से दूर कर देना चाहिए क्योंकि इसी में स्त्री जाति का सुधार है। स्त्री और पुरुष समाज रूपी गाड़ी के दो पहिए हैं। अगर एक कमज़ोर हो जाए तो दूसरा अकेला जिन्दगी की दौड़ में पूरा नहीं उतर सकता।

[श्री रूप सिंह फूल]

इसी तरह डिप्टी स्पीकर साहिब, हमारी समाज में एक कुरीति छोटी उम्र में ही शादी कर देने की थी। मैं अर्ज़ करता हूँ कि सन् 1931 की मर्दुमशुमारी के मुताबिक एक साल की उम्र से कम उम्र वाली विधवा लड़कियों की तादाद 1,515 थी। यह उस भारतवर्ष की बात है जोकि सब से महान मुल्क माना जाता है और जोकि ज्योतिष विद्या में अपना सानी नहीं रखता। उन्ही census के मुताबिक पांच साल से कम उम्र में शादी हो जाने पर जो विधवाओं की तादाद है वह हज़ारों तक जाती है। तो मेरे कहने का मतलब यह है कि जब तक लड़का और लड़की नौजवान न हो जाएं तब तक शादी नहीं की जानी चाहिए क्योंकि ऐसा करने से तो शादी का मतलब ही खत्म हो जाता है। और इससे ज़ितना नुक्सान पहुँचता है उतना शायद बयान भी नहीं किया जा सकता। (घण्टी) इसलिए मैं उन बहनों को मुबारकबाद देता हूँ जो यह चाहती हैं कि शादी में दहेज नहीं होना चाहिए। लेकिन मैं तो इस प्रस्ताव में यह भी चाहता हूँ कि न सिर्फ दहेज देना कानूनी तौर पर ममनूह करार दिया जाए बल्कि दहेज लेना भी ममनूह करार दिया जाना चाहिए। दहेज देने वाले के साथ २ लेने वाले को भी मुजरिम करार दिया जाना चाहिए। मैं समझता हूं कि जब तक भारतवर्ष से यह रस्म दूर नहीं होती उस वक्त तक "शादी खाना आबादी" नहीं होगी बल्कि "शादी खाना बर्बादी" ही होती चली जाएगी। इन अलफाज़ के साथ जो resolution राजा साहिब ने पेश किया है उसकी तो ताईद करता हूँ और House से अपील करता हूँ कि इसे पास कर देना चाहिए। जय हिन्द।

श्री राम प्रकाश (जगाधरी 'रिजवर्ड') : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इस resolution की ताईद करने के लिए खड़ा हुआ हूं जो राजा साहिब ने House के सामने पेश किया है।

Sardar Umrao Singh : May I know, what has happend to the front benchers ? On this side, all of them except one Minister are absent. Are they all right ? There may be something wrong with them. I think you should hold an enquiry. (*Laughter*)

श्री उपाध्यक्ष: इसके मुताल्लिक मैं क्या कहूँ, आप खुद देख सकते हैं (What am I to say about it ? The hon. Member can see it for himself).

उद्योग मन्त्री : मुझे खुशी है कि किसी न किसी को तो मुझ से हमदर्दी है क्योंकि मैं अकेला इधर बैठा हुआ हूँ। उधर भी पंडित जी अकेले बैठे हैं।

श्री राम प्रकाश : मैं अर्ज़ कर रहा था कि जो resolution राजा साहिब ने पेश किया है इसका सारे पंजाब में स्वागत हुआ है। इस पर आज ही नहीं पहले भी discussion होती रही है और आइन्दा भी होती रहेगी। मैं तो इस बात पर और भी खुश हुआ हूँ कि यह resolution उस जमात से ताल्लुक रखने वाले आदमी की तरफ से पेश हुआ है जो सदा इस की मुखालफत करती रही है।

डिप्टी स्पीकर साहिब, हम देखते थे कि अपने हिन्दुस्तान में इन्सानों की कभी नीलामी नहीं हुई लेकिन आज dowry का system इतनी गिरावट तक पहुँच चुका है कि अब लड़कियों की नीलामी होती है, लड़कों की नीलामी होती है। दहेज़ हमारे समाज के माथे पर कलंक का टीका है, एक लानत है।

आप अन्दाज़ा लगाएं कि वालदैन को अपनी लड़की के लिए वर की तलाश में किस कदर परेशान होना पड़ता है। जब लड़की का बाप लड़के की तलाश में घर से रवाना होता है और वह किसी अच्छे लड़के के पास पहुँचता है तो पूछताछ के दरम्यान सब से पहला मतालबा तो लड़के के वालदैन की तरफ से यही किया जाता है कि क्या दोगे ? नकदी क्या दोगे ? क्या कार दोगे? घड़ी दोगे ?रेडियो दोगे ? और क्या दूसरी चीज़ें दे सकोगे जिनका आजकल रिवाज है ? लड़की का वालद मजबूर होकर लौट आता है क्योंकि उसके अन्दर इतनी ताकत नहीं होती कि वह उनके उन मतालबों को पूरा कर सके। वह बेचारा जगह २ फिरता है कि लड़की के लिए कोई अच्छा बर मिल सके लेकिन सब जगह उसे ऐसी ही situation का मुकाबला करना पड़ता है। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप तो देहात के रहने वाले हैं और लड़की के वालदैन की मुश्किलात को अच्छी तरह से समझते हैं। लड़की का बाप जब मायूस होकर घर आता है तो लड़की की मां पूछती है कि क्या कोई लड़का पसन्द आया या नहीं ? लड़की का बाप जब मायूसी का इजहार करता है और अपनी मुश्किलात बयान करता है तो लड़की की मां अपनी लड़की से कहती है कि ऐ कलंकिनी ! अगर तू बचपन में ही मर जाती तो हमें आज इस मुसीबत का सामना तो न करना पड़ता। लड़की बड़ी समझदार और गम्भीर होती है। ये बातें सुनकर या तो खुदकशी कर लेती है या घर से भाग कर गलत हाथों में पड़ जाती है और आप जानते हैं कि जो लड़की घर से भाग कर गलत हाथों में पड़ जाती है उसका क्या नतीजा होता है। डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरी ही नहीं पंजाब के 99 फीसदी अवाम की यही आवाज़ कि दहेज की लानत को कानून के ज़रिए खत्म किया जाए। इस के साथ साथ आजकल जैसे business के मामलों में black-market होती है, अगर यह resolution पास हो भी गया तो भी कानून की शक्ल अख्तियार कर लेने के बावजूद दहेज़ में black market बन्द नहीं होगी। इस लिए इस बुराई को दूर करने के लिए हमारी सरकार को काफी ज़्यादा मेहनत करनी पड़ेगी। हो सकता है इसकी checking और रोकथाम के लिए C. I. D. staff बढ़ाना पड़े।

डिप्टी स्पीकर साहिब, जहां यह लानत बड़े २ लोगों में या स्वर्ण हिन्दुओं में है वहां वह गरीबों के दरम्यान भी आती जा रही है। खासकर हरिजन भी उनकी नकल और पैरवी करने लग पड़े हैं। हालांकि जब बड़े और अमीर आदमियों की बारात चढ़ती है तो एक रात ठहर कर वापस आ जाती है लेकिन हरिजनों में अब अमूमन तीन तीन दिन तक बारात लड़की वालों के घर ठहरने लग पड़ी है। और जिस का नतीजा यह होता है कि लड़की वाले के पास दाने तक नहीं रहते। इसलिए डिप्टी स्पीकर साहिब, जहां यह रेज़ोल्यूशन पास हो वहां यह भी तरमीम होनी चाहिए कि कोई भी बारात एक दिन से ज़्यादा न ठहरे। और एक बात इसके साथ ही आती है वह है छोटी उम्र की शादी का होना। यह भी बिल्कुल बन्द होना चाहिए। सत्यार्थप्रकाश में लिखा है कि 25 साल से कम उमर के लड़कों की शादी नहीं होनी चाहिए और 20 साल की उम्र से कम की लड़की की शादी नहीं होनी चाहिए। यह एक बड़े तथ्य की बात है। इसके लिए कानून की पाबन्दी होनी चाहिए। पहले एक शारदा ऐक्ट पास हुआ था मगर उस पर अच्छी तरह से अमल नहीं हुआ। और न यह देखने में आता है कि शारदा ऐक्ट के तहत कोई केस दर्ज होता हो। इसलिए इस ऐक्ट पर सख्ती से अमल होना ज़रुरी है। मैं उन लोगों से दरखास्त करता हूं जो ज्यादा दिन जिन्दा नहीं रह सकते कि इस रेज़ोल्यूशन की हमायत करें और अखीर में राजा साहब का शुक्रिया अदा करता हूं और इस रेंज़ोल्यूशन की पूरी हिमायत करता हूं।

श्री रला राम (मुकेरियां'जनरल') : उपाध्यक्ष महोदय, इस बात से कोई इनकार नहीं कर सकता कि हमारे देश में दहेज की प्रथा एक लानत है। यह कहा गया कि आत्म हत्या के केसिज़ एक दो होते हैं, ऐसी बात नहीं है। उपाध्यक्ष महोदय, इनकी संख्या बहुत अधिक है और लड़कियां तंग आ कर आत्महत्या करती हैं इसलिए इस लानत को दूर करना न सिर्फ समाज का बल्कि सरकार का भी कर्तव्य है। बंगाल की एक कथा स्नेहलता के विषय में सब जगह विख्यात है कि उसने किन परिस्थितियों में आत्महत्या की लेकिन आज तो ग्राम-ग्राम और शहर शहर में स्नेहलता मिलती है। इसलिए हमारे लैजिस्लेटर्स का यह परम कर्त्तव्य है कि इस बुराई को दूर करें।

अक्सर यह देखने में आता है कि आज कल समाज में नुमाइश करने की आदत बढ़ती जा रही है क्योंकि जिनके पास कुछ दौलत इकट्ठी हो जाती है तो वे उसकी प्रदर्शनी करना चाहते हैं और यह आदत भयंकर रूप धारण कर रही है और जब वे अपनी लड़की की शादी करते हैं तो लोभलालच के कारण अच्छा वर ढूंढने के लिए काफी रुपया खर्च करते हैं। वे इसका प्रभाव मध्यम कोटि के लोगों पर भी पड़ता है क्योंकि जब उनके पड़ोस में बड़ी नुमाइशी शादी देखते हैं तो उन्हें भी यह सोचना पड़ता है कि जब उनकी बारी आएगी तो उन्हें समाज में अपना सम्मान बनाए रखने के लिए कितना खर्च करना होगा और किस हद की नुमाइश करनी होगी। इस तरह यह प्रथा बड़ी भयंकर बीमारी का रूप धारण कर रही है। मुझे राठी साहब की बात सुनकर बड़ी प्रसन्नता हुई है कि रोहतक और करनाल के इलाके में लोग पंचायतों के फैसले पर चल रहे हैं। इसके लिए राठी साहिब धन्यवाद के पात्र हैं। मैं तो इसे बड़ा अच्छा समझता हूं। अगर ऐसा हो सके तो फिर तो पूछना ही क्या है, किसी कानून की ज़रूरत ही न पड़े। आपस में मिल कर इस प्रकार की बुराइयों को दूर करने का ढंग निकाला जा सकता है लेकिन ऐसा होता नहीं है। क्योंकि जब मैं अपनी दृष्टि अपनी ही ओर डालता हूं तो मैं उनका समर्थन नहीं कर सकता। क्योंकि हमेशा से इस ढंग के अनेकों फैसले हुए और होते रहे हैं। क्योंकि जैसे मैं ब्राह्मण हूं तो ब्राह्मणों ने यह फैसला किया कि सगाई होगी और उसमें सिर्फ एक रुपया लेंगे।

बात यह है कि जब लड़के की शादी आती है तो मैं समझता हूं कि अब अमीर बनने का मौका है और यह बीमारी केवल अमीरों के अन्दर ही नहीं है गरीब लोगों में भी है। मैंने देखा है कि अगर किसी ग़रीब का लड़का कम्पीटीशन में आ जाता है तो वह अपनी ग़रीबी को भूल जाता है और अपने लड़के को नीलामी की मार्किट में ले आता है। इस तरह से यह बीमारी बढ़ती जाती है, इस का इलाज होना चाहिए। इस का सब से बेहतर इलाज यह है कि जो बरादरियां और सभा सोसाइटियां हैं वह इस कार्य को अपने हाथ में लें। यह काम तरग़ीब अथवा प्रेरणा का है कानून इस में ज़्यादा मदद नहीं कर सकते। कानून का ग़लत इस्तेमाल भी हो सकता है या ज़िदें निकालने के लिए भी उसका प्रयोग हो सकता है। कानून के द्वारा जो प्रभाव लोगों पर होगा वह देरपा नहीं हो सकता। इसके लिए अगर राय आमा पैदा की जाय तो उस का प्रभाव ज़्यादा देर तक रहेगा। अगर हम यह कानून पास कर दें कि कोई भी वाल्दैन इस से अधिक दहेज़ न दे तो यह बेइन्साफी होगी। लोग दहेज देंगे और देना चाहिए लेकिन जब लोग अपनी हिम्मत से ज़्यादा देखा-देखी देने का प्रयत्न करते हैं तो वह बुराई गर्हंत और निन्द-नीय है। इस लिए सब से पहले नमायश को बन्द करने की आवश्यकता है। मैं समझता हूं

कि आज ऐसा कानून बनाने की आवश्यकता है कि दहेज़ बन्द किया जाय और नुमायश को हर शक्ल में बन्द किया जाए। अगर एक आदमी लखपति है तो कोई वजह नहीं कि वह अपनी लड़की को एक लाख या 50 हज़ार न दे आवश्यकता तो इस बात की है कि लोगों को नुमायश की प्रथा बन्द करने की प्रेरणा दी जाय।

मैं इस हद तक इस का समर्थन करता हूं कि कानून बनाना है तो नुमायश को बन्द करने के बारे में बनाया जाय दहेज़ की प्रथा को बन्द करने से लाभ नहीं होगा और न ही यह प्रथा बन्द हो सकती है।

मौलवी अब्दुलग़नी डार (नूह) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं राजा साहिब को हार्दिक बधाई देता हूं कि इन्होंने उन के प्रस्ताव की इतनी अहमियत समझी कि हमारे तीन non-official दिन इसकी नज़र हो गए। डिप्टी स्पीकर साहिब, ने भी अगर इस की अहमियत न समझता तो पचास दफ़ा उठक बैठक न करता (हंसी) और आप की आंख काबू करने की कोशिश न करता। इस लिए यह जानते हुए कि यह एक तरक्की पसंद कदम है जिसकी तरफ राजा साहिब ने स्टेट सरकार की तवज्जुह मबजूल कराने की कोशिश की है। मैं इस प्रस्ताव का समर्थन करता हूं। इस प्रस्ताव का मकसद यह है कि अबला बच्चियों को किसी किस्म की तकलीफ न हो।

आज गरीब लोग अपने बच्चों को बड़ी उमर तक इस लिए नहीं पढ़ा रहे क्योंकि उनके पास पैसा नहीं। मुश्किल यह है, डिप्टी स्पीकर साहिब, कि अगर जहेज़ को बन्द करना मकसूद हो तो सरकार भले न चाहे लेकिन फिर भी सरकारी रुपया ऐसी जगहों में खर्च किया जाता है जहां फिलहकीकत उसके खर्च किये जाने की अशद जरूरत नहीं होती। डिप्टी स्पीकर साहिब, हमने अपनी दो योजनाओं को बड़े तरक्की पसन्दाना तरीके से चलाया। बड़ी बड़ी सड़कें बनाई। लोगों की आमदोरफत का बन्दोबस्त किया और इस तरह से करीबन 50 करोड़ रुपया बेसूद ज़ाया हो गया। अब राजा साहिब ने यह प्रस्ताव लाकर एक नेक कदम उठाया है और इस प्रस्ताव को काफी एहमियत मिली है। मेरा अगला रैज़ोल्यूशन जिस में मुसलिम वक्फ के बारे मे सुझाव दिए हैं वह पास नहीं होने दिया जाएगा।

डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर जहेज़ बन्द कर दिया जाए और जहेज़ के बदले पब्लिक फण्ड्ज़ का कोई इस्तेमाल करके बड़ी खूबसूरती से जहेज़ का बदला चुकाना चाहिए तो यह किसी के लिए भी काबले तारीफ न होगा। आपको याद होगा कि पिछली दफा हिसार किसान सभा के छपे हुए पेम्फलिट्स में से मैंने कोट किया था कि हिसार में सड़कें बनें लेकिन उन लोगों की शिकायत यह है कि हमारे एक बड़े जिम्मेदार man in power ने अपनी बेटी के ससुराल में सड़क बनवाई। उस कान खजूरे के लिए सड़क जलेबी सांप की शक्ल इख्तियार कर गई। आज, डिप्टी स्पीकर साहिब, corruption का स्टैंडर्ड बिल्कुल बदल चुका है। अब corruption यह नहीं कि किसी को दस रुपये दे बल्कि अगर किसी को stainless steel का कोटा दें तो उससे उसको 60 हज़ार रुपये का फायदा हो जाएगा। जहेज़ के बदले पब्लिक फन्डज़ में से किसी को फायदा पहुंचा दिया गया और वह भी एक बड़े खूबसूरत तरीके से। मैं राजा साहिब का धन्यवादी हूं कि उन्होंने यह रैज़ोल्यूशन हाउस के सामने पेश किया है लेकिन ऐसा न हो जहेज़ तो बन्द हो लेकिन जहेज़ के बदले पब्लिक फण्डज़ खर्च हों। वज़ीर साहिब मुझ पर ऐसा कहने की वजह से खफा न हों बल्कि मेरी बात

[मौलवी अब्दुल ग़नी डार]

को सुनें और बजाए इसके मुझ पर गिला या शिकायत करके कमीनापन कहें बेहतर होगा कि हमारी कही हुई बात पर संजीदगी से गौर करें और अगर वह समझें कि यह वज़नदार और माकूल है तो इसे मान लें और अगर बुरी है तो उसे छोड़ दें और कह दें कि हम गलत रास्ते पर हैं। इस तरह से हमारी तसल्ली वा तशफी हो जाएगी। लेकिन मुझे दुःख होता है कि हमारे मोहतरम साथी डाक्टर भाग सिंह जैसे आदमी जिन्होंने पिछले चार वर्षों से न किसी मिनिस्टर को न किसी डिप्टी मिनिस्टर को खफा होने का मौका दिया लेकिन फिर भी यह उन से खफा हो जाते हैं और हम से भी हमारी बात तक नहीं सुनते। खैर डिप्टी स्पीकर साहिब मैं अरज़ कर रहा था कि हमारे मोहतरम वज़ीर अपनी बेटी के ससुराल में सड़क ले गए।

Mr. Deputy Speaker : Order, please. The hon. Member should be relevant.

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरे कहने का मुद्दा यह है कि जहेज़ को बन्द करना बेसूद है और मैं रैज़ोल्यूशन के scope के अन्दर की बात कर रहा हूं। अगर मैं एक कदम भी इस रैज़ोल्यूशन के दायरे से बाहिर जाऊं तो आप के फरमान के बमूजब फौरन कान पकड़ कर वापिस आजाऊंगा। आज सूरते हालात ऐसी शक्ल अख्तियार किये हुए हैं कि निहायत खूबसूरत ढंग से किसी को फायदा पहुंचाने के लिए ऐसे वसीले अख्तियार किये जाते हैं, जिन पर एतराज़ात की कम गुशायंश हो। आखिर बेटी के ससुराल को accomodate करने पर इन्सान आमादा हो जाता है। जहेज़ बेशक न दें या दूसरे लफज़ों में गन्ना नहीं देना गुड़ की भेली देनी है। जहेज़ देने के मुताल्लिक हमारे मुअज़िज़ दोस्त श्री रला राम ने जैसे फरमाया कि अगर कोई आदमी अच्छा जहेज़ देने की तौफीक रखता है तो बेशक दे, अपने पास से दे लेकिन पब्लिक फन्ड्ज से न दे।

श्री उपाध्यक्ष : इस debate में आप श्री रला राम को क्यों ले जा रहे हैं? (Why is the hon. Member dragging Shri Rala Ram into this debate?)

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं आप से क्या अर्ज़ करूं मुझे तो निहायत तलख तजरुबा है ऐसे मामलात में, क्योंकि एक दफा ऐसा हुआ कि चौधरी सूरज मल साहिब का बेटा अस्पताल से सीमिन्ट ले गया।

Mr. Deputy Speaker : Order. No such remarks please.

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : मैं तो इतना ही कह सकता हूं, डिप्टी स्पीकर साहिब, कि अगर हमारी बातें गल्त साबित हों तो हम को बेशक ज़िम्मावार ठहरायें। तो हमारे पास तो रसीदें और certified copies हैं। अगर वह ग़लत या जाली हों तो हम पर बेशक मुकद्दमा चलाया जाये। खैर मैं आपके हुक्म के बमूजब इसको यहां ही छोड़ता हूं और असल रैज़ोल्यूशन की तरफ आता हूं। डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरे बड़े तलख तजरुबात हैं। मैं धर्म की निसबत तो नहीं जानता कि इस प्रस्ताव के बारे में पंडित भागीरथ लाल इस को धार्मिक नुक्ता निगाह से कैसे देखते हैं। लेकिन जहां तक common sense का ताल्लुक है मैं कह सकता हूं कि राजा साहिब का प्रस्ताव बहुत progressive

है। मैं इस की ताईद करता हूं। लेकिन डरता हूं कि शायद इस का ग़लत नतीजा न निकले। मेरे सामने इस स्टेट में एक बड़ा हादसा हुआ। डिप्टी स्पीकर साहिब, एक बड़े राजकुमार की शादी हुई और शादी के मौका पर लड़की वालों ने कोई दहेज न दिया। हमारे मुअज़िज़ दोस्त सरदार प्रीतम सिंह साहोके ने उस शादी की बहुत तारीफ की। क्योंकि शादी की रसम निहायत सादगी के साथ सरअंजाम पाई। बरात गई और एक रात के क्याम के बाद वापिस लौट आई। लेकिन बाद में जो कुछ हुआ वह तलख हकीकत है। उस लड़की की माता को कोई धर्म स्थानों की सैर कराने के लिए मत्था टेकाने के नाम पर 1,45,000 रुपया ट्रस्ट से कर्जा लेना पड़ा। वह जहेज़ में न लिया बल्कि नकद लिया। फिर, डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरे मुअज़िज़ दोस्त श्री बलराम दास टंडन ने एक डिप्टी कमिश्नर का ज़िक्र किया।

श्री उपाध्यक्ष : उस डिप्टी कमिश्नर का इस resolution से क्या ताल्लुक है ? (How is that Deputy Commissioner concerned with the resolution.)

मौलवी अब्दुलग़नी डार : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं यह बताना चाहता हूं कि जहेज़ की मांग तो नहीं की जाती लेकिन लाखों रुपये की जायदाद को हड़प किया जाता है। क्या यह भी कोई इन्साफ की बात है ? जिस डिप्टी कमिश्नर का ज़िक्र मेरे मुअज़िज़ दोस्त श्री बलराम दास टंडन ने किया वह खूब ऐश करता है। वह कहता है कि वही इस दहेज़ को लेने वाले राजकुमार ने ज़मीन पर कब्ज़ा करने के लिए झगड़ा किया और अठारह मुज़ारे गोलियों से शहीद कर दिये गए। मैं कहूंगा कि जहेज़ बेशक बन्द कर दीजिए यह मुबारक कदम है लेकिन इस के पर्दे मे हमारे राजकुमार ने 9½ लाख रुपये की जायदाद पर कब्ज़ा कर लिया है। और अगर चौधरी सूरज मल अपनी बेटी के सुसराल में सड़क ले जाएं यह अच्छी बात नहीं है। (*interruptions*)

मैं अर्ज़ कर रहा था कि दहेज से जो खतरात पैदा होते हैं, उन पर कोई न कोई रुकावट लगाओ। इसे बन्द करो ठीक है, लेकिन इस के साथ साथ जो ब्लैक मार्किट इसमें चलती है, लड़की के वालदैन पर शादी के बाद भी रुपया देने के लिए जो दबाव डाला जाता है इसे भी बन्द करो जैसा कि बताया गया, मैं जानता हूं कि ९० फीसदी खुदकशी के केसिज़ शादियों के दो दो साल बाद में हुए और वह इसलिए कि लड़कियों के वालदेन पर नाजायज़ तौर पर दबाव डाला गया, लड़कियों को तंग किया गया। ठीक है कि कई बहुत अमीर आदमी होते हैं जिनकी इतनी जायदाद होती है कि वह लाखों रुपया लड़की को शादी पर और शादी के बाद दे सकते हैं। लेकिन, डिप्टी स्पीकर साहिब, कोई मेरे जैसा गरीब भी होता है जिसे अपनी रोटी भी पंडित जी से मांगनी पड़ती है। अगर आज दहेज को बन्द करने लगे हैं तो जैसा कि मेरे साथी श्री रूप सिंह फूल ने फरमाया उसके साथ जो बाकी के खतरात हैं उन को भी बन्द करना चाहिए और उन पर पहले ही रोक लगानी चाहिए। आप ऐसा कानून बनाएं कि चाहे वह किसी स्टेट का राजकुमार ही क्यों न हो, कोई मेम्बर हो, मेम्बर पार्लियामेंट हो या कोई और........

डाक्टर परमा नन्द : On a point of Order Sir. मेरा प्वाइंट आफ आर्डर यह है कि मौलवी साहिब ने बार बार अपनी तकरीर मे लफज राजकुमार इस्तेमाल किया। जब राजा रघुवीर सिंह जी भी यहां पर एम.एल.ए. होकर आए हैं, और जब कोई राजा ही यहां हिन्दुस्तान में नहीं रहा तो वह नाम लें कि वह कौन सा राजा है, किस जगह का राजा है जिस का वह राजकुमार है।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : तो मैं यह अर्ज़ कर रहा था कि जब कानून बने तो सरकार इस बात का भी प्रबन्ध करे कि कोई आदमी किसी हालत में लड़की पर या उसके वालदैन पर शादी के बाद दबाव न डाल सके। डाक्टर साहिब को पता नहीं क्या सूझी और प्वाइंट आफ आर्डर उठा दिया। पता नहीं इन्होंने इस बात को मेरे ऊपर क्यों लाना चाहा। मैंने किसी का न तो नाम लिया है और न लेना चाहता हूं। मुझे हाऊस के अन्दर बदमज़गी पैदा नहीं करनी वरना अगर कोई दस गालियां देता है तो बीस गालियां और दे दे। हम आपोज़ीशन वालों ने तो कसम खा रखी है कि चाहे कोई चालाक कहे, कमीना कहे, चोर कहे, बदमाश कहे, शीशे के महल में बैठने वाला कहे, जो उसके मन में आए कहे लेकिन कहता हूं कि हम किसी से नहीं डरते। हमारी बात को काटो कि यह गलत है। मैं तारीफ कर सकता हूं, ताईद कर सकता हूं, अपनी गलती मान सकता हूं, कान पकड़ सकता हूं लेकिन, डिप्टी स्पीकर साहिब, कान कैसे पकड़ूं? अगर कोई रोज़े रौशन की बात को भी......

श्री उपाध्यक्ष : मौलवी साहिब, आप किन बातों में पड़ रहे हैं। मेहरबानी करके रैज़ो-ल्यूशन पर बोलना है तो बोलें (Maulvi Sahib, what is all this ? Speak on the resolution, if you so desire.)

उद्योग मंत्री : मैं डिप्टी स्पीकर साहिब, आप से प्रार्थना करता हूं कि आप इन को रोकें। यह अच्छा नहीं लगता कि आप के बार बार कहने से भी, रोकने पर भी इसी तरह चले जा रहे हैं। जब आपके कहने को भी न मानें तो मेरे लिए भी यह अच्छा नहीं लगता कि एतराज़ करूं। इसलिए देख लें कि किस कदर relevant बातें कर रहे हैं।

श्री उपाध्यक्ष : मौलवी साहिब, मैंने आप को पहले भी काफी रोका है। आप रेज़ोल्यूशन से बिल्कुल बाहिर जा रहे हैं। अगर आप इसी तरह मज़मून से बाहर की बातें करते जाएंगे तो मुझे इन को रिकार्ड से बाहर निकालना पड़ेगा। (I have already checked the hon. Member a number of times. He is going beyond the scope of the resolution. If he goes on introducing irrelevant matters then I will be compelled to get these portions expunged from the record.)

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : जनाब, मैं अर्ज़ करता हूं कि मैं बिल्कुल irrelevant नहीं हूं। अगर आप कहते हैं कि दहेज़ को बन्द करो तो मैं यही बता रहा हूं कि क्यों करो। मैं आप को वह खतरात बता रहा हूं, वह ज्यादतियां बता रहा हूं जो लड़की के वालदैन को दबा कर लाखों रुपया लिया जाता है। मैं यह बता रहा हूं कि उसको भी बन्द करो। जब मैं यह बात कहता हूं तो इस से किसी को क्या तलखी पैदा होती है ? मैं नहीं कहता कि दहेज़ को बन्द न करो। मैं तो यह कह रहा हूं कि सरकार कान

बनाए। और कानून बनाने के साथ साथ इन ब्लैक की बातों को भी, नाजायज़ ज़्यादतियों को भी बन्द कराए। अगर इस बात पर मेरे साथी ख़फा होते हैं तो मैं क्या करूं। मैं नाम नहीं लेता, हालांकि नाम ले सकता था और नाम लेना कोई जुर्म नहीं। जनाब ने चूंकि हुक्म दिया मैंने मान लिया। हां, तो मैं कह रहा था कि दहेज़ का मसला ख़ास तौर पर हिन्दू भाइयों में एक बड़ा अहम मसला है। इस पर हम में से बहुत से मैम्बर साहिबान ने दिलचस्पी ली। तो अगर राठी जी की बात को मान लें तो कोई बुराई नहीं क्योंकि सरकारें कानून के ज़रिए नहीं बल्कि लोगों के दिलों पर अपनी नेकनीयती की मुहर लगा कर कौम की कौम को बदल सकती हैं। मैं जानता हूं कि पंडित जवाहर लाल नेहरू की, या सरदार गुरदियाल सिंह ढिल्लों की या डाक्टर गोपी चन्द भार्गव की और डिप्टी स्पीकर साहिब, आप की बहुत कुरबानियां हैं और आप अपने ज़ाती असर से, अपनी ज़बान के असर से कौम की कौम को बदल सकते हैं। लेकिन मैं यह निवेदन करता हूं कि आप इस में, इस नेक काम में पंचायतों को भी लगाइए। आज आप ने पंजाब में पंचायत राज कायम किया है। उन से कहें कि वह अपनी अपनी पंचायत में इस किस्म के प्रस्ताव पास करें लोगों की खुशनूदी हासिल करें, उन के दिलों को बदलें, लोगों को समझाएं कि इस बुरी रस्म में यह यह बुराइयां हैं, खामियां हैं (घंटी) जनाब, आप जिस वक्त हुक्म देंगे, मैं उसी वक्त बैठ जाऊंगा। मैं सुझाव यह दे रहा था कि सरकार ने रामराज कायम किया है। उन को भी इस नेक मकसद में शामिल करें। उन को सुझाव दें कि वह जगह जगह पर जलसे करें और Public Relations Department बजाए वज़ीरों की महिमा करने के, वज़ीरों के प्रोग्राम बनाने के इस काम को अपने हाथ में लें। इस में भी तो उन की गद्दियों की हिफाज़त होगी। ठीक है कि अगर कोई आदमी प्राइवेट तौर पर लेकिन अपनी खुशी से, बिना किसी दबाव में आए हुए, दहेज़ देता है तो दे। लेकिन चाहे वह लखपति हो, बड़ा हो या छोटा, अगर ज़ोर ज़बरदस्ती करके लेता है, तंग करके लेता है, चोर दरवाज़े से लेता है तो उस को सजा मिलनी चाहिए, ऐसी सजा मिलनी चाहिए जोकि दूसरों की आंखें खोल दे। तो मैं यह अर्ज़ कर रहा था कि आप पंचायतों से काम लें, पब्लिक रीलेशंज़ डिपार्टमेंट से काम लें, तमाम ऐम.ऐल.एज़. अपने अपने हलकों में जाकर जलसे करें और राजा साहिब के पैगाम को एक एक भाई, एक एक बहिन के दिल में जांनशीं करने की कोशिश करें। आम अन्दाज़ा लगाएं कि यहां पर मेरे सभी हरिजन भाइयों ने इस रैज़ोल्यूशन की एक ज़बान से क्यों तारीफ की? उन को अपनी गुरबत का एहसास है। वह जानते हैं कि गरीबों को नाजायज़ तौर पर तंग किया जाता है। इसीलिए उन सब ने एक ज़बान होकर इस की ताईद की। और मैं फूल साहिब का ममनून हूं कि इस प्रस्ताव की ताईद करते हुए उन्होंने लड़की वाले पर भी काफी पाबन्दी लगाने की ख़ाहिश ज़ाहिर की है। इन लफ्ज़ों के साथ मैं आप का शुक्रिया अदा करते हुए यह बता देना चाहता हूं कि मैंने किसी को दुःख पहुंचाने के लिए कोई बात नहीं की और न ही किसी को रंजीदा करने के लिए कही है लेकिन यह ज़रूर कह देना चाहता हूं कि दो और दो चार ही होते हैं। दो और दो तीन नहीं होंगे और न ही दो और दो पांच हो सकते हैं। हम कौमी फंड का गलत तरीके से इस्तेमाल नहीं होने देंगे और अगर कोई करेगा तो उसकी पुरज़ोर मुखालफत करेंगे... डंके की चोट से करेंगे।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ (ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ) : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜਾ ਮਤਾ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਲਾਅਨਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਰਖਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬੈਂਚਾਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉਹ ਤਾਰੀਫ ਹੀ ਕਰਨ। ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਆਦਤ ਜਿਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਵਤੰਤਰ ਪਾਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਖਲਾਫ ਬੋਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਬਿਨਾ ਤੇ ਸੈਂਟਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ legislation propose ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਹਨ। ਗਨੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ irrelevant ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ relevant ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜੋ art ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਝੁਕਦਾ ਹਾਂ। ਮਗਰ ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਏਸ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਐਸੀਆਂ ਸੋਸ਼ਲ evils ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਏਥੋਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ "ਢੋਰ, ਗਵਾਰ, ਸ਼ੂਦਰ, ਪਸ਼ੂ ਔਰ ਨਾਰੀ, ਯੇਹ ਸਭ ਤਾੜਨ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ"। ਮੇਰਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਘਟੀਆ ਸਮਿਝਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਹਦ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਰੈਵੋਲਿਊਸ਼ਨ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਝ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਏਥੇ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਾਵੰਦ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਤੀਮ ਛਡ ਕੇ ਚਿਤਾ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਾ ਜਲ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਵੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਹਟਾਇਆ। ਅਜ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਕ ਵਿਕ ਕੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਵੀ ਰੋਕਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ

"ਸਤੀਆਂ ਸਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨ
ਜੋ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਲੱਗ ਜਲੱਨ
ਸਤੀਆਂ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ॥
ਜੋ ਬਿਰ੍ਹੋ ਚੋਟ ਮਰੰਨ"

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਔਰ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਬਹੁਤ ਘਟੀ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਚੁਨਾਂਚੇ ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਗ ਦੀ ਸਦਾਰਤ ਦੇ ਥੱਲੇ ਇਸ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਔਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਤੀਮ ਛਡ ਕੇ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਚਲਾਈ ਗਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਹਿਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ ਕਿ ਜਿਤਨੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰੇ ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਔਰ ਜਿਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਆਵੇ ਰਖਣ ਔਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਆਵੇ ਛਡ ਦੇਣ । ਇਸ social evil ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ਔਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸੌਂਕਣ ਦਾ ਨਾਮ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਬੈਠਾ ਕੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਵੀ ਦੂਸਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ । ਅਜ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਨੂੰ neglect ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਐਕਸ਼ਨ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਔਰ ਔਰਤ ਨੂੰ 500 ਰੁਪਏ ਤਕ ਖਰਚਾ ਦਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਲੰਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਵਰਾਸਤ ਐਕਟ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਨ 1929 ਦੇ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਆਏਗੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਵਾਂਗੇ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਉਸ ਵਾਹਦੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਜ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਨ 1959 ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ Anti-Dowry bill ਆਇਆ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਔਰ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ anti dowry bill ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਚ circulate ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ inview ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਹਰ ਸੂਬੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਇਧਰ ਉਧਰ ਕਰਕੇ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਉਸੇ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਉਚਾ ਚੁਕਣ ਦਾ ਤਹੱਈਆ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਦੁਰਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਗੌਰ ਕਰਕੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਬਿਲ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੈਂਟਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਬਿਲ propose ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ provision ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ demand ਕਰਕੇ dowry ਲਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਔਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਂ ਬਾਪ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ out of affection ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤਕ ਦੀ limit ਰਖੀ ਹੈ । ਮਗਰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾ ਵਡਾ ਨੁਕਸ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਰੀਜਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਦੀ ਹੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਜੇ ਕੋਈ ਲੜਕਾ ਕਿਸੇ ਹਰੀਜਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲੈ ਕੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਗਰੀਬ ਹਰੀਜਨ ਲਈ ਇਤਨੀ ਰਕਮ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇਣੀ ਬਹੁਤ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ]

ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਏਥੇ ਹਰੀਜਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਸੌ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤਕ ਦੀ limit ਰਖੀ ਜਾਵੇ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ 5 ਸੌ ਤੋਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤਕ ਦੀ dowry ਦੇਣ ਦੀ limit ਰਖੀ ਜਾਵੇ । ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੇ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ 1,000 ਤੋਂ 2,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਸੀਲਿੰਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁਕਣ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅਜ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਬਾਏਂ ਪਾਸੇ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਵਰਗੀਆਂ ਲਾਇਕ ਬੀਬੀਆਂ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣੀ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਬੀ ਸਰਲਾ ਖੰਨਾ ਵਰਗੀਆਂ I. A. S. ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਆਹਲਾ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ Administrator ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਜੇਲਕਸ਼ਮੀ ਪੰਡਤ ਵਲਾਇਤ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ Ambassador ਬਣ ਕੇ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਔਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਅੰਤ ਵਿਚ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਫੇਰ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਿਲ circulate ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਤਰਮੀਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕਲ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, gift ਦੀ limit ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਏਥੇ dowry ਦੀ ਲਾਅਨਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬਿਲ ਲਿਆਵੇ ਤਾਕਿ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋ ਸਕੇ । ਬਸ ਇਤਨਾ ਕਹਿਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਿਲ ਜਲਦੀ ਲਿਆ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪਰਾਪਤ ਕਰੇ । ਆਪ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ।

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Sir, I beg to move—

That the question be now put.

Sardar Bhag Singh : Sir, we oppose it.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the question be now put.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Deputy Speaker said "I think the 'noes' have it." This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Deputy Speaker, after calling upon those members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively to rise in their places and on account having been taken, declared that the motion was lost.

The motion was declared lost.

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ (ਸਮਰਾਲਾ 'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਮਤਾ ਜੋ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਮਤਾ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ Legislative Assembly ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ । ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਹਾਊਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਸੀਤਾ ਦੇਵੀ ਨੇ ਮਤਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੀ information ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਮਤੇ ਦੀ ਮੈਂ ਮੁਖ਼ਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਔਰ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਸ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਕਤ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ

ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਔਰ ਮੇਰਾ ਵਡਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਕ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹਕ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਔਰ ਬਾਪ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ gift ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਪਿਆਰ ਵਜੋਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ ਔਰ ਦਿੰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਔਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਤੋਰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਸੀ, ਔਰ ਅਨਿਆ ਸੀ । ਮਗਰ ਅੱਜ ਜਦ ਕੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਪਿਉ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਵੇ । ਤੋ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਬਦਲੀ ਹੋਈ position ਇਹ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਰਸਮ ਜਿਹੜੀ ਬੜੀ ਦੇਰ ਦੀ ਰਸਮ ਹੈ ਇਹ ਵੀ ਹੁਣ ਬਦਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਸਮਾਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ । ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ? ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਧਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਬਰਾਦਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਔਖਾ ਹੋ ਕੇ, ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕ ਕੇ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਜ਼ੇਵਰ ਔਰ ਕੁਝ ਕਪੜੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਤੇ ਉਸ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਸੂਦ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਹੀ ਸਹੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੀ ਵਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਰਸਮ ਕਰ ਕੇ ਹਾਲਤ ਇਥੋਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲੜਕੇ ਵਾਲੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੌਦਾ ਕਰਦੇ ਸੀ ਔਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਕੀ ਦਿਉਗੇ । ਕੁਝ ਲੜਕੇ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਲੜਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦੀ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਔਰ ਕੁਝ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸੱਸ ਵਲੋਂ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਇਕ social evil ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ । ਕਈ ਲੋਕ ਇਥੋਂ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਔਰ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੁਝ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ ਔਰ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਫੇਰੇ ਤਦ ਹੋਣਗੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸਾ ਦੁਖ ਸੀ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੱਜ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬੜਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਛੱਡ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਪਹਿਲੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੇਲੇ ਕੁਝ under-hand ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੌਦੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਖਿਆਲਾਤ ਬਦਲ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੌਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਔਰ ਜੇ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੇਣ । ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ restrictions ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਨੇ ਔਰ ਜੋ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੇ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿਉ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰੋ । ਪਰਸੋਂ ਚੌਥੇ ਮੈਂ ਇਕ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਗਿਆ ਸਾਂ । ਉਥੇ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਬਰਾਤ ਨੂੰ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਤੋਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਔਰ ਜੇ ਕੋਈ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ society ਵਿਚ ਬੜੀ ਨੀਵੀਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਦੀ

[ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ]

ਕਰੋ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਰਾਤ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦਿਉ । ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਕਤ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗੰਧਰਵ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ simple ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਔਰ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਦਿਤੇ ਲਏ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ resolution ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਬਦਲ ਕੇ ਇਥੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ । ਅੱਜ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹੈ ਔਰ ਸਮਾਜ ਲਈ ਹਾਨੀ ਕਾਰਕ ਹੈ ਉਹ dowry ਨਹੀਂ । ਕਿਉਂਕਿ dowry ਦੇ ਸਹੀ ਮਹਿਨੇ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਔਰ ਇਹ ਬੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ । ਜੋ ਬੁਰਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਨੂੰ ਦੇਣਾ, ਕੁੜਮ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ, ਘੋੜੀ ਦੇਣੀ, ਕੰਠਾ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁਣ dowry ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । These things were not primarily meant for the bride. ਲੜਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਔਰ ਜੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤਾਹਨੇ ਪੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਸਾਡਾ ਨਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਇਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੱਜ dowry ਵਿਚ covered ਹਨ ਇਸ resolution ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਟ ਵਜਦੀ ਹੈ ਔਰ 100 ਫੀ ਸਦੀ ਵਜਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਔਰ ਸਿਰਫ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੂੰ purely affection ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਿਉ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । Out of affection for his daughter, he should give, whatever he can easily afford, to her. ਜੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਐਨੀ ਬੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਹੋਏ ਔਰ ਦੂਸਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਰਸਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਹ otherwise ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਸੁਸਰਾਲ ਵਿਚ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ exhibition of anything given at that time ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਦਿਖਾਵੇ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖਦੇ ਹੋਇਆਂ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਸਮਾਜ ਦਾ ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜ ਤਾਂ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਐਨਾ ਦਿੱਤਾ । ਮੈਂ ਇਕ ਸ਼ਾਦੀ ਉਪਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਵਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਬਲਕਿ ਲਿਸਟ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼, ਫਲਾਣੇ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼, ਮਾਂ ਨੂੰ ਐਨਾ ਕੁਝ ਅਤੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁਝ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਪੜਾ, gift ਜਾਂ ਕੋਈ ਜ਼ੇਵਰ ਪਿਆਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ let him give. It should only be confined to

the bride ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ gifts ਦੇਣ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ exibition ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਗਲ ਵਾਸਤੇ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਹ ਦੇਸ਼ ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਐਵੇਂ importance ਦੇਈ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ life ਦੀਆਂ ਜੋ important ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਕੁਝ importance ਨਹੀਂ attach ਕਰਦੇ ਸਨ । ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਕਿਧਰੇ ਭੇਜਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ । ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਜਾਂ technical ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ । ਕਦੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਿਚ ਵਿਛੋੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉਪਰ depend ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਤ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ highest education ਦਿਵਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ professional training ਦਿਵਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿਵਾਉਣ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਵਿਧਾਨ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਅਪਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇਸ ਬਿਨਾ ਉਪਰ ਕਿ if any persons belongs to one or the other sex ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ discrimination ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਦੂਸਰੀਆਂ inequalities ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਰ dowry ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਿਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਲੇਕਿਨ ਅਜ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਚੁਕੇ ਹਨ ਸਮਾਜ ਬਹੁਤ advance ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । Twentieth century ਦੇ ਇਕਾਹਠਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਕ ਦੁਨੀਆਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਫਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ resolution ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਿਤ ਕਰਨੀ ਸਵਾਏ conservative ਜਾਂ ਦਕੀਆਨੂਸੀ ਖਿਆਲਤ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ

We used to look to our past traditions or practices with pride and tried to follow them regardless of whether they were useful or not for the present age.

ਹੁਣ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ—

'ਤੂ ਭੀ ਬਦਲ ਫਲਕ ਕਿ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ' 42

ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਅਤੇ actions ਵਿਚ ਵੀ brightness ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਮਾਹੌਲ ਚੰਗਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ society ਅਜਿਹੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ—

It should be based upon truth, right thinking and right living and not on the old ideas and associations which are out-of-date now.

[ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ]

ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ resolution ਦੀ ਹਾਊਸ ਨੇ ਤਾਈਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਿਆਂ ਖਿਆਲਾਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ legislation ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਬਾਵਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਕਪੂਰਥਲਾ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ resolution ਦੀ ਪਰੋੜਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਰੀਖ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ, ਸੀਤਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰੋਪਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੈਰੋਂ ਅਤੇ ਪਾਂਡੋ ਦੇ ਵਕਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਬੜੀ progressive ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਵੰਬਰ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਪਸੰਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਗੁਲਾਮ ਬਣਦੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੈਮੂਰ ਲਿੰਗ ਜਿਹੇ ਲੰਗੜੇ ਵੀ ਆਏ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਬਹੂ ਬੇਟੀਆਂ ਚੁਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ । ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਏ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਗੁਲਾਮ ਰਹੇ । ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬਰਸਾਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਟਿਆ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਡੌਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਸੀ ਉਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੇਚੈਨੀ ਹੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਦੂਸਰੇ ਦੇਸਾਂ ਤੋਂ ਜਦੋਂ ਜਰਵਾਣੇ ਆਉਂਦੇ ਸੀ ਤੈਮੂਰਲਿੰਗ ਵਾਂਗੇ, ਉਹ ਇਥੇ ਬਰਬਾਦੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਗ ਨੇ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ stages ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਆਇਆ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਹਾਂ ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨੇ ਪਏ । ਕਿਉਂ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਣਖ ਜਾਗੇ। ਇਹ ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਜਰਵਾਣੇ ਏਥੇ ਆਏ ਅਤੇ 1,600, 1,600 ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਗਏ । ਪਰ ਅੱਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਪਈਆਂ । ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਰਾਜ ਆਇਆ ਹੈ, ਕਾਂਗਰਸ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਬਾਗ ਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਾਬਲ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ discuss ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ

ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ force ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ Hindu Succession Act ਲਿਆਕੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਭੈਣ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਉਤਨਾ ਹੀ ਹੱਕ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਭਰਾ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵਿਚ ਤੁਫਾਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਜ਼ਬਾਤ ਭੜਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਰੀਫਾਰਮਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ Hindu Succession Act ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬੜੀਆਂ ਦਿਕਤਾਂ ਆਈਆਂ । ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜ ਹਨ ਉਹ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਗਏ, ਇਹ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਹਦ ਤਕ ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ problem ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ । Majority ਐਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਭੈਣਾਂ ਅਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ Hindu Succession Act ਜਿਹੜਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇੰਤਕਾਲ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ Amendments ਲਿਆਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜ ਸੋਸ਼ਲ ਰੀਫਾਰਮਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਰੈਜ਼ੋਲੀਉਸ਼ਨ ਪਾਸ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕਾਫੀ ਦਿਕਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ ਪਰ ਇਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤਾਲੀਮ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ ਇਹ ਦਿਕਤਾਂ ਵੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਦੇ ਪਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੀਅਤ ਕੀ ਹੈ । ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਾਡੀ legal position ਕੀ ਹੈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਫੌਰਨ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਬਾਪ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਦੇਣਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਜੁਦਾ ਗੱਲ ਹੈ। ਬਤੌਰ ਦਾਨ ਦੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ, ਮੰਗ ਕੇ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਇਹ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਕਾਫੀ progressive ਹੈ ਅਤੇ country ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਲਿਆਵੇਗਾ। ਬਾਰਾਤ ਦਾ ਰਵਾਜ ਵੀ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਸਤੇ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਚੋਰ ਡਾਕੂ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ 40—50 ਆਦਮੀ ਲੜਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਤ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਅਜਕਲ੍ਹ ਤਾਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਇਤਨਾ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਦਾ ਦੀਵਾਲਾ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । Dowry ਦੇਣ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਰਸਮ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭੈੜੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੀਤੀ ਵੀ ਜਾਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੁਲਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇਗਾ । ਏਥੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਕਲ੍ਹ ਵਲਾਇਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਰੈਜ਼ੋਲੀਉਸ਼ਨ ਕਿਉਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ special reforms ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲੀਉਸ਼ਨ ਦੀ ਪਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਰਾਏ ਵੀ ਦਿਆਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ executive force ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲਣਾ, ਇਹ ਓਦੋਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ educational ਹਾਲਤ

[ਬਾਵਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ]

ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਆਰਥਕ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਾਡੀ economic ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ, ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸਕੂਲ ਖੁਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ social order ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਰੈਜ਼ੋਲਿਊਸ਼ਨ ਦੀ ਪਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

श्री साधु राम (नारायणगढ़ जनरल) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इस resolution की पुर ज़ोर हिमायत करता हूँ । हमारे मुल्क में बहुत से काम ऐसे होते चले आ रहे हैं जोकि बगैर सोचे समझे सिर्फ एक दूसरे की नकलोहरकत और शान समझ कर किए जाते हैं । चाहे हैसियत न भी हो, पैसा उधार लेना पड़े लेकिन ऐसा रिवाज पड़ गया है कि दूसरों की नकल ज़रूर करनी है । मैं तो यह समझता हूँ कि अगर यह resolution पहले आया होता और इस पर पहले अमल शुरू हो गया होता तो मुल्क का बहुत फायदा हुआ होता और दहेज के नाम पर जो हमारे मुल्क के माथे पर कलंक का टीका लगा हुआ है वह जल्दी दूर किया गया होता । बहुत पुरानी २ बातों का यहां पर ज़िक्र किया गया, स्वयम्बर की बाबत भी बताया गया । मैं उन बातों में न पड़ता हुआ इतना ज़रूर कहूँगा कि अगर इस resolution को अमली जामा पहनाया जाए तो कम से कम गरीब लोगों को बड़ा फायदा होगा और वह अपनी माली हालत भी ठीक कर पाएंगे । राजा साहिब ने जो resolution पेश किया है मैं उम्मीद करता हूँ कि इसे अच्छे ढंग से पास किया जाएगा जिस से दहेज की बीमारी को हमेशा के लिए खत्म किया जा सके । आप जानते होंगे, डिप्टी स्पीकर साहिब, कि खासकर हमारे हरियाणा के इलाके में दहेज और दान क मामले पर कितनी सख्त कार्यवाही होती है । अगर एसी बातों को कानून के ज़रिए बन्द किया जाए, गवर्नमैंट इसको अमली जामा पहनाए, लोग उसके ऊपर अमल करें, कोई भी ग़रीब अमीर लड़की की शादी पर ज़्यादा खर्च न करे तो इस लानत को खत्म किया जा सकता है । इन शब्दों के साथ मैं इस resolution की हिमायत करता हूँ ।

चौधरी चन्द्र भान (तोशम) : डिप्टी स्पीकर साहिब, यह जो resolution राजा साहिब ने पेश किया है मैं इसकी सख्त मुखालफ़त करता हूँ । असल में मैं समझता हूँ कि किसी भी देश की समाज के अन्दर समय २ पर कुरीतियां आ ही जाया करती हैं लेकिन उन कुरीतियों को खत्म करने के लिए कानून काम नहीं दिया करते । उन कुरीतियों को दूर करने के लिए ज़रूरी बात यह है कि समाज के अपने अन्दर योग्यता होनी चाहिए नैतिक स्तर ऊंचा होना चाहिए और धार्मिक वृत्ति के महापुरुष होने चाहिएं ताकि लोगों के दिलों को covert करके समाज की उन कुरीतियों को मिटा सकें । कई भाइयों ने और hon. Members कहा कि हमें society को बदल देना चाहिए क्योंकि नारी जाति का अपमान हो रहा है । उसकी बेइज़्ज़ती की जाती है उसके अधिकारों की रक्षा नहीं हो रही और इसीलिए अब स्त्रियों को मर्दों के बराबर अधिकार दिए जा रहे हैं । मैं उन सज्जनों और महापुरुषों से पूछता हूँ कि नारी जाति का अपमान कैसे हो रहा है कौन उसका निरादर करता है ? वह तो जगजननी है, सारा संसार उसके पेट से उत्पन्न हुआ है । मेरी भी वह जननी है, आप की वह जननी है बड़े बढ़े महापुरुष, अवतार नारी के पेट से पैदा हुए । राम चन्द्र जी और भगवान कृष्ण को नारी ने ही जन्म दिया तो फिर उसकी बेइज़्ज़ती का सवाल कैसे उत्पन्न हो गया । उसका स्थान तो समाज में बड़ा महान् है, पूज्य है । बड़े बड़े पीर पैगम्बरों को, सन्त महात्माओं को, बड़े बड़े महापुरुषों को, अच्छे और निकम्मों को,

राजनैतिक, धार्मिक और सामाजिक नेताओं को उसी जगत जननी ने पैदा किया। सभी लोगों को हमारी कंवरानी जैसी जगत जननी महिलाओं ने ही पैदा किया। तो आप बताएं कि उन के अपमान का प्रश्न ही कैसे उठता है ?

सवाल यह नहीं बल्कि देखना यह चाहिए कि समाज के अन्दर कुरीतियां पैदा क्यों और कैसे होती हैं ? उन की जड़ कहां है हमारे देश की समाज के अन्दर दो ही वर्ग है। एक अमीर और दूसरा गरीब। समाज के अन्दर जो भी कुरीति आती है वह पैसे वालों की तरफ से शुरू होती है। पैसे वालों की देखा देखी उनकी नकल गरीब भी करने लग जाते हैं। और फिर वह एक भारी उलझन में पड़ जाते हैं। तो मेरे कहने का भाव यह है कि यह दहेज या dowry भी पैसे वालों के लिए ही हौवा बनी हुई है क्योंकि उन का न तो कोई धर्म होता है, न कोई कर्म होता है। उनके न शर्म होती है, न हय्या होती है, न इख्लाक होता है, हर बात वह पैसे को ही आधार मानकर सोचते हैं। क्योंकि पैसे वालों ने धर्म कर्म और इख्लाक को नमस्कार कर दिया होता है इसलिए जब शादी पर किसी की लड़की लेने का मामला उनके सामने आता है तो business की तरह वह पहले लेनदेन की बात करते हैं। एसी हालत में मैं राजा जी से प्रार्थना करता हूँ कि अगर उनके सामने कोई व्यक्तिगत उलझन थी और दहज के मामले में कोई निजी कष्ट था और दो मिनट के लिए मान लीजिए कि उन्हें अपनी लड़की की शादी पर बहुत ज्यादा दहेज देना पड़ता था तब कोई राजकुमार उसके साथ शादी करता तो एसी हालत में राजा जी अपने मान बढ़ाई को छोड़ देते। दुनिया के अन्दर मान बढ़ाई ही तमाम बीमारियों और कुरीतियों की जड़ है। देश में मित्रता और बन्धुत्व की खातिर, अमीर गरीब को यकसां करने के लिए, अमीर गरीब के भेद को मिटा देने की खातिर उन्हें चाहिए था कि एक मिसाल कायम करते और किसी राजा के लड़के के साथ ही अपनी लड़की को बयाहने का ख्याल छोड़ देते। अगर चन्द्र भान के मुकाबल में दूसरे राजा लोग बहुत ज्यादा धन दहेज में मांगते है तो उन्हीं के घर अपनी लड़की देने की क्या ज़रूरत है ? किसी गरीब के साथ बयाह देते जो दहेज न मांगता। ज़ाहिर है कि दहेज की मुसीबत ज्यादातर पैसे वालों को ही है। लेकिन मैं कहूँगा कि पैसे वालों को भी चाहिए कि वह इस सामाजिक कुरीति को दूर करने के लिए कानून न बनाएं। कानून से कभी किसी समाज का सुधार नहीं होता।

कई भाइयों ने कहा कि चूंकि औरतों को हमारे देश में बराबर का हक नहीं दिया जाता, उन का अपमान होता है इसलिए उन्हें बराबर का हक देने के लिए Hindu Code bill बनाया गया। वह योरोपियन मुल्कों की बातें करते हैं। मैं उनसे पूछता हूँ कि क्या उन मुल्कों में औरतों की बहुत इज्जत होती है ? या औरत अपने मर्दों की यहां से ज्यादा मान मर्यादा रखती हैं ? वहां क्या होता है ? यह कि अगर आज रात चन्द्रभान की लड़की की शादी होती है तो पांच मिनट बाद वह अदालत में चली जाती है और कहती है कि चूंकि मेरा पति 9 कुत्ते रखता है और मैं 6 कुत्ते रखना चाहती हूं, हमारा परस्पर झगड़ा हो गया है इसलिए divorce आवश्यक हो गया है। मैं आप के द्वारा House को बताना चाहता हूँ कि जो योरोपियन type की सभ्यता और संस्कृति हमारे दिमागों में घुस गई है उसका मतलब यह नहीं ले लेना चाहिए कि European type का रहन सहन और सभ्यता संस्कृति हमारे देश में आनन्द पैदा कर देगी। हमारे देश के आनन्द का स्रोत हमारे देश की अपनी सभ्यता और संस्कृति ही है।

[श्री साधु राम]
उसी संस्कृति से हम मुक्ति तलाश कर सकते हैं, उसी संस्कृति से हमारे मुल्क के राजनैतिक नेताओं ने, तपस्वी नेताओं ने और धर्म प्रचारकों ने दुनिया को आनन्द और मुक्ति का रास्ता दिखाया। आज विदेशों की नकल करने वाले हमारे अंग्रेज़ी पढ़े लिखे नौजवान यह कहते हैं कि मुल्क में social इनकिलाब आ रहा है। मैं उन से पूछता हूँ कि क्या इनकिलाब का मतलब यह होता है कि असलियत को छोड़ कर नकली बातों की तरफ आ जाना ? कहते हैं कि दुनिया में revolution आ रहा है, देखिए सांइस ने क्या कर डाला, लोग चांद सितारों तक पहुँच गए। ठीक है, यह सब कुछ सही है लेकिन इन नवीन खोजों का मतलब यह नहीं कि जो पहली सच्चाई, सत्य और असलियत का भण्डार हमारे पास है उस को छोड़ दें।

बहर हाल मैं राजा जी से अर्ज़ करता हूँ कि जितनी भी समाज के अन्दर evils और कुरीतियां हैं वह कानून से दूर नहीं हो सकतीं। हमारे देश के समाज पर आज पैसे वालों का कब्ज़ा है। अगर आप गरीब अमीर को एकसर कर देंगे तो पैसा मांगने और देने का सवाल ही खत्म हो जाएगा। जैसा कि मैंने पहले बताया, समाज के अन्दर जितने लड़ाई झगड़े होते हैं, जितनी शरारत होती है, जितना भी द्वेष, वैर भावना होती है सब की जड़ पैसा है। अगर किसी के पास पैसा नहीं होगा तो वह शराब नहीं पीएगा, जुआ नहीं खेलेगा और दूसरे बुरे काम नहीं करेगा। जब मेरे अपने पास खाने के लिए रोटी नहीं तो मैं कैसे किसी को कहूँगा कि पहले मुझे 5,000 रुपया दो तब मैं तुम्हारी लड़की की शादी अपने लड़के के साथ करूँगा ?

मैं राजा जी से कहूंगा कि चलो दो मिनट के लिए यह समझ लो कि यह दहेज की प्रथा कानून के ज़रिए खत्म की जा सकती है। तो मैं इन से पूछता हूं कि हमारे देश में और भी तो कुप्रथाएं और बलाएं हैं। यहां शराब चलती है, जुआ चलता है और सिनेमा है जो बहुत ही गंदी किस्म की फिल्में दिखाते हैं, गंदे से गंदे पोस्टर निकालते हैं। पहले इन के लिए तो कानून बनवाते, रैजोल्यूशन लाते। हमारी तरफ अश्लील किस्म के स्वांग होते हैं जो खुले सिनेमा ही हैं। इन चीज़ों को खत्म करने के लिए रैज़ोल्यूशन लाना चाहिए था। और मैं तो कहूं कि अगर वाकई यह इन बुराइयों को खत्म करना चाहते हैं तो इन को महा त्यागी बन कर, योगी बन कर, अभ्यासी बन कर और अपना आत्मिक बल बढ़ा कर, गांव २ का चक्र लगाना चाहिए था जैसा कि गांधी जी ने अंग्रेज़ को यहां से निकालने के लिए किया। वह महायोगी थे। उन में आत्मिक बल था। इस वजह से जो कुछ वह लोगों को कहते थे, उसे लोग मानते थे। उन की वाणि लोगों के दिलों में उतर जाती थी। यह तरीका है इन कुरीतियों को दूर करने का। क्या मैं राजा साहिब से पूछ सकता हूं कि किस देश ने अपनी जनता में कानून के ज़रिये से जाग्रति लाई। यह बातें तो महायोगियों की तपस्या से हुआ करती हैं। इस लिए मैं राजा साहिब से कहूंगा कि वह लंगोट, सोट और करमंडल को हाथों में लें और देश का चक्र लगाएं (हंसी) जब तक देश मायावादी रहेगा आप यह प्रचार कानून के ज़रिए नहीं कर पाएंगे। चौधरी छोटू राम जी के वक्त में एक शारदा ऐक्ट बना था कि १४ साल से कम की लड़की और 18 साल से कम के लड़के की शादी नहीं होगी। मगर आज जो हालत है वह तो आप सब को मालूम है। जिस देश की जनता को कोई कानून फिट न बैठता हो उस के लिए वह कानून बनाने का क्या फायदा है। राजा जी को चाहिए कि योगी और अभ्यासी बन कर जो पैसे वाले लोग हैं उन के दिमाग को ठीक करें। अच्छे कामों

में पैसे वाले ही विघ्न डालते हैं। आप यह नोट कर लें देश में जितनी कुरीतियां हैं वह सब पैसे वाले ही फैलाते हैं, बलैक मार्किट करने वाले और हराम खोरी करने वाले ही फैलाते हैं। अगर आप इन के पैसे को नैशनलाईज़ कर दें तब यह बुराइयां खतम होंगी। वरना नासमझ जनता इन की नकल करती ही रहेगी। (घंटी) बस एक मिनट और दे दें।

यहां कहा गया कि तलाक नामे होंगे क्योंकि लड़कियों से अन्याय होता था अब कानून बन जाने से हालत ठीक होगी। कहते हैं लड़कियों से जुल्म होता जा रहा था अब हम ने ठीक किया है। मैं पूछता हूं कि यह रौला नहीं तो और क्या है। मेरे घर की कर्ताधर्ता कौन है। मैं तो सिर्फ मज़दूर हूं जो कुछ कमा कर ले जाता हूं उसी को दे देता हूं। घर बार तो सभी वही सम्भालती है। यही हालत सब जगह है। बताइए क्या जुल्म हो रहा है। और जहां कोई खराबी हो भी रही है वह कानून से दूर नहीं हो सकती बल्कि प्रेम से उस का सुधार हो सकता है हमारे देश में सीता, सावित्रि और द्रौपदी जैसी स्त्रियां हुई हैं जिन्होंने कीचक जैसे दुष्टों को दंड दिया। आप जो नारी जाति के उद्धार के लिए कानून बनाना चाहते हैं इस की ज़रूरत नहीं ज़रूरत है तो चरित्र निर्माण करने की है। (तालियां)।

ਚੌਧਰੀ ਜਗਤ ਰਾਮ (ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, 'ਰੀਜ਼ਰਵ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਹੜਾ resolution ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਬੜਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ resolution ਲਿਆਏ ਨੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਰੁਟੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਨੇ ਜਾਂ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਖਾਮੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕਈ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਨੂੰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਖਾਮੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਸੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡੀ ਖਾਮੀ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਹਰੀਜਨ ਭਰਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਛੂਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ list ਵਿਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ hon. Member ਦੇ ਖਿਆਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸਮਝਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਇਸ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਧਾਨ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਔਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਛੂਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।

ਲੇਕਿਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ੀਰਾਤੇ ਹਿੰਦ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਕੇ ਰਹੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕੋਈ ਨੀਚ ਉਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਦੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਰਾਜਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ resolution ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ

[ਚੌਧਰੀ ਜਗਤ ਰਾਮ]
ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ resolution ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਆਦਮੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਗਲ ਸੀ । ਕਈ hon. Members ਇਸ resolution ਦੀ opposition ਵਿਚ ਬੋਲੇ ਹਨ । ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਖਾਲਫਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿਲੋਂ ਉਹ oppose ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ । ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ death ਦੇ ਬਾਦ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜਲਾਂਉਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਦਫਨਾਉਂਦੇ ਹੋ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਫਨਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਇਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰੁਟੀਆਂ ਆ ਢੁਕੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਰੁਟੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ resolution ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ । ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹਿਸਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਭੈਣ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਸ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ speeches ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੋਈ favour ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ against ਬੋਲਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਭੈਣ ਕਹਿਣ ਲਗੀ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਮੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਰਦ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਬੜੀ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਕਮੀਆਂ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਕਈ ਬਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁਤੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਜਨਾਨੀ ਦੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਚਾਰ stages ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਹਿਲੀ stage ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਪੁਤਰ ਦੀ ਹੈ ਦੂਸਰੀ stage ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਰਾ ਦੀ ਹੈ, ਤੀਸਰੀ stage ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ stage ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗੀ ਕਿ ਚਾਰ stages ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਰਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਊਂਗਾ ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਭਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਰੁਟੀਆਂ ਆ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਹੋਸਕਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਖਰਾਬੀਆਂ ਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਦੂਰ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਇਸ resolution ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

(At this stage Mr. Speaker occupied the Chair.)

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ ਰਾਏ (ਗੁਰੂ ਹਰਸਹਾਏ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਰਾਜਾ ਜੀ ਦੇ resolution ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ (cheers) ।

ਨਹੀਂ ਮੁਹਤਾਜ ਜ਼ੇਵਰ ਕਾ ਜਿਸੇ ਖ਼ੂਬੀ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਦੀ,
ਕਿ ਦੇਖੋ ਖ਼ੁਸ਼ਨੁਮਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਚਾਂਦ ਬਿਨ ਗਹਿਨੇ ।

(*loud thumping*)

ਸੀਰਤ ਕੇ ਹਮ ਗੁਲਾਮ ਹੈਂ ਸੂਰਤ ਹੂਈ ਤੋ ਕਿਆ,
ਸੁਰਖੋ ਸਫੇਦ ਮਿਟੀ ਕੀ ਮੂਰਤ ਹੂਈ ਤੋ ਕਿਆ ।

(*Interruptions by Chaudhri Balbir Singh.*)

ਮੈਂ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ੇਅਰ ਸਵੇਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਫਾਰਸੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ।

ਇਕ ਜੋਤ ਦੋਇ ਮੂਰਤੀ ਧੰਨ ਪਿਰ ਕਹੀਏ ਸੋਏ । (*Interruption*)

ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਪਰ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜ਼ੇਵਰ ਅਤੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਦੇਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਉਪਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਰਾਜਾ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜਾ resolution ਰਖਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ —

ਅਮਲ ਸੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਨਤੀ ਹੈ ਜੰਨਤ ਭੀ ਜਹੱਨਮ ਭੀ,

ਯੇਹ ਖਾਕੀ ਅਪਨੀ ਫਿਤਰਤ ਮੇਂ ਨਾ ਨੂਰੀ ਹੈ ਨਾ ਨਾਰੀ ਹੈ ।

ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਸਤਿਯੁਗ, ਦਵਾਪਰ ਅਤੇ ਤ੍ਰੇਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਸਵੰਬਰ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦਾ ਸਵੰਬਰ ਹੋਇਆ, ਸੀਤਾ ਦਾ ਸਵੰਬਰ ਹੋਇਆ । ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਐਡਾ ਬਹਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੇ ਸਵੰਬਰ ਵਿਚ ਥੱਲੇ ਕੜਾਹੇ ਵਿਚ ਤੇਲ ਭਰਿਆ ਹੈ ਉਪਰ ਥੰਭੇ ਉਪਰ ਇਕ ਮਛਲੀ ਚਕਰ ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਤੇਲ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਉਸ ਮਛਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਨਾਲ ਬਣਾਵੇ ਤਾਂ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ (*Interruptions*) ਕੌਰੋ ਪਾਂਡੋ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਯੁਧ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਮਿਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । । ਸੀਤਾ ਦਾ ਸਵੰਬਰ ਹੋਇਆ । ਇਕ ਵਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਭਾਰੀ ਧਨੁਸ਼ ਨੂੰ ਸੀਤਾ ਨੇ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੁਕ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਥਾਂ ਤੇ ਰਖ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਜਨਕ ਨੂੰ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ । ਮਾਪੇ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਬਚੀਆਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਘਰ ਤੇ ਚੰਗਾ ਵਰ ਲਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਵੰਬਰ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀ ਹੋਵੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਧਨੁਸ਼ ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਚੜ੍ਹਾਏਗਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸੀਤਾ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇਗਾ ।

Mr. Speaker : How is it relevant please. ? ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਜੀ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਦੀ ਲਾਹ ਹੈ (ਹਾਸਾ) (How is it relevant please? Where is the preacher going in digressions) (*Laughter*)

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ ਰਾਏ : ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਤਿਯੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਅਤੇ ਦਵਾਪਰ ਵਿਚ ਜਹੇਜ਼ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਇਆ ਇਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਹਾਊਸ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਲਗੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਟਾਈਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬੜੇ ਬਲਵਾਨ ਯੋਧਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਰਾਜਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸੀਤਾ ਦੇ ਸਵੰਬਰ ਵਿਚ ਆਏ । ਕਈ ਨੌਜਵਾਨ ਉਠੇ ਪਰ ਉਹ ਧਨੁਸ਼ ਨਾ ਉਠ ਸਕਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਚਿੱਲਾ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਧਨੁਸ਼ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਵਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦਾਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਇਕ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਸੀ । ਮਾਲਾ ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਾਈ ਅਤੇ ਸਵੰਬਰ ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਐਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਕੁਰੀਤੀ ਦਾਜ ਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਉਦੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਤੱਕ ਗਰੀਬ ਗਰੀਬ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਜ਼ੇਵਰਾਤ ਅਤੇ ਹੀਰੇ ਜੁਹਾਰਾਤ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦਿੱਤੇ । ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੇ 577 ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਖਰਾਬ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਜ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਰਸਮ ਵਿਚ ਪਿਸੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤਾਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਤਨੀ ਦੀ ਇਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਚਾ ਚੁਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਨਿਵਣ ਸੋ ਅਖੱਰ ਖਵਣ ਗੁਣ ਜਿਹ੍ਬਾ ਮਣੀਆਂ ਮੰਤ
ਇਹ ਤ੍ਰੈ ਭੈਣੇ ਵੇਸ ਕਰ ਤਾਂ ਵਸ ਆਵੀ ਕੰਤ ।

ਮਾਪੇ ਵੀ ਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਜਹੇਜ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਲੜਕੀ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਸਸਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਹਨੇ ਮੇਹਣੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ, ਜਨਾਬ, ਜਹੇਜ਼ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ ਕਿ ਸਿਰਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਣੀਏ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰਹ ਆਈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜਹੇਜ਼ ਨਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਸਿਰਸਾ ਨੇ ਟੈਲੀਫੂਨ ਉਸ ਵਕਤ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਮੜੀਆਂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ ਸੀ । *Post-mortem* ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਕਈ ਜ਼ਹਿਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਹੇਜ਼ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਹੇਜ਼ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਗਰ ਬੇਟਾ ਮਰ ਜਾਏ ਫੇਰ ਕਿਵੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਲਈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਸਮਾਜ ਨੇ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਤਰੀਕਾ ਇਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਹੇਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ

ਲੈਣ ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਬੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਸਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ । ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਹਕੂਮਤ Socialistic Pattern ਅਪਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ welfare State ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, Secular State ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

Mr. Speaker : I have decided to suspend all rules of relevancy in the case of this hon. Member. He may have his full say until he has concluded his speech.

ਸਰਦਾਰ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : (*Interruption*) ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼੍ਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਦਖਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਾ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਆ ਗੰਜੀ ਨ੍ਹਾਏਗੀ ਔਰ ਕਿਆ ਨਚੋੜੇਗੀ । (ਹਾਸਾ) ਜਨਾਬ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ socialistic pattern of society ਇਸ ਤੋਂ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨੂੰ ਉਜਾੜੋ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਪਾੜੋ । ਇਹ Socialistic ਸਮਾਜ ਨਹੀਂ । Socialistic ਸਮਾਜ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਓ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਣ ਪਾਉ ਜਿਹੜਾ ਕੁਛ ਕਿ ਅਜ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਤੁਸੀਂ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਧਰ ਆ ਜਾਉ । ਏਥੇ ਤਾਂ ਕੰਵਰਾਣੀ ਜੀ ਵਰਗੇ safe ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਲਈ ਬੈਠੇ ਹੋ । (ਹਾਸਾ) Chaudhri Balbir Singh should please change his seat. Even Kanwrani is being attacked there, why is he occupying that seat.) (*laughter*)

ਸਰਦਾਰ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬਨਾਵਟ ਨਾ ਕਰਨ, ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ, 'ਨਹੀਂ ਮਹੁਤਾਜ ਜ਼ੇਵਰ ਕਾ ਜਿਸੇ ਖੂਬੀ ਖੁਦਾ ਨੇ ਦੀ; ਕਿ ਦੇਖੋ ਖੁਸ਼ਨਮਾ ਲਗਤਾ ਹੈ ਕੈਸਾ ਚਾਂਦ ਬਿਨ ਗ਼ਹਿਨੇ (ਤਾਲੀਆਂ)

श्री अध्यक्ष : यह जो बारू राम जी ने स्पीच की है इस को मैं ने दुबारा देखा और मैं समझता हूँ कि उन्होंने एक आनरेबल मैम्बर पर भारी reflection किया है । इसलिए मैं direct करता हूं कि वह portion जो objectionable है और उन के conduct पर reflect करता है वह expunge कर दिया जाये । मुझे अफसोस है कि अगर हम बाहर खुशी की बात पर इकट्ठे होते हैं तो उसके बारे में हाउस में आ कर इस तरह से जिक्र किया जाय । It is highly objectionable and I order that the relevant portion of Shri Baru Ram's speech should be expunged.

[श्री अध्यक्ष]

(I have gone through the report of the speech made by Shri Baru Ram and I think that he has cast a serious reflection on the hon. Member. Therefore, I direct that the objectionable portions reflecting upon the conduct of the hon. Member be expunged from the proceedings of the House. It is really regrettable that a reference be made to an occasion of rejoicings outside the House in such a manner. It is highly objectionable and I order that the relevant portion of Shri Baru Ram's Speech should be *expunged).

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਏਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ। ਅਗਰ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਐਸਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਛੀਨ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦਾ ਮਾਨ ਅਤੇ ਕਦਰ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੌੜ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਗਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਵਢੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਇਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਤ ਦਖਣ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਘੁਮਦੇ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਬਾਰਡਰ ਤੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕੋਗੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

Mr. Speaker : Order, order.

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਸ ਤੇ ਕਈ ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦਾ ਲਫਜ਼ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਹਰੇਕ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਵਾਪਿਸ ਲੈਣ।

Mr. Speaker : The old loyalties are still being tickled.

**Note*: Please refer to page 19 ante where the objectionable passage has been expunged.

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪਤੀ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਕੰਵਰਾਣੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਸਿਲਵੀਆ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 18 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੈ ਉਹ ਅਜ ਚੰਦ ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਜ ਤੋਂ 5 ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ "ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤ ਜਮੈਂ ਰਾਜਾਨ" ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੋ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਮਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹੋ। (ਹਾਸਾ) (The hon. Member has started performing Anand Karaj *ceremony*, (*laughter*.)

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਤੀ ਔਰ ਇਸਤਰੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਜੇਕਰ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਣ। ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੀ ਵਜਾਹ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਹਾਸਾ)। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਾਨ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਅਰੋੜਾ P.C.S. ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਔਰ ਉਹ ਜਿਤਨੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਪਖਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਬੀ ਸਰਲਾ ਖੰਨਾ I.A.S. ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਮਾਨ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੀਬੀ ਸਰਲਾ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸ਼ਾਦੀ ਸ਼ੁਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਹਾਸਾ) (I may tell the hon. Member that Bibi Sarla Khanna is still unmarried).

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਏਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵੈਸੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਬਲਕਿ ਉਹ ਵਜ਼ੀਰ ਹੀ ਰਹੇਗੀ ਔਰ ਆਦਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਹੇਗਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਹਾਸਾ) (Does the hon. Member mean that all the Ministers should be considered as ladies.) (*laughter*)

ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਚੀ ਵਿਦਿਆ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਔਰ ਔਰਤ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਮਰਦ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗਹਿਣਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਔਰ ਫੇਰ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚੰਗਾ ਘਰਾਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਦੋ ਹਾਥੀ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਔਰ ਉਚੇ ਮਹਿਲ ਹੋਣ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਬਾਹਮਣ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲੜਕਾ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ। ਲੇਕਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਦੌਲਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਤਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਵੇ ਔਰ ਧਾਰਮਕ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਜਗਾਹ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਅੱਛਾ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਅਗਲੇ non-official day ਤੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਖੋਗੇ ਔਰ ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਸਦਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਪੀਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲੇਗੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਾਰੇ ਰੂਲ suspend ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੁਸੀਂ ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਬੇਸ਼ਕ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲਦੇ ਰਹਿਣਾ। (The hon. Member may continue his speech on the next non-official day. I hope the people of the Punjab will prefer to call him for performing the marriage ceremonies of their sons and daughters. Now he will become very famous after this speech. I have relaxed all the rules for him and he may continue his speech next time also.)

Mr. Speaker : The House stands adjourned till 9-00 a.m. tomorrow.

6-30 p. m.

(*The Sabha then adjourned till* 9-00 *a. m. on Friday, the* 17*th March,* 1961).

12835 PVS—350—5-12-61—C.,P. & S., Pb., Chandigarh

Punjab Vidhan Sabha Debates

17th March, 1961

Vol. I—No. 20

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Friday, the 17th March, 1961

Price Rs. 3.20 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, No. 20, DATED THE 17TH MARCH, 1961

Read	*for*	*on page*	*line*
demand	demaand	(20)8	14
ਲੰਘਦਾ	ਲੰਗਦਾ	(20)11	19
ਕੀਤੀਆਂ	ਕੀਤੀ	(20)18	15
मैंने	मने	(20)18	14th from below
ਦਿਨਾਂ	ਦਿਨ	(20)22	9
ਸਿਰਫ	ਸਿਫ	(20)23	13
मुझे	मुझ	(20)23	23
इन्साफ	इंसांफ	(20)30	15
मिलती हैं	मिलती	(20)37	6
ਮਹਿਕਮਾ	ਮਹਿਕਸਾ	(20)45	10th from below
ਸਕਦਾ	ਮਕਦਾ	(20)46	5th from below
प्लैन	प्लन	(20)55	26
Monday	Monaay	(20)65	16

PUNJAB VIDHAN SABHA

Friday, the 17th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh at 9.00 a.m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

QUESTION HOUR (DISPENSED WITH)

श्री बलराम दास टंडन : स्पीकर साहिब, आज Question Hour dispense with कर दिया जाए ।

श्री अध्यक्ष : क्यों पंडित जी, आप का क्या ख्याल है । (What is the opinion of the Minister for Industries ?)

उद्योग मंत्री : जैसी आप की इच्छा हो । मैम्बर साहिबान के साथ साथ हमने आप की इच्छा पर ही तो चलना है । जैसी आप की मर्ज़ी ।

श्री अध्यक्ष : तो फिर Question Hour dispense with किया जाता है । (Then the Question hour is dispensed with.)

POINT OF ORDER REGARDING EXPUNCTION OF CERTAIN REMARKS FROM THE PROCEEDINGS OF THE SABHA DATED MARCH 16, 1961

डाक्टर बलदेव प्रकाश : On a point of order, Sir. स्पीकर साहिब, कल आप ने जिन remarks को expunge करने का हुक्म दिया था उस सम्बन्ध में मैं यह निवेदन करना चाहता हूं कि चौधरी बारू राम तो बिल्कुल relevant बातें कर रहे थे । वह उसी resolution पर बोल रहे थे जो कि ज़ेरे बहस था । इसके अलावा उन्होंने किसी मैम्बर का नाम लेकर भी कुछ नहीं कहा था ।

श्री अध्यक्ष : यह बात खत्म हो गई थी । (That matter was closed.) This is not fair to hit below the belt. It was all out of the way in an unconnected way.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : स्पीकर साहिब......

श्री अध्यक्ष : मैं आप को बता दूं कि वह एक ऐसी बात कही गई थी जिसका रेज़ोल्यूशन के साथ दूर का भी वास्ता नहीं था । और मैं समझता हूं कि वह एक आनरेबल मैम्बर को malign करने के लिए कहा गया था । (I may point out that that thing had no connection whatsoever with the resolution and I feel that it was said just to malign an hon. Member.)

श्री बलराम दास टंडन : स्पीकर साहिब, आप ने फरमाया कि वह किसी को malign करने के लिए कहा गया था। मैं यह कहना चाहता हूं कि इसमें आनरेबल मैम्बर का ऐसा मनशा नहीं हो सकता। वह बात तो सोशल रिफार्म पर चल रही थी, dowry की बात चल रही थी।

श्री अध्यक्ष : वह एक बिल्कुल प्राइवेट function था। उसमें कोई टिकट तो नहीं लगी हुई थी। (That was purely a private function. No entry ticket was needed there.)

श्री बलराम दास टंडन : स्पीकर साहिब, सवाल टिक्ट का नहीं। सवाल तो यह है कि सारे पंजाब के अन्दर इस किस्म की बातें चलती हैं। वह तो एक नमूना यहां पर पेश किया था।

श्री अध्यक्ष : मेरी अपनी उर्दू शायरी में काफी दिलचस्पी है और मैं अपने academic career में उर्दू में हमेशा top पर आता रहा हूं। उर्दू शायरी बड़ी मकबूल है .... (I myself am deeply interested in Urdu poetry and during my academic career I always topped the list in Urdu. Urdu poetry is very popular. . . . .)

श्री बलराम दास टंडन : वह तो उन्होंने जेनरल तौर पर बात कही थी। उसी पर अगर कोई आंसू बहा कर चल पड़े तो इसमें उनका क्या दोष है? आप ने उनकी तकरीर के दौरान इस बात को बिल्कुल irrelevant hold नहीं किया। उन्होंने किसी का नाम लेकर कोई बात नहीं कही। फिर भी अगर इस बात को लेकर कोई मैम्बर स्पीकर साहिब के पास पहुंच जाए, रोकर कहानी बना डाले कि मेरी इलैक्शन के ऊपर यह बात असर अन्दाज़ होती है और लोग ऐसा कहेंगे वैसा कहेंगे....

श्री अध्यक्ष : मैं आप को बता देना चाहता हूं कि मैं यहां पर इस लिए भी बैठा हूं कि मैम्बर साहिबान के rights को और उन की prestige को भी बचाए रखूं। मैं यहां इसलिए नहीं बैठा हुआ कि देखता हुआ भी अपनी आंखों को बन्द कर लूं। यह बात ग़लत है। जैसा कि मैंने कहा यह बिल्कुल irrelevant था, bad taste में था और एक आनरेबल मैम्बर पर definite attack था। ऐसी चीज़ें में बिल्कुल बरदाश्त नहीं कर सकता। जो बातें out of the way हों और इधर उधर की हों उन को इस तरह से debates में बिल्कुल introduce नहीं होने दूंगा। My ruling is final. The remarks must be expunged. (I am here to protect the rights and prestige of the hon. Members. I cannot deliberately ignore these things. That is not desirable. As I said, it was totally irrelevant and said in a bad taste and it constituted a definite attack on the hon. Member. I cannot under any circumstances, tolerate such things. I will not permit irrelevant things to be introduced in the debates. My ruling is final. The remarks must be expunged.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਲੇਕਿਨ ਕੱਲ ਗਿਆਨੀ ਬਖਤਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜਦ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਔਰ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ।

Mr. Speaker : That was an exception. (*Interuption by Ch. Dharam Singh Rathi*)

श्री अध्यक्ष : कंवरानी भी तो किसी को छोड़ती नहीं। (Kanwarani also does not spare anybody.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि पंडित भागीरथ लाल जी ने भी अपनी तकरीर में कंवरानी साहिबा की बाबत बहुत सी बातें कहीं हैं। जनाब के नोटिस में भी वह बातें आईं। इस लिए जैसे इन remarks को expunge करवाने का आप ने हुक्म दिया है इसी तरह मैं यह चाहूंगा कि उन बातों को भी रिकार्ड से निकाला जाना चाहिए।

श्री अध्यक्ष : उन्होंने कोई ऐसा remark नहीं किया था। (He did not make any such remark.)

श्रीमती सरला देवी शर्मा : On a point of order, Sir. चूंकि यह अब इलैक्शनें लड़ने वाले हैं इस लिए ऐसी बातें कर रहे हैं।

श्री बलराम दास टंडन : एक जगह तो नहीं, इलैक्शन तो सब जगह लड़ी जाएगी। लेकिन सवाल यह है कि अगर एक बात कोई अनुचित समझता है जिसपर दूसरा आदमी विश्वास रखता हो, अनुचित समझने वाले पर कोई पाबन्दी तो नहीं कि वह उसका ज़िक्र न करे।

उद्योग मंत्री : On a point of order, Sir. स्पीकर साहिब, मैं यह प्रार्थना करना चाहता हूं कि कल आप ने एक रूलिंग दिया और आज भी आप ने फरमा दिया है कि आपकी वह रूलिंग final है। इस लिए अब इस पर कोई बहस नहीं हो सकती।

Mr. Speaker : The hon. Member saw me yesterday. I explained to him the position and he left fully satisfied.

श्री बलराम दास टंडन : He was not satisfied, Sir. उन्होंने कहा कि वहां पर और लोग भी आ गए थे और सारी बात हंसी मज़ाक में चली गई। वह satisfy होकर हरगिज़ नहीं आए थे।

श्री अध्यक्ष : जब ऐसी बात श्री बलराम दास टंडन जैसे अच्छे मैम्बर की तरफ से आ रही हो तो मुझे और भी ज़्यादा हैरानी होती है। मुझे इस बात का दुःख होता है कि आप क्यों इस बात को तूल दिए जा रहे हैं जब कि मैंने अपनी रूलिंग पहले ही दे दी हुई है। छोड़िए अब इस बात को। (*Addressing Chaudhri Inder Singh*) चौधरी साहिब, राठी साहिब ने मुझे अपने मैम्बरों की लिस्ट भेजी है और उसके मुताबिक इन के group को एक front seat मिलनी चाहिए। आप, लाला जगत नारायण जी और पंडित श्री राम शर्मा आपस में फैसला कर लें कि

[श्री अध्यक्ष]

किस ने पीछे हटना है। आप में से एक पीछे हट जाए और उन का जो right है वह उन को मिल जाए। उन की एक सीट आगे आएगी। मैंने सोमवार तक यह final adjustment करनी है। चार के पीछे उन्हें एक सीट देनी है। I feel all the more surprised when such a position is taken by an experienced Member like Shri Balram Dass Tandon. I am sorry to note that the hon. Member is prolonging the matter in spite of the fact that I have already given my ruling. He should drop this matter now. (*Addressing Chaudhri Inder Singh*) Shri Rathi has given me a list of members of his group and accordingly his group is entitled to a front seat. The hon, Member Lala Jagat Narain and Pandit Shri Ram Sharma may decide amongst themselves who has to vacate a front seat. One of them will have to go to a back seat so that his group is given due right. One front seat will go to them. I have to make this final adjustment by Monday. They are to be given one front seat for four members of their group.)

चौधरी इन्द्र सिंह : हमारा नम्बर छः है जनाब।

श्री अध्यक्ष : मैं तो चाहता था कि Ex Ministers आगे ही बैठें लेकिन Ex Minister की तादाद इतनी ज्यादा है कि adjust नहीं कर पाया। (I wished that all the Ex Ministers were seated in the front row but their number is so large as has defied this adjustment).

चौधरी इन्द्र सिंह : मैं एक गुज़ारिश करना चाहता हूं और वह यह कि लाला जगत नारायण और पंडित श्री राम शर्मा जी की हैसियत इस हाऊस में independents की है और मेरी हैसियत यह है कि मैं कम्युनिस्ट ग्रुप के साथ काम करता हूं। इस लिए मुझे उन के साथ शामिल न करें। Let them decide between themselves. वैसे मैं उन से junior हूं उन के हक में withdraw कर सकता हूं लेकिन सवाल असूल का है। इस लिए यह चीज़ उन्हीं के फैसला करने की है।

श्री अध्यक्ष : मेरी ख़ाहिश नहीं कि आप को किसी तरह से छेड़ा जाए मगर फिर भी मैं यह चाहता हूं कि आप तीनों आपस में सलाह कर के मुझे मेरे चैम्बर में मिल लें। (I do not intend to disturb them. Still I wish that all the three of them may please discuss the matter amongst themselves and then see me in my Chamber.)

चौधरी इन्द्र सिंह : वैसे तो मैं आप का हुक्म मानने को तैयार हूं लेकिन जैसा कि मैंने पहले अर्ज़ किया सवाल तो असूल का है। मैं तो एक group के साथ हूं और उन की independents की हैसियत है। इस लिए आप मुझे उन के साथ क्यों tag करते हैं?

श्री अध्यक्ष: फिर भी बात करने में तो कोई नुक्सान नहीं। आप वहां उन के साथ होंगे तो बात हो जाएगी। आखिर राठी भी तो अपनी पार्टी का लीडर है। उसे भी

आगे सीट मिलनी चाहिए। (Even then there is no harm in having consultations. It will help in arriving at a decision if the hon. Member is also present there along with them. After all Shri Rathi it also the Leader of his party. He should also be given a seat in the front row.)

चौधरी बारू राम : मेरी अर्ज़ यह है कि कल मैं dowry के resolution पर बोल रहा था और उस सिलसिले में .....

श्रीमती सरला देवी शर्मा : On a point of order, Sir.

श्री अध्यक्ष : इस सिलसिले में मैं अपनी रूलिंग दे चुका हूं। अब उस पर कोई बात नहीं होगी। (I have already given my ruling on this issue. That question will not be reopened now.)

चौधरी बारू राम : मैं आप की रूलिंग को challenge नहीं करता। मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि मैंने उस बहस के दौरान जो कुछ कहा उसके ऊपर यहां पर किसी तरफ से एतराज़ नहीं उठाया गया, आपने उसे irrelevant hold नहीं किया था। साथ ही मैं ने रिकार्ड को देखा है आप ने जो रूलिंग दिया उसको भी मैंने देखा है। आपने कहा था कि जो भी objectionable चीज़ किसी आनरेबल मैम्बर ने कही, किसी मैम्बर के character के बारे remarks किये, वह बहस का हिस्सा नहीं बनेगी। उन को expunge करने का जनाब ने हुक्म दिया है। तो जनाब मैं यह जानना चाहता हूं कि मैंने क्या objectionable बात कही थी, और आप के क्या remarks थे। मुझे पता लगना चाहिए कि आप ने मुझे क्यों मुजरिम ठहराया....

श्री अध्यक्ष : यहां कोई मुजरिम नहीं है न आप और न कोई और। जो बात आप ने Lady Member के बारे कही थी वह सारी ही expunge की थी। (No body here is an accused. Whatever the hon. Member said about the hon. Lady Member has been expunged.)

चौधरी बारू राम : अपनी तकरीर के दौरान मैंने तो किसी का नाम नहीं लिया था।

श्री अध्यक्ष : ऐसे होशियार बनने की ज़रूरत नहीं कि जो नाम तो लिया नहीं। (*interruption*) मैंने आप को समझाया था। इस बातको वहीं रहने दीजिए, यह मेरी आप से request है। (The hon. Member need not try to be too clever and say that he had not referred to any body by name (*interruption*) But I had taken him into confidence. Now I would request him to let the matter rest there.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : कल जो श्री भागीरथ लाल जी ने कंवरानी साहिबा के बारे कहा था उसे भी तो इसी तरह treat करना चाहिए।

श्री अध्यक्ष : इन दोनों Lady Members में बड़ा फर्क है। एक ने पिछले 4 साल में किसी पर कभी reflection cast नहीं की और दूसरी का record है कि किसी को spare नहीं किया। (There is a great difference in the behaviour of these two Lady Members. While one of them has never cast any reflection on any body during the last four years and it is on record that the other has not spared any one.)

सरदार सरूप सिंह : आप का फर्ज़ है कि जो भी किसी को कुछ कहे आप रोकें। (interruption) अगर कंवरानी ने किसी को कुछ कहा है तो औरों को उस को सब कुछ कहने का licence नहीं मिल जाना चाहिए।

श्री अध्यक्ष : आप भी कुछ देर leadership कर के देख लें। पंडित जी ने भी कर के देख ली है। आप को भी जब और वासता पड़ेगा तो आप ने ही कहना है कि मुझे मेरे मैम्बर से बचाओ। (Let the hon. Member too have some experience of his leadership of the party. Pandit Shri Ram Sharma had had enough of it. After a little more contact he will also seek protection against the members of his own party.)

The hon. Member should resume his seat. The matter should now be considered as finally dropped.

DEMANDS FOR GRANTS

XVII—IRRIGATION RECEIPTS—DEDUCT—WORKING EXPENSES—18—OTHER IRRIGATION EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUES ; (DEMAND) NO. 7

CHARGES ON IRRIGATION—ESTABLISHMENT (DEMAND NO. 8); and

68—CONSTRUCTION OF IRRIGATION, NAVIGATION, EMBANKMENT AND DRAINAGE WORKS. (DEMAND NO. 31)

Minister for Irrigation and Power (Rao Birendar Singh) : Sir, I beg to move—

> That a sum not exceeding Rs. 1,68,22,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head XVII—IRRIGATION RECEIPTS—DEDUCT—WORKING EXPENSES—18 OTHER IRRIGATION EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUES

Sir, I also beg to move—

That a sum not exceeding Rs.2,76,83,400 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON IRRIGATION—ESTABLISHMENT.

Sir, I further beg to move—

That a sum not exceeding Rs. 4,23,28,860 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 68—CONSTRUCTION OF IRRIGATION, NAVIGATION, EMBANKMENT AND DRAINAGE WORKS.

Mr. Speaker : Motions moved—

That a sum not exceeding Rs.1,68,22,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head XVII—IRRIGATION—RECEIPTS—DEDUCT—WORKING EXPENSES—18 OTHER IRRIGATION EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUES ;

That a sum not exceeding Rs.2,76, 83,400 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON IRRIGATION—ESTABLISHMENT ;

That a sum not exceeding Rs. 4,23,28,860 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 68—CONSTRUCTION OF IRRIGATION, NAVIGATION, EMBANKMENT AND DRAINAGE WORKS.

The following cut motions given notices of by various Members in respect of these Demands will be deemed to have been read and moved—

Demand No. 7

1. **Shri Harbhagwan Maudgil :**

That the demand be reduced by Re. 1

2. **Chaudhry Hari Ram :**

That the demand be reduced by Re. 1

3. **Chaudhri Balbir Singh :**

That the demand be reduced by Re. 1

4. **Shri Rup Singh Phul :**

That the demand be reduced by Rs. 10

5. **Shri Ram Piara :**

That the demand be reduced by Re. 1

6. **Dr. Bhag Singh :**

7. **Shri Bhala Ram :**

[Mr. Speaker]

8. **Shri Ram Krishan Bharolian :**

9. **Sardar Achhar Singh Chhina :**

That the demand be redued by Re. 10

DEMAND No. 8

Chaudhri Balbir Singh :

That the demand be reduced by Re. 1

DEMAND NO. 31

1. **Rao Gajraj Singh :**

That the demand be reduced by Re.1

2. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :**

That the demand be reduced by Re. 1

3. **Chaudhri Hari Ram :**

That the demaand be reduced by Re. 1

4. **Chaudhri Balbir Singh :**

That the demand be reduced by Re. 1

5. **Shri Parma Nand :**

6. **Shri Ram Piara :**

That the demand be reduced by Re. 1

7. **Dr. Bhag Singh :**

8. **Shri Ram Kishan Bharolian :**

9. **Sardar Achhar Singh Chhina :**

That the demand be reduced by Re. 1

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਊਨਾ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਜਿਹੜੀ demand ਪੇਸ਼ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਆਪਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਹੈ ਸੇਮ ਦਾ ਮਸਲਾ। ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਮਸਲਾ ਸੇਮ ਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ੇਰੇ ਕਾਸ਼ਤ ਜ਼ਮੀਨ 217 ਲਖ ਏਕੜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ 90 ਲਖ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ 30 ਲਖ ਏਕੜ ਸੇਮ ਹੇਠਾਂ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ, ੩੦ ਲਖ ਏਕੜ ਬੂਹਰ ਜਾਂ ਕੱਲਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ ਅਤੇ 30 ਲਖ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਸਤਹ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਪੰਜ ਫੁਟ

ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ production ਉਪਰ ਬੜਾ ਖਰਾਬ ਅਸਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਆਦਾਦੋ ਸ਼ੁਮਾਰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੇਮ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ production ਵਿਚ ਕਮੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । Overall production ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਕਮੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਬੇਕਾਰੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਟੈਕਸਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਉਪਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸੇਮਜ਼ਦਾ ਅਤੇ ਕੱਲਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੇਹਾਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । 1953 ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ 34 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਤਰਫ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨੀ 20 ਰੁਪਏ per capita ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਕ ਤਰਫ ਤਾਂ ਸੂਬੇ ਦੀ production ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਆਮਦਨੀ per capita ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ economic law ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਆਦਾਦੋ ਸ਼ੁਮਾਰ ਦੀ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਆਮਦਨੀ ਕਿਵੇਂ ਵਧ ਗਈ ਹੈ । ਕੇਵਲ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਦਿਹਾਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੇਮ ਦਾ ਅਸਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਨਅਤ ਉਪਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਇਕ ਤਾਂ ਸਨਅਤ ਲਈ raw material ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ purchasing power ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਬੇਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਦੁਆਬਿਆਂ ਵਿਚ ਤਕਸੀਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾ ਹੈ ਅਪਰ ਬਾਰੀ ਦੁਆਬ, ਇਹ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰਾ ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ, ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਸਰਾ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਜਿਹੜਾ ਜਮਨਾ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਸੇਮ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਚੋਅ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਨਦੀ ਨਾਲੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੇਮ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਨਹਿਰ ਜਮਨ ਗਰਬੀ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਸਾ ਨਹਿਰ ਕੱਢੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੇਮ-ਜ਼ਦਾ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਕੱਲਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਰਗੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ 30" ਤਕ ਹੀ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਉਥੇ ਹੁਣ 40 ਇੰਚ ਤਕ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸੇਮ ਦਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਨਵੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਬਨਣ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਲੈਨਿੰਗ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਦਾ ਕੋਈ

[ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ]

ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ । 25 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਐਸੇ ਖੂਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਹੜਾ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੇਮ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ drains ਕੱਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਆਖਰ ਇਸ ਵਧ ਰਹੀ ਸੇਮ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ war basis ਤੇ ਇਸ ਸੇਮ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਵਧਦੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਜਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੇ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਸੇਮ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪਲੈਨ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਦੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੇਮ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ 50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਦੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 55 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਫਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਿਤਾ ਸੀ ਕਿ 61 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ । ਇਸ ਸਾਲ ਲਈ ਜਿਹੜਾ floods ਤੇ ਸੇਮ ਨੂੰ control ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ 3 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਹ 12 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ । ਪਰ ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਣ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਜੇ ਤਾਂ 10 ਲਖ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਬਰਬਾਦ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਾਈਂ ਦੂਣੀ ਤੀਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਸੇਮ ਦਾ ਕੰਮ ਟੁਕੜਿਆਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ ਦਫਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਬਿਲ ਵੀ ਪਾਸ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਬਰੀ ਬੇਗਾਰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਨਾ special labour ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਸੇਮ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਬਰਬਾਦੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਢਾਈ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । Special labour ਦਾ ਲਫਜ਼ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਬੇਗਾਰ ਦੀ ਮੈਂ ਸਖਤ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਬੇਗਾਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਦੀ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ । ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇਗਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਤਨ ਢਕਣ ਨੂੰ ਕਪੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਰੋਟੀ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਹ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਦਿਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਗਾਰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਜੇ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇਗਾ । ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਦਾਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ voluntary labour ਅਤੇ ਰੁਪਿਆ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨਾ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀ । ਇਸ ਲਈ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋ ਪਰੇਰਨਾ ਹੋਵੇਗੀ communists wholeheartedly ਇਸ ਚੀਜ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨਗੇ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨਵੇਂ

ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ, ਹੁਕਮਰਾਨੀ ਰਾਹ, ਪੁਰਾਣੀ bureaucracy ਦੇ ਰਸਤੇ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਜਿਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਇਕ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਹਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਕਿਆਂ ਕਰੋ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਬਰਸਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿਸਾ ਕੱਚੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਇਹ ਕੱਚੀ ਨਹਿਰ ਚਲਦਾਂ ਹੈ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ $\frac{1}{3}$ ਹਿਸਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਿਜ਼ $\frac{2}{3}$ ਹਿਸਾ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਕਚੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਕੱਚੇ ਰਜਵਾਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਭਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਦਸਤੂਰ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹ silt ਦਾ ਵਧ ਜਾਣਾ ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਮ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤੀਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੇਮ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ 6 ਫੁਟ ਗਹਿਰੀਆਂ ਖੋਦੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਬਚਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਵੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗਲਤ ਸਾਈਫਨਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੰਗੀ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਤਾਂ ਸਾਈਫਨਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਪਾਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੰਗਦਾ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਂ ਗਾ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਮਹਿਕਮਾ concerned ਦੀ ਗਲਤ planning ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ । ਇਕ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਵਰਤਣ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮਹਿਕਮਾ ਮੁਰੱਬਾਬੰਦੀ ਕੋਈ ਸਕੀਮ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ Forest Department ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਕਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ defects ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ departments ਦੀ co-ordination ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਸੇਮ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ ਹਨ ਜੋ ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਹਨ, ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਬੜੀ ਖਿਦਮਤ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਣ ਕਿ ਪਿਛਲੇ 14 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਦੇ ਹੇਠਾਂ corruption ਕਿਤਨੀ ਵਧੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾ 14 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ corruption ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ਾਤੀ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਅਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਜ਼ਾਰਤ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣ ਔਰ ਏਥੇ ਦੂਸਰੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਬਣੇ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਤੀਰ ਦੇ ਨਾਲ

[ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆ]

ਦੋ ਸ਼ਕਾਰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲੀ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਗਠ ਜੋੜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਏਥੇ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਪੰਡਤ ਜੀ, ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੌਕਾ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਸ ਵਕਤ ਇਹ ਚੀਜ਼ relevant ਨਹੀਂ ਹੈ। (The hon. Member will be given some other opportunity to discuss those things, but those are not relevant here.)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ irrelevant ਹੋਏ ਸਨ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਤਾਂ ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ਕਾਰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੈ ਭੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਬਾ ਥੱਲੇ ਆ ਜਾਣ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੋ ਵਾਰੀ ਖੁਲੱਮਖੁਲ੍ਹਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋ ਜਾਵੇ ਭੜੋਲੀਆਂ ਨੰਗਲ ਤੋਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਕੇ ਆ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਚੈਲਿੰਜ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਕੇ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਲਾਕੇ ਦੇਖ ਲੈਣ।

ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਪੀਕਰ : ਪੰਡਤ ਜੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਸੇਮ ਦਾ ਮਸਲਾ ਜ਼ੇਰੇ ਬਹਿਸ ਹੈ ਔਰ ਤੁਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਔਰ ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫਸਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸਪੀਚ ਪੜ੍ਹਨਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ। (*Addressing Pt. Ram Kishan Bharolian*)(The problem of waterlogging is under discussion at present but the hon. Member has started giving replies to the speeches of Chief Minister and Sardar Darbara Singh. What impression would the officers of the Irrigation Department form when they would read his speech ?)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਖੁਦ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਤਸਲੀਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ irrelevant ਹਾਂ। ਮਗਰ ਉਤਨਾ irrelevant ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ, ਸਪੀਕਰ, ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰੀ ਦਾ ਔਹਦਾ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ

ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿਣੀ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦਾ ਦਲੀਆਂ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ । ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ।

Mr. Speaker: The hon. Member should please resume his seat.

PERSONAL EXPLANATION BY SHRI PRABODH CHANDRA M.L.A.

Shri Prabodh Chandra: Sir, I seek your permission to say a few words on a point of personal explanation.

श्री प्रबोध चन्द्र: जनाब, मैंने सोमवार को कुछ बातें कहीं थीं जिन का ताल्लुक चीफ मिनिस्टर और उन के खानदान से था। उन्होंने जवाब देते हुए कहा कि मेरी बातें vindictiveness या जाती तौर पर खुशी या रंजश का इज़हार थीं । स्पीकर साहिब, मुझे इस बात की खुशी होती अगर वह साबत करते कि जो कुछ मैंने कहा है वह ग़लत है। अगर वह ग़लत साबत होता तो उस से मेरी स्यासी मौत भी हो जाती तो भी मेरी पार्टी ज़िन्दा रहती...... (*Interruptions*)

श्री प्रबोध चन्द्र: जनाब स्पीकर साहिब, मुझे भी सुन लिया जाय । उन्होंने कहा था कि जो कुछ मैंने कहा वह ग़लत था। मैं अर्ज़ करता हूं कि मैं उस का एक एक लफ्ज़ बल्कि एक एक coma, अगर आप इजाज़त दें, तो साबत करने के लिए तैयार हूं। उन्होंने डाक्टर के बारे में कहा कि "मैंने 45 दिन की तनखाह देने की पेशकश की....." (*Interruptions*)

श्री प्रबोध चन्द्र: जनाब, मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि इन्होंने धब्बा लगाने की कोशिश की है कि मैंने ग़लत बयानी की है। मैं यह अर्ज करना चाहता हूं कि मैंने जो कुछ कहा था उसका एक एक लफ्ज़ और एक एक कौमा साबत करने के लिए तैयार हूं। मैंने अर्ज़ किया था कि उन्होंने 45 दिन डाक्टर को अपने साथ रखा जिस के बारे में आपने कहा कि मुझे शर्म महसूस हुई कि इस तरह के अल्ज़ामात हाउस में लगाए गए। स्पीकर साहिब, आप को फख्र होना चाहिए था कि इस हाउस के किसी मैम्बर ने जुर्रत और ईमानदारी के साथ सचाई का इज़हार किया। मैं ने जो कुछ भी कहा है इस हाउस की dignity को बरकरार रखने के लिए कहा है वरना मुझे कोई ज़ाती रंजश नहीं। उन्होंने कहा कि मैंने 45 दिन की तरखाह डाक्टर को देने की offer की यह ग़लत बयानी है......

Mr. Speaker: The hon. Member should have been present to hear the reply to his allegations himself.

श्री प्रबोध चन्द्र: स्पीकर साहिब, मेरी तबियत अच्छी नहीं थी। मुझे अफसोस है कि मैं हाज़र न हो सका।

श्री अध्यक्ष: Personal explanation तकरीर नहीं होती, आप बैठ जाएं । बात यह है कि आपने Privilege Motion दिया । मैं ने सारी relevant चीज़ें मंगवा कर देखीं लेकिन कोई ऐसी बात न निकली जिस पर कि Privilege Motion बन सकता हो। आनरेबल मैम्बर को चाहिए था कि वह मुझे मेरे चैम्बर में

[श्री अध्यक्ष]
आकर convince करवाते कि किस तरह से उन का Privilege Motion बनता है । दूसरे मैं यह कहना चाहता हूं कि मुखालफत personal या प्राइवेट level पर न हो कर dignified ढंग से होनी चाहिए कुछ सज्जनों ने इस ढंग से की भी है और मैं उन की दाद देता हूं लेकिन यह तरीका ठीक नहीं मालूम देता । मैं ने करनाल केस के बारे में आप की बात मान ली थी लेकिन निकला क्या चूहा । (Personal explanation does not mean a full length speech. The hon. Member should now resume his seat. The thing is, that when the hon. Member gave notice of a privilege motion I sent for the relevant papers and examined them very carefully, but I did not find anything in them on which a privilege motion could be raised. The hon. Member should first have convinced me in my chamber. as to the propriety of his privilege motion. Secondly I wish to point out that the opposition should not be on the personal or private level but it should be carried on in a dignified manner. Some hon. Members have, no doubt acted in this manner, and I am all praise for them but do not appreciate this thing. I acceded to your request in regard to the Karnal case but it was all much ado about nothing.)

चौधरी इन्द्र सिंह . उतना time ही नहीं मिला ।

श्री अध्यक्ष . कोई बात हो तो करनी चाहिए । (There should be some convincing reason for bringing such a motion.)

श्री प्रबोध चन्द्र: स्पीकर साहिब, मैं सरदार गुरदयाल सिंह ढिल्लों minus स्पीकर को इस मामले में मुनसिफ मानने को तेयार हूं और अगर आप मेरे खिलाफ फैसला दे देंगे तो मैं इस्तीफा दे दूंगा ।

श्री अध्यक्ष: आप दोनों बड़े आदमी हैं मैं तो आप के बीच में पिस जाऊंगा । (I would not like to be crushed by coming between two big personalities like you.)

श्री प्रबोध चन्द्र : मैं ने जो कुछ कहा है किसी ज़ाती दुशमनी की वजह से नहीं कहा है । मगर मैं तो अब भी इस बात की ज़िम्मेदारी लेने को तैयार हूं कि अगर यह केस हाई कोर्ट के चीफ जस्टिस के सामने रख दिया जाय तो अगर मैं झूठा साबत होऊं तो मैं इस्तीफा देने को तैयार हूं ।

श्री अध्यक्ष: बतौर सरदार गुरदयाल सिंह मेरे और आप के सम्बन्ध बहुत पुराने हैं । मैं बतौर स्पीकर नहीं बल्कि बतौर गुरदयाल सिंह आप को मश्विरा देना चाहता हूं.... (I have got old relations with the hon. Member in my private capacity and I want to give him a piece of advice in my personal capacity and not as Speaker that....)

चौधरी इन्द्र सिंह: श्री प्रबोध चन्द्र जी को गुस्सा है कि tape record नहीं सुनाया गया, असल कारण यह है ।

Mr. Speaker. I do not want to make this House a 'Baja khana'.

चौधरी इन्द्र सिंह : स्पीकर साहिब, वह ज़रा हो जाय तो अच्छा है।

श्री बलराम दास टण्डन : अगर कोई मैम्बर लिखी हुई चीज हाउस की Table पर रख सकता है तो इस की भी इजाज़त होनी चाहिये। Supreme Court ने भी tape record को दस्तावेज़ के तौर पर मान लिया है।

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब की पोज़ीशन भी तो Supreme Court से कम नहीं। जब सुप्रीम कोर्ट ने tape record को दस्तावेज़ मान कर admissible in evidence करार दिया है तो आप भी इस को हाउस के Table पर रखने की इजाज़त दे सकते हैं।

श्री अध्यक्ष : आप ने किसी को कहा है कि मैं यह tape record स्पीकर को भी सुना आया हूं। मैं ने तो अभी उसे देखा ही नहीं। (The hon. Member has told some body that this tape record has been heard by me. I have not even seen it.)

श्री प्रबोध चन्द्र : अगर कोई आदमी यह कह दे कि मैंने कहीं आप का नाम इस्तेमाल किया है तो मैं इसी वक्त इस्तीफा देने के लिये तैयार हूं। यह सबूत के तौर पर पेश किया जा सकता है।

श्री अध्यक्ष : यह tape record आप का जरूर सुनेंगे चाहे लोग कुछ बातें करें। मैं किसी से डरता नहीं लेकिन मैं इस कुर्सी पर गुरदियाल सिंह ढिल्लों के तौर पर नहीं बैठा हुआ बल्कि स्पीकर के तौर पर। मुझे बहुत सी बातों का ख्याल रखना पड़ता है। (People may say anything but we will certainly hear this tape record. I am not afraid of any body but I am occupying this chair not as Gurdial Singh Dhillon but as the Speaker who has to keep in view many things.)

RESUMPTION OF DISCUSSION ON THE DEMANDS FOR GRANTS

ਸਰਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ (ਫਿਲੌਰ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ demand ਅਜੇ ਤਕ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ, ਇਹ ਬੜਾ important ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੀ partition ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਔਰ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਅਜੇ ਫਿਰ ਇਥੇ ਨਹਿਰਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਨੇ ਔਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹਿਸਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਫਿਰ ਵੀ ਵਧ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੇਮ ਔਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਘਟਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਸੇਮ ਦੇ ਮਸਲੇ ਵਲ ਪੂਰੀ ਤਵੱਜੋ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੇਮ ਦਾ ਮਸਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸੂਬਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ

[ਸਰਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ]

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੇ ਸੇਮ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਸਟ ਮਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਸੇਮ ਦੇ ਰੋਕਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ first preference ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇ ਤਾਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ U. P., ਰਾਜਸਥਾਨ ਔਰ ਆਂਧ੍ਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਟਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਕਈ ਵਾਰੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਵੀ ਕਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨਾ ਜਾਣਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਥੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇਕੋ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁੱਵਤ ਹੈ ਔਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਸੇਮ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਉਸ ਕੁੱਵਤ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ ਤੇ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਹੈ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ। ਮੈਂ ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ ਨਹਿਰ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਨਹਿਰ ਹੈ ਔਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲਗੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਇਹ ਨਹਿਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਉਹ ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਖਾਸਤੌਰ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇਕ ਹਿਸੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਜਿਸ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨੇੜੇ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਐਨੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਦੂਜੇ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਧੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰ ਉਥੇ ਇਹ ਪਾਣੀ ਘਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਯਾਨੀ ਅਪਰੈਲ ਔਰ ਮਈ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਪਾਹ, ਕਮਾਦ ਔਰ ਨਰਮੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਵਕਤ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਮਾਦ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 3 Sugar Mills ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਮਾਦ ਨੂੰ ਬੀਜਣ ਵੇਲੇ ਜਿਤਨੇ ਤਕ ਪੂਰਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਔਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕਮਾਦ ਦੀ ਫਸਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਕਣਕ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਵੇਲੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਮਨਿਸਟਰ ਸਹਿਬ ਦੇ notice ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਠੀਕ ਸਮੇ ਸਿਰ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਰਸਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਣੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਕ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਥੋੜਾ ਹੈ ਫਿਰ ਖਾਲਾਂ ਔਰ ਮੋਘਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਮੋਘਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕੋਲ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖਾਲਾਂ ਤੇ ਮੋਘਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ Betterment Levy ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋਏ ਨੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲੇ ਤਕ ਉਸ ਦੀ report ਤੇ ਕੋਈ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਵਕਤ

ਸਿਰ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਬਿਆਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, Betterment Levy ਲੈਣ ਦੀ ਹਕਦਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਖਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਫਿਰ ਜਿਥੇ ਨਹਿਰ ਹੈ ਉਥੇ ਇਕ ਇਕ ਮੀਲ ਤਕ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੋਂ ਘਟ ਫਾਸਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਗਡਿਆਂ ਲਈ ਪੁਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ।

ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਕੈਨਾਲ ਉਪਰ ਅਜ ਤਕ ਪੁਲ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਕਲੀਫ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਨਹਿਰ ਉਪਰ ਪੁਲ ਬਣਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵਾਹੀ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਕਤ ਤੇ ਹੋਣੀ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ । ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ irrigational purposes ਵਾਸਤੇ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਇਸ ਤਕਲੀਫ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇ ਨਾਲ tube-wells ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ਨਾਂ ਤਾਂ ਬਿਜਲੀ ਪੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਸਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹਿਸੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਖੂਹ ਪੁੱਟੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ । ਜੇਕਰ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮਦਦ ਪੂਰੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ tube-wells ਲਗ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੀ constituency ਵਿਚ ਸੇਮ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਤੇ ਆਬਪਾਸ਼ੀ ਲਈ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਅਤੇ tube-wells ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ । ਜਿਹੜੇ tube-wells ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਹਨ । ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਗਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਪੈਸੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਤਰੀਕਾ suit ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਛਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਉਹ ਪੈਸੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ pay ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਕਿਸਾਨ ਕੋਲੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਮਾਮਲਾ ਜਾਂ ਆਬਿਆਨਾ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਲ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ Constituency ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਤਲੁਜ ਨੇ ਬੜੀ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਚਾਰ ਪਿੰਡ, ਝੁਗੀਆਂ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਅਚਾਨਚਕ, ਸਰਾਨੇ ਵਾਲ ਆਦਿਕ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਉਥੇ ਬਹਤਰੀਨ ਫਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਹੁਣ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਰਿਆ ਬੁਰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸਮਝ ਕੇ Revenue Minister ਅਤੇ Financial Commissioner ਉਥੇ ਤਸ਼ਰੀਫ ਲੈ ਗਏ । ਦੂਸਰਿਆਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ । ਨਾ ਸਿਰਫ ਜ਼ਮੀਨ ਤਬਾਹ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਬੰਨ੍ਹ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋਏ ਹਨ ਬਲਕਿ ਫਿਲੌਰ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਰਾ ਹੈ । Police Training School ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖਤਰਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ School ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ । ਮੇਰੇ Communist friends ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਵਗਾਰ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ

[ਸਰਦਾਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ]

ਹਾਂ ਕਿ ਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੁਰੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ legislation ਪਾਸ ਕਰਨੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ popular ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਅਤੇ Development Department ਦੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਅਫਸਰ ਹਨ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ Co-operation ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਸਾਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਂਧੜਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਪੂਰੀ ਲੇਬਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਇਹ ਗਲ ਉਸ ਵਕਤ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੇ ਬੇਗਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ । ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਅਨੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਉਹ ਖੁਦ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਪੈਸਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨਾ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਿੰਡ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਠੋਸ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਮੈਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹਨ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇਗੀ ਅਤੇ contructive ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ । ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਉਪਰ ਚਿਕੜ ਉਛਾਲਿਆ ਜਾਏ ਕੋਈ constructive ਕੰਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਾਊਸ ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਮੌਜ਼ੂ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

चौधरी बारू राम (राजौंद) : स्पीकर साहिब, आज water logging का मसला इतनी भयानक सूरत अख्तियार करता जा रहा है कि इस का वर्णन किन्हीं भी अलफाज में नहीं किया जा सकता । कई इलाकों में जाने का मुझे इतफाक हुआ । और मने देखा है कि खास तौर पर सिरसा ब्रांच और हांसी ब्रांच के साथ साथ बहुत से गांव उजड़ चुके हैं, practical तौर पर खत्म हो चुके हैं । Water-logging की इस वक्त जो हालत है और जिस के कारण agricultural produce, health और buildings पर असर पड़ेगा उसकी तरफ फौरी तौर पर ध्यान देने की जरूरत है । मैं समझता हूं कि waterlogging का सब से बड़ा कारण floods हैं । जहां जहां ज्यादा floods आते हैं वहां वहां water level रोज़ बरोज़ ऊपर आता जा रहा है । मेरी तहसील कैथल में आज से कुल 15 साल पहले 30 फुट के करीब water level था लेकिन आज जब हमने कुछ जगहों पर tube-wells bore करवाए तो वहां दस फुट से ऊपर पहला पानी मिला । अगर 15 साल के अन्दर 20 फुट पानी ऊपर आ गया है तो आप अन्दाजा लगाएं कि हालत कितनी भयानक हो गई है । इस सम्बन्ध में मेरे कुछ दोस्तों ने सुझाव भी दिए हैं । लेकिन मैं यह निवेदन करना चाहता हूं कि इन सुझावों को महज़ सुझावों के तौर पर ही न रखा जाए बल्कि उन पर जल्दी से जल्दी practical तौर पर काम शुरू हो जाना चाहिए । जहां सरकार ने tube-wells लगाए हैं वह काम भी वाकई सराहना के काबल है लेकिन जिस तादाद

में और जिस रफ्तार के साथ सरकार ये tube-wells लगा रही है यह बहुत थोड़ी है। जरूरी है कि waterlogged areas में जहां पर जमीन बिल्कुल खराब हो चुकी है और जहां पर कि सफेदी ही सफेदी नजर आती है उस की तरफ फौरन ध्यान दिया जाए क्योंकि water logging की वजह से जितने भी जमीन के अन्दर salts होते हैं वह सब ऊपर आ जाते हैं। इस कारण वहां पर न खेती हो सकती है, न मकान खड़ा हो सकता है और अगर मकान बना भी लिया जाए तो उसकी दीवारें खराब हो जाती हैं।
(At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.)
आप इस वक्त पांच साला plan के जरिए water logging पर जो रकम खर्च करने जा रहे हैं उससे गुजारा नहीं होगा।

यह ठीक है कि आप ने एक बेगार का कानून पास करवा लिया है और अब आप लोगों से जबरदस्ती labour ले सकते हैं। इस का नतीजा यह होगा कि लोगों को अफसरों की खुशामद करनी पड़ेगी। बाकी मसला इस से हल होने वाला नहीं है। हमें यह काम तो एक missionary spirit से करना चाहिए। Waterlogging को रोकने के लिए हमें सब से पहले बाढ़ जो आती है उसे रोकना चाहिए। हमारी तहसील कैथल में हर साल सैलाब आता है और फसलें तबाह हो जाती हैं। सेम तेजी से बढ रही है। इस से बचने के लिए छोटे मोटे नालाजात को control करने के लिए काम होना चाहिए। हम पहले बड़ी बड़ी स्कीमों के पीछे पड़े हुए हैं। इन से इतना फायदा न होगा जितना छोटी छोटी स्कीमों से हो सकता है। इन से आप को सेम की लानत को रोकने में बड़ी मदद मिल सकती है। इस लिए मैं समझता हूं कि आप जो ब्यास लिंक बना रहे हैं उस से भी पहले इन सरस्वती जैसे नालाजात, जो देश का नुक्सान करते हैं, का प्रबंध करना चाहिए।

10. 00. A. M.

इस के अलावा मैं यह कहना चाहता हूं जितने काम भी हमारे जुदा जुदा महकमे करते हैं उन में co-ordination नहीं होती। हम देखते हैं कि राजबाह खोदने की स्कीम बना ली जाती है। उसी इलाके में एक सड़क की स्कीम बन जाती है मगर आपस में उन दोनों महकमों की co-ordination नहीं होती नतीजा यह होता है कि दोनों के कामों के रास्ते में दिक्कतें आती हैं, काम अधूरे लटकते रह जाते हैं। नरवाना ब्रांच कितनी ही दफा टूट चुकी है मगर कोई नहीं पूछता। वहां कई जगह झील बनी हुई नजर आती है। अगर महकमों में co-ordination हो और जनता के नुमायंदों की भी सुन ली जाए तो काफी फायदा हो सकता है। हम देखते हैं कि जब से निर्वाना ब्रांच की Canal Advisory Committee बनी है तब से उस की एक भी meeting नहीं हो सकी। एक दफा meeting रखी भी मगर तब जब कि इधर session चल रहा था यानी जब हम उस में जाकर लोगों की तकलीफें न बता सकें। इस तरह से हम देखते हैं कि वह तो मौका देखते हैं कि meeting तब रखी जाए जब हम उस में हाजिर न हो सकें। इस लिए मैं राओ साहिब से कहूंगा कि हमारी जो नुक्ताचीनी होती है वह तो सिर्फ लोगों के फायदे के लिए होती है।

[चौधरी बाल राम]

जहां तक corruption का ताल्लुक है यह दूसरे महकमों में भी है मगर इस महकमे में भी काफी ज्यादा है। जहां पर consolidation हो नहर की alignment हो या नए राजबाह निकालने हों, Corruption होती है। और जहां आर्ज़ी मोघाजात निकालने हैं वहां नहर के अफसरों की मर्ज़ी होती है कि जहां जी चाहे दें और जहां जी चाहे न दें, किसी को फायदा पहुंचे या न पहुंचे। जिन की तो पहुंच होती है उन को तो एक की जगह दो, दो मोघे दे दें और जहां दो की जरूरत हो वहां एक भी न लगाएं। इस वहज से यह आर्ज़ी मोघाजात की बीमारी खतरनाक हो गई है। कैथल के अन्दर भीड़ लगी रहती है उन लोगों की जो अपनी तकलीफें सुनाने आते हैं मगर उन की बात सुनी नहीं जाती। दोहराने से कोई फायदा नहीं है मगर आर्ज़ी मोघे तब तक नहीं मिलते जब तब कि tipping न की जाए। इस तरफ ध्यान दिया जाए ताकि रिश्वत कम हो।

फिर जनाब seasonal मोघे मिलते हैं मगर उस वक्त जब कि बारिश का मौसम आ जाता है। लोग ज़ीरी लगाने के लिए जुलाई के शुरू में दरखास्तें देते हैं मगर यह मोघे दिए जाते हैं जब अगस्त और सितमबर पूरा हो जाता है जिस का नतीजा यह होता है कि लोगों को पूरा फायदा नहीं पहुंच पाता। इस लिए दरखास्तें सीज़न शुरू होने से कम से कम दो महीने पहले मांगी जाएं और जून के आखिर तक उन का फैसला हो जाना चाहिए। वरना आप के देर से फैसला करने पर लोगों को थोड़ा बहुत पानी मिलता है और आप water rate ले लेते हैं।

फिर जनाब, इस्तेमाल हुआ है। इस से जो पुराने खाल थे वह सब खत्म हो चुके हैं और नए मिलने है। आज यह हाल है कि वह लोग मारे मारे फिरते हैं। न उन के पुराने खाल रहे हैं और न ही अभी नए मिले हैं। इस तरफ जल्द ध्यान दिया जाए।

पिछले सैशन में यह बात आई थी कि चीफ मिनिस्टर साहिब ने ऐलान किया कि जिन लोगों की पाकिस्तान के साथ पानी दिये जाने के बारे हुए समझौते की वहज से फसलें न हो सकेंगी उनको मुआवज़ा दिया जायगा। यह समझ नहीं आती कि अपने घर में तो पानी न मिलने की वजह से फसलें सूख रही हैं और दूसरों को पानी दिया जा रहा है और फिर कहते हैं कि जांलधर डिवीज़न में जहां पहले ज्यादा अनाज पैदा होता था वहां अब कम अनाज पैदा होता है, पैदावार दिन बदिन गिरती जा रही है। इस को रोकना चाहिए। जनाब, पिहोवा के पास एक झील है जिसे बीबीपुर लेक या गुरतज़ापुर लेक कहते हैं। उस इलाके में महकमे की नालायकी से उस के किनारे वहां पर जो रहते बैठे हुए हैं जिन्होंने कि फार्म्ज़ बना रखे हैं उन की शह पर उस के किनारे कई मौकों पर तोड़ दिए जाते हैं। उन लोगों को बचाने के लिए बाकी सारे का सारा इलाका बर्बाद हो जाता है। इस लिए उन के लिए कोई बेहतर स्कीम बनाई जाए। पहले कैथल में इस तरह के हड़ कभी देखने में नहीं आए लेकिन अब उस झील से कैथल तक इतना पानी भरा है कि सड़कें तक नज़र नहीं आतीं। इस लिए मैं राओ साहिब से अर्ज़ करूंगा कि इस मामले में खास इन्क्वायरी की जरूरत है। लोगों ने ऊपर तक आवाज़ पहुंचाने की कोशिश की लेकिन उस को नहीं सुना गया। इस लिए मैं खासतौर से गुज़ारिश करूंगा कि इस मामले पर ध्यान दिया जाए। इन शब्दों के साथ, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं आपका धन्यवाद करता हूं।

ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ (ਮੁਕਤਸਰ) : ਮਾਨਯੋਗ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਜਿਹੜੀ Irrigation ਦੀ demand ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ support ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਅਸੀਂ small scale industry ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮਗਰ primary ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਇਕ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਸਟੇਟ ਹੈ। Agriculture ਨੂੰ ਪਰਫੁਲਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰ ਅਸੀਂ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਰੁਪਿਆ major ਔਰ minor irrigation ਲਈ ਖਰਚੀਏ ਉਤਨਾ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਿਕਮਾ ਨਹਿਰ ਦੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਨੇ ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਔਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਆਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਾਡੀ ਸਟੇਟ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ਿਲੇ ਐਸੇ ਸਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਸਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹਰ ਤੀਸਰੇ ਜਾਂ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਕਹਿਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਗਰ ਹੁਣ ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਥੇ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਗਨੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਇਸ ਡੈਮ ਦੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਗਾ ਕੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਨਅਤੀ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਸਟੇਟ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁੜਗਾਵਾਂ ਹੈ। ਉਥੇ ਨਹਿਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ। ਉਸ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਪਰੋਵੀਜ਼ਨ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਿਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਊਹਲ ਡਵੀਜ਼ਨ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ credit ਮਹਿਕਮਾ ਨਹਿਰ ਦੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ ਕੁਝ ਸਕੀਮਾਂ ਐਸੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਿਤਨਾ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਸਰੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ Sirhind Canal ਦਾ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ cusecs ਪਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਜਾ ਕੇ Wastern Jamuna Canal ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਔਰ ਸਿਰਸਾ ਬਰਾਂਚ ਦਾ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ cusecs ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਕਰਕੇ Sirhind Canal ਨੂੰ transfer ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਗਰ ਜਮਨਾ ਤੇ ਡੈਮ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮਗਰ ਜੇ ਇਕ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖੋਹ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਘਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ Western Jamuna Feeder ਨੂੰ ਜੋ ਨਰਵਾਨਾ ਬਰਾਂਚ ਨਾਲ link ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਏਥੋਂ ਪਾਣੀ ਹੋਰ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਅਗਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ 30 ਸਟੈਂਡਰਡ ਏਕੜ ਦੀ ceeling ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ irrigation ਦੀ facility cent percent ਮਿਲੇ । ਇਸ ਵਕਤ ਸਿਰਫ 50% ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵਲ transfer ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟ ਜਾਇਗਾ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਧਰੋਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ cabinet ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ 20% ਪਾਣੀ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੈਂ welcome ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਸਾਥ ਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਦੋਂ ਫੈਸਲਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ channels, remodel ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਮਗਰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਮੈਂ Irrigation Minister ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ request ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 20% ਪਾਣੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਹਿਰ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ decentralization ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖਾਲਾਂ ਦੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ S. E. ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਣ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ unnecessary delay ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਖਾਲਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ final authority S. D. O. ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਅਜ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਮੋਘਾ ਤਬਦੀਲ ਕਰਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜ਼ਿਲੇਦਾਰ ਕੋਲ ਫੇਰ S. D. O. ਦੇ ਕੋਲ ਦਰਖਾਸਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਫੇਰ X. E. N. ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਗੇੜੇ ਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਫਿਰ ਉਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਗਰ ਇਹ ਅਖਤਿਆਰ X. E. N. ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਏਰੀਆ include ਕਰਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜ਼ਿਲੇਦਾਰ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਫੇਰ S. D. O. ਕੋਲ ਫੇਰ. X. E. N. ਵਗੈਰਾ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਈ ਕਈ ਸਾਲ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕੇਸ ਦੇ ਵਿਚ X. E. N. final authority ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । S. E. ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਈਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪੁਲ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੂਰ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਥੇ

ਪੁਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹੋਣ ਉਦੋਂ ਉਥੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਬਾਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਮਗਰ ਹੁਣ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੁਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਜਿਹੜੀ ਬਿਸਤ ਦੁਆਬ ਨਹਿਰ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਪੁਲਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ Irrigation ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ suggest ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Agriculture Irrigation ਔਰ Community Development ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਇਕੋ ਹੀ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮਹਿਕਮੇ ਅਲਹਿਦਾ ਅਲਹਿਦਾ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਦੇ ਵਿਚ co-ordination ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਔਰ ਜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਮਹਿਕਮੇ ਇਕੋ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸੇਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਜਣਾ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਏਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਸੇਮ ਜ਼ਦਾ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਔਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ war footing ਤੇ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਅਸੀਂ development ਲਈ ਚਾਹੇ ਜਿਤਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰ ਲਈਏ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਸੇਮ ਨੂੰ war footing ਤੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੇਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਔਰ ਅਸੀਂ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਦੇ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ ।

ਤੇ ਮੈਂ ਰਾਓ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ seriously ਔਰ war footing ਤੇ ਕਦਮ ਚੁਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

राओ गजराज सिंह (गुड़गांव) : जनाब डिप्टी स्पीकर साहिब, एक बात पंजाब के backward area के मुताल्लिक मुझे से पहले बोलने वाले मैम्बर ने कही कि कहीं तो यह शिकायत है कि water-logging हो रही है और कहीं पर पीने को भी पानी नहीं मिलता और चार चार पांच पांच कोस तक पीने को पानी नहीं मिलता। हमारे इलाके में 103 मील लम्बा काला पहाड़ है। इस के आस पास 1880 फुट के करीब से बान्ध लगना शुरू हुआ जिस के नतीजे के तौर पर जितना खारा पानी था वह store हो गया और आस पास के इलाकों का पानी मीठा हो गया और पैदावार भी नहरी इलाकों से दुगनी चौगुनी हो गई। Erosion के रुकने से पानी की सतह भी ऊपर आ गई। इन बान्धों के पानी को agricultural purposes के लिए इस्तेमाल करना था लेकिन हमारा हिसाब वह हुआ कि—

'सात मामों का भाणजा किसी का भी सगा शुमार नहीं होता'। इस स्कीम को न Agriculture department वाले own करते हैं, न Development वाले, न Irrigation वाले और न Embankments वाले। इस पानी से बहुत सा area सैराब होता है लेकिन इसके लिए पैसा कहीं से भी नहीं मिलता, जितना रुपया मिलता है अफसरों के T. A. में ही खत्म हो जाता है। इस लिए अब तक इस

[राओ गजराज सिंह]

के लिए खातर ख्वाह रुपए की provision न की जाए इस का कुछ नहीं बन सकता। यह सैंकड़ों मील रकबे की life line है इस लिए इस की तरफ ध्यान देना बहुत ज़रूरी है।

इस के बाद मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि 25—30 वर्ष तक लोगों ने agitations कीं तब जा कर गुड़गांव में टन्नल स्कीम मंजूर हुई थी उसका मुलाहज़ा फरमाएं कि आज की values के मुताबक उस के लिए बहुत कम पैसा provide किया गया है। आगरा कैनाल के मुताल्लिक मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि हमारे इलाके में water rate बहुत high है और पानी भी वक्त पर नहीं दिया जाता। बरसात के दिनों में जब हमें पानी की ज़रूरत नहीं होती तो व पानी खोल देते हैं। इस लिए मैं यह अर्ज़ करना चाहता है कि इस पर हमारी गवर्नमैंट का controlling hand होना चाहिए ताकि हमें नुक्सान न पहुंचे।

इस के अलावा मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि दो तीन नदियां राजस्थान के इलाके में शुरू हो कर हमारे इलाके में तबाही करती हैं और floods लाती हैं। हमारी सरकार इस बात पर बहुत credit लेती है कि सात लाख का bridge बनाया। मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि अगर इन नदियों को नजफगढ़ की झील में डाल दिया जाय तो जो नुक्सान होता है उसे बचाया जा सकता है उसको चाहे irrigation का नाम दें, embankment का नाम दें या drainage का नाम दें लेकिन पैसा ज़रूर रखना चाहिए। साहबी नदी को भी कंट्रोल करना चाहिए और रीवाड़ी और गुड़गांव को सैम से बचाना चाहिए।

डिप्टी स्पीकर साहिब, backward areas को बिला वजह neglect किया गया है। मैं सिर्फ गुड़गांव के मुताल्लिक नहीं कहता बल्कि झज्जर और नारनौल का इलाका भी United Punjab के वक्त से water courses, नदी और नालों का इलाका है। यह इलाका अच्छी तरह से irrigate किया जा सकता है। इस के लिये ज्यादा से ज्यादा रुपया provide करने की ज़रुरत है। Irrigation schemes हर एक इलाके के हालात और वाक्यात के बमूजब बन सकती हैं। इन इलाकों में इसी लिये irrigational facilities मुहैया की गई क्योंकि यह कहा जाता रहा है कि भाखड़ा से पानी आ जाएगा। झज्जर तहसील में भाखड़ा का पानी किसी खास वहज से नहीं दिया गया हालांकि पहले मखसूस था लेकिन हालात बदलने की वजह से झज्जर तहसील में पानी भाखड़ा से नहीं दिया जा रहा। एक तरफ ज्यादा पानी दे कर water logging की जा रही है और दूसरी तरफ लोगों को प्यासा मारा जा रहा है। सरकार को देखना चाहिये कि जहां irrigation की सहूलियात नहीं वहां पानी पहुंचाने का प्रबन्ध करना चाहिये और जिस area में already facilities मौजूद हैं वहां और पानी दे कर waterlogging की menace पैदा नहीं करनी चाहिये। यह तमाम इलाकों की भलाई की बात है। मैंने किसी खास इलाके के मुताल्लिक ज़िक्र नहीं किया।

श्री शेर सिंह (झज्जर, जनरल) : उपाध्यक्ष महोदय, अभी एक माननीय सदस्य ने गुड़गांव और झज्जर तहसील के पिछड़े हुए इलाके का ज़िक्र किया। मैं आप के द्वारा निवेदन करना चाहता हूं कि जिस ढंग से हमारी भारत सरकार ने मजबूर कर के हमारी सरकार और दूसरी सरकारों से Electricity Board बनवाया और जितने assets और liabilities थे वह सब के सब उसे मुन्तकिल किये गये...

सरदार करतार सिंह दीवाना : इस Electricity Board में एक भी producer नहीं लिया गया।

श्री शेर सिंह : मैं ने तो कभी नहीं कहा कि Electricity Board में producers लिये गये हैं। दीवाना साहिब को शायद यह ख्याल हुआ है कि चूंकि मैं ने कांग्रेसी टोपी पहनी हुई है इस लिये सरकारी पार्टी का आदमी बोल रहा है और producer को बोर्ड में न लिये जाने की ज़िम्मेदारी इसी की है। मैं तो दीवाना साहिब से मुत्तफिक हूं कि Electricity Board में producer होना चाहिये उन का यह अधिकार है। जिस बात का अधिकार नहीं वह यह है कि सरकार को मजबूर कर के Electricity Board बना और अरबों रुपये की चीज़ इस बोर्ड को सौंप दी गई और इस की जो आमदन होगी वह लोगों को सस्ते दामों पर बिजली देने पर खर्च होगी और general revenues में नहीं जाएगी यह सोच कर बोर्ड बनाया गया था। मैं समझता हूं कि अगर हम ने किसान के साथ इन्साफ करना है तो Electricity Board की तरह Irrigation Board बनना चाहियें। 6-7 करोड़ रुपये नहरों के ज़रिये सरकार को आमदन होती है और अगर नहरों की maintenance का खर्च लगाएं तो $2\frac{1}{2}$ करोड़ साल का बजट होता है। बजाए इस के कि किसानों की भलाई के लिये नए नए projects बना कर उन पर Betterment Levy लगाते जाएं यह बेहतर होगा कि इस महकमे का भी Board बनाया जाए और यह सारा काम उस के सुपुर्द कर दिया जाए। इस तरह से किसान टैक्सों के बोझ से भी बच जाएगा और गवर्नमैंट को भी खासी आमदनी का ज़रिया मिल जाएगा। अब हालत यह है कि 6, 7 करोड़ रुपया आबियाना की शक्ल में किसानों से वसूल किया जाता है। इस लिये $2\frac{1}{2}$ करोड़ रुपया सालाना खर्च करने के बाद भी $3\frac{1}{2}$ करोड़ रुपये की आमदनी सरकार को हो सकेगी। यह सारा रुपया general revenues में जाने से किसान को कोई लाभ नहीं होगा। और जो नई नई स्कीमें बन रही हैं उन का सारा खर्च फिर किसानों पर डाला जाएगा। उपाध्यक्ष महोदय, भाखड़ा की स्कीम बनी इस में Electricity के portion में काफी झगड़ा रहा और अगर Electricity का portion निकाल दें, irrigation का portion रहे तो वह भी पूरा हो सकता है। इस के बावजूद सरकार तुली हुई है कि किसान के ऊपर ज्यादा से ज्यादा बोझ लादना है क्योंकि वह इस बोझ को बरदाश्त करने का आदी हो चुका है। सरकार की जो तबियत में आये वह करती चली जा रही है। इस ने करोड़ों रुपया Betterment Levy की शक्ल में वसूल करना है बल्कि Betterment Levy उन इलाकों से वसूल की जा रही है जहां भाखड़ा का पानी नहीं जा रहा। इस के अलावा

[श्री शेर सिंह]

Western Jamuna Canal से जहां पानी जा रहा है उस इलाके के लोगों से भी Betterment Levy वसूल की जा रही है। 1959 में इस सरकार ने किसानों के आंदोलन से महसूस किया कि Betterment Levy लगाने से किसानों पर ज्यादा बोझ हो गया है और उस ने हुक्म दिया कि 1959 की खरीफ फसल की Betterment Levy money order के ज़रिये वापिस भेज दो। 1960 में जहां यह levy 10 रुपये फी एकड़ के हिसाब से ली गई लेकिन रब्बी की फसल पर 25 per cent charge की गई और फिर खरीफ फसल पर 50 per cent ली है। असैम्बली में मैं ने सवाल के ज़रिये इस बारे में हिसाब किताब मांगा लेकिन अभी तक सरकार ने कोई हिसाब किताब पेश नहीं किया और न ही Western Jamuna Canal के ज़रिये जो Betterment Levy वसूल हुई उस का हिसाब किताब बता सके हैं। Remodelling की स्कीम पूरी नहीं हुई, फलां स्कीम बननी है, उस पर इतना खर्च होना है यह कह कर टालते जा रहे हैं। Western Jamuna Canal पर 1947 से अब तक सरकार ने 4 करोड़ रुपया खर्च किया है और अंदाज़ा है कि इस पर और खर्च होगा। इस पर Betterment Levy तीन साल पहले शुरू हो गई थी लेकिन इस का हिसाब हमें नहीं बताया गया। इस असैम्बली में एक amendment पेश की गई और गवर्नमैंट ने स्वीकार की कि उस ज़मीन के ऊपर किसान से Betterment Levy नहीं ली जाएगी जो इतनी return दे देती हो। अगर productive हो तो पैसे नहीं लेने और अगर unproductive हो तो जितना portion unproductive है उस के मुताल्लिक charge करना है। यह amendment स्वीकार हो चुकी है। सरकार बगैर हिसाब किताब दिये अंधा धुंध Betterment Levy लिये जा रही है। Western Jamuna Canal के हिसाब के जो आंकड़े उपलब्ध हुए थे वह मैं ने किताब की शक्ल में छाप कर बांटे थे।

मैंने सरकार को challenge किया था कि इन figures का जवाब दो, या तो कहो कि ग़लत हैं नहीं तो अपनी ग़लती मानो। अढ़ाई तीन साल से सरकार की तरफ से उसका कोई जवाब नहीं आया। मैंने आंकड़े पेश किए कि 1,23,00,000 रुपए की आमदन हर साल सरकार को वैस्टर्न जमना कैनाल से आबियाना की शक्ल में होती है। आबियाना के इलावा अगर Water Advantage Rate की figures को साथ जोड़ा जाए तो यह रकम और भी ज्यादा हो जाती है। जो नई नहरें बनी हैं उन का सारा हिसाब लगाएं, जो 250 के करीब सरकार ने tube wells लगाए हैं उनका खर्च और जो depreciation है उसका खर्च, बिजली का खर्च, recurring और non-recurring खर्च का हिसाब किताब लगाएं और उस सारे खर्च को उस आमदनी से निकालें फिर भी सरकार को Western Jamuna Canal से हर साल 60,00,000 रुपया की आमदनी होती है। लेकिन, उपाध्यक्ष महोदय, यहां पर तो कोई दलील नहीं, कोई argument नहीं, जो दिल में आए किया जाता है। Betterment Levy हर साल बढ़ाई जा रही है इस बार 50

फी सदी ज्यादा करने वाले हैं। पहले सालों की बाबत तो मैं निवेदन कर ही चुका हूं। पिछले तीन सालों से इसे आहिस्ता आहिस्ता बढ़ाया ही जा रहा है और अगर इसी हिसाब से चलते रहे तो शायद अगले साल यह 75 फीसदी तक पहुंच जाए और उससे अगले साल 100 फीसदी हो जाए। क्या यह एक Welfare State की नीति है? क्या यह इमानदारी की नीति है? अगर गवर्नमैंट के अन्दर इमानदारी है तो लोगों के सामने इस सारे हिसाब किताब को रखें। आखिर यह तो एक Commercial Department है। आप लोगों को पानी देते हैं और उन से पैसे लेते हैं। अब, तो उपाध्यक्ष महोदय, यह सुना जा रहा है कि जिन लोगों को नया पानी मिलता है उनका भी पीछा नहीं छोड़ना। आबियाना, Betterment Levy, Water Advantage Rate के अलावा अब पिछली 9 फसलों का local rate भी वसूल करने जा रहे हैं। यह Local Rate Revenue का आठ आने फी रुपया के हिसाब से 9 फसलों का 15 रुपए per acre बनता है। आखिर कोई दलील, कोई हिसाब किताब किसी बात का तो होना चाहिए। उपाध्यक्ष महोदय, मैं आप के द्वारा फिर निवेदन करना चाहता हूं कि हमें समझाएं, हमारी बातों का जवाब दें। उसका सारा हिसाब किताब इस House के सामने पेश करें। मगर मुसीबत यह है कि जब मनिस्टर साहिबान उठते हैं तो सारा वक्त इधर उधर की बातों पर व्यतीत कर देते हैं और जब चीफ मनिस्टर साहिब बोलते हैं तो उनके लड़कों का ही सिलसिला चलता रहता है। सारा वक्त उन्हीं बातों पर खत्म हो जाता है या कभी यह कहा जाता है कि कम्यूनिस्टों का दलिया निकाल दूंगा, अकालियों का दलिया निकाल दूंगा जो गुरु गोविन्द सिंह जी के पुत्र बने बैठे हैं। जिन बातों का जवाब देना चाहिए उन को न गवर्नर साहिब के Address के वक्त touch किया गया, न बजट की general discussion के वक्त और न ही दूसरी demands की discussion के दौरान छेड़ा गया। इन discussions के दौरान कई दोस्तों ने उठकर बताया कि हरियाना के साथ बेइन्साफी की जा रही है। उन्होंने challenges दिए कि जवाब दो लेकिन गवर्नमैंट की तरफ से कोई जवाब नहीं आया। इस लिए, उपाध्यक्ष महोदय, आप के द्वारा मैं सिंचाई मन्त्री महोदय से निवेदन करूंगा कि वह मेरी बातों का जो कि मैंने उनके सामने रखी हैं जवाब दें। गुड़गांव के भाई चारे की बातों में न पड़े। मैंने आपके सामने आंकड़े पेश किए हैं कि गवर्नमैंट को अकेली Western Jamuna Canal से 60,00,00 रुपया बचता है अगर नहीं बचता तो वह हमारे सामने हिसाब रखें।

अभी हमारे एक hon. Member, जो मुक्तसर के सदस्य हैं, बोल रहे थे। वह यह शिकायत कर रहे थे कि Sirhind Canal से सौ फीसदी पानी मिलना चाहिए। शायद उन को पता नहीं, अगर वह हिसाब लगाएं तो पता चलेगा कि जितना Water allowance Upper Bari Doab Canal और Sirhind Canal का है उतना Western Jamuna Canal का नहीं है। Sirhind Canal से 5 cusecs per 1000 acres जमीन के ऊपर पानी मिलता है। 3.5 cusecs

[श्री शेर सिंह]

से कम कहीं भी नहीं और इसके मुकाबला में हरियाना के इलाके में 2.4 cusecs per 1,000 acres से ज्यादा कहीं भी नहीं मिलता यहां तक कि वहां तो कई जगहों पर सिर्फ 1.92 cusecs ही per 1000 acres मिलता है। लेकिन इसके बावजूद भी मेरे उन दोस्तों को सबर नहीं होता और चाहते हैं कि और पानी दो। उपाध्यक्ष महोदय, Upper Bari Doab Canal से 3.5 से लेकर 5 cusecs तक पानी per 1000 acres मिलता है। कई जगहों पर तो वहां ऐसे मोघे लगे हुए हैं कि जिन लोगों ने अंग्रेज़ों के वक्त खुशामद की थी वहां पर 500 एकड़ पर एक एक मोगा मिला हुआ है जो कि 12" का है और एक एक हज़ार के ऊपर 9" के मोघे मिले हुए हैं। उस तरफ तो इतना पानी मिलता है, नई Minors बनी हैं। 5,00,00,000 रुपया Upper Bari Doab Canal पर सन, 1949 के बाद खर्च हुआ लेकिन इसके बावजूद उस नहर से सैराब हो रही ज़मीनों पर एक पैसा भी bettterment Levy का नहीं लगा। क्यों ? इस लिए कि उसका पानी गुरदास पुर और अमृतसर को जाता है, हरियाणा को नहीं जाता। उस area में तो हालात बेहतर हुए, Water allowance बढ़ाया गया, नया रकबा पानी के नीचे आया लेकिन किसी को एक पैसा Betterment Levy की शक्ल में नहीं देना पड़ा। हरियाणा की सब से पुरानी नहर Western Jamuna Canal पर Upper Bari Doab Canal के मुकाबले में बहुत कम खर्च किया मगर वहां पर betterment levy और Water Advantage Rate हर हाल बढ़ाए जा रहे हैं। यह भेदभाव क्यों किया जा रहा है इसकी बाबत सरकार ने अभी तक कोई स्पष्टीकरण नहीं किया। वैसे तो बड़े बड़े दावे किए जाते हैं कि हरियाणे के साथ बढ़िया सलूक किया जा रहा है, सारा राज ही हरियाणे का है, 60 फीसदी खर्च हरियाणे पर किया जा रहा है। जो मुंह में आता है कह दिया जाता है लेकिन इस का जवाब सरकार की तरफ से आंकड़ों में नहीं दिया जाता कि क्यों एक area की दूसरे area के साथ तमीज़ की जा रही है, फर्क क्यों रखा गया है ? क्यों यह भेदभाव की नीति अपनाई जा रही है ? इस लिए मैं आज चाहूंगा कि विशेष तौर से मेरी इन दो बातों का जवाब मन्त्री महोदय ज़रूर दें कि—

(1) Western Jamuna Canal पर Betterment Levy क्यों charge की जाती है और Upper Bari Doab Canal को इससे मुस्तसना क्यों किया गया हुआ है हालांकि सन 1947 के बाद इस पर पांच करोड़ से ज्यादा रुपया खर्च किया जा चुका है ?

(2) जैसे Electricity Board अलग बनाया गया है इसी तरह चूंकि यह एक Commercial Department है इस लिए क्यों नहीं Irrigation का अलग Board बनाया जाता ताकि इसका सारा हिसाब किताब अलग रखा जाए और जो आमदन इस से हो उसको किसानों की बेहतरी और तरक्की पर खर्च किया जाए ?

मैं चाहूंगा कि मन्त्री महोदय बताएं कि सरकार को इन बातों पर क्या एतराज़ है, क्या objection है।

इसके अलावा मैं एक और बात का ज़िक्र करना चाहता हूं। यहां पर Sirhind Feeder का ज़िक्र आया। सतलुज और बयास का 4,700 cusecs पानी बचाया जाना है और इस बचे हुए पानी में से 2,000 cusecs पानी Sirhind Feeder को मिलेगा जिस की बाबत अभी अभी मेरे दोस्त मुक्तसर से चुनकर आए सदस्य कह रहे थे कि सरहंद में पानी नहीं मिलता। 2½ हज़ार Cusecs Western Jamuna Canal को मिलना था और मुनक और निर्वाना को connect करना था। अब जब कि World Bank के साथ फैसला हो गया और तीन दरिया भारतवर्ष को मिल गए इन तीनों दरियाओं का पानी इस्तेमाल करना है। जब भाखड़ा के पानी को जो राजस्थान को देना था बढ़ाया गया तो जो 2½ हज़ार cusecs पानी Western Jamuna Canal को देना था, उस पर क्यों सरकार सोई हुई है। गोबिन्द सागर के अन्दर पानी इकट्ठा होने वाला है, भाखड़ा canal में काफी पानी आएगा तो उस पानी को इस्तेमाल करने के लिए सरकार क्या कदम उठा रही है इसकी बाबत भी house को पूरे तौर पर पता लगना चाहिए।

इसके अलावा एक Tunnel Scheme की काफी चर्चा रही। मैं इस पर ज्यादा नहीं कहूंगा क्योंकि गुड़गांव के माननीय सदस्य ने काफी विस्तार से इसका वर्णन किया। लेकिन मैं पूछता हूं कि यों सरकार उसपर सोई रही? सात करोड़ रुपए की रकम थी। चार लाख एकड़ से ज़्यादा ज़मीन उससे सैराब होनी थी। उसमें से देहली शहर को भी आप पानी दे सकते थे 15–20 लाख रुपया सालाना वसूली वहां से कर सकते थे 2–2½ करोड़ रुपया lump sum वसूल कर सकते थे लेकिन पता नहीं कि सरकार की समझ में क्या बात आई जो इस Tunnel Scheme को हवा में उड़ा दिया गया। उपाध्यक्ष महोदय, मेरे हलके में एक आध lift scheme चल रही है। उस में लोगों को बड़ी तकलीफ होती है, कभी engine चल रहा है और कभी नहीं चल रहा, कभी बिजली ही fail हो जाती है। और भी कई तकलीफें हैं और फिर recurring expenditure भी ज्यादा है जिस का बोझ किसान पर पड़ता है। और फिर यह बहुत मंहगी पड़ती है। अब इस में किसी का क्या दोष है अगर उस की ज़मीन दूसरी ज़मीन से दो फुट ऊंची है। आखिर वह भी तो इसी देश का नागरिक है। उसे भी दूसरों की ही तरह पानी मिलना चाहिए। अगर सरकार का कुछ पैसा खर्च आ जाए तो फिर क्या हुआ। उन से जो दोगुना आबयाना लिया जाता है यह नहीं लिया जाना चाहिए बल्कि flow irrigation वाले rates ही charge किए जाने चाहिएं। हां अगर ज़रूरत पड़े, अव्वल तो कोई ज़रूरत नहीं क्योंकि कमी नहीं होती, तो भी अगर ऐसा करना ज़रुरी ही समझा जाए तो एक पैसा या दो पैसे फी बीघा ज्यादा लिया जा सकता है। अगर Irrigation Board बना कर देखा जाए तो पता लगेगा कि कोई कमी नहीं है। इसलिए lift irrigation पर flow irrigation का ही आबयाना लिया जाना चाहिए। इस से सरकार को कोई

[श्री शेर सिंह]

नुक्सान न होगा। जो टनल स्कीम थी वह तो खत्म कर दी अब जो अढ़ाई लाख एकड़ रकबे को लिफ्ट स्कीम के ज़रिए पानी देंगे तो उन से दोगुना आबयाना लेंगे। उस से यह होगा कि गुड़गांव के लोगों को एक एकड़ के पीछे गेहूं के लिए 12 रुपए देने पड़ेंगे जबकि उस के पड़ौसी एक एकड़ गेहूं के लिए 6 रुपए देंगे और गन्ने के लिए 16 रुपए की बजाए 32 रुपए देने पड़ेंगे। इस तरह वह लोग महसूस करेंगे कि हमारे साथ बराबरी का सलूक होना चाहिए जो कि नहीं हो रहा। (घंटी)। टनल स्कीम तो खत्म हो गई। एक रिवाड़ी स्कीम है उस के लिए 47 लाख रुपया मंजूर हुआ है। हाफिज़ इबरहीम साहिब ने inauguration की मगर उसे अब आगे नहीं चला रहे। अगर आगे चलाते तो यह जल्दी बन जाती और रिवाड़ी को पानी मिल जाता जो कि उस का अधिकार है। जितनी मन्जूर हो गई थी उस को बनाते और आगे बढ़ाने के लिए कोशिश करते तो दो तीन साल पहले पानी मिल सकता था मगर इस सरकार ने उसे भी खाते में डाल दिया है और इस साल 34 लाख रुपया उस के बदले में किसी और स्कीम के लिये रखा है और वह भी तक काम होगा जब उस की मंजूरी आ जायगी। इस तरह से हम देखते हैं कि हरियाणा के साथ इंसाफ नहीं होता। स्कीमें बनती तो हैं पर बहाना बना कर उन को खत्म कर दिया जाता है या दूसरों सें मिला कर बदल दिया जाता है और पीछे डाल दिया जाता है।

Drainage बारे मैंने पहले भी निवेदन किया था कि इस के दो सिद्धांत हैं: छोटी नाली बड़ी नाली में गिरती है, बड़ी नाली दरिया में और दरिया समुद्र में गिरता है। यह कुदरती तरीका है। जब से करनाल में ड्रेन बना दी गई है वहां पर छोटी छोटी नालियां तो बड़ी नाली में डाल दी गई हैं मगर बड़ी नाली को दरिया में नहीं डाला गया। और इसी वजह से रोहतक और हांसी के इलाके में तबाही हुई। अब करोड़ों का नुक्सान करके होश आया है मगर सरकार कोई assurance नहीं दे रही कि यह नुक्सान फिर नहीं होने दिया जायगा। अब कहते हैं कि 72 लाख रुपया ड्रेन नम्बर आठ के लिए रखा है, मंजूर कर दिया है मगर यह सारी कागज़ी कार्रवाई है। उस पर काम कोई खास ज़ोर से नहीं हो रहा और खतरा है कि फिर वही अवस्था न हो जाए जैसे अब पानी खड़ा है वैसे ही फिर न हो जाए और अगले सीज़न में पानी न आ जाए। उस इलाके को बचाने के लिए वहां पर पूरे ज़ोर से काम होना चाहिए।

मैंने एक निवेदन किया था अब फिर इसे दोहराता हूं कि मन्त्री महोदय जवाब दें। जब सरकार ने ड्रेन नम्बर आठ पर अबियाना वसूल किया और Water Advantage भी लिया जिस बारे मैंने परचियां मेज़ पर रखी थीं और असूल यह है कि चाहे कोई भी नाला हो जिस पर से यह दोनों वसूलियां की जाएं वह एक irrigation channel होती है। इस लिहाज़ से ड्रेन नम्बर आठ एक irrigation channel है तो इस channel की वजह से वहां जो बरबादी हुई है उस के लिए वहां के लोगों को मुआवज़ा दें। रोहतक में 573 देहात में 5 करोड़ का नुक्सान हुआ और सारा मिला कर नुक्सान छः सात करोड़ का हुआ है। इस के लिए मुआवज़ा देना सरकार की

जिम्मेदारी है। जो वहां तबाही हुई वह सरकार की लापरवाही के कारण हुई इस लिए सरकार को उन लोगों को compensate करना चाहिए। धन्यवानद।

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ (ਨਕੋਦਰ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਨਹਿਰ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੇ ਸਾਡੇ ਨਹਿਰ ਲਗਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਨਾ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ । ਨਹਿਰ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਵਸਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਕੋਦਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬੇਟ ਏਰੀਆ ਹੈ । ਉਥੇ ਨਾ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹਿਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਗਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਾ ਸਕੇ । ਉਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਰਖਾਸਤ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਲਾਮ੍ਹਾ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਜੇ ਨਹਿਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਮ ਅਜ਼ ਕਮ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਦੀ facility ਜ਼ਰੂਰ ਦੇ ਦੇਣ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਨਹਿਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਔਰ ਜਿਸ S. E. ਨੇ ਇਹ ਨਹਿਰ ਬਣਵਾਈ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ record time ਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ । ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤਕ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਜਦੋਂ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਉਸ ਨਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਦੋਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਬਜਾਏ ਫਾਇਦੇ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਇਹ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ 1961 ਦੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਪੂਰਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਹੁਣ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ 9/10 ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਥੇ Betterment Levy ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਮਗਰ ਉਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਰੋਸ ਹੈ । ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਕਾਮਰੇਡ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਮੋਰਚਾ ਲਾਇਆ ਸੀ ਉਸ ਦੀ support ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਮਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਖੁਸ਼ਹੈਸੀਅਤੀ ਟੈਕਸ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੂਰਾ ਦੇਵੇ ।

11 a.m.

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੁਤਾਲਬਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਭੁਖ ਹੈ । ਜੇ ਨਹਿਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪੂਰਾ ਦਿਉ । ਨਹਿਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬੜੇ ਧਨਵਾਦੀ ਹਨ । ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ deputation ਵੀ ਗਏ ਸੀ, ਜਲਸੇ ਜਲੂਸ ਵੀ ਕਢੇ ਗਏ ਸੀ । ਨਹਿਰ ਜੋ ਹੈ ਉਹ perennial canal ਕਰ

[ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ]

ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਜਾਂ 9, 10 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਕਤ ਸਿਰ ਮਿਲ ਸਕੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਕਮਾਦ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬਹੁਤ ਅਛੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਔਰ ਕਪਾਹ ਵੀ ਉਥੇ ਬੜੀ ਅਛੀ variety ਦੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਤਨੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਾ ਪਾਣੀ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਤਨੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਥੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁੰਜਾਨ ਹੈ । ਹੁਣੇ ਜਿਹੜੀ census ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ population ਦੀ ਬੜੀ thickness ਹੈ ਔਰ 918 ਆਦਮੀ ਇਕ ਮੀਲ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੋਰ ਦੇ ਕੇ ਉਥੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਸੜਕ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ exclusively ਮਹਿਕਮਾ ਨਹਿਰ ਵਾਲੇ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਔਰ ਹੋਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਆਬਾਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੁੰਜਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਰ ਜ਼ਮੀਨ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਸੜਕਾਂ ਲਈ ਛਡਣੀ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਇਹ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣੀ ਸੜਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਰਹੇ ਔਰ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਬਚ ਜਾਏ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੋ ਸੜਕਾਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪਕੀਆਂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਹੋਰ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਥੋੜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਔਰ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਫਿਰ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਬਈਂ ਬਾਰੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਸਵਾਲ ਪੁਛਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਪੁਛੇ । ਉਹ ਬਈਂ ਨਕੋਦਰ ਕੋਲ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਸੀ ਔਰ ਉਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ channelise ਕਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬਈਂ ਹਾਲਾਂ ਤਕ channelise ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਵਲ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਕੀਮ ਕਿਉਂ ਹਾਲੇ ਤਕ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ। ਜਿਹੜੀ ਬਈਂ ਹਰ ਸਾਲ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤਬਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ channelise ਕਰਕੇ ਕਿਉਂ ਉਸ scheme ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਮਰੇਡ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੇਮ ਨੂੰ check ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੇ compulsory services ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬੇਗਾਰ ਲਈ

ਜਾਏਗੀ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ East Berlin ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕਾਮਰੇਡ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੈ, ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਬੇਗਾਰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾਂ ਨਾ Stalin road ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਥੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਭਾਰੀ labour ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਔਰ ਉਹ labour ਲਗਾ ਕੇ $2\frac{1}{2}$ ਮੀਲ ਲੰਬਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ China ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਰੂਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤਕ compulsory labour ਲੈਣ ਦਾ ਤਾਲੁੱਕ ਹੈ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲਿਆ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ Comrade ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਿਖੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਭੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਚਾਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੇਗਾਰ ਨਾ ਲਈ ਜਾਏ ਔਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇਗਾਰ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਸੇਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਠੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਔਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੇਗਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਖਾਲਾਂ ਕਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ, drains ਪੁਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਔਰ ਸੇਮ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ । ਬੇਗਾਰ ਉਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਪਿਛੜੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਈ ਮੁਫਤ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਏ ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੇਗਾਰ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ Session ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਸੇਮ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਪਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ Betterment Levy ਹਰਿਆਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Betterment Levy ਉਥੋਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਖੜੇ ਦੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਵੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧ ਜਾਣਗੀਆਂ ਔਰ ਜੋ ਕੀਮਤ ਵਧਣੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ 25 percent ਹਿੱਸਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ Betterment Levy ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਹੈ । ਔਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੋ ਹਰਿਆਣੇ ਦੀ position ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਭਾਖੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਗਿਆ ਹੈ ਉਥੇ food grains ਦੀ ਉਪਜ 40 ਹਜ਼ਾਰ ton ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 100 ਹਜ਼ਾਰ ton ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਔਰ ਜਿਹੜੇ ਜਲੰਧਰ division ਦੇ ਦੂਜੇ ਜ਼ਿਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ food-grains ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟਦੀ ਹੈ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਘਟੀ ਹੈ ਔਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਘਟੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਥੇ Betterment Levy ਨਹੀਂ ਲਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ figures ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸੇਮ ਵਧੀ ਹੈ ਔਰ ਸੇਮ ਵਧ ਜਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟੀ ਹੈ ਔਰ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜੋ Betterment Levy ਲੈਣ ਦਾ ਅਸੂਲ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਾਡੇ area ਵਿਚ Betterment Levy ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ ।

[ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ]

ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਚੌਧਰੀ ਦੇਵੀ ਲਾਲ ਨੇ ਹਰਿਆਣੇ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਹਰਿਆਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਦੇ ਉਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਘਟ ਨੌਕਰੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ।

ਸਰਦਾਰ ਅਛਰ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ : On a point of Order, Sir. Discussion ਇਸ ਵੇਲੇ Irrigation ਦੀ demand ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ hon. Member ਹਰਿਆਨੇ ਬਾਰੇ ਔਰ services ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ; ਕੀ ਇਹ relevent ਹਨ ?

श्री उपाध्यक्ष : आप irrigation के बारे में बोलें। (The hon. Member should speak only on the Demands of Irrigation Department.)

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। (Interruption)

ਛੀਨਾ ਜੀ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਹੋਰ facilities ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਇਵੇਂ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹਿਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ acquire ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ compensation ਬਹੁਤ ਢਿਲੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ compensation ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਂ ਜਾਂ ਛਿਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਾਦ compensation ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਲਦੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ compensation ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। Betterment Levy ਨੂੰ ਘਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਡੇ ਨੇਤਾ ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਜਲਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕਮੇਟੀ ਕਰੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। Betterment Levy ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਘਟ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਉਨੀ ਹੀ ਘਟ ਹੋ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ relief ਮਿਲੇ। Betterment Levy ਦੀ payment ਵੀ ਜਲਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਜਿਹੜਾ ਬੋਝ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸੂਦ ਦਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਪਵੇ। ਧੰਨਵਾਦ।

श्री मनी राम गोदड़ा (फतेहाबाद) : डिप्टी स्पीकर साहिब, आज irrigation पर बहस हो रही है। Irrigation के कारण पंजाब का नाम सारे हिन्दुस्तान में प्रसिद्ध है। आप जानते हैं कि 1947 में जब पंजाब का बटवारा हुआ तो उस वक्त यह हालत थी कि लोगों के खाने के लिए अनाज नहीं था। गवर्नमैंट के आंकड़ों के मुताबक 13–14 लाख एकड़ ज़मीन हमारे हिस्से आई बाकी जो अच्छी ज़मीन थी वह पाकिस्तान में रह गई लेकिन उस के बाद हमारी National Government ने पंजाब की तक्लीफात को देखते हुए भाखड़ा डैम बनाने का एलान किया जिसका ज़िक्र अंग्रेजों के राज में कई साल से चल रहा था। उस के नतीजा के तौर पर आज पंजाब में 13 लाख की बजाय 90 लाख एकड़ irrigated land है और मैं समझता हूं कि इतनी ज़्यादा बढ़ौतरी काबले तारीफ है और इस के लिए गवर्नमैंट को दाद देनी चाहिए। (Applause) यही गवर्नमैंट है जिसने इतनी जल्दी काम करके कहत को खत्म किया जिस की सही पोज़ीशन हम हिसार के रहने वाले जानते हैं। Third plan में गवर्नमैंट ने irrigation के लिए दो अरब रुपया रखा है। इसके साथ ही गुड़गांव में पानी पहुंचाने के लिए राम्रो साहिब ने जो खास काम किया है उस के लिए वह मुबारकबाद के मुस्तहिक हैं। बयास डैम के बनने के बाद पंजाब का एक इञ्च रकबा भी ऐसा नहीं रहेगा जहां पानी नहीं पहुंचेगा। गवर्नमैंट जनता की बहबूदी के लिए अनेक प्रकार की स्कीमें बना रही है। यह ठीक है कि floods और सेम से पंजाब में काफी नुक्सान हो जाता है। चौधरी दलबीर सिंह ने बताया कि इस की वजह यह है कि पहाड़ी पानी पहले पंजाब में दाखल होता है इस लिए जब तक पानी पर काबू नहीं पाया जायगा यह मुसीबत रहेगी। इस लिए गवर्नमैंट schemes बना रही है। सेम को कंट्रोल करने के लिए भी master plan बना रखी है जिसके मुताबक काम होगा। ज्यों ज्यों हम irrigation की तरफ बढ़ते हैं सेम बढ़ती जा रही है इस लिए गवर्नमैंट इस को दूर करने के बारे में सोच रही है लेकिन अफसोस है कि हमारे opposition के भाइयों को ये चीज़ें नज़र नहीं आती।

मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि Western Jamuna Canal के बारे में re-modelling की जो स्कीम थी सरकार उसकी तरफ तवज्जुह दे, इस पर कोई कार्रवाई नहीं हुई है । Sirsa Major Distributary के लिए इस बजट में काफी रुपया रखा गया है, मैं उम्मीद करता हूं कि remodelling का काम इस साल के अन्दर complete हो जायगा और मिनिस्टर साहिब से दरखास्त करूंगा कि इस स्कीम को केवल बजट में ही न रख कर practical shape में लाया जाये। आम तौर पर देखा गया है कि अफसर delay कर देते हैं, outlets लग जाते हैं लेकिन काम expedite नहीं होता। इस पर अमल होना चाहिए और किसानों को उन का हक मिलना चाहिए ।

यह ठीक है कि भाखड़ा का पानी हिसार को मिलने से वह इलाका खुशहाल हो गया है और वहां के लोग गवर्नमैंट के लिए हरेक प्रकार की कुरबानी करने को तैयार हैं लेकिन कुछ administrative तकलीफें हैं जो कि दूर होनी चाहिएं । यह ठीक है कि

[श्री मनी राम गोदड़ा]

1954 से उस area को भाखड़ा का पानी लगना शुरू हुआ उस वक्त पानी की कमी थी लेकिन आज जब भाखड़ा डैम को बने 6 साल हो गए हैं मैं उम्मीद करता हूं कि हर खेत में पानी पहुंच जायगा ताकि सारे इलाके को सिंचित किया जा सके। लेकिन मुश्किलें यह हैं कि 6 साल के अरसे के बाद भी कुछ outlets के झगड़े अभी तक हमारे अफसर निपटा न सके। मैं देखता हूं कि हर outlet पर शिकायत है। शिकायत यह है कि अफसर नीचे लगा देते हैं, proper जगह पर नहीं लगाते किसी जगह शिकायत है कि लगाते ही नहीं। डिप्टी स्पीकर साहिब मैं आप के द्वारा मिनिस्टर साहिब के नोटिस में लाना चाहता हूं कि अपने अफसरों को हिदायत करे कि इस साल के बाद इन अफसरों के पास outlets के बारे में कोई शिकायत न आये। अफसरों का फर्ज़ है कि भाखड़ा और नहरों की remodelling हो रही है वहां outlets लोगों की मर्ज़ी के मुताबिक बनाये जाएं और सब technical बातों का ख्याल कर के proper जगह पर fit किये जाए ताकि हमेशा के लिये outlets का किस्सा खत्म हो जाए। इस वक्त जो दरखास्तें दी जाती हैं वह तीन तीन चार चार साल तक पड़ी रहती हैं। अगर डिप्टी सिचाई मन्त्री उस इलाके का दौरा करें जहां नहरें चलती हैं तो उन्हें पता लगेगा कि सब से ज़्यादा दरखास्तें outlets के बारे में आती हैं। उन्हें देखना चाहिये कि यह दरखास्तें क्यों आती हैं। जब प्रोफेसर शेर सिंह Irrigation Minister थे तो उन्होंने एलान किया था कि ऐसी दरखास्तें को within four months dispose of कर देंगे लेकिन मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि गवर्नमैंट ने अपनी पालिसी पर अमल नहीं किया। ऐसी शिकायतें बदस्तूर चल रही हैं। जब मैं अपने इलाके में जाता हूं तो देखता हूं कि कई जगहों पर bridges बनाये गये हैं यह ठीक है कि ज़्यादातर bridges ठीक जगहों पर हालात के मुताबिक बनाये गये हैं लेकिन फिर भी कई जगहे ऐसी हैं जहां कि bridges की ज़रूरत को overlook नहीं किया जा सकता। जहां नहर गांव के पास से गुज़रती है तो बहुत से गांव नहर की दूसरी तरफ आबाद हैं। उन किसानों को नहर की दूसरी तरफ जाने में बहुत मुसीबत का सामना करना पड़ता है। आदमी तो कई दफा तैर के दूसरी तरफ चले जाते हैं लेकिन उन के साथ जो औरतें होती हैं वे नहर पार नहीं कर सकतीं। ऐसी शिकायतें मेरे पास आई हैं और मैं उम्मीद करता हूं कि हमारे वज़ीर साहिब इस की तरफ ध्यान दे कर इन तकलीफों को दूर करने की कोशिश करेंगे। जहां पुल बनाने की अशद ज़रूरत है वहां पुल बनाने के अहकाम जारी करेंगे। (घण्टी की आवाज़) डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं अपने इलाके की दो तीन तकलीफें और मिनिस्टर साहिब के गोश गुज़ार करना चाहता हूं इस लिये मुझे दो मिनिट का वक्त और दीजिये। मेरे पास बहुत सी शिकायतें आई हैं कि भाखड़ा डम से जो पानी जाता है वह tail तक नहीं पहुंचता। अगर यह पानी tail तक न पहुंचे तो भाखड़े का मकसद फौत हो जाता है। मेरे इलाके में जहां भी पुलियां हैं वहां अरसा छः साल से यह शिकायत है कि tail और मोगों में पानी नहीं पहुंचता और इस तरह से किसान पूरा फ़ायदा नहीं उठा सकते।

पानी बीच में ही रह जाता है। जब मैं meetings में सवाल पूछता हूं तो जवाब मिलता है कि report आई है कि पानी tail तक पहुंच जाता है और इस तरह से वहां काफी ज़मीन irrigate हुई है वह कहते हैं कि सब कुछ all right है। काम ठीक तरीके से चल रहा है लेकिन असल में यह बिल्कुल ग़लत बात है। Tail तक पानी नहीं पहुंचता। इस के कई कारण हैं। जो banks पर मिट्टी डालने की ज़रूरत होती है वह डाली नहीं जाती। मिट्टी के लिये जो grants मिलती वह अपने में हज़म कर लेते हैं। मैं ने डिप्टी मिनिस्टर साहिब को यह चीज़ दिखाई थी और अर्ज़ की थी कि अगर banks पर regularly मिट्टी न डाली गई तो नहरें टूट जाएंगी। लेकिन महकमे का यह हाल है कि जब नहरें टूट जाती हैं तो लोगों पर तावान डाल देते हैं। गवर्नमैंट कहती है कि कमेटी बनेगी लेकिन किसी कमेटी को confidence में नहीं लिया गया। गवर्नमैंट की पालिसी को execute करना तो executive का काम है। मिनिस्टर साहिब को देखना चाहिये कि मिट्टी डलवाने का काम बाकायदा हो रहा है या नहीं। डिप्टी स्पीकर साहिब, ज़्यादा शिकायतें पंजाब में घघर से पटियाला संगरूर और जितना भी इलाका सिरसा और राजस्थान का है को नुक्सान पहुंचने की हैं। यह ठीक है कि मेरा इलाका रेता की side पर है जहां घघर affect नहीं करता। रंगोई की नहर निकली थी और इस का पानी घघर में आता था। रंगोई की नहर से अब जो पानी खेतों में जाता है वह फैल कर बहुत नुक्सान पहुंचा रहा है। इस लिये इस नहर से बजाए फ़ायदे के नुक्सान पहुंच रहा है। इस लिये मैं मिनिस्टर साहिब से गुज़ारिश करूंगा कि इस नहर को बन्द कर दिया जाये। मैं उम्मीद करता हूं कि वह इस तरफ अपना खास ध्यान देंगे।

श्री उपाध्यक्ष : चूंकि बहुत से मैम्बर अभी इस demand पर बोलना चाहते हैं इस लिये मैं हर एक मैम्बर को पांच मिनिट का time दूंगा। (As several hon. Members still want to speak on the demand, I will allow only five minutes to each Member)

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' (ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ, 'ਜਟਨਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, irrigation ਦੀ demand ਤੇ ਅਜ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੇ ਕਈ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ ਪਰ Opposition ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਚੰਗੀ scheme ਵੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬੋਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੁਝ suggestions ਵੀ ਦਿਤੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗ਼ੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ 6 ਫੁਟ ਸੇਮ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਖੁਦਵਾਈਆਂ ਜਾਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਪੈਸਾ ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਜ਼ਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, war basis ਤੇ ਲੱਗ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸੇਮ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ 4 ਫੁਟ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹੀ ਪੁਟੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਿਤਨੀ ਹੋਵੇ ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਪੁਟੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਮਰੇਡ ਇਥੇ ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੇਗਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚੀਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ war basis ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। (*Interruption*)

Mr. Deputy Speaker: Order. Order please.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਅਪਣੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰੇ ਖਿਆਲ ਰੱਖੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਤ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਾਮਰੇਡ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਹਰਿਆਣੇ ਵਿੱਚ ਦਾਦਰੀ ਸਕੀਮ, ਹਾਂਸੀ project scheme ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ schemes ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹਰਿਆਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ ਲੇਕਿਨ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਇਨਸਾਫ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਿਸਾਰ ਅਤੇ ਮਹਿੰਦਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਲੋਕ ਛਪੜਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ, ਉਥੇ ਅਜ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਹਰੇ ਭਰੇ ਬਾਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਕਪਾਹਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਤਾਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀਹ ਤੇ 2 ਚੌਬੀਸ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਔਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਭਾਈ 20 + 2 ਬਾਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਅੱਛਾ 22 ਹੀ ਦੇ ਦੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੰਜਨੀਅਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਚਲਾ ਕੇ ਅਨਾਜ ਵਗੈਰਾ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬੜ੍ਹਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸ਼ਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਦਾਣਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਹੁਣ commercial crops ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਦਾਦ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਔਰ ਰਾਉ ਬੀਰੇਂਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹਿਣਗੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਖੂਹਾਂ ਨਾਲ ਆਬਪਾਸ਼ੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੈਵਲ ਥਲੇ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਨਹਿਰਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੈਵਲ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਸੇਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ suggest ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਨਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਪਕੀਆਂ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਗਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਲੈਵਲ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1230 ਦੇ ਕਰੀਬ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਾਏ ਹਨ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸੈਰਾਬ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਕਹਿ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤੇ seepage ਹੋ ਕੇ ਸੇਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਜਿਹੜਾ ਉਪਰਲਾ ਪਾਣੀ ਹੈ ਉਹ ਵਗਦਾ ਰਹੇ । ਇਸ ਵਕਤ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਖੜਾ ਦੀ ਨਹਿਰ ਬਣਨ ਨਾਲ 17 ਲਖ ਏਕੜ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 22 ਲਖ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸੈਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਹੈ । ਫੇਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਅਤੇ ਜੈਸਲਮੀਰ ਤਕ ਵੀ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਉਥੇ ਹਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜਾ ਹਰੀਕੇ ਹੈਡ ਬਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਜਿਡੇ ਟਿਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਣੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਦੇਖ ਲਓ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਸੈਰਾਬ ਕਰਨ

ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਿਤਨਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਤਨਾ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ progress ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੇ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਈਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਮਗਰ ਭੜੋਲੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਜਾਏ ਤਾਈਦ ਕਰਨ ਦੇ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 90 ਲਖ ਏਕੜ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜ਼ਮੀਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁਲ ਵਾਹਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਹੈ, ਸੇਮ ਦੇ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲ ਲੰਬੀਆਂ ਡਰੇਨਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਡਰੇਨਾਂ ਖੋਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 1,825 ਮੀਲ ਹੈ। ਮਗਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਮੁਲਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੀ ਬਾਰ ਸਾਰੀ ਸੇਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਦਾਦ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਮੋਗਾ, ਧੂਰੀ, ਜ਼ੀਰਾ ਅਤੇ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਵਿਚ ਪਰਾਜੈਕਟ ਬਣਾਏ ਹਨ ਔਰ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੇਮ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਰੂਰ, ਗੁੜਗਾਵਾਂ ਔਰ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫਾਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ੋਰੇ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਡੇ ਕਾਬਲ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਔਰ ਇੰਜੀਨਅਰਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਬਲ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਅਜ ਅਗਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਹੁਣ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੁਝਾਉ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨਗੇ। ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਰਜ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਔਰ ਬਾਗਾਂ ਦੀਆਂ 1,100/1,100 ਏਕੜਾਂ ਦੀਆਂ colonies ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਬਾਗਾਤ ਨੂੰ encourage ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਜਿਹੜਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਮਗਰ ਜਿਥੇ ਜਿੱਥੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਮੋਘਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਰਜਬਾਹੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਫਸਲ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੂਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਜਬਾਹਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਕ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਰਜਬਾਹਾ ਹੈ, ਆਲਮ ਵਾਲਾ, ਅਰਨੀ ਵਾਲਾ ਔਰ ਮਲੋਟ ਦੇ ਰਜਬਾਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਪਾਣੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ ਔਰ ਉਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਕੀ ਮਾਈਨਰ ਦੀ ਟੇਲ ਤੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹੰਦ ਫੀਡਰ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ supply ਨੂੰ regularise ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਥੇ ਜਿਹੜਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਗੇਟ ਲਗਣਾ ਹੈ ਉਹ ਅਜੇ ਤਕ ਨੰਗਲ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ]

ਜਾਂ ਟਾਟਾ ਤੋਂ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਹ ਗੇਟ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਅਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ consolidation ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਿਕਮਾਂ ਨਹਿਰ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਮਸਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਨਵਾਂ ਖਾਲ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਕਿਤੇ ਨਵਾਂ ਮੋਘਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਮਹਿਕਮਾ ਨਹਿਰ ਦਾ ਜਿਹੜਾ revenue staff ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਥੇ ਮੁਰਬੇਬੰਦੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਥੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਮਾਲ ਸਟਾਫ਼ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਉਹ ਮੋਘਿਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਣ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਖੁਸ਼ਹੈਸੀਅਤੀ ਟੈਕਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਸਨ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਹਾਲੇ ਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸਾਨ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ਹੈਸੀਅਤੀ ਟੈਕਸ ਨਾ ਦਈਏ। ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਕਰਜ਼ਾ ਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅਦਾ ਨਾ ਕਰੇ ਬਲਕਿ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਮਗਰ ਉਹ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਕਿ ਉਹ ਆਸਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਦਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਸੋਚਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਸ਼ਾਇਆ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਕਿਸਾਨ ਆਸਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹੈਸੀਅਤੀ ਟੈਕਸ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰ ਸਕੇ। ਬਸ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਡੀਮਾਂਡ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਅੱਛਰ ਸਿੰਘ ਛੀਨਾ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਨਹਿਰ ਅਪਰ ਬਾਰੀ ਦੁਆਬ ਦੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਕਿਸੇ representative ਨੂੰ ਇਸ demand ਤੇ ਬੋਲਣ ਲਈ ਹਾਲੇ ਤਕ time ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਤੁਹਾਡੇ notice ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : डिप्टी स्पीकर साहिब, अभी आप के सामने सरदार उमराव सिंह और श्री मनी राम जी ने यह ज़ाहर करने की कोशिश की है कि नहर के महकमा में जो कुछ हो रहा है वह ठीक ही हो रहा है और किसी को किसी किस्म की शक करने की गुंजायश नहीं है। मेरे साथ बैठे श्री मनी राम जी ने 1947 से पहले सैराब होने वाले रकबे की figures देकर एक नक्शा खींचा। इन्होंने अपनी फिगर में पैप्सू के इलाके के आंकड़े शामिल नहीं किए थे। मैं आप को दोनों आंकड़े बताता हूं। 1947 में water logged area 43 लाख एकड़ था और आज 82 लाख एकड़ लेकिन इस के साथ ही इन्होंने यह नहीं बताया कि उस वक्त कितने इलाके में सेम थी और अब कितने इलाके में है। उस वक्त सेम ज़दा इलाके का रकबा था 5 लाख

नया division बना दिया जाए तो यह तकलीफ दूर हो सकती है लेकिन, स्पीकर साहिब, सुना है कि अब इसमें भी शरारत की जा रही है। पता लगा है कि चूंकि निर्वाने का कुछ इलाका हिसार में है, जींद का कुछ इलाका हिसार में है इस लिए निर्वाना division को abolish करके कैथल में ले जाना चाहते हैं और इसका नतीजा यह होगा कि जो दिक्कत अब कैथल वालों को पेश आ रही है वही निर्वाना और जींद वालों को पेश आएगी। मैं निवेदन करता हूं कि इन unnatural administrative divisions को तोड़ कर natural divisions कायम की जाएं ताकि लोगों के लिए less expensive हों और काम अच्छी तरह चल सके।

तीसरी बात यह है कि निर्वाना division के अन्दर और शायद दूसरी जगहों पर भी ऐसी हालत हो कि अभी तक न तो permanent तौर पर मोघा बन्दी है, न चकबन्दी और न ही वाराबन्दी। ये तीनों चीज़ें बहुत ज़रूरी हैं। अगर ये बातें ठीक न हों तो लोगों की आपस में पार्टीबाज़ी हो जाती है और एक ही गांव के अन्दर भाई भाई का झगड़ा हो जाता है। गवर्नमैंट की तरफ से compulsory तौर पर यह हिदायात जारी होनी चाहिएं कि तमाम जगहों पर मोघा बन्दी, चकबन्दी और वाराबन्दी मुस्ताकिल तौर पर कायम की जाए ताकि लोगों की इन मामलों पर आपस में लड़ाई न हो, कोई झगड़े न हों।

मैं एक अर्ज़ और करना चाहता हूं। वह यह है कि जहां पर New Bhakra Channels बनाई जानी हैं वहां अभी तक कोई चीज़ मुकम्मल नहीं। जो seasonal मोघे हैं उनको बार बार उखाड़ा जाता है और दोबारा लगाया जाता है। शायद अभी तक गवर्नमैंट के notice में न आया हो, मैं आप के ज़रिए मिनिस्टर साहिब के notice में यह बात लाना चाहता हूं कि जितनी corruption seasonal temporary outlets को दोबारा लगाने में होती है उतनी कहीं और जगह मुमकिन नहीं। इस लिए मैं चाहूंगा कि सरकार इस तरफ भी ध्यान देकर इस corruption को दूर करे।

चौधरी साही राम बिशनोई (अबोहर): स्पीकर साहिब, इस demand पर बहस करते हुए यह शिकायत की गई कि हिन्दी रिजन के साथ सरकार बहुत बुरा सलूक करती है और सारा रुपया पंजाबी रिजन की development schemes पर खर्च होता है। लेकिन मैं अब उस इलाके का ज़िक्र करना चाहता हूं जो कि बावजूद इस बात के कि वह पंजाबी रिजन में शामिल है, उसके साथ हिन्दी रिजन की तरह सलूक हो रहा है क्योंकि वहां के लोगों की भाषा ने, वहां के लोगों के रहन सहन ने Leader of the House को इस गलती में डाल दिया है कि वह इलाका भी शायद हिन्दी रिजन वालों के साथ होगा। इसी लिए उनकी मांगें पूरी नहीं हो पातीं।

नई नहरों के बारे में दूसरे साथियों ने काफी कुछ कहा। लेकिन मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि ज्यूं ज्यूं भाखड़ा की नहरों की नींव नीचे से ऊपर उठ रही है त्यों

[चौधरी साही राम बिशनोई]

क्यों अबोहर के इलाके में जो कि cotton produce करने में सारे भारतवर्ष में मशहूर है और जहां से गवर्नमैंट को बहुत ज़्यादा आमदनी होती है, पानी दिन बदिन कम होता जा रहा है। वह इलाका पहले सरहंद कैनाल से irrigate होता था, अब वह उससे cut हो गया है। जब से सरहंद Feeder निकला है तब से उस इलाके को पानी की दिक्कत महसूस होने लगी है। जब सरहंद Feeder की नई नहर निकली तो लोगों को विश्वास था कि हमारे इलाके को irrigation की बड़ी सुविधा होगी। लेकिन जिस वक्त नहर के अन्दर पानी छोड़ा गया तो वह उस इलाके के लिए कहर साबित हुआ। बहुत से गांवों को नुक्सान पहुंचा। जो पुराना system उस इलाके को सैराब करने का था उसे हटा दिया गया और उसके बदले नया system सरहंद Feeder की वजह से शुरू किया गया। अब सरहंद Feeder के अन्दर breaches आ जाने की वजह से उस इलाके को बड़ा नुक्सान पहुंचा है। जब उसे पीछे से बन्द कर देते हैं तो उस इलाके को न पीने के लिए पानी मिलता है और न irrigation के लिए। मैं आप के द्वारा मिनिस्टर साहिब से गुज़ारिश करता हूं कि उस इलाके के लिए जल्दी से जल्दी जो मुनासब इन्तज़ाम हो सके किया जाए क्योंकि पहले तो वहां पर हाड़ी की फसल को बहुत नुक्सान पहुंचा है और अब जिस वक्त cotton sowing का season आ रहा है, कपास की फसल की बिजाई होनी है जरूरी है कि उस इलाके में पानी पहुंचे। जब तक सरहंद Feeder मुकम्मल न हो जैसे वहां पहले पानी मिला करता था उसी तरीके से पानी दिया जाए। अगर cotton sowing season से पहले पहले वहां पानी का इन्तज़ाम न किया गया तो किसानों की फसलें तबाह हो जाएंगी, बड़ा भारी नुक्सान पहुंचेगा। इसलिए उस इलाके की तरफ से मैं आप के द्वारा मिनिस्टर साहिब से अर्ज़ करता हूं कि वह इलाका इस वक्त बड़ी भारी तकलीफ में है, उसकी तरफ फौरी तौर पर ध्यान दिया जाए। वहां पर कोई development का काम नहीं हो रहा, block development का काम नहीं हो रहा और जो फायदे दूसरी जगहों को मिल रहे हैं वह नहीं मिल रहे। पहले उन लोगों को irrigation की सुविधा मिलती थी अब उस सम्बन्ध में भी वह भारी तकलीफ में हैं।

मैं मन्त्री महोदय का ध्यान उन लोगों की इस तकलीफ की तरफ ले जाना चाहता हूं। और दूसरी बातें भी हैं जैसे कि चौधरी देवी लाल जी ने कहा कि डभवाली माइनर के टेल पर पानी नहीं पहुंचता। फिर लोगों को यह शिकायत है कि कभी उस को बठिंडा डिवीज़न से संगरूर में कर दिया जाता है और कभी फिर संगरूर से बठिंडा में कर दिया जाता है। अब फिर उस को बठिंडा से संगरूर में कर दिया गया है। इस माइनर के टेल पर पानी इस लिए नहीं पहुंचता क्योंकि इस माइनर में नुक्स है और पानी पीछे से पूरा नहीं आता। इन मुश्किलात को दूर करने के लिए कुछ किया जाना चाहिए। (घंटी।) आप का धन्यवाद।

श्री श्री कृष्ण शास्त्री वैद्य (सफीदों): स्पीकर साहिब, आप का बड़ा धन्यवाद है कि आप ने मुझे बोलने का मौका दिया है। जनाब, मैं यह निवेदन करना चाहता हूं कि मेरे हलके

की अवस्था कुछ ऐसी है कि जिस की तरफ वज़ीर साहिब को बहुत जल्दी ध्यान देना चाहिए। अध्यक्ष महोदय, मैं आप को बताऊं कि मेरे हलके में आठ drains पड़ती हैं। इन में से कई एक की तो मुरम्मत नहीं हुई जिस के कारण इन का पानी उस इलाके में फैल जाता है। निमनाबाद ड्रेन में पानी कुरूक्षेत्र से जाता है और हांसी के सारे गांव डूब जाते हैं। इसी प्रकार मैं यह भी निवेदन करूं कि अंटा साइफन में तीन दराड़ें हैं। उन की मुरम्मत होने वाली है और रेत निकलने वाली है इस कारण हांसी और गोहाना के इलाके में पानी फैल जाता है। मेरी suggestion है कि अंटा साइफन के तीनों दरवाज़ें खोले जाएं और रेत निकाल कर सफाई की जाए।

इसी तरह से टीटोखेड़ी में सात drains का टकराव होता है....

श्री अध्यक्ष: आप यह बातें तो लिख कर दे सकते हैं यहां पर कहने की ज़रूरत नहीं है। (The hon. Member need not refer to these matters here. He can submit these in writing to the Minister.)

श्री श्री कृष्ण शास्त्री वैद्य : यह ठीक है। मैं यह कहना चाहता हूं कि अगर चीफ़ इंजीनियर साहिब या इन का कोई ज़िम्मेदार अफसर वहां पर ज़रा बैठ कर सारी चीज़ को देखे तो यह लोगों की सारी तकलीफें दूर हो सकती हैं। यह जो आए साल बरबादी होती है और करोड़ों रुपये का नुक्सान होता है यह हटाया जा सकता है। फिर, जनाब, सरकार ने वहां पर अनाज बांटा गरीबों के लिए मगर वह उन को तो मिला नहीं, और और ही चालाक आदमी ले गए। इन सब चीज़ों का इलाज तब ही हो सकता है अगर वहां पर कोई अच्छा आदमी निश्चित तौर पर बैठ कर सारा प्रबन्ध करे।

एक बात मैं यह कहना चाहता हूं कि नहर की वजह से सेम ज़्यादा बढ़ गई है। वहां एक हांसी ड्रेन है अगर उस का पानी 5 मील नीचे मुहाना ड्रेन में डाल दिया जाए तो उस इलाके की तकलीफ दूर हो सकती है, जहां से चौधरी इन्द्र सिंह जी आए हैं, क्योंकि यही पानी वहां जा कर उन लोगों को डुबो देता है।

फिर, जनाब, हमारे इलाके में 16 मील नहर पक्की हो रही है। काम बड़ी तेज़ी से हो रहा है। मसाले में कुछ गड़बड़ है। छोटे कर्मचारियों से पता चलता है कि वहां एक और चार का मसाला डालना था मगर डाल रहे हैं एक और सात का। इस तरह से नुक्सान हो सकता है इसलिए इस की तहकीकात होनी चाहिए। चीफ इंजीनियर सिंधू साहिब बड़े अच्छे आदमी हैं, यह और वज़ीर साहिब इस तरफ ध्यान दें तो सब कुछ ठीक हो सकता है।

फिर, स्पीकर साहिब, मैं नहर पर बन रहे पुलों के बारे में यह कहना चाहता हूं कि यह बड़े तंग बन रहे हैं। एक गाड़ी चले तो साथ में बैल नहीं निकल सकता। इस से हादसे हो जाते हैं। पुल कम से कम इतने चौड़े हों कि दो गड्डे एक साथ निकल जाएं।

फिर, स्पीकर साहिब, मेरा इलाका तो पहले ही पानी में डूबा हुआ है, वहां पर सेम बहुत ज़्यादा है। वहां पर राजबाहा और बढ़ा रहे हैं। इस तरह तो जो इलाका बचा हुआ है वह भी डूब जायगा और बरबाद हो जायगा। जनाब, हांसी ब्रांच पर नम्बर 65,000 से एक नाला मंजूर हुआ था। अगर वह 65 की बजाय 61 पर कर दिया जाए तो अच्छा रहेगा। निमनाबाद से जो पानी....

श्री अध्यक्ष : छोड़िये, इन बातों को बहस में क्यों लाते हैं। लिख कर दें वज़ीर साहिब को, वह देख लेंगे । (The hon. Member may bring such things to the notice of the Minister in writing. It is of no use to discuss them here.)

श्री कृष्ण शास्त्री वैद्य: बहुत अच्छा जी।

श्री राम प्यारा (करनाल) : स्पीकर साहिब, मैं दो चार प्वाइंट्स ही वज़ीर साहिब की खिदमत में अर्ज़ करूंगा।

एक बात तो मैं यह कहना चाहता हूं कि बड़ौते में एक साइफन लगेगा इस में 1,400 cusecs पानी आना है। अगर वज़ीर साहिब यह categorical assurance दें कि यह जून से पहले पहले बन कर तैयार हो जायगा तो करनाल water-logging से बच जाता है।

जनाब, 15 जून, 1960 को जो आंकड़े दिए गए उन के मुताबिक water-logged area 3,124,530 एकड़ था। यह रकबा एक साल में 5 या 6 लाख एकड़ से बढ़ गया होगा। इस से जो नुक्सान होता है उस के आंकड़े इस तरह से हैं। 1956-57 में सैलाबों से साढ़े 34 करोड़ रुपये का नुक्सान हुआ और उस के बाद 1960-61 तक 29 करोड़ से ज़्यादा का नुक्सान हुआ। इस के अलावा सरकार ने बताया है कि revenue remission सवा करोड़ रुपये की हुई और आबयाना जो माफ करना पड़ा वह भी सवा करोड़ की मालियत का बताया गया है। इन सारे आंकड़े देने से मेरा कहने का मतलब यह है कि इस तरफ बहुत ही जल्दी ध्यान दिया जाना चाहिए। Priorities गलत fix की गई हैं। Waterlogging को रोकने के लिए दूसरी मद्दों से रुपया निकाल कर दिया जाना चाहिए। इन्होंने कहा था कि दस सालों में 90 करोड़ रुपया इस काम पर खर्च किया जायगा। मगर इस अर्से में जितना रकबा बचाया गया उस से भी ज़्यादा खराब हो गया, सेम के नीचे आ गया क्योंकि जो यह आंकड़े देते हैं वह 5 फुट water-table तक के रकबे के ही देते हैं। Waterlogging बढ़ती जा रही है, यह इन की अपनी ही figures हैं। मैं इन के ही अलफाज़ पढ़ना चाहता हूं :

> "It will also be necessary to have additional schemes for link drains to connect up with this main drain. Immediate and thorough survey is necessary because for want of proper drainage, the water level is rapidly rising in the villages on both sides of the Hansi Branch and conditions of extreme water-logging are developing.
>
> The waters of Rakshi and Chautang spread out on both sides of the Sirsa Branch and then, after over-running dozens of villages, these get lost in local depressions. There is resultant water-logging problem in the northern part of Karnal Tahsil and the southern part of Pundri Block."

सेम दिन बदिन बढ़ती जा रही है। इस को रोकना बहुत ज़रूरी है। मैं ने पहले एक सवाल नं० 2776 किया था। सरकार ने कहा था कि नहरों में 37 cuts दिए

गए हैं और कि सरकार साइफन बनाने की कोशिश कर रही है। तीसरी दफा सवाल admit होता है तो यह कहा जाता है:

> "The Deputy Commissioner has not been able to prevail upon the zamindars to give land free of cost and in consequence these works have been held up."

हकीकत यह है कि डिप्टी कमिश्नर ने कहीं कोशिश नहीं की। यह मैं जानता हूं कि आज के ज़माने में ऐसा नहीं हो सकता कि डिप्टी कमिश्नर ज़मीन न ले सके लेकिन बात जो है वह यह कि गफलत हो रही है। मूनक से एक पक्की नहर दिल्ली तक के लिए मंज़ूर हुई थी लेकिन वह बाद में तर्क हो गई। अगर यह नहर पक्की बनने में देर हुई तो बड़ा नुक्सान होगा। क्योंकि पानी बीच में ही जज़ब हो जाता है। अगर यह नहर जल्दी ही पक्की बन जाए तो बहुत फायदा हो जाएगा। (घंटी) इतना ही कहता हूं। जनाब, मैं आपका शुक्रिया अदा करता हुआ गवर्नमैंट के नोटिस में यह बात लाना चाहता हूं कि वाटर लौगिंग की तरफ खास ध्यान दिया जाए और न सिर्फ ध्यान बल्कि priority दी जाए।

श्री अध्यक्ष: राओ साहिब, आपको कितना time चाहिए ? (How much time will the hon. Minister take?)

सिंचाई तथा बिजली मन्त्री : मुझे एक घंटा चाहिए।

श्री अध्यक्ष: अच्छा जी, श्री साधू राम जी, आप एक दो मिनिट बोल लें। (*Addressing Shri Sadhu Ram*) (The hon. Member may speak for one or two minutes only.)

श्री साधू राम (नारायणगढ़, जनरल) : स्पीकर साहिब, जहां तक सरकार की over-all performance का ताल्लुक है मैं सरकार के इस महकमे की तारीफ करता हूं। लेकिन शिकायत इस बात की है कि यह सारी demand unbalanced है। इसके बाद, जनाब, मैं दो दरियाओं सतलुज और जमुना और छोटे नारकंडा वगैरह का ज़िक्र करता हूं कि इनके कारण बड़ी तबाही होती है और इनके ज़रिये जो तबाही होती है उसको रोकने के लिए कोई चीज़ नहीं की गई। मैं गवर्नमैंट के एक छोटे से नोट का हिस्सा पढ़ कर सुनाता हूं।

> "In the Second Five Year Plan, work on the following schemes shall be taken up—
>
> (i) *Morni Tanks*.—It is expected that work on this shall start during the current year.
>
> (ii) *Tubewells*.—After the explorations are completed, it is expected that about 50 tubewells, at a cost of Rs. 30 lakhs, shall be constructed in this tehsil.
>
> (iii) Attempts shall be made to include the dam on Run Cho in the second Five-Year Flood Control Programme and the Government of India shall be approached to allot funds.
>
> (iv) Other schemes shall also be pursued and may be taken up in the Third Five-Year Plan."

[श्री साधू राम]
लेकिन, जनाब, Third Five Year Plan में इनका कोई जिक्र नहीं किया गया। तो, जनाब, यह जिला अम्बाला की ही एक स्कीम नहीं और भी ऐसी कई हैं जिनके लिए 245 लाख रुपया मंज़ूर किया गया लेकिन फिर यह कहा गया कि इसको Fourth Plan में रखेंगे।

अब मैं flood control measures के बारे में कहना चाहता हूं। जहां तक हिन्दी रिजन का ताल्लुक है मेरी definite राय यह है कि यह सारी प्लैनिंग गलत है। क्योंकि जो पानी बह कर आता है वह आधा पहाड़ का होता है और आधा मैदान का होता है और तलहटी के area का आधा हिस्सा होता है। और सरकार का यह हाल है कि न तो यह पहाड़ के पानी को check करती है न मैदान के पानी को check करती है। इस बारे में मैं अपनी राय देना चाहता हूं। यह राय technical experts से भी verify करा ली जाए। वह भी इस बात को मानते हैं। तो, जनाब, वह यह है कि सारे पानी को पहाड़ से drain out करके जमुना में डाल दिया जाए और घग्घर की नदियां सतलुज में डाल दी जाएं। (घंटी) यह, जनाब, बहुत constructive suggestion है। इससे flood से हो रही तबाही बच सकती है। और अगर ऐसा न किया गया तो मैं यह दावे के साथ कह सकता हूं कि अब तक जो पैसा इधर उधर लगाया जा रहा है वह ज़ाया हो जाएगा। इसलिए मेरी दरखास्त है कि इस काम को सही तौर पर सरअंजाम दिया जाए।

श्री रला राम (मुकेरियां 'जनरल') : अध्यक्ष महोदय, अब भाखड़ा डैम मुकम्मल होने को है और मेरे हलके में व्यास डैम बन रहा है। ऐसी स्थिति में एक दो बातें मैं माननीय मिनिस्टर की सेवा में आपके द्वारा पहुँचाना चाहता हूँ। उनमें से एक तो यह है कि जिन लोगों से ज़मीन ली गई है उनको मुआवज़ा देने का इन्तज़ाम नहीं किया गया है। यह जो सर्दी की मौसम की फसल है वह तो अब गई और आगे के लिये भी कोई काम नहीं हो पाएगा इसलिये जिनकी ज़मीन ली गई है उनको मुआवज़ा देने का इन्तज़ाम होना चाहिय।

चौधरी दलबीर सिंह (उप-मंत्री) : यह इस demand में नहीं है।

श्री रला राम : हमारे यहां, अध्यक्ष महोदय, एक नहर जिसका आबियाना तो perennial नहर का लिया जाता है लेकिन हक़ीक़त यह है कि मौके पर पानी मौसूल नहीं होता। अब इसमें यहां बहुत थोड़ा रुपया रखा गया है जिसका अर्थ है कि यह पानी perennial नहीं हो पाएगा। होशियारपुर में चोओं के काम की सुस्त रफ्तार है जब कि वहां की बेहतरी चोओं पर ही आधारित है। इसी तरह जो नसराला चो पर काम हो रहा है वह बहुत कम है। व्यास के इलाके में 50 के लगभग ऐसे गांव हैं जहां की ज़मीन पानी की ज्यादती से बह गई है। इसलिये मीरथल पर बांध बांधकर ज़मीनों को बचाने की कोशिश की जानी चाहिये ताकि वहां के लोग अपनी रोज़ी कमाने के योग्य हो सकें। बस इतना कहता हुआ मैं मंत्री महोदय का ध्यान इस ओर आकर्षित करना चाहता हूँ।

श्री मंगल सैन (रोहतक) : अध्यक्ष महोदय, मैं यह निवेदन करना चाहता हूँ कि गोहाना में जो drain की खुदाई हो रही है वह technical ground पर होनी चाहिये, यह नहीं कि कुछ प्रभावशाली मैम्बर आ गए तो उन के कहने पर उस में परिवर्तन कर दिया जाए और मैं समझता हूँ कि 3 फुट ऊंचाई की बजाय उस की ऊँचाई 8 फुट होनी चाहिये और रफ्तार भी ज़्यादा तेज़ होनी चाहिये ताकि फिर नई calamity लोगों पर न आ जाए। इन शब्दों के साथ मैं समाप्त करता हूँ।

सिंचाई तथा विद्युत मंत्री (राओ बीरेन्द्र सिंह) : स्पीकर साहिब, इस demand के तहत irrigation को बढ़ाना, नहरों की देख-भाल, नई नहरों की construction, drainage और anti-waterlogging measures शामिल हैं। आनरेबल मेम्बर्ज़ ने आज अपनी तकरीरों के दौरान ज़्यादा ज़ोर drainage और anti-water-logging measures पर ही दिया। पहले भी, स्पीकर साहिब, कई मरतबा इस हाउस के सामने ज़िक्र आ चुका है कि drainage और waterlogging का मसला बहुत पेचीदा है और इस के लिये बहुत ज़्यादा रक्म की ज़रूरत है। इस के मुताल्लिक मास्टर प्लैन तैयार हो चुकी है और कोई 90 करोड़ रुपया की ज़रूरत है। इतनी रक्म खर्च करने के बाद यह उम्मीद की जा सकती है कि पंजाब की सारी ज़मीनें waterlogging से बच जाएगी और जहां पानी की सतह बहुत ऊपर आ गई है वहां सतह नीचे गिराई जा सकेगी।

आनरेबल मेम्बर्ज़ ने आज बार बार ज़िक्र किया कि water-logging बहुत तेज़ी के साथ बढ़ती जा रही है। पिछले कुछ सालों में जो काम इस सिलसिले में हुआ वह मैं अर्ज़ करूँ कि पानी के table को नीचे गिराने के लिये सरकार ने खास रकम खर्च नहीं की। मकसद यह था कि पहले जितनी जल्दी हो सके ऐसे इलाकों से जहां से पानी बह नहीं सकता पानी निकाला जाए, दरिया में डाला जाए या नहर में डाल कर आबपाशी के काम लाया जाए। जब drains का काम मुकम्मल हो जाए तो जहां पर पानी की सतह बहुत ऊपर आ गई है और बहुत खतरा पैदा हो गया है वहां पर पानी के table को नीचे लाया जाए। इस के लिये काफी रक्म चाहिये। कुल प्लन जो तैयार हुई उस के मुताबक $4\frac{1}{2}$ हज़ार मील लम्बी drains बनानी हैं और $5\frac{1}{2}$ हज़ार मील लम्बी seepage drains बनानी हैं। और 1,260 मील लम्बी canal alignment करनी होगी। पानी को नीचा करने के लिये shallow tubewells की ज़रूरत होगी ताकि पानी pump out किया जा सके। इतने बड़े काम के लिये बहुत स्टाफ चाहिये, रुपया चाहिये और यह रुपया सरकार को कितने वक्त में मिल सकेगा यह भी देखना है। Anti-water-logging के लिये pilot scheme बनी। पहली मरतबा, इस साल के बजट में इस के लिये रक्म रखी जा रही है। Second Plan में हमें कुल 4 करोड़ रुपया की रक्म मिली थी जब कि हमारे पास 6 करोड़ रुपये की स्कीमें तैयार थीं। Planning Commission पर हम ने काफी ज़ोर दिया कि और रुपया दो और फिर बड़ी मुश्किल से एक करोड़ रुपया allocate हुआ। इस महीने के आखीर तक हम लगभग पांच करोड़ रुपया खर्च कर चुके होंगे। तीसरी प्लैन में 12 करोड़ रुपया provide हुआ है। हमारी पूरी

[सिंचाई तथा विद्युत मन्त्री]
कोशिश है कि हम ज़्यादा से ज़्यादा रुपया स्कीमों को चालू करने के लिये खर्च करें और स्टाफ को देखते हुए, इस बात को देखते हुए कि काम भी हो, रुपया भी बरबाद न हो, हम पूरे इन्तज़ामात कर रहे हैं । सेमज़दा इलाके के बारे में बहुत सी बातें कही गईं । मैं अर्ज़ करूँ कि 1958-59 में 35 लाख एकड़ रकबा सेमज़दा था, 1959-60 में drainage की स्कीमें मुकम्मल होने के बाद यह 31 लाख एकड़ रह गया यानी 4 लाख की कमी हुई । अब 1825 मील लम्बी drains पर pilot scheme के मातहत काम हो रहा है और लाखों एकड़ रकबे को relief मिला है और हमें आशा है कि हम सेम के मसला का कामयाबी के साथ मुकाबला कर लेंगे और जिस तरीके से हम चल रहे हैं आशा है कि इस खतरे को कम से कम बढ़ने नहीं देंगे । श्री भड़ोलियां ने तजवीज़ दी कि नहरों की alignment होनी चाहिये, साइफनों की remodelling होनी चाहिये, tubewells लगाए जाने चाहियें । दूसरे मैम्बरों ने भी तजवीज़ दीं । मैं उन की खिदमत में अर्ज़ कर देना चाहता हूँ कि ये सब बातें सरकार के ध्यान में हैं और हमारी स्कीमों में शामिल हैं ।

1 p. m.

यहां पर कुछ शिकायात की गईं कि Western Jamuna Tract की तरफ काफी ध्यान नहीं दिया गया । प्रोफैस्सर शेर सिंह और चौधरी धर्म सिंह राठी ने कहा कि करनाल के इलाके में drains नहीं बनाई गईं । मैं नहीं समझ सका कि किस बिना पर उन्हों ने शिकायत की । यह दुरुस्त है कि सारे पंजाब के इलाके को एक निगाह से देखना चाहिये और देखा जाता है लेकिन Western Jamuna Canal Tract बाकी सारे सेम-ज़दा इलाके का चौथा या पांचवां हिस्सा है । जो काम हुआ Western Jamuna Tract में वह हरियाना में हुआ । दूसरे रकबों के मुकाबले में ratio कम नहीं । 45,000 रुपया Western Jamuna Drainage Scheme पर खर्च हुआ । 283 मील लम्बी drains बनी हैं, करनाल के इलाके में drains बनी हैं । पानीपत Drainage System तैयार हुआ । इस के अलावा रोहतक की drains का भी ज़िक्र किया गया, नाई नाला का भी ज़िक्र किया गया कि इन के मुतअल्लिक provision है लेकिन काम शुरू नहीं हुआ । स्पीकर साहिब, आप को मालुम होगा कि Drain No. 8 की diversion जमुना में पानी डालने के लिये तैयार की गई थी । Pilot Section monsoon season से पहले तैयार होजायेगा । काफी तादाद में labour लगी हुई है मशीनें भी लगी हुई हैं । Pilot Section तैयार होने के बाद यह उम्मीद की जा सकती है कि रोहतक का इलाका, गोहाना का इलाका और झज्जर और जहाज़गढ़ के रकबे में से पानी निकालने का बन्दोबस्त हो जायेगा । झज्जर बांध की तजवीज़ मंज़ूर हो गई है नजफगढ़ झील में पानी डालने के लिये । इस monsoon से पहले यह तैयार करना चाहते हैं ताकि उस इलाके को relief मिल सके । यह दुरुस्त है कि जितना उस इलाके के लोगों को नुक्सान हुआ है उसके मुताबिक सरकार उन को मुआवज़ा नहीं दे सकी । प्रोफैस्सर शेर सिंह ने ज़िक्र किया कि जब आबियाना लिया जाता है तो compensation क्यों नहीं दिया गया सरकार की तरफ से । स्पीकर साहिब, नहरों से और drains से जो irrigation होती है उस में फर्क है । नहरों से

अगर लोगों को नुक्सान होता है तो लाज़मी तौर पर कहा जा सकता है कि सरकार की ज़िम्मेदारी है यह इसलिये कि नहरों के पानी पर सरकार का control होता है और उस को रोका जा सकता है, घटाया और बढ़ाया जा सकता है—बल्कि नहरों को बंद भी किया जा सकता है। नहरें अगर ठीक तौर पर maintain होती रहें तो कोई वजह नहीं कि टूटें जब तक जान-बूझ कर उन में cuts न की जाएं। जहां तक drains का ताल्लुक है उन में पानी आता है और खेतों को सैराब करने के लिये मुहैया किया जाता है। यह पानी घटाया या बढ़ाया नहीं जा सकता। लेकिन अगर बारिशों की वजह से flood आये और drain टूट कर तबाही मचा दे तो सरकार मुआवज़ा देने के असूल को अपना नहीं सकती। बेशक करोड़ों की रक्म नुक्सान की बनती है लेकिन सरकार के लिये यह मुमकिन नहीं कि सारे लोगों को मुआवज़ा दे सके। पिछले सालों में हम देखते रहे हैं कि वहां बहुत से रकबे में पानी खड़ा होता रहा है। अब यह तजवीज़ है कि पानी को निकाला जाए। मुआवज़े का सवाल सरकार की नज़र में मुनासिब मालूम नहीं होता।

फिर, स्पीकर साहिब, सरदार उधम सिंह ने फरमाया कि Bist Doab Canal से पानी काफी नहीं मिलता। यह दुरुस्त है कि Bist Doab Canal से पानी सर्दी के मौसम में काफी नहीं मिलता लेकिन जब भाखड़े का बांध मुकम्मल हो जायेगा तो पानी बढ़ेगा और यह शिकायत दूर हो जायेगी। इस के अलावा मेरे मुअज़िज़ दोस्त चौधरी बारू राम ने कुछ एतराज़ात किये और anti-waterlogging और Drainage schemes के मुतअल्लिक शिकायतें कीं और tube-wells की मांग की। उन्हों ने यह भी फरमाया कि Canal Advisory Committee की meetings नहीं होतीं और corruption होती है। एक point है जिस का मैं जवाब देना चाहता हूँ और वह है बीबीपुर लेक के मुतअल्लिक। बीबीपुर लेक में पानी भर जाता है और फिर तोड़ दिया जाता है और इस तरह से इलाका तबाह होता है। बीबीपुर लेक को सरस्वती drain से खाली किया जा रहा है और drain remodel कर के बना रहे हैं ताकि जब झील का पानी बढ़ जाए तो कम किया जा सके और लोगों को पानी से नुकसान न पहुँचे। बीबीपुर लेक का पानी irrigation के लिये भी इस्तेमाल होता है और इस से लोगों को काफी फायदा भी पहुँचता है लेकिन जिन ज़मीनों को बाढ़ आ जाने की वजह से खतरा पैदा होता है और खास तौर पर इस पानी से नुक्सान पहुँचता है उन्हें बचाने के लिये इसे खाली करने का विचार है।

फिर मेरे मुअज़िज़ दोस्त सरदार हरचरण सिंह ने फरमाया कि Departments में decentralisation की जानी चाहिये। जो फैसले Financial Commissioner के level पर होते हैं वह S.D.O. के level पर हो जाने चाहियें। मैं ने इस हाउस में पहले भी अर्ज़ की थी कि यह चीज़ हमारी निगाह में है। Canal Act बहुत पुराना है और rules भी बहुत पुराने वक्तों के बने हुए हैं। हमारी असैम्बली ने जो इस बारे में amendments की हैं उस से काफी अच्छा असर पड़ा है। Canal Officers ख्याल करने लग पड़े हैं कि Canal की maintenance बेहतर होती है और लोगों से बेइन्साफ़ी नहीं होती। जो अफसर breaches को cuts

[सिचाई तथा विद्युत मंत्री]
तसव्वर कर के लोगों पर तावान डाल देते हैं इस के लिये Advisory Committee बनाई गई है और उन्हें अख्तियार दिये गये हैं। हम Canal Act को amend कर के ऐसा बनाना चाहते हैं जो आज की ज़रूरतों के मुताबिक हो। इस असूल से इनकार नहीं किया जा सकता कि Irrigation Department एक Commercial Department है। इसे अपने irrigators का ख्याल रखना चाहिये। पुराना अफसराना अंदाज़ आज अफसरों को तरक कर देना चाहिये। उस दिन में और आज के दिन में बहुत फर्क है। आज वक्त की मांग यह तकाज़ा करती है कि लोगों की तकलीफों को मद्दे नज़र रख के उन्हें दूर करने की कोशिश की जाए। इसे अब Welfare Department तसव्वर किया जाना चाहिये। इस मकसद को पूरा करने के लिये सरकार अपनी तवज्जुह दे रही है। जब यह ऐक्ट amend हो जायेगा फिर rules भी revise कर लेंगे। इस तरह से लोगों की शिकायतें काफी हद तक दूर हो जाएंगी।

एक suggestion सरदार अच्छर सिंह छीना ने दी। उन्होंने कहा कि लोगों के साथ नाइन्साफी होती रहेगी तावक्तेकि canals के अन्दर Revenue Department, Executive Department और Engineering Department को अलग अलग नहीं किया जाता। पहले भी कई बार इस पर ग़ौर हो चुका है। सरकार ने खुद भी सोचा था कि Revenue Department को Engineering Department से अलग कर दिया जाए लेकिन यह भी सोचा गया कि अगर ऐसा कर दिया गया तो revenue की वसूली बहुत suffer करेगी जो कि बहुत हद तक दुरुस्त बात है। छीना साहिब ने तो कह दिया कि क्या फर्क पड़ता है Engineering Department अपना काम करता है, Revenue Department अपना काम करता है यह दोनों महकमे अलग अलग काम करते रहेंगे। इसके साथ ही आनरेबल मेम्बर साहिबान यह भी कहते हैं कि इस डिपार्टमैंट के अन्दर corruption चलती है। इस बात पर तो मैं बाद में कुछ अर्ज़ करूँगा। आखिर इतना बड़ा department है, जहां तहां corruption हो सकती है और उसको रोकने के लिये हर मुमकिन कोशिश की जा रही है लेकिन जहां तक इन departments को अलग अलग करने की बात है वह मुमकिन नहीं हो सकता। पानी कोई दे, booking कोई और करे, पैसे कोई और इकट्ठे करे, यह तो वही बात हो गई कि छीना साहिब कोई सौदा बेचने वाली दुकान खोल दें और उसपर मेरे जैसे आदमी को लगा दें। मैं अर्ज़ करता हूँ कि इस तरह से काम चलने वाला नहीं है। आप किस की जवाब तलबी करेंगे? अगर पानी किसी को कम मिलता है, उसकी booking ग़लत होती है तो इस वक्त Engineering Officers की ज़िम्मेदारी आती है। इसलिये मैं कहूँगा कि जो बेहतर से बेहतर तरीका हो सकता है वह आज के दिन रायज है और जब तक इस तरीके से बेहतर कोई बदल नहीं मिल जाता उस वक्त तक मौजूदा तरीके को बदलना खतरनाक है।

राओ गजराज सिंह, प्रोफैसर शेर सिंह, और बहन सुमित्रा देवी ने कुछ गुड़गांव और रोहतक के इलाके की बाबत बातें कहीं। सब से पहले एतराज़ राओ गजराज सिंह और प्रोफैसर शेर सिंह जी की तरफ से यह हुआ कि गुड़गांव के tunnel project को

छोड़कर नई स्कीम क्यों बनाई। स्पीकर साहिब, मैं इस बारे में कुछ अर्ज़ करना ज़रूरी समझता हूँ। यह कैनाल प्राजैक्ट कुछ अर्सा पहले तैयार हुई और जो टनल प्राजैक्ट थी यह बहुत पुरानी थी। सरकार ने कोशिश की कि इस के ऊपर काम शुरू किया जाए लेकिन सब से पहले ज़रूरत इस बात की थी कि देहली से ज़मीन acquire की जाए ताकि उसके नीचे से टनल लाई जाए। उसके लिये हमें यह उम्मीद नहीं थी कि देहली गवर्नमैंट हमें इस बात की इजाज़त दे कि शहर के नीचे से हम कोई बड़ी tunnel ला सकें। आज भी हमें इसी किस्म की रुकावट पड़ रही है। देहली के बार्डर के नज़दीक ड्रेन नम्बर 8 के लिये diversion बना रहे हैं लेकिन देहली के लोगों की तरफ से agitation की जा रही है। इस के लिये Government of India को बीच में आना पड़ रहा है। कुछ काम इसी वजह से रुका रहा और दिक्कत हुई। इसलिये tunnel project की बाबत हमने महसूस किया कि यह काम आसान नहीं और जल्दी होने वाला नहीं। और यह कोई 15 करोड़ रुपये का प्राजैक्ट था जिस से करीब करीब उतनी ही ज़मीन सैराब होनी थी जितनी कि दूसरी स्कीम से सैराब होनी है। यह कहा गया कि अगर टनल प्राजैक्ट बन जाता तो उस से साढ़े चार लाख एकड़ रकबा सैराब होना था। लेकिन मैं उन को बता देना चाहता हूँ कि Gurgaon Canal Project से भी साढ़े चार लाख एकड़ रकबा सैराब होगा बल्कि इस से कहीं ज़्यादा ही होना है। पौने दो लाख एकड़ रकबा सिर्फ flow irrigation से सैराब होगा और कोई पौने तीन लाख एकड़ रकबा lift irrigation से होगा जिसमें नूह, सोहना, फिरोज़पुर झिरका, बल्लभगढ़, पलवल की तहसीलें भी शामिल हैं। तो मैं अर्ज़ करता हूँ कि इस स्कीम के बदलने से कतअन कोई फर्क नहीं पड़ा उस रकबे में जो कि गुड़गांव टनल प्राजैक्ट से सैराब होना था। इस के अलावा जैसा कि मैंने पहले बताया टनल लाने पर कोई 15 करोड़ रुपये का खर्च होना था और इतनी लम्बी टनल का लाना भी कोई आसान काम नहीं था, बड़ी खतरनाक बात थी। फिर इसके खर्च का सही अन्दाज़ा भी नहीं लगाया जा सकता था और न ही यही अन्दाज़ा लगाया जा सकता कि उस ज़मीन के लिये कितनी compensation देनी पड़ती यानी मतलब मेरे कहने का यह है कि वह प्राजैक्ट बड़ा costly था। अब जो नया प्राजैक्ट तैयार किया है उस पर सिर्फ 6 करोड़ रुपये का खर्च आना है और फायदा उसका पहले के बराबर बल्कि उस से भी ज़्यादा होने वाला है और उसके मुकाबले में जल्दी मुकम्मल होगा। काम शुरू हो गया है और आगरा कैनाल से 15 मील नीचे जाकर ओखला के मुकाम पर नहर निकालनी है। लोगों को फायदा पहुँचाने की गरज़ से, काम को जल्दी करने की खातिर और पैसा बचाने के नज़रिए से सरकार ने सोचा कि जो दूसरा प्राजैक्ट Engineers ने तैयार किया है यह पहले टनल प्राजैक्ट से बेहतर है। इसमें कोई sentiments का सवाल नहीं कि जो प्राजैक्ट पहले सोचा हुआ था उसी को सरकार ने क्यों नहीं पूरा किया और दूसरा प्राजैक्ट क्यों बनाया गया।

अब मैं बान्धों के सिलसिले में भी कुछ अर्ज़ करता हूँ। आनरेबल मेम्बर साहिबान ने खुद हाउस के अन्दर इस बात को तस्लीम किया है कि जहां सन् 1947 में पंजाब में irrigated रकबा 37.38 लाख एकड़ था आज बढ़ कर 70 और 80 लाख एकड़ तक पहुँच गया है।

[सिंचाई तथा विद्युत मंत्री]
मैं अर्ज़ करता हूँ कि तीसरी प्लैन के आखिर तक हम उम्मीद करते हैं कि सारे पंजाब का जितना मज़रूआ रकबा है उसका आधा under irrigation आ जाएगा। Irrigated रकबे की इतनी बड़ी percentage कम से कम दुनिया के किसी बड़े मुल्क में आप को नहीं मिल सकती। जहां पंजाब के दूसरे इलाकों की तरफ ध्यान दिया गया वहां खुश्क और arid इलाकों को भी नज़र अन्दाज़ नहीं किया गया। मैं आप को बताता हूँ कि कौन कौन सी स्कीमें उन खुश्क इलाकों के लिये सरकार अपना रही है। मैं आप को बताना चाहता हूँ कि गुड़गांव कैनाल प्राजैक्ट से काफी वह रकबा जो आज के दिन खुश्क पड़ा है, सैराब होगा। नूह, फिरोज़पुर झिरका, रेवाड़ी, पटौदी, महेन्द्रगढ़ का इलाका, और दादरी वग़ैरा का इलाका जो है उसका 98,000 एकड़ रकबा सैराब होना है। ठीक है कि वहां का ज़्यादा रकबा सैराब नहीं होता, सिर्फ 24 या 25 हज़ार एकड़ ऐसा रकबा है लेकिन जब सर्दियों में भी पानी मिलना शुरू हो जाएगा और भाखड़ा का पानी पहुँचने लगेगा और वह स्कीम भी इस साल के आखिर तक पूरी हो जाएगी तो उम्मीद है कि महेन्द्रगढ़ ज़िले का जो रकबा आज के दिन खुश्क है वह सैराब हो सकेगा। इसके अलावा झज्जर तहसील में पानी जाना है रेवाड़ी की तरफ से ---रेवाड़ी लिफट स्कीम से। प्रोफैसर शेर सिंह जी ने एतराज़ किया कि उन के ज़माने में जो रेवाड़ी लिफट इरीगेशन स्कीम बनी थी उस पर काम बड़ा सुस्त रहा है। मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि यह काम जो आज तक पूरा नहीं हो सका तो इसकी एक बड़ी वजह यह थी कि उस स्कीम को चालू करने से जो और रकबा सैराब, हो सकता था उसको पहले स्कीम बनाते वक्त ध्यान में नहीं रखा गया था। यह पहले कोई 81,000 एकड़ रकबा इस स्कीम से सैराब होना था जिसमें गुड़गांव तहसील, झज्जर तहसील और दादरी का इलाका शामिल था। बाद में एतराज़ पैदा हुआ कि जिसको रवाड़ी इरीगेशन स्कीम का नाम दिया जा रहा है उसके अन्दर रेवाड़ी तहसील का तो एक एकड़ रकबा भी शामिल नहीं किया गया। उसमें 76 या 72,000 एकड़ रकबा सिर्फ झज्जर तहसील का ही शामिल किया गया था। लेकिन बाद में लोगों की तरफ से आई representations को ध्यान में रखते हुए उस स्कीम को फिर से देखा गया और आनरेबल मैम्बर साहिबान यह जानकर खुश होंगे कि जहां पर पहले इस से सिर्फ 81,000 एकड़ ज़मीन को सैराब किया जाना था अब बग़ैर expenses को बढ़ाए 81,000 की बजाये 140,000 के करीब रकबा सैराब होना है और वह स्कीम अब मुकम्मल हो गई है। उस में अब 32,000 एकड़ के करीब रेवाड़ी का रकबा भी शामिल है जिसको पहले बिल्कुल ignore किया गया था और जहां तक झज्जर के इलाके का सम्बन्ध है उसमें भी दस बारह हज़ार एकड़ की बढ़ौतरी की गई है। (*Interruptions*)

(At this state Mr. Speaker extended the time of the sitting by another twenty minuters.)

इसके अलावा, स्पीकर साहिब, प्रोफैसर शेर सिंह जी ने Western Jamuna Canal की बाबत काफी एतराज़ात किए और उन्होंने कहा कि इस canal के नीचे Betterment Levy का सवाल पैदा नहीं होता। उन्होंने Upper Bari Doab Canal

की मिसालें दीं कि वहां भी 4, 5 करोड़ रुपया खर्च हुआ है मगर वहां Betterment Levy नहीं लगी तो Western Jummna Canal पर क्यों लगाई जा रही है ? जनाब, Levy unproductive portion पर ली जाती है। Upper Bari Doab Canal पर जितना खर्च हुआ है वह सब productive है। अब Western Jamuna Canal के बारे में एक कमेटी बनाई गई है और इस मामले को हर तरह से देख भाल कर recommendations भेजेगी। Rewari Lift Scheme Gurgaon Project और Western Jamuna Canal पर जितना खर्च हुआ है उस सब का हिसाब लगा कर वह बतायेगी कि कितना portion productive है और कितना unproductive है। उस के मुताबिक Betterment Levy होगी। जो levy आज वसूल की जा रही है वह एक ad-hoc basis पर ली जा रही है, matured area पर जिसे कि फायदा पहुँचा है। जहां खुश्क area को perennial irrigation मिल गई है वहां एक rate पर और जहां कूएं थे और उन को पानी दिया गया है, उस पर दूसरे rate पर यह charge करते हैं। Adjustment बाद में होगी। मैं नहीं समझ सका कि प्रोफैसर साहिब को क्यों फिक्र हो गई है। यह तो खुद वज़ीर रहे हैं और इन को मालूम है कि Western Jamuna Canal पर कितना खर्च हो चुका है और कितना remodelling वगैरह पर हो रहा है। Feeder पर काम चला हुआ है, progress चाहे ज़्यादा नहीं हुई क्योंकि Estimates Government of India के पास गए हुए हैं। अभी वहां से मन्ज़ूरी नहीं मिली। इसके मिलते ही काम तेज़ी से चलेगा।

श्री राठी ने काफी सख्त speech की जैसा कि उन का तरीका है। उन का रवैया यही रहा है और उन्होंने महकमा के सारे अफसरों को नालायक बताया। इन से इस किस्म के अलफाज़ सुनने की हमें भी आदत पड़ गई है... (*Interruptions*) उन्होंने खास तौर पर यह शिकायत की कि करनाल ज़िले के अन्दर alignment गलत की गई है और ठीक levels पर drains नहीं बनाई गईं। स्पीकर साहिब, अगर यह कोई instance quote करते तो कोई enquiry करवाते। अब इस तरह से इन को क्या जवाब दें। इन की इस बात में दरअसल कोई वज़न नहीं है। बहन सुमित्रा देवी ने ज़ोर दिया कि खुश्क इलाकों के लिए और scheme बननी चाहिए। राओ गजराज सिंह जी ने कहा कि महेंद्रगढ़ और गुड़गांव के लिए बांध बनने चाहिए। मैं इन्हें बताना चाहता हूँ कि गुड़गांव और महेंद्रगढ़ के लिए एक खास division खोला गया है जो इस बात की survey करेगा कि बांध कहां लगाए जा सकते हैं और बरसाती नालों को कैसे इस्तेमाल किया जा सकता है। उन की survey महेंद्रगढ़ ज़िला के बारे में मुकम्मल हो चुकी है और सरकार के पास पहुँच चुकी है। गुड़गांव के मुतअल्लिक काम हो रहा है। इन स्कीमों के लिए कोई 9 लाख रुपया इस साल के बजट में रखा गया है। जहां पहले तजरुबे के तौर पर tubewells लगाए गए थे वह कामयाब रहे हैं। 22 tubewells और लगाने हैं। कुछ पर काम शुरू हो चुका है। इन से रेवाड़ी का 16,500 एकड़ रकबा सैराब होगा। नूह और फिरोज़पुर झिरका का कुछ इलाका ऐसा है जहां पानी मीठा है। वहां पर तजरुबे के

[सिंचाई तथा विद्युत मंत्री]

tubewells अगर कामयाब रहे तो न सिर्फ वहां पर बांध लगाने बल्कि ट्यूबवैल्ज़ लगाने पर भी सरकार ग़ौर करेगी ।

चौधरी इन्द्र सिंह जी ने कहा कि divisions कुछ ठीक तरीके से नहीं बनाए जाते । उन्हें पता नहीं यह ख्याल कहां से आया । मगर मैं उन्हें बताना चाहता हूँ कि irrigational headquarters, administrative convenience को देख कर नहीं बनाए जाते बल्कि channels को देख कर बनाए जाते हैं कि पानी कहां से आता है और यह रकबा किस Engineer के नीचे ठीक रहेगा । इन्होंने कैथल का ज़िक्र किया । इस बारे ग़ौर किया जाएगा कि कैथल का कुछ इलाका जो निरवाना के नीचे लगता है पिहोवा के नीचे कर देना चाहिए या नहीं। इस पर सरकार ग़ौर करेगी मगर निरवाना division को headquarter को तबदील करना practicable नहीं है इस पर सरकार ग़ौर कर चुकी है ।

सरदार हरचरण सिंह ने खदशा ज़ाहिर किया कि सिरसा ब्रांच को भाखड़ा से लगाने से Sirhind Feeder में पानी कम न हो जाए । मगर यह खदशा ठीक नहीं क्योंकि इस तरह से पानी में कोई फर्क नहीं पड़ेगा, Sirhind Feeder को पानी मिलता रहेगा ।

रूई वाले इलाके के लिए ज़्यादा पानी मांगा गया । इस बारे मैं उन्हें बताना चाहता हूँ कि सरकार इस बात का फैसला कर चुकी है कि रूई वाले इलाके को पानी ज़्यादा दिया जाए और इस के लिए हिदायतें जारी हो रही हैं । (तालियां)

प्रिंसिपल रला राम जी ने होशियारपुर के चोओं का ज़िक्र किया और कहा कि इन पर ज़्यादा काम होना चाहिए । जनाब, हमारी मास्टर प्लैन के मुताबिक कोई 500 मील लम्बे chos की training होनी है । बहुत से choes पर यह काम शुरू हो चुका है जैसे कि मनाली चो, घनाली चो, जमफली और मघरवाल वगैरह । इन का काम जल्दी ही पूरा हो जाएगा । बाकी बातें जो उन्होंने कीं उन का इस डिमांड से ताल्लुक नहीं है । (विघ्न)

डाक्टर मंगल सैन जी ने रोहतक का ज़िक्र किया और सोचा कि लोगों की वोटें हासिल करने के लिए यह साबत किया जाए कि रोहतक को अभी खतरा है और कि सरकार ध्यान नहीं देती । हालांकि उन को बखूबी मालूम है कि drain No. 8 पर किस तेज़ी से काम हो रहा है और उस के किनारों को मज़बूत करने के लिए रकम रखी गई है और हर तरह से इस बात की तरफ ध्यान दिया जा रहा है ।

चौधरी साधू राम जी ने कहा कि अम्बाला ज़िला में जो पहाड़ी पानी आता है उस के मुतअल्लिक सरकार ने कोई स्कीम नहीं बनाई । मैं उन्हें यकीन दिलाता हूँ कि जैसे उन्होंने कहा कि राक्शी और चुढ़ंग का पानी यमुना में डाला जा सकता है वह तजवीज़ पहले ही सरकार के ज़ेरे ग़ौर है और इंजीनियरज़ को कहा जाएगा कि इस सिलसिले में स्कीम बनाएं । इसी तरह पटियाला नाग जनता देवी choes के पानी को सतलुज में डालने की स्कीम मंजूर हो चुकी है और इस पर काम इसी साल शुरू हो जाएगा ।

जनाब, यह जो demands हैं यह बहुत जरूरी हैं । इन पर जो बहस हुई उस से सरकार को काफी फायदा पहुँचा है क्योंकि इस महकमें का ताल्लुक अवाम से है और उन को जो तकलीफें हैं वह उन के नुमायंदों से सुनकर हम उन्हें दूर कर सकते हैं । मैं आप का मशकूर हूँ कि आप ने मुझे वक्त दिया और मैं उम्मीद करता हूँ कि हाउस इन demands को पास करेगा । (तालियां)

(DEMAND NO. 7)

Mr. Speaker : Now, I will put the cut motions in respect of Demand No. 7 to the vote of the House. The first motion stands in the name of Shri Harbhagwan Maudgil.

Shri Harbhagwan Maudgil : Sir, I withraw my cut motion.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(The cut motion was, by leave, withdrawn)

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1/-.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs. 10.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Then there is a cut motion standing in the name of Shri Ram Piara.

Shri Ram Piara : Sir, I withdraw my cut motion.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(The cut motion was, by leave, withdrawn)

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs. 10.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs. 1,68,22,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head XVII—IRRIGATION RECEIPTS-DEDUCT-WORKING EXPENSES—18—OTHER IRRIGATION EXPENDITURE FINANCED FROM ORDINARY REVENUES.

The motion was carried.

(DEMAND NO. 8)

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs. 2,76,83,400 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON IRRIGATION ESTABLISHMENT.

The motion was carried.

(DEMEND NO. 31)

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1/-.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Then there is a cut motion standing in the name of Shri Parma Nand.

Shri Parma Nand : Sir, I withdraw my cut motion.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(The cut motion was, by leave, withdrawn)

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs. 4,23,28,860 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 68—CONSTRUCTION OF IRRIGATION, NAVIGATION, EMBANKMENT AND DRAINAGE WORKS.

The motion was carried.

Mr. Speaker : The House stands adjourned till 2.00 p.m. on Monday, the 20th March, 1961.

6-35 p.m.

(The Sabha then adjourned till 2.00 p.m. on Monday, the 20th March, 1961).

13239/PVS —350—31-10-61 C.,P. & S., Pb., Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha Debates

20th March, 1961

Volume I—No. 21

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Monday, the 20th March, 1961

Price : Rs. 7.35 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 21, DATED THE 20TH MARCH, 1961

Read	*for*	*on page*	*line*
postpone	postdone	(21)3	22
devastating	devarting	(21)5	8
Government	Glvernment	(21)5	7th from below
devastating	devasting	(21)6	15
excavated	exacavated	(21)7	4th from below
roads	raods	(21)9	10
non-existence	non-existance	(21)9	19
शर्मा	शर्ना	(21)57	32
Delete the word ‘लिल्ज़’		(21)57	32
train	trained	(21)58	31
Shrimati	Shimati	(21)74	21
Unstarred	Untsarred	(21)79	Heading
Answers	Answes	(21)81	Heading
Annexure	Aannexure	(21)89	6
Public Works	Public Werkes	(21)90	First
agree	agrec	(21)104	8
public	publie	(21)104	9
M.L.C's	L.M.C.s	(21)104	last
Agriculture	Agricuture	(21)108	24
war	wa	(21)117	13th from below
compost	compocit	(21)124	13th from below
ਵਿਚ	ਰਿਚ	(21)128	15th from below
ਜ਼ਰਾਇਤੀ	ਜ਼ਰਾਤਿਤੀ	(21)129	16
ਕਿ	ਚਿ	(21)137	17

PUNJAB VIDHAN SABHA

Monday, the 20th March, 1961.

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber Sector 1, Chandigarh at 2.00 p.m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

STARRED QUESTIONS AND ANSWERS

GOVERNMENT GIRLS SCHOOL, LONGOWAL, DISTRICT SANGRUR.

*6975. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether Government have recently started Middle Classes in Government Girls' School at Longowal in Sangrur district; if so, the number of additional teachers, if any, appointed in this institution for this purpose ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to construct a new building for the school referred to in part (a) above, if so, when ?

Shri Yash Pal (Deputy Minister).—(a) Yes , two Mistresses and one Lady teacher.

(b) No.

NEW GOVERNMENT SCHOOLS OPENED IN CERTAIN AREAS OF DISTRICT FEROZEPUR

*7057. **Sardar Gurmit Singh 'Mit' :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) The number of new Government Primary, Middle and High Schools opened in the areas within the jurisdiction of P.S. Baghapurana and Nihal Singh Wala in Ferozepur District during the period from 1957 to 1961.

(b) The number of schools upgraded from primary to middle and middle to high standard in the said areas during the above mentioned period ?

Shri Yash Pal (Deputy Minister) :

(a) 1957-58—

Primary Schools	..	Nil
Middle and High Schools	..	Nil

[Deputy Minister]

1958-59—

Primary Schools	..	4
Middle and High Schools	..	Nil

1959-60—

Primary Schools	..	2
Middle and High Schools	..	Nil

1960-61—

Primary Schools	..	2
Middle Schools	..	2
High Schools	..	Nil

(b) 1957-58—

Primary to Middle and Middle to High	..	Nil

1958-59— (Primary to Middle)	..	1

1958-59—

(Middle to High)	..	Nil

1959-60 and 1960-61— (Primary to Middle and Middle to High)	..	Nil

ELECTION TO PANCHAYATS IN THE VILLAGES IN DISTRICT SANGRUR

*6976. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Community Development be pleased to state the names of villages in Sangrur District where elections to Panchayats have not been held so far and the reasons therefor in each case ?

Shri Dalbir Singh (Deputy Minister).—The names of 10 Panchayats where elections could not be held along with the reasons of the same are as under :—

Block	Panchayats	Reasons
Narwana ..	1. Bhullan 2. Mandwi	People wanted separate Panchayats.
Sunam ..	1. Shaffipur Kalan 2. Shaffipur Khurd 3. Ghanaur Rajputan	The elections were postponed by the Govrnement on account of demarcation of Sabha areas in respect of these Panchayats.

Block	Panchayats	Reasons
Ahmadgarh ..	1. Minal ..	Three nomination papers were received against five seats.
Mahal Kalan	1. Diwana ..	All nomination papers were rejected for one reason or the other.
Safidon	1. Didwara .. 2. Bulani ..	In both these villages contesting candidates wanted to come to compromise. As they could not come to compromise they decided that all of them should withdraw and other candidates may be nominated unanimously.
Kalait ..	1. Shangan ..	The elections could not be held because the villages were notified in one Panchayat namely Shangan while the villagers wanted separate Panchayats.

श्री राम प्यारा : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि जिन्हों ने अलहदा पंचायतों की मांग की है उन वोटरों की तादाद क्या है ?

उप मन्त्री (श्री दलबीर सिंह) : यह off hand कैसे बताई जा सकती है ?

श्री राम प्यारा : क्या जिसके nomination paper आए उसे अलहदा declare किया गया या सारी पंचायतों के elections postdone किये गए ।

उप मन्त्री : मेरा ख्याल है तीन के हो चुके हैं बाकी के नहीं ।

डाक्टर परमा नन्द : जिन देहात की अलहदा पंचायत बनाई गई क्या उन की रज़ामन्दी मांगी गई थी ?

मन्त्री : पहले तीन-तीन, चार-चार गांवों की एक पंचायत थी लेकिन अब अगर कोई मांग करे तो अलहदा बना देते हैं ।

श्री भाले राम : क्या जो separation की मांग करें उन को separate कर दिया जायगा ?

मन्त्री : जिन्होंने elections से पहले मांग की थी वे कर दी गई हैं ।

MASTER PLAN FOR FLOOD CONTROL AND DRAINAGE

*6719. **Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) whether the Government have prepared any Master Plan for Flood Control in the catchment areas of the Ravi, Beas and Yamuna river and for drainage schemes ; if so, the details thereof together with the total amount earmarked for the purpose in the 2nd and 3rd Plan separately ;

Sardar Atma Singh

(b) whether any targets in regard to flood control and drainage schemes were fixed during the 2nd plan ; if so, the extent to which these have been achieved and the reasons for not achieving them fully ?

Shri Dalbir Singh(Deputy Minister): (a) Master Plan for flood control and drainage for the entire scheme has been prepared with an estimated cost of Rs. 28.44 crores. An amount of about Rs. 5.10 crores is expected to be spent on flood control and drainage schemes during the II Plan period whereas a sum of about Rs. 12.08 crores is further proposed to be spent during the III Plan period. A copy of the Master Plan and III Five-Year Plan showing the details of schemes and the amount earmarked for each scheme is laid on the Table.

(b) Target for the II Plan was to give maximum benefit to maximum area within the funds made available by the Government of India as loan assistance. The allocation for the loan assistance made by the Government of India was Rs. 3.94 crores for the 2nd Plan. Against this the expenditure on these schemes is expected to Rs. 5.10 crores in the II plan period. In other words, a sum of Rs. 116 lacs over and above the loan assistance, from Government of India is being spent from the States resources. Target fixed has accordingly been exceeded.

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE WORKS IN THE PUNJAB STATE

TABLE OF CONTENTS

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE WORKS IN THE PUNJAB STATE

Punjab is witnessing devasting floods annually or biannually, particularly since 1947, some of them like that of the year 1955, being unprecedented in the known history. Floods caused by the rainfall of heavy intensity in the end of September or early October are causing terrible devastation and bringing untold misery to the people of the State.

As a result of the floods of 1955, the total loss in the State was estimated at Rs. 43.46 crores excluding loss to the Government Buildings and Public Utility Services. An area of above 49 lacs acres was submerged in the State. Crops in an area of 24.75 acres were damaged. Cattle worth Rs. 1.63 lacs in erstwhile Pepsu and cattle numbering 51279 in erstwhile Punjab were lost. Loss of houses which collapsed amounted to Rs. 17.56 crores. The State Government had to spend an amount of Rs. 7.13 crores in taking flood relief measures in erstwhile Punjab State only, in addition to the remission of land revenue. The public in general also rendered generous help towards the people residing in the flood-affected area.

The State Government in pursuance of the decision taken on 8th November, 1955, by the Emergency Committee, appointed a Superintending Engineer in the Irrigation Branch to investigate the causes of flooding and to suggest suitable remedial measures. The following factors were considered to be mainly responsible for heavy flooding.—

(a) Inadequate drainage system.

(b) Inadequate waterways under embankments of roads, railways and irrigation channels.

(c) Spills from the river and breaches in the river embankments.

(d) Absence of dams and check-dams in the river catchments.

(e) Denudation of hills.

Floods are occasioned by heavy rain storms. These have occurred in the past and are bound to follow in future. In investigating the causes of flooding and suggesting the remedial measures, the aim is to reduce the furiousity of the floods and afford protection against them in the basin of each river.

To tackle this problem which also accentuated the problem of waterlogging a master plan for flood protective and surface drainage works has been prepared. Under the present existing circumstances the master plan amounting to Rs. 28 crores, provides for the construction of new embankments and strengthening old ones, opening out of all old drainages to a capacity of 3 cusecs and enlarging the capacity of important drains to 4 cusecs ; controlling and training choes and Nallahs, protective works for the village-abadis, office and residential accommodation for the staff of one circle required for the maintenance of the works.

The loan assistance provided by the Central Government during the Second Plan for these works is Rs. 3.94 crores. This loan assistance which forms 6.6 per cent of the total allocation made by the Central Glvernment for the flood protective and drainage works to all the States, is highly disproportionate to the flood damages experienced by the Punjab State as the flood damage experienced by Punjab State forms 15 per cent of the total damage sustained by all the States in India.

The present allocation of Rs. 3.94 crores for the Second Plan is disproportionate to the damage caused to the Punjab by the flooding and is also less than the proportionate share out of the total, therefore, the Punjab needs more money for the Second

[Deputy Minister]
Plan than already allocated. With the meagre allocation the State Government started work on some of the most important schemes to serve the worst affected areas during the Second Plan. The total cost of the schemes proposed to be taken up during the Second Plan is Rs. 848.81 lacs. Work on some of the flood protective and drainage schemes would be completed in full by the end of Second Plan. The cost of all such schemes is Rs. 100.47 lacs. Works costing Rs. 454.81 lacs on the remaining schemes will have to be carried out in the Third Five-Year Plan.

The result of constructing some of the river embankments and the drains have yielded significant results. During the floods of 1958, an area of about 29 lacs acres was affected. Loss of 18 heads of cattle, 4 human lives and damage to 439 houses only occurred. In case the loan assistance had been increased as repreatedly requested, it would have been possible to complete some more essential works which would have rendered a greater relief and would have lessened the burden on the State and Centre Exchequers.

In order to minimise the crippling blows of devasting floods which apart from causing wide-spread misery and destruction of crops etc., had well nigh crippled the financial resources of State Government, 32 new schemes costing Rs 19.95 crores are necessary to be executed which have been included in the Master Plan to cater for all the affected areas in the State. Out of this amount Rs. 11.55 crores are placed in A category and Rs. 8.40 crores in B category. Works amounting to Rs. 3.06 crores out of category B are proposed to be executed during the 4th Plan. At the moment, it is felt that all the schemes when completed wil l give relief to all the affected areas. Yield of the crops in the whole area is bound to increase. The maximum benefit that would be so derived is expected to be about 18.55 lacs acres i.e. 20 per cent of the total catchment (14.490 Sq. Miles or 92.74 lacs acres) which is at the moment worst affected.

Seventy five per cent V.R. Bridges, 90 per cent enlarging capacity of the drains, 66 per cent training and controlling choes and Nallas, 60 per cent payment of compensation for the land, 5 per cent new bunds except along Ravi River and 90 per cent constructing tributary drains, of the new schemes with the exception of schemes of Western Jamuna Canal Tracts have been placed in category B for the Third Plan. In case of Western Jamuna Canal Tract, 25 per cent of V.R. Bridges, 50 per cent of compensation for land, 20 per cent enlarging the capacity of drains, 25 per cent of constructing tributary drains 33 per cent of constructing boundary roads along existing drains and 50 percent construction of bridges on existing drains. I have been placed under B priority and this entire work is proposed to be spilled over to IV Plan.

All the remaining works are placed in category A and are required to be taken up on emergent basis.

Out of B priority provisions in all tracts except Western Jamuna Canal , 25 per cent V.R. Bridges, 50 per cent payment of compensation for the land, 30 per cent enlarging the capacity of the drains, 5 per cent new bunds, 5 per cent training and controlling, choes and nallas and 25 per cent constructing tributary drains of the new schemes, are proposed to be spilled over to the Fourth Plan.

The total amount provided for the implementation of the continuing schemes of the Second Plan and new schemes of the Third Plan in the 3rd Plan is Rs. 21.44 crores. Schemes taken up in the Second Plan are proposed to be implemented in full in the Third Plan period. The spill over from the schemes taken up during the Third Plan will be about Rs. 3.06 crores to 4th Plan.

The break-up of the provision in the Master Plan for the various regions is as under :—

Serial No.	Region	Master Plan (in crores)	*Third Plan*		
			Category A in crores in	Category B crores	Spill over in crores
		Rs	Rs	Rs	Rs
1	Hindi ..	5.20	3.53	0.16	0.63
2	Punjabi ..	22.27	11.95	4.84	2.42
3	Non-breakable	0.97	0.62	0. 34	0.01
	Total ..	28.44	16.10	5.34	3.06

The schemes provided in the Plan will, during the implementation of the Plan, provide employment to the various categories of workers as under :—

(1) Administrative and Clerical	..	About 3, 395 men years
(2) Technical	..	About 5,138 men years
(3) Skilled	..	About 14,411 men years
(4) Unskilled	..	About 1,49,964 men years

All the schemes when completed will, in addition to saving the State and Central Governments from the payment of flood relief aid and granting remission of revenue, benefit the State in the following respects :—

(1) Storm rain water will be drained off effectively and agricultural crops and property would be saved from flooding.

(2) The area will be reclaimed to a certain extent and crop production will increase.

(3) Stability in the economic conditions of the farmers will be brought out.

(4) A great suffering of the people will be mitigated.

(5) Malarial conditions will decrease.

(6) Water-logging will be reduced.

(7) This will provide employment sources for the labour.

(8) There will be saving in the foreign exchange to a considerable extent with the increase in the food-grain production.

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE WORKS IN THE PUNJAB STATE

SUPPLEMENTARY NOTE

To deal with the Flood and Drainage problem in the State, as briefly referred to in the 'General Note' the State can be divided into 5 different tracts on the basis of various River Basins as under :—

(i) Upper Bari Doab Tract

The Upper Bari Doab tract lies between the rivers Ravi and Beas. The tract is traversed by 5 main Nallahs namely Naumni Nallah, Kiran Nallah, Hudiara Nallah, Kasur Nallah and Patti Nallah. The Naumni Nallah with its tributary Parma Nand Nallan and the Kiran Nallah outfall into River Ravi, the Hudiara and Kasur Nallahs cross the Indian territory and enter into Pakistan territory, whereas Patti Nallah outfalls into Sutlej River below the confluence of Beas and Sutlej river at Harike. The entire tract is badly affected by floods from river spills and rain storm water on account of blocked drainages and inadequate waterways under a vast network of roads, railways and canals.

To afford protection to bet areas from river spills about 80 miles long embankment along left of River Ravi is under construction for the last 6-7 years and another embankment 8 miles long along the right bank of the river along with of spurs has also been undertaken and proposed to be completed during the 3rd Plan. For the protection of these embankments and of the village *abadies* along the river, deflecting spurs are also proposed to be built during the 3rd Plan.

To tackle with drainage problem, 370 miles canalization of main Nallahs and construction of tributary drains has been undertaken during the 2nd Plan and about 850 miles long other drains are proposed to be executed during the 3rd Plan. In addition a net work of about 390 miles small tributary drains are also proposed to be exacavated, to drain off the entire catchment into their parent drains.

All the emergent works as detailed in the General Note will be carried out during the 3rd Plan period and less important works will be spilled over to the 4th Plan.

[Deputy Minister]

The drains are being constructed with a capacity of 2 Cs. per square mile of catchment area and will subsequently be enlarged for a capacity of 4 Cs. per sq. mile. The masonry works except village roads, bridges and less important drainage crossings are, however, being constructed for the maximum computed discharges based on the formula $C\sqrt{A}$, the value of C varies from 200 to 2000 according to the intensity of rainfall and nature of soil.

All the schemes when completed, will provide relief from floods to an area of about 11.58 lacs acres in Amritsar and Gurdaspur Districts and will increase crop production which would ultimately provide stability in the financial condition of the people.

An expenditure of Rs. 6.46 crores is estimated to be incurred on execution of these schemes.

(*ii*) *Bist Doab Tract*

The Bist Doab tract lies between the river Beas and river Sutlej. This tract is ravaged by floods from the following four sources :—

(a) Spills from the left bank of the river Beas.

(b) Spills from the right bank of the river Sutlej.

(c) A large number of choes coming down from the outer Shivalik Hills.

(d) Inadequate surface drainage.

The choes emerging from the hills in Hoshiarpur District have their outfall into the West Bein after crossing the Jullundur -Pathankot Road. The West Bein serves the area irrigated by the Shah Nahar Canal in Hoshiarpur District and the area of Kapurthala District and outfalls into river Beas near village Alikalan upstream of Harike Headworks.

The East-Bein tributary of river Sutlej, serves the area irrigated by the Bist Doab Canal System and the choes emerging from the hills of Hoshiarpur District after crossing the Jullundur Branch, outfall into the East Bein.

The protective measures against river spills are being provided by putting in about 41 miles long flood embankment along the left bank of river Beas, in continuation of the existing Bein Bund about 16 miles long. This will protect the Bet area in Hoshiarpur and Kapurthala Districts.

Another 14 miles long embankment along right bank of Beas is proposed to be built during the 3rd Plan.

Protection to village *abadies* against rivers and choes are also proposed to be provided where considered essential.

To tackle with the flooding problem of this tract, canalizing of about 60 miles choes has been undertaken during 2nd Plan period and about 410 miles of choes are proposed to be canalized and trained in 3rd and 4th Plans in additon to canalization of East and West Bein. Small tributary drains about 135 miles in length are also proposed to be constructed during 3rd Plan.

All the emergent schemes as detailed in the General Note will be carried out during the 3rd Plan period and less important works will be spilled over to the 4th Plan.

The construction of drains and canalization of drains will be carried out with a capacity of 2 C.s. per sq. mile of catchment area and will subsequently be enlarged to a capacity of 4 Cs. per sq. mile. The masonry works except village road bridges and less important masonry works are, however, proposed to be carried out for a maximum capacity based on the formula $Q=C\sqrt{A}$, the value of C varying from 200 to 2000. All the schemes when completed will provide relief to the tract in a catchment of about 10.24 lacs acres in Hoshiarpur, Jullundur and Kapurthala Districts. The total cost of the schemes is estimated as Rs. 4.03 crores.

(iii) Sirhind and Ferozepur Canal Tract

This tract borders the river Sutlej right from Rupar up to the point where the Sutlej enters Pakistan territory. This tract lies between the river Sutlej on one side and the Lissara Nallah on the other side. The western side of the tract is served by the Sukkar Nallah, Jalalabad Drain, and Salem Shah drain which outfall into river Sutlej. The eastern portion i.e. the area between the river Sutlej and the head reach of Sirhind Canal is served by Budha Nallah which outfalls into river Sutlej. The bet area of the tract along its entire course from Rupar to the Pakistan border receives spills from the river and gets flooded, other areas of the tract farther from the river get flooded on account of vast net work of canals, raods and railways.

There exists an embankment about 100 miles long, along left bank between Harike Barrage and Suleimanki Head to prevent flooding by the spills from river Sutlej in this reach, but it requires restoring and strengthening in a length of about 65 miles below Ferozepur, for which provision has been made in the Master Plan.

Upstream of Harike Barrage——————19 miles long new embankments are proposed to be constructed at different sites. In addition the river is proposed to be canalized in about 100 miles length below Rupar, after the completion of Bhakra Dam to prevent flooding and the meandering action of the river.

To deal with the flooding from the rain storm waters on account of non existance of adequate drainages, a net work of construction of drains and canalization of Nallah comprising a total length of about 765 miles has already been taken in hand during the 2nd Plan and about 460 miles more length is proposed to be taken up during the 3rd Plan. In addition to it, about 135 miles long small tributary drains to drain off effectively the entire catchment, are also proposed to be dug.

The construction of drains and canalization of Nallah is being carried out with a capacity of 2 Cs. per square mile and provision for subsequently enlarging these to a capacity of 4Cs. per square mile, has been made in the Master Plan. The masonry works except village road bridges and less important drainage crossings over irrigation channels are, however, being constructed for the maximum computed discharges with the formulae $Q : C\sqrt{A}$, adopting the value of C as 200 or 400 according to the rainfall and the nature of soil.

All the emergent works as detailed in the General Note will be carried out during the 3rd Plan, whereas the lesser important works will be carried out during the 4th Plan.

All the schemes when completed will provide relief to the tract in a catchment area of 22.40 lacs acre.

The cost of the schemes is estimated to Rs 5.98 crores.

(iv) *Ghaggar tract*

The Ghaggar which has important tributaries such as Tangri, Markanda, Saraswti and a large number of Choes such as Sirhind, Jambowali, Patiala and others has become a dead river, without a proper outfall. This, however, has a diversion weir at the Ottu lake where from two irrigation channels of nominal capacity namely Northern Ghaggar Canal and Southern Ghaggar Canal offtake. The Ghaggar escapage below the Ottu lake gets lost in sand dunes.

Protection to the area against flooding from river and Choes spill is proposed to be provided by building 12 miles long new embankments and strengthening and repairing 20 miles long existing Dhakansu and Pachidhara bunds. The towns and village abadies under threat from Ghaggar river and its tributaries are also proposed to be provided protection

For expeditious disposal of rain storm water the dead Nallahs of the tract i.e. Sirhind Choe, Lissara Nallah, Jambowali Choe etc. are proposed to be canalized and provided with proper outfalls into the river Ghaggar on Sutlej controlling and training of large number of Choes between Rupar and Chandigarh and Chandigarh and Jagadhri is also of a vital necessity.

Canalization of Sirhind Choe and construction of 655 miles long drains have been undertaken during the 2nd Plan, work on other drains and choes about 503 miles long is proposed to be carried out during the 3rd Plan. Major and important works as detailed in the general note, will be executed during the 3rd Plan while the remaining work will be carried out during the 4th Plan.

[Deputy Minister]

The construction of drains and canalization of Nallahs is being carried out with a capacity of 2 Cs. per square mile and provision for subsequently enlarging these to a capacity of 4 Cs. per square mile has been made in the Master Plan. The masonry works, leaving less important ones and village road bridges, are, however, being constructed for the maximum computed discharge with the formulae $Q=C\overline{/A}$ keeping the value of C as 200 to 2000 varying according to the intensity of rainfall and the nature of soil.

All the schemes which are estimated to cost about Rs 6.57 crores, when completed, will provide relief to the entire tract in a catchment of about 19.54 lacs acres.

(v) *Western Jumna Canal Tract*

The tract lying between the river Ghaggar and Jumna is known as Western Jumna Tract. This tract suffers extensive flooding from the river Jumna as also from torrents known as Rakshi and Chautang. The Chautang is a most important Nallah in this tract, which along with its tributary Rakshi, does a considerable damage to the area in the Karnal and Rohtak Districts. Both the Nallah and its tributary start from the denuded sub-mountaneous tract at the foot of Shivaliks and die out partly in Hansi Tehsil of Hissar District and partly in the Jhajjar Tehsil of Rohtak District. In its course, it does considerable damage. After crossing the Sirsa Branch of the Western Jumna Canal, it bifurcates in the Chautang escape which heads towards Hansi and into Nai Nallah which heads towards Rohtak.

A larger part of the flood waters of Chautang Nallah takes its course along the Nai Nallah in the Karnal District and the disposal of the Nai Nallah waters all along, in the past presented a serious problem. Provision in the Master Plan has now been made to canalize Chautang Nallah,Nai Nallah and diverting the Nai Nallah into Main Drain No.2 Construction of continuous flood embankment along the right bank of river Jumna on the Punjab side will not be permitted for the present by the Yamuna Committee of the North West River Commission. Provision in the Master Plan is, therefore, only made for the construction of spurs and embankments for the protection of towns and village abadis, under the direct hit of the river. Construction of spurs and protective works on right side of the river at various sites such as at Nagla, Kunjpura, Dhansauli, Jundpura and Dabkauli have already been undertaken during the 2nd Plan and almost completed. Protective works at other severly hit places will be carried out during 3rd Plan.

As regards surface drainage, work on 254 miles long drains has already been taken up during 2nd Plan. Work on more drains measuring about 750 miles will be taken up in 3rd Five Year Plan. In addition, about 300 miles of small tributary drains are also proposed to be dug to provide for an effective drainage of the tract. The construction of drains with the exception of Gaunchi drainage system in Gurgaon District is being carried out to cater for a capacity of 2 Cs. per square mile of catchment and provision for subsequently enlarging these to a capacity of 4 Cs. per square mile has also been made in the Master Plan. The masonry work except in the case of Gaunchi drainage system are being constructed for the maximum computed discharge with the formula $Q : C/A$ keeping the value of C from 200 to 2000 which varies according to the intensity of rainfall and the nature of the soil.

In the case of Gaunchi drain however, the drain is being excavated for a capacity of 5 Cs. per square mile and provision made for its ultimate enlarging to the capacity of 10 Cs. per square mile. The masonry works are, however, proposed to be constructed for a drain section of 10 Cs.

All the emergent works as detailed in the General Note will be carried out during the 3rd Plan, whereas the lesser important items will be carried out during the 4th Plan.

All the schemes costing about Rs 4.63 crores will serve an area of about 28.67 lacs acres in Karnal, Rohtak, Hissar and Gurgaon Districts.

(vi) *Link drains*

Apart from the drains proposed to be constructed by the department, there are a number of link and field drains which are proposed to be constructed through voluntaary labour. The length may run into several hundreds miles.

(vii) *State-wise Schemes*

Apart from the tract-wise schemes, there are certain schemes which cannot be split up by tracts at this stage. Such schemes have been termed as State-wise schemes and include the following schemes :

(1) Construction of residential and non-residential accommodation for Drainage Organization.

(2) Investigation of drainage schemes.

(3) Research and observations by D.I.P.R. in connection with flood protection and drainage schemes.

(4) Unforeseen schemes, which may have to be undertaken subsequently.

These schemes estimated to cost about Rs 0.78 crores will be undertaken in 3rd Plan.

Master Plan of Flood Protection and Drainage Schemes in Punjab State

Serial No.	Name of Tract	Schemes to be completed during 2nd Five-Year Plan period	Amount to be spent in 2nd-Plan period on continuing Schemes	Amount to be spent in III Plan	Amount of spill over to IV Plan	Total Rs Lacs
1	U.B.D.C.Tract ..	65.10	117.44	412.96	50.45	645.95
2	Bist Doab Tract ..	7.50	27.60	321.78	46.57	403.45
3	Sirhind and Ferozepore Canal Tract	5.77	52.67	470.22	69.41	598.07
4	Ghaggar Tract ..	9.47	36.41	531.41	79.33	656.62
5	W.J.C.Tract ..	12.63	59.40	330.17	59.52	461.72
6	State Wide Schemes	..	..	77.37	1.00	78.37
	Total ..	100.47	293.52	2,143.91	306.28	2,844.18

PUNJAB STATE

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND SURFACE DRAINAGE SCHEMES

ABSTRACT BY ITEMS OF WORKS

Priority		Continuing Schemes		New Schemes			
		Total Cost	Spill over to 3rd Plan	Total Cost	3rd Plan Provision	Spill over to 4th Plan	Total provision in 3rd Plan
(a) Flood Protection	A	110.10	36.84	135.60	135.60	..	172.44
Works	B	..	..	2.91	..	2.91	..
(b) Controlling and	A	5.25	4.60	145.40	145.40	..	150.00
Training Choes	B	..	..	130.99	117.78	13.21	117.78
(c) Surface Drainage	A	632.99	413.37	824.44	824.44	..	1,237.81
Scheme	B	..	..	677.67	388.51	289.16	388.51
(d) Miscellaneous State	A	..	..	50.00	50.00	..	50.00
wide (Building) Investigation and unforeseen	B	..	..	28.37	27.37	1.00	27.37
Total	A	748.34	454.81	1,155.44	1,155.44	..	1,610.25
	B	..	..	839.94	533.66	300.28	533.66
Grand Total		748.34	454.81	1,995.38	1,689.10	309.28	2,143.91

[Deputy Minister]

MASTER
OF
FLOOD PROTECTION AND SURFACE
GENERAL

Serial No.	Tract	Priority	Continuing Schemes		New Schemes	
			Total Cost lacs Rs	3rd Plan spill-over lacs Rs	Total Cost lacs Rs	Priority-wise lacs Rs
1	Upper Bari Doab Canal Tract	.. A	274.12	156.68	306.73	133.60
		B	..	..	..	172.93
2	Bist Doab Tract	.. A	44.05	16.45	351.00	205.84
		B	..	..	..	146.06
3	Ferozepur and Sirhind Canal Tract	A	178.93	126.25	413.38	220.38
		B	..	..	..	192.50
4	Ghaggar Tract	.. A	137.07	100.66	510.08	269.52
		B	..	..	..	240.56
5	Western Jumna Canal Tract	.. A	114.17	54.77	334.92	275.40
		B	..	..	..	59.52
6	State-wide Schemes	.. A	..	..	78.37	50.00
		B	..	..	..	28.37
	Total	.. A	748.34	454.81	1,995.38	1,155.44
		.. B	..	..	..	839.04

PLAN

DRAINAGE SCHEMES
ABSTRACT

III Plan Year-wise break up					Total lacs Rs	Region-wise break up		Un-breakable	Spill over to IV Plan
1st year lacs Rs	2nd year lacs Rs	3rd year lacs Rs	4th year lacs Rs	5th year lacs Rs		Punjabi	Hindi		
66.07	66.57	76.31	54.37	27.16	290.48	290.48	..	..	..
1.30	17.53	37.56	35.13	30.96	122.48	122.48	..	..	50.45
21.38	33.07	50.40	68.00	49.44	222.29	222.29	..	..	..
5.00	5.00	22.00	35.05	32.44	9.49	99.49	..	..	46.57
65.74	86.00	72.01	67.03	56.35	347.13	347.13	..	..	..
..	21.78	32.00	34.00	35.31	123.09	123.09	..	..	69.41
53.50	76.16	82.80	81.50	76.22	370.18	335.63	22.55	12.00	..
6.00	31.15	37.30	40.90	45.88	161.23	138.53	16.20	6.50	79.33
35.71	73.06	93.47	74.82	53.11	330.17	..	330.17	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	59.52
8.30	17.30	13.80	5.30	5.30	50.00	..	..	50.00	..
3.00	3.00	8.30	6.67	4.40	27.37	..	..	27.37	1.00
250.70	352.16	388.79	351.02	267.58	1,610.25	1,195.53	352.72	62.00	..
15.30	78.46	137.16	163.75	148.99	533.66	483.59	16.20	33.87	306.28

[Deputy Minister]

MASTER

OF

FLOOD PROTECTION AND SURFACE DRAINAGE

Serial No.	Name of the Scheme	Priority	Serial No. priority	Continuing of New Schemes		Cost of New Schemes	
				Total cost	Spill-over to 3rd Plan	Total	Priority-wise
1	2	3	4	5	6	7	8
	U. B. D. C. TRACT						
	(a) *Flood Protection Works*						
1	Constructing Flood Protection Works along River Ravi (Continuing)	A	(2)	61.0	24.14	..	..
		B	..	..	..	..	..
2	Constructing Flood Protection Works along River Ravi (New)	A	(12)	..	..	25.0	25.0
		B	..	..	..	..	..
3	Constructing Protection Works for villages along River Ravi	A	(38)	..	..	10.0	10.0
		B	..	..	..	..	..
	Total Flood Protection Works	A	..	61.0	24.14	35.00	35.00
		B	..	..	..	..	..
	(b) Controlling and Training Choes and Nallahs	..	..	..	..	..	..
	Total Controlling and Training of Choes and Nallahs	..	..	..	..	..	..
	(c) *Surface Drainage*						
1	Constructing Surface Drainage (Continuing) in U.B. D. C. Tract	A	(4)	213.12	132.54	..	..
		B	..	..	..	..	..
2	Constructing surface drain (New in U.B. D.,C. Tract)	A	(14)	..	..	107.94	82.40
		B	..	..	..	25.44	25.44
3	Enlarging capacity of drains in U.B.D.C. Tract	A	(33)	..	..	117.89	11.80
		B	..	..	..		106.09
4	Constructing Tributary Drain in U.B.D C. Tract	A	(28)	..	..	46.00	4.60
		B	..	..	..		41.40
	Total surface Drains in U.B. D.C. Tract	A	..	213.12	132.54	271.73	98.80
		B	..	..	..		172.93
	Total U. B. D.C. Tract	A	..	274.12	156.68	306.73	133.80
		B	..	..	..		172.93

PLAN

SCHEMES (COST IN LACS OF RUPEES)

III PLAN YEAR-WISE BREAKS UP					Total	REGION-WISE BREAK-UP		Un-break-able	Spill-over to IV Plan
1st year	2nd year	3rd year	4th year	5th year		Punjabi	Hindi		
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
10.00	9.14	5.00	..	..	24.14	24.14	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3.00	5.00	5.00	5.00	7.00	25.00	25.00	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
2.00	2.00	2.00	2.00	2.00	10.00	10.00	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
15.00	16.14	12.00	7.00	9.00	59.14	59.14	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
47.07	27.00	38.20	16.43	3.84	132.54	132.54	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
4.0	18.63	20.11	25.34	14.32	82.40	82.40	..	..	..
1.3	2.53	2.56	0.13	3.86	10.38	10.38	..	..	15.06
..	3.80	4.00	4.00	..	11.80	11.80	..	..	..
..	15.00	25.00	25.00	17.20	82.20	82.20	..	..	23.89
..	1.00	2.00	1.60	..	4.60	4.60	..	..	..
..	..	10.00	10.00	9.90	29.90	29.90	..	..	11.50
51.07	50.43	64.31	47.37	18.16	231.34	231.34	..	..	..
6.30	17.53	37.56	35.13	30.96	122.48	122.48	..	..	50.45
66.07	66.57	76.31	54.30	27.16	290.48	290.48	..	..	..
1.30	17.53	37.56	35.13	30.96	122.48	122.48	..	..	50.45

[Deputy Minister]

MASTER
OF
FLOOD PROTECTION AND SURFACE

Serial No.	Name of the Scheme	Priority	Serial number of priority	Continuing of New Schemes		Cost of New Schemes	
				Total cost	Spill-over to 3rd Plan	Total	Priority-wise
1	2	3	4	5	6	7	8
	BIST DOAB TRACT						
	(a) *Flood Protection Works*						
1	Constructing Flood Protection Works (Continuing) along River Beas	A B	(3) ..	29.25 ..	5.8 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Flood Protection Works (New) along River Beas	A B	(13) ..	.. ..	.. ..	34.51 ..	33.00 1.51
3	Constructing Protective Works for villages along River Beas	A B	(39) ..	.. ..	.. ..	10.00	10.00 ..
	Total Flood Protection Works	A B	.. ..	29.25 ..	5.88 ..	44.51	43.00 1.51
	(b) Controlling and Training Choes and Nallahs (Continuing) in Bist Doab Tract	A B	.. ..	5.25 ..	4.60 ..	.. ..	.. ..
2	Controlling and Training of Choes and Nallahs (New) in Bist Doab Tract	A B	(23) ..	.. ..	.. ..	105.39	55.44 49.95
	Total Canalizing Choes and Nallahs	A B	.. ..	5.25 ..	4.60 ..	105.39	55.44 49.95
	(c) *Surfacc drains*						
1	Constructing Surface Drains (Continuing) in Bist Doab Tract	A B	(5) ..	9.55 ..	5.97 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Surface Drains (New) in Bist Doab Tract	A B	(15) ..	.. ..	.. ..	138.00	101.00 37.00
3	Enlarging capacity of drains in Bist Doab Tract	A B	(34) ..	.. ..	.. ..	54.00	5.40 48.60
4	Constructing Tributary Drains in Bist Doab Tract	A B	(29) ..	.. ..	.. ..	1.00 9.00	10.00
	Total Surface Drainage	A B	.. ..	9.55 ..	5.97 ..	202.00	107.40 94.60
	Total Bist Doab Tract	A B	.. ..	44.05 ..	16.45 351.90	205.84 146.06	21.38 5.00

PLAN

DRAINAGE SCHEMES

III Plan Year-wise break-up					Total	Region-wise break-up		Un-break-able	Spill-over to IV Plan
1st year	2nd year	3rd year	4th year	5th year		Punjabi	Hindi		
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
3.38	2.5	..	..	..	5.88	5.88	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
13.00	5.00	5.00	18.00	12.00	33.00	33.00	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	1.51
2.00	2.00	2.00	2.00	2.00	10.00	10.00	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
8.38	9.50	7.00	10.00	14.00	48.88	48.88	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	1.51
8.60	1.00	..	..	..	4.60	4.60	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3.00	11.00	13.00	17.00	11.44	55.44	55.44	..	..	..
5.00	5.00	10.00	15.00	10.19	45.19	45.19	..	..	4.76
6.60	12.00	13.00	17.00	11.44	60.04	60.04	..	..	..
5.00	5.00	10.00	15.00	10.19	45.19	45.19	..	..	4.76
4.90	1.07	..	..	..	5.97	5.97	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1.50	10.50	25.00	40.00	24.00	101.00	101.00	..	..	..
..	..	..	3.25	6.75	10.00	10.00	..	..	27.00
..	..	5.40	..	..	5.40	5.40	..	..	..
..	..	12.00	13.80	12.00	37.80	37.80	..	..	10.8
..	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	..	..	..	..
..	..	3.00	3.50	6.50	6.50	..	..	2.50	..
11.57	30.40	41.00	24.00	113.37	113.37	..	..	..	..
..	12.00	20.05	22.25	54.30	54.30	..	..	40.30	..
33.07	50.40	68.00	49.44	222.29	222.29	..	..	..	..
5.00	22.00	35.05	32.44	99.49	99.49	..	..	46.57	..

[Deputy Minister]

MASTER OF FLOOD PROTECTION AND SURFACE

Serial No.	Name of the Scheme	Priority	Serial number of priority	Continuing Schemes		New Schemes	
				Total cost lacs Rs	Spill-over to III Plan lacs Rs	Total cost lacs Rs	Priority-wise lacs Rs
	FEROZEPORE AND SIRHIND CANAL TRACT						
	(a) *Flood Protection Works*						
1	Constructing Flood Protection Works along River Sutlej (Continuing)	A B	(9) ..	7.30 ..	2.60 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Flood Protection Works (New) along River Sutlej	A B	(21) ..	.. ..	.. ..	28.00 ..	26.60 1.40
3	Constructing Protection Works for villages along river Sutlej	A B	(40) ..	.. ..	.. ..	10.0 ..	10.00 ..
	Total Flood Protection Works	A B	.. ..	7.30 ..	2.60 ..	38.00 ..	36.60 1.40
	(b) *Controlling and Training Choes and Nallahs*						
1	Controlling and training Choes and Nallahs (New) in Ferozepore and Sirhind Canal Tract	A B	(24) ..	.. ..	.. ..	50.0 ..	26.30 23.70
	Total Controlling and Training of Choes and Nallahs	A B	.. ..	.. ..	.. ..	50.0 ..	26.30 23.70
	(c) *Surface Drainage*						
1	Constructing Surface Drain (Continuing) in Ferozepore and Sirhind Canal Tract	A B	(6) ..	171.63 ..	123.65 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Surface Drain (New) in Ferozepur and Sirhind Canal Tract	A B	(16) ..	.. ..	.. ..	193.98 ..	144.84 49.14
3	Enlarging capacity of Drains in Ferozepore and Sirhind Canal Tract	A B	(35) ..	.. ..	.. ..	116.40 ..	11.64 104.76
4	Constructing Tributary Drains in Ferozepore and Sirhind Canal Tract	A B	(30) ..	.. ..	.. ..	15.0 ..	1.50 13.50
	Total Surface Drains	A B	.. ..	171.63 ..	123.65 ..	325.38 ..	157.98 167.40
	Total Ferozepore and Sirhind Canal Tract	A B	.. ..	178.93 ..	126.25 ..	413.38 ..	220.88 192.50

PLAN

DRAINAGE SCHEMES

III PLAN YEAR-WISE BREAKUP					Total lacs Rs	BREAK UP (REGION-WISE)		Un-break-able lacs Rs	Spill-over to IV Plan
I lacs Rs	II lacs Rs	III lacs Rs	IV lacs Rs	V lacs Rs		Punjabi	Hindi		
2.60 ..	.. ..	.. ..	.. ..	.. ..	2.60 ..	2.60 ..	.. ..	.. ..	.. ..
.. ..	5.00 ..	7.00 ..	8.60 ..	6.60 ..	26.60 ..	26.60 ..	.. ..	.. ..	.. 1.40
2.0 ..	2.0 ..	2.0 ..	2.0 ..	2.0 ..	10.0 ..	10.0 ..	.. ..	.. ..	.. ..
4.60 ..	7.00 ..	9.00 ..	10.00 ..	8.60 ..	39.20 ..	39.20 ..	.. ..	.. ..	.. 1.40
.. ..	.. ..	6.25 7.00	10.00 7.00	10.05 7.20	26.30 21.20	26.30 21.20	.. ..	.. ..	.. 2.5
.. ..	.. ..	6.25 7.00	10.00 7.00	10.05 7.20	26.30 21.20	26.30 21.20	.. ..	.. ..	.. 2.50
56.14 ..	46.12 ..	21.39 ..	.. ..	.. ..	123.65 ..	123.65 ..	.. ..	.. ..	.. ..
5.0 ..	29.88 1.78	29.87 2.0	42.39 3.0	37.70 4.0	144.84 10.78	144.84 10.78	.. ..	.. ..	.. 38.36
.. ..	3.0 20.0	4.0 20.0	4.64 21.0	.. 20.36	11.64 81.36	11.64 81.36	.. ..	.. ..	.. 23.40
.. ..	.. ..	1.5 3.0	.. 3.0	.. 3.75	1.50 9.75	1.50 9.75	.. ..	.. ..	.. 3.75
61.14 ..	79.00 21.78	56.76 25.00	47.03 27.00	37.7 28.11	281.63 101.89	281.63 101.89	.. ..	.. ..	.. 65.51
65.74 ..	86.00 21.78	72.01 32.00	67.06 34.00	56.35 35.31	347.13 123.09	347.13 123.09	.. ..	.. ..	.. 69.41

[Deputy Minister]

MASTER
OF
FLOOD PROTECTION AND SURFACE

Serial No.	Name of Scheme	Priority	Serial No of priority	Continuing Scheme		New Schemes	
				Total Cost lacs Rs.	Spill-over to 3rd Plan lacs Rs.	Total cost lacs Rs.	Priority-wise lacs Rs.
	GHAGGAR TRACT						
	(a) *Flood Protection works*						
1	Constructing Flood protection (Continuing) works in Ghaggar Tract	A B	(10) ..	12.55 ..	4.22 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Flood protection (Continuing) works in Ghaggar Tract (New)	A B	(22) ..	.. ..	.. ..	1.0 ..	1.0 ..
3	Constructing Protective works for villages in Ghaggar Tract	A B	(41) ..	.. ..	.. ..	10.0 ..	10.0 ..
	Total Flood Protection Works	A B	.. ..	12.55 ..	4.22 ..	11.0 ..	11.0 ..
	(b) *Controlling and Training of Choes and nallahs*						
1	Controlling and training of Choes and Nallahs (New) in Ghaggar Tract	A B	(25) ..	.. ..	.. ..	121.0 ..	63.66 57.34
	Total Controlling and Training of Choes and Nallahs	A B	.. ..	.. ..	.. ..	121.0 ..	63.66 57.34
	(c) *Surface Drainage*						
1	Constructing surface drainage (Continuing) in Ghaggar Tract	A B	(7) ..	124.52 ..	96.44 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing surface drains (New) in Ghaggar Tract	A B	(17) ..	.. ..	.. ..	245.08 ..	18.56 63.52
3	Enlarging capacity of drains in Ghaggar Tract	A B	(36) ..	.. ..	.. ..	123.0 ..	12.30 110.70
4	Constructing tributary Drainage in Ghaggar Tract	A B	(31) ..	.. ..	.. ..	10.0 ..	1.00 9.00
	Total Surface Drains	A B	.. ..	124.52 ..	96.44 ..	378.08 ..	194.86 183.22
	Total Ghaggar tract	A B	.. ..	137.07 ..	100.66 ..	510.08 ..	269.52 240.56

PLAN

DRAINAGE SCHEME

3rd PLAN YEAR-WISE BREAK-UP					Total (lacs Rs.)	BREAK-UP (REGION-WISE)		Un-break-able (lacs Rs.)	Spill-over to 4th Plan
I (lacs Rs.)	II (lacs Rs.)	III (lacs Rs.)	IV (lacs Rs.)	V (lacs Rs.)		Punjabi (lacs Rs.)	Hindi (lacs Rs.)		
4.22 ..	.. ..	.. ..	.. ..	.. ..	4.22 ..	2.67 ..	1.55 ..	.. ..	.. ..
.. ..	.. ..	.. ..	.. ..	.. ..	1.0 ..	.. ..	.. ..	1.0 ..	.. ..
2.00 ..	2.00 ..	2.00 ..	2.00 ..	2.00 ..	10.0 ..	.. ..	.. ..	10.0 ..	.. ..
6.22 ..	2.00 ..	2.0 ..	2.00 ..	2.00 ..	15.22 ..	2.67 ..	1.55 ..	11.0 ..	.. ..
2.00 6.00	16.00 10.00	16.00 14.00	16.00 8.30	16.66 13.09	63.66 51.39	47.86 37.19	15.80 14.20	.. ..	.. 5.95
2.00 6.00	13.00 10.00	16.00 14.00	16.00 8.30	16.66 13.09	63.66 51.39	47.86 37.19	15.80 14.20	.. ..	.. 5.95
43.78 ..	42.16 ..	10.50 ..	.. ..	.. ..	96.44 ..	96.44 ..	.. ..	.. ..	.. ..
1.50 ..	17.00 1.15	48.00 1.30	57.50 7.00	57.56 7.79	181.56 17.24	176.56 16.64	5.0 0.6	.. ..	.. 46.28
.. ..	2.00 20.00	4.30 20.00	6.00 23.10	.. 23.00	12.10 86.10	12.30 84.70	0.20 1.40	.. ..	.. 24.60
.. ..	.. ..	.. 2.00	.. 2.50	.. 2.00	1.00 6.50	.. ..	.. ..	1.00 6.50	.. 2.50
45.28 ..	61.16 21.15	63.80 23.30	63.50 32.60	57.56 32.79	291.30 109.84	285.10 101.34	5.20 2.00	1.00 6.50	.. 73.3
53.50 6.00	76.16 31.15	82.80 37.30	81.50 40.90	76.22 45.88	370.18 161.23	335.63 138.53	22.55 16.20	12.00 6.50	.. 79.3

[Deputy Minister]

MASTER
OF
FLOOD PROTECTION AND SURFACE

Serial No.	Name of Scheme	Priority	Serial number of priority	Continuing Schemes		New Schemes	
				Total cost (lacs Rs.)	Spill-over to 3rd Plan (lacs Rs.)	Total cost (lacs Rs.)	Priority-wise (lacs Rs.)
	WESTERN JUMNA CANAL TRACT						
	(a) *Flood Protection works*						
1	Constructing Protection Works for villages along Jumna River	A B	(42)	.. ..	.. ..	.. 10.00	10.0 ..
	Total Flood Protection works	A B	.. ..	.. ..	.. ..	.. 10.00	10.0 ..
	(b) *Controlling and training of Choes and Nallahs*						
1	Canalising Choes and Nallahs (Continuing) in W.J.C. Tract	..	..	..	..	..	..
2	Canalising Choes and Nallahs (Continuing) in W.J.C. Tract (New)	..	..	..	..	..	..
	Total Controlling and Training of Choes and Nallahs	..	..	..	..	..	..
	(c) *Surface Drainage*						
1	Constructing Surface Drain (Continuing) in W.J.C. Tract	A B	(8) ..	114.17 ..	54.77 ..	.. ..	.. ..
2	Constructing Surface Drainage (New) in W.J.C. Tract	A B	(18) ..	.. ..	.. ..	209.92	174.30 35.62
3	Enlarging capacity of drains in Western Jumna Canal Tract	A B	(37) ..	.. ..	.. ..	87.00	71.60 15.40
4	Constructing tributary drains in W. J. C. Tract	A B	(32) ..	.. ..	.. ..	15.00	12.50 2.50
5	Constructing boundary roads along existing drainage in W.J.C. Tract	A B	(26) ..	.. ..	.. ..	3.00	2.00 1.00
6	Constructing Bridges on existing drains of W.J.C. Tract	A B	(27) ..	.. ..	.. ..	10.00	5.00 5.00
	Total Surface Drainage	A B	.. ..	114.17 ..	54.77 ..	324.92	265.40 59.52
	Total W.J.C. Tract ..	A B	.. ..	114.17 ..	54.77 ..	334.92	275.40 59.52

PLAN

DRAINAGE SCHEMES

3rd PLAN YEAR-WISE BREAK UP						BREAK-UP (REGION-WISE)			
I (lacs Rs.)	II (lacs Rs.)	III (lacs Rs.)	IV (lacs Rs.)	V (lacs Rs.)	Total lacs Rs.	Punjabi (lacs Rs.)	Hindi (lacs Rs.)	Un-break-able (lacs Rs.)	Spillover to 4th Plan
2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	10.0	..	10.0	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
2.0	2.0	2.0	2.0	2.0	10.0	..	10.0	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
29.71	17.06	8.0	..	..	54.77	..	54.77	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3.30	35.80	57.37	46.52	31.31	174.30	..	174.30	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	35.62
..	17.50	17.70	20.40	15.00	71.60	..	71.60	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	15.40
..	..	5.50	4.00	3.00	12.50	..	12.50	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	2.50
0.20	0.20	0.60	0.50	0.50	2.00	..	2.00	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	1.0
0.50	0.50	1.30	1.40	1.30	5.00	..	5.00	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	5.00
33.71	71.06	91.47	72.82	51.11	320.17	..	320.17	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	59.52
35.71	73.06	93.47	74.82	53.11	330.17	..	330.17	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	59.52

[Deputy Minister]

MASTER
OF
FLOOD PROTECTION AND SURFACE

Serial No.	Name of Scheme	Priority	Serial number of priority	Continuing Schemes		New Schemes	
				Total cost (lacs Rs.)	Spill-over to 3rd Plan (lacs Rs.)	Total cost (lacs Rs.)	Priority-wise (lacs Rs.)
	STATE-WISE SCHEMES						
1	Constructing Building for drainage organization (one Circle)	A B	(19) ..	.. ..	.. ..	31.87 ..	23.50 8.37
2	Investigation of Drainage Schemes	A B	(1) ..	.. ..	.. ..	15.00	15.00 ..
3	Research and observation by D. I. and P. R. in connection with flood	A B	(20) ..	.. ..	.. ..	11.50	11.50 ..
4	Unforeseen Scheme	A B	(43) ..	.. ..	.. ..	.. 20.00	.. 20.00
	Total State-wise scheme	A B		.. ..	.. ..	.. 78.37	50.00 28.37

PLAN

DRAINAGE SCHEMES

3rd PLAN YEAR-WISE BREAK-UP					Total lacs Rs.	BREAK-UP (REGION-WISE)			Spill-over to 4th Plan
I (lacs Rs.)	II (lacs Rs.)	III (lacs Rs.)	IV (lacs Rs.)	V (lacs Rs.)		Punjabi (lacs Rs.)	Hindi (lacs Rs.)	Un-breakable (lacs Rs.)	
3.00	12.00	8.50	..	..	23.50	..	..	23.50	..
..	..	4.00	..	..	8.37	..	..	8.37	..
3.00	3.00	3.00	3.00	3.00	15.00	..	..	15.0	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
2.30	2.300	2.300	2.300	2.300	11.50	..	..	11.50	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3.00	3.00	4.30	4.30	4.40	19.00	..	..	19.00	1.00
8.30	17.30	13.80	5.30	5.30	50.00	..	..	50.00	..
3.00	3.00	8.30	8.67	4.40	27.37	..	..	27.37	1.00

[Deputy Minister]

APPENDIX I

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE SCHEME (DETAILS OF THE SCHEMES)

Flood Protection Works

Name of Scheme		Total Cost (in lacs)	3rd Plan provision or spill-over to 3rd Plan provision in case of continuing schemes	Spill-over to 4th Plan
1		2	3	4
(a) UPPER BARI DOAB TRACT				
(i) *Continuing Schemes*				
1. Putting up deflecting spurs in river Ravi to divert the river to Red Cliff Line	..	20.00	15.00	..
2. Constructing Flood Protection embankments on right side of river Ravi to protect Chak Andhra Tract	..	41.00	9.14	..
Total	..	61.00	24.14	..
(ii) *New Schemes*				
1. Constructing protective works along river Ravi	..	25.00	25.00	..
Total	..	25.00	25.00	..
(iii) Constructing protection works for villages along river Ravi	..	10.00	10.00	..
Total Upper Bari Doab Tract	..	96.00	59.14	..
(b) BIST DOAB TRACT				
(i) *continuing Schemes*				
1. Constructing Flood embankment from village Tahli to Talwandi Chowdhrian on left bank of river Ravi	..	28.25	5.50	..
2. River training works on Beas River opposite village Burewal	..	0.35	0.18	..
3. River training works on Beas River opposite village Batala	..	0.65	0.20	..
Total	..	29.25	5.88	..

Name of Scheme	Total Cost (in lacs Rs)	3rd Plan provision or spill over to 3rd plan provision in case of continuing schemes	Spill over to 4th Plan
1	2	3	4
(ii) *New Schemes*			
1. Flood embankment along left bank of river Beas below Talwandi Chowdhrian to Ali Khurd ..	3.97	..	..
2. Flood embankment on right side of river Beas below Mirthala ..	10.54	..	..
3. Constructing Protection works along river Beas ..	20.00	..	..
Total ..	34.51	33.00	1.51
(iii) Constructing protection works for villages along river Beas ..	10.00	10.00	..
Total of Tract ..	73.76	48.88	1.51
(c) FEROZEPUR AND SIRHIND CANAL TRACT			
(i) *Constructing Schemes*			
1. Leading cut in river Sutlej near villages Charan and Nurpur, district Ludhiana ..	2.50	1.80	..
2. Training river Sutlej near Jhugian Mahan Singh ..	4.80	0.80	..
Total ..	7.30	2.60	..
(ii) *New Schemes*			
1. Flood embankment on the right side of river Sutlej U/S Giddar Pindi Railway Bridge ..	8.00	..	..
2. Restoring flood protective bunds along left bank of river Sutlej ..	20.00	..	..
Total ..	28.00	..	..
(iii) Constructing protection works for villages along river Sutlej ..	10.00	..	..
Total of Tract ..	40.60	..	..
(d) GHAGGAR TRACT			
(i) *Continuing Schemes*			
1. Embankment along Tangri and Markanda Rivers on right side of Narwana Branch (Hindi Region) ..	4.05	1.55	..
2. Repairs to Dhakaunsa Pachisdara bund and acquiring land ..	4.50	1.43	..
3. Constructing flood protection embankment along Ghaggar River ..	4.00	1.24	..
Total ..	12.55	4.22	..

[Deputy Minister]

Name of Scheme	Total Cost (in lacs)	3rd Plan Provision or spill over to 3rd Plan provision in case of continuing schemes	Spill-over to 4th Plan
1	2	3	4
(ii) *New Schemes*			
1. Providing inlets in Ghaggar Bund (Hindi Region) ..	1.00	..	..
(iii) Constructing Protection Works for villages in Ghaggar Tract ..	10.00	..	..
Total of the Tract ..	15.22	..	..
(e) WESTERN JUMNA CANAL TRACT			
(i) Continuing Schemes ..	..	..	..
(ii) New Schemes ..	..	..	..
(iii) Constructing Protection Works for villages along river Jumna ..	10.00	..	..
Total of the Tract ..	10.00	..	..

APPENDIX II

MASTER PLAN
OF
DRAINAGE AND FLOOD PROTECTION SCHEME
CONTROLLING AND TRAINING OF CHOES AND NALLAHS

Name of Scheme		Total Cost (Lacs Rs.)	3rd Plan provision or spill over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
			A	B	
(a) UPPER BARI DOAB CANAL TRACT					
(i) Continuing Schemes	..	..	..	..	..
(ii) New Schemes	..	..	..	..	..
Total of the Tract	..	..	..	..	..

Name of Scheme	Total Cost (Lacs Rs.)	3rd Plan provision or spill-over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
		A	B	
(b) **BIST DOAB TRACT**				
(i) *Continuing Schemes*				
1. Diverting Tanauli Choes into Padhiana choes and its canalization ..	5.25	4.60	..	..
Total ..	5.25	4.60	..	..
(ii) *New Schemes*				
1. Canalizing Dholbaha Group of choes ..	32.77	..	..	..
2. Canalizing Mehlonwali Group of choes from foot of hills to East Bein ..	9.50	..	..	..
3. Canalizing Mehngarwal group of choes from foot of hills to East Bein ..	33.92	..	..	..
4. Canalizing Janauri group of choes from foot of hills to Mohan village (its outfall into Dholbaha group of choes) ..	9.10	..	..	..
5. Procurement of Machinery ..	10.00	..	..	..
Total ..	105,.39	55.34	45.10	4.76
Total of the Tract ..	1,10.64	60.04	45.10	4.76
(c) FEROZEPUR AND SIRHIND CANAL TRACT				
(i) Continuing Schemes ..	..	..	..	..
(ii) *New Schemes*				
1. Training Sutlej River after constructing Bhakra Dam ..	50.00	26.20	21.20	2.50
Total of the Tract ..	50.00	26.30	21.20	2.50
(d) **GHAGGAR TRACT**				
(i) Continuing Schemes ..	..	..	..	..
(ii) *New Schemes*				
1. Canalizing Bir Sohana Choe ..	1.00	..	..	..
2. Training choes between Chandigarh, Rupar (Patiala) Janti Devi Rao etc. ..	30.00	..	..	..

[Deputy Minister]

Name of Scheme	Total Cost (Lacs Rs)	3rd Plan provision or spill over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
		A	B	
3. Training choes between Jagadhri and Chandigarh (Hindi Region)	30.00	..	..	..
4. Training Sirhind Nallah, Patiala Nallah and Lissara Nallah ..	59.00	..	..	..
5. Canalizing Manauli Choe ..	1.00	..	..	..
Total ..	1,21.00	63.66	51.39	5.95
Total of the Tract (Ghaggar Tract) ..	1,21.00	63.66	51.39	5.95
(c) WESTERN JUMNA CANAL TRACT				
(i) Continuing Schemes ..	..	..	..	..
(ii) New Schemes ..	..	..	..	..
Total of the Tract ..	..	..	..	..

APPENDIX III

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE SCHEMES DETAILS OF WORKS INCLUDED IN THE SCHEMES OF CONSTRUCTING SURFACE DRAINS

Serial No.	Name of Scheme	Total Cost	3rd Plan provision or spill over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
			A	B	
1	2	3	4	5	6
	(a) UPPER BARI DOAB CANAL TRACT (i) *Continuing Schemes*				
1	Canalizing Patti Nallah ..	53.07	36.43	..	..
2	Hudiara Majitha and Extension of Tirpal drain ..	2.91	2.26	..	..
3	Canalizing Kasur Nallah ..	36.00	83.84	..	..

Serial No.	Name of Scheme		Total Cost	3rd Plan provision or spill over to 3rd Plan in case of continuing scheme A	B	Spill over to 4th Plan
1	2		3	4	5	6
4	Canalizing Hudiara Nallah	..	19.15	14.20	..	..
5	Sohal Drain		8.68	2.55	..	..
6	Gandiwind Drain	..	4.72	2.63	..	..
7	Vadala Viran Drain	..	4.57	2.66	..	..
8	Dhing Nangal Drain	..	8.30	3.09	..	..
9	Jhabal Drain	..	7.41	4.57	..	..
10	Khilohain Drain	..	8.20	3.09	..	..
11	Murinda Drain	..	3.03	0.85	..	..
12	Fatehgarh Drain	..	0.96	0.48	..	..
13	Choggwan Drain	..	5.17	2.94	..	..
14	Bajjuman Drain	..	7.59	4.83	..	..
	Total	..	2,13.12	1,32.54	..	..
	(ii) *New Schemes*					
1	Majjupur Drain	..	1.28	..	..	..
2	Mattewal Drain	..	2.23	..	..	..
3	Kassal Padhana and Jagatpur Drain	..	1.97	..	..	..
4	Khujala Drain	..	1.76	..	..	..
5	Bajjuwal Drain	..	0.99	..	..	..
6	Harpur Drain	..	1.43	..	..	..
7	Patti Drain	..	0.88	..	..	..
8	Sirhali Drain	..	5.06	..	..	..
9	Kandoli drainage scheme	..	2.20	..	..	..
10	Constructing Aliwal, Tarsika, Makhan Mandi, Usman drains		7.04	..	..	..
11	Canalizing Kiran Nallah	..	50.00	..	..	..
12	Constructing Algum Valtoha Link		23.00	..	..	..
13	Costof Machinery	..	10.00	..	..	..
	Total	..	1,07.84	82.40	10.38	15.06

[Deputy Minister]

Serial No.	Name of Scheme	Total cost	3rd Plan provision or spill-over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
			A	B	
1	2	3	4	5	6
	(iii) Enlarging capacity of drains in Upper Bari Doab Canal tract ..	1,17.89	11.80	82.20	23.89
	(iv) Constructing tributary drains in Upper Bari Doab Canal tract ..	46.00	4.60	29.90	11.50
	Total of the tract ..	4,84.85	2,31.34	1,22.48	50.45
	(b) BIST DOAB TRACT *Surface Drains* (i) *Continuing Schemes*				
1	Sultanpur Drain ..	0.98	0.68	..	..
2	Canalizing East Bein from Nawanshahr, Garhshankar railway line to Phagwara Malakpur Road ..	8.57	5.29	..	..
	Total ..	9.55	5.97	..	..
	(ii) *New Scheme*				
1	Regarding outfall of Drainage X-ing at R. D. 61700 Bist Doab Canal ..	0.60	..	..	..
2	Regarding outfall of Drainage X-ing at R. D. 68,000 Bist Doab Canal ..	0.60	..	..	..
3	Regarding outfall of Drainage X-ing at R. D. 84,000 Bist Doab Canal ..	1.80	..	..	..
4	Canalizing East Bein below outfall of Nasrala Choe ..	50.00	..	..	..
5	Canalizing East Bein below Jullundur Nakodar railway line ..	15.00	..	..	..
6	Canalizing West Bein ..	70.00	..	..	..
	Total ..	1,38.00	1,01.00	10.00	27.00
	(iii) Enlarging capacity of drain in Bist Doab tract ..	54.00	5.40	37.80	10.80
	(iv) Constructing tributary drain in Bist Doab tract ..	10.00	1.00	6.50	2.50
	Total of tract ..	2,11.55	1,13.37	54.30	40.30

Serial No.	Name of Scheme	Total cost	3rd Plan provision or spill-over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
			A	B	
1	2	3	4	5	6
	(c) FEROZEPUR AND SIRHIND CANAL TRACT				
	(i) *Continuing Scheme*				
1	Constructing Makhu Drainage System ..	16.65	11.28	..	..
2	Constructing Fatehgarh Drain ..	1.69	0.59	..	..
3	Constructing New Drains in Eastern Canal tract ..	9.72	5.91	..	..
4	Constructing Phidda Drainage System ..	29.64	21.04	..	..
5	Constructing Bet Drainage system ..	6.20	5.20	..	..
6	Constructing Zira Drainage System ..	5.45	2.53	..	..
7	Constructing Jattanwali Drain ..	1.30	0.30	..	..
8	Phidda Drainage system (Moga Drain) ..	12.94	11.54	..	..
9	Buttar Drain ..	2.50	2.00	..	..
10	Tallewal and Kurar Drain ..	7.00	6.25	..	..
11	Jassowal Drain ..	9.91	7.50	..	..
12	Bassian Drainage System ..	9.11	6.93	..	..
13	Gholia Drain ..	0.90	0.66	..	..
14	Daudhar Drain ..	1.35	0.77	..	..
15	Badhni Drain ..	4.33	2.63	..	..
16	Sehna Drain ..	2.99	1.66	..	..
17	Jagehra Drain ..	3.62	2.93	..	..
18	Rachhine Drain ..	4.85	4.14	..	..
19	Chachrari Drain ..	1.82	1.32	..	..
20	Dyalpura Drain ..	8.54	8.08	..	..
21	Bed regarding of Chandbhan Nallah ..	7.50	6.50	..	..
22	Canalizing Sukhar Nallah ..	23.62	13.89	..	..
	Total ..	1,71.63	1,23.65	..	..

[Deputy Minister]

Serial No.	Name of Scheme	Total cost	3rd Plan provision or spill-over to 3rd Plan in case of continuing schemes		Spill over to 4th Plan
			A	B	
1	2	3	4	5	6
	New Schemes				
1	Remodelling Jalalabad main Drain ..	22.00	..	..	..
2	Constructing Fazilka Drainage System ..	9.35	..	..	..
3	Canalizing Chandbhan Nallah ..	60.00	..	..	..
4	Constructing Rana Drain ..	0.55	..	..	..
5	Canalizing Budha Nallah below Ludhiana ..	20.00	..	..	..
6	Constructing Kishanpura Drain	4.95	..	..	..
7	Canalizing Sukbar Nallah ..	30.00	..	..	..
8	Constructing Sahnewal Drainage System ..	6.05	..	..	..
9	Mudki Golewala Drain ..	11.00	..	..	..
10	Pilot scheme of surface Drains in Zira area ..	7.70	..	..	..
11	Bassian Outfall Drain ..	8.80	..	..	..
12	Kohla Drain ..	8.58	..	..	..
13	Cost of Machinery ..	5.00	..	..	..
	Total ..	1,93.98	1,44.84	10.78	38.36
	(iii) Enlarging capacity of drains ..	87.00	71.60	..	15.40
	(iv) Constructing tributary drains	15.00	12.50	..	2.50
	(v) Constructing boundary roads along existing drain ..	3.00	2.00	..	1.00
	(vi) Constructing bridges on existing drains ..	10.00	5.00	..	5.00
	Total of the tract ..	4,39.00	3,20.17	..	50.52

APPENDIX IV

MASTER PLAN

OF

FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE SCHEMES

Estimating for providing residential and office accommodation for Drainage Organization (One Circle)

(a) *Residential* (*Permanent*)

		Rs
S. E.'s Bungalow 1 No.	..	33,000
Out houses for S. E.'s Bungalow 1 No.	..	13,000
Executive Engineer's Bungalow 4 Nos., at 30,400 each	..	1,21,600
Out houses for the above 4 Nos. at Rs 13,200 each	..	52,800
S. D. O's Bungalow 12 Nos. at Rs 22,167 each	..	1,46,000
Out houses for above 12 Nos.	..	65,600
Circle Superintendents and Circle H. D. Quarters 2 Nos.	..	26,400
Senior Clerk's quarter for one circle office, 4 Divisional offices 45 Nos., at Rs 9 936 each	..	4,47,100
Junior Clerk's quarter for 4 one circle, 4 Divisions and 12 Sub-Divisions 93 Nos., at Rs 5,905 each	..	5,49,100
Overseer's quarters (6X12x6 for discharge sites 78 at Rs 8,920 each	..	6,95,700
Signaller's quarters and Telegraph Office 12 Nos.	..	87,600
Store-Keeper's quarters 12 Nos. at Rs 5,000 each	..	60,000
Class IV Servants quarters 171 Nos.	..	3,46,300
Artificer's quarters 12 Nos. at Rs 4,150 each	..	49,800
Gauge Reader quarters 27 Nos. at Rs 2,500 each	..	67,500
Total	..	27,61,600
Say	..	27.62 lacs

(b) *Non-residential*(*Permanent*)

S. E.'s Office combined with Divisional Office 2 Sub-Divisional Office 1 No.	..	91,300
Divisional Offices combined with Sub-Divisional Offices at Rs 41,900 3 Nos.	..	1,25,700
Sub-Divisional Offices at Rs 26,000/- 8 Nos.	..	2,08,000
Total	..	4,25,000

GRAND TOTAL (a) and (b) 27.62+4.25 .. 31.87 lacs

[Deputy Minister]

APPENDIX V

MASTER PLAN OF FLOOD PROTECTION AND DRAINAGE SCHEMES

Works included in the scheme of Research and Observation by the Director, Irrigation and Power Research Institute in connection with flood and drainage protective works.

Entire cost provided in 3rd Plan

	Rs in lacs
1. Flood investigation section in Irrigation Research Institute	7.5
2. Sediment observation (Observations of quality and quantities of Sediments brought into the Streams and Nallahs)	4.00
Total	11.5

APPENDIX VI

MASTER PLAN OF FLOOD CONTROL AND DRAINAGE SCHEMES

Schemes which will be completed during Second Five-Year Plan

Upper Bari Doab Canal Tract

	Rupees in lacs
1. Constructing Main Bund and Spurs along Ravi below Dera Baba Nanak ..	12.87
2. Ravi protection works at Bhindi Aulakh Sahowal and Raipur..	19.92
3. Constructing flood protection embankment along left bank of Ravi above Dera Baba Nanak ..	1.65
4. Constructing Bund on left Bank of River upstream of Gurdaspur-Trimmu Road ..	2.87
5. Constructing spurs and closing Kanki Nallah creek of river Ravi near Kanakonte Village ..	0.96
6. Raising the existing flood embankment along left bank of river Ravi ..	10.85
7. Small spurs at Indaura ..	1.91
8. Constructing small spurs along left bank of river Ravi ..	7.90
9. Purchasing willy jeeps, etc. ..	3.70
10. Constructing Ring Bund along right side of River Ravi upstream Dera Baba Nanak ..	2.47
Total Upper Bari Doab Canal Tract ..	65.10

	Bist Doab Tract		*Rupees in lacs*
1.	Canalizing Nasrala Choe	..	6.56
2.	Surveys, etc.	..	0.94
	Total	..	7.50
	Sirhind and Ferozepur Tract		
1.	Providing outfall of Siswan Nadi along the extension of left bund up to R.D. 20,500	..	0.50
2.	Uplifting the bank of river Sutlej along Chamkaur escape R.D. 32,000 to 46,500	..	0.53
3.	Constructing armoured spurs near Sikandri Sub-minor	..	4.74
	Total Sirhind and Ferozepur Tract	..	5.77
	Ghaggar Tract		
1.	Regarding outfall of Tangri Syphon	..	4.81
2.	Regarding outfall of Saraswati Nadi	..	1.82
3.	Kathgarh choe	..	0.04
4.	Tangri Diversion Channel	..	2.80
	Total Ghaggar Tract	..	9.47
	Western Jumna Canal Tract		
1.	Constructing protection works on right side of river Jumna near village Nagla	..	2.42
2.	Constructing Protection works on right side of river Jumna at Kunjpura	..	1.13
3.	Constructing Armoured spurs on right side of river Jumna opposite village Dhasouli	..	1.47
4.	Constructing additional protection works at Nagla	..	0.80
5.	Schemes for preventing erosion and spill from river Jumna near Jhundpura	..	0.72
6.	Constructing spyphon at R.D. 157,000 M.M.L.L.	..	2.00
7.	Constructing syphon at R.D. 143,000 Main Branch	..	3.00
8.	Constructing new Sardhana drain	..	0.21
9.	Purchasing Dragline, pumps, etc., for use in Drainage Division No. 3		0.88
	Total Western Jumna Canal Tract	..	12.63

Total of Schemes completed during Second Five-Year Plan

Upper Bari Doab Canal Tract	..	65.10
Bist Doab Tract	..	7.50
Sirhind and Ferozepur Tract	..	5.77
Ghaggar Tract	..	9.47
Western Jumna Canal Tract	..	12.63
GRAND TOTAL	..	1,00.47

[Deputy Minister]

THIRD FIVE-YEAR PLAN

HEAD OF ACCOUNT AND C.C.—68

SUB-HEAD OF DEVELOPMENT—Flood Protection and Drainage Schemes

Figures in lacs of Rupees)

Serial No.	Name of Scheme	Total estimated cost	3rd Plan as finally approved	YEARLY PHASING 1961-62 (as funds approved)	1962-63	1963-64	1964-65	1965-66
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I.	UPPER BARI DOAB CANAL TRACT							
	Continuing Schemes							
(a)	Flood Protection Works—							
	(i) Constructing flood protection works along river Ravi ..	77.10	13.98	6.20	3.98	3.80	..	..
(b)	Surface Drainage—							
	(i) Constructing surface drains in Upper Bari Doab Canal Tract ..	2,19.00	1,18.96	17.38	22.02	38.57	24.91	16.08
	(ii) Constructing tributary drains in Upper Bari Doab Canal Tract ..	38.42	29.15	7.20	7.14	8.91	5.90	..
	Total (Continuing Schemes) ..	3,34.52	1,62.09	30.78	33.14	51.28	30.81	16.08

New Schemes							
(a) Flood Protection works—							
(i) Constructing flood protection Works along river Ravi ..	23.04	23.04	1.64	5.34	5.34	5.34	5.38
(ii) Constructing protection works for villages along river Ravi ..	5.00	5.00	..	1.25	1.25	1.25	1.25
(b) Surface drains—							
(i) Constructing surface drains in Upper Bari Doab Canal Tract ..	79.36	53.96	1.00	12.01	13.65	13.55	13.75
(ii) Enlarging capacity of drains in Upper Bari Doab Canal Tract ..	12.68	9.51	..	2.30	2.50	2.50	2.21
(iii) Constructing tributary drains in Upper Bari Doab Canal Tract ..	7.50	4.50	..	..	1.50	1.50	1.50
Total New Schemes ..	1,27.58	96.01	2.64	20.90	24.24	24.14	24.09
GRAND TOTAL (UPPER BARI DOAB CANAL TRACT)	4,62.10	2,58.10	33.42	54.04	75.52	54.95	40.17
II. BIST DOAB TRACT *Continuing Schemes*							
(a) Flood Protection works—							
(i) Constructing flood protection works along river Beas ..	32.22	12.56	7.82	2.50	2.24	..	..
(b) Controlling and Training Choes and Nallahs in Bist Doab Tract ..	14.22	8.17	2.08	3.00	3.09	..	..
(c) Surface Drains—							
(i) Constructing surface drains in Bist Doab Tract ..	8.57	5.29	1.47	1.93	1.89	..	..
Total (Continuing Schemes) ..	55.01	26.02	11.37	7.43	7.22	..	..

[Deputy Minister]

Figures in lacs of rupees

Serial No.	Name of Scheme	Total estimated cost	Third Plan as finally approved	Yearly Phasing 1961-62 (as finally approved)	1962-63	1963-64	1964-65	1965-66
1	2	3	4	5	6	7	8	9
	New Schemes							
(a)	Flood Protection Works—							
(i)	Constructing flood protection Works along river Beas ..	12.80	12.80	1.00	1.00	2.00	4.00	4.80
(ii)	Constructing protective works for villages along river Beas ..	5.00	5.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
(b)	Controlling and Training of Choes and Nullas in Bist Doab Tract ..	90.00	41.64	1.74	9.70	10.15	10.00	10.05
(c)	Surface drains—							
(i)	Constructing surface drains in Bist Doab Tract ..	78.00	53.04	2.00	13.60	12.67	12.17	12.60
(ii)	Enlarging capacity of drains in Bist Doab Tract ..	5.77	4.33	..	..	3.00	1.33	..
(iii)	Constructing tributary drains in Bist Doab Tract ..	10.00	6.00	..	1.50	1.50	1.50	1.50
	Total New Schemes ..	2,01.57	1,22.81	5.74	26.80	30.32	30.00	29.95
	GRAND TOTAL (BIST DOAB TRACT) ..	2,56.58	1,48.83	17.11	34.23	37.54	30.00	29.95

III FFROZEPUR AND SIRHIND CANAL TRACT							
Continuing Schemes							
(a) Flood Protection works—							
(i) Constructing flood protection Works along river Sutlej ..	2.50	2.30	2.30	..	..	..	..
(b) Surface drains—							
(i) Constructing surface drains in Ferozepur and Sirhind Canal Tract ..	18.00	1,31.09	22.52	1.69	26.95	25.16	14.77
Total Continuing Schemes ..	90.50	1,33.39	24.82	41.69	26.95	25.16	14.77
New Schemes							
(a) Flood Protection Works—							
(i) Constructing flood protection works along river Sutlej ..	10.00	10.00	..	2.00	2.50	3.00	2.50
(ii) Constructing protection works for villages along river Sutlej ..	5.00	5.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
(b) Surface drains—							
(i) Constructing surface drains in Ferozepur and Sirhind Canal Tract ..	1,46.28	99.47	2.06	26.61	24.35	22.20	24.25
(ii) Enlarging capacity of drains in Ferozepur and Sirhind Canal Tract ..	12.50	9.38	..	2.00	3.00	3.00	1.38
(iii) Constructing tributary drains in Ferozepur and Sirhind Canal Tract ..	12.50	7.50	..	..	1.50	3.00	3.00
Total New Schemes ..	1,86.28	1,31.35	3.06	31.61	32.35	32.20	32.13
GRAND TOTAL (FEROZPUR AND SIRHIND CANAL TRACT) ..	3,76.78	2,64.74	27.88	73.30	59.30	57.36	46.90

[Deputy Minister]

(Figures in lacs of rupees

Serial No.	Name of Scheme	Total estimated cost	Third Plan as finally approved	Yearly Phasing: 1961-62 (as finally approved)	1962-63	1963-64	1964-65	1965-66
1	2	3	4	5	6	7	8	9
IV.	GHAGGAR TRACT							
	Continuing Schemes							
	(a) Flood Protection Works—							
	(i) Constructing flood protection works in Ghaggar Tract ..	4.05	1.55	1.55	..	..	..	..
	(b) Surface drains—							
	(i) Constructing surface drains in Ghaggar Tract ..	91.93	62.78	20.54	26.41	6.55	9.28	..
	Total Continuing Schemes ..	95.98	64.33	22.09	26.41	6.55	9.28	..
	New Schemes							
	(a) Flood Protection Works—							
	(i) Constructing flood protection works in Ghaggar Tract ..	1.00	1.00	..	..	1.00	..	..
	(ii) Constructing flood protection works for villages in Ghaggar Tract ..	5.00	5.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
	(b) Controlling and Training Choes and Nullas in Ghaggar Tract ..	32.00	14.82	1.00	2.63	3.68	3.71	3.80
	(c) Surface drains—							
	(i) Constructing surface drains in Ghaggar Tract ..	1,69.95	1,15.48	5.17	27.05	26.97	27.83	28.46
	(ii) Enlarging capacity of drains in Ghaggar Tract ..	13.22	9.92	..	2.00	3.00	3.00	1.92
	(iii) Constructing tributary drains in Ghaggar Tract ..	10.00	6.00	..	..	2.00	2.00	2.00
	Total New Schemes ..	2,31.17	1,52.22	7.17	32.68	37.65	37.54	37.18
	GRAND TOTAL (GHAGGER TRACT) ..	3,27.15	2,16.55	29.26	59.09	44.20	46.82	37.18

V. WESTERN JAMUNA CANAL TRACT							
Continuing Schemes							
(a) Flood Protection works—							
(i) Constructing protection Works for villages along Jamuna River ..	4.73	1.94	1.94	..	..	..	..
(b) Surface drains—							
(i) Constructing surface drainage in Western Jamuna Canal Tract ..	89.44	44.00	21.01	11.00	6.95	5.04	..
Total Continuing Schemes ..	94.17	45.94	22.95	11.00	6.95	5.04	..
New Schemes							
(a) Flood Protection works—							
(i) Constructing protection Works for villages along river Jamuna ..	2.50	2.50	..	2.00	0.50	..	..
(b) Surface drains—							
(i) Constructing surface drains in Western Jamuna Canal Tract ..	1,98.66	1,35.09	26.00	21.50	30.10	32.25	25.24
(ii) Enlarging capacity of drains in Western Jamuna Canal Tract ..	63.47	47.60	6.82	8.60	11.00	10.00	11.18
(iii) Constructing tributary drain in Western Jamuna Canal Tract ..	13.50	12.15	..	..	5.50	3.00	3.65
Total New Schemes ..	2,78.13	1,97.34	32.82	32.10	47.10	45.25	40.07
GRAND TOTAL WESTERN JAMUNA CANAL TRACT	3,72.30	2,43.28	55.77	43.10	54.05	50.29	40.07
VI. STATE WIDE SCHEMES (NEW)							
(i) Investigation of drainage schemes ..	15.00	15.00	3.00	3.00	3.00	3.00	3.00
(ii) Research and observation by D.I. P.&R. Institute in connection with floods ..	11.50	11.50	2.12	2.28	2.40	2.40	2.30
(iii) Constructing Ghaggar Dam ..	7,80.00	50.00	2.00	12.00	12.00	12.00	12.00
Total ..	8,06.50	76.50	7.12	17.28	17.40	17.40	17.30
Total (Continuing Scheme, State Wide) ..	7,70.18	4,31.77	1,12.01	1,19.67	98.95	70.29	30.85
Total New Schemes State Wide ..	18,31.23	7,76.23	58.55	1,61.37	1,89.06	1,86.53	1,80.72
GRAND TOTAL (STATE WIDE) ..	26,01.41	12,08.00	1,70.56	2,81.04	2,88.01	2,56.82	2,11.57

[Deputy Minister]

THIRD FIVE-YEAR PLAN
HEAD OF ACCOUNTS— C.C. 68

SUB-HEAD OF DEPARTMENT.—Anti-waterlogging and Thur Reclamation Schemes.
(Figures in lacs of Rupees)

Serial No.	Name of Scheme	Total estimated cost	Third Plan as finally approved	Yearly Phasing				
				1961-62 (as finally approved)	1962-63	1963-64	1964-65	1965-66
1	2	3	4	5	6	7	-8	9
	I. ANTI-WATERLOGGING SCHEMES							
	Continuing Schemes							
1.	Pilot anti-waterlogging seepage-cum-pumping scheme ..	1,89.00	1,22.00	60.44	52.56	9.00	..	..
	Total Continuing Schemes ..	1,89.00	1,22.00	60.44	52.56	9.00	..	..
	New Schemes							
1.	Constructing seepage drains in anti-waterlogged areas ..	60.00	50.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00
2.	Lining of main canal and branches ..	1,20.00	1,06.00	13.00	18.00	18.00	29.00	28.00
3.	Constructing deep discharge tube-wells in waterlogged areas ..	6.00	5.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
4.	Investigation of anti-waterlogging schemes ..	10.00	10.00	5.00	2.00	1.00	1.00	1.00
	Total New Schemes ..	1,96.00	1,71.00	29.00	31.00	30.00	41.00	40.00
	GRAND TOTAL (ANTI-WATERLOGGING SCHEMES)	3,85.00	2,93.00	89.44	83.56	39.00	41.00	40·00
II.	THUR RECLAMATION SCHEMES (NEW) ..	70.00	70.00	8.00	16.00	16.00	16.00	14.00

CUT IN POWER SUPPLY IN THE STATE

***6720. Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the date when power supply was cut down in the State during the current year and the areas concerned ;

(b) the extent of the said cut and the reasons therefor ;

(c) whether any cut was imposed on the supply of electricity to the neighbouring States, such as Delhi, Rajasthan, Himachal Pradesh and Kashmir ; if not, the reasons therefor ?

Shri Dalbir Singh (Deputy Minister) : (a) The cut in power consumption was applied to all the categories of consumers throughout the State with effect from 16th December, 1960, except for pumping sets for agricultural purposes.

(b) 10 per cent due to abnormal fall in the river flow, both in the Sutlej and the Uhl rivers.

(c) Yes.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਤੇ 10 ਫੀਸਦੀ ਕਟ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕਟ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਟੇਟਾਂ ਵਿਚ 10 ਫੀਸਦੀ ਕਟ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿ ਘਟ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ?

सिंचाई तथा विद्युत मंत्री : उनकी जो total supply थी हम उसे ही cut कर सकते थे बाकी यह काम तो उन States का ही था कि कम कट लगाएं या ज़्यादा लगाएं ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਵੀ ਇਹੋ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ total supply ਤੇ 10 ਫੀਸਦੀ cut ਲਗਾਈ ਸੀ ?

मंत्री : जी हां, यह तो जवाब में ही बता दिया गया है ।

CHANGE IN SERVICE CONDITIONS OF TRANSPORT WORKERS

***6977. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether Government have made any changes in the service conditions of transport workers employed in Government Transport Services in the State during the last year ; if so, the details thereof ?

Rao Birendar Singh : No.

COMPLETION OF CERTAIN ROADS IN FEROZEPUR DISTRICT

***7058. Sardar Gurmit Singh 'Mit' :** Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) the time by which the construction of the following roads is expected to be completed—

(i) Baghapurana-Nihalsinghwala Road ;

(ii) Badhni-Ramgarh ;

(iii) Muktsar-Ferozepur; and

(iv) Malout-Fazilka in Ferozepur District ;

(b) the targets, if any, fixed for the completion of the said roads ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : (a):—

(i) Baghapurana-Nihalsinghwala	.. 30th June, 1961
(ii) Badhni-Ramgarh Road	.. Completed
(iii) Muktsar-Ferozepur Road	.. In the III Plan subject to availability of funds
(iv) Malout-Fazilka Road	.. 31st December, 1961

(b) None. The completion depends upon the availability of funds.

APPOINTMENTS MADE IN PUNJAB PUBLIC RELATIONS DEPARTMENT

***6721. Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of persons appointed in the Punjab Public Relations Department to the various posts during the current year together with their ages, qualifications, emoluments and the names of places where they are posted ;

(b) whether the employees mentioned above are required to produce medical certificates regarding their fitness for Government services ; if so, whether these have been obtained in the case of all the employees of the Department and if not, the reasons therefor ?

Shri Hans Raj Sharma (Chief Parliamentary Secretary) : A similar question has already been replied to in the House, Sir.

HARIJANS COLONIES IN TEHSIL NAKODAR, DISTRICT JULLUNDUR

***7074. Chaudhri Sant Ram :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether any lands in tehsil Nakodar, district Jullundur, were purchased by Government for the establishment of Harijans colonies; if so, when as well as the dates when Harijans were settled thereon ;

(b) whether any houses for the Harijans on the said lands have been built by Government; and if so, when ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) (i) No.

(ii) Does not arise.

(b) Does not arise.

ALLOCATION TO HARIJANS UNDER 50 PER CENT GRANT SCHEME IN TEHSIL NAKODAR

***7075. Chaudhri Sant Ram** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether any lands have been allotted to Harijans in tehsil Nakodar, district Jullundur, under the 50 per cent grant scheme ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative, whether the said lands have been demarcated ; if so, the dates when entries in this connection were made in the relevant revenue records ;

(c) the date when actual physical possession of the land referred to in part (a) above was given to each of the said Harijans ;

(d) whether any committee consisting of officials and non-officials approved the purchase of the said land ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) No.

(b) to (d) Do not arise.

GOVERNMENT ADVERTISEMENTS

***7033. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Chief Minister be pleased to state whether any advertisements were given by Government to any Urdu Weeklies and Dailies of Karnal District during the period from May, 1960 to date ; if so, the total amount paid to each therefor ?

Shri Hans Raj Sharma (Chief Parliamentary Secretary) : The amount of Government advertisements released to the Urdu Weeklies and Dailies of Karnal District during the period from 1st May, 1960 to 28th February, 1961, is given below :—

Serial No.	Name of the Paper	Place of publication	Amount
1	2	3	4
			Rs.
1	Karnal Times	Karnal	416.00
2	Janam Bhoomi	Do.	367.00
3	Amrit Weekly	Do.	207.00
4	Haq Prast	Kaithal	188.00

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या चीफ पार्लियामैण्टरी सैक्रेटरी साहिब बताएंगे कि advertisements के लिये क्या criteria रखा हुआ है ?

Chief Parliamentary Secretary : Sir, I have already replied a question about the criteria for giving official advertisements to the newspapers.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या चीफ़ पार्लियामैण्टरी सैक्रेटरी साहिब बताएंगे कि इन की कितनी circulation है ?

चीफ़ पार्लियामेंटरी सक्रेटरी : Circulation ही तो main factor है जिस का ख्याल रखा जाता है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या चीफ पार्लियामैण्टरी सैक्रेटरी साहिब बताएंगे कि 'अमृत' और 'जन्म भूमि' की कितनी circulation है ?

चीफ पार्लियामेंटरी सैक्रेटरी : मैं इस का जवाब off hand नहीं दे सकता। अगर आप मुझ से दफतर में दरियाफ्त फरमांएगे तो बता सकता हूँ ।

श्री राम प्यारा : 'अमृत' और 'जन्म भूमि' की बहुत ज्यादा standing होते हुए भी 'करनाल टाइमज़' को बहुत ज्यादा advertisements क्यों दिये गए ?

चीफ़ पार्लियामेंटरी सैक्रेटरी : इस की details मेरे पास नहीं । जो criteria होगा उसी के मुताबिक advertisements दिये होंगे ।

श्री राम प्यारा : Criteria क्या standing का है या ज्यादा circulation का ? क्या गवर्नमेंट के पास कोई record है कि जिस से पता लगे कि किस paper की circulation ज्यादा है ?

चीफ पार्लियामेंटरी सैक्रेटरी : जो criteria fix हुआ है उसी के मताबिक अखबारों में advertisements दिये जाते हैं ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या गवर्नमेंट के इल्म में है कि 'करनाल टाइमज़' की circulation कम है और दूसरी अखबारों की ज्यादा ?

Mr. Speaker This is not a supplementary question.

श्री राम प्यारा : क्या चीफ पार्लियामैण्टरी सैक्रेटरी साहिब बताएंगे कि किस अखबार की circulation सब से ज्यादा है और किस अखबार की circluation सब से कम है ?

Mr. Speaker : This is altogether a separate question. The hon. Member should give a separate notice if he wants to have this information or in the alternative he may get this information direct from the Chief Parliamentary Secretary, as offered by him, in his office.

श्री राम प्यारा : क्या इन papers को कांग्रेस की patronage मिल रही है ?

Mr. Speaker : I warn the hon. Member not to pass such remarks while putting supplementary questions. This is a very bad practice.

BAN ON THE ENTRY OF DELHI NEWSPAPERS IN THE STATE

***6722. Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) **the names of the daily** Newspapers of Delhi whose entry **was banned in the** State during December, 1960, the **actual date from which** it was banned and the reasons **therefor ;**

(b) **wheher the matter of banning** the entry of the said papers **was referred to the Press** Advisory Committee before **taking action ; if so,** when and the decision of the said **Committee ; if not,** the reasons therefor ?

Sardar Partap Singh Kairon—

(a) **The Nawai Punjab**	15-12-60	The newspaper was found to carry therein persistent and calculated propaganda prejudicial to the maintenance of communal harmony in the State
The Punjabi Suba	20-12-60	Ditto
The Sewadar	20-12-60	Ditto

(b) No Sir. In emergent cases Government takes action and then informs the Convenor of Press Advisory Committee.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ Press Advisory Committee ਨੂੰ consult ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ Press Advisory Committee ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ functions ਕੀ ਹਨ ?

ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ : Function ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ supplementary ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਸੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। Ask a separate question.

Mr. Speaker : It has already been stated in the reply to this question that in emergent cases Government takes action and then informs the Convenor of Press Advisory Committee.

SCHOOL HEALTH SERVICE SCHEMES IN DISTRICT SANGRUR

***6979. Sardar Rajinder Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the number of School Children so far checked up under the State Government School Health Service Scheme in Sangrur District ;

(b) the total amount incurred in connection with the Scheme referred to in part (a) above during the last two years ;

(c) the total amount spent on medicines under the said scheme in the above-mentioned district during the last two years ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : —

(a) 34,421 students up to 31st December, 1960.

			Rs
(b)	1958-59	..	9,029
	1959-60	..	8,570
(c)	1958-59	..	1,200
	1959-60	..	1,060

PROPOSED CONCESSIONS FOR PRISONERS/UNDER-TRIALS IN JAILS

***6901. Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) whether there is any proposal under the consideration of Government to grant concessions to prisoners and under-trials in the State in the matter of writing of letters and interviews ; if so, the details thereof and the time by which it is likely to be implemented ;

(b) whether any amendment was made in the Jail Manual for replacing ghee by Dalda for consumption of better class prisoners during the current year ; if so, when ?

Shri Benarsi Das Gupta :(Deputy Minister) : (a) Yes. The requisite information is laid on the table of the House (Annexure). The proposal will be implemented in due course by amending the relevant paragraphs of the Punjab Jail Manual.

(b) No, as it was not required.

ANNEXURE

(i) Letters to their relatives/friends.

Convicted prisoners once a week instead of once a month and unconvicted prisoners twice a week instead of once a fortnight as at present.

(ii) Interviews with relatives/friends.

Unconvicted prisoners twice a week instead of once a week and convicted prisoners once a week instead of once a month.

Expenditure for writing more letters than now prescribed both by the convicted and other undertrials prisoners would be borne by them.

The above concession would be allowed to prisoners provided that they fulfil the other qualifications in respect of good conduct and maintenance of discipline inside the Jail.

WITHHOLDING OF GAZETTE NOTIFICATION OF A MEMBER ELECTED TO BHATINDA MUNICIPAL COMMIITTEE

*6959. **Shri Balram Das Tandon and Shri Mangal Sein** : Will the Minister for Industries be pleased to state whether the Gazette notification in respect of any member recently elected to the Bhatinda Municipal Committee has been withheld by Government ; if so, the name of such member and the reasons therefor ?

Prof. Yashwant Rai : (Deputy Minister) : (i) Yes.

(ii) Shri Bhagwan Dass.

(iii) The notification of his name has been withheld because the Governmnet have ordered to hold an enquiry into the conduct of elections of this ward (Ward No. 10) as corrupt practice and material irregularity committed have been brought to the notice of the Government as provided under rule 68 of the Punjab Municipal Election Rules, 1952.

श्री बलराम दास टण्डन : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि कौन कौन सी corrupt practices और matarial irregularities उनके notice में आई हैं जिन के बारे में उन्होंने यह कहा है ?

उप मंत्री : इस के लिये आप rule No. 68 का मुतालया करें आप को सब मालूम हो जायगा ।

श्री बलराम दास टण्डन: Rule No 68 के अन्दर तो बहुत सारी चीजें लिखी हुई हैं । तो मैं पूछना चाहता हूँ कि उन में से कौन सी बातें इन्हें नज़र आई हैं जिन की वजह से Gazette notification जारी नहीं की गई ?

Chief Minister : I think the hon. Member should wait till the enquiry instituted by the Government is complete and a report is made to it. It is only after that that definite information can be supplied. I myself made enquiries in regard to this case from the hon. Minister and was told that clear corrupt practices appear to be involved in this case.

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, मेरे सवाल का न डिप्टी मिनिस्टर साहिब ने और न ही चीफ मिनिस्टर साहिब ने जवाब दिया है और उन्होंने enquiry की report आ लेने के लिये कहा है। लेकिन मैं तो यह पूछना चाहता हूँ कि कौन सी corrupt practices उन के notice में आई हैं। जिन की वजह से notification नहीं की गई।

मुख्य मन्त्री : वहां कई तरह की corrupt practices को इस्तेमाल में लाया गया है। वहां कई आदमियों ने एक ward में पहले votes डाली थीं, उन्हीं ने दूसरे ward में भी डाली थीं। इस बारे में enquiry हो रही है।

श्री बलराम दास टण्डन : क्या बाकी Municipal Committees की elections में अगर इस तरह की practices इस्तेमाल में लाई जाती हों और वह सरकार के notice में आयें तो तमाम cases में उन की notification बन्द कर दी जाती है या यह चीज़ सिर्फ इसी कमेटी में की गई है ?

Chief Minister : The hon. Member has asked a very valid question. ਇਥੇ ਉਹ ਸਿਦਫ ਚਾਰ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਜਿਤਿਆ ਹੈ ਔਰ ਅਗਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਜਿਤਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਇਹ enquiry ਕਰਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

श्री बलराम दास टण्डन : क्या मुख्य मन्त्री जी बताएंगे कि इस बात के लिए भी वोटों की गिनती को आधार माना जाता है ?

ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਹਾਂ ਜੀ, ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਵੋਟਾਂ ਤੋਂ ਜਿਤਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ 15—20 ਵਿਚ corrupt practice ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ।

श्री बलारम दास टण्डन ; क्या चीफ मनिस्टर साहब बताएंगे कि enquiry कब तक complete हो जायगी ?

उप-मन्त्री (प्रो: यशवंत राए) : District Development and Panchayat officer enquiry कर रहा है और वह अभी complete नहीं हुई।

Mr. Speaker : If it is a judicial enquiry, I will not allow supplementaries about it. If it is an administrative enquiry, then it is a different thing.

ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਜੀ ਹਾਂ, administrative ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ notification ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ rules ਦੇ under ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੈ।

JUNIOR MODEL SCHOOLS (NURSERY) OPENED BY GOVERNMENT

***6978. Sardar Rajinder Singh** : Will the Minister for Education be pleased to state whether Government have opened any Junior Model Schools (Nursery) in the State during the Last four years ; if so, the names of places where these have been opened and the strength of students and staff in each case ?

Shri Yash Pal (Deputy Minister) : (i) Yes. During the Second Five-Year Plan, one Nursery School has been started in Sector 19-C, Chandigarh, two Rural K.G. Schools have been set up—one each at Hadiabad, district Kapurthala and Katoo, district Sangrur. Each of the above schools has been provided with two posts, one in the grade of Rs 110/250 and the other Rs 60/120.

(ii) The exact strength of students in each school is as follows :

The strength of students in Junior Model Schools (Nursery) in the State.

Serial No.	Name of School	Enrolment
1	Government Nursery and Kindergarten School, Katoo (District Sangrur)	24
2	Government Nursery School, Sector 19-C, Chandigarh	Nil
3	Government Nursery School, Hadiabad, (District Kapurthala)	46

The Headmistress of the Nursery School at Chandigarh has joined only recently and the admission will start from the ensuing session.

श्री राम प्यारा : क्या डिप्टी मनिस्टर साहब बताएंगे कि जो जगह select की गई उसके लिए कौन कौन सा criteria मद्देनजर रखा गया था ?

उप-मन्त्री : Second Five-Year Plan में जितने पैसे थे उसके मुताबिक खर्च किया गया है और यह फैसला पैप्सू के वक्त का हुआ हुआ था ।

OPENING GOVERNMENT GIRLS' COLLEGE AT MALAUT MANDI (DISTRICT FEROZEPUR)

***7060. Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Minister for Education be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to open a Governernt Girls' College at Malaut in district Ferozepur ; if so, when ?

Shri Yash Pal (Deputy Minister) : No.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਕੀ ਡਿਪਟੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਣਗੇ ਕਿ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਲੋਂ ਇਸ ਅਮਰ ਤੇ ਕੋਈ representation ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ ?

उप-मंत्री : ठीक तरह याद नहीं लेकिन representations तो तकरीबन हर इलाके से आती रहती है ।

BUILDING FOR GOVERNMENT COLLEGE, MUKTSAR, DISTRICT FEROZEPUR

*7061. **Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the date when the Government College, Muktsar, district Ferozepur, was started ;

(b) whether the said College has its own buildings ;

(c) if the answer to part (b) above be in the negative, whether any amount has been set apart for constructing a building for the said College during the current financial year and the time by which the building is expected to be ready ?

Shri Yash Pal (Deputy Minister) : (a) 15th May, 1951.

(b) No.

(c) No.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਮੀਤ' : ਕੀ ਡਿਪਟੀ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਇਸ building ਦੇ ਬਣਨ ਵਿਚ ਕੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੇ ?

उप-मंत्री : सब से बड़ी रुकावट तो पैसों की है ।

NOTICES RECEIVED BY REGISTRAR UNDER SECTION 59 OF THE CO-OPERATIVE SOCIETIES ACT

*7081. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Community Development be pleased to state whether any notices under section 59 of the Punjab Co-operative Societies Act were received by the Registrar, Co-operative Societies, Punjab, in the months of January and February, 1961 in connection with the election of the Board of Directors of the Panipat Co-operative Sugar Mills Ltd., Panipat; if so, the action taken thereon ?

Sardar Gurbanta Singh : Yes, Sir. The notice is under active consideration of the Registrar, Co-operative Societies, Punjab.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वजीर साहब बताएंगे कि यह कितनी देर तक ज़ेरे गौर रहेगा ?

मन्त्री : जल्दी गौर हो जाएगा ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जल्दी से आप का मुराद क्या है ? साल, डेढ़ साल, पंद्रह दिन या महीना ?

मन्त्री : जल्दी से मुराद जल्दी है । सोच रहे हैं । जल्दी ही इत्तलाह दे देंगे ।

KARNAL CENTRAL CO-OPERATIVE BANK LTD.

***7082. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Community Development be pleased to state the names of the Directors elected in the General Meeting of the Karnal Central Co-operative Bank Ltd ; held on the 25th December, 1960.

Sardar Gurbanta Singh : The election of the Directors of the Karnal Central Co-operative Bank Ltd., Karnal, to be held on 25th December, 1960, was postponed by the Deputy Registrar, Co-operative Societies, Ambala.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि रजिस्ट्रार साहिब ने नोटिस दिया था कि यह डायरेक्टर का इन्तखाब invalid है ?

मन्त्री: 25 तारीख को चुनाव होने लगे थे । उस वक्त डिप्टी रजिस्ट्रार वहां पर मौजूद थे, उन्होंने कहा कि election की यह item postpone की जाती है । लाऊड स्पीकर पर यह बात कह दी गई थी । चेयरमैन को भी यह बात पहुँचा दी गई थी और उन के दस्तखत भी ले लिये गए थे ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि उन के आर्डर के बावजूद भी कोई इलेक्शन हुए ?

मन्त्री : जब वहां से इत्तलाह आई थी कि मैम्बर इलेक्ट किये हैं तो रजिस्ट्रार साहिब ने उसी वक्त जवाब दे दिया था कि यह जो इलेक्शन हुए हैं यह invalid हैं । अगर ये मेम्बर कोई कार्यवाही करेंगे तो वे अपनी जिम्मेदारी पर करेंगे और उन के खिलाफ कार्यवाही की जा सकती है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब फरमाएंगे कि जो मेम्बर चुने गए उन के नाम क्या हैं ।

Mr. Speaker : Are they your men?

चौधरी धर्म सिंह राठी: जनाब, वे सारे ही मेरे आदमी हैं । इसी लिए मैं पूछ रहा हूँ कि उन के नाम क्या हैं । इस बात का फैसला तो कोर्ट करेगी कि वे इलेक्शन valid थे या invalid थे ।

मन्त्री : जब वह इलेक्शन ही invalid थे तो मैं उन के नाम क्या बताऊं ?

श्री राम प्यारा : इन्होंने फरमाया है कि इलैक्शन को मुल्तवी कर दिया गया था । मैं पूछना चाहता हूँ कि उस तारीख के बाद इलैक्शन हुए कि नहीं ?

मन्त्री : बाद में रजिस्ट्रार ने नोटिस दे दिया था कि अगले महीने की 6 तारीख को इलैक्शन करेंगे । जनरल मैनेजर को कह दिया गया था कि share holders को इत्तलाह दे दो लेकिन उन्होंने इत्तलाह नहीं दी । इस लिये हम दफा 39 के मातहत enquiry करवा रहे हैं । उस के बाद देखेंगे कि क्या करना चाहिए ।

श्री राम प्यारा : अगर गवर्नमेंट के आर्डर की तामील नहीं की गई तो उस पर क्या action लिया गया है ?

मन्त्री : हम ने Enquiry Officer मुकर्रर कर दिया है जो कि दफा 39 के मातहत enquiry करेगा । उस के बाद देखेंगे कि क्या करना चाहिये ।

श्री राम प्यारा : उस Enquiry Officer का नाम क्या है ?

Mr. Speaker: Order please.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि इलैक्शन की postponement क्यों की गई थी ?

मन्त्री : जब हाल में मीटिंग होने लगी थी तो मेरे दोस्त ने चार सौ के करीब आदमी ला कर बैठा दिया था । डिप्टी रजिस्ट्रार के पास पुलिस नहीं थी और न ही उस को कोई और अख्तियार था । उस ने बहुत प्रोटैस्ट किया कि जो share-holders नहीं हैं उन को निकाल दो । लेकिन यह ज़िद करते रहे । तो उन्होंने तंग आ कर यह कह दिया कि हम इलेक्शन postpone करते हैं । यह बात लाऊडस्पीकर पर भी कह दी गई ।

पण्डित श्री राम शर्मा : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि जब डिप्टी रजिस्ट्रार ने देख लिया था कि बहुत सारे आदमी घुस आए हैं तो उस ने पुलिस की मदद क्यों न ली और क्या आयंदा जब कभी ऐसा ही हो तो क्या फिर इसी तरह से मीटिंग को मुल्तवी कर दिया जायगा ?

मन्त्री : डिप्टी रजिस्ट्रार तो वहां सिर्फ supervision के लिए गया हुआ था, चनाव तो बैंक के चेयरमैन ने करवाना था । उन्होंने बड़ी दफा कहा कि गलत आदमी जो यहां बैठे हैं इन को निकाला जाए । जब वह न निकले तो elections मुल्तवी करवा दिए गए । वह यही करवा सकते थे कि इस item को ही postpone कर दिया जाए ।

पण्डित श्री राम शर्मा : मीटिंग को postpone करने का अख्तियार चेयरमैन को था या कि डिप्टी रजिस्ट्रार को ?

मन्त्री : मीटिंग तो postpone नहीं हो सकती थी अलबत्ता agenda पर जो items हों उन में से एक को वह postpone करवा सकता था । इस लिए उस ने election का item postpone करवा लिया ।

पण्डित श्री राम शर्मा : क्या इस item को postpone करवाने से पहले डिप्टी रजिस्ट्रार ने यह कोशिश की कि जो नाजायज़ बात हो रही है उस को हटाया जाए और उस के लिए कोई कार्यवाही की जाए ?

मन्त्री : उसने कई दफा protest किया और चेयरमैन को कहा, Board of Directors से कहा कि यह illegal आदमी बैठे हुए हैं, यह share holders नहीं हैं । इन को निकाला जाए मगर मेरे दोस्त रज़ामंद नहीं हुए ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जो वजुहात postpone करवाने की यहां दी गई हैं डिप्टी रजिस्ट्रार साहिब इन को अपनी तहरीर में लाए कि इस वजह से यह item postpone किया जा रहा है ?

मन्त्री : यह मैं इस वक्त नहीं कह सकता । वहां पर इस बात का ऐलान loud speaker पर भी किया गया कि कुछ आदमी फालतू बैठे हुए हैं जो कि shareholders नहीं हैं, वह बाहर चले जाएं । डिप्टी रजिस्ट्रार ने यह लिखवा लिया और चेयरमैन के दस्तखत भी करा लिए ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : मेरा सवाल साफ था कि जो reasons यहां इस हाउस को दिए गए हैं क्या यह उन्होंने अपने आर्डर के अन्दर assign किए थे ? (विघ्न) क्या यह रूल्ज़ में है कि बिना reasons assign किए कोई आइटम postpone नहीं कर सकते ?

श्री अध्यक्ष : जो चीज़ें रूल्ज़ में हैं उन के मुताल्लिक आप क्यों पूछते हैं ? (Why does the hon. Member ask supplementaries on matters which are laid down in the rules?).

श्री बलराम दास टंडन : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि जहां मीटिंग होती है वहां पर केवल मैम्बरों को ही अन्दर जाने दिया जाए इस बारे कोई व्यवस्था है ?

मंत्री : जी, रूल्ज़ में तो सब कुछ है मगर क्या किया जाए अगर कोई इस तरह से अन्दर घुस आए (हंसी) ।

श्री बलराम दास टंडन : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि जब उन्होंने रूल्ज़ की उल्लंघना की थी तो क्यों उन के खिलाफ कार्यवाही नहीं की गई, क्यों पुलिस को नहीं बुलाया गया ?

मुख्य मंत्री : इतनी जल्दी जल्दी पुलिस को नहीं बलाया जाता ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या बज़ीर साहिब बतायेंगे कि इस वक्त कौन सा Board of Directors काम कर रहा है ?

ਮੰਤਰੀ : ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹਨੇਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਨੋਟਿਸ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੋਗੇ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਹਨੇਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ election ਕਦੋਂ ਤਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਮੰਤਰੀ : ਜਦੋਂ enquiry ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ।

चौधरी श्री राम शर्मा: मैं, लिल्ज़ जनाब, यह पूछना चाहता हूँ कि जो कार्रवाई मिल्ज़ में Registrar ने की क्या Government उस को justified समझती है और क्या यह भी मानती है कि इन हालात में आयंदा भी उसे ऐसा ही करना चाहिए ?

मंत्री : जो कुछ भी Registrar ने किया वह बिलकुल ठीक किया था । आयंदा भी उसे ऐसा ही करना चाहिये ।

पंडित श्री राम शर्मा : जहां Members का झगड़ा हो क्या इस को दूर करने का और कोई तरीका नहीं है ?

मंत्री : दूसरा तरीका police के दखल देने का हो सकता है, मगर हम नहीं चाहते कि police co-operative societies के मुग्रामलात में दखल दे ।

श्री अध्यक्ष : ऐसा करने की क्या ज़रूरत थी? जो भी झगड़ा करता था उसे कान से पकड़ कर बाहर निकाल देते ताकि धर्म सिंह राठी को भी पता चलता (हंसी) (What was the need of doing that ? The intruders should have been driven out so that Chaudhri Dharam Singh Rathi could also have had a taste of it). (*Laughter*)

चौधरी धर्म सिंह राठी : हमारे, जनाब, वहां पर 11 वोट थे । (हंसी)

डाक्टर परमा नन्द: क्या वज़ीर साहिब बताएंगे जैसा उन्होंने फरमाया है कि कोई Board of Directors नहीं है, क्या सरकार यह समझती है कि रजिस्ट्रार द्वारा की गई कार्रवाई legal हुई है ?

मंत्री : हां जी, मैं तो यही समझता हूँ ।

TRAINING OF PANCHES AND SARPANCHES

***6980. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Community Development be pleased to state whether there is any scheme under the consideration of Government to impart training to newly elected Sarpanches and Panches in the State ; if so, the details thereof ?

Shri Dalbir Singh (Deputy Minister) : Yes. A Scheme for orientation and training of non-officials and officials in Panchayati Raj is under consideration of Government. It will cover the newly elected Sarpanches and Panches.

श्री राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब यह बतायेंगे कि कब से यह scheme ज़ेरे ग़ौर है और कब तक यह finalise हो जायेगी ?

मंत्री : यह scheme हम ने finalise कर ली है । यह मई के महीने से शुरू हो कर जुलाई तक चलेगी जिस में पंच, सरपंच, Deputy Commissioner, और भी जितना पंचायती राज से ताल्लुक रखने वाला अमला है वह सब trained कर दिया जायेगा ।

WIDENING OF MUKTSAR-MALOUT ROAD IN FEROZEPUR DISTRICT

***7059. Sardar Gurmit Singh 'Mit'** : Will the Minister for Public Works be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of the Government to widen the Muktsar-Malout road in district Ferozepur due to heavy traffic ; if so, when ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : No

(*Shri Ram Piara rose to ask question No. 6780 on behalf of S. Rajinder Singh*)

श्री अध्यक्ष : आप को एक सवाल की authority दी गई है न कि सब सवालात की । (The hon. Member has been given authority for one question and not for all the questions.)

श्री राम प्यारा : यह authority, जनाब, 17 March के लिये दी गई है ।

श्री अध्यक्ष : आज के एक दिन में भी तीन दिन आ जाते हैं The number of question should have been specifically mentioned in the authority. This authority does not cover all his questions. (The questions for today cover the lists for three days. The number of questions should have been specifically mentioned in the authority. The authority does not cover all his questions.)

Shri Ram Piara: We will be more cautious in future.

Mr. Speaker: That will encourage the absence of members.

PROMOTING TOURISM IN THE STATE

***6982. Sardar Rajinder Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state whether any steps are being taken by Government to promote tourism in the State ; if so, what ?

Chief Parliamentary Secretary (Shri Hans Raj Sharma) : The information is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Promotion of Tourism in the State

Although sporadic efforts were made since 1951 for the promotion of tourism, the development of tourism on an organised basis was started in the Punjab under the Second Five Year Plan. The following are the notable achievements in this regard :

I. ACCOMMODATION FOR TOURISTS

A. Already in Service		Beds
(1) Tourist Bungalows	.. (i) Dharamsala ..	30
	(ii) Pathankot ..	30
	(iii) Dalhousie ..	30
	(iv) Nangal ..	76

[Chief Parliamentary Secretary]

			Beds
(2) Aluminium Houses	.. (i) Kulu	..	4
	(ii) Manali	..	4
(3) Tourist Huts	.. (i) Manali	..	4
	(ii) Manikaran	..	4
(4) Tentage accommodation	.. (i) Kulu	..	55
	(ii) Manali	..	55

B. Shortly coming into service

(1) Tourist Bungalows	.. (i) Kulu	..	30
	(ii) Manali	..	15
(2) Six Dormitories	.. Pathankot	..	150

Besides, all the Government Rest-houses in Kulu Valley have been thrown open to tourists in order to provide them with maximum roofed accommodation. Touring Officers and Ministers are to be accommodated in Tentage accommodation.

II. TRANSPORT

A. Air Service

Kulu Valley has been placed on the Air Map of India by the State Governments subsidising an air-service between Delhi and Kulu via Chandigarh run by the Indian Air Lines Corporation last year. This has converted the two-day long and tiring road-journey to Kulu Valley into two-hour flight from Delhi. Steps are being taken to revive this service in the forthcoming tourist season.

B. Bus Service

(i) The Mandi-Kulu Road Transport Corporation is providing adequate transport facilities to the Tourists. They also intend providing shelters, retiring rooms and other public conveniences at Baijnath, Kulu and Manali etc.

(ii) Two deluxe cars allotted by the Central Tourism Department have since been purchased and put on service on Pathankot-Kulu-Manali and Chandigarh-Bhakra-Nangal routes.

III. TOURIST BUREAUX

A Tourist bureau each has been set up at—

(i) Pathankot,

(ii) Dalhousie,

(iii) Kulu,

(iv) Manali,

(v) Nangal, and

(vi) Chandigarh.

for the convenience of Tourists, for whom itineraries are also chalked out by these Bureaux and arrangements made to provide accommodation to them in Government Rest-Houses, etc.

IV.—DUSSEHRA FAIR AT KULU

Dussehra at Kulu is a colourful fair of the Valley and attracts a large number of visitors from far and near. Government are very anxious to ensure that the fair which is reminiscent of the old tribal cultural heritage of the Valley is celebrated in an organised

and befitting manner. A sum of Rs 10,000 was sanctioned for the last fair together with an amount of Rs 2,500 for permanent improvement on the Mela premises. It was for the first time conducted through a Committee constituted by Government and attracted high dignitaries both home and foreign. These contributions from Government are proposed to be repeated in the years to come.

V.—OTHER FACILITIES

(i) To supplement the accommodation at Manali, a building known as Show View Hall having 16 beds has recently been acquired for the purpose for one year in the first isntance.

(ii) To make travelling light possible for the tourists, 30 beddings have been provided with the Tourist Bureaux at Kulu and Manali, which are supplied on nominal rents.

(iii) Tourist Department have appointed mule contractors at Manali, Katrain Kulu and Bhuntar for supply of mules and ponies to the tourists.

(iv) A loan of Rs 20,000 has recently been sanctioned to one Shri Sonam Ram for setting up a Hotel-cum-Restaurant at Manali.

(v) In addition to the above many more schemes of tourist interest costing as much as as Rs 44.25 lacs have been included in the Third Plan.

(*Shri Ram Piara wanted to ask a Supplementary question*)

Mr. Speaker : I had no intention to allow this Question to be asked by another hon. Member, as this results in slackening the interest of the absentee Member. However, I allowed it. Now the hon. Member wanting to put a Supplementary question does not appear to be in the know of the information which has been laid on the Table of the House in connection with this question. (*Interruptions*)

श्री अध्यक्ष : आप हाउस के एक आनरेबल मैम्बर हैं, क्या मजाक बनाया हुआ है । (He is an hon. Member of this House. It is not proper for him to take the question hour lightly.)

श्री बलराम दास टंडन : क्या चीफ पार्लियामैंट्री सैक्रेटरी बताएंगे कि सरकार इस बारे में क्या क्या steps ले रही है ?

चीफ पार्लियामैंट्री सेक्रैटरी : Steps बहुत लम्बे हैं ।

Mr. Speaker : The hon. Member should have seen the information laid on the Table of the House. He could see it half an hour before the Question Hour began, if he had been a little vigilant about it.

LAND GIVEN UNDER HARIJAN WELFARE SCHEME

***7077. Chaudhri Sant Ram :** Will the Chief Minister be pleased to state whether any land has been purchased by Government and given to landless Harijans under the Harijan Welfare Scheme, in tehsil Nakodar, district Jullundur. If so, the number of Harijans with their addresses who were given the said land during the period 1958-59, 1959-60, 1960-61 ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) : (i) No.

(ii) Does not arise.

HARIJANS AND BACKWARD CLASSES WELFARE SCHEMES

*7078. **Chaudhri Sant Ram** : Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the total amount spent by Government on welfare schemes for Harijans and other Backward Classes in tehsil Nakodar, district Jullundur, during the First and Second Five-Year Plan periods ;

(b) the amount which is proposed to be spent during the Third Five-Year Plan on the Schemes referred to in Part (a) above ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) :

		Rs
(a) (i) First Plan	..	2,680
(ii) Second Plan	..	87,700
Total	..	90,380

(b) No separate allocation has so far been made for different tehsils for the 3rd Plan period.

DISCHARGING OF AKALI PRISONERS

*6902. **Sardar Atma Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of Akalis arrested under various provisions of Law in the State, during the Punjabi Suba Movement, Jail-wise, who did not apply for transfer of their cases before the Punjab High Court, within four months of their arrests and who were kept in jails for more than three months without any evidence being produced against them in the Courts ;

(b) the names of the Magistrates who tried the cases of the Akalis mentioned in part (a) above and the reasons for not discharging the accused persons where there was no evidence against them ;

(c) the action taken or proposed to be taken against the Magistrates mentioned in part (b) above ;

(d) whether any steps are being taken to compensate the accused persons mentioned in part (b) above ?

Shri Banarsi Das Gupta (Deputy Minister) : (a) to (d) The time and labour involved in collecting the information will not be commensurate with any possible benefit to be obtained.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਇਹ ਮੇਰਾ right ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਮੰਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਜਦ ਆਪਨੇ admit ਕੀਤਾ ਹੈ....

Mr. Speaker : Order please । ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜੇਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਹੋ, ਹੁਣ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ । (when the hon. Member has come out of jail. what is the necessity of asking such question.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ protection ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

Mr. Speaker : The hon. Member could, in my opinion, seek protection, in this case from the High Court. I might inform the hon. Member that I was detained without trial for about nine months during the British regime, and I had to approach the High Court in this connection. The hon. Member has legal remedies available. He could move the High Court through a writ of Habeas-Corpus.

REPRESENTATION OF AKALI UNDER-TRIAL PRISONERS OF KAPURTHALA JAIL

***6903. Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether the Home Secretary to Government, Punjab, received any representation dated 19th January, 1961, from Akali under-trial prisoners of Kapurthala Jail, regarding their transfer to some other jails; if so, when, and a copy of the representation be placed on the Table ;

(b) the action taken or proposed to be taken on the said representation, in case no action has been taken or is proposed to be taken, the reasons therefor ?

Shri Banarsi Das Gupta (Deputy Minister) : (a) Yes. It was received on 31st January, 1961, through the Inspector-General of Prisoners, Punjab.

A copy of the representation is placed on the Table of the House.

(b) Necessary enquiries were made and the allegations in the representation were found to be incorrect.

A copy of the Representation

Sub-Jail,
Kapurthala,
19th January, 1961.

To

The Home Secretary to Government,
Punjab, Chandigarh.

Sir,

I have to bring to your kind notice that inspite of the gesture of goodwill shown by the Prime Minister of India and followed by the State Government by declaring general amenesty for all Akali Prisoners arrested in connection with the Punjabi Suba movement

[Deputy Minister]

we are still in this jail numbering eight and still being tried in various cases, under Section 107/150, Criminal Procedure Code and Section 6 of the Criminal Law Amendment Order, 1960. We are being victimized here on account of the personal vendetta of the District authorities.

The Naib-Tehsildar, Sultanpur Lodhi, and the Block Development Officer, National Extension Service Block, Bholath, are related to the Deputy Commissioner, Kapurthala. During the past ten months I have been bringing to the notice of the Government the various corrupt practices and high handedness of these officers through representations and Vidhan Sabha Questions and the Deputy Commissioner had been extending them every undue shelter because of his relatiosns. Under these circumstances the Deputy Commissioner is treating me as his personal enemy. As he has got uppermost hand in the District administration, he got registered false and concocted cases against myself and other Akalis who are now in this Jail.

The General Assistant to the Deputy Commissioner is also Superintendent of this Jail. Now we are being victimised through him as he is his subordinate. The Superintendent of the Jail did not allow my counsel to meet me on 20th December, 1960, the day on which the prosecution was going to produce witness against us, till the arrival of the learned Additional District Magistrate and made him sit for three hours outside the Jail. The learned Sessions Judge, Kapurthala, visited this Jail on 7th January, 1961, and we placed before him our grievances with regard to the unnecessary delay in the disposal of various cases pending before the General Assistant for the last seven months. Under these and various other reasons the Superintendent of the Jail (General Assistant to Deputy Commissioner) has got personal vendetta against us all and we do not feel ourselves secure here in this Jail. False and concocted cases have been registered against us and more are apprehended every moment. There is every possibility of repression of every kind upon us by this clique of officers every moment. We feel it a serious sort of mental torture which we are facing here even now. Therefore, I request that I alongwith my seven under-trial Akali Prisoners may kindly be lodged in Jullundur Jail which is nearer to this District or any other Jail, from where we could be easily produced at Kapurthala, with various cases, pending against us. This judicial lock up is just like a police lock up under the present circumstances. We hope you will kindly take immediate steps for our safety in every respect and save us from further hardships and the vendetta of these officers.

Yours faithfully,

19th January, 1961.

(Sd.) ATMA SINGH, M.L.A.,
and on behalf of seven other Akali
Under-Trials.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ Deputy Minister ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਆਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਸੀ ਔਰ ਉਹ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਕਿ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਿਸ ਅਫਸਰ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਈ ਔਰ ਕਦੋਂ ਕਰਵਾਈ ?

उप-मंत्री : officer का नाम तो आप ने पूछा ही नहीं था । आप की तरफ से दो शिकायतें आई और मैं ने दोनो का ही पूरा जवाब दे दिया है ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ ਸਵਾਲ ਹੋਰ ਹੈ ਔਰ ਜਵਾਬ ਹੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਦੋਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਵਾਈ ਔਰ ਕਿਸ ਅਫਸਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਈ ।

उप-मंत्री : यह तब पता चलेगा जब दोबारा जेल में जाओगे ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਅਜੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਦੀ ਬਾਕੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਸਵਾਲ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿਉ । ਅਸੀਂ ਸਚਾਈ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦੇ ਹਾਂ ।

Mr. Speaker : I will not allow such remarks. I will have to ask her to withdraw from the House, if she repeats them.

उप-मंत्री : अर्ज़ यह है कि enquiry आम तौर पर I. G. P. की मारफत करवाई जाती है । इस लिए इस वक्त यह नहीं बताया जा सकता कि किस officer ने enquiry की थी । He may give a separate notice for this question.

AKALIS ARRESTED ON 28TH DECEMBER, 1960 AT KAPURTHALA

***6984 Sardar Atma Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of Akalis arrested on 28th December, 1960, at Kapurthala, together with the provisions of law under which they were arrested ;

(b) whether the Inspector-General of Police, Punjab, Chandigarh, received any representation dated 30th December, 1960, from the prisoners mentioned in part (a) above through Kapurthala Jail authorities ; if so, when, its details together with the action taken thereon ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) Eleven Akalis, namely, Asa Singh, Darshan Singh *alias* Sucha Singh, Piara Singh, Banta Singh, Makhan Singh, Joginder Singh, Sulakhan Singh, Charan Singh, Mukhtiar Singh, Dalip Singh and Mangal Singh were arrested at Kapurthala on 28th December, 1960, under Section 6(1), Punjab Criminal Law (Amendment) Ordinance, 1960.

(b) Yes, a copy of the representation is enclosed. The allegations levelled therein were found to be baseless and no action was called for.

A copy of the Representation.

ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ

ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ,

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਜੀ,

ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਪੂਰਥਲਾ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਮਿਤੀ 28th December, 1960 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਸਿਵਾਏ ਸ੍ਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਚਾਲਾ ਜਿਸ ਨੂੰ 29th December, 1960 ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ

[Deputy Minister]

ਹੀ ਟਾਂਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ 28th December, 1960 ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਦਿਤੀ ਗਈ । ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦਿਨ ਤੇ ਇਕ ਰਾਤ ਕਪੂਰਥਲਾ ਕੋਤਵਾਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ । ਪੁਲੀਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਭੈੜਾ ਸੀ । ਸਰਦੀ ਦੀ ਇਸ ਰੁਤ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ 11 ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤੰਗ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦੋ ਕੰਬਲ ਪਰ ਉਹ ਭੀ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਦਿਤੇ ਗਏ । ਸਰਦੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅਸਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਅਤੇ ਠੁਰ ਠੁਰ ਕਰਕੇ ਕਟੀ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਟੱਟੀ ਪਸ਼ਾਬ ਭੀ ਦੋਵੇਂ ਦਿਨ ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟੱਟੀ ਪਸ਼ਾਬ ਦੀ ਬਦਬੂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਅਪਨੇ ਸੱਜਨਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਜੋ ਕੁਝ ਮੰਗਵਾਇਆ ਇਸ ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅੰਦਰ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਖ਼ਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਇਸ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਭੈੜਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲਾ ਲਊ ਨੀਤੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਹੀ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰ ਅਫਸਰ ਹੈ । ਦੜੇਬਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜੂਏ ਬਾਜਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੈ । ਦੜੇ ਅਤੇ ਜੂਏ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪੁਲੀਸ ਕਪਤਾਨ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਤੋਰਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਲੁਟ ਕਸੁਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਂਦੇ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਐਸਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਵਾਲਾਤ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫੁਹਸ਼ ਗਾਲੀਆਂ ਭੀ ਕਢੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਕਿਸ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਹੁਣ ਝੂਠਾ ਮੁਕਦਮਾ ਅਤੇ ਝੂਠੇ ਗਵਾਹ ਖੜੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਗਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸਦੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਵਢੀ ਖੋਰ ਤੇ ਆਚਰਣ ਹੀਣ ਕਰਮਚਾਰੀ ਐਸੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸਖਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਅਗੋਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਗੁਨਾਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਮੁਕਦਮੇ ਖੜੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ । ਆਸ ਹੈ ਆਪ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰੋਗੇ ।

ਮਿਤੀ 30th December, 1960

ਪ੍ਰਾਰਥਕ

ਸੁਲੱਖਨ ਸਿੰਘ,	ਮੱਖਨ ਸਿੰਘ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ	ਮੁਖਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ,,
ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ	ਚਰਨ ਸਿੰਘ ,,
ਬੰਤਾ ਸਿੰਘ	ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ,,
ਆਸਾ ਸਿੰਘ	
ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ	ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ,,

(*At this stage, S. Atma Singh rose to speak*).

Mr. Speaker : The question asked is whether the Inspector-General of Police, Punjab, Chandigarh, received any representation dated 30th December, 1960, from the prisoners, and reply given is in the affirmative.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਅਸੀਂ allegation ਲਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਮੁਲਜ਼ਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਆਇਆ enquiry ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਉਸ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

Chief Minister : The hon. Member may give a separate notice for the requisite information.

Mr. Speaker : In answer to part (a) of the Question asked by the hon. Member, it has been stated by Government that eleven Akalis were arrested under Section 6(1) of Punjab Criminal Law (Amendment) Ordinance, 1960. In part (b) of the reply, it has also been stated that the allegations levelled were found to be baseless.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ allegation ਇਨ੍ਹਾਂ 11 ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਲਗਾਈ ਕੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਉਸ ਦੀ inquiry ਕੀਤੀ ?

Chief Minister : Our information is that the allegations levelled were found to be baseless.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ inquiry ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ?

Chief Minister : If the hon. Member requires more information, he may give a separate notice for it.

श्री प्रबोध चन्द्र : मैं चीफ मिनिस्टर साहब से पूछना चाहता हूँ कि enquiry के सिलसिले में जो basic requirements हैं क्या उन्हें पूरा किया गया है या नहीं ?

Chief Minister : The matter has not been looked into in that way. Therefore, it is not possible to give the information off hand. The hon. Member may meet me and I will look up the papers.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੀਤ ਮੰਤਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਫਰਮਾਉਣਗੇ ਕਿ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ 11 ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਔਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਬੂਤ ਮੁਹਈਆ ਕੀਤਾ ?

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਬੂਤ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਉਹੀ ਕਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਡਕ ਦਿਤਾ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਠੁਰ ਠੁਰ ਕਰ ਕੇ ਕੱਟੀ, ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ?

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਿਉਂ ਪੁਛਣਾ ਸੀ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਣਾ ਸੀ ?

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਇਸ ਇਲਜ਼ਾਮ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੋਤਵਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰ ਹੈ ?

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਝੂਠੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਈ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ?

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਜਿਹੜੀ enquiry ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਹ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਅਰਿੰਡ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ (ਹਾਸਾ)।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਕੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਕਿ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੀ ਅਫ਼ਸਰ ਠੀਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ? ਜਾਂ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਠੀਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ?

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ enquiry ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਹੁਣ enquiry ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ।

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ।

HOSPITALS/DISPENSARIES OPENED IN KARNAL DISTRICT

***7084. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Chief Minister be pleased to state the names of places in Karnal District, where Civil Hospitals, Civil Dispensaries, Ayurvedic Dispensaries and Primary Health Centres have been opened by Government since April, 1957 ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : Eight Primary Health Centres/Units have been opened by Government in Karnal District, since April, 1957 to date, at the following places :—

(1) Balah
(2) Kutail (Madhuban)

(3) Smalkha.
(4) Bapauli.
(5) Jhansa.
(6) Gharaunda.
(7) Kaul.
(8) Radaur.

Eleven Ayurvedic/Unani dispensaries have been opened in Karnal District, at the following places :—

(1) Kurar.
(2) Gumthalagarh.
(3) Adyana.
(4) Pharal.
(5) Jhansa.
(6) Sambli.
(7) Gagsana.
(8) Soonsar.
(9) Sink.
(10) Jadaula.
(11) Sheikhpur.

चौधरी धर्म सिंह राठी: क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि यह जो dispensaries, हस्पताल, health centres वगैरा खोले जाते हैं इन के खोलने में किन किन बातों को मद्देनज़र रखा जाता है ?

उप-मंत्री : जहां आबादी ज्यादा हो, जहां हस्पताल दूर हों, लोगों की मांग हो और जहां गवर्नमैण्ट मुनासिब समझे ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : आयुर्वेदिक dispensaries खोलने के लिए क्या चीज़ें देखते हैं और दूसरी dispensaries खोलने के लिए किन बातों को देखते हैं ?

उप-मन्त्री : जहां थोड़ा खर्च करना हो वहां पर आयुर्वेदिक dispensary खोल देते हैं और जहां ज्यादा खर्च करने का scope हो वहां दूसरी खोल देते हैं ।

चौधरी धर्म सिंह राठी: क्या लोगों की मांग और जरूरत को भी मद्देनज़र रखा जाता है या सिर्फ रुपए का ही ध्यान रखा जाता है ?

उप मन्त्री : मांग और ज़रूरत को भी मद्देनज़र रखा जाता है ?

डाक्टर परमा नन्द : क्या मन्त्री जी बताएंगे कि dispensaries के बारे में जो targets दूसरे प्लान में ज़िला करनाल के लिए रखे थे वह पूरे हो चुके हैं ?

उप मन्त्री: इस के लिए notice दें ।

INDUSTRIAL AREA IN PANIPAT, DISTRICT KARNAL

***7106. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Industries be pleased to state with reference to the unstarred Question No. 2772, printed in the list of questions for 17th October, 1960, whether the enquiry in the case had been completed ; if so, with what result, if not, the reasons therefor ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : The police have put up the Challan in the Court of Sub-Divisional Magistrate, Panipat. The decision of the Court is still awaited.

राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि यह चालान कोर्ट में कब पेश किया गया था ?

उप मन्त्री : Date का तो मुझे पता नहीं मगर इसका फायदा भी आपको कुछ नहीं होगा ।

ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਪਿਆਰਾ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਸਵਾਲ 13 ਜਨਵਰੀ, 1959 ਤੋਂ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਮੈਂ 6 ਹਫਤੇ ਦਾ notice ਦਿਤਾ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਲਉ ਅਜ 26 ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਇਸਦਾ ਅਜੇ ਤਕ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਹਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Speaker : The hon. Member may take it for granted that this Question, in my opinion, will never come up for reply. The reply to it has been postponed many times.

UNSTARRED QUESTIONS AND ANSWERS

POETS ENGAGED FOR KAVI DARBARS, ETC.

3499. Sardar Atma Singh : Will the Chief Minister be pleased to state whether any poets were engaged by the Public Relations Department, during the current year for holding Kavi Darbars in the State ; if so, their names districtwise, the amount paid to each and the criterian for their selection ?

Sardar Partap Singh Kairon (Chief Minister, Punjab) : Yes. A statement giving the required information is placed on the Table of the House. The poets were selected keeping in view their suitability for the occasions and their popularity in the areas concerned.

Statement

Names of the Districts	Names of the Poets	No. of functions attended	Total amount paid
			Rs
Rohtak ..	Shri Parkash 'Sathi' Dehlvi ..	1	45
	Shri Ishar Singh 'Ishar' Dehlvi ..	1	45
	Shri Harbans Singh 'Rattan' ..	1	50
	Shrimati Shanti Sharma ..	1	50
	Shri Rajindar Kumar ..	1	10
	Shri Dayal Chand Miglani ..	1	50
	Shri Harbans Lal ..	1	50
	Shri Kidar Nath Sharma ..	1	8

Names of the Districts	Names of the Poets	No. of functions attended	Total amount paid
			Rs
Hissar ..	Shri Ishar Singh 'Bhaiya' ..	1	50
	Shri Jagdish Singh 'Bhandari' ..	1	20
Gurgaon ..	Shri Tara Chand 'Premi' ..	1	30
	Shri Janardan 'Roshan' ..	1	25
	Shri Kishan Chand 'Umid' ..	1	25
	Shri Manohar Lal 'Manohar' ..	1	20
	Shri Ishar Singh 'Ishar' Dehlvi ..	1	50
	Shri Dayal Chand 'Miglani' ..	1	50
	Shri Harbans Singh 'Papiha' ..	1	50
	Shri Ram Nath 'Musafir' ..	1	50
	Shri Kundan Singh 'Kundan' ..	1	50
	Shri Gobind Dass 'Khamosh' ..	1	35
	Shri Ram Lal 'Sail' ..	1	30
	Shri Sham Dass 'Akhtar' ..	1	25
	Shri Jatinder Kumar 'Anil' ..	1	25
	Kumari Krishna 'Shabnam' ..	1	50
Ambala ..	Shri Hazara Singh 'Mushtaq' ..	1	75
	Shri C.R. Aziz, Ambala ..	1	15
	Shri Piara Singh 'Panchhi' ..	1	75
	Shri Harbans Singh 'Chaman' ..	1	10
	Shri Nand Lal 'Nurpuri' ..	1	45
	Shri Charan Singh 'Suffri' ..	1	35
	Shri Harbans Lal Sharma ..	1	15
Karnal ..	Shri Karnail Singh 'Panchhi' ..	2	45
	Shri Hans Raj 'Naz' ..	2	40
	Shri Gurnam Singh 'Khushdil' ..	3	65
	Shri Siri Chand ..	1	10
	Shri Sohan Lal ..	2	30
	MissMirdula Malhotra ..	1	10
	Shri Narain Din 'Talib' ..	2	35
	Shri Ajit Singh 'Ajit' ..	1	25
	Shri Girdhari Lal ..	1	25

[Chief Minister]

Name of the District	Name of the Posts	No. of functions attended	Total amount paid
			Rs.
Karnal—*concld*	Shri Suraj Parkash 'Suraj' ..	1	10
	Shri Gian Chand 'Khadim' ..	1	20
	Shri Ishar Singh 'Ishar' Dehlvi ..	1	50
	Shri Harbans Lal Sharma, Ambalvi ..	1	30
Kangra ..	Nil		
Hoshairpur ..	Shri Charan Singh 'Suffri' ..	3	60
	Shri Ajit Singh 'Dagg' ..	3	95
	Shri Nand Lal 'Nurpuri' ..	1	30
	Shri Ishar Singh 'Ishar' Saroya ..	1	15
	Shri Chaman Lal 'Manak' ..	1	15
	Shri Bhag Dass Mukerian ..	1	15
Patiala ..	Shri Sant Singh 'Rampuri' ..	1	25
	Shri Kartar Singh 'Suthra' ..	1	25
	Shri Gurcharan Singh 'Rampuri' ..	1	20
	Shri Devinder Singh 'Raz' ..	1	15
	Shri Sewa Singh 'Mann' ..	1	15
	Shri Pardaman Singh 'Daman' ..	1	25
Bhatinda ..	Shri Sarwan Singh 'Saril' ..	17	170
	Shri Amritsaria Ram Chaman ..	5	125
	Shri Deva Singh 'Sagar' ..	11	240
	Shri Sampuran Singh 'Jhall' ..	4	85
	Shri Khshdil ..	3	75
	Shri G.S. Deepak ..	5	120
	Shri Kundan Singh 'Kundan' ..	2	50
	Shri G.K. 'Auj' ..	1	25
Ludhiana ..	Shri Inderjit 'Hassanpuri' ..	3	55
	Shri Avtar Singh 'Toofan' ..	1	10
	Shri Chandi Ram ..	1	15
	Shri Bhupinder Singh 'Harash' ..	1	15
	Shri Jugal Kishore 'Kushdil' ..	7	175

Names of the Districts	Names of the Poets		No. of functions attended	Total amount paid
				Rs
Ludhiana—*concld*	Shri Raj Dular	..	1	10
	Shri Sant Ram 'Khiwa'	..	2	50
	Shri Jaswant Singh 'Bhanwara'	..	1	25
	Shri Bihari Lal 'Kamal'	..	1	25
	Shri Waryam Singh 'Mast'	..	4	120
	Shri Nand Lal 'Nurpuri'	..	3	130
	Shri Avtar Singh 'Arshi'	..	2	40
	Shri Balwant Singh 'Kavishar'	..	1	20
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq'	..	2	65
	Shri Mohammad Sadiq, Sangrur	..	1	20
	Shri Narindar 'Khedi'	..	1	20
	Shri Jiwan Singh 'Tej'	..	1	25
	Shri Baldev Raj 'Tooti'	..	1	25
	Shri Hardyal Singh, Ludhiana	..	1	15
	Shri Sukhdev Singh Ludhiana	..	1	15
	Shri Tarsem Lal	..	1	15
	Shri Dalip Singh 'Deep'	..	2	50
	Shri Piara Singh 'Azad'	..	2	50
	Shri Sant Singh 'Bindra'	..	1	30
	Shri Munshi Khan	..	1	20
	Shri Piran 'Sabharwal'	..	1	40
	Shri Shyam Lal Nanga		1	15
	Shri Jaswant Rai 'Rai'	..	1	50
	Shri Barket Ram 'Yamula'	..	1	50
	Shri Lal Chand Yamula	..	1	50
	Shri Bachan Singh, Ludhiana	..	1	25
Amritsar ..	Shri Kotu Ram Sewak	..	3	45
	Shri Ram Singh 'Gill'	..	6	60
	Shri Uttam Singh 'Tej'	..	14	210
	Shri Vidhata Singh 'Kamal'	..	20	200
	Shri Joginder Singh 'Pritam'	..	1	10
	Shri Harbans Lal	..	1	10
	Shri Johan Massih	..	1	10
	Shri Harbans Singh	..	1	10
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq'	..	5	125
	Shri Barkat Ram 'Yaman'	..	2	50
	Shri Shiv Kumar 'Batalvi'	..	1	25
	Shri Kartar Singh 'Ballagan'	..	4	100
	Shri Tilak Raj 'Gulshan'	..	3	30
	Shri Sat Pal, 'Shant'	..	5	70
	Shri Bakshi Ram 'Sahir'	..	1	10
	Shri Sardari Lal 'Tara'	..	1	25
	Shri Joginder Pal 'Sewak'	..	2	20
	Shri Naranjan Singh 'Naqis'	..	2	50
	Shri Diwan Singh 'Mehram'	..	1	35
	Shri Tara Singh 'Komal'	..	1	10
	Shri Rattan Singh 'Dil'	..	2	25
	Shri Ram Rattan	..	1	10
	Shri Balwant Singh 'Teg'	..	2	20
	Shri Dhanna Singh 'Rangila'	..	1	10
Ferozepore ..	Shri Sampuran Singh 'Jhalla'	..	1	25
	Shri Amritsaria Ram 'Chaman'	..	10	295
	Shri Ram Nath 'Musafar'	..	1	25
	Shri Narinder 'Khedi'	..	1	25
	Shri Jugal Kishore 'Kushdil'	..	1	25
	Shri Harbans Singh 'Papiha'	..	10	325
	Shri Sher Singh 'Viyogi'	..	10	420
	Shri Karnail Singh	..	2	50
	Shri Piara Singh 'Panchhi'	..	10	250

[Chief Minister]

Names of the Districts	Names of the Poets		No. of functions attended	Total amount paid
				Rs.
Ferozepore—*concld*	Shri Milkhi Ram	..	2	50
	Shri Beli Ram	..	2	50
	Shri Sain 'Sialkoti'	..	2	50
	Shri Jangir Singh 'Azad'	..	1	10
	Shri Kharati Lal 'Jodh'	..	6	150
	Shri Sohan Singh 'Jodh'	..	10	350
	Shri Santokh Singh 'Saffri'	..	7	150
	Shri Baldev Mittar 'Bijli'	..	10	210
	Shri Darshan Singh 'Awara'	..	2	50
	Shri Nand Lal 'Nurpuri'	..	4	100
	Shri Kartar Singh 'Ballagan'	..	4	100
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq'	..	10	330
	Shri Kundan Singh 'Kundan'	..	1	50
	Shri Jaswant Rai 'Rai'	..	2	80
	Shri Baljinder Singh 'Hamdard'	..	1	25
	Shri Jagjit Singh	..	1	25
	Shri Karam Singh	..	1	40
	Shimati Harbans Kaur	..	4	100
	Shri Gurcharan Singh 'Deepak'	..	2	30
	Shri Kartar Singh 'Shamsher'	..	2	35
	Shri Suraj Kanwal 'Saroor'	..	2	35
	Shri Asa Singh 'Rahi'	..	1	25
	Shri Balwant Singh	..	1	10
	Shri Prem Pushap 'Sialkoti'	..	1	25
	Shri Harbans Singh	..	1	5
	Shri Shangra Singh	..	1	15
	Shri Kire Khan	..	2	25
	Shri Menga Ram	..	1	15
	Shri Badri Ram	..	1	5
	Shri Hakim Singh 'Darad'	..	3	50
	Shri Madan Mohan 'Chaman'	..	2	25
	Shri Kishan Lal 'Anparh'	..	5	75
Gurdaspur :	Shri Balwant Singh 'Josh'	..	3	40
	Shri Brij Mohan 'Baghi'	..	3	40
	Shri Kishan Chand Dass	..	6	100
	Shri Bau Ditta Mal	..	4	70
	Shri Puran Singh 'Panchhi'	..	1	15
	Shri Barkat Ram 'Yaman'	..	1	25
	Shri Balkar Singh 'Arash'	..	3	30
	Shri Om Parkash 'Nasib'	..	4	47
	Shri Jaswant Singh	..	1	15
	Shri Harnam Dass	..	1	5
	Shri Ram Kishan	..	2	10
	Shri Mela Ram 'Tair'	..	7	50
	Shri Satya Pal 'Shakir'	..	4	85
	Shri Parshotam Lal 'Veshi'	..	2	75
	Shri Devi Dayal 'Zinda Shahid'	..	1	10
	Shri Ajit Singh	..	2	10
	Shri Bhimsen 'Bake	..	1	10
	Shri Shyam Singh	..	5	5
	Shri Swindar Singh	..	1	51
	Shri Gurdial Singh 'Soch'	..	4	15
	Shri R. Neelam	..	2	55
	Shri Munshi Ram 'Nithawan'	..	3	25
	Shri Bansi Lal 'Sagar'	..	1	35
	Shri Gurbachan Singh 'Mayha'	..	2	10
	Shri Darshan Singh	..	3	25
	Shri Vishnoo	..	1	40
	Shri Kirpa Ram 'Musafar'	..	1	10

Names of the Districts	Names of the Poets	No. of functions attended	Total amount paid
Gurdaspur —concld	Shri Inder	1	10
	Shri Baldev Singh	1	5
	Shri Yash Kamal 'Pathak'	1	7
	Shri Swaran Singh	1	10
	Shri Mangat Ram	1	10
	Shri Ved Parkash	1	10
	Shri Kartar Singh 'Sagar'	1	10
	Shri Dukh Bhajan Singh	1	10
	Shri Bawa Singh	1	10
Mohindergarh	Nil		
Sangrur	Shri Zora Singh	1	10
	Shri Nachhattar Singh	6	80
	Shri Sewa Singh 'Mann'	17	425
	Shri Gurdev Singh 'Deep'	20	300
	Shri Ram Lal Sharma	1	10
	Shri Darbara Singh	8	110
	Shri Munshi Khan 'Panchhi'	19	345
	Shri Gurdeep Singh	2	30
	Shri Nathu Ram	2	30
	Shri Sawrup Singh	2	30
	Shri Yashwant Singh 'Wanti'	1	30
	Shri Amritsaria Ram 'Chanan'	6	15
	Shri Gurcharan Singh 'Deepak'	7	175
	Shri Sampuran Singh 'Jhalla'	13	75
	Shri Dalwara Singh	4	195
	Shri Deva Singh 'Sagar'	1	80
	Shri Gurcharan Singh Bhatia	6	20
	Shri Yog Raj Kushak	1	90
	Shri Parduman Singh	6	20
	Shri Kartar Singh 'Suthra'	4	130
	Shrimati Harbans Kaur 'Kiran'	2	100
	Shri Sher Singh 'Yogi'	2	50
	Shri Suchet Singh	1	20
	Shri Baldev Singh	1	5
	Shri Sita Ram	1	10
	Shri Shishi Sharma	2	10
	Shri Bishan Singh Upashak	3	60
	Shri Sant Ram 'Khiwa'	1	60
	Shri Rajinder Nath 'Raaz'	1	20
	Shri Devinder Singh	1	20
	Shri Kaka Singh	5	20
	Shri Mahmood Sadiq	1	75
	Shri Piara Singh 'Azad'	2	25
	Shri Kanwar Chauhan	1	50
	Shri Lal Chand Yamlajat'	1	25
	Shri Parmeshwar	1	10
	Shri Prem Nath	2	10
	Shri Gurdial Singh	1	10
	Shri Sarwan Singh	1	15
	Shri Gurcharan Singh 'Pattanga'	1	25
	Shri Gurbachan Singh 'Prem'		6
	Shri Rajinder Singh 'Azad'	1	12
	Shri Sant Ram 'Udasi'	3	35
	Shri Pritam Singh 'Dewana'	3	60
	Shri Jagjit Singh 'Jit'	3	40
	Shri Gurdev Singh 'Shouku'	1	20
	Shri Kirpal Singh	1	10
	Shri Om Parkash 'Beparwah'	1	10
	Shri Munshi 'Kavisher'	2	20
	Shri Hari Kishan	1	5
	Shri Rajinder Pal Gupta	1	10

[Chief Minister]

Names of the Districts	Names of the Poets	No. of functions attended	Total amount paid
			Rs
	Shri Mohinder Singh ..	1	10
	Shri Niranjan Singh ..	2	30
	Shri Mangat Ram ..	1	5
	Shri Gopal Dass ..	1	5
	Shri Jarnail Singh ..	1	5
	Shri Gurdas Singh ..	1	5
	Shri Devinder Singh 'Raz' ..	1	25
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq' ..	1	25
	Shri Tej Kumar ..	1	10
Kapurthala ..	Shri Charan Singh 'Suffri' ..	4	90
	Shri Piara Singh 'Panchhi' ..	3	70
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq' ..	4	100
	Shri Milkhi Ram ..	6	150
	Shri Nand Lal 'Nurpuri' ..	4	120
	Shri Gurdit Singh 'Kundan' ..	3	80
	Shri Chanan Ram 'Manak' ..	4	65
	Shri Sohan Lal 'Sahir' ..	4	120
	Shri Jaswant Rai 'Rai' ..	5	120
	Shri Balwant Singh 'Gajraj' ..	1	45
	Shri Chaman 'Sultanpuri' ..	1	20
	Shri K.R. Pathik ..	1	15
	Shri Uttam Singh 'Taj' ..	1	25
	Shri Mohinder Singh ..	1	25
	Shri Santokh Singh 'Saffri' ..	1	25
	Shri Gurbachan Singh ..	1	25
	Shri Kharati Lal ..	1	25
	Shri Prem Pushap ..	2	35
	Shri Gurcharan Singh 'Dard' ..	1	15
	Shri P.C. 'Shaida' ..	2	50
	Shri Bachan Singh 'Bachan' ..	1	25
	Shri Bhagwant Singh 'Dhilwan' ..	1	20
	Shri Krishan Kumar 'Johar' ..	1	25
	Shri Khera Ram 'Attak' ..	1	10
Jullundur ..	Shri Bachan Singh 'Bachan' ..	8	160
	Shri Partap Singh 'Jogi' ..	4	80
	Shri Krishan Gopal 'Magmoon' ..	1	25
	Shri Hazara Singh 'Mushtaq' ..	4	80
	Shri Piara Singh 'Panchhi' ..	1	20
	Shri Jaswant Rai 'Rai' ..	3	75
	Shri Santokh Singh 'Suffri' ..	9	170
	Shri Sain 'Sialkoti' ..	4	60
	Shri Nand Lal 'Nurpuri' ..	2	50
	Shri Pritam Dass 'Pritam' ..	1	15
	Shri Komal ..	1	15
	Shri Channan Ram 'Manak' ..	4	60
	Shri Pushap 'Shahkoti' ..	1	20
	Shri Girdhari Lal 'Kesar' ..	1	25
	Shri Malah Singh ..	1	15
Chandigarh ..	Shri Hazara Singh 'Mushtaq' ..	1	60
	Shri Jaswant Rai 'Rai' ..	1	60
	Shri Kundan Singh 'Kundan' ..	1	60
	Shri Suba Singh 'Giani' ..	1	30

DEATH OF A CONSOLIDATION OFFICER IN SANGRUR

3500. Sardar Atma Singh : Will the Chief Minister be pleased to state:—

(a) whether it is a fact that the dead body of a Consolidation Officer was taken out from a well in Sangrur in January, 1961 ; if so, the name and antecedents of the deceased;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative whether any enquiry was held into the said incident; if so, by whom and the result thereof ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Yes. Niranjan Singh, Assistant Consolidation Officer, Sangrur.

(b) Yes. Inquest under section 174, Cr. P. C. was held by an Assistant Sub-Inspector on 28th January, 1961 onwards. As the possibility of foul play could not be ruled out, a case under section 304, I. P. C. was registered, which is under investigation.

ELECTRIC POWER FOR AGRICULTURAL PURPOSES

3501. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state :—

(a) whether the price of electricity used for irrigation purposes has been increased during the current year; if so, when, the amount of increase and the reasons therefor ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to subsidize the consumption of electricity for agricultural purposes; if so, to what extent and the time by which the proposal is likely to be finalised ?

Rao Birendra Singh, Irrigation and Power Minister : (a) No.

(b) No.

TRANSFER OF REVENUE PATWARIS TO THE CONSOLIDATION DEPARTMENT

3502. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Revenue be pleased to state :—

(a) whether there is any proposal under the consideration of Government to transfer confirmed Revenue patwaris to the Consolidation Department and post them in districts other than their home districts; if so, the number of such patwaris district wise, who are likely to be transferred and the names of the districts where they are likelv to be posted ;

[Sardar Atma Singh]

(b) whether the liens of the said patwaris will be retained as Revenue patwaris in their respective districts; if not, the reasons therefor ;

(c) whether the patwaris mentioned in part (a) above are likely to be given any additional allowance; if so, what ?

Rao Birendar Singh : (a) No.

(b) and (c) Does not arise.

BLOCK HINDI REGION

3504. Shri Ram Piara : Will the Minister for Community Development be pleased to state :—

(a) the total number of Development Blocks in the Hindi Region, district-wise, and the amount actually disbursed by each Block to the public as loans and subsidies during the year 1959-60 ;

(b) the total number and kinds of motor vehicles attached to each Block mentioned in part (a) above and the cost of petrol etc., consumed therein and other expenses incurred on the repairs of the vehicles during the said period ;

(c) the amount paid in each of the said Block as salaries of the officers/ staff during 1959-60;

(d) the amount of Travelling Allowance, Dearness Allowance, etc., other than salaries drawn by the officers and officials of each block during the year 1959-60 ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) The information is given in the attached Annexure ' A '.

*(b) The total number and kinds of motor Vehicles attached to each block in part (a) have been indicated in the Annexure ' B ' enclosed. Information in respect of cost of petrol etc., and other expenses is being collected from the local officers as it is not available at Headquarters and will be supplied as soon as it has been received.

(c) (and) (d) The information is given in the attached Annexure 'C'.

---

*The remaining reply of Unstarred Question No. 3504 Part (b) has been received late from the Government. It has been printed at the end of this debate.

ANNEXURE 'A'

Names of Blocks in Hindi Speaking Area		Amount distributed by each block in 1959-60	
		Loan	Subsidy
		Rs	Rs
HISSAR DISTRICT			
1. Hansi	..	15,000	56,208
2. Narnaud	..	75,000	31,403
3. Hissar I	..	49,950	1,07,741
4. Hissar II	..	49,950	47,114
5. Tohana	..	50,000	56,398
6. Barwala	..	..	24,248
7. Fatehabad	..	..	53,055
8. Hansi II	..	40,000	61,960
9. Loharu	..	1,50,000	89,610
10. Bahauna	..	..	..
11. Sewani	..	..	..
12. Sirsa	..	..	..
ROHTAK DISTRICT			
13. Sonepat	..	14,000	35,095
14. Ganaur	..	29,625	46,788
15. Kharkhoda	..	13,000	37,500
16. Sampla	..	20,000	47,380
17. Kalanaur	..	30,000	28,304
18. Rohtak	..	15,000	3 9,811
19. Gohana	..	18,000	60,350
20. Jhajjar	..	75,000	65,030
21. Bahadurgarh	..	..	13,263
22. Nahar	..	..	..
23. Mehm	..	..	..
GURGAON DISTRICT			
24. Faridabad	..	21,000	39,579
25. Ballabgarh	..	15,000	41,500

[Minister for Community Development]

NAMES OF BLOCKS IN HINDI SPEAKING AREA		Amount distributed by each block in 1959-60	
		Loan	Subsidy
		Rs	Rs
26. Khol at Rewari	..	50,000	48,237
27. Nuh	..	80,000	95,770
28. Palwal	..	50,000	54,389
29. Bawal	..	..	34,723
30. Hodal	..	50,000	29,749
31. Hathin	..	50,000	34,880
32. Ferozepur-Jhirka	..	50,000	47,824
33. Pataudi	..	60,000	34,339
34. Sohna	..	80,000	52,013
35. Gurgaon	..	21,000	32,908
36. Rewari	..	89,000	53,197
KARNAL DISTRICT			
37. Nilokheri	..	21,000	43,827
38. Thanesar	..	17,000	35,992
39. Ladwa	..	49,500	35,685
40. Shahabad	..	49,975	49,425
41. Gharaunda	..	50,000	1,00,253
42. Pundri	..	50,000	36,720
43. Guhla	..	15,000	35,119
44. Panipat	..	12,500	24,108
45. Karnal	..	50,000	37,527
46. Kaithal	..	..	818
47. Madlauda	..	..	..
AMBALA DISTRICT			
48. Jagadhri	..	15,000	44,114
49. Barara	..	21,000	44,517
50. Chhachrauli	..	15,000	45,799
51. Naraingarh	..	14,000	35,270

Names of Blocks in Hindi Speaking Area		Amount distributed by each block in 1959-60	
		Loan	Subsidy
		Rs	Rs
52. Sadhaura	..	60,000	33,378
53. Nalagarh	..	21,000	27,947
SIMLA DISTRICT			
54. Simla	..	..	39,441
55. Kasauli	..	..	..
KANGRA DISTRICT			
56. Nurpur	..	15,000	53,786
57. Kulu	..	..	33,433
58. Pragpur	..	..	60,303
59. Banjar	..	1,06,000	1,32,770
60. Lambagraon	..	2,600	46,320,50
61. Bhota	..	26,200	53,524
62. Inora	..	8,400	27,829
63. Barsar	..	10,000	83,964
64. Outerseraj	..	14,925	27,160
65. Hamirpur	..	34,000	89,345
66. Palampur	..	..	71,131
67. Dehragopipur	..	..	80,865
68. Kangra	..	..	1,29,853
69. Shahpur	..	30,000	53,878
70. Bhoranj	..	3,375	28,871
LAHAUL AND SPITI			
71. Lahaul	..	..	..
72. Spiti	..	..	..
MOHINDERGARH DISTRICT			
73. Dadri I	..	..	58,150
74. Dadri II	..	81,000	30,205

[Minister for Community Development]

Names of Blocks in Hindi Speaking Area		Amount distributed by each block in 1959-60	
		Loan	Subsidy
		Rs	Rs
75. Narnaul I	..	..	31,238
76. Narnaul II	..	..	2,000
77. Mohindergarh I	..	1,41,000	1,48,805
78. Mohindergarh II	..	..	..
SANGRUR DISTRICT			
79. Nirwana	..	..	61,858
80. Safidon	..	33,500	814
81. Jind	..	1,15,000	45,286
Total Blocks in Hindi-speaking Areas	..	81	

Note.—The amount of subsidy and loan given in 1959-60 has been shown only against those Blocks which were in existence.

ANNEXURE 'B'

Names of Blocks in Hindi speaking Area

Name of District	Name of Block		Kind of Vehicle
1. Mohindergarh	(i) Mohindergarh I	..	One Jeep
	(ii) Dadri I	..	Ditto
	(iii) Dadri II	..	Ditto
	(iv) Narnaul I	..	Ditto
2. Sangrur	(i) Jind	..	Ditto
	(ii) Narwana	..	Ditto
3. Hissar	(i) Hissar I	..	Ditto
	(ii) Hissar II	..	Ditto
	(iii) Narnaund	..	Ditto

Name of District	Name of Block		Kind of Vehicle
	(iv) Tohana	..	One Jeep
	(v) Barwala	..	Ditto
	(vi) Fatehabad	..	Ditto
	(vii) Loharu	..	Ditto
	(viii) Sirsa	..	Ditto
	(ix) Hansi I	..	Ditto
	(x) Hansi II	..	Ditto
4. Rohtak	(i) Gohana	..	Ditto
	(ii) Kharkhoda	..	Ditto
	(iii) Jhajjar	..	Ditto
	(iv) Kalanaur	..	Ditto
	(v) Ganaur	..	Ditto
	(vi) Rohtak	..	Ditto
	(vii) Sonepat	..	One Station Wagon
	(viii) Nahar	..	One Jeep
5. Gurgaon	(i) Rewari	..	Ditto
	(ii) Khol	..	Ditto
	(iii) Nuh	..	Ditto
	(iv) Palwal	..	Ditto
	(v) Bawal	..	Ditto
	(vi) Hodal	..	Ditto
	(vii) Hathin	..	Ditto
	(viii) Pataudi	..	Ditto
	(ix) Ferozepur Jhirka	..	Ditto
	(x) Sohna	..	Ditto
	(xi) Ballabgarh	..	Ditto
	(xii) Gurgaon	..	Ditto
	(xiii) Faridabad	..	One Station Wagon
6. Karnal	(i) Ladwa	..	One Jeep
	(ii) Shahabad	..	Ditto
	(iii) Gharanda	..	Ditto

[Minister for Community Development]

Name of District	Name of Block	Kind of Vehicle
6—concld		
	(iv) Karnal	.. One Jeep
	(v) Ghula	.. Ditto
	(vi) Panipat	.. Ditto
	(vii) Thanesar	.. Ditto
	(viii) Nilokheri	.. One Station Wagon
7. Ambala	(i) Sadhaura	.. One Jeep
	(ii) Naraingarh	.. Ditto
	(iii) Jagadhri	.. Ditto
	(iv) Chhachhrauli	.. Ditto
	(v) Barara	.. Ditto
	(vi) Nalagarh	.. Ditto
8. Simla	(i) Simla	.. Ditto
	(ii) Kasauli	.. Ditto
9. Kangra	(i) Dehra Gopipur	.. Ditto
	(ii) Palampur at Bhawanua	.. Ditto
	(iii) Pragpur	.. Ditto
	(iv) Banjar	.. Ditto
	(v) Lambagraon	.. Ditto
	(vi) Mehre	.. Ditto
	(vii) Indora	.. Ditto
	(viii) Dhandla	.. Ditto
	(ix) Shahpur	.. Ditto
	(x) Bhoranj	.. Ditto
	(xi) Kangra	.. Ditto
	(xii) Kulu	.. Ditto
	(xiii) Hamirpur	.. Ditto
	(xiv) Nurpur	.. Ditto
	(xv) Kulu	.. Ditto
10. Lahaul	(i) Lahaul	.. Ditto
Total ..	66 Jeeps and 3 Station Wagons	.. 69

ANNEXURE 'C'

Names of Blocks in Hindi-speaking Area

		Amount paid in each block as salaries during the year 1959-60		*Amount drawn by the Officers/Officials during the year* 1959-60	
		Officers	Staff	Travelling Allowance	Dearness Allowance, etc.
		Rs	Rs	Rs	Rs
	HISSAR DISTRICT				
1.	Hansi	3,242	15,406	2,845	10,242
2.	Narnaund	3,850	13,004	2,514	8,938
3.	Hissar I	4,125	15,209	2,217	10,275
4.	Hissar II	3,300	13,691	2,553	9,383
5.	Tohana	3,300	16,083	3,918	10,637
6.	Barwala	3,300	13,852	4,351	9,604
7.	Fatehabad	3,479	12,661	4,136	8,995
8.	Hansi II	1,351	13,631	2,533	8,620
9.	Loharu	450	15,064	2,338	9,195
10.	Bahauna	647	2,735	921	1,872
11.	Sewani	326	3,024	4,500	2,201
12.	Sirsa	..	2,408	520	1,636
	ROHTAK DISTRICT				
13.	Sonepat	4,150	16,495	2,643	10,982
14.	Ganaur	3,700	17,814	2,565	10,536
15.	Kharkhoda	3,575	16,331	2,946	7,601
16.	Sampla (Rai)	3,849	16,087	3,456	9,538
17.	Kalanaur	2,000	14,330	3,245	9,422
18.	Rohtak	4,057	18,131	3,197	10,522
19.	Gohana	3,529	18,665	3,389	11,831
20.	Jhajjar	3,537	16,231	7,342	10,786
21.	Bahadurgarh	2,160	3,367	972	341
22.	Nahar	..	..	..	..
23.	Mehm	..	..	..	..

[Minister for Community Development]

		Amount paid in each block as salaries during the year 1959-60		*Amount drawn by the Officers/Officials during the year* 1959-60	
		Officers	Staff	Travelling Allowance	Dearness Allowance etc.
		Rs	Rs	Rs	Rs
	GURGAON DISTRICT				
24.	Faridabad ..	6,478	2,384	1,976	16,878
25.	Ballabgarh ..	4,123	15,231	3,029	9,260
26.	Khol At Rewari ..	4,750	14,425	2,559	10,070
27.	Nuh ..	1,346	15,538	2,865	9,879
28.	Palwal ..	633	14,493	3,402	9,063
29.	Bawal ..	5,636	15,078	3,119	10,269
30.	Hodal ..	840	14,342	2,698	8,954
31.	Hathin ..	3,520	12,840	2,494	9,282
32.	Ferozepur-Jhirka ..	3,850	13,155	2,672	9,491
33.	Pataudi ..	3,300	14,466	2,237	9,614
34.	Sohna ..	3,870	16,933	4,706	11,300
35.	Gurgaon ..	3,000	17,442	1,947	10,498
36.	Rewari ..	2,970	17,161	2,398	11,178
	KARNAL DISTRICT				
37.	Nilokheri ..	3,833	15,304	4,071	10,179
38.	Thanesar ..	4,200	14,887	2,998	9,881
39.	Ladwa ..	..	16,753	2,382	9,770
40.	Shahabad ..	2,955	16,320	3,393	10,922
41	Gharaunda ..	3,226	14,950	3,654	10,181
42	Pundri ..	825	15,525	2,596	9,389
43.	Guhla ..	550	15,140	2,767	9,184
44.	Panipat ..	1,650	9,706	1,674	5,917
45.	Karnal ..	3,650	13,371	2,568	8,982
46.	Kaithal ..	..	..	..	..
47.	Madlauda ..	..	..	..	..

	Amount paid in each block as salaries during the year 1959-60		Amount drawn by the Officers/Officials during the year 1959-60	
	Officers	Staff	Travelling Allowance	Dearness Allowance etc.
	Rs	Rs	Rs	Rs
AMBALA DISTRICT				
48. Jagadhri ..	2,730	15,830	2,976	10,527
49. Barara ..	2,186	15,562	1,826	10,893
50. Chhachhrauli ..	..	17,154	1,733	9,654
51. Naraingarh ..	1,829	21,517	1,738	..
52. Sadhaura ..	3,300	17,233	2,735	11,036
53. Nalagarh ..	350	8,527	1,310	7,218
SIMLA DISTRICT				
54. Simla ..	..	3,734	215	..
55. Kasauli ..	..	..	..	..
KANGRA DISTRICT				
56. Nurpur ..	4,779	14,552	3,553	9,874
57. Kulu ..	3,000	13,915	4,007	17,722
58. Pragpur ..	3,218	15,864	3,399	10,694
59. Banjar ..	2,200	4,760	6,611	9,242
60. Lambagraon ..	3,500	14,318	3,406	10,268
61. Bhota ..	3,300	14,99[illegible]	4,353	10,039
62. Indora ..	3,300	14,361	5,154	10,044
63. Barsar ..	350	1,430	3,424	8,251
64. Outerseraj ..	2,197	7,963	4,007	6,891
65. Hamirpur ..	2,197	9,980	4,480	8,217
66. Palampur ..	1,703	20,106	3,330	5,179
67. Dehragopipur ..	3,300	19,584	5,562	12.328
68. Kangra ..	5,415	17,783	3,618	6,696
69. Shahpur ..	2,561	10,829	1,475	7,770
70. Bhoranj ..	..	10,267	1,398	6,808

Minister for Community Development]

		Amoun paid in each block as salaries during the year 1959-60		Amount drawn by the Officers/ Officials during the year 1959-60	
		Officers	Staff	Travelling Allowance	Dearness Allowance etc.
LAHAUL AND SPITI DISTRICT					
71. Lahaul	..	..	..	..	..
72. Spiti	..	..	..	..	..
MOHINDERGARH DISTRICT					
73. Dadri I	..	3,391	12,845	1,873	8,698
74. Dadri II	..	600	12,364	3,300	8,161
75. Narnaul I	..	..	7,331	1,211	4,404
76. Narnaul II	..	500	3,399	305	2,384
77. Mohindergarh I	..	5,400	28,090	13,829	10,595
78. Mohindergarh II	..	..	..	..	..
SANGRUR DISTRICT					
79. Narwana	..	2,500	13,820	2,971	9,220
80. Safidon	..	250	..	..	75
81. Jind	..	2,364	17,111	2,296	8,06?

AMOUNT PAID TO CONTRACTORS

3506. Shri Ram Piara : Will the Miniter for Public Works be pleased to state the total amount paid by the P.W.D. (B.&R. to the Contractors for the work in each Division in the State during the period from 1st April, 1959 to 31st December, 1959 and from 1st January, 1960 to 31st March, 1960 and from 1st April, 1960 to 28th February, 1961, separately ?

Chaudhri Suraj Mal : The time and labour involved in collecting the information will not be commensurate with any possible benefit to be obtained.

AMOUNT SPENT ON BUILDINGS AND ROADS

3507. Shri Ram Piara : Will the Minister for Public Works be pleased to state the total amount spent by Government on the construction of roads and buildings in each of the districts in the State during the year 1959-60 and 1960-61 todate and the mileage of roads constructed in each of the districts during this period?

Chaudhari Suraj Mal : Statement showing expenditure on construction of Roads and Buildings for the year 1959-60 and 1960-61 is given below as Annexure 'A'. Districtwise figures are not available.

Statement showing total mileage of Roads constructed in each of the district in the State during the year 1959-60 and 1960-61 is given below as Aannexure 'B.'

Annexure 'A'

Particulars of works and Head of account		Expenditure during 1959-60	Budget estimates, 1960-61	Revised estimates, 1960-61
		Rs	Rs	Rs
1. Construction of new Buildings—				
(i) 50—Civil Works (Voted)	..	35,80,500	59,67,800	44,42,000
(ii) 81—Capital Account (Provincial)	..	1,93,24,500	3,67,94,500	3,10,54,000
Total expenditure Buildings	..	2,29,05,000	4,37,62,300	3,54,96,000
2. Construction of New Roads—				
i) 50—Civil Works (Voted)	..	54,67,900	78,29,600	62,43,700
(ii) 81—Capital (Provincial)	..	2,23,37,200	1,80,37,000	2,68,37,000
*(iii) 81—Capital (Central)	..	39,23,500	32,60,000	57,00,000
*(iv) 88—Capital outlay Border Area Roads	..	..	..	18,05,000
Total Expenditure Roads	..	3,17,28,600	2,91,32,600	4,05,85,700
GRAND TOTAL	..	5,46,33,600	7,28,94,900	7,60,81,700

*Expenditure figures in respect of Original works National Highways as well as Border area roads are also given.

Annexure 'B'

Statement showing the total mileage constructed district-wise during the year 1959-60 and 1960-61

Serial No.	Name of district		Mileage		Expenditure incurred on State Plan Scheme		REMARKS
			1959-60	1st April, 1960 to 21st December, 1960	1959-60	1960-61 (anticipated)	
					Rs	Rs	
1	Gurgaon	..	51.78	34.08	.	..	
2	Rohtak	..	27.77 3.20 Improvement	10.99	..	..	

[Minister for Public werkes]

Serial No.	Name of district	Mileage		Expenditure incurred on State Plan Scheme		Remarks
		1959-60	Ist April, 1960 to 21st December	1959-60	1960-61 (anticipated)	
3	Hissar ..	31.15 17.86 Improvement	41.69 32.85 Improvement	..	..	
4	Karnal .	58.59	15.58	..	..	
5	Ambala ..	13.17 2.40 Improvement	9.25	..	..	
6	Ludhiana ..	4.75 1.00 Improvement	5.77	..	..	
7	Ferozepore ..	46.69 4.75 Improvement	24.21 5.00 Improvement	..	..	
8	Jullundur ..	9.82	14.32	..	..	
9	Hoshiarpur ..	12.75	10.11	..	..	
10	Amritsar ..	14.47	5.51	..	..	
11	Gurdaspur ..	10.64 3.75 Improvement	..	..	..	
12	Kangra ..	5.83 8.25 Unmetalled	1.00	..	..	
13	Simla ..	..	..	..	..	
14	Patiala ..	8.12	8.01	..	..	
15	Sangrur ..	23.62	34.15	..	..	
16	Bhatinda ..	23.57	13.13	..	..	
17	Kapurthala ..	12.50 1.25 Improvement	3.43	..	..	
18	Mohindergarh ..	49.93	5.15	..	..	
	Total ..	4 14.15 34.21 Improvement 8.25 Unmetalled	236.38 37.85 Improvement	..	..	

GRANT/SUBSIDY GIVEN TO CO-OPERATIVE SOCIETIES

3508. Shri Ram Piara : Will the Minister for Community Development be pleased to state the total amount of grant or subsidy disbursed by the Co-operative Department to the different Co-operative Societies districtwise in the State during the period 1959-60 and 1960-61 to-date with the names of two Societies in each district who have been given the maximum amount of grant or subsidy during this period?

Sardar Gurbanta Singh : *First part.*—A statement is enclosed.

Second part.—Grants and subsidies are disbursed to various kinds of Co-operative Societies under as many as 11 and 8 different schemes in each of the years 1959-60 and 1960-61, respectively. As such it will entail a great labour and time which will not be commensurate with its usefulness.

[Minister for Community Development]

Statement showing grants or Subsidies disbursed to different Co-operative Societies (Districtwise) in Punjab State during the year 1959-60

Serial No.	Name of the District	Small Sized credit Societies	Large Sized credit Societies	Marketing Co-operative	Farming Co-operative	State Land Mortgage Bank	State Co-operative Supply and Marketing Federation	Small Sized or Marketing Co-operative for construction of Rural Godowns	Development of Kuth growers Co-operative Marketing Society	Development of Handicraft women through Co-operatives	Subsidies to Co-operative Industrial Societies/Unions for the Sale of Handloom cloth of Weavers Societies	Subsidy to Industrial Societies for the purchase of raw material and for marketing facilities
1	Kangra ..	21,311	6,152	700	800	..	..	8,000	7,100	7,200	3,400	2,500
2	Gurdaspur ..	26,506	10,370	9,200	6,000	..	..	12,000	..	1,200	2,000	..
3	Amritsar ..	26,463	10,034	3,500	24,180	..	..	12,000	..	4,800	..	2,500
4	Jullundur ..	16,599	10,873	11,300	6,390	20,000	13,000	10,000	..	13,200	..	2,500
5	Hoshiarpur ..	19,030	11,021	5,990	5,750	..	..	8,000	..	4,800	3,000	2,500
6	Ludhiana ..	22,817	10,996	9,900	7,680	..	..	10,000	..	2,400	3,000	2,500
7	Ferozepore	26,083	9,589	26,760	800	..	..	12,000	..	4,800	600	2,500
8	Ambala ..	28,551	9,200	15,400	8,360	..	..	14,000	..	..	..	2,500
9	Karnal ..	30,060	7,728	26,100	800	..	..	14,000	..	2,400	4,400	2,500
10	Rohtak ..	31,648	7,680	4,900	5,490	..	..	12,000	..	6,000	..	..
11	Hissar ..	29,341	8,212	33,480	2,700	..	..	14,000	..	..	..	..
12	Gurgaon ..	30,276	5,250	16,300	..	..	..	12,000	..	2,400	..	..
13	Patiala ..	23,593	7,840	2,800	10,600	..	..	10,000	..	3,600	2,400	2,500
14	Sangrur ..	30,890	9,098	12,700	3,100	..	..	12,000	..	..	600	..
15	Bhatinda ..	18,683	4,306	19,670	7,650	..	..	12,000	..	..	..	..
16	Mohindergarh	17,819	3,960	4,200	3,000	..	..	8,000	..	1,200	600	..
17	Kapurthala ..	25,404	3,550	2,100	6,700	..	..	10,000	..	2,400	..	2,500
	Total ..	425,074	135,859	205,000	100,000	20,000	13,000	190,000	7,100	56,400	20,000	25,000

Statement showing grants or subsidies disbursed to different Co-operative Societies (Districtwise) in Punjab State during the year 1960-61 (*up to* 15*th March*, 1961)

Serial No.	Name of the District	Small sized Credit Socieites	Large sized Credit Societies	Marketing Co-operatives	Farming Co-operatives	State Land Mortgage Bank	Small Sized or Marketing Co-operative for construction of Rural Godowns	Development of Kuth growers Co-operative Marketing Societies	Subsidy to Industrial Societies for the purchase of raw material and for marketing facilities
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Kangra ..	64,542	1,721	12,100	2,900	..	10,000	1,400	6,000
2	Gurdaspur ..	73,092	2,816	2,100	..	..	10,000	..	3,600
3	Amritsar ..	66,686	2,554	6,348	..	..	8,000	..	3,600
4	Jullundur ..	31,564	2,888	2,768	..	20,000	8,000	..	8,400
5	Hoshiarpur ..	50,150	2,380	15,120	..	..	8,000	..	4,800
6	Ludhiana ..	62,584	3,040	2,100	..	..	34,000	..	2,400
7	Ferozepore ..	66,408	2,322	19,800	..	..	10,000	..	3,600
8	Ambala ..	76,326	2,430	16,900	..	..	12,000	..	1,200
9	Karnal ..	81,386	1,404	12,700	..	..	12,000	..	2,400
10	Rohtak ..	68,414	1,480	1,384	..	..	12,000	..	..
11	Hissar ..	82,240	2,124	28,680	..	..	12,000	..	..
12	Gurgaon ..	82,172	1,440	2,800	..	..	12,000	..	..
13	Patiala ..	64,138	1,088	700	10,200	..	8,000	..	4,800
14	Sangrur ..	90,300	2,474	17,700	5,430	..	12,000	..	..
15	Bhatinda ..	54,356	846	19,100	9,055	..	10,000	..	..
16	Mohindergarh	44,540	954	2,100	3,560	..	8,000	..	2,400
17	Kapurthala ..	41,290	864	7,100	18,660	..	10,000	..	1,200
	Total ..	1,100,190	32,825	169,500	44,805	20,000	196,000	1,400	44,400

SARPANCHES AND PANCHES IN KARNAL DISTRICT

3509. Chaudhari Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the names, parentage and complete addresses of persons, villagewise, elected Sarpanches and Panches in Karnal District during the Panchayat Elections held in 1960 ;

(b) the number and names of the lady Panches, village-wise, co-opted recently among those mentioned in part (a) above ;

(c) the number and names of the scheduled castes amongst those mentioned in parts (a) and (b) above?

Sardar Gurbanta Singh : (a) The labour and time involved in collecting this information will not be commensurate with any possible benefit to be derived from the answer. However, number of Sarpanches and Panches is given as under :—

Number of Sarpanches elected in Karnal District	*Number of Panches elected in Karnal District*
939	4,073

(b) There are 907 co-opted lady Panches in Karnal District. Their names and addresses cannot be given as explained in part (a) above.

(c) There are 6 Scheduled Caste Sarpanches. As regards the number of scheduled caste Panches and lady co-opted Panches the information is being collected from the district authorities.

AMOUNT SANCTIONED/DISBURSED BY DISTRICT INDUSTRIES OFFICERS

3510. Shri Ram Piara : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the total amount sanctioned and disbursed by the District Industries Officers in the State, districtwise in block and non-block areas, separately, during the period from 1st January, 1960 uptodate in the following manner :—

(i) up to one thousand rupees on the credit worthiness of the loanees ; and

(ii) up to the thousand rupees on the basis of securities ;

(b) the total amount for which recommendations for loans for sums between two thousand and five thousand rupees were made by the said officers and the amount actually sanctioned and disbursed districtwise during the period mentioned in part (a) above?

Shri Mohan Lal : The time and labour involved in collecting the information which will be very voluminous will not be commensurate with the advantage to be derived from it.

SALES TAX COLLECTIONS

3511. Shri Ram Piara : Will the Minister for Finance be pleased to state the total amount of sales tax collected districtwise in the State during the period from 1st April, 1959 to 31st March, 1960 and from 1st April, 1960 to-date separately?

Dr. Gopi Chand Bhargava : A statement containing the information is given below :—

Statement showing collection of Sales Tax from 1st April, 1959 up to 31st March, 1960 and from 31st April, 1960 up to 31st January, 1961

Name of district	*Collection from 1st April, 1959 up to 31st March, 1960.*		*Collection from 1st April, 1960 up to 31st January, 1961.*	
	General Sales Tax	Central Sales Tax	General Sales Tax	Central Sales Tax
	Rs.	Rs.	Rs.	Rs.
Hissar	29,08,340	4,37,159	25,46,791	4,83,360
Rohtak	25,13,055	3,90,207	22,07,388	3,31,598
Gurgaon	18,,61,819	7,10,782	17,08,732	5,76,529
Karnal	21,19,976	2,20,106	18,49,438	2,03,370
Ambala	56,64,643	15,42,766	50,64,530	13,52,850
Simla	7,15,951	96,764	5,47,774	2,46,505
Kangra	4,31,788	3,867	4,62,178	8,693
Hoshiarpur	19,07,349	1,44,488	21,30,526	1,30,771
Jullundur	51,43,798	7,43,733	50,43,199	7,07,327
Ludhiana	44,58,739	17,59,134	36,28,789	12,52,756
Ferozepore	39,37,707	8,06,244	33,32,586	11,32,723
Amritsar	48,86,159	13,61,115	42,70,807	12,62,405
Gurdaspur	20,49,040	5,04,371	17,49,278	4,36,874
Kapurthala	7,77,483	2,32,948	7,26,967	2,04,531
Patiala	33,23,791	5,25,919	25,45,591	4,81,675
Bhatinda	26,96,056	7,54,949	22,78,732	14,00,298
Sangrur	25,50,373	3,89,660	22,12,097	2,59,892
Mohindergarh	8,34,001	1,40,417	6,88,790	1,52,734

PANCHAYATS IN AREAS COVERED BY KARNAL BLOCK

3513. Shri Ram Piara : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of Panchayats in the areas covered by the Karnal Development Block and the neighbouring shadow Block at present ;

(b) the names of the Panchayats mentioned in part (a) above and the voting strength in each ;

(c) the number of villages in each Panchayat mentioned in part (a) above and the name of the Sarpanch of each Panchayat ;

(d) the number of Sarpanches belonging to the Harijan and Backward Classes in Karnal District with their names and the names of the Panchayats concerned ;

(e) the names of those Panchayats in the said district whose voting strength is less than one hundred and the names of Sarpanches elected in these Panchayats ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) There are 82 Panchayats in Karnal Development Block and 51 Panchayats in neighbouring Nisang Shadow Block.

(b) The attention of Hon'ble Member is invited to the issues dated 9th September, 1960 and 11th November, 1960 of the PUNJAB GOVERNMNET GAZETTE in which the names of Panchayats and of villages included in each Panchayat have been given. The information regarding voting strength in each Panchayat and the names of Sarpanches will have to be collected from various sources and the amount of time and labour involved in collecting this information will not be commensurate with any possible benefit to be accrued therefrom.

(d) The information will have to be collected from all Panchayats and the amount of time and labour involved in collecting the same will not be commensurate with the possible benefit to be derived therefrom.

(e) The information is as under :—

Serial No.	Name of Block	Names of Panchayats whose voting strength is less than one hundred	Name of Sarpanch
1	2	3	4
1	Guhla ..	1. Kakrala Inayat	Shri Shinda Ram
2	Panipat ..	1. Garhi Bhalaur	Shri Kanhya
		2. Sanjoli	Shri Man Singh
3	Pundri ..	1. Khori Sakra	Shri Risala
		2. Jathori	Shri Kanahya
4	Nisang ..	1. Himda	Shri Sundra
5	Ladwa ..	1. Bani	Shri Rati Ram

QUESTIONS OF PRIVILEGE

श्री प्रबोध चन्द्र : जनाब, मैं ने एक privilege motion का नोटिस दिया हुआ है ।

3-00 p.m.

श्री अध्यक्ष : यह मेरे पास अभी आई है । (This has just been received by me.)

श्री प्रबोध चन्द्र: इस सिलसिले में मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि जो point मैं ने raise किया है उस की support में मैं documentary proofs दे सकता हूँ । चीफ मिनिस्टर साहिब ने फरमाया कि जितना अरसा डाक्टर हरचरण सिंह उन के साथ रहा वह period उस की casual leave और privilege leave के against adjust करा दिया गया है लेकिन मेरे पास सरदार हरचरण सिंह की अपनी चिट्ठी है कि उन की कोई casual leave due नहीं है । इस के अलावा मेरे पास Accountant-General, Director of Health Services और Secretary, Health Department की भी चिट्ठियां हैं ।

Mr. Speaker: This is already before me in writing.

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਇਕ ਚੀਜ਼, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ clear ਕਰ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਦਿਆ ਸੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਛੁਟੀ ਲੈ ਲੈ ਔਰ ਜੇ ਤੇਰੀ ਛੁਟੀ due ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਜਿਤਨੀ ਤੈਨੂੰ pay ਵਗੈਰਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਮੈਂ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਔਰ December ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜਦ election ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਲੰਘ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ A. G., Punjab ਦਾ ਜਵਾਬ ਆਇਆ ਔਰ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

श्री बलराम दास टंडन : स्पीकर साहिब, Blitz में startling खबर छपी है ।

मुख्य मंत्री : जिस अफसर के खिलाफ हम action लेते हैं अगर वह ही अखबारों में निकलवा दे तो हम क्या कर सकते हैं ।

श्री प्रबोध चन्द्र : जनाब, tape recording को evidence के लिये admissible समझा जा सकता है । अगर आप इजाज़त दें तो मैं इसे table of the House पर रख दूं.। मैं एक हज़ार रुपया खर्च कर के लाया हूँ । यह tape record हाउस को सुना दीजिए ।

श्री अध्यक्ष : छोड़िये जी । (Let this matter be dropped.)

श्री प्रबोध चन्द्र: जनाब, मैं आप से अर्ज़ करना चाहता हूँ कि Chief Justice का एक फैसला है कि tape record is admissible in evidence.

श्री अध्यक्ष : मैं इस के बारे में ruling दे चुका हूँ और अब मैं इस के बारे में कोई ज़िक्र नहीं करूँगा। यह जो privilege motion है वह इस बारे में है कि चीफ मिनिस्टर ने जो explanation दिया है वह दुरुस्त नहीं है और

....the Chief Minister further added that all the 45 days that the doctor was with him were adjusted towards his casual and privilege leave."

Then the hon. Member has quoted the numbers of four communications. I need not read them.

Thereafter it is stated—

"It will be clear that by making the above statement the Chief Minister has curtailed the right of the Members of this House to know the whole truth, thereby giving a wrong statement he has been guilty of a breach of privilege. I, therefore, submit that the matter may kindly be referred to the Committee of Privileges."

इसलिए मैं आप से अर्ज़ करूँगा कि जब कोई मिनिस्टर इस हाउस में statement दे और उस statement से मैम्बर साहिबान की तसल्ली न हो क्योंकि उन की राये में मिनिस्टर की तरफ से दिया गया explanation दुरुस्त नहीं, या सही इत्तलाह उन्हें नहीं दी गई तो उन के लिए मुनासिब तरीका यह है कि वे मिनिस्टर के खिलाफ substantive motion या दूसरे लफ्ज़ों में no-confidence motion का नोटिस दें। माननीय मैम्बर की इस मामले में यह विचार है— that by making the above statement the Chief Minister has curtailed the rights of the House. इस के लिये आनरेबल मैम्बर के लिये एक रास्ता खुला है कि वह substantive motion का नोटिस दें। अब पोज़ीशन यह है कि हर एक मिनिस्टर और मैम्बर को खुली छुटटी है कि वह हाउस में कोई ब्यान दे दे। अगर ऐसे statements की authenticity को जो अक्सर औकात मिनिस्टरों और मैम्बरों की तरफ से हाउस में दिये जाते हैं question किया जाए तो फिर मैं मसझता हूँ कि मिनिस्टरों और मैम्बरों के खिलाफ privilege motions की तादाद बहुत ज्यादा हो जायगी। इन हालात में मैं नहीं चाहता कि यह मामला formal तौर पर Privilege Committee के सपुर्द किया जाए, बल्कि informal तौर पर उन की राये हासिल करना चाहता हूँ। उस के बाद मैं इस point पर अपना final ruling दे सकूंगा। मुझे खुद इस मामले की वज़ाहत के लिये May's Parliamentary Practice का मुतालिया करने की ज़रूरत है क्योंकि जहां तक मुझे याद है ऐसा मामला इस हाउस के सामने इस से पहले कभी नहीं पेश आया। आनरेबल मैम्बर भी मुझे ऐसा कोई precedent या convention किसी दूसरी Legislature में हो तो बताएं क्योंकि हो सकता है कि इस किस्म का question of privilege वहां उठाया गया हो। जिन documents का माननीय मैम्बर ने हवाला दिया है वह official documents हैं और मुझे शक है कि कोई मैम्बर ऐसे documents को

आसानी से हासिल कर सकता हो । मुझे इन documents की authenticity के मुताअल्लिक देख रेख करनी होगी पेश्तर इस के कि मैं उन्हें हाउस के Table पर रखे जाने की इजाज़त दूं ।

श्री प्रबोध चन्द्र : अगर यह गलत साबित हों तो मैं इस्तीफा दे दूंगा ।

श्री अध्यक्ष : आप के resignation देने की कोई बात नहीं । मैं तो इसलिये कह रहा हूँ क्योंकि यह public documents हैं और इन तक आप की रसाई हो नहीं सकती । मुझे इस मामले को Privilege Committee से examine करवाना पड़ेगा कि क्या इस हाउस के किसी मैम्बर को हक हासिल है या कानूनी तौर पर मजाज़ है कि वह public documents को हासिल कर सके; अगर ऐसा हो तो वह कौन सा source है जिस के ज़रिए यह documents उसे मिल सके हैं । मैं देख रहा हूं कि यह बुरी practice इस हाउस में चल रही है और मैम्बर साहिबान अकसर औकात official documents को हासिल कर लेते हैं और यहां हाउस की Table पर रखने के लिये मेरी इजाज़त तलब करते हैं । इन हालात में मैं ज़रूरी समझता हूँ कि इस मामले को Privilege Committee से informal तौर पर examine कराया जाए । (I have given my ruling on this point and would not say anything further in regard to this matter. This privilege motion is to the effect that the explanation given by the Chief Minister is not correct. And "the Chief Minister further added that all the 45 days that the Doctor was with him were adjusted towards his casual and privilege leave."

Then the hon. Member has quoted the numbers of four communications. I need not read them. Thereafter it is stated—

> "It will be clear that by making the above statement the Chief Minister has curtailed the right of the Members of this House to know the whole truth, thereby giving a wrong statement he has been guilty of a breach of privilege. I, there fore, submit that the matter may kindly be referred to the Committee of Privilege."

I, therefore, submit that when any statement is made by the Minister on the floor of the House and the members are not satisfied with it because, in their opinion, the explanation given by the Minister is not correct or that the real information has been withheld from them, then the appropriate course open to them is that they should give notice of a substantive motion or in other words a no-confidence motion against the Minister. The hon. Member in this case is of the view that by making the above statement the Chief Minister has curtailed the rights of the House. For this, the only remedy open to the hon. Member is that he can give notice of a sub stantive motion. The position now is that any Minister or any Member is at liberty to make any statement on the floor of the House If the authenticity of such statements which are often made by the Ministers and Members

[Mr. Speaker]
in the House is going to be questioned in each case,then I think that the number of notices of privilege motions against Ministers as well as Members would be fairly large. In the present context of things, I would not like to refer this matter formally to the privilege Committee but would get its opinion in the matter in an informal way. After that I will be able to give my final ruling on this point. I also require some time to study May's Parliamentary Practice for clarification of this point, as an incident of this kind so far as I recollect, has never happened before in this House. The hon. Members may also point out to me if there is any such precedent or convention in any other Legislature where such a question of privilege might have been raised by a Member. The documents referred to by the hon. Member are official documents and I doubt that any hon. Member can have easy access to these documents. I will have to examine the authenticity of these documents before I allow these to be placed on the Table of the House.

* * * * * *

There is no question of your tendering resignation but I am saying this because these are public documents to which the hon. Member cannot have easy access. I will get the matter examined by the Privilege Committee as to whether an hon. Member of this House is within his rights or legally entitled to have an access to such public documents ; if so, what is the source through which these have been made available to him. I find that this practice is assuming ugly proportion in the House because hon. Members generally get hold of official documents and ask for my permission to place them on the Table of the House. As such, I think it is necessary that the matter be referred to the Privilege Committee, in an informal way.)

डाक्टर बलदेव प्रकाश : मैं ने Privilege Motion का नोटिस दिया हुआ है ।

चौधरी इन्द्र सिंह : मैं ने भी Privilege Motion का नोटिस दिया हुआ है ।

चौधरी बारू राम : मैं ने भी Privilege Motion का नोटिस दिया हुआ है ।

श्री अध्यक्ष : मैं आप को बताना चाहता हूँ कि Privilege Motions वगैरा के notices जो आप इस तरह के कागज़ों पर भेज देते हैं यह ठीक नहीं । इस तरह से तो motions की शान ही खत्म हो जाती है । यह तो आप को अपने या अपनी पार्टी के छपे हुए कागज़ों पर भेजनी चाहिएं । यह जो आप इस तरह सलिपों पर लिख कर भेज देते हैं मैं इस को अच्छा नहीं समझता । (I would like to point out that the practice of sending the notices of Privilege Motions etc. on loose papers does not look proper. By doing so the grace of such motions is lost. These notices should be preferably sent on the embossed papers of the parties concerned or the individual members. I do not appreciate the sending of notices of such motions on slips etc.).

Chaudhri Inder Singh : Sir, I have learnt that the Appropriation Accounts of the Government of Punjab for the year, 1959-60 have been placed on the Table of the House of Legislative Council to-day (20th March, 1961) by the Finance Minister. If it is a fact, this action of the Finance Minister has gravely caused breach of the privilege of this House as the Legislative Council was not competent to take cognizance of the Appropriation Accounts until and unless the same are first placed on the Table of this House and discussed. It is, therefore, requested to kindly refer the matter to the Privilege Committee of this House for taking appropriate action in the matter.

Mr. Speaker : This was the Motion of Privilege notice of which was given by Chaudhri Inder Singh. Notice of a Privilege Motion by Dr. Baldev Parkash on the same issue has also been received. It reads—

> **"Report on the Appropriation Accounts has been laid on the Table of the Upper House to-day, i.e., 20th March, 1961 before it could be placed in the Vidhan Sabha. As this House is solely responsible for all the financial matters it is a serious breach of Privilege to place the report in the Upper House before this House is informed about that. Hence this motion."**

चौधरी इन्द्र सिंह : स्पीकर साहिब, यह मामला बड़ा साफ है । Appropriation Accounts for the year 1959-60 have been laid on the Table of the House of the Punjab Legislative Council to-day (20th March, 1961) by the Finance Minister.

चौधरी बालू राम : जनाब, मेरी भी एक Privilege Motion है कि मेरा नाम उस लिस्ट में नहीं छापा गया जो कि अखबारों में शाया हुई है ।

श्री अध्यक्ष : यह तो हो ही जाता है । यह कोई question of privilege नहीं है । अगर अखबार में किसी मैम्बर का नाम गलती से omit हो गया है तो हम उस के खिलाफ कोई action नहीं ले सकते । ऐसा मालूम होता है कि माननीय मैम्बर over sensitive हो गये हैं । Such things do happen. (It is not a question of privilege. If the name of any hon. Member is inadvertently omitted in the newspaper we cannot take any action against it. It appears that the hon. Member has become over sensitive.)

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, जितने भी Financial Matters होते हैं सभी इस House में पेश होते हैं, discuss होते हैं और पास होते हैं । उसके बाद मनिस्टर साहिबान उनकी एक कापी Council की मेज़ पर रख देते हैं । लेकिन ऐसा मालूम होता है कि चूंकि हमारे Finance Minister साहब Upper House के मेम्बर हैं इस लिए rules को ignore करके उसी House को preference देते हैं । जहां तक Financial Matters का ताल्लुक है, उन पर कार्यवाही करने से पहले Minister incharge को बहुत मोहतात रहना चाहिए । इस House को confidence में लेने से पहले Appropriation Accounts और दूसरी Financial reports को उस House

[चौधरी इन्द्र सिंह]

में पेश कर देना, मैं समझता हूँ इस House पर reflection है और rules की violation है । डाक्टर साहब एक पुराने और बजुर्ग मेम्बर हैं उनसे यह expected नहीं था । अगर कोई मेम्बर Cabinet में उस House की तरफ से लिया जाता है और वह Upper House की बाबत ही पहले सोचता है और उन matters को भी पहले वहां introduce करता है जिन्हें discuss करने और पास करने का right सिर्फ इसी House को है, तो मैं समझता हूँ कि यह सख्त अफसोसनाक बात है, एक grave matter है और इस पर फौरी तौर पर action लिया जाना चाहिए ।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : मैं यह निवेदन करना चाहता हूँ कि विधान सभा जनता की चुनी हुई सभा है और जब इस के नुमाइन्दों के पास यह रिपोर्ट पहले नहीं आई तो इसकी वजह यह है कि हमारी Cabinet के अन्दर विधान सभा की पूरी नुमाइंदगी नहीं है और Cabinet में important portfolios जनता के चुने हुए नुमाइन्दों को नहीं मिले हुए ।

* * * * * *
* * * * * *

यह एक वैधानिक convention की बात है कि यही House जनता का असली House है और इस तरह की reports में पहले इस House को confidence में न लिया जाना इस House की insult है । इस लिए मैं समझता हूँ कि यह मामला Privileges Committee के पास जाना चाहिए ।

* * * * *
* * * * *

श्री बलराम दास टण्डन : यह तो conventions की बात है ।

श्री अध्यक्ष : (वित्त मन्त्री से) डाक्टर साहिब , आपने क्या कहना है ? (What has the Finance Minister to say in this connection ?)

वित्त मंत्री (डाक्टर गोपी चन्द भार्गव) :

* * * * *
* * * * *

वित्त मंत्री : जहां इन reports को कौंसिल में पेश करने का सवाल है, यह item वहां agenda पर रखी गई और मैंने उन्हें वहां पर पेश कर दिया । यह कहना कि चूंकि मेरा कौंसिल से ताल्लुक है इसलिए मैं उस हाउस को तरजीह देता हूँ और इस हाउस को तरजीह नहीं देता, इसमें कोई सदाकत नहीं है । जब मैं इस हाउस का मेम्बर हूँ तो मुझे उतनी ही इज्जत मिलनी चाहिए जितनी कि एक वोटिंग मेम्बर की होती है ।

श्री अध्यक्ष : वहां पर कौंसिल के सैक्रेट्री ने एजंडा पर रखा होगा । हमारी तरफ से तो नहीं किया गया । (It must have been placed on the agenda of the Council by its Secretary. We had nothing to do with it.)

---

*Expunged as ordered by the Chair.

वित्त मन्त्री : यहों मैंने बताया कि यह Appropriation Accounts वगैरा की कापियां जैसी छपी, वह कौंसिल में भी गईं । वहां पर उन्होंने एजंडा पर रख दिया और मैंने उन्हें वहां पर पेश कर दिया । इससे मेरा इस हाउस की insult करने का मनशा नहीं था । अगर एक चीज़ ज़बरदस्ती समझी जाती है तो वह कोई दलील नहीं है । अगर आप यह समझते हैं कि यह गलती की गई है तो I am sorry for that.

श्री अध्यक्ष : पुरी साहिब, आपकी इस मामले में क्या राय है ?
(Addressing Shri D.D. Puri : What is the opinion of the Hon. Member in the matter ?)

Shri Dev Dutt Puri : I am sorry, Sir, I came rather late and could only hear some remarks which I feel were derogatory to the dignity of the Upper House. Beyond that I could not quite follow as to what was the main point under discussion.

श्री अध्यक्ष : सवाल यह है कि यह Appropriation Accounts और Reports पहले यहां पर पेश की जानी चाहिएं या कि Upper House में । और अब जब कि उन्हें पहले वहां पर पेश किया गया है तो क्या कोई हरज वाली बात हुई है? (Question is whether these Appropriation Accounts and Reports should first have been placed before this House or the Upper House and now when these have been presented to the Upper House first, does it constitute a breach of privilege of this House ?)

Shri Dev Dutt Puri : I would imagine, Sir, that they should be first placed on the Table of the Punjab Legislative Assembly and not the Legislative Council.

Mr. Speaker : That is also my opinion. But before I express any definite opinion I refer this matter to the Committee of Privileges for examination and report.

However, all the remarks which I have ordered to be expunged will be expunged. All the Members of the other House are as good Members as the Members of this House.

इसकी रिपोर्ट इतनी जल्दी तो आ नहीं सकती । इसलिए यह पहली अक्तूबर, 1961, तक आ जाए। (Its report cannot be expected so soon. So let it be made by the 1st of October, 1961.)

PAPERS LAID ON THE TABLE

Minister for Finance (Dr. Gopi Chand Bhargava) : Sir, I beg to lay on the Table the Finance Accounts of the Government of Punjab for the year 1959-60 and the Audit Report, 1960.

Minister for Finance (Dr. Gopi Chand Bhargava) : Sir, I beg to lay on the Table the Appropriation Accounts of the Government of Punjab for the year 1959-60 and the Audit Report, 1961.

NOMINATION OF THREE M.L.C.s FOR BEING ASSOCIATED WITH THE PUBLIC ACCOUNTS COMMITTEE

Minister for Agriculture and Forests (Sardar Gian Singh Rarewala) : Sir, I beg to move—

> **This House recommends to the Punjab Legislative Council that they do agree to nominate three Members from the Council to associate with the Public Accounts Committee of the Vidhan Sabha for the year 1961-62 and to communicate to this House the names of the Members so nominated by the Council.**

Mr. Speaker : Motion moved—

> **This House recommends to the Punjab Legislative Council that they do agree to nominate three Members from the Council to associate with the Public Accounts Committee of the Vidhan Sabha for the year 1961-62 and to communicate to this House the names of the Members so nominated by the Council.**

Mr. Speaker : Question is—

> **This House recommends to the Punjab Legislative Council that they do agree to nominate three Members from the Council to associate with the Public Accounts Committee of the Vidhan Sabha for the year, 1961-62 and to communicate to this House the names of the Members so nominated by the Council.**

The motion was carried.

श्री अध्यक्ष : यहां मैं एक बात का by the way जिक्र करना चाहता हूँ । पिछले साल इस कमेटी में तीन मैम्बर कौंसिल से आए थे । उस कमेटी की एक मीटिंग दिल्ली में हुई । वह मुझे इस सिलसिले में मिले और उन्होंने कहा कि उन के T.A. bills, withheld हैं क्योंकि उन्होंने individual तौर पर Chairman of the Council की इजाजत नहीं ली । हम तो लोक सभा को follow करते हैं और Speaker सिर्फ certifying authority है कि उन्होंने मीटिंग attend की । मगर वह मुझे दोबारा मिले तो मैं ने लोक सभा के procedure को देखते हुए अपनी बेबसी जाहिर की और अब वहां एक deadlock सा बना हुआ है । मैं यह बात आप के नोटिस में लाना चाहता था कि P.A.C. के Chairman को यह दिक्कत पेश आई और मुझे भी आई क्योंकि वह Council के मैम्बर हैं और उन को उन पर full authority है । इस लिए जो मैम्बर वहां से आएं वह सारी चीजें settle कर के आएं वरना इस तरह से काफी awkward position पैदा हो सकती है । Upper House के मैम्बरों को T.A. की payment हमारी jurisdiction में नहीं है ।

(Here I would like to mention one thing by the way. Last year three of the Members ofthis Committee were drawn from the Council. A meeting ofthat Committee was held in Delhi. These .L.MC.s saw me

in that connection and informed me that their T. A. bills had been withheld because they had not obtained the permission of the Chairman of the Council individually. In this regard I told them that we follow the Lok Sabha practice and the Speaker is only a certifying authority that such and such Member attended the meeting. However, when they saw me again, I showed my helplessness in view of the procedure followed in the Lok Sabha and now this matter rests at that position of deadlock. I wanted to bring this fact to the notice of the House that the Chairman of the P.A.C. and myself had to face this difficulty because these Members, being M.L.C.s, the Chairman of the Punjab Legislative Council wields full authority in matters concerning them. Therefore, these Members should make it a point to settle all such details before coming over, otherwise quite awkward situations can result. The payment of T.A. to the Members of the Upper House does not fall within our jurisdiction.)

DOUBLE SITTINGS OF THE SABHA

डाक्टर बलदेव प्रकाश : जनाब, अब रोज ही दो दो मीटिंग्ज़ का नोटिस आ जाता है, यह ठीक नहीं ।

श्री अध्यक्ष : पहले double sittings 7 दिन होनी थीं और अब सिर्फ एक दिन होनी है और आप एक को भी नहीं मानते । (Previously double sittings were fixed for seven days. Now the double sitting will take place only on one day and even to that the hon. Member does not agree.) (*Interruptions*).

Mr. Speaker : This has alrady been settled. Originally, it had been decided that there would be double sittings on four or five days. But then a request was made that there should be double sittings on one or two days and this was accepted.

श्री बलराम दास टंडन : जनाब, हमें जो programme मिला है उस में change की गई है ।(*Interruption*) पहले जो Industry की demand 22 तारीख को take up होनी थी वह अब 21 तारीख को होगी और Education की Demand जो पहले 23 तारीख को take up होनी थी अब 22 तारीख को ली जायेगी । चूंकि हमें तैयारी करनी होती है इस लिए अगर आप किसी demand को पीछे डाल दें तो तकलीफ नहीं होती लेकिन अगर आगे कर दें तो तैयारी नहीं हो पाती ।

श्री अध्यक्ष : मुझे कभी वज़ीर साहिबान को accommodate करना पड़ता है और कभी मैम्बरों को और उस के मुताबिक adjustment कर लेता हूँ । फिर पहले जब 7 दिन double sittings होनी थीं तो आप की मर्ज़ी के मुताबिक एक ही दिन double sitting कर दी । तब आप खुश थे । अब एक double sitting को भी object करते हैं । (Sometimes, I have to accommodate the Ministers while at others I have to accommodate the Members and, I adjust the programmes accordingly. Previously, double sittings were scheduled to

[Mr. Speaker]
be held on 7 days. Later, in accordance with the wishes of the House, only one day was fixed for holding double sitting. The hon. Member was happy at that time but he is objecting to it now.)

DEMAND FOR GRANT

40—AGRICULTURE

Minister for Agriculture and Forests (Sardar Gian Singh Rarewala) : Sir, I beg to move—

> **That a sum not exceeding Rs 2,42,78,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 40—Agriculture.**

Mr. Speaker : Motion moved—

> **That a sum not exceeding Rs 2,42,78,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year, 1961-62 in respect of charges under head 40—Agriculture.**

The following cut motions given notice of by various hon. Members in respect of this demand will be deemed to have been read and moved. These can be discussed alongwith the demand.

1. **Rao Gajraj Singh** :

That the demand be reduced by Re. 1.

2. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** :

That the demand be reduced by Re. 1.

3. **Shri Harbhagwan Maudgil** :

That the demand be reduced by Re. 1.

4. **Chaudhri Balbir Singh** :

That the demand be reduced by Re. 1.

5. **Shri Rup Singh Phul** :

That the demand be reduced by Rs 10.

6. **Dr. Bhag Singh** :
7. **Shri Bhala Ram** :
8. **Shri Ram Kishan Bharolian** :
9. **Sardar Achhar Singh Chhina** :

That the demand be reduced by Rs 10.

10. **Maulvi Abdul Ghani Dar** :
That the demand be reduced by one Naya Paisa.

11. **Chaudhri Sumer Singh :**
That the demand be reduced by Re. 1.

12. **Sardar Gurmit Singh 'Mit':**

That the demand be reduced by Re. 1.

13. **Sardar Kartar Singh Diwana :**

That the demand be reduced by Re. 1.

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : स्पीकर साहिब, यह जो रुपया ज़रायत के लिए रखा गया है यह बहुत कम है । हमारा सूबा एक ज़रायती सूबा है और सारा हिन्दुस्तान ज़रायत के मामला में इस की तरफ देखता है । इस सूबे में कोई 16 या 17 लाख खानदान ऐसे हैं जो खेती का काम करते हैं मगर उन सब के लिए दो करोड़ और 43 लाख से भी कम रुपया रखा है । जनाब, मैं ने हिसाब लगाया है कि इस का कुल 20 या 25 फीसदी रुपया ज़रायत के कामों पर खर्च होता है, बाकी का रुपया मुलाज़मतों या और और activities और institutions पर खर्च हो जाता है । इस हिसाब से मैं ने हिसाब लगाया है कि एक खानदान के पल्ले कोई चार आने पड़ते हैं यानी पुराने तीन पैसे एक आदमी के हिस्से में आते हैं । मगर इस पर आंकड़े पेश करते हैं कि साहब बड़ी तरक्की हो रही है । लेकिन अगर facts and figures को देखा जाए तो गेहूँ और चने की पैदावार में कमी हुई है । इन में हर लिहाज़ से कमी हुई है । फी एकड़ के लिहाज़ से कमी हुई है, मिकदार के लिहाज़ से कमी हुई है । सरकार जो आंकड़े देती है वह गलत होते हैं । पता नहीं कैसे तैयार किए जाते हैं । मैं आप के सामने अर्ज़ करता हूँ कि अभी sample survey हुई है और उस से ज़ाहिर होता है कि हमारी सरकार ने जो आंकड़े तैयार कराए हैं वह गलत हैं । और मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि जहां तक खेती बाड़ी या इस के महकमें का ताल्लुक है उस के अन्दर सब से बड़ा इम्तिहान यह है कि आया हम क्या करते हैं । जनाब, हमारा country agricultural होते हुए हम करोड़ों का अनाज दूसरे देशों से मंगाते हैं । जब यहां अंग्रेज़ी राज्य था तब कोई अनाज बाहर से नहीं आता था । अब 12-14 साल हो गए हैं, जब से यह कांग्रेस सरकार आई है तब से हमेशा ही बाहर से अनाज आता है । यह पता नहीं उस अनाज को कहां कर देते हैं जो इस देश में पैदा होता है । अगर इतना पैदा नहीं होता कि पूरा हो सके तो, जनाब, इसलिए कि इनकी स्कीमें जो हैं वह गलत हैं और वह इस लिए कि इनको बनाने वाले खेती बाड़ी से ताल्लुक नहीं रखते । और जो Planning Commission के अन्दर बैठे हैं, उनके बाप ने कभी खेती नहीं देखी । Planning Commission ने recommendation की कि किसी के पास 30 स्टैंडर्ड एकड़ से ज्यादा जमीन नहीं रहेगी । जनाब, अगर एक आदमी के पास सिर्फ 30 स्टैंडर्ड एकड़ ही ज़मीन रही तो वह अपने लड़कों बच्चों को higher education कैसे दे पाएगा ? और जब higher education नहीं दे पाएगा तो इसका नतीजा

[चौधरी धर्म सिंह राठी]

यह होगा कि उसके लड़के न तो डिप्टी कमिश्नर बन सकते हैं और न आइ. ए. एस., पी॰ सी॰ एस॰ ही हो सकते हैं। और साथ ही साथ country की production घटेगी, बढ़ेगी नहीं और यह देखने में रोज़ आ रहा है। इनकी तो यही Plan है कि खेती करने वाला जो है उसे मार दो ताकि वह हकूमत की बात न कर सके और यह हकूमत करते रहें। अब एक बात और देखने वाली है कि अगर 30 स्टैंडर्ड एकड़ में से 10 स्टैंडर्ड एकड़ में ट्यूबवैल लगा लिया जाता है तो उसकी कीमत बढ़ जाएगी तो इस हिसाब से जितनी कीमत बढ़ेगी उतनी ज़मीन ले ली जाएगी। जब यह बात होगी तो कुएं वगैरह या ट्यूबवैल कोई लगाएगा भी नहीं।

(At this stage Khan Abdul Ghaffar Khan, a member of the panel of Chairmen, occupied the Chair)

अब एक बात और है। वह यह कि कांग्रेस सरकार ने एक नई चीज़ चलाई है 'कोआप्रेटिव फार्मिंग' की जिसके बारे में यह कहते हैं कि तमाम गांवों के landowners अपनी अपनी ज़मीनें एक जगह इकट्ठा करके कोआप्रेटिव फार्मिंग करेंगे। उसका, जनाब, क्या नतीजा हो रहा है वह इनको पता नहीं है। जो सरदार प्रताप सिंह अपने आप को iron man कहते हैं, कोआप्रेटिव फार्मिंग के नारे के कारण एक पुलिस पार्टी आगे और एक पीछे चलती है।

श्री चेयरमैन : इसका क्या ताल्लुक है ? चीफ़ मिनिस्टर कहां से आ गया ?
(How is this relevant to the demand ? How does the Chief Minister come in the picture ?)

(interruption by Chaudhri Dharam Singh Rathi)

Mr. Chairman: Order please. The hon. Member should listen to me. The Chief Minister has got nothing to do with this demand. This demand has been moved by the Agricuture Minister. So I would request the hon. Member not to say those things and bring in the name of the poor Chief Minister.

Chaudhri Dharam Singh Rathi: He is not poor, Sir. यह जो चीफ़ मिनिस्टर कहते हैं कि मैं बड़ा popular Minister हूँ, वह मैं बतलाना चाहता हूँ कि यह popular Minister है या नहीं (विघ्न)

श्री मंगल सैन : जनाब, जब ऐग्रीकल्चर डिपार्टमैंट में कोई ग़बन होता है तो ऐग्रीकल्चर मिनिस्टर के बारे में बात कही ही जाएगी लेकिन ऐग्रीकल्चर मिनिस्टर कैबिनेट का मैम्बर है जिसके अन्दर चीफ मिनिस्टर भी शामिल है। तो क्या उस वक्त चीफ मिनिस्टर की responsibility नहीं है ?

श्री चेयरमैन : जहां तक चीफ मिनिस्टर का ताल्लुक है अगर इस वक्त उनका नाम यहां लेंगे तो मैं allow नहीं करूँगा क्योंकि इस demand का चीफ मिनिस्टर से कोई ताल्लुक नहीं है। (So far as the Chief Minister is concerned, I will not allow the hon. Member to mention his name. It has nothing to do with the Chief Minister.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, यह joint responsibility है और सारी जिम्मेदारी आखिर में चीफ मिनिस्टर पर ही है । तो जनाब, मैं Co-operative farming के बारे में कह रहा था कि यह 19 वीं सदी का नारा है जो आज कल लगाया जा रहा है । और लगाने वाले वे हैं जिनको खेती बाड़ी का पता नहीं है । जनाब यह जो peasant proprietorship है that is the best system of land tenure दुनियां के जो best agricultural experts हैं उनकी मुसलमा राय यह है कि यही सिस्टम अच्छा है । लेकिन यहां पर यह मिटाने की कोशिश कर रहे हैं । आज तक यह कांग्रेस कहती रही कि land to the tiller लेकिन अब यह कहते हैं कि land to the society यानी कोआप्रेटिव सोसाइटी । और जनाब, यह बात तय है कि एक बार किसान से ज़मीन छीन ली गई तो दुबारा फिर उसके पास वापस नहीं आएगी । जनाब, यह सरकार तो peasantry को मारने पर तुली हुई है । एक English poet ने कहा है—

A bold peasantry is our country's pride, if once destroyed can never be supplied.

जिन लोगों के हाथ में हकूमत है वह किसानों को भूखा मारना चाहती है । एक तरफ सरकार consolidation of holdings कर रही है और दूसरी तरफ Hindu Succession Act बना दिया है । मुद्दा यह है कि लड़कियों और sisters को भी हक हो । जिस से ज़मीन बटेगी और इश्तमाल का कोई लाभ किसान को नहीं होगा ।

Minister for Irrigation : On a point of order, Sir. The hon. Member should confine himself to the demand which is under discussion at the moment. Co-operative farming, land reforms and all those things are not relevant to the demand.

चौधरी धर्म सिंह राठी : चेयरमैन साहब, मैं grounds दे रहा हूँ और क्योंकि मैं ने इन की चोरी पकड़ ली है इस लिए यह तड़पते हैं । इन्हों ने 8 लाख रुपया insurance की स्कीम के लिए रखा है । आठ लाख की तो एक गांव की फसल होती है । मैं समझता हूँ कि इतनी थोड़ी रकम का provision करके ज़मींदारों के साथ मज़ाक किया गया है । राड़ेवाला साहब, जिन्हें कि किसानों के साथ हमदर्दी है, डाक्टर साहब के साथ लड़ते लेकिन उन में तो लड़ने की हिम्मत नहीं । डाक्टर साहब की किसानों के साथ कोई हमदर्दी नहीं । एक कंजूस के पास एक सेर घी था । उस से किसी ने पूछा कि तुम्हारे पास घी है या खा लिया तो उसने कहा कि अगर खाना शुरू कर देता तो कब का खत्म हो जाता । वही हिसाब डाक्टर साहब का है । मैं समझता हूँ कि दो करोड़ 42 लाख से कुछ नहीं बन सकता । अगर गवर्नमैण्ट ने agriculture की तरफ ध्यान न दिया तो हमारा देश इसी तरह से बाहर से अनाज मंगवाता रहेगा और लोग भूखे मरते रहेंगे और इस की जिम्मेदारी कांग्रेस सरकार पर होगी । इस लिए सब से पहला काम इन्हें यह करना चाहिए कि प्लैनिंग कमीशन ने जो रास्ता बताया है उसे फाड़ कर फैंक दें । दूसरे agricultural land पर ceiling

[चौधरी धर्म सिंह राठी]
खत्म कर दें ; तीसरे service co-operative तो बेशक रहने दो लेकिन co-operative farming का नाम ले लिया तो काम खत्म है । चौथे, ज़मींदारों के लिए बिजली सस्ती करो । Industry वालों को तो बिजली सस्ती दी जाती है लेकिन ज़मींदारों को महंगी दी जाती है । इसके अलावा मैं यह कहना चाहता हूँ कि सही मानो में fertilizer उन को मिलना चाहिए जो खेती करते हैं लेकिन यहां यह हाल है कि वज़ीरों के चहेतों को और उन के बेटों को fertilizer दिया जाता है जो कि इसे black में बेचते हैं। रोज़ाना ऐसे scandal सुनने में आते हैं। कोई ज़िला ऐसा नहीं जहां ऐसे scandal न हों । Agriculture Inspectors के द्वारा तकीकत होनी चाहिए कि आया सही तौर पर fertilizers का इस्तेमाल हो रहा है या नहीं । राड़ेवाला साहब और राओ बहादुर साहब के अलावा सब मिनिस्टर इस का misuse करवा रहे हैं । Co-operative और सरकार की किसानों को मारने की कोशिश है इस लिए मैं इस की सख्त मुखालिफत करता हूँ । किसान के अन्दर अब भी हिम्मत है, खुददारी का ज़ज़्बा है और बहादुरों का खून है और ये किसान ही हैं जो अपने नौजवान लड़कों को देश की रक्षा के लिए सरहद पर भेज देता है लेकिन सराकर उन की ज़मीन छीनने की कोशिश करती है । मैं कहता हूँ कि किसानों को न मारो, किसानों को encourage करो । फिर मैं ज्यादा समय न लेते हुए अर्ज़ करना चाहता हूँ कि अगर गवर्नमेण्ट को किसानों के साथ सही तौर पर हमदर्दी है तो इसे उन की भलाई के लिये ज्यादा से ज्यादा provision बजट में करना चाहिये । मैं Finance Minister से कहूँगा कि उन्हें Agriculture के लिये कम से कम 15 करोड़ रुपया मखसूस करना चाहिये । तब मैं कह सकूंगा कि सरकार ने किसानों के लिये कुछ किया है । Un-productive schemes पर रुपया लगाने की पालिसी बेसूद है इसे खत्म कर देना चाहिए यह रुपया किसानों को relief के तौर पर दिय जाना चाहिये । चेयरमैन साहिब, मैं आप का शुक्रिया अदा करता हूँ कि आप ने मुझे बोलने के लिये time दिया है और मैं गवर्नमैंण्ट से अर्ज़ करूँगा कि वह इन चीज़ों की तरफ ध्यान दे ताकि किसान तरक्की कर सके और Agriculture का महकमा भी आगे बढ़ सके ।

सरदार करतार सिंह दीवाना (बरनाला) : मुझ से पहले Agriculture की Demand पर मेरे कुछ साथियों ने अपने ख्यालात का इज़हार किया है । मेरे मुअज़िज़ दोस्त चौधरी धर्म सिंह राठी ने जज़बाती तौर पर किसानों की हमदर्दी को और बताया कि किसानों की ज़रूरियात क्या हैं। उन्होंने यह भी कहा कि यह Ministry किसानों का ख्याल नहीं रखती । मैं राठी साहिब से पूछता हूँ कि इस Ministry ने किसानों की बेहतरी के लिये क्या नहीं किया । हमारी बरादरी के बहुत से आदमी आज Cabinet rank के हैं । मुलाहज़ा फरमाइए । चौधरी सूरज मल, राव साहिब, सरदार गुरबंता सिंह, ज्ञानी करतार सिंह और हमारे चीफ मिनिस्टर सारे जाट हैं । इस से ज्यादा हमारी गवर्नमेण्ट किसानों को क्या दे सकती है । आप ने फरमाया कि किसानों को

बेहतरी के लिये पंजाब में कुछ नहीं किया गया । मैं किसानों की ज़रूरत का तो फिर ब्यान करूंगा चेयरमैन साहिब, हम ने जब का charge लिया । (*interruption*)

ਅਸੀਂ ਜਦ ਉਥੋਂ ਉਜੜ ਕੇ ਆਏ ਉਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਾਰਾ 29 ਲਖ ton ਗ਼ੱਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਬੀਤ ਗਏ ਸਾਲ, ਗਡੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਇਸ ਗੱਡੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ 60 ਲਖ ton ਗ਼ੱਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਤਾੜੀਆਂ) ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ State ਨੇ agriculture ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ, ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਦਿਲ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਤੇ ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਗਾਹ ਤਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੀ ।

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ farmers conventions ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ; ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ position ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਸਾਡੇ Agriculture ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਡੇ farmer's convention ਵਿਚ ਗਏ ਸਨ ਔਰ ਉਥੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਔਰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ figures ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਔਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ production ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ । ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਤਨੀ foodgrains ਦੀ production agrarian reforms ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਤਨੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਸਾਰਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ foodgrains ਦੀ production ਵਿਚ ਨੰਬਰ ਇਕ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਚਲੋ—ਅਸੀਂ ਗ਼ੱਲਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਔਰ ਦੂਜਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅੱਜ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਇਤਨੇ ਲੱਖ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਗ਼ੱਲਾ ਕੌਣ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਗੱਲਾ ਕੌਣ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਹਿਮਾਚਲ ਨੂੰ ਗ਼ੱਲਾ ਕੌਣ supply ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਵੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਹੀ supply ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ improved seeds ਬੰਬਈ ਔਰ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਕਿਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਓ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵੈਸੇ ਤਾਂ, ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਹੋਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਕਲਕਤੇ ਵਿਚ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕਣਕ ਦੇ ਸਿਟੇ ਦਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿਟਿਆਂ ਨਾਲ

[ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ]

ਅਤੇ ਕਈ ਦੂਜਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ, ਮਸਲਨ ਡੈਨਮਾਰਕ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਸਿਟਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਔਰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਿਟਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਸੀ ਔਰ ਉਸ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ।

ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ ਜੀ, ਮੈਂ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਪਰ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਕਹੀ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Community Development ਦਾ ਕੰਮ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜਿਤਨਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਕ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਚਿਰ ਤਕ Community Development, Agriculture ਅਤੇ Irrigation ਦੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਵਜ਼ੀਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਿਹੜੀ food ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ irrigation ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ, tube wells ਦੀ । ਕੰਮ ਇਹ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ Community Development ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ Agriculture ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਵਜ਼ੀਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਹੋਵੇ ।

ਇਸ ਬਜਟ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਲ ਦੇਣ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਮੈਂ Assembly ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਹਲ ਤੇ ਖੁਰਪੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਵਰਤਨੀ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹਲ ਹਰ ਕਿਸਾਨ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਆਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਵਾਸਤੇ ਲੋਹਾ ਕਢਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ black market ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਹ ਲੋਹਾ ਸਾਰਾ black market ਵਿਚ ਚੱਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਲੋਹਾ co-operative societies ਅਤੇ Central Co-operative Banks ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ industrialists ਨੇ Industrial Finance Corporation ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ industrialists ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ Farmers' Bank ਬਣਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ । ਇਹ ਬੜੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣਗੇ । ਮੈਂ Agriculture Minister ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਗ਼ ਲਾਉਣਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੈ ਬਾਗਾਂ ਲਈ survey ਕਰਵਾ ਕੇ ਖੁਲਾ ਪਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । Fruit nursery specialists ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

4 P.M.

ਪਿੰਜੌਰ gardens ਵਿਚ ਲੀਚੀ, ਸੰਗਤਰੇ ਅਤੇ ਮਾਲਟੇ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿਉ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਸਲ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾ ਸਕਣ। Scientific ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਤਾਅਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਕਿਸਾਨ scientific ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜਿਸ temperature ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ temperature ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਦੋ ਦੋ ਆਦਮੀ ਕੜਾਹੀਆਂ ਭਰਕੇ ਪਾਣੀ ਸੁਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਸਾਨ scientific ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਇਹ system ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੂਹਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਬੈਲਾਂ ਅਤੇ ਸੰਢਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ facilities ਦਿਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਉ ਉਥੇ Agriculture ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਜੋ ਆਦਮੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਆਪ producers ਹੀ ਹਨ ਉਹ ਗੱਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਵੇਖ ਲਉ। ਜਦੋਂ ਬਿਜਲੀ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹੋ ਬਿਜਲੀ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹਿੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹ ਲੱਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ producers ਦੀ representation ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਅੰਨ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਰਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ producers ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਖੁਦ ਮੁਖਤਾਰ ਮਹਿਕਮਾ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ sugar mills ਦੇ ਬਾਰੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਧੂਰੀ mill ਦੀ $7\frac{1}{2}$ ਮੀਲ ਦੀ demarcation ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੇਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੰਨੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਾਂ ਤਾਂ mill ਹੋਰ ਲਗਾਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ demarcation ਹੋਰ ਵਧਾਉ। ਜਦੋਂ ਮਿਲ ਹੋਰ ਗੰਨਾ ਨਾ ਲੈ ਸਕੇਗੀ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਦੇ ਦੇਣਗੇ। ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਆਪਣਾ ਗੰਨਾ ਕਿਥੇ ਪਾਉਣਗੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ important ਹੈ। Agriculture Minister ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਵੱਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ mill ਹੋਰ ਲਗੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਮੰਡੀ ਦਾ ਹਾਲ ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਥੇ ਐਨੀ congestion ਹੈ ਕਿ ਉਥੋਂ ਗੱਡਾ ਨਹੀਂ ਲੰਘ ਸਕਦਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ Market Committee ਦੀ ਸਕੀਮ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਹੈ ਮੰਡੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ....

Minister for Agriculture: The hon. Member is irrelevant. Marketing and Market Committees do not come under this demand.

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ: ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਜੀ, ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ 20 ਮੰਡੀਆਂ ਰੁਕੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਗੱਲਾ ਅਸੀਂ ਕਿਥੇ ਭੇਜਾਂਗੇ ? ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੰਡੀਆਂ ਬਣਾਉ।

[ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ]

ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ tube-well ਤੇ 400 ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ tube-well ਦਿਨ ਰਾਤ ਵੀ ਚਲਦਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਵੀ 400 ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਸੈਰਾਬ ਹੁੰਦੀ । 25 ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਐਨੀ ਦੇਰ ਦਾ ਸੋਕਾ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਝਲ ਸਕਦੀ । ਜਨਾਬ, ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਗਾਂ । (*Interruptions*)

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : (ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦੱਖਣ) ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, Agriculture ਦੀ demand ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਬਿਨਾ ਵਜ੍ਹਾ Government ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਕਹਿਣ ਦੇ ਸਿਵਾਏ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਜ਼ਨ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । 'Land to the tiller, ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਹੈ, Congress ਦੀ policy land to the tiller ਹੈ ਤੇ Government ਦੀ policy ਵੀ land to the tiller ਹੈ । ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਤੇ ਬੀਜਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਰਾਠੀ ਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਥੋੜੇ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਦੂਦ ਰਹੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਰਹੇ ਜਿਹੜੇ agricultural labour ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ exploit ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਥੋਂ ਤਕ Co-operative Societies ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਇਸ demand ਨਾਲ agricultural farming ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਇਸ demand ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਫੇਰ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ peasantry ਦੀ ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ redundant ਹੈ । ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ peasantry ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਵਰਨਾ ਇਹ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚਲਦੀ ਹੈ । 80 ਫੀ ਸਦੀ ਆਦਮੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਥੋੜੀਆਂ ਥੋੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ 30 standard acres ਤੋਂ ਵੀ ਘਟ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਘਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ economic condition ਵਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਵੱਜੋ ਦੇਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ agricultural labourers ਹਨ ਜਿਹੜੇ land less ਹਨ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ legislation ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਕੀ ਹੁਣ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕਹੇ ਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ । Agricultural produce ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੇਗੀ, ਇਹ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਜਿਹੜੇ ਥੋੜੀਆਂ ਥੋੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਉਹ ਰੱਜ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਇੰਨਾ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਪੇਟ ਭਰ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਾਹਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ Co-operative Societies ਨੂੰ ਇਥੇ misrepresent ਨਾ ਕਰੋ । Co-operative Societies constitute ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੇ land less ਹਨ, ਔਰ agriculture ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇ ਉਹ labrourer ਹਨ । ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ Co-operative Societies ਨੇ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣਾ ਹੈ । ਇਹ service co-operative societies ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰਿਆਂ

ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਚਲਾਉਣਾ ਹੈ । ਜੇ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤੇ ਠੋਸਣਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਰਾਠੀ ਜੀ ਨੇ peasantry ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਿਕ ਗਲਤ ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਹੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ agriculturists ਦੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ agriculturists ਦੀ ਹੈ । ਜਿਥੇ Agriculture Ministe1, agriculturist ਹੈ, ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਨੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਉਹ agriculturists ਦੇ problems ਨੂੰ ਵੀ understand ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ agriculturists ਦੇ problems ਨੂੰ solve ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ understand ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਰਾਠੀ ਜੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਵਤੰਤਰ ਪਾਰਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ re-actionary element ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹੀ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ ਹੈ । ਇਹ element ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤਦ ਹੀ agriculturist ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜੋ ਬਾਤ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ clear cut ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਦਾ Congress ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਥ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੂਬਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ 70% population ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ agriculture ਤੇ ਹੈ, ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀ ਹੈ ਘਟੀ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਵਧੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ ਇਕ surplus ਸੂਬਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਾਟੇ ਵਾਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੂਬਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰਲਾ ਸੂਬਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਇਹ ਇਕ example ਹੈ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ surplus ਹੈ, ਮੈਂ ਏਥੇ ਇਹ repeat ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਬਲਕਿ as a whole ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੈਂ ਗਿਣਨੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਹਨ 1961-62 ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ cotton-bales $1\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ sugar cane ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ $1\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਗੇਹੂੰ ਅਗੇ ਨਾਲ $1\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁਕਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੁਗਣੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਕਿਉਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਠਾਏ ਗਏ ਕਦਮ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ । ਕਈਂ ਥਾਈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ Technical ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ develop ਕੀਤਾ ਹੈ । ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਪਾਸ post-graduate classes ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । 3rd Five Year Plan ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਪਾਹ ਜਾਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਜਿਨਸਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਰਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਬਲਕਿ fruits, vegetables ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਹ ਤਰੱਕੀ ਇਤਨੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ 3rd Five Year Plan ਦੇ targets achieve ਕਰ ਲਏ ਹਨ । ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਇਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਫੇਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ criticise ਕਰਨਾ ਕਿ ਇਹ ਜਟ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ non-ਜੱਟ, ਮੇਰੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਹਾਂ agricultural

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ]

labour ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕੰਮ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਮੈਂ ਬੜੇ ਫਖਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜੋ programme, package programme ਲੁਧਿਆਣੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਇੰਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ better seeds ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, better fertilizers ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਫਸਲ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। Service Co-operatives ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਦੁਗਣੀ ਕਰਨ ਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੁਗਣੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ phased programme ਹੈ....

ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਤਾਰੀਫ ਹੀ ਕਰਦੇ ਜਾਉਗੇ ਜਾਂ suggestion ਵੀ ਦਿਉਗੇ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਸੁਣਦੇ ਚਲੋ। ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਜੋ ਮੈਂ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ package programme ਦੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਹਾਊਸ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ package programme ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ 27 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਵਾਕਈ ਇਤਨਾ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਉਹੀ results ਨਿਕਲਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸੇ ਘਟਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਸਾਲ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਪਰੋਗਰਾਮ ਦੇ desired results ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਜ਼ਾਹਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਗੱਲ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੁਭਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੈਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ rate of interest ਬਹੁਤ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ package ਪਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਜਿਹੜੀ spirit ਹੈ ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਟੇਟ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਬੈਂਕ ਨੇ ਰੀਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਫੀ ਸਦੀ ਸੂਦ ਤੇ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ ਹਨ ਔਰ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸੈਂਟਰਲ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਬੈਂਕ ਨੇ ਪੌਣੇ ਤਿੰਨ ਫੀਸਦੀ ਤੇ ਲੈਣੇ ਹਨ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ 5 ਫੀ ਸਦੀ ਸੂਦ ਤੇ ਉਹ ਰਕਮ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 7 ਤੋਂ 9 ਫੀਸਦੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਸੂਦ ਲਗਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੂਦ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 3 ਜਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਫੀਸਦੀ ਤੇ credit ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪੈਸੇ ਮਿਲਣ। ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਮਿਆਨੀ ਪੌੜੀਆਂ ਛਡ ਕੇ ਰੀਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਸਿਧੇ ਆਪ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟ ਸੂਦ ਤੇ ਪੈਸੇ

ਦੇਵੇ ਤਾਕਿ package programme ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚਲ ਸਕੇ । ਮੈਂ ਪਰਾਈਵੇਟ ਤੌਰ ਤੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਜਬ ਹੈ, ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਤਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੂਦ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਤੱਲਕਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਮਨਿਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਫਸਲ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਔਰ ਉਥੇ ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਮਾਸਟਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਗਏ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਭਈ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਥੇ ਇਕ ਟਾਂਡੇ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਲੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ ਪਰ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਇਥੇ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਛਲੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਸੋ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜਿਹੜਾ package programme ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਇਹ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸੇਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ reclaim ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਅਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੇਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਪਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਲਈ 15, 16 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦਾ provision ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਗਰ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਡੇਹਲੋਂ ਦੇ ਥਾਣੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਸੇਮ ਦੇ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀ ਸੇਮ ਦੀ ਬੜੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਹੈ । ਜਿਸ ਸੂਬੇ ਦੇ ਵਿਚ 30, 35 ਲਖ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸੇਮ ਜ਼ਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਢਿਲੀਆਂ ਮੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਮਸਲਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਦੀ ਡੀਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ । ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੇਮ ਨੂੰ wa footing ਤੇ first priority ਦੇ ਕੇ fight ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਔਰ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਪੀਚ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

श्री चेयरमैन : मेरे पास पार्टियों की तरफ से भेजी गई लिस्टें हैं, इस लिए उसी आडर्र में बोल रहा हूं । यह वह लिस्ट है जो आनरेबल स्पीकर यहां पर छोड़ गए हैं । (I have got with me list of Members received from different parties. I am therefore calling in names in the same order. This is the same list which the hon. Speaker left with me.)

ਸਰਦਾਰ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ (ਮਲੋਟ, ਜਨਰਲ) : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜ ਜਿਹੜੀ demand ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਲਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ

[ਸਰਦਾਰ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ]

ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਸਾਡਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਔਰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੂਬਾ ਹੈ ਇਹ ਇਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮੁਲਕ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ 80 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਲਈ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਇਤਨਾ ਵਡਾ ਮੁਲਕ ਹੋਵੇ ਔਰ ਫੇਰਵੀ ਸਾਨੂੰ ਅਨਾਜ ਦੂਸਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਪਵੇ । ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਵਿਚ industry ਉਦੋਂ ਤਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ industry ਲਈ ਸਾਰਾ ਖ਼ਾਮ ਮਸਾਲਾ agriculture ਨੇ ਹੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਸੈਂਟਰ ਔਰ ਸਟੇਟ ਦੇ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਸਰੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਵਾਂਗੇ । ਸਾਡੇ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਔਰ ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਹੈ । ਮਗਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਛਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੈਂ principal crops ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਕੰੜੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਘਟੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਮੈਂ ਕਣਕ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਫੀ ਏਕੜ yield ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ।

1952-53	:	978 ਪਾਊਂਡ ਫੀ ਏਕੜ
1953-54	:	948 ,,
1954-55	:	921 ,,
1955-56	:	833 ,,

ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਦੂਸਰਾ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ agriculture plan ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

1956-57	:	922 ਪਾਊਂਡ ਫੀ ਏਕੜ
1957-58	:	999 ,,
1958-59	:	959 ,,
1959-60	:	918 ,,

ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ 1952-53 ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਗੋਂ ਘਟੀ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਪਾਹ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਦਸਦਾ ਹਾਂ

1952-53	:	241 ਪਾਊਂਡ ਫੀ ਏਕੜ
1953-54	:	264 ,,

1954-55	:	238	ਪਾਊਂਡ ਫੀ ਏਕੜ
1955-56	:	297	,,
1956-57	:	217	,,
1957-58	:	214	,,
1958-59	:	197	,,
1959-60	:	231	,,

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਪਾਹ ਦੀ 1952-53 ਦੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਫੀ ਏਕੜ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟੀ ਹੈ। ਚਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਜ਼ਿਲਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿ cotton ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੀ cotton production ਦੀਆਂ figures ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ cotton ਦੀ production ਵਧੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਘਟੀ ਹੈ, ਉਹ figures ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :

1956—57	196	ਹਜ਼ਾਰ	ਬੇਲਜ਼
1957—58	193	,,	,,
1958—59	183	,,	,,
1959—60	183	,,	,,

ਇਨ੍ਹਾਂ figures ਤੋਂ ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ cotton ਦੀ production ਘਟਦੀ ਹੀ ਗਈ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਹੈ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜ਼ਰਾਇਤ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਦੀ ਤਵਜੁਹ ਦਵਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਜ਼ਰਾਇਤ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ irrigation ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ irrigation agriculture ਦੀ ਜਾਨ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ State ਦੇ water resources ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ co-ordination ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਘਟ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਘਟ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਧ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਘਟ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਫਸਲਾਂ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ planning ਦੀ ਵਜਹ ਨਾਲ agriculture ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਫਸਲ ਘਟਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ production ਘਟ

[ਸਰਦਾਰ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ]

ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰਾਇਤ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ Irrigation ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮੇਲ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ water resources ਨੂੰ co-ordinate ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੀ ਤਰਕੀ ਲਈ ਦੂਜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ improved seeds ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ source ਨਹੀਂ ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਬਿਹਤਰ seed ਖਰੀਦ ਸਕਣ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿ ਜੋ ਬੀਜ ਉਹ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੁਝ tiny ਅਤੇ scattered seed farms ਖੋਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ seed farms ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਖੱਲ੍ਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ accommodate ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ surplus ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖਰੀਦ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ seed farms ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ seed farms ਦਾ ਇਸ better and improved seeds supply ਕਰਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਕ ਬਲਾਕ ਵਿਚ 25 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਖਰੀਦੀ ਹੈ। ਨਹਿਰੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 12½ ਏਕੜ ਵਿਚ ਇਕ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 12½ ਏਕੜ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਰੀਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਮਣ ਫੀ ਏਕੜ ਤੋਂ ਵਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ improved seeds ਦੀ supply ਦਾ ਮਸਲਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਬੀਜ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਸਾਡੀ State ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਹਮਦਰਦੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੀਜ ਦੀ supply ਦਾ ਮਸਲਾ ਤਦ ਹੀ ਹਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਹਰ district head quarter ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ seed farm ਖੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਥੇ ਕਿ scientific ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ farming ਹੋਵੇ ਅਤੇ Agriculture Department ਦਾ ਕੋਈ technical ਆਦਮੀ ਉਸ ਦਾ incharge ਹੋਵੇ ਤਾਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ better, improved ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਬੀਜ ਮਿਲੇ।

ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਤੀਜੀ ਅਹਿਮ ਚੀਜ਼ manure ਹੈ। Manure ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ ਇਕ cow dung ਤੇ ਦੂਜੀ organic manure। Cow dung ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇਤਨੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੀ manuring ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਲ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਇਸ ਲਈ production ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਘਟ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ organic manure ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਇਸਦੀ ਕੀਮਤ ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਮ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਕਿਸਾਨ ਖਰੀਦ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਤਨੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੀ supply ਇਤਨੀ ਘਟ ਹੈ ਅਤੇ ਇਤਨੀ irregular ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਕਤ ਸਿਰ ਮਿਲਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਤੇ ਖਾਦ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬਹੁਤ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੂਦ ਬਹੁਤ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਸਾਲ ਖਾਦ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ 6 ਸਾਲ ਤਕ ਪੜਤਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸੂਦ ਦਰ ਸੂਦ ਪੈ ਕੇ ਰਕਮ ਇਤਨੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਤਕ ਵੇਚ ਕੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਖਾਦ ਦਾ rate ਘਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਖਾਦ ਉਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸੂਦ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਫਿਰ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫਸਲ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਥਾਮ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਰ ਘਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕ ਥਾਮ ਲਈ district level ਤੇ ਕੁਝ skeleton staff ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ ਦੋ ਚਾਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ੀ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ skeleton staff ਸਾਰੇ district ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਤੇ ਮੈਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਬਲਾਕ ਵਿਚ ਇਕ plant protection ਅਫਸਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਪੂਰਾ ਸਟਾਫ, ਸਾਮਾਨ, ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਸਟਾਕ ਅਤੇ ਜੀਪ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕੇ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅਵੱਲ ਤਾਂ ਮੁਫਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਸਤੇ ਭਾ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ weeds ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਪੋਹਲੀ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ 25 ਫੀਸਦੀ ਤਕ ਫਸਲ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਵਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਹੀ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿਲੀ ਵਲ 24 B ਇਕ ਦਵਾਈ ਦਾ ਤਜਰੁਬਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਦਵਾਈ ਅਜੇ ਤਕ ਕਿਸਾਨ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਸ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ।

ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਨੁਕਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ Agriculture Department ਦੇ research section, extension sections ਤੇ farmers ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ research ਦੇ ਜੋ results ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਕੋਈ

[ਸਰਦਾਰ ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ]

ਚੀਜ਼ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਾਲ ਮੇਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਕਮਾ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਲਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਆਪਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵਕਤ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ (ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ 'ਜਨਰਲ') : ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ Agriculture ਦੀ demand ਪੇਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ discussion ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬੱਜਟ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆ irrelevant ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਈ ਬੇਮਾਇਨੀ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਇਸ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜੋ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇ। ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾਇਤ ਸੰਬੰਧੀ revolutionary ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਫਖਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਖਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬ State ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਾ ਨਾਲਾ ਗੜ੍ਹ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਤ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦੋ ਲੱਖ 53 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਅਤੇ Director, Deputy Director, Inspectors, Sub-Inspectors ਵਗੈਰਾ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਧਾਈਆਂ ਹਨ ਤਾਕਿ ਉਹ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ। ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ training ਲਈ ਭੇਜਣ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ reserve staff ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਪਿਛੋਂ ਕੰਮ suffer ਨਾ ਕਰੇ। ਜ਼ਿਲਾ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ typists ਤੇ steno ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ refresher course ਦੇਣ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਮੰਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ Agriculture ਦੇ incharge Minister ਸਾਹਬ ਨੇ agriculture ਵਿਚ ਹੋਈ progress ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇਕ evaluation unit ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ ਜੋ ਸਕੀਮਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ evaluate ਕਰੇਗਾ ਔਰ ਦੇਖੇਗਾ ਕਿ ਆਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ progress ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ agriculture ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 6 ਲੱਖ 70 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ Agricultural University ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਲ ਇਸ University ਦੀ buildings ਇਸ ਰਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ plant protection ਦੀ van ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ provision ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਹ van ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਏਗੀ ਔਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ problems ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖਾਏ ਜਾਣਗੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਤਜਰਬੇ ਕਰਕੇ ਦਸੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੁਝਾਉ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਇਕ van ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਹ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਇਕ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਹਰ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਜਾਵੇ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ demonstration ਕਰ ਕੇ ਦਸੇ ।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਦਮ ਸ੍ਰੀ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ 1947-48 ਵਿਚ 37 ਹਜ਼ਾਰ ton ਦੀ food grains ਵਿਚ ਕਮੀ ਸੀ । 1948-49 ਵਿਚ ਕਣਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 12,42000 ton ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ 1959-60 ਵਿਚ ਇਹ 21,80,000 ton ਹੋਈ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਦੇ ਅਫਸਰ ਔਰ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਵਧਾਈ ਦੇ ਹਕਦਾਰ ਹਨ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਅਨਾਜ ਦੂਜਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਹ ਤਰੱਕੀ ਇਕੱਲੀ ਕਣਕ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ । 1948-49 ਵਿਚ 13,900 ਗੱਠਾਂ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ 1959-60 ਵਿਚ 7,69,000 ਗੱਠਾਂ ਹੋਈਆਂ । (ਤਾੜੀਆਂ) ਚਾਵਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਖੋ । 1948-49 ਵਿਚ ਚਾਵਲ 11,000 ton ਹੋਇਆ ਸੀ ਔਰ 1959-60 ਵਿਚ ਇਹ 436,000 ton ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਯਾਨੀ ਕਪਾਹ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 5 ਗੁਨਾ ਵਧੀ ਹੈ, ਚਾਵਲ ਦੀ 4 ਗੁਨਾ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਤਕਰੀਬਨ 2 ਗੁਨਾ । ਇਹ ਤਰੱਕੀ 10 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਜੋ figures ਦਸੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ eye opener ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੀਆਂ ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ tube-wells ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਦੇ connections 1947 ਵਿਚ ਕੁਲ 50 ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਹੁਣ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ 10,282 ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਔਰ ਇਸ ਸਾਲ ਇਹ 11 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ? ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਣ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਉਦਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ? ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਭਾਖੜਾ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਭਾਖੜੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਨਾਲ 65 ਲਖ ਏਕੜ ਨਵਾਂ ਰਕਬਾ ਸੈਰਾਬ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਔਰ 35 ਲੱਖ ਏਕੜ ਪੁਰਾਣੇ ਰਕਬੇ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ 13 ਲੱਖ ton ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਔਰ 8 ਲੱਖ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਿਤਨੀ ਤਰੱਕੀ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕਰਨੀ ਸੀ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੀ, ਕੁਝ climate ਦੀ reason ਕਰਕੇ, ਕੁਝ floods ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਔਰ ਕੁਝ water-logging ਤੇ ਕਲੱਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਉਤਨੀ ਤਰੱਕੀ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ]

ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਜੋ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅਸੀਂ ਵਧਾਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਸਾਡਾ Department of Agriculture ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਅਫਸਰ ਔਰ staff ਔਰ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ national spirit ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅਗੇ ਲੈ ਗਏ ਨੇ, ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨੇ ।

ਸਾਡੀ milk ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਨੀਊਜ਼ੀ ਲੈਂਡ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ 5 per cent ਹੈ । ਸਾਡੀ ਕਣਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ Belgium ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ 19 per cent ਹੈ । ਔਰ U.K. ਦਾ 20 per cent ਹੈ ਔਰ ਜਾਪਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚਾਵਲ 29 per cent ਔਰ ਮਿਸਰ ਦਾ 26 per cent ਹੈ । ਕਪਾਹ U.S.A. ਨਾਲੋਂ 22 per cent ਤੇ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਸਾਨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਮੈਂ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਆਪਦੇ ਰਾਹੀਂ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕੇਗਾ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, Union Food Ministers' Conference ਦੀ report ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ total food production 2.5 per cent ਫੀ ਸਾਲ ਵੱਧੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ 1952 ਤੋਂ ਲੈਕੇ 1957 ਤਕ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ F.A.O. Publication ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ France ਵਿਚ food grains ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 10.4 per cent ਵਧੀ ਹੈ, ਜਾਪਾਨ ਦੀ 13.27 per cent ਵਧੀ ਹੈ ਹੈ ਔਰ Turkey ਵਿਚ 17 per cent ਵਧੀ ਹੈ ।

ਇਕ ਗੱਲ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ production ਤਾਂ ਵਧੀ ਹੈ ਔਰ ਰਕਬਾ ਜੋ cultivate ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਵਧਿਆ ਹੈ ਪਰ yield per acre ਘਟੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ fertilizer ਦੀ, ਖਾਦ ਦੀ ਔਰ composit manure ਦੀ ਖਪਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ । ਇਸ ਪਾਸੇ ਹਾਲੇ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰ ਕੁਝ efforts ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ 40 per cent ਗੋਬਰ ਖਾਦ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 8 ਲੱਖ ton Nitrogen ਦੇ ਖਾਦ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਔਰ 10 ਲੱਖ ton ਗੋਬਰ ਦਾ ਖਾਦ ਪਾਥੀਆਂ ਜਲਾ ਕੇ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਹਾਲੇ ਬੜਾ ਸਖਤ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰ legislation ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਗੋਬਰ ਦੀਆਂ ਪਾਥੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਜਲਾਣਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਖਾਦ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਰਖਾਇਆ ਜਾਏ । ਇਸ ਵਕਤ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਲਾਇਤੀ ਖਾਦ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਬੜਾ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ Ammonium Sulphate ਦੀ ਵਰਤੋਂ 4 ਹਜ਼ਾਰ ton ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 35 ਹਜ਼ਾਰ ton ਸਾਲਾਨਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਖਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 9 ਗੁਣਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ progressive measures ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਔਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, Second Five-Year Plan ਦਾ ਸਾਡਾ target 10½ ਲੱਖ ਗੱਠਾਂ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ 8 ਲੱਖ ਗੱਠਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ । ਕੁਝ climate ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕੁਝ ਦੂਜੀਆਂ environments ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਇਹ target ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਣਕ ਦਾ ਸਾਡਾ target 59.40 ਲੱਖ ton ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ ਪਰ 1959-60 ਵਿਚ ਅਸੀਂ 53.65 ਲੱਖ ton ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ properly ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ incentive ਦੇਣ ਵਿਚ ਕਮੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਔਰ ਤੀਜਾ state trading ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਦਾ incentive ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਘੱਟ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਮਾਲੀਆ ਪੂਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਈਏ ਦੀ conference ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਗਰ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਲੀਏ ਵਿਚ ਛੋਟ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਮੇਰੇ ਚੀਫ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਰਾਇਤ ਮੰਤ੍ਰੀ ਜੀ ਨੂੰ materialize ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਗ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੋਘਿਆਂ ਤੇ meter system ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਜਿਤਨਾ ਪਾਣੀ ਕਿਸਾਨ ਵਰਤਣ ਉਸ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਬਿਆਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਔਰ ਜੇ meter system ਲਾਗੂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਆਬਿਆਨਾ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਰਹੰਦ feeder ਬਾਰੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਹੈ ਮਗਰ ਚੇਅਰ ਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਉਹ ਇਲਾਕਾ wheat growing area ਹੈ, cotton growing ਔਰ citrus growing area ਹੈ । ਉਸ feeder ਲਈ ਜੋ control gates ਲਗਾਣੇ ਸਨ ਉਹ ਹਾਲੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾਏ ਗਏ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇਲਾਕਾ suffer ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹਿਸੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਰਸਾ branch ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪਾਣੀ ਉਥੋਂ ਦੀ crops ਨੂੰ supply ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉਹ supply ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਔਰ ਉਸ ਲਈ ਜੋ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਅਫਸਰ ਹਨ ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਸਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਪਾਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਮੈਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰ ਕੇ ਬਾਗਾਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਚਾਰ ਗੁਣਾ supply ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਮੋਘੇ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਣੀ ਦਾ 25 per cent ਵਧਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 8 ਜਾਂ 10 ਏਕੜ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਉਣਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਹਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ]
ਦੇਣਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਮੋਘੇ ਨੂੰ ਵਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਗਲਾ ਨਾ ਘੁਟਿਆ ਜਾਏ । ਜੇ ਮੋਘੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਧਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹੀ ਬਾਗ਼ ਲਗਾਣ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ।

ਹੁਣ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ crop insurance ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ 5 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲੇ 6 centres ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਇਹ ਕਦਮ ਬੜਾ ਮੁਬਾਰਕ ਕਦਮ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਆ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ unfortunately ਫਸਲਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤਾਂ 5 ਜਾਂ 6 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਇਕੱਲੇ ੨ ਪਿੰਡ ਵਾਸਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਹੋਏਗਾ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਕੀਮ practicable ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਕਮ ਵਧਾਈ ਜਾਏ । All-India Congress ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੈਡੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਲਕਤੇ ਵਿਚ All-India Farmers Convention ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਕਲਿਆਂ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਸ ਲਈ crop insurance ਲਾਗੂ ਕਰੋ । ਜਿਥੇ ਮੈਂ crop insurance ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਆਮਦੀਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ cattle insurance scheme ਵੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਲ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਔਰ ਜਦ ਉਸ ਦਾ ਬੈਲ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਸਾਨ ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੈਲ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ cattle insurance ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ refreshers course ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਸਰਦਾਰ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ Denmark ਵਿਚੋਂ study tour ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ agriculture ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ Young Farmer's ਦੇ School visit ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ submit ਕੀਤੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ Vocational School ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ training ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕੇ । ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਅਜੇ ਕੋਈ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । Vocational Schools ਜਲਦੀ ਖੋਲੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ implements ਕਿਸਾਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ । ਇਸ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1,99 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਲ supply ਕਰਨ ਲਈ ਰਖਿਆ ਹੈ । ਸੰਗਰੂਰ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ 1,27 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ implements ਤਿਆਰ ਹੋਣੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ 40 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ Implements Quality Marking Centres ਲਈ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਬੜਾ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਕਦਮ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਲ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ problem ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਵੇਗੀ । ਬੈਲ power ਦੀ ਜਿਹੜੀ 18% ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ

ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਛੋਟੇ tractors manufacture ਕਰਨ ਦੀ factory ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ । ਬੈਲ ਪਾਵਰ ਨੂੰ balance ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ Central Government ਨੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕਾਰਾਂ manufacture ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਕਾਇਮ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਜਾਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਛੋਟੇ tractors ਬਣਾਉਣ ਦੀ factory ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਨਾਲ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ incentive ਮਿਲੇਗਾ ।

LL 54 cotton ਦੇ ਬੀਜ ਵਿਚ ਦੇਸੀ cotton ਦਾ ਬੀਜ mixed ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਵਡੇ ਵਡੇ landlords ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰਾਂ ਨੇ seed ਖਰੀਦ ਕੇ mix ਕਰ ਦਿਤਾ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਬੋਹਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ cotton Mills ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ cotton ਨਹੀਂ ਖਰੀਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ adulteration ਹੋਈ ਸੀ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਬਈ ਤੋਂ cotton ਖਰੀਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਾਈਆ ਭਰ ਵੀ Pure Seed ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇਹ ਬੜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦਿਹ ਗਲ ਹੈ. ਇਸ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । Agriculture Information Service ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ literature ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ available ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਪੂਰਥਲਾ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਏਕੜ waste land ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ reclaim (ਮੁੜ ਆਬਾਦ) ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਰਗੇ ਬਹਾਦੁਰ ਆਦਮੀ ਰਾਏ ਸਿੱਖ ਤੇ ਕੰਬੋਜ ਬਾਰਡਰ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਡੇ ਬਹਾਦੁਰ ਲੋਕ ਯੂ. ਪੀ. ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਆਬਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇ । ਉਥੇ ਕੰਬੋਜ ਅਤੇ ਰਾਏ ਸਿਖ ਬੈਠੇ ਹਨ ਉਹ ਬੜੇ ਮਿਹਨਤੀ ਆਦਮੀ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । Prices ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਹਰ ਸਾਲ Board of Economic Enquiry ਉਪਰ 6 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ । Board ਦਾ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਰਿਜਨ ਵਿਚ ਕਣਕ 15 ਰੁਪਏ 57 ਨਵੇਂ ਪੈਸੇ ਇਕ ਮਣ ਪਿਛੇ ਘਰ cost ਕਰਦੀ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ 14 ਰੁਪਏ ਫੀ ਮਣ ਕੀਮਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । 70% ਜਿਮੀਦਾਰ ਹਨ ਅਤੇ 13% labourers ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਉਪਰ depend ਕਰਦੇ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਆਬਾਦੀ 17% ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਣਕ ਖਰੀਦਣੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ subsidize ਕਰ ਕੇ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕੀਮਤ ਦਿਤੀ ਜਾਣ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । Board of Economic Enquiry ਉਪਰ ਲਖਾਂ ਰੁਪੈ ਸਰਕਾਰ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ advice ਉਪਰ ਅਮਲ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮਣ ਕਣਕ ਦਾ ਇਵਜ਼ਾਨਾ 17—17½ ਰੁਪਏ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ incentive ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ (ਮੁਕਤਸਰ) : ਜਨਾਬ, ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ agriculture production

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਬਹੁਤ ਵਧੀ ਹੈ । ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ production ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਵੇਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ agriculture production ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੂਬੇ ਦੀ population ਵੀ ਜਿਹੜੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਇਸੇ speed ਤੇ ਵਧਦੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਕੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਧ ਰਹੀ population ਨੂੰ ਇਸ agriculture production ਨਾਲ feed ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਜੇ ਕਰ feed ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ economy stable ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਲੇਕਿਨ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ food grains ਬਾਹਰੋਂ import ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ population ਨੂੰ feed ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ agricultural production ਆਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਾ ਵਧਾ ਸਕੇ ਤਾਂ economy ਬੜੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਇਥੋਂ ਤਕ ਹੀ result ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ । Political consequences ਵੀ ਬੜੇ ਖਰਾਬ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ economy 50% agriculture ਉਪਰ depend ਕਰਦੀ ਹੈ । ਪਿਛਲੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ country ਵਿਚ agriculture production 3% ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀ ਹੈ । ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ agriculture production ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ agriculture production ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਵਧੀ ਤਾਂ industry ਵੀ sound footing ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਕਿਸਾਨ save ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ invest ਕਰ ਸਕੇਗਾ । ਸਾਡਾ country basically agricultural country ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ways and means ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ production ਵਧੇ । Third Five Year Plan ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ target 30% agricuture production ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਹੈ ਉਹ conventional methods ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚੰਦ suggestions ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ੂਰ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ production ਵਧੇਗੀ । ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ fundamental conditions ਨੂੰ improve ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਦੂਸਰੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ technology ਨੂੰ scientific Methods ਵਿਚ change ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ scientific methods ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਮੇਰੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੁਖਤਲਿਫ ਹਨ । Institutions ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵਧਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ agriculture production ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ । Plans ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਸਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ agriculture produce ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ priority ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ war basis ਤੇ deal ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । First Five Year Plan ਵਿਚ agriculture ਦੀ ਤਰਫ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਉਪਰ production ਵਧੀ । ਪਰ Second Five Year Plan ਦੀ ਤਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ production ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਿਨਾਂ First Five Year Plan ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ rural development ਅਤੇ Agriculture Development ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ distinction ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ country side ਦੀ development ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ helpful ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ education ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ, health ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ agriculture production ਉਪਰ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ agriculture production ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਵੱਜੋ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਰ agriculture production ਵਧੇਗੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਪੈਸਾ ਅਸੀਂ foodgrains ਦੀ import ਉਪਰ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਬਚ ਜਾਏਗਾ।

5 p. m.

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਤਨਾ ਪੈਸਾ ਅਸੀਂ food-grains ਦੀ import ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ agricultural implements manufacture ਕਰਨ ਵਾਲੀ machinery import ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ industry ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤਿਤੀ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ import ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰੁਪਏ ਨੂੰ development ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਅਗੇ ਵਧ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ Economic Holdings ਚੰਗੀਆਂ ਹੋਣ। ਅਸੀਂ industry ਵਲ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਦੀ ਕਮੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਅਨਾਜ import ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸਾ ਨਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ commercial enterprise ਸਮਝ ਕੇ deal ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ industry ਵਲ ਬੜਾ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ Industrial Finance Corporations ਬਣਾਈਆਂ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਬੜਾ ਗ਼ਰੀਬ ਹੈ ਅਸੀਂ agriculturist ਦੀ develpoment ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਰੁਪਿਆ invest ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮਦਦ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਅਜੇ ਤਕ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ Agricultural Bank ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਉਹ agriculture ਲਈ financial support ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ। ਏਥੋਂ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਇੰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਜ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਗੋਡੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ scientific ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਹ food problem ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। Scientific methods ਦੀ ਬਾਹਰਲੇ

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]
ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ research ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ Australia ਵਿੱਚ ਸੀ ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ 100 ਮੀਲ ਲੰਬਾ ਅਤੇ 50 ਮੀਲ ਚੌੜੇ area ਦਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮਹਿਜ਼ 20" ਬਾਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸੀ ਕਿ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਹ 10 ਏਕੜ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਭੇਡ ਰਖਦੇ ਸੀ। ਨਾ ਉਥੇ ਕੋਈ dairy farm ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਸਾਰੇ soil ਦੀ research ਕਰਵਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਸ soil ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ chemical ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ soil ਵਿਚ ਉਹ chemical ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਅੱਗੇ 10 ਏਕੜ ਵਿੱਚ ਇਕ ਭੇਡ ਰਖਦੇ ਸੀ ਉਥੇ ਹੁਣ ਇਕ ਏਕੜ ਵਿੱਚ 5 ਭੇਡਾਂ ਰੱਖਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਉਥੇ ਥਾਂ ਥਾਂ dairy farms ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ science ਦੀ help ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਉਹ scientific ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦੂਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ conventional methods ਹੀ adopt ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਾਡੀ production ਵਧ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ। ਇਸ ਔਕੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ Agricultural Research Institutes ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ research ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ existing resources ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੱਛੇ ਤੋਂ ਅੱਛੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਨਵੇਂ measures ਨੂੰ introduce ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। fertilizer ਇਕ ਐਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ results ਬੜੇ ਜਲਦੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ production ਹੀ ਵਧਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਨਵੇਂ methods adopt ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਬੜੀ helpful ਹੈ। ਜਿੱਥੇ fertilizer ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਉਥੇ ਨਵੇਂ methods adopt ਕਰਨ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ implements and fertilizers ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ methods ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵੱਲ ਜ਼ਰਾ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਏਕੜ ਵਿਚੋਂ ਇਤਨੀ ਵਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਮਗਰ ਅਸੀਂ conventional methods ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ scientific methods ਨਾਲ soil ਨੂੰ improve ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੀ ਅੱਛੀ

ਗੱਲ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ 75 ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਸੜਕ ਉਸ area ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸ਼ੂਗਰ cane ਦੀ ਫਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਮੁਕਤਸਰ, district Ferozepore ਅਤੇ ਬਠਿੰਡਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਥੇ American cotton ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ market ਅਬੋਹਰ ਹੈ ਪਰ ਉਥੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸੜਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਭਾਵੇਂ ਏਥੇ ਸਾਰਿਆਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰੀਨ ਕਪਾਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮੁਨਾਫਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਾੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ -/12/- ਮਣ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ charge ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ 25-30 ਮੀਲ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਅਰਜ਼ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਰ ਦਿਆਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ Fertilizers ਤੋਂ Government of India 50% profit ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Government ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ Central Government ਨਾਲ contract ਕਰੇ ਔਰ reasonable profit ਤੇ agriculturists ਨੂੰ fertilizer ਦੇਵੇ । ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ nominal profit ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 50 per cent profit ਜਿਹੜਾ Government ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਊਨਾ) : ਮੁਹਿਤਰਿਮ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਕੋਈ ਮੁਲਕ ਜਾਂ ਸੂਬਾ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਿਜ਼ਾਈ ਮਸਲੇ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਪਰ ਬੜੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ 13½ ਸਾਲ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਰ ਮਜਮੂਈ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ 1500 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਅਨਾਜ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾ ਚੁਕੇ ਹਾਂ । Planning Commission ਦੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 5 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ 600 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੋਰ ਅਨਾਜ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਪਏਗਾ । ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤੇ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਵੇਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰਾਇਤ ਵਿਚ ਕਿਤਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤੇ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਕਿਸ ਭਾਅ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਫਸਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਕਿਸ ਭਾਅ ਤੇ ਜਿਨਸ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਿਸ ਭਾਅ ਤੇ ਵੇਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਵਿਉਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੂਰੇ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

श्री चेयरमैन : मैं आनरेबल मैम्बरान को यह कहना चाहता हूँ कि ठीक साढ़े पांच बजे मिनिस्टर साहब बहस का जवाब देने के लिए खड़े होंगे, इस लिए आप साहिबान जितनी भी तकरीरें फरमाएं वे मुख्तसर होनी चाहिए । (I would like to

[Mr. Chairman]

point out to the hon. Members that the Minister concerned will rise to speek by way of reply exactly at 5.30 p.m. Therefore, the speeches of all the hon. Members should be brief.)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਤਰੱਕੀ ਜਿਹੜੀ ਹੈ ਉਹ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ problem ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਫ਼ੇਲ ਹੋਈ ਹੈ। Planning Commission ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ land reforms ਕਰਨ ਲਈ directive ਦਿਤਾ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਉਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਾ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

Mr. Chairman : No such remarks please.

(*At this stage Sardar Gurbachan Singh Bajwa, a Member of the Panel of Chairmen occupied the Chair*).

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪਲਾਨਿੰਗ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ directive ਸੀ ਕਿ land reforms ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲੇਕਿਨ ਅਜ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਦ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ ਇੰਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਹਰੀਜਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ। ਜਿਹੜੇ land-lord ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਲਗਵਾ ਲਈਆਂ ਹਨ ਔਰ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਗਿਰਦਾਵਰੀਆਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਦਖਲ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਕਾਬਲੇ-ਕਾਸ਼ਤ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਜਿਤਨੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਨੌਤੋੜ ਕਰਕੇ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਕਿਸਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦੀ ਤਾਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਔਰ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਵੀ ਫੇਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਾਬਲੇ ਕਾਸ਼ਤ ਨੌਤੋੜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਤਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਅਜ ਜਦੋਂ agriculture ਦੀ demand ਆਈ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਬਰ ਅਸੀਂ ਸੁਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 20 ਹਜ਼ਾਰ ਟੱਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਏਕੜ ਫੀ ਟੱਬਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਤਫਸੀਲ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਫੇਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਤੇ ਖਾਦ ਮਿਲਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮੁਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਗਰ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਸਨੂਈ ਖਾਦ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਹ 50% ਘਟ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਹ ਇਤਨੀ ਮਹਿੰਗੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸਸਤੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਆਮ ਕਿਸਾਨ ਇਸ

ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਤਲਿਕ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਹਰ ਮੌਸਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਵਕਤ ਤੇ ਬੀਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫ਼ੇਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਵੈਸੇ ਦਾਅਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਯੂ. ਪੀ. ਔਰ ਹਿਮਾਚਲ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਕਿਤਨੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀਜ ਵੀ ਵਕਤ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਔਰ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਏਥੇ ਕੱਤਕ ਦੇ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਘਰ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬੀਜ ਤਕਸੀਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੁਤ ਭੁਖਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰੋਹਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਜ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਵਾਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਉਲਟੀ ਗਲ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਦੀ ਮਾਰਫ਼ਤ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਬੀਜ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਤੇ ਔਰ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਗਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਆਬਪਾਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਵਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਮਗਰ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਛੋਟੀਆਂ irrigation schemes ਵੀ ਚਾਲੂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਬਰਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕਿ irrigation ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਮਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕਣਕਾਂ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਸਾਨ ਆਸ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਚੁਕ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰਿਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਵੀ ਚਾਲੂ ਕਰੋ ਤਾਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ Agriculture ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਇਲਾਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਜਿਥੋਂ ਤਕ Community Development ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਇਹ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਬਲਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਫੇਰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਜਦੋਂ 31 ਮਾਰਚ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਰਕਮਾਂ lapse ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ । ਮਗਰ 31 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਹੇਤੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲੋਕ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ ਬਲਕਿ ਦਖਾਵੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜ ਚਾਰ ਫੁਟ ਦਾ ਟੋਆ ਪੁਟ ਕੇ ਛਡ

[ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ]

ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਪੈਸੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ policy ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੈ । ਖੈਰ, ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੰਮਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਕਤ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਔਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਅਜੇ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਵਿਚ research ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅਜੇ ਤਕ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ research ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ problem ਹੈ । ਬਾਕੀ ਕਈ ਐਸੇ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਲੋਕ ਵਿਚਾਰੇ ਫਸਲ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਔਰ ਅਵਾਰਾ ਪਸ਼ੂ ਇਕ ਰਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਸੀਹ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਅਵਾਰਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿਸਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਣ । ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੋਕੇ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤੋੜੇਦਾਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਲੈਕਚਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਹਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬੰਦੂਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋ ਦੋ ਸਾਲ ਤਕ ਲੋਕ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਫੇਰ ਜੇ ਐਨੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸਾਨ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕਰ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਅਗੇ P. W. D. ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਕਿ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਵੇਚ ਲਵੇ । ਜੇਕਰ ਕਿਸਾਨ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਲਈ ਮੰਡੀ ਵਾਲੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬਹੁਤ exploitation ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਵੀਰਾਂ ਨੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਹਨ, ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ food grains ਵਿਚ state trading ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਲੁਟਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਹੋਈ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਠੀਕ ਮੁੱਲ ਨਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ (ਘੰਟੀ) ਮੈਂ, ਜਨਾਬ, ਆਖਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮੰਡੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਸਹੀ ਮੁਲ ਦਿਲਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਜੋ suggessions ਮੈਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੀ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ । ਇਥੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ, Community Development ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸ ਹੈ ਅਤੇ

Co-operative ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾੜੇਵਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਉ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਸੂਬਾ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

(*At this stage some Members rose to speak.*)

Mr. Chairman (Addressing the Minister for **Agriculture and Forests**) : Can't you curtail your time ?

Minister for Agriculture and Forests : Sir, I may submit that I have been listening to the speeches very carefully. I have also taken down notes. I think most of the things are being repeated. Every Member rises in his seat and starts repeating the same story. I would have welcomed new and constructive suggestions. Some of the hon. Members have given constructive suggestions. I think there is no use in extending the time of the sitting of the House for repeating the same things over and over again.

(*Interruptions*)

Voices : The time of the sitting may be extended.

Mr. Chairman : Unless the House gives its consent, I cannot do it.

(*Interruptions*)

(*At this Stage Mr Deputy Speaker occupied the Chair.*)

चौधरी सिरी चन्द (बहादुर गढ़) : साहबे सदर, ज़बानी तौर पर तो हमारा Planning Commission क्या, देहली वाले और गांव वाले सब कहते हैं कि हिन्दुस्तान काश्तकारों का मुल्क है और 85 फीसदी लोग काश्तकारी पर ज़िन्दा हैं लेकिन जिस तरीके से अमल होता है वह एक अजीब तरीका है ।

अभी मुझ से पहले एक लायक दोस्त ने land reforms का ज़िक्र किया । उन्होंने कहा कि पंजाब में land reforms नहीं हुए और अगर हुए हैं तो न के बराबर हैं । उन की land reforms की definition यह नहीं है कि लोगों को ज़मीन दी जाये या पैदावार बढ़ाई जाये । उन की definition यह है कि ज़्यादा से ज्यादा ज़मीन कैसे खराब की जा सकती है और किस तरह से लोगों में एक दूसरे के खिलाफ फसाद खड़ा किया जा सकता है । एक तरफ ज़मींदारों में प्रचार किया जाता है कि तुम्हारी ज़मीनें छीन ली जाएंगी और छीन कर हरिजनों को दी जायंगी और दूसरी तरफ हरिजनों में यह प्रचार किया जाता है कि तुम यह कहो कि ज़मीन हमें मिले । मेरे लायक दोस्त का एतराज़ यह है कि लोगों ने ज़मीन बेच दी या अपने लड़कों या भाइयों के नाम लगा दी । मेरे दोस्त का असूल यह है कि किसी आदमी के पास बहुत लम्बी चौड़ी जायदाद न हो उन की पार्टी का यह असूल नहीं कि ज़मीन हरिजनों को मिलती है या जाट community को । अगर एक आदमी के पास 100 एकड़ ज़मीन है और वह उस में से कुछ ज़मीन अपने भाईबन्धु या रिश्तेदार को दे देता है तो उस में कम्युनिस्टपार्टी को क्या एतराज़ है । लेकिन यहां पार्टी के असूल

[चौधरी सिरी चन्द]

का सवाल नहीं यहां तो जिद् है कि class war कैसे होती है या एक दूसरे से लड़ाते कैसे हैं वरना उनके असूल के मुताबिक अगर बड़े बड़े जमींदारों की जगह छोटे छोटे काश्तकारों के पास ज़मीन चली जाये तो बताएं कि उन की पार्टी के असूल के मुताबिक कहां से गलत बात है । इस में क्या गजब हो गया अगर ज़मीन उस से छीन लें और उस के पास बाकी ज़मीन 30 standard एकड़ से कम हो तो इस से आप का मतलब पूरा हो गया । अगर एक आदमी के पास दस गज़ कपड़ा है तो उस से कुरता भी बन सकता है और पाजामा भी लेकिन अगर कैंची लगा कर कतरन कर दी जाय तो कैसे ये कपड़े बन सकते हैं । अगर ज़मीन का compact रक्बा हो तो पैदावार की तरक्की की जा सकती है लेकिन अब ज़मीन कुछ आबादी के लिये cut गई, कुछ फिरनी के लिये, कुछ घरों के लिये, कुछ नहर के लिये, कुछ पंचायतों की utilization के लिये, कुछ सड़कों और स्कूलों के लिये, फिर कुछ शामलात देह के लिये छुड़वा ली— इस तरह से ज़मीन की कतरन के बाद भी हमारी गवर्नमैण्ट इन्तज़ार कर रही है कि अनाज मिलेगा । एक तरफ, मैं सच बताता हूँ गवर्नमैण्ट के प्रचार से आदमी confused हैं—अभी ढोल बजाते हैं कि यह द्रख्त काट दो और यहां खेती बाड़ी करो, फिर कहते हैं कि द्रख्त लगाओ, इस के बाद कहते हैं कि 30 एकड़ से ज्यादा ज़मीन न रखो, फिर कहते हैं ट्रैक्टर खरीदो । जाटों को कहते हैं, चमार तुम्हारी ज़मीनें मांगते हैं और चमारों से अलग तौर पर हमदर्दी ज़ाहिर करते हैं । मैं सरकार से कहूँगा कि लड़ाने का कोई और बहाना तलाश करो—इन गरीबों को क्यों लड़ा रहे हो । जहां तक पंजाब में land reforms का सवाल है मैं वसूक के साथ कह सकता हूँ कि कोई सूबा ऐसा नहीं जो पंजाब का मुकाबला कर सकता हो मगर यहां कहा जाता है कि अनाज की पैदावार इसलिये नहीं बढ़ी क्योंकि consolidation नहीं हुई । यहां तो न consolidation से कोई वास्ता है और न land reforms से कोई ताल्लुक । यहां तो वह लोग हैं जो गांव में जा कर propaganda करते हैं कि अनाज ज्यादा पैदा करो लेकिन बदकिस्मती यह है कि उन्हें खुद पता नहीं होता कि गेहूँ का पौदा कैसा होता है । डिप्टी स्पीकर साहिब, time बहुत थोड़ा है इसलिये मैं अपने इलाके की निस्बत दो चार बातें वज़ीर साहिब को बताना चाहता हूँ । आज हम देखते हैं कि Russia, England और America में खेती बाड़ी के expert मौजूद हैं लेकिन बदकिस्मती से यह चीज़ यहां नदारद है । अमरीका का expert बताता है कि वहां 50 मन फी एकड़ गंदम पैदा होती है, दूसरा कहता है 42 मन चावल जापान में पैदा होते हैं । Russia के expert लम्बे चौड़े दावे करते हैं कि वहां तो गेहूँ आसमान से गिरता है । मैं कहता हूँ कि क्या हिन्दुस्तान का भी कोई expert है जो बताये कि गेहूँ की पैदावार यहां कैसे बढ़ सकती है । सिर्फ प्रचारों के ज़रिये गेहूँ पैदा नहीं होता यह तो ज़मीन से पैदा होता है । डिप्टी स्पीकर साहिब, गवर्नमैण्ट ने हर गांव में पंचायत के नाम से 30 एकड़ ज़मीन ली है । अब Demonstration Farms बना कर जो गवर्नमैण्ट के अफसर England और America से

training हासिल कर के आये हैं वे दिखाएं कि हिन्दुस्तान की ज़मीन में इतना अनाज पैदा हो सकता है तो फिर हिन्दुस्तान का किसान और ज़मींदार उस से ज्यादा पैदा कर के न दे तो फिर हिन्दुस्तान के ज़मींदार को नालायक और बेवकूफ कह सकते हैं। सिर्फ कागज़ी स्कीमें बना कर इस सूबे की भलाई नहीं की जा सकती। न किसी ने America की ज़मीन देखी और न वहां की आबो हवा, न यह देखा कि जापान की कैसी ज़मीन है और कैसी आबो हवा है हिन्दुस्तान में जो ज़मीनें ज़मींदारों से छीन कर पंचायतों को दी हैं उन से Demostration Farms बना कर पूछें तो सही कि इतना गेंहूँ पैदा हो सकता है। लेकिन यहां तो Demonstration Farms बना कर किसानों का दीवाला निकाला जाता है—यहां ज्यादा खर्च और पैदावार कम होती है। इन हालात में मैं अपनी सरकार से पूछता हूँ कि क्या प्रचार करते हो? हम तो चाहते हैं कि जो ज़मीनें हम ने दी हैं उन में कुछ तो पैदा कर के दिखाओ। वह ज़मीनें बिल्कुल बेकार पड़ी हैं। वहां कुछ पैदा नहीं किया जाता। इसलिए मैं गवर्नमैण्ट से दरखास्त करूँगा कि जो ज़मीनें पंचायतों को दी गई हैं वहां Demonstration Farms बनाइये यह मेरा पहला suggestion है।

फिर डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं अर्ज़ करूँगा कि Agriculture, Water-logging और Irrigation का महकमा एक होना चाहिये। अगर यह न किया गया तो आप देखेंगे कि चार साल के बाद पंजाब में Agriculture का Minister नहीं होगा बल्कि water-logging का होगा। water-logging की menace इस रफ्तार से बढ़ रही है कि खेती बाड़ी के लिए ज़मीन नहीं रहेगी। Expert की रिपोर्ट ली जाती है लेकिन वह अलमारियों में बंद कर के रख दी जाती है। Expert ने रिपोर्ट की है कि अभी तीन चार ज़िलों में water-logging का बंदोबस्त नहीं किया गया। मैं जानता हूँ कि स्कीमें तैयार की जा रही हैं और Third Five Year Plan में water-logging को दूर करने के लिये रुपया खर्च किया जायेगा लेकिन वह रुपया engineers चाट जाएंगे। सरकार आये दिन कहती है कि anti-waterlogging measurs के लिये इतना खर्च किया गया है लेकिन वह यह तो बतायें कि कितने एकड़ ज़मीन में water-logging बंद हुई है। अगर मिनिस्टर साहिब मेरे साथ चलें तो मैं उन्हें बताऊं कि एक तिहाई रोहतक का ज़िला water-logging के नीचे आ गया है। गवर्नमैण्ट बताये कि एक साल में कितनी water-logging खत्म की है। पानी से water-logging होती है लेकिन अगर कहा जाए कि मोरी बंद कर दें तो इन के engineers नहीं मानते। मैं गवर्नमैण्ट को चेतावनी देता हूँ कि अगर water-logging को न रोका गया तो पंजाब की सारी ज़मीन अहिस्ता आहिस्ता सेम-ज़दा हो जायेगी। यह ढोल बजाने से कुछ नहीं बनेगा कि हम ने फलां सड़क बना दी इतने कालेज खोल दिये। अगर सड़कों की तामीर न हुई या पांच दस कालेज कम खुल गये तो पंजाब मरेगा नहीं लेकिन पंजाब मर जाएगा अगर water-logging को बंद न किया गया। हमारी गवर्नमैण्ट ने act पास कर दिया कि labour लेंगे क्योंकि water-logging बंद करनी है

[चौधरी सिरी चन्द]

लेकिन होता कुछ भी नहीं । जब कोई drain खोदने लगते हैं तो Government of India का हुक्म आ जाता है कि पंजाब का पानी देहली में दाखिल नहीं होगा । यह अजीब छोकरों और बच्चों जैसी बातें हैं कि पंजाब का पानी देहली में नहीं आयेगा ! अगर हम सब खड़े हो जाएं और कहें कि करनाल का पानी रोहतक में नहीं आने देंगे तो फिर क्या position होगी । एक तरफ तो हमारी सरकार कहती है कि सारा हिन्दुस्तान एक है और दूसरी तरफ छोटी छोटी बातों पर भी झगड़ा उठ खड़ा होता है कि पानी नहीं आने देंगे जब Central Government का हुक्म हमें मानना पड़ता है तो क्या वजह है कि हमारी दिक्कतों को दूर करने में वह हमारे हम ख्याल न हों । मैं सच बताता हूँ कि रोहतक ज़िला जो पिछड़ा पड़ा था आज मरा पड़ा है । आज भी वहां पानी खड़ा है लेकिन मुसीबत है कि कोई इंतज़ाम नहीं किया जा रहा । यहां हाल यह है कि स्कीमें बनती रहेंगी, drafts बनते रहेंगे, engineers जाते रहेंगे लेकिन परनाला वहां का वहां ही रहेगा । अगले साल यह हालत होगी कि आज की निस्बत 10 लाख एकड़ ज्यादा ज़मीन में water-logging होगी । मैं तो यह कहूँगा कि इन सभी स्कूलों को, सभी कालेजों को एक साल के लिए बन्द कर दो । बाकी के सारे development के काम बन्द कर दो और इस water-logging के मसले को हाथ में लो जिस की वजह से हर साल एक अरब रुपए से भी ज्यादा नुक्सान अपने पंजाब का हो रहा है । मैं पूछता हूँ कि स्कूलों में क्या डूब मरोगे अगर अगर अनाज खाने को न मिलेगा ? अगर अनाज खाने को न मिला तो पढ़ कर क्या करेंगे पंजाब सारी दुनियां का मुकाबिला कर सकता है अगर हमारी ज़मीन पर water-logging न हो । अगर आप यही दूर नहीं कर सकते तो क्या करोगे ? मैं अर्ज़ करूँगा कि पिछले आदादोशुमार के मुताबिक आप की State की population डेढ़ करोड़ थी और अब बढ़कर दो करोड़ से भी ऊपर हो गई है । बच्चे ज्यादा पैदा हो रहे हैं अनाज की पैदावार कम हो रही है । जो कहते हैं कि पंजाब की अनाज की production बढ़ रही है, मैं कहता हूँ कि वह झूट बोलते हैं, बहकाते हैं । जब water-logging की वजह से ज़मीन घट रही है तो यह सुनकर ताज्जुब होता है कि पैदावार बढ़ रही है । यह हिसाब किताब वज़ीर साहिबान को ही आता होगा, हमको तो नहीं आता । मेरे पास 100 एकड़ ज़मीन हो, उसमें से 40 एकड़ खराब हो जाए और फिर भी मैं कहता फिरूं कि साहिब, मेरी ज़मीन की पैदावार बढ़ रही है तो क्या कोई इस को मानने को तैयार होगा । आंकड़े तो यूं ही लिख दिए जाते हैं । मुझे पता है कि एक अफसर माल एक पटवारी से मिला । उसने उससे पूछा कि तुमने कितने दरख्त लगाए हैं । पटवारी ने जवाब दिया कि एक सौ । अफसर माल कहने लगा, 'ऐ नालायक ! सौ थोड़े हैं, इसके हज़ार कर दे ! पटवारी ने कलम फेरी और हज़ार कर दिए । जितने चाहें, लिख दें क्या कोई देखने जा रहा है ? इन्होंने कह दिया कि इतनी कपास हो गई । मैं पूछता हूँ कि क्या किसी ने नाप रखी है कि इतनी कपास हो गई ? यह तो पटवारी की मर्ज़ी है । चाहे तो सौ मन लिख दे, चाहे तो हज़ार मन लिख दे और चाहे तो

उसी को पाँच हज़ार कर दे । आप इन आंकड़ों में न जाकर असलियत को देखें । आप मेरे साथ सोनीपत चले जाएं । वहां पर सब से ज्यादा production होती है । मैं bet करता हूँ कि वहां पर आप किन्हीं दो गांवों को छांट लें और पता कर लें और अगर वहां पर सन् 1947 से कम पैदावार हुई हो तो मैं सच्चा नहीं तो आप । आखिर इसकी वजह क्या है ? वह यह है पहले owner ship तो बेशक uneconomic होती थी लेकिन cultivation economic हुआ करती थी । हर एक आदमी सौ सौ बीघे ज़मीन काश्त करता था चाहे किसी के पास हज़ार बीघे ज़मीन होती थी चाहे 10 बीघे वह बाकी से ज्यादा ज़मीन काश्त करता था । अपने पास ज़मीन कम होती थी तो दूसरों से लेकर वाही करता था । मुज़ारों को कोई तकलीफ नहीं थी । लेकिन मेरे लायक दोस्तों के प्रचार ने यह कर दिया है कि आज जिसके पास दो सौ बीघे ज़मीन है वह किसी दूसरे को नहीं देता जिसके पांच बीघे हैं । मुज़ारे बेरोज़गार बैठे हैं उनको कोई पूछता नहीं । यही वजह है कि आज पंजाब की cultivation uneconomic हो गई है । लोग डरते हैं कि ज़मीन छीन ली जाएगी । मुज़ारों को नहीं देते । क्या आप ने इस तरह से मुज़ारों का भला किया है ? बात सारी यह है कि जिसका ज़ोर चलता है वह वैसा कर लेता है । क्या किसी ने असलियत को जानने का फिक्र किया है ? नहीं, जो आता है यही कहता है कि मुझे मिनिस्टर बना दो । यह पता नहीं कि गेंहूँ की क्या पहजान हैं, चने की क्या पहचान है । जहां तक सरदार साहिब का ताल्लुक है वह तो जानते हैं कि cultivation कैसे होती है । उन को इल्म है । लेकिन वह मेरे यहां पर लैक्चर करने से भी नहीं बढ़ने वाली । दर असल आप गांव में जाएं । वहां जाकर उन लोगों की तकालीफ को जानने की कोशिश करें । उन से पूछें कि किस को क्या ज़रूरत है । वहीं आप को पता लग सकेगा कि किस को अच्छे बीज की ज़रूरत है, किस के पास हल नहीं है, किस के पास बैल नहीं हैं । कहां water-logging हैं, उसको कैसे दूर करना है, कहां से कैसे पानी बाहर निकालना है । इन सब बातों में किसान की मदद करोगे और water-logging को फौरी तौर पर हाथ में लोगे तो पैदावार बढ़ेगी भी । देहली में बैठकर नक्शे बनाने से पैदावार कभी नहीं बढ़ सकती ।

राजकुमारी सुमित्रा देवी (रिवाड़ी) : डिप्टी स्पीकर साहिब, Agriculture पर बहस चल रही है । उस पर मैं भी अपने विचार रखने के लिए प्रस्तुत हुई हुं हमारा देश कृषि प्रधान देश है और इस की आवश्यकताओं की पूर्ति करने के लिए हमारी गवर्नमैण्ट ने इतना बड़ा महकमा खोलकर सब कुछ करने की योजना बनाई है । Loans के द्वारा, अच्छे बीजों के द्वारा, अच्छे अच्छे औज़ारों के द्वारा इस मदद को हमारे किसान भाइयों तक पहुँचाने के लिए पंजाब गवर्नमैण्ट ने जो प्रयत्न किए हैं वह सराहनीय हैं । लेकिन मैं महसूस करती हूँ कि यह जो कुछ भी किया जा रहा है वह किसान के घर तक नहीं पहुँच सका । यही कारण है कि जितना लाभ वह उठाना चाहते थे और जितना लाभ गवर्नमैण्ट उन को पहुँचाना चाहती थी वह उससे महरूम रहे हैं । यदि यह चीजें हमारे किसान भाइयों के घरों तक पहुँच जाती तो जितना लाभ

[राजकुमारी सुमित्रा देवी]

हुआ अब हमारी सरकार की तरफ से दिखाया जा रहा है उस से कहीं चार गुना ज्यादा लाभ सामने आता । इस से हमारे किसान भाइयों की हालत भी अब से बहुत कुछ बेहतर होती । इतना ही नहीं बल्कि इतना अनाज पैदा होता कि वह दूसरे प्रान्तों को भेजा जा सकता और दूसरे मुल्कों से हमें अनाज मंगवाने की ज़रूरत ही न रहती जो कि अब हम मंगवा रहे हैं । मुझे बड़ा दुःख हुआ जब पिछले ही महीने हमारे गांव की पंचायत हो रही थी जिसमें यह प्रश्न रखा गया था कि जो योजनाएं सरकार हमारे लिए बना रही है उन से लाभ उठाना चाहिए तो हमारे एक पंच भाई ने कहा कि यह ठीक है कि हमें इन सभी योजनाओं और सुविधाओं से लाभ उठाना चाहिए लेकिन हमें दुःख है कि जो बीज हमारे पास भेजे जाते हैं वह अच्छे नहीं होते । उस से तो कहीं अच्छा हमारा अपना बीज होता है और अच्छी खेती कर सकता है । मुझे बहुत संकोच हुआ यह बात सुनकर और लज्जा भी आई लेकिन वह बात बहुत कुछ सच्चाई रखती थी, उसमें वज़न था इसलिए मैं मौन ही रह गई । फिर भी यह आवश्यक है कि इन बातों की तरफ ध्यान दिया जाए और उन की शिकायतों को दूर किया जाए और यह देखा जाए कि उन को गवर्नमैण्ट के प्रति अविश्वास न हो क्योंकि अविश्वास होने से वह इन चीज़ों से लाभ उठाने से वंचित रह जाएंगे । आप जानते हैं कि हमारा भारतवर्ष का किसान रूढ़िवादी है । रूढ़िवादी होने के नाते वह नई योजनाओं और नई बातों को अपनाने में बहुत कुछ संकोच करता है । इस संकोच का कारण यह है कि उस को वहां पर ऐसे साधन नहीं मिल पाते जिन से वह फौरन फायदा उठा सके और सन्तुष्ट हो सके । आज तक वही पुराने औज़ार चले आ रहे हैं । गांव के अन्दर वही पुराना हल चला आ रहा है जो सौ साल से भी ज्यादा पुराना है और गांव के अन्दर बैलों के कंधों पर जुवा भी वही पुराने रिवाज़ का चला आ रहा है । मेरा यह सब कुछ कहने का तात्पर्य यह है कि हमें इन सभी बातों के अन्दर बड़ी सावधानी के साथ जांच करनी चाहिए, किसानों को ऐन मौके पर सुविधाएं देनी चाहिएं जिन से वह लाभ उठा सकें । तभी हम अपने प्रदेश में ज़रायत की तरक्की कर सकते हैं ।

मैं आप के नोटिस में यह बात लाना चाहती हूँ कि हमारे गुड़गांव में एक डी. सी. श्री ब्रेन हुआ करते थे । यह बहुत पुरानी बात है । उन्होंने स्वयं इस दिशा में लोगों को काफी सुझाव दिए । उनका यह तरीका होता था कि वह मौके पर हर गांव के जैलदार को, लम्बरदार को, और दूसरे मुखिया लोगों को बुला लिया करते थे और उन्हें समझाते थे कि तुम्हें अपने गांव के अन्दर यह यह बातें करनी चाहिएं उन बातों पर उन लोगों ने बहुत कुछ अमल भी किया । लेकिन जैसा कि मैंने अभी अभी बताया हमारे लोग बहुत हद तक रूढ़िवादी होते हैं । उन के बाद चूंकि उस दिशा में कोई विशेष बात नहीं हो सकी इसलिए वह उन योजनाओं से आगे फायदा न उठा सके और जो बातें किसानों के लिए अच्छी थीं उन से वंचित रह गए । उन्होंने गोबर की बाबत बताया था कि उसका हमारी खेती के लिए कितना महत्व है । अभी अभी हमारे एक आनरेबल मैम्बर ने बताया था कि उसके अन्दर 5 प्रतिशत ऐसी चीज़ें हैं जो कि फसल

को ज्यादा बढ़ा सकती हैं । लेकिन हम इस के महत्त्व को ज्यादा इस लिए प्राप्त नहीं कर सके क्योंकि यह जलाने के काम भी लाया जाता है । हमारे यहां वृक्ष बहुत कम हैं, जलाने के लिए कोई दूसरी चीज़ नहीं मिलती इस लिए गोबर को भी जलाने के काम में लाया जाता है । मेरा यह विचार है कि चूंकि गोबर का उपयोग खेती के लिए बहुत लाभदायक है इसलिए हमारी गवर्नमैंण्ट को ऐसा कानून बनाना चाहिए कि गोबर न जलाया जाए और न पाथा जाए, इसका प्रयोग केवल खाद के लिए किया जाए । हम देखते हैं कि शहरों के अन्दर बड़े बड़े सुन्दर घर बने हुए होते हैं, परन्तु उन पर भी उपले थाप दिए जाते हैं जिस से उन की सुन्दरता ही नष्ट नहीं होती बल्कि शहर का सारा वायुमण्डल भी खराब होता है । बढ़िया किस्म की खाद को इस प्रकार नष्ट होने से बचाने के लिए सरकार को इस ओर तुरन्त ध्यान देना चाहिए ।

बढ़िया बीजों के बारे बताया जा चुका है कि किसानों को अव्वल तो समय पर मिलते नहीं और यदि मिलते हैं तो अच्छे नहीं होते । इस का कारण यह है कि officers मौके पर पहुँचते नहीं । फिर बीजों को कर रखना भी बड़ा कठिन है । किसानों के घरों में वह ठीक प्रकार से रह नहीं पाते । इसके लिए ऐसे storage bins वगैरह होने चाहिएं जहां यह दीमक इत्यादि कीड़ों से महफूज़ रखे जा सकें यह गोदाम ऐसे स्थानों पर बने हों कि किसानों को वहां तक आने जाने में कठिनाई न हो और बीज जल्दी जल्दी मिल सकें । (घंटी) आप जानते हैं कि कुछ फसलें ऐसी होती हैं कि जिन को अगर बारी बारी से लगाया जाए, फेर बदल कर लगाई जाएं तो ज़मीन की शक्ति कम नहीं होती और उपज बढ़ जाती है । किसानों को इस बारे पूरी पूरी जानकारी कराई जाए । D.C. और B.D.O. वगैरह का अमला इस मामले में लोगों को प्रोत्साहन दे ताकि लोग रूढ़िवादिता को छोड़ कर तरक्की के रास्ते पर आगे बढ़ें और अन्न बारे देश की मांग को पूरा कर सकें । (घंटी)

श्री मंगल सैन (रोहतक) : डिप्टी स्पीकर साहिब, आज Agriculture की demand पर बहस चल रही है और सरकारी बैंचों पर बैठने वाले कुछ मित्रों ने यह कसम खा रखी है कि सरकार की ओर से कुछ भी पेश हो, अच्छा या बुरा, हम ने तो उन का समर्थन ही करना है लेकिन खुशी की बात है कि चौधरी सिरी चन्द जी ने, जिन्होंने पीछे मेरे काम रोकू प्रस्ताव का जो floods बारे था बड़ा भारी विरोध किया, आज उन्होंने उसी की तसदीक की है चाहे यह इस कारण हो कि उन्हें उस वक्त यह आशा हो कि मुझे मन्त्री मण्डल में स्थान मिल जायगा जो अब न हो । जो भी हो मुझे खुशी है । (*interruption*)

डिप्टी स्पीकर साहिब, खेती के बढ़ने के लिए जो जो आवश्यक चीजें हैं जब तक वह उपलब्ध न होंगी पैदावार नहीं बढ़ेगी । जो figures यहां पर दी जाती हैं और यह दिखाया जाता है कि पैदावार बढ़ गई है, हमें मालूम है कि B.D.Os वगैरह production बढ़ा चढ़ा कर दिखाते हैं । कहते हैं इतनी

[श्री मंगल सेन]

manure डाली है, इस से इतनी production बढ़ी है। वह बढ़े न बढ़े मगर figures बढ़ती चली जाती हैं। दर असल field में production बढ़ती नहीं।

जनाब, खेती को बढ़ाने के लिए सब से पहली चीज़ है धरती, अच्छी ज़मीन। आज आप जानते हैं कि water logging के कारण हमारी कितनी ज़मीन खराब है। बाढ़ की समस्या खड़ी रहती है। चौधरी सिरी चन्द जी ने दुरुस्त कहा कि झज्जर तहसील में पानी खड़ा है, दर्जनों गांव डूबे हुए हैं, लाखों एकड़ भूमि में 4, 5 फुट पानी खड़ा है। अब फिर मानसून आ रही है और वहां प्रलय का scene होगा। दिल्ली administration कहती है हम पानी आगे नहीं आने देंगे। मैं कहता हूँ कि दिल्ली की सूबा सरकार का यह कहना पंजाब की जनता के साथ, रोहतक ज़िले के साथ भारी धक्का है.....

श्री उपाध्यक्ष : क्या आप Irrigation demand वाले दिन ग़ैर हाज़िर थे ? (Was the hon. Member absent when the demand for Irrigation was taken up in the house)

श्री मंगल सैन : मैं तो हाज़िर था और मैं उस दिन बोला भी था मगर अब तो मैं यह बता रहा हूँ कि agriculture की पैदावार बढ़ाने के लिए land सब से ज़रूरी factor है। उपाध्यक्ष महोदय, इस सरकार के बहरे कानों पर असर नहीं होता इस लिए बार बार कहना पड़ता है। जनाब, जब हम गांव में जाते हैं तो लोग पूछते हैं कि यह surplus land का क्या मामला है, यह सरकार ने कब से take over करनी है। जो हुशियार लोग थे उन्हों ने बेचनी शुरू कर दी और कह दिया कि जो बेच दी वह हमारे पास surplus ज़मीन थी बाकी तो हमारी reserve land है जो हम काश्त करते हैं। आप की तहसील में भी यह problem होगा। अब कहते हैं तुम ने पहले क्यों नहीं ध्यान किया। लिखा पढ़ी करने वाले लोग हैं तहसीलदार वगैरह। क्या वह नहीं लोगों को बता सकते थे। वह आप की मशीन के पुर्ज़े हैं उन्होंने लोगों को क्यों नहीं रोका। अब उन गरीबों को अपनी ज़मीन से हाथ धोने पड़ रहे हैं। सरकार को घोषणा करवानी चाहिए थी कि हमारी क्या नीति है। आज लोगों से अन्याय हो रहा है।

एक बात मैं यह कहना चाहता हूँ और चूंकि समय थोड़ा है, मैं चन्द ही लफ्ज़ों में निवेदन करूंगा। इस में एक मद्द है जिस में कहा गया है कि हम ग्राम सेवकों को training देंगे। दरअसल यह ग्राम सेवक किसानों को यह नहीं समझाते कि किस

6.00 p-m

मौसम में क्या कुछ बोया जाता है। डिप्टी स्पीकर साहब, वह तो केवल कांग्रेस के प्रोपैगंडा सैक्रेट्री हैं, जैसा कि आप जानते हैं। आजकल हमारे कांग्रेस के leader जो हैं वह गांव में जाने की हिम्मत नहीं रखते क्योंकि गांवों इनके में प्रतिकूल वातावरण हो गया है, इसका कारण यह है डिप्टी स्पीकर साहब, कि लोग joint-farming के खिलाफ हैं क्यों कि वह यह समझते हैं कि

joint farming जो है वह सरकारी खेती होगी और जनता यह समझती है कि उससे कोड़े मार मार कर काम लिया जाएगा । इस लिए जनता इनके खिलाफ है और इन्हें डर लगता है तब यह जो ग्राम सेवक है यह कांग्रेस का काम करते हैं और इनके भाषण वगैरह के लिए जनता इकट्ठी करते हैं । यहां, जनाब, इसके अन्दर दिया हुआ है कि 14 हजार रुपया मछलियों की वृद्धि के लिए रखा गया । इसका अर्थ यह है डिप्टी स्पीकर साहब, कि यह जनता को राक्षस बनाने जा रहे हैं । यह संतों और ऋषियों की भूमि है किन्तु इन्होंने इस देश को हिंसक बनाना है इस लिए मछलियों को preserve करते हैं ।

इन्होंने Farmers' Forum नाम की एक संस्था बनाई हुई है जहां पर खेल भी खिलाए जाते हैं । तो Farmers' Forum के अन्दर जो recruitment होती है वह Development अफसर करता है और इसका काम क्या है ? वह यह कि लोगों को बालीबाल, या फुटबाल के बहाने इकट्ठे कर लेते हैं । कब ? जब कि इनका कोई लीडर आना होता है । अगर खेल के बहाने न करें तो आए कौन? और भी काम यह संस्था करती है और वह यह कि जब इसको कापी दे दी जाए तो यह मैम्बर भरती कर लेती है

श्री उपाध्यक्ष : यह सब क्या है ? (What is all this about ?)

श्री मंगल सैन : मैं, जनाब, नहीं कहता अगर आप नहीं चाहते तो । मैं अब एक और ही बात कहूँगा कि इस सरकार का तो ढंग ही निराला है, Agricultural University हो, package programme हो, method of cultivation हो यानी कोई भी चीज दी जाए या सिखाई जाए वह सब पंजाबी रीजन में ही होता है ताकि वहां की पैदावार बढ़े । यह रवैया हमारे इलाके के लिए एक बड़ी भारी बेइंसाफी से भरा हुआ है । और यह इसलिए है डिप्टी स्पीकर साहब, कि हमारे यहां के लोग यानी एम. एल. एज़ हाथ जोड़े जोड़े फिरते हैं । अगर वह आंखें दिखाने लगें तो बजट में मुनासिब provision हमारे यहां के लिए होने लगे । और जनाब, Hindu Succession Act की वजह से agricultural land की fragmentation होने जा रही है इससे भी पैदावार पर बड़ा भारी असर पड़ने वाला है । इसके लिए इस हाउस में resolution भी पास हुआ था लेकिन पता नहीं कि उसका क्या हुआ । मैं जनाब यह कहना चाहता हूँ कि कृषक को आज अपने पैरों पर खड़ा होने के लिए उसकी मदद की जाए ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਨਯੋਗ ਮੈਂਬਰ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਹਾਊਸ ਦਾ ਟਾਇਮ ਵਧਾਇਆ ਸੀ ਮਗਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ।

उपाध्यक्ष: अगर आपका behaviour ऐसा ही रहेगा तो ठीक नहीं । (If the hon. Member continues to behave like that it will not be desirable.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਚੂੰਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਟਾਇਮ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ walk out ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਵੀ walk out ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ Member ਪਹਿਲੇ ਬੋਲ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਬੋਲਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਿਠਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਅਸੀਂ extend ਕਰਾਇਆ। ਉਹ ਸਾਰਾ time ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। This is not fair.

उपाध्यक्ष महोदय । आधा घंटा टाइम बढ़ा दिया गया है । लेकिन बोलन के लिए इस तरह से बार बार उठना और अपना behaviour ठीक न रखना यह मुनासिब बात नहीं है । अगर आइंदा ऐसा करेंगे तो it will amount to contempt of the House. (The time of the sitting has been extended by half an hour. But it is not proper for the hon. Members to rise in their seats time and again and behave like this. If this practice is repeated in future, it will amount to contempt of this House.)

डा० परमानन्द : On a point of order, Sir.

Mr. Deputy Speaker : Please take your seat.

Sardar Bhupinder Singh Mann : Sir, it is the Member's Parliamentary right to rise in his or her seat repeatedly to catch the Speaker's eye. That right could neither be taken away nor could that be treated as a contempt of the House.

Mr. Deputy Speaker : I have ruled that if an hon. Member behaves like that it would amount to contempt of the House.

ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀ ਮਦ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਕਾਬਲੇ ਗੌਰ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਵੀ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਜ ਵੀ ਜ਼ਰਾਇਤ ਦੀ industry ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਖ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਇਸਦੇ ਉਪਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਖੁਦ ਕਫੈਲ ਹੋ ਜਾਈਏ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੂਜਿਆਂ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ water-logging ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸ ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਜੋ ਸਾਰੇ ਉਦੱਮ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਹਨ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ land reforms ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਕੁਝ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ reforms ਦੇ ਮੁਤਲੱਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕੋਈ ਮੁਤਬਾਦਲ ਸੁਝਾਉ ਹੀ ਦਸ ਸਕੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਡਾ ਦੇਸ small holdings ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦੇਸ ਹੈ। ਜੋ ਹਲ ਇਥੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਹਲ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ land reforms ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਪਜ ਵਧਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਇਥੇ ਇਹ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ scientific methods research ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ scientific lines ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵੇਖ ਆਏ ਹਨ, ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਹੋ ਪੁਰਾਣੇ ਦਕਿਆਨੂੰਸੀ ਖਿਆਲਾਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਰਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧ ਸਕਾਂਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਵਾਏ co-operatives ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਵਲ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ Service Co-operatives ਨਹੀਂ ਬਣਾਵਾਂਗੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਸਾਡੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨਵੇਂ scientific methods ਨੂੰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਿਚ ਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਇਨਫਰਾਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਤਨਾ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ co-operative basis ਤੇ ਅਗੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਜੋ ਅਜ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਮਜਮੂਈ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸਦੇ ਮੁਖਤਲਿਫ ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਹਤਕ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਣਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਗਾਹ ਬਹੁਤ ਮਹਿਦੂਦ ਰਖੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਬਿਲਾ ਖੌਫ਼ੇ ਤਰਦੀਦ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੈ (cheers) ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਖੈਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਜੋ ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ targets ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵਾਂਗੇ (cheers) ਮੈਨੂੰ ਇਹਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਅਕਸਰ ਬਲਕਿ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਲਉ ਕਿ 1950-51 ਤੋਂ ਮੁਤਵਾਤਰ ਨਾਗਹਾਨੀ ਆਫਤਾਂ ਇਥੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਕਦੇ floods ਆ ਗਏ, ਕਦੇ ਕਹਿਤ ਸਾਲੀ ਹੋ ਗਈ,

[ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਅਤੇ ਕਈ pests ਨੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਲੇਕਿਨ ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਵਜੂਦ ਇਤਨੀਆਂ ਨਾਗਹਾਨੀ ਆਫਤਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਡਿਗਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। (Cheers) ਅਜ ਵੀ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਦਾਦੋ ਸ਼ੁਮਾਰ ਦਸੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ figures ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਆਦਾਦੋ ਸ਼ੁਮਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਲਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ 63 ਲਖ ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 61.42 ਲਖ ਟਨ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ figures ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ paddy ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਰਜ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ figures ਵਿਚ rice ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਰਜ ਸੀ। ਇਹ ਫਰਕ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ figures ਗਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਵਗੈਰਾ ਵਗੈਰਾ। ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ estimates ਗਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ final estimate ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਉਹ 100 ਫੀਸਦੀ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਹੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੱਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 61.42 ਲਖ ਟਨ ਸੀ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇਥੇ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਇਥੇ ਬੜਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟ ਗਈ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਸਰਕਾਰ ਇਹੋ ਦਾਵੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਜ਼ਾਫਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਾਰੇ ਆਂਕੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਹੈ ਜਾਂ ਘਟੀ ਹੈ। 1954-55 ਦਾ ਸਾਲ bumper crops ਦਾ ਸਾਲ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਸਾਲ ਜਲੰਧਰ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਵਿਚ ਗੱਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 20 ਲਖ 36 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਹੋਈ ਸੀ, 1955-56 ਵਿਚ 16 ਲਖ 75 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ, 1956-57 ਵਿਚ 19 ਲਖ 79 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ, 1957-58 ਵਿਚ 19 ਲਖ 24 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਅਤੇ 1958-59 ਵਿਚ 20 ਲਖ 92 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਅਤੇ 1959-60 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾਵਾਰ 21 ਲਖ 16 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਸ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਸਾਲ ਸਨ, ਸਾਲ 1956 ਅਤੇ 1957, ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਔਰ ਹੜ ਵੀ ਆਏ ਸਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਲੰਧਰ division ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹੋ ਸਾਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਿਜਾਈ ਵੀ late ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ 1956-57 ਵਿਚ food-grains ਜਲੰਧਰ division ਵਿਚ 20 ਲਖ ton ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੀ ਔਰ 1959-60

ਵਿਚ 21 ਲਖ 16 ਹਜ਼ਾਰ ton ਹੋਏ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ figures ਕਿਥੋਂ ਲਏ ਹੋਏ ਨੇ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਮੂਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀਆਂ figures ਆਪ ਵੇਖ ਲਓ। 1956-57 ਵਿਚ 48 ਲਖ 92 ਹਜ਼ਾਰ ton food grains ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੀ ਔਰ 1959-60 ਵਿਚ 55 ਲਖ 32 ਹਜ਼ਾਰ ton food grains ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ Second Five-Year Plan ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ achieve ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਕੇ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਿਹੜੀ 61 ਲਖ 42 ਹਜ਼ਾਰ ton food grains ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਈ ਹੈ ਇਹ ਉਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਵਾਸਤੇ, ਤੀਜੀ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਬਜਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਦ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ Plan ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤਕ ਜੋ ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ 78 ਲਖ 50 ਹਜ਼ਾਰ ton food grains ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਮਦ ਹੈ agriculture ਦੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਇਸ ਸਾਲ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ ਔਰ ਤੀਜੇ ਪਲਾਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੁਤਫਿਕ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜੋ ਇਕਤਦਾਮਾਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਨਹਸਾਰ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 78 ਲਖ 50 ਹਜ਼ਾਰ ton ਅਨਾਜ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ। (ਤਾੜੀਆਂ) ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ 31 per cent ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਫ਼ਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ hon. ਮੈਂਬਰ ਚੌਧਰੀ ਸਿਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ figures ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਹੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਪਟਵਾਰੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਹ figures ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ 100 ਦੀ ਥਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਕਰ ਲਏ, ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਲਖ ਕਰ ਲਏ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੇ depend ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਜਾਂਚਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਟਵਾਰੀ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਪਟਵਾਰੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਤਖਮੀਨਾ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੈ। ਉਹ ਬੜੇ ਤਜਰਬੇ-ਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜਿਹੜੀ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਗਿਰਦਾਵਰ checking ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੀ checking ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਲ ਅਫਸਰ ਦੀ checking ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ D. C. ਵੀ Collector ਦੀ ਹਸੀਅਤ ਵਿਚ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਦੀ checking ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : D. C. checking ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤਰੀ : ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ percentage ਤੇ checking ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦ ਇਤਨੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਦੀ checking ਕੀਤੀ

[ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ]
ਹੋਵੇ ਫਿਰ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ figures ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕੋਈ ਵਜ਼ਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਦੂਸਰਾ test ਜਿਹੜਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Government of India ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਦੇ ਤਹਿਤ, crop cut ਕਰਾ ਕੇ experiment ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ sample test ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਵੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ crop ਕਟਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ at random ਜਾ ਕੇ ਕਟਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ basis ਬਣਾ ਕੇ ਪੈਦਾਵਾਰ work-out ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ effective check ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਇਹ cent per cent ਹੀ accurate ਹੋਏ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ percentage ਗਲਤ ਹੋਏ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਸਿਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੋ figures ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ testing ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ।

ਫਿਰ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਥੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਔਰ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਤਨ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ cotton ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੀ quality ਵੀ ਗਿਰ ਗਈ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ figures ਕਿਥੋਂ ਲੈ ਆਏ ਹਨ । ਜਿਸ ਦਿਨ General discussion of the Budget ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ quality ਇਥੋਂ ਤਕ deteriorate ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ Mills ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ cotton ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ ਔਰ quality ਗਿਰ ਗਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਦੇਸੀ cotton ਹੈ ਔਰ ਜੋ American Cotton ਹੈ ਇਸ ਦੀ production ਵਿਚ phenomenal increase ਹੋਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ 1949 ਵਿਚ Government of India ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਚਿਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ American Cotton ਵੀ produce ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਔਰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ production ਨੂੰ encourage ਕਰੋ । ਅੱਜ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ 1956-57 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਲਖ ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ bales ਇਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਉਥੇ 1959-60 ਵਿਚ 4 ਲਖ 73 ਹਜ਼ਾਰ bales ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ Cotton ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ 4 ਗੁਣਾ ਵਧ produce ਹੋਈ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਦੀ quality ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸਾਡੇ notice ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਜੋ lustre ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਔਰ ਜੋ ਇਸ ਦਾ colour ਸੀ ਉਸ ਤੇ ਅਸਰ

ਪਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਤੇ ਬਾਰਸ਼ ਦਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਰ ਕਪਾਹ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ੇਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜੋ lustre ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਲ੍ਹ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਛੇ ਬੀਜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਔਰ mixed seeds ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ adulteration ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ adulteration ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਔਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਨਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਝ traders ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੀਜ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਪਾਸ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ adulterated ਸੀ । (Chaudhri Lehri Singh : not convincing) ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਜੋ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ । ਹੁਣ American Cotton ਦੇ ਬੀਜ Agg. ਮਾਰਕਾ sealed bag ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਿਲਣਗੇ ਤਾਕਿ ਕੋਈ mix ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ । ਹੁਣ ਜਿਤਨਾ ਬੀਜ ਮਿਲੇਗਾ ਉਹ ਸਾਰਾ bags ਦੇ ਅੰਦਰ sealed ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ mix ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੀ ਜੋ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਔਰ ਅੱਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਵਜੂਦ ਜਾਨਣ ਦੇ ਵੀ, ਜਿਹੜੇ ਵਾਕਫਕਾਰ ਲੋਕ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕਿ Research Institute ਤਾਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ research ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਹਾਉਸ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਲਈ ਇਹ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ Research Institute ਵਿਚ research ਕਰ ਕੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ qualities evolve ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚ research ਕਰ ਕੇ ਕਣਕ ਦਾ ਨਵਾਂ ਬੀਜ ਜਿਹੜਾ evolve ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਪੂਸਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬਿਹਤਰ ਹੈ । ਮੈਂ ਖੁਦ ਉਹ seed ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬੱਲੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ quality ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨੇ Research Institute ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਿਜਿਨ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਰਿਆਨੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Research Institutes ਦਾ ਤਾਲੁੱਕ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ set up ਕਰਨਾ ਤਾਂ Agro-climatic conditions ਉਪਰ ਮੁਨਹੱਸਰ ਹੈ । H-14 ਅਤੇ H-16 cotton ਵੀ Research Institutes ਵਿਚ ਹੀ evolve ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਜ਼ਾਤੀ ਰਾਏ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ research ਦੇ ਕੰਮ ਉਪਰ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । Research ਅਤੇ extension ਜਦੋਂ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ paddy ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ

[ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਕਤ ਧਾਨ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ export ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਬਣਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਧਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਹੁਤ ਘਟ ਸੀ । 1950-51 ਵਿਚ ਧਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 2 ਲਖ 62 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਸੀ ਅਤੇ 1961 ਵਿਚ ਧਾਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 7 ਲਖ ਟਨ ਹੋ ਗਈ । ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜਦ ਵੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਵਧੀ, ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । sugarcane ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ Sugar Mills Sugarcane crush ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ, ਐਨਾ sugarcane ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । Demand ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ Mills ਹੋਰ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣ । ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਧੂਰੀ Mill ਦੀ demarcation 7½ ਮੀਲ ਮੁਕਰੱਰ ਹੋਈ ਹੈ ਉਹ ਵਧਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੰਨਾ ਬੀਜਿਆ ਹੈ ਇਸ ਆਸ ਤੇ ਬੀਜਿਆ ਕਿ mill ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਕੇ crush ਕਰਵਾਵਾਂਗੇ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਿਲ ਨੇ ਕਾਫੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਾਲ ਉਹ 35 ਲਖ ਟਨ ਗੰਨਾ crush ਕਰ ਚੁਕੀ ਹੈ; ਅਜੇ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਰੇਗੀ । Sugar Mill Dhuri ਦਾ area ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵਧਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਕੋਈ 7½ ਮੀਲ ਦੀ ਮੁਹਰ ਨਹੀਂ ਲਗ ਚੁਕੀ ਕਿ area ਵਧਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 10 ਮੀਲ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕੇ mill ਦੀ crushing capacity ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ crush ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ potatoes ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 1950-51 ਵਿਚ 42,500 ਟਨ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ 1959-60 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 1,79,000 ਟਨ ਆਲੂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । ਪਹਿਲੇ ਆਲੂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ । (cheers) ਇਹ ਸਾਡੀ ਤਰੱਕੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਖੁਰਾਕ ਦਾ pattern change ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ vegetable ਅਤੇ fruit ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। vegetables ਦੀ produce 100% increase ਹੋਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ । ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਉਪਰ 10 ਕਿਆਰੇ ਸਬੰਜ਼ੀ ਦੇ ਲਗਾ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਉਥੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ । ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ Third Five Year Plan ਵਿਚ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਤੇਲ ਲਈ groundnut ਜਿਹੜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਉਹ 1950-51, ਵਿਚ 27,000 ਟਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ । 1959-60 ਵਿਚ ਉਹ 52000 ਟਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ improved methods ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰੱਕੀ ਕਰਾਂਗੇ । ਮੈਂ ਇਹ ਆਦਾਦੋ ਸ਼ੁਮਾਰ ਇਸ ਲਈ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ ਹੱਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮਹਿਜ਼ propaganda ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਕਾਗਜ਼ੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾ ਦਿਤੀ

ਗਈ ਹੈ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਵਧੀ । ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ water-logging ਦਾ ਮਸਲਾ ਕਾਫੀ ਹਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ top priority ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਮੋਹਤਰਿਮ ਦੋਸਤ ਵਜ਼ੀਰ ਆਬਪਾਸ਼ੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪੈ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ war basis ਉਪਰ fight ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਵਾਕਈ war basis ਉਪਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਝ drains ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ, ਅਜੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਇਨਹਾਂ ਨੇ time ਲੈਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਇਹ ਜਲਦੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ crop insurance ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਦਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਸਕੀਮ pilot ਸਕੀਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਸੀਂ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਸੀਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਖਾਉਣੀ ਹੈ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਖਤਰਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਖਤਲਿਫ ਪਹਿਲੂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 8 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਜਿਹੜਾ crop insurance ਲਈ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਕਰ ਔਲੇ ਪੈ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਚਾਰ ਫਸਲਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 2 major crops ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ insure ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਖਾਤਰ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ premium ਲੈਣਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ life insurance ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ fire ininsurance ਵਾਸਤੇ premium ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ crop insurance ਲਈ premium ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਉਹ ਰਕਮ fund ਵਿਚ ਜਮਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇਗੀ । ਸਾਲਾਨਾ 50 ਲਖ ਰਕਮ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ । Government of India ਨੇ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਈ ਤਾਂ fund ਲਈ ਹੋਰ ਰਕਮ ਦਿਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ loss ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ indemnify ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਵਰਨਾ crop insurance ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਮਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਹ ਦਾ ਥੜਾ ਥੋੜਾ premium ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਹ ਅਸੀਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ Blocks ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਕ Block 100 ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ । ਫਿਲਹਾਲ ਅਸੀਂ 6 ਜ਼ਿਲੇ ਲਏ ਹਨ, ਜਲੰਧਰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਬਠਿੰਡਾ ਸੰਗਰੂਰ, ਅਤੇ ਹਿਸਾਰ, ਰੋਹਤਕ । ਇਹ pilot

[ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ]

scheme ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸਫਲ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਹੈ। ਆਹਿਸਤਾ ਆਹਿਸਤਾ ਇਹ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਇਹ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਰਕਮ ਬੜੀ ਥੋੜੀ ਰੱਖੀ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਅਜੇ draft ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, next Session ਵਿਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਬਿਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। (ਤਾੜੀਆਂ)

ਜਨਾਬੇ ਆਲੀ, ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ pests ਹਨ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਤਰਖਾਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਚੂਹੇ ਹਨ ਅਤੇ jackals ਹਨ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹੋਰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਇਕ ਗੁਰਮਿਲ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇਕ ਸੋਕੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿਣਾ ਕਿ Government ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਇਕਤਦਾਮ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਮੁਲਾਹਿਜ਼ਾ ਕਰੋ ਜਾ ਕੇ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ dusting machines and spray articles ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ 10 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ 10 ਰੁਪਏ ਹੈ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 5 ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ (ਤਾੜੀਆਂ)। ਇਸ demand ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ distribution ਵਾਸਤੇ 2 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ provision ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਅਸੀਂ $4\frac{1}{2}$ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ distribute ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ equipment ਵਾਸਤੇ। Insecticides ਵੀ ਅਸੀਂ free ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ distribute ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਲਈ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ free distribute ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ 3rd Five Year Plan ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਿਹੜਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਇਕ Demonstration Van ਅਸੀਂ ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕਰ ਦੇਣੀ ਹੈ (ਤਾੜੀਆਂ)।

ਇਕ ਗੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹੀ ਕਿ Seed Farms ccattered ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ Seed Farm ਹੋਣ ਭਾਵੇਂ ਇਹ mechanised ਹੋਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਨਿਹਾਇਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਕਿ quality ਦਾ seed ਮਿਲ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ 25-25 ਏਕੜ ਦੇ seed farms ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ 226 Seed Farms ਅਸੀਂ establish ਕਰਨੇ

ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 1960 ਤੱਕ 176 ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 52 ਅਸੀਂ 1961 ਵਿਚ ਕਰ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਜਿਤਨੇ ਵੀ Farms ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਆਲਾ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ । ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਇੰਦਾ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ Seed Farms ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਿਆਤ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨਗੇ । ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ seeds ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ 1,39,00,000 ਮਨ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ 1958-1959 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾਵਾਰ ਮਹਿਜ਼ 24,600 ਮਣ ਸੀ । ਇਹ figure ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ quote ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਇਮਦਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ......

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਸਣਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਕੁ seed ਭੇਜਿਆ ਹੈ ?

ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤਰੀ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤ ਵੀ ਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ । ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨਚਾਰਜ ਇਕ expert ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ improved seed ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ । ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਆਮ ਸ਼ਕਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ improved seed ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਉਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਵੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਮੁਆਮਲੇ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਇਮਦਾਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਸੀਂ ਕਰੀਏ । ਇਕ ਗੱਲ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲ ਵਿਚ fine quality ਦਾ seed ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇਈਏ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਇਕਰਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ Agricultural Ministers' Conference ਵਿਚ । ਇਹ ਕਿਤਨੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਗੱਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅਜ਼ੀਮ ਨੇਤਾ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ Ministers Conference ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਪਾਸ ਅਜੇ ਤੱਕ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਹ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹਲ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਹਰ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇਈਏ । (ਤਾੜੀਆਂ)

Mr. Deputy Speaker : Only 5-6 minutes are left please.

ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤਰੀ : ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਕੀਮ ਤੇ ਅਸੀਂ 70 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੀਸਰੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਦੇ ਵਿਚ fertilizer ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਵਿਚ ਮਸਨੂਈ ਖਾਦ ਦੀ production ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ ਔਰ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ import ਵੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤੇ Central Government ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜਿਹੜੀ ਹੈ ਇਹ ਉਥੋਂ ਹੀ ਮੁਕਰਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਵੈਸੇ ਇਸ ਤਕਲੀਫ ਨੂੰ

[ਜ਼ਰਾਇਤ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਤ ਮੰਤ੍ਰੀ]

Centre ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸਸਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀ Nangal Fertilizer ਵੀ ਚਲ ਪਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਪਿਛੇ consumption ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1960-61 ਵਿਚ ਅਸੀਂ 40 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ fertilizer ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵਕਤ ਦੀ ਤੰਗੀ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ items ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਜ਼ਾਹਤ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫਲਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਕ Development Commissioner ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਥੇ ਇਕ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਅਫਸਰ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਫਲਾਂ ਦੀ development ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਾਰੇ facts and figures ਦਸਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ package programme ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਜਨਾਬੇਆਲੀ, ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਫੀ ਏਕੜ yield ਉਤਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੀ ford foundation scheme ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜ਼ਿਲੇ ਛਾਂਟ ਕੇ ਉਥੇ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਉਥੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਹੱਈਆ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਸੋ ਇਸ ਕਰਕੇ package programme ਦੀ ਸਕੀਮ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਲੁਧਿਆਨੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛਾਂਟਿਆ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਾਹਰੀਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖਿਆ ਸੀ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਜਾਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ਵਿਚ Agricultural College ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਵਜਾਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ Research Institutes ਸਾਰੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਲੁਧਿਆਨਾ ਮੁੰਤਖਿਬ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਵਰਨਾ ਹੋਰ criteria ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਮਗਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਤਨਾ ਵਸੀਹ ਇਹ ਮਜ਼ਮੂਨ ਹੈ ਅਗਰ ਉਤਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਟਾਈਮ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ in detail ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ। ਮਗਰ ਵਕਤ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਅਸੀਂ material ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈਣ। ਇਕ ਸੁਝਾਉ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ cotton area ਦੇ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ welcome ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ means of communication ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ demand ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। (ਤਾੜੀਆਂ)

Mr. Deputy Speaker : Now, I will put the cut motions in respect of this Demand to the vote of the House. The first motion stands in the name of Rao Gajraj Singh.

Rao Gajraj Singh : Sir, I withdraw my cut motion.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon Member be allowed to withdraw his amendment ?

Hon. Members : Yes.

(*The cut motion was, by leave, withdrawn*)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : The next motion is in the name of Shri Harbhagwan Maudgil.

Shri Harbhagwan Maudgil : Sir, I withdraw my cut motion.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(*The cut motion was, by leave, withdrawn*).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : There is a cut motion standing in the name of Shri Rup Singh Phul.

Shri Rup Singh Phul : Sir, I beg to withdraw it.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(*The cut motion was, by leave, withdrawn.*)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs. 10.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by one Naya Paisa.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : There is a cut motion by Chaudhri Sumer Singh

Chaudhri Sumer Singh : Sir, I beg to withdraw my cut motion.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(*The cut motion was, by leave, withdrawn.*)

Mr. Deputy Speaker : There is another cut motion standing in the name of Sardar Gurmit Singh.

Sardar Gurmit Singh : Sir, I beg to withdraw my cut motion.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his cut motion ?

Hon. Members : Yes.

(*The cut motion was, by leave, withdrawn*)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 2,42,78,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 40—Agriculture.

7. 00 p.m.

The motion was carried.

(*The Sabha then adjourned till* 9.00 *a.m. on Tuesday, the* 21*st March*, 19661)

13323 PVS— —19-7-61 C. P. and S. Pb. Chandigarh

ANNEXURE

[*Please see foot-note at page (21)78 appearing in the Debate, dated the 20th March. 1961, Vol. I, No. 21*]

REMAINING REPLY TO PART B OF UNSTARRED QUESTION NO. 3504

STATEMENT

Name of Block	Type of Vehicle	No. of Vehicle	Amount spent on repairs, purchase of petrol etc.
1	2	3	4
			Rs
Narnaud	Jeep	1	1,815.00
Hissar I	,,	1	2,266.08
Hissar II	,,	1	3,174.16
Hansi-I	,,	1	800.15
Hansi-II	,,	1	1,231.76
Tohana	,,	1	1,904.96
Barwala	,,	1	1,855.58
Fatehabad	,,	1	1,298.12
Lahru	,,	1	2,104.10
Rohtak	,,	2	4,130.00
Jhajjar	,,	1	1,865.00
Sonepat	Station Wagon	1	2,013.56
Kalanur	Jeep	1	1,924.26
Kharkhoda	,,	1	2,313.34
Ganaur	,,	1	2,558.01
Nahar	Nil		Nil
Gohana	Jeep	1	1,541.58
Gurgaon	,,	1	1,599.82
Rewari	,,	1	1,510.00
Khol at Rewari	,,	1	1,306.47
Nuh	,,	1	2,432.10
Palwal	,,	1	3,061.00
Bawal	,,	1	1,573.11
Hodal	,,	1	1,987.39
Hathin	,,	1	1,599.31
Ferozepur-Zhirka	,,	1	2,540.00
Pataudi	,,	1	1,702.29
Sohana	,,	1	1,640.00
Faridabad	Station Wagon	1	3,211.53
Ballabgarh	Jeep	1	2,389.92
Karnal	,,	1	2,629.30

1	2	3	4
Shahabad	Jeep	1	2,750.45
Gharaunda	,,	2	2,555.00
Nilokheri	Station Wagon	1	3,198.33
Thanesar	Jeep	1	1,443.94
Guhla	,,	1	1,900.00
Panipat	,,	1	1,922.99
Jagadhri	,,	1	2,591.09
Sadhaura	,,	1	2,399.11
Barara	,,	1	2,409.76
Chhachhrauli	,,	1	1,675.00
Naraingarh	,,	2	2,022.00
Nalagarh	,,	1	3,002.94
Kasauli	,,	1	1,978.13
Simla	,,	1	2,030.80
Kangra	,,	1	3,302.04
Palampur	,,	1	2,767.00
Dera Gopipur	,,	1	1,267.00
Pragpur	,,	1	3,406.00
Banjar	,,	1	3,380.24
Lambagraon	,,	1	3,131.36
Bhota	,,	1	3,456.94
Indora	,,	1	1,897.80
Barsar	,,	1	2,759.96
Shahpore	..	1	Nil
Bhoranj	Jeep	1	1,096.00
Nurpur	,,	1	2,043.36
Kulu	,,	1	1,369.13
Hamirpur	,,	1	3,685.00
Outer Seraj at Ani	,,	1	1,261.63
Lahaul	,,	1	1,80.00
Mohindergarh-I	,,	1	2,35.92
Dadri-I	,,	1	1,885.65
Dadri-II	,,	1	105.00
Narnaul-I	,,	1	1,593.00
Jind	,,	2	1,871.98
Narwana	,,	1	3,041.00
Sampla	,,	1	1,599.63
Bahadurgarh	,,	..	..

13323 PVS—350—21-12-61—C. P. and S., Pb. Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha Debates

21st March, 1961 (Morning Sitting)

Vol. I—No. 22

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Tuesday, the 21st March, 1961

Price : Rs. 2.90 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 22, DATED THE 21ST MARCH, 1961 (Morning sitting)

Read	*for*	*on page*	*line*
प्लैनों	लैप्नों	(22)2	4th from below
actually	actully	(22)3	14
performance	performence	(22)4	7
performance	performence	(22)4	13
[Mr. Speaker]		(22)10	First
altogether	altogather	(22)11	11
मौलवी अब्दुल ग़नी डार	मौलवी अब्दुल गनी जार	(22)11	12
21st March, 1961	24th March, 1961	(22)12	Heading
देर	रे	(22)13	15
(22)15	(22)115	(22)15	Heading
ਬਾਈਂ	ਬਾਣੀ	(22)32	24
ਨਹੀਂ	ਨਹਾਂ	(22)35	21
भी	भा	(22)45	21
allocation	alloction	(22)46	12
बारे	बार	(22)46	5th from below
म	में	(22)47	9
तो industrial	तो idustrial	(22)47	6th from below
के	क	(22)48	7th from below

PUNJAB VIDHAN SABHA

Tuesday, the 21st March, 1961

(Morning Sitting)

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh, at 9 a.m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

ANNOUNCEMENT BY THE SECRETARY

Mr. Speaker : The Secretary will make an announcement.

Secretary : Under rule 2 of the Punjab State Legislature (Communications) Rules, 1959, I have to inform the House that the Punjab Appropriation Bill, 1961, passed by the Punjab Vidhan Sabha on the 6th March, 1961 and transmitted to the Punjab Legislative Council the same day, has been agreed to by the said Council without any recommendation on the 20th March, 1961.

PRESENTATION OF THE REPORT OF THE COMMITTEE ON SUBORDINATE LEGISLATION

Sardar Umrao Singh (Chairman, Committee on Subordinate Legislation) : Sir, I beg to present the Third Report of the Committee on Subordinate Legislation for the year 1960-61.

Mr. Speaker : If the House agrees Demands No. 19 and 20 may be discussed together and voted upon separately.

Voices : Yes. No objection.

DEMANDS FOR GRANTS

43—Industries and Supplies

Minister for Industries (Shri Mohan Lal) : Sir, I beg to move—

That a sum not exceeding Rs 2,06,98,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 43—Industries and Supplies.

46—Labour and Employment

Minister for Industries : Sir, I also beg to move :—

That a sum not exceeding Rs 72,52,120 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 46—Labour and Employment.

Mr. Speaker : Motions moved—

That a sum not exceeding Rs 2,06,98,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 43—Industries and Supplies.

That a sum not exceeding Rs 72,52,120 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 46—Labour and Employment.

Mr. Speaker : The following cut motions given notice of by various hon. Members in respect of these demands will be deemed to have been read and moved. These can be discussed along with the demands.

43—INDUSTRIES AND SUPPLIES

1. **Shri Rup Singh Phul :**

That the demand be reduced by Rs 10.

2. **Shrimati Sarla Devi Sharma :**

That the demand be reduced by Re 1.

3. **Shri Harbhagwan Maudgil :**

That the demand be reduced by Re 1.

4. **Shri Hari Ram :**

That the demand be reduced by Re 1.

5. **Chaudhri Sumer Singh :**

That the demand be reduced by Re 1.

6. **Sardar Ram Dyal Singh :**

That the demand be reduced by Re 1.

7. **Shri Amar Nath Sharma :**

That the demand be reduced by Re 1.

46—LABOUR AND EMPLOYMENT

1. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :**
2. **Chaudhri Sumer Singh :**

That the demand be reduced by Re 1.

श्री बलरामदास टण्डन (अमृतसर शहर, पश्चिम) : स्पीकर साहिब, आज जो मिनिस्टर साहब ने industry और labour के बारे में यह जो बजट की demand पेश की है मुझे इस के बारे में पंजाब के अन्दर जो industry की position है उसको आप के ज़रिये मिनिस्टर साहब के गोशगुज़ार करना है । स्पीकर साहब, यह तो सब लोग जानते हैं कि किसी भी मुल्क की तरक्की आखिर इन दो बातों के ऊपर depend करती है कि उस की industry और agriculture ने कितनी तरक्की की है पंजाब एक agricultural सूबा कहा जाता है और सारा बोझ जो agriculture पर पड़ा हुआ है, उसे किसी भी तरीके से बांटनें का अगर कोई साधन है तो वह industry है और हमारी सरकार ने industry के अन्दर जो पिछली दो लैप्नों में काम किया है उसको देख कर निराशा होती है कि पंजाब के अन्दर इंडस्ट्री के बारे में जो तवज्जुह दी जानी चाहिए थी वह नहीं दी गई । कितने अफसोस की बात है कि हमारा सूबा इतनी ज़्यादा cotton produce करता है लेकिन वह कपड़ा बनाने के लिए दूसरे सूबों में भेजा जाता है ।

अंग्रेज़ों के वक्त में सारा cotton yarn बनाने के लिए इंगलैंड भेजा जाता था और वहां से कपड़ा तैयार हो कर फिर से इस मुल्क में भेजा जाता था। लेकिन आज हमारे सूबे में जितना cotton तैयार होता है वह सबका सब बम्बई और अहमदाबाद जाता है और वहां से कपड़ा बन कर पंजाब को मिलता है। फगवाड़ा में प्राईवेट सैक्टर के अन्दर एक मिल है अन्यथा हमारी सरकार पब्लिक सैक्टर में yarn बनाने के काम में बुरी तरह से fail हुई है। इस का परिणाम यह है कि agriculture के अन्दर जो इतनी पैदावार होती है उसकी utilization का तरीका यह सरकार ढूंढ नहीं सकी। स्पीकर साहब, दुःख की बात यह है कि Second Five-Year Plan के अन्दर जो सारा का सारा मंसूबा था उसकी रक़म 164 करोड़ थी। उस 164 करोड़ के अन्दर industry के बारे में हमारी सरकार कितनी तवज्जुह देती है इस का अन्दाज़ा इस बात से लगाया जा सकता है कि उस 164 करोड़ में से हमारी सरकार ने industry के लिए सिर्फ 9 करोड़ के लगभग रुपया रखा जिस का मतलब यह है कि यह तकरीबन सारे प्लैन का साढ़े पांच फ़ी सदी बनता है। और स्पीकर साहब, इसके बावजूद हैरानी की बात यह है कि इतना रुपया रखने के बावजूद देखना यह है कि actully खर्च कितना हुआ है ? ये figures इतनी startling हैं कि इन को देख कर रोना आता है। पौने पांच साल के अन्दर चार करोड़ और छः लाख रुपया खर्च हुआ जिस का मतलब यह निकलता है कि 9 करोड़ 34 लाख में से चार करोड़ और छः लाख रुपया खर्च करना अर्थात् 45 फी सदी performance करना, इस से पता चलता है कि industry के बारे में कितना ध्यान दिया जा रहा है। इतना ही नहीं, labour welfare की मद्द के अन्दर सैकण्ड फाइव इयर प्लैन में 241 लाख रुपया रखा जाता है और पौने पांच साल में performance 134 लाख की होती है, जो कि 60 फ़ी सदी बैठती है। ये technical education की figures हैं, जिस के basis पर हमारी industry ने काम करना है और आगे बढ़ना है। Labour welfare के लिए 72 लाख रुपया रखा था चालीस लाख रुपया Second Plan में खर्च किया जाता है, यह मुंह बोलती तस्वीर है जिस से हमारे प्रान्त की industry आगे बढ़ेगी, labour आगे बढ़ेगी। स्पीकर साहब, इस से भी अजीब बात यह है कि जो Third Plan आ रही है उस में 232 करोड़ में से सिर्फ़ 14 करोड़ industry का हिस्सा है। इस का मतलब यह है कि सरकार ने पांच साढ़े पांच फ़ी सदी उस industry के लिए रखा है जिस की तरक्की का ढोल हमारी सरकार दिन रात पीटती है। स्पीकर साहब, पिछले पांच-सात सालों में आप देखें कि कितना कितना रुपया बजट के अन्दर हमारी सरकार ने रखा और वह किस तरीके से lapse होता रहा। हमारी सरकार यह कहती है कि हम industry को बढ़ावा देना चाहते हैं और हमारे मिनिस्टर ज़ोर लगाते हैं, सारी cabinet ज़ोर लगाती है कि इसकी तरक्की के लिए allocation करो लेकिन हैरानी की बात है कि हमारी performance बहुत poor है। स्पीकर साहिब, मैं आप के सामने आंकड़े दे कर इन की performance का नमूना पेश करता हूं। 1954-55 में 54 लाख रुपया lapse हुआ, 1955-56 में 20 लाख रुपया lapse हुआ और 1956-57 में 64 लाख रुपया lapse हुआ। इस साल की audit report आई है और उससे पता लगता है कि 22

[श्री बलराम दास टण्डन]
लाख रुपया lapse हुआ यानी utilise नहीं हो सका । इसी तरह Industries Department का यही हाल है कि लोग रोते हैं कि पैसा चाहिये और technical कामों के लिये मदद चाहते हैं लेकिन दूसरी तरफ funds lapse हो जाते हैं । जब allocations की जाती हैं तो अफ़सरान को पहली अप्रैल से सोचना शुरू करना चाहिए ताकि 31 मार्च, 1962 तक सारे का सारा रुपया खर्च हो जाये लेकिन हैरानी की बात है कि इस तरफ बिल्कुल ध्यान नहीं दिया जाता । पिछली Second Five-Year की performance हमारे सामने है और ऐसी ही performence Third Five-Year Plan की होगी । स्पीकर साहिब, Third Five-Year Plan के अन्दर 14,40,00,000 रुपये का estimated provision इस साल के लिये रखा गया है लेकिन हमारी सरकार सिर्फ दो करोड़ रुपया utilise करने लगी है । इसे चाहिये था कि पिछली performance देख कर 1/7 की बजाए 1/3 हिस्सा रखते लेकिन पहले साल 14 करोड़ का 1/7 हिस्सा यानी दो करोड़ utilise होने वाला है और बाकी रुपया lapse होगा । इस से साबित होता है कि Third Five-Year Plan में Industries के allocation की performence भी उतनी ही poor होने वाली है ।

इस के अलावा, स्पीकर साहिब, एक दो बातें जो और ध्यान देने योग्य हैं वह यह हैं कि हमारे इस साल का total Budget 64 करोड़ के लगभग है और इस में से दो करोड़ के करीब Industries के लिये रखा गया है । स्पीकर साहिब, इस का मतलब यह है कि सिर्फ 3 फीसदी Industries के लिये मखसूस किया गया है । इन facts and figures से खुद बखुद पता लगता है कि पंजाब सरकार Industries के लिये कितनी चिन्तित है । कहने को तो यही कहा जाता है कि Agriculture और Industries के विकास से ही हमारा देश उन्नति कर सकता है लेकिन जब इन मद्दों के provision को देखते हैं तो ज़ाहिर होता है कि सरकार का ध्यान किस कदर इस ओर है, जो कानून इस सम्बन्ध में stereo-typed जैसे बने हुए हैं उन को देख कर अफ़सोस के साथ कहना पड़ता है कि हमारी सरकार इतनी आर्ज़ुमंद नहीं कि हमारी स्टेट में industry को पनपने और फलने फूलने का मौका मिले । Purchase Tax लगा कर हमारी industry को धक्का दिया गया । कुछ items हैं जिन पर कि Purchase Tax हटा लिया गया है लेकिन मुझे हैरानगी के साथ कहना पड़ता है कि अब भी इस Purchase Tax को जारी रखना industry को बट्टा लगाने वाली बात है । यह सब कुछ समझने के बावजूद भी हमारी सरकार अपनी ज़िद पर कायम है । यह बात मेरी समझ से बाहर है । Sales Tax के लगने के कारण गरीब लोगों को चीज़ें मँहगी मिलती हैं और इस के साथ साथ इस ने हमारी industry को भी नुक्सान पहुचाया है । जब सरकार खुद ही यहां हाउस में ऐसे कानून ला कर industry को धक्का पहुंचाने की ज़िम्मेदार हो तो फिर शिकायत किस से की जाए । मैं सरकार की तवज्जुह तीन चार factors की तरफ मबज़ूल करवाना चाहता हूं जिस पर कि हमारी industry की development निर्भर है loan, electricity, coal and labour. स्पीकर साहिब, मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है--कि हमारे पंजाब के अन्दर industry की तरक्की के लिये कोई direct step नहीं

लिया गया– कोई industry लगाने की कोशिश नहीं की गई। इस का जवाब केवल यह दिया जायेगा कि पंजाबियों में हिम्मत और Zeal है। वे जोश और हिम्मत से काम करते हैं और industries खुद लगा सकते हैं, सरकार की ज़िम्मेदारी नहीं कि वह industries लगाए। स्पीकर साहिब, industries को कांगड़ा और अम्बाला डिवीज़न में स्थान मिल सकता है। क्या सरकार पब्लिक सैक्टर के अन्दर काम नहीं कर सकती और वहां industries लगा कर लोगों को employment नहीं दे सकती? यहां पर loans का काफी चर्चा किया जाता है लेकिन इस बारे में जितना कम कहा जाए उतना बेहतर है। आज स्पीकर साहिब, किसी industry को पैसे की ज़रूरत हो तो वह सरकार के पास loan के लिये apply करता है। एक हज़ार या दो हज़ार रुपये के Small loans District level पर मिलते हैं। इस से ऊपर loans देने की अलग machinery बनी हुई है यानी Industrial Finance Corporation। स्पीकर साहिब, आप हैरान होंगे कि जो दरखास्तें loan हासिल करने के लिये दी जाती हैं वह दो दो साल तक finalise नहीं होतीं। Directorate level पर पड़ी रहती हैं। Secretariat में जितने लोग मुलाकात करने के लिये आते हैं उन के मुतअल्लिक मैं कह सकता हूं 40 फीसदी Industries Department में अफसरों को मिलने के लिए आते हैं।

Mr. Speaker : I would request the hon. Member to wind up his speech.

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, loan की position यह है कि District level पर काम नहीं होता। आप हैरान होंगे कि अमृतसर में applications एक हज़ार या दो हज़ार के loans के लिये district level पर dispose of होने में तीन तीन साल से पड़ी हुई हैं। इसी तरह Directorate level पर या Corporation level पर दो दो साल लग जाते हैं। मैं मिनिस्टर साहिब की खिदमत में अर्ज़ करूंगा कि वह अपने महकमे के अफसरों की efficiency इस बात से judge करें कि वे allocation की performance ठीक ढंग से करता है या नहीं। इस ground पर उन्हें promotions दें।

आप अपने अफसरों की तरक्की या तनज़ली का criteria यह रखें कि जितना रुपया allocate होता है क्या वह उस रुपए को उन industries की तरक्की के लिए बांटते हैं या नहीं। लेकिन, स्पीकर साहिब, होता क्या है? जब लोगों को महकमा से लोन नहीं मिलता तो वह किसी धनवान का दरवाज़ा खटखटाते हैं, उसके पांव पड़ते हैं और मजबूर होकर बीस, चौबीस और पच्चीस प्रतिशत सूद पर भी वह उन से पैसा उधार लेते हैं। और उसका नतीजा यह होता है जैसा पिछले दिनों अमृतसर में हुआ। दस दस लाख रुपए की लागत के तीन चार कारखानों का दिवाला निकल गया। वह इसलिए कि उन्होंने ज़्यादा सूद पर उन लोगों से रुपया हासिल किया और सरकार से loan मिल न सका। जो उनकी दरखास्तें थीं वह सरकार के पास pending पड़ी हुई हैं। कितने दुःख की बात है कि अकेले अमृतसर के अन्दर तीस चालीस लाख रुपया ब्लैक के अन्दर चला गया जो कि न तो बिज़नेस पर लग सका और न ही उसका

[श्री बलराम दास टण्डन]

कोई और फ़ायदा हो सका । एक तरफ तो महकमा वाले लोगों को लोन की रकम अदा नहीं करते और दूसरी तरफ पोज़ीशन यह है कि जितना रुपया loans के head के नीचे allocate किया जाता है वह साल के अन्दर utilise नहीं किया जाता । इन हालात में मैं नहीं समझता कि इस डिपार्टमैंट को निकम्मापन के अलावा और क्या सर्टिफिकेट दिया जा सकता है ।

इंडस्ट्रीज़ के लिए दूसरी सब से बड़ी ज़रूरत बिजली की है । स्पीकर साहिब, पोज़ीशन यह है कि कारखाने लगे हुए हैं, मशीनरी फिट हुई हुई है, लोगों ने लाखों रुपया लगा कर बिल्डिंग्ज़ तैयार की हैं, लेकिन कई केसिज़ के अन्दर साल भर से ज़्यादा का अर्सा हो गया है कि उन को अभी तक बिजली का connection ही नहीं मिला । डिपार्टमैंट उनको electricity ही नहीं दिलवा सका । वैसे तो कोल shortage के लिए रेलवे वालों को कोसा जाता है और इस बात के लिए कोसा जाता है कि उन्होंने industries की ज़रूरियात को सामने रखते हुए दूसरी पांच साला पलान में wagons तैयार क्यों नहीं कीं । लेकिन मैं पूछता हूं कि क्या हमारी सरकार को खुद भी यह बात नहीं सोचनी चाहिए थी कि दूसरी पांच-साला योजना के लिए industries को कितनी electricity की ज़रूरत होगी ? अगर सरकार ने यह बात पहले सोची होती तो यह बात न हुई होती कि पहले तो लोग सरकार के इशारे पर प्रान्त के अन्दर industries को चलाने के लिए योजनाएं बनाते, मशीनरी खरीदते, लोगों से रुपया उधार हासिल करते और इतने ज़्यादा interest पर लोन लेते, मशीनरी फिट करते और आखिर में जब बिजली न मिलती तो अपनी लगी लगाई फैक्टरी को किसी दूसरे के पास बेच देते । कितनी हैरानगी की बात है कि अमृतसर , लुध्याना और जालन्धर जैसे शहरों के अन्दर ऐसे वाक्यात हुए और हमारी सरकार उन को electricity नहीं दे सकी । अगर किसी व्यक्ति को रोटी बनाने के लिए बिजली नहीं मिलती तो न मिले, हीटर के लिए नहीं मिलती तो न मिले, रेडियो चलाने के लिए नहीं मिलती तो न मिले लेकिन अगर पंजाब के अन्दर industries के लिए बिजली नहीं मिलती तो मैं समझता हूं कि इस से ज़्यादा बुरी और शर्मनाक बात सरकार के लिए और हो नहीं सकती कि जो काम सरकार के अपने हाथ में है उसी के कारण पंजाब की industries तबाह हों और सरकार उन की ज़रूरियात को meet न कर सके । मैं, स्पीकर साहिब, आप के द्वारा सरकार को इस बात की चेतावनी देना चाहता हूं कि अगर इसी तरह अवस्था चलती रही तो लोग यहां से अपनी industries को देहली, यू.पी. और दूसरे सूबों में ले जाएंगे जहां पर कि उन को electricity की ज़्यादा सहूलियतें मिल सकती हैं । इसलिए ज़रूरी है कि समय रहते सरकार इस बात की तरफ ध्यान दे और फौरी तौर पर इस सिलसिले में कारखानेदारों को विश्वास दिलाए ।

तीसरी आवश्यक चीज़ कोयला है (घण्टी)

श्री अध्यक्ष : आप का समय खत्म हो गया । (The time allotted to the hon. Member is over.)

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, बातें बहुत ज़रूरी हैं । मैं सिर्फ एक दो मिनट के अन्दर खत्म कर दूंगा ।

श्री अध्यक्ष: जल्दी करें, wind up करें । (Hurry up, wind up please.)

श्री बलराम दास टण्डन : चूंकि इस समय कोयले की बड़ी दिक्कत है इसलिए मैं ज़्यादा विस्तार में न जाता हुआ मन्त्री महोदय से निवेदन करूंगा कि वह हर ज़िले में coal dumps बनाएं ताकि जो boilers कोयले की shortage की वजह से चल नहीं सकते उन की demand को emergency के वक्त पूरा किया जाए । अगर ऐसा न किया गया तो जो नुक्सान इस वक्त industries को हो रहा है उससे भी ज़्यादा नुक्सान होगा ।

जहां तक लेबर का ताल्लुक है दूसरी पांच साला प्लान के अन्दर क्या कुछ किया गया इसकी figures आप के सामने रखीं । यहां पर बड़े बड़े दावे किए जाते हैं कि हम लेबर Welfare का बड़ा लम्बा चौड़ा सिलसिला कर रहे हैं लेकिन जो कालोनीज़ दो चार जगह पर बनीं उन की बाबत, स्पीकर साहिब, अगर मैं आप को बताऊं तो आप हैरान रह जाएंगे । वहां पर किसी प्रकार की कोई amenities नहीं हैं, कोई approach roads नहीं हैं, कोई दूसरे साधन उन को मुहैया नहीं किए गए जो कि उन को मिलने चाहिए थे । जब डिपार्टमैंट के नोटिस में बात लाई जाती है तो कोई जिम्मेवारी अपने सर पर नहीं लेता । P.W.D. और Labour Departments का आपस में झगड़ा ही चलता रहता है कि फलां काम किस का है और फलां काम किसका है बस इसी खींचातानी के अन्दर बेचारे मज़दूर पिसे जा रहे हैं (घंटी) उन के लिए कोई recreation का सामान नहीं, न ही Labour Insurance का कोई प्रबन्ध है (घंटी) । उनको दवाइयां भी नहीं मिलतीं और न उनका वक्त पर इलाज होता है । जो डाक्टर वहां पर लगे हुए हैं वह उन दवाइयों को खुद हज़म कर जाते हैं, कोई किसी प्रकार की चैकिंग नहीं, कोई पूछने वाला नहीं । कोई लेबर इन्सपैक्टर जाकर उन लोगों से नहीं पूछता कि जो दवाइयां आप लोगों के लिए recommend होती हैं वह आप तक पहुंचती भी हैं या नहीं । जहां इस प्रकार की हालत हो उसके बारे में और ज़्यादा क्या कहा जा सकता है ? (घंटी)

आखिर में एक और बात मैं मिनिस्टर साहिब के गोशगुज़ार करना चाहता हूं कि पंजाब की industries के ऊपर सैंटर की सरकार ने जो कुल्हाड़ा चलाया है उसने उनको तबाह करके रख देना है । मैं पूछता हूं कि पंजाब की सरकार पंजाब की industries को इस से बचाने के लिए क्या कर रही है ? (घंटी) । स्पीकर साहिब, सिर्फ एक मिनट और । यही एक चीज़ है जो कि आखिर में मैं मिनिस्टर साहिब के गोशगुजार करना चाहता हूं । तो मैं यह कह रहा था कि इस एक ही कुल्हाड़े ने पंजाब की सारी industries को तबाह कर के रख दिया है ।

श्री अध्यक्ष : मैंने आप को इसलिए वक्त दिया कि आप अपने शहर की Industries को represent करते हैं । (I allowed him to speak because the hon. Member represents the industries of his own town).

श्री बलराम दास टण्डन : इसीलिए तो मैं इस स्थिति को मिनिस्टर साहिब के नोटिस में लाना चाहता हूं ताकि वह Industries को उजड़ने से बचा सकें । यहां पर होता क्या है ? सोशलिस्टिक पैट्रन के नाम पर Small-scale and cottage Industries को फरोग देने की बाबत बड़ा प्रचार किया जाता है । इन के बारे में बड़ी चर्चा होती है और फ़ख्र के साथ कहा जाता है कि पंजाब हिन्दुस्तान में बहुत आगे है । लेकिन अब position यह होगी कि हमारी सरकार ने और सैंटर की सरकार ने इस साल जो levies और Taxes बढ़ाए हैं उन से इन छोटी दस्तकारियों को बहुत सख्त धक्का लगेगा । आप देखें कि सस्ता गर्म कपड़ा और शाडी यार्न के कम्बल अमृतसर में इतनी ज्यादा तादाद में बनते हैं कि वह वहां से सारे हिन्दुस्तान को supply किए जाते हैं । आम कम्बल की कीमत तीस, चालीस या पचास रुपए होती है लेकिन अमृतसर इस शाडी यार्न के कम्बल को दस दस रुपए में बेचता है और जो गर्म कपड़ा आप को आम हालात में बीस पच्चीस रुपए गज़ मिलेगा वह अमृतसर से दस बारह गज़ रुपए मिल सकता है । लेकिन, स्पीकर साहिब, आप अन्दाजा लगाएं कि इन नए टैक्सों के फलस्वरूप क्या अवस्था होगी ? वहां अमृतसर के अन्दर छोटे छोटे कारखाने लगे हुए हैं जो कि कपड़ा बनाते हैं । चार-चार पांच-पांच power looms के वह कारखाने हैं । वहां पर औसतन 10 रुपए फ़ी गज़ की कीमत का गर्म कपड़ा तैयार होता है । उन पर 10 फी सदी के हिसाब से टैक्स लगा है जिस का मतलब यह हुआ कि अगर एक पावर लूम पर एक दिन के अन्दर 60 गज़ कपड़ा तैयार होता है तो उसपर 60 रुपए रोज़ाना का टैक्स लगेगा यानी अगर औसतन चार पावर लूम्ज़ एक कारखाने पर लगी हों और वह महीने में 25 दिन काम करें तो 240 रुपए प्रति दिन के हिसाब से एक महीने में उस कारखाने के मालिक को 6,000 रुपया इस टैक्स का ही देना पड़ेगा जो कि 72,000 रुपए सालाना बनता है । आप अन्दाज़ा लगाएं कि अगर चार पावर लूम वाले आदमी को साल में 72,000 रुपए केवल टैक्स के ही देने पड़े तो पंजाब में इस industry की क्या हालत होगी ? (घंटी) स्पीकर साहिब, बस एक मिनट और लेकर खतम कर दूंगा ।

श्री अध्यक्ष : अब एक सैकेंड भी और नहीं दिया जाएगा (Not even a second will be given now.)

श्री बलराम दास टंडन : मैं details में नहीं जा रहा । बस wind up करने जा रहा हूं ।

श्री अध्यक्ष : आप दस मिनट से यही कह रहे हैं कि बस एक मिनट में खतम करता हूं । अगर आप इसी तरह से धोखा देने लगे तो काम नहीं चलेगा । (For the last ten minutes the hon. Member has been saying that he would wind up in a minute. If he goes on behaving like that, it won't be possible to proceed with the business of the House.)

श्री बलरामदास टण्डन : बस इसी बात को खत्म कर के बैठ जाऊंगा । इसी तरह, स्पीकर साहिब, art silk पर भी कुल्हाड़ा चला है । उन को 250 रुपए फी यूनिट प्रतिमास देना पड़ेगा । यह वह छोटे छोटे कारखाने हैं जिन पर लोगों न अपना सब कुछ बेच डाला है । अपने मकान और ज़ेवरात बेचकर उन्होंने इन small industries को लगाया है । इन पर वह तीन तीन सौ रुपया महीना तो मुश्किल से कमाते हैं और अपने परिवार का गुज़ारा करते हैं, आप खुद अन्दाज़ा लगाएं कि वह इस कदर टैक्स कैसे दे सकेंगे । ऐसी अवस्था जगाधरी वगैरा में है जहां कि बरतन बनते हैं । इसलिए मैं सरकार से पूछता हूं कि इन small-scale industries को बचाने के लिए उसने क्या युक्ति सोची है, भारत सरकार से क्या बातचीत की है ? अगर पंजाब सरकार उन बेचारों की मदद नहीं कर सकती, उनको बचा नहीं सकती तो मैं समझता हूं इस महकमा को खत्म कर देना चाहिए और वज़ीर साहिब इस मुसीबत को जो पंजाब की industry पर Centre की तरफ से आई है टाल नहीं सकते तो इन्हें इस्तीफा दे देना चाहिए । मैं पूरे ज़ोर से कहूंगा कि अगर वज़ीर साहिब पंजाब की industry का गला घुटने से बचा नहीं सकते तो इन्हें गद्दी से अलग हो जाना चाहिए । इन शब्दों के साथ धन्यावाद करता हूं कि आप ने मुझे टाईम दिया ।

OBSERVATIONS MADE BY THE SPEAKER REGARDING WALK OUT STAGED BY A LADY MEMBER

श्री अध्यक्ष : मैं अर्ज़ करना चाहता हूं कि यह तो पहले बोलने वाले थे इस लिए मैं ने leniency show की है । Members को पहली bell पर wind up करना शुरु कर देना चाहिए ।

जैसा कि hon. Members जानते हैं कल जब डिप्टी स्पीकर साहिब Chair में थे तो एक सदस्या महोदया ने walk-out किया । चूंकि वह उनकी eye catch न कर सकीं इस लिए कहने लगीं कि मैं walk-out करती हूं । मैंने proceedings देखी हैं । मैं आप को यह बताना चाहता हूं कि इस तरह eye catch न कर सकने पर अगर कोई Member demonstrate कर के walk-out करें तो यह House की और chair की Contempt है । मैं इस Lady Member के खिलाफ action ले रहा हूं और जो वह Assembly premises में House के बारे प्रचार करती हैं उस के लिए भी action ले रहा हूं । पहले मैं ने पंडित श्री राम शर्मा के कहने पर इन का लिहाज़ कर दिया था मगर अब इन्होंने फिर mis-behave करना शुरु कर दिया है । I am not going to tolerate it. (I would like to state that the hon. Member being the first to speak today I showed some leniency towards him. But the hon. Members should start winding up at the first bell.

Hon. Members, as you are aware, yesterday a Lady Member staged a walk-out when Mr. Deputy Speaker was in the chair. Because she could not catch the eye of the

Chair, she said that she was staging a walk-out. I have gone through the proceedings. I would like to inform the House that it is Contempt of the House as well as the Chair to demonstrate and stage a walk-out because of not being able to catch the eye of the Speaker. I am taking action against this Lady Member for this demonstration as well as for carrying on propaganda against the House within the Assembly precincts. Earlier I had shown leniency to her on the recommendation of Pandit Shri Ram Sharma but she has started mis-behaving again. I am not going to tolerate it.

श्री बलराम दास टंडन : आप की रिश्तेदार हैं, कुछ लिहाज़ करें ।

श्री अध्यक्ष : रिश्तेदार तो अब वह सरदार सरूप सिंह की है (हंसी) मैं यह भी बता दूं कि मैं ने इस बात को भी देख लिया है कि जहां मुझे शक पड़े कि कुछ balance खराब हो गया है तो वहां भी मेरी कुछ powers हैं । मैं उसके तहत भी proceed करने वाला हूं । (Now she is related to Sardar Sarup Singh. (*Laughter*) I may inform the House that I have ascertained that where a Member is suspected of having lost balance of mind I am vested with powers to deal with such a Member and I propose to proceed accordingly.)

Sardar Sarup Singh : Sir, I wish to submit that more consideration may be shown to the Lady Member, who walked out yesterday.

श्री अध्यक्ष : अगर आप मेरे दफ़्तर में आएं तो मैं आप को उस दिन की कार्यवाही पढ़ा दूंगा कि क्या फैसला हुआ था । अगर कोई चुप चाप उठ के बाहर चला जाता है तो उसे ignore किया जा सकता है हालांकि वह भी contempt है, लेकिन जो इस तरह से demonstrate करके जाए उसे ignore नहीं किया जा सकता । Therefore, I am not going to have any soft corner for this Lady Member. अगर मेरा सगा भाई और सगी बहन भी ऐसी बात करे तो कान से पकड़ कर बाहर निकाल दूंगा । मैं यहां पर हाउस की dignity और decorum के लिए बैठा हूं । बाकी यह अलग बात है कि चूंकि human temper है, इस को कभी मैं सह जाता हूं और कभी आप मान जाते हैं, आपसी accommodation होती है । कभी कभी मैं समझा भी देता हूं भाई की तरह लेकिन जहां कुछ ढोल हो जाए वहां और बात हो जाती है. . (If the hon. Member comes to my Chamber, I will show him the proceedings of that day and the decision arrived at. If any hon. Member leaves the House silently, then that can be ignored although that too is a Contempt of the House, but

to stage a walk-out with such a demonstration cannot be ignored. Therefore, I am not going to have any soft corner for this Lady Member. If my real brother or real sister were to indulge in such a behaviour I would throw him/her out by the ear. I am here to maintain the dignity and decorum of the House. Some consideration is, however shown for the human temper. It is a matter of mutual accommodation, some times I agree to their suggestions while at others the hon. Members give in. sometimes, I bring round the hon. Members like a brother but in case of imbalance, it becomes altogather a different matter....)

मौलवी अब्दुल गनी जार :

नशा पिला के गिराना तो सब को आता है,

मज़ा तो जब है कि गिरतों को थाम ले साकी ।

जनाब, आप के इख्तयारात बड़े wide हैं, आप उसे मुआफ कर दें ।

श्री अध्यक्ष : कौन है साकी, आप या कि वह मेम्बर । (Who is the 'Saki'; the hon. Member saying this or the one for whom he is pleading ?)

Sardar Sarup Singh : Sir, I request that more latitude be shown to the Lady Member.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : स्पीकर साहिब, आप ने यह देखा होगा कि उनका behaviour पहले से बहुत अच्छा है । अगर आप पिछले साल से मुकाबला करें तो सिवाए इस बात के जो उन्होंने कल walk-out किया और कोई बात ऐसी नहीं की । मेरा ख्याल है कि अगर आप इस बार छोड़ दें तो और भी अच्छी तरह से behave करेंगी ।

श्री अध्यक्ष : छोड़ना क्या है मैंने । मगर आप ही जिम्मेदार होंगे फिर न कहना । (What is there to be spared ? The hon. Member will have to take the responsibility for her behaviour in future.)

सरदार सरूप सिंह : हम समझा लेंगे ।

श्री अध्यक्ष : आप अब लीडर बनें हैं । पंडित श्री राम शर्मा इस में फ़ेल हो चुके हैं आप उन से सलाह कर लें । उन्होंने तो काफी tact से काम लिया था मगर कामयाब न हो सके । (The hon. Member has become her Leader only recently. He may consult Pandit Shri Ram Sharma even though he did not succeed despite all the tact that he brought to bear in the matter.)

श्री सरूप सिंह : आप मुझे वक्त दें ।

श्री अध्यक्ष : अच्छी बात है । मैं शर्मा जी की दाद देता हूं जिस तरह उन्होंने उसे काबू में रखा । (All right. However, I appreciate the way Pandit Shri Ram Sharma kept her in check.)

RESUMPTION OF DISCUSSION ON THE DEMANDS FOR GRANTS 43—INDUSTRIES AND SUPPLIES

चौधरी लहरी सिंह (घनौर) : साहबेसदर, मैं ज़्यादा वक्त न लेता हुआ दो चार बातें ऐसी करना चाहता हूं जिन पर मिनिस्टर साहब ध्यान दें । यहां पर और बाहर सारे पंजाब में industrial development का ढोल पीटा जा रहा है लेकिन अगर देखा जाए तो क्या पंजाबी रीजन, क्या हरियाना रीजन हर जगह गरीब तबका जिस के पास आमदनी का कोई ज़रिया नहीं है उसके लिए Industrial Development में एक रत्ती भर भी हिस्सा नहीं है । कहा जाता है कि टाटा यह करता है, बिरला यह करता है और उसकी इंडस्ट्रीज़ को गिन कर facts and figures तैयार कर लिए जाते हैं । मगर छोटे छोटे लोगों को क्या मिलता है यह कोई नहीं देखता । कांग्रेस गवर्नमैंट कहा करती थी कि हम socialistic pattern लाएंगे लेकिन आज पब्लिक की आमदनी में बिलकुल इज़ाफा नहीं हो रहा । जो बड़ा है वह बड़ा होता चला जाता है और जो गरीब है वह और गरीब होता चला जा रहा है । इस से हमें और पब्लिक को बड़ी मायूसी होती है । देहात के हरिजनों और छोटे मुज़ारों का कुछ नहीं बन पा रहा है । यह गरीब तब का आशा लगाए बैठा था कि कांग्रेस गवर्नमैंट के आने पर उसे ज़रूर आराम मिलेगा लेकिन वे सब मायूस हो रहे हैं । पहले ज़मीन की बात कही जाती थी कि इन लोगों को ज़मीन दी जाएगी और कुछ को दी भी गई । लेकिन मसला ज्यों का त्यों रहा क्योंकि खाली ज़मीन से काम नहीं चल सकता । ज़मीन कितनों को दी जा सकती है । शहर में भी एक ऐसा तबका है जो यह सोचा करता था कि उसे भी ज़मीन मिलेगी लेकिन अब इतने साल के बाद वह भी समझ गया कि नहीं ज़मीन न तो मिलने की ही है और अगर मिली भी तो उससे काम नहीं चलेगा ।

दूसरी बात जो पब्लिक चाहती है वह है स्माल स्केल इंडस्ट्रीज़, काटेज इंडस्ट्रीज़ । इस के लिए भी कुछ नहीं हुआ जो कुछ हुआ भी उससे छोटे आदमियों को फ़ायदा नहीं पहुंच रहा सिर्फ बड़े आदमी उससे फायदा उठा रहे हैं । जापान छोटा सा मुल्क है लेकिन उसने काटेज इंडस्ट्रीज़ में बहुत ज़्यादा तरक्की की है और दुनियां के अन्दर बग़ैर किसी रुकावट के खरीदा जा रहा है । लेकिन एक हमारा देश है कि जो इतना बड़ा होते हुए भी इस दिशा में तरक्की नहीं कर पाया है । अगर यही हाल रहा तो यह सरकार जो सोशलिस्ट पैटर्न की बात करती है वह झूठी साबित होगी ।

हमारी सरकार एक तरफ तो शिक्षा की तरफ ध्यान दे रही है और दूसरी तरफ बेरोज़गारी बढ़ा रही है तो इस का क्या नतीजा होगा ? यह कभी सोचा ? इस का नतीजा होगा revolution क्योंकि French Revolution यह बतलाता है कि पढ़ा लिखा आदमी ज़्यादा देर तक भूखा नहीं रह सकता । यह जो पढ़े लिखे बेकार हो रहे हैं यह बम्ब तयार हो रहे हैं और यह बेकारी जो है वह बारूद तैयार हो रही है और एक दिन आएगा कि डंडे के ज़रिए से यह democracy खत्म हो जाएगी ।

आज जनता के लिए जो काम इस सरकार को करना चाहिए था वह नहीं हो रहा है और अपनी सरकार होते हुए भी काम अंग्रेज़ों की तरह कर रही है । ऐसा नहीं होना चाहिए । मैं boldly इस बात को कहता हूं कि जो स्कूल और कालेजिज़ शिक्षा देकर लोगों को बेकार कर रहे हैं उन्हें technical colleges और स्कूल्ज़ बनाइए ताकि वहां से पढ़ कर लोग कामयाबी हासिल कर सकें और ज़िन्दगी में कुछ कर सकें । प्राइमरी से ले कर कालेजों तक अगर compulsory industrial शिक्षा नहीं दी जाती तब तक आप का काम नहीं चल सकता । यह जो आप की नाचने कूदने वाली पार्टियां हैं यह कुछ नहीं कर सकतीं । आप हर वक्त यह कह देते हैं कि मुश्किलात हैं लेकिन इनको तो आपने ही हल करना है । मेरे ज़िले में एक इंडस्ट्रियल स्कूल है जब हमने कहा कि यह नाकाफ़ी है तो मुझे कहा गया कि एक टैक्नीकल स्कूल और बना देंगे । लेकिन उससे क्या होगा ? क्योंकि जो trained हो कर निकलेंगे वह लोग तभी काम में आ सकते हैं जब बड़े कारखाने लगें छोटी इंडस्ट्रीज़ के लिए वह भी काम नहीं दे सकते ।

मैं जनाब कहना चाहता हूं कि अलीगढ़ के ताले मशहूर होते थे लेकिन पंजाब में एक भी स्कूल ऐसा नहीं बना जिस का मुकाबला हम अलीगढ़ के साथ कर सकें । मैं समझता हूं कि इस तरह का ढोंग ज़्यादा देर नहीं चल सकता और अगर गरीब की तरफ ध्यान न दिया गया तो अवश्य देश में revolution आएगा । इस लिए मैं समझता हूं कि लुध्याना, अमृतसर, पटियाला जहां कहीं भी कारखाने हों वहां पर कानून के ज़रिये हरेक industry की capacity के मुताबक training का प्रबन्ध करें । मेरे time में Central Workshop, Amritsar के अन्दर इस तरह की training का प्रबन्ध किया गया । क्लेयर साहब ज़िन्दा नहीं हैं, मैंने उन से दरखास्त की और उन्होंने 100 उम्मीदवारों को डेढ़ साल के लिए भेज दिया । नतीजा यह हुआ कि वे लड़के आज ढ़ाई तीन सौ रुपये माहवार कमा रहे हैं । इस लिए मैं अर्ज़ करता हूं कि क्योंकि एक दम change करना मुश्किल है इस लिए कानून के ज़रिए कारखानों में training का प्रबन्ध किया जाए । Elections से पहले यह कानून बना दें तो इस का असर और भी अच्छा पड़ेगा । इस के साथ मैं यह भी अर्ज़ करूंगा कि इन लड़कों को training के period में वज़ीफे भी दें ताकि उन लड़कों को encouragement हो ।

तीसरी बात मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि Co-operative Societies चलाएं । मैंने आज तक कोई भी Co-operative Society effective way में काम करती हुई नहीं देखी । इस की एक वजह यह है कि small-scale industries के मिनिस्टर और हैं और Co-operative Societies के Minister और हैं और यह Minister ऐसे हैं जिन्हें Co-operative का अहसास ही नहीं इस लिए मैं समझता हूं कि आप ऐसा कदम उठाएं जिस से कि Co-operative societies सही मानों में function करें । सिर्फ घर वालों, रिश्तेदारों या सगे सम्बन्धियों की Co-operative Societies बनाने से इस तहरीक को हम फरोग नहीं दे सकते । जब तक मुहल्ले वालों या शहर

वालों के आपसी सहयोग से कोआप्रेटिव सोसायटियां नहीं बनाई जाएंगी तब तक इस काम में सफलता नहीं मिल सकती । आज कोआप्रेटिव डिपार्टमैंट के अफसरों की हालत यह है कि जब तक उनकी सलामी पूरी न हो वे इन्हें insolvent declare कर देते हैं । इस बात की तरफ ध्यान दिया जाए ।

चौथी बात मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि चूंकि ग़रीब के पास सरमाया नहीं होता इसलिए अगर कोई ग़रीब आदमी कोई industry लगाए तो गवर्नमैंट भी उसमें हिस्सा ले और पूरी तरह से guidance दें ।

आखिर में मैं यह अर्ज़ करता हूं कि हरियाना की बहुत बुरी हालत है और वहां पर कोई भी industry नहीं, घी की industry भी खत्म हो रही है । बहादुर गढ़ और सोनीपत को छोड़ कर बाकी सारे हरियाने में कहीं कोई बड़ी industry नहीं और आम तौर पर जितने भी सरमायादार हैं वे सब लाला जगत नारायण के भाई हैं । हम खुश हैं कि वे वहां पर हैं लेकिन हमें अफसोस होता है कि आज कोई भी ऐसा Minister नहीं जिस का रहना-सहना या बोलना-चालना हरियाना का हो । इसलिए मैं दरखास्त करूंगा कि Minister साहब facts and figures से बताएं कि हरियाना पर कितना खर्च हो रहा है ताकि हम लोगों को बता सकें कि तुम्हारे लिए कांग्रेस सरकार इतना खर्च कर रही है ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦੱਖਣ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਟੰਡਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ figures ਤਾਂ ਬਹੁਤ display ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਹਿਜ਼ propaganda ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਤਾਂ agree ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ industry ਲਈ ਜੋ 2 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ provision ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੈਸੇ ਥੋੜੇ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੋ ਰਖੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੇ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ industry ਲਈ ਰਕਮ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਮਹਿਜ਼ ਜ਼ਰਾਇਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਬਲਕਿ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਈ industry ਦਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਟੰਡਨ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਜਦੋਂ ਟੈਕਸਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਅਨਰਥ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਨਤਾ ਲੁਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਟੈਕਸ ਲਗਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਧ ਦੇਣੇ ਹੀ ਪੈਣੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ industry ਲਈ ਵਧ ਪੈਸਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ tax ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਟੈਕਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਕਿਥੋਂ ਦੇਵੇਗੀ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਪਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਅਗੇ ਖਰਚ ਕਰੇਗੀ ।

ਦੂਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ State Employment Insurance Scheme ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ Industries Department ਨੇ ਕੋਈ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਹੋ ਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ employees ਲਈ ਅਤੇ labour ਦੀ employment ਲਈ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਜਿਹੜੀ second ਬਿਹਤਰ ਚੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਕਿ labour ਲਈ Provident Fund Scheme ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਤਨੇ worker ਕੰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ। ਅਜ ਉਹ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜੋ work ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸੇ Scheme ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੀ ਇਕ side ਵਿਖਾਈ ਹੈ ਦੂਜੀ side ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ; ਮੈਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ industry ਨਾਲ ਬੜਾ ਤਾਲੁਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕਾਫੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ ਸੂਬੇ ਵਿਚ industries ਵਿਚ ਹੋਈ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸੂਬੇ ਵਿਚ 400 ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਖੁੰਭਾਂ ਵਾਂਗ ਉਗੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ industrial workers ਨੂੰ train ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਇਕ Central Industrial Training Institute ਖੁਲਦੀ ਪਈ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ industries ਲਈ instructors ਹੀ train ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ 11 ਨਵੇਂ Training Centres ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਖਰੀ ਵਖਰੀ industries ਲਈ labourers train ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ industries ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ co-operation ਦੇਣ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸੂਬਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਜਿਹੜਾ heavy industry ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਇਥੇ ਕੋਈ big industry ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਗਈ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਜੋ ਹੁਣ 9 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ machine tool plant ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੀ ਇਹ big industry ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਥੇ ਹੋਰ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ factories ਲਗਣਗੀਆਂ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇਣ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਕੋਸੀ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ (Interruption by Chaudhri Lahri Singh) ਹੁਣੇ ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਗਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਨੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣੇ Industrial Co-operative Societies ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ target ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ 1,800 Industrial Co-operative Societies ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਪਰ ਇਥੇ 2,500 Industrial Cooperative Societies ਬਣ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ ਲਹਿਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ information ਲਈ ਦਸ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜ਼ਰਾ ਦੇਖਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ societies ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ]

ਫਿਰ textile industry ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ industry ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ weaving Training Institute ਹੈ ਔਰ ਫਗਵਾੜੇ ਵਿਚ ਇਕ textite mill ਵੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਮਿਲ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਟੰਡਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ economy ਵੀ ਇਸੇ industry ਤੇ depend ਕਰਦੀ ਹੈ ਔਰ 20 ਤਾਂ ਵਡੀਆਂ weaving factories ਹਨ ਔਰ 1,000 ਉਹ units ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ power ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ main centre ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਨਾ ਨੇ, ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੂਬਾ ਬੰਬਈ, ਮਦਰਾਸ ਔਰ ਕਲਕਤੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ lead ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕਈ ਐਸੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ production ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸੂਬਾ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ lead ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ cycle ਔਰ cycle parts manufacture ਵਿਚ ਸਾਰੇ India ਵਿਚ lead ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ sewing machines ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । Utensil making ਦੀਆਂ 225 units ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਔਰ ਜਗਾਧਰੀ ਵਿਚ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਜੋ 6 ਕਰੋੜ 50 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ ਔਰ ਇਹ ਵੀ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ leading industry ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੌਜ਼ਰੀ ਵਿਚ quality ਔਰ quantity ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਲੁਧਿਆਨਾ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ lead ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਫਿਰ scientific implements ਦੀ industry ਵਿਚ ਅੰਬਾਲਾ ਸਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ lead ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਹੌਜ਼ਰੀ ਦੀਆਂ 920 units ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਉਹ 4 ਕਰੋੜ 25 ਲਖ ਦੇ ਲਗ ਭਗ first class goods ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਥੋਂ ਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਾਹਰਲਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ fine ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਥੇ produce ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ । Machine tools ਦੀਆਂ ਬਟਾਲੇ ਔਰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਕਈ factories ਹਨ । ਉਹ 4 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ machine tools ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੌਲਤ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਖ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੌਲਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਪਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਪਈ । ਇਹ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਪਈ ਹੈ ਪਰ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਮ ਖੁਲ੍ਹਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤਆਵਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਦੀ ਮਾਰਫਤ Industries ਦੇ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ hard coke ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੈ । ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ 8, 9 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ hard coke ਦੀ ਬੜੀ ਤੰਗੀ ਹੈ । ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਹਨ ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ industrialists ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ । ਫਿਰ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ pacify ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ position ਇਹ ਹੈ

ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ Industrial Estates ਦੀਆਂ units ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ quota ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ district quota holders ਦੀ ਤਕਲੀਫ ease ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਹਾਲੇ ਉਥੇ ਦਿਕਤ ਹੈ ਅਤੇ 80 per cent ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਯਾ ਤਾਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਯਾ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਹਲੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਬਟਾਲੇ ਦਾ ਮਸਲਾ ਤਾਂ ਹਲ ਕਰ ਆਏ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਨੇ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ । ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੱਡੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਤੇ ਜੇ ਦੂਜੇ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲੋਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਮਨਿਸਟਰ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰੇ ।

ਫਿਰ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਹਿਲੇ ਸਾਨੂੰ pig iron Burn Company ਕੋਲੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤੋਂ supply ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਜਿਹੜਾ pig iron supply ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਦੋ ਕਮੀਆਂ ਨੇ । ਇਕ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ quality inferior ਹੈ ਔਰ ਦੂਜਾ ਉਹ bigger size ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਥੇ ਵਰਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ਇਹ size ਵੀ ਸਾਡੀ industry ਨੂੰ suit ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਤੀਜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ black sheets, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ supply ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ । Black sheets cycle parts ਔਰ machine tools ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ use ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

Black sheets ਦਾ quota ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ industry ਦਾ ਕੰਮ suffer ਕਰਦਾ ਹੈ । ਚੂੰਕਿ industry develop ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ quota ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ sufficient quota ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ industry ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਰਖ ਸਕਣ Hosiery ਦੀਆਂ 920 units ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 1½ ਸੌ units ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚੋਂ yarn ਦਾ quota ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੀਆਂ 800 ਦੇ ਕਰੀਬ units ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ yarn ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇਸ ਕਾਰਨ industry suffer ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ hosiery ਦੀ industry ਸਭ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਹੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ G. P. Sheets ਦਾ quota ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ । ਅਸੀਂ Industrial areas develop ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਉਪਰ ਛੱਤਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਛਤਾਂ ਨਾ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਛੱਤਾਂ ਪੈਣੀਆਂ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ Central Government ਤੋਂ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ G. P. sheets ਦਾ quota ਵਧਾਇਆ ਜਾਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ Industrial Areas develop

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ]
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ industry ਲਈ land ਵੀ ਸਸਤੀ ਮੁਹੈਈਆ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ power ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਆਈਟਮ ਪੈਸਾ ਹੈ । ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ industry ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ State ਵਲੋਂ industry ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ suggestion ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੈਂਕ ਹਨ । Central Bank ਹੈ, State Bank ਹੈ, Punjab National Bank ਹੈ । Punjab National Bank ਦੀਆਂ 387 ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 145 Branches ਹਨ ਇਸ Bank ਦੇ ਸਾਰੇ deposits 141 ਕਰੋੜ ਹਨ ਉਸ ਵਿਚੋਂ 104 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਇਕਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਮਦਰਾਸ, ਕਲਕੱਤਾ, ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਇਸ Bank ਦਾ 70 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ invested ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਰਫ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ investment ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ food grains ਅਤੇ commercial goods ਉਪਰ ਹੋਈ ਹੈ Industry ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈ 2, 3 ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿਰਫ ਜਗਾਧਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਡੀ. ਡੀ. ਪੁਰੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਹਨ । ਪੰਜਾਬ ਦਾ major ਹਿਸਾ ਹੈ depositers ਵਿਚ ਪਰ investment ਐਥੇ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ । ਲੁਧਿਆਨੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ urge ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ industry ਦੀ development ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ ਕੇ R. K. Machine Tools ਅਤੇ Sethi Industries ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆਂ ਭੁਖ ਲਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ tools ਜਰਮਨੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਪਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਕਰ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰੋੜ ਕੇ, ਦਬਾ ਕੇ ਪੈਸੇ ਲੌ ਤਾਂ industry ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । State ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ industry develop ਕਰੇ, unemployment ਦੂਰ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਭਾਈ undue criticism ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇਵੇ । ਐਨੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

श्री अध्यक्ष : कँवरानी साहिबा अब आ गई हैं । इससे पहले कि कोई और बात चले, जैसा कि मैंने आप को कहा था कि she was guilty of the Contempt of the Chair पहले उन्हें इस बात के लिए regret करना पड़ेगा । अगर वह regret नहीं करेंगी तो house से withdraw कर जाएं । (Kanwarani Sahiba has now come in. Before we proceed further, just as I informed the House earlier she was guilty of the Contempt of the Chair, she should, therefore, first express regret for that. If she does not express regret then she should with draw from the House.)

Sardar Sarup Singh : Sir, the Lady Member may be shown latitude, and no action be taken against her.

Mr. Speaker : I have great regards for the Leader of the Panthic Group, but the Lady Member must express regrets over the incident.

Kanwarani Jagdish Kaur : Sir, I was not given time to speak...

Mr. Speaker : No explanation, please. Either the Lady Member should offer unqualified regrets or withdraw from the House.

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਜਨਾਬ...

Mr. Speaker : No, please. The Lady Member will have to offer unqualified regrets or withdraw from the House.

ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕਲ੍ਹ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਜੋ walk-out ਕੀਤਾ against not catching his eye ਉਸ ਲਈ ਮੈਂ regret ਕਰਦੀ ਹਾਂ । (No please. The lady member will have to offer unqualified regrets or withdraw from the House. She should say—

"I express regret for the walk out staged by me yesterday against not catching the eye of the Deputy Speaker when he was in the chair".)

Kanwarani Jagdish Kaur : I regret, Sir.

लाला जगत नारायण चोपड़ा (जालन्धर शहर-दक्षिण पश्चिम) : स्पीकर साहब, अगर किसी सूबे की खुशहाली को जानना हो तो उस सूबे की industry और agriculture से उसका अन्दाज़ा लगाया जा सकता है । मैं समझता हूं कि industry और agriculture किसी सूबे की तरक्की के दो पहिए हैं । लेकिन बड़े दुख का मुकाम है कि agriculture के मुकाबला में industry पर हमारी सरकार ने अगले साल के लिए सिर्फ 2,06,98,309 रुपए की रकम ही मखसूस की है । मुझे इस बात का अफसोस नहीं कि ज़रायत की तरक्की और इमदाद के लिए क्यों 18 या 19 करोड़ के करीब रुपया रखा गया है । मगर सवाल तो यह है कि ज़रायत और सनअत को एक ही सतह पर रखना चाहिए । अगर एक ही सतह पर नहीं रखना तो कम से कम इस बात का तो ख्याल करना ही चाहिए कि इन दोनों मद्दों में इतना भारी difference न हो कि ज़रायत पर industry के मुकाबले में 9 गुना खर्च किया जाए । आप कहेंगे कि 19 करोड़ रुपया कैसे बनता है । वह भी मैं आप को बताता हूँ । [illegible] :—

		रुपया
Irrigation पर खर्च होगा	:	3,70,57,700
Irrigation Captial पर खर्च होगा	:	4,27,28,860
Community Development पर खर्च होगा	:	2,67,85,300

[श्री जगत नारायण चोपड़ा]

Animal Husbandry पर खर्च होगा .. 1,18,97,800

Forest पर खर्च होगा .. 1,65,72,140

Revenue पर जो जरायत से इकट्ठा होता है .. 3,09,19,500

और इसी तरह दूसरे खर्च जरायत पर जो किए जाते हैं उन को मिला कर कोई 20 करोड़ के करीब रकम बनती है । फिर जो floods के सिलसिले में मदद दी जानी है वह इसके अलावा है । वह भी कोई 5 या 6 करोड़ रुपया है । इस तरह practically 33 फी सदी या 40 फी सदी के करीब amount सिर्फ जरायत के लिए allocate की गई है । बावजूद इस बात के कि हमारा सूबा foodgrains में surplus है, हमें जो wheat खिलाई जाती है वह अमरीका से मंगवा कर खिलाई जाती है और उस पर भी सरकार नफा कमाती है । लेकिन मैं आप के द्वारा पंजाब गवर्नमैंट से पूछता हूं कि industries के लिए इतनी कम रकम क्यों रखी गई है । पंडित जवाहर लाल नेहरू जहां जाते हैं पंजाब के लोगों की तारीफ करते हैं । जब बंगाल, मद्रास, बम्बई में जाते हैं तो पंजाब की तारीफ करते हैं । वह इसलिए नहीं करते कि यहां पर small-scale industries हैं बल्कि वह पंजाबियों की spirit को दूसरों के सामने रखते हैं कि यह वह truncated सूबा है जहां कुछ नहीं तो एक करोड़ के करीब refugees partition के वक्त आए और जिस हालत में आए उसका तो आप को इलम ही है । यह credit उनको मिलना चाहिए कि इतनी मुसीबत के बावजूद उन्होंने अपनी हिम्मत से पंजाब में industries को खड़ा किया । गवर्नमैंट को यह नहीं समझना चाहिए कि हम ही इन industries को चला रहे हैं । और हम ही इनकी मदद कर रहे हैं ।

वह लोग जो उधर से आए हैं उन्होंने अपने ज़ेवर बेच दिए, असासा बेच दिया तब कहीं जा कर अपने पांव पर खड़े हुए हैं । और मैंने इन families को काम करते देखा है । सब के सब मैम्बर्ज काम में जुटे रहते हैं, बड़ा लड़का lathe चला रहा होता है, छोटा कोई और part तैयार कर रहा होता है, कोई और लोहा घिस रहा होता है । इस तरह इन लोगों ने अपनी हिम्मत से आप काम चलाया है मगर credit सरकार लेती है । सरकार ने तो सिर्फ इन लोगों के लिए 20, 25 लाख रुपया ही loan का रखा है और वह भी अपने चहेतों को ही बांटा है, असली काम करने वालों को तो मिला ही नहीं । वह बेचारे 20, 20 घन्टे काम करते हैं । यह ठीक है कि पंजाब में small-scale industry का काम बढ़ा है मगर वह लोगों की हिम्मत का नतीजा है और उसने अभी अपने पांव पर खड़े होना है, इस को मदद की जरूरत है । मगर हमें यह बात माननी पड़ेगी कि पंजाब को large-scale industry की जरूरत है । हमारी बेकारी तभी दूर हो सकेगी । पंजाब सरकार ने industry के लिए दो करोड़ छः लाख रुपया रखा । इस में से करीब 70, 80 लाख रुपया तो तन्खाहों का ही होगा और 25, 30, 40 लाख रुपया हर साल surrender

कर दिया जाता है । अब जो करोड़ या सवा करोड़ रुपया बच रहा, इस से क्या हो सकता है सारे सूबा में । इस बारे 'Tribune' के industrial critic ने भी कहा है कि large-scale industry बहुत बड़े पैमाने पर यहां खुलनी चाहिए । स सिलसिले में मैं अर्ज़ करता हूं कि मैं यह नहीं कहता कि यह पैसा किसी बड़े सरमाया-दार को दें ताकि वह large scale industry चलाए नहीं गवर्नमैंट खुद चलाए, किसी Co-operative society को दे या कुछ और करे। आज तो हालत यह है कि हमारी industry यहां से भाग भाग कर बम्बई और कलकत्ते चली गई है ।

उद्योग-मंत्री : आप ने उसे भगा दिया हम तो वापस लाए हैं । (*Interruption*)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : अब तो आप 5 साल से इन गद्दियों पर बैठे हैं । हमें क्यों ताना देते हैं । Tribune का industrial critic यह कहता है:—

> "In this connection, it would be relevant to recall the recommendations of the experts who conducted a detailed economic survey of the State about 18 months ago. These experts made a pointed reference to the financial handicap and emphasized the need for large-scale industries in Punjab in order to ensure standardisation in the quality of goods, reduction in costs and better organisation so as to facilitate exploitation of markets farther afield. The report of the survey observes : "There is a strong case for the State Government to play an active role in the supply of industrial finance. The aid given by the State Government hitherto has been only for small industries. The sphere of State assitance should now be extended to cover bigger industries as well." The present small-scale establishments can serve as subsidiaries to large factories."

यह मेरी राए नहीं है । मैं अर्ज़ करना चाहता हूं कि बेकारी दूर करने के लिए large-scale industry कायम करनी चाहिए । सरकार इस तरफ तवज्जुह नहीं देती, पंजाबी मेहनती है, efficient है, काम कर सकता है । यहां के business-men, technicians और Engineers सब जगह पहुंचे हुए हैं मगर सरकार ने इन को large-scale industry में काम करने का मौका नहीं दिया ।

उद्योग मंत्री : अगर आप इजाज़त दें तो लाला जी से मैं सिर्फ एक बात पूछना चाहता हूं । (*Interruptions*) जिन चार सालों के लिए लाला जी वज़ीर रहे उन में हर साल average कितना loan industry को दिया जाता था, इन्होंने कितनी large-scale industry यहां attract की और यह उन दिनों अब के मुकाबले में industries पर कितना खर्च करते थे ?

श्री जगत नारायण चोपड़ा : उन दिनों तीन co-operative mills बनी थी .... (*Interruption*)

उद्योग-मंत्री : उस वक्त 4 या 5 लाख सालाना कर्ज़ का दिया जाता था अब 45 लाख रुपया रखा है । (*Interruption*).

श्री अध्यक्ष : साबका वज़ीर होना भी एक handicap है । (It is a handicap to be a former Minister.)

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਸਵਾਲ ਬੜਾ unchivalrous ਹੈ, ਇਹ Industry Minister ਨਹੀਂ ਸਨ ।

Mr. Speaker : But he was a Member of the then Cabinet.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : स्पीकर साहिब, चौधरी लहरी सिंह जी ने बड़ी अच्छी suggestion दी और कहा कि Industrial Schools खोलने चाहिएं जहां industry बारे training दी जाए । मगर इन को पता ही नहीं कि इन को तो दूसरे स्कूलों के लिए भी उस्ताद नहीं मिलते, Science Teachers नहीं मिलते यह Industrial Schools क्या खोलेंगे । यह सारी चीज detail में मैं कल Education की मांग पर पेश करूंगा । (*Interruptions*)

Mr. Speaker : No interruption, please.

लाला जगत नारायण : बस, जनाब, मैं एक दो बातें ही कहना चाहता हूं । यह जो लार्ज-स्केल इंडस्ट्रीज हैं उनके लिए कुछ नहीं किया जा रहा है । स्पीकर साहिब, आप को याद होगा कि handloom scandal पर बहुत कुछ कहा गया था । यह scandal भी अमृतसर में ही हुआ और वज़ीर साहिब ने उसकी इन्क्वाइरी के लिए कहा और उसके मुताबिक इन्क्वाइरी हो रही है । (विघ्न)

श्री अध्यक्ष : मेरे इतने दूर होने से मुझे सारी बातें सुनाई नहीं देती, लेकिन इस से यह न समझिए कि हर तरह की बातें करने का हक हो गया । (I, being at a considerable distance, am unable to listen to what he says. But it does not mean that he is at liberty to say anything he likes.)

लाला जगत नारायण : जनाब, एक वीविंग फैक्टरी वालोंने बहुत रुपया कमाया और अब वह अपना दूसरा नाम बदल कर कोआपरेटिव सोसाइटी बना कर काम कर रहे हैं । इन लोगों ने पहले वाला सेल्ज़ टैक्स नम्बर वीविंग कोआपरेटिव सोसाइटी के नाम करा दिया । और जो आर्ट सिल्क इस्तेमाल होता है वह अमृतसर की खड्डियों पर चल नहीं सकता लेकिन इन लोगों ने ले लिया । इस कम्पनी के पास वैसे चलती तो हैं 8 या 10 खड्डियां लेकिन 25 खड्डियों का लाइसैंस लिया हुआ है और 5 लाख का आर्ट सिल्क कोटा लिया हुआ है । और इससे 10 लाख रुपया कमाया है । और इस रुपए में किस का कितना हिस्सा है यह इनको पता होगा । जनाब, बड़ी मज़ेदार बात यह है कि लाइसैंस उसको दिया गया जिसके खिलाफ केसिज चल रहे हैं । उसकी वजह यह है कि वह शख्स इनके नज़दीक है । और यह अक्सर अखबारों में छपता रहता है कि फलां फलां इंडस्ट्रीज वाले पकड़े गए लेकिन यहां आए तो उनके खिलाफ चल रहा केस दब गया । मैं यहां पर एक certified copy पढ़ूंगा जो इस तरह से है—

"नकल कलन्दरा पुलिस मशमूला मिसल नम्बर 59 बटे 3 बाबत साल 1961, बा अदालत श्री एस०पी० करोल साहब, पी ० सी ० एस ० मजिस्ट्रेट दर्जा अव्वल जालंधर नम्बर मुकदमा 59 बटे 3 है ।

जिसके मुख्तसिर हालात हस्ब जेल हैं :—

(१) फरीक अव्वल व दोयम एक मशहूर दड़ा सिट्टा बाज़ अलहदा अलहदा ग्रोह है । फरीक अव्वल का हम्दादी वेदप्रकाश ।

(२) फरीक दोयम की पुश्त पर बिसनसिंह बदमाश बस्ता अलिफ में है ।

(३) फरीक अव्वल व दोयम अपने अपने एजेंट अलहदा अलहदा छोड़कर दड़ा सिट्टा का कारोबार बस्तियों में करते हैं। यह दोनों ही सिक्का बाद हैं।

(४) फरीक अव्वल व दोयम अपने अपने गाहकों को अपने अपने जाल में फंसाने के लिए आपस में खींचा तानी करते हुए पाए गए। जिससे हर दो पार्टी में कशीदगी है। ऐन उम्मीद है कि हर दो फरीक किसी संगीन जुर्म काबले दस्तंदाज़ी पुलिस का सरज़द होना पाया जाए। इस लिए इस्तदुआ है कि हर दो पार्टी के खिलाफ ज़ेर दफा 107-150 ज़ाबता फौजदारी फरमाया जाए। हर दो पार्टी को बज़रिए सम्मन तलब फरमाया जाए।"

यह certified copy है उस मेहर चन्द के खिलाफ और इसी मेहर चन्द के खिलाफ 17-4-1960 को कोटा दिया गया। और वहां के कांग्रेसियों ने इनके पास शिकायत की लेकिन वह बड़े बड़े अधिकारियों के पास गए और कुछ को साथ ले कर जनाब वज़ीर साहिब की खिदमत में पेश हुए और कोटा बहाल हो गया। (विघ्न) मेरे कहने का मतलब यह है, जनाब, कि यह गवर्नमैंट तो आज 10 नम्बर के बदमाशों की है। जो लोग मुस्तहक हैं और जिन्होंने पंजाब का नाम रोशन किया है उनको तो कोटा नहीं दिया जाता और जो बदमाश हैं उनको कोटा दिया जाता है। आज अंधेर मचा हुआ है। जनाब, यह है मदद जो यह पंजाब की इंडस्ट्रीज़ की कर रहे हैं।

अगर यह सरकार यह चाहती है कि इंडस्ट्रीज़ तरक्की करें तो जो suggestion चौधरी लहरी सिंह जी ने लड़कों को टैक्नीकल कालेज खोलने के बारे में दिया है उस पर अमल करना चाहिए। मगर अफसोस तो इस बात का है कि जहां पर तरक्की हो सकती है वहां यह तरक्की नहीं करते। अभी पंडित जी जालंधर गए थे। वहां पर इनको Industrialists की तरफ से मानपत्र भी दिया गया और इन्होंने स्वीकार किया कि इंडस्ट्री में जालंधर lead करता है लेकिन फिर भी वहां पर इंडस्ट्रियल ऐस्टेट नहीं दी गई। यही नहीं अमृतसर जोकि textile के लिए अनबंटे पंजाब में बहुत मशहूर था वहां भी इंडस्ट्रियल ऐस्टेट नहीं है। मेरा कहना यह है कि जहां पर इंडस्ट्रीज़ का काम होता है वहां पर इनको कोशिश करनी चाहिए कि इंडस्ट्रियल ऐस्टेट बनाएं। आखिर में मैं यह कहना चाहता हूं कि जो यह कांग्रेस में काम करवाने के लिए बोगस आदमियों को कोटा देते हैं, यह देना बन्द कर दें और जो वाक़ई मेहनत करने वाले हैं उनको कोटा दें।

श्रीमती ओम प्रभा जैन (कैथल) : माननीय स्पीकर साहिब, हमारे बजट में 2 करोड़ 6 लाख की demand industries के लिए रखी गई। स्पीकर साहिब, मुझे बहुत मायूसी हुई कि Third Plan में 298 करोड़ के बजट में से जिस में से कि 21 करोड़ की Plan पंजाब में Industries Department की थी, को घटा कर 231 करोड़ कर दिया गया। उस हिसाब से 21 करोड़ का जो original outlay industries का था वह proportionately III Plan में 17-18 करोड़ का रहना चाहिए था। और इस मांग का बजट भी कम से कम 3 करोड़ का तो होना ही चाहिए था। इसलिए

[श्रीमती ओम प्रभा जैन]

मुझे इस बात की भी निराशा हुई कि Third Plan का जो final outlay बना है वह हाउस के सामने नहीं आया और न हमें मालूम है कि कितना पैसा Industries Department पर खर्च करना है । बेहतर होता कि Industries Minister बता देते कि 118 rural industrial estates में से कितनी industrial estates बनेंगी ताकि हम अन्दाज़ा लगा सकते कि कितनी final allocation इस Plan में लेनी है । मैं हाउस की information के लिए बताना चाहती हूं कि पिछले साल non-planned scheme 39 लाख की थी और अब 39 लाख से double कर दी गई है । मैं समझती हूं कि चूंकि यह Third Plan का पहला साल है इसलिए गवर्नमेंट को नई स्कीम चालू करने के लिए कुछ स्टाफ़ की ज़रूरत पड़ी है इसलिए 38 लाख से 78 लाख करने की justification हो सकती है लेकिन इसके साथ ही यह भी देखना है कि जब non-plan schemes में इतना पैसा लगाया जा रहा है तो बाकी पैसे में कहां तक plan schemes को चालू किया जा सकेगा । इस लिए मैं Industries Minister से निवेदन करूंगी कि जिस मज़बूती के साथ वे अब तक प्लैनिंग कमीशन से लड़ते आए हैं उसी मज़बूती के साथ funds के लिए लड़ाई जारी रखें ताकि हमारी स्कीमें drop न हों । मैं Industries Minister को मुबारकबाद देती हूं कि यह उनकी मेहनत का नतीजा है कि हमें large industries में काफी पैसा मिला, अब उन की मेहनत से machine tool industry भी पंजाब के लिए मंज़ूर हो गई है, अमरीकन फर्म की collaboration से एक paper mill भी खुल रही है जिस का survey हो चुका है, wool plant और newsprint factory भी पंजाब में लग रही है और loans भी liberally दिए जा रहे हैं । इन सब बातों के लिए वे मुबारकबाद के मुस्तहिक हैं ।

(At this stage Sardar Gurcharan Singh Bajwa, Member of the Panel of Chairman, occupied the Chair.)

सरदार रामदयाल सिंह जी ने कहा कि बहुत से मैम्बरान हिन्दी रिजन के बारे में प्रापेगण्डा करना चाहते हैं । मैं उन्हें बताना चाहती हूं कि यह महज़ प्रापेगण्डा ही नहीं है बल्कि असलियत है कि हरियाना industry में जिस ज़िले से उनका ताल्लुक है पिछड़ा हुआ है । लुध्याना में Agricultural University बन रही है Agriculture College भी है, paper mill भी लग रही है । wool plant भी लग रहा है, industrial colony भी ज़बरदस्त है । इस लिए उनको तो industrial development चारों तरफ ही नज़र आती है । वहां तो Agriculture का भी centre है । और साथ ही industries का भी । इस लिए उनको तो हमारी demand regional और narrow लगेगी । लेकिन यह हकीकत है कि हरियाना पिछड़ा हुआ है इस लिए दूसरे areas के मुकाबले में economy को balance करने की ज़रूरत है । हिन्दी रिजन में केवल नाम क तौर पर industries चल रही हैं इस का अन्दाज़ा इस बात से लगता है कि वहां से loans की applications कितनी आती हैं । इस की वजह यह है कि rural areas में लोगों को बहुत सी बातों का इलम ही नहीं होता

जब तक Government अपने इन्स्पेक्टरों या industrial अफसरों के जरिए लोगों को initiative न दे। पंजाब में rural industrial estates बन रही हैं जिन में से इस साल 10 industrial estates कायम करना चाहते हैं। इन में से हरियाना के area में सिर्फ गुड़गांव और हिसार में खुल रही हैं लेकिन बाकी रोहतक, करनाल और महेन्द्रगढ़ का नामोनिशान नहीं। मैं गवर्नमेंट की तवज्जुह इस बात की तरफ दिलाना चाहती हूं कि जो backward areas को industrial estates देनी हैं वे district headquarters के आस पास नहीं होनी चाहिएं बल्कि interior में होनी चाहिए ताकि उन लोगों को employment मिल सके। हरियाना के areas में floods और water-logging की वजह से लोगों की फसलें तबाह हो गई हैं और मुझे सख्त गिला है कि वहां के लिए बहुत कम rural industrial estates दी गई हैं। इस लिए मैं निवेदन करूंगी कि हिन्दी रिजन के backward areas में ज़्यादा से ज़्यादा industrial estates खोली जायें। Scheme regarding training of rural artisans के मातहत पांच सैंटर खोलने हैं। इस में फिर हिन्दी रिजन ignore हुआ है। हिन्दी रिजन में स्कीमें allocate करने के लिए अगर गवर्नमेंट कोशिश करे तो लोगों की तरफ से भी पूरा co-operation and interest मिलेगा। मैं request करूंगी कि rural industrial estates आधी से ज्यादा हिन्दी रिजन को दें ताकि जो prosperous हो चुके हैं उन के मुकाबले में हम भी कुछ level पर आ सकें। एक स्कीम लड़कियों को industrial and vocational training देने के बारे में है। उस सिलसिले में मैं यह अर्ज करना चाहती हूं कि जो industrial school पहले हैं उन्हें higher standard में लिया जाय। लड़कियों को radio mechanic, steno-typists, telephone operators का काम सिखाया जाए और इस लिए vocational institutes ज़्यादा से ज़्यादा खोली जायें। मुझे अफसोस है कि थर्ड प्लैन में लड़कियों के लिए कोई polytechnic school खोलने की proposal Government के सामने नहीं है। Russia की लड़कियां हवाई जहाज़ चलाती हैं, इंजीनियर हैं लेकिन हमारे पंजाब में कोई polytechnic school नहीं खोला गया। लड़कियों की vocational institutes खोलने से employment की problem हल होगी और लड़कियां सब art and craft में accomplished होंगी। पहले भी जैसा मैंने कई वार House में बड़ी forcefully कहा है आज फिर कहना चाहती हूं कि पंजाब में देहली के Lady Irwin College के model पर एक Home Science Institute खोला जाना चाहिए। इसकी निहायत जरूरत है और जैसे Schools में Home Science की ज़रूरत महसूस हो रही है तो उस के लिए teachers भी चाहिए। Home science होने से फिर teachers की demand को भी पूरा किया जा सकेगा। और दूसरे फिर लड़कियां भी चाहे services करें अपने घरों के लिए ideal and expert बन सकेंगी। दूसरी बात जो मैं कहना चाहती हूं वह लड़कियों के लिए technical education के मुताअल्लिक है। इस साल rural area में industrial training देने के लिये दो स्कूल खोले जा रहे हैं। इतने बड़े प्रदेश में सिर्फ दो स्कूलों के खुल जाने से हम industrial education की advancement हो जाने

[श्रीमती श्रोम प्रभा जैन]

की क्या उम्मीद कर सकते हैं ? एक स्कूल diploma classes के लिये बना रहे हैं । मैं समझती हूं कि girls की industrial education के लिये यह inadequate Budget है । इसलिए मैं गवर्नमैंट से पुर-ज़ोर अपील करूंगी कि girls industrial centre ज़्यादा से ज़्यादा खोलें और Home Science Institutes खोलने का भी प्रबन्ध करें ।

श्री राम प्यारा (करनाल) : चेयरमैन साहिब, Industry की ऐसी item है जो ग़ुरबत और unemployment को खत्म कर सकती है बशर्ते कि इसे right lines पर चलाया जाए । अगर आज हम Secretariat में जा कर देखें तो Industries Department में Director, Joint Directors और Assistant Directors की भरमार है । इस के मुतअल्लिक मैं मिनिस्टर साहिब को suggest करूंगा कि इन अफसरों को districts के interior में भेज दिया जाए ताकि यह वहां जा कर ऐसी industries की तरफ ध्यान दें जो बहुत थोड़े सरमाये से rural areas में चल सकती हैं । मिसाल के तौर पर milk pasteurizing plants आसानी के साथ interior villages में लग सकती हैं और वहां के गरीब आदमियों को काफी आमदन हो सकती है । इसी तरह piggery, fishery और poultry के जहां centres हैं उन्हें extend किया जा सकता है और इस तरह से यह industry काफी flourish कर सकती है। जहां तक piggery का ताल्लुक है Industries Department ने कर्ज़ा देना बंद कर दिया है हालांकि जो वाल्मीकि हैं उन का side business सिर्फ piggery है । अगर Municipal Committees अपनी हदूद से बाहर कोई जगह का बदोंवस्त करें और गवर्नमैंट इन लोगों को चार पांच सौ रुपया कर्ज़ा दे तो यह लोग आसानी से अपना गुज़ारा कर सकते हैं । अगर इस को properly handle किया जाए तो इस से लोगों को फायदे की उम्मीद हो सकती है । दो तीन ज़िले ऐसे हैं जहां कर्ज़े की amount without tangible security 20 per cent से 40 per cent कर दी है । यह अच्छी बात है लेकिन तजरुबे ने बताया है कि सैंकड़ों applications हर एक District Headquarters में pending पड़ी रहती हैं क्योंकि रुपया नहीं होता । फिर यह भी यहां कहा जाता है कि पिछले साल का रुपया exhaust नहीं हुआ । एक तरफ तो रुपया exhaust नहीं होता और दूसरी तरफ लोगों को रुपया दिया नहीं जाता । इस से साफ ज़ाहिर होता है कि State collections अमीर आदमियों को दी जाती हैं और गरीब आदमीं उन से महरूम रहते हैं। मिसाल के तौर पर चाहिये तो यह कि हरियाना backward area है उसे preference दी जाए अगर कोई industry वहां set up करनी हो तो essentiality certificate नहीं मिलता । अगर बहादुर गढ़ में floor mills लगानी हो तो import licence नहीं मिल सकता । Small scale industries में लोगों को कहीं से लाकर कहीं बिठा दिया जाता है । हरियाना को develop करने के लिये सोनीपत में wire knitting industry लगाई हुई है लेकिन अपनी मर्ज़ी के आदमी कहीं से लाकर वहां बिठा दिये हैं । कहा यह जाता है कि हरियाने को industry

दी हुई है लेकिन असल में अपने आदमियों को यानी rich class को patronise किया जा रहा है । इसी तरह लुध्याने की एक बात मेरे नोटिस में आई है जो मैं मिनिस्टर साहिब के नोटिस में लाना चाहता हूं । 57 tons का permit Krishna Industrial Corporation के नाम पर issue हुआ लेकिन वह firm exist ही नहीं करती । यह permit black market में दस हज़ार रुपये में बेचा गया । जिस शख्स ने यह permit खरीदा उस ने तीन हज़ार रुपये advance के तौर पर दिये । Industries office में शोर मच गया और Industrial Officer ने वह permit जेब में डाल लिया । इस पर गवर्नमैंट ने enquiry के लिये एक अफ़सर मुकर्रर किया लेकिन अब पता नहीं कि उस मामले में क्या किया गया । पेशतर इस के कि Opposition इस चीज़ को exploit करे और कांग्रेस गवर्नमैंट की बदनामी हो, मैं गवर्नमैंट से अर्ज़ करूंगा कि वह enquiry के full contents हाउस में बता दे । मेरी इतलाह के मुताबिक 25 परमिटों की कापी दस्तखत-शुदा गायब है । हो सकता है कि यह आदमी वे हों जो मिनिस्टर साहिब के इर्द गिर्द घूमते हों । 57 tons वाला quota holder भी मिनिस्टर साहिब के इर्द गिर्द घूमता है । पेशतर इस के कि इस हाउस में इस मौज़ू पर नुक्ताचीनी हो मैं मिनिस्टर साहिब से दरखास्त करूंगा कि वह खुद हाउस को confidence में ले कर बतायें ताकि सही हालात का पता लग सके ।

फिर, चेयरमैन साहिब, Technical Education के मुतअल्लिक एक सवाल के जवाब में बताया गया है कि इस महकमे के inspectors के लिये जो qualifications prescribe की गई हैं वह इस तरह हैं–

(i) B. Sc. degree in mechanical.
(ii) B. Sc. Electrical Engineering.
(iii) Associated member.
(iv) Examination in such other degree or diploma.
(v) M.Sc.
(vi) At last 3 years' factory or workshop experience.

लेकिन, चेयरमैन साहिब, Major Davinder Singh who is only diploma-holder और जिस को कोई technical knowledge नहीं है और जिसे industry का कोई experience नहीं है Inspector लगा हुआ है । मैं हैरान हूं कि industrial schools किस तरह develop करेंगे और हमारी industry कैसे develop कर सकेगी । हमारे प्रदेश में industry कैसे develop कर सकती है जब गवर्नमैंट सिर्फ अपने ही आदमियों को develop करने की आर्ज़ूमंद हो । आज़ादी आने से पहले लुध्याने में Hosiery का काम करने वालों ने कलकत्ता में बनियान डेढ़ दो आने में बेची थी । मैं उनकी दाद देता हूं । सियालकोट और जालंधर की स्पोर्ट इंडस्ट्री का दुनियां में काम चलता था । यह सारी चीजें हमारी यह हकूमत आने से पहले ही लोगों की अपनी enterprise पर चल रही थीं । इस लिए अगर कुछ लोगों ने अपने आप, अपनी मेहनत से तरक्की की है तो उसका credit गवर्नमैंट को नहीं मिलना चाहिए । हां, जो मदद गवर्नमैंट खुद

[श्री राम प्यारा]

देती है उसका credit वह बजा तौर पर ले सकती है । मिसाल के तौर पर bogus quota-holders की पड़ताल हुई । 70—75 ऐसे केसिज़ अमृतसर में पकड़े गए और इसी तरह से जालन्धर और लुध्याना में भी पकड़े गए और कुछ जगाधरी में भी निकले । लेकिन कितने अफसोस की बात है कि जिन bogus quota-holders को गवर्नमैंट black-list करती है उन्हीं के साथ फिर से deal कर रही है । इस बात के लिए मैं चैलेंज करता हूं । अगर गवर्नमैंट मेरा चैलेंज मंजूर करे तो मैं अपनी इस बात को साबित करने के लिए तैयार हूं । मैं कहता हूं कि गवर्नमैंट एक कमेटी appoint करे और उसमें मुझे भी मैम्बर रखे । मैं टी.ए. डी.ए. भी छोड़ता हूं और मैं साबित कर सकता हूं कि जिन पार्टीज़ को गवर्नमैंट ने black-list किया उन्हीं के साथ दोबारा dealings कर रही है ।

जहां तक essentiality certificates का ताल्लुक है, कई लोग ऐसे हैं जिन्होंने अपनी फैक्ट्रीज़ पूरी तरह से establish भी नहीं कीं मगर उनको मिल गए, जब कि उन लोगों पर तरह तरह के एतराज़ उठाए जाते हैं जो कि बरसों से काम कर रहे हैं । ऐसी कई मिसालें दे सकता हूं । Wire knitting का काम होता है यानी जाली बुनने का काम होता है । कई ऐसी फैक्टरीज़ हैं जिनका नामोनिशान नहीं लेकिन उन को छः छः खड्डियों के कोटे मिले हुए हैं । जो अपने आदमी हैं, जिनका Joint Director Development के साथ सौदा बन जाता है उनको तो पच्चीस पच्चीस खड्डियां मिल जाती हैं और जिन की पहिले खड्डियां लगी हुई हैं उन को कोटा ही नहीं मिलता । वह लोग रोते फिरते हैं और अगर उनको मिल भी जाता है तो 25 खड्डियों वाले को सिर्फ 6 खड्डियों के लिए मिलता है । मैं चैलेंज करता हूं कि अगर इस बात की भी enquiry की जाए तो इसमें भी बहुत से ऐसे आदमी निकलेंगे जो कि Joint Director, Development के या तो रिश्तेदार हैं या उसके अपने आस पास के आदमी हैं । अगर आप नाम पूछें तो वह भी वता सकता हूं । इसलिए मैं यह कहता हूं कि अगर वाकई गरीब आदमियों की मदद करनी है, ज़रूरतमन्दों को मदद देनी है तो इन्साफ होना चाहिए । बजाए इसके कि wealth चन्द हाथों में accumulate हो इसको split करना चाहिए और जो इसकी distribution होती है वह fair होनी चाहिए । और वह distribution fair सिर्फ इसी तरह हो सकती है कि जिन के पास पहले ही premises तैयार हैं, sites तैयार हैं उन्हीं को कोटे दिए जाएं । चेयरमैन साहिब, जब पंडित राम कुमार बिढाट ने पूछा कि भिवानी और लोहारू में फलां आदमी को कोटे दिए गए जिन के पास premises ही नहीं तो आएं-बाएं-साएं करते रहे । इसलिए मैं आप के द्वारा मिनिस्टर साहिब के नोटिस में यह बात लाना चाहता हूं कि अगर पंजाब की इंडस्ट्री में corruption का कोई बायस है तो वह Joint Director, Development है ।

श्री सभापति : आप wind up करें । (He should wind up now.)

श्री राम प्यारा : बस मैं एक दो बातें और अर्ज़ करके बैठ जाऊंगा । अब मैं कुछ अर्ज़ हरियाणा के हिस्से की बाबत भी करना चाहता हूं । चेयरमैन साहिब, करनाल में एक कोठी है । वह नेवल कोठी के नाम से मशहूर है लेकिन उस कोठी को कोई इस्तेमाल नहीं करता । मैं मुतालबा करता हूं कि हरियाणा को कुछ हिस्सा देने के लिए, जो कलेम करते हैं कि हम देना चाहते हैं, वहां पर एक इंडस्ट्रियल स्कूल खोला जाए । वह बिल्डिंग एक तरह से खाली पड़ी है और उसके साथ कोई दस पंद्रह एकड़ ज़मीन भी है । जहां तक इंडस्ट्रीज़ का मामला है हरियाणा के share का ताल्लुक है वह उसे नहीं मिल रहा । हमारी इस बात से तसल्ली नहीं होगी कि बटाला में मशीन टूल फैक्टरी खोली जा रही है, जालन्धर में यह किया जा रहा है या लुध्याना में यह किया जा रहा है । जिन के पास पहले ही काफी कुछ है उनको और ज़्यादा दिए जाना है तो आप को रोक तो कोई नहीं सकता लेकिन सवाल यह है कि जिन के पास कुछ नहीं है, जो पहिले ही पिछड़े हुए हैं उन को ऊपर उठाने की ज़रूरत है । लेकिन हो क्या रहा है ? जो कुछ है वह उधर ही दिया जा रहा है । मिसाल के तौर पर Wool Top Factory लुध्याना में लगाई जा रही है । वैसे तो कहा जाता है कि हम कोआप्रेटिव सोसाइटीज़ को हर जगह preference देंगे लेकिन जहां तक कोआप्रेटिव सोसाइटीज़ को recommend करने का सवाल है वहां पर तो आठ आठ महीने कागज़ इधर से उधर और उधर से इधर चक्कर लगाते रहते हैं लेकिन इस Wool Top Factory के लिए लुध्याना के कबीर वालों को out of the way जाकर गवर्नमैंट ने recommend किया । मैं कहता हूं कि individual patronage कहां तक जायज़ है ? (घंटी)

बस एक point और । चंडीगढ़ में एक इंडस्ट्रियल सैमिनार हुआ । तमाम industrialists से तोहफे मंगवाए गए । उनको Joint Director, Development की हाजरी में बांटा गया । सिर्फ उनमें से एक-चौथाई ही तक्सीम किए गए होंगे बाकी के सारे हड़प कर लिए गए । इन चीज़ों से गवर्नमैंट की बदनामी होती है और मैं चाहता हूं कि गवर्नमैंट को इस बदनामी से बचाया जाए ।

चेयरमैन साहिब, आखिर में मैं यह मुतालबा करता हूं कि गवर्नमैंट एक कमेटी बनाए । बेशक उसके चेयरमैन इंडस्ट्रीज़ के मनिस्टिर हों । उसमें मुझे भी बतौर मैम्बर के लिया जाए । जैसा कि मैंने पहले अर्ज़ किया मैं इस में टी.ए. और डी.ए. को भी छोड़ने के लिए तैयार हूं । लेकिन वह कमेटी इस बात की जांच करे कि सैंटर ने पंजाब का quota क्यों reduce किया है, essentiality certificates का misuse कैसे होता है, क्या जो फर्म्ज़ black-list हो गई हैं उन के साथ अभी भी गवर्नमैंट की dealings चल रही हैं और अगर चल रही हैं तो क्यों, जो कोटे दिए जाते हैं उन का misuse कैसे होता है, हरियाणा को कैसे उसका due share मिल सकता है क्योंकि जब तक हरियाणा को उसका due share नहीं मिलेगा तब तक वह satisfy नहीं होगा मैं उम्मीद करता हूं कि मिनिस्टर साहिब मेरी इस बात पर पूरी तरह से गौर करेंगे ।

मौलवी अब्दुल गनी डार (नूह) : चेयरमैन साहिब, इंडस्ट्रीज़ के लिए कुछ बातों का होना बहुत ज़रूरी है और वह है दिमाग़ी सफाई, रौशन दिमाग़......

श्री सभापति : Relevant रहने की कोशिश कीजिए । (Please try to be relevant.)

मौलवी अब्दुल गनी डार : हां जी, बिल्कुल relevant रहूंगा तो मैं यह कहने जा रहा था कि इंडस्ट्रीज़ के लिए जिन चीज़ों की ज़रूरत होती है वह यह है कि रौशन दिमाग़ हो, skilled लेबर हो, कच्चा माल हो, कोयला, बिजली और resources यानी पैसे पास हों । इंडस्ट्रीज़ के लिए यह ज़रूरी अंग हैं । लेकिन चेयरमैन साहिब, कहा जाता है कि कुछ मुल्क ऐसे हैं जहां पर कि सरकारों ने सभी अधिकार अपने हाथ में ले लिए हैं । आज अगर किसी को इंडस्ट्री लगानी हो तो उसे सरकार की बीवी बनना होगा, चाहे वह स्टेट की सरकार हो या मरकज़ी सरकार । क्यों ? पहले तो यह कि सरकार ने यह अख्तियार अपने पास ले लिए कि वह जिसको इजाज़त देगी वही वह काम कर सकेगा । जिसको लाइसैंस मिलेगा वही काम शुरु कर सकेगा । जिसको सरकार चाहेगी वही बाहर के मुल्कों से माल और मशीनरी मंगवा सकेगा । न सिर्फ मशीनरी बल्कि काली चादरों और सफेद चादरों पर भी सरकार का कंट्रोल है । जब सरदार रामदयाल सिंह ने black sheets का ज़िक्र किया तो हम यह समझे कि शायद वह black sheep का ज़िक्र कर रहें होंगे जो कि मिनिस्टरों के इर्द गिर्द फिरती रहती हैं । बहर हाल, चेयरमैन साहिब, इसके मायने यह हुए कि सरकार जिसको चाहे बना दे जिसको चाहे बिगाड़ दे । खफ़ा तो थोड़ा बहुत होंगे मगर मैं यह कहता हूं कि जिस सरकार को ऐसे अधिकार न हों वह सरकार ही क्या हुई? लाला जगत नारायण जी ने चर्चा किया कि 40 फीसदी या 33 फीसदी के करीब खेती बाड़ी पर खर्च होता है । शायद उनको याद नहीं रहा कि हमारे यहां खेतीबाड़ी करने वाले 77 फीसदी लोग हैं । इसलिए सरकार ने अगर इस मद्द के लिए ज़्यादा रखा तो कोई grudge नहीं होना चाहिए ।

हां, यह बात ठीक है कि कोई स्टेट बिना सन्नती तरक्की के आगे नहीं बढ़ सकती मगर अब तो हम देखते हैं कि यहां तरक्की हो रही है । एक ज़माना था कि सर सुंदर सिंह मजीठा जो किसान थे उन्होंने sugar mill लगाई । आम तौर पर किसान भाई इस तरफ नहीं पड़ते । मगर अब तो इधर भी आ रहे हैं । मैं मुबारक देता हूं कि तरनतारन के एक किसान भाई ने पहले cold storage अमृतसर में बनाया, लुध्याने में बनाया, अब पटियाला में लगा रहे हैं और इस के बाद सिनेमा लगाए (विघ्न) कोई भी हो । (विघ्न) वह तरक्की कर रहे हैं । यह डाक्टर परमा नंद शरारत करते हैं, कहते हैं सुरेंद्र सिंह कैरों ने लगाए हैं ।

Mr. Chairman: Please be relevant.

मौल्वी अब्दुल गनी डार : चौधरी लहरी सिंह जी ने कहा कि सन्नत में तरक्की नहीं हो रही है । वह भूल रहे हैं कि अगर तरक्की न होती तो पहले अमृतसर में एक सिनेमा बनाया फिर दूसरे को काबू किया । हिसार और पटियाला में सिनेमा खोले । यहां पर Cinerama के नाम पर बना रहे हैं । यह भी तो industry ही है । क्या यह तरक्की नहीं है ? तो जो यह ताना देते हैं कि तरक्की नहीं कर रहे यह गलत है । अमृतसर ही को शर्फ हासिल है कि वहां के एक साबका वज़ीर जिन्होंने खड्डी की शकल नहीं देखी थी, उनके बाप दादा ने यह काम नहीं किया था उन को power looms

दे दी गई हैं । 20,000 रुपया दे दिया गया । वहमझेल हैं (विघ्न) । मैं अर्ज़ करता हूं कि सरकार ने यह सारे इख्तयारात अपने हाथ में ले लिए हैं वह जिसे चाहें बनाएं या बिगाड़ें । मगर यह गलत बात है । मेरी suggestion यह है कि सरकार को कम से कम दखल देना चाहिए । एक suggestion यह है कि जैसे अखबार वालों की एक Advisory Committee बनी हुई है इसी तरह हर एक industry की अलग अलग Advisory Committee बनाई जाए । Essentiality Certificates उसी के मशवरे से सरकार दे । तो अगर कोई गड़बड़ होगी तो वह लोगों के सामने जवाब देह होगी । फिर राम प्यारा यह नहीं कह सकेगा कि इन इन bogus firms को यह दिये गए। या कि उन का कोटा कहां गया ? दूसरी बात मैं ने पहले भी कही थी अब फिर कहता हूं । अगर आप ज़मीन से अबादी का बोझ कम करना चाहतें हैं तो स्कूलों में ही बच्चों को Small-scale industry सिखाएं । जापान का यह किस्सा कहते हैं । वहां तो यह बात बहुत बड़े पैमाने पर हो रही है । यहां भी अगर स्कूलों में कोटे मिलें और वह tools बनाएं तो जहां बच्चे मां बाप पर बोझ नहीं रहेंगे वहां वह बड़े होकर बेकार नहीं रहेंगे । लाला जगत नारायण जी ने चर्चा की कि स्कूलों में उस्ताद नहीं । ठीक है इस का हल भी सोचना पड़ेगा । मगर सरकार के अपने resources होते हैं । उनका इस्तेमाल कर के ही यह आगे बड़ सकती है । मैं कहूंगा कि बजाए इस के कि आप ज़्यादा ज़ोर बड़े बड़े Technical स्कूलों पर दें आप आम मामूली छोटे छोटे स्कूलों में ही बच्चो को सन्नती तालीम दें । इस तरह आप देश को बहुत ऊंचा उठा सकेंगे (विघ्न) । जनाब, इस सरकार ने कारखाने लगाए और पहली सरकार ने भी लगाए थे । मगर उनके साधन कम थे मगर इस का क्या जवाब है जो राम प्यारा जी ने कहा कि Joint Director जिस को चाहता है कोटा दे देता है, Essentiality Certificate दे देता है यहां चर्चा हुआ कि एक कृपाण बनाने वाली फर्म को stainless steel का कोटा दे दिया । यह तो एक एक कृपाण सौ रुपए की बनेगी, उसे कौन खरीदेगा, क्या यह नुमायश में रखनी थीं । कहते हैं पंडित जी की इसपर सिफारिश थी, ठीक है आखिर वज़ीर लोगों की सुनते ही हैं । हमारी दरखास्तों पर भी कुछ लिखते ही होंगे मगर इन्हें यह तो देखना चाहिए कि Essentiality Certificates गलत आदमियों को न मिलें । (*Interruptions*) कभी कभी सरदार वरियाम सिंह भी कुछ इरशाद फरमाया करते थे मगर अब तो इन की ज़बान को ताला लग गया है (हंसी) । सरकार को कम से कम दखल देना चाहिए (घंटी)

एक अर्ज़ मुझे और करनी है । अगर वह न करूं तो अपने इलाके की मैं सही नुमायंदगी नहीं करूंगा । मेवात, नूह, फिरोज़पुर झिरका के इलाके में कोई industry नहीं है । शायद वह इलाके सरकार की फहरिस्त में ही नहीं हैं । यह तो मान गए हैं कि मुसलमान दो फीसदी हैं । आज दस बरस तो मुझे ही कहते हुए हो गए हैं उन लोगों को कहीं मौका नहीं । इस हाउस में, राज्य सभा में कभी नहीं भेजा, सन्नत में भी zero ही हैं ।

अगर आबपाशी में zero हो तो समझ में आ सकता है क्योंकि पानी आया कहां से, और अगर टीचर न मिलें तो भी समझ में आ सकता है कि शायद मिलते नहीं

[ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਗਨੀ ਡਾਰ]

लेकिन छोटी छोटी इंडस्ट्रीज़ के लिए अगर सरकार रुपया नहीं देती तो मेरी समझ में नहीं आ सकता (घंटी) बस जनाब, मैं अखीर में यही कह कर बैठता हूं कि मेरी सरकार को चाहिए कि जो लोग गरीब हैं उनकी तरफ ध्यान दे ।

ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਰਾਮ (ਨਕੋਦਰ, ਰੀਜ਼ਰਵਡ) : ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਬੜਾ ਹੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵਕਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅਜ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੰਡਸਟਰੀ ਲਈ ਪੈਸੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ । ਇਸ ਮਦ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਕਰੋੜ 19 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਹਨ : ਇਕ ਇੰਡਸਟਰੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ agriculture। ਅਗਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਰਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਚਾ ਕੇ ਸਾਡੀ ਜਿਹੜੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਕਿਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਹੁਣ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ provide ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਜ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੇ-ਜ਼ਮੀਨੇ ਗਰੀਬ ਹਰੀਜਨ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮੰਗ ਘਟ ਜਾਏਗੀ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ industrial estates ਬਣਾਏ ਤਾਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮੰਗ ਘਟੇ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਸਕੇ । ਅਸੀਂ ਨਿਕੋਦਰ ਦੇ ਵਿਚ 25 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਮੁਫਤ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਉਥੇ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਐਸਟੇਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ । ਉਥੇ ਬਿਜਲੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਨੂਰ ਮਹਿਲ ਥਾਣੀ ਜਾਕੇ ਦਿੱਲੀ ਵਗੈਰਾ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਥੋਂ ਸੜਕਾਂ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਢੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । (*At this stage Deputy Speaker occupied the Chair*) ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਵਿਚ ਇੰਡਸਟਰੀ ਨੇ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਇਹ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਜੇ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ । ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਹਰਚੰਦ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਲੜਕਾ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਖਰਾਦ ਦਾ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਮਕੈਨਿਕ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਕਾਰੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ । ਮੈਂ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਗੌਰਮੈਂਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਹੈ । ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਗਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਕੂਲ

ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਈ ਸਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਥੇ ਕਪੜੇ ਸੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਗੈਰਾ ਮੰਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਮਗਰ ਬੈਠਣ ਦਾ ਠੀਕ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਉਥੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਠੀਕ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗਲ ਵਲ ਦਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਲੇ ਦੀ ਕਮੀ ਦੀ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਹਰੀਜਨ ਲੋਕ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਘਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਰਾਏ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਈਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਬਸ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਗਰੂਰ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦੀ demand ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ small-scale industry ਨੂੰ develop ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਅਗਾਹਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਅਜ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਛੋਟੀ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਅਗੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਸੂਬੇ ਏਥੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿੱਥੇ small-scale industry ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ ਉਥੇ heavy industry ਵੀ ਸੂਬੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਦੋਂ ਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਏਥੇ heavy industry ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਜਿਹੜੀ ਬਜਟ ਦੇ ਵਿਚ provision ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਕਈ ਮਿਲਾਂ ਨਵੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਅਜੇ ਤਕ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾਂ Northern India ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਬੜਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਤਨਾ ਖ਼ਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਏਥੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵਡਾ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਥੇ ਵਡੀ industry ਨਹੀਂ ਬਣੇਗੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਨਅਤ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਉਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਸਾਡੀ economy ਵਿਚ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਯੋਗੋ

[ਸਰਦਾਰ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ]

ਸਲਾਵੀਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮੁਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ heavy industry ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ economy ਨੂੰ, ਇਕਤਸਾਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ, ਪੰਜ ਚਾਰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਉਹੀ ਦੇਸ਼ ਤਰੱਕੀ ਯਾਫਤਾ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਇਤਨੇ ਵਡੇ electrical goods ਤੇ generators ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਵਡੇ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਜਿਥੇ ਛੋਟੀ industry ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਥੇ ਵਡੇ ਵਡੇ industrial units ਵੀ ਲਗਾਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਮਾਇਆ invest ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ invest ਕਰਨ । ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ co-operatives societies ਬਣਾਵੇ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣਾ share ਵਿਚ ਰਖੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ facilities ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਪਰੇਰਨਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਕੇ industry ਵਿਚ ਸਰਮਾਇਆ invest ਕਰਨ ਤਾਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋ ਸਕੇ ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗਲਾਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਬਾਰੇ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਸਾਡਾ ਜ਼ਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਟਾਲੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਰਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ industrial estates ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕਈ ਸੌ ਸਾਲ ਤਕ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਹਬੂਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ । (ਹਾਸਾ) ਇਹ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸ਼ਖਸੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਸ਼ੌਕਾਂ ਲਈ ਕੁਤੇ ਖਾਨੇ ਹੀ ਬਣਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ industry ਵਗੈਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਥੇ ਵੀ industry ਲਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤੇ ਹੁਣ ਦੇ democratic ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਫਰਕ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਘੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਘੜੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਘਟੋ ਘਟ ਘੜੀਆਲਾਂ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੀ ਲਗਾ ਦਿਉ (ਹਾਸ਼ਾ) ਤਾਕਿ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਘੜਿਆਲ ਹੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵਜਦੇ ਰਹਿਣ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਇਲਾਕੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੁਨਾਮ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ backward ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਮੈਂ represent ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਸੰਗਰੂਰ ਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਕੋਈ industry ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਉਥੇ industrial estate ਬਣਾਈ ਗਈ

ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ । ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ economic condition ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਅਮੀਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ industry ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੇ ਪਛੜੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ industrial units ਬਣਾਏ ਜਾਣ । ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਾਮਿਆਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ units ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਛੋਟੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਲ ਪੁਰਜ਼ੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ industry ਨੂੰ feed ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ assemble ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਥੇ ਵੀ ਉਹੋ ਚੀਜ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਿਤਨੇ ਪਛੜੇ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ industrial units ਲਗਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਪਸਮਾਂਦਾ ਹੈ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਬਾਹ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਲਈ ਦੇਣੇ ਪਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਥੇ industry ਦੇ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਗਲ ਭਾਵੇਂ education ਨਾਲ ਤਅਲੁਕ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਚੂੰਕਿ ਉਸਦਾ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਕਾਲਿਜ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਖੋਲਦੇ ਜਾਉ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ pattern ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲਣਾ ਪਵੇਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ education ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਜਦੋਂ ਤਕ Education Department ਤੇ Industries Department ਵਿਚ co-ordination ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੌਰਪ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ. ਉਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਇਕਤਸਾਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ । ਇਥੇ ਹੁਣ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਿਜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ technical education ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਪਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਖਾਸ period ਤੇ ਖਾਸ ਉਸਤਾਦ ਮੁਕਰਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤਾਂ double shift system ਜਾਰੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਕੂਲ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ workers ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ technical training ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਤਾਲੀਮ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਜੋ ਤਾਲੀਮ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬੇਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਹੀ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਜਿਤਨੇ ਮੁਲਕ ਵੀ ਵੇਖੇ ਹਨ ਉਥੇ industrial education ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਕਾਇਦਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ scientific training ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਕੂਲ ਤੇ ਕਾਲਿਜ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ industrial classes ਲਗਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ।

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ]

ਅਤੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਿਤਨੇ untrained workers ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ industrial training ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ trained workers ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ further training ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ (ਪਕਾ ਕਲਾਂ, ਰਿਜ਼ਰਵਡ) : ਜਨਾਬ, ਦੋ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ industry, ਅਜ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਵਸੋਂ 80 ਫੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵਧ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ । ਅੱਜ ਕਲ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਹੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਫਸਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਫਸਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਕਿਸਾਨ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਜਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਈ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵਜਾ ਨਾਲ ਲੋਕ ਫਿਰ ਬੇਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ceiling ਲਗ ਜਾਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਹਨ ਉਹ farms ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਥੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ industry ਦੇ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ industry ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਇਕਲਾਂ ਦੀ industry ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਪੜੇ ਸਿਓਣ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ industry ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ industry ਕਾਫੀ ਵਧੀ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ industry ਵਧੀ ਕਿਥੇ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ industry ਕਿਉਂ ਵਧੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ backward ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਬਾਦੀ ਬੇਕਾਰ ਹੈ । ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ industries ਕਾਇਮ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਹਨ ਉਹ ਸਭ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੇ ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ 10, 15 ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਛੋਟੀ industries ਖੋਲ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ co-operative societies ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਸ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੇ shares ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਜੋ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਸਰਕਾਰ ਲਗਾਵੇ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ training ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾ ਬੇਸ਼ਕ withdraw ਕਰ ਲਏ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਜਤਨ

ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣ । ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਔਰ 5 ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ Directorate ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਬਾਰੇ Advisory ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ Advisory ਕਮੇਟੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ loan ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਕਈ ਚੱਕਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਢਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਫਿਰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਜਾਂ 5 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ loan ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਕਰਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਕੁਝ ਰੁਪਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਚਕੱਰ ਕਟਣ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਮਨ ਲਿਆਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਤਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣ ਤੇ ਸੂਦ ਵਿਚ ਬਚਤ ਹੋਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ procedure ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਜ਼ਿਲੇ level ਦੀ advisory ਕਮੇਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜਿਹੜੇ ਹਰੀਜਨ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਾਮਨ ਲੈ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕਰਜ਼ੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਜਿਹੜੀ condition ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਵੇ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਔਰ ਮਕਾਨ ਹੋਵੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ industries ਲਗਾਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਮਾਨਤੀ ਦਾ ਖਰਚ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਫੇਰੇ ਘੇਰਿਆਂ ਦਾ ਖਰਚ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਲ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਪਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਔਰ ਉਹ ਹੌਸਲਾ ਛਡ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਥੇ ਲੁਧਿਆਣੇ, ਜਾਲੰਧਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਬਟਾਲਾ ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ industry ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਬੜੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਬਠਿੰਡੇ ਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਬੜਾ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਿਲਾ ਹੈ । ਉਸ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਮੰਡੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸੜਕਾਂ ਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਥੇ industry ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਭਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਡੀਆਂ ਉਜੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਉਥੇ ਨਰਮਾ ਬੜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ

[ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ]

ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਥੇ ਕਪਾਹ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਕਿ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਹਨ, ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹਰੀਜਨ ਵੀ ਹਨ, ਕਮ ਅਜ਼ ਕਮ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਜਾਣ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ industries ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ industries ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਚਾਲੂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਡੀਆਂ difficulties ਵੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਮੁਰਗੀ ਖਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਗਰ ਉਥੇ ਮੁਰਗੀ ਖਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਬਾਰੇ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਹੈ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ 1½ ਮਹੀਨੇ ਵਾਸਤੇ ਉਥੇ training ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਖੱਡੀਆਂ ਦੀ industry ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਦਰੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ, ਖੇਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੱਰਕੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਉਨਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਡੰਗਰ ਪਾਲਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਜਾਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਿਹੜਾ ਨਵਾਂ ਖਾਦ ਹੈ ਇਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰਾ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਗਰ ਛੋਟੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗਾ ਕੇ ਖਾਦ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ factories ਉਥੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ furniture ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ furniture ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਛੋਟੀਆਂ ਗਡੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਬੈਲ ਗਡੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ cycle ਔਰ cycle parts ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਮਿਟੀ ਦੇ ਹੀ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਾਇਆ ਜਾਏ ਉਥੇ ਫਿਰ ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਜਿਤਨੀਆਂ factories ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਲ ਦੇ ਕੋਲ੍ਹੂ ਔਰ ਰੂਈ ਪਿੰਜਣ

ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵੀ ਉਥੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੇ-ਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਔਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

श्री राम कुमार विढाट : (भिवानी) : डिप्टी स्पीकर साहिब, इस में कोई शक नहीं कि हमारी स्टेट के ज़राए को मद्दे नज़र रखते हुए इस ने industry में बड़ी तरक्की की है और खास कर हमारे Minister for Industries ने जिस तरीके से Industries Department को तरक्की की राह पर डाला है उस के लिये वह मुबारक-बाद के मुस्तहिक हैं । डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर आप लुध्याना से बटाला तक का दौरा करें तो आप को मालूम होगा कि शायद ही कोई ऐसा गांव हो जहां cycles के पुर्ज़े न बनते हों और sewing machines आदि न बनती हों । लोग वहां खुशहाल हैं और अपना काम गर्मजोशी के साथ कर रहे हैं । हमारे opposition के भाई कहते थे कि हम ने असल हालात से अपनी आंखें बन्द कर रखी हैं । इधर के भाई सरदार राम दयाल सिंह बोले कि सरकार की आंखें खुली हुई हैं opposition ने आँखें बन्द की हुई हैं । मैं कहता हूं सरकार की आँख तो खुली है लेकिन एक ही खुली है क्योंकि development का काम अमृतसर यानी पंजाबी रिजन में हो रहा है । वहां यह कालेज खुलेगा और heavy industry लगेगी । पंजाबी रिजन की तरक्की की तो कोई बात नहीं अगर सरकार दूसरी आंख खोल कर भी देखती ....

Mr. Deputy Speaker: The hon. Member should confine himself to this Demand.

श्री राम कुमार विढाट : अगर आप ज़िला गुड़गांव में जाएं, हिसार में जाएं, कांगड़ा में जाएं तो आप को पता लगेगा कि industries की हालत आज भी वहां पर वैसी ही है जैसी कि आज से 50 या 100 साल पहले थी । वहां आप को न cycle के पुर्जे बनते दिखाई देंगे और न सिलाई की मशीनें बल्कि बेकार आदमी मिलेंगे । अव्वल तो नहरी ज़मीन ही वहां पर बहुत कम है लेकिन जो आदमी आप को मिलेंगे वह या तो ताश या चौसा खेलते मिलेंगे । उनको किसी तरह का कोई प्रोत्साहन सरकार की तरफ से नहीं दिया गया । कहते हैं कि लोगों में incentive नहीं है, initiative नहीं है । मैं तो यह कहूँगा कि जो उनमें थोड़ा बहुत incentive है भी उनकी मदद नहीं की जाती । मैं तो यह कहूँगा कि असल में मदद देना तो उन्हीं को दरकार है जिन में initiative नहीं या कम initiative है । मगर होता क्या है ?

(At this stage Mr. Speaker occupied the Chair.)

स्पीकर साहब, मैं Board of Industries का मैम्बर हूं । पिछली दफा वहां यह इत्तलाह दी गई थी कि गुड़गांव, कांगड़ा, महेन्द्रगढ़ ज़िलों के लिए जो रुपया industrial loans के लिए allocate किया गया था वह दूसरी जगहों के लिए divert कर दिया गया । मेरे कहने का भाव यह है कि जब आप ने जिस backward area के लिए funds की allocation की है उस पर

[श्री राम कुमार बिढाट]

खर्च नहीं करना तो फिर कागज़ों में दिखाने का क्या फायदा ? क्या backward area का मतलब यही है कि उसे हमेशा backward रखा जाए ? क्या यही इन्साफ है कि जिस इलाके के लिए रुपया रखा गया है वहां इस्तेमाल न कर के दूसरी जगह इस्तेमाल किया जाए ? अगर backward areas में से कोई दरखास्त करता है तो उसको quota ही नहीं मिलता । हरियाणा के एक आदमी ने बालटी वगैरह के कारखाने के लिए कोटे की दरखास्त की लेकिन उसको यह जवाब मिला कि new units के लिए quota नहीं दिया जा सकता । कोटा उसी को मिलेगा जो कि पहले यह काम कर रहा हो । तो मैं यह कहता हूं कि पुराना तो उस इलाके में काम करने वाला कोई है नहीं, नए यूनिट को लगाने के लिए आप कोटा नहीं देते तो क्या इस का यह मतलब है कि वह लोग doom's day तक लकड़ी ही काटते रहें या पानी ही भरते रहें ? हमारे दीवाना साहिब को देहातों के लिए बहुत दर्द है । मगर मैं तो यह कहूंगा कि ज़रायत के इलावा देहातों के अन्दर छोटी दस्तकारियां भी ज्यादा से ज्यादा ले जानी चाहिएं । मैं नहीं चाहता कि इस सम्बन्ध में शहरों को ही preference दी जाए बल्कि मैं तो यह कहता हूं कि हर किसान को ज़मीन के काम पर लगाया जाए और साथ ही उन के यहां छोटी छोटी industries लगाई जाएं : (घंटी)

अब मैं आप को यह बताता हूं कि किस तरह से लोगों का initiative मारा जाता है । पिछले साल Camphor की tablets बनाने का कोटा मिला बजाए इस के कि कांगड़ा , गुड़गांव या हरियाणा के किसी backward इलाके के लोगों को दिया जाता यह भी पंजाबी रिजन के शहरी आदमी को दिया गया। इस तरह बाकी सभी लोगों को इस इंडस्ट्री से भी महरूम रखा गया ।

Loan applications का जहां तक सवाल है मैं जानता हूं कि जहां पर किसी का ताल्लुक होता है वहीं के लोगों को मिलता है : (घंटी) स्पीकर साहिब, मैंने तो अभी शुरु ही किया है ।

श्री अध्यक्ष : जल्दी खत्म करें । (Please wind up soon.)

श्री राम कुमार बिढाट : जल्दी खत्म करता हूं । तो मैं यह कह रहा था कि जिन को कर्ज़े मिलने चाहिएं उनको तो मिलते नहीं । ज्यादा न कहता हुआ मैं मिनिस्टर साहिब से अर्ज़ करुंगा कि अगर आप ने हरियाणा के इलाके और कांगड़ा को तरक्की देनी है तो एक कमेटी मुकर्रर करें जो कि सारे इलाके का survey करे और देखें कि कौन से इलाके में कौन सी इंडस्ट्री कायम की जा सकती है । कौन सी चीज़ किस इलाके में दस्तयाब होती है और इसको किस तरह से इस्तेमाल किया जा सकता है । जहां पर raw-material मिले वहां पर उसी के मुताबिक इंडस्ट्री को कायम किया जाए । इस के लिए funds allocate किए जाएं, लोगों को उस इंडस्ट्री में तालीम दी जाए और उनको हर तरह से मदद की जाए । मुझे विश्वास है कि backward areas के अन्दर इंडस्ट्री के विकास के लिए वह मेरी इस suggestion पर ज़रूर ग़ौर करेंगे और एक कमेटी बनाने का फैसला करेंगे । मैं उम्मीद करता हूं कि backward

areas को दूसरे industrial areas के बराबर लाने के लिए गवर्नमैंट जरूर कोशिश करेगी वरना अगर हरियाणा को इसी तरह से रखना है तो चुपके से मास्टर तारा सिंह की बात को मान लेना चाहिए ।

श्री गुरदत्त (पलवल–जेनरल) : जो तरक्की सरकार ने इंडस्ट्रीज़ में की है वह किसी से छुपी हुई नहीं । जब हम लुध्याना, अमृतसर, जालन्धर वगैरा में देखते हैं तो वहां पर हमें साइकिलों के कारखाने, रेडियो बनाने के कारखाने, सिलाई मशीनों के कारखाने और Textiles Mills नजर आती हैं । इन चीज़ों को देख कर हम फूले नहीं समाते । इसके इलावा फरीदाबाद जो कि ज़िला गुड़गांव में है वहां पर भी कोई 164 के करीब कारखाने हैं । लेकिन इन सब बातों के होते हुए भी वहां पर इस ज़िले का कोई भी लोकल आदमी काम पर नहीं लगा हुआ । मैंने मन्त्री महोदय से दरखास्त की थी कि जब उन लोगों की ज़मीनें बिक रही हैं, लाखों की जायदाद इधर उधर हो रही है तो उनके पास कोई technical आदमी नहीं जो कि उन को बताए कि उस पैसे का इस्तेमाल कैसे करना है । इस के अलावा इंडस्ट्रीज़ के महकमे के डाइरैक्टर, ज्वाइंट डाइरैक्टर, डिप्टी डाइरैक्टर और दूसरे 11, 12 अफसर यहां पर बैठे हुए हैं लेकिन उनमें से हरियाणा का कोई भी नहीं । ज़रूरी है कि हिन्दी रिजन का, हरियाणे का कोई न कोई टैक्नीकल आदमी ज़रूर हो ताकि जिन हरियाणा के लोगों की जमीनें बिक रही हैं, वह उस से मिल रहे पैसे का ठीक ढंग से इस्तेमाल कर सकें और छोटे मोटे कारखाने लगा सकें । तीसरी पांच साला प्लान के अन्दर भी इंडस्ट्रीज़ के लिए रुपया रखा गया है । लेकिन आप देखें कि वहां पर ब्लाकों के अफसर जब गांव के अन्दर जाते हैं तो सिवाय इस के कि हल कैसे चलाना चाहिए, गुड़ कैसे बनाना चाहिए और छोटे मोटे कामों के सिवाय कोई ऐसी चीज़ नहीं बताते जिस से वह लोग कोई फायदा उठा सकें । इसलिए मैं यह दरखास्त करता हूं कि देहातों के अन्दर लोगों को छोटी छोटी इंडस्ट्रीज़ में ट्रेनिंग देने के लिए स्पैशल तौर पर पैसा allot किया जाए और उन्हें छोटे-छोटे पुर्ज़े बनाने, कील वगैरा बनाने और इसी तरह छोटी-मोटी चीज़ें बनाने के लिए उत्साहित किया जाए । इस के साथ यह भी ज़रूरी है कि इन छोटी चीज़ों का काम, जो कि देहातों के अन्दर तैयार हों, बड़े कारखानों को न दिया जाए । इस बात का भी प्रबन्ध होना चाहिए ।

आज हम देखते हैं कि हमारे गुड़गांव के पास जितने भी कारखाने हैं उन के मालिक या तो बंगाल के, हैं, या बम्बई के. या अमृतसर के, या लुध्याना के । वहां पर किसी लोकल आदमी का कारखाना नहीं है । इसलिए मेरी गुज़ारिश है कि अगर वहां के लोग भी इन चीज़ों से फायदा उठा सकें तो अच्छा होगा । बहुत से कारखानेदार उन की ज़मीन को खरीद रहे हैं । और होता क्या है ? वह उन गांव वालों से हज़ार हज़ार या दो दो हज़ार रुपए एकड़ के हिसाब से खरीद लेते हैं और आगे पचास पचास हज़ार एकड़ पर बेच देते हैं । इस के इलावा जैसा कि मैंने पहले कहा वहां के लोकल आदमियों को कोई लेबर का भी काम नहीं दिया जाता । अगर लगाया भी जाता है तो तीन महीने के बाद निकाल दिया जाता है ।

[श्री गुरदत्त]

इसलिए मैं वज़ीर साहिब से दरखास्त करूंगा कि इन सब बातों की तरफ ध्यान दिया जाए और देहातों के अन्दर कोई टैक्नीकल स्कूल होने चाहिएं जहां पर कि उन लोगों को ट्रेनिंग मिल सके ।

उद्योग मंत्री : (पंडित मोहन लाल) : स्पीकर साहिब, मैम्बर साहिबान ने इस debate में बहुत सी useful बातें कहीं हैं और अच्छी अच्छी suggestions भी आई हैं । अलबत्ता चंद एक साहिबान ने यहां पर अपने वक्त को industry की भलाई के लिए इस्तेमाल नहीं किया । मैं यहां पर raise किये गए points का जवाब देने से पेश्तर in brief, industry की development के बारे एक report पेश करूंगा ।

मैं शुरु में ही यह बात कहना चाहता हूं । एक मैम्बर साहिब ने कहा कि अगर पंजाब ने small-scale industry में तरक्की की है, अगर पंडित नेहरू या Central Government के Industries Minister ने सारे देश की industry को देखने के बाद अगर पंजाब की तारीफ़ की है तो इस का सेहरा यहां के industrialists को है सरकार को नहीं । इस बारे में अर्ज़ है कि मैं अपनी ज़ात के लिए, अपने किसी साथी वज़ीर के लिए या गवर्नमैंट और इस के कर्मचारियों के लिए credit नहीं चाहता । मैं जानता हूं कि हमें थोड़ी सी सेवा करने का मौका मिला है और हम ने अपने resources के मुताबिक सेवा की मगर जो industry ने तरक्की की है , इस ने शानदार नाम पैदा किया है उस का credit लोगों को ही है जिन्होंने इस काम में हाथ डाला । मैं जनाब ज्यादा वक्त न लेता हुआ पंजाब की industrial development के बारे में कुछ आंकड़े पेश करना चाहता हूं । यह कोई बहुत पुराने आंकड़े नहीं हैं । 1959 में जनाब, small-scale sector ने 388,000 cycles बनाए जबकि 1960 में 450,000 cycles तैयार किए गए (तालियां) (*interruptions*) इस में सोनीपत के कारखाने वाले cycle शामिल नहीं हैं, सिर्फ small-scale पर काम करने वालों के बनाए हुए cycles हैं । 1959 में 8,33,00,000 रुपए की लागत के machines tools बने जबकि 1960 में, 6½ करोड़ रुपए के बनाए गए । (तालियां) 1959 में Art Silk Cloth 10 करोड़ 20 लाख रुपए का बना था 1960 में यह 17 करोड़ और 60 लाख रुपए का तैयार हुआ । (तालियां) । Sports goods 96 लाख रुपए के मुकाबले में 1½ करोड़ की मालियत के बने । (तालियां) । Rubber goods 71 लाख रुपए के मुकाबले में 137 लाख रुपए के तैयार हुए । (तालियां) मेरे पास और भी आंकड़े हैं जो तरक्की की रफ्तार ज़ाहिर करते हैं मगर मैं ज्यादा वक्त नहीं लूंगा । यह सिर्फ small-scale industry का ही ज़िक्र था ।

अब मैं large-scale industry के बारे में कुछ अर्ज़ करना चाहता हूं । इस में Paper, Textile, Sugar वगैराह चीज़ें आती हैं । मैम्बर साहिबान ने मजमूई तौर पर या अलग २ जो यह कहा है कि यह बड़ी अहम है, इस में तरकी उतनी नहीं हुई

जितनी होनी चाहिए थी यह ठीक है और इस बारे जो कमियां हैं उन पर जो तशवीश जाहिर की है वह ठीक ही की है। इस sector की development के लिए आप जानते हैं raw material, financial assistance, technical education और power वगैरह चीज़ों की ज़रूरत रहती है। इस सिलसिले में जो जो मजबूरियां हैं वह मैं आप के सामने रखना चाहता हूं। Raw material दो किस्म का होता है indigenous और imported. Imported raw material की हमें बड़ी तकलीफ रही है क्योंकि foreign exchange की किल्लत है, supply limited है। मैं कुछ आंकड़े आपके सामने रखना चाहता हूं और यह ज़ाहिर करना चाहता हूं कि इस सिलसिले में हम ने कितना exert किया है, कितना काम किया है और मांग कैसे दिन ब दिन बढ़ रही है। आप जानते हैं कि import licence जो जारी होते हैं, दरखास्तों की तसदीक करके essentiality certificates जारी होते हैं। अक्तूबर, 1959 से मार्च, 1960 तक parties से जितनी applications मौसूल हुईं उन की तादाद थी 28,481 उन में से 2,501 recommend कीं गईं। अगले period यानी April, 1960 से September, 1960 तक दरखास्तें आईं 6,391 और recommend कीं 3,107। इस के बाद यानी October, 1960 से मार्च, 1961, तक दरखास्तें आईं 10,000 और recommend कीं 5,451 यह figures बता कर मैं बताना चाहता हूं कि यह कितना बड़ा और मुश्किल मसला है।

इस दो साल के अर्से में applications का नम्बर बहुत ज्यादा बढ़ा है। और जो cases recommend किए गए हैं वह भी ज़्यादा हैं। प्रतिदिन बढ़ती हुई मांग से यह साफ ज़ाहिर है कि हमारे raw material की मांग बढ़ रही है। हमारे डिपार्टमैंट का काम भी बहुत ज्यादा बढ़ा है। हमारे अफसरों को यह भी देखना पड़ता है कि जितनी दरखास्तें आतीं हैं उनमें से कौन ऐसी हैं जो recommendation की मुस्तहक हैं। हमारे पास साढ़े चार करोड़ रुपए की imported items की दरखास्तें आईं जिन में stainless steel भी शामिल है। जनाब, स्पीकर साहिब, यहां पर अफसरों के खिलाफ बातें की गई हैं; मैं अपने आनरेबल दोस्तों को बतलाना चाहता हूं कि जहां इतने बड़े magnitude का काम हो वहां अगर कुछ गड़बड़ हो जाए तो समझ में आने वाली बात है। लेकिन उस पर पाबन्दी हमने लगाई है। पहली बात तो यह है कि जितने field staff वाले हैं उनको हिदायात हैं कि वह हर एक application को मौके पर जा कर check करें। उसके बाद सिफारिश करें। दूसरी बात यह है कि जो डिस्ट्रिक्ट आफीसर essentiality certificate issue करेंगें उसकी फिहरिस्त नोटिस बोर्ड में लगा दी जाएगी ताकि अगर कोई यह बतलाए कि फलां फलां चीज़ों की तकमील नहीं हुई तो मैं देखूंगा। हमने 18 नवम्बर, 1960 को एक Press Note देकर बतलाया कि essentiality certificate issue करने का यह तरीका होगा कि नोटिस बोर्ड पर एक फिहरिस्त लटकाई जाएगी और अगर किसी को ऐतराज़ हो तो वह हमारे नोटिस में बात ला सकता है। उस पर बाकायदा जांच पड़ताल की जाएगी। यह हमने किया हुआ है। गवर्नमैंट की कभी यह मंशा नहीं है कि कोई आदमी गलत बयानी करके सर्टीफिकेट हासिल करे।

[उद्योग मन्त्री]

अब एक बात और जो ध्यान देने काबिल है मैं आपको बतलाना चाहता हूं कि अगर raw material पर किसी किस्म की पाबन्दी लगा दी जाए तो फिर तरक्की में रुकावट आ जाएगी । इसलिए हमें देखना है कि पाबन्दी या रुकावट तो कोई न लगाई जाए, हां उसकी utilisation ठीक होनी चाहिए । एक मैम्बर साहब ने लुध्याने के एक केस का हवाला दिया था । मैं हाउस को उसके बारे में बतलाता लेकिन उस केस में जो investigation हो रही है मेरे बतलाने से उसमें रुकावट पड़ेगी लेकिन यह बात ठीक है कि essentiality certificate की एक कापी गुम हुई है । लेकिन जैसे ही गवर्नमैंट के नोटिस में यह बात आई तो मैंने खुद ज्वाइंट डाइरेक्टर को तहकीकात के लिए भेजा । और उसने preliminary तहकीकात की । अभी और कदम इस सिलसिले में उठाने हैं इसलिए मैं यह मुनासिब नहीं समझता कि मैं उस केस के डिटेल में इस वक्त जाऊं । हां इतना जरूर कहता हूं कि उसमें जो भी मुजरिम साबित होगा उसको जितनी सजा मिलनी होगी वह जरूर दी जाएगी फिर चाहे कोई भी हो । यह कहा गया कि उसमें किसी आदमी का हाथ है जो कि मिनिस्टर साहब के इर्द गिर्द घूमता है यह मैं कुछ नहीं कह सकता क्योंकि मुझे अभी कुछ भी पता नहीं । और जहां तक घूमने की बात है तो मिनिस्टर साहब के इर्द गिर्द तो सारी दुनियां घूमती है । मिनिस्टर तो एक popular Minister है उसके पास तो कोई भी आदमी आ सकता है । और यह बिल्कुल ठीक है कि जिसको इंसाफ न मिले वह मिनिस्टर के पास आ सकता है । Stainless steel के मुताल्लिक मेरी अदम मौजूदगी में डाक्टर बलदेव प्रकाश ने कहा था लेकिन वह जवाब सुनने के लिए हाउस में नहीं बैठे हैं । खैर उनके representative तो बैठे ही हैं । उन्होंने खालसा किरपाण फैक्टरी का हवाला दिया कि उनके नाम essentiality certificate जारी हुआ । उन्होंने तूफान उठाया कि स्कैंडल हो गया, यह हो गया, वह हो गया । एक दो अखबारों ने भी इस बात को बहुत उठाया और इस बात को नाजायज़ तौर पर मुश्तहिर करने के लिए सुर्खियां जमाईं । इस पर मैं ज़्यादा वक्त नहीं लूंगा । सिर्फ इतना बताना चाहता हूं कि उन की वहां पर फैक्ट्री है District Industry Officer उन की recommendation करता है कि 5 tons stainless steel sanction किया जाये । Licence issue हो जाता है और माल आ जाता है । जब माल आ जाता है तो कलकत्ता में guage का झगड़ा पड़ जाता है और माल हासिल करने में दिक्कत होती है तो वह मुझे भी एक application देते हैं और सैंटर के मिनिस्टर साहब को भी देते हैं । मैंने उस application पर लिखा :—

Presented personally. Please hear him and do the needful.

यह मार्क करके मैं Director of Industries को भेजता हूं । अब मुझे बताइए कि कौन सा तूफान उठा दिया । जो चीज़ मेरे पास आए क्या उस पर लिखूं भी न और मुनासिब कारवाई भी न करूं ?

Shri Balram Dass Tandon: These are code words, Sir.

Chief Minister: Nonsense.

Shri Balram Dass Tandon: Mr. Speaker. Sir the hon. Chief Minister has used the word "nonsense"...

Chief Minister: I repeat the word 'nonsense'. You should not have interrupted like this.

Mr. Balram Dass Tandon: You are nonsense.

Mr. Speaker: Order, order please.

उद्योग मंत्री : मैं स्पीकर साहब, आप से अर्ज़ करता हूं कि मेरे पास किसी भी आदमी को हर वक्त आने का हक हासिल है और अगर एक आदमी आ कर कहता है कि उसे दिक्कत आ रही है और मैं डीपार्टमैंट को कहता हूं तो कौन सा तूफान आ गया । मैं इन की ज़हनियत को समझ नहीं सका । मैं तो ऐसी बातों का हवाला नहीं देना चाहता । हमारे जनसंघ वाले भाई कृष्ण लाल एम०एल०सी० ने जो जन संघ के Vice-President हैं personally दरखास्त दी और उस से पहले भी personally discussion के लिए आए कि यह माया राम की दरखास्त है इस का झगड़ा म्युनिसिपल कमेटी के साथ निपटाया जाय क्योंकि वहां उसको कुछ पैसा नहीं मिलता । श्री कृष्ण लाल उस आदमी को मेरे पास लाते हैं कि भाई इस का झगड़ा निपटवा दो उस पर मैं ने लिखा :—

Please have it looked into.

डाक्टर बलदेव प्रकाश जी ने भी दो applications personally present कीं उन को दो चिट्ठियां भी इसी मज़मून की हैं । Orient industries के बारे में उन्होंने personally दो applications present कीं जो कि मेरे पास हैं । मैंने उस पर यह लिखा :

May I have the facts of this case at the earliest ?

और यह जानते हुए भी कि वह काम मेरा नहीं था। बल्कि Inspector of Shops का था और उसने फैसला कर दिया हुआ था। फिर भी जब डाक्टर बलदेव प्रकाश की application आती है तो उसपर मैं वैसे ही आर्डर कर देता हूं । अब आप बताएं कि क्या कहूं कि मैं तुम्हें सुनता नहीं । इसलिए अगर डाक्टर बलदेव प्रकाश का सकैंडल नहीं कहा जा सकता तो उसे कैसे स्कैंडल कहा जा सकता है ? मैं इन से पूछता हूं कि क्या individual cases में ये मेरे पास आते नहीं ? मैं समझता हूं कि इन्हें हक़ हासिल है कि आएं, और जो तकलीफ हो उसे represent करें । लेकिन यह नाजायज़ चीज़ है कि जो काम ये खुद करते हैं अगर कोई और करे तो उसे स्कैंडल कहते हैं । इस से नामुनासिब और क्या बात हो सकती है ? (*shame, shame.*)

[उद्योग मन्त्री]

अब मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि 1958-59 में स्टील का कोटा 57,416 टन था लेकिन 1959-60 में 108,152 टन हो गया। इस में 83 per cent बढ़ौतरी हुई है। जैसे आप जानते हैं कि indigenous स्टील बनना शुरू हो गया है इस लिए बहुत सी पाबन्दियां ढीली कर दी गई हैं। मिसाल के तौर पर steel processing के मुताल्लिक जितनी factories थीं पहले उनको कोटा मिलता था जो 30 दिसम्बर, 1950 तक चालू हो चुकी थीं लेकिन अब तमाम factories जो 31 मार्च, 1960 तक लग चुकी हैं उन को कोटा देने का फैसला कर लिया है। इस के इलावा जैसे raw material की position अच्छी हो रही है हम relax करते जा रहें हैं। गवर्नमैंट की ज़िम्मेदारी है कि पिछड़े हुए इलाकों को priority दें। देहाती industries के मुतअल्लिक भी हम ने पिछड़े हुए इलाकों में मिसाल के तौर पर कांगड़ा में 100 tons, महेन्द्रगढ़ में 75 tons और इसके इलावा चण्डीगढ़ में इस की अहमियत को सामने रखते हुए 200 tons की special alloction कर दी है।

इस के इलावा ex-military men की बाबत मैं अर्ज़ करूँगा कि अगर कोई military से discharge शुदा आदमी किसी ज़िले में कोई factory लगाना चाहे तो हम rules की relaxation करके raw material के लिए admit कर लेंगे। ऐसी factories की तादाद 3,100 हो गई है 1,500 के मुकाबले में और 1,500 नई लगी हैं इस relaxation की वजह से।

फिर कोयले का quota हमारा बढ़ा, यानी जहां पर 1959 में 39,334 tons था वहां 1960 में 64,564 tons था। इस में शक नहीं कि कोयले की supply कम रही लेकिन इस की वजूहात मैम्बर साहिबान अच्छी तरह से जानते हैं। मैं इस की detail में नहीं जाना चाहता क्योंकि मेरे पास इतना वक्त नहीं। Coal dumps की जो position है काफी अर्से से सरकार के ज़ेरे ग़ौर है। कर्मचारियों ने discussion की, जांच पड़ताल की लेकिन हमने अभी final फैसला नहीं किया है। यह तजवीज़ ज़ेरे ग़ौर है और फैसला होने वाला है।

Maulvi Abdul Ghani Dar : What about the Advisory Committees ?

उद्योग मन्त्री : इस वक्त बहुत सी कमेटियां बनी हुई हैं–large-scale industries की Advisory Committee और small scale industries की Advisory Committee अलहदा है। इस में काफ़ी membership है और मैम्बर साहिबान भी शामिल हैं। Board of Industries की अलहदा है और crafts की अलहदा है। हर एक मद के मुतअल्लिक Advisory Committee बनी हुई हैं जिन के M.L.A.s भी मैम्बर हैं और तीन आदमी elect हो कर जाते हैं।

Financial assistance के बार में एतराज़ उठाया गया इस वक्त लाला जगत नारायण जी जिन्होंने एतराज़ किया था यहां मौजूद नहीं हैं। इस सिलसिले में मेरे पास आंकड़े हैं जिन से पता लग सकेगा कि कितना रुपया financial assistance के तौर पर लोगों को दिया गया। जितनी देर लाला जी और चौधरी लहरी सिंह मिनिस्टर रहे उस अरसे में उन्होंने सारे पंजाब में 60 लाख रुपया

industrial loans के तौर पर दिया । हम दूसरी पांच साला प्लान के तहत दो करोड़ से ऊपर रुपया लोगों को दे चुके हैं industrial loans की शक्ल में । यह मैं उन loans की बात करता हूं जो industrial loans Industrial Act के मातहत दिये जाते हैं । इस के अलावा चार करोड़ रुपये के loans sanction कर चुकी है Financial Corporation. अब Third Five-Year Plan में हम ने 338 लाख रुपये का loans की शक्ल में provision किया है । चालीस पैंतालीस लाख और कभी इस से भी ज्यादा हम हर साल loans देते हैं । इस साल का provision 42 लाख का है । कई मैम्बर साहिबान ने कहा है कि रुपया surrender किया जाता है लेकिन में उन की इतलाह के लिए अर्ज़ कर दूं कि तीन लाख के करीब loan applications sanction की हैं जिन को 42 लाख से ऊपर रुपया दिया गया है । यह कहना कि applications की disposal में देरी लगती है वाक्यात के खिलाफ है । जैसे मैंने पहले अर्ज़ की कि 42 लाख का target हो और 45 लाख का loan sanction कर दें तो इन हालात में यह किसी तरह से नहीं कहा जा सकता कि applications की disposal देर से होती है । इस हाउस के तीन मैम्बर इस कमेटी के मैम्बर हैं । वे कह सकते हैं कि कितनी देर लगती है । मैं दावा नहीं करता लेकिन जहां loans की disbursement का सवाल है, पंजाब सारे हिन्दुस्तान को lead करता है । यही नहीं बल्कि मुझे याद है कि All-India Small-scale Industries Board के Chairman Shri ManuBhai Shah ने दूसरी स्टेट्स को कहा था कि पंजाब की schemes देखें और उन्हें follow करें । किसी individual application में देर हो जाये तो मैं कह नहीं सकता । दो ऐसी schemes हैं Government of India की Guarantee Schemes जो Reserve Bank of India के ज़रिये चलती हैं । मेरे मुअज़िज़ दोस्त सरदार करतार सिंह दीवाना ने एक significant बात कही कि Bank-credit नहीं देते । Guarantee scheme इस मकसद के लिये है कि तमाम Scheduled Banks या Financial Corporation Government of India के Reserve Bank की security के basis पर loans advance करें । यह ठीक है कि यह scheme लुध्याना और अमृतसर में चली और इसे बाकी जगहों में चलाने का प्रबन्ध किया जा रहा है ।

जहां तक pilot scheme का ताल्लुक है मैं इसकी तफ़सील में नहीं जाना चाहता एक बात मैम्बर साहिबान को कहना चाहता हूं । यहां एक साहिब ने कहा समझ लीजिये गिले गुज़ारे के तौर पर कि सरकार कुछ इलाकों में तोi ndustrial development करती है और दूसरों में नहीं । बात बिल्कुल सही है । मैं मानता हूं । लेकिन इस सिलसिले में मैम्बर साहिबान को याद होगा कि जहां तक मेरे department यानी Industries Department का ताल्लुक है कितनी बार खुद हम उन को approach कर चुके हैं कि इस सिलसिले में हमारी मदद कीजिए । मैं इस वक्त वह सारी चिट्ठियां पढ़ कर नहीं सुनाता जिन की मेरे पास copies मौजूद हैं, जो

[उद्योग मन्त्री]

हमारे Department से इस हाउस और दूसरे हाउस के मैम्बर साहिबान को लिखी गई कि यह हमारी loans की scheme है और यह subsidies और grants की। उन्हें लिखा गया कि इन schemes के तहत allocation इस तरह से हो चुकी है और रकमें utilise नहीं होतीं इस लिए मेहरबानी कर के इस मामले में हमारी इमदाद कीजिये। जिन जिलों में रुपया कम खर्च हुआ वहां के मैम्बर साहिबान को लिखा। मैं बाकी जिलों का नाम लेते हुए अच्छा नहीं लगता, मेरे पास तफ़सील मौजूद है कि जहां के लिए loans किस हद तक रखा था utilise न हो सका इस के बावजूद कि वहां के Deputy Commissioner और B.D.O.s को और मैम्बर साहिबान को लिखा गया कि loan utilise नहीं हो रहा। अब आप समझ लीजिये कि क्या गवर्नमैंट की तरफ से कोशिश नहीं होती। अगर industry की तरफ लोगों का रुझान पैदा न हो तो क्या यह भी गवर्नमैंट की जिम्मेदारी है कि उन का रुझान इस तरफ पैदा करे। मैं मैम्बर साहिबान से प्रार्थना करूंगा कि वे भी इस मामले में गवर्नमैंट की इमदाद करें।

स्पीकर साहिब, अब मैं industrial estate और rural industry के मुतअल्लिक थोड़ा सा वक्त लेना चाहता हूं। Industrial estates पंजाब में बन रही हैं। Third Five-Year Plan में हम ने इस सिलसिले में 245 लाख का provision रखा हुआ है। इन में से 72 industrial estates देहातों में होंगी और 16 industrial estates शहरों में होंगी। आज industrial estates की कितनी अहमियत है इस के मुताल्लिक मैं इस वक्त बहुत कुछ नहीं कहना चाहता।

देहातों के मुताल्लिक कुछ भाइयों ने ज़िक्र किया। इस बात को मैं मानता हूं कि देहातों की तरफ पहले ज्यादा ध्यान नहीं दिया गया लेकिन इस वक्त सरकार का उस तरफ पूरे तौर पर ध्यान है। देहातों में इंडस्ट्रीज़ रायज करने की सब से बड़ी जरूरत है। जब तक छोटी छोटी इंडस्ट्रीज़ देहातों के अन्दर नहीं पहुंचतीं तब तक उनकी आर्थिक उन्नति होना बहुत मुश्किल है। मैं बड़ी खुशी से यह बात आप को रिपोर्ट करने वाला हूं कि इस साल, मिसाल के तौर पर, हम ने यह फैसला किया था कि industrial loans का कम से कम 50 फ़ीसदी देहातों को दिया जाए (*cheers*) इस हिसाब से हम ने रुपया earmark कर दिया और आप को यह जान कर खुशी होगी कि 17 लाख से ज्यादा रुपया इस साल में सिर्फ देहातों के अन्दर ही हमने loans की शक्ल में तक्सीम किया। न सिर्फ़ यह बल्कि अगला बजट जो आने वाला है इस में सरकार का इरादा है कि जहां तक दो दो हजार रुपए के loans का ताल्लुक है वह हम 75 फीसदी सिर्फ देहातों के लिए earmark कर दें (*cheers*) कुछ और ऐसी ही स्कीमें देहातों के सिलसिले में हैं लेकिन चूंकि टाइम थोड़ा है इसलिए मैं इसी item पर आपका ज्यादा वक्त नहीं लेना चाहता लेकिन एक बात आप के जरिए हाउस को बता दूं कि जहां हम ने देहातों के अन्दर 72 industrial

estates खोलनी हैं वहां हर जिले में देहाती कारीगिरों को train करने के लिए एक एक industrial centre खोल रहे हैं । इस के इलावा 72 Common Facilities Service Centres देहातों में खोलेंगें । इसी तरह इंडस्ट्रियल कोआप्रेटिव सोसाइटियों का भी काफी प्रोग्राम है (*Interruptions*) स्पीकर साहिब, मैं आप से प्रार्थना करूंगा कि चूंकि वक्त बहुत थोड़ा है इसलिए आप इन्हें रोकें कि मुझे इस तरह से interrupt न करें । अब मैंने Craftsmanship की training की बाबत कुछ अर्ज करना है ।

श्री अध्यक्ष : अब आप को सिर्फ पांच मिनट और मिल सकते हैं । इस के बाद मैंने cut motions put करनी हैं (The hon. Minister will be given only five minutes more. Thereafter, I have to put cut motions to the vote of the House.)

उद्योग मन्त्री : क्या सिर्फ पांच मिन्ट और !!

श्री अध्यक्ष : जी । (Yes.)।

उद्योग मन्त्री : मेरे पास तो अभी बहुत कुछ कहने को है । कम से कम एक घंटे का वक्त तो मिलना चाहिए । (*Interruptions*)

श्री बलराम दास टंडन : स्पीकर साहिब, अगली सिटिंग दो बजे की बजाय अढ़ाई बजे कर दें ।

श्री अध्यक्ष : पंडित जी, तो फिर आप और वक्त लेना चाहते हैं ? (Does the hon. Minister want more time.)

उद्योग मन्त्री : जी, जरूर । कम से कम 15 मिनट तो और दे दें ।

श्री अध्यक्ष : तो फिर बोलते जाइए । अगली sitting अढ़ाई बजे ही करनी पड़ेगी । (Then he may continue. Next sitting will commence at half past two.)

उद्योग मन्त्री : स्पीकर साहिब, मैं large-scale industries की बाबत बहुत मुख्तसर तौर पर कुछ कहना चाहता हूं । टंडन साहिब ने कहा कि पंजाब में सिर्फ फगवाड़ा के मुकाम पर ही एक Textiles Mills है और इस के अलावा कोई नहीं उनकी वाकफियत शायद बहुत कम है इसीलिए हिसार, भिवानी, लुध्याना और बाकी जगहों को भूल गए हैं । उन को पता होना चाहिए कि हमारे यहां 6 Textile Mills हैं ।

श्री अध्यक्ष : मैं आप को मशविरा दूंगा कि जैसे बाकी जगहों पर होता है, आप मैम्बर साहिबान को अपने industrial centres और agricultural centres दिखाने का प्रबन्ध कीजिए । इस पर गवर्नमैंट का खर्च तो होगा ही मगर इस का benefit भी बहुत होगा । (As is the practice at other places, I would suggest the Government to arrange visits of the hon. Members to their industrial and agricultural centres. This would, of course, entail an additional expenditure to the Government but a lot of benefit would accrue from it).

उद्योग मन्त्री : इस के लिए आप का बहुत बहुत शुक्रिया । Thank you, Sir. It is a very good suggestion.

श्री अध्यक्ष : मैम्बर साहिबान को ले जाइए और दो चार हफ्तों में सारा पंजाब फिरा कर ले आइए । जो जो भी आप के important centres हैं वह दिखा लाइए । (A programme of three or four weeks may be chalked out during which the legislators may be taken round the important centres.)

मुख्य मन्त्री : स्टेट revenues और exchange की कमी है वरना....

श्री अध्यक्ष : बाहर के नहीं, मैंने यह कहा है कि जो आप की अपनी गवर्नमैंट के चलाए हुए centres हैं वह दिखा लाएं । (I am not talking of foreign countries. I mean the centres run by the State Government.)

उद्योग मन्त्री : स्पीकर साहिब, यह आप ने बहुत अच्छी suggestion दी है । जहां तक large-scale industries का ताल्लुक है, मैंने शुरु में भी कहा था कि इसमें कोई शक नहीं कि हम बहुत पिछड़े हुए हैं । पब्लिक सैक्टर में हमें गवर्नमैंट आफ इंडिया ने सिर्फ Fertiliser Factory ही दी और अभी अभी Machine Tool Factory का फैसला हुआ है । इसके इलावा पंजाब में कोई और heavy industry हमें नहीं मिली । फिर भी हम लोग कोशिश कर रहे हैं कि प्राइवेट सैक्टर में इस कमी को पूरा किया जाए । यह बात गवर्नमैंट आफ इंडिया बड़ी अच्छी तरह से जानती है कि जिस State की बाबत वह कहते हैं कि Small-scale and Cottage Industries के सिलसिले में सारी इंडिया को lead कर रही है वहां पर large-scale industries की कितनी अहमियत और ज़रूरत हो सकती है । वह यह भी जानते हैं कि पंजाब में Small scale industries बतौर auxiliary काम कर रही हैं large-scale industry की । इस बात को गवर्नमैंट आफ इंडिया बखूबी समझती है । इसीलिए, स्पीकर साहिब, हमने अपनी policy की announcement की और पंजाब में आकर establish होने वाले industrialists को खास खास सहूलतें देने का ज़िम्मा अपने ऊपर लिया । मिसाल के तौर पर हमने कहा कि हम जगह का प्रबन्ध कर देंगे, acquisition करके या private negotiations के ज़रिए land की हमने guarantee की, State collaboration करने की हमने announcement की, और इसके अलावा हमने industrial raw material पर आइन्दा दस साल लिए कोई टैक्स न लगाने का फैसला और वादा किया । इसी तरह से हमने बिजली की self-generation पर Electricity Duty को आइन्दा दस साल के लिए माफ करने का फैसला खुद किया । मुझे आप के ज़रिए हाउस को यह रिपोर्ट करने में बड़ी खुशी होती है कि हमारी इस पालिसी का बहुत अच्छा असर हुआ । इस साल यानी सन 1960-61 में private sector में लोगों ने 104 नए licenses इंडस्ट्रीज़ को चलाने के लिए हासिल किए । यह नई फैक्टरीज़ को लगाने के लिए थे या जो existing factories हैं उनकी expansion के लिए थे । इससे पहले जो average थी वह सिर्फ 21 फी

साल थी लेकिन इस साल 104 नए लाइसैंस issue हुए और इन की investment का जो अन्दाज़ा हमने लगाया है वह 21 करोड़ रुपए के लगभग है और इस के नतीजा के तौर पर 150 लाख आदमियों को और रोज़गार मिलेगा । बहुत सी ऐसी फैक्टरीज़ हैं जिनको हमने मुख्तलिफ जगहों पर ज़मीन acquire करके दी, बिजली की गारंटी दी और यहां तक कि चीफ मिनिस्टर साहिब ने personal level पर discussions करके बिजली का प्रबन्ध करवाया । इसी तरह हमने financial collaborationका ज़बानी ही वादा नहीं किया बल्कि कई institutions हैं जहां पर कि हमने financial collaboration की है और अपनी हिम्मत से भी बढ़ कर की है । अभी अभी, आप को पता होगा कि जो पानीपत में पेपर फैक्टरी लग रही है उसमें भी हमने State collaboration करने का फैसला किया । इसी तरह तीसरी पांच साला प्लान में कांगड़ा में जो सीमेंट फैक्टरी लगने वाली है उसमें भी स्टेट की तरफ से financial collaboraton होगी । जो news print factory कांगड़ा में लगने वाली है, उस के मुताल्लिक भी हमने काफी provision कर रखा है । दो textile mills पानीपत और फरीदाबाद में लगने वाली हैं और जिन के licence मिल चुके हैं । Tyre factory फरीदाबाद में, Motor Cycles और Scooter factory फरीदाबाद में, Steel structural and furnishing factory, जालंधर में, 9 iron and steel casting mills मुखतलिफ जगहों पर, soap manufacturing, refrigeration machinery, newsprint and Pulp Factory, Wool Factory लुध्याना में । अभी जिन मैम्बर साहिब ने इस का ज़िक्र किया था उन को पता ही नहीं कि इसका licence किसी private party को नहीं बल्कि एक co-operative society को मिला है । Industrial Tubes Factories मुख्तलिफ जगहों पर लगेंगी, Drugs की factory यहां पर है, Dumex की, sanitary fittings की बहादुर गढ़ में, Tyre Factory Ballabh garh में एक Industrial Cables Factory राजपुरा में बनी थी । मगर कुछ काम नहीं हो रहा था । अब सरकार ने उस में भी State financial collaboration करने का फैसला कर लिया है (तालियां) ताकि वहां काम हो सके । जनाब, मेरे पास काफी लम्बी फहरिस्त है मगर मेरे पास वक्त नहीं है कि सारी पढ़कर सुनाऊं । एक बात मैं और जल्दी जल्दी आप की इजाज़त से करना चाहता हूं । National Council of Applied Research ने पंजाब की Techno-Economic Survey मुकम्मल कर ली है और सरकार के पास उसकी report आ चुकी है । यह थोड़े अर्से के बाद मुकम्मल करके publish कर दी जायेगी । इस से हमें बहुत हौसला हुआ है । उस में बताया गया है कि पंजाब में Candidate Industries में 160 करोड़ का scope है । हम कुछ industries बारे report तैयार कराना चाहते हैं ।

मैं दो तीन मिनट में एक गलत फहमी जो कुछ मैम्बर साहिबान को है, वह दूर करना चाहता हूं । Second Five year Plan के मुताल्लिक एतराज किया गया था कि

[उद्योग मन्त्री]

provision बहुत कम रखा गया है और जो रखा हुआ है उसकी implementation और भी मायूस कुन है । इस सिलसिले में हमें पहली बात तो यह ध्यान में रखनी होगी कि सारे देश की प्लैन क्या है । जो basic industries हैं उन का बहुत बड़ा हिस्सा Public Sector में है और वह सैंटर की प्लैन का हिस्सा है । स्पीकर साहिब, आप को पता है कि 1700 करोड़ रुपया सनअतों के लिए रखा गया है और उस में से सूबों के लिए सिर्फ 200 करोड़ रुपया छोटी सनअतों के लिए रखा हुआ है और इतना ही बड़ी सनअतों के लिए है । बाकी सारा रुपया पब्लिक सैक्टर के लिए है और वह मर्कज़ी सरकार के पास है । जो basic industries हैं वह बहुत ज़रूरी हैं और जैसे steel वगैरह industries हैं इनके बिना देश का काम नहीं चल सकता । और इनके बिना हम अपनी स्कीम्ज़ की implementation नहीं कर सकते और साथ ही यह भी है कि कोई सूबा भी इतनी रकम खर्च नहीं कर सकता । मगर वह है कि हर सूबे को *prorata* basis पर हिस्सा मिलता है उसके बिना हमारा काम नहीं चल सकता । यही हाल दूसरे raw materials का भी है । मगर हमें जो raw material मिला वह बहुत थोड़ा था और जो मिला भी वह small industries के quota में ही मिला । यहां एक दोस्त ने कहा कि Second Plan की implementation बहुत कम हुई । यह इन को थोड़ी सी गलत फहमी है । जो हमारा सालाना प्लैन का बजट होता है वह Planning Commission approve करता है । हमें सारे पांच सालों की जो allocation हुई वह थी 6,24.55 लाख रुपया । इस में से करीबन 485 लाख रुपया सूबा की प्लैन में आया होगा । .... (*interruption*) यानी करीबन 139 लाख का shortfall होगा मगर इस के कई कारण हैं । हम ने कुछ रुपया करीबन एक करोड़ पांच sugar mills के लिए रखा हुआ था । इसी तरह कुछ रुपया, करीबन दो करोड़, as State collaboration in Spinning Mills, Textile, Finishing Plant, Resin and Turpentine Factory, Hosiery Mill, Electric Works etc., के लिए रखा हुआ था । इन मोटी मोटी चीज़ों के लिए रुपया रखा हुआ था मगर बाद में हिन्द सरकार ने पालिसी बदल दी और कहा कि जिन enterprises में private sector से पैसा मिल सकता है उनमें इस हद तक State Financial Collaboration नहीं करनी चाहिए । जहां तक sugar mills का ताल्लुक है उन सब के लाइसैंस न मिले ......

श्री बलराम दास टंडन : On a point of order. Sir. इन्होंने जो आंकड़े अपने भाषण में बताए हैं वह उन से मुख्तलिफ हैं जो इन के इस pamphlet में दिए गए हैं ।

Minister for Industries : What is this point of order?

Mr. Speaker: Yes, this is no point of order, the hon. Member should rise on a point of information, if the hon. Minister gives way.

श्री बलराम दास टंडन : जनाब, जो figures publish कर दी जाती हैं वह कुछ और ही हैं........(विघ्न)

श्री अध्यक्ष : आप बोलिये ।

उद्योग मन्त्री : मैंने कहा था कि purely इंडस्ट्रीज़ की प्लैन 7 करोड़ की है । उसके इलावा village का जो खादी बोर्ड है उसकी प्लैन अलग है । गवर्नमैंट आफ इंडिया ने अपनी पालिसी बदली है और यह कहा है कि जहां प्राइवेट सैक्टर में काम हो सकता हो, वहां सरकार को financial collaboration नहीं करना चाहिए । लुधियाने में एक Hosiery Needle Factory प्राइवेट सैक्टर में लगी इसलिए वहां पर गवर्नमैंट ने अपनी फैकटरी नहीं लगाई । प्राइवेट सैक्टर ने हर जगह तरक्की की है और वह target पूरा हुआ है जो गवर्नमैंट ने रखा था । बिल्डिंग के सिलसिले में भी हमारे जो targets थे वह काफी हद तक पूरे हो चुके हैं और 88 फीसदी की हमारी performance है जो किसी भी तरह से कम नहीं कही जा सकती । और performance में जो momentum gain किया है उसके आधार पर हम यकीनन यह कह सकते हैं कि तीसरी फाइव इयर प्लैन में हमारी performance बहुत बहुत तसल्लीबख्श होगी । स्पीकर साहब, आपने जो मुझे टाइम दिया उसके लिए आपका बहुत बहुत धन्यवाद ।

Shri Rup Singh Phul : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 1.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn,

Shrimati Sarla Devi Sharma : Sir, I also beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 2.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motin be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn.

Shri Harbhagwan Maudgil : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 3.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn

The motion was, by leave, withdrawn.

Shri Hari Ram : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 4.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn

Chaudhri Sumer Singh : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 5.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, Withdrawn.

Sardar Ramdayal Singh : Sir, I beg to withdraw my cut motion at No. 6.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn.

Shri Amar Nath Sharma : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my cut motion at No. 7.

Mr. Speaker : Is it the pleasure of the House that the cut motion be withdrawn ?

Hon. Members : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 2,06,98,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 43—Industries and Supplies.

The motion was carried. (*Cheers*)

DEMAND No. 20

6—Labour and Employment.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re. 1

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 72,52,120 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 46—Labour and Employment.

The motion was carried.

Mr. Speaker : The House stands adjourned till 2.30 p.m. today and instead of 6-30 P.M. the hour of interruption shall be 7-00 p.m.

1.10 p.m.

(The Assembly then adjourned till 2-30 p.m. of the day)

13131 PVS—350—25-9-61 C. P. and S., Pb. Chandigarh

Punjab Vidhan Sabha Debates

21st March, 1961 (Afternoon sitting)

Vol. I—No. 23

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Tuesday, the 21st March, 1961

Price : Rs 3.15 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. 1, NO. 23,
DATED THE 21ST MARCH, 1961 (Afternoon Sitting)

Read	*for*	*on page*	*line*
ਸੈਂ	ਸ	(23)3	6
tomorrow	Tommorrow	(23)3	10
insert "to", between the word 'Governor' and 'defray'		(23)4	2
ਸੇ	ਸੈ	(23)15	16
PUNJAB	PUNIAB	(23)16	Heading (Top line)
स्त्री	स्त्रि्री	(23)19	5
बाग	वाग	(23)20	27
conferences	conferenc	(23)21	19
Publicmen	publicman	(23)21	28
वज़ाहत	बजहत	(23)22	2
ਖਰਚ	ਕਰਚ	(23)30	18
delete the word 'ਮਹਲ'		(23)32	13
उस के	उके	(23)36	18
Development	Depoelopment	(23)39	16
Speaker	Speaken	(23)39	22

PUNJAB VIDHAN SABHA

Tuesday, the 21*st March,* 1961
(*Afternoon Sitting*)

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, *Chandigarh, at* 2.30 *p.m. of the Clock. Mr. Speaker* (*Sardar Gurdial Singh Dhillon*) *in the Chair.*

QUESTION HOUR (DISPENSED WITH)

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ : ਅੱਜ ਬੜਾ important demand ਹੈ। Question hour dispense with ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

Chief Parliamentary Secretary : Sir, question hour may be dispensed with.

Some Honourable Members : Yes, question hour may be dispensed with.

Mr. Speaker : Question hour is dispensed with.

PERSONAL EXPLANATION BY DR. BALDEV PARKASH, M.L.A.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : On a point of personal explanation, Sir.

Mr. Speaker : The hon. Member should have obtained my formal permission in this regard in my chamber.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : जनाब, मैं गया था आप वहां नहीं मिले, मैंने काफी देर इन्तज़ार की।

जनाब, मैं ने General Administration पर बोलते हुए एक corruption का केस बताया था जिस में मैं ने कहा था कि एक खालसा किरपाण इंडस्ट्री को खंडे बनाने के लिए मोटे गेज के stainless steel की जगह पतले गेज का stainless steel दे दिया गया। मैं ने यह charge लगाया था कि यह ministerial level पर corruption का केस है। लेकिन इन्होंने आज जवाब देते हुए कहा कि मैं इन के ऐसे cases बताता हूं जो ये मेरे पास लाते हैं।

Mr. Speaker : This is not the case. You were not present in the House when he said that his procedure was that when an application was presented personally, he wrote on it "presented personally by so and so. Please do the needful."

डाक्टर बलदेव प्रकाश : मैं ने charge यह लगाया था कि जिस की basic intelligence zero हो वह भी यह समझता है कि खंडे बनाने के लिए मोटा

[डाकटर बलदेव प्रकाश]

स्टील इस्तेमाल होता है न कि पतला स्टील , तो मैंने यह पूछा था कि जब किरपानों के लिए मोटे स्टील की ज़रूरत होती है तो उसे पतला स्टील क्यों दिया गया ? स्पीकर साहिब, उस का जवाब देने की बजाय ये, जब genuine grievance के लिए भी इन्हें मिलते हैं, तो उसे इस के साथ मिलाते हैं......

Mr. Speaker : Order please, this is more than personal explanation.

SITTINGS OF THE SABHA

श्री राम चन्द कामरेड : स्पीकर साहिब, 23 तारीख को सरदार भगत सिंह की बरसी मनाई जा रही है और बहुत से मैम्बर साहिबान फीरोज़पुर जाना चाहते हैं। इस लिए 23 तारीख की sitting postpone कर दी जाए और उस दिन का agenda किसी दूसरे दिन ले लिया जाय ।

श्री जगत नारायण चोपड़ा : स्पीकर साहिब, तो फिर 24 तारीख को भी sitting नहीं होनी चाहिए ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ : ਠੀਕ ਹੈ ਜੀ, 24 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ session ਨਾ ਕਰੋ ।

श्री अध्यक्ष : इस में मुश्किल यह है कि according to the scheduled programme 27 मार्च, 1961, को Appropriation Bill आना है, अगर 24 मार्च को भी off day करेंगे तो 24 मार्च की business 27 मार्च को take up करनी पड़ेगी और Appropriation Bill 28 तारीख पर चला जाएगा क्योंकि जब तक सारी demands पास नहीं हो जाएंगी तब तक Appropriation Bill नहीं आ सकता है। 24 मार्च को बकाया सारी demands discussion और पास करने के लिए रखी हुई हैं । इस सिलसिले में procedure यह है कि सारी budgetary demands मार्च के तीसरे हफ्ते तक पास कर दी जाती हैं और उसके बाद Appropriation Bill आता है और उस के बाद वह Council में जाता है । यह काम 31 मार्च से पहले करना होता है । (In this connection the difficulity is that, according to the scheduled programme, Appropriation Bill is to be taken up on the 27th March, 1961, but if we declare 24th March as off day then the business fixed for that day will have to be taken up on the 27th March and the Appropriation Bill on the 28th because unless all the demands are passed Approrpration Bill cannot be taken up. All the remaining demands have been fixed for 24th March for discussion and for being put to the vote of the House. In this connection the procedure is that all the Budgetary Demands are passed by the third week of March and then the Appropriation Bill is brought forward. After it has been passed by this House it goes up to the Council. All this has to be done before the 31st of March).

ਆਵਾਜ਼ਾਂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, 24 ਤਾਰੀਖ ਦਾ business ਵੀ ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਲੈ ਲਉ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕਾ ਲਉ ।

श्री अध्यक्ष : All right, all the demands including that of the education will be discussed tomorrow. कल हाऊस आठ बजे meet करेगा और दो बजे तक चलेगा । 8 बजे से 11 बज तक Demand No. 14 take up होगी और 11 बजे से 2 बजे तक बाकी की सभी demands ली जाएगी । 23 और 24 मार्च को सभा की कोई मीटिंग नहीं होगी । 27 तारीख को Appropriation Bill आएगा उस वक्त तक म एक घंटा sitting बढ़ा दूंगा क्योंकि जिन साहिबान को वक्त नहीं मिल सका है उन को accommodate करना है। खास तौर पर मुझे चौधरी बलबीर सिंह को accommodate करना है।

(All right, all the demands, including that of the education, will be discussed tomorrow. Tommorrow the House will meet at 8 a.m. and adjourn at 2 p.m. From 8.00 a.m. to 11 a.m. Demand No. 14 and from 11.00 . a.m. to 2.00 p.m. rest of the demands will be taken up. The Sabha will not meet on the 23rd and 24th March, 1961. As scheduled the Appropriation Bill will come up on the 27th. On that day I will extend the sitting of the House by an hour because I have to accommodate those honourable members who have not been able to get time. Especially I have to accommodate Chaudhri Balbir Singh.)

ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ : ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ Question Hour ਵੀ dispense with ਕਰ ਦੇਣਾ ।

Mr. Speaker : All right, there will be no Question Hour tomorrow.

PAPERS LAID ON THE TABLE

Minister for Irrigation and Power (Rao Birendar Singh) : Sir, I beg to lay on the Table the Punjab Compulsory Services Rules, 1961, as required under section 8(2) of the Punjab Compulsory Service Act, 1961.

PRESENTATION OF THE REPORT OF THE COMMITTEE ON GOVERNMENT ASSURANCES

Pandit Shri Ram Sharma (Chairman) : Sir, I beg to present the Sixth Report of the Committee on Government Assurances for the year 1960-61

DEMANDS FOR GRANTS

1. 57—*Miscellaneous*

2.47—A—COMMUNITY DEVELOPMENT PROJECTS, NATIONAL EXTENSION SERVICE AND LOCAL DEVELOPMENT WORKS.

Chaudhri Dalbir Singh(Deputy Minister) : Sir, I beg to move—

That a sum not exceeding Rs 5,64,31,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 57—Miscellaneous.

That a sum not exceeding Rs 2,67,88,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 47-A Community Development Projects, National Extension Service and Local Developmental Works.

Mr. Speaker : Motions moved—

That a sum not exceeding Rs 5,64,31,000 be granted to the Governor defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 57-Miscellaneous.

That a sum not exceeding Rs 2,67,88,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 47—A-Community Development Projects, National Extension) Service and Local Developmental Works.

Is it the pleasure of the House that these demands be discussed together and voted upon separately ?

Voices : Yes, yes.

Mr. Speaker : The following cut-motions given notice of by various hon. Members in respect of these demands will be deemed to have been read and moved. These can be discussed along with the demands.

(57—MISCELLANEOUS)

1. **Raja Raghuvir Singh** :

That the demand be reduced by Rs 10.

2. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** :

That the demand be reduced by Re 1.

3. **Chaudhri Sumer Singh** :

That the demand be reduced by Re 1.

4. **Dr. Bhag Singh** :
5. **Shri Bhala Ram** :
6. **Sardar Achhar Singh Chinna** :
7. **Pandit Ram Kishan Bharolian** :

That the demand be reduced by Re 1.

(47—A—COMMUNITY DEVELOPMENT PROJECTS, NATIONAL EXTENSION SERVICE AND LOCAL DEVELOPMENTAL WORKS)

1. **Rao Gajraj Singh** :

That the demand be reduced by Re 1.

2. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** :
3. **Shrimati Sarla Devi Sharma** :
4. **Chaudhri Sumer Singh** :

That the demand be reduced by Re 1.

5. **Dr. Bhag Singh** :
6. **Shri Bhala Ram** :
7. **Sardar Achhar Singh Chhina** :
8. **Pandit Ram Kishan Bharolian** :

That the demand be reduced by Rs 10.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ (ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ 'ਜਨਰਲ') : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Community Development ਦੀ ਮੱਦ ਹੇਠ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 2,67,88,300 ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੰਗ ਇਸ ਹਾਊਸ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਗਰ ਇਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਰਟੀ, ਜਿਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਇਥੇ ਹੈ, ਦਾ election fund ਕਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬਜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ 1962 ਵਿਚ general ਚੋਣਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨੇ ਔਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੋਣਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਮਹਿਕਮਾ Development ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । Development ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਉਨਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਜੋ Planning Commission ਨੇ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ, implement ਕਰਨਾ । ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ B.D.Os ਦਾ main ਕੰਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਰੁਪਏ ਨੂੰ development ਦੇ ਕੰਮਾ ਤੇ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰਾਉਣ । ਪਰ ਇਹ ਜੋ B.D.Os ਨੂੰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 90 per cent ਐਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰਖੇ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ ਜੋ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਅੱਜ development ਦੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ । ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ B.D.Os ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਕੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਵਿਚ election ਦੀ ਜੋ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੀ ਜਾਣ ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, B.D.Os ਪਾਸ ਜੀਪਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋ petrol ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਇਸ ਮੱਦ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜੋ B.D.Os ਨੇ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ election ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੋ ਜੀਪਾਂ ਨੇ ਉਹ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋ petrol ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰਾ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਮੱਦ ਵਿਚੋਂ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ block ਦਾ ਜੋ ਦਫਤਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਲਾਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਥਾਂ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੋਵੇ ਲੇਕਿਨ ਅੱਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ policy ਇਹ ਹੈ ਕਿ blocks ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਦਫਤਰ ਹਨ ਉਹ blocks ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਲ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਲਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਲਈ B.D.O. ਦੇ ਦਫਤਰ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ development ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਉਣਾ ਸੀ ਉਹ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ Block Development ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਚਕਰ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ block development ਦੇ ਦਫਤਰ blocks ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਅਗੇ ਨੂੰ ਜੋ blocks ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ blocks ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ।

[ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ]

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ B.D.Os ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਈ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ District Development ਅਫਸਰ ਵੀ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਗੇ ਹੀ ਇਤਨੀ top heavy administration ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਬੁਲਾਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਸ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਪਾਂ ਅਤੇ petrol ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸੁਝਾਉ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ District Development Officers ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਥੋਂ ਦੇ blocks ਵਿਚੋਂ B.D.Os ਦੀਆਂ posts ਉੜਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਅਗਰ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਪਾਸ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿਉ। ਇਕ ਤਾਂ B.D.Os ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਹ ਸਿਆਸੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਡੀਆਂ ਔਰ petrol ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਫਾਇਦਾ State ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਜੋ ਮਹਿਕਮਾ ਮਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਔਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋ duplication of work ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਜ ਦੇ B.D.Os ਜੋ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਰਵੱਈਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ public ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿਚ ਉਹ B.D.Os ਨੂੰ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ blocks ਦੀ administration ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 18 ਤੇ 19 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਦੋ conferences ਹੋਈਆਂ ਸੀ, ਇਕ ਬੇਟ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਤੇ ਦੂਜੀ ਦੋਹਣਾ ਵਿਚ। ਇਥੋਂ B.D.Os ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੀਪਾਂ ਵਿਚ petrol Block Development ਦਾ ਪਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ conferences ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਣ। B.D.Os ਨੇ ਤੁਰਤ ਜੀਪਾਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਔਰ petrol blocks ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਗਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ conferences ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 6 ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਔਰ 500 ਰੁਪਏ ਤਕ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ conference ਹੋਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ B.D.Os ਨੇ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕ conference ਤੇ ਨਾ ਜਾਣ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ conference ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ। ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਟੋਕਰੀਆਂ ਚੁਕ ਕੇ, ਮਿਟੀ ਪੁਟ ਕੇ 3 ਮੀਲ ਲੰਮੀ ਸੜਕ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਸੜਕ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸੇਮ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਲਿਆ ਕੇ ਉਥੇ tube-wells ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਸੇਮ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਬਪਾਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਹੋ ਜਾਏ। ਡੋਨੇ ਵਿਚ conference ਹੋਈ ਪਰ B.D.O. ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪਸਮਾਂਦਾ

ਕਰਾਰ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ facilities ਦੇਵੇ । ਮੈਂ ਇਹ ਗਲਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ Congress Party ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਵਰਤਦੀ ਹੈ । 1962 ਵਿਚ elections ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ development ਦਾ ਪੈਸਾ party politics ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੋਣਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਪਖਪਾਤ ਦੇ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਜਿੰਨੀ machinery ਹੈ blocks ਦੀ, ਜਿੰਨੀ machinery ਹੈ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਉਸ ਸਾਰੀ ਨੂੰ Congress ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦਾਨ ਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਕਾਲਾ ਚੂਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੌ ਵੋਟ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਪੈਣੇ ਸਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਤੇ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ accounts ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ audit ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ । ਰੁਪਿਆ ਖੁਰਦ ਬੁਰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਖਾਲੂ ਪਿੰਡ ਹੈ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨੇ 1,400 ਰੁਪਿਆ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਗਬਨ ਕਰ ਲਿਆ । Anti Corruption Department ਦੇ ਪਾਸ ਦਰਖਾਸਤ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੇਸ Director, Panchayats ਨੇ ਭੇਜ ਦਿਤਾ । ਦੋ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹਨ । ਮੈਂ ਵੀ ਕਈ ਚਿਠੀਆਂ Director ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਜ ਚੁਕਿਆਂ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਰੁਪਿਆ ਖਾਧਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਇਕ ਚਿਠੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਚਿਠੀ ਨੂੰ acknowledge ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਨੱਥੂ ਚਹਿਲ ਅਤੇ ਰਲਾ ਕੋਟ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਾਸਤੇ 5 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ । 3 ਹਜ਼ਾਰ ਰਲਾ ਕੋਟ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 2 ਹਜ਼ਾਰ ਨੱਥੂ ਚਹਿਲ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਇਆ ਸੀ । ਉਥੋਂ ਦਾ ਸਰਪੰਚ communist ਸੀ ਉਹ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਗਿਆ । ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਏ । ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਰੁਪਏ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ । ਜਦ ਪੜਤਾਲ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤਾਂ communist ਸਰਪੰਚ ਰਾਤੋਂ ਰਾਤ label ਬਦਲ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ congressman ਬਣ ਗਿਆ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦੀ Congress Committee ਦਾ Secretary ਹੈ, ਉਹ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਖਾ ਗਿਆ । ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲਣ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਪਿਆ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਕ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਹੈ . . .

(*Interruptions*)

Mr. Speaker : How is it relevant ?

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵੇਖਣ ਕਿ ਲੋਕ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਮੈਂ ਜਿਹੜੇ ਇਲਜ਼ਾਮਾਤ ਲਗਾਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਉ ਸਿੰਘ (ਨਕੋਦਰ 'ਜਨਰਲ') : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਜਿਹੜੀ Demand Community Development ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ important Demand ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਜ਼ਮੀਂਦਾਰਾਂ, ਹਰੀਜਨਾਂ, ਮਜ਼ਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਦਾ ਭਵਿਖ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਕੀ ਅਤੇ ਉਨਤੀ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਇਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਤਰੱਕੀ ਯਾਫਤਾ ਹਨ । ਬਲਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜਿਥੇ economic ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸਮਾਜਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਅਤੇ Community Development ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਪ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ schemes rural areas ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ full co-operation ਮਿਲੇ । ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ 2, 3 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ unimplemented ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਬਜਟ ਵਿਚ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਧੇ । ਪਰ ਉਸ ਰੁਪਏ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਕਮ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। Third Five-Year Plan ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਇਹ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਜਿਥੇ unanimous elections ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਲ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ 10 per cent ਮਾਮਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਪੰਜ ਏਕੜ ਜਾਂ ਪੰਜ ਏਕੜਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਮਾਮਲਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ ਨਾਲ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫੀ ਵਧ ਜਾਏਗੀ ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜੋ tax ਯਾ ਮੁਆਮਲਾ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਜਿਸ ਪੰਚਾਇਤ area ਵਿਚੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਗਰ ਉਹ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਯਾ Block ਸੰਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਇਮਦਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਜੋ ਯਤਨ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਕਾਫੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ Minister ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ election ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਬਣਾਉਨ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਨਸਾਫ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ

3·00

ਹੋਇਆਂ ਪੰਚ ਅਤੇ ਸਰਪੰਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਲਾ ਪੰਚਾਇਤ Act ਨੂੰ amend ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤ Act ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਨਵੇਂ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ elections ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਝਗੜੇ ਹੀ ਨਿਪਟਾਉਣ ਬਲਕਿ ਜੋ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਣ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਚਾਂ ਅਤੇ ਸਰਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਜੋ training ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ scheme ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਗੇ ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ Community Development ਦਾ ਤਆਲੁਕ ਹੈ, ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ Assembly ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ Minister ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ B.D.Os ਐਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਬੜਾ ਅੱਛਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਜਵਾਬ ਬੜਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸੀ ਔਰ ਇਸ bold ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੇ ਮੈਂ Government ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਛੁਪਾਇਆ ਨਹੀਂ । ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਹ ਹੀ ਇਕ ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਸੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਜਿਥੇ ਮੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਚੰਗੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਇਹ ਵਾਕਈ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਕੰਮ ਹੈ ਅਤੇ Government ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ, B.D.Os ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ। ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਨਵਾਂ staff ਵੀ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਹੋ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਿਹੜੇ ਖਰਾਬ ਹਨ ਠੀਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਅਜ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਇਨ੍ਹਾਂ blocks ਦੀ development ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਹਰ ਇਕ B.D.O. ਕੋਲ 150-200 ਪਿੰਡ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਹਦੇ ਬਲਾਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ B.D.Os Congress ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਇਹੋ ਵੀਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ B.D.O. ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, Social Welfare Officers ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਅੱਜ ਇਹੋ ਵੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਲਗਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੇਂਡੂ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦਿਉ, ਪਰ ਇਹ ਅੱਜ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ B.D.O.s ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਰਚਾਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ development ਦੇ ਕੰਮ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹਨ। ਅੱਜ B.D.Os ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ socialistic pattern of society ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ, Block ਸੰਮਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ institutions ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ

[ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ]

ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਗਲ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੌਸ਼ਨੀ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਨ। ਇਕ ਗਲ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ jeeps ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਤੇ ਮੈਂ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਐਲਾਨ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ Government ਇਸ ਪਾਲਿਸੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਪਾਂ Deputy Commissioners ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ Government ਨੂੰ ਇਸ ਤੇ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਕੋਈ rules ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ਉਹ ਦੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਜੀਪਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਤੇ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ block ਸੰਮਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਔਰ ਇਹ ਹਾਊਸ ਦੀ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਮੰਗ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ local authority ਦੇ institutions fail ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ block ਸੰਮਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਇਹ ਬਣ ਤਾਂ ਗਈਆਂ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ election ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ Government ਨੂੰ clearly ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦੋਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੀ election ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਕ ਗਲ ਅਖੀਰ ਵਿਚ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ blocks ਖੁਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਉਂਦੇ ਦੋ ਸਾਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਹਲਕਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬੇਟ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਨਕੋਦਰ, ਬਹੁਤ ਹੀ backward ਇਲਾਕਾ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਦਾ backward area ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੋਈ Block ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬੜੀ ਜਲਦੀ ਅਗੇ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹੋ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਕਿਸੇ Development Block ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

श्री अध्यक्ष : जो डिमांड नम्बर 22 है वह तो बड़ी साफ है और दूसरे sub-headitems भी clear हैं मगर जो डिमांड नम्बर 29 है, Miscellaenous, इस का इतना scope नहीं है जितना कि आप समझ बैठे हैं। उन में various heads है, मैं पढ़ देता हूं : (Demand No. 22 as well as

other Sub-head items are quite clear. However, the Demand No. 29—Miscellaneous has not as wide a scope as the hon. Members appear to be under the impression. There are various Heads under it which I may read out.)

"This head also receives debits by per contra credit to the loan or advance head, concerned when a loan or advance has to be written off as irrecoverable. Charges in connection with the Village Panchayat Act, are also shown under this head. Miscellaneous charges, such as rent of trunk telephone lines expenditure on account of Local Government Inspector rate, Municipal Elections Officer, Conciliation Board under the Punjab relief of Indebtedness Act, 1934, Tribunal and Commission under the Sikh Gurdwaras Act, charges on account of Gurdwara selections, Board of Film Censors, Publicity Board State Guests and Subsidies to the Housing Board Improvement Co-operative Societies, etc., are also booked under this head. This head also includes expenditure on donations for charitable purposes, charges on account of European vagrants, expenses of Special Commissions of Inquiry, expenditure on technical training of students abroad, etc., expenditure on evacuee and refugees, expenditure on Rehabilitation and State Competent Officers are also booked under this head. This head also includes expenditure on Home Defence and expenditure on National Cadet Corps. Expenditure on the Government Transport Services under the Nationalization Scheme and expenditure on Employment Exchanges and Resettlement is also included here. Expenditure on Development Schemes pertaining to the Public Relations Department and the Panchayat Department Expenditure on the administration of Lahaul and Spiti and "Grants-in-aid to the Panchayats on the basis of ten per cent of the Land Revenue and for Sanitary Works" is also shown under this head."

कुछ माननीय सदस्य : इसका scope तो फिर काफी हो जाता है ।

श्री अध्यक्ष : मास्टर जी, क्या यह सारी demand discuss होगी ? यह जो explanatory note है उस में miscellaneous दिया हुआ है और इसके अन्दर बहुत सी बातें discuss की जा सकती हैं । आपको तो कोई इतराज़ नहीं है ? (Addressing Sardar Gurbanta Singh : Will the hon. Minister please tell me whether he has any objection to the demand being discussed as a whole ? Miscellaneous items are given in the explanatory note which include many things.)

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਰੀ demand discuss ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਲਫ਼ਜ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਓ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਬਹਿਸ ਦਾ scope ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

(At this stage Chaudhri Dharam Singh Rathi rose to speak.)

श्री अध्यक्ष : राठी साहिब, चलिए 'Miscellaneous' तक confined रह कर बोलिए । (Shri Rathi may now speak but he should confine his remarks to the items of 'Miscellaneous' head only.)

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : जनाब स्पीकर साहिब, जहां तक इस डिमांड का ताल्लुक है इस के अन्दर बहुत सी बातें आती हैं लेकिन मैं यह कहना चाहता हूं कि यह सरकार ढिंढोरा पीटती है कि इस देश के अन्दर पंचायत राज्य लाएंगे और इन्होंने कांग्रेस के अधिवेशन में अपना Election Manifesto भी पंचायत राज्य ही बताया है। लेकिन जैसा आज कल पंजाब में हो रहा है अगर यही पंचायती राज्य है तो इस से तो तोबा ही भली । मैं समझता हूं कि इससे बुरा कोई राज्य कहीं नहीं हो सकता । इन्होंने पंचायत को क्या अख्तियारात दिए हैं वह मैं बतलाता हूं । जब यहां से कोई मिनिस्टर बाहर जाता है तो एक चिट्ठी यहां से पंचायत के नाम issue हो जाती है कि मिनिस्टर साहिब तशरीफ ला रहे हैं इसलिए लोगों को इकट्ठा कर लो । और उन्हें करना पड़ता है । यह उनका नाजायज़ इस्तेमाल है । इन्होंने जो पंचायत ऐक्ट बनाया है उसमें सारे अख्तियारात अपने ही हाथ में रख लिए । मैं मिसालें दे सकता हूं कि ऐसे ऐसे पंच बैठे हैं जिन को पंच तो बनाया गया लेकिन चूंकि वे दूसरी पार्टी से ताल्लुक रखते हैं इस लिए उनको चार्ज ही नहीं दिया गया । इनकी तो यह हालत है कि अगर वे पंच कहें कि हम तुम्हारा ही प्रचार करेंगे तो यह उन्हें चार्ज फौरन दे सकते हैं ।

श्री अध्यक्ष : राठी साहिब, आप पढ़ें कि Miscellaneous के नीचे पंचायत के बारे में क्या लिखा है ? (*Addressing Ch. Dharam Singh Rathi* : The hon. Member should please read what has been mentioned about Panchayats under the head Miscellaneous).

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, उसमें यह लिखा है कि 10 per cent of land revenue पंचायत को मिलेगा ।

जनाब, मैं जो चीज़ कहना चाहता हूं वह इस तरह से ताल्लुक रखती है कि जो रुपया पंचायतों को देना है उसे वह सही तौर पर इस्तेमाल नहीं करेंगे बल्कि वह रुपया कांग्रेस के प्रापेगंडा के लिए इस्तेमाल होगा और यह देहात में अपना राज्य कायम करेंगे जिसे मैं किसी तरह से भी बरदाश्त नहीं कर सकता ।

मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि जब से पंचायतों और कम्युनिटी डिवलपमेंट का एक महकमा बना है कम्युनिटी डिवैलपमेंट ने पंचायतों के महकमे को भी inefficient कर दिया है। Evaluation Committee की रिपोर्ट आप के सामने है । लेकिन मैंने देखा है कि रिपोर्टों का इन पर कोई असर नहीं होता । अभी तीन, चार दिन की बात है कि लाला जगत नारायण ने कहा कि 70 फी सदी ब्लाक डिवैलपमेंट अफसर नाअहल हैं । जितना पैसा डिवैलपमेंट के काम के लिए रखा जाता है उस में से $\frac{3}{4}$ ज़ाया जाता है और $\frac{1}{4}$ असल मानों में खर्च होता है । इस से तो बेहतर है कि यह रुपया किसी तहसीलदार को दे दिया जाए तो वह अच्छी तरह से खर्च कर सकता है। स्पीकर साहिब, B.D.Os. के नीचे जो ग्राम सेविकाएं छोड़ रखी हैं उन का ज़िक्र कर के शर्म आती है। जिस गांव में एक ग्राम सेविका आ गई........

Mr. Speaker : The hon. Member should not make sweeping remarks.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं sweeping remarks नहीं करता । मैं particular case बताता हूं ।

एक B.D.O. मनीमाजरे में लगे हुए हैं । वह तीन चार ग्राम सेविकाएं अपनी कार में बिठा कर चलते हैं और इस का जो असर पड़ता है वह आप जानते हैं । इस B.D.O. का नाम सरदार मुख्तार सिंह है और जो ग्राम सेविका उसके नीचे लगी है वह रोती है ।

श्री अध्यक्ष : नाम न लें । क्या पता आप का उन के साथ क्या झगड़ा है । (The hon. Member should not please mention his name. It is just possible he may be having some personal grudge against him.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, मैं कह रहा था कि जो मनीमाजरे का B.D.O. है वह Chief Minister के Guest House में रहता है ।

Mr. Speaker : The hon. Member should not criticise any Officer by name who cannot defend himself in the House.

चौधरी धर्म सिंह राठी : उस के अन्दर रहता है और duty पर नहीं जाता । आप मनीमाजरे जा कर देख लें और जो कुछ Guest House में होता है उस का ज़िक्र करते शर्म आती है । (*Shame, Shame*)

श्री अध्यक्ष : यह तो बिल्कुल साफ सुथरा है । (The Guest House is above such things.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : यह Chief Minister का Guest House नहीं brothel house है ।

Mr. Speaker : Please do not make such reference.

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, ऐसी बातों का असर समाज पर पड़ता है और हमें मजबूरी तौर पर इन का ज़िक्र हाउस में करना पड़ता है ।

Mr. Speaker : Please wind up.

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, मैं सच कहता हूं कि कहीं कोई काम नहीं होता और जिस रोज़ मिनिस्टर साहिब ने जाना होता है सफाई करके दिखा देते हैं और चाहे कोई आदमी देहली से आए, अमरीका, चेकोसलोवेकिया या जर्मनी से आए खास खास गांव उन्हें दिखा दिए जाते हैं ।

Mr. Speaker : This practice is followed in every country.

चौधरी धर्म सिंह राठी : अगर और जगह होता है तो हमारे देश में नहीं होना चाहिए क्योंकि हम चाहते हैं कि हम सही तौर पर तरक्की करें और रुपया ज़ाया न जाय । इन अल्फाज़ के साथ मैं जनाब का शुक्रिया अदा करता हूं और अपने वज़ीर साहिब से कहता हूं कि वे अच्छे तरीके से खर्च करें और नालायक अफसरों को ठीक करें ।

ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ (ਧੂਰੀ 'ਜਨਰਲ') : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ demand ਦੇ ਬਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵੀ ਮੈਂ ਕਾਫੀ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ । ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੋ evaluation ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਔਰ ਉਸ ਨੇ ਜੋ report ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ submit ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਹ report ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ । ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ report ਛਪਾ ਕੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਗਈ ਔਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ discussion ਇਸ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ । ਹਾਂ, ਇਸ report ਵਿਚ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ recommendations ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਐਸੀਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ Community Development ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਡੀ ਪੇਂਡੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਤੀਜੀ ਪੰਜ-ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਥੰਬ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਮਹਿਕਮਾ ਵੀ claim ਕਰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਸਰਕਾਰ ਵੀ claim ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ schemes ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਚ ਮੁਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਔਰ State ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਇਨਕਲਾਬ ਆ ਜਾਏਗਾ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ, Block Development ਔਰ National Extension Services ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦੀ implementation ਦਾ ਤਾਲੁਕ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਸਾਡੇ ਟੀਚੇ ਹਨ ਉਹ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ ; ਬਲਕਿ ਜੋ figures ਸਾਡੇ Department ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ figures ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ figures ਵਿਚ ਜੋ ਇਹ ਦਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ manure pits ਬਣਵਾਏ ਗਏ, ਇਤਨੇ improved seeds ਵੰਡੇ ਗਏ ਇਤਨੀਆਂ co-operative societies ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਇਤਨੀਆਂ demonstrations ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਹ ਸਭ fictitious ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਹ figures B.D.Os. ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਬਣਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਨੇ ਔਰ ਕਈ ਦਫਾ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਕੀ figures ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤਰਕੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ figures work ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਔਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਿਹੜਾ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜਿਆ ਹੈ ਅਗਰ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤਰਕੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, development ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਔਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਮਿਲਨਾ ਹੈ ਉਹ ਮਿਲਵਰਤਨ ਹਾਸਲ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਜਿਹੜੀ Evaluation ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ report ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ B.D.Os. ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਬੜੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਸ report ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ Reserve Bank ਦੀ report ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਈ ਹੈ ਔਰ ਉਸ report ਵਿਚ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ

ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਤਰਕੀ Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਉਤਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਔਰ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ blocks ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਉਤਨੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਜਿਤਨੀ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜੇ B.D.O.s ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਨੇ ਉਹ ਇਸ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਸਕਣ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਸਕੀਮ ਦਾ ਚਲਣਾ ਔਰ ਉਸ ਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਾਣ ਵਾਲੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ depend ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਫਸਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਹ ਕਾਬਲ ਕਿਤਨੇ ਹਨ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਮੰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ B.D.Os. ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਔਰ ਨਾਅਹਿਲ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ weed out ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਅਜੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਹਾਸੋ ਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ blocks ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ co-operative ਦੇ inspectors ਦੀਆਂ posts ਸਾਲ ਭਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਯੋਗ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ Subordinate Services Selection Board ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੇ ਤਾਂ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਰੱਖ ਲਏ ਜਾਣ ਔਰ ਉਹ posts ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਖਾਲੀ ਨਾ ਰਖੀਆਂ ਜਾਣ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੈਂਕੜੇ ਬੰਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਸਟਾਂ ਦੇ ਕਾਬਲ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ Employment Exchange ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਕਾਬਲ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਾਬਲ ਬੰਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ । ਸਾਡਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਬਲ ਬੰਦੇ ਮਿਲਣ ਔਰ ਕਈ ਬੰਦੇ ਮਿਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨੇ । ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਕਾਬਲ ਬੰਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ, ਬੜੀ ਹਾਸੋ ਹੀਣੀ ਗਲ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੇ blocks ਦਾ staff ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਕੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ?

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਹੋਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ D. C. ਔਰ Development Commissioners ਔਰ ਹੋਰ ਕਈ ਵਡੇ ਅਫਸਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਦੌਰੇ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ B. D. O. ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਿਆ ਕਰਨ । ਇਹ ਅਫਸਰ ਉਥੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਦੌਰੇ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਾਂ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ flood relief ਵੰਡਣ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਔਰ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ B.D.O.s ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਕਰਨ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ M.L.A.s ਵਿਚੋਂ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ constituency ਵਿਚ ਹੀ 24 ਘੰਟੇ ਘੁੰਮਣ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ B.D.O.s Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਵਲ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਔਰ ਉਹ ਤਾਂ ਬਸ ਇਹ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਜਲਸਾ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਵੀ

[ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ]
ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ high machinery ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਰਖੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਖ ਰਖਣਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ B.D.O.s ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਰਖਣਾ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ Block Development ਦਾ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਲਈ District Development ਅਫਸਰ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੇ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਸਟਾਂ ਤੇ P.C.S. ਅਫਸਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ posts ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਨਵੇਂ P.C.S. ਦੇ recruits ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲੈ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ District Development ਅਫਸਰ ਉਹ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਜਿਹੜੇ experienced P. C. S. officers ਹੋਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣ । ਮੈਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਔਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਉਥੇ । ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ District Development ਅਫਸਰ ਤਬਦੀਲ ਹੋਏ ਨੇ । ਜਿਥੇ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਅਫਸਰ ਉਪਰੋ ਥਲੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ ਉਥੇ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਓ ਕੰਮ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਜ ਨਵੇਂ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਗਏ P.C.S. ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ District Development Officers ਦੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ ਤੇ training ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ development ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਲਗਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । Development ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਆਦਮੀ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ।

ਇਸ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਜਿਹੜਾ Development Blocks ਦੇ ਬਜਟ ਦਾ pattern ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਬੜਾ restricted ਢੰਗ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਹਰ ਥਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ blocks ਦਾ ਬਜਟ ਇਕੋ pattern ਦਾ ਨਹੀਂ ਪੁਗ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਬਲਾਕ ਦਾ ਉਥੋਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਜਟ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਹਾਲੇ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ block ਸੰਮਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀਆਂ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜਟ ਜ਼ਿਆਦਾ restricted patterns ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ । ਜਦੋਂ ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਉਦੋਂ ਉਹ ਬਜਟ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਬਣਾ ਲੈਣਗੀਆਂ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਡੀ ਤਕਲੀਫ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਦੂਜੇ departments ਹਨ ਉਹ ਇਸ department ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਅਗਰ ਮੁਰੱਬਾਬੰਦੀ ਵਾਲੇ ਸੜਕਾਂ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਛਡ ਦੇਣ ਔਰ ਇਸ department ਵਾਲੇ ਕਹਿਣ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਪਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ P.W.D. ਵਾਲੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ departments ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਉਠਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ notice ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਜੋ B.D.Os ਵਲੋਂ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੁਰੱਬਾਬੰਦੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨਾਲ agree ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਔਰ co-operation ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦੋ ਮਹਿਕਮੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ co-operate ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। B.D.Os ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸੇਮ ਨਾਲੀਆਂ ਪੁਟਵਾਉਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਲੋਂ drains ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ।

ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਨਾਲੀਆਂ ਖੋਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, B.D.O. ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਾਲੀਆਂ ਪੁਟਾਈਆਂ। ਇਸ ਨਾਲ overlapping ਹੋਈ। B.D.Os. ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ co-operation ਮਿਲਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ co-operation ਦਿੰਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਮਹਿਕਮੇ ਵਲੋਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, circular ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ co-operation ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਖੁਦ co-operation ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜਿੰਨੇ Blocks ਖੁਲਣੇ ਸਨ ਉਹ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹੇ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਹੈ "Punjab on the March" । ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 171 Blocks ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। Second Five-Year ਦੀ Progress Report ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 165 Blocks ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀ figure correct ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਠੀਕ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜ਼ਿਲਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਤਹਿਸੀਲ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬਹੁਤ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਸਨੌਰ ਦਾ block ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ proposal ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੜੀ Central place ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਕੋਠੀ ਵੀ Block ਦੇ ਲਈ ਖਾਲੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਥੇ ਜਲਦੀ ਹੀ Block ਖੁਲ੍ਹਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਗਲ ਮੈਂ ਹੋਰ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਰਫਤ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ B.D.O.s ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ activities ਲਈ ਕੁਝ ਪਿੰਡ ਚੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ improvement ਅਤੇ development ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ visitor ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ impression ਇਹ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ Block ਦਾ ਕੰਮ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। Over all development ਸਾਰੇ Block ਦੀ ਇਕ ਜੈਸੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜਿਹੜੀ committee ਬਣੀ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਤੌਰ ਇਕ visitor ਦੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਧੇ ਅਧੇ ਮੀਲ ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉਪਰ ਵੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ development ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸਾਲ Blocks ਖੁਲ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 5, 7 ਪਿੰਡ select ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਰੇ

[ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ]

Block ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇ । ਗੂਹਲਾ ਬਲਾਕ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਘਗਰ ਪਾਰ ਦੇ 23, 24 ਪਿੰਡ ਬਹੁਤ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ Block ਬਣਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਤਹਿਸੀਲ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਭੁਨਰਹੇੜੀ ਵੀ Block propose ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਵੀ ਜਲਦੀ ਖੁਲ੍ਹਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ Non-official ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਸਜਣ ਮਸੂਰੀ ਅਤੇ ਨੀਲੋਂ ਖੇੜੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ training ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ M. L. A.s ਅਤੇ M.L.C.s ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, B.D.O.s ਦੇ ਜਰੀਏ ਅਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਲੋਕ training ਲੈ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ development ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ । ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਾ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ Financial Commissioner ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਇਆ ਹੈ ਉਦੋਂ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚੋਂ red-tapism ਖਤਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੱਰਕੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਗੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

राजा रघुवीर सिंह (कुल्लू जनरल) : अध्यक्ष महोदय, आज पंचायतों पर debate हो रही है और जैसा कि आप की तरफ से रहनुमाई मिली कि सिर्फ पंचायतों के उसी हिस्सा के मुताल्लिक बहस करनी चाहिए जिस का इस डिमांड से सम्बन्ध है, मैं उसी के बीच रहता हुआ community development के बारे में कुछ निवेदन करूंगा ।

श्री अध्यक्ष : मैंने यह कहा है कि जहां तक इस डिमांड का ताल्लुक है जो बातें community development के साथ ताल्लुक रखती हैं आप उन पर भी कह सकते हैं और जो Panchayats expenditure का जिक्र आया है उस पर भी बात कर सकते है । (I have pointed out that so far as this demand is concerned discussion can be held on the community development schemes and also on other panchayats, expenditure which has been included therein.)

राजा रघुवीर सिंह : पंचायतों की जो डिमांड नम्बर 29 है उसके part J में 77 लाख रुपया पंजाब सरकार ने रखा है। इस को अगर analyse किया जाए कि किस किस चीज़ पर यह खर्च होना है तो सब से बड़ी रकम grant-in-aid के लिए मिलती है जो कि सरकार, वह सरकार जिसे जनता popular ढंग से चुन कर लाई है, जनता की सेवा के लिए खर्च करने जा रही है और इस तरह से पंचायत राज्य राम राज्य को लाने की चेष्टा कर रही है ।

श्री मंगल सेन : यह तो रावण राज्य है ।

राजा रघुवीर सिंह : इतने बड़े-बड़े काम एकदम तैयार नहीं हुआ करते । यह ऐसी चीज़ नहीं जो कि एक मिनट में तैयार कर के रख दी जाए । इस के लिए

जागृति लाने की जरूरत है और जागृति इस चीज़ से भी नहीं आती । मेरे विरोधी दल के दोस्त शिकायतें कर देते हैं कि jeep में स्त्रियां क्यों जाती हैं । क्या आप तरक्की की दौड़ में देश की आधी अबादी को, female sex को पीछे रखना चाहते हैं ? इस ढंग से हमारा देश तरक्की नहीं कर सकता । आप को पता होना चाहिए कि इसी सभा में, पंचायतों में स्त्री जाति के लिए विशेष nomination की व्यवस्था की गई थी । उन में जागृति, awakening लाई जा रही है कि यह देश आप का है और आप इस देश के हैं ।

तो मैं बता रहा था कि जहां पर 77 लाख रुपया रखा गया है वहां पर grant-in-aid के लिए 68 लाख रुपया रखा हुआ है । मैं अपने Opposition के साथियों से पूछता हूं कि आप क्या निकालना चाहते हैं इससे ? सोचना तो यह चाहिए कि जितना रुपया training के लिए, स्टाफ़ की training के लिए रखा गया है क्या वह ठीक है ? आप को सोचना यह चाहिए कि जो गांव की development स्कीमों पर खर्च करना है क्या वह काफी है । आप देखें कि स्टाफ़ के लिए तो 6 लाख रुपया रखा जा रहा है और जो revenue carrying schemes के लिए पंचायतों के लिए मदद देने के लिए रुपया रखा है यह इस लिए कि पंचायतों की आमदनी बढ़े । अध्यक्ष महोदय, मैं नहीं चाहता कि गांव के अन्दर रहने वाले, जो कि देश की जान हैं, इसके प्राण हैं हर बात पर सरकार के पास दौड़ें । असल में उनको self-sufficient बनाना चाहिए । इस लिए मैं कहूंगा कि इस रकम को काफी गौर खोज़ के बाद बढ़ाया जाए और लोगों में incentive और impetus पैदा किया जाए, पंचायत की जनता में उत्साह पैदा किया जाए कि वह schemes लाएं, सही ढंग से चीज़ें लाएं, उन पर अमल करके पंचायतों के revenue को बढ़ाएं । पंचायतों को सिर्फ टैक्स लगाने की मशीनरी ही नहीं बनाया जाना चाहिए । अध्यक्ष महोदय, मैंने मनिस्टिर साहिब को लिख भी भेजा था कि कुल्लु सब डिवियन में आप Land Revenue का 10 प्रतिशत देकर उस इलाके की पंचायतों को कैसे मजबूत बना सकें गे । इस से उनको कुछ नहीं हासल होने वाला । होगा क्या ? इस तरह वह पंचायतें ज्यादा से ज्यादा दो सौ चार सौ, छः सौ या आठ सौ रुपया हासिल कर लेंगी । लेकिन उन का रक्बा कहीं कहीं तो 120 मील और 150 मील तक है । इतने बड़े रक्बे के लिए यह सात आठ सौ रुपया किस काम आए गा, वह इस से क्या विकास योजनाएं बना सकें गी ? अध्यक्ष महोदय, वहां पर कुदरत ने एक fertile area दिया है, वहां पर बाग लग सकते हैं । और अब तो हमारे मुल्क में बागात की अहमियत भी बढ़ती जा रही है । बागात के ज़रिए अगर अनुमान लगाया जाए तो एक एकड़ में से हम 50,000 रुपया सालाना की आमदन हासिल कर सकते हैं । यह कोई नामुमकिन बात नहीं । कुदरत ने resources दिए हैं । अगर सरकार इस बात का इरादा करे, हर पंचायत के एरिय में कुछ जगह तलाश करके बाग लगाए सरकार उनको training दे और पंचायतों को आपस में लड़ने से बचाया जाए, कोई यह न कहे कि यह मेरा रक्बा है, दूसरी पंचायत कहे कि मेरा रक्बा

[राजा रघुवीर सिंह]
है, मेरी revenue estate है । पंचायतों का आपस में clash न हो तो स्कीम को आगे चलाया जा सकता है (घण्टी) । स्पीकर साहिब, मुझे वक्त नहीं मिला । मैं तो, जनाब, facts and figures के साथ बात कर रहा हूं ।

श्री अध्यक्ष : इस डिमांड के बारे में कब कहना है आप ने ? (When is the hon. member going to say something about this Demand ?)

राजा रघुवीर सिंह : जनाब, इसी के मुताल्लिक तो अर्ज़ कर रहा हूं । मैं कह रहा हूं कि जो आप 6 लाख रुपया खर्च कर रहे हैं यह बहुत कम है । 12,000 तो पंचायतें हैं भला उनका इस रुपए से क्या बनेगा, कौन कौन सी schemes वह चला सकेंगी अपनी ?

श्री अध्यक्ष : आप देखें तो Explanatory memo. में आप की constituency का ज़िक्र है । यह इस तरह है : (If the hon. member looks up the Explanatory memo he will find therein a mention about his constituency. It reads:)

"Expenditure on development schemes pertaining to the Public Relations Department and the Panchayat Department., on the administration of Lahaul and Spiti and "grants-in-aid to Panchayats on the basis of ten per cent of the land revenue and sanitary works" is also shown under this head."

राजा रघुवीर सिंह : जनाब, इस में zero लिखा है । जो वहां नज़र आता है वह तो भारत सरकार ने दिया है। उस में पंजाब सरकार ने कुछ नहीं देना । मैं चाहता हूं कि इस किस्म का कोई प्रोग्राम चलाया जाए कि हर एक पंचायत के इलाके का Revenue Staff Horticulture का अमला, जंगलात के मुलाज़मीन और पंचायत के आदमी मिल कर लोगों को इस बात के लिए जगह जगह राज़ी करें कि वह हर एक पंचायत के इलाके में कम से कम 50 बीघे के रक्बे में एक बाग लगाएं । इस में अच्छे और कीमती फल पैदा किए जाएं ।

Community Project के बारे में अर्ज़ करूंगा कि इन इलाकों में सड़कें बहुत कम हैं । आप ने, जनाब, बहुत ही अहम चीज़ की याद दिलाई है । इस इलाके में भारत सरकार की तवज्जुह तो है मगर हमारी अपनी सरकार ने वहां के लिए कोई प्रोग्राम नहीं रखा कोई रुपया नहीं रखा । यह बड़े शोक की बात है । क्या वह इलाके पंजाब में नहीं हैं और क्या वह लोग पंजाबी नहीं हैं ? उस इलाके में विदेशी हमलावरों का भय है । हम ने उस इलाके को गन्दे लोगों से बचाना है मगर पंजाब सरकार उस ओर कोई ध्यान नहीं दे रही । आप देखें गे कि वहां की schemes के लिए क्या रखा है । कुछ नहीं रखा गया । मैं वज़ीर साहिब की सेवा में अर्ज़ करना चाहता हूं कि यह एक बड़ी अहम राजनैतिक ग़लती होगी अगर इन इलाकों की तरफ सरकार ने वक्त पर ध्यान न दिया । (घंटी) एक बात मैं आप के नोटिस में यह लाना चाहता हूं कि चंडीगढ़ में एक पंचायत घर बन रहा है जिस के ऊपर चार लाख रुपया खर्च हो रहा है । इस में से दो लाख रुपया पंजाब सरकार दे गी । बड़ी अजीब हालत है कि यहां तो इन

के लिए महल बना दिया जायगा मगर उनके पास टूटे फूटे घर भी नहीं हैं। यह भला उन पंचायतों और उनकी समितियों के कैसे काम आएगा। मैं यह नहीं कहता कि यहां खर्च न हो मगर क्या यह रुपया ज़रा ठहर कर नहीं खर्च किया जा सकता था जब सब पंचायतों के अपने घर तो बन जाते? पहले उन की तरफ तवज्जुह जानी चाहिए थी, वहां रुपया दिया जाना चाहिए था। इस में कुछ रुपया पंचायत लाइब्रेरियों के लिए रखा गया है मगर यह जो रकम रखी गई है यह तो दस रुपए फी पंचायत भी हिस्से नहीं आती, इस से क्या बनेगा? यह तो एक मज़ाक है। और फिर इस को भी हमारे राठी साहिब और इन के साथी उधर ही ले जाएंगे। स्पीकर साहिब, पहाड़ी इलाके में दो चीज़ें जागृति पैदा कर सकती हैं। इन में एक चीज़ सड़कें हैं। लोक कार्य विभाग के अंदाज़े के मुताबिक एक मील सड़क बनाने पर 50,000 रुपए से लेकर एक लाख रुपया तक खर्च आता है (घंटी)।

श्री अध्यक्ष : आप घण्टी नहीं सुनते। तशरीफ रखिये। (The hon. Member does not pay heed to the bell. He may now resume his seat.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ 'ਜਨਰਲ') : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਜਿਹੜੀ Public Relations Department ਦੀ demand ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ Governor ਸਾਹਿਬ ਦੇ Address ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ reference ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

> "The field Publicity staff organised over 34,000 conference and public meetings which were addressed by Ministers, officers of Government and prominent public men of the State."

ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ Public Relation ਦੀ demand discuss ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ reference ਦਿੰਦੇ ਹਨ Governor's Address ਦੀ। ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਉਹ relevant ਹਨ?

Mr. Speaker : He is making a reference to the Governor's Address which is relevant on the subject.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ prominent publicman of the State ਜਾਕੇ meetings address ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਜਾ M. L. A. ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ position ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ... ...

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੀ demand discuss ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? Public Relations Department is not under discussion. (Which demand is the hon'ble Member discussing? Public Relations Department is not under discussion.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਜਨਾਬ, ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ.......

श्री अध्यक्ष : House के सामने इस वक्त Demands No. 29 और 22 हैं। मैंने शुरू में वज़ाहत कर दी थी कि इनमें क्या चीज़ें आती हैं। आप किस Demand पर बोल रहे हैं? (Demands number 29 and 22 are before the House. At the very outset I had explained the items covered by them. On which demand is the hon. Member speaking ?)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਿਹੜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਬੜਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। Community development ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਪਿਆ ਕਮ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ। ਮਗਰ ਏਥੇ ਉਲਟਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ 11 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਰਖਿਆ ਸੀ ਮਗਰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਖਰਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ 8 ਕਰੋੜ 32 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਏਥੇ ਰੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਗਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਖੁਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ :

4-00 p.m.

"As against the Government expenditure of Rs 593 lakhs on grant side during Second Plan, the people contributed Rs 750 lakhs".

ਸਰਕਾਰ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਬਲਿਕ co-operate ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਲੇਕਿਨ ਅਜ position ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਬਲਿਕ ਨੇ ਪੂਰੀ co-operation ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਬਲਿਕ ਨੇ 7 ਕਰੋੜ 50 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ free labour ਜਾਂ ਹੋਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਟੈਕਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਜਟ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨਾ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਉਤਨੀ ਕੀਮਤ ਦੀਆਂ amenities ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਨੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਵੀ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ maintain ਕਰਨ ਲਈ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬਲਾਕ ਡੀਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਫਸਰ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਅੰਧੇਰਗਰਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸੇ ਹੀ ਬਲਾਕ ਡੀਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਫਸਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ 17 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਗਬਨ ਦਾ ਕੇਸ ਚਲਿਆ ਸੀ। ਮਗਰ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਪੜਤਾਲ ਵਗੈਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਸਵਾਲ ਵੀ ਪੁਛੇ ਸਨ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Enquiry Officer ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ dismiss ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਔਰ Financial Commissioner ਤਕ ਉਸ ਦੇ dismissal ਦੇ ਆਰਡਰ ਕਾਇਮ ਰਹੇ ਲੇਕਿਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੇਸ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫਾਈਲ ਕਰ ਦਿਉ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੇਸ ਰਫਾ ਦਫਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਉਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ?

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਮੈਨੂੰ ਉਸ B.D.O. ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਾ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਦਸੋ ਔਰ ਫੇਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਫਸਰ ਦਾ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਖੈਰ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ B.D.O. ਮਨੀਮਾਜਰੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਸ਼ਖਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਠਹਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ B.D.O ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਆਰਡਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ jeep ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਰਤ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ। ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੜਬੜ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਜ ਜਿਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਾਨੂੰ result ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਨਫੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਏਥੇ transport ਦੀ nationalization ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਰੁਪਿਆ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 50% ਪਰਾਈਵੇਟ ਬਸਾਂ ਨਾਲ ਗੌਰਮੈਂਟ share ਕਰੇਗੀ। ਲੇਕਿਨ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜੀ demand ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ? (Which demand the hon. Member is referring to ?)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਬਜਟ ਦਾ Memo ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ :

> "*Budget Estimates* 1961-62.—The increase in the Budget Estimates 1961-62 as compared to the Revised Estimates, 1960-61, is mainly due to the following reasons :—
>
> (i) Expansion in the Transport Service.
> (ii) ...."

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਪੰਚਾਇਤ ਤੇ ਹੀ ਬੋਲੋ। (The hon. Member should confine his speech to Panchayats only.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਅੱਛਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਬੜੀ commentary ਹੋਈ ਹੈ। ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਅਮਨ ਚੈਨ ਦੇ ਨਾਲ election ਕਰਵਾਏ ਹਨ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਮਗਰ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਟਾਫ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਗਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

Mr. Speaker: Please be relevant. There is no mention of election in it.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਏਜੰਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੇਜਦੇ।

श्री अध्यक्ष : आप ऐसी बातें न करें। (He should avoid introducing such things in the debate.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ reference ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ election ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਚਲੋ ਮੈਂ election ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤੇ, ਜਨਾਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋ funds ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਥੇ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਪੰਡੋਰੀ ਖਜੂਰ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸ਼ਕਾਇਤ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ruling party ਦੇ ਰੁਕਨ ਉਸ ਵਿਚ interested ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ enquiry ਨੂੰ hush up ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਘੰਟੀ) ਉਸ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੜਕਾਂ ਵਗੈਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ। District Development Officer ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ P.W.D. ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ enquiry ਕਰੇ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਹਿਕਮਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਤਨਾ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਉਥੇ ਗ਼ਬਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ check ਕਰਨ ਲਈ ਦਰਖਾਸਤ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗ਼ਬਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਹੈ। ਫਿਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮੰਤੋਖਗੜ੍ਹ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਹੈ। ਉਥੇ ਕੁਝ ਪੁਲ ਵਗੈਰਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਖਾ ਗਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਈ....... (ਘੰਟੀ)

Mr. Speaker: Order please. Please resume your seat now.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : स्पीकर साहब, मैं यह पूछना चाहता हूं कि पंचायतों पर जो रुपया खर्च कर रहे हैं उस का reference दिया जा सकता है या नहीं ?

Mr. Speaker : No, the hon. Member cannot circumvent the scope of this demand.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : मगर जनाब.. . ..

श्री अध्यक्ष : ऐसी बात न करें जिसका इस के साथ ताल्लुक नहीं है। (The hon. Member should not make any reference that is not relevant to this demand.)

श्री निहाल सिंह (महेन्द्र गढ़) : जनाब स्पीकर साहिब, आज community development की demand पर बहस हो रही है और यह एक ऐसा महकमा है जिस के बारे में बजा तौर पर यह कहा जा सकता है कि हिन्दुस्तान में पंजाब

दर्जा अव्वल पर है। लोगों की development के काम के लिए 593 लाख रुपया सरकार ने रखा है लेकिन इस के मुकाबले में जो लोगों की contribution है वह 750 लाख है। इस से ज़ाहर होता है कि हमारी जो people's contribution है उस में पंजाब तमाम सूबों से आगे है।

(At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.)

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि 70 हज़ार गांव अब तक cover हो चुके हैं। सरदार जसदेव सिंह जी ने कहा कि 170 बलाक्स खुले हैं लेकिन यह ग़लत फहमी है। जो अब तक खुले हैं उन का number 165 है। जगह जगह से आज जो स्कूलों, सड़कों और हस्पतालों की मांग हो रही है इस से पता चलता है कि लोग development minded हो रहे हैं। गांवों की development के मुताल्लिक मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि village level workers के पास नक्शे नहीं होते जिस से ज़ाहर हो सके कि कैसे plans बनती हैं और क्या गांव के resources हैं। इस लिए उनके पास नक्शे होने चाहिएं कि पांच साल में क्या कुछ होने वाला है और कहां उन्होंने सहयोग देना है। दूसरे मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि गांव में अच्छे village level workers हैं लेकिन कुछ ऐसे भी हैं जो बूट सूट पहन कर रहते हैं। आज ज़रूरत इस बात की है कि उन में सादगी और सेवा की spirit enthuse की जाय और इस के लिए seminars किए जाएं ताकि लोगों को गांव की तरक्की के बारे में सोचने का मौका मिले। दूसरे मैं यह समझता हूं कि local development fund जो हमें मिलता है वह नाकाफी है अगर उस को बढ़ाया जाय तो लोगों की contribution और भी ज्यादा मिलेगी।

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं थोड़ा सा पंचायत के बारे में अर्ज़ करना चाहता हूं। जब हमारा Community Development और पंचायत का महकमा amalgamate हो गया है तो मैं पंचायतों को working के बारे में अर्ज़ कर सकता हूं। पंचायत के elections rules बने हुए हैं। उन में कहा गया है कि सिर्फ अलाका पंचायतें election के objections पर ग़ौर कर सकती हैं और उस का फैसला आखरी होगा। अब अगर election objection हो तो Magistrate पर छोड़ दिया गया है कि वह देखे कि election ग़लत हुई है या नहीं।

Mr. Deputy Speaker. : The hon. Member is not relevant,

श्री निहाल सिंह : डिप्टी स्पीकर साहिब, अब Community Development और Panchayat Department amalgamate हो चुके हैं इसलिये इसी Demand में Panchayat Department भी cover हो जाता है। इन दोनों departments की working एक हो चुकी है इसलिये अगर आप की इजाज़त हो तो मैं इसके बारे में थोड़ा सा ज़िक्र करूं। पंचायतों के सिलसिले में ज़िला परिषद् और पंचायत समितियां बन रही हैं। Rules in the making हैं। इस के

[श्री निहाल सिंह]

बारे में मैं अर्ज़ करना चाहता हूं कि इस में anomaly है कि एक आदमी जो सरपंच या पंच होता है वही मौजूदा ऐक्ट के मुताबिक समिति का Chairman बन सकता है, ज़िला परिषद का Chairman बन सकता है। एक आदमी के लिये बतौर सरपंच, बलाक समिति का चेयरमैन और जिला परिष्द् का चेयरमैन काम करना मेरे ख्याल में मुनासिब नहीं।

Mr. Deputy Speaker : Please confine yourself to the Demand in respect of Community Development.

श्री निहाल सिंह : डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरे कहने का मुद्दा यह है कि जब गवर्नमैंट decentralisation कर ज्यादा से ज्यादा अख्तियारात पंचायतों को दे रही है तो उसे rules भी सोच समझ कर बनाने चाहियें ताकि किसी किस्म की anomaly न रहे।

इस के अलावा, डिप्टी स्पीकर साहिब, जब नये blocks खोले जाते हैं या backward area में blocks खोले जाते हैं तो वहां जानेके लिये अफसरों को jeeps मुहैया की जानी चाहियें। जो block चण्डीगढ़ के नज़दीक हैं और जहां means of communications हैं वहां jeeps के बिना भी दौरा किया जा सकता है। जीप देने में priority उन blocks को दी जानी चाहिये जहां means of communications न हों। आम तौर पर ऐसा होता है कि जो blocks चण्डीगढ़ के नज़दीक हैं उन्हें jeeps पहले मिल जाती हैं और जहां means of communications नहीं वहां बाद में और फिर jeep भी second hand। इसलिये मैं गवर्नमैंट से दरखास्त करूंगा कि Jeeps देने में पहले तरजीह उन ब्लाकस को दी जानी चाहिये ताकि उन की working अच्छी हो सके।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਰਾਏ ਕੋਟ ਰੀਜ਼ਰਵਡ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਬਜਟ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ important demand ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੈ ਔਰ ਇਸ demand ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਖਤਲਿਫ਼ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਖਾਸਾ scope ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਡੀ administration ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਇਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ law and order ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਹੈ ਉਸ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਖਿਆਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ administration ਜਿਹੜੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੋਵੇ ਔਰ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਕ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਡੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ। ਔਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਰਾਜ ਪਰਬੰਧ ਨਾ ਕਰੇ। ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੈ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ administration ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਔਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਰੀਸ਼ਦਾਂ ਦੀ administration ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਲਗੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਪੰਚ ਔਰ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਉਹ election ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਸਕਣਗੇ, ਔਰ ਉਹ ਹੀ vote ਪਾ ਸਕਣਗੇ, ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਬਲਾਕ ਸੰਮਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚੁਣੇ ਜਾਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ B.D.O. ਦੇ ਦਫਤਰਾਂ ਦੀ administration ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖਣਗੇ ਕਿ ਖਾਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਰਾਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, approach roads ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ; ਪੇਂਡੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਪਸੰਦ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਤਕਰੀਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ condemn ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ conception ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਹਾਊਸ ਦੇ ਹਰ section ਦੀ basic conception ਹੈ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਾਰੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ criticise ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਚ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ ਔਰ ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਚ ਭਰੋਸਾ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਲੈਣ ਦੀ ਭੁਖ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਭੁਖ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਿਹੜੇ ਸੂਬੇ ਔਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਉਸ ਭੁਖ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ speech, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਦ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸੁਣੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬੜੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ dignified ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ criticism ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ speech ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਧੜਕੂ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ avoid ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਚੂੰਕਿ ਉਹ ਇਕ ਐਸੇ section of community ਨੂੰ belong ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਦੀ ਹੀ ਉਮੀਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋ ਬਰਾਦਰੀ ਹੈ ਉਹ ਆਦਮੀ ਔਰ ਔਰਤ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ tolerate ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ tolerate ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਹਰੀਜਨ ਵੀ power ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹਕ ਮਿਲਣ, ਉਹ ਕਦੀ tolerate ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਜਿਹੜੀਆਂ scheduled castes ਨੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਜਪਰਬੰਧ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ। ਲੇਕਿਨ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਹ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੁਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਇਥੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਚਕਰ ਚਲ ਚੁਕਾ ਹੈ ਇਹ ਹੁਣ ਪੂਰਾ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਚਕੱਰ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ, ਸਰਮਾਇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸੱਤਾ ਦਾ ਰਾਜ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅਫਸਰ ਆਉਂਦਾ

[ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਤਾਕਤਵਰ ਦੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਗਲ ਟੁਣ ਗਈ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਰੀਨ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਭ ਕੰਮ ਹੋਣੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਉਹ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਗਈ, ਤਾਕਤ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਚਕਰ ਚਲ ਕੇ ਰਹੇਗਾ । ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਿਛਲੇ Session ਵਿਚ Compulsory Service Bill ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਕੋਲ ਅਜਿਹਾ ਹਥਿਆਰ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ development ਦਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਨਾ ਪਾਉਣ । ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸੇਮ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਲਮ ਹੈ । ਉਹ ਨਾਲੀਆਂ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ interest ਨੂੰ ਮਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ । ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਕਈ ਵਾਰ ਐਨਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ labour ਲਗਾਏ ਅਤੇ development ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕਈ sections ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ patriotic ਜਜ਼ਬਾ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਹੈਂਕੜਬਾਜ਼ ਆਦਮੀ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਅਤੇ ਬਰਾਦਰੀ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ rights ਉਪਰ encroachment ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ । ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸਜਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹਨ, ਪਾਰਟੀ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ condemn ਕਰਦੇ ਹਨ। Compulsory Service Bill ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ country side ਨੂੰ ਉਪਰ ਚੁਕਣ ਲਈ, ਸੇਮ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਲਾਜ਼ਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ।

Mr. Deputy Speaker : The hon. Member should confine himself to demand under discussion. He is not relevant.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ District Development Officers ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । Development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ— agriculture ਦੀ development ਹੈ, ਸੜਕਾਂ ਦੀ development ਹੈ, ਸੇਮ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਦੀ development ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ technical ਕੰਮ ਹਨ । ਲੇਕਿਨ ਸਰਕਾਰ Development Officer ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ P.C.S. ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ development ਦਾ ਕੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ

ਕਰ ਸਕਦੇ । District Development Officers ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ experts ਹੋਣ ਕਿਸੇ line ਦੇ ਅੰਦਰ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ Agriculture Expert, Engineering Expert ਜਾਂ ਕੋਈ education ਦਾ expert ਹੋਵੇ । ਉਹ real sense ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਦਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਸਾਡੇ blocks different stages ਉਪਰ ਹਨ, ਕਈ first stage ਉਪਰ ਹਨ, ਕਈ second stage ਉਪਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ third stage ਉਪਰ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ backward ਸਨ ਉਹ blocks ਵਿਚ ਆਉਣੋ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣ first stage ਤੇ ਆਉਣਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਬੇਟ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ block ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਸਿਧਵਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਉਹ 1st April ਤੋਂ block ਬਣੇ ਆਉਣਾ ਹੈ । ਉਹ block 50-60 ਮੀਲ ਲੰਮਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, head quarter ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬੇਟ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੀ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ । ਉਥੋਂ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 50% ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਜ਼ਿਕਾ ਇਹ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਹਿਾ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਕੁਝ ਇਲਾਕੇ first stage ਉਪਰ ਹਨ, ਕੁਝ second ਉਪਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ third ਉਪਰ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ headquarter ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ stages ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲਗਾ ਕੇ ਇਕ ਨਿਕੰਮਾ block ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਕੋਈ justification ਨਹੀਂ ਹੈ। Block ਇਕ contiguous area ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। Block ਦਾ headquarter ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ approachable ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ Bet area ਦਾ headquarter ਜਿਹੜਾ ਮਾਂਗਟ ਰਖਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਕਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ, ਜ਼ਿਲੇ ਜਾਂ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਕਿਧਰੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਿਧਰੇ । ਕੋਈ ਸੌ ਮੀਲ ਲੰਮੀ ਤਹਿਸੀਲ ਅਤੇ ਕੋਈ 85 ਮੀਲ ਲੰਮੀ । ਉਨੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ 80 ਮੀਲ ਲੰਮੀ ਹੈ । Uniformity ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ Block ਦੀਆਂ ਹਦਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । Contiguous area ਦਾ block ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

State Publicity Board ਵਾਸਤੇ 27 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ drama parties ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਣਾ ਹੈ ।

श्री मंगल सैन : On a point of order, Sir. स्पीकर साहिब ने Miscellaneous demand की बाबत कहा था कि पंचायतों तक ही अपनी बातें महदूद रखी जाएं । अगर यह इस तरह बोलते जाएंगे तो क्या हमें भी आप बोलने की इजाज़त देंगे ।

श्री उपाध्यक्ष : इस में और भी छोटे छोटे खर्चों की items हैं । (It also includes certain other small items of expenditure.)

श्री मंगल सैन : अगर आप की ruling यही है कि उनकी बाबत बोल सकते हैं तो बड़ी अच्छी बात है ।

श्री उपाध्यक्ष : Main head के अन्दर दूसरे छोटे heads भी हैं इसका मतलब यह नहीं कि उनपर बहस हो ही नहीं सकती । जहां तक panchayats का ताल्लुक है उनको election का expenditure इस में included नहीं है और इसलिए उसपर बहस नहीं की जा सकती । जो बाकी छोटी छोटी items हैं उनको आप discuss कर सकते हैं । (There are several other sub-heads under the main head. It does not mean that no discussion can be held on those items of expenditure. So far as Panchayats are concerned, their election expenditure is not included in it and, therefore, no discussion can be allowed on that score. Other items of expenditure can, however, be brought under discussion.)

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ Publicity Board ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ । Democratic countries ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਤਾਲੀਮ ਉਪਰ, education ਉਪਰ, industry ਉਪਰ ਅਤੇ blocks ਉਪਰ ਕਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਕਰਕੇ Publicity ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖੀਏ, ਜਿਤਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ press ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਖਬਾਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰਸਾਲੇ ਛਪਦੇ ਹਨ ਅਤੇ cultural parties ਦੇ programme ਹਨ ਉਹ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦਾ character ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਸਕਣ । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ publicity ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਉਤਨਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ schemes Government ਰਾਹੀਂ ਚਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ supply ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ, ਫ਼ੈਮ ਮੁਤੱਲਿਕ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ publicity parties ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਸਰਕਾਰ tax ਉਗਰਾਂਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਠੀਕ ਕਰਦੀ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ publicity ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਜਾਹਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ T. A. claim ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਦਮੀ ਹਨ ।

Mr. Deputy Speaker : Order, order please.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਨਾਲਾਇਕ ਆਦਮੀ ਹਨ ਉਹ ਕਢ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਆਦਮੀ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਖਰਚਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ 1,50,000/- Mount View Hotel ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਇਕ department ਇਹਦੇ ਵਿਚ Punjab Roadways ਦਾ ਹੈ ......

श्री उपाध्यक्ष : इस में Roadways कहां mentioned है ? (Where is the Roadways mentioned in this demand?)

सरदार भाग सिंह : इस में है जी ।

श्री उपाध्यक्ष : पहले आप Publicity Department के बारे में कहते रहे, अब Transport Department पर आ गए हैं । फैसला यह हुआ था कि सिर्फ पंचायतों को ही बहस में लिया जायेगा । चूंकि इसमें कुछ और items भी हैं तो आप अगर उन तक सीमित रखें तब तो ठीक है मगर आप तो सारे departments पर ही बहस कर रहे हैं । (Earlier the hon. Member brought the Publicity Department under discussion and now he has shifted over to the Transport Department. It had been decided upon that only the Panchayat Department would be brought under discussion. However, there being some other items too, it would have been all right if the hon. Member had confined his remarks to those items only, but he has started referring to each and every department.)

सरदार भाग सिंह : अगर आप इजाज़त नहीं देते तो मैं बैठ जाता हूं ।

श्री उपाध्यक्ष : आप पूरी तरह relevant नहीं रहे हैं । आप ने काफी वक्त ले लिया अब आप बैठिये । (The hon. Member has not been wholly relevant. He has already taken enough time and may, therefore, resume his seat now.)

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : (ਗੜ੍ਹ ਸ਼ੰਕਰ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਉਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸ੍ਰੀ ਟਾਠੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਗ਼ੱਲ ਕਹੀ, ਹੋਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕਈ ਸਾਥੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ community development programmes ਵਧਦੇ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਗੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਔਰਤਾਂ ਅਗੇ ਆ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, Constitution ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਆਮ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਪਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ । ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੇਖਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤੁਸੀਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵੇਖੋ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਦੇਖੋ ਜੇ ਉਥੇ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਵੇਖੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਇਕ ਸਾਥੀ ਬੋਲੇ ਹਨ ਮਹਿਜ਼ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਿ ਕੁਝ ਮਹਿਕਮੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ party ਆਪਣੇ purpose ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਗਲ ਮੇਰੇ ਨੋਟਿਸ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ object ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਬੈਂਚਾਂ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੀ support ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰ ਤਾਂ ਦਿਤੀ ਪਰ ਇਹ ਮਹਜ਼ ਹੋਈ ਮਹਿਜ਼ slip of tongue ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ B.D.Os. ਸਿਆਣੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੋਣਾਂ ਕਰਾਉਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਬੇਸਮਝੀ ਵਿਚ ਉਹ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ point out ਕੀਤੀ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਅਨੇ ਇਹੋ ਹਨ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਪਰ ਇਹ ਕਿਉਂਕਿ ਸਚੀ ਸਚੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜੋ ਮੂਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਈ ।

ਮਹਿਕਮਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਮਹਿਕਮਾ ਪੰਚਾਇਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਖਾਸ ਮਹਿਕਮੇ ਹਨ । ਖਾਸ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਅਲੁਕ Rural Community ਨਾਲ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ । ਇਹ community ਬੜੀ ਪਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਕ ਗੱਲ ਚੌਧਰੀ ਲਹਿਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚਾਹੇ Community Develpoment ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ Block Development ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੀ ਮਹਿਕਮੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਇਹ ਕੰਮ ਚਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਗੈਰਾ ਦੇ ਕੰਮ ਹੋਣੇ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ administrative purpose ਲਈ ਇਹੋ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ encourage ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਔਰ ਖਸੂਸੀਅਤ ਦਸਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੁਝ ਸੁਝਾਉ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਿਬੂਦੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ । ਜਿਹੜੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ Community Dwelpoment ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਰਾਹੀਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮਹਿਕਮਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪੇਂਡੂ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਹ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ

ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਿਆਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਫਰਕ ਨਹੀਂ । ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ । ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਬਲਕਿ ਮੈਂ ਉਹ ਗੱਲ ਏਥੇ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਛੂਕਾ ਛਾਕੀ ਤੇ ਅਤੇ ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀ ਰਿਪੋਰਟ Dey ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭੇਜੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਰੁਪਿਆ Community Develpoment ਲਈ ਅਸੀਂ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਖਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਬਲਕਿ ਜਿਹੜੇ ਚਲਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਪਰੋ ਉਪਰੀ ਖਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਮਗਰ ਇਹ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਬਲਾਕ ਡੀਵੇਲਪਮੈਂਟ ਅਫਸਰ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਨਪੜ੍ਹ ਔਰ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਕੰਮ ਕਰੇ ਮਗਰ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਫੂੰ ਫਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਤਰਾਹੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਇਤਨਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ co-operation ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ co-operation ਲੈਣੀ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਅਫਸਰਾਨਾ ਠਾਠ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿੰਦੇ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੋਆਪਰੇਸ਼ਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ co-operation ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਫਸਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਨਸ ਜਾਣਗੇ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਫਸਰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੇਵਕ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਅਫਸਰ ਹੀ ਹਨ । ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਭੁਲੀ ਹੋਈ ਕਿ B. D. O. ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਔਰ ਮੇਰੀ ਪਾਰਟੀ ਅਸੂਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਲੋਕ ਅਜੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ fail ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਾਡਾ aim ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ common ਹੈ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਦੋ ਮਸਲੇ ਆਏ ਹਨ । ਉਹ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਰਾਬ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਆਦਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲ ਬਲਾਵਾ ਕਰ ਆਇਆ । ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ । ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਸਦਣ ਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਮੈਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਹੋਰ ਪੀ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ ਅਜੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਦਸੋ ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਪੀ ਕੇ ਆਵੇਗਾ ਉਹ ਆ ਕੇ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਗਲ ਸੁਣੇਗਾ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਖਪ ਪਾਏਗਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸਲਾਹ ਲਈ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਆਦਧਰਮੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ 25 ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਵਸੂਲ ਕਰੋ ਔਰ ਜੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਪਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ prestige ਰਹਿ ਸਕੇ । ਮੇਰਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਖਰਾਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਸਕਣ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਰਾਏ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲ ਸਕੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ 10 ਫੀ ਸਦੀ ਹਿਸਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ suggest ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਮ ਅਜ਼ ਕਮ ਮਾਲੀਏ ਦਾ 50% ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪਏਗਾ । ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਜ ਏਕੜ ਤੋਂ ਘਟ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਅਸੀਂ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਮਗਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਏਕੜ ਤਕ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਚਲਾਕੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਟਵਾਰੀ ਕੇਡੀ ਵਡੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦਾ ਮੰਮਬਾ ਹਨ । ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਟਵਾਰੀ ਇਤਨੇ corrupt ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਬੜੀਆਂ ਰੁਖੀਆਂ ਰੁਖੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਮਗਰ ਜਿਹੜੀ ਸਚੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਉਹ ਕਹਿਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਲੋਕ ਪਟਵਾਰੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਲਈ ਦੌੜ ਭਜ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪਟਵਾਰੀ ਉਪਰ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਦਲੀ ਰੁਕਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਜੋ ਪਟਵਾਰੀ ਹਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਕੇਲ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਇਹ ਸਾਡਾ

5 00 P. M.

administration ਬੰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਹੀ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਪਟਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਹੇਠ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਵਗੈਰਾ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : You can make a reference but you cannot concentrate your discussion on the Patwaris only.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ B. D. Os. ਦੇ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ । ਤੁਸੀਂ Publicity Department ਦੇ ਬਾਰੇ ਤੇ elections ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ....

Mr. Deputy Speaker : The scope of discussion on this Demand is very limited.

Chaudhri Lahri Singh : But the working of the Panchayats can very well be discussed.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਚਲੋ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਅਖਤਿਆਰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਮਨਸ਼ਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਦਿਤੇ ਜਾਣ । ਇਹ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਅਹਿਮ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਵੀ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਅੰਕੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । (ਘੰਟੀ) ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਿਸਾਲ ਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ।

चौधरी लहरी सिंह (गनौर) : डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर किसी देश को democratic ढंग पर ऊपर उठाना हो तो उस के लिए ज़रूरी है कि पब्लिक को पंचायत की शक्ल में अख्तियारात दिए जाएं और उन से development करवाई जाए लेकिन यहां पर हालात और हैं । यह ठीक है कि पंचायतें कायम की गई और उनका प्रोग्राम भी ठीक है लेकिन देखने में यह आता है कि जब गांव में एक foreigner आता है तो उस रोज़ गांव को शानदार बना दिया जाता है लेकिन वैसे जाकर देखा जाय तो गलियों में गन्दगी पड़ी होती है । यह ठीक है कि गलियां पक्की कर दी गई हैं लेकिन गलियां सड़ती हैं, खराब हालत में हैं । जगह जगह पर टट्टियां पड़ी होती हैं । यह हमारी पंचायतों का प्रोग्राम है जिस पर हमें बड़ा भारी फख्र है । कहीं पर manure pits नहीं हैं । सोनीपत तहसील की Community Project में मैंने एक meet-

[चौधरी लहरी सिंह]

ing की । वहां पर मैंने देखा कि सारे गांव में एक भी manure pit नहीं । वहां पर बहुत गन्दे तालाब में मवैशी पानी पीते हैं, सड़कें बुरी हालत में हैं, स्कूल गन्दगी से भरे पड़े हैं, कोई playground नहीं है, जमींदारों में पार्टीबाज़ी है, water courses गन्दे हैं । चरागाहों की ज़मीने पंचायतों के मातहत जाने से उनकी हालत बहुत बुरी हो गई है । मैं यह समझता हूं कि इतने भारी रकबे को vegetable garden में तबदील किया जा सकता है । गांव में सिवाय सरसों के साग के और कोई सबज़ी नहीं मिलती । ऐसा करने से उनकी यह दिक्कत भी दूर हो जायगी । मैं यह पूछता हूं कि क्या अमरीका के आदमी आकर vegetable garden लगाएंगे ? गांव में fuel नहीं मिलता अब आप बताएं कि न tube-wells लगाए गए न नहरों का खास इन्तज़ाम किया गया, न vegetable garden बनाए गए तो फख्र किस बात का है फख्र इस बात पर है कि D.C. साहिब के आफिस से हुकम जारी हो जाता है कि मिनिस्टर साहिब आ रहें हैं इसलिए ज़िला की पंचायत के सब मेम्बर आ जाओ । मैं कहता हूं कि जब तक आप कोई प्रोग्राम नहीं लाते दूर से दूर पंचों को इकट्ठा करने का क्या फायदा । बड़े फख्र से कह दिया कि ladies को पंचायतों का मेम्बर बना दिया लेकिन जब प्रोग्राम न होगा तो क्या होगा । पंचायतों में पार्टीबाज़ी चल रही है । पंचायत एक तरफ हैं उस और सरपंच दूसरी तरफ । B.D.Os की appointment में favouritism, nepotism और corruption हो रही है जिस किसी की कोई approach होती है उके रिश्तेदार या दोस्त को B.D.O बना दिया । यह B.D.Os अपने आप को शहजादा समझते हैं । इन्हें jeep मिलो होती है और वे शाहाना तौर पर दौरा करते हैं । Public Service Commission से जो recruitment होती है वह तो selection अच्छी होती है लेकिन जो गवर्नमैंट खुद appoint करती है वे काबिल आदमी नहीं होते बल्कि बाज़ औकात तो कलर्क इतनी बड़ी post पर लगा दिये जाते हैं । इस का नतीजा यह हो रहा है कि administrative experience न होने की वजह से ऐसा स्टाफ बिल्कुल निकम्मा साबित हो रहा है । चाहिये तो यह कि B.D.Os बाकायदा कोई course पास करें । अगर किसी तहसीलदार को E.A.C. promote करना हो तो उस के लिए लाज़मी होना चाहिये कि वह दो साल के अरसे के लिये B.D O के तौर पर काम करे । इसी तरह अगर किसी Inspector ने A.R. promote होना हो तो उसे कुछ अरसे के लिये B.D.O. लगाया जाए फिर S.D.O. Irrigation को B.D.O के तौर पर तइनात किया जाए । लेकिन ऐसे आदमियों को इस post पर मुकर्रर कर देना जिन्हें administrative experience बिल्कुल न हो सरासर गलती है । इस से बहतर तो यह था कि यह सारे का सारा काम तहसीलदारों के सुपुर्द कर दिया जाता । मैं समझता हूं कि अगर B.D.Os. की recruitment इसी तरह से पांच साल तक Public Service Commission के जरिये न की गई तो पंजाब तरक्की की मन्ज़िल की तरफ नहीं बल्कि तनज़्ज़ली की तरफ चलता जायेगा ।

ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ : (ਧਾਰੀਵਾਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ....

ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾ ਨੰਦ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ Session ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਨੂੰ 1½ ਮਹੀਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ 14 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਬੋਲਣ ਵਾਸਤੇ time ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬੜੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰ concrete suggestions ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ time ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ।

Mr. Deputy Speaker : Order please.

ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜੋ ਬਜਟ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਮੈਂ appreciation ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦੇ ਕੇ ਔਰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਾਕਤ ਨੂੰ decentralize ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ democratic set up ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਤੇ ਨੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗੀ। ਮੈਂ ਮਾਸਟਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਇਸ department ਦੇ ਮਨਿਸਟਰ incharge ਨੇ, ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਨੇ ਔਰ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਔਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ Opposition ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨੂੰ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ Opposition ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਜੋ planning ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰਨਗੇ ਔਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਜਾਏਗੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਹ ਤਰੀਕੇ ਸਿਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ encourage ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਫਾਕ ਰਾਏ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਨਵੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ elections ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ election ਇਤਫਾਕ ਰਾਏ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਲਈ ਜੋ 41 ਲਖ 95 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਿਤੀ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਤਫਾਕ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਕਾਮਰੇਡ ਮੈਂਬਰ ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਇਹ demand ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੀਏ ਦਾ 50 per cent ਹਿਸਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਜਟ ਵਿਚ ਮਾਲੀਏ ਦੇ 10 per cent ਹਿਸੇ ਦੀ provision ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਂਬਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੂੰ criticise ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ holdings ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 70 per cent ਹਿਸਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਏਕੜ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ]

ਘਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਵਡੀਆਂ holdings ਵਾਲੇ ਮਾਲਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ 70 per cent ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਜੋ ਹੈ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਕਮ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ development ਤੇ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ? ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੌਕਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਜਟ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ education ਦੇਣ ਲਈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ training ਲਈ provision ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕਰਨੇ ਹਨ ਔਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਗਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਬੜੀ healthy convention ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਐਸੇ ਪੰਚ ਔਰ ਸਰਪੰਚ ਚੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ administration ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ section ਦੇ ਲੋਕ ਜੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਨੇ ਔਰ ਉਸ section ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਏ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ administration ਚਲਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ democratic set up ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 1958-59 ਦੀ Estimates Committee ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿਹੜੀ report ਦਿਤੀ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਸਫਾ ੨ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ Police Department ਦੇ ਅਫਸਰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਮਿਠੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ proper ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਵਰਤਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਔਰ ਸਰਪੰਚਾਂ ਨੂੰ proper respect ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ respect ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਨਵਾਂ democratic set up ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਥਲੇ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਪਟਵਾਰੀ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਵੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ decentralisation of power ਕਰਕੇ ਥਲੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ administration ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ democratic set up ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਤਵਜੋ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪੰਚਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰਖੇ।

ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਬਾਰੇ Estimates Committee ਦੀ ਉਸੇ report ਦੇ ਸਫਾ 3 ਅਤੇ ਪਹਿਰਾ 16 ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ Secretaries ਜਾਂ ਹੋਰ

ਦੂਜੇ ਜਿਹੜੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ educate ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਲਈ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ literature ਔਰ ਕਨੂੰਨੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ supply ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਕਟਾਂ ਨਾਲ ਨਿੱਤ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ Acts ਦਾ translation, regional languages ਵਿਚ ਕਰ ਕੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹਈਆ ਕਰੇ । ਅਜੇ ਤਕ ਉਹ Acts ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਲਵਾਜ਼ਮਾਤ ਹਨ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਉਹ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਲਈ ਮੁਹਈਆ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫ਼ਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ Community Department ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਅਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਕੁਝ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਵਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ । (*Interruptions*) ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੇਲਾ ਲਗਾ ਸੀ, ਉਥੇ agriculture produce ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਗੀ ਸੀ । ਡਿਪਟੀ ਮਨਿਸਟਰ, ਤਾਲਿਬ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ 7 ਫੁਟ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਇੰਚ ਲੰਮਾ ਕਣਕ ਦਾ ਬੂਟਾ ਮਿਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (*Interruptions*) ਇਹ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ Community Depvelopment Department ਦੇ ਕਰਮ-ਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹੈ, ਖਾਦ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ (*Interruptions*) ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਕਣਕ ਦੇ ਪੌਦੇ ਤੋਂ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗਲਤ ਕਹੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੇ Community Development Department ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਫਸਲ produce ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦਸਿਆ ਹੈ । (*At this stage Mr. Speaker occupied the Chair.*) ਮੈਂ ਇਕ ਦੋ ਗਲਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਾਮ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ home districts ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏਗਾ । ਗਰਾਮ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ B. D. Os. ਦੇ control ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ rules ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ check ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ home districts ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਮੇਰੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਤਜਰਬਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ politics ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸਰਅੰਜਾਮ ਦੇਣ । ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ Development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਤਾਅੱਲੁਕ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੇ । B. D. Os ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ 86 ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਨਾਲੀ voluntarily ਮੇਰੇ block ਵਿਚ ਖੋਦੀ ਗਈ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਪੰਜਾਂ ਜਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਵੀ ਸੇਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । B. D. Os ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੋਕਾਂ

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ]

ਨੂੰ ਸਹੀ problems ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦੁਗਣੇ ਤਿਗਣੇ ਹੋ ਕੇ ਕਹੀਆਂ ਪਕੜ ਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । Comunity Project ਵਾਲੇ ਜਿਹੜਾ ਸਲਾਨਾ ਮੇਲਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਨ, ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਨ ਅਤੇ agriculture ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਇਸੇ Department ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਗਲ ਮੈਂ ਹੋਰ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ Department ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਹਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਜਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪੂਰੀ ਤਵੱਜੋ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਗੋਹਾ ਬਾਲਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ energy ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਗਾਉਣ । ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਹਦਾਇਤ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਕਿ ਗੋਹਾ ਪਥ ਕੇ ਬਾਲਣ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਹਾ ਬਾਲਣ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੌਲਤ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ Opposition ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮੁਨਾਸਿਬ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ।

राम्रो गजराज सिंह (गुड़गांव) : जनाब स्पीकर साहिब, इस चीज़ पर दोनों तरफ के मेम्बर साहिबान की तरफ से ख्यालात का इज़हार किया गया है । किसी को भी एतराज़ नहीं कि पंचायतें होनी चाहिएं । हिन्दुस्तान की development का आधार पंचायतों पर है । Development schemes का पंचायतों के मातहत होना निहायत लाज़मी है । सवाल schemes की implemention का है–किस तरह implementation हो रही है, किस असूल पर हो रही है और किस असूल पर होनी चाहिए थी । मैं आप को बताना चाहता हूं कि आज से 80 साल पहले गुड़गांव में एक D.C. मिस्टर मेकँजी हुआ करते थे । जो काम वह करते थे उनमें उनको किसी तरह भी शरम महसूस नहीं होती थी जैसे कि आजकल के अफसरों को होती है । वह हर रेलवे स्टेशन पर धर्मशाला बनाया करते, बोढ़, पीपल के दरख्त के नीचे बैठ जाते, पियाओ बनाते । उनके बाद मिस्टर ब्रेन ने उस इलाके में rural uplift का काम किया । उस वक्त बड़े बड़े हिन्दुस्तान के नेताओं को भी शुबा हुआ कि अंग्रेज होकर वह किस policy के तहत इतनी भारी ग्राम सेवा कर रहा है । लेकिन उनका काम ज्यादा देर तक न चल सका जब कि दूसरे बड़े-बड़े I.C.S. अफसरों ने जो कि बड़े बड़े ओहदों पर काम करते थे यह एतराज़ किया कि जिस तरह से मिस्टर ब्रेन हिन्दुस्तान की तरक्की का काम कर रहा है अगर वह ऐसे ही करता रहा तो हम resign कर देंगे । उस वक्त महात्मा गान्धी जी ने भी अपने कई शिष्यों को अपने आश्रम में से मिस्टर ब्रेन के तहत काम सीखने के लिए भेजा । मनीबहन और दूसरी high calibre की ladies और मर्द तमाम हिन्दुस्तान से उस काम को देखने और सीखने के लिए गए । उस वक्त मैं डिस्ट्रिक्ट बोर्ड का अधिकारी था । मैं अर्ज़ करूंगा कि development का काम नेक नियती से होना चाहिए । खाद के गढ़ों का

ज़िक्र हुआ । इस में कोई शक नहीं कि जितना खाद हम बाहर से मंगाते हैं या कारखानों में बनाते हैं वह तकरीबन आधा बच सकता है अगर हम गांव में अपनी खाद अच्छे ढंग से तैयार करें । उन दिनों के खोदे हुए गढ़े जो ऊपर से covered थे वह आज तक मौजूद हैं । इसी तरह से अंजन घास है जिस पर Australia में Whaler घोड़े पलते हैं । वहां पर उन दिनों काफी था अब तो बस नमूने के तौर पर देखने को रह गया है । खराब से खराब desert में यह घास लगाने से 5 साल में ज़मीन अच्छी हो जाती है और 6 कटाइयों के बाद बढ़िया चारा बन जाती है । इस तरफ भी कोई ध्यान नहीं दिया जाता ।

हमारे हां B.D.Os. की वबा भी खूब आई । यह ठीक है कि कुछ B.D.Os. अच्छा काम भी करते हैं मगर शुरु में तो यह वह लोग थे जो Civil Supplies से फारिग हो कर आए थे । उन्हें चूंकि कहीं provide करना था, इधर लगा दिए । वह थे लड़ाई के वक्त के Civil Supplies के महकमे के । उन्होंने ने तो वहां कसर छोड़ी थी न यहां छोड़ी । मैं किसी का नाम नहीं लेना चाहता । एक साहिब थे उन्हों ने एक बिल्कुल कागज़ी स्कीम बनाई कि 200 Wagons कोयला मिल जाय तो तमाम गांव पक्के हो जाएं । जब कोयला मिल गया तो कह दिया कि हमारे पास तो पैसे नहीं उठाने के लिए, बेच देना चाहिए । चुनांचि वहीं बैठ कर सारा कोयला black market में बेच दिया । (*Interruption*) ऐसे लोगों को बहबूदी के महकमा पर लाद दिया गया । मगर मेरे कहने का मतलब यह नहीं कि महकमा खराब है या इस के ज़िम्मे जो काम है वह खराब है । यह तो गांव की तरक्की का आधार है मगर यह ज़रूर है कि इसे सही तौर पर किया जाए और सही किस्म के आदमी इस काम पर लगाए जाएं ।

जनाब, आप को ध्यान होगा कि पहले यह था कि एक खास नमूने की building बनवा दो और साल का खर्च दे दो तो कहीं पर स्कूल ले लो । इस तरह जितने स्कूल बने उन जैसे आज गवर्नमैंट के पैसे से भी नहीं बनते । वह है तरीका self-help का लोगों को अहसास हो कि हमारे लिए यह अच्छी चीज़ है । हरियाना का मुझे पता है कि अगर कहीं रुपया पूरा न हुआ तो cattle fairs करके पूरा कर दिया गया । इसी तरह मैंने suggest किया था कि अगर 50 गांव को मिला कर एक सड़क self help से बने तो 5 साल के बाद transport उन्हीं गांवों को दी जाए न कि किसी हेरा फेरी करने वाले बड़े सरमायादार को । इस तरह से सड़कें बन सकती और बनी हैं । एक 12 मील लम्बी सड़क खालिस self-help basis पर लोगों ने बनाई । Chief Minister साहिब ने ऐलान किया एक बड़े जलसे में कि चूंकि तुम ने सड़क बनाई है, transport भी तुम्हें ही मिलेगी । मगर वह मिल गई एक मुँह लगे बहुत बड़े सरमायादार को (*Interruption*) मैं यह सलाह के तौर पर कह रहा हूं, criticise करने के लिए नहीं, कि आप लोगों को इस निहायत अहम काम के लिए ठोस *impetus* दें, महज़ प्रचार से काम न चलेगा ।

(एक आवाज : (बड़े सरमायदार ने कांग्रेस को काफी रुपया दिया होगा) अजी जब आप हमारे पर यकीन ले आओ गे तो अपने आप रुपया भी देने लग जाओगे कि यह सही काम कर रहें हैं ।

[राम्रो गजराज सिंह]

तो, जनाब, मैं ग्रामोद्धार की बात कर रहा था । यह तो है नहीं कि किसी foreigner ने यह स्कोम बनाई थी । यह तो महात्मा जी का बताया हुआ रास्ता है । यह काम development blocks और पंचायतों के जरिये गांवों मे हो रहा है । इस की basis चीजें हैं cottage industries, खाद की सम्भाल, small artisan training वगैरह । मगर इस काम को वह B. D. O. साहिब क्या करेंगे जिन्हें हर वक्त डर रहता हो कि मेरी पतलून की crease न खराब हो जाए । इन लोगों को गांव वालों से हमदर्दी नहीं, नफरत है । भला वह चमड़ा रंगने वाले से क्यों कर बात करेगा और आप चाहे कैसा ही बढ़िया programme बनाते जाओ वह implement नहीं करवा सकेगा । इस के लिए तो गांव वालों से खास हमदर्दी रखने वाले लोगों को लिया जाना चाहिए । ज़िले में सैलाब से तबाही हुई तो सब अफसर और दूसरे लोग भागे भागे गए । उन्होंने गांव वालों से पूछा कि B. D. O. कहां है । उन्होंने जवाब दिया कि वह तो आज तक देखा ही नहीं । वहां वह क्यों कर आ सकते हैं जब कि उन की पतलून को धुलवाने का बजट में provision ही नहीं है । यह सही किस्म का staff नहीं है जैसा कि Evaluation Committee ने अपनी report में कहा है । रुपया सही काम के लिए दिया जाना चाहिए और जो अपनी गलती हो मान लेनी चाहिए और सही suggestion पर अमल करना चाहिए । जैसे एक साहिब ने कहा था कि B.D.O. की जगह पटवारियों को रख दो । मैं कहता हूं एक एक तहसील में नायब तहसीलदार रख दो, कानूंगो रख दो जो यह development का काम करें । असल में आज कल भी यही लोग काम करते हैं । B.D.O. वगैरह नहीं करते । यह अमर वाका है आप कहीं देख लें । अगर इन को बीच में से निकाल दिया जाए तो revenue staff पर D. C. या कमिश्नर का control तो होगा । आज कल तो B.D.O. को D. C. कहता है यह काम करो वह जवाब देता है मुझे तो अपने महकमे से हुक्म नहीं मिला, मैं ऐसा नहीं कर सकता । (*Interruption*) मैं दो मिनट में कुछ suggestions और रखना चाहता हूं ।

मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि जो development के काम हैं वह गांव वालों को competition के तौर पर दें और उन्हें यह कहा जाय कि तुम 50 per cent यह काम करो बाकी का खर्च हम देंगे । एक बात और है कि यह जो B.D.Os. हैं यह trained नहीं हैं इस लिए काम पूरी तरह चला नहीं पाते । लिहाज़ा इनको ऐसी training दी जाए कि काम के साथ साथ जनता के लिए सेवा भाव भी पैदा हो सके । और इस के लिए जहां गांधी जी का आश्रम है वहां पर इन को काम करना सिखाया जाए ।

श्री मंगल सेन (रोहतक) : स्पीकर साहिब, जो डिमांड यहां चल रही है और जिस पर Treasury Benches पर बैठे हुए मैम्बर साहिबान ने बढ़ चढ़ कर हिस्सा लिया है, उस पर बोलते हुए मैं यह कहना चाहता कि प्रजा तंत्र राज्य में सच्ची बात से हमें इनकार नहीं करना चाहिए । हमारे देश के राष्ट्रपिता महात्मा गांधी ने जो स्वप्न देखा था और जिस के आधार पर उन्होंने सत्यमेव जयते का नारा

लगाया था उस स्वप्न को साकार करने के लिए हमारी सरकार तैयार नहीं इसलिए मुझे बहुत दुःख होता है । और उनके नारे के ठीक विपरीत यह सरकार चल रही है और इस का नारा है असत्यमेव जयते । मैं, जनाब, एक रिपोर्ट के बारे में कहना चाहता हूं जो कि सरदार राजेन्द्र सिंह जी ने दी थी । वे Evaluation Committee के चेयरमैन nominate किए गए थे, और उन्होंने Community Projects के बारे में जगह जगह पर जा कर एक रिपोर्ट तैयार की थी । लेकिन इस सरकार ने उस को छिपा लिया है और उस पर विचार नहीं किया । उस रिपोर्ट को इस सरकार ने cold storage में रख दिया । इस से पता चलता है कि गवर्नमैंट खुद गुनाहगार है ।

स्पीकर साहिब, जो डिवलपमेंट डिपार्टमेंट का काम है उसमें यह है कि कच्ची सड़कों को पक्का करवाया जाय और जो मकान रिहायश के काबिल नहीं उनको दुरुस्त कराया जाए, Adult Education बढ़ाई जाए । लेकिन जो B. D. O. साहिब हैं इन चीज़ों की तरफ कोई ध्यान नहीं देता । हां, अगर कोई कांग्रेस का जल्सा होना होगा तो जगह जगह पर प्रचार करेंगे और पंचों को और सरपंचों को वहां पर पहुंचा देंगे जहां पर चीफ मनिस्टर साहिब ने आना होगा और उस वक्त बसें इस काम के लिए इस्तेमाल होंगी । क्या यह बसें जनता के रुपयों से नहीं खरीदी गई ? इस में किसान और मजदूर का रुपया नहीं लगा ? अगर लगा है तो उनको इस तरह नाजायज तौर पर क्यों इस्तेमाल किया जाता है ? स्पीकर साहिब, इस सरकार को इस बात का जवाब देना चाहिए । और इस के अलावा जो पैसा प्रचार पर खर्च होता है वह किसी बिरला और टाटा का तो नहीं है, वह भी उन्हीं किसानों का है । फिर क्यों उसे बेबाद किया जाता है ? मैं, जनाब, अब पंचायत डिपार्टमेंट के बारे में कहना चाहता हूं अगर आप इजाज़त दें तो । जनाब, इस में भी बेहद रुपया misuse किया जा रहा है । इस से भी पहले मैं B. D. O.s की बात बतला दूं कि इनका selection political आधार पर होता है और जिस को चीफ मिनिस्टर कह दें कि यह मुंडा बड़ा चंगा है इसनूं B. D. O. लगा दिओ (हंसी) वही B. D. O. लगा दिया जाता है । इसके लिए न तो कोई Commission है और न कोई competition ही है । बस इन का कहना तो यही है कि बस आपने ख्यालात दा होणा चाहीदा है......

संगरूर के B.D.O. पर 420 का मुकद्दमा चल रहा है । इसी तरह से हिसार का B.D.O. criminal cases में involved है । मैं, निवेदन करना चाहता हूं कि यह एक important post है क्योंकि B.D.O., Panchayat Samitis and Zila Parishads Act के मातहत पंचायत समिति का सैक्रटरी बनने वाला है और दूसरे उस ने जबरन बेगार भी लेनी है जिस के लिए आपने Compulsory Labour Bill पास किया है । इस लिए मैं समझता हूं कि ऐसे व्यक्ति में इस जिम्मेदारी के काम को निभाने के लिए विशेष योग्यता होनी चाहिए न कि यह कि ऐसे आदमी को लगाया जाय जो कांग्रेस पार्टी का

[श्री मंगल सेन]

दम भरने वाला हो। मैं समझता हूं कि इस demand के नीचे जो इतना रुपया रखा गया है यह सरकार ने elections के लिए, public meetings arrange करने के लिए funds दिए हैं। आज Village Level Workers कांग्रेस का प्रचार करते हैं। मैं समझता हूं कि यह काम Revenue Department के स्पुर्द कर देना चाहिए। क्यों सरकार ने यह स्फेद हाथो खड़ा कर रखा है ?

दूसरे मैं यह निवेदन करना चाहता हूं कि ग्राम सभाओं के लिये सीधा निर्वाचन करने में सरकार को संकोच नहीं होना चाहिए।

Mr. Speaker. : How is it relevant ?

श्री मंगलसेन : स्पीकर साहिब, 'Miscellaneous' के मातहत यह आता है। स्पीकर साहिब, मैं समझता हूं कि जनता के अधिकारों को बढ़ाना चाहिए, उन पर प्रतिबन्ध नहीं लगाना चाहिए। गोहाना तहसील में एक स्थान लक्की माजरा है वहां पर यह कहा गया कि पहले Savings Certificate खरीदो फिर nomination paper मिले गा।

Mr. Speaker. : Please let me know the head under which you make it relevant.

श्री मंगल सेन : स्पीकर साहिब, यह Village Panchayat under the Third Five-Year Plan इस head के मातहत आता है। यह सफा 15 पर है। मैं निवेदन कर रहा था कि इन्होंने जनता से धोखे से पैसा वसूल किया है। सोनीपत के पास. . . .

Mr. Speaker. : How do you make it relevant ?

श्री मंगल सेन : जनाब, यह सफा 630 पर है। जनाब मैं ने कोई ऐसी बात नहीं कही। मैं यह निवेदन करना चाहता हूं कि बलाक डिवल्पमेंट का जो महकमा है इसे abolish करके सारा development का काम Revenue Department के स्पुर्द कर दिया जाय और यह जो प्रचार का साधन बना हुआ है इसे रोका जाए।

6. p. m.

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Community Development ਔਰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਕੁਝ ਕਈ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲਣ ਲਗੇ ਸੀ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਿਹੜੀ discussion ਕਰਨ ਲਗੇ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ demand ਦੇ scope ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਗੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ Opposition ਦੇ ਦੋਸਤ ਬਿਲਕੁਲ ਘਬਰਾ ਗਏ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਨ ਜੋ ਉਹ ਇਥੇ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਔਰ ਉਹ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੋਸਤ, ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਔਰ ਗਲਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਕਿਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਔਰ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਛਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ Opposition ਦੇ ਦੋਸਤ ਬੋਲੇ ਹਨ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ constructive suggestions ਹੀ ਦਿਤੇ ਹਨ ਔਰ ਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਖਾਲਫਤ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Community Development ਦਾ ਕੰਮ 1952 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ America ਇਕ ਐਸਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਬੜਾ ਵਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 50 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ Community Development ਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਹੁਣ ਆ ਕੇ ਉਹ ਇਸ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕੇ ਹਨ ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਇਹ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ B. D. Os ਫਲਾਣੇ ਫਲਾਣੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ America ਜਿਹੜਾ ਇਤਨਾ ਵਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਉਥੇ Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ 13 ਲਖ ਆਦਮੀ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬਗੈਰ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਪਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ school teachers ਹਨ ਔਰ ਕੁਝ ਦੂਜੇ social workers ਹਨ ਜਿਹੜੇ Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਾਪਾਨ, ਜਿਹੜਾ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਔਰ ਉਥੇ ਵੀ 11 ਹਜ਼ਾਰ workers ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ ਔਰ ਉਹ Community Development ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਖਰਚ Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ 50 per cent ਤਾਂ Community Development ਦੇ staff ਨੂੰ ਤਨਖਾਹਾਂ ਦੇਣ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਹੈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਬਜਟ ਦਾ $\frac{1}{4}$ ਹਿੱਸਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹਾਂ ਲਈ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਸਿਰਫ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੰਮ P. W. D. ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਕਰਵਾ ਲਈਏ ਜਾਂ ਹੋਰ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਹਨ ਉਹ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ Agriculture ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਕਰਵਾ ਲਈਏ ਪਰ ਅਸੀਂ Community Development ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਉਹ ਦਿਹਾਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰਨ । ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ 5 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ 2 ਜਾਂ 3 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ । ਇਹ staff ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲਈ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਹ ਦਿਹਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ । ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ Community Development ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]
ਹੋਇਆ ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 11,33,02,000 ਰੁਪਏ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਹਨ ਔਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜਿਥੇ 11,33,02,000 ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤੋਂ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਥੇ 11 ਕਰੋੜ 10 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੰਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ ਹੈ। (ਤਾੜੀਆਂ) ਇਹ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕੰਮ ਹੈ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ B.D.Os ਮਾੜੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਆਦਮੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋਣ ਸਾਰੇ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ। ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰਜ਼ ਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਾੜਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੈਰ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਾਂਗਾ। ਲੇਕਿਨ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਹਾਤੀਆਂ ਨੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਤਨਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ State ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਤਨਾ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਿਤਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬੜਾ ਕਾਮਯਾਬ ਕੰਮ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਫਿਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਇਥੇ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ elections ਬਗੈਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਕਰਾਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਅਸੀਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ, ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ speeches ਕੀਤੀਆਂ ਔਰ ਬਾਕੀ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਬਗੈਰ election ਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਦਦ ਦਿਆਂਗੇ ਔਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ elections unanimously ਹੋਈਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪੰਚਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਾਂ ਸਰਪੰਚਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 42,95,500 ਰੁਪਿਆ ਯਕਦਮ ਦਿਤਾ ਹੈ। (ਤਾੜੀਆਂ)। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਬੜੀ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ elections unanimously ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ unanimous elections ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਔਰ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਡੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 42 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ 22 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਜੋ land revenue ਦਾ 10 per cent ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਦਮ ਵੀ ਉਠਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ

5 ਏਕੜ ਜਾਂ 5 ਏਕੜ ਤੋਂ ਘਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਜੋ ਮਾਲਕ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ land revenue ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਾਮਲੇ ਦਾ 80 ਫੀ ਸਦੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ ਔਰ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ 50 ਫੀ ਸਦੀ ਮਾਮਲਾ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀਆਂ elections ਕਰੋ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਦਦ ਦਿਆਂਗੇ । ਕੀ ਇਹ ਨਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ? ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ elections ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।

ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ 13,439 ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ election ਹੋਏ ਹਨ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ । 80 ਫੀ ਸਦੀ ਵੋਟ ਇਸ ਚੋਣ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ (*cheers*) । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਚੋਣ ਵਿਚ 55 ਫੀ ਸਦੀ ਵੋਟ ਪਾਏ ਗਏ ਸਨ । ਜਿਸ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਬਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ 48 ਫੀ ਸਦੀ ਵੋਟ ਪਏ ਸਨ । ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੋਟ ਪਏ ਹਨ (*cheers*) । ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ elections Assembly ਦੇ elections ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਅਸਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ weaker section ਅਰਥਾਤ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ percentage ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਹਰੀਜਨ Members ਦੀ ਗਿਣਤੀ 18,885 ਹੈ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਹੈ । ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿਸਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਹਰ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਇਕ ਬੀਬੀ ਕਰੇਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਅਗੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਅਗੇ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਸਰਪੰਚਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਅਤੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ, ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਹ circular ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪੰਚ ਜਾਂ ਸਰਪੰਚ ਕਿਸੇ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਫ਼ਸਰ ਭਾਵੇਂ ਪਟਵਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ F. C. ਹੈ, Chief Minister ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ Minister ਹੈ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ receive ਕਰੇ (cheers) । ਜੇ ਕਰ ਆਪ ਮੰਜੀ ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੰਜੀ ਤੇ ਬਿਠਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਬਿਠਾਵੇ । ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਾਇਆ ਹੈ, ਦਿਲ ਵਧਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ suspend ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਹਨ ਇਹ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਰਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਪੰਚ ਜਾਂ ਸਰਪੰਚ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

ਕਿ ਅੰਬਾਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕੀ ਨੂੰ car ਵਿਚ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਰਪੰਚ ਸੀ । ਜੇ ਕਰ ਉਸ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ suspend ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ । ਇਕ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਮੈਂ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । Chief Minister ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਬਾਬਤ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ, ਫਿਰ ਮੰਨ ਵੀ ਗਿਆ । ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ ਮੰਨ ਗਿਆ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਰਪੰਚ Chief Minister ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੂਠ ਬੋਲੇ ਕੀ ਉਹ ਸਰਪੰਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੈ ? Land Revenue ਦਾ 10 ਫੀ ਸਦੀ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ Revenue Earning Scheme ਵਿਚੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਦਿਤਾ । ਇਕ ਆਦਮੀ ਪੰਚ ਜਾਂ ਸਰਪੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ; ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਿਚ writ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, tube well ਲਗਾਉਣੇ ਬੰਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ ਨਾ ਬਣੇ । ਉਸ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਫਲਾਣਾ ਸਰਪੰਚ । ਜਦ ਉਹ ਸਰਪੰਚ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੋਵੇਗਾ ਸਰਪੰਚ ਬਨਾਮ......

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : On a point of order, Sir, ਮੈਂ ਜਨਾਬ ਦੀ ਇਸ point ਉਪਰ ruling ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਗਲ ਉਪਰ High Court ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਆਪ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਣ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਹ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ ? (*Interrptions*)

Mr. Speaker : I have studied this point in connection with the Karnal Triple Murder Case. A genuine and constructive comment is allowed.

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਇਕ ਆਦਮੀ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਖਿਲਾਫ writ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਹੋ ਆਦਮੀ ਸਰਪੰਚ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ ਨਹੀਂ ਬਨਣ ਦਿੰਦਾ (*interruption*)

Mr. Speaker : Is this case pending or has it been decided?

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ: ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਸਰਪੰਚ Communist ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ....(*Interruptions*)

Mr. Speaker : My ruling is very clear. Genuine comment is allowed.

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਨੇ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ Land Revenue ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾ ਕਟ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ .... (*Interruptions by Pandit Ram Kishan Bharolian*)

Mr. Speaker (To Pandit Ram Kishan Bharolian) : Comrade ji, let me make this point more clear. I have studied this point thoroughly. My ruling is based on the Karnal Triple Murder Case. A derogatory and critical comment is not allowed. But a genuine comment explaining the circumstances is allowed.

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਰਪੰਚ ਬਨਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ writ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ । ਅਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਹਾਲਾਂਕਿ ਛੀਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ reinstate ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਕ technical ਗਲਤੀ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਉਹ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਮੈਂ B.D.O. ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿਤੀ, ਪੰਚਾਇਤ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਰਜ ਦਿਵਾਉ । ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ reinstate ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਛੀਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਡਾਕਟਰ ਮੰਗਲ ਸੈਨ ਵਰਗਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । ਐਨੀ ਗਲਤ-ਬਿਆਨੀ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਲਾਣਾ B.D.O. ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਉਸ ਵਕਤ ਰੁਕ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਿਸ block ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ block ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੀਪ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਲੜਕੀ ਉਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ (*cheers*) । ਐਨੀ ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸੇ B.D.O ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ corruption ਕੀਤੀ ਸੀ, ਬੜੀ ਮਾਰ ਮਾਰੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਕੇਸ ਸੀ ਜਿਸ ਤੇ Secretary ਨੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ dismiss ਕਰ ਦਿਉ ਪਰ ਜਦੋਂ file Minister ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ file ਕਰ ਦਿਉ । ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਰਾ ਝੂਠ (*cheers*), ਗਲਤ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਸੇ B.D.O. ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ enquiry ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਢਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਇਥੇ ਬੜੀ ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਲਾਣਾ ਸਰਪੰਚ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਦੋ ਸਾਲ ਚਿਠੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਲੇਕਿਨ ਕੋਈ action ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ Director ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ, ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਹਾਲਾਂਕਿ ਰੋਜ਼ ਮਿਲਦੇ ਸਨ । ਮੈਂ ਉਸ ਸਰਪੰਚ ਦੀ ਜਵਾਬ ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ action ਲਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ appeal ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੈਂ file ਮੰਗਵਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਰਾਠੀ ਭਾਈ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਐਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿ ਗਏ ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । B.D.Os. ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਇਕ ਲਖ ਆਦਮੀ ਨੂੰ represent ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੋਟ ਪਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ।

श्री अध्यक्ष (पंडत राम किशन भड़ोलियां से) : क्या आप अकेले ही Opposition को represent करते हैं ? (Addressing Pandit Ram Kishan Bharolian: Does the hon. Member of the Communist party represent the whole Opposition?)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ Opposition ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਤਾਂ Communist Party ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਹੀ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ Opposition ਵਲੋਂ Minister ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਤੇ departments ਦੇ against allegations ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ Ministers ਦੇ ਜਵਾਬ ਵੇਲੇ more than half of the Opposition Benches ਖਾਲੀ ਪਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮ ਅਜ਼ ਕਮ Minister ਦਾ ਜਵਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

(I am very sorry to observe that allegations are levelled by the Opposition against the Ministers and the departments but when the Minister incharge rises to make a reply thereto more than half of the Opposition Benches are found empty. After all, they should sit here to listen to the reply of the Minister.)

ਮੁਖ ਮੰਤਰੀ : ਜਨਾਬ, ਹਾਰੇ ਹੋਇਆਂ ਦੀ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਜ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

Mr. Speaker : They have left one of their men behind

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ: ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ B.D.Os. ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ 55 ਫੀ ਸਦੀ Public Service Commission ਰਾਹੀਂ 30 ਫੀ ਸਦੀ Government employees ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ 15 ਫੀ ਸਦੀ political sufferers ਵਿਚੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ political sufferers ਵਿਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਤਖਤਿਆਂ ਤੇ ਲਟਕਾਏ ਗਏ । ਇਹ 15 ਫੀ ਸਦੀ posts ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਹੋਰ ਵੀ ਜਿਹੜਾ staff ਅਸੀਂ ਭਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ Public Service Commission ਜਾ Subordinate Services Selection Board ਦਾ recommend ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਚੰਗੇ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਛਡ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ B.D.Os. ਦੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 90 ਫੀ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭਰਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਇਕ ਗਲ ਇਹ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ Executive Officers ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਅਸੂਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ April ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ

ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ April ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਕਈ ਦੋਸਤ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਇਲੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ point ਨੂੰ justify ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦੇ । ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਸਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ........

चौधरी धर्म सिंह राठी : तो फिर यह रजवाड़ाशाही जैसी कोई चीज नहीं रहेगी ।

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਅਗੇ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਡੰਡੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਢੀ ਹੈ ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲ ਸੈਨ ਨੇ B.D.Os ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ Evaluation Committee ਦੀ report cold storage ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ ਮੰਨੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਦਰਾਮਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 22 B.D.Os. ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 20 ਐਸੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ action ਲੈਣਾ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ । 2 ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਰਿਆਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਹਟਾਏ ਗਏ ਹਨ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹਰੀਜਨ ਹੀ ਹਨ । ਮੈਂ ਫਾਈਲਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ cases ਅਜੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਹਨ । ਅਸੀਂ Evaluation Committee ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮਾੜੇ B.D.Os. ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਢ ਦਿਆਂਗੇ, ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹਟਾ ਦਿਆਂਗੇ । ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਰਖਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਮੂਹਰੇ ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਦਿਆਂਗੇ । ਅਸੀਂ ਫ਼ਰਾਖਦਿਲੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਜਾਂ ਜਿਹੜੇ ਨੁਕਸ ਹਨ ਉਹ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰੋ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ B.D.O's. ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਗਲ ਹੋਰ clear ਕਰ ਦਿਆਂ ਕਿ ਇਹ Government ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਖਰਾਬ ਹਨ, ਬਹੁਤੇ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ Public Service Commission ਦੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ । Political sufferers ਵਿਚੋਂ ਬੜੇ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਸੁਧਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੌਕਾ ਦਿਆਂਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵੇਖਾਂਗੇ । ਜੇ ਠੀਕ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ ।

B.D.Os. ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । ਤੁਸੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]
ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਬਰ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। B.D.O. ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਰਜੂਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਵਲ ਕਰਨ। ਘਰਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਠੀਕ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਸਫਾਈ ਕਰਾਉਣਾ, ਨਾਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਾਉਣਾ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ, Farmers Club ਬਣਾਉਣੇ, co-operative societies ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਸਣਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ B.D.Os. ਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਹਨ।

ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੋਗੇ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ 31 ਦਸੰਬਰ ਤਕ 6,75,000 ਮਣ ਚੰਗਾ seed supply ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ 63 ਲਖ ਮਣ ਚੰਗਾ ਬੀਜ supply ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ fertilizers ਵੀ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ। ਅਸੀਂ 31 ਦਸੰਬਰ ਤਕ $54\frac{1}{2}$ ਹਜ਼ਾਰ ਮਣ fertilizers ਤਕਸੀਮ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤਕ 3,33,000 ਮਣ ਤਕਸੀਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ।

ਇਕ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ manure pits ਨਹੀਂ ਖੋਦੇ ਗਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਕਾ ਵੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕਹੀ ਕਿ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਖੇਤ ਵੇਖੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹਾਂ ਔਰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰੂੜੀ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀ ਦੌਲਤ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਰੂੜੀ ਦੇ ਟੋਏ ਪੁਟਵਾਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 8 ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਨੂੰ pumping sets ਔਰ tubewells ਵਗੈਰਾ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਤਕ 5300 pumping sets ਔਰ 22,000 ਖੂਹ ਲਗਵਾ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਔਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ 3500 Tubewells ਲਗਾਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਲਾਕਾਂ ਨੇ ਕਿਤਨੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਸੀ ਉਥੇ ਉਥੇ ਅਸੀਂ 5300 ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਖੂਹ ਲਗਾਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ 30,00,000 square yards ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪੱਕੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਔਰ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਫਰਸ਼ ਵੀ ਲਗਾਏ ਹਨ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਬੜੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਵਰਗੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੈਜ਼ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਲਾਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਔਰ ਕਈ ਸਜਣ ਤਾਂ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਲਾਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ । ਜੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਉ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਬਲਾ ਕੇ ਦਿਉ । ਜੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬਲਾਕ ਦਿਉ । ਅਸੀਂ ਬਲਾਕ ਖੋਲਣ ਦਾ ਇਕ ਅਸੂਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੀ ਘਟ percentage ਹੈ ਉੱਥੇ ਅਸੀਂ ਬਲਾਕ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਾਂ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਔਰ ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਲਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਲਾਕ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ Opposition ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਾਂ । ਬਾਕੀ ਮੰਗਲ ਸੈਨ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਔਰ ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਬਲਾਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੀ ਬਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇ । ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਉਥੇ ਆਰਾਮ ਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਲਾਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਕੀ ਕੀ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਦਫਾ ਫੇਰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਲੋਕ ਬਲਾਕਾਂ ਲਈ ਮੰਗ ਕਿਉਂ ਕਰਨ । ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੰਮ ਦੀ co-ordination ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ Financial Commissioner ਹੈ । ਸਾਰੇ ਅਫਸਰ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਗੌਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ co-ordination ਹੁਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹੁਣ ਕੋਈ ਖਾਸ ਦਿੱਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੀਆਂ ਜੇ ਕੁਝ ਖਾਮੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਦੂਰ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਦਾ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰ ਹੀ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਔਰ ਹੁਣ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਅਸਲੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਅਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਔਰ ਜ਼ਿਲਾ ਪਰੀਸ਼ਦਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਔਰ ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਵੀ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਅਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਚਾਂ ਔਰ ਸਰਪੰਚਾਂ ਨੂੰ training ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ training ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਅਸੀਂ 331 ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਔਰ 560 non-officials ਨੂੰ training ਦਿਤੀ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ Evaluation Committee ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ training ਲਈ ਘਟ ਕਿਉਂ ਭੇਜਦੇ ਹੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਮੁਖਤਲਿਫ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ training ਦਿਵਾਈ ਹੈ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਭੇ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

ਤੋਂ 20 ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਕਮਲਾ ਨਹਿਰੂ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਅਸੀਂ 25 ਅਪਰੈਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 15 ਮਈ ਤਕ ਸਾਰੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਔਰ ਹਰ ਬਲਾਕ ਵਿਚੋਂ 62,62 ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ training ਦੇਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ 30 ਮਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 7 ਜੂਨ ਤਕ ਜਿਤਨੇ ਸਾਡੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਹਨ, ਜਿਤਨੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਈਟੀਆਂ ਦੇ ਸਬ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਹਨ ਔਰ ਜਿਤਨੇ Extension Officers ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ training ਦੇਣੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 5 ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 16 ਦਸੰਬਰ ਤਕ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਔਰ ਜ਼ਿਲਾ ਪਰੀਸ਼ਦਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ training ਦੇਣੀ ਹੈ। ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ 9th June, 1961 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 4th August, 1961 ਤਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਪਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ election ਔਰ co-option ਦਾ ਕੰਮ 15th August, 1961 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 30th September, 1961 ਤਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੇ ਸੀ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੇ election ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਰਹੀ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਚ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਆਵੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਵਸਣ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਵੇਗੀ ਇਕ ਜਗਾਹ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਔਰ ਅਸੀਂ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ request ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਨ। ਸੋ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਦੋ ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ Community Development ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਗਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤਨੇ ਦੋਸਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਸਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਮੇਰੇ Opposition ਦੇ ਦੋਸਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਫਲਾਣਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹੋਏ ਉਸ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ। ਮੈਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਨਾਲ ਲਿਜਾਕੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਨਾਸਬ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਲੇਕਿਨ ਦਸਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਲੈਕਚਰ ਝਾੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਕ Community Development Committee ਬਣਾਈ ਹੈ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਸਿਆਣੇ M.L.As., M.L.Cs. ਤੇ M.Ps. ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਸਾਲ 3 meetings ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸ ਕਮੇਟੀ

ਵੀ meeting ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਕਈ ਦਫਾ ਦੋ ਮੈਂਬਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ cancel ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਅਮਲੀ ਕੰਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜੋ weaker sections ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਘਟ ਤਵਜੁਹ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਕਈ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ B.D.Os ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਂਟ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਂਟ ਦੀ ਕਰੀਜ਼ ਸਿੱਧੀ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ B.D.O ਹੋਵੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਪੈਂਟ ਦੀ ਕਰੀਜ਼ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਭ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਪਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ B.D.Os ਨੂੰ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹੀਏ ਕਿ ਉਹ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੰਮ ਛਡ ਦੇਣ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਇਹ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ B.D.O ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਤਨੇ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਵਗੈਰਾ ਵਗੈਰਾ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾਉ ਉਥੇ ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜੋ weaker section ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉ, ਇਕ ਦੋ ਮੈਂਬਰ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 2 ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਬੁਲਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਤਕਲੀਫ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕੀ ਮੰਗਾਂ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹਰ ਪੰਚਾਇਤ ਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਪਰੀਸ਼ਦ ਵਿਚ weaker sections ਦੀ ਇਕ Standing Committee ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਕ ਆਵਾਜ਼ : Weaker section ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ।

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ: Weaker sections ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਚਮਾਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਸਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ : ਚਮਾਰ ਨਾ ਕਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀਜਨ ਕਹੋ ।

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਚਮਾਰ ਸ਼ਬਦ ਬੜਾ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਨਾ ਚੋਰ ਹਨ, ਨਾ black market ਕਰਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਮੁਤਫਿਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਚਮਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ । ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਲੋਕ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਤੰਗੀ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਹ ਇਸਾਈ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਬਾਰੇ Evaluation Committee ਨੇ ਵੀ point out ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਘਟ ਤੱਵਜੁਹ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸੇ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

ਲਈ। ਅਸੀਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ Standing Committee ਹਰ ਜ਼ਿਲਾ ਪਰੀਸ਼ਦ ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਸੰਮਤੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 50,60 ਦੀ ਵੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੈ।

ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਝ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਜੋ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਵਾਕਈ ਪਸਮਾਂਦਾ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ Military ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਪਲਾਨ ਵਿਚ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਰਖਿਆ ਹੈ। Hilly areas ਲਈ ਇਕ ਜੁਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਸੁਣੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲਾਹੌਲ ਤੇ ਸਪਿਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਲ ਵਿਚ 14 ਤੇ ਸਪਿਤੀ ਵਿਚ 5 ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 19 ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ 19 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਠਾਨਕੋਟ ਦੇ backward ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ 67 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ hilly areas ਨੂੰ ਵੀ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਪੈਸੇ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ proposal ਭੇਜੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਲੂ ਵਿਚ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਲਗਾਏ ਜਾਣ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਨੂੰ consider ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸਦਾ examination ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਮੰਨ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਥੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬਾਗ ਲਗਾਏ ਜਾਣਗੇ ਤਾਕਿ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਧ ਸਕੇ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਫੇਰ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਥੇ ਜੀਪਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ Evaluation Committee ਨੂੰ ਵੀ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਤਾਂ ਇਹ ਜੀਪਾਂ ਖਰਾਬ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਉਥੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਪ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਇਕ ਮੀਲ ਵੀ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ action ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਜੀਪਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬੜੀ ਖਰਾਬੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕ circular ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਪਾਂ ਵਿਚ B.D.Os. ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹੋ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਜੀਪਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। (*interruptions by Dr. Parkash Kaur*)

श्री अध्यक्ष : बीबी जी एतराज कर रही हैं कि बीबियों पर यह ban क्यों लगाया गया है। (हंसी)

(The hon. Lady Deputy Minister is objecting to this ban on the ladies.) (laughter)

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਮੈਂ ਤਾਂ, ਜਨਾਬ, ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦੇ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਇਕਲੀਆਂ ਹੀ ਜੀਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਦੌਰਾ ਕਰ ਆਇਆ ਕਰੋ ਪਰ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾ ਜਾਇਆ ਕਰੋ (ਹਾਸਾ) ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੇਖੋ ਬੀਬੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਜੀਪਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਤੇ, ਜਨਾਬ, ਅਸੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੀਪਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਵੇ । ਪਹਿਲਾਂ proposal ਸੀ ਕਿ D.Cs. ਦੀ disposal ਤੇ ਇਹ ਜੀਪਾਂ ਰਖੀਆਂ ਜਾਣ। ਮੈਂ ਤਾਂ Community Development Ministers Conference ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ proposal ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜੀਪਾਂ D.Cs ਦੀ disposal ਤੇ ਰਖੀਆਂ ਜਾਣ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ B.D.Os ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਟ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । District Development Officers ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਧੂ ਦਾ ਖਰਚ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੈ । ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ 8 District Development Officers B.D.Os ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਅਫਸਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਜੋ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ proposal ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ senior most ਅਫਸਰ ਦੇਵੇ । ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ 15,20 ਬਲਾਕ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ centre ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੰਦਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕੋਈ senior ਆਦਮੀ B.D.Os. ਦੇ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ । (ਘੰਟੀ) ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੈਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸੀ ਉਹ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਨੇ ਲੇਕਿਨ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਘੰਟੀ ਵਜਾ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਹੋਰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਔਰ ਇਜ਼ਤ ਹੈ । ਇਹ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਇਕ ਗਲ ਖਾਸ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਪੰਚ ਔਰ ਸਰਪੰਚ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਔਰ ਨਿਪੁੰਨ ਚੁਣੇ ਗਏ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਸਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ retired D.Cs ਕਈ retired I.C.S. ਅਫਸਰ, ਕਈ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਕਈ ਡਾਕਟਰ ਔਰ ਕਈ ਮੇਰੇ M.L.A. ਦੋਸਤ ਵੀ ਚੁਣੇ ਗਏ ਨੇ । ਔਰ ਕਈ M.L.A. ਦੋਸਤ ਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ ਬਾਰੂ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਨਾ ਹੋ, ਹਾਰ ਜਾਵੇਂਗਾ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਾਂ । (ਹਾਸਾ)

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Community Development ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦਸੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਉਹ ਅਸੀਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣਗੇ ਔਰ ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਣਗੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਾਂਗਾ (ਤਾੜੀਆਂ) ।

Mr. Speaker : Now I will put the cut motions to the vote of the House. The first cut motion stands in the name of Raja Raghuvir Singh.

Raja Raghuvir Singh : Sir, I withdraw it.

Mr. Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw it ?

Hon. Members : Yes.

The cut motion was, by leave, withdrawn.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 5,64,31,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 57-Miscellaneous.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Now I will put the cut motions in respect of Demand No. 22 to the vote of the House. The first cut motion is in the name of Rao Gajraj Singh.

Rao Gajraj Singh : Sir, I withdraw it.

Mr. Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw it ?

Some hon. Members : No.

Some hon. Members : Yes.

Mr. Speaker : I will put it to the vote of the House.

Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Speaker said "I think the Noes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Speaker after calling upon those Members who were for "No" and those who were for "Aye", respectively, to rise in their places and on a count having been taken, decalred that the motion was lost.

The motion was declared lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs 10.

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 2,67,88,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 47-A-Community Development Projects, National Extension Service and Local Developmental Works.

The motion was carried.

श्री अध्यक्ष : सारे हाउस के मैम्बरों की ख्वाहिश के मुताबिक 23 मार्च को शहीदी दिन सरदार भगत सिंह की वजह से मीटिंग नहीं होगी, हाउस की sitting 22 मार्च 1961 को 8 बजे से ले कर दो बजे दोपहर तक रहेगी । 8 बजे से लेकर 11 बजे तक Demand No. 14 discuss होगी और 11 बजे से 2 बजे तक बाकी की demands ली जाएंगी और उस रोज qustion hour नहीं होगा (As desired by hon. Members of the House from all sides the House will not meet on the 23rd on account of martyr dom day of Sardar Bhagat Singh. The House will meet from 8 a.m. to 2 p.m. on the 22nd March, 1961. Discussion on Demand No. 14 will continue from 8.00 a. m. to 11. 00 a. m. and thereafter from 11. 00. a. m. to 2. 00. p. m. rest of the demands will be taken up. There will be no question hour on that day.)

(*The Sabha then adjourned till* 8 a.m. *on Wednesday the 22nd March*, 1961.)

13132 PVS—293—23-12-6—C. P. and S. Pb., Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha Debates

22nd March, 1961

Vol. I—No. 24

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Wednesday, the 22nd March, 1961

Price : Rs 4.50 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES VOL. I, NO. 24, DATED THE 22ND MARCH, 1961.

Read	*for*	*on page*	*line*
करनाल	रकनाल	(24)15	First
duly	dully	(24)19	First
number	mumber	(24)20	18
गॅाहमिंट	गाहमिंट	(24)23	17
Minister	Finister	(24)30	23
स्कूल	स्कुल	(24)30	25
चौधरी रण सिंह	चौधरी रण निंह	(24)38	12
भेज दें	भेज	(24)44	19
60-120	60-1-20	(24)46	27
श्री उपाध्यक्ष	श्री अध्यक्ष	(24)51	14
50—CIVIL WORKS	50 W CIVILWORKS	(24)54	24
Gazetteer	Gzetter	(24)63	9
ਥੋੜ੍ਹਾ	ਥੇੜ੍ਹਾ	(14)69	12
ਮੈਂ	ਮੈਂ	(24)Appendix	8
ਲੀਆ	ਲਿਆ	(24)Appendix	20
ਰਹਾ ਹੈ	ਰਿਹਾ ਹੈ	(24)Appendix(ii)	10

Note.—The word "theft" or "चोरी" used by the Minister of Education, was later on ordered by the Chair to be expunged from the debate on the recommendation of the Committee of Privileges which on reference considered it unparliamentary. It may be treated as such wherever it occurs on page 45 of the debate. Please also refer to page 52 of this debate and pages 124-25 of the debate, Vol. I, No. 25, dated 27th March, 1961.

Note.—Please refer to page 45 *ante* of this debate and pages 124-125 of the debate, dated 27th March, 1961, Vol. I, No. 25.

PUNJAB VIDHAN SABHA

Wednesday, the 22nd March, 1961.

e Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh, at 8.00 a. m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

SONAL EXPLANATION BY SARDAR SARUP SINGH M. L. A.

Sardar Sarup Singh : Sir, I rise on a point of Personal Explanation. , in the course of discussion about the action that your honour proposed take against a Lady Member of this House, when it was pointed out that was a relation of yours , you were pleased to remark that now she was ted to me. I may submit that apart from the fact that she is a Mem- of my party, she is not related to me otherwise (*laughter*). One thing e and that is that party affiliation can neither displace nor dislodge the ate relationship that the Lady Member has with your honour.

Mr. Speaker : I assure you that I made that remark humorously. hat I meant was that the hon. Lady Member was now a Member of your arty and nothing beyond that. How could one suspect of anything of pious and a virtuous gentleman like my hon. Friend ?

I would like this not to come in the Press, otherwise another contro- ersy might arise.

PAPERS LAID ON THE TABLE

Minister for Education (Shri Amar Nath Vidyalankar) : Sir, I beg to on the Table the Annual Financial Statement (I and II Supplementary udget Estimates) for the year 1960-61 of the Punjab State Electricity Board, as required under section 61(3) of the Electricity (Supply) Act, 1948.

Minister for Education : Sir, I beg to lay on the Table the Annual Financial Statement (Budget Estimates) for the year 1961-62 of the Punjab State Electricity Board, as required under section 61(3) of the Electricity (Supply) Act, 1948.

DEMANDS FOR GRANTS

37—Education

Minister for Education (Shri Amar Nath Vidyalankar) : Sir, I beg to move—

> **That a sum not exceeding Rs 12,77,31,460 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1951-62 in respect of charges under head 37—Education.**

Mr. Speaker : Motion moved—

That a sum not exceeding Rs 12,77,31,460 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 37—Education.

Mr. Speaker : The following cut motions given notice of by various hon. Members to this demand will be deemed to have been read and moved:—

1. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :**

That the demand be reduced by Re. 1.

2. **Shrimati Sarla Devi Sharma :**

That the demand be reduced by Re. 1.

3. **Shri Hari Ram :**
4. **Chaudhri Sumer Singh :**

That the demand be reduced by Re. 1.

5. **Thakur Mehar Singh :**

That the demand be reduced by Rs. 10.

6. **Shri Amar Nath Sharma :**

That the demand be reduced by Re. 1.

7. **Shri Harbhagwan Maudgil :**

That the demand be reduced by Re. 1.

8. **Shri Rup Singh Phul :**

That the demand be reduced by Re. 1.

9. **Dr. Bhag Singh :**
10. **Shri Bhala Ram :**
11. **Sardar Achhar Singh Chhina :**
12. **Shri Ram Kishan Bharolian :**

That the demand be reduced by Rs. 10.

13. **Comrade Ram Chandra :**

That the demand be reduced by Re. 1.

श्री बलराम दास टंडन (अमृतसर शहर, पश्चिम) : स्पीकर साहिब, क्या बाकी demands पर भी एक साथ discussion हो जाएगी ?

श्री अध्यक्ष : इस डिमांड के लिए तीन घंटों की allocation की गई है और बाकी demands पर अगले तीन घंटों में बहस होगी । (Three

hours' time has been allocated for this demand. The rest of the demands will be discussed in the next three hours.)

श्री बलराम दास टंडन : अगर आप इन को इक्टठा ही discuss कर लेने देंगे तो इस से आसानी होगी ।

Mr. Speaker : No, please. The House should first discuss demand on Education as arranged in the agenda for today. Moreover, the hon. Ministers concerned with other demands are under the impression that their demands are going to be taken up at 11 a. m. as intimated in the agenda and they have, therefore, not come as yet.

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, अब तो P.W.D. मनिस्टर भी आ गए हैं । अगर वह मान जाएं तो कम से कम उन के महकमा पर इसी के साथ discussion करने की इजाजत दे दें और जैसा कि आप ने पहले भी एक दिन किया था जिस जिस department पर हम बोलना चाहेंगे उस का नाम पहले ले लेंगे और इस तरह से बहस भी हो जाएगी ।

श्री अध्यक्ष : इस वक्त तो Education की Demand पर ही discussion हो सकती है । मैं इन Demands को mix up नहीं करना चाहता (At this stage only the Demand of Education can be discussed. I do not want these demands to be mixed up.)

श्री बलराम दास टण्डन : बहुत अच्छा, जनाब । मैं Education पर ही बोलता हूँ । स्पीकर साहिब, पिछले सालों के अन्दर इस demand में जितनी बजट की allocation हुई और उस के मुताबिक जो महकमा की performance रही, जितना खर्च इन्होंने किया उसको देखकर दिल को दुःख होता है । पंजबा का हर बहीखाह यह सोचेगा कि बजट के अन्दर इतना रुपया allot होने के बावजूद जितना काम शिक्षा की उन्नति के लिए पंजाब में होना चाहिए था वह क्यों नहीं हुआ । कितनी हैरानगी की बात है कि पिछले तीन सालों से लगभग 12 करोड़ रुपए की allotment हो रही है लेकिन जो खर्च इस दिशा में किया जा रहा है उसे देखकर अफसोस होता है । दो दो करोड़ रुपया lapse हो जाता है, खर्च नहीं किया जाता । इससे ज्यादा हैरानगी की बात और क्या हो सकती है कि जब Public Accounts Committee के सामने उस बजट की तफसील आती है जो कि खर्च नहीं किया गया तो उस में यह item भी बताई जाती है कि लड़कों को stipends और वज़ीफों की रकम भी नहीं दी गई । जिन shining और गरीब students को help दी जानी चाहिए थी वह नहीं दी गई और रुपया lapse हो गया । स्पीकर साहिब, जो figures हम को मिलते हैं उन के अनुसार दूसरी पांच साला पलान में शिक्षा के लिए 12 करोड़ 32 लाख रुपया रखा गया लेकिन इस budget allotment में से जो खर्च हुआ पिछले पौने पांच सालों के अन्दर वह सिर्फ 6 करोड़ 50 लाख

[श्री बलराम दास टण्डन]
रुपया ही था जिसका मतलब यह निकला कि इस department ने उस allotment का सिर्फ 50 फीसदी रुपया ही खर्च किया। इन हालात में, स्पीकर साहिब, इस department को अपने काम की कारगुज़ारी के बाबत और क्या certificate दिया जा सकता है सिवाये इस के कि वह इतने नाअहल हैं कि budget के अन्दर जितना रुपया उन को दिया गया वह उसे उसके मुताबिक utilise ही नहीं कर सके। इस से बड़ा दुर्भाग्य हमारे लिए और क्या हो सकता है कि इतनी बड़ी रकम इन की नाअहलियत और निकम्मापन की वजह से lapse हो गई ? स्पीकर साहिब, एक तरफ तो झगड़ा करते हैं कि allotment ज़्यादा होनी चाहिए, 231 करोड़ से 298 करोड़ होनी चाहिए मगर दूसरी तरफ यह हालत है कि जो रुपया इन के पास होता है उसे खर्च नहीं कर पाते और बचत हो जाती है। यह हाल है इन की performance का।

स्पीकर साहिब, इस के अलावा तीसरी प्लैन में शिक्षा के लिए 17, 18 करोड़ के करीब रुपया रखा हुआ है। अब देखें ज़रा इस महकमें की हालत क्या है। जो स्कूल कमेटियों वगैरह के लिये गए हैं वह पहले से भी बुरी हालत में हैं। न उन की मुरम्मत होती है और न वहां पर पानी है। इधर बजट में बचत हो रही है और उधर उन स्कूलों की हालत खस्ता होती चली जा रही है। बिजली के बिल न देने के कारण उन के connections काट लिये गए हैं और हाथ से खींचने वाले पंखे चल रहे हैं। अब बच्चों को compulsory पढ़ाने का इंतज़ाम होने वाला है पता नहीं यह कैसे काम करेंगे। अब जब दाखला शुरु होगा तो 5 दिन के बाद बंद कर दिया जायेगा और जो बच्चे दाखिल होने के लिए आएंगे उन को जवाब दे दिया जाएगा। जिस प्रकार सिनेमा हाल के भर जाने पर नोटिस लग जाता है कि ' House Full है इसी प्रकार का हाल स्कूलों का होगा। इस साल के लिए 2.45 करोड़ रुपया रखा गया है मगर पिछली performance को देखते हुए ऐसा लगता है कि इस में से आधा रूपया जाया जायगा।

अब ज़रा दूसरा पहलू देखें कि तालीम कैसी दी जा रही है। आज 14 साल हुए आज़ादी आई को मगर वही अंग्रेज़ के ज़माने की क्लर्क बनाने वाली तालीम आज भी स्कूलों में दी जा रही है। विद्यार्थी का अपने माता पिता की ओर कैसा बर्ताव हो, समाज की तरफ क्या कर्त्तव्य हैं, सड़क पर छिलका पड़ा हो तो उस बारे उसे क्या करना चाहिए, यह कुछ नहीं सिखाया जाता। वहां तो केवल शब्द ज्ञान कराया जाता है। आज तो उन के सामने यह motto है : Eat, drink and be merry, for tomorrow you may die. लड़कों को यह नहीं बताया जाता कि वह कौम के नौनिहाल हैं और लड़कियों को यह नहीं बताया जाता कि उन्हों ने वीरांगनाएं बनना है, घर को संभालना है और बच्चों की देखरेख कैसे करनी है। आज तो हमारे देश को चारों ओर से खतरे हैं—कहीं चीन है तो कहीं पाकिस्तान है—मगर देश के नौजवान यह सब कुछ नहीं जानते। उन को तो तैयार होना चाहिए। हम border

पर बैठे हैं । हमारे बच्चों को सैनिक शिक्षा दी जानी चाहिए । फिर देखिए, जनाब, हमारे स्कूलों में इतिहास क्या पढ़ाया जाता है । 1857 में जो आज़ादी की पहली लड़ाई हुई उसे जिस प्रकार से अंग्रेज़ ने mutiny कहा उसी तरह से आज भी बच्चों को पढ़ाया जाता है । यहां पर जो विदेशी हमलावार आए उन को कहा जाता है कि वह बड़े बलवान थे और हमारे लोग कमज़ोर थे । ऐसी चीजें हमारे स्कूलों में दाखिल करके अंग्रेज़ ने एक खास किस्म की psychology हमारे देश में पैदा की और आज भी हम उसी प्रकार के उन्हीं के चलाए हुए मार्ग पर चल रहे हैं । कहते हैं कि इस दिशा में एक कमिशन काम कर रहा है मगर पता नहीं कब तक उन की रिपोर्ट आयेगी और कब हमारी सरकार देश में एक नया जोश और नया दृष्टिकोण पैदा करने की ओर बढ़ेगी ।

स्कूल जो लोकल बाडीज़ से लिए गए उन के बारे में उन बाडीज़ से आज भी पैसा वसूल किया जाता है । आज लग भग चार साल हो चुके मगर जिन बाडीज़ के पास अपने ही ज़रूरी काम पैसा न होने की वजह से धरे के धरे रह जाते हैं उन से जबरदस्ती पैसा लिया जाता है, उन के बजट पास नहीं किये जाते । उन से 35, 40 लाख रुपया मांगा जाता है जब कि यह आप अपनी इतनी बड़ी मद में इस से कई गुना रुपया surrender कर देते हैं खर्च न कर सकने की वजह से । पता नहीं उन का पैसा लेने में इन को क्या आनंद आता है । जब तक वह सरकार को देने के लिए यह पैसा अपने बजट में न दिखाएं उन का बजट आगे नहीं चलता । ग़रीब लोकल बाडीज़ से जबरदस्ती दान मांगते हैं । यह बड़ी demoralising बात है । (घंटी) मैं एक दो बातें और कह कर समाप्त कर दूंगा ।

बाकी जगह और महकमों में कर्मचारियों की तरक्की अपने आप होती रहती है, उन्हें उस के लिए कोई विशेष परिश्रम नहीं करना पड़ता और जो आज क्लर्क भर्ती होता है वह बड़ा अफ़सर बन कर retire होता है, P.C.S. हो जाता है या और तरक्की उसे मिलती जाती है मगर यहां पर जो लोग प्राइमरी जमातों को पढ़ाते थे और जिन्होंने इम्तिहान पास कर के B.T. पास कर ली है उन को उन की योग्यताओं के अनुसार स्थान पर नहीं लगाया जाता । लोग बाहर से ले लिये जाते हैं मगर उन को कहते हैं कि तुम वहीं बैठो । उन्होंने representations दिए कि हम ने B.T. कर ली है आप बाहर से advertisement करते हो और हमारी ही qualifications वाले लोगों को बाहर से लेते हो, हम को क्यों नहीं लेते ? स्पीकर साहिब, एक और बात है कि कई स्थान पर department की तरफ से A.D.I.s की posts advertise होती हैं । उनके लिए शर्त यह है कि experienced होना चाहिए और कई कई साल का अनुभव उनका होना चाहिए,, लेकिन होता क्या है ? होता यह है कि एक साल अगर किसी ने पढ़ा लिया तो उसको A.D.I. बना दिया जाता है । इस तरह की अजीब अजीब बातें चलती हैं । और जो Division के अन्दर Inspector बैठे हुए हैं उनका हाल यह है कि वह मन माने दौरे

[श्री बलराम दास टण्डन]
करते हैं और वह भी इस तरह से कि अगर उनका Headquarter जालंधर है तो वे वहां से रवाना होंगे और कांगड़ा पहुँचेंगे । कांगड़ा में visit करने के पश्चात् फिर जालंधर वापिस आएंगे हालांकि उनका दूसरा visit चाहे होशियारपुर ही हो । तो जालंधर लौटने के बाद फिर होशियारपुर जाएंगे । इस तरह से चक्कर काटा करते हैं । इसके पीछे एक ही बात होती है कि किस तरह से सरकार से T.A. के पैसे ज्यादा से ज्यादा लिए जाएं । इस सम्बन्ध में मेरा सुझाव यही है कि एक ज़िले के अन्दर एक ही Inspector रखो ताकि सरकार के ऊपर T.A. का ज्यादा बोझ न पड़े । लेकिन यह सरकार मानने को तैयार नहीं है ।

अब मैं language के विषय में कहना चाहता हूँ । सरकार ने इस पंजाब के official language के आधार पर दो हिस्से किए हालांकि कई बार representation किए गए लेकिन सरकार के कान पर जूं तक नहीं रेंगी । यहां की जनता अब होशियार हो चुकी है और अगर किसी किस्म का भेद भाषा के आधार पर किया गया तो पंजाब की जनता इसे कभी सहन नहीं करेगी । दोनों भाषाओं को एक level पर लाना चाहिए यह पंजाब की जनता की आवाज़ है ।

श्री अध्यक्ष : मैं समझता हूँ कि इस Education की Demand को General Administration की तरह न turn दिया जाए । Education गांव तक या शहर के किसी मुहल्ले तक ही महदूद नहीं है, इस लिए ऐसी बातें कहनी चाहिएं कि जिनसे department की मदद हो सके । University Grants Commission से education के लिए मदद आती है तो उस में देखिए कि कहां पर कमी है और उसको यहां पर कहिए । इसी तरह Professional College है या non-Professional College है उनमें कहां कहां क्या कमी है इस को बतलाइए लेकिन परमात्मा के लिए Law and Order की situation की तरह इस demand पर discussion न कीजिए । यहां पर solid contribution करना चाहिए । (I feel that this demand of Education should not be discussed like that of the General Administration. The discussion should be held in such a way by which the Education Department might be improved as Education is not confined to the villages and certain mohallas of some cities only. Any shortage found in the grant given by the University Grants Commission may be discussed here. In the same way any shortcommings regarding professional or non professional colleges may be taken up for discussion. But for God's sake this demand should not be discussed like the Law and Order situation. I suggest that some solid contribution should be made on this demand).

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਗਰੂਰ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਅਜ ਬੜੀ important demand ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ

ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ attitude constructive ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 38 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ Primary Education ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਏਥੇ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਪਰਾਇਮਰੀ ਤਾਲੀਮ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਜਨਾਬ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਕ ਦੋ basic ਗਲਾਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਪਹਿਲੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ technical ਔਰ professional colleges ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ Education Department ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ co-ordination ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਤੁਰਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਹੜੇ ਵਖ ਵਖ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ Engineering ਔਰ Medical Colleges ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਦੂਸਰੀ ਅਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ teacher ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਤਾਲੀਮ ਦਾ basic unit ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਗੈਰਾ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ contentment ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਾਂਗੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਉਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਥੇ teachers ਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਤਨੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ! ਉਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੇ teacher ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਤਕੜੀ ਨੇਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ teacher ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ training ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧ ਸਕਦੇ । ਔਰ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ teachers ਨੂੰ ਪੂਰੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਈਏ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਮਦਰਾਸ ਦਾ pattern ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਥੇ teachers ਲਈ Provident Fund ਔਰ insurance ਦੀ provision ਹੈ । ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਏਥੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਕਿ teacher ਦੇ ਵਿਚ contentment ਆ ਸਕੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਤਾਲੀਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਉਸ ਲਈ handicapped ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਾ teacher ਹੈ । ਤੀਜੀ ਗਲ ਮੈਂ ਇਸ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ lady teachers ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ appoint ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ Subordinate Services Board selection ਕਰਕੇ teachers ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਲੜਕੀਆਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਜ ਕਲ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੋਕ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਲੇਕਿਨ teachers ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਾ

[ਸ਼ਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ]

ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ suggesion ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਲੋਕ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਉਥੇ ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਤ ਇਹ ਆਇਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ lady staff ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਣਗੇ । ਮਹਿਜ਼ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਯੂਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ protest ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲ ਬਣਾਏ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਮੱਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੁਪਿਆ divert ਕਰੋ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ Central Government ਨੂੰ request ਕਰੋ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਸਾਡੀ problem ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰੋ । ਸਾਡੇ ਅਜੇ ਐਨੀ advancement ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਇਕਲੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣ । ਜੇਕਰ advancement ਹੋਵੇ ਵੀ ਤਾਂ ਵੀ ਇਕਲੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਦੂਰ ਦਰਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਅਜੇ ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ । ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਜਾਂ ਤਹਸੀਲ headquarters ਤੋਂ ਰੋਜ਼ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ।

ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਬਹੁਤ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਨਿਰਾ ਪਰਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਬਲਕਿ ਉਦਮ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਸਕੂਲ ਉਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੋਸੀਦਾ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ scientific studies ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਖਾਤਰ ਖਾਹ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਮਾਨ ਹੈ । ਤੇ ਮੈਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਨਵਾਂ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੋ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ up grade ਹੀ ਕਰੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ Science ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਨਾ ਹੋਣ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ science ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ Science ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਤਾਲੀਮ incomplete ਹੈ । ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ physics, chemistry, biology ਵਗੈਰਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਨਾ ਹੋਣ । ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਗੇ ਹੀ ਬਥੇਰੇ educated unemployed ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ teacher ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਲੇਕਿਨ ਕਿੰਨੇ ਕੁ teacher ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰ ਸਾਲ ਕਾਫੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਿਜਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਿਲ ਕਰਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਖੋਲ੍ਹੋ ਅਤੇ ਕੋਈ ਸਕੂਲ upgrade ਨਾ ਕਰੋ ਜਦੋਂ ਤਕ science ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਕਿ ਲੜਕੇ ਅਗੇ professional ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਣ । ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ Higher Secondary ਸਕੂਲ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ

ਹੋਰ problem ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ proper planning ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਗੇ ਜੋ professional ਤੇ technical colleges ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ F.Sc. ਬਚੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। Medical College ਵਿਚ F.Sc. (medical) ਤੇ Engineering College ਵਿਚ F.Sc. (non-medical) ਪਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਚੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਹੁਣ higher secondary ਦੇ provision ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਦਿੱਕਤ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ professional colleges ਦੇ system ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੋ ਬੱਚਾ higher secondary ਦੀਆਂ 11 ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ Medical College ਜਾਂ Engineering College ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਸਕੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ preparatory ਕਲਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ professional ਤੇ technical college 1st preparatory ਕਲਾਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ਼ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਜੋ ਲੜਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਲ ਖਾਹਮਖਾਹ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੁਲਮ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਫੌਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਤੁਲਬਾ ਦਾ ਇਕ ਸਾਲ ਜ਼ਾਇਆ ਨਾ ਜਾਵੇ।

ਫਿਰ ਇਸ ਮਦ ਵਿਚ merit scholarship ਲਈ ਵੀ ਦੋ ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹੇ ਬਗ਼ੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਰਕਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਗੁਸਤਾਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਗਰੀਬ ਬੱਚੇ ਹਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਤੇ future career ਦਾ ਬਹੁਤ ਖਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਰਕਮ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ brilliant ਬਚਿਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਸਾਡੀ ਇਸ Socialistic Pattern ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਚਾ ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛਡਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਲਈ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਬਚਾ ਅਜਿਹਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਜੇਕਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕੋਈ scientist, engineer ਜਾਂ ਡਾਕਟਰ ਬਣ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਦ ਦੀ ਰਕਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਜ਼ੀਫਿਆਂ ਦੀ payment ਵੀ ਬਹੁਤ prompt ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ student ਨੂੰ 1959 ਵਿਚ sanction ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰਖ ਸਕੇ। ਇਕ ਅਰਜ਼ ਮੈਂ ਇਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਛੋਟੇ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ preparatory ਤੇ nursery classes ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ provision ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਲ ਦੋ ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲ ਇਕ ਫਰੀਦਕੋਟ ਤੇ ਦੂਜਾ ਧਰਮਸਾਲਾ, ਖੋਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਰਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ nursery ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬਚੇ ਨੂੰ

[ਸਰਦਾਰ ਗਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ]

ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਯੋਰਪ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪਰਾਇਮਰੀ ਨਾਲੋ ਮਰਸਰੀ ਤੇ kinder garten ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੀ ਮਾਹੌਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇ ਬਚੇ ਦੇ mind ਦੀ ਸਹੀ Training ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਸਾਲ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ 9 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ staff ਲਈ ਤੇ 20 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਇਮਾਰਤਾਂ ਲਈ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਰਾਇਮਰੀ education ਤੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪਿਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਨਰਸਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ 9 ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਲ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖਾਸ ਤਵਜੁਹ ਦਿਵਾਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜੋ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ bachward ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਘਟੋ ਘਟ ਬਚਿਆਂ ਲਈ mid-day meals ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਾਨਯੋਗ ਪਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਰ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥੈਲਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਲਟਕਾ ਸਕੇ ਅਤੇ erect ਹੋਕੇ ਚਲ ਸਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਬੇਸ਼ਕ ਥੈਲੇ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਲੇਕਿਨ provide ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ.......

ਮੌਲਵੀ ਅਬਦੁਲ ਗ਼ਨੀ ਡਾਰ : ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥੈਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੇ ਨਿਕਲਣਗੇ ? (ਹਾਸਾ)

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਨਹੀਂ, ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ; ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਿਆਂ ਦਿਆਂ ਬਸਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਿਕਲਣਗੀਆਂ ਜਿਹੜੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨਗੇ । (ਹਾਸਾ)

ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਥੈਲਿਆਂ ਦੀ provision ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਔਰ ਛੋਟੇ ਬਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ mid-day meals ਦੀ provision ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਔਰ ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਘਟੋ ਘਟ ਹਰ ਇਕ ਛੋਟੇ ਬਚੇ ਨੂੰ ਦੁਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਧ ਦੇਣ ਦਾ provision ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਐਸੀਆਂ agencies ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਗੇ ਵੀ ਦੁਧ ਸਪਲਾਈ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ Red Cross ਵਲੋਂ ਦੁਧ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ agencies ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦੁਧ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ milk centres ਚਲਦੇ ਹਨ ਔਰ powdered milk ਨੂੰ liquid milk ਬਣਾ ਕੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਉਤਸਾਹ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਇਕ ਗਲ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ Education ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ reorganise ਕੀਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ । Education ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ brilliant Secretary ਲਗਾ ਕੇ ਔਰ ਇਕ ਨਵੀਂ D.P.I. ਲਗਾ ਕੇ ਬੜਾ ਅਛਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਮੈਂ ਆਪ

ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Estimates Committee ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀ report ਵਿਚ Education Department ਦੀਆਂ ਕਈ lapses ਦਸੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ department ਨੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ । ਅਸੀਂ Estimates Committee ਦੇ Chairman ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਸ਼ਕੂਰ ਹਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ report ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ ਔਰ ਤਦ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ department ਦੀ working ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਵਰਨਾ ਇਥੇ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਸੀ । (*Interruption by Ch. Balbir singh*) ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ।

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਦਨ ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੇ ਜੋ reports ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਨੀਆਂ recom-mendations ਗੌਰਮਿੰਟ ਮੰਨਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Education Department ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੇ ਕਾਬਲ, ਬੜੇ brilliant ਅਫਸਰ ਔਰ ਬੜੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਅਫਸਰ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । ਮਾਨਯੋਗ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ Education Department ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਮਗਰ ਜੇ Education Department ਦੇ ਅਫਸਰ ਇਤਨੇ ਅਹਿਲ ਨਾ ਹੋਣ ਜਿਹੜੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ ਵਡੇ ਅਤੇ important department ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦੇਵੀਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ grasp ਨਾ ਹੋਏ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ department ਨੂੰ ਬੜੇ brilliant ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗੇ ਨੂੰ Education Department ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਵੀ building ਦੀ provision ਕਰਨੀ ਹੋਏ ਉਸ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘਟ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਤੇ P.W.D. ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ co-ordination ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਏ । ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ ਸਕੂਲ buildings ਲਈ provide ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਉਹ P.W.D. ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਕਰਕੇ buildings ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਣਾ ਦੇਣ । ਉਹ ਰੁਪਿਆ properly ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਗਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ, ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਤੱਪੜ ਤਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵਾਸਤੇ ਵੀ provision ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵੀ ਕਈ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ । ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ facili-ties provide ਕਰੋ । ਸੂਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਐਸੇ ਸਕੂਲ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ science

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ]

ਦੇ teachers ਵੀ ਨਹੀਂ । ਜਿਥੇ science ਦੀਆਂ classes ਹਨ; ਉਥੇ science ਦੇ teachers ਵੀ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਜਿਥੇ teacher ਹੈ ਉਥੇ appratus ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਗਰ science teachers ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਦੇ scale ਵਧਾ ਦਿਉ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ allowances ਵਧਾ ਦਿਉ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ science ਦੇ teacher ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ science ਦੀਆਂ classes ਹਨ, science ਦੇ teachers ਜ਼ਰੂਰ ਭੇਜੋ । ਆਖਰ ਅਜ science ਦਾ ਯੁਗ ਹੈ ਔਰ ਦੇਸ਼ ਨੇ science ਦੀ knowledge ਤੇ, technical knowledge ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਤਰਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ colleges ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ reorientation ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ teachers ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ scales ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ provident funds ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ pensions ਮਿਲਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ total emoluments ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ । Boarding Houses ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

श्री राम प्यारा : (करनाल): स्पीकर साहिब, Education का बजट 12/13 करोड़ रुपये का दो तीन साल से आ रहा है और main reason यह है कि free education जारी कर दी गई है । इस free education को हर quarter से welcome किया गया है । मैं एक ऐसा unfortunate M.L.A. हूँ जिस ने इसे unrealistic करार दिया और अब भी कहता हूँ कि यह unrealistic step है । मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि इस की दो वजूहात हैं—एक तो यह कि जो philanthropists और अमीर आदमी हैं वे विद्या दान के नाम काफी दान देते थे और जो flow of money था वह from rich to the educational institutions जाता था । वह sentiment अब खत्म हो चुका है । जब से स्कूल गवर्नमेण्ट की तहवील में आये हैं कोई अमीर आदमी Education के लिये दान देने के लिये तैयार नहीं । दान तो क्या कर्ज़ा देने के लिये भी रज़ामंद नहीं । इस तरह से जो अमीर आदमियों से शिक्षा संस्थाओं को रुपया वसूल होता था वह बंद हो गया है । इस खिला को पूरा करने के लिये सरकार ने लोगों पर टैक्स लगाये और यह टैक्स उन लोगों पर लगा जिन में majority गरीब आदमियों की है । दूसरी बजह यह है कि जब फीस हम माफ करते हैं तो उस से relief अमीर और गरीब दोनों को मिलता है । अगर कोई आदमी 200/300 रुपया माहवार कमाता है और उस के मुकाबले में दूसरा 10,000 रुपया माहवार कमाता है उन दोनों के बच्चों को यकसां relief मिलती है और मैं समझता हूँ कि मौजूदा हालात में अमीर आदमी deserve नहीं करते । Free education देने के लिये Sales Tax में बढ़ोत्री की गई है और इस का बोझ ज्यादातर गरीब आदमियों पर पड़ता है । यही नहीं बल्कि पैसा न होने की वजह से

water-logging की problem pending पड़ी है लेकिन फिर भी गरीबों से पैसा ले कर अमीर आदमियों को relief दी जा रही है । Education Department ने survey कराया । उन की survey के मुताबिक rural areas में school-going children की तादाद 51 फीसदी है और urban area में school-going children जो मदरसे नहीं जाते उन की तादाद को सामने रखते हुए education compulsory करनी पड़ी । इस से साफ ज़ाहिर है कि देहातों और शहरों में जो बच्चे स्कूल नहीं जा रहे थे वे गरीब आदमियों के बच्चे नहीं थे ।

(At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.)

इस लिये compulsory education करके अमीर आदमियों के बच्चे स्कूलों में जायें और दूसरी तरफ जो टैक्स का बोझ पड़े वह ग़रीब आदमी पर । इसलिये मैं Education Minister के नोटिस में यह बात लाना चाहता हूँ क वह survey कराएं तो उन्हें पता लगेगा कि जो लड़के Matric में first division में पास होते हैं उन में से काफी तदाद में ऐसे लड़के होते हैं जिन के पास financial resources न होने की वजह से higher education हासिल करना मुश्किल होता है । इस लिये यह ज़रूरी है कि इस की survey कराई जाए ताकि अन-पढ़ ग़रीब लड़कों को किसी तरह से relief दिया जा सके ।

इस के साथ साथ, डिप्टी स्पीकर साहिब, तक जहां छोटे बच्चों की education का सम्बन्ध है जब तक दो चार, दस, पचास स्कूलों में एक आध psychologist न लगाया जाए जो कि कम से कम M.A. हो तब तक जो छोटे बच्चों की पनीरी ऊपर उठ रही है वह बेहतर नही बन सकती । इस लिए जो आप Deputy Divisional Inspectors बनाएं वह बजाय Divisional Headquarters पर बैठे रहने के ज़िला Headquarters पर रहें । अगर यह न हो सके तो आप बेशक District Inspectors का status बढ़ा दें । इस का फायदा यह होगा कि वह लोग स्कूलों की on the spot inspection कर सकेंगे और कई मसलों को वहीं पर हल कर सकेंगे जो कि आजकल महीनों तक लटकते रहते हैं । कागजात इधर से उधर और उधर से इधर चलते रहते हैं । कभी Headquarters से division को भेजे जाते हैं, और कभी division से वापिस वहीं पर चले जाते हैं और इस तरह से एक confusion सा create हो जाता है । अगर उन को District headquarters पर लगा दिया जाए तो इस confusion और delay को दूर किया जा सकता है । इस के साथ ही (मैं) मनिस्टर साहिब का शुक्रिया अदा करता हूँ कि पिछले साल उन्होंने backward areas के स्कूलों को जिन में करनाल और कांगड़ा भी शामिल हैं upgrade किया । इस बात की खुशी है लेकिन साथ ही मैं यह भी निवेदन करूँगा कि इस साल भी उन का खास तौर से ख्याल रखा जाए । यहां तक करनाल का तालूक है वहां पर छः सात हाई स्कूल हैं जिन

[श्री राम प्यारा]

में से तीन गवर्नमेंट के हैं और बाकी के privately-managed schools हैं। वहां पर कालेज सिर्फ एक ही है और वह भी एक displaced college यानी दयाल सिंह कालेज है। वहां बच्चों की तादाद इतनी ज़्यादा है कि वह उन्हें accommodate नहीं कर पाते। इस लिए मैं गवर्नमेंट से दरखास्त करता हूँ कि करनाल में एक गवर्नमेंट कालेज खोला जाए। गवर्नमेंट का कालेज वहां पर होना इसलिए भी जरूरी है कि एक तो वहां पर बच्चों की तादाद बहुत ज़्यादा है और दूसरे denominational educational institutions आगे नहीं आ रहीं जो कि वहां पर प्राइवेट कालेज खोले। जब तक free education नहीं थी तब तक तो प्राइवेट स्कूल आहिस्ता आहिस्ता दान वगैरा पर चल रहे थे लेकिन free education होने से उन पर भी असर पढ़ा है। अगर गवर्नमेंट grant ज़्यादा दे दे फिर तो वह चल भी सकते हैं। आप अगर स्कूलों का survey करा कर देखें तो पता लगेगा कि गवर्नमेंट स्कूलों में ज़्यादातर अमीर आदमियों के बच्चे ही पढ़ते हैं। गरीब लोगों के बच्चे प्राइवेट स्कूलों में ही ज़्यादा तालीम हासिल करते हैं। इसका नतीजा यह हुआ है कि जो help free education के ज़रिए गरीब लोगों को मिलनी चाहिए थी वह उन को नहीं मिल रही। इस लिए एक बात तो मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि करनाल में एक गवर्नमेंट कालेज खोला जाए। इसके साथ ही एक बात और है। मैं गवर्नमेंट का शुक्रिया अदा करता हूँ कि पिछले साल दयाल सिंह कालेज को गवर्नमेंट की तरफ से स्पेशल ग्रांट इस बिना पर दी गई थी कि सरदार दयाल सिंह ने अपनी will में यह कहा हुआ है कि इस educational institution के लिए प्राइवेट तौर पर किसी से कोई चन्दा वगैरा न लिया जाए। उस कालेज के साथ बहुत सी ज़मीन भी है जिस पर land revenue और surcharge बढ़ जाने से उस ज़मीन का फायदा कालेज को नहीं मिल रहा। मैं यह कहने में ज़रा भी संकोच महसूस नही करता कि वह एक ऐसी institution है जो सारे हिन्दुस्तान में एक वाहद किस्म की institution है जो कि secular और co-education के basis पर चल रही है। इस लिए, मैं मनिस्टर साहिब से प्रार्थना करूँगा कि या तो गवर्नमेंट उस कालेज की ज़मीन को land revenue और surcharge वगैरा से मुस्तसना कर दे और अगर यह मुमकिन नहीं हो सकता तो जो स्पैशल ग्रांट पिछले साल दी गई थी उसे हमेशा के लिए यानी permanent तौर पर जारी रखा जाए।

एक बात और मैं शिक्षा मन्त्री जी के नोटिस में लाना चाहता हूँ। पहले भी उन के नोटिस में यह बात लाई गई थी कि हिन्दी रिजन के स्कूलों में बच्चों की तादाद तो बहुत ज़्यादा है लेकिन मास्टरों की तादाद बहुत कम है। अगर इस चीज़ का मुकाबला दूसरे रिजन के साथ किया जाए तो बहुत अफ़सोस होता है। आप देखें कि सरहाली के गवर्नमेंट बेसिक ट्रेनिंग स्कूल में तीन units हैं और वहां पर 13 teachers हैं। यह गवर्नमेंट का अपना जवाब दिया हुआ है लेकिन उस के मुकाबले

में रकनाल के गवर्नमेंट बेसिक स्कूल में चार units हैं जब कि teachers की तादाद सिर्फ ६ है । इसी तरह चंडीगड़ में लड़कियों का जो स्कूल है वहां दो units हैं पर 6 teachers हैं । इसी तरह रोहतक, हिसार और दूसरी जगहों पर है । जब कि बार बार यह कहा जाता है कि हरियाणा को ऊपर उठा रहे हैं तो जरूरी है कि जो उस्तादों की वहां पर कमी है उसको दूर किया जाए और उस इलाके के साथ इमत्याज़ का स्लूक न किया जाए ।

जहां तक इस department की expansion का ताल्लुक है बड़ी अच्छी बात है लेकिन जिस basic चीज़ को ख्याल में रखा जाना चाहिए वह यह है कि गरीब आदमियों को इस से relief मिल रहा है या नहीं । बहुत से हरिजनों की तादाद ऐसी है जिनको stipends sanction हो चुके लेकिन उन को वक्त पर मिले ही नहीं । छः छः महीनों तक, साल साल तक उन को यह रक्म मिलती ही नहीं । इस लिए मैं दरखास्त करूँगा कि उन हैडमास्टरों को और उन अफ़सरों को जो चंडीगड़ बैठे हुए हैं और जिन की वजह से यह देरी होती है और जिस की वजह से गरीब लड़कों को अपनी पढ़ाई छोड़ने पर मजबूर होना पड़ता है, punish किया जाए (घंटी)

जहां तक buildings का ताल्लुक है, मैं आप को एक मिसाल देता हूँ । बेसिक स्कूल, प्रेमनगर में तकरीबन सारे displaced persons के बच्चे पढ़ते हैं । बच्चों की तादाद वहां पर 1,800 के करीब है । हमारे Education Minister साहिब पिछले साल वहां पर गए भी थे और उन्होंने अपनी discretionary ग्रांट में से 3,000 रुपया उस स्कूल को दिया भी था । मैं उनका बड़ा शुक्रिया अदा करता हूँ लेकिन मैं उन्हें यह बात याद दिलाना चाहता हूँ कि वहां पर बच्चों के बैठने के लिए कोई जगह नहीं । उन की तादाद इतनी ज़्यादा है कि उस building में गुज़ारा हो ही नहीं सकता । अगर उन को "black hole" की तरह बन्द भी कर दिया जाए तो भी काम पूरा नहीं होता जब तक कि वहां पर और कमरों का इन्तज़ाम न किया जाए । इस लिए मेरा ख्याल है कि मनिस्टर साहिब इस तरफ भी ध्यान देंगे (घंटी) जैसा कि सुना है कि जहां तक free education का ताल्लुक है गवर्नमेंट ने लड़कियों के मामला में 9th क्लास तक फीस मुआफ कर दी है मैं चाहूँगा कि गवर्नमेंट इस free education के मामला को reconsider करे । यह free education का सिलसिला economic basis पर चलाया जाना चाहिए । आप एक limit मुकर्रर कर लें, सो कर लें, दो सौ कर लें तीन सौ कर लें, लेकिन आमदनी के basis पर free education होनी चाहिए ताकि जो deserving लोग हैं उन को यह सहूलियत बहम पहुँचाई जाए । जो deserve नहीं करते उन को यह free education नहीं मिलनी चाहिए । आप देखें कि अब फिर Sales-Tax की दर को बढ़ा दिया गया है और इसका बोझ भी आम आदमियों पर पड़ना है ।

श्री उपाध्यक्ष : आप तो रेलगाड़ी की तरह चल रहे हैं । देखिए, वक्त थोड़ा है और दूसरे मेम्बर साहिबान ने भी बोलना है । अब आप बैठ जाइए । (The hon.

[श्री उपाध्यक्ष]

Member is going at a very fast speed. The time is very short and other hon. Members have also to speak. He should now resume his seat.)

श्री राम प्यारा : अब wind up करके बैठ जाता हूँ ।

श्री उपाध्यक्ष : देखिए, जब मैं पहली घंटी बजाऊं तो आप wind up करने की कोशिश करें और जब दूसरी घंटी बजाऊं तो अपनी जगह पर बैठ जाएं । यह नहीं हो सकता कि एक ही मेम्बर आध घंटा तक बोलता रहे । (When I ring the bell for the first time the hon. Members should try to wind up and when I ring it for the second time they should resume their seats. It is not possible that one member should go on speaking for half an hour).

श्री राम प्यारा : तो मैं कह रहा था कि इन चीज़ों से यह ज़ाहिर होता है कि टैक्सों का बोझ तो गरीबों पर ज़यादा पड़ रहा है लेकिन relief बड़े और अमीर आदमियों को मिल रहा है जो कि गरीब आदमियों को मिलना चाहिए । इस लिए मैं सुझाव दूंगा कि free education economic basis पर दी जानी चाहिए । यह नहीं होना चाहिए कि जो हज़ारों रुपया income tax देता है उस के बच्चों की फीस को माफ किया जाए और गरीब आदमी प्राइवेट स्कूलों में फीस देकर बच्चों को पढ़ाएं । इन शब्दों के साथ मैं आपका शुक्रिया अदा करता हूँ कि आप ने मुझे बोलने के लिए time दिया ।

श्री जगत नारायण चोपड़ा : (जालंधर शहर, दक्षिण-पश्चिम) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं आप की वसातत से वज़ीर साहिब से यह गुज़ारिश करना चाहता हूँ कि सच्चर वज़ारत ने एक फैसला किया और उस के मुताबिक कुरुक्षेत्र यूनिवर्सिटी बनाई । यह बनाने का मुद्दा यह था कि यहां की प्राचीन संस्कृति को बढ़ावा दिया जाए ।

9 00 a m

आज इस को सियासी दलदल में घसीटा जा रहा है और इस के मुकाबले में एक पंजाबी युनिवर्सिटी बनाई जा रही है । जनाब, आप को पता है कि जब कुरुक्षेत्र यूनिवर्सिटी की नींव रखने के लिए प्रधान डा० राजेन्द्र प्रसाद वहां आए तो हमारे मुख्य मंत्री ने क्या कहा था :

> "The main purpose of your gathering here is to deliberate how to promote and propagate the study of Sanskrit, the great language of India's cultural heritage. For the development of our regional languages, it is necessary that its study should be encouraged. Born from Sanskrit and bred by it, Hindi, Punjabi, Kashmiri, Gujrati, Marathi, Bengali, etc., must increasingly draw from Sanskrit if these have to become precise, subtle and powerful vehicles of expression."

यह हमारे मुख्य मन्त्री ने उस वक्त कहा था । जो वहां के वाइस चांसलर हैं उन्होंने कहा था :

> "The partition of Punjab in 1947 brought about a good deal of disruption in the educational structure of Punjab. Fortunately, we have been able to re-establish most of our educational institutions by now, but no institution corresponding to the great oriental College at Lahore has been established on this side of the border so far. This institution has wonderful record of teaching and research in Sanskrit and allied subjects and its loss has been keenly felt by many. Kurukshetra University will make up this loss but it is expected to be much more".

उस वक्त हमारे प्रधान डा० राजेन्द्र प्रसाद ने कहा था :

I feel confident that the Kurukshetra University will draw the people to that great store of knowledge which lies hidden in Sanskrit and other Indian languages by popularising the study of their literature. This ancient literature and the thought connected with it is the most important part of our heritage, which is of vital importance not only for this country but the whole world.

यह तकरीर जनवरी 1957 में की गई थी । फिर हमारे शिक्षा मंत्री ने Tribune में एक article लिखा । उस में इन्होंने कहा :

"Of late, the present system of education has been severely criticised as drifting us away from our moorings. Eminent thinkers have warned us that unless we make our education rest on our national traditions, we shall become un-Indian in the near future and acquire a wholly materialistic out-look like the "blundering West". They desire that there should be no blind imitation of the Western system of education and that we should aim at a synthesis of Western knowledge and Eastern thought in our scheme of studies.

The Punjab Government has accepted to give this suggestion a trial and has accordingly sanctioned funds for the founding of the Kurukshetra University which will be a unitary, teaching and residential university devoted to encouragement of 'higher education and research especially in Sanskrit, Prakrit and Modern Indian Languages as also Indian Philosophy, Ancient Indian History and other aspects of Indology . . . "

जनाब, मेरा यह सब पढ़ कर सुनाने का मकसद यह है कि जैसा कि इन से ज़ाहर है जब 1957 में इस यूनिवर्सिटी का foundation stone रखा गया तब यह ख्याल नहीं था कि इसे एक हिन्दी यूनिवर्सिटी बनाया जायगा । आज अगर आप इस का syllabus देखें तो आप पाएंगे कि इसे भी एक आम यूनिवर्सिटी की शक्ल दी जा रही है । मैं यह कहना चाहता हूँ कि इसे पंजाबी यूनिवर्सिटी के मुकाबले पर न लाओ बल्कि जो इस का पहले high motive था वही रहने दो । तब जो ख्याल था कि संस्कृत को पढ़ने और इस देश की पराचीन सभ्यता के खज़ाने से फायदा उठाने के लिए सारी दुनियां से लोग आया करेंगे वही अब भी रहने दो । इस को सियासी दलदल से दूर रखा जाए । बाकी अगर आप इस के अलावा कोई और हिन्दी यूनिवर्सिटी कायम करना चाहें तो वह आप की मर्ज़ी है ।

जनाब, यहां पर जो तकरीरें हुइ वह मैं ने सुनी । सरदार राजिंदर सिंह ने कहा कि वज़ीर साहिब ने अपने महकमें से गंदगी और गलाज़त को निकाल दिया है । डिप्टी स्पीकर साहिब, वज़ीर साहिब मेरे मुताल्लिक कहा करते हैं कि मैं गलतबयानी करता हूँ । इस लिए मैं अपने ख्यालात आप के सामने कम रखूंगा ज़्यादा बातें वही पेश करूँगा जो मुल्क के बड़े बड़े अखबारों के ऐडीटर इन के मुताल्लिक कहते हैं या इन्हीं के सरकुल्लर आप के सामने रखूंगा ताकि यह यह न कह सकें कि मैं ने गलतबयानी की है । डिप्टी स्पीकर साहिब, लाला सरदारी लाल कपूर कांग्रेस के एक बड़े लीडर हैं. वह लुधियाना कांग्रेस के प्रधान रहे हैं । उन्होंने 18 जनवरी को अखबारों में बयान दिया...

श्री उपाध्यक्ष : आप यह सब पढ़ने की बजाए refer कर दिया करें । (Instead of reading all this matter the hon. Member may only refer to it.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : जनाब, इतना कुछ याद नहीं रहता । तो वह यह है :

श्री सरदारी लाल कपूर का कहना है कि सारे प्राइमरी स्कूलों के बच्चों के लिए टाट नहीं हैं, तालीम का ज़रूरी सामान नहीं है और स्कूलों की buildings की खस्ता हालत है । कोई किसी वक्त भी गिर सकती है । इस लिए सब मैम्बरान असैम्बली और सरकार का फर्ज़ है कि अपनी खास तवज्जुह दे कर सारे स्कूलों की इमारतों को दुरुस्त करायें । सब ज़रूरी सामान मुहैया करायें और इस के लिए बजट में गुंजायश रखें ।

जनाब, अब तालीम के लिए 12 करोड़ का बजट है । हम सच्चर वज़ारत में इसे दो करोड़ से खींच कर पांच, छे करोड़ तक ले गए थे मगर आज इतने पैसों के बावजूद स्कूलों की यह हालत है ।

फिर, जनाब, यह Patiala News Letter छपा है । मैं यह सारा नहीं पढ़ूंगा । आज स्कूल के बच्चों को V. I. P.s की reception के लिए घंटों धूप में खड़ा रखा जाता है, उनको processions के लिए इस्तेमाल किया जाता है, जलसों और meetings में जबरदस्ती बैठाया जाता है। अभी झज्जर तहसील में एक conference हुई उस में स्कूलों के बच्चों को चार पांच घंटे बैठाए रखा । वालदैन मज़म्मत करते हैं, उस्ताद महसूस करते हैं, कि यह चीज़ नहीं होनी चाहिए मगर कोई नहीं सुनता । उस News Letter में यह लिखा है :

.."Some teachers told your correspondent that the main reason for their inability to complete the courses of study during the academic year was the increase in the extra mural activities in schools. Cultural activities in schools, they said, wasted a large number of working hours. Students were often taken away from their classes to accord rousing receptions to V. I. PS. or to provide audiences for officially sponsored functions."

यह मेरे लफ्ज़ नहीं हैं । यह Tribune के correspondent के लफ्ज़ हैं ।

फिर अभी अभी मेरे एक भाई ने कहा कि लड़कों को जो वज़ीफे देते हैं वह साल के आखीर में दिए जाते हैं । आप सुन कर हैरान होंगे कि 1957-58 में वज़ीफे देने के लिए इम्तिहान हुआ । ढाई साल तक यह नहीं पता लग सका कि कौन कौन उस में आया है । उस के बाद भी एक साल और चुप रहे । जिन लड़कों ने वह इम्तिहान दिया था वह तीन साल का course करके भी आगे जमात में चले गए मगर उन को अभी तक वज़ीफे नहीं दिये गए ।

इस सिलसिले में मैं ऐक चिट्ठी का हवाला देता हूं ।

"..The special examination for the award of middle school scholarships was held at Sangrur in 1957-58 and those declared successful were to recieve scholarships for the next three years.

In spite of reminders, no intimation regarding the results of this examination was given to the candidates for as long as 2½ years. However, in November, 1960, the results were conveyed by the District Inspector of Schools, Sangrur, to the successful candidates, through their respective schools,and some documents were called for to complete the necessary formalities for the release of the scholarships.

These formalities were dully complied with, but complete silence has again intervened. The period of three years for which the successful candidates were to get the scholarship is already over but the Education Department does not appear to feel the need for finalising the matter even at this late stage..'

यह है वह चिट्ठी जिसका मैं हवाला देना चाहता था । आज करीब 4 साल का अर्सा गुज़र गया लेकिन सरकार कोई वज़ीफा नहीं दे रही है । यहां पर यह कहा गया कि सिर्फ 180 जगहों पर उस्ताद नहीं हैं लेकिन यह बात बड़ी अजीब है । क्योंकि हस्पतालों में डाक्टरी के बारे में यह सुना करते थे कि डाक्टरों की कमी है आज इस डिस्पैंसरी में नहीं तो कल उसमें नहीं है मगर यह बात तो अचम्भे वाली है कि बिना मास्टरों के भी स्कूल चलते हैं । यहां पर बताया गया है कि 1,900 टीचरों की कमी है । मैं इस सिलसिले में एक letter पढ़ कर सुनाना चाहता हूँ—

"D. O. No. 662-EM-61, dated the 8th February, 1961, from the Education Minister.

Perhaps you will remember that in the course of discussion in a recent Cabinet meeting some of my colleagues complained regarding filling up of vacant posts in the schools. I enclose herewith a detailed note for the information of my colleagues explaining the position relating to this matter."

अब उसमें क्या लिखते हैं ज़रा आप सुनिए । यह बहुत बड़ा लम्बा नोट है मैं चन्द बातें ही पढ़ कर सुनाना चाहता हूँ ।

"Punjab is not short of its requirement still due to unwillingness of the most of the Teachers/Teachresses to serve in rural and backward areas, we have been facing acute shortage and difficulties in filling up vacancies. We are extremely short of Science Masters/Mistresses and Teachers/Teachresses. The recommendation of the S. S. S. Board falls short of our requirements in the case of some Districts and exceeds in the case of other Districts..."

इनका कहना है कि कांगड़े में मास्टरों की इस लिए कमी है कि वहां पर लोग जाना पसन्द नहीं करते मगर कमी सिर्फ कांगड़ा में ही नहीं है बल्कि करनाल, महेन्द्रगढ़, संगरूर, कपूरथला और कांगड़ा में भी है । यहां पर क्यों कमी है ? बात असली यह है कि इनके पास teachers हैं ही नहीं । आप हैरान होंगे, डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर मैं यह चिट्ठी आपको सुनाऊं जो D.P.I. ने भेजी । यह चिट्ठी 17 अक्टूबर, 1960 की बड़ी लम्बी चिट्ठी है यह आइ० एम० वर्मासाहिब की । मैं सिर्फ portion ही पढ़ कर सुनाना चाहता हूँ ।

D. O. No. CM-1-6-E, dated Chandigarh, the 17th October, 1960, from the Director of Public Instructions, Punjab, to the Principals, Government Colleges in the State and all the Divisional Inspectors and Inspectresses in the State.

"The latest position is that we appointed all Science and Mathematics masters that were recommended by the S. S. S. Board. We asked the Board to send us 80 more names for Science Masters and 40 names for Arithmatics Teachers..."

यह बताइए कि महकमा चलेगा कैसे ? यह चिट्ठी 17 अक्टूबर को लिखी । अब यहां पर मेरी एक बहिन D.P.I. बनी हैं । अक्तूबर ही नहीं दिसम्बर का महीना भी गुज़र गया है वह जनवरी में लिखती हैं कि—

"But it is understood they have only 30 Science Masters on their waiting list and 17 Mathematics Teachers. So the likelihood is that places where no Science-Mathematics Masters have so far been appointed will have to go without regular appointments till the next list is received from the Board. On the women side there are no Science and Mathematics Mistresses available either with us or with the Board. Even Social Studies Mistresses are not available".

[श्री जगत नारायण चोपड़ा]

फिर यह चिट्ठी लिखी उन्होंने बाहिर के स्कूलों के inspectors के लिए—

D. O. No. 10/240-60/EI, dated the 5th January, 1961, from Miss Sarla Khanna, I.A.S., Director of Administration, Education Department.

"It has come to the notice of the Cabinet that a very large number of the posts are lying vacant in High, Middle and Primary Schools all over the State. The Directorate issued instructions,—*vide* C.M. No. 6-B, dated the 17th October, 1960, asking you that the Headmasters and Headmistresses of High/Higher Secondary Schools should be authorised to fill vacancies temporarily on three months basis. The District Inspectors and Inspectresses were authorised to make temporarily appointments,—*vide* this office Memo No. 439-ST-Jd, dated the 3rd November, 1960. These two directions are very comprehensive and very clear. I, therefore, fail to understand why the posts are still vacant...

"..There can be two reasons either these instructions have not been conveyed to the District Inspectors and Inspectresses, Headmasters and Head Mistresses or those Officers have not taken them seriously."

तो वह बेचारे क्या करें जब कोई मिले ही नहीं । मैंने अर्ज़ की कि very large mumber यह जो कहते हैं और बड़े फख्र से कहते हैं कि 180 स्कूल खाली हैं और 1,900 teachers नहीं हैं यह तो इनके letter से contradic होता है । मैं इन को facts and figures दे रहा हूँ । जनाब, यह कहा करते हैं कि हम लेडीज़ के साथ बराबर का सलूक करते हैं लेकिन आप हैरान होंगे कि जालंधर एक गवर्नमेंट स्कूल की lady teacher की तनखाह, 13, 14, 15, 16, 17,18, 19 तक भी नहीं मिलती जब कि मिनिस्टर साबिह बराबर जालंधर जाते रहते हैं और मुसलसल 7 महीनों से ऐसा हो रहा है । और जब एक Director वहां पर गया तो जनवरी की तनखाह 28 फरवरी को दी गई । यानी चिराग़ तले अंधेरा है, डिप्टी स्पीकर साहिब ! इनका क्या कहा जाए ! अगर मैं गलत बयान करूँ तो आप जो भी सज़ा चाहें दे सकते हैं । हकीकत यह है इनके department की । और यह वह जगह है कि जहां पर men teachers को दूसरी तारीख को तनखाह मिल जाती है । दरअसल बात यह है कि जो A. D. I. लगी हुई है उसे काम करने की फुरसत ही नहीं मिल पाती क्योंकि वह election का प्रोपेगंडा करने में लगी हुई हैं । जनाब, आंखों के सामने यह चीज़ें हो रही हैं और यह उनका कोई नोटिस नहीं लेते । मेरी समझ में नहीं आता कि किस दलेरी से यह कह देते हैं कि हमारा काम creditable हो रहा है । क्या जो स्कूल खाली हैं, जहां पर teachers नहीं हैं यह बात आपके लिए creditable है ?

Mr. Deputy Speaker : No repetition please.

श्री जगत नरायन चोपड़ा : फिर डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं आप की खिदमत में यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि J. S. V. lady teachers की तादाद 50 है । उन्हें कहा गया कि उन की तनखाह नहीं बढ़ा सकते लेकिन एक teacher इन की मंज़ूरे नज़र थी उनको तरक्की दे दी गई बाकी की teachers को पूछा ही नहीं गया । यह है इन का treatment जो ये ladies के साथ कर रहे हैं, खास तौर पर उस वक्त जब ये कह रहे हैं कि हम education को extend कर रहे हैं (shame shame) ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ (ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਜੋ ਕੁਝ Partition ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਗੁਝਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਜ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਲੀਮ ਇਸ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਵਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲ ਇਹ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ਖਸ ਇਸ ਵਕਤ education minded ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਹਰ ਸ਼ਖਸ ਦੀ ਇਹ ਖਾਹਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬਚੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ । ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਪਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਹਰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਜ਼ਰੂਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ । ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਬਾਰੇ consciousness ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਜ਼ਰਾਏ ਵੀ ਕੁਝ ਮਹਦੂਦ ਹੀ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੋ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਹਨ ਫੀਸਾਂ ਵਿਚ ਮੁਆਫੀ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਤੇ ਛੋਟਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਉਹ commendable ਹਨ । ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਤਰੀਕਾ ਉਸ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਤਾਲੀਮ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਉਹ ਤਾਲੀਮ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਫੀਸਾਂ ਦੀ concession ਸਿਰਫ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਇਹ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਉਥੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਫੀ ਵਸੀਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ concession ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਜੋ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਤੇ concession ਚੂਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਜੋ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲਦੈਨ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ੧੦੦ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘਟ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਨੌਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਮੁਫਤ ਤਾਲੀਮ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਇਸ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਖਤ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ । ਦੂਜਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ੯੦ ਫੀ ਸਦੀ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ੧੦੦ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘਟ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਲੀਮ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਜ਼ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਇਹ ਸਹੂਲਤ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਬਾਕੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਜੋ ਸਕੂਲ ਅੱਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਕੋਈ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਕੂਲ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਅਗੇ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫੇਲ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਜੋ ਬਚੇ ਇਕ ਸਾਲ ਪੜ੍ਹਕੇ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ]
ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਸਾਲ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਤਨੀ man power lose ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਜਲਦੀ ਤਵਜੁਹ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਨੁਕਸ ਹਨ ਕਿ ਐਨੇ ਬਚੇ ਉਥੇ ਫੇਲ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਤੋਂ ਬਾਕਾਇਦਾ ਰਿਪੋਰਟ ਮੰਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ pass percentage ਕਿਤਨੀ ਹੈ ਤੇ failure percentage ਕਿਤਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪੂਰੀ ਛਾਣਬੀਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਰ ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ subject made easy ਤੇ questions and answers ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੇ notes ਚਲ ਪਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਬਚੇ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ teachers ਵਲੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ notes ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ। ਇਹ ਇਕ trade ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਜਾਰਾਦਾਰੀ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਲਦੈਨ ਤੇ ਇਕ ਟੈਕਸ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਚੇ ਦਾ ਬਸਤਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ text books ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੀਆਂ ਬਲਕਿ ਇਹ notes ਹੀ ਮਿਲਣਗੇ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ teacher ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ institutions ਵਿਚ influence ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ notes ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਫੌਰਨ discourage ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ Subordinate Services Selection Board ਤੇ Public Service Commission ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਮਿਆਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਘਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਜੋ ਧਿਆਨ ਹੈ ਉਹ quantity ਵਲ ਹੀ ਹੈ quality ਵਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਜੋ B. A. ਪਾਸ ਬਚੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ੯੦ ਫੀ ਸਦੀ ਅਜਿਹੇ ਬਚੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ application ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਖੁਦ applications ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿ ਬੇ-ਸ਼ੁਮਾਰ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ B.A. ਪਾਸਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਖੁਦ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਉ। ਫਿਰ ਇਹੋ ਬਚੇ teachers ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਨੀ ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਅਰਜ਼ੀ ਵੀ ਲਿਖ ਸਕਣ ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ basis ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ education department ਦੇ ਜੋ ਅਫਸਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ highest ਦਰਜੇ ਤਕ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਗੇ D.P.I. ਤਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਹੁਣ ਰੋਕ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਖਾਸ ਹਦ ਤੋਂ ਅਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਘਟ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੋ brilliant

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ]

ਬਚੇ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿ ਬੜਾ literary career ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤਰਫ ਜਾਣਾ ਛੱਡ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ incentive ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ reconsider ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਜਰਬਾ ਫਾਇਦੇ ਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਬੇਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਾਰੇ teachers ਨੂੰ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਭੇਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਮੰਗਦੀ । ਉਹੋ ਲੋਕ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ।

ਫਿਰ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ University ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਲ ਆਪ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹਾਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ University ਇਕ autonomous body ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਦੀ working ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ । ਲੇਕਿਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ working ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਕ high-powered commission ਬਣਾਇਆ ਜਾਏ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਵੇਖੇ । ਅਜ ਇਹ university ਇਕ ਅਜਾਰਾ ਦਾਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਔਰ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ monopoly ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ working ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ working ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਆਪ ਵੀ University ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਅਗਰ ਇਹ ਗਲ ਹੋਵੇ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਕਿਉਂ ਖਰਚ ਕਰੇ ? ਇਸ ਲਈ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਸ ਵਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ quality deteriorate ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਲ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਖੋਲੇ ਗਏ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਿਆਸ ਦੇ ਬੇਟ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਬਚੇ ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਦੂਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਉਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਬਚਾ ਸਕੂਲ ਜਾਵੇ ਭੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਭੇਜਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਜੇ ਹੜ੍ਹ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਸਕੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਥੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਕੂਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੈਸੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਖੋਲ ਸਕਦੇ ਔਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ boarding houses ਵਿਚ ਆਪਣੇ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ]
ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਦਾ ਖਰਚਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਔਰ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ boarding houses ਦਾ ਇਤਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਚ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਹੂਲਤ ਹਾਸਲ ਹੈ ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਔਰ ਰੋਟੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਆਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਔਰ boarding ਦਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ education ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਖਰਚ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹੋਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਖੁਦ Public School ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ socialistic pattern ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ Public ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ pattern ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਬਚੇ ਤਾਂ Public ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਔਰ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਬਚੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹਲ ਵੀ ਚਲਾਉਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ Public ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ compete ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ declared policy ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ socialist ਨਿਜ਼ਾਮ ਲਿਆਣਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ facilities ਦੇਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਉਂ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੌਰਮਿੰਟ grants ਕਿਉਂ ਦੇਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ justification ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਦਿਹਾਤੀ property ਤੇ ceiling ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ.........

(*At this stage, some hon. Members were seen talking*).

Mr. Deputy Speaker : Honourable Members who are talking should please go in the Lobbies.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜੋ ਸਕੂਲ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਖਰਚ ਹੈ ਉਹ ਵਾਧੂ ਖਰਚ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਵਾਧੂ ਖਰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਆਪ ਉਸ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਔਰ ਜਿਹੜੇ ਲੜਕੇ ਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ public ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ

ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਆਪ afford ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵੀ Public ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਖੋਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ education ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਹੀ ਮਾਅਨਿਆਂ ਵਿਚ socialistic pattern ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ disparity ਹੈ ਉਹ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਚਾਰ ਗੱਲਾਂ ਵਲ ਜੋ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਹੀਆਂ ਹਨ, ਗੌਰਮਿੰਟ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇਗੀ।

ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ (ਪੱਕਾ ਕਲਾਂ, ਰਿਜ਼ਰਵ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਹੁੰਦਾ ਹਾਂ....

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, time ਵਧਾ ਦਿਉ। ਇਹ ਬੜੀ important demand ਹੈ ਔਰ ਸਾਰੇ ਬਜਟ ਦਾ 25 per cent ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਔਰ ਦੇਸ਼ ਨੇ education ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਗੇ ਵਧਣਾ ਹੈ।

श्री उपाध्यक्ष : अगर हाउस की मर्जी हो तो इस demand के लिये एक घंटा बढ़ा दिया जाए और दूसरी demand की discussion एक घंटा कम कर दी जाए।

(If the house agrees we may extend the time of discussion on this demand by one hour and reduce time in the case of other demands.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਸੀਂ ਬੈਠਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

श्री उपाध्यक्ष : तब इस demand पर discussion 12 बजे तक चलेगी और दूसरे पर 2.30 बज तक और उस के बाद guillotine apply की जायेगी (The discussion on this demand would continue up to 12 o'clock and on the other demand it will continue up to 2.30 p. m. Thereafter guillotine will be applied.

ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ education ਦੀ demand ਲਈ 12,70,80,000 ਰੁਪਿਆ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

Education ਦੀ ਇਹ demand ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉਚਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਵਿਖ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਉਪਰ ਐਨੀ ਰਕਮ ਖਰਚ ਕਰਨੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਹੋਵੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ Minister ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ compulsory ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੋਟਿਸ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ

[ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ]
ਉਦਾਸੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਕੂਲ ਬਹੁਤ ਖੋਲੇ ਗਏ ਹਨ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ, ਪਰ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸਤਾਦ ਨਹੀਂ ਹਨ। Minister incharge ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਗਲ ਇਕ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਸੀ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸਕੂਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ teachers ਨਹੀਂ ਹਨ । ਸਾਡੇ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ । ਬਚੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

Mr. Deputy Speaker (To an hon. Member.) The hon. Member standing should either resume his seat or go to the lobbies.

ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ : ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਬਚੇ fail ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਚਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਿੰਡਾਂ ਦਿਆਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਬੇਕਾਇਦਗੀ ਵੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ, ਦੋ ਉਸਤਾਦ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਕ ਆਪਣਾ ਨਿਜੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੋਹਾਂ teachers ਦੀ ਲਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਕਈਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ 7, 8 ਟੀਚਰ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 3, 4 ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿਖਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਚੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਚੇ ਫੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਗਰੀਬ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਲ ਲਈ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬੜੀ ਬੁਰੀ ਗਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ teachers ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਮਕਾਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦਿਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ quarters ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਾਮਾ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣ ਅਤੇ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਜਿਥੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਬਚਿਆਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ teachers ਦੇ character ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ teachers ਦਾ character ਬਹੁਤ ਉਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ teachers ਦਾ character ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir. ਮੇਰੇ ਅਗੇ 2 ਮੈਂਬਰ Panel of chairmen ਦੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੌਸਾ ਕਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker: No interruptions please.

ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ : ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉਚਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿੰਡਾਂ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਪਵੇਗਾ । ਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਲਤ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ । ਇਸ ਉਸਤਾਦਾਂ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਬਹੁਤ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਗਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸਕੂਲ headquarters ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਖਰਾਬ ਹੈ । ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਚ Government High School ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਦਾ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪੰਚਾਇਤ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਿਆਏ । ਮੈਂ D.P.I. ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ । Enquiry ਹੋਈ ਪਰ ਕੋਈ action ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ । Teachers ਦਾ character ਤਦ ਹੀ ਉਚਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮਹਿਕਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕਰੜੀ ਨਿਗਾਹ ਰਖੇ । ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਨਰੂਆਣ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਤੋਂ ਇਕ deputation ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਇਆ, D.P.I. ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 33,000 ਰੁਪਿਆ ਦਿਉ ਤਾਂ building ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਲੋਕ ਆਪ ਹੀ ਪੈਸੇ ਲਗਾ ਕੇ middle ਤਕ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ । 27 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਔਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਾਂਗੀ 500 ਰੁਪਿਆ ਸਾਲ ਦਾ ਦੇਵਾਂਗੀ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸਰਕਾਰ 12 ਕਰੋੜ ਜਾਂ ਪੌਣੇ 13 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਵੀ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਾਇਮ ਰਹੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Pepsu ਵਿਚ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਹੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ । ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਪਰ ਅਜ ਸਤਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਘਟ ਕਿਸੇ ਬਚੇ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਜੇਕਰ ਮਿਲਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਮਾਪੇ ਕਰਜ਼ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਾਂ teacher ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾਲ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ Headmaster ਉਸ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੱਚਾ Private ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ Private Schools ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਮੇ ਵਲੋਂ ਵਜ਼ੀਫੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ । ਉਹ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮੰਜੀ ਲੈ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੈ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬੜੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚੇ Private schools ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । Education ਦੇਣ ਲਈ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਕਿੰਨੇ ਕਿੰਨੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । Pepsu formula ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬਚੇ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ । ਏਥੇ

[ਸਰਦਾਰ ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ]

ਆਏ ਤਾਂ ਸਚੱਰ ਫਾਰਮੂਲਾ ਲਾਗੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ Education Department ਨੇ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਫਾਰਮੂਲੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਾਰੀ ਜ਼ਾਇਆ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੀ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ free education ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀ 14, 14 ਆਨੇ ਜਾਂ ਰੁਪਿਆ ਰੁਪਿਆ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਪ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਛੋਟਿਆਂ ਛੋਟਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਫੀਸ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੀਸ Primary Education ਤਕ ਮਾਫ ਹੈ ਪਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਪੈਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਫੰਡ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਤਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ teachers ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਲਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇਗੀ।

चौधरी इन्द्र सिंह : On a point of order Sir. जनाब, महकमा तालीम पर बहस हो रही है और वज़ीर साहिब या डिप्टी वज़ीर साहिब यहां पर मौजूद नहीं हैं, हमारे यहां पर बोलने का फायदा क्या है ? (विघन)

श्री उपाध्यक्ष : मुनासिब तो यही होगा कि महकमा के वज़ीर या डिप्टी वज़ीर यहां हाज़िर रहें लेकिन जब तक cabinet का कोई मेम्बर यहां बैठा हो तब तक objection raise नहीं की जा सकती। (It would have been better if the Minister incharge or his Deputy were present in the House but so long as a member of the cabinet were present in the house no such objection could be raised.) (interruption)

श्री रोशन लाल (नारायणगढ़, रिज़र्व) : डिप्टी स्पीकर साहिब, जो तालीम की मांग 12.77 करोड़ रुपये की है मैं इस की ताईद करने के लिए खड़ा हुआ हूँ। जहां तक इस महकमें की achienements का ताल्लुक है वह काबिले तारीफ हैं। और इस के लिए सरकार मबारकबाद की मुस्तहिक है। जब लाला जगत नारायण facts and figures पेश करके इस महकमें को criticise कर रहे थे तो मुझे हंसी आ रही थी। जब यह महकमा तालीम के वज़ीर थे तब यह दूसरी ही तरह से बात किया करते थे और बिल्कुल दूसरे ही आंकड़े पेश किया करते थे और तारीफ किया करते थे मगर आज ऐसी figures बता रहे हैं जो कि गालबन इन्होंने उन दिनों छुपा कर रखीं हुई थीं शायद यह उन दिनों की शिकायतें इन को मालूम थीं और इन को पता थीं जो इन्होंने दबा रखी थीं और आज पेश कर रहे हैं। अगर यह सरकार की achievements को देखते तो इन को दिखाई देता कि आठवीं तक तालीम मुफ्त कर दी गई है, लड़कियों के लिए 9वीं जमात तक तालीम मुफ्त कर दी गई है, और इन सब से

ज्यादा अहम जो बात की है वह यह है कि तमाम लोगों के बच्चों के लिए तालीम लाज़मी और मुफ्त कर दी है । यह सारे इकदाम काबिले तारीफ हैं । अब अगर सरकार की achievements को 13 साल के अर्से में जो इस ने की हैं देखा जाए तो सही मानों में पता लगता है कि हम ने कितनी तरक्की की है । जनाब, मैं थोड़े से आंकड़े आप की विसातत से हाउस को पेश करना चाहता हूँ जिन से यह ज़ाहर होगा कि हम पहले के मुकाबिले में कितनी तेज़ रफ्तारी से बढ़ रहे हैं । जनाब, 1948-49 में प्राइमरी स्कूलों की तादाद 3,953 थी । यह बढ़ कर 1958-59 में 12,781 हो गई । 1948-49 में students की तादाद 3,08,172 थी जो बढ़ कर 1958-59 में 9,48,709 हो गई । मिडल स्कूल 1948-49 में 1,158 थे यह 1958-59 में 1,358 हो गए । Students की तादाद 1,85,233 से बढ़ कर 2,78,583 हो गई । Higher Secondary Schools की तादा पहले 354 थी जो 1958-59 में बढ़कर 1,295 हो गई । Students की तादाद जहां पहले 1,89,567 थी बढ़ कर 638,460 हो गई । Art and Science कालिज 1948-49 में 26 थे जो 1958-59 में 81 हो गए और उन के Students की तादाद 221,265 से बड़ कर 520,241 हो गई । Technical Institutions 1948-49 में 11 थे जो 1958-59 में 39 हो गए और एन के तालिबिल्मों की तादाद 1,586 से बढ़ कर 4,538 हो गई । जनाब, जब हम पेप्सू में थे तो केरल के मुताल्लिक कहा जाता था कि साहिब वहां 52 कालिज हैं और कि वह सब से आगे हैं तालीम के लिहाज़ से । अब हम उससे भी ज्यादा आगे हैं इसके लिए यह सरकार मुबारक बाद की मस्तहिक है ।

जहां तक वज़ीफों का ताल्लुक है जो कि पिछड़ी हुई जातियों के बच्चों को या लायक बच्चों को दिये जाते हैं यह बात सही है कि वह वक्त पर नहीं दिये जाते । यह आम शिकायत है और मैं आप के द्वारा वज़ीर साहिब से गुज़ारिश करना चाहता हूँ कि वह इस तरफ ध्यान दें क्योंकि बच्चों को वज़ीफे न मिलने से या वक्त पर न मिलने से वह पढ़ाई छोड़ जाते हैं । इस लिए वज़ीफों का वक्त पर दिया जाना निहायत ज़रूरी है ।

आज सरकार बेसिक तालीम पर ज़ोर दे रही है और लोगों का रुहजान technical तालीम की तरफ बढ़ा रही है । मैं समझता हूँ कि यह एक सही कदम है । जो मौजुदा तालीम है उस से बेकारी बढ़ती है और लोग इसी डर से कि कहीं बच्चे पढ़ गए तो नौकरी तो उन को मिलेगी नहीं और घर का काम काज भी वह छोड़ जाएंगे अपने बच्चों को पढ़ाते नहीं । बेकारी को यहां से खत्म करने के लिये यह ज़रूरी है कि technical training के लिये हर ज़िले में technical and vocational centres खोले जाएं ताकि बच्चे शुरू से ही हाथ से काम करना सीखें और जब स्कूल से पढ़ कर बाहर निकलें तो बेकार न रहें बल्कि या तो रोज़गार हासिल कर सकें या फिर अपना काम करके रोज़ी कमा सकें ।

[श्री रोशन लाल]

मैं अपने हलके की बात बतलाता हूँ कि last year जब स्कूल upgrade हो रहे थे तब मैं एक स्कूल जो सनावर में है उसके लिए दरखास्त दी थी कि इसे up grade कर दिया जाए। यह स्कूल बहुत अच्छा है और strength 300 से ऊपर है। उसके मुकाबले में कोई और स्कूल ऐसा नहीं है क्योंकि इसको सनावर के पब्लिक स्कूल के pattern पर organise किया हुआ है। और यह स्कूल sports में, पढ़ाई में सबसे अच्छा है। तो मैं ने उस दरखास्त के जवाब में एक चिट्ठी हासिल की जिसमें लिखा था कि चूंकि कसौली में upgraded स्कूल है इस लिए वहां नहीं हो सकता। लेकिन मैं यह दरखास्त करता हूँ कि वह स्कूल हर तरह से deserve करता है और कसौली का स्कूल दूर पड़ता है। इस लिए उसे upgrade किया जाए।

10.00 a. m.

इधर शिमला, नालागढ़, पंजौर का area नाभा administrative district के साथ attach किया हुआ है। यह पता नहीं किस वजह से किया हुआ है। लेकिन इसका असर यह है कि Inspector वगैरह वहां पर सही तौर पर दौरा नहीं कर सकते।

कई जगह ऐसा हो रहा है कि टीचर स्कूल से छुट्टी ले कर चला जाता है। दरखास्त वहां रख जाता है और 15, 15 दिन तक स्कूल नहीं आता। लेकिन जब आता है तो उस दरखास्त को फाड़ कर अपनी हाज़री भर लेता है। इसके लिए इन्तज़ाम होना चाहिए। यही नहीं, पहाड़ के इलाके में 11-11, 12-12, मील की दूरी पर कोई मिडल स्कूल या हाई स्कूल नहीं है जो कि होना चाहिए। नालागढ़ के इलाके में सिर्फ 3 हाई स्कूल हैं। पर मुकाम Diggal में एक मिडल स्कूल का सन 1954 में पैप्सू के Education Minister ने हाई स्कूल बनाने के लिए पत्थर रखा था लेकिन आज तक वह हाई स्कूल नहीं हो सका। और न पत्थर ही वहां है? (हंसी) इसी तरह बधद्दी का स्कुल है, मत्ला का स्कूल है, सूरजपुर से 12 मील तक कहीं ऐसा स्कूल नहीं है जो upgraded हुआ हो। हालांकि हज़ारों दरखास्तें दी जा चुकी हैं। दो साल हुए चीफ़ मनिस्टर मोरनी तशरीफ ले गए थे और उन्होंने खुद अपनी आंखों से देखा कि लोग बड़ी गुरबत में हैं और वह अपने बच्चों को पढ़ने के लिए इधर उधर नहीं भेज सकते। उनकी दरखास्त पर यह वादा किया गया था कि स्कूल upgrade किया जाएगा, लेकिन अब तक नहीं हुआ है। मैं नहीं समझता कि क्यों इस इलाके के साथ पटियाले वाली रवायत बरती जा रही है। मैं यही दरखास्त करता हूँ कि इसे overhaul किया जाए। इन मांगों पर नज़र सानी की जाए।

चौधरी चम्बेल सिंह (भुन्ना) : जनाब, यह जो 12 करोड़ से ज़्यादा की मांग इस महकमें के लिए की गई है मैं समझता हूँ कि यह बिलकुल जायज़ है। बल्कि मैं तो यह महसूस करता हूँ कि यह कुछ कम है। इस हकीकत से इनकार नहीं किया जा सकता कि पिछले चन्द वर्षों में तालीम का काफी प्रचार हुआ है और बहुत से

स्कूल प्राइमरी से लेकर Higher Secondary तक खोले गए हैं । और आज हालत यह है कि लोगों के अन्दर तालीम का बहुत शौक पैदा हो रहा है । लोगों ने खुद दिलचस्पी ली और buildings बना कर दी । अब देखने वाली बात यह है कि जो तालीम दी जा रही है वह देश के हालात के मुताबिक है कि नहीं और कहां तक मुआफिक है । मैं हाउस में यह कहना चाहूँगा कि हमारी education का system बहुत पुराना हो गया है क्योंकि यह अंग्रेज़ों के वक्त का system है । और यह बात सच है कि जब तक हम अपने तालीम के system को change नहीं करते उस वक्त तक हम पढ़े लिखों की तादाद में सिर्फ इज़ाफा करके कैसे देश को आगे ले जा सकते हैं ? आज कल इतनी बेकारी है कि एक post के लिए हज़ारों दरखास्तें आती हैं । और हकीकत यह है कि इतनी बेकारी बिना पढ़े लिखे लोगों में नहीं है जितनी कि पढ़े लिखे लोगों में । मेरी तज़वीज़ यह है कि High और Higher Secondary स्कूलों में syllabus ऐसा होना चाहिए कि कुछ न कुछ ऐसी दस्तकारी सिखाई जाए जो कि स्कूल से निकलते वक्त बच्चों के काम आ सके । हमारे Education Minister साहिब यह जवाब दे सकते हैं कि हमने प्राइमरी स्कूल बेसिक स्कूल बना दिए लेकिन, डिप्टी स्पीकर साहब, मैं यह बात यकीन से कहना चाहता हूँ कि इन स्कूलों का कोई फायदा नहीं है । और जो हमारे यहां J. V. teachers या S. V. teachers हैं उनमें और basic teachers में कोई फर्क नहीं है न उन स्कूलों में सामान है जिस से कि दस्तकारी सिखाई जा सके । महज़ कुछ रुई और तकलियां provide कर देने से और carpenter का काम introduce कर देने से रोज़गार कमाने के काबल नहीं बनाया जा सकता । इस लिए इस बात की तरफ ध्यान देने की जरूरत है कि स्कूलों को industrial school बनाया जाय । मैं मानता हूँ कि सरकार polytechnic school खोल रही है लेकिन हम चाहते हैं कि स्कूलों में industry का काम सिखाया जाय वर्ना बेकारी का मसला हल नहीं हो सकता और अगर इसी रफ्तार से चलते रहे तो revolution लाने वाला भी यही तबका होगा । मेरे communist भाइयों और अकाली साथियों की बातों का असर ज्यादा नहीं होगा क्योंकि इनकलाब हमेशा पढ़े लिखे लोग ही लाया करते हैं । Russia में जितने इनकलाब आए पढ़े लिखे नौंजवानों की बदौलत आए । इस लिए जरूरत इस बात की है कि education का सिस्टम बदले । दूसरे मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि बहुत से स्कूल ऐसे हैं जहां teachers नहीं हैं । मेरे हलके में दो स्कूल ऐसे हैं जहां छः महीनों से मास्टर नहीं । मैं दो तीन बार एजुकेशन मिनिस्टर के notice में यह बात ला चुका हूँ । डिप्टी मिनिस्टर को भी दरखास्त दी गई हैं लेकिन कोई कार्रवाई नहीं हुई । यह ठीक है कि इन्तज़ाम सरकार ने सम्भाल लिया है लेकिन इन्तज़ाम ठीक नहीं हुआ । मेरी राय है कि District Boards के स्कूलों में बेहतर इन्तज़ाम था लेकिन जब से गवर्नमेंट के हाथ में काम आया है, buildings खराब हो गई हैं क्योंकि वे कहते हैं कि District Boards ने transfer नहीं कीं और गवर्नमेंट कहती है कि control नहीं मिला । इस तरह से बदअमनी फैली हुई है । इसको ठीक किया जाये ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਮਦ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਿਕਬਾਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਤਾਲੀਮ ਅਜ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਮੈਂ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਆਪ ਦੇ ਅਗੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮੁਲਕ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਵਲ ਛਾਲ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਕ higher secondary ਸਕੂਲ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ combined ਪਰਚਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਲ੍ਹ ਹੀ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਨੰ : 3 ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

"ਅਪਨੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੋ ਏਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖੋ ਕਿ ਮਾਂ ਬਾਪ ਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਇਸ ਲੀਏ ਅਬ ਵਿਵਾਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।"

ਇਹ ਸਵਾਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਲੜਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕੋ ਗਲ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ :

"ਐ ਜਾਨੇ ਜਹਾਂ ਪਾਜ਼ੇਬ ਤੇਰੀ ਬੇਰਬਤ ਸੇ ਨਗਮੇ ਗਾਤੀ ਹੈ,
ਗਰ ਰੰਗ ਰਹਾ ਯਹੀ ਇਸ ਮਹਿਫ਼ਲ ਕਾ ਤੋ ਅੰਜਾਮ ਨਾ ਜਾਨੇ ਕਿਆ ਹੋਗਾ"

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਵੇਖੋ ਕਿ ਇਹ ਪਰਚਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 14, 15 ਸਾਲ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਕ ਜਾਂ ਮਾਸ਼ੂਕ ਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੋ ਕਿ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ; ਚਲੋ ਹੁਣ ਘਰੋਂ ਨੱਸ ਚਲੀਏ (ਹਾਸਾ)। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਗ਼ਰਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਮੂਨਾ ਹੈ ਉਸ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਜਿਹੜੀ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਤਾਲੀਮ ਹੈ . . .

श्री अध्यक्ष : ज़रा शान्ति से बोलें। (The hon. Member should please speak a bit patiently.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਟੈਕਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਸੂਲ ਕਰਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ? ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਫੂਕ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਚਲਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਤੇਰੀ ਬਜ਼ਮ ਮੇਂ ਔਰ ਭੀ ਗੁਲ ਖਿਲੇਂਗੇ,
ਅਗਰ ਰੰਗੇ ਯਾਰਾਨੇ ਮਹਿਫ਼ਲ ਯਹੀ ਹੈ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਮੈਂ co-education ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜਿਥੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਇੱਕਠੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ male teachers ਹਣ ਜਾਂ lady teachers ਹੋਣ ਪਰ ਇਹ ਆਲਾ ਮਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ man-teachers ਤੇ lady teachers ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਗੇ (ਹਾਸਾ) । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਤਾਲੀਮ ਬਹੁਤ suffer ਕਰਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਬਾਤ ਚੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਬਚੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾ ਮੂਲੀਆਂ ਲੈ ਆ । ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਗਾਜਰਾਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਸਾਗ ਮੰਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰਲਿਖਾਂਦੇ ਪੜ੍ਹਾਂਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ 12 ਕਰੋੜ 77 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਮੰਗੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੀ ਜ਼ਾਇਆ ਜਾਣੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਮਿਆਰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮੈਂ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਪਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਪੂਰੇ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ — ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ institutions ਤੇ private institutions ਨੂੰ ਜੋ grant ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਵਿਤਕਰਾ ਹੈ । ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ grant ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਿਲੀ ।

1959-60	..	43,64,000	ਰੁਪਏ
1960-61	..	57,06,735	ਰੁਪਏ

(At this stage Khan Abdul Ghuffar Khan, a member of the panel of chairmen, occupied the chair)

ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ private ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲੀ:

1959–60	17,32,957	ਰੁਪਏ
1960-61	9,24,550	ਰੁਪਏ

ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਗੋਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ grant ਤਾਂ ਕਰੀਬਨ 1½ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ private ਕਾਲਜਾ ਦੀ grant ਅਧੀ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਫਿਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਗੌਰਮਿੰਟ Higher Secondary ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ grant ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲੀ :

1959–60	2,57,50,000	ਰੁਪਏ
1960-61	5,21,00,539	ਰੁਪਏ

[ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ]

ਲੇਕਨ private Higher Secondary ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤੀ ਗਈ :

1959-60	..	24,50,525 ਰੁਪਏ
1960-61	..	28,85,850 ਰੁਪਏ

ਤੁਸੀਂ ਵੇਖੋ ਕਿ ਕਿਤਨਾ ਫਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਭਾਵ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਵੇਖੋ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਖਰਚ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 25 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ 28 ਲੱਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ private ਸਕੂਲ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ Higher Secondary System ਤਾਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ equipment ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ Higher Secondary ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੜੇ subjects ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਹੀ Higher Secondary Schools ਐਸੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ subjects ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਵੇਗਾ । ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਪੂਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ staff ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ । ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ Home Science ਦਾ staff ਨਹੀਂ ਔਰ ਕਈਆਂ ਵਿਚ arts and crafts ਦਾ ਪੂਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਅਗ੍ਹਾ ਦੌੜ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਇਸ system ਦੇ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ education ਦਾ ਖਰਚ ਤਾਂ double ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਸਕੂਲ ਤਾਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤਕ ਹਨ ਔਰ ਕਈ 11 ਜਮਾਤ ਤਕ ਹਨ । ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ Prep. classes ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਯਾਨੀ ਗਿਆਰਵੀਂ class ਦੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ, Higher Secondary ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਔਰ ਕਾਲਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ । ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ Ist year ਦੇ student ਦਾ numbers ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਕਰਕੇ private ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਘਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਔਰ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦਾ ਚਲਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਰਵੀਂ class ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ trained teachers ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ M. A. ਔਰ Msc. ਪਾਸ teachers ਹੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, D.A.V. College Managing Committee ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ਔਰ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਹੇਠ 12 Middle Schools ਹਨ ਔਰ 5 ਜਾਂ 7 High Schools ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦਾ Higher Secondary School ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਸਕੂਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ trained ਔਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ staff ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਕੂਲ ਲਈ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਸਕੀਏ । ਇਸ system ਦੇ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਕਈ financial difficulties ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਹਾਲਾਂ ਕਿ D.A.V. Higher Secondary School, Hoshiarpur, ਇਤਨੀ ਵਡੀ institution ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੇ

Science Block ਨਹੀਂ ਹੈ। Science ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਲਈ Science Block ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ gymnasium ਨੂੰ convert ਕਰ ਕੇ Science Block ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। Laboratories ਪੂਰੀਆਂ equipped ਨਹੀਂ ਹਨ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਸਕੀਮਾਂ ਤਾਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ planning ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ means ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਪਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ science ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਕੁਰਕਸ਼ੇਤਰ ਵਿਚ ਸੰਸਕਰਿਤ ਦੀ University ਬਣਾਈ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਕਿ Higher Secondary ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੰਸਕਰਿਤ ਦਾ subject ਹੀ ਉੜਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਅਜ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ 11 ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਇਸ ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ F. Sc. ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ professional ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ Prep. class ਵੀ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਬਚੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਨਿਕਲਣਗੇ ਉਹ B.Sc. ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਾ ਕੇ professional ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਣਗੇ ਵਰਨਾ ਉਹ ਉਥੇ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਤੂਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਂ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫਿਰ, ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ students ਦੇ loans ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। Students ਨੂੰ loans ਦੇਣ ਦਾ ਬੜਾ fraud ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ credit worthiness ਦੀ scheme ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, students ਨੂੰ loans ਦੇਣ ਦਾ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਇਹ ਬੜਾ ਗਲਤ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ loan students ਨੂੰ ਦੇਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਬਗੈਰ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਔਰ ਜਿਸ ਵਕਤ ਉਹ ਆਪ ਕਮਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਕਟ ਲਏ ਜਾਣ। ਅਗਰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਵਾਲਦੈਨ ਉਨ੍ਹਾਂ loans ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਲਈ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਢਿਡ ਵਿਚ ਪੀੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਅਜ ਦੁਧ ਦਲੀਆ ਖਾਈਂ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਦੁਧ ਪੀਣ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਹੋਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਢਿਡ ਦੀ ਪੀੜ ਹੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ। (ਹਾਸਾ) ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਲਦੈਨ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ ਜੋਗੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰਜ਼ੇ ਲੈ ਕੇ

[ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ]

ਆਪਣੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ।

(*At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the chair.*)

श्री मती सरला देवी : On a point of order, Sir. हर एक hon. Member को आप ने 5 minutes बोलने के लिये दिये हैं तो इन को ज्यादा वक्त क्यों दिया जा रहा है ?

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ loans ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ personal ਜ਼ਮਾਨਤ ਤੇ ਹੀ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਔਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੜਕੇ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਉਗਰਾਹ ਲਏ ਜਾਣ । (ਇਕ ਅਵਾਜ਼ : ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ ?) ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਵੀ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕੀਏ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਸਕਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਐਸੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ other backward classes ਨੂੰ ਵੀ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣਗੇ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਮੰਗ ਲਈਆਂ ਸੀ ਔਰ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਇਸੇ ਉਮੀਦ ਤੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ ਸੀ । ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲੇ Central Government ਵਲੋਂ ਵਜ਼ੀਫੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਇਸ ਲਈ ਫੀਸਾਂ ਦਿਉ । ਫਿਰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਹਾਲੇ ਫੀਸਾਂ ਨਾ ਦਿਉ ਲੇਕਿਨ ਸਾਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਮੰਗੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਲੜਕੇ Medical College ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਫੀਸਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਦਿਉ । ਫਿਰ Central Government ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਵੀ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ backward classes ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੀਂਬੇ ਵਗੈਰਾ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਆਇਤ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਲੇਕਿਨ ਸਾਲ ਦੇ ਆਖੀਰ ਤੇ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲਦੈਨ ਦੇ ਬੱਚੇ Medical College ਜਾਂ Engineering College ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਫੀਸਾਂ ਦਾ ਦਿਉ । ਇਹ ਤਾਂ ਸੁਦਾਈਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਵਾਲਦੈਨ ਇਕ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾ ਸਕਣਗੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਣਗੇ ? ਇਹ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ department ਦੀ negligence ਕਰ ਕੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਰੋਕ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ parents ਨੂੰ ਇਸ stage ਤੇ ਤੰਗ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਬਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਅਦਾ ਨਾ ਕਰਨ ।

ਸਰਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਾਂਤ' (ਮਾਨਸਾ Reserved) : ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਹੜੀ demand ਪੇਸ਼ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ

ਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ Demand ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਢੰਗ ਹੈ ਉਸ ਉਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਇਤਰਾਜ਼ ਹਨ। ਸੁਝਾਉ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕੁਝ ਗਲਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਅਰਜ ਕਰਾਂਗਾ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਵਿਖ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਵਕਤ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕਾਫੀ Deputy Directors, Assistant Directors ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਦੂਸਰਾ staff ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਐਨਾ staff ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਹ ਮਹਿਕਮਾ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ problems ਨੂੰ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਰੋਜ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਜਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪਰਚੇ out ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਨਾ ਅਹਿਲੀਅਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇਣ ਦਾ ਤਾਲੁਕ ਹੈ, ਐਨਾ staff ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜੀਫੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਮੁੰਡੇ ਸਾਲ ਭਰ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਦੇ ਕੇ Headmasters ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਾਲ ਭਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜੇ ਕਰ staff ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਦੋ ਦਿਨ late ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ Headmasters ਹਰੀਜਨਾਂ ਦਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜੀਫ਼ੇ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਲਿਖਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੜੀ ਕਾਬਲੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਗਲ ਹੈ। ਬਚੇ ਦਰ ਬਦਰ ਧਕੇ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਲਾਇਕੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕੋਈ ਯੋਗ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੈਂਕੜੇ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਵਜ਼ੀਫੇ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬੰਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਕਤ ਹਕੀਕਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮੰਦ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ Primary School, Lower Middle School ਜਾਂ Middle School ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ High Schools ਦੀ ਅਤੇ Colleges ਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿ ਐਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆਉ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। Government ਨੇ ਜਿਹੜੀ backward areas ਨੂੰ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਬਣਾਈ ਹੈ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਲਿਸੀ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲੇ ਗਲਤ ਸੋਚ ਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿਤੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ college ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿਥੇ ਉਹ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਟਾਲ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਕੇਸ Special ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ take up ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ backward areas ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ floods ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਏ ਹਨ, ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹਨ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬੜਾ backward ਹੈ—ਉਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕੇ ਮੁਢੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ

[ਸਰਦਾਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ]

ਦਿਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੀ ਗਲ ਮਨ ਕੇ Backward Areas, Backward Classes, ਅਤੇ Scheduled Castes ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਮਹਿਕਮੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ policy ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ, ਬਗਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਕੋਈ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ action ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ ।

चौधरी रण सिंह (थानेसर-रिज़र्वड) : डिप्टी स्पीकर साहब, सरकार ने free और compulsory education का जो रास्ता अपनाया है यह एक काबले तारीफ कदम है । मैं समझता हूँ कि यह जो कदम उठाया गया है इसके साथ पंजाब में समाजवाद कामयाब होगा । Free and compulsory education का एक ऐसा पहलू भी है जो, मैं समझता हूँ कि सिर्फ गरीब लोगों से, हरीजनों से और पिछड़े हुए लोगों से ताल्लुक रखता है । यह ठीक बात है कि यह फैसला करके सरकार ने एक ऐसा काम किया है जिसकी वजह से सरकार पर जो एक बहुत पुराना धब्बा लगा हुआ था उसको धो दिया गया है ।

जिस प्रांत में तालीम ज़रूरी और मुफ्त नहीं होती वह प्रांत तरक्की नहीं कर सकता । पंजाब सरकार ने यह दोनों बातें कर के बड़ा अच्छा काम किया है । मगर इस का एक पहलू और भी है और वह हरिजनों से ताल्लुक रखता है, गरीबों से ताल्लुक रखता है । इन गरीबों को अपनी गुरबत की वजह से अपने बच्चों को छोटी सी उम्र में ही पेशों में डालना पड़ता है ताकि वह भी कुछ न कुछ कमा कर लाएं और खानदान को रोटी नसीब हो सके । यह बच्चे कहीं किसी के बरतन साफ करते हैं और कहीं पशु चराते हैं । इन के मां बाप को अपने इतने छोटे छोटे बच्चों को काम में डालने का शौक नहीं होता मगर उन का ऐसे किये बगैर गुज़र नहीं होता ।

श्री उपाध्यक्ष : वक्त थोड़ा है, आप points ही रखते जाएं । (The time at the disposal of the hon. Member is limited. He may, therefore, make only the points that he wants to put forth.)

चौधरी रण सिंह : बहुत अच्छा जी । मेरा मतलब यह है कि वह गरीबी की वजह से अपने बच्चों को पढ़ा नहीं सकते और वह तबाह हो जाते हैं । अब जब कि सरकार ज़रूरी तालीम रायज कर रही है तो यह भी देखना चाहिए कि इस का गरीबों को फायदा भी हो, नुक्सान न हो, सरकार वज़ीफे तो देती है मगर ज्यादातर लोगों को यह नहीं मिल पाते और जो मिलते हैं वह भी ९वीं जमात से मिलते हैं । यह ठीक नहीं । अगर सही मानों में आप गरीबों और हरिजनों को फायदा पहुँचाना चाहते हैं तो यह

वज़ीफे पहली जमात से दिये जाने चाहिए । (घंटी) फिर आज कल जो वज़ीफा दिया जाता है वह छे रूपए माहवार है । यह बहुत थोड़ा है और कम से कम 15 रुपये होना चाहिए ।

डिप्टी स्पीकर साहिब, मुफ्त और लाज़मी तालीम का फायदा तभी हो सकेगा जब हर जगह पर स्कूल होंगे और काफी तादाद में होंगे । करनाल ज़िला ऐसा है जहां बहुत कम सरकारी स्कूल हैं । वहां पर देहाती इलाके में अगर कोई हाई स्कूल है भी तो वह प्राइवेट है सरकारी स्कूल तो बहुत ही कम हैं । फिर जनाब हमारी सरकार हर साल काफी स्कूलों को upgrade करती है और यह ऐसा काम है कि जिस से तालीम को तरक्की मिलती है । पिछले साल सरकार ने उन स्कूलों को इस मामले में तरजीह दी जो ऐसे इलाकों में हैं जहां स्कूल कम हैं, मसलन कांगड़ा वगैरह । (घंटी) करनाल में भी काफी स्कूल upgrade किये गए मगर मैं यह कहना चाहता हूँ कि सरकार इस बात में यह ख्याल नहीं रखती कि कौन से स्कूल ऐसे हैं जिन्हें पहले upgrade करना चाहिए । जनाब, मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि करनाल ज़िले में एक गांव जुंडला है । वहां पर एक बहुत पुराना मिडल स्कूल है । यह इलाका भी बड़ा पिछड़ा हुआ है । इस लिए इस स्कूल को सब से पहले upgrade करना चाहिए था ।

फिर जनाब, थानेसर का जो इलाका खादर का है उस में सिर्फ दो सरकारी स्कूल हैं यह बहुत बड़ा इलाका है और इस में करीब 500 गांव हैं । इस पिछड़े हुए इलाके ने कई सालों से यह मांग की है, पंचायतों ने भी representation दिये हैं कि वहां पर हाई स्कूल होना चाहिए । रादौर, जथलाना, बातन वगैरह, ऐसे गांव हैं जहां पर मिडल और प्राइमरी स्कूल हैं मगर हाई स्कूल नहीं है । यह ऐसा इलाका है कि यहां के बच्चे बाहर कहीं पढ़ने नहीं जा सकते क्योंकि इलाके में पानी बहुत खड़ा रहता है । यह निहायत ही पिछड़ा हुआ इलाका तभी खड़ा हो सकता है अगर वहां पर काफी तादाद में मिडल और हाई स्कूल हों । (घंटी) । इस दफा भी इस इलाके ने पुरज़ोर मांग की है और वज़ीर साहिब के पास पंचायतों से रैज़ोल्यूशन भी आए हैं । मैं वज़ीर साहिब से प्रार्थना करूँगा कि इस इलाके की तरफ ज़रूर ध्यान दें और उन के स्कूल upgrade किए जाएं । (घंटी) । बस जी मैं एक ही और बात कहूँगा ।

जनाब, आज हमारी सरकार यह बड़ा नेक काम कर रही है कि हरिजनों को वज़ीफे दे रही है । अगर यह न होते तो आज जो हरिजन पढ़े लिखे नज़र आते हैं और जो कि कई महकमों में अफसर लगे हुए हैं यह नजर न आते । यह बड़ा ही नेक काम है । मगर इस प्रोग्राम को अच्छी तरह पूरा किया जाना चाहिए । आज कल इस में कुछ ढील होती है । आम तौर पर देखा जाता है कि बच्चों के वज़ीफे तब मन्ज़ूर होते हैं जबकि इम्तिहान शुरू हो जाते हैं । अब मार्च का महीना है, financial year खत्म हो रहा है और अब उन को वज़ीफे भेजे जा रहे हैं । इस ताखीर का

[चौधरी रण सिंह]

नतीजा यह हुआ है कि अगस्त और अक्तूबर के बाद लड़के वज़ीफे न मिलने के कारण पैसे की तंगी की वजह से पढ़ाई छोड़ गए हैं । और इस की सारी ज़िम्मेदारी सरकार पर है । (घंटी) कल की ही बात है कि यहां पर मुख्तलिफ कालिजों के लड़के आए हुए थे कि उन को वक्त पर वज़ीफे नहीं मिले हैं । यह एक बुराई है जिस को जल्द से जल्द दूर किया जाना चाहिए । आप का धन्यवाद ।

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹ ਸ਼ੰਕਰ) : ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ planning ਹੋਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ 12 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ । ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ ਦੀ working ਦਾ ਤਅਲੁਕ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ short-fall ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਹ Schemes ਧਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਧਰੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਆਖਿਰ ਫਾਇਦਾ ਕੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਤਸ਼ਰੀਹ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਖੋਟ ਮਿਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਮੀਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜਾ ਮੁਲਕ ਗਰੀਬ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਤਾਲੀਮ ਵਿਚ ਪਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਥੇ ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਭਰੋਸੇ ਹੀ ਦਿਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਖ਼ਰਚ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਮਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰਖ ਕੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਜ ਜ਼ਰੂਰਤ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਤਾਲੀਮ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਜਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । primary ਲੋੜਾਂ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਕਿ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਚਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਲੀਮ ਦਾ standard raise ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ Private Schools ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬਣਦਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਮਾਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਾਲਾਂ ਹੋਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ । ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਮੀਆਂ ਦਾ ਏਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ ।

ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਇਮਰੀ ਤਕ ਮੁਫਤ ਔਰ compulsory ਤਾਲੀਮ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ । ਮਗਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਧਾ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਇਆ ਇਹ ਮੁਨਾਸਬ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । First year ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 10 ਰੁਪਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ । Funds ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਿਥੇ 3 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਉਹ ਵਧਾ ਕੇ ਛੇ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, former Pepsu ਦੇ

ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਫੀਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਮਗਰ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 12 ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਫੀਸ 2.50 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਮਗਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਵੀ 12 ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ second year ਦੀ ਪਹਿਲੇ 10 ਰੁਪਏ ਦੀ ਫੀਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਮਗਰ ਹੁਣ 15 ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਫਸੀਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ time ਥੋੜਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਾਲਿਸੀ ਕੀ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਆਈ ਲੇਕਿਨ ਇਕ ਪਬਲਿਕ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਰ ਕੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸੈਕਟਰੀ ਸਾਹਿਬ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਜ਼ਰਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਰਨ । ਮੈਂ ਇਹ ਦਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਲੀਮ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਬੰਗਾਲ ਔਰ ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਸਸਤੀ ਹੈ । ਇਹ figures ਜਿਹੜੇ ਮੈਂ ਦਸ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ teachers ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਤਾਂ free education ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਹੇਠਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਮਗਰ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀਆਂ ਫੀਸਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ discourage ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ higher education ਨਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਣ । ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਕੇ ਘਟਾ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਨਜਾਣ ਪੁਣੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਹੈ । ਮਗਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਇਮਰੀ ਤਾਲੀਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ encourage ਕੀਤੀ ਹੈ ਔਰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਤਾਲੀਮ discourage ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਪਏਗਾ । ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਉੱਚੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ ਔਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਵਿਚਾਰੇ ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਦੋਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਏਗਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਵੀ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਪਹਿਲੇ ਲਗਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗੀ (ਘੰਟੀ) । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ students union ਨੂੰ curb ਕਰਕੇ 1960 ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਆਰਡਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਤਾਲਬ ਇਲਮਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ । ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਜਮਹੂਰੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਲਬ ਇਲਮ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਦਸਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਹ budding citizens ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ–

"We cannot breed democracy by killing it in the cradle of learning."

ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤਾਲਬ ਇਲਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰ ਲੈਣ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪਰਾਈਵੇਟ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ affiliated colleges ਰਾਹੀਂ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਮਗਰ ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਮਤਹਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦੇ । ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਪਾਬੰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਮੈਂ Education ਸੰਬਧੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਨ ਲੇਕਿਨ ਤੁਸੀਂ ਵਕਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਖੁਦ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਕੇ American system of Education ਦੇ ਬਾਰੇ explain ਕਰਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਟੀਚਰਾਂ ਵਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਕਿ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੇ ਟੀਚਰ ਮਿਲ ਸਕਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ contentment ਹੋਵੇ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ । ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 60—175 ਦਾ ਗਰੇਡ ਹੈ ਇਹ 80—250 ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀ demand ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਾਉਂਸ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜ਼ਾਫਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਬਾਕੀ ਟੀਚਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਲੀਮ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਸਕੀਏ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਜਾਇਜ਼ ਮੰਗ ਹੈ । ਅਜ ਕਲ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਮਿਆਰ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖੋਤੇ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਆਉਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਝ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਹਨ ਉਹ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਦੋ ਮੰਗਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਤੀਸਰੀ ਮੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ A. D. I's. ਦੀਆਂ ਆਸਾਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਟੀਚਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਅਗੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਵੀਡੰਟ ਫੰਡ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । Professional tax ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਬਰੀਅਤ ਹੋਵੇ । ਤਰਕੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਵਕਤ ਫੌਜੀ ਖਿਦਮਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਵਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁਮਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਆਖਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ primary education ਲਈ ਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਮੈਂ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਗਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਗੇ । ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਵਕਤ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਤਾਲੀਮ ਹੇਠਲੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਮੁਫਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਬਹੁਤ suffer ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਦੀ ਪਾਲਿਸੀ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ ਔਰ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ rules ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਖੁਦ ਕਿਉਂ ਸਕੂਲ upgrade ਕਰਦੇ

ਹਨ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਕੂਲ ਫੀਸਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ ਜਿਹੜੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਲੋਕ ਚਾਲੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਸਕੂਲ ਨੂੰ upgrade ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਸਕੂਲ fail ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ primary education ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਸੁਝਾਉ ਦੇਵੇ । ਇਹ ਜੋ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ policies ਨਿਹਾਇਤ crystal clear ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । Parents ਤੋਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਝਾਉ ਮੰਗਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ parents associations ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਉਹ parents ਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ consult ਕਰਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਵੀ ਹਰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ parents ਦੀਆਂ associations ਬਣਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਦੂਜੀ ਮੇਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ Education Department ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੇ ਪਾਵੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

11-00 p.m.

ठाकुर मेहर सिंह (डेरा गोपी पुर) : डिप्टी स्पीकर साहिब, इस demand में जितना रुपया रखा गया है वह बदलते हुए हालात के पेशेनज़र बहुत थोड़ा है । फिर भी मैं वज़ीर मुताल्लका को बधाई देता हूं कि पंजाब के अन्दर जहां पहले पांच हज़ार के करीब स्कूल थे वहां आज 16 हज़ार के करीब स्कूल खोले जा रहे हैं और 20 लाख के करीब बच्चे स्कूलों और कालेजों के अन्दर education पा रहे हैं । इस लिहाज़ से देखा जाय तो यह जो ग्रांट रखी गई है यह बिल्कुल थोड़ी है । ज़िला कांगड़ा के अन्दर स्कूलों को upgrade किया जा रहा है और कोई पंचायत ऐसी नहीं रही जिस में प्राइमरी स्कूल मौजूद नहीं है । (*Applause*) यह ठीक है कि कुछ स्कूलों में स्टाफ की कमी है लेकिन यह इस लिए है कि हमारा इलाका पसमान्दा है और अगर किसी teacher या teachress को वहां भेजा जाय तो वह गुरेज़ करते हैं । इस के मुताल्लिक मैं आप की मारफ़त वज़ीर साहिब से दरख्वास्त करना चाहता हूँ कि दो साल हुए एक J. B. School, Pragpur के लिए मंज़ूर हुआ था लेकिन उस स्कूल का तब तक चलना मुश्किल है जब तक कि स्टाफ़ की कमी को पूरा नहीं किया जाता । जहां तक महकमा ऐजुकेशन के कर्मचारियों का ताल्लुक है यह कहा गया कि वह ठीक ढंग से organise नहीं कर सकते और प्लानिंग में कमी है । इसके मुतल्लिक मुझे जालन्धर डिवीज़न के बारे में एक शिकायत है । वह यह कि मेरी समझ में नहीं आता कि क्यों एक स्कूल teacher को एक साल में दो या तीन जगह तबदील किया जाता है । मेरे सुनने में आया है कि उन की pension

[ठाकुर मेहर सिंह]
नज़दीक आ गई है और वह सिवाय तोहफ़े हासिल करने के और कोई बात नहीं सोचते । इस किस्म की खामी को दूर करने की ज़रूरत है । अब मैं अपने हलके के मुतालिक ध्यान दिलाना चाहता हूँ । मेरे हलके के अन्दर जब तक कोई टेक्नीकल स्कूल, polytechnic स्कूल या junior training school तहसील headquarters में नहीं बनता तब तक तालीम का कोई फ़ायदा नहीं । आज competition का ज़माना है । इस लिए जब तक हमारे इलाके में तालीम की तरक्की न हो हमारे लड़के Subordinate Services Selection Board में compete नहीं कर सकते । हमारे इलाके में स्टाफ़ की कमी है और पूरा स्टाफ नहीं मिलता । इस की तरफ ध्यान देना चाहिए । हमारे इलाके में सरोगढ़ी के स्कूल को upgrade करने की ज़रूरत है । एक ज़मींदार ने पांच घुमाओं ज़मीन दे दी है । सात आठ मील के area में कोई स्कूल नहीं है । इसलिए इसको ज़रूर upgrade किया जाए । सिल के प्राइमरी स्कूल की भी यही पोज़ीशन है । मैं अर्ज़ करूँगा कि इन स्कूलों का upgrade किया जाना ज़रूरी है । वक्त थोड़ा है इस लिए मैं आप का शुक्रिया अदा करता हूँ ।

सरदार करतार सिंह दीवाना : जनाब, हमें बोलने का मौका नहीं मिला । अगर आप की इजाज़त हो तो हम लिख कर भेज दें ?

श्री उपाध्यक्ष : जो मैंबर इस demand पर नहीं बोल सके हैं वे अपने views लिख कर भेज दें । उन्हें proceedings में शामिल कर लिया जाएगा । (The hon. Members who have not been able to speak may send their views in writing. These will be incorporated in the proceedings.)

शिक्षा मन्त्री (श्री अमरनाथ विद्यालंकार) : डिप्टी स्पीकर साहिब मेरे साथी मेम्बरान ने जो बातें यहां कहीं उन में से कुछ बहुत मुफीद थीं । जिन के लिए मैं उनका धन्यवाद करता हूँ । लेकिन कुछ भाइयों ने अपनी पुरानी आदत के मुताबक कुछ बातें तोड़ मरोड़ कर कहीं । लेकिन मेरी बदकिस्मती समझिये कि वे हर दफ़ा उन्हीं बातों को दुहराते हैं और जवाब सुनने के लिए यहां बैठते नहीं । यह बात मुनासब नहीं । वे महज़ एतराज़ करने के लिए एतराज़ करते हैं । मुझे पुराने ऐजुकेशन मिनिस्टर लाला जगत नारायण से शिकायत है । वे education के मामले में कुछ बातें कह जाते हैं और हमेशा जवाब सुनने के लिए कभी नहीं बैठते । मुझे उन के तरीका पर एतराज़ है । मैं समझता हूँ कि department में बहुत सी बातें चलती हैं, कागज़ चलते हैं, मुख्तलिफ़ अफसर अपनी राय लिखते हैं । डिपार्टमेंट के कागज़ secret होते हैं और अगर मेम्बर साहिबान confidential documents या चिट्ठी पत्र किसी प्रकार से दफतरों से हासिल कर लें और हाउस के सामने तोड़ मोड़ कर इस ढंग से पेश करें जो इन documents का मनशा न हो तो मैं कहूँगा कि यह सरासर ग़लत तरीका है । इसी

तरह से कोई भी हकूमत चाहे कांग्रेस की हो या किसी दूसरी पार्टी की--वह सुरक्षित नहीं रह सकती । इस तरह से दफ्तरों के documents हासिल करने को चोरी तसव्वुर कहता हूं । यह एक नामुनासिब और गलत तरीका है । (*Interruptions*)

Mr. Deputy Speaker : No interruptions please.

श्री हरभगवान मौदगिल : On a point of order, Sir. आनरेबल मिनिस्टर ने कहा है कि ऐसे दस्तावेज़ात को हासिल करना चोरी बनती है । क्या गवर्नमैण्ट इस मामले में enquiry करेगी ?

Mr. Deputy Speaker : It is no point of order,

शिक्षा मन्त्री : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं कहूँगा कि बिला लिहाज़ इस बात के कि कोई मैम्बर किसी पार्टी से ताल्लुक रखता हो अगर वह इस किस्म के documents unauthorised तरीके से हासिल कर के administration या हाउस के decorum को खराब करने की कोशिश करता है तो उसे ऐसे documents हाउस में पेश करने की इजाज़त नहीं दी जानी चाहिये । अगर ऐसा किया जाये तो इस से हमारी administration का ढांचा कमज़ोर हो जायेगा । कोई भी administration चल नहीं सकती अगर उस के confidential documents को इस तरह से हासिल करने की कोशिश की जाए । मेरे दोस्त जालन्धर के मेम्बर साहिब ने जिस तरह से documents quote किये और मेरी चिट्ठी का हवाला दिया उस में किसी context में बात का जिक्र था जिसे ऐसे तरीके से पेश किया जो documents का मनशा नहीं था । डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं तफ़सील में नहीं जाना चाहता सिर्फ यही कहूँगा कि उन्होंने गलत तरीके से जोड़ने की कोशिश की । डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ जैसे कि मेरे साथी मैम्बरों ने कहा कि हमारा education का बजट काफ़ी है । जहां 1951-52 में हमारी primary education पर 96 लाख खर्च होता था आज primary education पर 4,14,00,000 रुपया खर्च करते हैं । (*Cheers*) फिर यहां secondary education पर 1951-52 में 40 लाख रुपया खर्च करते थे आज 4,87,00,000 रुपया खर्च करते हैं । University education पर 1951-52 में 27 लाख रुपया खर्च हुआ और अब 61 लाख रुपया खर्च हो रहा है । यह हमारी education का फैलाव है । आज 20 लाख के करीब बच्चे तालीम पाते हैं । हर गांव में हमारी survey हुई है और 1957-58 की survey report के मुताबिक इस बात का फ़ैसला किया गया कि एक मील के दायरे में primary school होना चाहिए । अब तमाम जगह एक मील के area में हर एक शहरी को पंजाब में primary school हासिल है । आज primary schools की तादाद इतनी काफी है कि हम विश्वास के साथ compulsory primary education जारी कर सकते हैं । मेरे एक दोस्त ने कहा कि compulsory primary education शुरू नहीं करनी चाहिये क्योंकि गवर्नमेंट स्कूलों में अमीरों के लड़के पढ़ते हैं और private schools के अंदर गरीबों के लड़के । मैं हैरान हूँ कि मेरे मुअज़िज़ दोस्त को आंकड़ों का पता नहीं जो मैंने अक्सर हाउस में पेश किये हैं । दर असल गवर्नमैंट स्कूलों में बहुत बड़ी तादाद में लड़के पढ़ते हैं और

[शिक्षा मन्त्री]

private schools में लड़कों की तादाद थोड़ी है । सूबे में जो बच्चे पढ़ते हैं उन की तादाद 19,21,000 है । उन में से 14,83,000 गवर्नमैंट स्कूलों में पढ़ते हैं और 4,37,000 प्राइवेट स्कूलों में । अगर हम middle education और higher education free करें तो आप अंदाज़ा लगा सकते हैं कि कौन से बच्चे ज़्यादा फ़ायदा उठाते हैं और कौन से बच्चे कम । मेरे दोस्तों ने यह भी एतराज़ किया है कि हम private schools को encourage नहीं करते । हम private schools को adhoc grants देते हैं । Free education से पिछले साल घाटा पड़ा है । इस साल primary education के free करने से जो गवर्नमैंट को घाटा पड़ना है उसे काफी हद तक पूरा कर रहे हैं । इन facts के होते हुए यह दोस्त किस तरह शिकायत करते हैं कि private schools को हम खत्म करना चाहते रहे हैं ? ठीक है कि उन स्कूलों को जिन में फिरका परस्ती चलती है, exploit किया जाता है political purpose के लिये, लड़कों को indiscipline सिखाया जाता है, Communities के खिलाफ नफ़रत फैलाई जाती है उन स्कूलों को हम encourage नहीं कर सकते ।

डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरे भाई डाक्टर भाग सिंह ने कहा कि हमारे सूबे में उसतादों की हालत खराब है । बहुत सी बातें ऐसी कही जाती हैं जिन की कोई माकूल वजह नहीं होती यूंही बहुत सारी चीज़ें generalise की जाती हैं । मेरे यह दोस्त तो बातों को generalise करके बताते हैं कि कहीं पर science का सामान नहीं है, कहीं पर teachers नहीं या टाट वग़ैरा नहीं हैं । डिप्टी स्पीकर साहिब, जितनी स्कूलों की तादाद बताई गई उनमें से अगर दो चार दस स्कूल ऐसे हों जहां पर science का सामान न हो, जहां पर teachers न हों और वह भी Backward areas में दूर दराज़ जगहों पर जहां कि teachers फौरन नहीं पहुँच पाते तो उन को सामने रखकर सारी बातों को generalise कर देना मैं समझता हूँ कि ग़लत तरीका है । मैं आप को बताऊँ कि हमारे स्कूलों की हालत बाकी सूबों के मुकाबला में बेहतर है । एक दोस्त ने मद्रास की बाबत कहा कि वहां teachers बहुत अच्छी हालत में हैं । डिप्टी स्पीकर साहिब, पिछले दिनों जब हम ने स्कूलों की provincialisation की तो उसके बाद स्कूलों के teachers के grades को बढ़ाया । हमने यह grade 60-1-20 रुपए का रखा है जब कि मद्रास में 45--85 का है । आप देखें कि सिवाय राजस्थान और एक दो और सूबों के जो कि हमारे बराबर के हैं, किसी सूबे में इतना अच्छा grade नहीं है । Government of India की education के सिलसिले में जो report निकली, उसमें उन्होंने माना कि पंजाब के अन्दर teachers के जो scale हैं और जो रियायतें उन्हें दी जाती हैं वह तमाम बाकी सूबों से ज़्यादा हैं । वक्त थोड़ा होने की वजह से मैं बाकी के सूबों में teachers के जो grades और facilities हैं उनको quote नहीं कर सकता लेकिन आप अन्दाज़ा लगाएं कि teachers के scales में हमने किस कदर इज़ाफा किया है । हम समझते हैं कि आज के scales भी काफी नहीं क्योंकि चाहे दो सौ मिले, तीन सौ मिले वह भी काफी नहीं लगता लेकिन देखना यह है

कि हमारे पास है क्या और उसमें से दे क्या सकते हैं ? जो कुछ बजट में से निकले वही दिया जा सकता है। बजट के बाहर तो जाया नहीं जा सकता। हमें एक और दिक्कत पेश आती थी। जो हमारी बहनें देहात में पढ़ाने के लिये जाती हैं उन के लिये quarters नहीं थे। पिछले साल हमने उनके लिये 300 quarters बनवाए और इस साल भी नए quarters बनवाने के लिये बजट के अन्दर provision किया गया है।

एक बात और कही जाती है कि हमारे स्कूलों के अन्दर काफी accommodation नहीं है, काफी सामान नहीं, पंखे नहीं, कई जगहों पर टाट नहीं, डैस्क नहीं हैं। डिप्टी स्पीकर साहिब, जैसा कि मैं पहले कहा इन चीज़ों को एक तरह से generalise करके कहा जाता है। मैं नहीं मानता कि यह बात सही है। हमारे स्कूलों में अक्सर average तरीके की accommodation भी है, average ढंग के टाट और दूसरा सामान भी है। यह भी मैं मानता हूँ कि काफ़ी तादाद ऐसे स्कूलों की होगी जहां पर ज्यादा सामान नहीं है लेकिन इस बात से इनकार नहीं किया जा सकता कि जैसी हमारी मौजूदा आर्थिक स्थिति है, जैसा हमारा ज़िन्दगी का आम मयार है और जैसे हम आम तौर पर घरों में रहते हैं उस को देखते हुए हम उम्मीद नहीं कर सकते कि हमारे तमाम स्कूलों का standard एकदम इतना बढ़ जाए कि तमाम जगहों पर शानदार डैस्क हों, अच्छे मकान हों, तमाम furniture अच्छा हो और हर हालत से तमाम स्कूल मुकम्मल हों। यह बात अभी मुमकिन नहीं हो सकती। इन चीज़ों का प्रबन्ध अपने मौजूदा standard के मुताबिक ही किया जा सकता है। फिर भी, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं पूरे वसूक के साथ कह सकता हूँ कि हिन्दुस्तान के बाकी तमाम सूबों के मुकाबला में हमारे पंजाब के स्कूलों की हालत बदरजहा बेहतर है accommodation, equipment, furniture के लिहाज़ से भी बेहतर है। मैं मानता हूँ कि इन में कमी भी है लेकिन अपने मौजूदा resources को देखते हुए मैं समझता हूँ कि पांच, छः, दस साल तक भी हम उन को मुकम्मल नहीं कर सकेंगे। ऐसी आर्थिक हालत में कोई भी गवर्नमैंट इन सभी ज़रूरतों को इतनी जल्दी पूरा नहीं कर सकती क्योंकि यह सारी चीज़ें resources के ऊपर depend करती हैं। मेरे यह दोस्त एक तरफ तो कहते हैं कि ज्यादा से ज्यादा सहूलियात दी जाएं और दूसरी तरफ टैक्सों की मुखालफ़त करते हैं। एक दोस्त ने कहा कि अमृतसर की म्यूनिसिपैलिटी से आप रुपया क्यों मांगते हो। मैं अपने इस भाई को, जो कि अमृतसर को represent करते हैं, यह बता देना चाहता हूँ कि अमृतसर की म्यूनिसिपैलिटी ने अभी तक एक पैसा नहीं दिया हालांकि फैसला यह हुआ था कि जितना रुपया वह खर्च करती थी वह गवर्नमैंट को देगी और बाकी के expenses गवर्नमैंट meet करेगी। और भी कई municipalities ऐसी हैं जिन्होंने एक पैसा नहीं दिया। आखिर बगैर resources के गवर्नमैंट का काम कैसे चल सकता है ? एक तरफ यह कहना कि पैसे क्यों मांगते हो और दूसरी तरफ यह मांग करना कि सामान नहीं, मकान नहीं, equipment नहीं, मैं समझता हूँ कि दोनों बातें एक साथ नहीं चल सकतीं। अगर स्कूलों का standard बेहतर बनाना है तो ज़रूरी है कि जनता को इस बात के लिए तैयार किया जाए कि उस के लिये resources भी मुहैया करें। हमारे टंडन साहिब की पार्टी तो इसी बात के लिये निकली है बस एक प्रापेगंडा

[शिक्षा मंत्री]

किया जाए कि गवर्नमैंट जनता से पैसा क्यों इकट्ठा करती है। उन का एक यही slogan है कि गवर्नमैंट को पैसा मत दो। एक तरफ तो कहते हैं कि taxes नहीं होने चाहियें और दूसरी तरफ स्कूलों का standard बढ़ाना चाहते हैं। आप ही बतायें कि कैसे मुमकिन हो सकता है? हमें इन चीज़ों पर ज़िम्मेदारी के साथ सोचना चाहिये। जो चीज़ें हम चाहते हैं उन के लिये resources भी पैदा किए जाने ज़रूरी हैं।

मेरे दोस्त सरदार राजेन्द्र सिंह जी ने बहुत अच्छा सुझाव दिया। उन्होंने कहा कि General Education, Industrial Education और Technical Education में Co-ordination होनी चाहिये। मैं उन की और हाउस की इत्तलाह के लिये बता देना चाहता हूँ कि हमने पहले ही इस बात को सोच रखा है। शिक्षा के विस्तार और Industrial और दूसरी Education की Co-ordination के लिये हमने जितना भी प्रोग्राम बनाया है, उसके लिये जो नया ढांचा बनाया है उस के अन्दर तमाम किस्म की Education की Co-ordination के लिये हमने एक Educational Commissioner को नियुक्त किया है। वह Education Department का सैक्रेटरी भी होगा और General, Technical, Industrial, Medical और Agricultural Education की Co-ordination उसी की ज़िम्मेदारी होगी।

एक और बात कही गई कि हमारे जितने भी स्कूल हैं उन में Science की item ज़रूर होनी चाहिए। हमने फैसला किया है कि जितने भी हायर सैकंडरी स्कूल बनाए जाएं उन में साइंस का subject ज़रूर हो। इस के अलावा जितने भी हाई स्कूल हैं उन में जिस हद तक हमारे resources इजाज़त देंगे उन के अन्दर हम साइंस का प्रबन्ध करेंगे और इस बात की कोशिश की जाएगी कि नया कोई भी हाई स्कूल न हो जिसमें साइंस की item न हो।

एक एतराज़ यह किया गया कि हमारे जितने बेसिक स्कूल हैं उन में दस्तकारी ऐसी नहीं सिखाई जाती जिस से बच्चे रोज़ी कमाने के काबिल हो सकें। मेरा ख्याल है कि यह एतराज़ करने वाले मेरे दोस्त जो हैं वह बेसिक ऐजूकेशन के मसले को ग़लत समझे हैं। उन को समझ लेना चाहिये कि बेसिक स्कूल Industrial स्कूल नहीं हैं। Industrial स्कूल और बेसिक स्कूल में बड़ा फ़र्क है। बेसिक स्कूल में एक तरह से शुरु की ऐजूकेशन में हाथ के काम के साथ साथ General ऐजूकेशन दी जाती है। पढ़ाई के साथ साथ हाथ का काम करने की आदत डालना इस का ध्येय है। आप उम्मीद नहीं कर सकते कि प्राइमरी में पढ़ता हुआ बच्चा दस्तकारी का काम कर के अपनी रोज़ी भी कमा सके। प्राइमरी पास लड़का कमाने लायक नहीं बन सकता। अगर आप प्राइमरी, मिडल और हाई school के syllabus को देखें तो हर class में कुछ न कुछ दस्तकारी सिखाने का प्रबन्ध है। जैसा कि मैं ने पहले बताया कि हमने अब Educational Commissioner की नियुक्ति की है, इस बात की कोशिश की जा रही है कि General ऐजूकेशन के साथ साथ Tecnnical, Industrial और दूसरी किस्म की Education का bias रखा जाए। एक सुझाव श्री राम प्यारा जी ने दिया कि जो बच्चे first division

ले कर पास हों उन को encourage किया जाये। इस सिलसिले में मैं यह हाउस को बताना चाहता हूँ कि हम इस सिलसिले में पहले ही कुछ कार्यवाही कर रहे हैं, कुछ अदादोशुमार इकट्ठे कर रहे हैं कि कितने बच्चे first division में पास होते हैं और उन को कहां तक वजीफे दे कर आगे लाया जा सकता है।

लाला जगत नारायण जी ने कुरूक्षेत्र यूनिवर्सिटी का ज़िक्र किया और एक नकशा खींचने की कोशिश की कि यह तो अपने रास्ते से भटक गई है। इन का तो हर बात को पेश करने का तरीका ही ऐसा होता है और इन को हर बात सियासियात ही नज़र आती है। इन्हों ने बड़ी तकरीरों के हवाले दिये और यह साबित करने की कोशिश की कि वहां तो सिर्फ संस्कृत ही पढ़ाई जानी थी और पढ़ाई जानी चाहिये। मगर यह बात ग़लत है। जो पहले उद्देश्य था वही आज है। आज कल के ज़माने में कोई आदमी यह कहे कि वह केवल संस्कृत पढ़ कर ही तरक्की कर सकता है यह ठीक नहीं। आज कल तो इस के साथ साथ दूसरे मज़मून जैसे History, Economics, Science वग़ैरह और Education के नए तरीके भी पढ़ाने लाज़मी हैं। हां इस के साथ साथ संस्कृत को लाज़मी रखा जा सकता है। अगर यह चीज़ें वहां पर न हों तब तो एक पुराने ढंग की पाठशाला बन जाएगी। हम ने इसे मुकम्मल यूनिवर्सिटी बनाया है। अगर आप वह कानून देखते जो यहां पास हुआ था तो उसके अन्दर लिखा हुआ है कि इस को एक Multi Faculty University बनाया जाएगा, सब मज़मून पढ़ाए जाएंगे। इन को तो हर तरफ सियासियात ही नज़र आती है, अपनी ही तसवीर नज़र आती है। इस यूनिवर्सिटी में तालीम का काम है सियासियात का नहीं। हां अगर कभी इस में सियासियात रही हो तो मुझे पता नहीं। (विघ्न) श्री बाजवा जी ने कहा कि जहां स्कूल चाहियें वहां नहीं खोले जाते और जहां मर्ज़ी होती है खोल देते हैं लोगों को oblige करने के लिये। मैं साफ तौर पर कहना चाहता हूँ कि यह ग़लत बात है। हम स्कूल उन principles के मुताबिक खोलते हैं जो कि Survey Committee ने lay down किए हैं। इस में कोई लिहाज़ नहीं किया जाता। आप जानते हैं कि हिंदी Region बहुत Backward है। अब ज़रा आंकड़े देखें। 1957-58 में हिंदी वाले इलाके में 717 स्कूल खोले गए। यह स्कूल रिपोर्ट आने से पहले खोले गए थे और आबादी के लिहाज़ से खोले गए थे। मगर उस के बाद जब वह Survey रिपोर्ट आई तो 1959-60 में हिंदी रिजन में 305 और पंजाबी रिजन में 307 स्कूल खोले। इस के बाद 1960-61 में हिंदी रिजन में 345 और पंजाबी रिजन में 230 प्राइमरी स्कूल खोले। इसी तरह से जो स्कूल प्राइमरी से मिडल upgrade किए गए उन के आंकड़े देखें। 1957-58 में हिंदी रिजन में 14 और पंजाबी रिजन में 25 और इस के बाद 1960-61 में हिंदी रिजन में 99 और पंजाबी रिजन में 73 स्कूल upgrade किए गए। फिर मिडल से हाई जो किए गए वह 1957-58 में थे हिंदी रिजन में 5 और पंजाबी रिजन में 12 मगर 1960-61 में हिंदी रिजन में 55 और पंजाबी रिजन में 45। अब अगर आप चाहें तो मैं सारे ज़िलों का ज़िक्र कर दूं मगर चूंकि वक्त नहीं है मैं सिर्फ महेंद्रगढ़ ज़िले का ही ज़िक्र करता हूँ जो कि बहुत पिछड़ा हुआ ज़िला है। वहां पिछले साल में 29 हाई स्कूल, 2 हायर सैकंडरी स्कूल, 48 मिडल स्कूल और 60 नए प्राइमरी स्कूल खोले गए हैं।

[शिक्षा मंत्री]

महेंद्रगढ़ में जो बहनें लड़कियों के स्कूलों में पढ़ाने के लिये जाती हैं उन के लिये देहात के अन्दर 53 quarters बनाए गए हैं। यह सब जगह का हाल है। इस लिये मैं यकीन से कह सकता हूँ कि कोई किसी किस्म का लिहाज़ नहीं किया जाता, किसी खास आदमी को फ़ायदा पहुँचाने के ख्याल से यह चीज़ें नहीं की जातीं बल्कि एक खास पालिसी के मातहत जो कि पिछड़े हुए इलाकों को ऊपर उठाने की है और Survey कमेटी की रिपोर्ट के मुताबिक है वह काम किये जाते हैं।

एक बात मौलवी साहिब ने कही उस का भी मैं ज़िक्र करना चाहता हूँ। बजट पर आम बहस के दौरान मेरे दोस्त लाला जगत नारायण जी ने एक कुछ कह दिया और उस से जो गलतफहमी पैदा हो गई हो उसे दूर किया जाना चाहिये। आप जानते हैं कि वह अकसर हर बात में सियासियात का हाथ देखा पाया करते हैं। उन्होंने कहा कि चुनाव के लिये पैसा लेने के लिये किताबें छापने का काम publishers को दे दिया गया है। इस बारे में मैं कई बार कह चुका हूँ कि हम ने Text-Books Nationalisation की पालिसी में कोई तब्दीली नहीं की है।

एक आवाज़: सफेद झूठ। (विघ्न)

शिक्षा मन्त्री : सुन तो लें फिर चाहे झूठ कहें या कुछ और। (विघ्न)

Mr. Deputy Speaker Order please.

शिक्षा मन्त्री : जनाब, देश के पांच छः सूबों ने किताबों की Nationalisation की है। उन की मिसाल देखें। आप U. P. की मिसाल देखें। वहां सरकार किताबें लिखवाती है और फिर ठेका देती है publishers को पब्लिश करने के लिए। मगर हर चीज़ सरकार के काबू में रहती है जैसे कोई इमारत बनानी हो और उस का ठेका दे दिया जाए तो इमारत तो सरकार की ही रहेगी। Books की Nationalisation का यह मतलब नहीं कि सरकार ही किताबें निकाले, लिखवाए, छपाए और बेचे। लाला जगत नारायण जी के वक्त में भी इसी तरह था....

Maulvi Abdul Ghani Dar : On a point of information, Sir.

Minister for Education ; I do not give way.

पंडित राम किशन भड़ोलियां : On a point of order Sir, क्या किसी को information लेने की इजाज़त नहीं है?

श्री उपाध्यक्ष : जो मैम्बर बोल रहा हो अगर वह बैठ जाए तो है वरना नहीं। (The information can be obtained if the Member in possession of the House gives way, not otherwise.)

शिक्षा मन्त्री : Information तो ले सकते हैं मगर information लेने के बहाने से interrupt करने की इजाज़त नहीं होनी चाहिये।

Maulvi Abdul Ghani Dar On a point of information, Sir.

Mr. Deputy Speaker. The hon. Minister is not giving way. Why are you pressing it?

शिक्षा मन्त्री : डिप्टी स्पीकर साहिब, उस ज़माने में भी किताबें छपाई गईं (विघ्न) मैं यू० पी० की मिसाल देता हूँ। वहां की सरकार publishers को और printers को किताबें देती है और 16 pages के फार्म के सिर्फ 8 नए पैसे के हिसाब से देती है और royalty कोई नहीं मिलती। लेकिन हमने 16 पेज के फार्म के लिये 6.4 नए पैसे रेट रखा और 15 per cent royalty रखी। यही नहीं, अगर आप देखें तो बिहार, मद्रास, राजस्थान के सूबों ने भी ठेका दिया और अगर मुकाबिला किया जाए तो हमारे rates सब से कम हैं और हमने royalty भी ज्यादा चार्ज की है। हमने जो अपनी press से किताबें छपाई थीं उनमें से अभी भी ढेर के ढेर पड़े हुए हैं। हमारे दोस्त हर चीज़ में पालिटिक्स देखते हैं। लाला जगतनारायण जी को मैं खास तौर से कहूँगा कि हर चीज़ में सियासियात न देखें——

मौलवी अब्दुल गनी डार : On a point of information, Sir, लाला जगत नारायण ने जो figures बतलाई थीं वह ठीक हैं या यह जो वाक्यात बतला रहे हैं वह ठीक हैं ?

श्री अध्यक्ष : यह point of information नहीं हैं। (This is no point of information.) (This is no point of order).

Chief Minister : May I request you, Sir, that when an hon. Member raises an irrelevant point of order, it should not be allowed to be raised.

Mr. Deputy Speaker . The hon. Member should not interrupt the proceedings of the House by raising points of order.

शिक्षा मन्त्री : मैं लाला जी से कहना चाहता हूँ कि वे हर चीज़ में सियासियात न देखें और महज़ Drain Inspector बनने की कोशिश न करें। कुछ constructive बात भी किया करें। (प्रशंसा) मैं समझता हूँ कि इस तरह की बातें जैसी कि लाला जी ने कही हैं इनसे भेद वाली फिज़ा पैदा होती है। हमारे Department के बारे में कुछ नुक्ताचीनी की गई। मैं मानता हूँ कि जो Department इतना बड़ा हो उसके अन्दर हर तरह के आदमी होते हैं। सभी फरिश्ते नहीं हो सकते। और जो नुक्ताचीनी करते हैं वह भी फरिश्ते नहीं हैं. . . .मैं चाहता हूँ कि हमारा हाउस एक ज़िम्मेदारी के साथ सोचे कि जो काम करने वाले हैं उनको हौसला देना चाहिये। जो काम करने वाले नहीं हैं उनकी शकायत होने पर हम तहकीकात करते हैं और action भी लेते हैं। और यही वह आदमी हैं जिनके पास हमारे कुछ दोस्त पहुँच कर department के खिलाफ उल्टी सीधी बातें सुनते हैं और फिर यहां कहते हैं। डिप्टी स्पीकर साहिब, जो हमारे Department में काम करने वाले हैं, ऊपर से नीचे तक, मैं उनका मश्कूर हूँ लेकिन काम करने वाले कहीं पर गलती भी कर सकते हैं। जो आदमी दरिया को पार करता है वह कहीं न कहीं डुबकी भी खा सकता है लेकिन काम करने वालों को अगर शाबाश न दें, तो यह बात ठीक नहीं है। मुझे पता है कि Department के कर्मचारी रात दिन काम करते हैं और मेहनत से काम करते हैं, मैं उनका मश्कूर हूँ। (प्रशंसा) भाई लाला जगतनारायण ने कुछ चिट्ठियां पढ़ कर सुनाईं। उन्होंने यह भी कहा कि Subordinate Services Selec-

[शिक्षा मंत्री]

tion Board की मार्फत हमें काफी तादाद में teachers नहीं मिले। लेकिन मैं उन्हें यह बतलाना चाहता हूँ कि यह वे teachers हैं जो या तो Science के लिये चाहियें या और technical subjects के लिये। इनकी वाकई कमी है। लेकिन अब मिलने शुरू हो गए हैं और लड़कों के लिये 1961 में ही 71 teachers की मांग की गई और बोर्ड ने 122 teachers दिए।

हमारी बदकिस्मती यह है कि हमारे यहां Science पढ़ने का शौक कम था। हम उन्हें encourage करते हैं। लड़कियों के स्कूलों में भी encourage करते हैं। इसी उद्देश्य से लड़कों के स्कूलों में हम ने सायंस के टीचरों की कमी पूरी की। लड़कियों के स्कूलों में भी कमी जल्दी पूरी की जाएगी।

कुछ भाइयों ने वज़ीफों के बारे में शिकायतें कीं, मैं मानता हूँ कि पिछले सालों में वज़ीफों के बारे में दिक्कत थी लेकिन मैं हाउस को बताना चाहता हूँ कि 1960-61 की जितनी रकमें थीं उन को हमने पूरी तरह से utilize किया और कोई shortfall नहीं हुई। (Applause) लेकिन खास हालात की वजह से, seniority के मामले उलझे होंने की वजह से कुछ तनखाहों का पैसा local bodies इस्तेमाल नहीं कर सकीं। हमने एक कमेटी बनाई जिस का एलान मैं ने हाउस में किया था उस की रिपोर्ट तैयार होने में वक्त लगेगा। इस लिये यह shortfall हुई। लेकिन मैं यकीन दिलाता हूँ कि आगे के लिये shortfalls नहीं होंगी। बात यह है कि जब कोई महकमा बढ़ता है तो कुछ problems सामने आती हैं जिन्हें हमारे अफसर हल करने की कोशिश करते हैं लेकिन बाज़ औकात कई चीजें unavoidable होती हैं लेकिन फिर भी जहां avoidable चीज़ हो उस को हल करना चाहिये।

इन अल्फाज़ के साथ मैं उन मेम्बर साहिबान का शुक्रिया अदा करता हूँ जिन्हों ने अच्छे सुझाव दिये।

Shri Jagat Narain Chopra: On a point of personal explanation, Sir.

Mr. Deputy Speaker : I don't think there is anything which calls for any personal explanation.

PERSONAL EXPLANATION BY SHRI JAGAT NARAIN CHOPRA M.L.A.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : On a point of personal explanation, Sir, डिप्टी स्पीकर साहिब, मिनिस्टर साहिब ने फरमाया कि D.O. चुराये गये हैं।

शिक्षा मंत्री : मैं ने यह कहा था कि मैं उन्हें चोरी हुए समझता हूं।

श्री जगत नारायण चोपड़ा : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं कभी नए Secretariat के अन्दर नहीं गया। मैं ने इसे दूर से ही देखा है। न मैं कभी किसी Minister के घर जाता हूं। सिर्फ डाक्टर गोपीचन्द भार्गव की खबर लेने जाता हूं। बदकिस्मती से मैं मामूली सा जर्नलिस्ट भी हूं इस लिये लोग खुद हमारे पास तमाम चीज़ें पहुँचा देते हैं। इन को चाहिये कि ये अपनी काली भेड़ों को देखें, हमें क्यों कहते हैं?

37-EDUCATION *contd*—

Mr. Deputy Speaker : Questions is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the ....

Chaudhri Sumer Singh : Sir, I beg to withdraw the cut-motion.

Mr. Deputy Speaker : Has the hon, Member the leave of the House to withdraw the cut-motion.

(**Voices :** Yes.)

The cut-motion was by leave withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand ....

Thakur Mehar Singh : Sir, I beg to withdraw my cut-motion.

Mr. Deputy Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw his cut-motion ?

(**Voices :** Yes.)

The cut-motion was by leave withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs 10.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

After ascertaining the votes of the Members present by voices, Mr. Deputy Speaker said, "I think the noes have it". This opinion was challenged. The bells were then sounded. The Question was put again and lost by a voice vote.

The motion was declared lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—
That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 12,77,31,460 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 37—Education.

The motion was carried.

(I) 79—EXPENDITURE OF NEW CAPITAL OF THE PUNJAB AT CHANDIGARH

(II) 50—CIVIL WORKS

(III) CHARGES ON P.W.D., BUILDING AND ROADS—ESTABLISHMENT

(IV) 81—CAPITAL ACCOUNT OF CIVIL WORKS OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT

Minister for Public Works (Chaudhri Suraj Mal) : Sir, I beg to move—

12.00 p.m.

That a sum not exceeding Rs 1,71,66,100 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 79—EXPENDITURE EF NEW CAPITAL OF PUNJAB AT CHANDIGARH.

That a sum not exceeding Rs 3,27,74,950 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 50WCIVIL WORKS.

That a sum not exceeding Rs 1,55,37,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON P.W.D., BUILDINGS AND ROADS—ESTABLISHMENT.

That a sum not exceeding Rs 6,69,71,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payement for the year 1961-62, in respect of charges under head 81—CAPITAL ACCOUNTOF CIVIL WORKS OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

7—LAND REVENUE

85—A—CAPITAL OUTLAY ON SCHEMES OF GOVERNMENT TRADING

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That a sum not exceeding Rs 3,09,17,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 7—LAND REVENUE.

That a sum not exceeding Rs 10,38,39,800 be granted to the Governor to defra the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 85-A—CAPITAL OUTLAY ON SCHEMES OF GOVERNMENT TRADING.

38—MEDICAL AND 39—PUBLIC HEALTH

Deputy Minister for Health (Shrimati Dr. Parkash Kaur) : Sir, I beg to move—

That a sum not exceeding Rs. 5,24,58,930 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 38—MEDICAL AND 39—PUBLIC HEALTH.

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

That a sum not exceeding Rs. 1,71,66,100 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 79—EXPENDITURE OF NEW CAPITAL OF PUNJAB AT CHANDIGARH.

That a sum not exceeding Rs. 3,27,74,950 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62 in respect of charges under head 50—CIVIL WORKS.

That a sum not exceeding Rs 1,55,37,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON P.W.D., BUILDINGS AND ROADS—ESTABLISHMENT.

That a sum not exceeding Rs 6,69,71,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for of the year 1961-62, in respect of charges under head 81—CAPITAL ACCOUNT OF CIVIL WORKS OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

That a sum not exceeding Rs 3,09,17,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 7—LAND REVENUE.

That a sum not exceeding Rs 10,38,39,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 85-A—CAPITAL OUTLAY ON SCHEMES OF GOVERNMENT TRADING.

That a sum not exceeding Rs 5,24,58,930 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 38—MEDICAL AND 39—PUBLIC HEALTH.

Mr. Deputy Speaker : The following cut-motions given notice of by various Members will be deemed to have been read and moved—

DEMAND No. 23
50—CIVIL WORKS

1. **Raja Raghuvir Singh** :

That the demand be reduced by Rs 10.

2. **Shri Hari Ram** :

That the demand be reduced by Re 1.

DEMAND No. 1
7—LAND REVENUE

1. **Shri Hari Ram** :

That the demand be reduced by Re 1.

2. **Chaudhri Sumer Singh** :

That the demand be reduced by Re 1.

श्री उपाध्यक्ष : मैम्बर साहिबान को चाहिये कि वे तकरीर करते वक्त Demand का number और मुतअल्लिका महकमे का reference दे दिया करें । (The hon. Members, while making a speech, should mention the number of Demand and and the Department to which it relates.)

ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਊਨਾ) : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਤਰਕੀ ਨਾਪਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਬੜਾ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਜੋ means of communications ਹਨ ਉਹ ਕਿਤਨੇ developed ਹਨ । ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਪਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਔਰ ਬਿਹਤਰ ਜ਼ਰੀਆ ਇਹ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਬਿਲ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਨਵੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਕਢੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਨਵੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ । ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਨਵੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਉਥੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ । ਪਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਲਈ ਯਕਦਮ ਸਾਰੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਔਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਮੁਮਕਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ । ਪਰ ਕੁਝ ਸੜਕਾਂ ਐਸੀਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਅਲੁਕ ਹੈ ਮੈਂ ਮੰਡੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ general ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਦੋ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਦੀ ਸੜਕ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਔਰ P. W. D. ਨੇ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਬਜਟ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਿਰਫ ਇਹ ਫ਼ਿਕਰਾ ਦਰਜ ਪਾਇਆ ਹੈ ।

"Garhshankar area is poor in Roads."

ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਘਟ ਨੇ । ਜਦੋਂ ਉਥੇ ਸੜਕਾਂ ਘਟ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਸੜਕਾਂ ਨਾ ਬਣਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੰਡੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਇਕ ਐਸਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੰਡੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੜਕ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ P. W. D. ਦੇ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਇਹ ਮੁਤਾਲਬਾ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਔਰ ਸੰਤੋਖਗੜ੍ਹ ਔਰ ਨੰਗਲ ਦੀ ਸੜਕ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਸ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਕੋਈ ਸੜਕ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸੜਕ ਦੇ ਬਣ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਔਰ ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਤੱਰਕੀ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਊਨਾ, ਜੇਜੋਂ, ਦੁਆਬਾ ਔਰ ਮਾਲ੍ਹਪੁਰ ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਸੜਕ ਬਣਾਈ

ਜਾਵੇ । ਤੀਜੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਹਿਸੀਲ ਊਨਾ 75 ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਤਹਿਸੀਲ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਅ ਗੇ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਗਲ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹਾਂ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, position ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਊਨੇ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਸ ਵਿਚ ਕੁਲ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਜੇਕਰ ਊਨੇ ਤੋਂ ਥਾਣਾ ਨੂਰਪੁਰ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਇਕ ਦਿਨ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਬਾਅਜ਼ ਦਫਾ ਤਾਂ ਦੋ ਦਿਨ ਵੀ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁਆਂ ਨਦੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੈਦਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸੁਆਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਦੋ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਸਤਲੁਜ ਹੈ ਔਰ ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਸੁਆਂ ਨਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸੇ ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਘੇਰਾ ਪਾ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਉਥੇ ਜੰਗਲ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਬਾਅਜ਼ ਔਕਾਤ ਉਥੇ law of jungle ਚਲਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਥਾਣਾ ਨੂਰਪੁਰ ਔਰ ਥਾਣਾ

ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਫ਼ਕਤ ਦਰਿਆਏ ਸਤਲੁਜ ਦਾ ਪਾੜ ਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦੋ—ਰਫ਼ਤ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੈ ਉਹ ਮੇਰੀ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ cut off ਹਨ । ਮੈਂ ਨੂਰਪੁਰ ਗਿਆ । ਉਥੇ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਜਿਹੜੇ ਆਲੂ ਬੀਜੇ ਹਨ ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵੇਚੇਂਗਾ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੰਡੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰੋਪੜ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕਰ ਉਥੇ ਆਲੂ ਲੇ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ $2\frac{1}{2}$ ਰੁਪੈ ਮਣ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ । ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਲੂ ਤਿੰਨ ਰੁਪੈ ਮਣ ਵਿਕਣਗੇ । ਕੁਝ ਬਚਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਉਹ ਆਲੂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । Elections ਦੇ ਮੌਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਨੰਦਪੁਰ ਅਤੇ ਨੂਰਪੁਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਕ bridge ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੇਕਰ ਪੱਕਾ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾ ਦੇਵਾਂਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਵਾਅਦੇ ਨਾ ਕਰੋ । ਜੇ ਕਰ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਇਕ ਥਾਣੇ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਥਾਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ, ਇਲਾਕੇ ਦਾ connection ਜੋੜਣ ਲਈ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਲ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿਉ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦੋ-ਰਫਤ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਪਵੇ । ਅਗਲੀ ਗਲ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ Tribune ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਚੌਧਰੀ ਸੂਰਜ ਮਲ ਦੀਆਂ ਸਪੀਚਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅਮਲ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਹਰ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਮੀਲ ਦੀ ਪਕੀ ਸੜਕ ਬਣਾ ਕੇ approach road ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ main road ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਆਂਗੇ, connect ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ । ਇਹ ਨਿਹਾਇਤ ਚੰਗੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ । ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਇਸ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਹੈ । ਅਗਲੇ Plan ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਕੋਈ ਵਾਜ਼ਿਹ ਲਾਈਨ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ । ਜਿਸ ਵਕਤ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਵਾਜ਼ਿਹ ਕਰ ਦੇਣ ।

[ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ]

ਕਿ ਆਇਆ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ Plan ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਉਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ hospital ਦੀ ਬਾਬਤ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਨਾ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਇਕ backward area ਹੈ । ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਰਕਮ ਵੀ ਮਖਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਪਰ ਉਨਾ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੁਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖੋ ਉਸ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਡਿਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, beds ਬਹੁਤ ਥੋੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਉਥੇ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । 3 ਲਖ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਹੈ ਪਰ ਹਸਪਤਾਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ । Naya Nangal ਵਿਚ Fertilizer factory ਦਾ ਹਸਪਤਾਲ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ । ਮੈਂ ਇਕ suggestion ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । Deputy Minister for Health ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਹੋਰੀਂ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨੋਟ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਦੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਵਾਉਣਗੇ । ਨੰਗਲ ਦਾ Canal Hospital ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ workers ਦੀ ਛਾਂਟੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਛਾਂਟੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ । Canal Hospital ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ । Government ਉਸ ਨੂੰ 60—65 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਸਾਲਾਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ grant ਫੌਰਨ Naya Nangal Fertilizer Factory ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਮਰੀਜ਼ ਆਉਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਉਥੇ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ indoor ਰਖ ਕੇ ਵੀ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਉਥੋਂ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ factory ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਘਰ ਦਿਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਆਪ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੀ ਮੁਆਦਬਾਨਾ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਮਰਕਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ approach ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਗਲ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

राओ गजराज सिंह (गुड़गांव) : जनाबे आली, मैं अर्ज़ करूं कि land revenue का मसला सालहा साल से गवर्नमैंट के सामने है। आज socialistic pattern of society हम कायम करने जा रहे हैं। यहां पर land revenue को assess करने का basis क्या है? जैसे पहले राजे महाराजे और Emperors ज़मीन के मालिक हुआ करते थे और मुज़ारे आगे ज़मीनों पर काम करते थे इसी तरह एक तरह से state ज़मीन की मालिक है। पहले land revenue net assets के $\frac{1}{2}$ पर assess होता था अब $\frac{1}{4}$ पर होता है। यह सन 1939 की assessment से हुआ। लेकिन अब क्या policy है, क्या position है? आज मालिक की ज़मीन चाहे 30 standard acres है या कम क्या socialistic pattern of society का मतलब यह है कि वह अपनी ज़मीन का मालिक नहीं बल्कि उसकी super

land lord State है ? अगर ऐसी बात है तो जिस जमीन पर शहरों में मकानात बने हुए हैं उसकी मलकियत भी State की क्यों नहीं मानी जाती। मैं अर्ज़ करता हूँ कि income tax के basis पर land revenue की assessment करने की जो outcry कांग्रेस जमात और दूसरी progressive parties करती रही हैं उसको क्यों नहीं अपनाया जा रहा ? आप बेशक income tax की limit 500 रुपए तक ले आएं, 600 रुपए तक ले आएं, लेकिन यह होना इसी basis पर चाहिये। मैं पूछता हूँ कि क्या गवर्नमैंट अपनी इस policy में change लाने के लिये इस मामले को reconsider कर रही है ?

दूसरी बात मैं बन्दोबस्त की बाबत करना चाहता हूँ। बन्दोबस्त के बाद ज़मीन और काश्तकारों की असली हालत का पता चलता है। Revenue Officers को training मिलती है। पहले वक्तों में कोई I.C.S. अफसर नहीं लगाया जाता था जब तक कि वह revenue trained और settlement trained न हो। ठीक है कि आजकल के अफसर बड़े काबल होंगे, बड़े बड़े इम्तहान पास किए होंगे लेकिन उन्हें देहात के लोगों के रस्मोरिवाज और ज़मीन का पता नहीं होता। वह लोग D.C. और Commissioner लग जाते हैं। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप को पता है कि पंजाब खास तौर पर एक देहाती स्टेट है और पहले वक्तों में बाहर की states के तमाम अफसर यहां पर training लेने के लिये आते थे। इसलिये ज़रूरी है कि अब फिर उस चीज़ पर ध्यान दिया जाए।

एक बात और है। अब law इतना conflicting हो गया है कि रोज़मर्रा amendments लानी पड़ती हैं Security of Land Tenure Act और दूसरे कानूनों में judicial मामलात दीवानी से भी ज्यादा पेचीदा हो गए हैं। Higher Revenue Officers को इतना time ही नहीं मिलता कि उन की एक एक पेचीदगी को देख सकें। मैं ने पहले भी कहा था कि judicial cases में अपील district judge के पास होनी चाहिये। अब फिर मैं यही कहूँगा कि judicial cases जो कि revenue और assessment के हैं, उनमें अपील और second appeal district judge और High Court के पास होनी चाहिये।

फिर गिरदावरियों की बात को लें। इन में बड़ी गड़बड़ है और यही वजह है कि सरकार को कहना पड़ा है कि दरखास्त दे कर इन को ठीक करवा लो। जितनी गड़बड़ इस मामले में है वह दूर होनी चाहिये चूंकि अब पंचायतें बन गई हैं तो सरपंच या कोई और पंच गिरदावरियों के साथ associate किया जाए (घंटी) दो मिनट और दे दें।

ज़िला गुड़गांव की 5, 6 साल से एक मांग चली आ रही है। बल्लभगढ़ पहले दिल्ली के साथ था। 1912 से यह गुड़गांव ज़िले की तहसील बना है। मगर इस का ज़िला के हैडक्वार्टर से सीधा रास्ता नहीं है जो कि अगर सड़क बने तो 18 मील लम्बा होगा। आज कल दिल्ली से हो कर जाना पड़ता है और इस तरह यह रास्ता 33 मील का पड़ता है और बड़ी दिक्कत यह है कि दोनों तरफ चुंगी लगती है। अब सिर्फ 5 मील का टुकड़ा सड़क बनने वाला है और वह भी इस लिये कि ज़िला गज़टियर में लिखा है कि यह इलाका शिकार के लिये बड़ा अच्छा है। यह तो ठीक है कि यहां बड़ा शिकार मिलता है शेर है

[राओ गजराज सिंह]
और दूसरे जानवर मिलते हैं मगर जानवरों की खातिर इनसानों का तो शिकार न करो। लोगों को तो तंग न करो। (घंटी)

एक बात जो मैं कहना चाहता हूँ वह transport के मुताल्लिक है। जहां पर कोई सड़क self-help से बने वहां उस की transport उन लोगों की कोआपरेटिव सोसाइटी बना कर उन्हीं को दे देनी चाहिये।

Mr. Deputy Speaker: This demand is not under discussion.

राओ गजराज सिंह : मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि सड़कों और transport के जो दो महकमे हैं यह एक वज़ीर के चार्ज में होने चाहियें तब सड़कों की तरक्की हो सकती है वरना confusion बदस्तूर रहेगा। (घंटी) आज रिश्वत लेने के बड़े नए नए तरीके चल पड़े हैं। अगर कहीं सड़क बननी हो आस पास के गांव के लोगों को कह दिया जाता है कि तुम्हारी ज़मीन उस के नीचे आ रही है। इस तरह वैसे ही उन को डरा कर उन से रिश्वत खा जाते हैं और कह देते हैं कि तुम्हारी ज़मीन बचा दी है, तेरा खेत छोड़ दिया चाहे वह इस में आता हो या न। और कइयों से सौदे बाज़ी होती रहती है। इस लिये सुझाव दूंगा कि ज़मीन acquire करने का काम चंद subordinates पर न छोड़ा करें बल्कि खुद interest ले कर या डिप्टी कमिश्नर को उस में लगाया जाए। अभी हाल ही में एक गांव के लोगों से कहा गया कि तुम्हारे सब के मकान ढा देंगे। तुम्हारे गांव के बीच में से सड़क निकलेगी। उन लोगों के लिये मसला बन गया।

एक बात मैं यह कहना चाहता हूँ कि यहां पर बड़े बड़े लोगों के ठहरने के लिये तो Oberoi Hotel है मगर ग़रीबों के लिये ठीक सी सराए भी नहीं। यह नज़दीक होनी चाहिये।

ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ (ਧੂਰੀ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ Land Revenue ਦੀ demand ਤੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇਸ demand ਤੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੜੇ valuable sugestions ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ suggestions ਦਾ ਜਿਹੜੇ ਕਿ constructive ਸਨ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਗਲਾਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਮੁਤੱਲਕਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤਕਲੀਫ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਵਕਤ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ Acquisition of Land Act ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿ public purposes ਲਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ acquire ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। Acquire ਤਾਂ ਫੌਰਨ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ land revenue ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਖਾਂ cases ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ public purposes ਲਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ acquire ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। Mutation ਦੇ cases ਸਾਲ ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ pending ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਬਜ਼ੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ, ਮੁਆਮਲਾ ਮਾਲਕ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ special officers ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ higher authorities ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ

ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਮੁਆਮਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਤਨੇ cases ਹਨ ਉਥੇ ਦੇ ਉਥੇ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ delay ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ building ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਸੜਕ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾ ਦੀਆਂ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਚੋਖਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ cases ਮੇਰੇ notice ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ Act ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਰਮੀਮ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸੜਕ ਦੀ survey ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੀ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਰਨਗੀਆਂ ਉਹ ignore ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

श्री उपाध्यक्ष : सात डिमांडज़ हैं जो move हुई थीं वही under discussion हैं।

I have already ruled that discussion should be confined only to the seven Demands which have been moved. जो २४ तारीख़ का काम है वह आज take up करना है। (Seven demands were moved and only those are under discussion. I have already ruled that discussion should be confined only to the seven demands which have been moved. The business earmarked for the 24th is to be taken up today.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : वह agenda तो amend हो चुका है। यह latest है।

श्री उपाध्यक्ष : आखरी दिन पर पास तो सारी करनी होती हैं मगर बहस सिर्फ सात पर होगी। (All the demands are passed on the last day but only seven are to be dicussed.)

ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ : ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਚਲਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਆਦਮੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੇ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਨਾਲ ਡਾਕਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ (ਸ਼ੋਰ)

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ : ਇਹ ਗਲਤ statement ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਰਕਾਰ ਸਸਤੇ ਭਾਉ ਤੇ acquire ਕਰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਐਸੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਅਮੀਰ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਹ inflated prices ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗਲ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ award ਦਸ ਦਸ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਲਦੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦਾ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸੂਦ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ

[ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ]

ਵਕਤ ਇੰਤਕਾਲਾਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪੇਚੀਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਹਿਸੀਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਖਾਂ ਇੰਤਕਾਲ pending ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਲਦੀ dispose of ਕਰਨ ਲਈ special staff ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਹੜੇ disputed ਇੰਤਕਾਲ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ authority S.O. ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ consolidation ਦਾ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੇਸ pending ਪਏ ਰਹਿਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ disputed ਇੰਤਕਾਲਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ Revenue Assistant ਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਕੰਮ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਉਹ pending ਨਾ ਪਿਆ ਰਹੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗਲ ਵਲ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸੇਮ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਉਥੇ land reforms ਦੇ ਤਹਿਤ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਂ ਹਨ । ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਧੂਰੀ ਔਰ ਬਰਨਾਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ । ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸੇਮ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋਈਆ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਕਿ ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਮਾਫ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਮਗਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਥੇ ਜਿਹੜੀ ਨਹਿਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ 17 ਆਨੇ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੂਸਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੈ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸੇਮ ਕਰਕੇ ਘਟ ਗਈ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ land reforms ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਘਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਘਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਕਈ ਇਲਾਕੇ ਐਸੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮਾਮਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਬਰਨਾਲਾ ਔਰ ਲੇਹਣਬਦੀ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਉਥੇ ਮਾਲੀਆ ਅਜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਰਖਾਸਤ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਪਸੂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ enclaves ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵੀ ਹਾਲਾ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਤੀਸਰੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਪਲਾਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਿਆ ਮਿਲ ਸਕੇ ਔਰ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸੌ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ lease ਤੇ ਲੈ ਰਖੀ ਹੈ । ਮਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ceiling ਨਹੀਂ ਲਾਈ ਗਈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਿਕ ਜਾਂ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ceiling ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ lease ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵੀ ceiling ਲਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜੈਸਵਾਲ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ lease ਤੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਸ

ਦੇ ਉਤੇ ਵੀ ceiling ਲਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਗਲੀ ਗਲ ਜਿਸ ਵਲ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਾਂ ਰਾਜੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ recovery ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਪੁਛਿਆ ਤਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਮਗਰ ਜਿਹੜੇ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ recovery ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਆਖਰੀ ਗਲ ਕਰਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ District gazetteer ਛਪਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ advisory committee ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਜਿਸ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ Gzetteer ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੋਵੇ । District gazetteer ਲਿਖਣ ਲਈ ਐਸੇ ਆਦਮੀ ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਫੀਅਤ ਹੋਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਸਮੋ-ਰਵਾਜ਼ ਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਔਰ ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀ history ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ । ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਇਤਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार (नूह) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं सबसे पहले चौधरी सूरज मल जी के महकमे के बारे में अर्ज़ करना चाहता हूँ कि जिस तरह शाहजहां ने एक ताजमहल बनवाया था और वह दुनिया में एक अजीब इमारत समझी गई तो उसी तरह चौधरी सूरज मल ने यह हाल बनवाया जिसका नाम हिस्ट्री में चौधरी सूरज मल के ताजमहल के नाम से अमर होगा (विघ्न) ज़रा ठहरिये । मैं यह बतलाता हूँ कि क्यों इसे लोग याद करेंगे । यहां पर जो मैम्बर साहबान बैठे हैं उनको एक दूसरे की स्पीच का पता ही नहीं लगता कि कौन क्या कहता है । और जब उनको कोई बात मालूम ही नहीं होती तो कौन किसी की criticism करेगा, सब बराबर हो गए । यानी इन्होंने इस हाल के बनाने में socialism का ख्याल किया । और तो और रफ़ाए हाजित के लिये जाने की भी बड़ी मुश्किल है । अभी पंडित अमर नाथ जी ने कहा था कि आपोज़ीशन वाले किसी बात की महिमा नहीं करते तो यह मैं महिमा ही तो कर रहा हूँ । और इस सरकार ने बुरी तरह से प्रैस को खरीद लिया है (विघ्न) . . . .

मैं यह समझता हूँ कि रुपए की बरबादी हो रही है । गैलरी में बैठे लोगों को यह पता नहीं चलता कि मैम्बर क्या कहता है । स्पीकर साहिब को हमारा पता नहीं चलता और हमें स्पीकर साहिब का पता नहीं चलता । वे order order करते जाएं तो हमें कुछ सुनाई ही नहीं देता ।

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं ने पिछली दफ़ा असेम्बली में कुछ certified कापियां पेश की थीं । मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि वे अब्दुलग़नी ने चुराई नहीं थीं बल्कि अगर इजाज़त हो तो मैं उन्हें हाउस की मेज़ पर रखने को तैयार हूँ । डिप्टी स्पीकर साहिब, मुझे एक मिस्तरी ने बताया कि अस्पताल की building से छोटी सरकार के छोटे साहिबज़ादे ने सीमेंट चुराया ।

लोक कार्य मंत्री : यह बिल्कुल ग़लत बात है ।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : मेरे पास वे रसीदें हैं जो मैं मेज़ पर रखने को तैयार हूँ ।

श्री उपाध्यक्ष : इन रसीदों का हाउस में ज़िक्र नहीं आया। (There has been no mention about these receipts in the house previously.)

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : डिप्टी स्पीकर साहिब, कोई यह न कहे कि ये ग़लत है इस लिये मैं certified कापियां लाया हूँ। आप इन्हें हाउस की मेज़ पर रखने की इजाज़त दें।

डिप्टी स्पीकर साहिब, यह जानते हुए भी कि सेम आ रही है और किसान बरबाद हो रहे हैं, छोटे छोटे किसानों का कोई पुरसाने हाल नहीं, पंजाबी यूनिवर्सिटी के लिये पचास प्रतिशत सरचार्ज लगाया जा रहा है। मैं अर्ज़ करता हूँ कि अगर आप income tax basis पर नहीं करना चाहते तो न करें तो पांच बीघे से जो कम के मालिक हैं उन को तो न मारा जाए। डिप्टी स्पीकर साहिब, उन्हों ने कहा कि elections आ रहे हैं हम अब्दुल ग़नी का दलिया कर देंगे। मैं कहता हूँ कि उन की चटनी होने वाली है। हम उन का भुर्ता कर देंगे भुर्ता..

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि ज्ञानी जी जो गन्दम निकाल नहीं सके उन्होंने हातिम ताई की कबर पर लात दी और जिन का सैलाब में नुकसान हुआ था उन को डेढ़ डेढ़ मन दे दी। इस तरह यह नाकस गन्दम निकालने के लिये ज्ञानी करतार सिंह जी उन मुसीबतज़दा लोगों की मदद के लिये आ जाते हैं। (घंटी)

जनाब, सौ दफा ऊठक बैठक करने के बाद वक्त मिला है इस लिये अभी बोलने दें। मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि अब सैलाब नहीं आएगा क्योंकि elections सर पर हैं। या सैलाब आयेंगे या elections आएंगी। सैलाब न आए लेकिन किसान इस हकूमत की हमदर्दी को भूलेंगे नहीं।

हमारे काबिल मिनिस्टर साहिब यह बात भी समझने की कोशिश नहीं करते कि आज अगर हिन्दी रिजन से 60 लाख तकावी वसूल करनी है तो उस के मुकाबले में पंजाबी रिजन में तीन करोड़ से ज़्यादा तकावी वुसूल करनी है। इस तरह से पंजाबी और हिन्दी रिजन में एक और पांच का मुकाबला है। मैं ज्ञानी जी से अर्ज़ करता हूँ कि क्या जालन्धर डिवीज़न के लोगों की इतनी हालत खराब हो गयी है कि वह तकावी भी नहीं वापिस कर सकते? मैं ज्ञानी जी को कहता हूँ कि हरियाना को अब भी ignore कर दो हम ज़ुल्म बर्दाशत कर लेंगे लेकिन जालन्धर डिवीज़न के पांच एकड़ वालों को तो माफ कर दो। डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं ने तालिब साहिब को पूछा कि यह सिनेमा किस का बन रहा है तो यह कहने लगे कि राम लाल शाम लाल और परमानन्द का बन रहा है।

श्री उपाध्यक्ष : यह रसीदें पहले refer की जा चुकी हैं और इन के नम्बर mention किये जा चुके हैं। मैं इनके Table पर रखे जाने की इजाज़त नहीं दूंगा। (These receipts have already been referred to and mention has been made of their numbers. I will not allow these receipts to be placed on the Table of the House.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir. ਜਨਾਬ ਨੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਏਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਰਸੀਦਾਂ Table ਤੇ ਰਖ ਸਕਦੇ

ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ reference ਦਿਤੀ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਸੀਦਾਂ Table ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ chair ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਸ਼ਾਇਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। (Noise)

श्री उपाध्यक्ष : मैं ने कहा है कि इन रसीदों का ज़िक्र आ चुका है। अगर यह रसीदें वही हैं तो इन के Table पर रखने की क्या जरूरत है ? (I have stated that a referencé has already been made of these receipts. If these are the same then there is no need of placing them on the table of the house).

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : क्योंकि मिनिस्टर साहिब ने challenge किया है यह बेइनसाफी होगी अगर इन रसीदों की तसदीक-शुदा नकलों को यहां table पर रखे जाने की इजाज़त न दी गई। इन के बग़ैर सच्चाई और झूठ का फैसला कैसे हो सकेगा ?

श्री उपाध्यक्ष : जो रसीदें पहले refer हो चुकी हैं मैं उन के Table पर रखे जाने की इजाज़त नहीं दूंगा। (I will not allow these receipts to be placed on the table of the House, a reference to which has already been made in the house.)

खान अब्दुल गफ्फार खां (अम्बाला शहर) : जनाब डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं ने अपने मुकर्रमी दोस्त मौलवी अब्दुल ग़नी की तकरीर को ग़ौर से सुना। मैं उन की तकरीर का पहला हिस्सा सुन नहीं पाया और ज़्यादा मुझे उन की तकरीर के आखरी हिस्से को सुनने का फ़खर हासिल हुआ है जनाब ने दो अच्छी बातें कहीं जिन की निस्बत मैं कुछ अर्ज़ करना चाहता हूँ। एक तो उन्हों ने फरमाया कि मुझ से छेड़खानी करते हैं लेकिन अगर उन्हें न छेड़ें तो कहने लग जाते हैं कि छेड़ने वाले कहां गये। क्योंकि यह खुद चाहते हैं कि इन से छेड़खानी की जाए इस लिये ऐसा करना पड़ता है। वह कहते थे कि स्पीकर साहिब को हमारा पता नहीं लगता और हमें पता नहीं होता स्पीकर साहिब का। मैं कहूँगा कि इन का पता किस को नहीं। इन की हकीकत तो सब पर अयां है।

जनाबेवाला, मैं P.W.D. की demand पर बोलने लगा हूँ। यह कोशिश की जा रही है कि सड़कों का जाल बिछा दिया जाये लेकिन यह सड़कें कहां बनाई जाती हैं जहां कि सड़कों का पति चाहता हो। मेरे मुअज़िज़ दोस्त चौधरी साधु राम ने एक सवाल किया था कि दूसरी पांच साला प्लान में सड़कें बनाने का target क्या है, कितनी सड़कें State में बनी हैं और कितनी पड़ी हुई हैं और कितनी उस प्लान से बाहर बनाई गई हैं। मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि गुड़गांव में दूसरी पांच साला प्लान में 57 मील सड़कें बनाने का निशाना था और बनाई गईं 131 मील, और प्लान से बाहर बनाई गईं 56 मील यानी 87 मील लम्बी सड़कें बनाई गईं। इसी तरह हिसार में 156 मील लम्बी सड़कें बनाई जानी चाहियें थीं और बनाई गईं 269 मील और प्लान से बाहर बनाई गईं 53 मील यानी 322 मील बना दी गईं। मेरा ज़िला बेहद ignored है और पिछड़ा हुआ और ग़रीब है जिस का कोई वाली वारिस नहीं। (*interruptions*) मुझे मजबूरन

[खान अब्दुल गफार खां]

कहना पड़ता है कि जिस ज़िले का मनिस्टर न हो उस ज़िले की तरफ कोई तवज्जुह नहीं दी जाती। तालिब साहिब बेचारे नीम वज़ीर हैं यानी आधे वज़ीर हैं, उन की कोई शुनवाई नहीं होती। आधा वज़ीर लंगड़ा होता है।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir. ਅਗੇ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਇਕ ਡਿਪਟੀ ਮਨਿਸਟਰ ਨੂੰ ਅਧਾ ਵਜ਼ੀਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ unparliamentary ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹੁਣ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾ ਵਜ਼ੀਰ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

Mr. Deputy Speaker: Order, please.

खान अब्दुल ग़फ्फार खां : हिन्दी रीजन में एक ज़िला अम्बाला है जो निहायत पिछड़ा हुआ है। मैं इस के मुतअल्लिक कुछ अर्ज़ करना चाहता हूँ। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप मुलाहज़ा फरमायें कि अम्बाला में दूसरी पांच साला प्लान में 66 मील लम्बी सड़कें बनाए जाने का हुक्म था लेकिन बनाई गईं 57 मील और प्लान से बाहर बनीं 23 मील—कुल 80 मील बनीं। इस का दूसरे इज़लाह से मुकाबला कीजिए। इस की वजह यह है कि हम ज़्यादा शोर नहीं मचाते। यह हमारी बुज़दिली समझिए या शराफत समझिए। शायद हमारे वज़ीर साहिब यह चाहते हैं कि अम्बाला ज़िला को vocal होना चाहिये। लेकिन मैं तो समझता हूँ कि वज़ीर साहिब को हर एक ज़िले पर यकसां नज़रे इनायत और शफकत रखनी चाहिये। मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि उन ज़िलों में जहां का कोई मिनिस्टर नहीं उन की तरफ बहुत कम तवज्जुह दी जाती है। इस लिये मैं मिनिस्टर साहिब से दरखास्त करूँगा कि वह हिन्दी रिजन के इस ज़िले की तरफ भी अपनी तवज्जुह फरमा लिया करें। इस पर ही बस नहीं। सेम हमारे इलाके में भी बहुत ज्यादा है लेकिन

1.00 p.m.

उसकी तरफ भी तवज्जुह नहीं दी गई। टांगरी नदी ने उस इलाके का सत्यानाश कर दिया है। पिछले वर्ष उसने तमाम अम्बाला तहसील में तबाही मचाई।

मौलवी अब्दुल ग़नी डार : यह सरकार क्या करेगी, बड़ी सरकार के दरवाज़े खटखटाओ।

खान अब्दुल गफ्फार खां : वह सरकार अगर खुदा नखास्ता आपकी आ गई तो इससे भी ज़्यादा बुरा हाल होगा। तो मैं अर्ज़ कर रहा था कि सेम-ज़दा इलाके की तरफ कोई तवज्जुह नहीं दी गई। जो मेरे इलाके में, मेरी तहसील में और मेरे ज़िला में नुक्सान पहुँचा उस की तरफ तवज्जुह देने की ज़रूरत है। उस नदी को train करने के लिये कोई तजवीज़ नहीं बनाई जा रही। मैं कोई शिकवा नहीं कर रहा, कोई शिकायत नहीं कर रहा बल्कि सिर्फ गिला कर रहा हूँ। हमारे मनिस्टर साहिबान यह न समझें कि मैं टीका टिप्पणी कर रहा हूँ। टीका टिप्पणी नहीं कर रहा बल्कि मैं उन्हें यह याद दहानी कराना चाहता हूँ कि

गुज़श्ता रा सलवात आइन्दा रा एहत्यात

इतना ही कहकर खत्म करता हूँ।

श्री अभय सिंह (जातुसाना) : सब से पहले मैं P.W.D. की बाबत कुछ कहूँगा। इस बात से इनकार नहीं किया जा सकता कि इस महकमा ने इन चन्द सालों में तमाम पंजाब में हज़ारों मील सड़कें बनाई हैं । इस के लिये चौधरी साहिब सही मायनों में मुबारिकबाद के मुस्तहिक हैं। खान साहिब ने फरमाया कि ज़िला अम्बाला में बहुत कम सड़कें बनीं। उन्होंने यह कहने से पहले शायद इस चीज़ को ध्यान में नहीं रखा कि इससे पहले उस ज़िले में कितने मील लम्बी सड़कें थीं। और गुड़गांव और दूसरे ज़िलों में उसके मुकाबले में कितने मील लम्बी सड़कें थीं। रीवाड़ी तहसील में खास तौर पर पहले सिर्फ एक दो सड़कें ही थीं जिसके लिये खान साहिब ने इतना शोर मचाया कि गुड़गांव में इतनी लम्बी सड़कें बन गईं—यह कुछ हो गया। हमारे चौधरी सूरज मल जी और ज्ञानी जी अभी अभी हमारे ज़िले में गए और उन्होंने देखा कि ऐसे ऐसे इलाके हैं, खासतौर पर रीवाड़ी की तहसील में ऐसे ऐसे इलाके हैं जहां लोगों के पास कोई ज़रिया आमदोरफ्त नहीं है। तो मैं चौधरी साहिब से अर्ज़ करूँगा कि पहले भी झज्जर, जातुसाना, डहेना, कुंड की सड़क की बाबत कहा गया था। यह सड़क ऐसी है जिसके बन जाने से लोगों को बहुत फायदा हो सकता है। यह एक बहुत पिछड़ा हुआ इलाका है। यह सड़क बन जाने से लोगों को न सिर्फ़ आमदोरफ्त की आसानी होगी बल्कि उन्हें अपनी ज़रई पैदावार को मंडियों में ले जाने के लिये भी काफी सहूलियत मिलेगी। वहां बहुत से ऐसे इलाके हैं जहां दस-दस, पंद्रह-पंद्रह बीस बीस मील तक कोई सड़क नहीं। इसलिये मैं मिनिस्टर साहिब से गुज़ारिश करूँगा कि यह सड़क तीसरी पांच साला प्लान में ज़रूर बन जानी चाहिये। और इस साल झज्जर road को कम से कम जातुसाना तक बनाने का ज़रूर प्रबन्ध किया जाए।

इसके अलावा health की बाबत भी दो चार लफ्ज़ कहना चाहता हूँ। मेरे हलके में रीवाड़ी का block है उसमें health centre खुला है और वह दरावड़े में खोला गया है जो कि एक कोने में है। मैं अर्ज़ करूँगा कि यह health centre जातुसाना में खोला जाए इससे लोगों को बहुत फायदा होगा। इतना कहकर मैं आप का शुक्रिया अदा करता हूँ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ (ਜੈਤੋ) : ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਬੋਲਾਂ।

Mr Deputy Speaker: Five minutes.

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ Health ਦੀ demand ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਜੈਤੋਂ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਦੋ ਦੋ ਆਨਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਏਥੇ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੁਫ਼ਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਮੁਫ਼ਤ ਕਰਦੀ

[ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ]

ਸੀ । ਪਰ ਇਲਾਜ properly ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਕ 10 ਸਾਲ ਦੀ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਆਏ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਜੈਤੋ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੀ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਕਰਦੀ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਮਸਲਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ । ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਚਿਟ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਜਦ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਤਨਖਾਹਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ transfer ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ Health Department ਦੇ Director ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਆ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨ । ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿ ਇਕ ਲੇਡੀ ਮੈਂਬਰ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਵਜ਼ੀਰ ਹੈ (*cheers from Treasury Benches*) । ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗਲਤ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਦੂਰ ਕਰੇ । ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਗਲਤ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਚਪੜਾਸੀ ਮਰਨ ਵਰਤ ਰਖ ਲਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਇੰਚਾਰਜ ਉਸ ਨੂੰ medically examine ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੇ M.L.A. ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਭੁਖਹੜਤਾਲੀ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਪੁਛੋ, ਨਬਜ਼ ਵੇਖੋ ਤੇ ਇਲਾਜ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕੀ ਭੈੜਾ ਕੀਤਾ? Public ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਸੀ ਮੈਂ ਇਸ public ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜੇ ਬੰਗਾਲੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਕੀ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ? ਉਸ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਝੂਠਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਾਕੇ ਚਲਾਇਆ। ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਕਮੇ Health ਵਲੋਂ order ਸੀ ਜਾਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ? ਜਿਹੜਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ representative ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਕਿ public ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਾ ਦੇਵੇ । (*interruptions*) ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ irregularities ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ।

P.W.D. ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਤੇ ਬੋਲਦੀ ਹੋਈ ਮੈਂ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗੀ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ medical college ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ medical college ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਖੋਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਮਹਿਜ਼ 25 students ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ $3\frac{3}{4}$ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਹ ਕਾਲਜ ਹਰਿਆਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਠਿੰਡੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਹ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । 25 students ਵਾਸਤੇ $3\frac{3}{4}$ ਕਰੋੜ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਖਰਚ students ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਜ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਭਾਵੇਂ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਮੈਂ ਸੜਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜੈਤੋ ਦੇ ਹਲਕੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ । ਏਥੇ ਕੁਝ Members ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਉਠਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੋਰੋਂ ਪਿੰਡ

ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜੈਤੋਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਵਲ ਵੀ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ । ਮੇਰੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਸੜਕ ਕੋਟਕਪੂਰਾ ਰੇਲਵੇ ਲਾਇਨ ਤੋਂ ਗੋਨੇਆਨੇ ਹੁੰਦੀ ਜੈਤੋ ਨੂੰ ਆਵੇ । ਦੂਜੀ ਸੜਕ ਜੈਤੋ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਪਿੰਡ ਰਾਮੇਆਣਾ, ਰੋੜੀਕਪੂਰ, ਸੂਰਘੂਰੀ, ਬਾਸਮਭਟੀ ਤੋਂ ਭਲਾਈਆਨਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਵੇ । Kot Kapura—Mukatsar Road ਖਾਰਾ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਵਾੜਾਦੜਕਾ, ਬਾੜਾ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਮੌੜ ਪਿੰਡ ਨੂੰ । ਦੂਸਰੀ ਹੈ ਵਾੜਾਦੜਾਕਾ, ਬਾੜਾਮੌੜ ਤੇ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਤੋਂ ਹਰੀਨਾਉ, ਬਸਿਨ ਨਦੀ, ਅਜਿਤਮਤਾ, ਗਿਲ ਦੀ ਸੜਕ ਬਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਤੀਸਰੀ ਹੈ ਰਣਸਿੰਘਵਾਲਾ, ਦਲਸਿੰਘਵਾਲਾ into Sedha Singh wala and on to the main road from Bajekhana to Jaito ਤੇ ਇਕ ਸੜਕ ਅਬਲੂ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਗਿੜਵਾਹੇ ਤਕ ਬਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਵਕਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਮੈਨੂੰ ਵਕਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ : ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਖਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ । ਅਸੈਂਬਲੀ ਹਾਲ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਕਰੋੜ 40 ਲਖ ਦਾ ਖਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਨੂੰ foreign countries ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵੇਖਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ? 5-6 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਗਿਰ ਪਿਆ ਸੀ ਏਸੇ building ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਅਚਾਨਕ ਮੈਂ ਆ ਗਈ । ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਆਪਣੀ ਰਿਖਸ਼ਾ ਖਾਲੀ ਕਰਕੇ ਦਿਤੀ ਅਤੇ 5 ਰੁਪਏ ਵੀ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ Hospital admit ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ । ਮੈਂ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਤੇ Health Minister ਜੀ ਵੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਕਿ ਇਸ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਦਾ ਇਕ ਕਲਰਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਏਥੇ ਗਿਰ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੀ family ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਉਸ ਦੀ health ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਬਤੌਰ grant ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੈਤੋ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ 1957 ਤੋਂ ਇਸ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹਾਂ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜੈਤੋ ਵਿਚ ਹਾਈ ਸਕੂਲ building ਬਣਾਉਂਦੀ ।

श्री उपाध्यक्ष : वह तो आपस की खैंचातानी में गिर गया था, building का इस में क्या कसूर है । (He had fallen as a result of scuffle. It has no concern with this building).

ਸਾਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਤੁਸੀਂ ਜੈਤੋ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੋ ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ : ਹਾਂ ਜੈਤੋ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਮੰਗ ਹੈ । ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਕੂਲ building ਬਣਾਉ । ਨਵੀਂ ਮੰਡੀ ਬਣੇ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਬਣਨ । ਹੁਣ ਚੌਧਰੀ ਸੂਰਜ ਮਲ P.W.D. Minister ਹਨ ਉਹ ਜੈਤੋ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਮੰਡੀ ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਣਾ ਦੇਣ (*interruptions*)। ਵੇਖੋ ਜੀ, ਮੈਂ ਜੈਤੋ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸੀ ਕਿੰਨਾ ਰੌਲਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਕੀ ਜੈਤੋ ਦਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਪਾਪ ਹੈ ? ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ

[ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ]

ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਧਿਆਨ ਜੈਤੋ ਦੇ ਹਲਕੇ ਵਲ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਇਹੋ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗੀ ਕਿ Government ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜੈਤੋ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸੜਕ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਮੰਡੀ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਇਤਨੀ ਖਰਾਬ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਛੇਤੀ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੈਤੋ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਛੇਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਮੈਂ 1957 ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ ਪਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ। ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਸਕੂਲ ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ। ਜੈਤੋ ਹਲਕੇ ਦੀ ਮਿਉਨਿਸਿਪਲ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਲੋਕ ਬੜੇ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਗੱਡੇ ਟਾਂਗੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਸੂਲ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਕਰ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਹ ਲੋਕੀ ਉਦੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੀ ਜਦੋਂ ਹਾਲੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਇਸ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਮੌਕੇ ਮੈਂ ਜਿਹਲ ਵਿਚ ਸਾਂ ਮੈਂ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਨੂੰ ਕੋਈ correspondence ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ। Lady Superintendent ਮੈਨੂੰ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣ ਦੇਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਟਾਂਗੇ ਗੱਡੇ ਵਾਲੇ ਜਿਨਸ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਹਿਸੂਲ ਘਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ। ਫੇਰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਾਂਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੈਤੋ ਹਲਕੇ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਸਕੂਲ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਨਵੀਂ ਮੰਡੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ demand ਹੈ। ਵਜ਼ੀਰ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾਣ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

श्री श्री कृष्ण शास्त्री वैद्य (सफीदों) : उपाध्यक्ष महोदय, आज सदन के सामने कुछ demands हैं और इन पर विचार चल रहा है। मैं पहले कुछ सड़कों के विषय में कहना चाहता हूँ। जनाब, आप जानते हैं कि सड़कों का एक 20 साला प्लैन बना है। इस बारे में यह कहना चाहता हूँ कि आप ने जो जो सड़कें बनानी हैं उन की alignment अभी से कर दो वरना जब consolidation होगी, ज़मीन का बटवारा होगा तो बड़ी दिक्कतें पेश आयेंगी। पहले सड़कों की alignment होने से सब को पता होगा कि इस जगह से सड़क निकलेगी तो सब उस का हिसाब लगा लेंगे वरना लोगों को बड़ा धक्का लगेगा। जहां consolidation हो चुकी है और वहां पर जो सड़कें बाद में निकली हैं तो लोगों के आपस में बैर हो गए हैं। यह सब नहीं होने देना चाहिये। इस तरफ मंत्री महोदय ध्यान दें। मैं जनाब एक गिला ज़ाहर करना चाहता हूँ। Question Hour में सूरज मल जी ने जवाब दिया कि जहां जरूरी थीं सड़कें बना दी गई हैं। मैं इस सिलसिला में अपने हलका सफीदों की बात कहना चाहता हूँ। सारा पंजाब जानता है कि ज़िला संगरूर में floods आते रहते हैं और दूसरी जगहों से ज़्यादा आते हैं। हालत यह होती है कि 12, 14 मील तक पानी ही पानी खड़ा रहता है और कोई रास्ता नहीं रहता। 1958-59 के Supplementary Estimates में कुछ सड़कें मंजूर हुई थीं मगर वह

बनीं नहीं और उन को खत्म कर दिया गया। अब भी उन के लिये कोई पैसा नहीं रखा गया। वहां जनाब यह हालत है कि सफीदों से सम्भालका को कोई रास्ता नहीं है, सफीदों से गोहाना को कोई रास्ता नहीं है, सफीदों से जुलाना को कोई रास्ता नहीं है, सफीदों से सलवन को कोई रास्ता नहीं है। शायद ही कोई और ऐसा ज़िला पंजाब में होगा। आप को पता है कि वहां पर 11 drains हैं। और आज भी वह इलाका दो दो फुट पानी के नीचे है मगर उस तरफ इन का ध्यान नहीं है। अब इस को आप मेरी बदकिस्मती कह लें या यह कह लें कि चौधरी साहिब को उस इलाके से प्यार नहीं है।

श्री उपाध्यक्ष : आप तो ज्योतिषी हैं आप को पता होगा। (The hon. Member is an astrologer. He might be knowing it.)

श्री श्री कृष्ण शास्त्री : और सुनिये जनाब। वहां एक पुल बना है। गंजी ने मूंड मुंडाया ओले पड़ गए। वहां पर मसाला डालना था 1 : 2 : 4 के हिसाब से और डाल दिया गया है 1 : 5 : 8 के हिसाब से। फिर जहां single रोड़ी पड़नी थी वहां पर डाल दिये गए हैं दो, दो छटांक के रोड़े। जनाब, वहां पर slabs रात में डाले गए जब कोई अफसर वहां पर न था। वह उस के बाद पहुँचे। चीफ इंजीनियर ने कोई बात नहीं कही। इस तरफ वज़ीर साहिब ध्यान दें। इसमें कोई ज़िम्मेदार आदमी को लगाइए। वहां पर पहले एक ओवरसियर काम करता था उसको रातों रात बदल दिया और उसकी जगह अपना एक चेला बुला लिया। जनाब, वह इलाका इतना पिछड़ा हुआ है कि वे लोग इस तरह की बातों का पता ही नहीं चला पाते और ऊपर ऊपर ही यह सब गोलमाल होता रहता है। गोहाना के लिये एक सड़क के लिये एक लाख रुपया मंज़ूर किया गया क्योंकि वहां पर एक सीट election में लेनी है। उसके लिये खास हिदायतें हैं कि election से पहले यह सड़क बन जाए। लेकिन जो वहां पर इंजीनियर वग़ैरह हैं वह अभी तक रोड़ी भी नहीं डलवा सके। यह जो गोहाना-सफीदों, जुलाना-सेन, जुलाना-गोहाना, जुलाना-दारूखेड़ा सड़कें हैं इनको ज़रूर बनाना चाहिये। (घंटी) मैं बस एक दो बातें करके खत्म कर दूंगा। हमारा इलाका सेमज़दा है और उस इलाके में मरला टैक्स लगा हुआ है जहां 10 साल से एक दाना भी पैदा नहीं हुआ है। मैं कहता हूँ कि वहां पर मरला टैक्स माफ किया जाए। और उस इलाके का भला किया जाए।

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : जनाब डिप्टी स्पीकर साहब, मैं यही बतलाऊँगा कि खान साहिब ने जो बात कही है वह कोई ठीक नहीं है। और जितनी अम्बाले को सड़कें मिली हुई हैं उतनी सड़कें किसी इलाके को नहीं मिली हैं। चंडीगढ़ अम्बाले के अन्दर ही आता है और यहां जितनी सड़कें चण्डीगढ़ में हैं उतनी पंजाब भर में कहीं नहीं हैं। यानी यह चण्डीगढ़ सारे पंजाब की सड़कें खा गया है। अगर कोई मिला है तो मेरे इलाके को है। अभी तक मेरे यहां एक सड़क भी नहीं बनी और उम्मीद भी नहीं करता। इसराना से जींद तक 45 मील का area है जो backward है और सड़क कोई नहीं। इसलिये वहां पर सड़क बननी चाहिये। एक पानीपत से सींख तक, सम्भालके से बहापौली, सम्भालके से शाहपुर, नौलथे से पल्तपुर और पिनए अहर से होती हुई कुराने तक की भी सड़कें बननी ज़रूरी हैं। अब मैं Revenue Minister से अर्ज़ करना चाहता हूँ कि

[चौधरी धर्म सिंह राठी]

जो कमिश्नर और डिप्टी कमिश्नर लगाएं वह ऐसे हों जिनकी revenue की training हो। लेकिन अभी 50 per cent ऐसे हैं कि जो पटवारी की फर्द जमाबन्दी को भी नहीं जानते। जो कमिश्नर अम्बाले में लगाया है उसको खसरा और गिरदावरी तक का भी पता नहीं है। यह हालत है कमिश्नरों की। इसलिये मैं कहूँगा कि उन्हें training देना लाज़मी है। पहले अंग्रेज़ तक training लिया करते थे मगर इस पंजाब सरकार का तो बाबा आदम ही निराला है। पिछले दिनों जो flood आए थे उनके कारण लोगों को जो रिलीफ दिया गया वह बहुत late दिया गया। इसलिये उसका फायदा नहीं हो पाया। यह जल्दी मिलना चाहिये आइन्दा से।

अब मैं मैडीकल और हैल्थ के बारे में कहना चाहता हूँ कि बहुत से हस्पताल ऐसे हैं जो बगैर डाक्टरों के पड़े हुए हैं। यह बड़ी अजीब सी बात है कि जब डाक्टर न हों, दवाई न हो, तो क्या बिल्डिंग अकेली से बीमारी दूर हो जाएगी? यह कांग्रेस सरकार ही कर सकती है ऐसा। और यह भी नहीं होना चाहिये कि सारी दवाई चीफ मिनिस्टर साहिब के पास आ जाए और लोग बिना दवा के ही बीमार बैठे रहें। और जनाब यह भी होना ठीक नहीं कि डाक्टर तो चीफ मिनिस्टर के पास रहे और हस्पताल बन्द रहे।

अब मैं चौधरी सूरज मल जी से कुछ अर्ज़ करना चाहता हूँ।

एक चीज़ मैं Assembly Hall के बारे में अर्ज़ करना चाहता हूँ कि सेक्रेटरी की जगह ठीक होनी चाहिये। अफसरों के लिये कोई जगह नहीं। उन्हें बहुत नीचे बिठा रखा है। लाबी कोई नहीं बनाई। जिसे लाबी कहते हैं वह ब्लैक होल है। T.A., C.A. ब्रांच चौथी मंज़ल पर बिठा रखी है। Notice office branch cold storage black hall में बिठा रखी है। यह चेम्बर के नजदीक होनी चाहिये ताकि मेम्बरों को ऊपर नीचे की प्रेड न करनी पड़े।

आखिर में मैं एक बात यह कहना चाहता हूँ कि हरियाना के आदमी सब से पहले चण्डीगढ़ में बसे थे और उन्होंने बिजवाड़े में आ कर दुकानें खोली थीं लेकिन हरियाना के वज़ीरों की हाज़री में उन्हें दुकानें नहीं मिल रहीं और उन के साथ यहां पर अछूतों जैसा सलूक हो रहा है और उन्हें कोई पूछता ही नहीं। ऐसा नहीं होना चाहिये। इन अल्फाज़ के साथ मैं आप का शुक्रिया अदा करता हूँ।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ (ਬਰਨਾਲਾ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਵਕਤ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਨਾਬ ਇਸ P.W.D. ਦੀ demand ਦੀ support ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਤਿੰਨ ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਕ ਮਦਰਸਾ, ਦੂਜੇ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਸੜਕਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। (*interruption*)

Mr. Deputy Speaker : Order please.

सरदार करतार सिंह दीवाना (बरनाला) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि पखोके से पखो बरास्ता उगोके-मौड़-ढिलवां-तप्पा-बाजोके सड़क की तामीर की जाए। यह सड़क बरनाला से बाजेखाना सड़क को, बरनाला से मानसा, बठिंडा को मिलाती है जो इलाका के वास्ते बहुत ज़रूरी है। दूसरी सड़क बरनाला से ठीकरी वाला, रायसर, चननवाल, जगन सोहो वाल से रामगढ़ तक तामीर की जाए। तीसरी सड़क भीखी से धनोला तामीर की जाए। दूसरे मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि approach roads के सिलसिला में ज़िला संगरूर को थोड़ा रुपया मिला है जब कि approach roads की बहुत ज़रूरत है। बरनाला से मोला सड़क जो अभी मुकम्मल हुई है इस में चीमा, जोधपुर, पखोके, खालसा स्कूल बख्तगढ़, बेला, दीवाना को approach दिलाई जाए, यह फासला बहुत थोड़ा है। एक निहायत ही ज़रूरी सड़क जगराओं से बढ़ूआ है। बढ़ूआ से रामगढ़ (बरनाला से बाजे खाना सड़क) का फासला 4 मील है इन को मिला दिया जाए। यह सड़क बठिंडा को मिलाती है। गांव की बेहतरी के वास्ते तीन बातों का होना लाज़मी है—वह हैं स्कूल, नहर का पानी और सड़कें। इन के बगैर गांव की तरक्की नहीं हो सकती। इस लिये इन चीज़ों की तरफ ध्यान दिया जाए।

चौधरी बारू राम (राजौन्द) : डिप्टी स्पीकर साहिब, P.W.D. की roads के cases जो मेरे notice में आए हैं मैं आप की मारफत गवर्नमैंट के सामने रखना चाहता हूँ। कैथल से पेहोवा का पांच मील का टुकड़ा अभी तक complete होने में नहीं आया। इस का ठेका एक नत्थूराम ठेकेदार को दिया गया है। लेकिन दर असल यह शख्स ठेकेदार नहीं है बल्कि उस महकमा का जमादार था। इसी तरह से ईंटों की सप्लाई के लिये एक ज्ञान चन्द को सितम्बर, 1960 में ठेका दिया गया था लेकिन उस ने वक्त पर ईंटें सप्लाई नहीं कीं जिस की वजह से सड़क complete नहीं हो सकी।

एक और अर्ज़ करूँ कि कैथल-करनाल रोड के लिये नया ही तरीका अख्तियार किया गया है। Floods के दिनों 9 मील का टुकड़ा टूट गया। जो तरीका वहां अपनाया गया उस का तजरुबा आज तक कहीं भी नहीं हुआ। जो मिट्टी वहां डाली है वह भी उड़ रही है। यह काम जून के महीने में खत्म हो जाना चाहिये था लेकिन नहीं हुआ। यह काम छोटे छोटे contractors में divide कर दिया गया जिस का नतीजा यह हुआ है कि contractors के दरमियान competition चल रहा है और सारे ठेकेदार fail हो रहे हैं।

चीका मण्डी coal tar डालने के लिये ठीक तौर पर बननी थी। 65 रुपए per 100 cubic feet पर ठेका देने वाले सज्जन चले गये दूसरे आये तो उन्हों ने इस ठेके को cancel कर दिया और 75 रुपए per 100 C.F. के ठेके पर दे दिया। मैं इस point को brief तरीके से बताना चाहता हूँ ताकि यह बातें जनता के नोटिस में आ जाएं और चौधरी साहिब इस मामले में देख भाल कर सकें। वहां पर एक firm है Karnal Motor Company, महकमे की तमाम मोटरें वहां मुरम्मत के लिये भेजी जाती हैं। Contracts दिये जा रहे हैं। बार बार jeeps और tractors उस के पास भेजे जा रहे हैं। मौजूदा Executive Engineer जो हैं वह अपनी

[चौधरी बारू राम]
car की मुरम्मत इस से करवाते हैं। इन सारे हालात की जिम्मेदारी Executive Engineer, Karnal पर है। वह थोड़े अरसे के बाद retire होने वाले हैं और कोशिश कर रहे हैं कि किसी तरह extension मिल जाए। इस शख्स के खिलाफ 84 cases Anti-Corruption Department के ज़ेर ग़ौर हैं। अगर कोई सरकारी अफसर इस तरह गड़बड़ करे तो हमारा फर्ज़ हो जाता है कि हम ऐसी चीज़ें सरकार के नोटिस में लाएं।

Mr. Deputy Speaker : Please keep the decorum of the House.

चौधरी बारू राम : जनाबे आली, आप कह रहे हैं कि House का decorum रखो लेकिन इस Executive Engineer ने आप को पता है कि बतौर S.D.O. और Executive Engineer क्या कुछ किया है। इस का एक लड़का England में है और अपने लिये इस ने उत्तर प्रदेश में एक agriculture farm बना ली है। अगर इन तमाम इलजामात के बावजूद यह अफसर extension मांगे तो क्या तवक्को की जा सकती है कि यह department ईमानदारी से काम कर सकेगा। इस महकमे की सरकार ने एक Advisory Committee बनाई थी जिस की साल में सिर्फ एक meeting हुई है। हम ने सुझाव दिया कि जिन ज़मींदारों के खेतों से सड़क के लिये मिट्टी उठाई जाती है उन्हें compensation दी जानी चाहिये। उन्हों ने कहा कि cases बताइए। इस सिलसिले में तहसील कैथल से 50—60 applications दी गई थीं।

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of order, Sir. असैम्बली के बाहर 15—20 हज़ार आदमियों का हजूम इकट्ठा हुआ हुआ है और उन पर लाठी चार्ज भी हुआ है। (*Voice*: ग़लत कह रहे हैं) जनाब, गवर्नमैंट की मौजूदगी में lathi-charge होने वाला है।

श्री उपाध्यक्ष : Adjournment motion यहां Rules of Procedure के तहत लाई जा सकती हैं। इस के लिये बाकायदा नोटिस दिया जाना चाहिये। यह next working day पर ली जा सकती है। (Adjournment motion can be brought before the House according to the Rules of Procedure of the House. A due notice should be given in this behalf and it can be taken up on the next working day.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : यह motion short notice देने से हाउस में लाई जा सकती है। It is an important matter क्योंकि वहां lathi-charge हो रहा है। (*Voices* : ग़लत कहते हैं)।

श्री उपाध्यक्ष : आप इस का नोटिस दे सकते हैं और discuss भी हो सकती है लेकिन इस demand की dicussion के दौरान कैसे लाई जा सकती है।

There is no such procedure. (The hon. Member can give notice of this motion and it can be discussed in the House. How can it be taken up now when discussion on this Demand is in progress? There is no such procedure.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाबे आली, यह कहां लिखा है कि इस का नोटिस बाकायदा लिख कर दिया जाना चाहिये। It is a definite matter of urgent public importance and it can be discussed in the House here and now.

श्री उपाध्यक्ष : आप बैठिए (The hon. Member should please resume his seat.)

चौधरी बारू राम : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं अर्ज़ कर रहा था कि जिन ज़िमींदारों के खेतों से मिट्टी उठाई जाती है उन्हें compensation ज़रूर दिया जाना चाहिये,। मुझे इस बारे में कहा गया था कि ऐसे cases बताइये कि जिन्हें compensation दिया जाना चाहिये। मैं ने cases बताए लेकिन उस का जवाब मुझे यह मिला कि बहुत पुराने cases हैं इस का compensation कैसे दिया जाए।

अब, डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरी तहसील में एक important सड़क है। अगर उसे हिसार या रोहतक से मिला दिया जाए तो यह चण्डीगढ़ से मिल सकती है लेकिन इस की तरफ़ तवज्जो नहीं दी गई। इस के पीछे political reasons हैं मैं चौधरी साहिब से गुज़ारिश करूंगा कि वहां के इलाके को बहुत नुक्सान हो रहा है। वहां बड़े बड़े गांव हैं और यह बहुत पुरानी मांग है। इस पर खर्च भी मामूली आयेगा। सब काम तैयार है और ज़मीन भी कोई acquire नहीं करनी।

लोक कार्य मन्त्री (चौधरी सूरज मल): डिप्टी स्पीकर साहिब, ज़्यादा ज़ोर यहां इस बात पर दिया गया कि सड़कों और development के कामों में हरियाना का ख्याल नहीं रखा जाता। इस सिलसिले में मैं आप की खिदमत में facts and figures दे कर अर्ज़ करना चाहता हूं कि यह बात कितनी ग़लत फ़हमी पर मबनी है। जब partition हुई उस वक्त हमारे सूबे के अन्दर 3,179 मील लम्बी सड़कें थीं। पहली Plan के शुरू होने पर यह mileage 3,239 थी। इनमें से पंजाबी रिजन के अन्दर 1,769 मील और हिन्दी रिजन के अन्दर 1,470 मील की सड़कें थीं। उसके बाद हमारी जो पहली Five-Year Plan बनी उसके दौरान 1,090 मील सड़कें बनीं जिनमें से 688 मील पंजाबी रिजन में और 402 मील हिन्दी रिजन में बनीं। इस तरह दोनों regions के अन्दर total roads में 585 मील का फ़र्क रह गया यानी 585 मील सड़कें पंजाबी रिजन में हिन्दी रिजन के मुकाबला में ज़्यादा थीं। यह figures पहली पांच-साला पलान के खात्मे तक की हैं। उसके बाद Second Five-Year Plan शुरू हुई। इसमें हमने जो सड़कों का प्रोग्राम बनाया वह 17,84,00,000 रुपये का था। लेकिन ceiling मुकर्रर होने के बाद यह रकम 9,60,00,000 रुपये तक कर दी गई। उन सड़कों में दोनों regions का क्या तनासब रहा वह मैं आप के ज़रिए House को बताता हूं। हमारा 2nd Five-Year Plan के अन्दर सड़कों का target 1,863 मील था लेकिन आप को यह जानकर खुशी होगी कि जो ज़्यादती पंजाबी रिजन में सड़कों की

[लोक कार्य मंत्री]

थी और जो कमी हिन्दी रिजन में थी, उसको पूरा किया गया। इनमें से पंजाबी रिजन में 841 मील और हिन्दी रिजन में 1,022 मील सड़कें बनीं। साहिबे सदर, कई मेम्बर साहिबान ने पूछा कि किसी जगह को सड़कात देने के लिए कौन सा फार्मूला अपनाया जाता है। मैं आप की मार्फत मेम्बर साहिबान को बताना चाहता हूं कि इस सिलसिले में तीन बातों को ध्यान में रखा जाता है। पहला यह कि plan शुरू होने से पहले उस ज़िले में कितनी सड़कें मौजूद हैं। दूसरी उस ज़िले की आबादी और तीसरी बात उस ज़िले का रकबा। आप को यह जान कर खुशी होगी कि जिन इलाकाजात में सड़कें कम थीं, आबादी और रकबा ज़्यादा था वहां इस फार्मूले के तनासब से सड़कें देने की कोशिश की गई है और जहां सड़कें पहले ही ज़्यादा थीं आबादी ज़्यादा थी मगर रकबा ज़्यादा नहीं था वहां उसी तनासब से कम सड़कें दी गई हैं। तीसरी Five-Year Plan के दौरान हमारा इरादा है कि पंजाबी रिजन में 696 मील सड़कें बनाई जाएं और हिन्दी रिजन में 854 मील। इस तरह जो हिन्दी रिजन के अन्दर सड़कों की कमी है उस को आहिस्ता आहिस्ता दूर करने की कोशिश की जा रही है। तीसरी Plan के आखिर में पंजाबी रिजन में 3,994 मील सड़कें होंगी और हिन्दी रिजन में 3,748 मील। जो भाई यह शिकायत करते हैं कि हिन्दी रिजन में कम सड़कें हैं वह देख सकते हैं कि इस कमी को अब दूर किया जा रहा है। अब मैं आप को सड़कों की ज़िलावार figures बताता हूं। ज़िला गुड़गांव में दूसरी Plan में 180 मील सड़कें बनीं, रोहतक में 55 मील, हिसार में 272 मील, करनाल में—जिसकी बाबत मेरे दोस्त कहते हैं कुछ नहीं हुआ—203 मील सड़कें बनीं। अम्बाला में 75 मील और लुध्याना में 21 मील। लुध्याना में कम इसलिये चूंकि पहले ही वहां पर काफी सड़कें थीं। इसके अलावा वहां 47.25 मील सड़कों को improve और widen किया गया। इसी तरह से ज़िला फ़िरोज़पुर में 193 मील, जालन्धर में 58 मील, होशियारपुर में 93 मील, अमृतसर में 71 मील, गुरदासपुर में 45 मील और कांगड़ा में 57 मील सड़कें बनीं। कांगड़ा का इलाका चूंकि पहाड़ी इलाका है इसलिए वहां पर इसके अलावा 36 मील unmetalled roads भी बनाई गईं। शिमला में 40 मील jeepable roads बनीं। पटियाला में 32 मील, संगरूर में 150 मील लम्बी सड़कें बनीं। बठिंडा में 141 मील, कपूरथला में 21 मील और महेन्द्रगढ़ में 112 मील लम्बी सड़कें बनीं। इन figures से आप अन्दाज़ा लगा सकते हैं कि किस तरह से हर ज़िले में सड़कों की कमी को दूर किया जा रहा है। जहां सड़कें पहले ज़्यादा थीं उन ज़िलों की allotments में थोड़ी बहुत कमी करने की कोशिश की गई है। यह इसलिए ताकि सब को इन्साफ़ मिले और किसी को गिला न रहे। वैसे तो हर जगह पर सड़कों की ज़रूरत है। हर आदमी चाहता है कि उसके हलके के अन्दर ज़्यादा से ज़्यादा सड़कें हों। लेकिन आप figures से सही तौर पर अन्दाज़ा लगा सकते हैं कि किसी district को ignore नहीं किया गया। मैं मानता हूं कि सड़कों की हर शहर में, हर ज़िले में बड़ी भारी ज़रूरत है। लेकिन हम तो अपने पैमाने के मुताबिक ही चल सकते हैं?

Khan Abdul Ghaffar Khan : Ambala has been absolutely ignored.

लोक कार्य मंत्री : 112 मील सड़कें इस चंडीगढ़ को मिलाकर आप के जिले में हैं। आप इस को अपने जिले का हिस्सा मानें या न मानें, है तो यह अम्बाला में। इस के इलावा, डिप्टी स्पीकर साहिब, आप देखें कि अम्बाला जिला को चण्डीगढ़ से कितना फायदा पहुंच रहा है। आप चण्डीगढ़ से अम्बाला की तरफ चलें आप को 22 फुट की सड़क मिलेगीं, चण्डीगढ़ से कालका तक 22 फुट की सड़क और चण्डी गढ़ से लुधियाना जाएं तो 22 फुट की सड़क।

Khan Abdul Ghaffar Khan : That is for the Capital Project.

लोक कार्य मन्त्री : कैपीटल भी तो आप के ही जिले में है। तो मैं कहना चाहता हूँ कि आप इन बातों से अन्दाजा लगा सकते हैं कि हम ने हरेक जिले का मुनासिब ध्यान रखा है।

इस के साथ साथ मैं यह कहना चाहता हूँ कि सड़कें बनाने के हमारे जराय महदूद हैं। इस दफा हम ने जो 18 करोड़ मांगा था उस में से सिर्फ 9.75 करोड़ रुपया ही मिला है। हम ने कोशिश की कि जितना रुपया दूसरे महकमों से बच रहे वह उन से ले कर सड़कों की

2-00 p.m

तामीर में इस्तेमाल किया जाए। हम ने सड़कों की तामीर पर सौ फ़ीसदी ही खर्च नहीं किया बल्कि इस से भी बढ़ कर 120 फीसदी खर्च किया है। तीसरी प्लैन के अन्दर हमारी सड़कों के लिये 30 करोड़ रुपया रखा गया है। मगर प्लैनिंग कमिशन ने सोचा कि हम जो सोना बाहर भेज कर दूसरी चीजें वहां से मंगाते हैं वह पहले बचाया जाना चाहिये। दो चार साल और सड़कों के बगैर गुजारा कर लेंगे, डाक्टरों की बजाए हकीमों से इलाज करा लेंगे मगर किसी तरह से foreign exchange को बचाएंगे। इस के लिये हर जगह से खर्च कम कर के कोशिश की गई। यही हाल सड़कों का हुआ और हमें तीसरी प्लैन के लिये 12 करोड़ रुपया मिला है। कुछ दूसरी प्लैन की सड़कें मुकम्मल नहीं हो सकीं थीं और कुछ शुरू ही नहीं की जा सकी थीं। इन को पहले शुरू करना और खत्म करना जरूरी है। कुछ रुपया तो इन पर खर्च होगा। तो भी यह एक किस्म का फैसला ही समझें कि जहां दूसरे महकमों में खर्च में बच्चत हो वह सड़कों की तामीर पर लगाया जाएगा। यह रुपया पहले भी मिलता रहा है। पिछले साल डेढ़ करोड़ रुपया मिला था।

डिप्टी स्पीकर साहिब, एक बात मैं अपने पहाड़ के दोस्तों को कहना चाहता हूँ कि पहाड़ी इलाके के लिये अलग पैसा रख दिया गया है। इस इलाके की आबादी और रकबे के लिहाज से 20 फीसदी रुपया मिलना चाहिये था मगर सरकार ने उन के लिए 26, 27 फीसदी रखा है जो कि पहाड़ी इलाके में सड़कों की तामीर पर खर्च किया जाएगा। और उन के इलाके के लिये एक अलहदा कमिश्नर रखा गया है जो हरलिहाज से उस इलाके के हित के लिये काम करेगा। (तालियां)। इस तरह से मैं कहना चाहता हूं कि जहां भी कोई कमी देखी गई है उस को पूरा करने की कोशिश की गई है।

कुछ मेरे दोस्तों ने हुशयारपुर के चोओं का ज़िक्र किया। श्री भड़ोलियां ने भी कुछ कहा। मैं उन की तवज्जुह उस काम की तरफ दिलाना चाहता हूँ जो कि ऊना तहसील या हुशयारपुर की दूसरी तहसीलों के अन्दर हो रहा है उन को पता है कि उन का पूरा पूरा ध्यान रख कर पुल बनाए जा रहे हैं। सवां नदी में हर साल दो चार आदमी डूब जाया

[लोक कार्य मंत्री]

करते थे। आज आप को पता होगा कि वहां पर दिन रात काम हो रहा है और आधा पुल मुकम्मल भी हो चुका है और उम्मीद है कि इस साल में यह पूरा कर के लोगों की ज़रूरत को पूरा कर दिया जाएगा। (तालियां) इसी तरह से, जनाब, डेरा गोपीपुर का इलाका बहुत बड़ा इलाका है। इसमें से ब्यास बहता है। इस पर कोई पुल नहीं था। अब उस पर पुल बनाया जा रहा है। (तालियां) इस से तमाम कांगड़े का इलाका हुशयारपुर से मिल जाएगा और कुल्लू तक दूसरा रास्ता खुल जाएगा। वहां पर लाखों का खर्च है और बड़े ज़ोर शोर से काम हो रहा है। इन चीज़ों से ज़ाहिर है कि आप का Public Works का महकमा गाफ़िल नहीं है। हमारे दिल में भी देहातियों के लिये उतना ही दर्द है जितना कि उन साहिबान के दिल में है जो यहां कहते रहते हैं कि हम देहातों की तरफ तवज्जुह नहीं देते। हमें तो जहां कमी महसूस होती है हम फौरन उसे दूर करने की कोशिश करते हैं। मैं भड़ोलियां जी से कहना चाहता हूँ और यह कह चुका हूँ कि यह हम चाहते हैं, कि जो बड़े बड़े गांव हैं, जहां मेले भरते हैं, बड़े बड़े मन्दिर हैं, गुरुद्वारे हैं उन को पक्की सड़कों से मिला दिया जाए। और तीसरी प्लैन के अन्दर हम ने approach और link roads के लिये 70 लाख रुपया रखा है। इस को बढ़ा कर एक करोड़ करने की कोशिश करेंगे। इन कामों में लोगों से भी ज़मीन, मिट्टी डालने के काम में या और कामों की शक्ल में मदद ली जाएगी। हरियाने में भी आप को मालूम है कि ऐसे मेले भरते हैं। उन जगहों को अव्वल तो पक्की सड़कों से मिला दिया गया है या कोशिश की जायेगी कि मिला दिया जाए।

श्री उपाध्यक्ष : दूसरे मिनिस्टर ने भी तो जवाब देना है। (The other Minister has also to give his reply.)

लोक कार्य मन्त्री : अब मैं हाल के बारे में कुछ अर्ज़ करना चाहता हूँ। यहां पर बड़ी बड़ी criticism हुई और अपने अपने ख्यालात का लोगों ने इज़हार किया लेकिन यह ख्यालात पेश करते वक्त यह किसी ने नहीं सोचा कि यह इन्तज़ाम temporary किया गया था और बिल्कुल ऐसे ही आप लोग यहां आ गए थे जैसे किसी के यहां आपकी रोटी या दावत हो लेकिन वहां पर तैयारी न हुई हो और आप पहुँच जाएं तो क्या कहेंगे ? उसमें रोटी खिलाने वाले का या दावत देने वाला का कसूर क्या है ? आप ही वक्त से पहले पहुँच गए। यही हाल इस हाल का हुआ। आपने बड़ी जबरदस्ती की कि इसे इस सैशन के लिये ज़रूर पूरा किया जाए लेकिन अभी इसमें 3 महीने का काम और बकाया है। वह कोई हफ़्ते दो हफ़्ते में तो पूरा हो नहीं सकता था इस लिये आपके लिये जल्दी जल्दी में यह temporary इन्तज़ाम किया गया। मैं समझता हूँ कि जब आप 6 महीने के बाद आएंगे और अगर उस वक्त आपको यह चीज़ें जो आपने बयान कीं, मुकम्मल न मिलें तो शिकवा हो सकता है। मैं architect से अच्छी तरह से contact करता रहा हूँ और consult करता रहा हूँ और आप देखेंगे कि जो तकलीफें आपने बताईं वह सब पूरी की जाएंगी और कोई तकलीफ नहीं होने पाएगी। आप देखेंगे कि यह हाल आपका सिर ऊँचा करने वाला हाल होगा। जिस से हर जगह आपकी तारीफ होगी, आपके कारीगरों

की तारीफ होगी और यह मुद्दतों तक चलती रहेगी। मैं समझता हूँ कि इस वक्त इतना कहना काफी है। मैं हाउस से अपील करता हूँ कि यह demand पास की जाए।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, अभी जब मैं Assembly की building के बाहिर जाना चाहता था तो बाहिर जा नहीं सका क्योंकि बाहिर tear gas छाई हुई है और न सिर्फ बाहिर बल्कि इस चैम्बर के चारों तरफ गैस ही गैस नज़र आती है। अभी सरदार आत्मा सिंह भी बाहिर गए थे और चौधरी बारू राम भी गए थे, उन्होंने भी यह देखा कि tear gas चारों तरफ फैली हुई है। जनाब, जब ऐसी हालत हो तो मैम्बर साहिबान का privilege breach होता है। इस लिये मैं जनाब से अर्ज़ करता हूँ कि this matter must be referred to the Privilege Committee.

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, मैं वहां पर मौजूद था।

Mr. Deputy Speaker : This motion will be taken up on Monday.

ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ ਮੈਂ Land Revenue ਦੀ demand ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ 3 ਕਰੋੜ ਔਰ 9 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਲਈ ਮੰਗਿਆ ਹੈ। Land revenue ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਚਾਰ ਕਰੋੜ 62 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਸੀਂ 3 ਕਰੋੜ 9 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਕਮ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਹਿੱਸਾ consolidation ਤੇ ਖਰਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਮੁਰਬੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਹਿਲੇ consolidation ਲਈ ਫੀ ਏਕੜ 6 ਰੁਪਏ ਔਰ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਫੀਸ ਚਾਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਮਗਰ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਸਭ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਿਮਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਸ ਫੀਸ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਤਕ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ land reforms ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਦਾ ਹਕ ਲੈਕੇ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿਸਾ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਕਦ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ 40 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਹ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਔਰ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਕੇ ਗਰੀਬ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਮੈਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਕਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਈਆਂ ਮਗਰ ਕੁਝ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਇਕ ਤਾਂ ਰਾਓ ਗਜਰਾਜ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਉਹ income tax basis ਤੇ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗੀ। ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਵਕਤ ਸਾਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਮਣੇਜ਼ਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਗ਼ੌਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਔਰ

[ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਰਾਓ ਗਜਰਾਜ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਔਰ Revenue ਦੇ ਅਫਸਰ ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ training ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਔਰ Financial Commissioner ਜਿਹੜੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਰਾਓ ਗਜਰਾਜ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਭੁਲ ਗਏ ਹਨ. ਮਗਰ ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ Revenue cases ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜਜਾਂ ਨੇ ਮਾਲ ਦੀ training ਲਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਫ਼ਾਈਨੈਨਸ਼ਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਔਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਕਫੀਅਤ ਰਖਦੇ ਹਨ ? ਰਾਓ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਕਫੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਕ revenue ਦੀ training ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਥੇ training ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਗਾਧਰੀ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਔਰ ਬਟਾਲੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਬੰਦੋਬਸਤ ਦੀ training ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਹੈ ਔਰ ਅਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਰਕਾਵਟ ਸੀ ਕਿ ਮੁਰੱਬੇਬੰਦੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਮੁਰਬੇਬੰਦੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਉਥੇ ਉਥੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੰਬਰਦਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਗਿਰਦਾਵਰੀਆਂ ਕਰਵਾਉਣ ਔਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੁਜ਼ਾਰਾ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਪਟਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਔਰ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਹਿਬ ਬਤਾਏਗਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਸ ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਸਰਦਾਰ ਜਸਦੇਵ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਦੋ ਗਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ acquisitions ਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲਖਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ public purpose ਲਈ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ ਮਗਰ ਉਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ compensation ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਮਾਮਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲਖਾਂ mutations ਦੀ ਬਾਤ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਏਥੇ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਬਣਨੇ ਹਨ, ਨਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਬਣਨੀਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Government ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜੇਕਰ ਦੇਰ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵਕਤ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ mutations ਵੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਡੇਢ ਸਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ F.C. ਨੂੰ ਇਸਦਾ incharge ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ incharge ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਦੋ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕਰੋੜ ਦੇ ਮੁਆਵਜ਼ੇ

ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ $\frac{3}{4}$ mutations ਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਦੇਰੀ ਲਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਰਚ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। 10 ਲਖ ਰੁਪਿਆ interest ਦਾ ਵੀ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਈ ਹੈ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਮੁਆਮਲਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਭਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਾਲੇ ਵਿਚ adjust ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਫਿਰ cash ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੂਸਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ disputed ਇੰਤਕਾਲ S.O. ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ S.O. ਕੋਲ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਕਾਫੀ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਇਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ consolidation ਦੀ ਥਾਂ S.O. ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਕੀ ਦੇ ਰਕਬੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ S.D.O. ਨੂੰ disputed ਇੰਤਕਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਨਹਿਰੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸੇਮ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ standardisation ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੁਲ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ depreciated value ਗਿਣੀ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ deteriorate ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਇਦਾ ਹੀ ਚਲੇਗਾ ਕਿ ਸਨ 1953 ਵਾਲਾ ਮੁਲ ਪਾਉਣਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ depreciation ਲਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹਜਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਨਹਿਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਵੇਂ tube-wells ਲਗੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲ ਵਧੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ standardisation ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਘਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਜੋ ਆਰੰਭ ਦਾ ਕਾਇਦਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 1953 ਦੀ reference ਨਾਲ ਮੁਲ ਪੈਣਾ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਾਇਦਾ ਅਗੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸੇ ਤੇ ਹੀ ਅਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚੀਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਮਾਲਕਾਂ ਤੇ ceiling ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ lease ਤੇ ceiling ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਹੋਈ। ਦਰ ਅਸਲ ceiling ਉਸ ਉਪਰ ਵੀ ਹੈ। ਮੁਜ਼ਾਰਾ ਭਾਵੇਂ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਹਿਸਾ ਵੰਡ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਮੁਜ਼ਾਰਾ ਹੈ ਉਹ ਮੁਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਤਸੱਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ceiling ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਢਿਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਢਿਲ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਢਿਲ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵਸੂਲੀ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਕਤ ਜੋ ਵਸੂਲੀ ਅਸੀਂ ਤਕਾਵੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ 10 ਕਰੋੜ 11 ਲਖ 4 ਹਜ਼ਾਰ 337 ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਿਰਫ 3 ਕਰੋੜ 34 ਲਖ 9 ਹਜ਼ਾਰ 79 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਤਕਾਵੀ ਹੀ ਹੈ ਜੋ due ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਅਦਾਇਗੀ ਜਿਸਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਕਮ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈ ਗਏ, floods ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਵਸੂਲੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਿਤਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਉਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਰਲਾ ਟੈਕਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜ਼ੇਰੇ ਗੌਰ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਵੀ ਜ਼ੇਰੇ ਗੌਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਹਨ ਉਹ ਸਾਡੇ notice ਵਿਚ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। (*cheers*)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,71,66,100 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under the head 79—EXPENDITURE OF NEW CAPITAL OF PUNJAB AT CHANDIGARH.

The motion was carried.

DEMAND No. 1

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is :—

That a sum not exceeding Rs 3,09,17,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 7—LAND REVENUE.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 10,38,39,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 85-A—CAPITAL OUTLAY ON SCHEMES OF GOVERNMENT TRADING.

The motion was carried.

DEMAND No. 23

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Rs 10.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Deputy Speaker said, "I think the Noes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Deputy Speaker after calling upon those Members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively, to rise in their places and on a count having been taken, declared that the motion was lost.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the demand be reduced by Re 1.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 3,27,74,950 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 50—CIVIL WORKS.

The motion was carried.

2·30 p.m.

Mr. Deputy Speaker : It is 2-30 p. m. and I will now apply the guillotine.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,55,37,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head CHARGES ON P.W.D. BUILDINGS AND ROADS—ESTABLISHMENT.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 6,69,71,300 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 81—CAPITAL ACCOUNT OF CIVIL WORKS OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 5,24,58,930 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 38—MEDICAL AND 39—PUBLIC HEALTH.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 32,51,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 8—STATE EXCISE DUTIES.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 6,41,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 9—STAMPS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,65,72,140 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 10—FOREST.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 3,08,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 11—REGISTRATION.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 57,05,520 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 12—TAXES ON VEHICLES—12-A—SALES TAX—13—OTHER TAXES AND DUTIES.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 55,16,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 27—ADMINISTRATION OF JUSTICE.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 67,26,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 28—JAILS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 2,23,570 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 36—SCIENTIFIC DEPARTMENTS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,18,97,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 41—ANIMAL HUSBANDRY.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,15,23,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 42—CO-OPERATION.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 37,53,860 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 47—MISCELLANEOUS DEPARTMENTS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,26,88,220 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 51-B—OTHER REVENUE EXPENDITURE CONNECTED WITH MULTIPURPOSE RIVER SCHEMES.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 91,23,500 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 54—FAMINE.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,95,82,020 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 54-B—PRIVY PURSES AND ALLOWANCES OF INDIAN RULERS—55—SUPERANNUATION ALLOWANCES AND PENSIONS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 97,59,800 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 56—STATIONERY AND PRINTING.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 20,00,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 64-C—PRE-PARTITION PAYMENTS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That sum not exceeding Rs 36,10,100 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 71—CAPITAL OUTLAY ON SCHEMES OF AGRICULTURAL IMPROVEMENT AND RESEARCH.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker: Question is—

That a sum not exceeding Rs 95,81,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 72—CAPITAL OUTLAY ON INDUSTRIAL DEVELOPMENT (OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT).

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 8,35,23,200 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 80-A—CAPITAL OUTLAY ON MULTI-PURPOSE RIVER SCHEMES.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 1,00,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 82—CAPITAL ACCOUNT OF OTHER STATE WORKS OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 14,02,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 82-A—CAPITAL OUTLAY ON RAIL ROAD CO-ORDINATION SCHEME OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 67,92,700 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 82-B—CAPITAL OUTLAY ON ROAD AND WATER TRANSPORT SCHEMES OUTSIDE THE REVENUE ACCOUNT.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That a sum not exceeding Rs 4,80,000 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head 83—PAYMENTS OF COMMUTED VALUE OF PENSIONS.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker: Question is—

That a sum not exceeding Rs 16,61,70,340 be granted to the Governor to defray the charges that will come in the course of payment for the year 1961-62, in respect of charges under head LOANS TO LOCAL FUNDS—PRIVATE PARTIES, ETC., AND LOANS TO GOVERNMENT SERVANTS.

The motion was carried.

2.33 p. m.

Mr. Deputy Speaker : The business for the day is over. The House stands adjourned till 2.00 p. m. on Monday, the 27th March, 1961.

(*The Sabha then adjourned till* 2.00 *p. m. on Monday, the 27th March,* 1961.)

APPENDIX

WRITTEN SPEECHES SUBMITTED BY CERTAIN MEMBERS ON THE DEMAND FOR EDUCATION FOR THE YEAR 1960-61 UNDER ORDERS * OF THE DEPUTY SPEAKER FOR BEING INCORPORATED IN THE PROCEEDINGS DATED THE 22ND MARCH 1961

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ (ਬਰਨਾਲਾ) : ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ, ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਏਕ ਪਰਚਾ, ਜੋ ਕਿ ਇਖਲਾਕ ਸੇ ਪਸਤ ਥਾ ਪਰ ਬੋਲਤੇ ਹੂਏ ਕਹਾ ਕਿ ਐਸੇ ਸਕੂਲੋਂ ਕੋ ਆਗ ਲਗਾ ਦੋ । ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਐਸੀ ਬਾਤੇਂ ਨਾ ਕਹੋ । ਸਕੂਲ ਏਕ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਮੁਤਬਰਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਂ ਭ੍ਰਾਤ੍ਰੂ ਬਰਦਾਰ ਵਿਦਿਆਲੰਕਾਰ, ਸਰਲਾ ਦੇਵੀ, ਕਪੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੈਸੇ ਸਾਹਿਬ ਅਪਨੇ ਸਟਾਫ਼ ਕੇ ਸਾਥ ਲਗੇ ਹੂਏ ਹੈਂ । ਇਸ ਮੰਦਰ ਮੇਂ ਨਏ ਨਏ ਦੀਏ ਚਰਾਗ਼ ਜਲਾ ਰਹੇ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਪਰ ਮੁਬਾਰਕ ਬਾਦ ਦੇਤਾ ਹੂੰ । ਮੇਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਯੇਹ ਹੈਂ । ਇਸ ਸੇ ਜੋ ਲੜਕੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਲੇਂਗੇ ਵਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਔਰ ਪੰਜਾਬ ਹੋਗਾ ।

(੧) ਆਗੇ ਕੋ ਨਏ ਕਾਲਜ ਦੇਹਾਤ ਮੇਂ ਖੋਲੇ ਜਾਏਂ ।

(੨) ਗੌਰਮੈਂਟ ਹਾਈ ਔਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਮੇਂ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਬਲਾਕ ਸਾਇੰਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਂ । ਦੇਹਾਤ ਕੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲੋਂ ਕੋ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬਨਾਇਆ ਜਾਏ ।

(੩) ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਮੇਂ ਸਿਰਫ ਤੀਨ ਸਕੂਲ take over ਕੀਏ ਗਏ ਹੈਂ—ਸੰਤ ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਮੂਮ, ਖਾਲਸਾ ਗਰਲਜ਼ ਸਕੂਲ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ ਔਰ ਏਕ ਔਰ ਸਕੂਲ ਹੀ ਲੀਏ ਗਏ ਹੈਂ । ਜਬ ਕਿ ਯਹ ਦੂਸਰੇ ਜ਼ਿਲਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਮੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮ ਹੈਂ । ਯਹ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਲਾ ਕੇ ਸਾਥ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ । ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਮੇਂ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਬਖਤਗੜ੍ਹ; ਗਰਲ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ, ਤਪਾ ਔਰ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ, ਖਾਨਪੁਰ ਕੋ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਏ । ਇਨ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਏ ਹੈਂ । ਇਨ ਕੋ ਗੌਰਮੈਂਟ ਲੇ ਲੇਵੇ ।

(੪) ਸੇਮ ਜ਼ਦਾ ਇਲਾਕੇ ਮੇਂ ਜਹਾਂ buildings ਗਿਰ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਦੇਹਾਤ ਵਾਲੇ ਦੋਬਾਰਾ ਇਨ ਕੋ ਨਹੀਂ ਬਨਾ ਸਕਤੇ ਹੈਂ, ਗੌਰਮੈਂਟ ਬਨਾਏ ।

ਜ਼ਿਲਾ ਸੰਗਰੂਰ ਮੇਂ ਔਰ ਸਕੂਲ upgrade ਕੀਏ ਜਾਏਂ । ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਕੀਏ ਹੈਂ ਛੀਨੀਵਾਲ ਖੁਰਦ, ਸੇਖਾ ਠੀਕਰੀਵਾਲ ਔਰ ਕਾਲਸਾਂ ਪਰਾਈਮਰੀ ਸਕੂਲ ਕੋ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਬਨਾਇਆ ਜਾਏ । ਕਈ ਸਕੂਲੋਂ ਮੇਂ teachers ਨਹੀਂ ਹੈਂ, ਵੁਹ ਲਗਾਏ ਜਾਏਂ । ਗੌਰਮੈਂਟ boys ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਗੌਰਮੈਂਟ ਗਰਲਜ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਬਰਨਾਲਾ ਕੀ buildings ਕੀ ਫੌਰਨ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀ ਜਾਏ ਔਰ ਗਰਲ ਸਕੂਲ ਕੋ ਦੋਬਾਰਾ ਬਨਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲੋਂ ਮੇਂ ਤਾਲੀਮ ਕਾ ਰੁਪਿਆ lapse ਹੋਤਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਯਹ ਬਹੁਤ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਹੈ । ਤਾਲੀਮ ਕਾ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ । ਬਰਨਾਲਾ ਕੇ

---

*NOTE. Please see page 44.

ਇਲਾਕਾ ਮੇਂ ਦਸ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਹੈ—ਭਦੌੜ, ਸ਼ਹਿਨਾ, ਬਖਤਗੜ੍ਹ, ਬਹੀਲਾ, ਦਧਾਹੂਰ, ਨਥੋਵਾਲ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਹੈਂ । ਇਨ ਕੇ ਸੈਂਟਰ ਮੇਂ ਏਕ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਾਲਿਜ ਬਨਾਇਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਸੇ ਅਸਲੀ ਮਾਅਨੋਂ ਮੇਂ ਦੇਹਾਤ ਕਾ ਹੀ ਏਕ ਕਾਲਿਜ ਬਨੇਗਾ । ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੋਂ ਮੈਂ ਨੇ ਸੰਧੂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਔਰ ਬਹੀਲਾ ਕੇ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਕੋ ਇਮਤਿਹਾਨ ਕਾ ਸੈਂਟਰ ਬਨਾਨੇ ਵਾਸਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀ । ਜੋ ਲੜਕੇ ਦੇਹਾਤ ਮੇਂ ਪੜ੍ਹਤੇ ਹੈ ਉਨ ਕੇ ਮਿਡਲ ਕੇ ਸੈਂਟਰ, ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਇਮਤਿਹਾਨ ਕੇ ਸੈਂਟਰ ਦੇਹਾਤ ਮੇਂ ਹੀਂ ਬਨਾਏ ਜਾਏਂ । ਬਖਤਗੜ੍ਹ ਕਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਖੇਤੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਨਮੂਨਾ ਕਾ Higher Secondary School ਬਨਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾ ਸੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਜਾਏ ।

ਅਭੀ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੋਂ ਮੇਂ Government Higher Secondary School ਅਮਰਗੜ੍ਹ, ਤਹਿਸੀਲ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਮੇਂ ਬਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਂ ਸਾਇੰਸ ਬਲਾਕ ਕੇ ਇਲਾਵਾ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਬਲਾਕ ਭੀ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ।

Sardar Bhag Singh (Raikot 'R') : The name of the Education Department is a misnomer in the present sense. The real name of the Department should be Literacy Department. Education, in the real sense means education in Engineering, Medical, Agriculture Science, Chemistry, Biology, etc. I would, therefore, recommend that the Education Department should be bifurcated into two different departments, namely, Literacy Department and Education Department.

The present mode of education can only lead us to produce still larger number of clerks and not real educated people. Education in old sense would also mean literacy in Punjabi or Hindi because these two languages have now been given an important place in the running of the administration up to district level. The spread of literacy without the spread of real education would only harm the national interests. A literate person considers himself to be fit only for Government service and he is rendered unfit for any service in the country side, in the hospitals, in the fields of agriculture, etc.

A separate Deputy Minister can also deal with this Department. Separate Minister of Education should only deal with higher education in the fields of technical and social sciences. The teachers in the present schools are ill-paid and they do not take the desired interest in the education of the students. An unfilled belly of a teacher is a sufficient proof to the fact that we are not doing our duty towards the builders of our nation from the base. Apart from spreading the tentacles of the Education Department to the farthest corners of the country, we should try to raise the pay of the teachers and provide them with living accommodation. If we go to the villages we find that many schools do not have buildings of their own and whatever schools have their buildings they are not fit for human habitation and the majority of the classes are held under the shade of trees or on the roofs. This state of the affairs should be treated as intolerable and the Government should do their utmost to get suitable buildings built for such schools with the co-operation of village Panchayats and other philanthropist organisations.

The Government should also pay their attention to the matter of indiscipline amongst the students, especially in the colleges. There has been dissatisfaction amongst the college students over the raising of the tuition

fee. I would like that there also two classes of students should be formed. One including those who can afford to pay more tuition fees than they have to pay today and the others should include poor students whose fees should be altogether remitted by the Government. It is seen that majority of the teachers today are under communal influence, and the teachers do not take any interest in giving the students any education in nationalism. The service of the nation should be kept in view over and above every thing else. But a teacher not building any nationalism but on the other hand building in narrow communal interests can not be entrusted with the future of the nation. And this is the field where communalism should be fought and killed for all times to come. It has come to my notice and I have noted it with pain that the scheduled castes students are not paid their scholarships in time. It is said that 'justice delayed in justice denied' and the students do get their scholarships only after the end of the financial year. By that time majority of them leave the schools and colleges and they are not conscious enough to get it as the procedure to get it is so dilatory that the students do not take the trouble of pursuing it.

Our Government should pay their attention to factionalism now prevailing in the University Senate. Our University has become hot bed of communal bickerings. The different groups opposing each other are quarrelling over petty matters and due to this dissatisfaction is spreading amongst the college teachers. Politicians are blamed for pursuing politics which harm the interests of the nation but these non-politicians, the so-called educationists are behaving in a worst manner.

I have to demand it from our Government that all the Primary Schools should be taken over by the Government. It has not been possible that such primary private schools should be given 100 per cent grants. The Government has taken over responsibility to give free and compulsory education to all the students. This is a great, bold and revolutionary step but this cannot be implemented unless and until all the schools are taken over by the Government. The schools in backward areas should be taken over immediately and no delay can be justified. The giving of free education to all the students up to 8th class and to girl students upto 9th class have reduced the quantum of favour which was due to the members of the scheduled castes and which was gladly given by the national Government. I would, therefore, demand that facilities to the scheduled castes to pursue their studies after leaving the schools in the field of Medical, Agriculture, Science, Engineering, etc., should be increased.

Lastly I would like to emphasize that sports must be made an additional subject in all the stages of education. Punjab has been leading all the States of the Union in this field. We are proud of it but when we compare our national record with that of the world we are not on the board rather. This is a painful affair. I would, therefore, request that steps should be taken to appoint teachers who are themselves good sportsmen in every school and college. A student who does not take interest in sports must lose some of his prestige and numbers otherwise we will be producing weaker educated persons in our schools.

13186 P.V.S.—350—22-11-61 C.P.and S,Pb. Chandigarh

Punjab Vidhan Sabha Debates

27th March, 1961

Vol. I - No. 25

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Monday, the 27th March, 1961

Price Rs. 7.70 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 25,
DATED THE 27TH MARCH, 1961

Read	*for*	*on page*	*line*
School	Scghool	(25)37	19th from below
Higher Secondary	Higher Seconday	(25)40	21st ,, ,,
Minister	Minisetr	(25)46	First
Fatehabad	Fetahabad	(25)46	14
Ram Singh Wala	Kam Singh Waal	(25)46	11th from below
Fatehgarh Churian	Fetahgarh Churian	(25)47	13th ,, ,,
Girls High School	Glrls High School	(25)52	S. No. 10, High Schools
Ludhiana	Ludhana	(25)56	S. No. 4, Higher Secondary
Tarsikka	Tasikka	(25)58	S. No. 33
recommend	recommed	(25)63	20
Villages	Village	(25)83	17
involved	nvolvee	(25)84	10
Civil	Cvil	(25)88	3rd from below
Ditto	Dtto	(25)89	S. No. 25
pleased	plased	(25)97	3
Gurdaspur	Gurdsspur	(25)107	S. No. 5
recommendation	crecommendation	(25)108	4
allowance	alowance	(25)108	14
3532	352	(25)108	26
Act	Acr	(25)110	12
रचाया	मचाया	(25)114	2
be	the	(25)115	4
Chief Minister	Chie Minister	(25)115	9
Mr. Speaker	Mr. Speaer	(25)121	6

I should	should	(25)123	2
Vidhan Sabha	Vidhan Saba	(25)124	Last
शुरू	शुरू	(25)128	6th from below
मैं	में	(25)131	10th ,, ,,
में	मैं	(25)132	15
न रहें	न रह रहें	(25)134	4th from below
documents	decuments	(25)139	6th ,, ,,
जाती हैं	जाती ह	(25)140	9th ,, ,,
Punjab	unjab	(25)148	Heading
छपी	छैपी	(25)152	12
opposition	oppasition	(25)155	11
ਹੁੰਦੀਆਂ	ਹੁੱਦੀਆਂ	(25)156	Last
ਖੁਦ	ਖੂਦ	(25)156	5
ਤੇ	ਤ	(25)158	20
ਹੁਣ	ਹਣ	(25)159	Last
ਬੋਲਣ	ਬਲਣ	(25)160	Last but one
ਬਾਰੇ	ਬਾਹੇ	(25)160	Last

PUNJAB VIDHAN SABHA

Monday, the 27th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh at 2.00 p.m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

STARRED QUESTIONS AND ANSWERS

TRIAL OF AKALIS IN DISTRICT JAIL, KAPURTHALA

*6539. **Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state the dates on which the Additional District Magistrate, Kapurthala was due to visit the District Jail, Kapurthala, in connection with the trial of cases of Akalis arrested during the Punjabi Suba Movement in the current year and the dates on which he actually visited the said Jail ?

Sardar Partap Singh Kairon : A statement containing the requisite information is laid on the Table.

Statement

Dates on which due to visit District Jail, Kapurthala		Dates on which he actually visited Jail
8th June, 1960	..	8th June, 1960
10th June, 1960	..	10th June, 1960
11th June, 1960	..	11th June, 1960
22nd June, 1960	..	22nd June, 1960
24th June, 1960	..	24th June, 1960
28th June, 1960	..	28th June, 1960
9th July, 1960	..	9th July, 1960
12th July, 1960	..	12th July, 1960
18th July, 1960	..	18th July, 1960
23rd July, 1960	..	23rd July, 1960
12th August, 1960	..	12th August, 1960
16th August, 1960	..	16th August, 1960
17th August, 1960	..	17th August, 1960
19th August, 1960	..	19th August, 1960
20th August, 1960	..	20th August, 1960
23rd August, 1960	..	23rd August, 1960
26th August, 1960	..	26th August, 1960
27th August, 1960	..	27th August, 1960
29th August, 1960	..	29th August, 1960
31st August, 1960	..	31st August, 1960
1st September, 1960	..	1st September, 1960
3rd September, 1960	..	3rd September, 1960
10th September, 1960	..	10th September, 1960
23rd September, 1960	..	23rd September, 1960
26th September, 1960	..	26th September, 1960
27th September, 1960	..	27th September, 1960
12th October, 1960	..	12th October, 1960
17th October, 1960	..	17th October, 1960
24th October, 1960	..	24th October, 1960
27th October, 1960	..	27th October, 1960
28th October, 1960	..	28th October, 1960

[Chief Minister]

Dates on which due to visit District Jail Kapurthala		Dates on which he actually visited Jail
4th November, 1960	..	4th November, 1960
8th November, 1960	..	8th November, 1960
11th November, 1960	..	11th November, 1960
12th November, 1960	..	12th November, 1960
16th November, 1960	..	16th November, 1960
21st November, 1960	..	21st November, 1960
25th November, 1960	..	25th November, 1960
5th December, 1960	..	5th December, 1960
6th December, 1960	..	6th December, 1960
7th December, 1960	..	7th December, 1960
9th December, 1960	..	9th December, 1960
20th December, 1960	..	20th December, 1960
21st December, 1960	..	21st December, 1960
23rd December, 1960	..	23rd December, 1960
2nd January, 1961	..	2nd January, 1961
5th January, 1961	..	5th January, 1961
6th January, 1961	..	6th January, 1961
18th January, 1961	..	18th January, 1961
19th January, 1961	..	19th January, 1961
1st February, 1961	..	1st February, 1961

LAND IN VILLAGE DABA, DISTRICT LUDHIANA, IN POSSESSION OF MILITARY

***6836. Sardar Ram Dayal Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether it is a fact that a major portion of the land of village Daba, tehsil and district Ludhiana, is in Military possession ; if so, since when ;

(b) the terms on which the said land was obtained by the Government from the land owners for the purposes of the Military and the date up to which the land owners have been paid the rent etc. of this land ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) 177.66 acres out of 763 acres of land is in the possession of the Military since Kharif, 1950.

(b) The land in question was requisitioned in March, 1950, but subsequently released. At present the land is under military occupation on hire at an annual rental of Rs 7,579. The land owners have been paid rent upto and for the year 1959-60.

SURPLUS AREA IN THE STATE AND ITS ALLOTMENT

***6818. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) the total area, district-wise, so far declared as "surplus area" in the State ;

(b) whether the surplus area referred to above has been allotted; if so, the names of persons, tehsil-wise, to whom it has been allotted ;

(c) the criteria kept in view while making the said allotment together with the designation of the authority which is competent to allot such surplus areas ?

Shri Mohan Lal (Minister for Industries and Local Government): (a) A statement is placed on the Table of the House. (Annexure "A").

(b) *Part First.*—Yes ; a part of the surplus area has since been allotted.

Part Second.—A list containing the requisite information is placed on the Table of the House. (Annexure B).

(c) *Part First.*—The criteria kept in view while making the allotment of surplus area are given in—

(i) Section 10 of the Punjab Security of Land Tenures Act, 1953 and Rules 13 to 20 of the Punjab Security of Land Tenures Rules, 1956, as amended, in so far as erstwhile Punjab area is concerned.

(ii) Section 32-J of the Pepsu Tenancy and Agricultural Lands Act, 1955 and the Utilization of Surplus Area Scheme, 1960, is so far as erstwhile Pepsu area is concerned.

The copies of the said Acts, Rules and the Scheme are available in the Library of the Punjab Vidhan Sabha.

Part Second.—The authority competent to allot surplus area is the "Circle Revenue Officers" in erstwhile Punjab area and the "prescribed authority" in the Pepsu area. These authorities have been defined in Rule 2(ii) of the Punjab Security of Land Tenures Rules, 1956, and clause 2(1)(e) of the Utilization of Surplus Area Scheme, 1960, mentioned in Part first above.

ANNEXURE A

Serial No.	Name of the district	Total area, districtwise, so far declared as "surplus area" in the State (upto the end of February, 1961)
		Standard Acres
1	Hissar	20,478
2	Rohtak	16,664
3	Gurgaon	10,912
4	Karnal	37,149
5	Ambala	9,877
6	Simla	..
7	Kangra	7,220
8	Hoshiarpur	4,095

[Minister for Industries]

Serial No	Name of the district	Total area, districtwise so far declared as "surplus area" in the State (up to the end of February, 1961.
		Standard Acres
9	Jullundur	5,795
10	Ludhiana	5,562
11	Ferozepur	54,890
12	Amritsar	22,675
13	Gurdaspur	10,505
14	Lahaul and Spiti	..
15	Patiala	3,718
16	Sangrur	5,360
17	Bhatinda	11,375
18	Mohindergarh	1,185
19	Kapurthala	1,515
	Total	2,28,975

ANNEXURE 'B'

AMBALA DIVISION

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Hissar District	..	Rohtak Tehsil	Shri Sohar
Ambala District	..		Shri Chhotu
Simla District	..		Shri Dewana
Rohtak District			Shri Ram Mehar
Jhajjar Tehsil	Shri Sultan		Shri Chhelu
	Shri Nand Lal		Shri Sardara
	Shri Ram Rakha		Shri Dhari
	Shri Sardara	Gohana Tehsil	Shri Bhartu
	Shri Ratia		Shri Jit Singh
	Shri Lial		Shri Dewana
			Shri Ram Piara
	Shri Sanwal		Shri Ram Ditta
	Shri Gila		Shri Sohlu
			Shri Kahnu
	Shri Sardara, son of RamDial		Shri Isher
	Shri Daya Ram		Shri Raja Ram
		Sonepat Tehsil	..

Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted— surplus area	Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted surplus area
	Gurgaon District	Gurgaon Tehsil—*contd,*	
Gurgaon Tehsil	Shri Sis Ram		Shri Rishal
	Shri Mange		Shri Laxm Chand
	Shri Bhagwana		Shri Ram Sarup, son of Kishan Sahai
	Shri Lacchu		Shri Des Raj
	Shri Behala		Shri Bhikhan
	Shri Mohan Lal		Shri Parshadi
	Shri Chandan		Shri Hariya
	Shri Niranjan Singh		Shri Bhagmal
	Shri Harchanda		Shri Ram Phal
	Shri Nawal Singh		Shri Lakhi Ram
	Shri Nathu		Shri Surji
	Shri Ram Lal		Shri Rati Ram
	Shri Ramji Lal		Shri Rikha
	Shri Ram Lal		Shri Gajraj Singh
	Shri Lakhpat		Shri Bhup Singh
	Shri Hem Raj		Shri Maman
	Shri Ram Saroop, son of Ishar		Shri Kishan Lal
	Shri Rishal Singh		Shri Hari Ram
	Shri Khub Ram		Shri Shej Ram
	Shri Phusa		Shri Chotai Lal
	Shri Hazari		Shri Shadi
	Shri Gurdial		Shri Het Ram
	Shri Tulla Ram		Shri Kirpa
	Shri Ram Singh		Shri Amin Lal
	Shri Nathu Ram		Shri Nihal
	Shri Dani		Shri Kharga
	Shri Udmi		Shri Kishan Lal
	Shri Duli Chand		Shri Bhuru
	Shri Bansi Singh		Shri Jhabru
	Shri Mam Chand		Shri Ram Parshad
	Shri Ram Parshad		Shri Dhania
	Shri Harlal		Shri Hazari
			Shri Bharat Singh
			Shri Amin Chand

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted surplus area
Rewari Tehsil	Shri Lehari	Rewari Tehsil—*contd.*	Shri Sri Chand
	Shri Bula		Shri Balu
	Shri Bhajan		Shri Ramji Lal
	Shri Budh Ram		Shri Umrao
	Shri Rachhpal		Shri Dev Dutt
	Shri Umrao		Shri Ramji Lal, son of Chhaju
	Shri Chunna		Shri Chunna
	Shri Bed Nath		Shri Moola
	Shri Budha		Shri Ramji Lal, son of Asa
	Shri Sukha		Shri Radha Kishan
	Shri Udia		Shri Hari Singh
	Shri Mansa		Shri Kanahiya
	Shri Ganeshi		Shri Ramjit
	Shri Ram Parshad		Shri Budar
	Shri Brij Lal		Shri Bhiwan
	Shri Ram Sukh		Shri Bulu
	Shri Bhiwan		Shri Hujjam
	Shri Bansi		Shri Gahar
	Shri Sunda		Shri Jhabar
	Shri Shiv Charan		Shri Jagta
	Shri Pahlad		Shri Jai Ram
	Shri Jawahar		Shri Jagmal
	Shri Amar Singh		Shri Ram Chander
	Shri Tota		Shri Beharma, son of Tirkha
	Shri Maman		Shri Behram, son of Salag
	Shri Ramji Lal		Shri Umrao Singh
	Shri Mool Chand		Shri Dev Dutt
	Shri Ramji Lal		Shri Siria
	Shri Sultan		

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
R ewari Tehsil—*concld.*			
	Shri Indar	Nuh Tehsil ..	Shri Jhaggar
	Shri Chander		Shri Qabir Ahmad
	Shri Ram Narain		Shri Devi Sahai
	Shri Dharam Chand		Shri Hussaina
	Shri Behari		Shri Rozdar
	Shri Chander		Shri Rahim
	Shri Harphool		Shri Mawasi
	Shri Tulla		Shri Khechera
	Shri Mam Chand		Shri Piare
	Shri Ramji Lall		Shri Hashmal
	Shri Pania		Shri Khem
	Shri Chander Bhan		Shri Roop Singh
	Shri Makhan		Shri Sugra
	Shri Budha Ram		Shri Zain Khan
	Shri Bal Kishan		Shri Pittal
	Shri Jai Kishan		Shri Jhangi
	Shri Umrao, son of Nanga		Shri Jumma Khan
	Shri Umrao, Hukma, Sita, sons of Ram Karan		Shri Sumera
			Shri Kallu
	Shri Nanga		Shri Kamru
	Shri Teja		Shri Samman
	Shri Mansukh		Shri Balan
	Shri Net		Shri Chak Mal
	Shri Parbhati		Shri Dalmir
	Shri Chandgi		Shri Raj Khan
	Shri Nanag Ram		Shri Nanhe Khan
	Shri Dina		Shri Mehbub
	Shri Kalia		Shri Mwashi
	Shri Ram Chander		Shri Kallan
	Shri Behram		Shri Suleman

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Nuh Tehsil—*contd.*	Shri Chhote	Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd.*	Shri Shimlu
	Shri Mawasi, Kachera son of Rajan		Shri Ilahi Bux
	Shri Khem		Shri Bure Khan
	Shri Piare		Shri Magtu
	Shri Dalmir		Shri Ram Sahai
	Shri Zabar Khan		Shri Tulsi
	Shri Idris		Shri Sis
	Shri Sardar		Shri Johru
	Shri Parma		Shri Safeda
	Shri Lila		Shri Jai Narain
	Shri Bhondu		Shri Mula
	Shri Sohan Lal		Shri Chote
Ferozepur-Jhirka Tehsil	Shri Safed Khan		Shri Maida
	Shri Kallu		Shri Sukha
	Shri Chahat		Shri Umrao
	Shri Shiv Ram		Shri Piare
	Shri Ibrahim		Shri Lakhi
	Shri Amrit		Shri Hari Singh
	Shri Abdul Sitar		Shri Sanu
	Shri Abdul Rahim		Shri Mohru
	Shri Abdul Kuar		Shri Ghamandi
	Shri Abdul		Shri Chandra
	Shri Mir Khan		Shri Kalwa
	Shri Umed		Shri Dalpat
	Shri Khushi Khan		Shri Safed
	Shri Imam Khan		Shri Sumeru
	Shri Balla		Shri Dale
	Shri Chav Khan		Shri Sohan Lal
	Shri Parman		Shri Kaptan
	Shri Juma		Shri Lakhpat

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Ferozepur-Jhirka Tehsil—*contd.*	Shri Jagrup	Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd*	Shri Jhagar
	Shri Bare Khan		Shri Moji
	Shri Fazar Khan		Shri Ghisa
	Shri Malu		Shri Mohan Lal
	Shri Dhaula		Shri Dil Sher
	Shri Ghisa		Shri Rupan
	Shri Jhagar		Shri Kanwar Khan
	Shri Arjan		Shri Safed Khan
	Shri Mehar Singh		Shri Kalu
	Shri Chutan		Shri Karim Khan
	Shri Sher Khan		Shri Rura
	Shri Wazir Khan		Shri Karim Bux
	Shri Udan		Shri Sule Khan
	Shri Ishab		Shri Dhaula
	Shri Dhandar		Shri Pem Raj
	Shri Rahimu-udin		Shri Rupan
	Shri Habibul Rehman		Shri Daud
	Shri Murad		Shri Sugra
	Shri Chandar Khan		Shri Chander
	Shri Sultan		Shri Majid
	Shri Chao Khan		Shri Rasula
	Shri Imrit		Shri Rup Lal
	Shri Mamla		Shri Sule Man
	Shri Mohru		Shri Roshan
	Shri Bhikari		Shri Jhagar
	Shri Inder		Shri Roshan, son of Pran Sahai
	Shri Kokla		Shri Roshan, son of Simla
	Shri Gunga		Shri Sultan, son of Chutan
	Shri Man Singh		
	Shri Shitab		Shri Makbul

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd.*	Shri Sukha	Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd.*	Shri Chand Khan
	Shri Umrao		Shri Chuna
	Shri Ram Sahai		Shri Sultan
	Shri Lachhi		Shri Mindu
	Shri Dhopu		Shri Ibrahim
	Shri Dan Singh		Shri Maman
	Shri Bhure Khan		Shri Rustam , son of Mam Chand
	Shri Nur Shah		Shri Budhi
	Shri Mamla		Shri Chahat
	Shri Nathu		Shri Hira Singh
	Shri Umed Khan		Shri Shimru
	Shri Rasula, son of Gaman		Shri Gokal
	Shri Moji		Shri Malla
	Shri Tundal		Shri Kale Khan
	Shri Ghutan		Shri Dalel
	Shri Nur Shah		Shri Mohan Lal
	Shri Hashmal		Shri Rahim Khan
	Shri Mukhu		Shri Yad Ram
	Shri Bhure Khan		Shri Rehman
	Shri Rasula		Shri Safeda
	Shri Suleman		Shri Bhulu
	Shri Salig Ram		Shri Kale Khan
	Shri Pem Raj		Shri Chandu
	Shri Bhagu		Shri Salim
	Shri Imam Bux		Shri Nawal Khan
	Shri Handa		Shri Mamrej
	Shri Dhan Singh		Shri Mamla
	Shri Sawan		Shri Gapchu
	Shri Sukha		Shri Dau Singh

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd*	Shri Ladhu	Ferozepur Jhirka —*contd*	Shri Mangal
	Shri Bhambal		Shri Nawaz Khan
	Shri Sumer		Shri Shamila
	Shri Chander		Shri Kateru
	Shri Khadu		Shri Nathu
	Shri Dhaula		Shri Paltu
	Shri Budh Singh		Shri Rehmat
	Shri Kanwal Khan		Shri Nawaz Khan, son of Piru
	Shri Andhu		Shri Jodhi
	Shri Juma		Shri Bhura
	Shri Jagan Nath		Shri Chand Khan
	Shri Allah Din		Shri Manu
	Shri Nathe Khan		Shri Ghosi
	Shri Mangli		Shri Budha, son of Dilmor
	Shri Ram Phal		Shri Gutia
	Shri Jhar Khan		Shri Budh Singh
	Shri Khilu		Shri Gopal
	Shri Bhola		Shri Rahmat
	Shri Man Sukh		Shri Mani
	Shri Mohan Lal		Shri Bhupat
	Shri Kanhya		Shri Mangal
	Shri Sujan Khan		Shri Ram Singh
	Shri Rehamat		Shri Kanhya
	Shri Salim		Shri Ismail
	Shri Badlu		Shri Chittar
	Shri Budh Singh		Shri Nawaz Khan
	Shri Asar Khan		Shri Jain Khan
	Shri Nazir Khan		Shri Alag Khan
	Shri Chote Khan		Shri Nawad
	Shrimati Amiri		Shri Ramzan
	Shri Husaina		

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd*	Shri Nathu		Shri Jai Sukh
	Shr i Mawashi		Shri Zahuru
	Shri Lal Dia		Shri Bhagwana
	Shri Majid Khan		Shri Husaina
	Shri Nasib Khan		Shri Tula
	Shri Badlu		Shri Husaina, son of Lalpanda
	Shri Jag Mal		Shri Umrao, son of Moti
	Shri Munshi		Shri Budha
	Shri Fatu		Shri Mamla, son of Gabda
	Shri Sadhu		Shri Kuna
	Shri Mamraj		Shri Yusaf
	Shri Aiwaz		Shri Ramzani
	Shri Mamli		Shri Badlu
	Shri Ghosi		Shri Jagmal
	Shri Munshi, son of Aiwaz		Shri Kala
	Shri Lala		Shri Mano
	Shri Bodla		Shri Hukam Alla
	Shri Habib Ula		Shri Bhure Khan
	Shri Nasib Khan		Shri Babuti
	Shri Bhag Mal		Shri Panna
	Shri Sampat		Shri Lalman
	Shri Majid		Shri Chandan Ram
	Shri Chote Khan		Shri Shitab
	Shri Mamla		Shri Kanhya
	Shri Budhi		Shri Rahim Bux
	Shri Gunga, son of Bhapu		Shri Batera
	Shri Shadi		Shri Maluka
	Shri Surjita		Shri Shadi Khan
	Shri Jugla		Shri Budhi
	Shri Dalu		Shri Shadi

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Ferozepur Jhirka Tehsil—*contd*	Shri Rehmat		Shri Sidhu Ram
	Shri Chittar		Shri Hotu Ram
	Shri Kanwal Chand		Shri Isa
	Shri Ram Sarup		Shri Sumer Khan
	Shri Alla Din		Shri Zahuru
	Shri Jasmal		Shri Ibrahim
	Shri Ganga Sahai		Shri Kapura
	Shri Kapura		Shri Aidal
	Shri Dhunda		Shri Kishan Lal
	Shri Bhajan		Shri Umrao
	Shri Ishaq		Shri Har Lal
	Shri Gore Khan		Shri Surjan
	Shri Bazida		Shri Nur Mohd
	Shri Suraj Mal		Shri Mula
	Shri Budh Singh		Shri Bhond Alli
	Shri Natha		Shri Chote Khan
	Shri Imam Khan		Shri Parbhati
	Shri Mehtab Khan		Shri Piare
	Shri Bona		Shri Nanuh
	Shri Budhri		Shri Hashmal
	Shri Inayat		Shri Kesar
	Shri Chote Khan		Shri Mohar Khan
	Shri Jagmal		Shri Chandru
	Shri Lila		Shri Ghosan
	Shri Fattan		Shri Juma
	Shri Nawaz Khan		Shri Nihal
	Shri Sham Lal		Shri Gyani
	Shri Bhikan		Shri Bahadur
	Shri Hansa		Shri Murad
	Shri Lorinda Ram		Shri Anwar
	Shri Makola		Shri Yasin
	Shri Amin		Shri Hira Lal

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottee to whom surplus land has been allotted
Palwal Tehsil ..	Shri Ghasita	Palwal Tehsil—*contd*	Shri Devi Shaya
	Shri Hukmi		Shri Amar Singh
	Shri Nalwant		Shri Deep Chand
	Shri Jagni		Shri Amar Singh
	Shri Nanga		Shri Rattan
	Shri Shib Charan		Shri Tota
	Shri Siri Chand		Shri Bhula
	Shri Bhajan Lal		Shri Murli
	Shri Gokla		Shri Kare
	Shri Gokla		Shri Bhartu
	Shri Goli		Shri Harya
	Shri Ram Singh		Shri Mahah Ram
	Shri Ami Chand		Shri Bhucha
	Shri Rattan Singh, son of Khechru		Shri Rattan Lal
	Shri Dharama, son of Khechru		Shri Bhalak Ram
	Shri Karim Bux		Shri Chandi
	Shri Ummed Khan		Shri Ram Shander
	Shri Zahaz Khan		Shri Mohar Singh
	Shri Deep Chand		Shri Tej Ram
	Shri Kishan Lal		Shri Narain Singh
	Shri Meha Ram		Shri Giasi
	Shri Tundan		Shri Bade
	Shri Amar Singh		Shri Dileep
	Shri Bhade		Shri Mehar Chand
	Shri Charanji		Shri Charanji
	Shri Bhaley		Shri Raghbir Dyal
	Shri Bhoop Singh		Shri Rattna
	Shri Ramji Lal		Shri Ude Singh
	Shri Moti Ram		Shri Bansi
	Shri Harchandi		Shri Ladha Ram

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Palwal Tehsil—*contd*	Shri Moharr Ram	Palwal Tehsil—*contd*	Shri Balik
	Shri Bhele		Shri Puran Chand
	Shri Ratti Ram		Shri Govind Ram
	Shri Teka		Shri Padam Singh
	Shri Ram Chander		Shri Gusi
	Shri Ram Phal		Shri Ramji Lal
	Shri Nathi, son of Kewal		Shri Bishan Singh
	Shri Nathi, son of Dhunder		Shri Imrit
	Shri Giasi		Shri Ruji
	Shri Raj Mal		Shri Chanda Lal
	Shri Kishan Chand		Shri Mam Singh
	Shri Net Ram		Shri Mohara
	Shri Hukmi		Shri Jisukh
	Shri Kere		Shri Ram Lal
	Shri Govind Ram		Shri Kalwal
	Shri Mohan		Shri Mangal
	Shri Kishan Lal		Shri Mohan Lal
	Shri Kishan Singh		Shri Hera Lal
	Shri Man Singh		Shri Mahah Singh
	Shri Dalu		Shri Khanah
	Shri Shuttun		Shri Hansa
	Shri Kishan Singh		Shri Nanka
	Shri Toti		Shri Sohan Lal
	Shri Roup Lal		Shri Ude Ram
	Shri Gurji		Shri Ganga
	Shri Parshadi		Shri Ram Singh
	Shri Cheti		Shri Bhulay
	Shri Duli		Shri Chitteria Shite
	Shri Rattan		Shri Puran
	Shri Jande		Shri Bhajni
	Shri Bhikan		Shri Narain Singh

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Palwal Tehsil—*contd*	Shri Tola Ram	Palwal Tehsil—*contd*	Shri Udda
	Shri Deep Chand		Shri Sin[illegible]ram
	Shri Hukmi		Shri Boora
	Shri Ram Singh		Shri Girdhari
	Shri Roupi		Shri Jai Kishan
	Shri Mohab Lal		Shri Kishore Singh
	Shri Sinwalia		Shri Roshan
	Shri Har Lal		Shri Sohan Lal
	Shri Nathi		Shri Siri Chand, son of Chajan Shyam
	Shri Duley Ram		Shri Siya Ram, son of Chajan Shyam
	Shri Murley		Shri Deep Chand, son of Chajan Shyam
	Shri Sukhi Ram		Shri Lekha, son of Ishwar
	Shri Bhattan		Shri Jai Lal, son of Ishwar
	Shri Manphula		Shri Dhanna, son of Ishwar
	Shri Doji		Shri Kanhaya, son of Ishwar
	Shri Harjas		Shri Braham Datt, son of Amin Chand
	Shri Ganga Dhar		Shri Kishan Datt, son of Amin Chand
	Shri Mula		Shri Chander Datt, son of Amin Chand
	Shri Ram Dyal		Shri Sukhi Ram
	Shri Sinwalia		Shri Chander, son of Jodh Singh
	Shri Asi mKhan		Shri Heti
	Shri Davi Ram		Shri Fateh Ram, son of Rambhula
	Shri Giasan		Shri Lekhi, son of Rambhula
	Shri Mase		Shri Pirbhu, son of Ram bhula
	Shri Chatr		Shri Nathi
	Shri Khubi		
	Shri Har Chandi		
	Shri Bucha		
	Shri Soni		
	Shri Mamman		
	Shri Chote, son of Mam Raj		

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Palwal Tehsil—*contd*	Shri Dhanna	Palwal Tehsil—*contd*	Shri Sianwlia
	Shri Bhure, son of Tofa		Shri Hans Raj
	Shri Khema		Shri Ram Dayal
	Shri Ganeshi		Shri Chandi
	Shri Sanwalia, son of Bhura		Shri Balbir
	Shri Budha, son of Bhura		Shri Dilsukh
	Shri Mangal, son of Bhura		Shri Jai Lal, son of Jug Lal
	Shri Surji		Shri Bhikan
	Shri Karkali		Shri Mangli
	Shri Ram Phal		Shri Roop Ram
	Shri Sonehri		Shri Mehai Pal
	Shri Budha		Shri Rattan Lal
	Shri Khem Chand		Shri Ratti Ram, son of Ram Dayal
	Shri Ram Dayal		Shri Kham, son of Aura
	Shri Ari Mal		Shri Jai Ram, son of Aura
	Shri Neat Ram		Shri Jai
	Shri Shotee Lal		Shri Jai Lal, son of Puran
	Shri Udhe		Shri Nathi, son of Puran
	Shri Bhag Mal, son of Tek Chand		Shri Ram Jivin
	Shri Bhag Mal, son of Jogi Ram		Shri Chura
	Shri Sohan Pal		Shri Mangli
	Shri Siri Chand		Shri Chand Singh
	Shri Chandan		Shri Kalu
	Shri Kalwant		Shri Raghbir
	Shri Puran		Shri Puran
	Shri Shiteer		Shri Shri Chand
	Shri Shargam		Shri Balwant
	Shri Amar Datta		Shri Sukhi
	Shri Rup Lal		Shri Rumal
			Shri Chandan
			Shri Nanka

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees whom surplus land has been allotted
Palwal Tehsil—*contd.*	Shri Daya Chand	Palwal Tehsil—*contd.*	Shri Khazan
	Shri Herchandi		Shri Bhaju
	Shri Budha		Shrimati Prem Wati
	Shri Hussan		Shri Balak Ram
	Shri Hari Dass		Shri Parshadi
	Shri Ghatoli		Shri Debi Sahai
	Shri Sohan Lal		Shri Jhande
	Shri Khushi Ram		Shri Ude
	Shri Ramji Lal		Shri Amar Singh
	Shri Budha		Shri Khazami, son of Bhura
	Shri Hari Dass		Shri Bhaju
	Shri Gobind	Ballabgarh Tehsil	Shri Amra
	Shri Siri Ram		Shri Meharban
	Shri Puran		Shri Chandan
	Shri Khem, son of Arora		Shri Nathu
	Shri Amar Singh		Shri Mangal Singh
	Shri Bhugni		Shri Karan Singh
	Shri Khubi, son of Chaijan		Shri Charan Singh
	Shri Harchand, son of Chajjan		Shri Charna
	Shri Lekhi		Shri Bhagwana
	Shri Amar Singh, son of Ganeshi		Shri Ram Sarup
	Shri Bhukan		Shri Mohan Lal
	Shri Puran		Shri Sohan
	Shri Tundan		Shri Nethi Ram
	Shri Kara		Shri Ram Lal
	Shri Bhartu		Shri Ramji Lal
	Shri Deep Chand		Shri Ram Sarup
	Shri Amar Singh		Shri Babu Lal
	Shri Durjan		Shri Mahabir
	Shrimati Prem Wati		Shri Rajbir
			Shri Mool Chand

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottee to whom surplus land has been allotted
	Ballabgarh Tehsil—*concld*		
	Shri Shiv Dan		Shri Shib Charan
	Shri Khacheru		Shri Tej Ram
	Shri Khazan		Shri Ari Mal
	Shri Sohan		Shri Mohan Lal
	Shri Rup Chand		Shri Khillu
	Shri Lekh Raj		Shri Chandi
	Shri Des Raj		Shri Maleh
	Shri Raj Pal		Shri Dal Chand
	Shri Beg Raj		Shri Munshi Lal
	Shri Peare Lal		Shri Shama
	Shri Lakhmi		Shri Budha
	Shri Shib Charan		Shri Shadi
	Shri Rattan Singh		Shri Mandu
	Shri Mawashi		Shri Nannu
	Shri Surjit Singh		Shri Samrat
	Shri Suggan		Shri Kale
	Shri Radhe		Shri Khacheru
	Shri Natholi	..	Shri Bhag Singh
	Shri Lekh Raj		Shri Harkishan
	Shri Makkan Lal		Shri Shiv Dayal
	Shri Thakarya		Shri Moti
	Shri Shakur		Shri Sidhu Ram
	Shri Lachhman Singh		Shri Rachhpal
	Shri Sobha Ram		Shri Chhote Lal
	Shri Shiban		Shri Mufti
	Shri Harchan		Shri Yad Ram
	Shri Shiva		Shri Roshan
	Karnal District		
Tehsil Karnal ..	Shri Siri Chand		Shri Saroopa
	Shri Surta		Shri Billoo
	Shri Jai Bhagwan		Shri Antoo

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees to whom surplus land has been allotted
Karnal Tehsil—*contd*		Karnal Tehsil—*concld.*	
	Shri Mooni		Shri Ram Singh
	Shri Gainda		Shri Randhir Singh
	Shri Prabhu		Shri Raghbir Singh
	Shri Lalu		Shri Ram Chand
	Shri Kanshi		Shri Ishwar Singh
	Shri Hargolal		Shri Dharam Singh
	Shri Patia		Shri Ranjit Singh
	Shri Dharma		Shri Rattan Singh
	Shri Ratia		Shri Man Singh
	Shrimati Mangli		Shri Ram Dia
	Shri Ram Chand		Shri Matu
	Shri Sadhu		Shri Dara Kalan Thanesar
	Shri Banarsi	Kaithal Tehsil	Shri Tahla Ram
	Shri Prabha		Shri Chandi Ram
	Shri Rasala		Shri Khan Chand
	Shri Sher Singh		Shri Lakhi Ram
	Shri Matoo		Shri Kewal Chand
	Shri Sadhu Ram		Shri Ramji
	Shri Bol Chand		
	Shri Sanghram		Shri Hari Chand
	Shri Chhaju		Shri Ishar Dass
	Shri Mooloo		Shri Chandu Ram
	Shri Ram Kishan		Shri Hargobind
	Shri Sadha Ram		Shri Atma Ram
	Shri Pars Ram		Shri Gobind Ram
	Shri Nauta		Shri Khatu Ram
	Shri Munshi		Shri Chandu Ram
	Shri Baroo		Shri Sunder Dass

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
	Jullundur District	Nawanshahr Tehsil—*concld*	
			Shri Banta Singh
Nawanshah r.. Tehsil	Shri Udham Singh		Shri Bhagat Singh
	Shri Gurbux Singh		Shri Amar Singh
	Shri Gurdit Singh		Shri Ram Kishan
	Shri Assa Singh		Shri Lachhman
	Shri Darshan Singh		Shri Baboo
	Shri Babu		Shri Batna
	Shri Bhim Chand		Shri Nasib Chand
	Shri Buta Singh		Shri Milkhi
	Shri Gurdev Singh		Shri Sarn
	Shri Bhiya		Shri Sadhu
	Shri Chajju Ram		Shri Nathu
	Shri Ganga Ram		Shri Mayya
	Shri Sant Ram		Shri Bhiya, son of Chander
	Shri Amrik Singh	Nakodar Tehsil ..	Shri Dass, son of Bela
	Shri Piara Singh		Shri Chanan Singh
	Shri Harbhajan Singh		Shri Ruldu
	Shri Satnam Singh		Shri Dass, son of Gokal
	Shri Karma		Shri Sant Ram
	Shri Gurmit Singh		Shri Sarin Singh
	Shri Meet		Shri Banta
	Shri Gulzara Singh		Shri Santa Singh
	Shri Siba		Shri Amar Singh
	Shri Bhagat Singh		Shri Shiv Singh
	Shri Parma Nand		Shri Babu Ram
	Shri Beant Singh		Shri Siri Ram
	Shri Sisu		Shri Banta Singh, son of Hardit Singh
	Shri Bagga		Shri Banta Singh, son of Deva Singh
	Shri Mula		

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Nakodar Tehsil—*concld*	Shri Chanan	Jullundur Tehsil—*contd*	Shri Pakhar Singh
	Shri Lal Singh		Shri Isher Singh
	Shri Sohan Singh		Shri Gurdit Singh
	Shri Bachan Singh		Shri Chanan, son of Dina
	Shri Banta Singh, son of Sudagar Singh		Shri Kabal Singh
	Shri Ganesha Singh		Shri Kishan Singh
	Shri Atma Ram		Shri Hazara Singh
	Shri Nand Lal		Shri Udham Singh
Jullundur Tehsil ..	Shri Ajaib Singh		Shri Mehnga, son of Jawala
	Shri Baldev Singh		Shri Sohan Singh
	Shri Banta		Shri Nirver Singh
	Shri Narinjan Singh		Shri Harnam Singh
	Shri Sohan Singh		Shri Waryam Singh, son of Suba Singh
	Shri Makhan Singh		Shri Labhu
	Shri Amru		Shri Gulzara
	Shri Darshan		Shri Tehl Singh
	Shri Darshan Singh		Shri Mehnga, son of Isher
	Shri Naman Shri Rattan Singh		Shri Bagga
	Shri Kabal Singh		Shri Amar Singh, son of Puran Singh
	Shri Gurbachan Singh		Shri Inder
	Shri Basant Singh		Shri Ranga Singh
	Shri Dayal Singh		Shri Hazara Singh
	Shri Sadhu Singh		Shri Kartar Singh
	Shri Waryaman		Shri Bishan Singh
	Shri Chhaju		Shri Shiv Singh
	Shri Mian Singh		Shri Mota Singh
	Shri Jawala Singh		Shri Partap Singh
	Shri Mehnga Singh		Shri Ratana
	Shri Mohan Singh		Shri Lal Singh, son of Waryam Singh

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Jullundur Tehsil—*contd*	Shri Udham Singh	Jullundur Tehsil—*contd*	Shri Kartara, son of Uttam
	Shri Dhanna Singh, son of Sant Singh		Shri Banta, son of Naman
	Shri Dhanna Singh, son of Uttam Singh		Shri Kesar Singh
	Shri Phuman Singh		Shri Sohan Singh
	Shri Mohan Singh		Shri Joginder Singh
	Shri Paul Singh		Shri Banta, son of Nikka
	Shri Banta , son of Nikka		Shri Daleepa
	Shri Beru, son of Nathu		Shri Dhanna
	Shri Jiwan Singh		Shri Karmun
	Shri Karam Singh		Shri Mangal Singh
	Shri Mehnga Singh, son of Gurdit Singh		Shri Bhagwan Dass
	Shri Zail Singh		Shri Jagat Ram
			Shri Sadhu
			Shri Makhan Singh, son of Raja Singh
	Shri Kartara		Shri Kalu
	Shri Chajju, son of Takhur		Shri Kishan
			Shri Lakha Singh
	Shri Jaggu		Shri Karam Singh
	Shri Shankar		Shri Jagat Singh, son of Basant Singh
	Shri Moti Ram, son of Ruldu		Shri Dhanna Singh
	Shri Hari Chand		Shri Bakhshish Singh
	Shri Jawala		Shri Bawa Singh
	Shri Sadhu		Shri Khushya
	Shri Hajjar		Shrimati Ram Kaur
	Shri Arjan, son of Narain		Shri Nand Singh
	Shri Hikman		Shri Karam Singh
	Shri Labhu Ram, son of Munshi Ram		Shri Nirmal Singh
	Shri Narain Singh, son of Jiwan Singh		Shri Chanan Singh, son of Lehna Singh
			Shri Gurbakhsh Singh
	Shri Jagat Singh		Shri Bawa Singh
	Shri Karam Singh		Shri Lal Chand

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Jullundur Tehsil—*concld*	Shri Inder	Phillaur Tehsil—*contd*	Shri Sadhu Singh
	Shri Khazan Singh		Shri Swaran Singh, son of Atma Singh
	Shri Maluka		Shri Bakhshish Singh, son of Harnam Singh
	Shri Phaggu		Shri Avtar Singh
	Shri Lakhjit Singh		Shri Bhagat Ram
	Shri Mohan Singh		Shri Nanak
	Shri Hardayal Singh		Shri Munshi
	Shri Gurdial Singh		Shri Beeru
	Shri Swaran Singh		Shri Bhagata
	Shri Nazir		Shri Milkhi
	Shri Hazara		Shri Ujjagar Singh, son of Deva Singh
	Shri Masu	..	Shri Swarana
	Shri Ujagar		Shri Prithi Singh
Phillaur Tehsil ..	Shri Mehnga Singh, son of Ram Chand		Shri Rattan Singh
	Shri Darshan Singh		Shri Darshan Singh
	Shri Joginder Singh		Shri Kishan Dass
	Shri Bhagat Singh		Shri Gurpaul Singh
	Shri Bir Singh		Shri Gian Singh
	Shri Sohan Singh		Shri Thakur Singh
	Shri Kehar Singh		Shri Atma Singh, son of Sham Singh
	Shri Malkiat Singh		Shri Chanan Singh, son of Sham Singh
	Shri Mehnga Singh, son of Partapa		Shri Chanan Singh, son of Hira Singh
	Shri Bakhshish Singh		Shri Pakhar Singh, son of Batana
	Shri Joginder Singh		Shri Lachhu
	Shri Sadhu Singh		Shri Charanji Lal
	Shri Dalipa		Shri Ram Kishan, son of Gonda
	Shri Piara Singh		
	Shri Lachhman Singh		
	Shri Kishan Singh		

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
	District Ludhiana		
Phillaur Tehsil—*concld*	Shri Ram Pal, son of Gonda	Ludhiana Tehsil—*concld*	Shri Mahan Singh
	Shri Buta		Shri Pakhar Singh
	Shri Daulti		Shri Albail Singh
	Shri Lalu		Shri Bhag Singh
	Shri Ram Lal, son of Deva		Shri Gulzar Singh
			Shri Sarwan Singh
	Shri Pakhar Singh, son of Jawala Singh		Shri Gainda Singh
	Shri Pakhar, son of Roora		Shri Gurbanta Singh
	Shri Munshi, son of Devi Ditta		Shri Dev Raj
			Shri Ram Rakha
	Shri Udhu		Shri Paras Ram
Ludhiana Tehsil—*concld* ..	Shri Mahan Singh	Samrala Tehsil ..	Shri Jiwan Singh
	Shri Gurbux Singh		
	Shri Bhagat Singh		Shri Bahadur Singh
	Shri Ram Dhan		Shri Darshan Singh
	Shri Kartar Singh		Shri Arjan Singh
	Shri Amar Singh		Shri Ram Dhan
	Shri Waryam Singh		Shri Bant Singh
	Shri Gajjan Singh		Shri Bachana Ram
	Shri Mohinder Singh		Shri Puran Singh, son of Phuman Singh
	Shri Attar Singh		
	Shri Gajjan Singh		Shri Puran Singh, son of Ralla Singh
	Shri Bachan Singh		
	Shri Munshi		Shri Naurata Ram
	Shri Jagir Singh		Shri Khushia
	Shri Khewan Singh		Shri Chaman
	Shri Arjan Singh, son of Deva Singh	Jagraon Tehsil ..	Shri Munsha Singh
	Shri Hoshiar Singh		Shri Sarwan Singh
	Shri Ranjit Singh		Shri Babu Singh
	Shri Jewan Singh		Shri Sant Singh

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Name of the allottees who have been allotted surplus area
	District Amritsar		*Hoshiarpur District*
Patti Tehsil ..	Shri Dalip Singh	Una Tehsil ..	Shri Amar Singh
	Shri Harbhajan Singh		Shri Udham Singh
	Shri Harbans Singh		Shri Bansi Lal
	Shri Bachan Singh		Shri Bidhia
	Shri Sardara Singh		Shri Parkash Chand
	Shri Mastan Singh		Shri Permashri Dass
	Shri Naranjan Singh		Shri Amro
	Shri Gurnam Singh		Shri Ram Lok
	Shri Achhar Singh		Shri Som Nath
	Shri Nazir Singh		Shri Rikhi Ram
	Shri Bahadur Singh		Shri Milkhi Ram
	Shri Inder Singh		Shri Budh Ram
	Shri Arjan Singh		Shri Mastoo
	Shri Hukam Singh		Shrimati Lajwanti
	Shri Sham Singh		Shri Gurdas
Tarn Taran Tehsil	Shri Bachan Singh		Shri Nika
	Shri Kalwant Singh		Shri Bhag
	Shri Mokha		Shri Anant Ram
	Shri Taro		Shri Parma Nand
	Shri Thakar Singh		Shri Sadhu
	Shri Talok Singh		Shri Bhanga
	Shri Sohan Singh		Shri Rubail
	Shri Mohan Singh		Shri Autaum
	Shri Joginder Singh		Shri Basanta
	Shri Makhan Singh		Shri Durga
	Shri Talok Singh, son of Chanda Singh		Shri Gopi
	Shri Pritam Singh		Shri Nathu
	Shri Rur Singh		Shri Durga
	Shri Santokh Singh		
	Shri Taroo		

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Una Tehsil—*contd*	Shri Rubhil	Una Tehsil—*concld*	Shri Ram Singh
	Shri Surinder Singh		Shri Sher Singh
	Shri Bawa Singh		Shri Harnam Singh
	Shri Siri Ram		Shri Mela Singh
	Shri Gokal		Shri Waryam Singh
	Shri Sikhi Ram		Shri Kela Singh
	Shri Hukm Singh		Shri Karm Singh
	Shri Sarwan Singh	Garhshankar Tehsil	Shri Faqiria
	Shri Amar Singh		Shri Banta
	Shri Ram Kishan		Shri Tulsi
	Shri Sital Singh		Shri Bakshi
	Shri Amar Singh		Shri Mangu
	Shri Bhagwana		Shri Gurditta
	Shri Santo		Shri Banta
	Shri Karm Chand		Shri Ram Asra
	Shri Nika		Shri Chanan Singh
	Shri Khuda Bakhsh		Shri Gurmit Singh
	Shri Kheseti		Shri Pritam Singh
	Shri Mangla		Shri Kartara
	Shri Nanik		Shri Sawara Singh
	Shri Milkhi		Shri Ujagar Singh
	Shri Bhughi		Shri Bago
	Shri Chintu		Shri Jawala Singh
	Shri Gurmit		Shri Choohra
	Shri Piara		Shri Sadhu Singh, son of Gurdit Singh
	Shri Babu, son of Jhatu		Shri Swara Singh, son of Gurdit Singh
	Shri Basanta, son of Jhatu		Shri Amar Singh
	Shri Milkhi, son of Jhatu		Shri Tulsi
	Shri Gandu		Shri Shanga
	Shri Buga Singh		Shri Ram Lok, son of Rula
	Shri Dalip Singh		

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Garhshankar Tehsil—*concld*	Shri Bantu	Hoshiarpur Tehsil	Shri Lachhman
	Shri Jawala		Shri Jiwan
	Shri Lukhoo		Shri Kabul
	Shri Sunder		Shri Ram Singh
	Shri Gangoo		Shri Kesar Singh
	Shri Baboo		Shri Chhanga
	Shri Gokli		Shri Batna
	Shri Rajoo		Shri Genda
	Shri Haria		Shri Sardha
	Shri Bihari		Shri Bhagoo
	Shri Tota		Shri Hira Singh
	Shri Amroo		Shri Ram Lal
	Shri Hazara Singh		Shri Milkhi
	Shri Nathu		Shri Dharam Singh
	Shri Pritu		Shri Inder Singh
	Shri Charna		Shri Amru
	Shri Jagoo		Shri Munshi
	Shri Mohinder		Shri Sausarn
	Shri Kartar Singh		Shri Nirmal Singh
	Shri Ram Dhan		Shri Rura
	Shri Sadhu		Shri Mihan
	Shri Nasiba		Shri Milkhi
	Shri Ajit Singh		Shri Hazara
	Shri Gurdial Singh	Dasuya Tehsil ..	Shri Vir Singh
	Shri Piara		*Ferozepur District*
	Shri Pritam Singh	Moga Tehsil ..	Shri Harchand Singh
	Shri Mehar Singh		Shri Narain Singh
	Shri Jaswant Singh		Shri Natha Singh
	Shri Kartara		Shri Gurcharah Singh
	Shri Mango		Shri Kartar Singh

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Zira Tehsil ..	Shri Gajjan Singh
Fazilka Tehsil	Shri Kartar Singh
	Shri Bagar Singh
	Shri Chandi Singh
	Shri Kishan Ram
Muktsar .. Tehsil	Shri Bakhtawar Singh
	Shri Narain Singh
	Shri Mehar Singh
	Shri Sher Singh
	Shri Mani Ram
	Shri Baggu Singh
	Shri Dipa Ram
	Shri Partap Singh
	Shri Mal Singh
	Shri Hazara Singh
	Shri Karnail Singh
	Shri Puran Singh
	Shri Baldev Singh
	Shri Mehar Singh
	Shri Bhola Singh
Ferozepur .. Tehsil	..
Lahaul and Spiti District	..
Gurdaspur .. District	..
Patiala District	..
Sangrur District	..
Bhatinda District	..
Mohindergarh District	..
Kqpurthala District	
Kapurthala tehsii	Shri Mehtab Singh
	Shri Arjan Singh
	Shri Jaimal Singh
	Shri Lashkar Singh
	Shri Gurwinder Singh
	Shri Kewal Singh
	Shri Chanan Singh
	Shri Mohinder Singh
	Shri Faqir
	Shri Budh Singh
	Shri Mengha Singh
	Shri Achhru
	Shri Ajaibu
	Shri Inder Dass
	Shri Shanker Singh
	Shri Hazara
	Shri Sant
	Shri Kartara
	Shri Ganga Ram
	Shri Gopal
	Shri Gurdit Singh
	Shri Glami
	Shri Ghaia
	Shri Jagu
	Shri Teju
	Shri Taru
	Shri Piara
	Shri Puran
	Shri Faqir
	Shri Buta

[Minister for Industries]

Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surp.us area	Name of the Tehsil/ District	Names of the allottees who have been allotted surplus area
Kapurthala Teh sil—*contd*	Shri Atma	Kapurthala Tehsil—	Shri Gurd'al Singh
	Shri Banta		Shri Chuni Lal
	Shri Mengha		Shri Chatar Singh
	Shri Lachhu		Shri Bati
	Shri Sudagar		Shri Amru
	Shr. Sunder	Phagwara Tehsil ..	Shr Ram Chand
	Shri Sohan		Shri Mehnga
	Shri Kehar		Shr: Inder Ram
	Shri Sohan Singh		Shri Khushia
	Shri Teja		Shri Labh Singh
	Shri Gurditta		Shri Sewa Ram
	Shri Chanan Singh		Shri Punnu Ram
	Shri Teju		Shri Puran Chand
	Shri Phanju		Shr. Jiwa
	Shri Munshi		Shr. Hazara Singh
	Shri Rehma		Shri Sada Ram, son of Sunder
	Shri Atma Singh		Shri Sada Ram, son of Gurdas
	Shri Sura'na		

श्री राम प्यारा : जो statement मुझे दी गई है उस में दिखाया गया है कि कुछ ज़िलों में surplus area तो ज्यादा निकाला गया है लेकिन अलाटमैंट बहुत थोड़ी हुई है । इस की क्या वजूहात हैं ?

मन्त्री : जिस वक्त सारी ज़मीन surplus declare हो जाए तो एक ज़िले में उस वक्त काम शुरू होता है । जिस ज़िले में ज़मीन थोड़ी निकलनी थी वहां पर तो वह ज़मीन surplus declare कर के अलाट कर दी गई है । लेकिन जिस ज़िले में ज़मीन ज्यादा निकलने की उम्मीद है उस में काम अभी शुरू नहीं हुआ ।

श्री राम प्यारा : करनाल ज़िले में 37,149 एकड़ ज़मीन surplus declare की गई लेकिन अलाटमैंट बहुत थोड़ी हुई है । क्या गवर्नमेंट के पास कुछ applications pending पड़ी हुई हैं या गवर्नमेंट किसी और बात का इन्तज़ार कर रही है ?

मन्त्री : जिन लोगों को resettle किया जाना है उन की लिस्टें तैयार हो रही हैं। कुछ ज़िलों में मुकम्मल हो गई हैं और कुछ में अभी होने वाली हैं । मैं ठीक तौर पर नहीं कह सकता

कि करनाल ज़िले में कितने गांव की लिस्ट तैयार हो गई है और कितने की बाकी है, जिन का नाम आएगा उन को अलाटमेंट कर दी जाएगी ।

श्री राम प्यारा : उन्होंने 228,975 एकड़ surplus area दिखाया है । क्या मैं पूछ सकता हूं कि किस ज़िले में काम मुकम्मल हो चुका है और किस में अभी नहीं हुआ ?

मन्त्री : इस का जवाब देने के लिए मुझे नोटिस चाहिये ।

श्रीमती सरला देवी शर्मा : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि उन्होंने इस ज़मीन में से कुछ हरिजनों के लिए भी मखसूस की है ?

मन्त्री : जिस ऐक्ट के मताहत ज़मीन निकाली गई है उस में यही लिखा है कि ejected और evicted tenants को ज़मीन अलाट की जाएगी ।

श्री राम प्यारा : उन्होंने फरमाया है कि जो ejected tenants हैं उन को ज़मीन अलाट की जाएगी । मैं पूछना चाहता हूं कि जो tenants by coercion eject हुए हैं उन को भी ज़मीन दी जाएगी ?

मन्त्री : जो tenants eject हुए हैं उन को नम्बर एक पर ज़मीन दी जाएगी । जो मुज़ारे हैं और उन का लिस्ट में नाम आ जाएगा उन को भी ज़मीन अलाट की जाएगी ।

डाक्टर परमा नन्द : क्या वे बता सकते हैं कि करनाल ज़िले में ejected tenants की तादाद कितनी है ?

मन्त्री : मैं जानता नहीं था कि डाक्टर साहिब मुझे यह सवाल पूछेंगे इसलिए यह इत्तलाह मैं अपने साथ नहीं लाया । अगर वे नोटिस दें तो मैं पूछ कर बता सकता हूं ।

AREA UNDER CULTIVATION OF HYBRID MAIZE IN LUDHIANA DISTRICT

***6629. Sardar Bhag Singh** : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state—

(a) the total area of land in district Ludhiana under cultivation of hybrid maize, during the years 1959-60 and 1960-61 ;

(b) the price of hybrid maize that prevailed in the market during the years mentioned in part (a) above ;

(c) the expenditure incurred by Government in the said District for the purchase of seed and for popularising the cultivation of the said crop during the said years ?

Sardar Gian Singh Rarewala : The requisite information is given below :—

	Year		*Area under cultivation*
(a)	1959-60	..	3,364 acres
	1960-61	..	2,576 ,,

[Minister for Agriculture]

	Year	Price of hybrid maize
(b)	1959-60	In between Rs 8 to Rs 10
	1960-61	

	Year	Expenditure incurred by Government
		Rs
(c)	1959-60	17,640
	1960-61	13,524

The seed was sold to the cultivators at Rs 45 per maund. Government has to spend the initial cost for the purchase of seed and ultimately the amount is recovered from the cultivators.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ area 3,364 ਏਕੜ ਸੀ । ਫਿਰ 2,576 ਏਕੜ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਇਸ ਕਮੀ ਦੀ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ?

मन्त्री : खराब मौसम की वजह से नुकसान हो गया था । जगरांव बगैरह तहसीलों में और फिर समराला और लुधियाना वगैरह में ।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ?

मन्त्री : कमी की एक वजह यह भी हो सकती है कि शायद वतर न आया हो ।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਵੱਤਰ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ।

What was the real cause for the decrease in the area under cultivation of hybrid maize ?

Minister : The reply has already been given.

HIGH AND HIGHER SECONDARY SCHOOLS IN THE STATE

***6660. Shrimati Sarla Devi Sharma** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) The names of Government and privately managed High and Higher Secondary Schools, district-wise, in the State at present ;

(b) the names of the High Schools mentioned above which are proposed to be converted into the Higher Secondary type, district-wise, during 1961-62 ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) and (b) Lists are placed on the Table.

List of Government High/Higher Secondary Schools corrected upto 30th November, 1960

PATIALA DISTRICT

PATIALA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Model Town, Patiala.
2. Government City Higher Secondary School, Patiala.

High Schools

1. Government Girls High School, Lahori Gate, Patiala.
2. Government Girls High School, Old Police Lines, Patiala.
3. Government Girls High School, Samana.
4. Government Girls High School, Sanaur.
5. Government High School, Kakrala.
6. Government High School, Samana.
7. Government High School, Sanaur.

NABHA TEHSIL

High Schools

1. Government High School, Nabha.
2. Government High School, Bhadson.
3. Government High School, Malbehwala.
4. Government Girls High School, Nabha.

RAJPURA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Banaura.
2. Government Nai Talim Centre, Rajpura.

High Schools

1. Government Girls High School, Rajpura.
2. Government High School, Tepla.
3. Government High School Rajpura.
4. Government High School, Lalru.
5. Government High School, Dera Bassi.
6. Government High School, Manakpur.
7. Government High School, Chanaur.

SIRHIND TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Bassi Pathanan.
2. Government Girls High School, Gobindgarh (Provincialized).
3. Government Girls High School, Ghudani Kalan.
4. Government Girls High School, Jarg.
5. Government High School, Nandpur Kesho.
6. Government High School, Bhurthala.
7. Government High School, Amloh.
8. Government High School, Gharuan.
9. Government High School, Tarkheri.
10. Government High School, Jarg.
11. Government High School, Chinarthal Kalan.
12. Government High School, Rupal Heri.
13. Government High School, Bassi.
14. Government High School, Grangan.
15. Government High School, Doraha.
16. Government High School, Ghaloti.
17. Government High School, Dhamot.

[Minister for Education]

PATIALA DISTRICT—CONCLD

NALAGARH TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Nalagarh.
2. Government High School, Jaghon.
3. Government High School, Nalagarh.
4. Government High School, Ramesher.
5. Government High School, Manpur.

KANDAGHAT TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Sabathu.
2. Government High School, Kandaghat.
3. Government High School, Sabathu.
4. Government High School, Mamligh.
5. Government High School, Shogi.
6. Government High School, Kasauli.
7. Government High School, Chail.
8. Government High School, Dagshai.
9. Government High School, Chanian.
10. Government High School, Khalag.

KAPURTHALA DISTRICT

KAPURTHALA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Kapurthala.

High Schools

1. Government Girls High School, Sultanpur-Lodhi.
2. Government Girls High School, Kala Sanghian.
3. Government High School, Ramidi.
4. Government High School, Tibba.
5. Government High School, Dhilwan.
6. Government High School, Dialpur.
7. Government High School, Surkhpur.
8. Government High School, Sidhwan.
9. Government High School, Nadala.
10. Government High School, Kalasangian.
11. Government High School, Nangal Lubana.
12. Government High School, Nadala.
13. Government High School, Bholath.
14. Government High School, Kapurthala.

PHAGWARA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Phagwara.

High Schools

1. Government High School, Lakhpur.
2. Government High School, Lakhpur.
3. Government High School, Ranipur.

MOHINDERGARH DISTRICT

MOHINDERGARH TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Mohindergarh.

MOHINDERGARH—CONCLD

MOHINDERGARH TEHSIL—*concld*

High Schools

1. Government Girls High School, Mohindergarh.
2. Government Girls High School, Kaniana.
3. Government High School, Satnali.
4. Government High School, Nautana.
5. Government High School, Dongra Ahir.
6. Government High School, Berla.
7. Government High School, Kaniana.
8. Government High School, Nangal Sarohi.
9. Government High School, Bhowania.

NARNAUL TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Nangal Chaudhry.

High Schools

1. Government Girls High School, Narnaul.
2. Government High School, Ateli.
3. Government High School, Krishan Nagar.
4. Government High School, Bhungarkha.
5. Government High School, Kanti.
6. Government High School, Narnaul.

DADRI TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Charkhi Dadri.
2. Government Girls High School, Jhojhu Kalan.
3. Government High School, Shani.
4. Government High School, Charkhi Dadri.
5. Government High School, Achina.
6. Government High School, Dalawas.
7. Government High School, Chirya.
8. Government High School, Sanwar.
9. Government High School, Kitlana.
10. Government High School, Imlota.
11. Government High School, Jhojhu Kalan.
12. Government High School, Baund.
13. Government High School, Charkhi.
14. Government High School, Nandgoan.

BHATINDA DISTRICT

BHATINDA TEHSIL

High Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Bhatinda.

Higher Schools

1. Government Girls High School, Goniana Mandi.
2. Government High School, Goniana Mandi.
3. Government High School, Kuti.
4. Government High School, Mehma Surja.
5. Government High School, Bhagta.
6. Government High School, Kot Fatta.
7. Government High School, Chuge Kalan.
8. Government High School, Delianwali.
9. Government High School, Sangat.
10. Government High School, Mandi Kalan.
11. Government High School, Jalal.
12. Government High School, Mandi Phul.

[Minister for Education]

BHATINDA DISTRICT —CONCLD

MANSA TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Mansa.
2. Government Girls High School, Budhlada.
3. Government High School, Boha.
4. Government High School, Joga.
5. Government High School, Sardulgarh.
6. Government High School, Budhlada.
7. Government High School, Jhunir.
8. Government High School, Bhikhi.
9. Government High School, Bareta.
10. Government High School, Natbena.
11. Government High School, Khiala Kalan.

FARIDKOT TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Faridkot.

High Schools

1. Government Girls High School, Kotkapura.
2. Government Girls High School, Jaitu.
3. Government High School, Jaitu.
4. Government High School, Kotkapura.
5. Government High School, Bhai Rupa.
6. Government High School, Golewala.
7. Government High School, Matta.
8. Government High School, Panjgrain.
9. Government High School, Baja Khana.
10. Government High School, Khara.
11. Government High School, Wander Jattana.
12. Government High School, Bargari.
13. Government High School, Jand Sahib.

SANGRUR DISTRICT

SANGRUR TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Bhawanigarh.
2. Government High School, Kanjla.
3. Government High School, Bhawanigarh .
4. Government High School, Chhajli.
5. Government High School, Kauhrian.
6. Government High School, Bhasur.
7. Government High School, Gharachon.
8. Government High School, Lehal Kalan.
9. Government High School, Longowal.
10. Government High School, Sunam.
11. Government High School, Munak.
12. Government High School, Sangrur.
13. Government High School, Lehragaga.
14. Government High School, Dirba.
15. Government High School, Mauran.

JIND TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Jind.
2. Government Girls High School, Safidon.
3. Government Girls High School, Bhuslana.
4. Government High School, Khunga Kothi.
5. Government High School, Jind.

SANGRUR DISTRICT —CONTD

JIND TEASIL —*concld*

High School —concld

6. Government High School, Julana.
7. Government High School, Dhighana.
8. Government High School, Kalwa.
9. Government High School, Jat.
10. Government High School, Bibipur.
11. Government High School, Safidon .

NARWANA TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Narwana.
2. Government High School, Ujhana.
3. Government High School, Dhamtan Sahib.
4. Government High School, Narwana.
5. Government High School, Balu.
6. Government High School, Kalayat.
7. Government High School, Uchana.
8. Government High School, Dhanauda Kalan.

BARNALA TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Barnala.
2. Government Girls High School, Bhadaur.
3. Government Girls High School, Dhapali.
4. Government Girls High School, Dhanaula.
5. Government High School, Bilha.
6. Government High School, Dadahur.
7. Government High School, P. S. G.
8. Government High School, Mehal Kalan.
9. Government High School, Dhanaula.
10. Government High School, Hadiaya.
11. Government High School, Shaina.
12. Government High School, Barnala.
13. Government High School, Thikriwala.
14. Government High School, Kaleke.
15. Government High School, Bhadaur.

MALERKOTLA TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High Scghool, Malerkotla.
2. Government Girls High School, Dhuri.
3. Government High School, Chaunda.
4. Government High School, Sandaur.
5. Government High School, Banbhauri.
6. Government High School, Kothala.
7. Government High School, Malerkotla.
8. Government High School, Amargarh.
9. Government High School, Lohat Baddi.
10. Government High School, Mubarikpur.
11. Government High School, Ghanauri Kalan.

PHUL TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Phul.

SUNAM TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Sunam.
2. Government Girls High School, Kauhrian.
3. Government Girls High School, Munak.

[Minister for Education]

SANGRUR DISTRICT —CONCLD

SULTANPUR TEHSIL

High Schools

1. Government High School,Dalla.
2. Government High School, Sultanpur.

List of Government High/Higher Secondary Schools corrected up to 30th November, 1960

AMBALA DISTRICT

AMBALA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Ambala City.
2. Government Higher Secondary School, Kesri.
3. Government Higher Secondary School, Bihla.

High Schools

1. Government Girls High School, Model Town, Ambala City.
2. Government High School, Adhoya.
3. Government High School, Mullana.
4. Government High School, Naneola.
5. Government High School, Nurpur.

KHARAR TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Sector 18, Chandigarh.
2. Government Higher Secondary School, Kalka.
3. Government Higher Secondary School, Chandigarh.

High Schools

1. Government Girls High School, Sector 8, Chandigarh.
2. Government Girls High School, Sector 21, Chandigarh.
3. Government High School, Barwala.
4. Government High School, Khizrabad.
5. Government High School, Mullanpur.
6. Government High School, Mani Majra.
7. Government High School, Landran.
8. Government Senior Model High School, Chandigarh.
9. Basic High School, Chandigarh.

SIMLA TERRITORY

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Portmore, Simla.

High Schools

1. Government Girls High School, Lakkar Bazar, Simla.
2. Government High School, Simla

RUPAR TEHSIL

High Schools

1. Government High School, Singh Bhagwantpur.
2. Government High School, Morinda.
3. Government Girls High School, Rupar.

AMBALA DISTRICT—CONCLD

NARAINGARH TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Naraingarh.

High Schools

1. Government Girls High School, Naraingarh.
2. Government Girls High School, Shahzadpur.
3. Government High School, Jatwar.
4. Government High School, Raipur Rani.
5. Government High School, Korwa Khurd.

JAGADHRI TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Jagadhri.

High Schools

1. Government Girls High School, Yamnanagar.
2. Government Girls High School, Kharwan.
3. Government High School, Bilaspur.
4. Government High School, Khizrabad (East)
5. Government High School, Kot Kalsia.
6. Government High School, Kalawar.
7. Government High School, Nagal.
8. Government High School, Sabapur.
9. Government High School, Chachrauli.
10. Government High School, Damla.

KARNAL DISTRICT

KARNAL TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary, School, Karnal.
2. Government Higher Secondary School, Gharaunda.
3. Government Higher Secondary School, Nilokheri.
4. Government Higher Secondary School, Karnal.

High Schools

1. Government Girls High School, Model Town, Karnal.
2. Government High School, Biana.
3. Government High School, Ballah.
4. Government High School, Gagsina.
5. Government High School, Kaimla.
6. Government High School, Prem Nagar, Karnal.
7. Government High School, Madhuban.
8. Government High School, Nissang.

PANIPAT TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Panipat.

High Schools

1. Government Girls High School, Panipat.
2. Government High School, Adyana.
3. Government High School, Atta.
4. Government High School, Bawana Lakhu.
5. Government High School, Israna.

[Minister for Euucation]

KARNAL DISTRICT—CONCLD

PANIPAT TEHSIL —concld

High Schools —concld

6. Government High School, Jaurasi.
7. Government High School, Kalkha
8. Government High School, Kurana.
9. Government High School, Patti Kalayana.
10. Government High School, Samalkha.

KAITHAL TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Kaithal.
2. Government Girls High School, Fatehpur.
3. Government High School, Assandh.
4. Government High School, Alewa.
5. Government High School, Chhattar
6. Government High School, Chika.
7. Government High School, Gulayana.
8. Government High School, Habri.
9. Government High School, Kaithal.
10. Government High School, Keorak.
11. Government High School, Karrora.
12. Government High School, Mowana.
13. Government High School, Pehowa.
14. Government High School, Padhala.
15. Government High School, Rajaund.

THANESAR TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Thanesar.
2. Government High School, Kurukshetra.
3. Government High School, Ladwa.
4. Government High School, Shahabad.

ROHTAK DISTRICT

ROHTAK TEHSIL

Higher Seconda y

1. Government Girls Higher Secondary and Basic Training School, Rohtak.
2. Government Higher Secondary School, Rohtak.

High Schools

1. Government Girls High School, Rohna.
2. Government Girls High School, Farmana.
3. Government Girls High School, Model Town, Rohtak.
4. Government High School, Farmana.
5. Government High School, Ismaila.
6. Government High School, Kharkhauda.
7. Government High School, Kannaur.
8. Government High School, Kalanaur.
9. Government High School, Pakasma.
10. Government High School, Kiloi.
11. Government High School, Sisana.
12. Government High School, Khidwali.
13. Government High School, Sampala.
14. Government High School, Kharak Kalan.

JHAJJAR TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Jhajjar.

ROHTAK DISTRICT—CONCLD

JHAJJAR TEHSIL—concld

High Schools

1. Government Girls High School, Bahadurgarh.
2. Government High School, Ausauda.
3. Government High School, Birohar.
4. Government High School, Badli.
5. Government High School, Bahu Jhoolri.
6. Government High School, Dujana.
7. Government High School, Dignal.
8. Government High School, Dulehra.
9. Government High School, Dubaldhan.
10. Government High School, Kanendah.
11. Government High School, Kosli.
12. Government High School, Nahar.
13. Government High School, Patauda.
14. Government High School, Subana.
15. Government High School, Beri.
16. Government High School, Bahadurgarh.
17. Government High School, Ladain.

GOHANA TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Gohana.
2. Government High School, Bhenswal Kalan.
3. Government High School, Jagsi.
4. Government High School, Khanpur Kalan.
5. Government High School, Kathura.
6. Government High School, Madina.
7. Government High School, Rukhi.
8. Government High School, Mehm.
9. Government High School, Farmana (Mehm)
10. Government High School, Gohana.

SONEPAT TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Sonepat.
2. Government High School, Bhatgaon.
3. Government High School, Jakhauli.
4. Government High School, Khubru.
5. Government High School, Kundal.
6. Government High School, Murthal.
7. Government High School, Nahri.

HISSAR DISTRICT

HISSAR TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Hissar.

High Schools

1. Government Girls High School, Tohana.
2. Government High School, Hissar.
3. Government High School, Tohana.
4. Government High School, Jakhal Mandi.
5. Government High School, Ladwa.
6. Government High School, Mangali.
7. Government High School, Barwala.

FATEHBAD TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Fatehbad.

[Minister for Education]

HISSAR DISTRICT – CONTD

FATEHBAD TEHSIL —contd

High Schools —contd

2. Government High School, Fatehabad.
3. Government High School, Battu Kalan.
4. Government High School, Sadalpur.
5. Government High School, Pabra.
6. Government High School, Nehla.
7. Government High School, Rattia.

SIRSA TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Sirsa.

High Schools

1. Government Girls High School, Sirsa.
2. Government Girls High School, Dabwali Mandi.
3. Government High School, Dabwali.
4. Government High School, Chautala.
5. Government High School, Mangiana.
6. Government High School, Ding.
7. Government High School, Chaparwala.
8. Government High School, Jamal.
9. Government High School, Rania.
10. Government High School, Kalanwali.
11. Government High School, Rori.
12. Government High School, Ellenabad.
13. Government High School, Nuhianwali.

BHIWANI TEHSIL

Higher Secondary School

1. Government Girls Higher Secondary School, Bhiwani.
2. Government Higher Secondary School, Bhiwani.

High Schools

1. Government High School, Chang.
2. Government High School, Bamla.
3. Government High School, Jui Khurd.
4. Government High School, Dhani Mahu.
5. Government High School, Deorala.
6. Government High School, Tigrana.
7. Government High School, Rodhan.
8. Government High School, Tosham.
9. Government High School, Chehar Kalan.
10. Government High School, Leharu.
11. Government High School, Siwani.
12. Government High School, Bisalwal.

HANSI TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Hansi.
2. Government High School, Hansi.
3. Government High School, Barsi.
4. Government High School, Umra.
5. Government High School, Dhandeir.
6. Government High School, Pur.
7. Government High School, Mundhal.
8. Government High School, Bhiwani Khera.
9. Government High School, Bhatel Kharkari.
10. Government High School, Dhanana.
11. Government High School, Narnaund.
12. Government High School, Sisai.

HISSAR DISTRICT —CONCLD

HANSI TEHSIL—*concld*

High Schools —concld

13. Government High School, Thurana.
14. Government High School, Petwar.
15. Government High School, Ghirai.
16. Government High School, Mirchpur.

GURGAON DISTRICT

GURGAON TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Gurgaon.

High Schools

1. Government Girls High School, Gurgaon.
2. Government Girls High School, Sohana.
3. Government High School, Gurgaon. Village.
4. Government High School, Bhimsham Kund Manesar.
5. Government High School, Bhora Kalan.
6. Government High School, Patherheri.
7. Government High School Kherla.
8. Government High School, Sohna.
9. Government High School, Pataudi.
10. Government High School, Sohna.
11. Government High School, Garhi Harsru.

BALLABGARH TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Faridabad.
2 Government Post Basic Institute, Faridabad.

High Schools

1. Government Girls High School, Faridabad Old
2. Government Girls High School, Faridabad New (Township).
3. Government Girls High School, Ballabgarh
4. Government High School, Faridabad.
5. Government High School, Ballabgarh.
6. Government High School, Dayalpur.
7. Government High School, Fatehpur Billoch.
8. Government High School, Pali.
9. Government High School, Tigaon.
10. Government High School, Mohina.

PALWAL TEHSIL

High Schools

1. Government Girls High School, Palwal.
2. Government High School, Alawalpur.
3. Government High School, Aurangabad.
4. Government High School, Bhiduki.
5. Government High School, Dighot.
6. Government High School, Ghori.
7. Government High School, Hodal.
8. Government High School, Hassanpur.
9. Government High School, Kushak.
10 Government High School, Palwal.
11 Government High School, Prithala.

REWARI TEHSIL

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Rewari.

[Minister for Education]

GURGAON DISTRICT—CONCLD

REWARI TEHSIL —*concld*

High Schools

1. Government Girls High School, Bawal.
2. Government Girls High School, Hailly Mandi.
3. Government High School, Bawal.
4. Government High School, Bolni.
5. Government High School, Dharuhera.
6. Government High School, Gokulpur Kumbhawas.
7. Government High School, Jatusana.
8. Government High School, Karaora Manapur.
9. Government High School, Khori.
10. Government High School, Pahlawas.
11. Government High School, Piranpure.
12. Government High School, Rewari.
13. Government High School, Sulkha.
14. Government High School, Sherpur.

NUH TEHSIL

High Schools

1. Government High School, Hathin.
2. Government High School, Taroru.

FEROZEPUR JHIRKA TEHSIL

High Schools

1. Government High School, Nagina.
2. Government High School, Punahana.
3. Government High School, Ferozepure Jhirka.

List of Government High/Higher Secondary Schools corrected upto 30th November, 1960

JULLUNDUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary and Normal School, Jullundur.
2. Government Model Higher Secondary School, Jullundur.
3. Government Girls Higher Secondary School, Phillaur.

High Schools

1. Government Girls High School, Ladowali Road, Jullundur.
2. Government Girls High School, Adrash Nagar, Jullundur.
3. Government Girls High School, Model Town, Jullundur.
4. Government Girls High School, Jandiala.
5. Government Girls High School, Gandhi Vanita Ashram, Jullundur
6. Government Girls High School, and Basic, Naura.
7. Government Girls High School, Nakodar.
8. Government Girls High School, Banga.
9. Government Girls High School, Dosanjh Kalan.
10. Government High School, Jullundur.
11. Government High School, Phillaur.
12. Government High School, Rahon.
13. Government High School, Bhogpur.
14. Government High School, Banga.
15. Government High School, Tharata.
16. Government High School, Nakodar.
17. Government High School, Nurmahal.
18. Government High School, Kartarpur.
19. Government High School, Nawanshahr.

LUDHIANA DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Higher Secondary School, Ludhiana.

LUDHIANA DISTRICT—CONCLD

High Schools

1. Government Girls High School, Ludhiana.
2. Government Girls High School, Khanna.
3. Government Girls High School, Narangwal.
4. Government Girls High School, Civil Lines, Ludhiana.
5. Government Girls High School, Lakar Bazar. Ludhiana
6. Government Girls High School, Gujjerwal.
7. Government Girls High School, Sowaddi.
8. Government Girls High School, Kamalpura.
9. Government Girls High School, Samrala.
10. Government Girls High School, Raikot.
11. Government Girls High School, Jagraon.
12. Government Girls High School, Ramgarh (Samrala Road)
13. Government High School, Ludhiana.
14. Government High School, Jagraon.
15. Government High School, Gujjarwal.
16. Government Girls High School, Samrala.
17. Government High School, Raikot.
18. Government High School, Sidhwan Kalan.
19. Government High School, Lalton Kalan.
20. Government High School, Tabil Hali.
21. Government High School, Katani Kalan.
22. Government High School, Sewaddi.
23. Government High School, Sidhwan Bet.
24. Government High School, Ketala
25. Government High School, Sahnewal.
26. Government High School, Chewaddi.
27. Government High School, Mullah.
28. Government High School, Malaudh.
29. Government High School, Dukha.
30. Government High School, Hasrala.
31. Government High School, Paheru.
32. Government High School, Pakhewal.
33. Government High School, Halwara.
34. Government High School, Kheri.
35. Government High School, Machhiwara.
36. Government High School, Kom Kalan.

AMRITSAR DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, The Mall, Amritsar.
2. Government Higher Secondary School, Amritsar.
3. Government Higher Secondary School, Jandiala Guru.
4. Government Higher Secondary School, Tarntaran.
5. Government Girls Higher Secondary School, Mahan Singh Gate, Amritsar

High Schools

1. Government Girls High School, Attari.
2. Government Girls High School, Butala.
3. Government Girls High School, Jalalabad.
4. Government Girls High School, Patti.
5. Government Girls High School, Ajnala.
6. Government Girls High School, Tarn Taran.
7. Government Girls High School, Jandiala Guru.
8. Government Girls High School, Raya.
9. Government Girls High School, Kairon.
10. Government High School, Amritsar.
11. Government High School, Mian Wind.
12. Government High School, Chajjarwadi.
13. Government High School, Butala.
14. Government High School, Verpale.
15. Government High School, Lapoke.
16. Government High School, Attari.

[Minisetr for Education]

AMRITSAR DISTRICT—CONCLD

High Schools—concld

17. Government High School, Ajnala.
18. Government High School, Chhehrta.
19. Government High School, Jandiala.
20. Government High School, Tarn Taran.
21. Government High School, Ram Garh Gate. Amritsar.
22. Government High School, Kachha Paca.
23. Government High School, Sur Singh.
24. Government High School, Patti.
25. Government High School, Subhara.
26. Government High School, Khem Karan.
27. Government High School, Fetahabad.
28. Government High School, Kang.
29. Government High School, Naushera Panwan.
30. Government High School, Mehta Nangal.
31. Government High School, Ram Dewali.
32. Government High School, Raja Sansi.
33. Government High School, Wadala Viran.
34. Government High School, Gagga Mahal.
35. Government High School, Ballarwal.
36. Government High School, Dhandu.
37. Government High School, Vachhea.

FEROZEPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Ferozepur.
2. Government Higher Secondary School, Ferozepur.
3. Government Higher Secondary School, Patto Hira Singh.
4. Government Higher Secondary School, Abohar.

High Schools

1. Government Girls High School, Moga.
2. Government Girls High School, Abohar.
3. Government Girls High School, Zira.
4. Government Girls High School, Poola.
5. Government Girls High School, Muktsar.
6. Government Girls High School, Jalabad.
7. Government Girls High School, Gidderbaha.
8. Government Girls High School, Guru Har Sahai.
9. Government Girls High School, Dhudike.
10. Government Girls High School, Malout Mandi.
11. Government Girls High School, Lakhewali.
12. Government Girls High School, Dharamkot.
13. Government Girls High School, Rupana.
14. Government Girls High School, Patto Hira Singh
15. Government Girls High and Normal School, Fazilka
16. Government High School, Yarasepur
17. Government High School, Fazilka
18. Government High School, Patto Hira Singh
19. Government High School, Kasarana
20. Government High School, Bambhia Bhai
21. Government High School, Zira
22. Government High School, Buttar
23. Government High School, Budheke
24. Government High School, Chak Shere Wala
25. Government High School, Chak Ram Singh Waal
26. Government High School, Mudki
27. Government High School, Nathana
28. Government High School, Kot Ise Khan
29. Government High School, Chrik
30. Government High School, Feroze Shah
31. Government High School, Jhurar
32. Government High School, Bagha Purana
33. Government High School, Talwandi Bhai
34. Government High School, Gholia Khurd
35. Government High School, Dareli Babi

FEROZEPUR DISTRICT—CONCLD

High School—Concld

36. Government High School, Dadhar
37. Government High School, Badhani Kalan
38. Government High School, Chand Nau
39. Government High School, Bhinder Kalan
40. Government High School, Jalalabad
41. Government High School, Lambi
42. Government High School, Rupana
43. Government High School, Mehraj
44. Government High School, Manjgarh
45. Government High School, Kekri Kalan
46. Government High School, Sarwan
47. Government High School, Doda
48. Government High School, Makhu
49. Government High School, Bhai
50. Government High School, Kishanpura
51. Government High School, Bhang Chari
52. Government High School, Malaut Mandi
53. Government High School, Abohar (Branch)
54. Government High School, Abohar (Main School)
55. Government High School, Bhucho Mandi
56. Government High School, Giddarbaha
57. Government High School, Muktsar
58. Government High School, Guru Harsahai

GURDASPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Gurdaspur
2. Government Higher Secondary School, Gurdaspur
3. Government Higher Secondary School, Pathankot
4. Government Higher Secondary School, Dera Baba Nanak

High Schools

1. Government Girls Normal School, Gurdaspur
2. Government Girls High School, Batala
3. Government Girls High School, Dina Nagar
4. Government Girls High School, Sujanpur
5. Government Girls High School, Fatehgarh Churian
6. Government Girls High School, Dera Baba Nanak
7. Government High School, Dera Baba Nanak
8. Government High School, Dalhousie
9. Government High School, Gurdaspur
10. Government High School, Pathankot
11. Government High School, Dina Nagar
12. Government High Schoool, Batala
13. Government High School, Siri Hargobindpur
14. Government High School, Kahuwan
15. Government High School, Chuman Kalan
16. Government High School, Jagowal Bet
17. Government High School, Fetahgarh Churian
18. Government High School, Kala Afgan
19. Government High School, Ghoman
20. Government High School, Dharowali
21. Government High School, Tara Garh
22. Government High School, Gharota
23. Government High School, Shahpur Mandi
24. Government High School, Narot Jaimal Singh

HOSHIARPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary and Normal School, Hoshiarpur.
2. Government Girls Higher Secondary and Normal School, Mahilpur.
3. Government Higher Secondary School, Tanda Urmar.

[Minister for Education]

High Schools

1. Government Girls High School, Dasuya
2. Government Girls High School, Nai Abadi, Hoshiarpur
3. Government Girls High School, Nangal Kalan
4. Government Girls High School, Bodel
5. Government Girls High School, Sus
6. Government Girls High School, Lehli Kalan
7. Government High School, Hoshiarpur
8. Government High School, Tanda Urmar
9. Government High School, Bhunga
10. Government High School, Garh Shankar
11. Government High School, Nurpur Bedi
12. Government High School, Santokhgarh
13. Government High School, Bhallan
14. Government High School, Saroa
15. Government High School, Abrana Kalan
16. Government High School, Brain Kalan
17. Government High School, Sahiba
18. Government High School, Januri
19. Government High School, Bhorwain
20. Government Girls High School, Anandpur Sahib
21. Government Girls High School, Una
22. Government Girls High School, Tanda Urmar
23. Colony Government Girls High School, Nangal Township

KANGRA DISTRICT

Higher Secondary

1. Government Girls Higher Secondary School, Dharamsala.
2. Government Higher Secondary School, Hamirpur.
3. Do Kulu.
4. Do Dharamsala.

HIGH SCHOOLS

1. Government High School, Garli
2. Do Hamirpur.
3. Government Junior Basic Training School, for Women, Dharamsala
4. Government Girls High School, Kulu
5. Government Girls High School, Pragpur
6. Government Girls High School, Nurpur
7. Government Girls High School, Sujanpur Tira
8. Government Girls High School, Dehra Gopipur
9. Government Girls High School, Chadhiar
10. Government Girls High School, Jawalamukhi
11. Government Girls High School, Nadaun
12. Government Girls High School, Nagrota Bagwan
13. Government Girls High School, Haripur
14. Government Girls High School, Dhughiari
15. Government Girls High School, Samnoli
16. Government High School, Dharamsala
17. Government High School, Kulu
18. Government High School, Hamirpur
19. Government High School, Dajaar
20. Government High School, Keylong
21. Government High School, Niranand
22. Government High School, Bhuntera
23. Government High School, Katrain
24. Government High School, Dalash
25. Government High School, Gander
26. Government High School, Paprolla
27. Government High School, Lambagraon
28. Government High School, Pabra
29. Government High School, Naura
30. Government High School, Bhallana
31. Government High School, Bhoranj
32. Government High School, Jhiralani

33. Government High School, Takoli
34. Government High School, Chaki Manar
35. Government High School, Bani
36. Government High School, Ladraur
37. Government High School, Kangoo
38. Government High School, Gilore
39. Government High School, Nadaun
40. Government High School, Dhaneta
41. Government High School, Bijhan
42. Government High School, Jawali
43. Government High School, Gangath
44. Government High School, Rail
45. Government High School, Rahan
46. Government High School, Nurpur
47. Government High School, Bagh
48. Government High School, Barah
49. Government High School, Sunhi
50. Government High School, Rait
51. Government High School, Nagrota Bhagwan
52. Government High School, Daroka
53. Government High School, Dada Siba
54. Government High School, Dehra
55. Government High School, Bragpur
56. Government High School, Pir Thheki
57. Government High School, Khundian
58. Government High School, Kotla Bihar
59. Government High School, Rokkar
60. Government High School, Manali

List of Privately managed Schools corrected upto 30th November, 1960

DISTRICT PATIALA

Higher Secondary

1. S. D. Girls Higher Secondary School, Patiala.
2. Arya Girls Higher Secondary School, Patiala.
3. S. D. Ashoka Girls Higher Secondary School, Sirhind.
4. Mata Gujri Girls Higher Secondary School, Fatehgarh.
5. Mohindra Kanya Maha Vidyala, Patiala.
6. A. R. K. Higher Secondary, School, Patiala.
7. S. R. Arya Higher Secondary School, Patiala.
8. B. N. Khalsa Polythenic Higher Secondary, School, Patiala.
9. S. D. S. E. Higher Secondary School, Patiala.
10. R. S. Jain Higher Secondary School, Nabha.
11. Ashoka Higher Secondary School, Sirhind.
12. S. G. H. G. Khalsa Higher Secondary School, Gobindgarh.
13. Khalsa Higher Secondary School, Lassol.

High Schools

1. Modern High School, Patiala.
2. Khalsa Girls High School, Doraba.
3. Hindu Sewa Samiti Girls High School, Patiala.
4. Public Girls High School, Rajpura.
5. Arya Girls High School, Nabha.
6. S. D. Girls High School, Nabha.
7. S. S. Jain Girls High School, Dera Bassi.
8. Dhudial Khalsa High School, Patiala.
9. Khalsa Sewak Jatha High School, Patiala.
10. Hindu Public High School, (Khanpur Tripuri) Patiala.
11. D. A. V. High School, Samana.
12. K. K. High School, Rajpura.
13. D. A. V. High School, Dehra Bassi.
14. Union High School, Rajpura.
15. Rural Public High School, Nagawan.
16. Arya High School, Nabha.
17. S. D. High School, Nabha.
18. National High School, Balahari Kalan.
19. Lajpat Rai High School, Bassi Pathana.
20. B. Z. F. High School, Sirhind.
21. S. N. A. S. High School, Sirhind.
22. P. M. High School, Sehaura.

[Minister for Education]

DISTRICT KAPURTHALA

Higher Secondary

1. Khalsa Higher Secondary School, Domeli.

High Schools

1. Hindu Putri Pathshala, Kapurthala.
2. S. D. Girls High School, Phagwara.
3. Ram Garhia Girls High School, Phagwara.
4. Nav Bharat Girls High School, Panchhat.
5. Mandi Harding Ganj Girls High School, Kapurthala.
6. K. K. High School, Kapurthala.
7. Khalsa High School, Begowal.
8. M. D. S. D. High School, Kapurthala.
9. S. D. High School, Sultanpur
10. N. S. Khalsa High School, Sultanpur.
11. Ramgarhia Collegiate School, Phagwara.
12. Ramgarhia Basic Model School, Phagwara.
13. Arya High School, Phagwara.

MOHINDERGARH DISTRICT

High Schools

1. R. R. High School, Bassi.
2. A. S. D. High School, Narnaul.
3. M. R. High School, Ptik.
4. Rashtrya High School, Narnaul.
5. G. M. High School, Gokalpur.
6. Arya Vedic High School, Birrikalan.

DISTRICT BHATINDA

Higher Secondary

1. M. H. R. Higher Secondary School, Bhatinda.
2. S. D. Higher Secondary School, Bhatinda.
3. Gandhi Higher Secondary School, Mansa.
4. Khalsa Higher Secondary School, Mansa.
5. Arya Girls Higher Secondary School, Bhatinda.
6. Kamla Nehru Jain Girls Higher Secondary School, Faridkot.

High Schools

1. S. D. High School, Maur Mandi.
2. Hindu High School, Raman Mandi.
3. Khalsa High School, Talwandi Saboo.
4. S. N. Arya High School, Raman Mandi.
5. Khalsa High School, Maur Mandi.
6. Khalsa High School, Bhatinda.
7. Arya High School, Mandiphul.
8. D. S. High School, Natheha.
9. Public High School, Harinau.
10. Bhai Pheru High School, Faridkot.
11. S. D. Kanya Pathshala, Mandi Phul.
12. Dev Smaj Girls High School, Mandi Phul.
13. S. D. Moti Ram Kanya Pathshala, Bhatinda.
14. Arafwala Arya Putri Pathshala, Rama Mandi.

SANGRUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Akal Higher Secondary School, Mustuana.
2. Khalsa Higher Secondary School, Bakhatgarh.
3. S. D. Higher Secondary School, Barnala.
4. Arya Higher Secondary School, Narwana.

High Schools

1. S. S. Jain Girls High and J. B. T. School, Malerkotla.
2. J. M. Shri Kundan Kanya Mahavidyala, Ahmedgarh.
3. G. N. Kanya Mahavidyla, Ahmedgarh.
4. S. D. Girls High School, Barnala.
5. S. D. High School, Jind.
6. Jat High School, Jind.
7. Prem Sabha High School, Sangrur.
8. G. N. High School, Sangrur.
9. Hindu High School, Sunam.
10. S. N. Arya High School, Tapa.
11. Gandhi Arya High School, Barnala.
12. S. I. D. High School, Moom.
13. Arya High School, Dhuri.
14. National High School, Malerkotla.
15. M. Khalsa High School, Dhuri.
16. S. A. Jain High School, Malerkotla.
17. S. D. P. P. High School, Malerkotla.
18. M. G. M. N. High School, Ahmedgarh.
19. S. D. High School, Dhuri.
20. Public High School, Sherpur.

21. Jain High School, Rewari.
22. B. L. High School, Khol.
23. Hindu High School, Rewari.
24. Rastriya High School, Rewari.
25. Modern Public High School, Rewari.
26. S. K. High School, Nikhri.
27. Shri Krishna High School, Kanwali.
28. M. R. S. D. High School, Zahinabad Dhina.

ROHTAK DISTRICT

Higher Secondary

1. Janta Higher Secondary School, Butana.

High Schools

1. Dhanwant Arya Girls High School, Rohtak.
2. Bharat Tek Girls High School, Rohtak.
3. S. D. Girls High School, Rohtak.
4. Vaish Arya Kanya Mahavidyalaya, Bahadurgarh,
5. Kanya Gurukul High School, Khanpur Kalan.
6. Arya Girls High School, Sonepat.
7. Jat High School, Rohtak.
8. Vaish High School, Rohtak.
9. V. K. M. High School, Rohtak.
10. G. B. C. High School, Rohtak.
11. Arya High School, Rohtak.
12. Jain High School, Rohtak.
13. Sani High School, Rohtak.
14. D. A. V. High School, Bhagwati Pur.
15. D. A. V. High School, Hassanpur.
16. G. M. High School, Gorar.
17. D. A. V. High School, Sanghi.
18. Public High School, Chhara.
19. D. A. V. High School, Matan Hall.
20. D. A. V. High School, Karar B/G.
21. H. V. High School, Nilaoth.
22. Jat High School, Bhaporada.
23. Haryana High School, Gohana.
24. D. A. V. High School, Mokhra.
25. D. A. V. High School, Khernti.
26. Arya High School, Ahulana.
27. A. N. High School, Mohana.
28. C. R. Z. High School, Sonepat.

[Minister for Education]

29. S. M. Hindu High School, Sonepat.
30. Janta High School, Gannaur.
31. J. A. High School, Mandaura.
32. V. S. High School, Rajlu Garhi.
33. Samaj Kalyan High School, Rohtak.
34. Sakti High School, Nangal Kalan.
35. Haryana High School, Sonepat.
36. Larwal pur High School, Bahal Garh.

List of Privately managed High/Higher Secondary Schools, corrected upto 30th November, 1960

JULLUNDUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Fenton Ganj Girls Higher Secondary School, Jullundur.
2. Montgumery Guru Nanak Girls Higher Secondary, School, Jullundur.
3. L. R. Doaba Higher Secondary School, Jullundur City.
4. Doaba Khalsa Higher Secondary School, Jullundur City.
5. B. H. R. S. D. Higher Secondary School, Shankar.
6. Doaba Arya Higher Secondary School, Nawanshahr.
7. Shri D. N. R. S. D. Higher Secondary School, Nurpur.
8. N. D. Victor Higher Secondary School, Jullundur.
9. Khalsa Higher Secondary School, Nangal Ambia
10. Shri Tulsi S. D. Girls Higher Secondary School, Jullundur Cantt.

High Schools

1. Montgumery Guru Nanak Basic Training School, Jullundur.
2. Shiv Devi Mahila Vidyala Girls High School, Jullundur.
3. Lyallpur Khalsa Girls High School, Jullundur.
4. Vedic Putri Patshala, Model Town, Jullundur.
5. Gandhi Memorial Girls High School, Basti Guzan, Jullundur.
6. Rawalpindi Kanya Pathshala, Basti Nau, Jullundur.
7. Shri Ma Anand Mayee Kanya Vidyala, Ladowali Road, Jullundur.
8. K. L. Arya Girls High School, Jullundur Cantt.
9. Kamalia S. D. Girls High School, Alawalpur.
10. Baba Wazir Singh Khalsa Glrls High School, Nawanshahr.
11. W. L. Arya Girls High School, Nawanshahr.
12. G. H. R. Khalsa High School, Dosanjh Kalan.
13. Tandlianwala Arya Girls High School, Nur Mahal.
14. National Girls High School, Bhogpur.
15. Dev Raj Shakha Vidyala, Jullundur.
16. Guru Nanak Sikh Kanya Mahavidyala, Khurdpur.
17. United Christian Higher Secondary School, Sura Nassi.
18. National Girls High School, Goraya.
19. Sain Dass A. S. Girls High School, Jullundur.
20. S. D. Girls High School, Kartarpur.
21. Arya Girls High School, Kartarpur.
22. Cantt. Board High School, Jullundur Cantt.
23. Khalsa High School, Bundala.
24. A. S. High School, Nakodar.
25. Khalsa High School, Kalra.
26. L. R. D. High School, Jullundur City.
27. D. S. S. D. High School, Jullundur City.
28. Doaba Arya High School, Nawanshahr.
29. Khalsa Lyallpur High School, Jullundur City.
30. D. A. V. High School, Kartarpur.
31. Khalsa High School, Sarhal Qazian.
32. S. D. High School, Jullundur City.
33. Khalsa High School, Sahankar.
34. A. S. High School, Rurka Kalan.
35. Public High School, Mahil Gaila.
36. Doaba Arya High School, Nur Mahal.
37. Khalsa High School, Bhatnura.
38. Khalsa High School, Dosanj Kalan.
39. Khalsa High School, Chak Dana.

40. N. D. Victor High School, Jullundur Cantt.
41. Hindu High School, Banga.
42. Khalsa High School, Charn Kamal Banga.
43. United Christian School, Suranasi.
44. S. A. S. High School, Basti Nau.
45. Khalsa High School, Nawanshahr.
46. Public High School, Makund Pur.
47. Boada Khalsa High School, Jullundur City.
48. D. A. V. High School, Apra.
49. K. S. S. D. High School, Alawalpur.
50. Khalsa High School, Nangal Ambia.
51. A. S. High School, Alawalpur.
52. S. D. High School, Shankar.
53. Dijkot Khalsa High School, Alawalpur.
54. S. D. High School, Nawanshahr.
55. Sikh National High School, Doli Ke Dure.
56. D. S. S. D. High School, Basti Nau.
57. D. R. Jain National High School, Jullundur Cantt.
58. National High School, Bilga.
59. Khalsa High School, Hazara.
60. Public High School, Kiku Pind.
61. Khalsa High School, Adampur.
62. Khalsa High School, Khaira Majha.
63. Janta High School, Jandu Singha.
64. Janta High School, Kotli Than Singh.
65. Khalsa High School, Samrai Jandiala.

HOSHIARPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Shri Parvati Devi Arya Mahila Vidyala, Girls Higher Secondary, School, Hoshiarpur.
2. Khalsa Higher Secondary School, Garhdiwala.
3. D. A. V. Higher Secondary School, Una.
4. Hindu Higher Secondary School, Jajjon Doaba.
5. G. N. Khalsa Higher Secondary School, Khwaspur Hiran.
6. S. H. S. Khalsa Higher Secondary School, Jian Chahbewal.
7. S. D. Higher Secondary School, Hoshiarpur.
8. S. H. Khalsa Higher Secondary School, Dasuya.
9. Khalsa Higher Secondary School, Mahilpur.
10. G. G. S. Khalsa Doaba Higher Secondary School, Miana.
11. Khalsa Higher Secondary School, Pajjo Deota Sus.
12. D. A. V. Higher Secondary School, Hoshairpur.
13. S. A. S. Higher Secondary School, Bassin Kalan.
14. D. A. V. Higher Secondary School, Daulatpur.
15. S. D. Higher Secondary School, Sham Chaurasi.
16. Lyallpur Khalsa Collegiate Higher Secondary School, Sham Churasi.
17. D. A. V. Higher Secondary School, Gondpur Banera.
18. D. A. V. Higher Secondary School, Dasuya.
19. Chak Jhumra S. D. and L. C. Girls Higher Secondary School, Hariana.

High Schools

1. Guru Nanak Girls High School, Hoshiarpur.
2. Kanya Vidyala, Garhshankar.
3. Okrara Putri Pathshala, Garhdiwala.
4. S. H. Guru Nanak Girls High School, Garhdiwala.
5. Mata Ganga Girls High School, Muradpur National.
6. Arya Girls High School, Mukariana.
7. S. D. High School, Hoshiarpur.
8. Khalsa High School, Khuaspur Hiran.
9. D. A. V. High School, Hariana.
10. Khalsa High School, Gardhiwala.
11. S. D. High School, Una.
12. S. D. R. High School, Amb.
13. S. G. S. Khalsa High School, Anandpur Sahib.
14. D. A. V. High School, Dasuya.
15. A. S. High School, Mukerian.

[Minister for Education]

16. Khalsa High School, Mahilpur.
17. Khalsa High School, Bado.
18. S. P. A. S. High School, Bajwara.
19. D. A. V High School, Hoshiarpur.
20. D. A. V. High School, Una.
21. Rajpur High School, Fatehpur Chattian.
22. Rajput High School, Dholbaha.
23. S. D. High School, Sham Churasi.
24. D. A. V. High School, Daulatpur.
25. D. A. V. High School, Khad.
26. D. A. V. High School, Santokh Garh.
27. D. A. V. High School, Urmar.
28. Dr. Hari Ram High School, Datarpur.
29. R. D. High School, Nadalan.
30. Khalsa High School, Pakhowal Behran.
31. D. A. V. High School, Mathgarh.
32. Hindu High School, Jajon Doaba.
33. B. A. P. High School, Balachaur.
34. Khalsa High School, Sarhal Mundian.
35. R. S. D. High School, Hazipur.
36. Khalsa High School, Pajjo Deota Sus.
37. Khalsa High School, Paldi.
38. S. A. S. High School, Bassi Kalan.
39. L. S. D. High School, Daulat Khan.
40. D. A. V. High School, Kumahi Devi.
41. L. S. D. High School, Rampur Haler.
42. National High School, Ambota.
43. Babakwal Khalsa High School, Mukarian.
44. S. H. Khalsa High School, Dasuya.
45. D. A. V. High School, Yakhatgarh.
46. Lyallpur Khalsa High School, Sham Churasi.
47. P. A. V. High School, Gindpur Banelra.
48. Rajpur High School, Binjon.
49. T. H. M. High School, Nangal Nasrala.
50. Colony High School, Nangal Township.
51. Public A. V. High School, Bingali.
52. S. D. (Gujarkajam) High School, Anandpur Sahib.
53. H. D. N. High School, Hariana.
54. Sani Bar High School, Dullowal.
55. Doaba Saini High School, Khuda.
56. Public High School, Saloh.
57. Tanda G. G. S. Khalsa Lubana High School, Miani.
58. S. H. S. Khalsa High School, Jain Chabbowal.
59. D. A. V. High School, Garhdiwala.
60. B. S. D. High School, Kandala Jattan.
61. Public High School, Talwara.
62. S. S. High School, Prithipur.
63. S. D. High School, Kuthera Jaswalan.
64. Kallar Kh. High School, Hariana.
65. B. P. High School, Guru Hishapuri.
66. National High School, Bham.
67. Public High School, Bhagpur Stamr.
68. Public High School, Bhangala.

GURDASPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Avalon Girls Higher Secondary School, Pathankot.
2. D. A. V. Higher Secondary School, Qadian.
3. Arya Higher Secondary School, Dinanagar.
4. Lala Musa S. D. Higher Secondary School, Fatehgarh Churian.

High Schools

1. D. A. V. Girls High School, Gurdaspur.
2. H. A. V. S. D. Girls High School, Gurdaspur.
3. Guru Nanak Girls High School, Gurdaspur.

4. Arya Girls High School, Pathankot.
5. Hindu Putri Pathshala, Dhariwal.
6. Ved Kaur Arya Girls High School, Qadian.
7. D. A. V. High School, Batala.
8. D. A. V. High School, Pathankot.
9. D. A. V. High School, Dhariwal.
10. Khalsa High School, Gurdaspur.
11. S. D. High School, Pathankot.
12. Khalsa High School, Bhagowal.
13. Khalsa High School, Batala.
14. D. A. V. High School, Qadian.
15. M. G. M. High School, Gurdaspur.
16. D. A. V. High School, Gurdaspur.
17. M. M. Mission High School, Dhariwal.
18. Khalsa High School, Thughalwal.
19. S. D. High School, Sujanpur.
20. Khalsa High School, Qadian.
21. Khalsa High School, Wadala Banger.
22. E. M. High School, Dorangala.
23. Khalsa High School, Dhariwal.
24. Arya High School, Pathankot.
25. S. A. High School, Batala.
26. S. D. High School, Fatehgarh Churian.
27. Arya High School, Dina Nagar.
28. Khalsa High School, Harpur Bandoi.
39. Khalsa High School, Teja Kalan.
30. S. D. S. Trust High School, Mirzan Jan.
32. D. A. V. High School. Behram Pur.
33. L.R. High School, Sujanpur.
34. Guru Nanak High School. Ba ala.

KANGRA DISTRICT

Higher Secondary

1. S T.N.S.D. Higher Secondary School, Baij Nath.
2. R.J S.D. Higher Secondary School, Haripur.

High Schools

1. St. Jildas Girls High School, Kangra.
2. St. Anne's Girls High School, Palampur.
3. S.D. Co-educational High School, Palampur.
4. S.D. Co-educational Normal School, Palampur.
5. S.D. High School. Bharari.
6. St. Paul High School, Palampur.
7. G.A.V. High School. Kangra.
8. Rajput High School. Indora.
9. S.A.S. High School, Garli.
10. S.D High School, Baijnath.
11. S.D. High School, Tuhural.
12. Z.A.V. High School, Sullah.
13. S.D. High School, Haripur.
14. S.D. High School. Jawala Mukhi.
15. S.D. High School, Sujanpur Tira.
16. G.A. High School, Mangwal.
17. D.A.V. High School, Tauni Devi.
18. D.A.V. High School, Dhura.
19. S.D. High School, Kakar.
20. G.A.V. High School, Saliana.
21. S.D.Z. High School, Shapur.
22. S.D. High School, Khera.
23. D.A.V. High School, Bawarna.
24 A.B. Cantt, Board High S.hool, Yol.

FEROZEPUR DISTRICT

Higher Secondary

1. Khalsa Higher Secondary School, Muktsar.
2. M. Khalsa Higher Secondary School. Ferozepur.
3. G.N. Higher Secondary School Mehtabgarh.

[Minister for Education]

4. Bhupinder Khalsa Higher Secondary School, Moga.
5. S.D. Higher Secondary School, Moga.
6. M.B.A.S. Higher Secondary School. Moga.
7. D.C.M. Jain Higher Secondary School, Ferozepure Cantt.
8. M.L.M. Higher Secondary School, Ferozepure Cantt.
Janta Higher Secondary School, Saundah Bhai.

High Schools

1. Sikh Kanya Maha Vidyala. Ferozepure.
2. Dev Samaj Girls High School, Ferozepure.
3. Hindu Girls High School, Ferozepure.
4. Dev Samaj Basic Training School, Ferozepure.
5. Arya Girls High School, Ferozepure Cantt.
6. Arya Girls High School, Moga.
7. Khalsa Girls High School, Moga.
8. S.D. Girls High School, Moga.
9. Dev Samaj Girls High School, Moga.
10. S.D. High School, Feroxepure City.
11. H.D.M. High School. Fero epure City.
12. Malwa High School Ferozepure City.
13. D.C. Jain High School. Ferozepure Cantt.
14. M.L.M. High School, Ferozepure Cantt.
15. A.D. High School, Dharam Kot.
16. M.D.S. High School. Moga.
17. D.S. High School, Moga.
18. S.D. High School, Moga.
19. Khalsa High School, Moga.
20. Khalsa High School, Muktsar.
21. Khalsa High School, Chjuhar Chak.
22. Khalsa High School, Parap Mehna.
23. Khalsa High School. Yakhtu Pura.
24. G.N. Khalsa High School, Mehtabgarh.
25. National Model High School, Mari Mustafa.
26. Khalsa High School, Guru Teg Bahadur Garh Rode.
27. S.D. High School. Fazalka.

LUDHIANA DISTRICT

Higher Secondary

1. Jain Girls Higher Secondary School, Ludhiana.
2. Khalsa Higher Secondary School, Bopa Rai Kalan.
3. Adarsh Kanya Vidyala Girls Higher Secondary School, Jagraon.
4. Kundan Vidya Mandir, Girls Higher Secondary School, Ludh ana.
5. A.S. Higher Secondary School, Khanna.
6. Khalsa National Higher Secondary School, Ludhiana.
7. Arya Higher Secondary School. Ludhiana.
8. Khalsa Higher Secondary School, Gurusar Sudhar.
9. D. Khalsa Higher Secondary School, Heran.
10. S.A. Jain Higher Secondary School, Ludhiana.
11. S.D. P. Higher Secondary School, Ludhiana.

High Schools

1. Arya Girls High School, Ludhiana.
2. Khalsa Girls High School, Ludhiana.
3. Khalsa Girls High School, Jaspalaon.
4. Sikh Girls High School, Sidhwan Khurd.
5. Sikh Girls Training School, Sidhwan Khurd.
6. Khalsa Girls High School, Qila Raipur.
7. Khalsa Girls High School, Karman Road, Ludhiana.
8. Sikh Girls High School, Jagraon.
9. Lajpat Rai Kanya Vidyala Girls High School, Jagraon
10. Public Girls High School, Dakha.
11. Ajitsar Public Girls High School, Raikot.
12. Sargodha Khalsa Girls High School, Ludhiana.
13. Mehtab Kaur Khalsa Girls High School, Bholan.

14. Hindu Putri Patshala, Khanna.
15. Panchayat Girls High School, Machhiwara.
16. Girls High School, Hargobindpur P.O. Dolley.
17. S.D.P. High School, Ludhiana.
18. Khalsa National High School, Ludhiana.
19. Malwa Khalsa High School, Ludhiana.
20. S.A. Jain High School, Ludhiana.
21. R.K. High School, Jagraon.
22. A.S. High School, Khanna.
23. Khalsa High School, Ajitsar Mohi.
24. Khalsa High School, Karmsar.
25. Khalsa High School, Gill.
26. Khalsa High School, Qila Raipur.
27. Khalsa High School, Gurusar Sudhar.
28. Khalsa High School, Memman Singhwala.
29. Arya High School, Ludhiana.
30. Khalsa High School, Khanna.
31. R.S. Khalsa High School, Jaspalon.
32. Khalsa High School, Kamalpura.
33. Tathowar Syad Khalsa High School, Ludhiana.
34. Ramgarhia High School, Ludhiana.
35. Khalsa High School, Nathowal.
36. Khalsa High School, Hans.
37. Khalsa High School, Heran.
38. Khalsa High School, Karir Sahib Litter.
39. Khalsa High School, Ghulal.
40. Sargodha Khalsa High School, Ludhiana.

AMRITSAR DISTRICT

Higher Secondary

1. Sarswati Girls Higher Secondary School, Amritsar.
2. Putlighar Girls Higher Secondary School, Amritsar.
3. Guru Nanak Girls Higher Secondary School, Amritsar.
4. St. Mary's Girls Higher Secondary School, Majitha Road, Amritsar
5. Mata Sahib Kaur Girls Higher Secondary School, Kairon.
6. Guru Ram Dass Girls Higher Secondary School, Amritsar.
7. Shri Ram Kanya Maha Vidyala Girls Higher Secondary School, Amritsar.
8. S.G.A.D. Khalsa Higher Secondary School, Taran Taran.
9. S.G.G.S. Khalsa Higher Secondary and Basic Training School, Kairon.
10. S.M.S.D. Khalsa Higher Secondary School, Amritsar.
11. S.G.R.D. Khalsa Higher Secondary School, Amritsar.
12. D.A.V. Higher Secondary School, Amritsar.
13. Hindu Sabha Higher Secondary School. Amritsar.
14. G.G.S. Khalsa Higher Secondary School, Sarhali.
15. S.I.S. Trust Higher Secondary School. Verka.
16. Khalsa Collegiate Higher Secondary School, Amritsar.
17. P.B.N. Higher Secondary School, Amritsar.
18. S.S.S.S. Khalsa Higher Secondary School Amritsar.
19. Ramgarhia Higher Secondary School, Amritsar.
20. Shri Parkash Ashram Secondary School, Amritsar.

High Schools

1. Alexandra Girls High School, Amritsar.
2. Saraswati Basic Training School, Amritsar.
3. Mata Ganga Girls High School, Baba Bakala.
4. Mata Sahib Kaur Girls Basic Training School, Kairon.
5. Gandu Mal Arya Girls High School, Patti.
6. B.K.E. and I Trust High School, Bazar Churasti, Amritsar.
7. A.N. Girls High School, Crossing Ahluwalia, Amritsar.
8. Arya Girls High School, Lohgarh, Amritsar.
9. Shahzada Nand Girls High School, Amritsar.
10. Vedic Girls High School, Bazar Pashmwala, Amritsar.
11. Adrash Kanya Maha Vidyala Chowk Pasion, Amritsar.
12. P.B.N. High School, Amritsar.
13. D.A.V. High School, Amritsar.

[Minister for Education]

14. Hindu Sabha High School, Amritsar.
15. S.M.S.B. High School, Amritsar.
16. B.K. High School, Amritsar.
17. Ramgharia High School, Amritsar.
18. Gian Ashram High School, Amritsar.
19. Khalsa High School, Baba Bakala.
20. Khalsa High School, Tarn Taran.
21. Khalsa High School, Sarahali.
22. Khalsa High School, Ram Das.
23. Mission High School, Majitha.
24. Majah Khalsa High School, Khalra.
25. D.A.V. High School, Patti.
26. Khalsa High School, Sham Nagar.
27. G.N.P. High School, Majitha.
28. S.S.S.S. High School, Amritsar.
29. S.G.R.D. Khalsa High School, Amritsar.
30. Khalsa High School, Gandiwind.
31. Khalsa High School, Dera Sahib.
32. Khalsa High School, Khadur Sahib.
33. Khalsa High School, Tasikka.
34. Khalsa High School, Guru Ka Bagh.
35. Khalsa High School, Veltoha.
36. National High School, Bikhi wind.
37. Khalsa High School, Chohla Sahib Bhai Adli.
38. National High School, Sathiala.
39. S.I.S. High School, Verka.
40. Khalsa High School, Nawan pind.
41. G.N.P. High School, Bhangali.
42. Prem Ashram High School, Amritsar.
43. Girls High School, Raya.

List of Privately Managed Schools up to 30th November, 1960

AMBALA DISTRICT

Higher Secondary

1. Khalsa Girls Higher Secondary School, Morinda.
2. Handerson Memorial Girls Higher Secondary School, Kharar.
3. A.S. Higher Secondary School, Ambala City.
4. Khalsa Higher Secondary School, Ambala City.
5. Khalsa Higher Secondary School, Yamuna Nagar.
6. S.D. Higher Secondary School, Jagadhri.
7. M.L.N. Higher Secondary School, Yamuna Nagar.
8. Khalsa Higher Secondary School, Kharar.
9. C.N. Higher Secondary School, Kurali.
10. D.A.V. Higher Secondary School, Chandigarh.
11. Khalsa Higher Secondary School, Chamkaur Sahib.
12. Indra Higher Secondary School, Kainaur.
13. Khalsa Higher Secondary School, Khant Manpur.

High Schools

1. Hargolal Girls High School, Ambala Cantt.
2. K.P.A.K. Mahavidyalaya, Ambala City.
3. P.K.R. Jain Girls High School, Ambala City.
4. Jain Girls High School, Ambala Cantt.
5. Sohan Lal Girls High School, Ambala City.
6. Dev Samaj Girls High School, Ambala City.
7. Sikhs Girls High School, Ambala Cantt.
8. K. Refugee Kanya Pathshala, Ambala City.
9. S.D. Kanya Mahavidyalaya, Ambala Cantt.
10. Musadi Lal Girls High School, Ambala Cantt.
11. Sewa Samiti Girls High School, Ambala Cantt.
12. Hindu Girls High School, Jagadhri.
13. Guru Nanak Girls High School, Yamuna Nagar.
14. D.A.V. Girls High School, Yamuna Nagar.
15. Hindu Girls High School, Kalka.

16. Arya Kanya Vidyalaya, Kharar.
17. Dev Samaj Girls High School, Chandigarh.
18. Arya Girls High School, Kalka.
19. Sikhs Girls High School, Kalka.
20. Moti Ram Arya Girls High School, Chandigarh.
21. Arya Girls High School, Morinda.
22. Arya Girls High School, Simla.
23. St. Thomas Girls High School, Simla.
24. F.C. Sokhs Girls High School, Simla.
25. Lady Irwin Girls High School, Simla.
26. Adarsh Jain Kanaya Mahavidyala, Sadhaura.
27. Jainedra Gurukul, High School, Panchkula.
28. Arya High School, Sohana.
29. Christian High School, Kharar.
30. Khalsa High School, Kurali.
31. Khalsa High School, Sohana.
32. B.S. Saini High School, Sadhaura.
33. M.R.S.D. High School, Shahzadpur.
34. Panchayati High School, Ramgarh.
35. Hindu High School, Sadhaura.
36. G.M. N. High Schools, Rupar.
37. S.D. High School, Chamkaur Sahib.
38. Khalsa High School, Rupar.
39. Public Hindu High School, Rupar.
40. A.F.C.H. High School, Ambala Cantt.
41. C.R. High School, Badyal.
42. Arya High School, Mullana.
43. Panchayati High School, Durana.
44. Panchayati High School, Bhanokheri.
45. B.D. High School, Ambala Cantt.
46. Khalsa High School, Ambala Cantt.
47. D.A.V. High School, Ambala Cantt.
48. S.A. Jain High Scholol, Ambala City.
49. S.D. High School, Ambala Cantt.
50. G.R.S.D. High School, Ambala City.
51. C.B. High School, Ambala Cantt.
52. G.S.A.S. High School, Yamuna Nagar.
53. Janta High School, Mustaba bad.
54. D.A.V. High School, Mustafabad.
55. G.R. High School, Buria.

HISSAR DISTRICT

Higher Secondary

1. F. C. College, Hissar.
2. Raha Ram Girls College, Mandi Dabwali.
3. S.D. High School, Sirsa.
4. Arya High School, Kalanwali.
5. S.G.S.G. Khalsa High School, Sirsa.
6. S.D. High School, Hissar.
7. Jat High School, Hissar.
8. Janta High School, Uklana Mandi.
9. H.R. Hindu High School, Hissar.
10. C.A.V. High School, Hissar.
11. S.D. High School, Bhiwani.
12. Vaish High School, Bhiwani.
13. T.I.T. High School, Bhiwani.
14. K.M. High School, Bhiwani.
15. S.D. High School, Hansi.
16. S.K.J. High School, Dhana Khurd.

KARNAL DISTRICT

Higher Secondary

1. D.A.V. Higher Secondary School, Karnal.

[Minister for Education]

KARNAL DISTRICT—CONTD.

High Schools

1. Guru Nanak Girls High School, Karnal.
2. Daya Nand Arya Girls High School, Karnal.
3. R.D. Arya Girls High School, Karnal.
4. S.D. Girls High School, Karnal.
5. S.D. Girls High School, Panipat.
6. Harkaur Arya Girls High School, Panipat.
7. Arya Girls High School, Panipat.
8. Arya Girls High School, Shahbad.
9. S.G.P.N. Girls High School, Shahbad.
10. Jai Ram Dass Girls High School, Kaithal.
11. Takhana Farm High School, Taravari.
12. Gandhi Samarak High School, Katla Heri.
13. S.D. High School, Karnal.
14. Khalsa High School, Karnal.
15. National High School, Karnal.
16. Daya Nand Model High School, Karnal.
17. K.S.D. High School, Kirmach.
18. S.D. High School, Panipat.
19. Arya High School, Panipat.
20. Gandhi Memorial High School, Naraina.
21. Shri Krishan High School, Samalkha.
22. J.B. Leiah Bharatri High School, Panipat.
23. Jain High School, Panipat.
24. Janta High School, Kaul.
25. A.S. High School, Pundri.
26. S.D.A.S. High School, Pundri.
27. Hindu High School, Kaithal.
28. Public Panchayat High School, Pai.
29. Jat High School, Kaithal.
30. D.A.V. High School, Shahabad.
31. Arya High School, Thanesar.
32. M.L.N. High School, Radaur.
33. Jat High School, Thol.
34. S.M.B. Gita High School, Kurukshetra.
35. Khalsa High School, Shahbad.

GURGAON DISTRICT

Higher Secondary

1. Janta Higher Secondary School, Kund.
2. B.S. Ahir Higher Secondary School, Rewari.

High Schools

1. S.D. Girls High School, Gurgaon.
2. B.B. Ashram Girls High School, Rewari.
3. S.D. High School, Gurgaon.
4. D.A.V. High School, Gurgaon.
5. Rajput High School, Bhondsi.
6. National High School, Badhshahpur.
7. St. Micheal High School, Gurgaon.
8. Sarvodhaya High School, Patli.
9. Janta High School, Prem Nagar.
10. M.L.A. High School, Jatauli.
11. M.G.S.D. High School, Hassanpur.
12. D.G. Khan Hindu High School, Palwal.
13. Jat High School, Hodal.
14. B.M. High School, Nuh.
15. Aggarwal High School, Ballabgarh.
16. M.D. High School, Faridabad.

List of High Schools to be converted into Higher Secondary Schools during 1961-62

1.	Government Girls High School, Ludhiana ..	Ludhiana.
2.	Government High School, Ludhiana ..	Ludhiana.
3.	Government Girls High School, Gurgaon ..	Gurgaon.
4.	Government High School, Ballabhgarh ..	Gurgaon.
5.	Government High School, Sherpur ..	Gurgaon.
6.	Government Girls High School, Nabha ..	Patiala.
7.	Government Girls High School, Police Lines, Patiala	Patiala.
8.	Government High School, Nabha ..	Patiala.
9.	Government High School, Nathana ..	Bhatinda.
10.	Government High School, Atta ..	Karnal.
11.	Government High School, Kaithal ..	Karnal.
12.	Government High School, Shahbad ..	Karnal.
13.	Government High School, Kurukshetra ..	Karnal.
14.	Government High School, Nagrota Bhagwan	Kangra.
15.	Government High School, Rehan ..	Kangra.
16.	Government High School, Bhallana. ..	Kangra.
17.	Government Girls High School, Garli ..	Kangra.
18.	Government High School, Nadaun ..	Kangra.
19.	Government High School, Banjar ..	Kangra.
20.	Government Girls High School, Kulu ..	Kangra.
21.	Government High School, Kangoo ..	Kangra.
22.	Government High School, Galore ..	Kangra.
23.	Government High School, Lopoke ..	Amritsar.
24.	Government Ranbir College for Women (High Classes) Sangrur ..	Sangrur.
25.	Government High School, Jind ..	Sangrur.
26.	Government High School, Narnaul. ..	Mohindergarh.
27.	Government High School, Dadri	Mohindergarh.
28.	Government High School, Hissar ..	Hissar.
29.	Government High School, Hansi ..	Hissar.
30.	Government High School, Simla ..	Simla.
31.	Government High School, Sabathu ..	Simla Hills.

श्री अध्यक्ष : अगर यह सारी information छप जाए तो यह एक किताब बन जाए। इस को इकट्ठी करने में कई अफसर लगे रहेहोंगे। उन का कितना वक्त लगा होगा। फिर इस के transmission पर भी खर्च हुआ होगा। आप ने इस पर कोई supplementary भी नहीं किया। तो यह सब कुछ करने का क्या फायदा है ?
(If all this information were to be printed, it would take the form of a book. A number of officers must have devoted a lot of their time in collecting this information. Then expenditure must have been incurred on its transmission too. The hon. Lady Member has not even one supplementary to ask about it. What is the use of asking for such voluminous information?)

SCHOLARSHIP TO STUDENTS OF BACKWARD CLASSES IN GOVERNMENT COLLEGE, DHARAMSALA

***6814. Chaudhri Hari Ram :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the number of students belonging to Backward classes, class-wise, studying in the Government College, Dharamsala at present;

(b) the number of students referred to in part (a) above who are getting Scholarships paid to students belonging to the Backward Classes, and the rate at which they are being paid the same ;

[Chaudhri Hari Ram]

(c) whether all the students mentioned in part (a) above are entitled to the said scholarships ; if not, the reasons therefor ;

(d) whether Government have received any complaints that most of the students in the said College have not received their scholarships for the last 2 to 3 years ; if so, the action taken thereon ;

(e) whether any application forms for the grant of the said scholarships were supplied to the students by the Department ; if so, when ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : The information is laid on the Table.

The reply is given below seriatim :—

(a) and (b)	*Total number of O. B. C. students on roll*	*No. of students awarded stipends*	*Class*		*Rate of stipend*
					Rupees per mensem
	41	41	Preparatory	..	15
	35	35	II Year	..	15
	11	11	III Year	..	20
	16	16	IV Year	..	20

(c) Yes.

(d) Yes. These students could not be covered under the Government of India Scholarships Scheme, due to limited allotment of funds, and were, therefore, awarded stipends later under the State Harijan Welfare Scheme at the rates admissible thereunder.

(e) Yes. In July, 1960.

चौधरी हरी राम : इन्होंने जवाब में कहा है कि हरिजन वैलफेयर स्कीम के तहत लड़कों को वज़ीफे दिये गए । मैं पूछना चाहता हूं कि उन को यह वज़ीफ़े महीने के महीने दिये जाते रहे या कि तीन-चार साल के इकट्ठे दिये गए ?

मन्त्री : बाकी लड़कों को तो बाकायदा वज़ीफे मिलते रहे मगर जिन के बारे में यह सवाल किया गया उन के बारे में position यह है कि post-Matric students के लिये हिन्द सरकार की स्कीम है । इस में दो तरह के विद्यार्थी शामिल हैं, Scheduled castes के और Backward Classes के । Backward Classes के विद्यार्थियों के लिये हिन्द सरकार पैसे देती है । यह हम बांट देते हैं । इस स्कीम के तहत हमें 56,000 रुपया मिला । उस को हम ने बांट दिया । इस में priority हम ने Engineering, Medical और दूसरे technical subjects वाले विद्यार्थियों को दी और थोड़े से Arts के students को भी वज़ीफे दिये मगर रुपया कम था । इसलिये बाकी तालिबइलमों को वज़ीफे बाद में दिये गए जब सूबाई सरकार ने हरिजन विद्यार्थियों के लिये स्कीम बनाई । इस वजह से उन को वज़ीफे बाद में दिये गए ।

FINANCIAL GRANTS TO DISPLACED COLLEGES IN THE STATE

***6827. Sardar Ramdayal Singh** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the names of displaced colleges in the State recommended by Government to the Union Government for the grant of financial aid during the current year, the names of those which were given such grants and the amount of grant given in each case ;

(b) the basis on which recommendations, referred to in part (a) above were made by Government ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) The State Government recommended only the name of Dyal Singh College, Karnal, but the Union Government sanctioned grant to one more displaced College viz., Hans Raj Mahila Maha Vidayala (Lahore), Jullundur City. The amount of grant sanctioned in each case was Rs 25,000 and Rs 20,000, respectively.

(b) Only those Colleges were recommended to the Union Government which had received Rehabilitation grant up to or below Rs 2 lakhs.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਲਾਇਲਪੁਰ), ਜਲੰਧਰ, ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ), ਲੁਧਿਆਣਾ, ਦੇ ਨਾਉਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ recommed ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ full-fledged colleges ਹਨ ?

मन्त्री : इस के जवाब में offhand कुछ नहीं कहा जा सकता, अगर notice दें तो फिर पूछ कर बताया जा सकता है ।

GOVERNMENT COLLEGE BUILDING FOR BOYS AT PATTI, DISTRICT AMRITSAR

***6920. Sardar Gurwaryam Singh** : Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) whether any land has been acquired for the building of Government College for boys proposed to be opened at Patti in Amritsar District ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative the areas of the land acquired, the price paid for it and the time by which construction work is proposed to be started ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) No.

(b) Does not arise.

ENQUIRY REGARDING THE MANAGEMENT OF PANIPAT SUGAR MILLS. PANIPAT

***6706. Shri Ram Piara** : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) whether it is a fact that the Commissioner, Patiala Division was appointed as an Enquiry Officer to look into the allegations made against the management of the Panipat Sugar Mills, Panipat, during the year 1959 ; if so, the date of his appointment as such and the terms of reference ;

[Shri Ram Piara]

(b) the date when the Enquiry Officer started the enquiry, the dates when he visited Karnal District, the names of the places visited by him and the names of the persons contacted by him in connection with the enquiry ;

(c) whether the said enquiry has been completed ; if so, its findings ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

(a) Yes, please ; Shri H. B. Lall, I.A.S., Commissioner, Patiala Division, was appointed as Enquiry Officer under section 39 of the Punjab Co-operative Societies Act, 1954 on the 29th April, 1960 to look into certain allegations against the management of the Panipat Co-operative Sugar Mills.

(b) The Enquiry Officer made efforts to obtain the statements of the complainants, who declined to come forward. The Enquiry Officer, therefore, had to proceed on his own. He visited Panipat only for the said enquiry and stayed there from the 24th to the 27th November, 1960. He did not contact any person.

(c) The Enquiry Officer has since submitted his report, which is under examination. The Enquiry Officer found that a number of allegations were of general nature and no specific instances were cited in support of the same. Since the complainants refused to associate themselves with the proceedings of the enquiry in spite of the best efforts on the part of the Enquiry Officer, he had, therefore, no other alternative except to enquire into the allegations by going through the record of the Panipat Co-operative Sugar Mills. The enquiry report does not indicate anything serious and *malafide* against the management and overall working of the mills. However, certain minor discrepancies have been noticed by the Enquiry Officer and these are being brought to the notice of the mills' management for their rectification. Some other useful remedial measures have also been proposed by the said officer for toning up the administration of the mills. The same are also being communicated to the management of the mills for their consideration.

श्री राम प्यारा : क्या मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि यह जो statement दिया गया है इस में बताया गया है कि enquiry officer 29 April, 1960, को appoint हुआ, मगर वह 27 November, 1960, को वहां गया। 6-7 महीने enquiry न करने की क्या वजह है ?

मन्त्री : स्पीकर साहिब, जो allegation लगाये गये थे वह इस अर्से में इन के बारे में matter इकट्ठा करता रहा, इसलिये 5-6 महीने late हो गया । इस अर्सा में वह चिट्ठियां लिखता रहा क्योंकि उन्होंने associate करने से इनकार कर दिया था ।

श्री राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि जो Officers Sugar Mill के arrest हो चुके हैं क्या Government ने उन को आज तक suspend भी किया है ?

ਮੰਤਰੀ : ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੀ, ਇਸ ਦਾ ਜੇ ਤੁਸੀਂ notice ਦਿਉ ਤਾਂ ਪੁਛ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

श्री राम प्यारा : वज़ीर साहिब ने फरमाया है कि complaint करने वालों ने associate करने से इनकार कर दिया था । मैं पूछना चाहता हूं कि उन्होंने किस बिना पर इनकार किया था ?

ਮੰਤਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, enquiry officer ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਪਰ ਉਹ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲ ਦੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿਉ, ਪਰ enquiry officer ਨੇ ਐਸਾ ਕਰਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ allegations ਸਨ ਉਹ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਇਸ ਲਈ ਦੇਰੀ ਹੋ ਗਈ।

श्री राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब बतलाएंगे कि जो statement दिया है, उस के मुताबिक जब कोई serious allegation नहीं था तो enquiry किस बात की हो रही है ?

श्री अध्यक्ष : आप concrete सवाल पूछिए । (The hon. Member should ask concrete supplementaries.)

डाक्टर परमानन्द : जनाब, जब serious allegations नहीं थे तो भी क्या कोई केस अदालत में पेश किया जा रहा है ?

मन्त्री : मैं, जनाब, समझा नहीं इनका सवाल ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : वह allegations कौन कौन सी थीं ?

मन्त्री : Allegations तो 29 के करीब थीं लेकिन कोई serious allegation नहीं मिली । लेकिन जो कुछ जनरल किस्म की allegations थीं वे Mills को convey कर दी गई हैं ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या कोई चालान कराया गया ? वज़ीर साहिब ज़रा बताने की तकलीफ करें ।

मन्त्री : अगर नोटिस देंगे तो ज़रूर बतला देंगे ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बतलाने की तकलीफ करेंगे कि इल्ज़ामात कौन कौन से हैं ? और किन किन की enquiry हो रही है ?

मन्त्री : अब enquiry किसी की नहीं हो रही है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, स्पीकर साहिब, पहले इन्होंने कहा कि enquiry हो रही है और वह अब कहते हैं कि नहीं हो रही है । तो मैं पूछना चाहता हूं कि इनका कौन सा जवाब ठीक है ?

श्री अध्यक्ष : वही जवाब ठीक है जो आपने समझा है । (The reply as understood by the hon. Member is correct.)

श्री राम प्यारा : वज़ीर साहिब ने फरमाया है कि minor सी discrepancy है । क्या मैं पूछ सकता हूं कि उस में bogus और fictitious payments भी हैं ?

Mr. Speaker : This question does not arise.

[Mr. Speaker]

The reply is—

> "......The enquiry report does not indicate anything serious and *mala fide* against the management and overall working of the Mills. However, certain minor discrepancies have been noticed by the Enquiry Officer and these are being brought to the notice of the Mills' management for their rectification...."

(*Dr. Parma Nand rose to put a supplementary question*)..

Mr. Speaker : One question has been asked by Laurel and the other by Hardy. (*Laughter.*)

डाक्टर परमा नंद : वज़ीर साहिब ने फरमाया है कि minor charges थे । क्या मैं पूछ सकता हूं कि वह charges क्या थे ?

ਮੰਤਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾ ਨੰਦ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

VIOLENCE ETC. AT PANCHAYAT ELECTIONS IN THE STATE

***6550. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) whether any violence/riots/murder took place during the recent Panchayat elections anywhere ; if so, the names of the panchayats concerned and the action taken in each case ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative, the number of persons who were injured/killed in the said incidents ;

(c) whether elections of the Panchayats mentioned in part (a) have been completed ; if not, the reasons therefor and the steps, if any, being taken to complete them ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) Such incidents took place in four districts as detailed below :—

(i) *Karnal.*—The villagers of Gram Panchayat Bolla, tehsil and district Karnal, became violent but the police and local officials brought the situation under control. The polling was suspended.

(ii) *Rohtak.*—Disturbance took place in villages Farmana and Bhaproda at the time of elections. Polling was suspended in both the cases.

(iii) *Hissar.*—Violence occurred in village Bighar during elections. The polling was suspended.

(iv) *Gurgaon.*—Disturbances took place at two places in the district. Polling was suspended in both cases.

(b) the number of persons injured during the incidents mentioned at (a) above are given below seriatim. No one was killed.

(i) Two.
(ii) None.
(iii) One.
(iv) None.

(c) Elections to all the Panchayats mentioned at (a) above have since been completed.

INCOME FROM COMMON LAND IN VILLAGE CHASWAL-NARWAL, DISTRICT PATIALA

*6736. **Dr. Bhag Singh** : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the income from the common land vested in the Panchayat of village Chaswal-Narwal, district Patiala, together with the terms of lease on which it is given to the lessees ;

(b) whether any area of the common land referred to in part (a) is still under unauthorised occupation; if so, the steps being taken to transfer its possession to the Panchayat ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) No income accrues to the Panchayat from this land.

(b) No area of the common land is under unauthorised occupation.

BHAKRA HYDRO-ELECTRIC PROJECT

*6727. **Dr. Bhag Singh** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the time by which the Bhakra Hydro-Electric Project is expected to be completed ;

(b) the details of the outlay of the said Project and its distribution under various sub-heads ;

(c) whether there is any variation between the estimates and the expenditure ; if so, the reasons therefor ?

Rao Birendar Singh : (a) The commissioning of the generating units at Ganguwal, Kotla, and Bhakra (left Bank Power House) would be completed by October, 1961.

(b) The major works under the Bhakra Nangal Project and capital outlay thereon are as under

Works		*Outlay* Rs Lacs
(i) Bhakra Power House	..	21,16·02
(ii) Nangal Power Houses	..	14,87·12
(iii) Transmission System	..	20,39·36
Total	..	56,42·50

[Minister for Irrigation and Power]

(c) The various works are under execution as yet and until the same are completed and accounts finally closed, it is not possible to correctly ascertain the variation, if any, between the estimates and the expenditure.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ exact ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੋਟਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਦਸ ਦੇਣ ।

मन्त्री : जब हिसाब ही नहीं बना तो कैसे बताया जा सकता है ?

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : Time ਹੀ ਦਸ ਦਿਉ ਕਿ ਕਦ ਤਕ complete ਹੋ ਜਾਏਗਾ ।

मन्त्री : इस के लिये अलग सवाल करें ।

DRAINING OUT WATER FROM ROHTAK

*6743. **Shri Ram Piara** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the number of pumps used for draining out water from Rohtak during the days of floods and heavy rains in 1960, and the date when the said pumps started working ;

(b) the date when the work of draining out water was completed and the date when the last pump fixed for draining out water was removed from Rohtak ;

(c) whether any enquiry has been made as to the reasons for accumulation of water in Rohtak Town and Rohtak District, if so, the causes as found and the remedial measures proposed to be taken by Government in this connection ;

(d) the estimated loss of crops in the district of Rohtak during the year 1960, due to the accumulation of water ?

Rao Birendar Singh : (a) 41 pumps of 250 cs. capacity were installed to pump out water from Rohtak City. The pumps started working on 16th September, 1960.

(b) Draining out flood water from the Rohtak City except cess-pools was completed on 24th October, 1960. Pumps are still working to drain away water still standing in the depressions around the city.

(c) No detailed enquiry has been conducted, the reasons being obvious, i.e. unprecedented rainfall which made Drain No. 8 to overflow its embankments when the discharge in it rose to about 3,100 cusecs against its designed capacity of 950 cusecs.

Remedial measures proposed to be taken are :—

(i) Construction of flood protection embankment near Rohtak.

(ii) Raising and strengthening of embankment near Drain No. 8.

(iii) Diversion of run off of the catchment Nai-Nallah near the upstream of Gohana.

(d) Rs 2,32,64,719.00.

श्री राम प्यारा : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि यह जो floods रोहतक में आए यह पानी local था कि पीछे से आया ?

मन्त्री : Catchment area काफी बड़ा है, करनाल डिस्ट्रिक्ट की तरफ से भी पानी जाता है ।

श्री राम प्यारा : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि करनाल डिस्ट्रिक्ट की तरफ से जो abnormal पानी गया क्या गवर्नमैंट ने उस के बारे में पहले कोई स्कीम नहीं बनाई थी ?

मन्त्री : स्कीम तो बनी हुई है ।

श्री राम प्यारा : क्या drain की capacity का estimate गवर्नमैंट को नहीं था ?

मन्त्री : मैं ने अर्ज़ किया कि unprecedented rainfall थी ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि क्या गवर्नमैंट यह समझती है कि आज तक पिछले 50 वर्ष में इतनी वर्षा कभी नहीं हुई ?

मन्त्री : मैं ने अर्ज़ किया कि वर्षा unprecedented हुई ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या गवर्नमैंट इस नतीजे पर पहुंची है कि जितनी बारिशें पिछली दफा रोहतक में हुई उतनी पहले कभी इस सदी में आज तक नहीं हुई हैं ?

श्री अध्यक्ष : Unprecedented का मतलब यही होता है (The word 'unprecedented' means this thing.)

मन्त्री : स्पीकर साहिब, जिस का precedent न हो उसी को unprecedented कहते हैं ।

CONSTRUCTION OF BRIDGES OVER KASUR NALLAH AND JHABAL-SUR SINGH-BHIKHIWIND NALLAH IN AMRITSAR DISTRICT

***6924. Sardar Gurwaryam Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government for the construction of bridges over the Kasur Nallah and the Jhabal-Sur Singh-Bhikhiwind Nallah in Amritsar District for connecting village roads ; if so, the details thereof ?

Rao Birendar Singh : Yes. There is a proposal under the consideration of Government for the construction of V. R. Bridges over Kasur Nallah, Sohal Drain and Chabal Drain in Amritsar District during the Third Five-Year Plan. Project provision of the bridges is as under :—

Kasur Nallah	.. 52 No. Bridges
Sohal Drain	.. 4 No. Bridges.
Chabal Drain	.. 6 No. Bridges

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ੇਰੇ ਗੌਰ ਹੈ । ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਤੀਜੇ ਪਲੈਨ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰੇਗੀ ?

मन्त्री : ज्यों ज्यों पैसा तीसरे पलान में मिलता जाएगा इसे पूरा करने की कोशिश की जाएगी ।

ELECTRIFICATION OF VILLAGES IN THE STATE

***6481. Shri Ram Chandra Comrade** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) whether the speech made by the Union Irrigation Minister at the meeting of Engineers held recently in Delhi about the need of hastening the supply of electricity to villages and cutting down its prices has come to the notice of the Government ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative whether any action is proposed to be taken in the matter, and if so, what ;

(c) the number of villages in the State electrified during 1959-60 and 1960-61, districtwise and the number proposed to be electrified during 1961-62 ?

Rao Birendar Singh : (a) No.

(b) Does not arise. However, great emphasis on hastening supply of electricity to villages is already being laid. Not only priority is being given to the irrigation and agricultural connections, in the rural areas, but the supply there is also being given on specially reduced tariff and even the service line rentals and the minimum consumption guarantees are charged on considerably liberal basis.

(c) Statement containing the required information is laid on the Table of the House.

Statement showing Progress of Rural Electrification

Serial No.	District	Villages electrified during 1959-60	*Electrification in* 1960-61		Number of villages proposed to be electrified during 1961-62
			Villages electrified up to November/ Decermber, 1960	Villages under electrification	
1	Kangra ..	10	22	20	25
2	Gurdaspur	21	16	15	25
3	Amritsar ..	88	6	25	30

Serial No.	District	Villages electrified during 1959-60	Electrification in 1960-61: Villages electrified up to November/December, 1960	Villages under electrification	Number of villages proposed to be electrified during 1961.62
4	Jullundur ..	13	11	13	30
5	Ludhiana ..	28	15	7	30
6	Ferozepore	27	7	15	30
7	Hoshiarpur	13	11	5	25
8	Ambala ..	13	7	16	30
	Karnal ..	17	11	7	23
	Gurgaon ..	16	10	29	30
11	Rohtak ..	23	10	11	35
12	Hissar ..	18	8	9	30
13	Patiala ..	4	3	8	30
14	Sangrur ..	7	4	11	25
15	Bhatinda ..	1	7	8	19
16	Kapurthala	6	1	6	15
17	Mohindergarh	5	9	..	15
18	Simla ..	3	1	4	3
19	Lahaul and Spiti ..	..	..	..	3

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਜੋ ਪਿੰਡ electrification ਲਈ districtwise ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬੋਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

मन्त्री : इस का फैसला बोर्ड करता है। 15 लाख रुपए तक की स्कीमों का फैसला करने का अख्तियार बोर्ड को है।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜੋ list ਬੋਰਡ electrification ਲਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕੀ ਉਸ ਵਿਚ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

मन्त्री : बोर्ड को suggestions दी जा सकती हैं।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ: ਜੋ suggestions ਸਰਕਾਰ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਬੋਰਡ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬੋਰਡ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਮੰਨੇ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨੇ ?

मन्त्री : गवर्नमैंट के पास directive देने का अख्तियार है लेकिन ऐसी चीज़ों में directive देने की जरूरत नहीं है क्योंकि यह बोर्ड commercial lines पर बनाया गया है और यह काम उसी का है। वैसे plan में हर चीज का ख्याल रखा जाता है और हर district का ख्याल रखा जाता है। गवर्नमैंट की consultation से सारे programmes बनते हैं।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ: ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ definite powers ਕੀ ਹਨ ?

मन्त्री : यह सारी चीज़ें Act में provided हैं उसमें पढ़ लें।

Mr. Speaker : These things should better be left undefined because later on the reply given by the Minister will be quoted.

STAFF IN THE OFFICE OF SETTLEMENT OFFICER, CONSOLIDATION OF HOLDINGS, KARNAL

***6989. Chaudhri Baru Ram** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the names of members of the staff in the office of the Settlement Officer, Consolidation of Holdings, Karnal, together with the rank of each, and his educational qualifications ;

(b) the dates when the staff mentioned in part (a) above were appointed and the promotions, if any, given to each ?

Rao Birendar Singh : (a) and (b) A statement giving the information asked for is laid on the Table of the House.

STATEMENT

	Part (a)				Part (b)
Serial No.	Name of the official	Rank	Educational qualifications	Date of appointment in service	Promotions given with dates
1	Shri Naubat Singh	Head Clerk	Matric	12-4-51	Promoted as Head Clerk with effect from 1st March, 1958
2	Shri Tarif Singh	Assistant Consolidation Officer (Reader)	Do	1-6-41	Promoted as Assistant Consolidation Officer with effect from 5th May, 1959
3	Shri Mani Ram	Accountant	Do	10-10-51	..
4	Shri Krishan Lal	Steno	Post-Matric	23-9-40	Promoted as Steno with effect from 12th November, 1957
5	Shri Latoor Singh	Accountant	Matric	15-7-40	Promoted as Clerk with effect from 1st June, 1951
6	Shri Pawan Kumar	Clerk	Do	17-8-51	..
7	Shri Har Parkash	Do	Do	14-2-55	Promoted as Clerk with effect from 1st February, 1957
8	Shri Maha Singh	Do	B.A.	13-9-58	Promoted as Clerk with effect from 1st March, 1960
9	Shri Sohan Lal	Do	Matric	14-8-58	Promoted as Clerk with effect from 1st March, 1960
10	Shri Har Sarup	Do	B.A.	8-11-57	..
11	Shri Krishan Kumar	Do	Matric	5-5-45	Promoted as Clerk with effect from 25th June, 1960
12	Shri Som Dutt	Ahlmad	Do	6-12-51	Promoted as Clerk (Ahlmad) with effect from 13th August, 1955
13	Shri Hari Ram	Peshi Kanungo	Do	3-2-53	Promoted as Peshi Kanungo with effect from 10th March, 1958

चौधरी बारू राम : मैं पूछना चाहता हूं कि जो शख्स serial Nos. 2, 4 और 5 पर हैं उनकी date of appointment नौ, दस साल पहले की है मगर श्री नौबत राए को वह कैसे supersede कर गए ?

मन्त्री : जो information मांगी गई थी वह मैंने दे दी है अगर किसी particular person की बाबत पूछना चाहते हैं तो separate notice दें । कई बातें हो सकती हैं, qualifications में फर्क हो सकता है, service conditions में फर्क हो सकता है, वग़ैरह वग़ैरह ।

चौधरी बारू राम : क्या मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि इस की promotion के खिलाफ कोई representations आई ?

Mr. Speaker : It is altogether a separate Question. The hon. Member may give a separate notice about it.

चौधरी बारू राम : मैं यह पूछना चाहता हूं कि serial No. 1 पर दर्ज किये गये official की जो promotion हुई उस के खिलाफ कुछ representations मौसूल हुए?

Mr. Speaker : The hon. Member may please ask a specific question about it, separately.

श्री राम प्यारा : कुछ मुलाज़मों को promotions दी गई क्योंकि उन्होंने course पास किया हुआ था । क्या यह official भी prescribed qualifications पूरी करता है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि नौबत सिंह को दूसरे official से तरजीह दे कर promotion देने की क्या वजूहात हैं ?

Mr. Speaker : This question does not arise,

TRANSPORT BUSES IN AMRITSAR DEPOT

***7025. Shri Balram Das Tandon** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the number of buses belonging to the Transport Department running from each depot in the State at present ;

(b) the mileage done by each of the said buses running from the depot in Amritsar and the date when each of them was purchased;

(c) whether there are any buses among those mentioned in part (b) above which have done greater mileage than that estimated ; if so, the reasons for their still being on the road ?

Rao Birendar Singh : The information is given below :—

(a) (1) Punjab Roadways, Amritsar .. 162

(2) Punjab Roadways, Jullundur .. 139

(3) Punjab Roadways, Ambala	..	142
(4) Punjab Roadways, Gurgaon	..	140
Total	.	583

(b) A statement is laid on the Table.

(c) the life of Punjab Roadways buses has been fixed in terms of years and no mileage is stipulated. The prescribed life of these buses is six years but these vehicles are weeded out/retained on the basis of recommendations after inspection of the Condemnation Board. Only two vehicles namely PNA-3432 and PNA-3436 completed six years' service in March, 1961 and they have since been withdrawn from the road. No other vehicle in operation has completed six years' life so far.

Serial No	Registration No.	Make	Mileage done (up to 28-2-61)	Date when registered
1	PNA 3423 ..	Dodge ..	2,52,268	1st March, 1955
2	,, 3436 ..	Desoto ..	2,55,242	1st March, 1955
3	,, 3441 ..	Do ..	2,69,688	8th March, 1955
4	,, 3450 ..	Fargo ..	2,52,635	2nd April, 1955
5	,, 3451 ..	Do ..	2,25,076	Ditto
6	,, 3452 ..	Desoto ..	2,58,690	Ditto
7	,, 3453 ..	Do ..	2,42,499	Ditto
8	,, 3454 ..	Dodge ..	2,56,192	4th April, 1955
9	,, 3455 ..	Do ..	2,77,749	Ditto
10	,, 3456 ..	Do ..	2,56,081	Ditto
11	,, 3457 ..	Fargo ..	2,44,536	Ditto
12	,, 3461 ..	Desoto ..	2,48,231	18th April, 1955
13	,, 3462 ..	Do ..	2,52,335	Ditto
14	,, 3464 ..	Do ..	2,25,890	20th April, 1955
15	,, 3465 ..	Dodge ..	2,58,296	20th April, 1955
16	,, 3473 ..	Fargo ..	2,49,200	9th May, 1955
17	,, 3481 ..	Dodge ..	2,37,026	21st May, 1955
18	,, 3487 ..	Desoto ..	2,80,088	4th June, 1955
19	,, 3491 ..	Dodge ..	2,47,653	Ditto

[Minister for Irrigation and Power]

Serial No.	Registration No.	Make	Mileage done (upto 28-2-61)	Date when registered
20	„ 3499	Dodge	2,65,951	6th July, 1955
21	„ 3510	Desoto	2,50,264	29th July, 1955
22	„ 3538	Dodge	1,97,042	25th November, 1955
23	„ 3539	Desoto	2,48,466	Ditto
24	„ 3542	Dodge	2,23,432	Ditto
25	„ 3547	Do	2,36,855	Ditto
26	„ 3548	Mercedes Benz	2,43,548	Ditto
27	„ 3551	Dodge	2,50,779	28th November, 1955
28	„ 3552	Mercedes Benz	2,38,318	30th November, 1955
29	„ 3553	Dodge	2,46,651	Ditto
30	„ 3554	Mercedes Benz	2,46,997	Ditto
31	„ 3556	Do	2,45,233	28th December, 1955
32	„ 3559	Do	2,39,577	Ditto
33	„ 3567	Desoto	2,89,146	27th December, 1955
34	„ 3568	Mercedes Benz	2,50,372	30th December, 1955
35	„ 3569	Do	2,31,676	3rd January, 1956
36	„ 3571	Leyland	2,61,539	3rd January, 1956
37	„ 3574	M. Benz.	2,42,086	4th January, 1956
38	„ 3584	Leyland	2,49,045	10th January, 1956
39	PNJ 4910	Do	3,50,543	19th January, 1956
40	PNA 3592	M. Benz	2,50,718	21st January, 1956
41	PNJ 4915	Leyland	2,50,598	23rd January, 1956
42	PNA 3596	Do	2,61,706	30th January, 1956
43	„ 3601	Do	2,93,596	2nd February, 1956
44	„ 3603	Do	2,72,170	Ditto
45	„ 3604	Do	2,48,260	Ditto
46	„ 3605	Do	2,42,114	Ditto
47	„ 3607	Do	3,28,765	3rd February, 1956
48	„ 3609	Do	3,29,887	9th February, 1956
49	„ 3612	Do	3,10,397	11th February, 1956

Serial No.	Registration No.	Make	Mileage done (upto 28-2-61)	Date when registered
50	PNA 3621 ..	M. Benz ..	2,53,273	3rd March, 1956
51	„ 3645 ..	Ditto ..	2,40,276	27th April, 1956
52	„ 3652 ..	L. and ..	2,42,692	3rd May, 1956
53	„ 3771 ..	M. Benz ..	2,07,619	5th November, 1956
54	„ 3786 ..	Ditto ..	2,85,077	6th November, 1956
55	„ 3787 ..	Ditto ..	2,12,910	Ditto
56	„ 3788 ..	Ditto ..	2,00,464	Ditto
57	„ 3789 ..	Ditto ..	2,14,070	Ditto
58	„ 3804 ..	Ditto ..	2,07,213	22nd November, 1956
59	„ 3805 ..	Ditto ..	2,07,871	Ditto
60	„ 3806 ..	Ditto ..	2,13,576	Ditto
61	„ 3812 ..	Ditto ..	2,07,136	23rd November, 1956
62	„ 3798 ..	Ditto ..	2,16,233	13th November, 1956
63	„ 3818 ..	Ditto ..	2,21,413	30th November, 1956
64	„ 3819 ..	Ditto ..	2,08,961	Ditto
65	„ 3920 ..	Ditto ..	2,05,869	Ditto
66	„ 3833 ..	Ditto ..	1,97,210	11th December, 1956
67	„ 3834 ..	Ditto ..	2,24,234	Ditto
68	„ 3841 ..	Ditto ..	2,18,611	15th December, 1956
69	„ 3842 ..	Ditto ..	2,14,157	19th December, 1956
70	„ 3847 ..	Ditto ..	2,10,777	26th December, 1956
71	„ 3848 ..	Ditto ..	2,10,440	Ditto
72	„ 3849 ..	Ditto ..	2,10,337	27th December, 1958
73	„ 3903 ..	Ditto ..	2,03,558	28th February, 1957
74	„ 3907 ..	Ditto ..	2,09,798	4th March, 1957
75	„ 3913 ..	Ditto ..	2,06,712	18th March, 1957
76	„ 3924 ..	Ditto ..	2,06,356	27th March, 1957
77	„ 3925 ..	Ditto ..	2,08,465	Ditto
78	„ 3928 ..	Ditto ..	1,99,451	Ditto
79	„ 3962 ..	Ditto ..	1,92,934	6th May, 1957

[Minister for Irrigation and Power]

Serial No.	Registration No.	Make	Mileage done (upto 28-2-61)	Date when registered
80	PNA 3963 ..	M. Benz. ..	1,84,867	6th May, 1957
81	„ 3967 ..	Ditto ..	1,88,958	7th May, 1957
82	„ 3972 ..	Ditto ..	1,92,488	11th May, 1957
83	„ 3980 ..	Ditto ..	1,68,080	20th May, 1957
84	„ 3982 ..	Ditto ..	1,67,451	22nd May, 1957
85	„ 3984 ..	Ditto ..	1,97,404	27th May, 1957
86	„ 4009 ..	Ditto ..	1,78,675	22nd June, 1957
87	„ 4012 ..	Ditto ..	1,95,946	Ditto
88	„ 4014 ..	Ditto ..	1,82,464	20th June, 1957
89	„ 4042 ..	Ditto ..	1,73,531	23rd July, 1957
90	„ 4044	Ditto ..	1,55,056	Ditto
91	„ 4081 ..	Ditto ..	1,66,135	18th September, 1957
92	„ 4082 ..	Ditto ..	1,42,266	Ditto
93	„ 4138 ..	Ditto ..	1,65,912	23rd November, 1957
94	„ 4144 ..	Ditto ..	1,68,851	7th December, 1957
95	„ 4145 ..	Ditto ..	1,32,899	6th December, 1957
96	„ 4147 ..	Ditto ..	1,75,752	Ditto
97	„ 4248 ..	Ditto ..	1,60,159	21st March, 1958
98	„ 4252 ..	Ditto ..	1,53,758	5th April, 1958
99	„ 4253 ..	Ditto ..	1,54,554	Ditto
100	„ 4254 ..	Ditto ..	1,54,402	Ditto
101	„ 4255 ..	Ditto ..	1,60,429	Ditto
102	„ 4293 ..	Ditto ..	1,50,961	25th April, 1958
103	„ 4493 ..	Ditto ..	1,16,464	7th November, 1958
104	„ 4586 ..	Ditto ..	1,08,313	5th March, 1959
105	„ 4587 ..	Ditto ..	1,13,062	Ditto
106	„ 4588 ..	Ditto ..	1,13,101	Ditto
107	„ 4589 ..	Ditto ..	1,16,485	Ditto
108	„ 4590 ..	Ditto ..	1,08,405	Ditto
109	„ 4591 ..	Ditto ..	96,549	Ditto

Serial No.	Registration No.	Make	Mileage done (upto 28-2-61)	Date when registered
110	PNA 4593 ..	M. Benz ..	1,05,317	5th March, 1959
111	„ 4594 ..	Ditto ..	94,152	9th March, 1959
112	„ 4625 ..	Ditto ..	95,988	7th April, 1959
113	„ 4626 ..	Ditto ..	1,00,009	Ditto
114	„ 4627 ..	Ditto ..	1,08,443	Ditto
115	„ 4628 ..	Ditto ..	87,185	Ditto
116	„ 4629 ..	Ditto ..	1,00,629	Ditto
117	„ 4630 ..	Ditto ..	83,293	Ditto
118	„ 4631 ..	Ditto ..	79,841	Ditto
119	„ 4632 ..	Ditto ..	1,08,545	Ditto
120	„ 4633 ..	Ditto ..	1,03,296	Ditto
121	„ 4635 ..	Ditto ..	1,09,118	Ditto
122	„ 4648 ..	Ditto ..	93,290	16th April, 1959
123	„ 4723 ..	Ditto ..	77,491	8th July, 1959
124	„ 4746 ..	Ditto ..	64,086	7th August, 1959
125	„ 4789 ..	Ditto ..	57,038	30th September, 1957
126	„ 4802 ..	Ditto ..	54,332	19th October, 1959
127	„ 4842 ..	Ditto ..	67,895	9th November, 1959
128	„ 4843 ..	Ditto ..	62,513	9th November, 1959
129	„ 4844 ..	Ditto ..	78,021	10th November, 1959
130	„ 4845 ..	Ditto ..	65,505	Ditto
131	„ 4899 ..	Ditto ..	65,272	28th January. 1960
132	„ 4901 ..	Ditto ..	53,808	Ditto
134	„ 4903 ..	Ditto ..	55,888	3rd February, 1960
135	„ 4904 ..	Ditto ..	55,470	Ditto
136	„ 4923 ..	Ditto ..	54,048	9th February, 1960
137	„ 4924 ..	Ditto ..	54,181	Ditto
138	„ 4925 ..	Ditto ..	54,191	Ditto
139	„ 4933 ..	Ditto ..	54,528	Ditto
140	„ 4934 ..	Ditto ..	51,452	Ditto

[Minister for Irrigation and Power]

Serial No.	Registration No.		Make		Mileage done (upto 28-2-61)	Date when registered
141	PNA 4935	..	Mercedes Benz	..	49,002	9th February, 1960
142	„ 4936	..	Ditto	..	80,326	Ditto
143	„ 4954	..	Ditto	..	43,415	Ditto
144	„ 4956	..	Ditto	..	52,450	19th March, 1960
145	„ 5008	..	Ditto	..	37,172	21st May, 1960
146	„ 5009		Ditto	..	34,856	Ditto
147	„ 5010	..	Ditto	..	37,733	Ditto
148	„ 5011	..	Ditto	..	37,953	Ditto
149	„ 5012	..	Ditto	..	35,506	Ditto
150	„ 5014	..	Ditto	..	35,700	Ditto
151	„ 5018	..	Ditto	..	40,692	11th June, 1960
152	„ 5019	..	Ditto	..	35,916	Ditto
153	„ 6148	..	Ditto	..	30,941	23rd September, 1960
154	„ 6149	..	Ditto	..	31,875	Ditto
155	„ 6150	..	Ditto	..	23,284	Ditto
156	„ 6151	..	Ditto	..	18,184	Ditto
157	„ 6154	..	Ditto	..	19,191	Ditto
158	„ 6155	..	Ditto	..	17,481	Ditto
159	„ 6157	..	Ditto	..	16,911	4th October, 1960
160	„ 6158	..	Ditto	..	14,090	Ditto
161	„ 6186	..	Ditto	..	8,428	10th October, 1960
162	„ 6187	..	Ditto	..	9,328	Ditto
163	„ 6188	..	Ditto	..	8,807	Ditto

श्री बलराम दास टंडन : क्या मिनिस्टर साहिब बतलायेंगे कि यह buses की life in years fix करने का जो ढंग है क्या यह सरकार ने नया अपनाया है क्योंकि पहले तो mileage के लिहाज़ से life fix की जाती थी ?

मंत्री : इस के लिए तो मैं कुछ नहीं कह सकता कि यह system कितनी देर से चल रहा है। कम अज़ कम मुझे इस का पता नहीं। मैं तो कभी से देख रहा हूं कि यही तरीका चल रहा है।

श्री बलराम दास टंडन : क्या मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि क्या हरेक bus को Condemnation Board के पास भेजा जाता है कि वह तय करे कि आया उसे condemn किया जाये या न किया जाये या हरेक bus को 6 साल के बाद condemnation के लिये भेजा जाता है ?

मंत्री : यह board बना हुआ है और इस के Additional Transport Controller, Works Manager और एक दो और अफसर मैम्बर होते हैं......

श्री बलराम दास टंडन : मैं ने condemnation बोर्ड के मैम्बर नहीं पूछे । मैं तो यह पूछना चाहता हूं कि कोई बस Condemnation Boardके पास भेजने से पहले यह कौन तय करता है कि इसे condemnation के लिये बोर्ड के पास भेजा जाये या हरेक बस को ही 6 साल के बाद उस बोर्ड के पास भेजा जाता है ?

मंत्री : General Manager की यह जिम्मेवारी होती है कि अगर कोई vehicle खराब हो गई है और उस की मुरम्मत भी नहीं हो सकती या उस का रखना economical नहीं तो वह उसे condemnation board के पास भेज दे ।

श्री बलराम दास टंडन : क्या हरेक बस को Condemnation Board के पास 6 साल के बाद भेजा जाता है या इस से पहले भी किसी बस को भेजा जा सकता है ?

मंत्री : हां, अगर किसी बस की हालत इतनी खराब हो जाये कि उस को चलाना भी मुश्किल हो जाये तो उसे Condemnation Board के पास भेज दिया जाता है ।

Mr. Speaker : Out of the 28 Postponed Questions on the Order List today, replies to 27 were received from Government. This is really a very good progress, and I compliment the Government for it. I hope they will keep it up.

REPAIRS TO GOVERNMENT SCHOOLS BUILDINGS IN TEHSIL KAITHAL, DISTRICT KARNAL

***6988. Chaudhri Baru Ram** : Will the Minister for Public Works be pleased to state —

(a) the name of villages in tehsil Kaithal, district Karnal, where Government schools buildings were damaged due to heavy rains in the year 1960-61 ;

(b) the total amount spent on the repairsof the buildings mentioned in part (a) above and the date/dates when this expenditure was incurred ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : (a) Villages Nissang, Baba Ladhana, Padla and Keorak.

(b) Rs 7998 ; during September, 1960 to February, 1961.

PROVIDING FREE MEALS FOR STUDENTS IN SCHOOLS

*7107. **Shri Ram Piara** : Will the Minister for Education be pleased to state —

(a) whether the Education Department issued any circular during the period from Ist April, 1960 to date for providing free meals for students in the schools in the State ; if so, the contents of the circular and the date when it was issued ;

(b) whether the expenditure to be iucurred on the meals shall be borne by the parents of the students, or Government or the Municipal Committees or Panchayats ;

(c) the number of Schools in the State, district wise, which have started giving free meals to students as mentioned in part (a) above ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Yes, on the 27th April, 1960. A copy of the circular is laid on the Table of the House.

(b) 50 per cent by the local community and 50 per cent by the Government of India.

(c) The proposal could not make any progress as the local community in general had not responded.

COPY OF CIRCULAR MEMORANDUM

FROM

The Director of Public Instruction, Punjab.

To

All the Inspectors/Inspectresses of Schools and All District Inspectors and Inspectresses of Schools in the State.

Memorandum No. 9/5-59-P

Dated Chandigarh, the 27th April, 1960.

Subject.— Implementation of the recommendations ways and means of improving attendance in elementary schools and introduction of incentives, e.g., Free Mid day meals, Free Books etc. before introducing compulsory Attendance through Legislation made by all-India Council for Elementary Education in their meeting held in March, 1958.

The All-India Council for Elementary Education has recommended the Introduction of certain incentives like provision of Free Mid day meals to the children for improving attendance in Elementary Schools. For the implementation of this Scheme, the Government of India would pay 50 per cent of the share and 50 per cent will be borne by the village community.

The experiment, the Department feels has not been tried. It is, therefore, desired that the scheme may be brought home to the village communities by the Headmasters/Headmistresses and A.D.I.S. and A.D.I.Ss. They are further required to please intimate the names of village communities which are willing to implement this scheme so that a case may be prepared for the Government of India.

This information may please be sent immediately.

(Sd/.)
Deputy Director (Planning),
for Director of Public Instruction, Punjab.

श्री राम प्यारा : क्या Education Minister बतलायेंगे कि क्या कुछ ज़िले या गांव ऐसे भी हैं जिन्होंने इस का favourable response किया हो ?

मंत्री : हां, संगरूर की तरफ से कुछ response हुआ है ।

श्री राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि क्या यह system सिर्फ rural areas में ही try किया गया है या urban areas में भी try किया गया है ?

मंत्री : मैं ने बतलाया है कि ज़िला संगरूर में यह try किया गया है ।

श्री राम प्यारा : क्या यह circular urban areas के स्कूलों को भी भेजा गया था ? और अगर भेजा गया था तो उन का क्या response है ?

मंत्री : Urban areas से मेरी इत्तलाह के मुताबिक कोई response नहीं हुआ ।

VILLAGES ELECTRIFIED IN KARNAL DISTRICT

***7086. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the names of the villages electrified, tehsil-wise, in Karnal District during the period from April, 1957 to date ?

Rao Birendar Singh : A statement containing the requisite information is laid on the Table of the House.

Statement showing the names of the village electrified from April, 1957 to date Tehsil wise in Karnal District

KARNAL TEHSIL

Parbana Hussanpura, Anchla, Raipur, Bansa, Butana, Nilokheri, Bhani Khurd, Lillauri, Saunkhara, Pathana, Kunjpura, Dharar, Uncha Siwana, Bustra, Badhapur Balri, Kamopur, Charao, Malikpur, Nisang.

PANIPAT TEHSIL

Gowaliara, Namonda, Naraina, Maharana, Bursham, Hartari,Naultha, Binjal, Balana, Gagopur, Didwari, Israni.

THANESAR TEHSIL

Bachgaon, Ismailabad, Jairapur, Kalsana, Jhara uli, Naloo, Thol, Thaska, Tharauli, Mirzapur, Kanthla, Balockpur, Bhatmajra, Tangore, Naraingarh, Ban, Mohri, Jhanasa, Sulphani, Mohanpura, Bhore, Kalasani, Kurri, Bijarpur, Barani.

KAITHAL TEHSIL

The information is being collected from the Punjab State Electricity Board.

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मुझे तो यह जवाब मिला नहीं ।

श्री अध्यक्ष : आप के दस्तखत यहां मौजूद हैं । और कोई धर्म सिंह राठी तो हो नहीं सकता । (The signatures of the hon. Member are here on record. There cannot be any other Dharam Singh Rathi).

चौधरी धर्म सिंह राठी : Supplementary, Sir. क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि villages को छांटने के लिए कौन सा criteria रखा जाता है ?

मन्त्री : जब project बनता है तो काफी villages को इकट्ठा किया जाता है । यह देखा जाता है कि बड़ी line कहां से गुज़रती है और नजदीक के किन २ villages को उसमें include किया जा सकता है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या इसमें यह भी होता है कि बीच में कुछ गांव को छोड़ भी दिया जाए ?

मन्त्री : जी नहीं ।

ROADS CONSTRUCTED KARNAL DISTRICT

***7085. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Public Works be pleased to state the details of the roads constructed in Karnal District from April, 1957 to date and the criteria adopted for the selection of these roads for construction ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister) : The following statement showing the details of the roads constructed in Karnal District from April, 1957 to date is placed on the Table of the House.

These roads were provided in the Second Five Year Plan and other Road Development Schemes on the basis of area, population and mileage of Roads in the District existing at that time. Some of the roads were selected to facilitate the cartage of Sugar cane to the Sugar Mill at Panipat.

Statement showing details of the Roads Constructed in Karnal District from April, 1957 to December, 1960

Item No.	Names of Roads	Total length of Roads	Mileage constructed upto 31st March, 1957	MILEAGE CONSTRUCTED DURING			
				1957-58	1958-59	1959-60	1960-61 up to December, 1960
1	Rajaund-Pundri Road (Sec. Pundri to Rajaund)	14.72	5.00	1.50	..	8.22	..
2	Panipat-Assand-Kaithal Patiala Road (Sec-Panipat-Assandh)	26.89	15.09	5.50	0.30	6.00	..
	(Sec. Rajaund-Assandh)	8.43	..	..	..	6.00	2.43
	(Sec. Kaithal-Ballah)	19.57	8.50	6.50	2.50	2.07	..
3	Ambala-Pahowa-Kaithal-Narwana Road						
	(i) Sec. Amb-Pehowa)	17.16	12.16	..	1.00	4.00	..
	(ii) Sec. Pehowa to Kaithal	22.34	..	1.28	..	10.72	..
	(iii) Sec. Kaithal to Narwana (up to District Boundary)	1.37	..	..	..	..	1.37

Item No.	Names of Roads	Total length of Roads	Mileage constructed upto 31st March 1957	1957-58	1958-59	1959-60	1960-61 upto December, 1960
4	Chika-Tatana Road ..	3.36	..	..	..	0.75	..
5	Ramba-Indri-Ladwa Road	15.57	..	..	2.00	12.52	1.05
6	Karsa-Dhand Road ..	6.93	..	..	..	6.93	..
7	Samalkha-Chilkana Road	1.67	1.50	0.17	..	..	..
8	Assandh-Salwan Road	6.60	..	..	5.00	1.60	..
9	Hansi-Jind-Karnal Road (Sec. Karnal-Assandh)	22.87	17.00	5.00	0.87	..	..
	(Sec.Assandh-Nikuran) ..	16.33	..	..	..	..	2.00
10	Nilokheri-Karsa Road ..	13.85	12.47	1.38	..	..	..
11	Kaithal-Rajaund Road	16.41	15.00	1.41	..	..	..
12	Thanesar-Jhansa Road ..	11.36	7.11	4.25	..	..	..
13	Panipat-Bhopali Road ..	8.20	..	..	..	5.25	2.25
14	Pundri-Dhand Road ..	8.39	..	..	..	..	2.00
15	App. from Kutail to G.T. Road	2.12	..	..	..	..	0.60
	Total Mileage constructed			26.99	11.67	64.06	11.70
					114.42		

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या मैं दरियाफ्त कर सकता हूं कि statement में जो नम्बर १ पर सड़क दिखाई गई है यानी रजौंद पुंडरी रोड वह सन् 1957 में तो पांच मील बन गई लेकिन सन् 1958-59 और 1960-61 में कुछ भी नहीं बनी। इसकी क्या वजह है ?

ਉਪ ਮੰਤਰੀ : ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ funds ਮਿਲਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या इस साल कोई और नई सड़क नहीं बनाई गई ?

ਉਪ ਮੰਤਰੀ : ਇਸ ਸੜਕ ਲਈ funds ਨਹੀਂ ਸਨ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੜਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या रजौंद-असंध वाली सड़क ज्यादा ज़रूरी थी ?

ਉਪ ਮੰਤਰੀ : Comparison ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ENQUIRY ENTRUSTED TO THE VIGILANCE DEPARTMENT IN KARNAL DISTRICT

***7139. Shri Ram Piara** : Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) with reference to the reply to Starred Question No. 6062 printed in the list of questions for 15th November, 1960 the stage at which the enquiries which were not finalised that time stand at present ;

(b) whether any action, departmental or otherwise, has so far been taken against any persons mentioned in the statement given with that reply ; if so, the details thereof ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) The result of the 13 enquiries shown as 'Under Investigation' in reply to starred question No. 6062 is detailed in the statement which is placed on the Table of the House.

(b) As a result of departmental action one person namely Shri Manohar Singh, Revenue Patwari, has been dismissed from service, while departmental proceedings against the other persons in whose cases the allegations have been substantiated, are still pending.

STATEMENT

Serial No.	Name and designation of the officer/official concerned in the enquiry	Result and stage of enquiry
1	Shri Suraj Bhan, Settlement Officer, Pegan	Investigation completed. Departmental action recommended
2	Shri Ram Narain Singh, Settlement Officer, Karnal	Investigation completed. Report under consideration
3	Shri Paras Ram, Mate and Overseer , Jind	Investigation completed. Departmental action recommended
4	Shri Ratti Ram, P.E.S., District Inspector of Schools, Karnal	Investigation completed. Report under consideration
5	Shri Baij Nath, Naib Tehsildar, Panipat ..	Investigation completed. Report under consideration
6	Shri Jai Dayal, Head master, Government High School, Adhyana	Investigation completed. Report under consideration
7	Shri Puran Chand, Irrigation Booking Clerk, Kaithal	Investigation completed. Departmental action recommended
8	Shri Jarnail Singh, A.S.I., C.I.A. Staff, .. Kaithal	Allegation not substantiated
9	Official of Irrigation Branch, Thanesar .. Division, Karnal	Investigation completed. Report under consideration
10	Shri Bhagwan Singh, Clerk, Office of .. District Inspector of Schools, Karnal	Under Investigation
11	Shri Jagdish Lal, Revenue Patwari, Assan Kalan	Investigation completed. Departmental action recommended
12	Shri Tarlok Singh, Deputy Superintendent of Police, C.I.D., Punjab	Investigation completed. Report under consideration
13	Shri Krishan Kumar, Block Development Officer, Panipat	Investigation completed. Report sent to Administrative Department for taking necessary action.

श्री राम प्यारा : क्या Chief Minister साहिब बताएंगे कि गवर्नमेंट कब तक इस enquiry को consider करके action ले लेगी ?

मुख्य मन्त्री : इस चीज़ का procedure लम्बा है। पहले उन को नोटिस दिया जाता है, उन का जवाब आता है। बाद में केस चलाया जाता है। उस के बाद investigation होती है, Investigation Report देखने के बाद charge-sheet किया जाता है। उस का जवाब आने के बाद सरकार action लेती है।

राम प्यारा : क्या Chief Minister साहिब बताएंगे कि action Vigilance Department लेता है या कि जिस Department से वह employee ताल्लुक रखता है वह लेता है ?

मुख्य मन्त्री : जिस Department के पास केस होता है वही action लेता है। अगर Vigilance Department के पास हो तो वह लेता है और अगर दूसरे के पास हो तो दूसरा महकमा action लेता है।

श्री राम प्यारा : Chief Minister साहिब ने फरमाया है कि charge-sheet को देख कर action लिया जाता है, क्या वह बता सकते हैं कि charge-sheet को कौनसा महकमा देखता है ?

मुख्य मन्त्री : जिस महकमे के पास केस शरू से हो वही देखता है और action recommend करता है।

श्री राम प्यारा : अगर दोनो महकमों की सिफारिश में कुछ फर्क होता है तो किस की recommedation हावी होती है और किस की proposal मानी जाती है। ?

मुख्य मन्त्री : जब Vigilance department कोई action recommend करता है तो मुतल्लिका महकमा से पूछा जाता है, अगर वह न agree करे तो Chief Minister is the final authority.

ENQUIRY PENDING WITH VIGILANCE DEPARTMENT IN KARNAL DISTRICT

***7140. Shri Ram Piara** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the number of enquiries pending with the Vigilance Department in Karnal District at present together with the names of those against whom these are pending and the stage of the enquiry in each case ;

(b) the date When each of the enquiries referred to above was started together with the interim action, if any, taken in each case ;

(c) the number of enquiries completed by the Vigilance Agency of Karnal Distrit during the period from Ist July, 1960 to date and the action, if any, taken thereon ; if no action has been taken, the reason thereof ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) & (b) The statement containing therequisite information is laid on the Table of the House.

(c) The Vigilance Staff, Karnal, completed investigation in 44 enquiries during the period from Ist July, 1960 to date. Of these, 21 were forwarded to the various punishing authorities for departmental action and 8 for other disciplinary action. In five cases allegations remained unsubstantiated, while in 10 cases the enquiry reports are still under consideration of the Government.

List of enquiries pending with the Vigilance Department pertaining to Karnal District

Serial No.	Name of officer/official nvolved	Date of starting of enquiry	Stage of enquiry	Interim action
1	Shri Bhagwan Singh, Clerk, Office of District Inspector of Schools, Karnal	10-9-60	Pending investigation	..
2	Shri Bholan Singh, Assistant Consolidation Officer	3-11-60	Ditto	A move has been made for his transfer
3	Shri J.C. Ahuja, Sectional Officer	5-11-60	Ditto	
4	Shri Budh Singh, Sub-Divisional Officer	19-11-60	Ditto	
5	Shri K. Moti Singh, Civil .. Surgeon	12-12-60	Ditto	
6	Miss C. Chauhan, Deputy Divisional Inspectress of Schools, Ambala	25-12-60	Ditto	
7	Shri M. Khosla, Sub-Divisional Officer	3-1-61	Ditto	
8	Shri Darshan Singh, Sub-Inspector of Police	25-1-61	Ditto	
9	Shri Raja Singh, President, .. Municipal Committee, Shahabad	25-1-61	Ditto	
10	Shri Gurbax Lal, Administrator, Municipal Committee, Kaithal	28-1-61	Ditto	
11	Shri Gobind Chopra, Sub-Divisional Clerk	2-2-61	Ditto	
12	Shrimati Parkash Malik Chairman, Social Welfare Project and Shri Vishwa Pal, Veterinary Assistant Surgeon, Pundri	2-2-61	Ditto	
13	Shri Dalip Singh, Inspector, .. Civil Supplies	2-2-61	Ditto	
14	Shri Jai Singh, Block Development Officer	7-2-61	Ditto	

Serial No.	Name of officer/official involved	Date of starting of enquiry	Stage of enquiry	Interim action
15	Shri Jagdish Chand Batra, Hon. Sub-Registrar	8-2-61	Pending investigation	
16	Shri Gian Chand, District Food and Supplies Controller	13-2-61	Ditto	
17	Shri Ram Singh, Sub-Inspector of Police	19-2-61	Ditto	
18	Shri Paras Ram, Assistant Consolidation Officer	21-2-61	Ditto	
19	Shri Kartar Singh, Assistant Consolidation Officer	21-2-61	Ditto	
20	Shri Sashi Kumar, Overseer ..	27-2-61	Ditto	
21	Shri Budh Singh, Sub-Divisional Officer	22-4-60	Ditto	
22	Shri Ramji Dass, Shop Inspector	18-10-60	Ditto	
23	Shri K.Moti Singh, Civil Surgeon ..	17-11-60	Ditto	
24	Shri Davinder Dutt, Sub-Divisional Officer	30-1-60	Investigation completed Enquiry Report under consideration	
25	Shri Kartar Singh, Sub-Divisional Officer	6-5-60	Ditto	
26	Shri Ram Narain Singh, Settlement Officer	7-7-60	Ditto	Shri Ram Narain Singh has been transferred from Karnal
27	Shri K.K.Kalia, Revenue Assistant and others	7-7-60	Ditto	
28	Shri Ram Parkash, Store-Keeper, Office of the Inspector of Schools, Karnal	13-7-60	Ditto	
29	Shri Bai Nath, Naib Tehsildar	14-8-60	Ditto	
30	Shri Jai Dayal, Headmaster ..	20-8-60	Ditto	
31	Shri Gurbax Singh, Sub-Divisional Officer	6-9-60	Ditto	
32	Government Officials of all departments of Karnal	19-12-60	Investigation completed Allegations not substantiated	
33	Officials of the Custodian Department, Karnal	19-2-60	Ditto	

श्री राम प्यारा : क्या चीफ मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि कोई date अन्दाज़न Vigilance Department ने मुकर्रर की है कि कब तक यह चीज़ finalize हो जाएगी ?

मुख्य मन्त्री : जहां तक मुझे मालूम है यह चीज़ individual case पर depend करती है । Date कोई नहीं मुकर्रर की जाती बल्कि जल्दी से जल्दी खत्म करने की कोशिश की जाती है । Simple case जल्दी decide हो जाते हैं लेकिन complicated cases पर देर लग जाती है ।

श्री राम प्यारा : क्या चीफ मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि charge sheet महकमा मुताल्लिका देता है या Vigilance Department देता है ?

मुख्य मंत्री : बाज़ औकात Vigilance Department enquiry कर के महकमे को अपनी रिपोर्ट भेज देता है for further action" आगे महकमा deal करता है और बाज़ दफा Vigilance Department खुद ही deal कर लेता है ।

Mr. Speaker : No more supplementaries please. There should be some limit to the supplementaries.

EXTENSION GIVEN TO PUBLICITY SUPERVISORS IN PUBLIC RELATIONS DEPARTMENT

***7144. Shri Balram Dass Tandon** : Will the Chief Minister be pleased to state whether any Publicity Supervisors in the Public Relations Department were given extension of service after the age of superannuation during the last two years ; if so, the reasons therefor in each case ?

Shri Hans Raj Sharma (Chief Parliamentary Secretary): Only Giani Shankar Singh, Rural Publicity Supervisor was given extension of service after the age of superannuation, as he was a first rate speaker and had done excellent work on account of his deep knowledge of mass psychology and rural background. He was finally relieved of his duties on the 14th August, 1959.

श्री बलराम दास टण्डन : क्या इस के लिये कोई test हुआ था जिस के कारण उस को first rate speaker announce किया गया ?

मुख्य मन्त्री : अगर आपने उसको कभी सुना होता तो आप agree कर जाते कि वह first rate speaker हैं । Mass psychology को जानने वाले हैं ।

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, जो सवाल मैंने किया था उस का जवाब नहीं आया । मैं ने पूछा था कि आया इस बारे में कोई test हुआ था कि वे first rate Speaker हैं । आखिर और लोग भी तो हैं ।

मुख्य मन्त्री : Test मैं हूं, test public है, test महकमा है, test पंजाब की जनता है ।

श्री बलराम दास टण्डन : इन्होंने फरमाया है कि mass psychology के जानने वाले हैं, rural background है इस का क्या मतलब है ?

मुख्य मन्त्री : जिस तरह के audience हों उसी तरह की बात करते हैं ।

श्री बलराम दास टण्डन : क्या यह ठीक बात है कि वह Ministry के खास झोली चुक्क हैं ? (*Interruptions*)

मुख्य मंत्री : उन्होंने देश सेवा में 7 वर्ष से 13 वर्ष तक की कैद काटी है क्या आप इस बात को झोली चुकना कहते हैं ? वे इतना मोटा शरीर नहीं रखते कि बात बात पर गवर्नमेण्ट से लड़ने को तैयार हो जाएं ।

UNSTARRED QUESTIONS AND ANSWERS

UNADJUSTED B.T. TEACHERS IN THE STATE

3514. Sardar Niranjan Singh Seron : Will the Minister for Education be pleased to state —

(a) the number, if any, of unadjusted B.T. Teachers working at present in lower grades in the State and the reasons why they have not so far been given the scales of pay meant for B.T's ;

(b) the time by which the teachers mentioned in part (a) above are expected to be adjusted in their proper scale of pay ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) and (b) 719. The case regarding promotion of unadjusted B.T./B.Ed. teachers is under the active consideration of Government, and is expected to be finalised early in consultation with the Subordinate Services Selection Board, Punjab.

DEPUTY DIVISIONAL INSPECTORS OF SCHOOLS IN THE STATE

3515. Shri Ram Piara : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the number and names of Deputy Divisional Inspectors and Inspectresses of Schools in the State at present, the location of their Headquarters and the area under each ;

(b) the number of High Schools and Higher Secondary Schools which each of the Inspectors mentioned in part (a) above is required to inspect in the course of a year and the number of schools actually inspected by each during the period from 1st April, 1960 to date ;

(c) whether there is any proposal under the consideration of Government to change the Headquarters of any of the Inspectors mentioned in part (a) above ; if so, the time it will take to finalise the proposal ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) A statement containing the requisite information is laid on the Table of the House. (Annexure I).

(b) A Deputy Inspector/Deputy Inspectress of Schools is required to inspect 50/40 High Schools during a year. A statement showing the number of Schools actually inspected by each Deputy Inspector/Deputy Inspectress is laid on the Table of the House (Annexure II).

[Minister for Education]

(c) Yes. The Additional Inspectress of Schools, Patiala, has been transferred as Additional Inspectress of Schools, Jullundur Division at Ludhiana, with jurisdiction over the districts of Ferozepore and Ludhiana. There is also a proposal under consideration to shift the Headquarters of Deputy Divisional Inspectors/Inspectresses to the Districts.

It is not possible to indicate by when a decision in the matter would be taken.

ANNEXURE I

Statement showing the number and names of Deputy Inspectors/Deputy Inspectresses of Schools

Name of Office	No. of Posts	Name of Deputy Inspector/Inspectress	Location of Headquarters	Area under inspection
1. Inspector of Schools, Ambala Division	Six	1. Shri Jadish Ram	Ambala Cantt.	No district has been allotted to him, He inspects the Schools which fall surplus in the distribution of other Deputy Inspectors.
		2. Shri L.D. Gupta	Ditto	Rohtak
		3. Shri R.S. Palta	Ditto	Gurgaon
		4. Shri Iqbal Chand	Ditto	Ambala
		5. Shri Gurpal Singh	Ditto	Hissar
		6. Shri Dhyan Singh (Joined on 13th February, 1961)	Ditto	Karnal
2. Inspectress of Schools, Ambala Division	One	1 Miss Lakhbir Kaur	Ambala City	The Deputy Inspectress assists the Inspectress of Schools in the inspection of High Schools in the whole Division
3. Inspector of Schools Jullundur Division	Ten	1. Shri B.S. Verma	Jullundur City	Jullundur
		2. Shri D.D. Loomba	Ditto	Hoshiarpur
		3. Shri Mohan Lal	Ditto	Ludhiana
		4. Shri Uttam Singh	Ditto	Gurdaspur
		5. Shri R.R. Sharma	Ditto	Ferozepore
		6. Shri P.N. Paul	Ditto	Amritsar
		7. Shri Teja Singh	Ditto	Hoshiarpur
		8. Shiri Hari Singh	Ditto	Kangra
		9. Shri Inder Singh	Ditto	Do
		10. Vacant		
4. Inspectress of Schools, Jullundur	Two	1. Miss C.T. Chauhan	Jullundur City	Jullundur, Ludhiana, and Gurdaspur
		2. Miss C. Ishar Singh	Ditto	Amritsar, Ferozepore, Kangra and Hoshiarpur
5. Inspector of Schools Patiala, at Nabha	Four	1. Shri D.R. Rathaur	Nabha	Sangrur and Mohindergarh
		2. Shri Bipen Behari Lal	Do	Patiala
		3 Shri Prem Sagar Khera	Do	Bhatinda
		4. Vacant		
6. Inspectress of Schools, Patiala, at Patiala	One	1. Mrs Mohinderwant Kaur,, Additional. Inspectress (Now transferred as Additional Inspectress, Jullundur)	Sangrur	Sangrur and Bhatinda

ANNEXURE II

Serial No.	Name of Office	Name of Deputy Inspector/Inspectress	No. of Schools actually inspected
1	Inspector of Schools, Jullundur	1. Shri Kesho Lal (Transferred to the Directorate as the Co-ordinator Secondary Education on 20th February, 1961	27
		2. Shri B.S. Verma ..	58
		3. Shri D.D. Loomba ..	49
		4. Shri Mohan Lal ..	51
		5. Shri Uttam Singh ..	51
		6. Shri Ratti Ram ..	43
		7. Shri P.N. Paul ..	43
		8. Shri Teja Singh ..	27
		9. Shri Hari Singh ..	20
		10. Shri Manohar Lal Wadhera (Transferred to the Directorate as A.D.C.C. on 4th October, 1960)	18
		11. Shri Inder Singh (Recently appointed)	..
2	Inspectress of Schools, Jullundur	1. Miss C.T. Chauhan (from 24th December, 1960)	10
		2, Miss K. Nagaratnam. Retired ..	4
		3. Miss C. Ishar Singh (from 19th September, 1960)	27
3	Inspector of Schools, Ambala	1. Shri Jagdish Ram ..	23
		2, Shri L.D. Gupta ..	48
		3. Shri R.S. Palta ..	13
		4. Shri Iqbal Chand ..	16
		5. Shri Gurpal Singh ..	26
		6. Shri Dhyan Singh (appointed on 13th February, 1961)	3
4	Inspectress of Schools, Ambala	1. Miss C.T. Chauhan (upto 20th December, 1960)	24
		2. Miss Lakhbir Kaur (appointed on 22nd December, 1960)	4
5	Inspector of Schools, Patiala	1. Shri D.R. Rathaur ..	17
		2. Shri Prem Sagar ..	40
		3. Shri Bipen Behari Lal ..	1
6	Inspectress of Schools, Patiala	No post of Deputy Inspectress has been sanctioned for this Division. Instead, there was an Additional Inspectress of Schools for this Division with jurisdiction over Bhatinda and Sangrur and Headquarters at Sangrur. She inspected five high schools and 5 Middle and 2 Primary Schools	

COMPENSATION TO ERSTWHILE OWNERS OF SHAH NAHR IN SUB-TEHSIL ? MUKERIAN

3516. Shri Rala Ram : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) whether any compensation has been sanctioned for the erstwhile owners of the Shah Nahr in Sub-Tehsil Mukerian ; if so, the amount thereof ;

[Shri Rala Ram]

(b) whether any portion of the said compensation has been paid off ; if so, what and the balance still outstanding for payment together with the time within which this is expected to be paid off ?

Rao Birendar Singh : (a) Yes. Amount of compensation is Rs 1,55,492.

(b) Yes. Rs 1,18,597 have so far been paid. A balance of Rs 36,895 is still outstanding. Out of this, Rs 36,305 is the share of Muslims which is not to be paid and only Rs 590 have to be paid. This amount will be paid as soon as the claimants turn up to receive payments.

DISBURSEMENT OF FLOOD RELIEF IN VILLAGE BAPRAUR, DISTRICT PATIALA.

3517. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) whether Government have recently received any complaint regarding disbursement of flood relief in village Bapraur, tehsil Rajpura, district Patiala ; if so, when, from whom and the details thereof ;

(b) whether any enquiry into the said complaint was conducted ; if so, when by whom and the action, if any, taken in this regard ?

Giani Kartar Singh : (a) Yes, the complaint was received on 28th October, 1960, from Shri Sant Singh, copy enclosed.

(b) The enquiry is being conducted by the Sub-Divisional Officer, Rajpura.

Copy of the complaint received on the 28th October 1960.

Before the Financial Commissioner, Revenue, Punjab, Chandigarh

SIR,

We beg to lay a few lines for your early attention and for prompt action in the matter under reference :—

(1) that the applicants are the residents of Village Bapraur, tehsil Rajpura, district Patiala.

(2) that the rural folks of the said village i.e. protagonists of Punjabi Suba, Akali Workers, suspects of Punjabi Suba agitation, the persons who went in jails for the cause of Punjabi Suba Agitation are not meted out fair treatment in the matter of flood relief ;

(3) that the floods also caused a tremendous loss to the crops of the above said and totally ruined them and thereby rendered them sourceless and penniless. The heavy rains adversely affected the houses of the victims and rendered the magnificant houses into dilapidated ones ;

(4) that the Officer who went at the spot i.e. C.O. Balwant Singh for giving flood relief to the victims maintained no justice while awarding flood relief and thereby awarded the same indiscriminately. He awarded flood relief to non-flood victims at the direction of the Village Panchayat Sarpanch, Shri Dhian Singh;

(5) that the said Sarpanch Panchayat is not on good terms with us as the embezzlements cases are already running against him ;

(6) that the non-disbursement of flood relief to the Akali party's men is really a step-motherly treatment and it is a crystal clear vindictive attitude.

It is ,therefore, requested that a Special Officer may be deputed to investigate into the matter impartially and impart the ends of justice. Any early action may be executed against the defaulter.

It is, further, requested that early attention may be paid to the flood victims who have not yet been awarded relief. The flood relief may be disbursed amongst the remnant flood victims (i.e. Taccavi, seed, loan or grant) as there is vide discontentment prevailing amongst the floods victims of the said village.

Yours faithfully,

Dated the 28th October, 1960.

Flood victims of village Bapraur,
Post office Shambu, tehsil Rajpura,
district Patiala.

Through—
(SANT SINGH) son of Sardar Basakha Singh,
Member Panchayat, Bapraur.

Copy to :—
(1) The reverred Governor, Punjab, Chandigarh.
(2) Shri Atma Singh Ji M.L.A.

TRAINING OF PANCHAYAT SECRETARIES

3518. Sardar Pritam Singh Sahoke : Will the Minister for Community Development be pleased to state whether Government have made any arrangements for imparting training for the work of Panchayat Secretaries in the State ; if so, the number of those who were trained during the period from 1st January, 1960 to 1st February, 1961 and the number of those from among them who have been employed by Government ?

Sardar Gurbanta Singh : (i) Yes.

(ii) Nil.

(iii) Question does not arise, as the Panchayat Secretaries, who are already employed by Panchayats are being trained.

RAISING STANDARD OF SCHOOLS IN SUB-TEHSIL SUNAM

3519. Sardar Pritam Singh Sahoke : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether Government propose to raise the standard of the following schools in sub-tahsil Sunam :—

(1) Gobindgarh, Khokhar,
(2) Pishaur Bhaika,
(3) Gujjaran,
(4) Ghore Nab,
(5) Shadihari and Rah Dhariana ;

(b) if the reply to part (a) above be in the affirmative, the date by which it is to be done ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) No decision has so far been taken in the matter.

(b) Question does not arise.

BUILDING OF GOVERNMENT PRIMARY SCHOOL, NOORDI ROAD, TARN TARAN

3520. Sardar Niranjan Singh Seron : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether he is aware of the fact that the building of the Government Primary School, Noordi Road, Tarn Taran in district Amritsar is in a damaged and dilapidated condition ; if so, the time by which repairs to the said building are proposed to be carried out ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to shift the said school to some other building ; if so, when ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Yes. The building in which the school is housed is a mosque. This mosque is in the charge of the Rehabilitation Department. Thus, no repairs can be carried out by this Department.

(b) The matter is under consideration.

BLACKLISTING OF BOGUS QUOTA HOLDERS OF STEEL AND ARTIFICIAL SILK YARN

3521. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) whether any bogus quota-holders of steel and artificial silk yarn have recently been blacklisted in the State ; if so, their number, district wise ;

(b) whether Government intend to prosecute the persons referred to in part (a) above ; if so, when ; if not, the reasons therefor ;

(c) the total number of cases of bogus quota-holders of steel/ artificial silk yarn in the State, districtwise, which are still under enquiry and the time by which these are expected to be finalised ?

Shri Mohan Lal : (a) In so far as artificial silk yarn is concerned, the reply to the question is in the negative. As regards quota-holders of iron and steel, the position is that action to remove bogus concerns from the State lists of quota holders is being taken.

(b) No, in view of the adequate departmental action against them.

(c) It is not in public interest to disclose this information.

ELECTRIFICATION OF VILLAGES

3522. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Irrigation and Power be plased to state—

(a) the number of villages electrified districtwise in the State up to March 15th, 1961 ;

(b) the number of villages proposed to be electrified, district-wise, during the year 1961-62 ?

Rao Birendar Singh : (a) and (b) A statement containing the requisite information is attached.

STATEMENT

Serial No.	Name of District	No. of villages electrified upto 31st December, 1960	Villages proposed to be electrified during the year 1961-62
1	Kangra ..	171*	35*
2	Gurdaspur ..	293	30
3	Amritsar ..	625	35
4	Jullundur ..	224	35
5	Ludhiana ..	143	35
6	Ferozepur ..	99	35
7	Hoshiarpur ..	101	30
8	Ambala ..	123	40
9	Karnal ..	151	33
10	Gurgaon ..	69	45
11	Rohtak ..	123	45
12	Hissar ..	47	45
13	Patiala ..	56	35
14	Sangrur ..	67	30
15	Bhatinda ..	20	29
16	Kapurthala ..	22	20
17	Mohindergarh ..	14	40
18	Simla ..	3	3

*The information for the period 1st January, 1961 to 15th March, 1961 is not yet available with the Punjab State Electricity Board.

*The figures are only approximate and are under finalisation with the Board.

GOVERNMENT HOSPITALS, DISPENSARIES AND HEALTH CENTRES

3523. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the number of Government Allopathic, Unani and Ayurvedic Hospitals, Dispensaries and Health Centres in the State, tehsil-wise at present ;

(b) the number of hospitals, dispensaries and health centres mentioned in part (a) above which remained without any doctor or compounder during the year 1960-61 todate for more than three months and for more than six months, respectively ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Statement enclosed may be seen.

(b) (i) There was no allopathic institution where either a Doctor or Compounder was not working.

(ii) Ayurvedic/Unani dispensaries : 15 without Vaids and Hakims for more than 3 months and 12 without Compounders for more than 6 months.

Tehsil-wise list of Government Allopathic Hospitals, Dispensaries and primary Health Centres/Units in the Punjab State

District	Name of Tehsil	Number of Hospitals	Number of Dispensaries	Number of Primary Health Centres/Units
1	2	3	4	5
Hissar ..	Hissar	1	2	4
	Hansi	..	2	4
	Bhiwani	2	5	2
	Fatehabad	1	4	2
	Sirsa	..	8	..
Rohtak ..	Rohtak	2	4	3
	Jhajjar	1	6	2
	Sonepat	1	1	2
	Gohana	..	1	2
Gurgaon ..	Ballabgarh	1	2	1
	Nuh	..	1	2
	Rewari	2	2	4
	Ferozepur-Jhirka	..	2	1
	Palwal	..	4	2
	Gurgaon	1	2	2
Karnal ..	Karnal	1	6	4
	Thanesar	2	3	2
	Kaithal	1	3	3
	Panipat	1	3	2

District	Name of Tehsil	Number of Hospitals	Number of Dispen-saries	Number of Primary Health Centres/ Units
1	2	3	4	5
Ambala ..	Ambala	1	2	1
	Kharar	1	5	2
	Nalagarh	..	2	1
	Narain Garh	1	3	2
	Jagadhri	..	2	2
	Rupar	1	2	1
Simla ..	Simla	1	..	..
	Kandaghat	4	2	1
Kangra ..	Kangra	4	3	2
	Hamirpur	..	2	3
	Kulu	1	8	2
	Nurpur	1	3	2
	Palampur	..	1	3
	Dehra Gopipur	1	3	3
Hoshiarpur ..	Hoshiarpur	1	6	..
	Garh Shankar	..	1	4
	Una	..	2	4
	Dasuya	..	1	1
Jullundur ..	Jullundur	1	4	..
	Nawan Shahar	..	3	2
	Phillaur	1	2	1
	Nakodar	1	2	1
Ludhiana ..	Ludhiana	1	5	1
	Samrala	..	2	2
	Jagraon	..	1	4
Ferozepore ..	Ferozepore	1	3	..
	Zira	..	2	2
	Moga	1	1	4
	Muktsar	..	7	1
	Fazilka	2	5	1
Amritsar ..	Amritsar	4	6	..
	Ajnala	2	5	2
	Patti	..	5	3
	Tarn Taran	..	4	3
Gurdaspur ..	Gurdaspur	1	2	..
	Batala	2	3	4
	Pathankot	1	1	1
Patiala ..	Patiala	3	8	1
	Rajpura	1	3	1
	Nabha	2	1	3
	Sirhind	2	4	2
	Samana	..	3	..
	Amloh	1	2	1
Sangrur ..	Sangrur	3	2	3
	Barnala	1	5	3
	Jind	1	1	3
	Maler Kotla	1	4	2
	Dhuri	1	..	..
	Narwana	1	2	1
	Sunam	1	1	1

[Chief Minister]

District		Name of Tehsil	Number of Hospital	Number of Dispen-saries	Number of Primary Health Centres Units
1		2	3	4	5
Bhatinda	..	Bhatinda	3	5	5
		Faridkot	4	2	2
		Mansa	1	5	3
		Nathana	..	3	..
Kapurthala	..	Kapurthala	2	7	3
		Phagwara	1	2	1
		Sultanpur	1	..	..
Mahendragarh	..	Mahendragarh	2	2	3
		Narnaul	2	4	1
		Dadri	1	1	2

Statement showing the existing Number of Ayurvedic and Unani Dispensaries (up to 1960-61) *district and tehwil-wise in the Punjab*

Serial No.	Name of District		Number of dispen-saries	Tehsil
1	Hoshiarpur	..	21	Hoshiarpur 2, Dasuya 4, Garshankar 6, Una 9
2	Gurdaspur	..	18	Gurdaspur 6, Batala 4, Pathankot 8
3	Amritsar	..	17	Amritsar 5, Tarn Taran 6, Ajnala 3, Patti 3
4	Ferozepore	..	18	Ferozepore 2, Muktsar 4, Fazilka 6, Zira 3, Moga 3
5	Jullundur	..	17	Jullundur 6, Phillaur 4, Nakodar 4, Nawanshahar 3
6	Ludhiana	..	16	Ludhiana 5, Samrala 7, Jagraon 4
7	Ambala	..	31	Ambala 3, Naraingarh 7, Rupar 1, Kharar 4, Jagadhari 7, Nalagarh 9
8	Karnal	..	20	Karnal 3, Panipat 5, Kaithal 8, Thanesar 4
9	Rohtak	..	21	Rohtak 4, Jhajjar 9, Gohana 6, Sonepat 2
10	Hissar	..	23	Bhiwani 4, Hansi 4, Hissar 5, Fathehabad 3, Sirsa 7

Serial No.	Name of District	Number of dispen-saries	Tehsil
11	Gurgaon ..	24	Gurgaon 6, Nuh 4, Palwal 4, Rewari 5, Ferozepur-Jhirka 3, Ballabgarh. 2
12	Patiala ..	24	Patiala 6, Nabha 5, Sirhind 7, Rajpura 6
13	Simla ..	6	Kandaghat. 6
14	Sangrur ..	23	Sangrur 6, Jind 5, Narwana 2, Barnala 4, Malerkotla 2, Phul Sub-Tehsil 1, Sunam Sub-Tehsil 3
15	Bhatinda ..	17	Bhatinda 9, Faridkot 4, Mansa 4
16	Kapurthala ..	15	Kapurthala 8, Phagwara 7
17	Mohindergarh ..	20	Dadri 7, Mahendragarh 4, Narnaul 9
18	Kangra ..	51	Kangra 4, Nurpur 9, Dhera 8, Hamirpur 10, Kulu 10, Palampur 10
	Total ..	382	

EXPENDITURE ON GAUSHALAS

3524. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state the expenses incurred on each Gaushala in the State during the Second Five-Year Plan period ?

Sardar Gian Singh Rarewala : The information is indicated below :—

Serial No.	Name of Gaushala selected for development	GRANT-IN-AID YEARWISE DURING THE SECOND FIVE-YEAR PLAN				
		1956-57	1957-58	1958-59	1959-60	1960-61
		Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
1	Gaushala Hissar ..	9,292	2,300	2,540	2,240	2,500
2	Do Hansi ..	..	10,678	2,300	2,600	2,500
3	Do Ludhiana ..	9,285	2,300	2,540	2,240	2,450
4	Do Khidwali (Rohtak district) ..	9,575	2,300	2,600	2,000	2,500

[Minister for Agriculture and forests]

Serial No.	Name of Gaushala selected for development		Grant-in-aid yearwise during the Second Five-Year-Plan				
			1956-57	1957-58	1958-59	1959-60	1960-61
5	Gaushala	Kaithal ..	8,247	2,300	2,000	2,000	2,000
6	Do	Patiala ..	..	10,985	2,270	2,600	2,500
7	Do	Bhatinda ..	..	11,996	2,300	2,480	2,450
8	Do	Fazilka (Ferozepur District) ..	..	10,913	2,240	2,360	2,000
9	Do	Gurgaon ..	..	10,887	2,300	2,600	2,500
10	Do	Bhagwat Bhagti Asharam Rampura, Rewari	..	..	3,450	..	4,667
11	Do	Dayanand Gaushala, Rewari	..	..	3,450	..	4,167
12	Do	Sangrur ..	..	..	..	10,667	2,300
13	Do	Jagadhri ..	..	..	..	10,667	2,400
14	Do	Amritsar ..	..	..	..	10,667	2,450
15	Do	Rohtak ..	..	..	..	..	11,080
16	Do	Loharu (district Hissar) ..	..	..	..	..	9,313
17	Do	Kasturba Sewa Mandir Gaushala, Rajpura	..	..	..	..	12,223
		Total ..	36,339	64,659	27,990	53,121	70,000

PRIMARY SCHOOLS UPGRADED DURING THE SECOND PLAN PERIOD

3525. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Education be pleased to state the number of Primary Schools for Boys and Girls upgraded to Middle Standard in the State during the Second Plan period, district-wise ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : A copy of the statement is enclosed.

Statement showing the number of Government Primary Schools upgraded to Middle Standard during the Second Plan period, Districtwise.

Serial No.	District	1956-57		1957-58		1958-59		1959-60		1960-61	
		Boys	Girls	Boys	Girls	Boys	Girls	Boys	Girls	Boys	Girls
1	Ambala	11	5	..	..	4	3	..	1	7	4
2	Rohtak	11	5	1	..	5	4	1	..	11	5
3	Gurgaon	11	5	..	..	8	3	..	..	9	1
4	Karnal	11	5	1	..	5	4	..	..	13	3
5	Hissar	11	5	..	..	9	3	..	..	8	2
6	Jullundur	10	5	..	..	..	4	..	..	3	5
7	Ludhiana	10	5	..	..	4	2	..	..	5	2
8	Amritsar	11	5	1	1	6	2	1	..	4	4
9	Gurdaspur	11	5	..	..	4	3	..	..	9	6
10	Kangra	11	5	..	..	15	6	..	..	21	8
11	Hoshiarpur	11	5	1	..	2	6	..	..	8	5
12	Ferozepur	11	5	..	..	7	2	..	..	8	4
13	Patiala	7	1	6	2	..	..	6	1	10	4
14	Bhatinda	4	2	3	1	..	..	6	1	1	1
15	Sangrur	4	2	2	1	..	..	9	2	1	2
16	Mohindergarh	4	2	7	..	..	..	13	..	2	..
17	Kapurthala	2	2	2	..	..	..	4	1	..	1
	Total	151	69	34	5	69	41	40	6	120	57

NEW HOSPITALS OPENED DURING SECOND PLAN PERIOD

3526. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Chief Minister be pleased to state the number of new Ayurvedic, Unani and Allopathic hospitals opened by Government in the State during the Second Five-Year Plan period, district-wise ?

Sardar Partap Singh Kairon : The number of Ayurvedic, Unani and Allopathic hospitals and dispensaries, district-wise, is as given in the enclosed statement.

Statement showing the number of Ayurvedic, Unani and Allopathic hospitals/dispensaries, districtwise, opened by Government in the State during the Second Five-Year Plan period

Serial No.	District		No. of hospitals/ dispensaries	
			Ayurvedic/ Unani	Allopathic
1	Hoshiarpur	..	16	1
2	Gurdaspur	..	14	2
3	Amritsar	..	12	4
4	Ferozepur	..	13	1
5	Jullundur	..	13	..
6	Ludhiana	..	11	..
7	Ambala	..	16	..
8	Karnal	..	14	..
9	Rohtak	..	16	..
10	Hissar	..	17	..
11	Gurgaon	..	18	..
12	Patiala	..	10	1
13	Sangrur	..	9	..
14	Bhatinda	..	9	..
15	Kapurthala	..	10	..
16	Mohindergarh	..	12	..
17	Kangra	..	40	..
18	Lahaul and Spiti	..	..	3
19	Simla	..	..	..

STAFF IN GOVERNMENT AYURVEDIC AND UNANI HOSPITALS

3527. **Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the total strength of the staff employed in Government Ayurvedic and Unani Hospitals in the State, district-wise, during the Second Five-year Plan period ;

(b) the expenses on account of salaries etc. incurred on the above mentioned staff;

(c) the cost of medicines provided in the said Hospitals during the above periods ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) District-wise detail of staff employed in Government Ayurvedic/Unani Dispensaries (not Hospitals) in the State during the 2nd Plan period, is given in the statement laid on the Table

(b) Rs. 14,08,305.00. N. P.

(c) Rs. 3,55,585.00. N. P.

STATEMENT

Name of District		Vaidyas	Up-Vaidyas/ Dispensars	Dais
Hoshiarpur	..	16	16	..
Gurdaspur	..	14	14	..
Amritsar	..	12	12	..
Ferozepur	..	13	13	..
Jullundur	..	13	13	..
Ludhiana	..	11	11	..
Ambala	..	16	16	..
Karnal	..	14	14	..
Hissar	..	17	17	..
Rohtak	..	16	16	..
Gurgaon	..	18	18	..
Kangra	..	40	40	..
Patiala	..	9	9	9
Sangrur	..	9	9	9
Bhatinda	..	9	9	9
Kapurthala	..	10	10	10
Mohindergarh	..	10	10	10
Simla	..	1	1	1
Total	..	248	248	48
Grand Total	..	544	..	..

Staff in two dispensaries in Mohindergarh District has not been posted as yet.

TUBE-WELL FOR GARHSHANKAR AREA IN HOSHIARPUR DISTRICT

3528. Dr. Bhag Singh : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether there is any scheme under the consideration of Government to instal a tube-well in Garh Shankar area in Hoshiarpur District, for purposes of providing irrigational facilities ; if so, the time by which the same is proposed to be implemented ?

Rao Birendar Singh : No such scheme is under the consideration of Government.

HOUSES FOR HARIJANS UNDER SUBSIDISED HOUSING SCHEME

3529. Shrimati Om Prabha Jain : Will the Chief Minister be pleased to state the number of houses constructed by Harijans under the Government subsidised, Housing Scheme for Harijans in the State, district-wise during the years 1956-57, 1957-58, 1958-59, 1959-60 and 1960-61 ?

Sardar Partap Singh Kairon : The requisite information is enclosed.

Statement showing number of houses sanctioned/constructed for Harijans during the 2nd Plan period

Serial No.	Name of District	1956-57		1957-58		1958-59		1959-60		1960-61		Total	
		Houses		*Houses*		*Houses*		*Houses*		*Houses*		*Houses*	
		Sanc-tioned	Const-ructed	Sanc-tioned	Const-ructed	Sanc-tioned	Cons-tructed	Sanc-tioned	Cons-tructed	Sanc-tioned	Cons-tructed	Sanc-tioned	Cons-tructed
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Amritsar ..	30	30	51	51	58	6	44	14	67	..	250	101
2	Ambala ..	45	45	30	28	34	34	25	23	35	..	169	130
3	Bhatinda ..	62	60	41	41	100	64	37	33	37	..	277	198
4	Ferozepur ..	51	51	49	49	55	53	42	42	48	..	245	195
5	Gurdsspur ..	48	48	26	26	31	31	24	..	27	..	156	105
6	Hoshiarpur ..	35	35	38	38	43	25	32	22	32	..	180	120
7	Gurgaon ..	51	51	25	25	25	25	24	24	38	..	163	125
8	Hissar ..	41	41	48	48	57	57	44	20	49	..	239	166
9	Jullundur ..	94	94	45	45	56	56	38	4	44	..	277	199
10	Kapurthala ..	89	87	19	19	22	22	17	17	17	..	164	145
11	Karnal ..	50	50	50	43	58	58	46	29	51	25	255	205
12	Kangra ..	44	44	25	25	42	36	59	40	76	..	246	145
13	Ludhiana ..	34	34	33	33	37	37	27	6	27	..	158	110
14	Mohindergarh ..	10	10	80	74	48	43	36	36	96	..	270	163
15	Patiala ..	14	14	161	150	48	15	36	36	36	12	295	227
16	Rohtak ..	10	10	33	23	37	37	28	28	72	3	180	101
17	Sangrur ..	113	109	103	103	46	46	37	37	37	..	336	295
18	Simla ..	..	..	..	..	..	..	13	..	25	..	38	..

OPENING A NEW N.E.S. BLOCK IN DISTRICT JULLUNDUR

3530. Sardar Umrao Singh : Will the Minister for Community Development be pleased to state whether the District Development Committee, Jullundur made a crecommendation to Government to open a new N. E. S. Block in district Jullundur during 1961 ; if so, the action ; if any, taken thereon ?

Sardar Gurbanta Singh : No.

STATIONERY FOR POLICE STATIONS

3531. Pandit Ram Kishan Bharolian : Will the Chief Minister be pleased to state whether any stationery allowance is made to the police stations in the State on a monthly basis ; if so, what and the date since when this allowance is being made ?

Sardar Partap Singh Kairon : In accordance with the provisions of para 10.104 (3) of the Punjab Police Rules, 1934, an alowance of Rs. 2 per mensem is sanctioned for each Police Station and 0.50nP. for each Police Post in the State for the purchase of *Country* Stationery *viz* twine, paste, black ink and country pens. This allowance was doubled by Punjab Government with effect from 30th July, 1958.

It may be added for the information of the Hon'ble Member that this allowance is in addition to the regular stationery items supplied to the Police Stations/Police Posts through the District Police quota of Stationery supplied by the Controller of Printing and Stationery, Punjab.

HOUSE RENT FOR POLICE EMPLOYEES

35.2. Pandit Ram Kishan Bharolian : Will the Chief Minister be pleased to state whether police employees from the rank of constables upwards to the rank of sub-inspectors are given any house rent allowance by Government ; if so, the rate thereof, rankwise, and the date since when this allowance is being given ?

Sardar Partap Singh Kairon : Yes. Police employees from the ranks of constables upwards to the rank of sub inspectors are given house rent allowance by Government Rates thereof, rankwise, are given below. These rates were sanctioned in 1929/30.

Serial No.	Rank	Rates	
1	Sub-Inspectors	(a) the headquarters or Cantonments of Delhi, in respect of Government Railway Police only, Amritsar, Simla, Dalhousie and the Cantt. of Ambala	Rs. 18 per mensem
		(b) the headquarters or Cantts. of Jullundur, Karnal, Ferozepur and any hill station other than headquarters of Ambala (excluding the Cantts., Simla and Dalhousie)	10 per mensem

Serial No.	Rank	Rates	
			Rs
		(c) Any other place in the Punjab	6 per mensem
2	Probationery Sub-Inspectors		Half the rates admissible to Sub-Inspectors
3	Asstt. Sub-Inspectors, Probationery Assistants Sub-Inspectors and Head Constables	(a) the headquarters or Cantonments of Delhi, in respect of Government Railway Police only, Amritsar, Simla and Dalhousie	5 per mensem
		(b) the headquarters or Cantt. of Ambala, Jullundur, Karnal, Ferozepur, and any hill station, other than Simla and Dalhousie	3/8/- per mensem
		(c) At any other place in the Punjab	2/8/- per mensem
4	Married Constables	(a) Simla	Up to 4/- per mensem
		(b) Ferozepur	Up to 3/- per mensem
		(c) Delhi in respect of Government Railway Police only, Hissar, Rohtak, Gurgaon, Karnal, Ambala, Hoshiarpur, Jullundur, Ludhiana, Kangra, Gurdaspur, Amritsar	Up to 2/- per mensem
		(d) Elsewhere	Up to 1/- per mensem

REALISATIONS ON ACCOUNT OF SALES TAX

3533. Shri Ram Piara : Will the Minister for Finance be pleased to state—

(a) the total number of persons in the State registered with the Excise and Taxation Department as sales tax licence-holders ;

(b) the amount of sales tax paid by those mentioned in part (a) above during 1959-60 district-wise ?

Dr. Gopi Chand Bhargava : (a)and (b) The statement containing the information is enclosed.

[Minister for Finance]

Statement showing the number of registered dealers under the Punjab General Sales Tax Act and Central Sales Tax Act as it stood on the 31st March, 1960 and districtwise tax paid under these Acts during the year 1959-60

Total number of dealers registered as stood on the 31st March, 1960			*Amount of tax paid by the dealers during the year 1959-60*	
Punjab General Sales Tax Acr, 1948	Central Sales Tax Act 1956	Name of district	Punjab General Sales Tax Act 1948	Central Sales Tax Act 1956
			Rs	Rs
46154	29946	Hisar ..	29,08,340	4,37,159
		Rohtak ..	25,13,055	3,90,207
		Gurgaon ..	18,61,819	7,10,782
		Karnal ..	21,19,976	2,20,106
		Ambala ..	56,64,643	15,42,766
		Simla ..	7,15,951	96,764
		Kangra ..	4,31,788	3,867
		Hoshiarpur ..	19,07,349	1,44,488
		Jullundur ..	51,43,798	7,43,733
		Ludhiana ..	44,58,739	17,59,134
		Ferozepur ..	39,37,707	8,06,244
		Amritsar ..	48,86,159	13,61,115
		Gurdaspur ..	20,49,040	5,04,371
		Kapurthala ..	7,77,483	2,32,948
		Patiala ..	33,23,791	5,25,919
		Bhatinda ..	26,96,056	7,54,949
		Sangrur ..	25,50,373	3,89,660
		Mohindergarh ..	8,34,001	1,40,417

DECLARATION OF SANGRUR AS BARANI AREA

3535. Sardar Jangir Singh Comrade : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) whether it is a fact that Government have sent notices to different villages in district Sangrur about the stoppage of the supply of canal water in them ;

(b) if the answer to part(a) above be in the affirmative, whether there is any proposal under the consideration of Government to declare the said district as barani area ?

Rao Birendar Singh : (a) Yes.

(b) There is no intention of declaring Sangrur District as barani area. Canal irrigation is being replaced by tube-well irrigation to overcome the menace of water-logging.

TREES IN FORESTS IN KANGRA DISTRICT

3536. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state whether there are any areas in the Kangra District where the land belongs to the individual proprietors but the trees thereon belong to the Government; if so, the details of such area, tehsilwise?

Sardar Gian Singh Rarewala : Yes. There are areas in the Kangra District where the land belongs to the individual proprietors but the trees thereon belong to the Government. Such areas are called ' Ban Sarkar Malkiyat'. These areas are recorded in para 10.3-A, of Garbett Commission's Report 1937-38 and their details are as under :—

		Acres
Dehra Tehsil	..	15,248
Hamirpur Tehsil	..	26,620
Kangra Tehsil	..	507
Total	..	*42,375

*These figures are subject to reverification by the Revenue Department.

POSSESSION OF TREES GROWING IN BAN SARKARS IN DISTRICT KANGRA

3537. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state whether Government have received any representations from the people of Kangra District for handing over the possession of the trees growing in the Ban Sarkars, to the land owners or the Panchayats of the areas concerned; if so, the action taken or proposed to be taken thereon ?

Sardar Gian Singh Rarewala : Yes. Certain representations from the people of Kangra District for handing over the possession of the trees growing in Ban Sarkars to the land owners or Panchayats have been received from time to time. In broad sense the term Ban Sarkar means Government forests. In Mr. Anderson's Forest Settlement of 1897, waste lands where trees are recorded as Government property were declared as protected (demarcated and undemarcated) and Unclassed forests with the exception of a few Reserve Forests in Dehra and Nurpur Tehsils. A proposal for the transfer of management of all undemarcated and unclassed forests to Panchayats under set rules is under the consideration of Government. There is, however, no proposal for handing over the ownership of trees growing in these forests to the land owners or the Panchayats of the areas concerned except certain categories of ' Ban Sarkar Malkiyat'.

APPOINTMENT OF BLOCK DEVELOPMENT OFFICERS

3538. Shri Ram Chandra Comrade : Will the Minister for Community Development be pleased to state with reference to the reply to starred question No. 6803 printed in the list of questions for 22nd February, 1961, the total number of Block Development Officers who have been appointed—

(i) by promotion;

(ii) on the recommendation of the Punjab Public Service Commission; and

(iii) directly by Government among the three categories mentioned in para 2 of Chapter XIII of the Report on the action taken by Government on the recommendations of the State Evaluation Committee

Sardar Gurbanta Singh

(i) 32

(ii) 116

(iii) 20 { Category I—6 (with good record)
Category II—6 (to be warned and watched)
Category III—8 (with bad record).

INDUSTRIAL FIRMS/CONCERNS ON BLACK LIST

3539. Shri Ram Piara : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the number of firms, industrial concerns or establishments, etc. which have been black-listed during the period from Ist January, 1956 to date, their names, the location of their business, the nature of industry each one is carrying on and the dates when these were black-listed ;

(b) the reasons for black-listing each of the said Industrial concerns ;

(c) whether any of the firms or Industrial concerns referred to in part (a) have been removed from the black list; if so, when, with the reasons therefor in each case ?

Shri Mohan Lal : (a) It is not in public interest to disclose the names and other particulars of the firms which have been black-listed.

(b) and (c) In view of reply to part (a) above, question does not arise.

3.00 p.m.

SHORT NOTICE QUESTION AND ANSWER

LOANS FOR CONSTRUCTION OF RESIDENTIAL BUILDINGS AT CHANDIGARH

***7194. Sardar Ram Dayal Singh :** Will the Minister for Public Works be pleased to state —

(a) whether it is a fact that the amount earmarked for advancing loans for the construction of residential buildings at Chandigarh has since been exhausted ;

(b) whether any applications for such a loan are pending with the Estate Officer/authorities concerned ;

(c) if the reply to part (a) above be in the affirmative whether Government have made any arrangements for advancing loans to persons who had already started construction of houses, but whose applications for such loans are pending; if so, what ?

Sardar Niranjan Singh Talib (Deputy Minister): (a) Yes.

(b) Yes.

(c) Further funds have been provided in the Budget Estimates for the year 1961-62, and loans will be given to the persons who have already started construction of their houses at Chandigarh and whose applications for house-building loan are pending in the Estate Office, provided the applications are found to be in order.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ: ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਜਟ ਵਿਚ provision ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ loans ਦਿਆਂਗੇ । ਚੂੰਕਿ ਇਹ formalities ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਮਹੀਨਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ construction ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦਰਮਿਆਨੀ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਕੀ special arrangement ਹੋਵੇਗਾ ?

लोक कार्य मन्त्री : पहले पैसे खतम हो गए । अब जब पैसे होंगे तभी दे सकेंगे ।

Note.—The Unstarred Question No. 3534 has been received late from the Government. It is being printed at the end of this debate as an Annexure.

ADJOURNMENT MOTIONS

श्री अध्यक्ष : उस दिन जो यहां पर खेल मचाया गया उस के बारे में राठी साहिब, चौधरी इंदर सिंह और डाक्टर भाग सिंह वगैरा की तरफ से Adjournment Motions* आई हैं। यह एक जैसी ही ह, namely :—

3.00 p.m.

lathi charge and firing of tear gas shells by Police on the peaceful demonstrators in front of the Vidhan Sabha building on 22nd March, 1961.

Appropriation Bill आ रहा है। आप उस वक्त अपने ख्याल रख सकेंगे। मुझे इस सारी चीज़ से बड़ा अफसोस हुआ। अगर आप ने peaceful demonstration करनी थी तो मेरे से इजाजत ले लेते और deputation की शकल में आना था तो Chief Minister से appointment को जानी चाहिये थी। आप तो ऐसे हजूम ले कर आए जैसे कि French Revolution में लोगों ने किया था कि वहां आए और कहने लगे कि मुलज़मान को पेश करो। यह गलत तरीका है। Democracy में democratic तरीके पर ही काम होना चाहिए। जब सैशन हो रहा हो तो आम तौर पर House of Commons और हमारी अपनी Parliament के इर्द गिर्द दफा 144 लगा दी जाती है। चूंकि कुछ साहिबान को इस पर एतराज रहा तो हम ने सोचा कि नई इमारत में जा रहे हैं तो नया तजरुबा भी कर के देखें मगर आप ने बड़ी अच्छी तरह से यह साबत कर दिया कि जो practice लोक सभा में है वही यहां भी होनी चाहिए। जो तजरुबा हम ने किया वह बिल्कुल ही fail रहा। मैं इन Adjournment Motions को admit करने के लिए तैयार नहीं हूं। Appropriation Bill पर बहस के वक्त आप इस का ज़िक्र कर सकते हैं। (Chaudhri Dharam Singh Rathi, Chaudhri Inder Singh and Dr. Bhag Singh etc. have given notices of adjournment motions regarding the scene that was enacted here that day. These Motions are identical namely Lathi charge and firing of tear gas shells by

---

*__Chaudhri Dharam Singh Rathi, M.L.A.__ : to ask for leave to make a motion for the adjournment of the business of the House to discuss a definite matter of urgent public importance namely the brutal and merciless lathi charge made by the Police before Assembly Chamber and also the teargas shell used by Police on peaceful demonstrators who came to lodge a protest against the taxation policy of the Government.

**__Chaudhri Inder Singh, M.L.A.__, to ask for leave to make a motion for the adjournment of the business of the House to discuss a definite matter of urgent public importance, namely, lathi charging, tear gassing and firing on the peaceful demonstrators against the taxation policy of the Government to day in front of the premises of this House.

***__Dr. Bhag Singh and Pandit Ram Kishan Bharolian, M.L.A's.__ : to ask for leave to make a motion for the adjournment of the business of the House to discuss a definite matter of urgent public importance, namely, lathi charge and firing of tear shells by police on the peaceful demonstrations in front of the Vidhan Sabha building on 22nd March, 1961.

police on the peaceful demonstrators in front of the Vidhan Sabha building on 22nd March, 1961. The Appropriation Bill is coming before the House, the hon. Members will the able to put forth their views then. This affair has greatly pained me. If they wanted to stage a peaceful demonstration then they should have sought my permission to do so or, if they wanted to wait in a deputation they should have sought an appointment with the Chie Minister. These people came here at the head of a huge crowd as was done during the French Revolution when the crowd demanded that the guilty be handed over to them. This is a wrong procedure. In democracy only democratic procedures should be followed. When ever the House of Commons or our own Parliament is in session, Section 144 is enforced in the vicinity. But because certain hon. Members had been taking objection to this procedure being followed here we thought of giving trial to a new practice on entering the new building but these gentlemen have convincingly proved that we should follow the Lok Sabha in this regard. Our experiment proved an utter failure. I am not prepared to admit these Adjonrnment Motions. The hon. Members can refer to this matter during the discussion on the Appropiation Bill.)

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, इस सिलसिले में मैं कुछ अर्ज़ करना चाहता हूं ।

Mr. Speaker : I am sorry, I cannot allow it.

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, हम चीफ मिनिस्टर साहिब से मिले थे और अर्ज़ की थी ।

श्री अध्यक्ष : मगर यह कोई तरीका नहीं कि आप इस तरह से हजूम ले कर विधान सभा के गिर्द जमा हो जाएं । (विघ्न) । मुझे अफसोस है कि बहुत से आदमी बिना पास लिये विधान सभा की इमारत के अन्दर आ गये । (विघ्न) : (But it is not at all proper to mob the Vidhan Sabha building like this (*interruption*) I am sorry to remark that quite a lot of people entered the Vidhan Sabha building without obtaining passes. (*Interruptions*)

***Chaudhri Dharam Singh Rathi** M.L.A., has given notice of his intention to raise the following question of privilege—

"that tear gas shells have been used in the premises of the Assembly and some members who went outside were affected by that. We cannot move in the As embly and this has affected the privilege of the membe of this House and this tear gas has been used on 15 or 20 thousands people who have come to lodge protest against the taxation policy of this Congress Government.

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, अन्दर कोई नहीं आया ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, यह बिल्कुल गलत खबर है । (विघ्न) ।

श्री अध्यक्ष : Appropriation Bill की बहस पर आप जो कुछ कहना चाहें कह लें । (The hon. Members can have their say during the consideration of the Appropriation Bill.)

QUESTIONS OF PRIVILEGE

श्री अध्यक्ष : राठी साहिब की *Privilege Motion है कि tear gas अन्दर आ गई : इन का शायद यह मतलब है कि यह राठी साहिब के इजाजत के बगैर क्यों आई । (हंसी) (Here is a Privilege Motion by Chaudhri Dharam Singh Rathi that the tear-gas penetrated the chamber. He probably wanted that it should have first obtained his permission to do so. (*laughter*)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, गैस लाबीज़ में आ गई थी.....

श्री अध्यक्ष: मैं तो समझता हूं कि सरकार ने leniency दिखाई है । (I am of the view that the Government showed leniency.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : गैस की वजह से लाबीज़ में बैठना मुश्किल हो गया (*interruption*)

श्री अध्यक्ष: मैं समझता हूं कि यह आप की वजह से आई । आप ने क्यों इस के लिए मौका पैदा किया ? (My view is that it entered the Chamber due to certain hon. Members. Why did they create such an occasion ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, हाउस में tear gas क्यों आये ?

श्री अध्यक्ष : मैं भी कहता हूं कि यह क्यों आई । आप ने क्यों मौका पैदा किया ? (I also say that, but why did they give occasion for this?)

चौधरी इन्द्र सिंह : जनाब, सब कुछ सरकार की जिद की वजह से हुआ । यह सरकार deputation भी बर्दाश्त नहीं कर सकती ।

---

*__Chaudhri Inder Singh__, M.L.A., has given notice of his intention to raise the following question of privilege—

> to raise a question of the arrest by the police of Pandit Ram Kishan Bharolian, a Member of this House at about 12.30 p.m. on 22nd March, 1961, in front of and within the premises of the Vidhan Sabha. The Member was immediately removed to the Police Station, Chandigarh, and was later on released from Police Custody the same day at 2.30 p. m. when this House was in Session.

The arrest of Pandit Ram Krishan Bharolian and his subsequent release were not intimated to the hon. Chair.

The question clearly involves a breach of privilege of the Member and of this House ".

श्री अध्यक्ष : देखिए चौधरी साहिब, यह कोई deputation का तरीका नहीं है। इस तरह से तो हर एक पार्टी यही कहेगी कि हम ऐसे ही चलेंगे। अगर यहां Assembly में आना है तो इजाज़त ले कर आना चाहिए। और Assembly में आने के लिए मुझ से इजाज़त लेनी पड़ेगी। अगर किसी मिनिस्टर से मिलना है तो उसे पहले चिट्ठी देनी पड़ेगी। और जहां तक यह बात है कि किसी मैम्बर का Privilege break हुआ है वह मैं नहीं मानता and I refuse to give consent to the question of privilege being raised. मोशन में लिखा है :

> " to raise a * question of the arrest by the police of Pandit Ram Kishan Bharolian, a Member of this House at about 12.30 p.m on 22nd March, 1961 in front of and within the premises of the Vidhan Sabha......

infront of and within दोनों ही नहीं बनते। This is not admissible। अगर कोई criminal गलती है then in that case no privilege is involved as in criminal cases and the privilege does not extend beyond the precincts of the House.

(Chaudhri Sahib should know that this is not the way of deputation. If this is allowed every party would follow this example. If anybody wants to come to this Assembly then he should enter only after taking the permission from me. If somebody wants to see the Minister then he should write to him well in time. So far as the question of breach of privilege of any hon. Member is concerned, I do not agree to it and I refuse to give consent to this question of privilege being raised. It is stated in the motion—

> " to raise a question of the arrest by the Police of Pandit Ram Kishan Bharolian, a Member of this House at about 12.30 p.m on 22nd March, 1961, in front of and within the premises of the Vidhan Sabha....

It is neither in 'front of' nor 'within.' This is not admissible. If there is any criminal offence then in that case no privilege is involved as in criminal cases and the privilege does not extend beyond the precincts of the House.)

मुख्य मंत्री : स्पीकर साहिब, मुझे अफसोस है कि आपको कष्ट हुआ। पुलिस ने बहुत नर्मी की इसके लिए भी मुझे अफसोस है।

श्री अध्यक्ष : नर्मी नहीं grave negligence. (It is not leniency but grave negligence.)

मुख्य मंत्री : स्पीकर साहिब, मुझे भी पता है।

श्री अध्यक्ष : अगर पुलिस नर्मी न दिखाती तो यह नौबत ही न आती कि यहां पर इतना heated discussion हुआ होता। आगे से I will deal with such a situation strictly and I will see that they are kept at a far off distance from the Assembly Chamber.

[श्री अध्यक्ष]

मैं इसके बारे में एक बात बतलाना चाहता हूं कि यह लोगों का हक है कि वह हाउस में आ सकें लेकिन उसके लिए हमारी permission की ज़रूरत है । और वैसे मिनिस्टरों के कमरों तक मिलने के लिए अन्दर भी आ सकते हैं लेकिन strictly वज़ीरों के कमरों तक ही। वैसे मैं आपको बतलाऊं कि जो यहां हाउस में आते रहे हैं उनको मैंने हमेशा इजाज़त दी है और अगर मिनिस्टर्स गैलरी में जगह खत्म हो गई तो मैंने स्पीकर्स गैलरी में उनको accommodate किया । लेकिन यहां आने के लिए कोई नारे लगा कर आना चाहे या deputation में सैंकड़ों और हजारों लोग साथ ले कर आना चाहे तो बगैर मेरी permission के कोई नहीं आ सकता । मैं समझता हूं कि एक हद मुकर्रर कर देना चाहिए जहां पर demonstrators खड़े हो जाया करें । या फिर कोई 4, 5 हज़ार आदमियों की capacity का कोई stadium बना दिया जाए । इस वक्त तो सस्ते निपट गए लेकिन आइंदा इससे भी ज्यादा strict होऊंगा । (Had the Police shown no leniency, things would not have come to such a pass leading to a heated discussion here ? In future I will deal with such a situation strictly and I will see that they are kept at a far off distance from the Assembly Chamber.

In this connection I would observe that it is the right of the people to come in the House but for that permission is necessary. The visitors may come to see the Ministers but strictly to their rooms only. I have always given the permission to those who wished to see the proceedings so much so that if there remained no space in the Minister's gallery, I have accommodated them in Speaker's gallery. But if some body wants to lead a deputation of hundreds or thousands and enters into the precincts by raising slogans, he can not do so without my permission. After this incident I feel that a certain boundry should be fixed from where the demonstrators should not proceed further, or a sort of stadium large enough to accommodate a gathering of 4, 5 thousand may be built. I have tolerated this time but, in future, I will be very strict.)

डाक्टर बलदेव प्रकाश : स्पीकर साहिब, हद कहां तक होगी ?

श्री अध्यक्ष : जहां तक असैम्बली की हद होगी । मैं समझता हूं कि precincts वहां तक होना चाहिए जहां से tear gas अन्दर न आ सके । लेकिन जहां तक Democracy का सवाल है coercion से democracy नहीं चलेगी । अगर आप डंडे के ज़ोर से सरकार से काम करवाना चाहते हैं तो democracy fail हो जाएगी । मैं यह सभी को कहता हूं कि असैम्बली के अन्दर demonstration नहीं होना चाहिए । (शोर) । आर्डर, आर्डर । आप जो चीजें पेश करना चाहते हों constitutional way से पेश करिए । (शोर) (The point upto which the precincts of the Assembly extend. I think that the precincts should extend to such a point from where tear gas should not reach the building. But I feel,

so far as democracy is concerned it would be difficult to run it by coercion. If force is used to get anything done by Government then, I am sure, the democracy would fail. I would like to tell all of you that no such demonstration should be held inside the precincts of the Assembly. (*Noise*) Order, Order ! Whatever the hon. Memberswa nt to put in they should do so in a constitutional way.) (*Noise.*)

चौधरी इन्द्र सिंह : लेकिन जनाब, यह जो one way democracy है, यह किस तरह से चल सकती है ? गवर्नमेंट खुद provoke करती है । और वह लोग तंग किए जाते हैं इसलिए यहां आते हैं

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, 80 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬੁਢੇ ਬਾਬਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡੀਅਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਏਥੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ । ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂਗੇ । ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰੇ । ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਵੀ ਦੇਖ ਲਾਂਗੇ ।

ANNOUNCEMENTS BY THE SPEAKER

HOUSE COMMITTEE

Mr. Speaker : Under Rule 267 of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members of the Assembly to serve on the House Committee for the financial year 1961-62:—

1. Chaudhri Sarup Singh (Deputy Speaker)—*Ex-officio Chairman.*
2. Shri Ram Parkash.
3. Sardar Mehar Singh.
4. Sardar Dhanna Singh Gulshan.
5. Sardar Kirpal Singh Shant.

BUSINESS ADVISORY COMMITTEE

Mr. Speaker : Under Rule 33 (1) of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members to serve on the Business Advisory Committee:—

1. The Speaker....*Ex-officio Chairman.*
2. Dr. Gopi Chand Bhargava, Finance Minister.

[Mr. Speaker]

3. Pandit Mohan Lal, Industries Minister.
4. Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary.
5. Shri Balram Das Tandon.
6. Sardar Sarup Singh.

In addition, a Member from one of the other Groups, namely, Chaudhri Inder Singh, or Chaudhri Balbir Singh, or Sardar Gurwaryam Singh or Shri Jagat Narain, will also be consulted by me, and his views conveyed to the Committee.

COMMITTEE ON SUBORDINATE LEGISLATION

Mr. Speaker : Under Rule 265-B (1) and (2) of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assemby, I nominate the following Members to serve on the Committee on Subordinate Legislation, for the financial year 1961-62:—

1. Sardar Umrao Singh,—*Chairman.*
2. Sardar Prem Singh ' Prem '.
3. Sardar Jasdev Singh Sandhu.
4. Shri Nihal Singh.
5. Shri Sumer Singh.
6. Shri Lal Chand Sabharwal.
7. Shri Baru Ram.
8. The Advocate-General.

COMMITTEE ON GOVERNMENT ASSURANCES

Mr. Speaker : Under Rule 261 (1) and (2) of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members to serve on the Committee on Government Assurances, for the financial year 1961-62:—

1. Pandit Shri Ram Sharma,—*Chairman.*
2. Khan Abdul Ghaffar Khan.
3. Sardar Harbans Singh.
4. Shri Ram Piara.
5. Shri Ram Chandra Comrade.

6. Sardar Harchand Singh.
7. Sardar Joginder Singh.
8. Sardar Achhar Singh Chhina.
9. Sardar Atma Singh.

LIBRARY COMMITTEE

Mr. Spea er : Under Rule 266 of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members of the Assembly to serve on the Library Committee for the financial year, 1961-62 :—

1. Shri Ralla Ram,—*Chairman.*
2. Shri Bhagirath Lal.
3. Sardar Gurmit Singh Mit.
4. Sardar Sohan Singh.
5. Sardar Bhag Singh.
6. Lala Jagat Narain.

COMMITTEE OF PRIVILEGES

Mr. Speaker : Under Rule 274 (1) and (2) of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members to serve on the Committee of Privileges, for the financial year 1961-62 :—

1. Chaudhri Sarup Singh, Deputy Speaker,—*Chairman.*
2. Sardar Ajmer Singh.
3. Sardar Harcharan Singh (Mansa).
4. Rao Gajraj Singh.
5. Sardar Gurbachan Singh Bajwa.
6. Dr. Baldev Parkash.
7. Shri Amar Nath Sharma.
8. Shrimati Om Prabha Jain.
9. Sardar Bhupinder Singh Mann.
10. Shri Muni Lal.

GENERAL PURPOSES COMMITTEE

Mr. Speaker : Under Rule 265-N of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly, I nominate the following Members of the Assembly to serve on the General Purposes Committee, for the financial year, 1961-62:—

1. All the Chairmen of various Committees including the Regional Committees and the Members of the Panel of Chairmen.
2. Chaudhri Sri Chand.
3. Sardar Pal Singh Roomi.
4. Shri Gorakh Nath.
5. Sardar Jagraj Singh.
6. Sardar Waryam Singh (Amritsar).
7. Sardar Gurwaryam Singh.
8. Shrimati Sneh Lata.
9. Rajkumari Sumitra Devi.
10. Shri Kundan Lal Bhandari.
11. Shri Prabodh Chandra.
12. Sardar Kartar Singh Dewana.

APPOINTMENT OF CHAIRMEN OF THE PUBLIC ACCOUNTS COMMITTEE AND ESTIMATES COMMITTEE

Mr. Speaker : Members to the Public Accounts Committee and Estimates Committee, have already been elected. I now nominate Sardar Rajinder Singh as Chairman of the Public Accounts Committee and Shri Harbhagwan Moudgil as Chairman of the Estimates Committee.

चौधरी इन्द्र सिंह : On a point of order, Sir. यह जो Privilege Motion थी उस में एक ऐसा हिस्सा है जो arrests and release of hon. Member से ताल्लुक रखता है । Rule 287 के तहत लाज़मी था कि गवर्नमेंट hon. Members को गिरफ्तारी और release की इत्तलाह स्पीकर को देती ।

Mr. Speaker: If the hon. Member was arrested, I must be informed. What is the position of the hon. Member?

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ: ਮੈਨੂੰ 12½ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਔਰ ਮੈਨੂੰ truck ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਇਹ ਥਾਣੇ ਲੇ ਗਏ ਸੀ ਔਰ 1-45 p. m. ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਔਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ telephone ਤੇ order ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਛਡਿਆ ।

श्री अध्यक्ष : मैं पता करूंगा अगर arrest हुई है तो इस की इत्तलाह मुझे आनी चाहिये थी। (I will enquire. If the arrest was made, should have been informed.)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬੂਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ।

ANNOUNCEMENT BY THE SECRETARY

Mr. Speaker : Now, the Secretary will make an announcement.

Secretary : Under Rule 2 of the Punjab State Legislature (Communications) Rules, 1959, I have to inform the House that the Punjab Legislative Council at its meeting held on the 20th March, 1961, had also passed the following motion in respect of the Punjab Village Common Lands (Regulation) Bill, 1959, which was returned by the Governor for reconsideration of clause 2 (g) (ii) thereof and deletion of the words ' before the commencement of the Shamilat Law' occurring therein:—

> " that clause 2 (g) (ii) of the Punjab Village Common Lands (Regulation) Bill, 1959, passed by the Punjab Vidhan Sabha on the 23rd December, 1959 and by the Council on the 24th December, 1959, be reconsidered in the light of the observations contained in the Directive, dated the 11th December, 1960, from the President conveyed by the Governor in his message, dated the 27th December, 1960 and that the words " before the commencement of the Shamilat Law " occurring in the aforesaid clause of the aforesaid Bill, be deleted ".

Secretary : Sir, I beg to lay on the Table a statement showing the Bills which were passed by the Punjab State Legislature during its Tenth (Autumn) Session, 1960 and Eleventh (Budget) Session, 1961, and which have since been assented to by the President/Governor.

Statement showing the Bills which were passed by the State Legislature during its Tenth (Autumn) Session, 1960 and Eleventh (Budget) Session, 1961, and assented to by the President/Governor.

1. The Northern India Canal and Drainage (Punjab Second Amendment) Bill, 1960.
2. The Punjab Resumption of Jagirs (Second Amendment) Bill, 1960.
3. The Punjab Appropriation (No. 1) Bill, 1961.

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of personal explanation, Sir. जनाब ने अभी मुझे कहा था कि सवाल नं. 7086 मुझे मिल चुका है। मैं इस बारे में आप से कहना चाहता हूं कि यह मुझे उस वक्त नहीं मिला था—यह अभी २ मुझे मिल रहा है। जनाब ने यह भी फरमाया था कि मेरे दस्तखत मौजूद हैं लेकिन यह सवाल तो मुझे अब मिल रहा है।

श्री अध्यक्ष : मैं देख कर बताऊंगा। (I will see and let the hon. Member know.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मैं तो एक २ कागज़ को अच्छी तरह देखता हूं और पढ़ता हूं ।

PERSONAL EXPLANATION BY SHRI JAGAT NARAIN CHOPRA, M.L.A.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : On a point of personal explanation Sir. स्पीकर साहिब, जब 22 तारीख को वज़ीर तालीम तकरीर कर रहे थे तो उन्होंने, जो document मैंने यहां पर पेश किया, उसके मुतअल्लिक कहा कि वह चुराया हुआ है । मैं आप को पढ़ कर सुनाता हूं । अखबार में यह छपा—

> " The Minister of Education, Pandit Amar Nath Vidyalankar said, that the securing of confidential and, therefore, unauthorised documents, amounted to " theft " and it was "not honest" to present such documents secured in that manner, on the Floor of this House....."

ये उनके लफज़ हैं । आप ने इससे दो-तीन दिन पहले इसी तरह के मामले को Privilege Committee के पास भेजने का फैसला किया था । इन्होंने कहा कि इस तरह के documents को चुराया जाता है । मैं इस बात को साफ करना चाहता हूँ कि मैं कभी Ministers के घर नहीं गया, डाक्टर साहिब की खबर लेने एक दो दफा ज़रूर गया था । मैंने तो अभी तक Secretariat भी नहीं देखा । जब मैंने वह D.O. पढ़ा तो वुज़रा साहिबान बाहर जाकर आपस में लड़ने लग पड़े और कहने लगे कि हम में से ही काली भेड़ें हैं जो इस तरह के documents बाहर supply करती हैं मैं नहीं जानता कि कौन साहिब supply करने वाला है लेकिन यह चीज़ें हमारी अपनी चोरी की हुई नहीं । इन्हीं के साथी चुराते होंगे ।

श्री अध्यक्ष : यह personal explanation वाला point भी Privileges Committee रिपोर्ट के लिए examine कर लेगी (This point of personal explanation will also be examined by the Committee on Privileges for report.) (*Interruption*)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : Ministers ने खुद ही ऐसे documents बाहर दिए होंगे हम तो लेने के लिए गए नहीं । लोग हमारे पास आकर खुद पहुँचा देते हैं ।

श्री अध्यक्ष : मैंने कह जो दिया कि वह कमेटी इस बात को भी examine कर लेगी । (I have already stated that this matter will also be examined by that Committee.)

शिक्षा मंत्री : स्पीकर साहिब, मैं इस बात को थोड़ा सा साफ कर देना चाहता हूँ। मुझे पता नहीं लाला जी ने मेरी speech की जो quotation रखी है वह कहां से दी है लेकिन, स्पीकर साहिब, मैं बताना चाहता हूँ कि उस वक्त जब आप यहां पर तशरीफ फरमा नहीं थे तो मैंने यह ज़रूर कहा था कि जो इस तरह के गवर्नमेंट के कागज़ात होते हैं जो confidential

Note :—The word "theft" or "चोरी" used by the Minister of Education on 22nd March, 1961, was later on ordered by the Chair to be expunged from the debate on the recommendations of the Committee of Privileges which on reference considered it unparliamentary. Please also refer to foot note on pages 45 and 52 of the Punjab Vidhan Saba Debate Vol. I No. 24, dated 22nd March, 1961.

nature के होते हैं उनको अगर किसी तरह से हासिल करने की कोशिश की जाती है तो उसको मैं एक तरह से चोरी समझता हूँ। ये लफ्ज़ हैं जो कि मैंने कहे थे क्योंकि मैं समझता हूँ कि इस तरह के documents को हासिल करना एक तरह से administration को कमज़ोर करने के बराबर है। उस वक्त डिप्टी स्पीकर साहिब मौजूद थे। उन के ज़रिए मैंने House से अपील की थी कि हमें एक मुश्तरका convention बनानी चाहिए कि इस तरह के confidential documents को इस तरीके से हासिल कर के House में पेश नहीं करना चाहिए। मुझे नहीं पता कि लाला जी ने किस तरह से हासिल करके उसको पेश किया। Confidential correspondence जोकि Ministers की आपस में होती है या मिनिस्टर साहिबान और Secretaries की आपस में होती है उसको इस प्रकार House में पेश करना मुनासिब नहीं है। यह moral code का standard होना चाहिए। पता नहीं लाला जी की moral code का standard कुछ और हो।

श्री अध्यक्ष : आप की speech और remarks वगैरा को भी examine कर लिया जाएगा। (The speech of the hon. Member as also these remarks will be examined.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा: यह तो खुद आप जानें लेकिन चोरी करने वाले तो इन्हीं के अपने मिनिस्टरों में से होंगे। उन्हीं से मेरे पास यह चीज़ आई।

शिक्षा मंत्री : स्पीकर साहिब, एक बात मैं और clear करना चाहता हूँ। इन्होंने यह बात ग़लत कही कि बाहर जाकर मिनिस्टर साहिबान आपस में लड़े हैं। इसमें कोई सदाकत नहीं है। (*Interruptions*)

श्री अध्यक्ष : Privilege Committee इन सब बातों को informally examine कर लेगी। (The Committee of Privileges will examine all these matters informally.)

BILL

THE PUNJAB APPROPRIATION (NO. 2) BILL, 1961

Minister for Industries (Shri Mohan Lal) : Sir, I beg to introduce the Punjab Appropriation (No. 2) Bill, 1961.

Minister for Industries : Sir, I beg to move—

That the Punjab Appropriation (No. 2) Bill be taken into consideration at once.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab Appropriation (No. 2) Bill be taken into consideration at once.

पंडित श्री राम शर्मा (सोनीपत) : स्पीकर साहिब जाबते के लिहाज़ से......

कुछ माननीय सदस्य : पंडित जी को Opposition की तरफ से time दिया गया है या गवर्नमेंट की तरफ से ?

श्री अध्यक्ष : पंडित जी, ज़रा आप ही अपनी position clear कर दें। (Let Panditji himself clear his position.)

पंडित श्री राम शर्मा : स्पीकर साहिब, ज़ाबते के लिहाज़ से तो बजट पर discussion हो चुकी और एक एक करके demands भी पास हो चुकीं। लेकिन जो मौजूदा ज़ाबता है उसके मुताबिक बजट पास हो चुकने के बाद इस Appropriation Bill की शक्ल में इसे पास किया जाता है। तो इस ज़ाबते का फायदा उठाते हुए मैं चाहूँगा कि उन ज़रूरी बातों का कुछ ज़िक्र करूँ जिन का इस बजट से, इस State से और इस गवर्नमेंट से ताल्लुक है। हमारे वज़ीर खज़ाना ने अपनी तकरीर शुरू ही इस बात से की कि इस सूबे की इक्तसादी हालत क्या है। उन्होंने जो अदादोशुमार पेश किये उन से कुछ ऐसा लगता था कि लोगों की आर्थिक दशा बेहतर होती जा रही है। मगर देखना यह है कि लोगों की इस बारे में क्या राय है। मैं ने अभी पिछले दिनों यह पढ़ा कि पिछले दो तीन सालों में हमारा मियारे ज़िंदगी हमारी पूरी कोशिशों के बावजूद नहीं बढ़ा। वजह यह दी गई कि आबादी बढ़ गई है। गोया सरकार को यही ख्याल था कि आबादी नहीं बढ़ेगी। इस तरह से अन्दाज़े लगाये जा रहे थे कि मियारे ज़िंदगी लोगों का अच्छा होता चला जाएगा। आज हालत यह है कि पंजाब का औसत दर्जे का आदमी याकि आम आदमी यह महसूस नहीं करता कि वह माली तौर पर या सामाजिक तौर पर तरक्की कर रहा है। आज बेकारी बढ़ रही हैं, महंगाई बढ़ रही है, खाने पीने की चीज़ों में मिलावट बढ़ रही है, लोगों को सरकार के कामों में इन्साफ पर एतबार नहीं रहा है कि कोई बात ज़ाबते के मुताबिक होगी। इन चीज़ों के लिए किसी लम्बे चौड़े सबूत की ज़रूरत नहीं है। आप हर जगह पर, मोटर में, गाड़ी में, गली में, बाज़ार में यानी कहीं भी आम आदमियों की बात चीत को सुन सकते हैं। यहां पर अदादोशुमार पेश कर देने से या तकरीरें कर देने से कोई फर्क नहीं पड़ता। देखना यह है कि जो खर्च आप कर रहे हैं उस से आम लोगों को किस निसबत से फायदा हुआ है। इस के मुताल्लिक आप आम आदमी की बात चीत कहीं भी सुन सकते हैं।

अगली बात है सरकार की माली हालत। आज सरकार के सिर 236 करोड़ रुपये का कर्ज़ है। अगर लगातार पांच साल तक इस सूबे की सारी आमदनी इस कर्ज़ को उतारने के लिए ही दी जाए और इस में से एक पैसा भी और किसी काम पर न लगाया जाए तो यह कर्ज़ उतर सकता है। मगर यह इसे कब उतारेंगे या क्या होगा यह तो बात सोचनी ही लाहासिल है। अब इन के अन्दाज़े मुलाहज़ा फरमाएं। 1959-60 में इन्होंने अपने बजट में खसारा दिखाया और टैक्स बढ़ा दिये ताकि यह खसारा पूरा किया जाए मगर आखिरी हालत में जब सारे साल का हिसाब किताब देखा गया तो पता चला कि 11 करोड़ रुपये की बचत होगी। इसी तरह 1960-61 में इन्हों ने अन्दाज़ा लगाया कि 1 करोड़ 59 लाख रुपये का खसारा रहेगा मगर आखीर में 1 करोड़ 55 लाख रुपया बच गया। यही सिलसला कई साल से चला आ रहा है। इस साल भी 96 लाख रुपये का नुकसान दिखाया गया है और 1 करोड़ 33 लाख रुपये के टैक्स लगा रहे हैं और कह रहे हैं कि तीसरी पांच साला प्लैन को पूरा करने के लिए अगले सालों में तकरीबन एक अरब रुपये के टैक्स और लगाये जायेंगे। इस के अलावा भाखड़ा स्कीम के लिए जो कर्ज़ हमारी सरकार ले रही है उस की अदायगी की किश्त भी अगले साल से शुरू होगी। अब अगर उस को भी ध्यान में रखा जाए तो समझ नहीं आती कि लोगों की क्या हालत होगी। मैं अपनी तरफ से कुछ नहीं कहता। इन के ही Secretary की बात कहता हूं। वह कहता है :

> For the last three years, there has been deterioration of finances. People are heavily tax-burdened. There is no economy in expenditure, but there is leakage in revenue.

यह सरकार के अपने अलफाज़ हैं। इस हालत में और टैक्स बढ़ाते जा रहे हैं। इन्होंने बिकरी टैक्स 5 फीसदी कर दिया है। जब यह टैक्स शुरू हुआ था तो सौ रुपये पर दो आने से शुरू हुआ था और इस पर भी तमाम पंजाब में एक आफत बरपा की गई थी और इन्हीं लोगों ने जो इस वक्त सरकारी बैंचों पर बैठे यह पेश कर रहे हैं उस वक्त जबकि यह Opposition में थे लोगों की रहनुमाई की। इन्होंने काले झंडे उठाए, कैदें काटीं और लाठियां, गोलियां खाईं.........

लोक कार्य मन्त्री : उन में खुद आप थे।

पंडित श्री राम शर्मा : मैं तब भी कुछ न कुछ दूसरे ख्याल का था लेकिन जो बोलने वाले साहिब हैं यह कहां थे, इस के मुताल्लिक दो राएं नहीं हो सकतीं। तो मैं कह रहा था कि उस वक्त सौ रुपये पर दो आने यह टैक्स लगा तो यह हाल हुआ लेकिन आज वही लोग सौ रुपये पर 5 रुपये यानी उस से 40 गुना यह टैक्स लगा रहे हैं। और अगर उस वक्त की कीमतों और आज की कीमतों को सामने रख कर हिसाब लगाया जाये तो यह शायद सौ गुना ज़्यादा निकले। और इस से आमदनी है 716 लाख रुपए और यह सरकार के दूसरे तमाम ज़राय आमदनी से ज़्यादा है। फिर यह अमीर पर ही नहीं लगता, बड़े बड़े कारखानेदारों या ज़मींदारों पर ही नहीं लगता बल्कि यह एक indirect tax है और हरेक गरीब से गरीब आदमी पर भी लगता है। ऐसी हालत में सरकार यह चाहे कि लोगों की माली हालत अच्छी हो यह होने वाली बात नहीं है। यह बात मैं या Opposition वाले ही नहीं कहते। पिछले दिनों लाला दुनी चन्द अम्बालवी, जो कांग्रेस का grand old man है ने tribune में एक खत निकाला और लिखा कि मेरे जैसा आदमी भी अब यह सोचता है कि मैं अपनी जायदाद रखूं या बेच दूं या यह टैक्सों की अदायगी में अपने आप खत्म हो जायगी। अगर ऐसे हालात पैदा करने के बाद सरकार टैक्स लगाती है और फिर यह नारा लगाती है कि हम पब्लिक की भलाई कर रहे हैं और इस तरह जनता की यह खुशनूदी हासिल कर लेंगे यह नहीं हो सकता। आज जो रुपया इन्तज़ामिया कामों पर ज़्यादा तादाद में खर्च किया जा रहा है, यह नहीं होना चाहिए.......

सरदार करतार सिंह दीवाना : अब तो आप कांग्रेस में आ गए हैं, फिर भी इस तरह की बातें करते हैं।

पंडित श्री राम शर्मा : मेरा काम बड़ा मुश्किल है इस हाउस के अन्दर। मुझे तो यह देखना पड़ता है कि सरकार कहां और कैसे और किन स्कीमों पर रुपया खर्च कर रही है। मैं देखता हूं कि इंतज़ामिया कामों पर सरकार ने ज़्यादा रुपया खर्च किया है।

Development के कामों पर सन् 1960-61 के अन्दर 52 लाख रुपया कम लगा। ऐसा नहीं होना चाहिए। Development के लिए जितना रुपया रखा जाए वह सारा खर्च होना चाहिए।

यहां पर executive की बड़ी तारीफ की जाती है, लेकिन जिसने सिर उठाया उसी को कुचल दिया जाता है। और उन को दबाने में जायज़ नाजायज़ हथियार बरतने में कोई तमीज़ नहीं की जाती। यह इस गवर्नमेंट का कारनामा है। यह कानून की spirit में काम नहीं करती। अगर कोई गलती करता है तो गवर्नमेंट का यह काम नहीं कि जोश में आ के वह भी गल्ती करने लगे। अगर कानून की spirit में सरकार काम नहीं करेगी तो मामला खराब होता चला जाएगा।

(पंडित श्री राम शर्मा)

मैं अब उन बातों की तरफ ध्यान दिलाना चाहता हूं जो देश की भलाई के लिए ज़रूरी हैं और जिन से मेरी भी दिलचस्पी है। मैं चाहता हूं कि जब वज़ीर मुताल्लिका जवाब दें तो इनको भी मद्देनज़र रख कर दें । एक तो यह कि पंजाब गवर्नमेंट के day to day administration के अन्दर मुदाखलत है । यह देखनेवाली बात है और अगर है तो कितनी है ? दूसरी बात यह है कि red tapism को देखा जाए कि कितनी बढ़ रही है । तीसरी चीज़ यह कि services के अन्दर कहां तक communalism फैल रहा है । चौथी बात यह कि वज़ीर साहिबान पाक साफ हैं या नहीं और पांचवी बात यह है कि जब यह Secular गवर्नमेंट है तो यह देखे कि मुल्क में भी secularism है या नहीं । और इन सिद्धांतों के मुताबिक काम होता है या नहीं । यह मुझे पता है कि communalism, castism, sub-castism, गवर्नमेंट के administration में कूट कूट कर भरा हुआ है । और जो inefficiency फैली हुई है, यह नाअहलियत की मिसाल है । इसलिए गवर्नमेंट को इस मामले में खास तौर से सोचना चाहिए । इस से बड़ी और अगली बात यह है जिसकी तरफ मैं ध्यान दिलाना चाहता हूं कि आज 12, 13 साल से ऊपर का अर्सा हो रहा है लेकिन देश की भलाई नहीं हो रही है । स्वामी दयानन्द जी ने और दूसरे आर्य समाजियों ने यह कहा था कि a good Government is no substitute for self-Government मगर self-Government के आने के बाद आज 12 साल के पीछे मैं यह कहूंगा कि self-Government is no substitute for a good Government. मेरा कहने का मतलब यह है कि सिर्फ यह कह कर हमारी तसल्ली नहीं हो सकती कि हमारी गवर्नमेंट है जब तक गवर्नमेंट अच्छी न हो और जब तक लोग इसका अहसास न करें ।

अच्छी गवर्नमैण्ट वह गवर्नमैण्ट है जिस के मुतअल्लिक आम लोगों की ज़बान पर हो कि यह गवर्नमैण्ट अच्छी है । गवर्नमैण्ट अच्छी नहीं हो सकती जब इन बुराइयों के अलावा उस के अन्दर corruption ऊपर से नीचे तक मौजूद हो ।

4 00 p.m.

मैं देख रहा हूं कि असैम्बली का बहुत सा वक्त, बजट बहस को छोड़ कर, यह आवाज़ बुलन्द करने में लगता है कि यहां corruption है, वहां corruption है; उस वज़ीर ने corruption की फलां वज़ीर के लड़के ने की । बजाए इस के कि कोई यह बताये कि किस पार्टी का क्या प्रोग्राम है, इस हाउस का वक्त corruption का ढोल पीटने में खर्च हो जाता है । न तो कोई बाकायदा किसी पार्टी का प्रोग्राम है, न किसी काम में दिलचस्पी , सिवाये यह कहने के कि corruption यह शक्ल अख्तियार कर गई है और इसी चीज़ को बार बार दोहराने में उन्हें लुत्फ आता है । मुझे अन्देशा है कि अगली election भी corruption की issue पर ही लड़ी जाएगी । कोई पार्टी अपना प्रोग्राम और पालिसी ले कर नहीं आयेगी बल्कि यह आवाज़ बुलन्द की जायेगी कि फलां आदमी ने इतना रुपया खा लिया, और फलां ने इतनी जायेदाद बना ली और इतने permits हासिल कर लिये । इस लिये जैसे मुल्क को बेरूनी खतरा होता है या उसे दूसरे मुल्क की तरफ से धमकी दी जाती है, चीन की मिसाल हमारे सामने है—इसी तरह हमें अंदरूनी खतरा यह है कि corruption ज़ोरों पर है । इस का मुकाबला करने की जिम्मेदारी गवर्नमैण्ट की है । गवर्नमैण्ट इस जिम्मेदारी को दूसरों पर नहीं डाल सकती । 8/9

महीने पहले ऐसा वक्त आया था कि इस बात पर बहुत ले दे हुई और चीफ मिनिस्टर साहिब ने मुनासिब समझा कि public life को बेहतर बनाने के लिए एक कमेटी बना दी जाए जो हाउस के दोनों तरफों के मैम्बरों पर मुश्तमिल हो। मैं अपनी पिछली तकरीर में जिक्र कर चुका हूं कि यह चीज़ अच्छी और नई थी लेकिन जितनी कि इस से लोगों को तवक्को थी उस के मुताबिक काम कम और नाकाफी हुआ। अगर यही हाल रहा तो इसे जारी रखने का कोई फायदा नहीं। चीफ मिनिस्टर साहिब के अलफाज़ के मुताबिक यह तो एक तजरुबा है—एक experiment है। मैं पिछले 8 महीने के तजरुबे की बिना पर कह सकता हूं कि इस तरीके से corruption बन्द नहीं हो सकती। इस के लिये तो कोई drastic कदम अख्तियार करना पड़ेगा। मैं गवर्नमैंट से अपील करूंगा कि इस चीज़ को above party politics रखें और Opposition से यह कहना चाहता हूं कि हर एक मामले में बेशक वह गवर्नमैण्ट से लड़े, election लड़े लेकिन कम से कम इस महाज़ में वह अपना पूरा पूरा सहयोग दे। इस के साथ साथ मैं यह भी महसूस करता हूं कि corruption को दूर करने का अख्तियार ज़्यादा तर गवर्नमैण्ट का है जिस के हाथ में ताकत है। वह इसे दूर कर सकती है। जहां तक इस कमेटी का ताल्लुक है मैं इस के मुतअल्लिक कुछ ज़िक्र हाउस में करूंगा ताकि इसे अंदाज़ा हो जाए कि इस ने क्या क्या किया है। इस Non-official Vigilance Committee के खर्च का estimate 75,000 या 80,000 रुपया सालाना है। इस का staff 25 आदमियों पर मुश्तमिल है जिस में चपड़ासी से ले कर Senior Superintendent, Police के rank के आदमी हैं। 28 फरवरी तक हमें 646 शिकायतें मौसूल हुईं—यह शिकायतें सरकारी मुलाज़मों और सरकारी अफसरों के खिलाफ थीं। लेकिन मुझे इस बात की हैरानगी हुई कि Legislative Council में वज़ीर साहिब ने कहा कि जहां तक Non-official Vigilance-Committee का ताल्लुक है उस के पास कोई शिकायत नहीं आई। मैं तो इस बयान को समझने से कासिर रहा, खास तौर पर जब कि मौसूलशुदा शिकायतों में से 50-60, के करीब शिकायतों पर हम गवर्नमैण्ट के पास अपनी report भी भेज चुके हैं। हमारे नोटिस में यह बात आई है कि कई ऐसे भले मानस और नेक लोग भी हैं जो दलाल बने हुए हैं और लोगों को बहका कर पैसे खा जाते हैं और नाजायज़ फायदा उठाते हैं। इसलिये मैं कहूंगा कि ऐसे लोगों का सरकारी दफतरों में अफसरों के पास आना जाना, उन से खाना पीना, बल्कि बातचीत करना भी बन्द कर देना चाहिये। अगर यह चीज़ बन्द न की गई तो corruption को काबू में लाना निहायत मुश्किल होगा। जितने भी नाम भेजे हैं उन में से कुछ की तो मंजूरी हो चुकी है लेकिन, स्पीकर साहिब, आप को ताज्जुब होगा—मैं किसी पर इलज़ाम नहीं लगाता मैं अपनी गवर्नमैण्ट की खूबी बयान करता हूं कि जो एक minute का काम हो वह एक दिन में होगा, जो एक दिन का काम हो वह दो अढ़ाई महीनों में होगा, और जो महीनों का काम है वह सालो में होगा। मैं समझता हूं कि 20/30 आदमी ऐसे हैं जिन्हें बारह पत्थर पार किया जाना चाहिये।

Secretariat में अब अफसरों के आस पास भीड़ कम होने लगी है। चीफ मिनिस्टर साहिब ने अपनी तकरीर में बताया कि ऐसे अफसरों को black list करने की बजाए हम और तरीका सोच रहे हैं हालांकि उन के कहने का यह मतलब नहीं था। गवर्नमैंट को यह legal advice मिली कि black का लफ्ज़ हटा देना चाहिये। अगर इस तरह

[पंडित श्री राम शर्मा]

से decision लिये जाएं तो लोग कुदरती तौर पर समझेंगे कि मामला खत्म हो गया। मशीन धीरे २ गर्म होने लगी थी कि उस की रफ्तार बन्द कर दी गई। इन हालतों में किस तरह से आगे बढ़ा जाए? हम ने बगैर तहकीकात के 161 दरख्वास्तें दाखिल दफ्तर कीं। 250 के करीब ऐसी शिकायतें थीं जो गलत साबित हुई और 150 ऐसी हैं जिन पर तहकीकात जारी है। हमारी कमेटी ने दौरा कर के लोगों को contact किया।

अब, स्पीकर साहिब, मैं हाऊस को इस मामले में confidence में लेना चाहता हूं। अगर आप भी चाहते हैं कि anti-corruption और vigilance के काम को जारी रखा जाए,..Opposition वाले मेरे दोस्त चाहे कितने बेताब हों, कितना गुस्सा खाएं लेकिन यह तभी हो सकता है अगर गवर्नमैंट की नीयत नेक हो, वह चाहती हो कि यह काम किया जाना चाहिए तो उन्हें भी उस का पूरे तरीके से साथ देना चाहिए।

एक अपोज़ीशन सदस्य : गवर्नमैंट की नीयत नेक नहीं है।

पंडित श्री राम शर्मा : अगर यही समझा जाए कि elections का issue पंजाब में corruption ही है तो, स्पीकर साहिब, इस का इलाज किस के पास है?

चौधरी बलबीर सिंह : इस में आप की अपनी राए क्या है?

पंडित श्री राम शर्मा : मैं खाली यही एतराज़ नहीं करता कि इस गवर्नमैंट में यह यह खामियां हैं बल्कि मैं गवर्नमैंट को एक तजवीज़ पेश करता हूं और दलेराना तजवीज़ पेश करता हूं कि अगर वाकई वह corruption को बन्द करने का काम आगे चलाना चाहती है, जैसा कि इन्होंने शुरु में अपना इरादा ज़ाहिर किया था तो चीफ मनिस्टर को head quarters पर इस काम के लिये हर रोज़ दो घण्टे का time देना चाहिए। वरना मेरा तजरुबा यह है कि सिवाय Law and Order के जिस किसी महकमे को कोई चीफ मनिस्टर अपने हाथ में लेता है तो वह महकमा administrative तौर पर खत्म हो जाता है—या तो वह उस के deputies के हाथों में चला जाता है या secretaries के। कोई भी चीफ मनिस्टर काफी महकमों को अपने पास रख कर उन के साथ इन्साफ़ नहीं कर सकता। मुझे कोई एतराज नहीं, वह इसे अपने पास रखें लेकिन जैसा कि मैंने अभी २ बताया, अगर वह इस को आगे चलाना चाहते हैं तो उन्हें इस काम के लिये दो घंटे रोज़ Headquarters पर देने चाहिएं। लेकिन मैं जानता हूं कि वह नहीं दे सकते। उन्होंने अपने आप को इतना busy बना रखा है कि वह इतना वक्त निकाल ही नहीं सकते। कुछ तो जरूरी काम होते ही हैं और कुछ, मैं तो इसे वहम ही कहूंगा—इसी ख्याल से वह काम करते हैं। अगर वह इस काम को नहीं कर सकते तो मैं कहता हूं कि जो मनिस्टर अपना आधा वक्त लगाने के लिये तैयार हो उन को दे दें। अगर चीफ मनिस्टर के पास time नहीं है, और यह सदाकत है.....(*Interruptions*)

श्री अध्यक्ष: पंडित जी आप ने बहुत time ले लिया है। अब खत्म करें। (I would like to point out that the hon. Member has already taken a lot of time. He should now wind up.)

पंडित श्री राम शर्मा : मैं एक दो बातें कह कर बैठ जाता हूं। तो मैं बता रहा था कि जब चीफ मनिस्टर के पास वक्त नहीं तो वह यह काम किसी ऐसे मनिस्टर को दे दें जो कि

कम से कम अपना आधा वक्त इस पर लगा सके । इस के साथ २ मैं यह कहूंगा कि यह जो सरकारी और गैर सरकारी का अलग अलग सिलसिला है यह नहीं रहना चाहिए । अफसरों के लिए 14, 15 लाख का अलग महकमा बनाया हुआ है जिस के अन्दर तीन तीन साल तक जाबते ही पूरे नहीं होते और दूसरी तरफ non-officials के लिए अलग सिलसिला है । मेरा अपना यह पक्का ख्याल है कि corruption और रिश्वत दूर हो नहीं सकती जब तक कि दोनों तरफ अलग २ तौर पर काम चलता रहे ।

श्री अध्यक्ष : अगर आप इस पर कोई किताब लिखें तो बहुत बिके (If the hon. Member writes a book on this subject, it will sell like hot cakes.)

पंडित श्री राम शर्मा : इस लिये जरूरी है कि corruption को खत्म करने के लिए एक अलग ministry होनी चाहिए, यह official और non-officials Committee की तमीज़ मिलनी चाहिए । इस के साथ मेरा सुझाव एक और है और वह यह कि उस महकमे के अन्दर आधे आदमी police के होने चाहिएं और आधे दूसरे । और वह आदमी वह हों जिन का काम किसी शकोशुबा से बालातक हो । जो police के आदमी हों वह पुलिस के महकमा के under न रहें बल्कि उन को on deputation treat किया जाए और उन्हें अपनी promotion वगैरा के लिए I.G. या D.I.G. Police की तरफ न देखना पड़े ।

श्री अध्यक्ष: यह बातें तो आप को वहां Join करने से पहले तै कर लेनी चाहिए थीं। (These details should have been settled before the hon. Member joined that committee.)

पंडित श्री राम शर्मा :आप को भी कुर्सी पर बैठकर काफी तजरुबा होता जा रहा है ।

श्री अध्यक्ष : मुझे तो पहले ही काफी तजरुबा है, आप की बुजुर्गी से डरता हूँ, इसलिए वह नहीं बताता (I have already got sufficient experience. But I have got great regard for the old age of the hon. Member and, therefore, I do not want to tell him about it.)

पंडित श्री राम शर्मा : आप का तजरुबा तो मानी हुई चीज़ है । वैसे भी चेयर ऐसी चीज़ है जिसके सामने आदमी का दम खुश्क हो जाता है । तो मैं जनाब यह कह रहा था कि कुर्सी खाली रखने से या खाली कुर्सी से काम नहीं चलता । खाली कुर्सी से वह महकमा नहीं चलने वाला। Districts के अन्दर कमेटियां बनाने का सिलसिला भी सवाल जवाब से टालने वाला नहीं । जिलों के basis पर कुछ आदमियों की advisory और non-official committee भी बननी चाहिए । वैसे तो इस काम के लिए भी जो आठ दस नेक बन्दे बतौर advisors लगाए हुए हैं वही आज तक परेशान बैठे हुए हैं कि उन को कोई बुलाता ही नहीं, पूछता ही नहीं, उनसे मशवरा ही नहीं लिया जाता । मैं तो उन की हिम्मत की भी दाद देता हूँ । मैं तो कुछ बदनाम हुआ और कुछ नेकनामी में भी आया ।

श्री अध्यक्ष : जगत राम हरियानवी भी ऐसे ही कहते कहते चल बसे । (The late Shri Jagat Ram Harianvi also used to say such things.)

पंडित श्री राम शर्मा : मैंने तो नहीं चल बसना । लेकिन मैं गवर्नमेंट को यही मशवरा दूंगा कि अगर गवर्नमेंट इस काम में serious है तो यह काम चलेगा और जहां तक मेरा ताल्लुक है मैं भी इसको इस काम में सहयोग देने को तैयार हूँ । लेकिन अगर गवर्नमेंट का यही तरीका जारी रहना है जोकि एक साल का तजरुबा बताता है तो इसे आराम के साथ अपनी हैयात पूरी कर लेनी चाहिए ।

श्री अध्यक्ष: आप का वक्त खत्म हो गया है (The time of the hon. Member is over.)

पंडित श्री राम शर्मा : स्पीकर साहिब, अब एक दो बातें सरसरी तौर पर कह कर खत्म करने वाला हूँ ।

वज़ीरे आबपाशी ने बताया कि जो नुक्सान हुआ वह unprecedented बारिशों की वजह से हुआ । मैं आप की मार्फत House को बताना चाहता हूं कि यह कतई गलत बात है कि एक दो सदियों से या जहां तक लोगों की याद आती है, ऐसी बारिशें नहीं हुई । कम से कम मैं ने जिन पुराने लोगों से सुना यह बात गलत है कि यह unprecedented बारिशें थीं। मैं समझता हूँ कि जो तबाही और नुक्सान वहां हुआ उसका कसूरवार महकमा है । उन्होंने अम्बाला और करनाल के जंगल को काट कर तो पानी वहां से निकाल दिया लेकिन जहां वह रोहतक में दाखिल होता है उसे वहीं पर रहने दिया । इन नालों को पूरा नहीं किया गया और नतीजा यह हुआ कि जितना पानी अम्बाला और करनाल का इकट्ठा होकर निकला वह तमाम का तमाम रोहतक में फैल गया और उससे शहर और गांव डूब गए । करोड़ों रुपए का नुक्सान हुआ और अब अपनी और अपने department की गलती तो छुपाने के लिए कहा जा रहा है कि यह unprecedented rains की वजह से हुआ । बल्कि मैं तो कहूँगा कि गवनमेंट और इनके महकमे की unprecedented bungling और बद इन्तज़ामी की वजह से रोहतक का शहर और गांव पानी में डूबे ।

एक बात और करके मैं खत्म करता हूं । वह वजीर साहिब P.W.D. के महकमे की बाबत है ।वह मेरे दोस्त भी हैं, बुजुर्ग तो नहीं, शायद बराबर के ही होंगे । (*Interruption*) इन के डिप्टी साहिब चले गए, उन्होंने कहा था कि जब आप लोग सिफारिशें करें तो हम क्या करें ? उस रोज़ तो, स्पीकर साहिब, मैं इन के Department की बात करने जा रहा था लेकिन आप ने रोक दिया था कि मैं relevant नहीं हूँ । लेकिन अब दो तीन मिनट में ही मैं चौधरी साहिब के महकमे का एक नमूना आप के सामने पेश करना चाहता हूँ । इनके महकमा P.W.D., Capital, ने यह फैसला किया कि यहां चण्डीगढ़ के अन्दर 22 सैक्टर में जो हलवाई, नानबाई और सब्ज़ी फरोशों की दुकानें हैं वहां नहीं रहनी चाहिएं क्योंकि उनके वहां रहने से गन्दगी फैलती है । इस पर उन लोगों ने कहा कि हम कहां जाएं ? इस पर फैसला यह किया गया कि गवर्नमेंट उनके लिए सैक्टर 22 के किनारे पर 20 दुकानें बना देगी और वह वहां पर shift कर जाएंगे । सो वह 20 दुकानें बन गई । उनसे एक एक महीने का किराया ले लिया गया । दुकानें उनके नाम allot कर दीं कि जाओ वहां पर जाकर बैठ जाओ । वहाँ पर एक Superintendent हैं और इसी महकमे के एक Under Secretary भीं हैं । उन लोगों को कुछ इशारा पर से आया और जनाब के महकमा ने एक हुक्म

जारी कर दिया कि उन दुकानों में नहीं बैठ सकते जब तक कि पहली दुकानों के मालिकान से.........

लोक कार्य मंत्री : जोश में आ गए।

पंडित श्री राम शर्मा : जोश में नहीं आया बल्कि आप के महकमे के होश बयान करने जा रहा हूँ। उन Under-Secretary साहिब ने यह हुक्म जारी कर दिया कि गवर्नमेंट की बनी इन दुकानों में तब तक वह लोग नहीं आ सकते जब तक पहली दुकानों के मालिकान से पर्चियां लेकर न आएं जिन से जाहिर हो कि उन्होंने उनका कब्जा हासिल कर लिया है। मैं पूछता हूँ कि गवर्नमेंट का इस बात से क्या ताल्लुक है ? मालिक जानें और उन के किरायेदार, इन का बीच में आने का क्या मतलब था ? मालिक मकान और किराएदारान का झगड़ा तमाम पंजाब में और जगह भी तो चलता आ रहा है।

श्री अध्यक्ष : मैं थोड़ा सा latitude दे रहा हूं वरना Appropriation का scope limited होता है। (I am giving some latitude, otherwise the scope of the Appropriation Bill is limited.)

पंडित श्री राम शर्मा : मैं वह वाक्या बयान कर रहा हूं जिसका इन्होंने चर्चा कर दिया था। नतीजा यह हुआ कि मालिकों नें दो, दो हज़ार और तीन, तीन हज़ार रुपया पगड़ी ली। और मालिक कौन हैं ? सात, आठ तो Secretariat के हैं और उस Under-Secretary के पड़ौसी हैं। जो Superintendent हैं वह घर २ घूमता रहा है और उस ने धींगामुशती करके उन लोगों को पगड़ियां दिलवाई और खुद खाई। और यह यहां बैठे कानून की बात करते हैं। उस इंजनियर की बात सुनें और उस जैसे तो एक से एक बढ़िया इंजनियर भरे पड़े हैं यहां। (घंटी)

लोक कार्य मंत्री : क्या मैं एक बात पंडित जी से कहूं ?

श्री अध्यक्ष : क्या आपस में चोंच लड़ाना ज़रूरी है ? पंडित जी अब आप यह नहीं कह सकते कि आप को वक्त कम मिला है जो आप का हमेशा गिला रहा है कि आप को वक्त कम दिया गया है। (Is it essential for the hon. Member to have a dig at each other ? Pandit Shri Ram Sharma always had a complaint that he was not given enough time. Now he cannot say so.)

पंडित श्री राम शर्मा : मेरा गिला नहीं है मगर एक पुराना मैम्बर होते हुए मैं महसूस करता हूं कि मुझे बार २ न उठना पड़े।

श्री अध्यक्ष : जो Whip की तरफ से लिस्ट आई है उस में कुछ ऐसे साहिबान के नाम हैं जो पहले बोल चुके हैं। वह तो बोलने का ख्याल छोड़ दें। मैं उन लोगों को वक्त देने का वायदा किया है जिन को पहले वक्त नहीं मिला। (The list that I have received from the whip contains the names of certain Members who have already had time to speak. They had better given up hope of getting another opportunity. I have promised time to such Members who have had no opportunity to have their say earlier.)

श्री गोरख नाथ (बटाला) : स्पीकर साहिब, एक साल के अर्से के बाद, बड़ा सोचने और समझने के बाद, आज मुझे आप से कुछ वक्त मांगना पड़ा है। बजट के हिसाब किताब को न देखते हुए मैं ज़रा उस ढंग के बारे में अर्ज़ करना चाहता हूं जिस में कि वह तैयार किया जाता है और यहां हाउस में पेश किया जाता है। इसे Finance Secretary साहिब तैयार करते हैं और वज़ीर साहिब यहां पेश करते हैं। यही तरीका काफी देर से चला आ रहा है। मैं समझता हूं कि आज़ादी हासिल करने के बाद यह तरीका बहुत हद तक बदल जाना चाहिए था। मगर कुछ मजबूरियां थीं, कुछ हालात थे कि जिन में हम उलझ कर रह गए और ऐसे उलझे कि हम भूल ही गए कि आज़ादी कब आई, कैसे आई और क्यों आई। मगर इस बात को कोई नहीं भूल सकता कि सरकार ने लोगों को satisfy करना है। आज पैसा ही इस बजट का मूल है और resource है। लेकिन अगर यही असलियत में सब कुछ होता तो आज यहां पर हम न होते बल्कि अंग्रेज़ होता। मगर उन के ज़माने में लोगों ने फैसला किया कि हम ने ज़िंदा रहना है और ज़िंदा भी इनसानों की तरह से रहना है न कि हैवानों की तरह से। हमें कपड़ा चाहिए, मकान चाहिए और खाने पीने का सामान चाहिए। अगर यह चीज़ें नहीं मिल सकतीं तो हम ने ज़िंदा नहीं रहना बल्कि अगर फांसी पर भी लटकना पड़े तो परवा नहीं। इस संदेश को गांधी जी ने देश की हर एक कुटिया तक पहुंचाया। वह महात्मा थे, संत थे। गांधी जी का अपना ढंग था उस के ज़रिए से देश के कोने २ में पहुंचा जा सकता था। वह सारे देश में इस संदेश को ले गए और कुरबान हुए। मैं समझता हूं कि इस काम में थोड़ा सा हिस्सा मैं भी डाल चुका हूं। मगर आज 12 साल के बाद हम भूल गए हैं कि हम क्या करने निकले थे। अंग्रेज़ यहां से गए तो इस लिए कि वह समझ गए थे कि वह इस देश के लोगों की ज़रूरियात को पूरा नहीं कर सकेंगे, और नहीं कर सकेंगे तो यहां बगावत होगी और यह बगावत हिन्दू मुसलमान की आपस में नहीं होगी वह सीधी हुकमरान यानी अंग्रेज़ के खिलाफ होगी। उस वक्त हमारे पास कोई पैसे या हथियार न थे सिर्फ man power थी। इसी का इस्तेमाल हम ने किया था मगर आज हम man power का इस्तेमाल नहीं करते बल्कि पैसे को मूल समझ रहे हैं। आज़ादी के बाद लोगों का तकाज़ा है कि अंग्रेज़ के वक्त में हम ने politically surrender किया था और economically हमारा पतन हुआ था तो आज अंग्रेज़ के चले जाने के बाद हमें उन से सबक सीखना चाहिए कि हमें किस तरीके से चलना चाहिए। अंग्रेज़की नकल करने से हम देश की जनता को खुश नहीं कर सकेंगे। मैं पंडित श्री राम शर्मा जी से इस बात में इत्तफाक करता हूं कि वह सरकार जिस के खिलाफ लोगों की ज़बान पर चर्चा हो वह ज़्यादा देर तक टिक नहीं सकती, जिस के कर्मचारियों के खिलाफ लोगों की ज़बान पर चर्चा हो वह सरकार बदल जायगी। हमारी administration के यह जो नाखुदा हैं जनता इन को ही देखती है और अच्छे या बुरे वह इन को समझती है और अगर नज़ला गिरता है तो इन पर ही गिरेगा। हमारा economic ढांचा ऐसा होना चाहिए कि हमारे यह नाखुदा आम जनता से बहुत ज़्यादा ऊपर न रह रहें, इन का रहन सहन आम लोगों से जुदा न हो और उन से बहुत ज़्यादा बड़े लोगों का सा न हो। रहन सहन का एक ढंग गांधी जी का था। यह बात तो न थी कि उन को तन ढांपने के लिए कपड़ा न मिलता था या दूसरी चीज़ें नहीं मिल सकती थीं। मिल तो सब कुछ सकता था मगर वह आम लोगों को देखकर अपना रहन सहन बनाते

थे। यह जो बजट आज Finance Secretary साहिब ने तैयार किया है इस में जो हमारे असली resources हैं उन को वह भूल गए हैं। अगर यही वह resource है जिन के ज़रिए हम इस देश को आगे ले जा सकते हैं, तरक्की करवा सकते हैं। आज का जो ज़माना है इस में अगर कोई अमृतसर का रहने वाला है तो यहां के लोग जानते हैं कि फलां शख्स के घर में सुबह क्या बना था या जो बटाले का रहने वाला है उस के घर में क्या बना था। *(At this stage Sardar Gurbachan Singh Bajwa, a member of the panel of chairmen occupied the chair)* इस से इनकार कर देने से कोई बात बनती नहीं है। हम यह कहने के लिए तैयार हैं कि हमारे हर काम में ईमानदारी होनी चाहिए। आज हमारी जनता में जागृति आ गई है और वह हमारी ईमानदारी को समझती है। इसलिए हम डींगों के भरोसे ज़्यादा देर तक नहीं चल सकते। हम अगर चल सकते हैं तो एक निश्चित प्लैनिंग के सहारे चल सकते हैं। हम अगर democracy को कायम रखना चाहते हैं तो हमें इसके principles पर चलना पड़ेगा और हमारे देश का जो सब से पिछड़ा हुआ आदमी है, जिसे हम आखरी आदमी कहते हैं, उसकी ज़रूरत को मद्देनज़र रख कर चलना पड़ेगा।

मैं एक मिसाल देना चाहता हूं कि एक घर का आगू अपने दूसरे छोटे भाई या परिवार के लोगों को इस बात का उपदेश देता है कि वह काम करें क्योंकि एक आदमी कहां तक घर की स्थिति सुधार सकता है। इसलिए वह काम डट कर करते हैं और उसके उपदेश के मुताबिक कम से कम चीज़ों को बरत कर गुज़ारा करते हैं लेकिन अगर वह आगू अपने सुसराल जाने के समय कर्जा उठा कर अपनी बीवी के लिए गहने बनवाता है और उसे वहां ले जाता है तो दूसरे भाई उसकी इस तरह की हरकत देख कर भी कब तक उपदेश सुनते रहेंगे ? उनमें बेदारी आएगी। इसी आधार पर हम देखें कि हमने पब्लिक को क्या दिया है और हम अपने लिए क्या कर रहे हैं। केवल पब्लिक को उपदेश देने मात्र से कोई बात बनती नहीं है। अगर हम अपने बच्चों को कारों में बिठा कर स्कूल भेजते रहें, उनका स्तर बहुत अच्छा बनाए रखें, उनको हर प्रकार का आराम प्रदान करें और पब्लिक को कहें कि तुम गुज़ारा करो और मेहनत से काम करो तो पब्लिक इस बात को कब तक सुनती रहेगी ? क्योंकि जब तक हम स्वयं वह काम नहीं करते जिनके लिए जनता को उपदेश देते हैं तब तक जनता के अन्दर जज़्बा पैदा नहीं हो सकता। और जब तक हम अपना आदर्श पेश नहीं करते तब तक जनता में जागृति नहीं हो सकती। आजकल हमारी गवर्नमेंट का जो विचित्र ढंग है, वह ठीक नहीं है।

मैं सरकार को यह कहना चाहता हूं कि उन लोगों पर, जो ग़रीब हैं और सिर्फ सादा रोटी और कपड़ा चाहते हैं, टैक्स न लगाओ। इस टैक्स के बारे में मैं यह कहना चाहता हूं कि यह कहते हैं कि हम ने तो dealers पर टैक्स लगाया है लेकिन असल में होता क्या है ? होता यह है कि यह जिस चीज़ पर टैक्स लगाते हैं dealer उसकी कीमत बढ़ा देता है। और जब consumer उस चीज़ को खरीदता है तो उसे उसकी बढ़ी हुई कीमत देनी पड़ती है। इस तरह से टैक्स उस खरीदने वाले पर पड़ता है जिसके पास रोटी खाने को नहीं है। यह हालत है इस सरकार की। और इस पर यह समझते हैं कि हम टैक्स लगा कर चलते चलेंगे। मैं किसी के ऊपर व्यक्तिगत बातों में नहीं जाना चाहता, अपने आप को ही निशाना बनाता हूं कि हमें क्या करना चाहिए। जब तक हम अपने को नहीं सुधारेंगे, सुधार होने वाला नहीं है। मैं कहता

[पंडित गोरख नाथ]
हूं कि हमारे income के ज़राए क्या हैं? लैंड, ऐग्रीकल्चर, और इंडस्ट्रीज़। इंडस्ट्रीज़ का बजट सन् 1956-57 में 40 या 41 लाख था और उसी साल ऐग्रीकल्चर पर जो रकम थी वह थी 78 लाख के करीब। आज हम देखते हैं कि इंडस्ट्रीज पर 2 करोड 2 लाख का बजट है और ऐग्रीकल्चर पर 2 करोड़ 22 लाख रख कर हम काफी आगे गए हैं। लेकिन मैं यह कहना चाहता हूं कि इन दोनों चीजों पर 4 करोड़ 24 लाख काफी नहीं है।

चेयरमैन साहिब, अब मैं इस cultural programme के बारे में कुछ कहना चाहता हूं। यह cultural programme आज एक बहुत बड़ी चीज़ बन गई है लेकिन जब अंग्रेज़ों का राज्य था उन दिनों की बात है कि हमारे यहां के एक ज़मींदार का लड़का भंगड़ा में शामिल हो गया और आंखों में सुर्मा वगैरह डाल लिया। तो उसका पिता गांव के ब्राह्मण के पास आया और कहने लगा कि पंडित जी मेरा लड़का तो खराब हो गया। इसका चालचलन खराब हो गया। आप इसे समझाइए और अगर नहीं समझता तो पुलिस से मार पीट करवा कर ठीक करवाईए। और जब पुलिस आई तो हुआ भी इसी तरह। कहने का मतलब यह कि उस वक्त तो इस cultural programme की यह स्थिति थी जो मैंने बयान की लेकिन अब इस cultural programme को बड़ा महत्व दिया जा रहा है। पहले जो आदमी बुरा ज़रिया मुआश अख्तियार करता था उसे समाज में बुरी नज़र से देखा जाता था और वारंट तक जारी होते थे और खराब काम करने वाला समाज के डर से अफीम तक खा कर मर जाता था मगर आज का सिलसिला ही निराला है, चेयरमैन साहिब।

पिछले सैशन में मैंने एक मशविरा दिया था कि ऐसे लोगों को जो कुछ लोगों के चहेते हैं, सज़ा देनी चाहिए। आज लोग उन की ज्यादतियों के कारण चीखते हैं, चिल्लाते हैं लेकिन वे लोग अपनी हरकतों से इसलिए बाज़ नहीं आते हैं क्योंकि उनके ऊपर किसी का हाथ होता है। मैं चीफ मिनिस्टर के नोटिस में यह बात लाना चाहता हूं कि इस तरह की बातें बन्द हों और अगर चीफ मिनिस्टर के इल्म में यह चीज़ हो तो मालूम करें और ऐसे लोगों को अपने control में करें जोकि उनका नाम exploit करते हैं। क्योंकि मामूली आदमियों को गलत-फहमी हो जाती है और वह इसलिए धोखे में आ जाते हैं क्योंकि वे समझते हैं कि यह उनके नाखुदाओं का हुक्म है।

चेयरमैन साहिब, political मुखालफत रखने वालों के भी आपस में social ताल्लुकात होते हैं और मैं समझता हूं कि democracy पनपती ही तब है जब हमारे social ताल्लुकात आपस में हों लेकिन बदकिस्मती से मैं एक रिशतदार के घर invite हो गया। मेरे साथ श्री प्रबोध चन्द्र भी वहीं थे और मेरे जाने से पहले सरदार वरियाम सिंह और दीगर साथी भी वहीं थे जोकि आजादी की जंग में हमारे साथ जेलों में मसायब बर्दाश्त करते रहे। लेकिन निहायत अफसोस की बात है कि अगले दिन मेरे मकान पर C.I.D. मंडला रही थी और गाँधी जी के नाम लेवाओं ने यह तरीका अख्तियार किया कि गोरखनाथ जिस ने कि अपनी सारी जिन्दगी कांग्रेस में लगा दी उसके पीछे C.I.D. लगा दी। चेयरमैन साहिब, मैं आजादी हासिल करने के लिए बीमारी की हालत में भी घूमा हूं और कांग्रेस की सेवा में किसी भी बात की मैंने परवा नहीं की। लेकिन कौन जानता था कि फांसी के रस्से तक की परवा न करने वाले गोरखनाथ पर भी शक हो सकता है। लेकिन, चेयरमैन साहिब, जो शख्स अंग्रेज की गुलामी

बर्दाश्त न कर सका वह किसी नाखुदा की गुलामी बर्दाश्त नहीं कर सकता, खास तौर पर ऐसे हालात में कि जब उसकी नाखुदाई भी हमने हासिल करवाई हो। चेयरमैन साहिब, मैंने जिन्दगी में दलेरी के साथ काम किया है और मैं जानता हूं कि जो भी शख्स मुझे मिलता है वह मेरे लिए इज़्ज़त रखता है। क्योंकि मेरी पोज़ीशन एक पुरोहित की है इसलिए मेम्बरान मुझे मिलते हैं लेकिन सब हालात से वाकिफ होते हुए भी अपनी feelings का इज़हार नहीं कर पाते। फिर भी मुझे बताते हैं कि सामाजिक तौर पर हम ने कितनी तरक्की की है।

श्री सभापति : अब खत्म करें। (The hon. Member should now wind up.) (घंटी)

श्री गोरख नाथ: चेयरमैन साहिब, मैं सारे साल में पहली दफा बोला हूं। मुझे पांच सात मिनट और दें। आखिर में बहुत कुछ न कहता हुआ सिर्फ इतना कहना चाहता हूं कि लोग टिकटों की गर्ज से दबे हुए हैं और सच्ची बात नहीं कह पाते। लेकिन मैं अर्ज़ करता हूं कि मेरे पीछे इस लिए C.I.D. लगा दी जाती है कि मैंने यहां पर एक लफ्ज़ कहा था..... मैं उसे भूल नहीं पाया हूं। लेकिन मैं बता देना चाहता हूं कि मैं नैशनलिस्ट रहा हूं, नेशनलिस्ट हूं और नेशनलिस्ट ही मरूंगा, यही मेरी ideology है। मैं देश द्रोही नहीं बन सकता भले ही मेरे पीछे C.I.D. लगी रहे। लेकिन, चेयरमैन साहिब, मुझे निहायत दुःख के साथ कहना पड़ता है कि अगर एक कांग्रेसी किसी के हां किसी ऐसे कांग्रेसी के साथ खाना खाने के लिए इकट्ठा हो तो उसके खिलाफ सी. आई. डी. से रिपोर्ट मंगवाई जाती है।

एक आवाज़: रिपोर्ट तो वज़ीरों के खिलाफ भी मंगवाई जाती है।

श्री गोरख नाथ: चेयरमैन साहिब, economic sphere में जो तरक्की हम ने की है उसे भी मैं भूला नहीं। यह ठीक है कि कुछ लोगों के कपड़े सफेद हो गये हैं लेकिन आम शहरियों की हालत यह है कि लोग अपने कपड़े बमुश्किल बना पाते हैं। लेकिन यह भी ठीक है कि आपने बटाला में देखा था कि जो लोग वहां पर दाल दलते देखे थे, बटन, पेंच या स्टार बेचते थे और बमुश्किल उन के पास दस बीस का सामान होता था आज कारें रख रहे हैं और कितनी कारें उन लोगों के पास हैं। बटाला ही अकेला नहीं और भी ऐसे शहर हैं जहां पर, चेयरमैन साहिब, मैंने देखा है कि चन्द लोगों की हालत में इस तरह की तब्दीली आई है। लेकिन दूसरी तरफ जो शख्स जमीन काश्त करता है उस के status में कोई तब्दीली नहीं आई। मैं सिर्फ बटाला का ही नाम नहीं लेता, जालन्धर और लुध्याना की भी ऐसी हालत है कि चन्द एक लोगों की ज़ाती हालत में तरक्की हुई है। मैं नहीं कहता कि तरक्की नहीं होनी चाहिए बल्कि मैं यह अर्ज़ करता हूं कि तरक्की co-operative ढंग से होनी चाहिए। तरक्की के हिस्सेदार सिर्फ बड़े बड़े आदमी नहीं होने चाहिएं और सिर्फ एक शख्स की जेब में ही पैसा नहीं जाना चाहिए बल्कि सब लोगों की माली हालत में सुधार होना चाहिए। जब कांग्रेस ने कोआप्रेटिव सोसायटियों का नारा लगाया तो हमें निहायत खुशी हुई लेकिन अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि उस नारे पर पूरी तरह से अमल नहीं किया गया। अगर उस पर अच्छी तरह से अमल होता तो बहुत कुछ हो सकता था। मैं समझता हूं कि यह बहुत अच्छी बात हुई कि कांग्रेस ने आवड़ी के कांग्रेस सेशन में यह नारा लगाया जिसका नतीजा यह हुआ कि इस से हिन्दुस्तान में सोशलिस्टों का खात्मा हो गया। कम्युनिस्टों से भी

[श्री गोरख नाथ]
इसी तरह से बहुत बड़ी गलती हो गई और वे अपने sentiments में किसी और को देखने लगे। (घन्टी)

चेयरमैन साहिब, मैं ज्यादा न कहता हुआ सिर्फ यह अर्ज़ करना चाहता हूं कि जो खतरा इस वक्त दरपेश है इस से बढ़ कर कोई खतरा किसी डैमोक्रैटिक मुल्क के सामने नहीं आया (*Cheers from the opposition*) आज लोग कांग्रेस से मुतनफ़फर हो रहे हैं। कांग्रेस के असूल बड़े हैं, कांग्रेस का नजरिया ऊंचा है और अगर हम उसी रास्ते पर गामज़न रहे तो हमें कोई खतरा नहीं, हमारी democracy को कोई खतरा नहीं। लेकिन आज हम देख रहे हैं कि कांग्रेस की जड़ें अन्दर से खोखली हो रही हैं और अगर जड़ें ही न रहीं तो फिर इस से बढ़कर और कौन सा खतरा हमारी democracy को हो सकता है? आज हम 10 करोड़ और 83 लाख रुपया administrative services पर खर्च करने जा रहे हैं और मैं यकीन के साथ कह सकता हूं कि दुनियां का कोई भी तरक्की याफ्ता मुल्क administration पर इतना खर्च करना afford नहीं कर सकता।

अगर यह सारी की सारी Demand administrative services पर खर्च कर दें तो फिर भी अमन नहीं होगा बल्कि बग़ावत होगी और वह रुक नहीं सकेगी। यह भारी खतरा है जिस का कि हम ने सामना करना है। मैं सच कहने से नहीं डरता और मैं जानता हूं कि मुझे Charge किया जायेगा कि मैं indiscipline पैदा कर रहा हूं। मैं यह हरगिज़ नहीं चाहूंगा कि यह गाड़ी इस तरह चलती रहे और हकूमत इस तरह तबाह हो जाए। हकूमत को आगाह करना मैं prefer करूंगा खाह मुझ पर indiscipline का charge क्यों न लगाया जाये। चेयरमैन साहिब, औरंगज़ेब के जमाने में ज़ुल्म हुआ उसी तरह मेरी रूह भी भाई मति दास की तरह चिल्लाएगी नहीं। मैं नहीं चाहता कि इन बातों को नशर कर के मैं भाई मति दास के नाम को बदनाम करूं। मैं एक बात ज़रूर कहूंगा कि मैं ने कई relief works में काम किया है और कई बदमाशों से भी मेरा वास्ता पड़ता रहा है लेकिन उन्होंने भी कभी मुझे गाली देने की जुरअत नहीं की बल्कि नम्रता से हाथ ही जोड़ दिये होंगे। शराबी अगर मिल गया तो उसे भी मुझे देख कर शर्म आ गई होगी। मैं ने कई elections अकाली पार्टी से लड़े और उन की नंगी तलवारों का मुकाबला किया लेकिन, चेयरमैन साहिब, अब जब कि culture फैल रहा है मैं नहीं कहता कि कांग्रेस—क्योंकि कांग्रेस के बहुत ऊंचे आदर्श हैं—लेकिन वे लोग जो खुद-प्रस्त और खुदगर्ज़ हैं और मिनिस्टरों के इर्द गिर्द घूमते रहते हैं उन्होंने मेरे खिलाफ filthy language इस्तेमाल करने की जुरअत की। चेयरमैन साहिब, एक दफा नहीं बल्कि यह तो उन का शेवा बन गया है कि जब मैं गुज़रता हूं तो मुझ पर गालियां बरसाई जाती हैं। मैं इस सूरते हाल को एक दिन के लिए भी बरदाश्त नहीं कर सकता कि young legislators से मुझ पर filthy language इस्तेमाल करवाई जाए। उन्होंने शायद आज़ादी की जंग में ऐसे हालात न देखे होंगे इसलिए मुझे उन पर कोई रंज नहीं। मैं ने एक साल लगातार इंतज़ार किया कि शायद वायुमण्डल बदल जाये लेकिन यह न बदला। इसलिए मैं ही बदल गया हूं। मुझे तो पहले ही अपना जीवन प्यारा नहीं है। इसलिए इन हालात को दुरुस्त करने में अगर मुझे मरन व्रत भी रखना पड़े तो मैं रखूंगा। इस तरह से मैं अपने नेताओं के सिर से वह जादू उतारने की कोशिश करूंगा जो जादू कि देश को तबाही की तरफ

ले जा रहा है। यह तबाही आई तो मुझे डर लगता है, क्योंकि कांग्रेस के बाद कोई और Democratic Party नहीं है जो अवाम पर अपना तसल्लत जमा सके, लोग कांग्रेस के ऐसे आदमियों के खिलाफ उठेंगे और इस संस्था को ऐसे individuals के हाथ देंगे जो देश में अमन और शान्ति कायम रख सकें। मैं ज्यादा न कहते हुए एक बात कहूंगा कि आज के बाद मैं तमाशाई बन कर ऐसे हालात नहीं देखूंगा बल्कि अमल पर सर गर्म रहूंगा ताकि अपने नेताओं के दिमाग़ से यह जादू उतार दूं—बहरहाल अपनी जान देने के बाद तो यह उतरेगा ही।

चौधरी इन्द्र सिंह (जींद, जनरल) : चेयरमैन साहिब, मैं ने बजट पर और Demands for grants पर बहुत तकरीरें सुनी हैं और पिछले चार सालों में भी बहुत सुनी हैं। अब जब कि हमारी विधान सभा की आखरी term है और आखरी ही Appropriation Bill है मैं चाहता हूं कि पिछले दिनों जो इस हाउस में debates हुईं उन में जो मसला उभर कर आया है वह मैं हाउस के सामने रखूं और गवर्नमेंट से निवेदन करूं कि इन मसलों पर सोचें और जवाब देने की कोशिश करें। चेयरमैन साहिब, मैं ज़ातियात में जाना पसंद नहीं करता और न ही इस हाउस में आखरी Appropriation Bill पर तलखी और कशीदगी पैदा करना चाहता हूं। लेकिन यह हकीकत है कि न सिर्फ कांग्रेस के सदस्यों ने बल्कि बाकी कुछ लोगों ने भी कांग्रेस सरकार के खिलाफ संगीन इलज़ामात लगाये हैं। इलज़ामात के अलावा, हमारे सूबे की इक्तसादी अबतरी हो रही है उस की तरफ भी मैम्बरों ने तवज्जो दिलाई है। हमारे सूबे में जो मज़हब की बिना पर अफरा तफरी और धांधली मची हुई है उस के मुताल्लिक तवज्जो दिलाई है। मैं, चेयरमैन साहिब, कोशिश करूंगा कि इस थोड़े से वक्त में उन अहम बातों की तरफ, जिन का सूबे के लोगों के साथ ताल्लुक है और जिन पर स्टेट की भलाई मुनहसर है, सरकार की तवज्जो दिलाऊं। 1957 में जब चीफ मिनिस्टर ने एक प्रोग्राम का एलान किया था तो उन्होंने कहा था कि मैं यहां neat and clean administration चाहता हूं, eradication of corruption और non-communal policies state में adopt करूंगा। मेरी पिछली चार सालों की तकरीरें देखें जो मैं ने इस हाउस में की हैं। उन में मैं ने इन बातों की तरफ तवज्जो दिलाने की कोशिश की है और आज मैं यह कहे बगैर नहीं रह सकता कि आज जो हकूमत का मियार है उस से यह तीनों बातें गलत साबित होती हैं। इस स्टेट में न तो neat and clean administration है, न corruption दूर हुई है और न सरकार ने अपनी पालिसी non-communal lines पर चलाई है। नीचे से ले कर ऊपर तक के अफसरों में corruption है। 1957 में Anti-Corruption Department कायम किया गया था उस corruption को दूर करने के लिये जो ministerial level पर चलती है और जिस का चर्चा यहां पर decuments पेश कर के किया जाता है। मैं किसी पर ज़ाती हमला नहीं करना चाहता। मेरे मुअज़िज़ दोस्त श्री प्रबोध चन्द्र ने यहां पर कुछ इलज़ामात लगाये और tape-record के ज़रिये इस हाउस की तवज्जो दिलानी चाही। इस किस्म के संगीन इलज़ामात लगाए गए— इलज़ामात ही नहीं लगाए गए बल्कि House के अन्दर सबूत पेश किए गए। तो एक इस level की corruption यहां पर चलती है।

5 p.m.

[चौधरी इंद्र सिंह]

तीसरी type of corruption political corruption है जो नीचे से ऊपर तक चलती है । चाहे अदालत का मामला हो, चाहे पुलिस मे अर्जियों का सवाल हो, चाहे लोगों को इन्साफ मिलने का सवाल हो और चाहे कोई और, नीचे से लेकर secretariat level तक आप को corruption ही corruption नजर आएगी । चेयरमैन साहिब, जब मैं बाहर दौरे पर जाता हूँ तो लोग बताते हैं कि अब मन्दिरों, मस्जिदों और गुरद्वारों में लोग आते ही नहीं । वहां पूजा पाठ नहीं होता, कोई खुदा और भगवान का नाम नहीं लेता । मन्दिरों, मस्जिदों और धार्मिक संस्थाओं को लोग भूल चुके हैं क्योंकि वजीरों की कोठियां और secretariat corruption के मजसमे और मन्दिर बने हुए हैं । लोग हज़ारों की तादाद में वहीं आते और अपने देवताओं की पूजा करते हैं । उन्हें मन्दिर में माथा टेकने की ज़रूरत नहीं, गुरद्वारों में जाकर पाठ करने की जरूरत नहीं, मस्जिद में आयत पढ़ने की ज़रूरत नहीं आज तो जरूरत इस बात की है कि जब तक Secretariat में आकर आयत न पढ़ी जाए, मनिस्टरों की खुशामद न की जाए और जब तक अदालतों के अन्दर सिफारिशें न पहुँचाई जाएं उस वक्त तक मन्दिर या मस्जिद कोई मायने नहीं रखते । आज सूबे में बिल्कुल ऐसी ही हालत है, इस में किसी किस्म के शकोशुबा की गुंजायश नहीं । official corruption की बाबत में कुछ आंकड़े आप के सामने रखता हूँ। मेरे पास और कोई official figures थीं नहीं, गवर्नर साहिब के Address के अन्दर वक्तन फवक्तन जो corruption के cases की बाबत figures सरकार की तरफ से इस House को बताई जाती रही हैं उन्हीं का data मैंने इकट्ठा किया है । 1957 के Address में गवर्नर साहिब ने बताया कि corruption की 1,259 complaints आईं। सन् 1958 के address के मुताबिक यह number 1269 था । इसी तरह 1960 के Address में बताया गया कि 2,219 complaints आईं और अब 1961 के Address के मुताबिक पिछले साल की complaints का number 3,451 था । इन चार सालों का total number of complaints 8,198 बनता है । सन् 1960 के Address के सफ़ा 3 पर लिखा है--

> "The complaints received and dealt with by the Vigilance Department are, of course, in addition to the many more which are enquired into by various Departments at the instance of Ministers or otherwise....."

तो जो शिकायतें महकमों के पास जाती हैं, वज़ीरों के पास जाती हैं उनके अलावा इन चार सालों में 8198 शिकायतें आईं। हो सकता है कि एक शिकायत में दस आदमी involved हों, हो सकता है उसमें पांच आदमी involved हों । अगर average 3 आदमियों का हिसाब लगाया जाए तो तकरीबन 24,000 आदमियों के खिलाफ शिकायतें मौसूल हुईं । हमारे सूबे में 2½ प्रतिशत population सरकारी employees हैं । इस हिसाब से 30 और 35,000 के करीब पंजाब के लोग चपड़ासी से लेकर ऊपर Secretaries के level तक मुलाज़िम हैं । 30 और 35,000 में से अगर 20 और 25,000 के खिलाफ़ शिकायतें आती हैं तो इसका मतलब यह हुआ कि 75 % administration corrupt है। यह figures मेरे नहीं बल्कि गवर्नमेंट के

अपने हैं। तो चेयरमैन साहिब, आप अन्दाज़ा लगाए कि कितनी अजीब बात है। जहां तक ministerial level का ताल्लुक है यहां इसी House के अन्दर कई तरह की शिकायात की गईं। बताया गया कि वुज़रा साहिबान, men in power और पंजाब के लोगों पर हकूमत करने वाले लोग इस किस्म की बातें करते हैं जोकि उन की शान के शायां नहीं। Corruption के बारे में, mis-use of power के बारे में इलजाम लगाए गए, नाम ले ले कर इलजाम लगाए गए लेकिन जब चीफ़ मिनिस्टर साहिब जवाब देने के लिए खड़े होते हैं तो जायज़ मौका हो या नाजायज, चाहे कोई demand चल रही हो या मुतालबा, कुछ भी बात चल रही हो, यही कहते हैं कि अगर opposition ने कोई बात करने की कोशिश की तो उन्हें कुचल डालूंगा, उनका दलिया बना दूंगा, चटनी निकाल दूंगा। चेयरमैन साहिब, आप देखें कि जब से वह गद्दी पर विराजमान हुए इनके ज़ुल्म की वजह से कितनी agitations हुईं। सन् 1957 में हिन्दी agitation चली, सन् 1958 में पटवारियों की agitation चली, सन् 1959 में betterment levy की agitation चली और सन् 1960 में Akali Agitation पंजाबी सूबा के लिए चली। जो यह कहते हैं कि चटनी बनादूंगा, कुचल दूंगा, दलिया निकाल दूंगा, मैं उन्हें warning देना चाहता हूं कि ऐसी बातें औरंगज़ेब के ज़माने में हुआ करती थीं कि कभी किसी ने शुमाल की जानब से बग़ावत कर दी, कभी जनूब से बगावत उठी, कभी मरहट्टों ने, कभी सिखों ने, कभी मशरिक और कभी मगरिब से बगावत के बादल उठते रहते थे। मगर आप को पता है, चेयरमैन साहिब, कि जब वह मरा तो कोई जांनशीन नहीं मिला। इसलिए आप की मार्फत मैं चीफ मिनिस्टर साहिब को चेतावनी देना चाहता हूं कि अब भी सम्भल जाएं नहीं तो इनका भी वही हाल होगा (*Interruptions*) कोई जांनशीन नहीं होगा। इसलिए बजाय इस बात के कि वह ऐसी धमकियां देते रहें कि कुचल डालूंगा, दलिया निकाल दूंगा उन्हें चाहिए कि tolerance के साथ opposition की बातों को समझें और मुदल्लल जवाब दें। बजाए इसके कि opposition के इलजामात का जवाब दें; personal बातों मे पड़ जाते हैं कि मेरा लड़का कहता है कि अगर मैं प्रोफैसर भी बन गया तो बेशक मैं इसके अहल हूं तो भी लोग कहेंगे कि चीफ मिनिस्टर ने अपने influence से ही बनवाया है। मैं समझता हूं कि जब लगातार पिछले चार सालों से इस किस्म के इलजामात लगाए जा रहे हैं, यहां तक कि कांग्रेस की High Command तक यह इलजामात पहुँचे तो ज़ाहिर है कि corruption का मामला एक बड़ा serious मामला है। मैं पंडित श्री राम शर्मा की इस दलील से बिल्कुल सहमत हूँ कि अगर corruption को दूर न किया गया तो यह इतनी ज्यादा फैल जाएगी कि हमारे national character का एक हिस्सा बन कर रहेगी। उस हालत में हम कभी भी ऊपर नहीं उठ सकेंगे। Corruption के ऊपर मैं इस लिए ज़ोर दे रहा हूँ कि जब तक चपड़ासी से लेकर ऊपर तक corruption दूर नहीं होगी तब तक administration clean नहीं हो सकेगी। मैं पूछता हूं कि जब बार 2 High Command तक charge-sheet करके इलजामात पहुँचाए गए, High command ने बाकायदा उन की enquiry की तो कौन सी ताकत है जो चीफ मिनिस्टर को पकड़ती नहीं ? चेयरमैन साहिब, इन के चीफ मिनिस्टर बनने से पहले के इनके assets का हिसाब लगाएं और अब का हिसाब लगाएं तो सारी बात खुद बखुद

[चौधरी इन्द्र सिंह]

साफ हो जाती है । कहते हैं कि जब मेरा लड़का business like हो, उसका दिमाग business में चलता हो तो किसी को क्यों रंज और हसद होता है । हमें बिल्कुल किसी तरह से कोई हसद नहीं । मैं भी business like हो सकता हूँ मेरा दिमाग भी business में चल सकता है लेकिन सवाल यह है कि business करने के लिए जो सरमाया है वह कहां से आता है ? आखिर सरमाया एक दिन में तो बनता नहीं । सरमाए के इकट्ठा होने के लिए साधन होते हैं, वजूहात होते हैं और जब बार बार यहां पर cold storage का ज़िक्र होता है, cinema का मामला उठाया जाता है, और इसके अलावा चाहे tool making machines का मामला हो या scooters की enterprise का, हर बात में चीफ मिनिस्टर का नाम associate किया जाता हो और बेशक चीफ मिनिस्टर उठकर कह दें कि मेरे लड़के उनमें involved नहीं हैं लेकिन हर बात में यह दलील बनती नहीं । किसी भी person in power के मुताल्लिक जब ऐसे इलज़ामात लगाए जाते हैं जिन में उसके घर के लोग involved हों तो दो ही बातों का उनसे पता चलता है। या तो यह कि वह सभी बातें उसकी knowledge में हैं और वह उन पर पर्दा डाल रहा है या यह कि सब कुछ उसकी connivence के साथ हो रहा है और वह उनको शैह देता है कि जब तक मैं चीफ मिनिस्टर हूँ कोई आदमी तुम्हारी तरफ आंख उठा कर नहीं देख सकता । अगर connivence नहीं तो उसकी knowledge में ज़रूर है लेकिन वह उसको check करने की कोशिश नहीं कर रहा । अगर किसी दूसरी State में इस तरह के संगीन इलजामात लगाए जाते जिनमें Chief of the State involved होता तो उसके लिए कोई गुंजायश न होती कि वह खुद खड़ा होकर defence पेश करता (*Interruptions*) चीफ मिनिस्टर के कह देने से किसी की तसल्ली नहीं हो सकती । आज पंजाब के हर बशर की ज़बान पर यही बात है कि चीफ मिनिस्टर की दयानतदारी शक से बालातर नहीं है । हम चाहते हैं कि पंजाब के लोग सम्मान के साथ रहें, उन को protection मिले । उनको बराबर के मौके मिलें । तरक्की करने के इसलिए जरूरी है कि जो शकूक ज़ाहिर किए जाते हैं, जो इलज़ामात लगाए जाते हैं उनकी पड़ताल करने के लिए एक Judicial Commission बैठाया जाए जो इस बात की पड़ताल करे कि कौन वज़ीर और उनके कौन कौन से रिश्तेदार इस किस्म की बातें करते हैं । और जब तक वह न हो उन को किसी भी मामले के अन्दर नहीं आना चाहिए । यह एक बात है ।

दूसरा पहलू है पुलिटीकल । पंडित श्री राम शर्मा जी चले गए, यह कहते हैं कि हम corruption दूर करना चाहते हैं । उन्होंने एक बात खास ज़ोर दे कर कही कि यह महकमा इतना लम्बा चौड़ा हो गया है कि इस के लिये एक वज़ारत की ज़रूरत है । मैं नहीं कहता कि इस की ज़रूरत है या नहीं है । अगर पंडित जी की खाहिश ऐसी हो तो बन जाएं मगर जब पंडित जी जैसा बुज़ुर्ग डेढ़ महीने के अन्दर तीन दफा क्लाबाज़ी खा सकता है सिर्फ इस लिये कि (घंटी)... जनाब, मैं यह अर्ज़ करता हूं कि political level पर लोगों को किस तरह से corrupt किया जाता है ।

श्री सभापति : आप दो मिनट के अन्दर स्पीच खत्म कर दें । (The hon. Member may please wind up his speech within two minutes.)

चौधरी इन्द्र सिंह : मेरे पास तो अभी बड़ा मसाला पड़ा है। मैं तो सारी बहस के दौरान नहीं बोला.....

श्री सभापति : अब आप wind up करें । (The hon. Member should now wind up.)

चौधरी इन्द्र सिंह : अच्छा जी, तो मैं wind up कर देता हूं । तो मैं अर्ज़ कर रहा था कि हमारी जो administration है यह loose है, corrupt है, inefficient है । पंडित जी ने कहा कि एक घंटे का काम एक दिन में होता है, एक दिन का काम एक महीने में और महीने वाला काम तो सालों चलता है । इस से अच्छा certificate इस administration को मैं नहीं दे सकता जो शर्मा जी ने दिया है जो इसी administration का हिस्सा बनने वाले हैं, बनने की सोचते हैं ।

जनाब, हम सभी सोचते हैं कि यह मुल्क तरक्की करे, यहां पर bad budgeting न हो, पैसा ज़ाया न जाए और ठीक ढंग से खर्च किया जाए । मैं आप के सामने कुछ figures रखना चाहता हूं कि किस तरह से उस खर्च में से बचत की जाती है जो कि beneficent departments पर खर्च करने के लिये रखा जाता है। जनाब, ज़रायती पैदावार को बढ़ाने के लिए 444.28 लाख रुपया मिला । इस साल अब तक 52.52 लाख रुपया खर्च कर चुके हैं और अगले तीन महीनों में 65.29 लाख रुपया खर्च करना चाहते हैं । यह खर्च करने का तरीका ठीक नहीं है । इस तरह से खर्च करने में बेज़ाबतगियां और दूसरी खराबियां होती हैं । और मेरा ख्याल है कि यह रुपया lapse हो जायगा । अब पंचायतों को देखें । इस के लिए 100 लाख रुपया allocate हुआ था । इस में से 64.43 लाख रुपया खर्च नहीं किया गया और यह lapse हो जायगा । फिर General Education के लिए 1232.56 लाख रुपया रखा गया इस में से 426.32 लाख रुपया खर्च नहीं किया गया और यह lapse हो जायगा । यह हालत है उन महकमों के खर्च की जिन से लोगों की भलाई की जानी है । मगर दूसरी तरफ unproductive खर्च को देखें । Capital Project के लिए 446.50 लाख रुपया मिला मगर खर्च कर चुके हैं 665.97 लाख, यानी 219.47 लाख रुपया ज्यादा खर्च कर चुके हैं जो लोगों की भलाई के महकमे थे उन पर खर्च में से बचत कर ली गई मगर जो unproductive खर्च थे उनमें excess expenditure किया गया है । (घंटी)

सोसाइटी के तीन pillars हैं : पंचायत, कोअपरेशन और तालीम । मगर उन के programme को पूरा करने के बारे में यह हाल है, यह चाल है सरकार की । अगर यही चाल रही तो यहां पर democracy hypocrisy में, तब्दील हो कर रह जायगी । हम सब चाहते हैं कि यहां पर वह नया दौर आए जिस का कि यह ढंडोरा पीटते हैं मगर मैं ईमानदारी से यह महसूस करता हूं कि सरकार अपनी इन पालिसियों को implement नहीं करना चाहती, यह सिर्फ लोगों से लम्बे चौड़े वादे ही करती है । मैं यह कह सकता हूँ कि अगर यही हालत रही तो यहां पर अबतरी फैल जायगी और मुल्क की इक्तसादी हालत खराब हो जायगी ।

[चौधरी इन्द्र सिंह]

अगली बात, जनाब मैं यह कहना चाहता हूं कि आज कल inflation और taxation आम ज़िंदगी का जुज़ बन गई हैं। अगर कोई आदमी आठ घंटे काम करता है तो उस की छः घंटे की मेहनत तो inflation और taxation की अदायगी में ही खर्च हो जाती है। उस के पास दो या तीन घंटे की आमदनी ही रह जाती है। अगर कोई टैक्सों के खिलाफ मुज़ारा करे तो लाठी चार्ज होता है, tear gas छोड़ी जाती है। इस तरह से लोगों पर ज़बरदस्ती बोझ लादा जा रहा है और उन को पेटी कसने की बात कही जाती है। वह बेचारे तो कफन कसने की हालत में हो गए हैं। Tax लगने चाहिएं मगर उन लोगों पर जो दे सकते हों। ज़रूरियाते ज़िंदगी महंगी होती जा रही हैं और अगर इसी तरह से हालत रही, taxes बढ़ते गये तो हमें लोगों को यह नारा देना पड़ेगा कि टैक्स नहीं देंगे। हमें 'No Tax campaign' चलानी पड़ेगी, और कोई इलाज नहीं है। फिर चाहे लाठी चार्ज हो या कुछ और हालांकि peaceful demonstration करना हमारा आईनी हक है मगर फिर भी हम पर tear gas छोड़ी जाती है। मगर हम इस की परवा नहीं करते, हम ने बहुत tear gas देखी है। हमें लोगों को कहना पड़ेगा कि टैक्स मत दो। (घंटी)

श्री सभापति : अब आप बैठिए। (The hon. Member should now resume his seat.)

संत साधू सिंह (रोपड़-जनरल) : चेयरमैन साहिब, मैं आपका बड़ा मश्कूर हूं, एक साल के बाद और 101 बैठकें लगाने के बाद आज time दिया है। आज Appropriation Bill पर बहस हो रही है। मैं इस के बारे में कुछ बातें आपके नोटिस में लाना चाहता हूं। मैं इस को support करने के लिए खड़ा हुआ हूं। यहां पर गवर्नमैंट को सब criticise करते हैं लेकिन जो काम गवर्नमैंट ने किया है उसकी तरफ कोई ध्यान नहीं देता। मैं सब से पहले education की तरफ ध्यान दिलाना चाहता हूं। इसके लिए 12 करोड़ 77 लाख रुपया खर्च के लिए रखा है। अगर सन् 1948 से लेकर 1959 तक की figures देखें तो पता चलेगा कि कितना ज़्यादा काम हुआ है। Primary education free और compulsory हो गई है और इसका बहुत ज़्यादा फैलाव हुआ है। जब यह बात है तो मैं अपने दोस्तों से पूछना चाहता हूं कि फिर criticise करने के लिए कहां गुंजायश रहती है। इसके साथ ही technical education का भी फैलाव हुआ है। प्रदेश में काफी कालेज खोले गए हैं और दिनों दिन तरक्की हो रही है।

अब मैं आपका ध्यान P.W.D. की तरफ दिलाना चाहता हूं। सन् 1950-51 में सड़कों की लम्बाई 3,200 मील की थी लेकिन सन् 1961 तक 5,800 मील हो गई है यानी 2,600 मील लम्बी सड़कें इस दौरान और बनाई गई हैं। Education के बाद आम्दोरफ्त के ज़रिए ही आते हैं जिनका देश के लिए काफी महत्व होता है। तो इस तरफ भी हमारी गवर्नमैंट ने काफी तरक्की की है।

इसी तरह industries की तरफ अगर ध्यान दिया जाए तो पता चलेगा कि पहले 1950-51 में factories का नम्बर जो 600 के करीब था वही आज 1960-61 में बढ़ कर 3,700 के करीब हो गया है, जहां पर 13,500 के करीब workers काम करते हैं। आज हर तरफ industries का फैलाव हो रहा है और साइकिल, साइकिल पार्टस, sewing machines, fans व इंजीनियरिंग tools वगैरह बड़ी मिकदार में बनते जा रहे हैं। लुधियाना में, जालंधर में और बहुत सारी जगह यह industries तरक्की कर रही हैं।

Agriculture की तरफ भी गवर्नमेंट ने काफी से ज्यादा ध्यान दिया है और बहुत सारे tube wells व नहरें वगैरह बनाई गई हैं और और बनाई जा रही हैं । साथ ही जमींदारों को खेती के मामले में हर तरह की facil ties दी जा रही हैं । अनाज पर किसानों को जो duty देनी पड़ती थी वह भी इस सरकार ने माफ कर दी है। फस्लों के लिए Crop insurance जारी की है। यानी किसी भी देश की तरक्की के लिए ऐग्रीकल्चर के लिए जो साधन होते हैं उन सबको इस सरकार ने जुटाया है। लेकिन जनाब, मैं एक बात जरूर कहना चाहता हूं। कहावत है कि चिराग़ के तले अंधेरा और वही देखने में आ रहा है। मेरी जो constituency है रोपड़, वहां पर न तो Second Five Year Plan में कोई सड़क provide की और न Third Five Year Plan में । यह बड़ी हैरानगी की बात है कि एक इंच भी सड़क का provision नहीं किया गया और industries के मामले में भी वहां पर कोई ध्यान नहीं दिया गया। सिर्फ खिलौना बनाने का एक स्कूल खोला था उसके लिए भी अब नोटस आ गया है कि 31 मई के बाद बन्द हो जाएगा। मालूम ऐसा होता है कि सरकार शायद यह समझती है कि चूंकि रोपड़ चंडीगढ़ के नजदीक है इसलिए जो काम चंडीगढ़ में किया जा रहा है या किया जाएगा वह रोपड़ में ही हुआ समझा जाएगा। यह बात गलत है। इस तरह का नजरिया ठीक नहीं है। आज इस तरह से सोचने की वजह से जो रोपड़ पहले तरक्की पर था वह अब नीचे ही नीचे जा रहा है जब कि दूसरी आबादियां तरक्की करती जा रही हैं।

इस लिए, चेयरमैन साहिब, मैं आप की मारफत अपने वज़ीर साहिब को request करूंगा कि वे बराए मेहरबानी equal distribution करें। एक अर्ज मैं यह करना चाहता हूं कि गवर्नमट हर तरह से तरक्की की कोशिश कर रही है मगर जो भी आदमी उठता है सरकार की बदनामी करता है। मैं मैम्बर साहिबान को बेनती करूंगा कि वह हर वक्त सरकार की बुराई ही न करें बल्कि जो अच्छा काम हो उस के लिए प्रशंसा भी होनी चाहिए। आज आम तौर पर देखा गया है कि अगर corruption को दूर करने के लिए किसी के खिलाफ action लया जाता है तो लोग भागे हुए आ जाते हैं कि ये बेगुनाह हैं इन के खिलाफ action न लिया जाय। इस लिए corruption को दूर करने के लिए सब के सहयोग की जरूरत है, अकेले चीफ मिनिस्टर इसे दूर नहीं कर सकते। इन लफ्ज़ों के साथ मैं आप का शुक्रिया अदा करता हूं।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤੀ (ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਜਨਰਲ) : ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜੋ ਘਾਟੇ ਦਾ ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੇਕਨਾਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ department ਨੇ ਇਹ ਬਜਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਰਨਾ ਘਾਟੇ ਦਾ ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਨਾਲਾਇਕ ਤੇ ਨਾਅਹਿਲ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਿਆਕਤ ਤਾਂ ਤਦ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਿਸੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਦਾ departments ਨੇ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਮਿਹਨਤ ਬਜਟ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸੌ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੇ note ਸਨ। ਇਕ ਆਦਮੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦਾ

ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤੀ]

ਹੈ ਅਤੇ 101 ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੌਦਾ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ 100 ਰੁਪਏ ਦਾ note ਕਢ ਕੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸ ਇਸ ਵਕਤ ਏਨੇ ਹੀ ਪੈਸੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਉਹ ਘਰ ਤੋਂ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਲੋ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਘਰ ਤੋਂ ਹੀ ਭੇਜ ਦੇਣਾ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦਾ ਵਧ ਸੌਦਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਦੂਸਰਾ ਆਦਮੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾ ਕੇ 99 ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੌਦਾ ਖਰੀਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ note ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਵਾਪਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸ ਪਾਸ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਇਕੋ note ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਾਸ ਹੋਰ ਸੌ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੇ note ਹੋਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਪਹਿਲੇ ਆਦਮੀ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਬਜਟ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ 96 ਲਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਘਾਟਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਜਟ ਦਾ $1\frac{1}{2}$ ਫੀਸਦੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਮਿਸਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ 100 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ 99 ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ 100 ਰੁਪਿਆ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੇਕਨਾਮੀ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 101 ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ surplus ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨਵੇਂ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਲਾਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਤਰਕੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਘਾਟੇ ਦਾ ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਟੈਕਸ ਲਾਏ ਹਨ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ surplus ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੇਕਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਟੈਕਸ ਨਾ ਲਗਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਸਾਲ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ।

ਮੈਂ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ agitations ਚਲੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਹੋਣ ਹੀ ਕਿਉਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ? ਡਾਕਟਰ ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਫੈਲਣ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਬੀਮਾਰੀ ਤਾਂ ਫੈਲਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਬਾਅਦ ਵਿਚ operation ਕਰਕੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਬਚਾ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਡਾਕਟਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਕਲਮੰਦ ਉਹੋ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰੇ precautions ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨਾਂ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਾਰੇ precautions ਲੈਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ operations ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ agitation ਨੂੰ ਮੈਂ ਚੇਚਕ ਦਾ ਨਾਮ, ਕਿਸਾਨ agitation ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਲੇਗ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਹਿੰਦੀ

agitation ਨੂੰ typhoid ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ precautions ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਤਾਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ operation ਕਰਨ ਦੀ ਨੌਬਤ ਨਾ ਆਉਂਦੀ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਬੀਮਾਰੀ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚੇਚਕ ਦੇ ਦਾਗ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਪਲੇਗ ਦੇ germs ਨਹੀਂ ਮਰ ਸਕਦੇ ਅਤੇ typhoid ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਚੇਚਕ ਦੇ ਦਾਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਡਾਕਟਰ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬਜਾਏ operations ਕਰਨ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ precautionery measures ਲੈਂਦਾ ਕਿਉਂ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਹੜਾ ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਲਾਜ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦਲੇਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ agitations ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਸਿਆਣਪ ਇਸੇ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ precautions ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ (ਘੰਟੀ) ਲਗਾਤਾਰ agitations ਹੋਣ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਇਹ agitations ਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕੇ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਉਹ agitations ਵਲ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਹੋਰ agriculture ਦੇ ਮੁਤਾੱਲਿਕ ਤੇ ਇਕ industry ਦੇ ਮੁਤਾੱਲਿਕ—ਕਹਿਣੀਆਂ ਹਨ । Agriculture ਦੇ ਮੁਤਾੱਲਿਕ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ produce ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ । ਆਪ ਵੇਖੋ ਬਾਕੀ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਬਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ । ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਰੁਪਏ ਜਾਂ $2\frac{1}{2}$ ਰੁਪਏ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਮਿਲਣੇ ਨੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ Industry ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਮੁਨਾਫਾ ਮਿਲਣਾ ਹੈ, ਔਰ ਜਿਹੜੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ । (ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ : ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਪਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਿਲੇਗੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ ।) ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਚੇਅਰਮਨ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਪਾਸ ਔਰ Agriculture ਦੇ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕੀ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹਾਊਸ ਵਿਚ agricultural produce ਦੀਆਂ minimum prices ਬਾਰੇ ਇਕ ਬਿਲ ਲੇ ਆਉਣ ਤਾਕਿ

[ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤੀ]

ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਕਣਕ ਬੀਜਣੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ 12 ਰੁਪਏ ਮਨ ਦੇ ਮਿਲਣਗੇ ਜਾਂ 13 ਜਾ 14 ਰੁਪਏ ਮਿਲਣਗੇ। ਕਿਸਾਨ ਆਲੂ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਦਾ ਬੀ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਜਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਖਰਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨ 16 ਰੁਪਏ ਮਨ ਕਣਕ ਦਾ ਬੀ ਲੈ ਕੇ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਖਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਣਕ ਦਾ ਇਤਨਾ ਭਾ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਇਹੋ ਹੀ ਹਾਲ ਗੰਨੇ ਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਗੰਨੇ ਦਾ ਭਾਉ ਗੌਰਮਿੰਟ ਵਲੋਂ ਮੁਕਰੱਰ ਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਾਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾ ਕੋਲੋਂ 12 ਆਨੇ ਮਣ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਗੰਨਾ ਖਰੀਦ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਉਂਕਿ ਗੰਨੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਮੁਕਰੱਰ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਘਟ ਭਾਉ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਿਕ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਮੁਕਰੱਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਔਰ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਫਸਲ ਦਾ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Agriculture ਦੇ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਲ ਲੈ ਆਉਣਗੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ ਤਕਾਵੀ loans ਬਾਰੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋ ਕਿ industries ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਰਜ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਉਹ ਕਰਜ਼ੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤਾਂ ਕਰਜ਼ੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਅਫਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਤੇ ਕਰਜ਼ਾ ਭਾਵੇਂ 100 ਰੁਪਏ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਲਈ ਬੇਇਜ਼ਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ industry ਵਾਲੇ ਨੇ ਜੇਕਰ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਬਲਕਿ industries ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ write off ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 6 ਲਖ ਰੁਪਿਆ Oswal ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ write off ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਕਰਜ਼ਾ ਵਸੂਲ ਕਰਦਿਆਂ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੇ ਔਰ ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਾਵਾਨ ਵੀ ਵਸੂਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਅਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ 200 ਰੁਪਏ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੇ ਇਲਾਵਾ 17 ਜਾਂ 18 ਰੁਪਏ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦਾ ਸੂਦ ਬਣਦਾ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਵਸੂਲਿਆ ਗਿਆ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ 78 ਰੁਪਏ ਤਾਵਾਨ ਦੇ ਵੀ ਵਸੂਲੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਤਾਵਾਨ ਦਾ item ਹੈ ਇਹ ਗੈਰ ਵਾਜਬ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਦ ਉਸ ਤੋਂ interest ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਵਾਨ ਕਿਉਂ ਲਿਆ ਜਾਏ ? ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ industry ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ penalty ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਗਈ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਾਵਾਨ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ interest ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਾਵਾਨ ਦੇ items ਨੂੰ ਉਤਾਰਣ ਬਾਰੇ Agriculture Department ਨੂੰ ਔਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਕੁਝ industry ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ agriculture ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ industry ਵਿਚ ਵੀ interested ਹਾਂ। Industry ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ industries ਵਾਲੇ tax ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ tax ਲਏ ਜਾਣ ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜਾ method of taxation ਹੈ ਉਹ ਇਤਨਾ faulty ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ leakage ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ industries ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ tax ਦੇਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ Purchase Tax, Sales Tax, Income Tax, Provident fund Tax, Property Tax ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ Tax ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ tax ਲਾਉ ਔਰ Income Tax ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਉ। Tax the industry at one place. ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨੇ tax ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਗੇ ਉਤਨਾ ਲੋਕ ਇਸ ਗਲ ਵਲ attract ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਕਿ taxes ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ tax ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲਾਉਣਾ ਹੈ ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਉ ਔਰ ਬੇਸ਼ਕ ਵਾਧੂ ਲਾਉ ਪਰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਲਾਉ। ਜੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ tax ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲਾਏ ਜਾਂਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੇਈਮਾਨੀ ਆ ਜਾਏਗੀ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ tax ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ tax ਵਿਚ leakage ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ system faulty ਹੈ। You tax at one place and you will find no leakage in it.

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਮੈਂ Industrial Workers Provident Fund ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ industries ਦੇ workers ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ present method ਗਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ mills ਮਾਲਕ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ mills workers ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ payment ਦਾ system ਕੁਝ ਐਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ workers ਨੂੰ ਕੁਝ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਇਕ worker ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਉਸ ਕਾਰਖਾਨੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਤੇ ਫੌਰਨ payment ਹੋ ਜਾਏ ਜਿਸ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ provident fund ਕਟਾਇਆ ਸੀ ਤਦ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਕੇ ਜਦ ਦੂਜੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਤੇ ਦਾ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ payment ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਂ 25,30 ਸਾਲ ਇਕੋ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ industry ਦੇ workers ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ provident fund ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

श्री जगत नारायण चोपड़ा (जालंधर शहर, दक्षिण पश्चिम) : चेयरमैन साहिब, 22 तारीख को वज़ीर तालीम ने कुरुक्षेत्र यूनिवर्सिटी के मुतअल्लिक मेरे सवाल का जवाब देते हुए फरमाया कि मैं हर एक बात पर politics ले आता हूं। His regret was that Lala Jagat Narain always sees politics in everything.

श्री सभापति : Appropriation Bill पर बोलिये (The hon. Member should speak on the Appropriation Bill.)

लाला जगत नारायण चोपड़ा : मैं Education पर बोल रहा हूं। मेरे पास 22 मार्च 1961 का अखबार 'Hindustan Times' है जो केन्द्रीय सरकार का अखबार है। चेयरमैन साहिब, इस में लिखा है।

> " **Role Defined.**—On the occasion of the first convocation of the University last week, Mr. Hardwari Lal, the Vice-Chancellor, defined its role thus : " Certain critics of the way in which we are growing would have us do indic studies and nothing else. Neither the original charter of the university nor the needs of the times in which we live and the needs of the area in which this university has come to be located would permit us to be content with the promotion of indic studies alone. We must take a hand in the development of Hindi which is the language of the region which this university will naturally be expected to serve. We have to improve the general intellectual level of the area around us from where we shall get our students and the pursuit of Indic studies alone will not help us in that matter. The increasing predominance of science and technology is also a fact which a modern university can ignore only at its peril.
>
> What started as a Sanskrit university is thus just another university with one difference-compulsion on the study of Sanskrit. In course of time, this characteristic, too, could be easily effaced by growing regional accent and the result may be a Hariana University. It could, with equal case, scrap its unitary character and become an affiliating university."

Vice Chancellor साहिब ने यह कहा था (*At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.*) यह राए 'हिन्दुस्तान टाईम्ज़' अखबार की है जोकि केन्द्रीय सरकार का नीम सरकारी अखबार है। फिर भी यहां पर उस दिन वज़ीरे तालीम ने कहा कि मैं तो Drains Inspector हूं जो कि इनकी ये बातें ढूंड कर लाता हूं। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप सुनकर हैरान होंगे कि देहली में जो किताब "पाठमाला" तीसरी जमात में पढ़ाई जाती है वह यहां पंजाब में चौथी जमात के लिए मंजूर हुई है उसमें एक chapter है "हमारा मित्र देश चीन" चार किताबें submit कीं, तीन में तो इस chapter को रहने दिया गया एक में से निकाल दिया कि शायद इसी तरह से वह मंजूर हो जाए। इसी तरह हिसाब की दूसरी किताब R.S. राम जवाया को दी है। चार हज़ार copies इसकी छपनी हैं। और वह छापने के लिए दी गई है श्री सूरज बलराम साहनी को जोकि देहली में publisher है। मगर किया क्या ? जो Illustration दी गई वह बजाय दूसरी जमात के चौथी जमात की थी। वह क्या छपेंगी ?

फिर एक मनमोहन कपूर हैं। उनको तीसरी जमात का हिसाब मिला। यह वह किताब है जिस को देहली वालों ने बिल्कुल reject कर दिया था। जब देहली में इस किताब को submit किया गया तो इसका नाम "सुचित्र गणित" था। इसी तरह जो पीताम्बर की किताब पांचवी के लिए है वह भी देहली में reject हो चुकी थी। उसे यहां पर लगाया गया। जब ऐसी हालत है और इन बातों को बताया जाता है तो कहते हैं कि Drains Inspector का काम करते हैं। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप तो डिस्ट्रिक्ट बोर्ड के चेयरमैन रहे हैं और आपने स्कूलों का काफी इन्तजाम किया है। आप अन्दाज़ा लगाएं कि जो किताब देहली में तीसरी जमात में पढ़ाई जाती हो वह यहां चौथी में पढ़ाई जाए तो उस से बच्चों का तालीमी standared कितना ऊँचा हो सकता है।

इसके अलावा आप देखें कि दूसरी से लेकर आठवीं तक की किताबें इन्होंने अभी अभी ही छापने के लिए दी हैं। Science की किताबें दूसरी से आठवी तक, English की सातवीं और आठवीं की, हिन्दी की छटी, सातवीं और आठवीं की और इसी तरह से पंजाबी की छटी, सातवीं और आठवीं की किताबें अभी अभी छापने को दी हैं। इन्होंने पहले तो कहा कि किताबों को 15 January, 1961 तक submit करो, फिर इस date को बढ़ा कर 15 March, 1961 किया और अब 30 April, 1961 कर दिया गया है। आप ख्याल करें कि submit होने के बाद reviewers के पास जाएंगी, फिर छपेंगी। तो इस हालत में कितने महीनों तक बच्चे बगैर किताबों के रहेंगे।

इसके अलावा, डिप्टी स्पीकर साहिब, डिप्टी मिनिस्टर श्री यश ने इसी विधान सभा में जवाब देते हुए कुछ कहा था। वह 20 फरवरी 1960 की अखबार में छपा। उसमें बताया गया, "नैशनलाइज़ की गई दर्सी किताबों में सिर्फ मामूली गलतियां थीं जिनमें से बेशतर छपाई की गलतियां हैं महकमा तालीम के नोटिस में आई हैं।" आपने कहा कि पहले ऐडीशनो में छपाई की गलतियां बेशुमार थी लेकिन उन्हें दूसरे ऐडीशनों में दूर कर दिया गया। आपने मज़ीद कहा कि जो गलतियां पहले हुई थीं उन्हें अब ठीक कर दिया गया है। अगर उनकी फहरिस्त तैयार की जाए......

Sardar Ajmer Singh : On a Point of Order, Sir. Is the hon. Member relevant ? (*Interruptions*)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : यह जवाब श्री यश ने एक सवाल के जवाब में दिया। लेकिन मैं आप को एक मिसाल देता हूँ। दूसरी जमात के लिए एक किताब "दैनिक विज्ञान" लगी हुई है जिस का मतलब है everyday science. आप देखें कि इसके कितने editions छप चुके हैं। इस का Ist. Impression March, 1955 में निकला और उसमें किताबों की तादाद थी—1,25,000, 2nd Impression February, 1956 में निकला और किताबों की तादाद थी—1,50,000, 3rd Impression November, 1957 में निकला और किताबों की तादाद थी—70,000।

श्री उपाध्यक्ष : मैं आप को बताना चाहता हूं कि यह Appropriation Bill पर बहस हो रही है। (I would like to point out that the Appropriation Bill is under discussion.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा: Educationकी मद भी जनाब इस बिल में आती है । तो मैं बता रहा था कि इस किताब के कई editions निकले । सन् 1955 के बाद सन् 1956 में, 1957 में,जुलाई 1958 में,फरवरी 1959,जून 1959 और दिसम्बर,1959 में सातवां impression निकला लेकिन फिर भी कितना झूट बोला जा रहा है कि गलतियों को ठीक कर दिया है । यह किताब मैं गवर्नमेंट के बुक डिपो से खरीद कर लाया हूँ । इसकी रसीद आप के सामने पेश कर सकता हूँ । यह 25 मार्च 1961 की रसीद है । तो दीवाना साहब से कहूँगा कि चूंकि वह जरायत के expert हैं, इसलिए वह भी सुन लें कि इसमें क्या लिखा, है । इस किताब यानी दैनिक विज्ञान जोकि दूसरी जमात के लिए है, के सफा तीन पर लिखा है–"मास्टर जी ने बताया कि हमारे देश में दो बड़ी फसलें होती हैं–चैती या रबी और असाढ़ी या खरीफ़ । आजकल असाढ़ी है । इसमें अधिकतर मकई, ज्वार, बाजरा, धान, कपास, तिल लोबिया, उड़द, मूंग आदि होते हैं ।" (*interruptions*)

एक माननीय सदस्य : किस प्रैस में छैपी है ?

श्री जगत नारायण चोपड़ा : गवर्नमैंट प्रैस में । कहते हैं कि सभी गलतियां पुराने वक्त की चली आती हैं । ज़रा वज़ीर साहिब तालीम इस chapter को देख लें ।

कुछ माननीय सदस्य : सावनी हाढ़ी हुई, हाढ़ी सावनी हुई ।

श्री जगत नारायण चौपड़ा : यह दैनिक विज्ञान की पुस्तक है दूसरी श्रेणी के लिए (घण्टी) ।

श्री उपाध्यक्ष : टाइम का भी ख्याल रखें । Wind up करें । (The hon. Member should also be careful about time. He should now wind up.

श्री जगत नारायण चौपड़ा : मैं ने तो अभी शुरु ही किया है । तो मैं बता रहा था कि इस ढंग से सारा काम चलता है । डिप्टी स्पीकर साहिब, किस ढंग से यहां पर काम होते हैं अब वह भी मैं आप को बताता हूँ । एक औरत श्रीमती इन्द्रा पुरी पटियालामें Social Welfare का काम करतीहै, किसी Bank के बड़े अफसर की धर्मपत्नी है और हमारे वज़ीर साहिबान अक्सर वहां जाते रहते हैं, उनके हां खाना खाते हैं और और चीजें भी चलती हैं । वहां उन्होंने एक variety show किया (पंडित राम किशन भड़ोलियां : Cultural programme.) उसमें हमारे मुख्य मन्त्री साहिब भी तशरीफ ले गए । उस variety show के लिए Entertainment Tax से exemption भी ले ली गई थी । जब उन्होंने हिसाब किताब का account submit किया तो लोगों ने गवर्नमैंट के पास शिकायतें भी कीं जिनकी बाबत Ministerial level पर छानबीन हुई और आखिर में हुक्म गया कि चूंकि आपने हिसाब किताब में गड़बड़ की है इसलिए हजार या 1400 रुपए जमा करवा दो । फिर वह बहन भागती हुई यहां पर मुख्य मन्त्री के पास पहुँची कि यह क्या हो गया है ? आप तो खुद वहां बैठे थे, आप के सामने show किया गया था । मुख्य मन्त्री साहिब ने file मँगवा ली और डाक्टर साहिब ने केस पर लिखा 'The Chief Minister wishes that this amount should not be recovered. File. Bhargava,'

एक आवाज़ : कहां से लिया यह आप ने ?

श्री जगत नारायण चोपड़ा : पहुंचाने वाले भी यहीं हैं ।

शिक्षा मन्त्री : On a point of order, Sir जहां तक मुझे मालूम है हाउस में जो चीज़ quote की जाए वह मेज़ पर रखी जाती है । यही practice, Parliament में भी है । अगर मैम्बर वह मेज पर नहीं रख सकते तो वह कार्यवाही में शामिल नहीं होती । ऐसी लोक सभा में practice है । इस लिए मैं अर्ज़ करूंगा कि जिस चीज़ को यहां पर quote किया जाए वह in orignal मेज पर रखी जाए वरना वह कार्यवाही का हिस्सा न समझा जाए ।

श्री उपाध्यक्ष : अगर यह आप के पास है then the hon. Member should place it on the Table of the House. (If the hon. Member is in possession of it, he should place it on the Table of the House.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा: मुझे क्या एतराज़ हो सकता है ऐसा करने में ? (इस समय श्री जगत नारायण चोपड़ा ने हाथ से लिखी एक चिट मेज़ पर रखी)

(अपोज़ीशन की ओर से तालियां)

श्री उपाध्यक्ष : यह आप के हाथ की लिखी हुई है ? (Is this chit written by the hon. Member himself ?)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : है तो मेरे ही हाथ की लिखी हुई मगर यह कहते हैं तो मेज़ पर रख दी है ।

शिक्षा मन्त्री: हाथ से लिखी हुई कार्यवाही का हिस्सा नहीं बन सकती, original होनी चाहिए ।

श्री उपाध्यक्ष : आप ने यह क्या point of order raise किया है ? (what point of order has been raised by the hon. Minister ?)

शिक्षा मन्त्री : अगर वह कोई चीज़ quote करते हैं तो यहां पर वह in original मेज़ पर रखी जानी चाहिए । अगर वह ऐसा नहीं कर सकते तो वह कार्यवाही का हिस्सा नहीं बन सकती । वरना तो कोई भी आदमी कुछ भी लिख कर ले आए और यहां आ कर पढ़ना शुरू कर दे । यहां पर तो सिर्फ तसदीक शुदा दस्तावेज़ ही पेश की जानी चाहिएं ।

श्री उपाध्यक्ष : अगर कोई मैम्बर अपने हाथ से लिखा हुआ यहां पढ़े तो उसे रोका कैसे जाए ? अगर original होता तब तो कहा जा सकता था कि मेज़ पर रखो मगर यह तो अपनी मर्ज़ी से कुछ कह रहे हैं इन को रोका कैसे जाए ? (How can a Member be prevented from reading out something written by him ? If it were some original document, he could be asked to place it on the Table of the House, but he is merely reading out something. How can he be prevented from doing so ?)

शिक्षा मंत्री : इन्होंने डाक्टर गोपी चन्द जी का नाम लिया और कहा कि. . (विघ्न)

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of order, Sir जब आप ने कोई फैसला कर दिया हो तो क्या उस पर कुछ कहा जा सकता है ?

श्री उपाध्यक्ष : आप ने जो point उठाया उस पर मैं ने ruling दे दिया है। उन्होंने quote नहीं किया। (I have given a ruling on the point raised by the hon. Minister. He has not quoted from any document (Cheers from the opposition.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : मुझे तो इन की ज़हनियत पर दुःख होता है।

श्री उपाध्यक्ष : देखिए आप connected और relevant speech करें। (The hon. Member should make a connected and relevant speech.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : जनाब, यह सब कुछ फाइल पर है। अब मैं आपके सामने एक निहायत ही अजीब बात रखना चाहता हूं। कहा यह जाता है कि हम चोरी करते हैं मगर असलियत यह है कि वज़ीरों की कोठियों से चोरों, डाकुओं और smugglers को टैलीफोन किये जाते हैं। जनाब 6 सितम्बर 1954 को....

श्री उपाध्यक्ष : अगर आप ने वज़ीरों पर चार्जिज़ लगाने हैं तो एक substantive motion के ज़रिये करें। (In case the hon. Member wants to bring charges against the Ministers he should do so through a substantive motion.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : मैं charges नहीं लगाता मैं तो सिर्फ यही कहना चाहता हूं कि 8 सितम्बर 1959 को टैलीफोन नम्बर 59 से जोकि चीफ मिनिस्टर साहिब का है लुध्याना नम्बर 513 पर एक immediate call book की गई। यह 513 नम्बर टैलीफोन निक्का मल बाबू मल सराफ का है जिस ने लुध्याना में Income Tax वालों के दफ्तर को तोड़ा था और जो बात High Court तक आई। जनाब, दूसरी दफा 8 सितम्बर 1959 को 59 नम्बर टैलीफून से दो मिनट के लिए फिर 513 को immediate call book की गई बलवंत राए निक्का मल सराफ के नाम और यह बुक की गई चीफ मिनिस्टर साहिब की तरफ से। फिर जनाब, आप हैरान होंगे कि 15 जून 1959 को चीफ मिनिस्टर ने चीफ मिनिस्टर को शिमला में 2588 नम्बर टैलीफून पर call बुक कराई। Booked at 18-30, matured at 18-42, booked by Chief Minister, Chief Minister..........

श्री उपाध्यक्ष : बस जी आप बैठिए। (*interruption*) (No more. Please resume your seat.)

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ (ਸਮਰਾਲਾ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸਪੀਚਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਚ ਮੁਚ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ repeat ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ

6 P.M.

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ they should feel sorry over it. ਜਿਹੜੀ discussion budget ਅਤੇ Appropriation Bill ਦੇ ਉਤੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਕਤ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਇਸ House ਵਿੱਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਕਤ

ਮਹਿਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਅਤੇ repeat ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ਾਇਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਵਕਤ ਦੀ importance ਨੂੰ ਮਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਕੰਨ ਵੀ ਥਕ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਜਾਣ ਕੇ ਬਾਰ ਬਾਰ repeat ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਵੀ 100 ਵਾਰੀ repeat ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸੱਚ ਵੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ State ਵਿਚ corruption ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ official ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਪਰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਕੋ ਹੀ ਗਲ ਕਹੀ ਜਾਣਾ ਔਰ ਕੁਝ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰਨਾ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਬਾਤ ਹੈ। ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ oppasition ਦੇ hon. Members ਵਲੋਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵਜ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤਨਾ ਤਆਲੁਕ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ repeat ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਬੜੇ senior ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਔਰ ਉਹ ਮਿਨਿਸਟਰ ਵੀ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਹਨ ਔਰ ਵਕੀਲ ਵੀ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ Treasury Benches ਤੋਂ ਜ਼ਾਤੀ ਗਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਮਗਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਖੁਦ personal ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹਾਊਸ ਦਾ ਵਕਤ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। *(At this stage Mr. Speaker occupied the Chair.)* ਬਜਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਏਥੇ ਐਸੇ ਸੁਝਾਓ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਔਰ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਡਤ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ inconsistent ਗਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੋ ਆਨੇ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆਂ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮਗਰ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਤਕ ਲੈ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1952-53 ਔਰ 1954 ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ Sales Tax ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਕਾਬਲੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਇਹ justified ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਅਸੀਂ ਘਰੋਂ ਬੜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਏਥੇ ਆਕੇ ਬਜਟ ਦੇ ਮੁਤਾਲਿਕ ਕੁਝ ਗਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਏਥੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਸਾਡਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੀਮਤੀ ਵਕਤ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਗਰ ਐਸੀਆਂ ਗਲਾਂ ਏਥੇ ਨਾ ਹੋਇਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ Sales Tax ਦੇ ਮੁਤਾਲਿਕ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ Sales Tax ਹੈ ਇਹ ਹਰ transaction ਤੇ Sales Tax ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿਤੇ ਇਹ Purchase Tax ਹੈ ਔਰ ਕਿਤੇ Sales Tax ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਟੈਕਸ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹ Sales Tax

[ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ]

ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ purchase ਟੈਕਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਟੈਕਸ ਚੀਜ਼ ਖਰੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਜਿਹੜਾ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੋਈ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਲਈ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ tax ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਖੁਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ diesel oil ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਟੈਕਸ ਉਸ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਡੀਊਟੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਹ ਖੁਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਟੈਕਸ ਨੂੰ ਅਗਾਹਾਂ ਨਹੀਂ pass on ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚਣੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ sale ਟੈਕਸ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਟੈਕਸ ਨੂੰ pass on ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ Purchase Tax ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ distinction ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਜਿਹੜੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ cost ਹੈ ਜਾਂ duty ਹੈ ਉਹ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜਿਸ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਨਾਲ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗੇ pass on ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਗਰ ਜਿਹੜਾ ਜਿਮੀਦਾਰ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸ ਤੇ pass on ਕਰੇ ? ਜੇ ਉਸ ਦੇ foodgrains ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਵੇਲਾ ਮਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ cost of production ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਵੇਚਣ ਵੇਲੇ demand ਔਰ supply ਦਾ ਸਵਾਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ distinction ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ agricultural ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਿਤਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

श्री अध्यक्ष : वहस वैसे 5 बजे खत्म होनी चाहिए थी क्योंकि 45 मिनिट के करीब मिनिस्टर साहिब ने time लेना था और उसके बाद 5-45 मिनिट पर guillotine apply होनी थी लेकिन इस समय 6-10 हो रहे हैं। इसका मतलब यह है कि जो एक घंटा time extend करना था वह already हो चुका है। अब सरदार अजमेर सिंह जी बोल रहे हैं उसके बाद मिनिस्टर साहिब को time दिया जाएगा। इसलिए हाउस 7-45 p.m. बजे तक extend होता है। (The discussion should have been over by 5 p.m. as the Minister concerned was to be given 45 mts. to speak by way of reply. There after guillotine was to be applied at 4-45 p.m. But now it is already 6-10 p.m. that means more than an hour has already been taken up which time was to be extended. Now Sardar Ajmer Singh is speaking, and after his speech the Minister will be given the time for his reply. So the sitting of the House is extended up to 7-45 P.M.)

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਏਥੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਹੜੀ demonstration ਹੋਈ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਮੈਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਤਵੱਜੋ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਈ remedy ਸੋਚੋਗੇ। ਮੈਂ May's Parliamentary Practice ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਫ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਗਰ ਕੋਈ demonstration ਕਿਸੇ ਅਫਸਰ ਦੀਆਂ duties ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹਾਊਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ function ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ it is a clear breach of the privilege of the House। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਖਤ action ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੇ ਮੱਦਾਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ demonstration ਦੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੈ ਔਰ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਫੈਸਲਾ once for all ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। May's Parliamentary Practice ਦੇ page 123 ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

> "To attempt to influence Members in their conduct by threats is also a breach of privilege."

This is stated at page 123. Further on page 128 of the May's Parliamentary Practice, it is mentioned—

> "Both Houses will treat as breaches of their privileges, not only acts directly tending to obstruct their officers in the execution of their duty, but also any conduct which may tend to deter them from doing the duty in future."

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕਹਿਣ ਕਿ ਏਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਏਥੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰ ਗਰਦੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਖੁਦ violence ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ intimidation ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ, threats ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪੇ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਗੜਬੜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਫੇਰ ਏਥੇ shell ਲਿਆ ਲਿਆ ਕੇ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗਾਂਧੀ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਭਗਤ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਔਰ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਾਕਸ਼ਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ? ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਗੜਬੜ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ, ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਰਮੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਅੱਗੇ ਅਪੀਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਆਪਣੇ ਉਸ conduct ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਤਾਂ ਮਾਰੋ। After all what do you want to do in this State ? Do you want to create chaos in this State ? ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਤੇ ਇਥੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ spare ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਵ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ democracy ਦੇ ਮੱਦਾਹ ਹੋ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੇ notice ਵਿਚੋਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਜੋ ਮੈਂਬਰ ਸਹਿਬਾਨ ਉਸ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ repent ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ assurance ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ

[ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ]

ਜਾਵੇਗੀ। ਬਾਹਰ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਸਾਰੀ State ਪਈ ਹੈ। ਉਥੇ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ, ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੋ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੋ ਕਿ democracy ਦਾ ਸੈਂਟਰ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲਾ ਗੁੱਲਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਗਲ ਆਖਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਹੈ ਕਿ judiciary ਦੀ executive ਤੋਂ separation ਨਿਹਾਇਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਹੋਰ directive principles ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਹੈ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਵਲ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ democracy ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਧ confidence ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ 6 ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ separation ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਬਾਕੀ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਰ ਦਿਉ।

Mr. Speaker: We have got only 40 minutes and the hon. Minister wants to speak for 45 minutes. So please wind up now.

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ : Sir, I am winding up now ਤੇ ਮੈਂ excise department ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਮ public ਵਿਚ illicit opium ਦੀ sale ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਠੇਕਿਆਂ ਤੇ ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਖੁਲ੍ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਨਾਜਾਇਜ਼ trade ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਅਫੀਮ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ illicit distillation of liquor ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਂ ਲੋਕ illegal ਨਫਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ health of the public ਨੂੰ ਵੀ ਕਰੜੀ ਸੱਟ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਚੋਰੀ ਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚ ਉਹ ਕੀ ਕੀ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ excise ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਠੇਕਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿਹਾਇਤ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਕਤ ਚੂੰਕਿ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ, ਜਨਰਲ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਵਕਤ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਜਟ ਤੇ ਕਾਫੀ ਬਹਿਸ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ Appropriation Bill ਪੇਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦੋ ਚਾਰ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋ ਪਲੈਨ ਬਣੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਨਤੀਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ agriculture ਦਾ ਬਹੁਤ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਬਜਟ ਸਪੀਚ ਇਥੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ :

> "The All-India Index Number of wholesale prices of all commodities with 1952-53 as the base also exhibited somewhat

similar trend, the average wholesale price index for the first ten months of 1960 being 122.4 as against 115 for the corresponding period of the previous year."

ਇਹ general index of prices ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਨਾਲੋਂ 7 ਫੀ ਸਦੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਜਟ ਸਪੀਚ ਵਿਚ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ—

"The food group of the index, however, showed some decline, the average index having fallen from 102 to 99.2'

ਸਾਡੇ ਦੀਵਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਅਜ ਤਕ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬਜਟ ਸਪੀਚ ਇਥੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਸ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ finished ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕਿਸਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਯਾਨੀ raw material ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਘਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਗੰਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਨੀ ਹੀ ਕੀਮਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਖੰਡ ਬਣਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜਦੋਂ ਪਲੈਨ ਨਹੀਂ ਬਣੇ ਸੀ ਤਾਂ 12 ਆਨੇ ਸੇਰ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ 18 ਆਨੇ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਯਾਨੀ $1\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਗੰਨੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤਾਂ Rs. 1/7/- ਤੋਂ ਸਿਰਫ Rs. 1/9/- ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਦੋ ਆਨੇ ਵਧੀ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਜੋ finished ਚੀਜ਼ ਕਿਸਾਨ ਮਾਰਕਿਟ ਤੋਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ $1\frac{1}{2}$ ਗੁਣਾ ਯਾਨੀ 6 ਆਨੇ ਸੇਰ ਪਿਛੇ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੇ ਜੋ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ 6 ਆਨੇ ਹੋਰ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੈਨਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਜਿਸ ਦੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ....

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ : ਖੰਡ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਹੀ ਖਾ ਗਏ ਹਨ। (ਹਾਸਾ)

Mr. Speaker : No interruption please.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਵਕਤ ਜੋ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੀ 80 ਫੀ ਸਦੀ ਅਬਾਦੀ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਮੁਸ਼ਤਮਿਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਇਸ index ਮੁਤਾਬਿਕ 6 ਆਨੇ ਘਟ ਗਈ ਹੈ, ਵਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸੜਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ਤੇ P. W.D. ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਥੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ planning ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਲਾਡੋਵਾਲ ਦਾ crossing ਹੈ। 6 ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਉਹ ਸੜਕ ਬੰਦ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਣਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਣ ਕੇ ਹਟੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਢਾ ਕੇ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਕੀ ਜਿਸ ਵਕਤ ਉਹ

[ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ]

ਸੜਕ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ Engineers ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤੇ ਪੁਲ ਵੀ ਬਣਨੇ ਹਨ ? ਤੁਸੀਂ ਬਾਕੀ ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਗਲ ਛਡੋ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਲਉ । ਇਥੇ ਕੋਈ ਸੜਕ ਅਜਿਹੀ ਤੇ ਕੋਈ crossing ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਘਟੋ ਘਟ ਪੰਜ ਸਤ ਦਫਾ ਢਹਿ ਕੇ ਬਣਿਆ ਤੇ ਚੌੜਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ । ਸਾਡੇ ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ । ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਜੋ ਇਹ ਇਹ ਨੁਕਸ ਹਨ ਉਹ ਨਵੇਂ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਪਰ ਅਜ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਨਵੇਂ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਵੇਖ ਲਉ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸ ਮੌਜੂਦ ਹਨ । ਜੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੂਟੀ ਖੋਲੋ ਤਾਂ ਜਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੂਟੀ ਖੋਲੋ ਤਾਂ ਠਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾ ਉਸ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹਥ ਧੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਪਾਣੀ ਨਾਲ । ਕਈ ਦਫਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਟੂਟੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ agree ਕੀਤਾ ਪਰ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ । Bath room ਦੀ ਅਧੀ ਢਾਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੈ ਤੇ ਅੱਧੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਕ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਰਾਜ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਲੈਣ ਵਾਲੇ Engineer ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਐਨੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਲੈ ਕੇ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਖਣ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ।

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ planning ਹੀ ਗਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚਾਹੇ M. L. A. Hostel ਹੋਏ, ਚਾਹੇ Assembly Chamber ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ planning ਹੀ ਗਲਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਹੀ planning ਵੇਖ ਲਓ ਇਹ ਕਿਤਨੇ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ Secretariat ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ cycle ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 27 ਸੈਕਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਦਿਆਂ sectors ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ cars ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ Secretariat ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਵਿਚਾਰੇ ਚਪੜਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਜੇ class IV Servants ਨੂੰ 27 ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ quarters ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਪੈਦਲ ਚਲ ਕੇ ਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ Secretariat ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਠੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ planning ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰਾ ਤਰੀਕਾ ਹੀ defective ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਔਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਣਦੇ ਹਨ । (ਘੰਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼)

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ time ਦਿਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣੀਆਂ ਸਨ ਔਰ ਉਹ ਕਹਿ ਲਈਆਂ ਹਨ । ਇਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ engineers ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣਾ ਸੀ । Engineers ਜਿਹੜੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਔਰ ਆਮ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਨੁਕਸ ਆਮ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਨੁਕਸ ਇਨ੍ਹਾਂ engineers ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ । ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

उद्योग मंत्री (श्री मोहन लाल) : स्पीकर साहिब, Appropriation, Bill पर बहस हुई, जैसे ग्राप जानते हैं, इस बजट सैशन का यह ग्राखरी दिन है जब कि Legislature इतनी रकम मंजूर करने जा रही है । मुझे ग्राशा थी कि हम इस बिल की बहस के दौरान में कोई useful काम कर सकेंगे । मुझे ग्राप के सामने बिल्कुल साफ गोई से ग्रर्ज़ करनी पड़ेगी कि मैं इस बहस को सुन कर बहुत मायूस हुग्रा हूं । बहुत कम नई बातें कही गईं ग्रौर वही पुरानी बातें दोहराई गईं जिन को दोहराने के कुछ मैम्बर साहिबान ग्रादी हैं । Real Contribution बहस में बिल्कुल दिखाई नहीं दी । पिछली दफा जब discussion हुई तो उस का जवाब देते हुए मैं ने एक दो बातें कही थीं । मुझे ग्राज विश्वास सा हो गया है कि जो कुछ मैंने ग्रंदाज़ा लगाया था ग्रौर कहा था वह बिल्कुल सही था । मैं ने ग्रर्ज़ किया था कि यहां पर शख्सीयतों के ग्रलावा हम बहुत कम सोचते हैं । प्रांत की development के लिए कम बहस करते हैं बल्कि सिवाए चीफ मिनिस्टर की शखसियत के कुछ मैम्बर साहिबान को कुछ ग्रौर दिखाई नहीं देता । मुझे ग्राज यह बात फिर पक्के तौर पर महसूस हुई कि इन मैम्बर साहिबान के पास इस के सिवाए कोई ग्रौर strategy नहीं सिवाए इसके कि ग़लत इलज़ाम यहां पर बार बार लगाया जाए ग्रौर फिर उसे बार बार दोहराया जाए । यह Goebles की मशहूर theory है कि बार बार झूट का बोलना उसे सच साबित करने का यत्न बन सकता है । उसी किस्म की strategy मुझे यहां दिखाई दी । बार बार ग़लत इल्ज़ाम लगा कर किसी शख्सियत को बदनाम करना इस से ज्यादा ग्रफसोस नाक बात ग्रौर क्या हो सकती है । स्पीकर साहिब, ग्राप कुछ ग्ररसा बाहर रहे ग्रौर जो speeches यहां पर हुई वह ग्राप सुन नहीं सके । उन में वही पुरानी रट corruption, inefficiency, nepotism ग्रौर जातयात की लगाई गई ग्रौर कोई नई बात इन मैम्बर साहिबान की तरफ से कतई तौर पर नहीं हुई । यहां एक बात का इज़ाफा हुग्रा है वह यह है कि न सिर्फ ग़लत ग्रौर बेबुनियाद बातें यहां बार 2 दोहराई गईं बल्कि इस के साथ 2 धमकियां भी दी गईं । यह नई बात हुई । ग्राप ने देखा होगा कि Communist मैम्बर जो बोल रहे थे वह धमकी दे कर चले गये । ग्रब वह यहां नहीं बैठे हुए हैं । उन्होंने एक बात कही थी कि वह No tax Campaign चलाने की warning देते हैं । मैं उन्हें दो बातें कहूंगा—पहली यह जो ग्राम तौर पर कहा जाता है "यह बाज़ू मेरे ग्राज़माए हुए हैं" बहुत देर नहीं हुई कि उन्होंने ऐसी campaign चलाने का यत्न किया था ग्रौर उन्हें पता है कि वह Campaign ज्यादा देर न चल सकी ग्रौर उन्हें मुंह की खानी पड़ी थी । उनकी पार्टी का वकार मलियामेट हो चुका है ग्रौरउन की पार्टी की हस्ती नेस्तोनाबूद हो चूकी है । शायद वे ऐसा धमकी दे कर ग्रपने वकार को कायम करना चाहते हैं । यह धमकियां वे किसी ग्रौर को दें । इन से हम पर रत्ती भर भी

[उद्योग मंत्री]
असर नहीं पड़ता । मैं सिर्फ यह कहना चाहता हूं, और बड़ी मजबूती के साथ, कि जब तक हमारी party power में है ऐसी धमकियों का इस पर रत्ती भर असर नहीं होगा । और न ही कोई पंजाब की सरकार को तरक्की के काम करने से रोक सकेगा । एक बात और कहूंगा। उन्होंने No tax Campaign चलाने की धमकी दी । मैं उन्हें यह कहूंगा–वह इस वक्त यहां मौजूद नहीं, डाक्टर साहिब यहां बैठे हुए हैं वह उन तक यह बात पहुंचा देंगे—कि उन से जिन की देश के साथ वफादारी मशकूक हो और क्या आशा रखी जा सकती है ? (*cheers*) मैं ऐसी बात कहने का आदी नहीं और न ही मैं यह बात कहना चाहता था कि जो देश के साथ गद्दारी कर सकते हैं उन से और क्या आशा रखी जा सकती है ? रुकावट डालने वालों से तो No tax Campaign ही चलाने की तवक्को की जा सकती है ।

Mr Speaker : Please be relevant.

उद्योग मंत्री : स्पीकर साहिब, जब धमकियां दी जायें No tax Campaign चलाने की तो यही कहा जा सकता है । मैं एक आदमी की बात नहीं करता मैं party as a whole की बात करता हूं । मैं लम्बी चौड़ी तकरीर नहीं किया चाहता । मैं उन से पूछता हूं कि चीन के मामले में आप की वफादारी कहां गई थी ? मेरे दोस्तों की जो international policy और position है वह मैं बहुत जानना भी नहीं चाहता, यह मुबारिक हो उन्हों को, वह रखें उसे अपने पास । लेकिन मैं उन से पूछता हूँ कि क्या यह देश के साथ वफादारी है कि जो पंजाब तरक्की के रास्ते पर इतनी शान से चल रहा है उसमें वह No tax Campaign चलाएंगे ? क्या मैं इस का मतलब यह समझूं कि वह पंजाब के साथ वफादारी का सबूत दे रहे हैं ? क्या इससे पंजाब के साथ और उसकी तरक्की के साथ उन की हमदर्दी की झलक मिलती है ? इसलिए मैं कहूँगा आप की मार्फत अपने उन दोस्तों को कि उन की यह धमकी हमें अपने रास्ते से नहीं हटा सकती । और यह भी ध्यान से सुन लें कि उन की इस धमकी का रत्ती भर भी असर नहीं होने वाला है (*cheers*) मैं मानता हूँ कि वह अपने कुछ आदमियों को इधर उधर से इकट्ठा करके demonstrations करा लेंगे लेकिन मैं बताना चाहता हूं कि जब वह जनता के सामने जाएंगे तो उन को पता लग जाएगा कि आटा दाल किस भाव बिकता है ।

पंडित राम किशन भड़ोलियां : आप भी तो जाएंगे ।

उद्योग मंत्री : हां, हम भी जाएंगे और आप भी जाएंगे और देखेंगे कि क्या बात बनती है । इसलिए, स्पीकर साहिब, जैसा मैंने पहले अर्ज़ किया आज की बहस के दौरान सिवाय धमकी के और किसी बात का इजाफा नहीं हुआ ।

मैंने उस दिन एक बात और कही थी कि यहां पर कुछ साज़िश सी चलती है और अफसोस का मुकाम है कि हमारी पार्टी के कुछ मेम्बर भी उसमें हैं जोकि opposition के मेम्बरान से मिलकर बात करते हैं । आज की बहस से उसकी भी तस्दीक होती है । इस पर बहुत कुछ उस दिन भी मैंने कहा था इसलिए आज ज्यादा नहीं कहना चाहता लेकिन इतना ज़रूर कहूँगा कि शखसियतों को सामने रखकर, छोटी छोटी बातों, जाती अनाद, personal differences, गुस्सा या गिला सामने रखकर जो इतनी बड़ी २ बातें और बलन्द बांग दावे यहां पर करते हैं मैं समझता हूँ कि उन में सिवाय political frustration के और कोई बात दिखाई नहीं देती । स्पीकर

साहिब, एक बात पंडित श्री राम शर्मा जी ने इस House में कही कि House का बहुत सा वक्त corruption की बातें करने में लगाया जाता है। इन्होंने तो पता नहीं कि किस नज़रिए से यह बात कही लेकिन इस बात में सदाकत है कि काफी क्या, वक्त का बहुत बड़ा हिस्सा सिर्फ इन्हीं बातों पर लगाया जाता है और वह भी सिर्फ एक शख्स यानी चीफ मिनिस्टर साहिब के खिलाफ बातें कहने में। अब वह यहां पर बैठे हैं, मैं बहुत ज़्यादा इस सिलसिले में नहीं जाना चाहता लेकिन एक बात कहना चाहता हूं कि सिवाय उनके खिलाफ झूटे अलज़ाम लगाने के मेरे इन दोस्तों के पास है क्या? इतना बड़ा बजट House के सामने पेश हुआ, उसमें कितनी ही तरक्की की schemes हैं लेकिन आप देखें कि क्या उन पर किसी तरफ से भी कोई नुक्ताचीनी हुई? इसमें नुक्ताचीनी की कोई बात हो तो करें। लेकिन यहां पर तो सिवाय Corruption, Corruption, Corruption के और कोई बात होती ही नहीं। Corruption का एक general सा राग यहां पर अलापा जाता है, बार बार वही बातें कही जाएं तो इसका मेरे पास क्या इलाज है? मैंने तो पिछली दफा भी अर्ज़ किया था कि यहां तो उन बातों को सुन सुन कर कान पक गए हैं।

एक बात ज़रूर कहूंगा कि मेरे ये नादान दोस्त जो ऐसी बातों को बार २ दोहराते हैं वह नहीं जानते, और शायद जानते हुए भी भूल जाते हैं और दीदा दानिस्ता ऐसी बात करते हैं, कि उनसे वह अपनी स्टेट को कितना नुक्सान पहुँचा रहे हैं? कितनी घबराहट पैदा कर रहे हैं और services को कितना नुक्सान पहुँचा रहे हैं। बार बार एक ही बात दोहराते जाना भी मैं समझता हूं एक conspiracy है अपनी services को न सिर्फ demoralise करने की बल्कि बदनाम करने की और यह एक सही बात है कि इससे services के वकार को धक्का लगता है, लगा है और यह भी एक सही बात है कि जितना हमें और हमारी services को credit यहां और Centre में मिलना चाहिए था उतना हम हासिल नहीं कर पाए। इससे हमारी services को higher level पर जाने के रास्ते में भी रुकावटें पेश आई हैं। जो बातें यहां पर होती हैं मुझे अच्छी तरह से एहसास है कि उनको लेकर बाकायदा तौर पर एक move, एक conspiracy चल रही है। यहां की services के रास्ते में, जोकि बहुत अच्छा काम कर रही हैं, रुकावटें डाली जाएं, उनकी तरक्की के रास्ते में, Centre में जाकर काम करने में रुकावटें डाली जाएं, तो मैं आपके ज़रिए उन दोस्तों को बता देना चाहता हूँ कि अब इन बातों का कोई असर नहीं होने वाला। आज यहां पर आकर ऐसी बातें कहने का उनका आखरी दिन था और जो उनके पास आखरी तीर था उन्होंने वह छोड़ दिया। अब उन को ऐसी गन्दी बातें करने का मौका नहीं मिलेगा। जितना नुक्सान वह अपने इन कारनामों से State और services का कर सकते थे वह कर गए।

एक बात और यहां पर बार २ दोहराई गई। खास तौर से Communist भाइयों की तरफ से वज़ीरों का नाम ले ले कर, services का नाम लेकर, आंकड़े पेश करके corruption के बारे में कहा गया और मांग की गई—बड़े जोर से मांग की गई कि कोई High Powered Judicial Commission मुकर्रर किया जाए—गोया Judicial Commission मुकर्रर करना कोई मज़ाक की बात होती है। हम जानते हैं कि ऐसे गैर जिम्मेदाराना अमूर का क्या असर हो सकता है। सिवाए इसके कि वह इन बातों को election

[उद्योग मंत्री]

weapon के तौर पर इस्तेमाल करें और है क्या ? Taxes के बारे जो बातें हुई उनका उस दिन जो जवाब मैंने दिया था, क्या किसी भी मेम्बर साहिब ने उन को touch किया? क्या एक भी reference की? सिवाय generalise करने के कौन सी ठोस बात आई उनकी तरफ से ? सिवाय इसके कि taxes को, corruption और inefficiency के अलफाज़ को elections के लिए weapons के तौर पर इस्तेमाल करें उनके पास और है क्या कहने के लिए ? इसलिए मैं कहूँगा कि हम ज़ानते हैं कि किस नियत और किस ख्याल से आप ने इस high या low powered commission की बाबत कहा ।

स्पीकर साहिब, उन्होंने यहां पर आंकड़े देकर यह बात साबत करने की कोशिश की कि यहां पर 8,000 के करीब complaints हुई corruption के बारे मुख्तलिफ अफसरों के खिलाफ । उनकी तहकीकात हुई, जांच पड़ताल हुई और उससे उन्होंने यह नतीजा निकाला कि यहां पर 75 प्रतिशत कर्मचारी corrupt हैं । हिसाबदान तो वह घर के बहुत अच्छे मालूम होते हैं ।

चोधरी बलबीर सिंह : 95 प्रतिशत लोग corrupt हैं ।

उद्योग मन्त्री : जिन के अपने दिमाग में 95 प्रतिशत क्या cent per ccnt ऐसे ख्यालात समाए हुए हों उन को तो हर जगह cent per cent corruption ही दिखाई देगी । लेकिन यहां पर हिसाब किताब की बात होती है । क्या यह credit की बात नहीं कि कितनी complaints आई उन सब की enquiry हुई ? क्या यह credit की बात नहीं कि जिस किसी के खिलाफ किसी किस्म का सबूत मिला उसे नहीं छोड़ा गया, और सज़ा दी गई ? इस से क्या बात ज़ाहिर होती है ? अगर 8,000 शिकायतें आती हैं तो लोगों को कितना यकीन है सरकार पर । हम corruption को पूरे तौर पर ख़त्म कर देने का दावा नहीं करते । हम यह नहीं कहते कि corruption सौ फीसदी खत्म हो गई है मगर आप हमारी नियत पर शक नहीं कर सकते । जैसे लोग हैं वैसे ही सरकारी कर्मचारी हैं । सरकारी कर्मचारी सारा काम अपने तौर पर ही नहीं कर सकते, उन को non-official agencies की भी मदद मिलनी चाहिये ।

पंडित श्री राम शर्मा जी ने शुरू में यह कहा था कि हम जो रोज़ कहते हैं कि सूबा तरक्की कर रहा है तो देखना यह है कि क्या लोग भी ऐसा कहते हैं । शर्मा जी यह भूल गये कि ज्यों २ किसी मुल्क के लोगों की जरूरियात पूरी होती हैं त्यों २ उन को अपनी कमज़ोरियों और deficiencies का एहसास और बढ़ता है । यह मानी हुई बात है कि जैसे २ हमारी आमदनी बढ़ती है, सुख साधन इकट्ठे होते है, आराम मिलते हैं वैसे ही हमारा अपनी कमज़ोरियों का एहसास बढ़ता है । यह है हकीकी test किसी सूबे या समाज की तरक्की देखने का । तरक्की होने से इस कमी का एहसास हर जगह, गांव और शहर में पैदा हो जाता है । अगर एक जगह सड़क जाती है तो दूसरी जगह के लोग कहते हैं कि हमारे यहां क्यों नहीं । जब लोग ऐसी आवाज़ उठाते हैं, उन में political consciousness आती है तो पता चलता है कि सूबा तरक्की कर रहा है । उन को और कहने की ज़रूरत नहीं । वह तो अपनी सरकार से और ज्यादा तरक्की करवाने के लिए उस को और नुक्ताचीनी करते हैं । मैं समझता हूं कि यह इस party की शान है कि इस ने ऐसे काम किये हैं कि अब सारा सूबा उन अच्छे कामों की मांग कर

रहा है और यही लोगों की तरक्की की निशानी है । मैं शर्मा जी को कहूंगा कि हम लोगों की नब्ज़ को बड़ी अच्छी तरह से पहचानते हैं और लोग भी अच्छी तरह से महसूस करते हैं कि सूबा में उन की बेहतरी के लिए क्या कुछ हो रहा है ।

वह इस वक्त अपनी जगह पर नहीं हैं, तो भी मैं एक बात का और ज़िक्र करना चाहता हूं। उन्होंने कहा कि सेल्ज़ टैक्स बहुत बढ़ गया है और यह एक indirect tax है । उन्होंने कहा कि joint पंजाब से अब बहुत ज्यादा बढ़ गया है । उन्होंने कहा कि जब यह दो आना लगाया गया था तो यहां पर हम ने बहुत बड़ा आन्दोलन किया था । मैं हैरान हूं कि पंडित जी जैसा तजरुबाकार और समझदार आदमी उन दिनों का आज के ज़माने से मुकाबला करता है । उस वक्त अंग्रेज़ अपनी administration को पक्का करने के लिए टैक्स लगाया करते थे । इस लिये हम आन्दोलन करने के हकबजानब थे । मगर आज तो एक पाई जो हम वसूल करते हैं देश की उन्नति और लोगों की भलाई के लिए खर्च की जाती है । इसलिए हमें tax इकट्ठे करने में झिजक नहीं होनी चाहिए । Taxes के बगैर देश आगे नहीं बढ़ सकता । देखने वाली बात तो सिर्फ यह है कि taxes का रुपया तब कहां काम आता था और अब उस से क्या किया जाता है । अगर इस नज़रिया से पंडित जी इसे देखते तो इस तरह की बात न कहते ।

जनाब, आप ने देखा होगा कि 2nd Five-Year Plan में 59 करोड़ रुपया development के कामों पर और 72 करोड़ रुपया Social Service की स्कीमों पर खर्च हुआ । इस से आप अंदाज़ा लगा सकते हैं कि हमारा इन कामों की तरफ कितना ध्यान है । (घंटी) मैं जल्दी ही खत्म कर दूंगा । हमारे resources कम हैं । इस बारे फिर तफसील से ज़िक्र करूंगा, अभी वक्त नहीं है । मेरे पास आंकड़े तो बहुत तरह के हैं, मगर इस वक्त मेरे पास वक्त नहीं है । जनाब, एक factory worker की average income 1950 में 756 रुपए थी, 1958 में यह 1,217 हुई यानी 74 per cent बढ़ गई । इसी तरह से मेरे पास दुकानों के आंकड़े हैं जो देहातों और शहरों में हैं । 1950-51 में दुकानों की गिनती 61,417 थी, 1955-56 में यह 118,808 हो गई और 1958-59 में 154,823 हो गई । यानी increase 250 per cent है । इससे आप अंदाज़ा लगाएं कि हम काफी तरक्की कर रहे हैं । 1957-58 में agricultural produce 83.8 लाख टन, 1959-60 में 152.9 लाख टन हुई जिसका मतलब यह हुआ कि 82% हमारी increase हुई है । हमने हर तरह से तरक्की की है लेकिन हमारे मैम्बर साहिबान के पास figures होते हुए भी उन्होंने dark पहलू ही बयान किया है । इसका हमें बहुत अफसोस है । मैंने बहुत सी बातें कहनी थीं लेकिन वक्त इजाज़त नहीं देता । मैं सिर्फ इस वक्त यही कहना चाहता हूं कि पंजाब की भलाई के लिए, पंजाब की तरक्की के लिए सब मिल जुल कर चलें । यही मेरी प्रार्थना मैम्बर साहिबान से है । लेकिन देखने में यह आता है कि देश की भलाई से भी ज्यादा बढ़ कर politics को तरजीह दी जाती है । ऐसा नहीं होना चाहिए । हमेशा देश को, प्रांत को और उसकी तरक्की को मद्देनज़र रखना चाहिए । अंत में मैं यह कहना चाहता हूं कि politics में न जाते हुए मुत्तफिका तौर पर Appropriation बिल पास करें ।

7.00 P.M.

Mr. Speaker : Now the guillotine will be applied.

Question is—

That the Punjab Appropriation (No. 2) Bill be taken into consideration at once.

The motion was carried.

CLAUSE 2

Mr. Speaker : Question is—

That Clause 2 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 3

Mr. Speaker : Question is—

That Clause 3 stand part of the Bill.

The motion was carried.

SCHEDULE

Mr. Speaker : Question is—

That the Schedule stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 1

Mr. Speaker : Question is—

That Clause 1 stand part of the Bill.

The motion was carried.

TITLE

Mr. Speaker : Question is—

That the Title be the Title of the Bill.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Question is—

That the Punjab Appropriation (No. 2) Bill be passed.

The motion was carried.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਦਾ ਬਿਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਲ ਦੂਸਰੀ sitting ਰਖ ਲਉ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਨਹੀਂ ਜੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਪੰਡਤ ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ?(No please, we cannot have second sitting tomorrow. What is the suggestion of the Minister for Industries?)

ਉਦਿਯੋਗ ਮੰਤਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਬਿਲ ਕਲ ਮੁਕਾ ਲਉ ਔਰ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਵਾਲਾ ਬਿਲ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਲੈਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ important ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਹੈ ।

7.05 p.m.

The Sabha then adjourned till 9.00 a. m. on Tuesday, the 28th March, 1961.

14946/P.V.S.—350—7-4-62—C., P. and S., Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha Debates

28th March, 1961

VOL. 1—NO. 26

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Tuesday, the 28*th March*, 1961

Price : Rs.4.10 nP. **P.T.O.**

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES. VOL. I, NO. 26, DATED THE 28TH MARCH, 1961.

Read	*for*	*on page*	*line*
Mr. Speaker	Mr. Speka	(26)18	10th from below
jurisdiction	juriodiction	(26)19	21
detailed	letailed	(26)20	6
provincialised	provinciadsed	(26)20	6—7
deficiency	defficiency	(26)24	13th from below
discrimination	diseramination	(26)24	13th from below
पहले	बपहले	(26)26	17
कम्पनी	कण्पनी	(26)26	2nd from below
representatives	repriesentatives	(26)29	18
ਊ	ਊ ਊ	(26)29	23
मुझे	मुधे	(26)31	3rd from below
procedure	proceedure	(26)40	3
ministries	ministeries	(26)40	16
Committee	Comminittee	(26)40	22
Occupied	Occuyied	(26)45	11
हमारे	हमार	(26)59	3rd from below
ਕਰ	ਕਰੀ	(25)60	24
ਕੌਈ	ਕੌਈ	(26)63	last
ਵਾਜਬ ਉਲਅਰਜ਼	ਵਾਜਬਉਲ ਅਜ਼	(20)73	11th from below
बिल	बल	(20)75	21
ਹੋਣਾ	ਹੋਣਾ	(20)81	10

PUNJAB VIDHAN SABHA

Tuesday, the 28th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh, at 9.00 a. m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair

CHANGE IN THE TIME OF THE SITTING OF THE SABHA

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir. ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹਾਊਸ ਦਾ ਟਾਈਮ ਕਈ ਦਫਾ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ notice ਦੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ?

Mr. Speaker : I have received a request from the Government intimating that they are busy on account of some other matter in the afternoon to-day.

श्री बलराम दास टंडन : अगर इसी तरीके से precedent बनाना है तो दूसरी पार्टियों के लिए भी इजाज़त होनी चाहीए ।

Mr. Speaker. : I already do it.

STARRED QUESTIONS AND ANSWERS.

Purchase of Ayurvedic Medicines

*7024. **Shri Balram Das Tandon :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names with addresses of the Ayurvedic Firms from whom Ayurvedic Medicines have been bought by Government during the last two years and the value thereof;

(b) the dates when bills for the said supply were received by Government and the dates when payments thereof were made to the suppliers ;

(c) whether there are any cases in which the payments for the said supply have not yet been made; if so, the reasons for the same and the time by which payment is likely to be made ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) and (b) As indicated in the following statements as annexure 'A' and 'B'. The statements being lengthy have been placed on the Table of the House.

(c) Yes, due to late receipt of supplies. The payment is expected to be made before the 31st March, 1961.

[Deputy Minister]

ANNEXURE 'A'

Names and addresses of firms from whom the Ayurvedic Medicines have been bought during the last two years and value thereof

		Rs. n.P.
1.	M/s Bhayon-Ka-Dawakhana, Registered, Katra Hari Singh, Amritsar	3,634.60
2.	M/s Patiala Ayurvedic Pharmacy Registered, Sirhind ..	42,197.53
3.	M/s Free India Trading Corporation, Palang Bazar, Patiala ..	2,413.50
4.	Shri Laxmi Narain Khanna, Latoorpura Bazar, Patiala ..	661.12
5.	M/s K. T. Jainsons, Saddar Bazar, Patiala ..	28,951.02
6.	Jain Kariana Store, 'A' Tank, Patiala ..	595.11
7.	M/s J. R. Medicines Stores, Putligarh, Amritsar ..	3,226.60
8.	Bhupindra Dairy Farm, Patiala ..	65.27
9.	M/s Girdhari Lal, Kishan Lal, A Tank Patiala ..	20,619.81
10.	Kashmir Ayurvedic Works, J. T. Road, Amritsar ..	7,237.77
11.	Mahabir Parshad and Co., Block No. 210, Modi Nagar ..	8,147.63
12.	M/s Surgical Dressing and Manufacturing Co., Amritsar ..	5,527.40
13.	M/s Raikot Medicines Shop, Near Clock Tower, Ludhiana ..	19,062.72
14.	M/s Panna Lal Ved Parkash, Gur Mandi, Patiala ..	150.00
15.	M/s Surrindra and Co., Dharampura Bazar, Patiala ..	2,078.98
16.	M/s Asa Ram, Ved Parkash, Gur Mandi, Patiala ..	75.00
17.	Shri Kumar Shambhu, Arya Samaj, Patiala ..	20,198.69
18.	M/s Commercial Industrial Traders, Bhindian Street, Patiala ..	4,791.76
19.	Shri Harparshad, Gur Mandi, Patiala ..	4,000.00
20.	M/s Puran Chand, Tarsem Chand, A Tank, Patiala ..	2,875.51
21.	Bhartiya Trading Co., Bazajan Bazar, Patiala ..	12,989.48
22.	M/s Amar Krishna Pharmacy, Sabzi Mandi, Patiala ..	29,254.26
23.	Baboo Ram, Dhiri Puran Bhawan, Toba Imidali, Patiala ..	2,188.46
24.	M/s Krishan Chand, Sushil Kumar, Toba Imidali, Patiala ..	92.29
25.	Shri Krishana Pharmacy (P) Ltd., Amritsar ..	14,610.13
26.	M/s Oswal Pharmacy, Civil Lines, Ludhiana ..	8,513.01
27.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	8,945.87
28.	Dr. Sadhu Ram Vinayak, Sirhind Mandi ..	7,902.44
29.	M/s Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, 47, Lahna Singh Market, Sabzi Mandi, Delhi ..	28,807.58
30.	M/s Kumar Brothers, 1097 Gali Saytoot, Sita Ram Bazar, Delhi ..	15,810.72
31.	M/s Jagdev-Ji Lallo Bhai and Co., Bombay No. 2 ..	9,327.95

32.	M/s Fair Deal Traders, Delhi ..	4,747.00
33.	D. A. V. Pharmacy, Jullundur ..	290.00
34.	Sukhda Aushdhalaya, Near Phul Cinema, Patiala ..	20,961.00
35.	M/s Green Valley Traders, 724, Faiz Road, Karol Bagh, Delhi ..	13,966.23
36.	M/s Manmohan Brothers, Patiala ..	2,230.00
37.	M/s EMM. ESS. Trading Co., Saddar Bazar, Patiala ..	1,100.49
38.	Mahalaxmi Industrial Traders, Palang Bazar, Patiala ..	10,672.47
39.	M/s Matoo Ram-Onkar Nath, Adalat Bazar, Patiala ..	991.76
40.	M/s Superintendent- cum-Production Centre, Jullundur ..	2,500.00
41.	M/s Amar Nath Sharma and Sons, Chowk Arya Smaj, Patiala ..	4,119.48
42.	M/s Atreya Aushdhalaya, Karnal ..	3,713.61

ANNEXURE 'B'

	Name of the Firm	Amount of bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
1.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	2,084.78	25-3-59	31-3-59
2.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	4,825.00	26-3-59	31-3-59
3.	Free India Trading Corporation, Patiala	2,413.50	30-3-59	31-3-59
4.	Laxmi Narain Khanna, Patiala ..	23.92	30-3-59	31-3-59
5.	M/s. K. T. Jainson, Patiala ..	868.66	30-3-59	31-3-59
6.	M/s. K. T. Jainson, Patiala ..	8.79	..	31-3-59
7.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	27.44	23-12-59	17-3-59
8.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	64.81	7-2-59	26-2-59
9.	M/s Mahabir Parshad, Modi Nagar ..	2,055.44	20-12-58	26-2-59
10.	Surgical Dressing and Manufacturing Co.	3,722.30	22-1-59	26-2-59
11.	M/s Raikot Medicines Shop (Registered), Ludhiana ..	2,310.34	14-2-59	26-2-59
12.	M/s Raikot Medicines Shop (Registered), Ludhiana ..	25.50	15-1-59	26-2-59
13.	J. R. Medicines Store, Amritsar ..	187.06	26-10-58	26-2-59
14.	Bhupindra Dairy Farm, Patiala ..	65.27	13-1-59	5-2-59

[Deputy Minister]

	Name of the Firm		Amount of Bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1		2	3	4
			Rs nP.		
15.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala	..	36.75	10-2-59	15-2-59
16.	Panna Lal-Ved Parkash, Patiala	..	150.00	22-12-59	24-1-59
17.	Lakshmi Narain, Patiala	..	164.67	13-1-59	6-2-59
18.	Surrindra and Co., Patiala	..	82.47	24-8-59	24-9-59
19.	Asa Ram-Ved Parkash Patiala	..	75.00	24-8-59	26-8-59
20.	Kumar Shambhu, Patiala	..	183.75	1-9-59	13-9-59
21.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	..	62.52	2-7-59	28-7-59
22.	Luxmi Narain, Patiala	..	472.53	6-1-59	6-2-59
23.	Har Parshad, Gur Mandi, Patiala	..	4,000.00	1-12-59	18-12-59
24.	Mr. Kumar Shambhu, Patiala	..	45.49	24-8-59	13-9-59
25.	Girdhari Lal, Patiala	..	90.00	22-7-59	19-9-59
26.	Patiala, Ayurvedic Pharmacy, Sirhind	..	64.84	23-2-59	31-3-59
27.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind	..	841.04	2-2-59	31-3-59
28.	M/s Mahabir Parshad and Co., Modinagar	..	1,928.62	21-3-59	31-3-59
29.	M/s Mahabir Parshad and Co., Modinagar	..	550.97	17-3-59	31-3-59
30.	M/s Mahabir Parshad and Co., Modinagar	..	687.62	21-3-59	31-3-59
31.	M/s Mahabir Parshad and Co., Modinagar	..	840.58	17-3-59	31-3-59
32.	M/s Mahabir Parshad and Co., Modinagar	..	20,84.44	17-3-59	31-3-59
33.	M/s Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar		900.92	24-1-59	31-3-59
34.	M/s. J. R. Medicines Stores, Amritsar	..	2,851.92	29-3-59	31-3-59
35.	M/s Puran Chand-Tarsem Chand, Patiala		45.68	16-3-59	27-3-59
36.	M/s Puran Chand-Tarsem Chand, Patiala		183.30	18-3-59	27-3-59
37.	M/s Puran Chand-Tarsem Chand, Patiala		1,002.81	16-3-59	27-3-59
38.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala	..	1,642.25	16-3-59	27-3 -59
39.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala	..	241.25	16-3-59	27-3-59

	Name of the Firm		Amount of Bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1		2	3	4
			Rs nP.		
40.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	252.31	12-3-59	27-3-59
41.	Amar Krishna Pharmacy, Patiala	..	976.00	28-3-59	29-3-59
42.	Babu Ram Dhiri, Patiala	..	1,462.50	29-3-59	29-3-59
43.	Amar Krishan Pharmacy, Patiala	..	11,961.49	28-3-59	29-3-59
44.	Amar Krishan Pharmacy, Patiala	..	747.12	28-3-59	29-3-59
45.	Krishan Chand-Sushil Kumar, Patiala	..	92.29	26-3-59	27-3-59
46.	K. T. Jainsons, Patiala	..	3,846.08	13-3-59	19-3-59
47.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	3,698.94	18-2-59	11-3-59
48.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	1,944.00	1-3-59	11-3-59
49.	K. T. Jainsons, Patiala	..	1,729.56	17-2-59	26-2-59
50.	Mr. Kumar Shambhu, Sharma, Patiala	..	2,317.25	5-2-59	24-2-59
51.	M/s K. T. Jainsons, Patiala	..	2,409.94	6-2-59	13-2-59
52.	Babu Ram Dhiri, Patiala	..	725.96	2-2-59	6-2-59
53.	M/s K. T. Jainsons, Patiala	..	1,922.79	30-3-59	31-3-59
54.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	..	91.00	25-3-59	30-3-59
55.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	..	1,038.59	19-3-59	30-3-59
56.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	..	762.76	19-3-59	31-3-59
57.	Krishna Pharmacy, Amritsar	..	1,090.75	17-3-59	31-3-59
58.	Krishna Pharmacy, Amritsar	..	68.00	23-2-59	31-3-59
59.	Krishna Pharmacy, Amritsar	..	957.76	16-2-59	31-3-59
60.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	2,211.36	30-3-59	31-3-59
61.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	1,512.00	27-3-59	31-3-59
62.	Oswal Pharmacy, Ludhiana	..	163.87	30-3-59	31-3-60
63.	Oswal Pharmacy, Ludhiana	..	492.04	30-3-59	31-3-60
64.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	..	1,158.64	30-3-59	31-3-59

[Deputy Minister]

	Name of the Firm	Amount of Bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
65.	Commercial and Industrial Traders, Patiala ..	402.91	30-3-59	31-3-59
66.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	2,811.39	30-3-59	31-3-59
67.	K. T. Jainsons, Patiala ..	226.61	30-3-59	31-3-59
68.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	1,713.00	29-3-59	31-3-59
69.	K. T. Jains, Patiala ..	414.00	29-3-59	31-3-59
70.	Dr. Sadhu Ram, Sirhind ..	1,169.98	29-3-59	31-3-59
71.	M/s Kumar Brothers, Delhi ..	933.89	26-11-59	17-3-60
72.	Siri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	307.70	2-12-59	17-3-60
73.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar	28.15	13-11-59	17-3-60
74.	Siri Krishna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	1,068.75	26-2-59	17-3-60
75.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	979.42	13-11-59	17-3-60
76.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	545.30	13-11-59	17-3-60
77.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	271.98	13-12-59	17-3-60
78.	Surgical Dressing Co., Amritsar ..	1,805.60	26-10-59	17-3-60
79.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	3,010.07	9-3-60	31-3-60
80.	Fair Deal Traders, Delhi ..	4,747.00	6-2-60	30-3-60
81.	Kumar Brothers, Delhi ..	5,341.50	8-3-60	30-3-60
82.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	1,007.97	10-3-60	28-3-60
83.	Sadhu Ram, Sirhind Mandi ..	1,666.70	10-3-60	30-3-60
84.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	152.79	Nil	30-3-60
85.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	78.81	27-2-60	28-3-60
86.	Green Valley Traders, Delhi ..	8,215.98	12-3-60	28-3-60
87.	Oswal Pharmacy, Ludhiana ..	1,683.08	7-3-60	28-3-60
88.	Girdhari Lal-Tarsem Chand, Patiala ..	9.00	7-3-60	9-4-60
89.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi	92.77	25-2-60	28-3-60

	Name of the Firm	Amount of Bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
90	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	101.00	16-3-60	3-8-60
91.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	41.80	25-2-60	28-3-60
92.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	700.74	29-2-60	18-3-60
93.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi	452.63	6-2-60	30-3-60
94.	Jadavji Lallbhai, Bombay ..	9,327.85	12-11-59	8-3-60
95.	Bhayon-Ka-Dawakhana, Amritsar ..	460.00	29-4-60	31-3-60
96.	K. T. Jainsons, Patiala ..	121.20	25-3-60	31-3-60
97.	Oswal Pharmacy, Ludhiana ..	8.00	..	31-3-60
98.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	168.55	28-3-60	31-3-60
99.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	2.82	8-3-60	31-3-60
100.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	158.00	8-3-60	31-3-60
101.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	1,701.56	28-3-60	31-3-60
102.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	1,329.00	2-2-60	31-3-60
103.	Bhayon-Ka-Dawakhana, Amritsar ..	15.50	29-3-60	31-3-60
104.	D. A. V. Pharmacy, Jullundur ..	290.00	22-2-60	7-4-60
105	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	113.62	10-3-60	28-3-60
106.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	894.35	10-3-60	28-3-60
107.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	152.79	..	30-3-60
108.	Dr. Sadhu Ram, Sirhind ..	1,666.70	..	28-3-60
109.	Kashmir Ayurvedic Pharmacy, Amritsar	70.81	27-2-60	28-3-60
110.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	338.72	20-2-60	28-3-60
111.	Emm Ess Trading Co., Patiala ..	84.06	23-3-60	31-3-60
112.	Emm Ess Trading Co., Patiala ..	659.43	29-3-60	31-3-60
113.	Mahalaxmi Industrial Co., Patiala ..	86.87	24-2-60	31-3-60
114.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	477.05	28-3-60	6-4-60
115.	Commercial and Industrial Traders, Patiala ..	322.90	28-3-60	6-4-60
116.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	34.25	..	7-4-60

[Deputy Minister]

	Name of the Firm		Amount of Bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1		2	3	4
			Rs nP.		
117.	Amar Krishna Pharmacy, Patiala	..	6,925.65	22-2-60	22-2-60
118.	Mahalaxmi Industrial Co., Patiala	..	132.00	1-12-59	21-1-60
119.	Puran Chand-Tarsem Chand, Patiala	..	103.12	..	22-2-60
120	Girdhari Lal-Tarsem Chand, Patiala	..	15,797.18	19-2-60	25-2-60
121.	Sukhda Aushdhalaya, Patiala	..	10,863.25	26-2-60	2-3-60
122.	Amar Krishna Pharmacy, Patiala	..	2,252.84	3-3-60	10-3-60
123.	K. T. Jainsons, Patiala	..	5,667.23	8-3-60	16-3-60
124.	Sukhda Aushdhalaya, Patiala	..	7,338.81	17-3-60	21-3-60
125.	Sharma and Co., Patiala	..	1,127.20	18-3-60	23-3-60
126.	Sukhda Aushdhalaya, Patiala	..	1,993.64	29-3-60	30-3-60
127.	K. T. Jainsons, Patiala	..	635.93	18-3-60	30-3-60
128.	Kumar Brothers, Delhi	..	1,659.07	8-3-60	30-3-60
129.	Kumar Brothers, Delhi	..	2,591.63	8-3-60	30-3-60
130.	Kumar Brothers, Delhi	..	1,090.80	8-3-60	30-3-60
131.	Bhartiya Trading Co., Patiala	..	682.45	23-3-60	31-3-60
132.	Sharma and Co., Patiala	..	111.37	20-3-60	31-3-60
133.	Matoo Ram-Onkar Nath, Patiala	..	991.96	30-3-60	7-4-60
134.	Superintendent-cum-Production Centre, Jullundur	..	750.00	15-2-60	7-4-60
135.	Superintendent-cum-Production Centre, Jullundur	..	1,000.00	8-1-60	7-4-60
136.	Kumar Brothers, Delhi	..	8.36	14-11-59	7-4-60
137.	Mahalaxmi Industrial Co., Patiala	..	53.60	13-3-60	31-3-60
138.	Bhartiya Trading Co., Patiala	..	227.76	29-3-60	31-3-60
139.	Surrindra and Co., Patiala	..	231.25	26-11-59	2-12-59
140.	Girdhari Lal Tarsem Chand, Patiala	..	89.84	6-11-59	4-12-59
141.	Puran Chand, Tarsem Chand, Patiala	..	53.30	13-11-59	4-12-59
142.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala	..	45.00	10-11-59	4-12-59
143.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar	..	601.25	16-11-59	8-12-59

	Name of the Firm	Amount of bill	Date of receipt of of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
144.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	837.20	13-11-59	4-12-59
145.	Surrindra and Co., Patiala ..	231.60	15-12-59	21-12-59
146.	Vishnu Sharma, Patiala ..	98.52	7-12-59	22-12-59
147.	K. T. Jainsons, Patiala ..	496.56	8-12-59	28-12-59
148.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	42.30	30-11-59	24-12-59
149.	Surrindra and Co., Patiala ..	1,533.46	23-12-59	31-12-59
150.	Jain Karyana Store, Patiala ..	595.11	28-12-59	21-1-60
151.	K. T. Jainsons, Patiala ..	690.12	30-12-59	21-1-60
152.	K. T. Jainsons, Patiala ..	1,408.47	28-12-59	22-1-60
153.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	96.00	24-11-59	21-1-60
154.	Commercial Traders, Patiala ..	39.34	3-12-59	22-1-60
155.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	162.60	12-6-59	1-8-59
156.	K. T. Jainsons, Patiala ..	148.34	19-9-59	3-12-59
157.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	20.44	27-8-59	1-9-59
158.	K. T. Jainsons, Patiala ..	1,333.77	20-10-59	4-11-59
159.	K. T. Jainsons, Patiala ..	127.17	20-10-59	4-11-59
160.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	264.49	26-10-59	30-11-59
161.	Commercial and Industrial Traders, Patiala	1.34	21-10-59	30-11-59
162.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	210.96	..	4-11-59
163.	Girdhari Lal-Tarsem Lal, Patiala ..	350.00	27-10-59	6-11-59
164.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	965.20	14-11-59	18-1-60
165.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	3,767.56	14-11-59	20-11-59
166.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	60.00	9-11-59	20-11-59
167.	K. T. Jainsons, Patiala ..	2,618.75	13-11-59	20-11-59
168.	K. T. Jainsons, Patiala ..	2,400.79	13-11-59	20-11-59
169.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	574.00	29-3-60	31-3-60

[Deputy Minister]

	Name of the Firm		Amount of bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1		2	3	4
			Rs nP.		
170.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar	..	1,118.10	22-2-60	31-3-60
171.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind	..	2,119.42	17-3-60	31-3-60
172.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind	..	42.93	24-3-60	31-3-60
173	Green Valley Traders, Delhi	..	280.25	13-3-60	31-3-60
174	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi		556.00	17-3-60	31-3-60
175.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi	..	1,134.17	3-3-60	31-3-60
176.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi		569.90	17-3-60	31-3-60
177.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur	..	528.48	18-3-60	31-3-60
178.	Hakim Sadhu Ram, Vanayak, Sirhind Mandi	..	4,744.48	10-3-60	31-3-60
179.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur	..	808.00	29-2-60	31-3-60
180.	Green Valley Traders, New Delhi	..	5,470.00	12-3-60	31-3-60
181.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi		1,632.52	9-3-60	31-3-60
182.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar	..	1,120.68	3-3-60	31-3-60
183	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar	..	12,446.23	30-3-60	31-3-60
184.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur	..	1,393.80	30-3-60	31-3-60
185.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind	..	127.76	21-3-60	31-3-60
186.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur	..	132.12	21-3-60	31-3-60
187.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi		3,010.07	9-3-60	31-3-60
188.	Sharma and Co:, Patiala	..	1,630.00	30-3-60	31-3-60
189.	Puran Chand-Raja Ram, Patiala	..	726.99	21-3-60	6-4-60
190.	Bhayon-Ka-Dwakhana Amritsar	..	2,418.10	28-3-60	31-3-60
191.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar	..	9.00	28-3-60	31-3-60
192.	Kumar Brothers, Delhi	..	64.84	12-3-60	7-4-60
193.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar	..	1,118.10	22-2-60	31-3-60
194.	Manmohan Dass, Patiala	..	2,230.00	25-3-60	31-3-60
195.	Bhartya Trading Co., Patiala	..	1,637.99	31-3-59	31-3-59

	Name of the Firm	Amount of bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
196.	Kumar Shambhu, Patiala ..	6,854.48	31-3-59	31-3-59
197.	Kumar Shambhu, Patiala ..	779.60	31-3-59	31-3-59
198.	Amar Nath Sharma and Sons, Patiala ..	1,183.10	29-3-59	31-3-59
199.	Arjan Ayurvedic Pharmacy, Jullundur ..	4,119.48	27-3-59	31-3-59
200	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	5,391.62	31-3-59	31-3-59
201.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar	10,497.21	31-3-59	31-3-59
202.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	4,849.33	24-3-59	31-3-59
203.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	3,719.62	24-3-59	31-3-59
204.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	789.03	30-3-59	31-3-59
205.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	111.78	30-3-59	31-3-59
206.	Amar Krishna Pharmacy, Patiala ..	5,547.60	31-3-59	31-3-59
207.	Atreya Aushdhalaya, Karnal ..	3,713.61	30-3-59	31-3-59
208.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	6,970.69	31-3-59	31-3-59
209.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar	3,063.42	31-3-59	31-3-59
210.	Puran Chand-Tarsem Chand, Patiala ..	34.31	31-3-59	31-3-59
211.	Bharya Trading Co., Patiala ..	499.70	31-3-59	31-3-59
212.	Bharya Trading Co., Patiala ..	312.58	31-3-59	31-3-59
213.	Kumar Shambhu, Patiala ..	3,652.26	29-3-59	31-3-59
214.	Kumar Shambhu, Patiala ..	510.00	29-3-59	31-3-59
215.	Oswal Pharmacy, Ludhiana ..	4,027.16	31-3-59	31-3-59
216.	J. R. Medicines Shop, Amritsar ..	187.62	30-3-59	31-3-59
217.	Shri Krishna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	246.68	30-3-59	31-3-59
218.	Kumar Shambhu, Patiala ..	1,386.53	29-3-59	31-3-59
219.	Girdhari Lal-Kishan Lal, Patiala ..	269.75	28-3-59	31-3-59
220.	Kumar Brothers, Delhi	4,120.00	9-3-60	11-1-61
221.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	63.25	30-3-60	10-1-61
222.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	5,034.00	29-3-60	10-1-61

[Deputy Minister]

	Name of the Firm	Amount of bill	Date of receipt of Bill	Date of payment
	1	2	3	4
		Rs nP.		
223.	Raikot Medicines Shop, Ludhiana ..	1,029.75	30-3-60	10-1-61
224.	Mahaluxmi Industries Co., Patiala ..	7,200.00	30-3-60	17-1-61
225.	Girdhari Lal-Tarsem Chand, Patiala ..	817.66	30-3-60	1-12-60
226.	Bhaiyon-Ka-Dawakhana, Amritsar ..	15.00	31-3-60	Not paid
227.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Delhi	27.50	29-3-60	Ditto
228.	Mahaluxmi Industries Co., Patiala ..	3,200.00	30-3-60	Ditto
229.	Training-cum-Production Centre, Jullundur	750.00	25-3-60	Ditto
230.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	2,798.00	25-2-60	Ditto
231.	Shri Krishna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar ..	1,635.28	28-3-60	Ditto
232.	Amar Krishna Pharmacy, Patiala ..	803.96	31-3-60	Ditto
233.	Shri Krishna Pharmacy, Amritsar ..	137.60	31-3-60	Ditto
234.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	393.39	23-3-60	Ditto
235.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	10,354.77	23-3-60	Ditto
236.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	592.42	23-3-60	Ditto
237.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	10,289.88	23-3-60	Ditto
238.	Patiala Ayurvedic Pharmacy, Sirhind ..	2,981.52	23-3-60	Ditto
239.	Pushkarna Ayurvedic Pharmacy, Amritsar	5,946.54	29-3-60	Ditto
240.	Patiala Ayurvedic Bhawan, Jullundur ..	1,106.79	18-3-60	Ditto
241.	Kashmir Ayurvedic Works, Amritsar ..	2,727.50	31-3-60	Ditto
242.	Commercial Industrial Traders, Patiala	7.52	30-3-60	Ditto
243.	Emm. Ess. Trading Co., Patiala ..	357.00	31-3-60	Ditto
244.	Dr. Sadhu Ram Vinayak, Sirhind ..	331.28	21-3-60	Ditto
245.	Oswal Ayurvedic Pharmacy, Ludhiana	140.00	30-3-60	Ditto
246.	Sukhda Aushdhalaya, Patiala ..	365.30	31-3-60	Ditto
247.	Oswal Ayurvedic Pharmacy, Ludhiana ..	2,490.90	30-3-60	Ditto

श्री बलराम दास टण्डन : Unusually late payment क्यों होती है ?

उप मन्त्री : लिखा तो है due to late receipt of replies'

श्री बलराम दास टण्डन : Annexure 'B' के अन्दर बताया है कि बिल 23-12-59 को आया और payment 17-3-59 को हो गई । इस की क्या वजह है ?

उप मन्त्री : Off hand नहीं बता सकता ।

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, मैं जनरल सवाल पूछता हूँ कि बिल बाद में आए और payment पहले हो जाए, यह कैसे सम्भव है ?

Mr. Speaker: It is hypothetical question.

उप मन्त्री : यह vague question है । इस में लिए separate notice दिया जाय ।

श्री बलराम दास टण्डन : स्पीकर साहिब, मैं ने clear instance दिया है और यह कहते हैं कि vague question है ।

Mr. Speaker : The hon. Member has made a thorough and minute study of the statement which has been supplied to him. It shows that he has worked very hard. It is very good.

श्री बलराम दास टण्डन : जितनी payment अभी बाकी है क्या वह final year के खत्म होने से पहले हो जायगी ?

उप-मन्त्री : आप ने शायद जवाब नहीं पढ़ा । मैं ने कहा है कि 31 मार्च तक हो जायगी ।

FLOOD RELIEF GIVEN IN ROHTAK DISTRICT

***6744. Shri Ram Piara** : Will the Minister for Revenue be pleased to state :—

(a) the total amount spent by Government in Rohtak District for providing relief in the form of subsidies, grants, loans, supply of foodgrains, medicines, etc., from the date of the start of flood relief measures in 1960 to-date;

(b) the number of houses which collapsed or which got partly damaged in the said district due to floods in 1960, the number of persons to whom grants as well as loans for the constructions thereof have been given ;

(c) the total loss estimated by Government due to the said heavy rains and floods in the said district ?

Giani Kartar Singh : (a) Rs 1,07,51,372.

(b) The number of houses which collapsed or got partly damaged in Rohtak District due to floods in 1960 .. 28,012

[Minister for Revenue]

(ii) the number of persons to whom grants for house repairs were granted .. 15,147

(iii) the number of persons to whom loans for construction of houses were granted .. 2,736

(c) Rs 3,24,86,153.

श्री राम प्यारा : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि यह जो उन्होंने 3,24,86,053 रुपए का loss बताया है यह मकानों का है, crops का है, या दोनों का है ?

ਮੰਤਰੀ : ਸਾਰਾ ਹੀ aggregate loss ਹੈ ।

श्री राम प्यारा : वज़ीर साहिब ने फरमाया है कि 2,736 दरखास्तें loan के लिए आई और उनको loan दिया गया है । इनके अलावा कोई और दरखास्तें भी थीं जिनको loan नहीं दिया गया है ?

ਮੰਤਰੀ : ਇਸ ਲਈ notice ਦਿਉ ।

RAIDS MADE BY CITY POLICE, KARNAL, ON SATTA DARA DENS

*7109. **Dr. Parma Nand** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) with reference to the reply to starred question No. 5951 printed in the list of questions for 26th October, 1960, whether the cases of Shri Bhagwan Dass, Nathu Shah, Rakha Singh and Santokh Singh shown at page No. 2 and of Chandgi, Mamraj, Mahesh shown at page No. 4 of the statement enclosed therewith have been decided by the Court ; if so, when and with what result ;

(b) whether all the accused in all the cases as shown in the statement referred to in part (a) above were produced before courts; if so, when and the name of the Court before whom they were produced ;

(c) whether it is fact that some of the said accused are not traceable; if so, the reasons for the same together with the efforts made by the police for tracing the said accused?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : A statement is laid on the Table.

STATEMENT

(a) Case against Shri Bhagwan Dass etc. is pending in court whereas against Chandgi etc. ended in acquittal on 29th November, 1960.

(b)—

	Particulars of the case	Court in which produced	Date on which produced
1.	F.I.R. No. 1, dated 2nd January, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	A. D. M., Karnal ..	3-1-59
2.	F.I.R. No. 5, dated 6th January, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto	7-1-59
3.	F.I.R. No. 12, dated 15th January, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto ..	17-1-59
4.	F. I.R. No. 22, dated 27th January 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto ..	28-1-59
5.	F.I.R. No. 26, dated 6th February, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Magistrate IInd Class, Karnal	15-4-59
6.	F.I.R. No. 70, dated 4th January, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto ..	1-7-59
7.	F.I.R. No. 71, dated 6th April, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	A. D. M., Karnal ..	7-4-59
8.	F.I.R. No. 100, dated 28th May, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Magistrate IInd Class, Karnal	9-3-60
9.	F.I.R. No. 101, dated 28th May, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto ..	21-4-60
10.	D. D. No. 25, dated 29th May, 1959, under section 3/4, Gambling Act, police station City Karnal	Ditto ..	29-3-60
11.	F.I.R. No. 111, dated 13th June, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto	29-4-60
12.	D. D. No. 40, dated 21st July, 1959, under section 3/4, Gambling Act, police station City Karnal	Ditto ..	30-6-60
13.	D. D. No. 37, dated 28th July, 1959, under section 3/4 Gambling Act, police station City Karnal	A. D. M., Karnal and Magistrate IInd Class, Karnal	will follow
14.	D. D. No. 22, dated 24th August, 1959, under section 3/4, Gambling Act, police station City Karnal	Will follow ..	Ditto

[Deputy Minister]

	Particulars of the case	Court in which produced	Date on which produced
15.	F.I.R. No. 144, dated 29th August, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	A. D. M., Karnal ..	31-8-59
16.	D. D. No. 32, dated 1st September, 1959, under section 3/4 Gambling Act, police station City Karnal	Magistrate IInd Class, Karnal	29-7-60
17.	F.I.R. No. 149, dated 3rd September, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Ditto ..	18-7-60
18.	F.I.R. No. 151, dated 11th September, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Tehsildar, Karnal ..	5-3-60
19.	F.I.R. No. 153, dated 18th September, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Naib-Tehsildar, Karnal	26-4-60
20.	F.I.R. No. 154, dated 19th September, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Magistrate IInd Class, Karnal	30-8-60
21.	D. D. No. 29, dated 19th September, 1959, under section 3/4 Gambling Act, police station City Karnal	Ditto ..	27-6-60
22.	D. D. No. 26, dated 21st October, 1959, under section 3/4 Gambling Act, police station City Karnal	Tehsildar, Karnal ..	8-12-60
23.	F.I.R. No. 201, dated 3rd November, 1959, under section 13/3/67, police station City Karnal	Magistrate IInd Class, Karnal	30-8-60
24.	D. D. No. 23, dated 8th November, 1959, under section 3/4 Gambling Act, police station City Karnal	Ditto ..	29-11-60

(c) No.
All accused are traceable.

डाक्टर परमा नन्द : संतोख सिंह, भगवान दास वगैरह करनाल में 1959 में गिरफ्तार हुए । मैं पूछना चाहता हूँ कि जब कि उन को गिरफ्तार हुए दो साल हो गए हैं तो आज तक उनके मुकदमों का फैसला क्यों नहीं किया गया ?

"Case against Bhagwan Dass etc. is pending whereas against Chandgi etc. ended in acquittal on 29th November, 1960".

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या यह case बगैर Challan के pending है ?

उप-मन्त्री : माननीय मैम्बर खुद lawyer हैं । अगर challan पेश न हो तो pending कैसे हो सकता है ?

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं पूछना चाहता हूँ कि challan आ चुका है ?

उप-मन्त्री : Court में pending है और इस के मुतअल्लिक ज़ाब्ता फौजदारी का जो provision है वह पढ़ लें ।

पंडितश्री राम शर्मा : यह केस कब से pending है और इस के फैसले में इतनी देर लगने की क्या वजूहात हैं ?

उप मंत्री : यह नहीं कह सकता कि कब से pending है । चूंकि संतोख सिंह पंजाबी सूबा agitation में arrest हुआ था इसलिये देरी लग गई है ।

पंडित श्री राम शर्मा : जब कि यह case 28-7-59 को दायर हुआ था तो जब तक यह pending क्यों चला आ रहा है ?

उप मन्त्री: इस वक्त मेरे पास date नहीं है कि यह कब दायर हुआ था ।

श्री राम प्यारा : मैं मिनिस्टर साहिब की तवज्जुह item No. 13 की तरफ दिलाता हूँ जिस में साफ लिखा हुआ है कि उन का चालान हुआ है । मैं दरियाफ्त करना चाहता हूँ कि क्या पुलिस खुद बखुद गवाह नहीं भुगता रही या यूंही यह case pending पड़ा रहा है ?

उप मन्त्री (श्री हरबंसलाल) : Item No. 13 के बारे में hon. Member ने जिस का जिक्र किया है और पूछा है कि उस की क्या वजुहात हैं मैं इस बारे में इस वक्त तो बतला नहीं सकता ।

डाक्टर परमानन्द : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि क्या यह नत्थू शाह वही है जिस के पास सामूहिक विकास मंत्री अक्सर जा कर ठहरा करते हैं ?

Mr. Speaker : No insinuation please.

डाक्टर परमानन्द : स्पीकर साहिब, अर्ज यह है कि यह उनके पास जा कर ठहरते हैं और खाते पीते हैं इसी लिये तो.....

श्री अध्यक्ष : अगर उन पर case चल रहा है तब तो जवाब काफी है । (If this case is still pending in the court, then the reply given by the Deputy Minister is sufficient.)

डाक्टर परमानन्द : नहीं, स्पीकर साहिब, उन पर कोई case नहीं चल रहा ।

श्री अध्यक्ष : Order please इस नत्थू शाह का दो तीन सालों से इस हाऊस में जिक्र आ रहा है I will not allow it now. (Order please. Many times reference has been made to this Nathu Shah during the last two or three years. I will not allow it now.)

CASES AGAINST GAMBLERS

***7110. Dr. Parma Nand** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) with reference to the reply to the starred question No. 5938, printed in the list of questions for 18th October, 1960 the

[Dr. Parma Nand]

reasons for giving up the two prosecution witnesses shown at No. 1 and 2 against serial No. 1 (D. D. No. 40, dated 21st July, 1959), under section $\frac{3}{3}$/4/6 4/67 Gambling Act in the statement attached therewith ;

(b) whether the said two witnesses declined to appear as witnesses or were given up by the Police or were declared hostile by the Police ;

(c) whether the case at No. 2 (D. D. No. 37, dated 22nd July, 1959), under section 3/4/67 Gambling Act,) shown as pending in the statement referred to above has since been decided ; if so, when and the result thereof?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) The two P. Ws. were won-over by the accused.

(b) They were given up.

(c) The case is still pending in court.

श्री राम प्यारा : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिब बतायेंगे कि यह जो सवाल के जवाब में उन्होंने फरमाया है—

"They were won over"

तो क्या यह accused थे जिन्हों ने उन witnesses को win over किया है या गवर्नमेंट ने उन को depots इस के बदले में दिये हैं ?

Mr. Speaker: No, please. This question does not arise.

श्री राम प्यारा : डिप्टी मिनिस्टर साहिब ने बताया है कि दो witnesses win over हो गये हैं । तो मैं पूछना चाहता हूँ कि क्या गवर्नमेंट ने उन दो witnesses को depots दे कर इसी लिये compensate नहीं किया ?

Mr. Speker: Order, please. This supplementary does not arise.

डाक्टर परमानंद : चीफ मिनिस्टर साहिब ने पिछले session में यहां यह फरमाया था कि enquiry कर के House को बताऊंगा । जब मैं ने उन से यह पूछा था कि इन्हीं दो witnesses को जो win over हो गये हैं depots दिये गये तो उन्हों ने फरमाया था कि मैं enquiry कर के बताऊंगा ।

श्री राम प्यारा : जनाब स्पीकर साहिब, पिछले session में चीफ मिनिस्टर साहिब ने इस बारे में assurance दी थी कि वह enquiry कर के बतायेंगे तो मैं पूछना चाहता हूं ......

Mr. Speaker: The case is pending in the Court; how can the Chief Minister enquire into the matter.? This case is *sub-judice*.

जब एक case sub-judice है तो उस के बारे में अगर चीफ मिनिस्टर कुछ कहना भी चाहें तो मैं इजाज़त नहीं दे सकता। (When a case is sub-judice I cannot allow the Chief Minister to say something about it, even if he wants to do so.)

डाक्टर परमा नन्द : मैं यह पूछना चाहता हूँ कि मुझे उन दो witnesses के नाम बताये जायें जिन के लिये चीफ मिनिस्टर साहिब ने यह assurance दी थी ?

श्री अध्यक्ष : आप भी वैसे ही पूछने वाले हैं और चीफ मिनिस्टर साहिब ने भी दिल लगी से कह दिया होगा कि पूछ कर बता दूंगा। लेकिन वह हाउस में कैसे यह ब्यान दे सकते हैं ? (Since the hon. Member asks such like supplementaries, therefore, the Chief Minister might have said in a lighter vein that he would let him know after making enquiries in the matter. But how can he be allowed to state any thing about it here, when the case is *sub-judice*?)

श्री राम प्यारा : यह जवाब भी गलत दिया गया है कि अभी case चल रहा है। असलियत यह है कि case का फैसला हो चुका है।

Mr. Speaker : It will influence the decision of the Court.

Shri Ram Piara : It is for the Chief Minister......

Mr. Speaker : I have already told the hon. Member that the case is *sub-judice* and, therefore, the Chief Minister has no jurisdication to answer this question. The case is still pending in the Court.

पंडित श्री राम शर्मा : क्या बताया जा सकता है कि यह case pending है या खत्म हो चुका है ?

श्री अध्यक्ष : उन्होंने बताया था कि pending है। (They informed the House that it was still pending.)

पंडित श्री राम शर्मा : वह कह रहे थे कि pending नहीं है।

श्री अध्यक्ष : नहीं, pending है। उन का जवाब मेरे पास है। (No, it is pending. The reply is with me.)

ADVISORY COMMITTEES FOR GOVERNMENT HOSPITALS

*6999. **Sardar Rajinder Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether Government issued any departmental instructions to constitute Advisory Committees for Government Hospitals at district level during the last 3 years ; if so, when and the details thereof ;

[Sardar Rajinder Singh]

(b) the names of the districts where such Committees were constituted and functioned ;

(c) the names of the districts where these Committees have not yet been constituted and the reasons therefor in each case ?

Shrimati Dr. Parkash Kaur (Deputy Minister) : (a) The revised detailed rules for the "Constitution of Visiting Committees for provincialised Hospitals" were issued,—*vide* Punjab Government notification dated 9th/29th October, 1959 (copy at annexure A).

(b) (1) Kapurthala (2) Ferozepore (3) Hoshiarpur, (4) Ludhiana, (5) Hissar, (6) Patiala (at Nabha), (7) Mohindergarh (at Narnaul), and (8) Gurdaspur.

(A special Visiting Committee has been constituted for Medical College, Amritsar, with which V. J. Hospital, Amritsar is attached.

(c) The Committees have not been formed in the districts other than the eight districts mentioned above.

Reasons—

Simla.—The District Headquarters Hospital at Simla is not provincialised.

Lahaul and Spiti.—This district has been recently formed.

Other districts.—The Civil Surgeon of the District who is to be the President of the Committee is required to contact the Deputy Commissioner, the Municipal Committee the District Board concerned and the local M.L.A./ M.L.C., etc., for the formation of the Committee and as such it takes considerable time to form the Committee. In most cases, the Civil Surgeons are already in correspondence with the quarters concerned.

ANNEXURE 'A'

HEALTH DEPARTMENT

NOTIFICATION

No. 5196-3HBIII-59/31990.—The following instructions which supersede those published with Punjab Government notification No. 10220-M-48/68657, dated the 24th December, 1948 as subsequently amended from time to time for the constitution of Visiting Committees for provincialized Civil Hospitals are published for general information:—

Rules regarding the constitution, etc., of Visiting Committees for Provincialised Civil Hospitals.

(1) There shall be one Visiting Committee in each District and Tehsil for all provincialized hospitals within such district.

(2) In the District, the Committee shall consist of :—

(a) President .. Civil Surgeon.

(b) Members .. (i) District Medical Officer of Health.

(ii) Every member of the Punjab Vidhan Sabha who represents on the Sabha the District or part of the District for which the Committee has been constituted.

(iii) Every member of the Legislative Council residing in the District or part of the District for which the Committee has been constituted.

(iv) Two members to be nominated by the Municipal Committee at the headquarters of the District.

(v) Two members to be nominated by the District Board.

(vi) Three members preferably lady social workers to be nominated as members by the Deputy Commissioners.

2. The Committee shall elect one or two of its members as Vice-President and the President may nominate one of the members as Honorary Secretary of the Committee.

3. Every member of the Visiting Committee except an *ex-officio* member or member referred to in sub clause (ii) of clause (b) of rule 2 shall held office for two years but shall be eligible for re-nomination by the Municipal Committee, District Board. Deputy Commissioner or Government as the case may be.

5. In the Tehsil the Committee shall consist of :—

(i) M.L.A. of the Constituency in which the Hospital is situated.

(ii) M.L.A. residing in the Assembly Constituency in which the Hospital is situated.

(iii) Member of the District Board or Municipal Committee in which the Hospital is situated.

(iv) Sarpanch of the Local or nearest Panchayat.

(v) President of the Local or nearest Congress Committee.

(vi) A non-official, preferably a lady Social Worker, to be co-opted by the above Committee.

(vii) Medical Officer of the dispensary concerned, who should act as Secretary.

6. The Chairman shall be elected by the Committee.

The duties of the Committee shall be :—

(a) To visit the hospitals and make suggestions for promoting the welfare of the patients and for the increased defficiency of the hospital.

(b) To raise subscriptions from the public for provision of additional comforts and amenities for patients of the hospitals of the district and for providing improvements in the hospitals and to keep accounts of the same.

(c) To initiate and encourage social service in the hospital by Social Welfare Groups.

(d) To organise entertainments and recreation for hospital patients.

(e) To enlist public co-operation and assistance in times of emergencies, epidemics, etc.

[Deputy Minister]

7. All funds collected by the Committee or made over to it shall be deposited in the Post Office Savings Bank or any other Bank approved by the Commissioner, provided that, if the Committee has not been registered under the Socieities Registration Act, 1880, such funds shall be deposited in the Bank in the name of the Civil Surgeon of the District, and such funds or part thereof when required shall be withdrawn on the signature of the Civil Surgeon.

8. The Committee or any of the members may visit the hospital at any time during the day and also at night after giving previous notice to the Medical Officer incharge.

9. If the Committee or any of the members after a visit desire to record suggestions they may do so in a special book provided for the purpose.

10. The Medical Officer-incharge of the hospital shall forward a copy of any suggestions recorded with his remarks to the Civil Surgeon who may bring the suggestion to the notice of the Director of Health Services, Punjab.

11. For meetings of the Committee the quorum shall be three.

12. Meetings of the Committee shall be called by the Honorary Secretary of the Committee in consultation with the President who shall be responsible for giving due notice of the date, time and place of meetings to the members of the Committee.

13. The Committee may pass resolutions at its meetings regarding improvement of the administration of the Hospital, copies of such resolutions shall be forwarded to the Deputy Commissioners and the Director of Health Services, Punjab.

14. No expenditure against funds collected under rule 5 or deposited under rule 6 shall be incurred except in accordance with a resolution of the Committee. Unless, the Committee otherwise direct the expenditure on any work to be executed or article to be purchased in accordance with a resolution of the Committee shall be made through the agency of the Civil Surgeon.

15. The Committee shall not interfere with the administration of the Hospital nor the members of the Committee shall be entitled to any privileges like free Medical attendance, etc.

Note.—The above rules apply to all provincialised Hospital in the Punjab exc ept specialised institutions, e. g. the Lady Reading Hospital, Simla, and the V.J. Hospital, Amritsar, for which special visiting Committees may be constituted by Government.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 6 ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ Committees constitute ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। Part 'C' ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਮੇਟੀਆਂ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ time ਬਹੁਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ, Advisory Committees ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਹੀ ਕੰਮ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ?

ਉਪ ਮੰਤਰੀ : Details ਦਸ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਹੁਣ ਜਦ ਤਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਰੀਸ਼ਦਾਂ ਦੀਆਂ elections ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ Advisory Committees ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੀਆਂ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या बताया जा सकता है कि ये Advisory Committee हस्पतालों का मुआइना और देखभाल करती है या और भी काम करती हैं ?

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : Notification ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਇਹ Committees ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਇਹ supervise ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਚੂੰਕਿ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਚ social work ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ funds ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦਵਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਉਹ supply ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ recreation ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਡਰਾਮੇ ਜਾਂ show ਵਗੈਰਾ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, magazines ਵਗੈਰਾ collect ਕਰਕੇ patients ਨੂੰ supply ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या बताया जा सकता है कि बठिंडा की Advisory Committee ने कुछ दौरे भी किए और अपनी reports भी पेश कीं ?

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ report ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਵੈਸੇ ਕਮੇਟੀ ਉਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੌਰੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

पंडित श्री राम शर्मा : क्या जो अख्तियारात बठिंडा की कमेटी को हैं वही अख्तियारात दूसरी Committees को भी हैं ?

ਉਪ ਮੰਤਰੀ : ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਠਿੰਡਾ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕੁਝ ਦੌਰੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ reports ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ।

पंडित श्री राम शर्मा : वहां पर scandals भी हैं।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : क्या डिप्टी मिनिस्टर साहिबा बताएंगी कि इन Committees में non-officials कितने रखे गए हैं, और वे कौन कौन हैं ?

उप-मंत्री : M. L. As. M. L. Cs, District Boards के मेम्बर, और Municipal Committees के मेम्बर भी इन कमेटियों में नुमाइंदगी करते हैं। अगर और कोई आदमी भी दिलचस्पी रखता हो, और पैसे वगैरह से मदद करता हो तो D.C. और Civil Surgeons उस को देख लेते हैं और कमेटियों पर रख लेते हैं।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : अमृतसर में कितने non-officials रखे गए और उन के नाम क्या क्या हैं।

उप-मंत्री । खास कमेटी की details मेरे पास नहीं है। अगर नोटिस दें तो पूछ कर बता सकती हूँ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬਠਿੰਡਾ ਦੀ Advisory Committee ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਨਰਸ ਨਾਲ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?

Mr. Speaker : This is not a supplementary question.

DEMAND OF PENSIONERS FOR INCREASE IN THE DEARNESS ALLOWANCE

*7032. **Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Finance be pleased to state —

(a) whether Government have received any demand from the Pensioners in the State regarding an increase in the dearness allowance being given to them ; if so, when and the action, if any taken thereon ;

(b) whether there is any difference in the dearness allowance at present being paid to the pensioners of the erstwhile States of Punjab and Pepsu ; if so, what ;

(c) if the answer to part (b) above be in the affirmative, whether Government are considering a proposal to remove the said difference?

Dr. Gopi Chand Bhargava : (a) A copy of a printed memorandum purporting to be from the Secretary and members of Pensioners Association, Ambala City, was received wherein it was represented that the P.E.P.S.U. Government decided to treat a part of dearness allowance as pay for purposes of pension from 15th July, 1952, whereas the Punjab Government decided to give the benefit from 1st April, 1958. It was sought in the Memorendum that this discramination be removed.

The position was examined but no action was considered necessary as Government had already decided to increase from 1st April, 1958, the rates of temporary increase admissible to pensioners drawing Rs 100 with marginal adjustments up to Rs 112.50 nP. per mensem.

(b) No. Sir.

(c) Does not arise.

PASSENGER TAX DEPOSITED BY TRANSPORT COMPANIES IN AMRITSAR

***7145. Shri Balram Dass Tandon :** Will the Minister for Finance be pleased to state the amount of passenger tax deposited by each of the Transport Companies in Amritsar District during the years 1959 and 1960?

Dr. Gopi Chand Bhargava : The information is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Serial No.	Name of the Transport Company	1959			1960		
		Tax paid by means of adhesive stamps	Amount paid in cash, if any	Total tax paid 1959	Tax paid by means of adhesive stamps	Tax paid in cash, if any	Total tax paid 1960
		Rs nP.	Rs nP.	Rs nP.	Rs nP.	Rs nP.	Rs nP.
1	Messrs Sandhu Bus Service Limited, Amritsar	4,320.16	..	4,320.16	12,672.96	10,000.00	22,672.96
2	Messrs Amritsar -Majha Transport Co-operative Society, Amritsar	1,23,783.42	92.52	1,23,875.94	1,25,701.66	620.70	1,26,322.36
3	New Suraj Transport Company (Private) Limited, Amritsar	65,673.46	23.72	65,697.18	70,441.98	540.00	70,981.98
4	Punjab Roadways, Amritsar ..	..	10,17,135.02	10,17,135.02	..	11,84,726.68	11,84,726.68
5	Messrs Shahkot Transport Company (Private) Limited, Amritsar	16,772.94	154.83	16,927.77	16,628.53	163.63	16,792.16
6	Nishat and Malwa Bus (Private) Limited, Amritsar	25,528.27	..	25,528.27	27,900.47	245.39	28,145.86
7	Rohtak District Transport Co-operative Society, Amritsar	1,01,534.37	23.34	1,01,557.71	1,10,632.98	194.29	1,10,827.27
8	Kisan Workers Transport Co-operative Society, Amritsar	53,705.46	20.00	53,725.46	54,558.90	152.64	54,711.54
9	Pyar Motor Bus Service, Amritsar ..	19,644.76	..	19,644.76	..	..	..
10	District Transport Co-operative Society, Amritsar	52,432.86	30.00	52,462.86	58,782.42	..	58,782.42
11	Azad Transport Co-operative Society, Amritsar	44,458.62	21.67	44,480.29	56,728.78	..	56,728.78
12	Punjab Transport Co-operative Society, Amritsar	64,289.14	..	64,289.14	70,175.35	..	70,175.35
13	New United Transport Company (Private) Limited, Amritsar	59,100.60	17.88	59,118.48	61,950.32	..	61,950.32
14	Randhawa Transport Company (Private) Limited, Amritsar	36,209.57	..	36,209.57	53,755.45	..	53,755.45
15	New Pyar Bus Service (Private) (Limited), Amritsar	36,803.98	..	36,803.98	56,574.84	116.31	56,691.15
16	Amritsar-Pathankot Operators Union, Amritsar	3,334.51	..	3,334.51	4,656.81	..	4,656.8

श्री बलराम दास टण्डन : क्या वित्त मन्त्री साहिब बताएंगे कि सिन्धु बस सर्विस Passanger Tax क्यों कम देती है ?

वित्त मंत्री : सिन्धु बस सर्विस वाले अपना account नहीं submit करते। उन्होंने जो 10 हज़ार रुपया दिया है यह पिछले सालों का है। 1958-59 और 1959-60 की अभी तक assessment नहीं हुई। जब होगी तो पता चलेगा कि कितना रुपया और चाहिये। वे Stamp भी नहीं लगाते, बाज़ दफा लगाते भी हैं। cash देते हैं।

श्री बलराम दास टण्डन : अगर वे accounts नहीं दिखाते तो गवर्नमेंट उन के खिलाफ क्या action लेती है।

मंत्री : उन के खिलाफ case चलाया जाता है और Tax बतौर arrears of Land Revenue के वसूल किया जाता है। Courts में केस चलता है, decree होती है और रुपया वसूल किया जाता है।

श्री बलराम दास टण्डन : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि क्या वह अपना account लगाते दिखा रहे हैं और क्या वह stamps हैं ?

मंत्री : account तो दिखाते ही हैं। उसके बिना assessment कैसे हो सकती है।

श्री बल राम दास टण्डन : जनाब, इन्होंने बपहले कहा कि account नहीं दिखाते, अब कह रहे हैं कि दिखाते हैं, वज़ीर साहिब की बात समझ नहीं आई।

मंत्री : वह return जो उन्हें भेजनी चाहिये नहीं भेजते और कुछ adhesive stamps लगाते हैं, कुछ नहीं लगाते।

श्री बलराम दास टण्डन : इन्होंने बताया कि वह stamps नहीं लगाते। इस चीज़ की recurrence को रोकने के लिए इन्होंने क्या steps लिये हैं ?

मंत्री : जो stamps नहीं लगाते उन से पैसे वसूल किये जाते हैं।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : क्या rules के मुताबिक उन को इजाज़त है कि वह stamps न लगाएं ?

मंत्री : ऐसा वह करते हैं, औरों ने भी किया हैं। आप ने देखा होगा कि और भी फरमों ने थोड़ा थोड़ा cash दिया है। जो stamps नहीं लगाते, उन से वसूली की जाती है।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : क्या इस तरह से cash वसूली करनी rules की खिलाफवर्ज़ी नहीं है ?

मंत्री : वैसे तो यह है, मगर Passenger Tax तो लेना हुआ।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : जब यह rules के खिलाफ है तो सरकार उन के खिलाफ क्या action लेती है ?

मंत्री : Court में case चलाया जाता है ?

पंडित श्री राम शर्मा : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि जो कम्पनी ज़ाब्ता पूरा नहीं कर रही, उसके खिलाफ गवर्नमेंट क्या steps ले रही है ?

मंत्री : उन से like arrears of land revenue वसूली की जाती है ।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : यह concern stamps बिल्कुल नहीं लगाती इस लिए सरकार उन से land revenue के arnears के तौर पर वसूली करती है । क्या सरकार इस के अलावा भी कोई और action उनके खिलाफ लेना चाहेगी ?

मंत्री : मैं यह नहीं कह सकता कि चाहेगी या नहीं ।

श्री अध्यक्ष : सरकार उन को समझा देगी । (The Government will make them understand.)

श्री बलराम दास टण्डन : जनाब, उन्हें कौन समझा देगा । वह तो कैरों साहिब की कम्पनी है । वह टिक्ट की बजाए साफ कागज़ देते हैं जिस पर हाथ से लिख देते हैं 'तीन passengers' या 'दो passengers' । बस वही टिक्ट होता है । कोई उन को पूछने वाला नहीं है । (*interruptions*) आप देखें जिसे यह as arrears of land revenue वसूली बताते हैं वह इन से कितनी कम है दूसरों के मुकाबले में । इन से 4,320 रुपये लिये गए जबकि दूसरों ने किसी ने 64,000 रुपया दिया, किसी ने 65,000 रुपया किसी ने 53,000 रुपया । मगर इन से सिर्फ 4,320 रुपया लिया ।

Mr. Speaker: Order please.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : अगर वह offence अब भी चल रहा है तो क्या सरकार कोई और step भी उन के खिलाफ लेगी ?

मंत्री : जो Acts यहां पर लागू हैं उन के मुताबिक ही action लिया जाता है ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਆਇਆ Government ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ route permits cancel ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੈ ?

मंत्री : मुझ से जो सवाल पूछा गया था उस का जवाब दे दिया है ।

श्री बलराम दास टण्डन : आया Government उनके licenses cancel करने के मुताल्लिक सोच रही है जो Government rules के खिलाफ कोई कार्रवाई कर रहे हैं ?

मंत्री : जब Government ऐसा करने के मुतअल्लिक सोचेगी तो license cancel भी हो सकता है ।

पंडित श्री राम शर्मा : उस कंपनी के मालकान कौन हैं, क्या Government बतायेगी ?

मंत्री : इसके लिये पहले notice आना चाहिये तभी बताया जा सकता है ।

श्री अध्यक्ष: यह तो आपकी Vigilance Committee का काम है, पण्डित जी । (हंसी) (This is the job of the hon. Members, Vigilance Committee.) (*Laughter*)

श्री प्रबोध चन्द्र : क्या वज़ीर साहिब बतायेंगे कि आया यह बात Government के notice में आ चुकी है कि 70 के करीब इस Company के खिलाफ cases चल रहे हैं जिस में इन्होंने Government Revenue को mis-appropriate किया है ।

Mr. Speaker: This is no supplementary. Next question please.

ENTERTAINMENT-TAX DEPOSITED BY CINEMAS IN AMRITSAR

***7146. Shri Balram Dass Tandan :** Will the Minister for Finance be pleased to state the total amount of entertainment-tax deposited by each Cinema in Amritsar District during the years 1959 and 1960?

Dr. Gopi Chand Bhargava : A statement is laid on the Table.

Statement showing the total amount of Entertainment Tax deposited by each Cinema in Amritsar District, during the year 1959 and 1960

Name of the Cinema		Income for the year 1959	Income for the year 1960
		Rs	Rs
Ashok, Amritsar	..	81,397.96	75,465.36
Chitra, Amritsar	..	1,14,261.30	98,765.30
Adarsh, Amritsar	..	78,882.18	83,888.62
Regent, Amritsar	..	69,780.18	59,373.44
Amrit, Amritsar	..	63,084.46	52,817.58
Liberty, Amritsar	..	53,055.38	48,954.62
Nishat, Amritsar	..	35,776.80	38,874.62
Krishna, Amritsar	..	30,552.20	42,422.68
City Light, Amritsar	..	34,890.60	33,575.09
Parkash, Amritsar	..	89,101.99	1,41,696.86
Inder Palace, Amritsar	..	..	39,118.80
Rialto, Amritsar	..	..	62,330.60
Partap, Tarn Taran	..	23,895.28	25,159.46

Note.—The cinemas, namely Parkash, Rialto and Inder Palace started functioning from February, 1959, February, 1960 and August, 1960, respectively.

DISTRICT EMPLOYMENT ADVISORY COMMITTEES

***7000. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) whether Government decided to constitute District Employment Advisory Committees in all the districts of the State ; if so, the date when the decision was taken ;

(b) whether any District Employment Advisory Committee for Sangrur District has been constituted ; if not, the reasons therefor ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) Yes. This decision was taken on the 14th January, 1959.

(b) No. The Employment Exchange, Sangrur, started functioning with effeict from the 1st December, 1959. The question of formation of a District Employment Advisory Committee there, was taken up by the Employment Department thereafter. Selection of members is being finalised in consultation with Deputy Commissioner, Sangrur (*ex-officio* Chairman of the Committee) whose recommendations about workers repriesentatives are still awaited.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ Advisory Committee ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਫੇਰ government ਵਲੋਂ ਕਿਉਂ ਦੇਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ?

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਤਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ Committee constitute ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ Deputy Commissioner ਨੂੰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਮੰਗਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

REPRESENTATION FROM MUNICIPAL SUBORDINATE UNION, PUNDRI, DISTRICT KARNAL

***7111. Dr. Parma Nand :** Will the Minister for Industries be pleased to state whether any representation has been received by Government from the Municipal Subordinate Union, Pundri, district Karnal during the period from 1st January, 1961 to date ; if so, the contents thereof and the action, if any, taken, so far or proposed to be taken thereon ?

Professor Yashwant Rai (Deputy Minister) : *Part I.*—Yes.

Part II.—The Municipal Subordinate Union represented against the termination of services of 8 octroi Moharrirs by Municipal Committee, Pundri.

Part III.—The services of the Octroi Moharrirs were terminated because the Committee unanimously resolved to abolish octroi.

No action except that the moharrirs will be paid wages, etc., according to the terms and conditions of their service.

डाक्टर परमा नन्द : क्या Deputy Minister साहिब बतायेंगे कि आया Municipal मुहर्रिरों की services terminate करते वक्त इन को कोई notice भी दिया गया था या कि नहीं ?

उप-मंत्री : ज़रूर दिया गया होगा । यह Municipal Committee की कारंवाई है, Government की थोड़ी है ।

पंडित श्री राम शर्मा : On a point of order, Sir. मैं जनाब से यह पूछना चाहता हूँ कि आया Minister साहिब 'होगा' जवाब दे सकते हैं या कि नहीं ?

श्री अध्यक्ष: नहीं । आपको जवाब यह देना चाहिये था कि इस की बाबत वह पता करके बता देंगे । Notice ज़रूर दिया गया होगा । (No. The Deputy Minister should have replied that he would intimate after getting the necessary information about it. Notice must have been served.)

उप-मंत्री : जब services terminate करते हैं तो basis देनी पड़ती हैं ।

डाक्टर परमा नन्द : क्या इस सम्बन्ध में डिप्टी कमिश्नर की तरफ से कोई recommendation हुई ?

उप-मंत्री : पहले एस. डी. ओ. ने ही यह resolution reject कर दिया था ।

डाक्टर परमानन्द : इन लोगों की services terminate करने का कारण क्या था ?

उप-मंत्री : कारण यही था कि कमेटी ने octroi abolish कर दिया ा ।

SURPLUS AREA IN KARNAL DISTRICT

7088. Chaudhri Dharam Singh Rathi : Will the Minister for Revenue be pleased to state the total area so far declared by Government as surplus area, tahsil-wise in Karnal District ?

Giani Kartar Singh :

1.	Karnal Tehsil	..	9,898	Standard Acres
2.	Thanesar Tahsil	..	7,670	Ditto
3.	Panipat Tahsil	..	4,606	Ditto
4.	Kaithal Tahsil	..	14,893	Ditto

(This information pertains to the period up to about the end of February, 1961).

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहब बतलाएंगे कि जो surplus area declare करेंगे उसमें कौन से साल से basis रखा जाएगा ?

माल मंत्री : इसके लिए नोटिस चाहिए ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : अगर कोई ज़मीन किसी मुज़ारे के नीचे है तो क्या उसको भी surplus area declare किया है ?

मंत्री : अगर मुकर्रर limit से ज्यादा हुआ तो ।

---

*QUESTION No. 7031 (Postponed)

शिक्षा मंत्री : यस सवाल बहुत लम्बा चौड़ा है ।

श्री अध्यक्ष : इसको unstarred करके भेजा जा सकता था । (It could have been sent as an unstarred question.)

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ information ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਵਾਲ postpone ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

मंत्री : स्पीकर साहिब, जो lengthy सवाल हों उन को अगर unstarred कर के पुछ लिया जाए तो बेहतर रहेगा वर्ना इस तरह तो house का बहुत सा time जाया हो जाता है ।

डाक्टर परमा नन्द : On a point of order, Sir. जनाब स्पीकर साहिब, जब हम तहसील या ज़िला level का सवाल पूछते हैं तो आप कहते हैं कि आप ज़ाती सवाल नहीं पूछ सकते और अगर पंजाब level का सवाल पूछें तो आप कहते हैं question बहुत lengthy है । हमें समझ नहीं आती कि हम किस तरह का सवाल पूछें ।

Mr. Speaker: The hon. Member has no right to comment on my ruling please. I know that he is a simple man but a shrewd member is sitting with him and it is at his instance that he has raised this kind of point of order. He is simply making the hon. Member a tool.

डाक्टर परमा नन्द : स्पीकर साहिब, मुझे किसी ने कुछ नहीं कहा ।

श्री राम प्यारा : On a point of personal explanation, Sir. स्पीकर साहिब, मैं ने इन को कुछ नहीं कहा । अगर इस बात का आप के ऊपर reflection होता है तो हम उसे वापिस लेने के लिए तैयार हैं । लेकिन आप ने जो कुछ कहा है उस का तो मुझे पर reflection हो गया ।

Mr Speaker. Order please. I cannot tolerate such things in the House.

HIGHER SECONDARY SCHOOLS OPENED IN HINDI REGION

*7087. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Education be pleased to state the names of Higher Secondary Schools opened by Government, tehsil-wise, in the Hindi Region of the State, since April, 1957 ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : None opened, because the policy of the Government is not to open new Middle or High/Higher Secondary Schools, but to upgrade the existing ones.

श्री प्रबोध चन्द्र : क्या Minister साहिब बताएंगे कि इस area में कितने ऐसे schools हैं जो कि Government की policy के मुताबिक upgrade किए जाएंगे ?

मंत्री : इस के लिए separate notice चाहिए ।

श्री प्रबोध चन्द्र : क्या Government की यह policy है कि जो पिछड़े हुए इलाके हैं उन को दूसरे इलाकों के at par लाया जाए ?

मंत्री : जी हां, हम चाहते हैं कि पिछड़े हुए इलाके भी ऊपर उठें ।

PRINTING OF NATIONALIZED SCHOOL BOOKS BY PRIVATE PRESSES

*7030. **Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether Government are considering a proposal to get the printing of nationalized text-books done by private presses ; if so, the reasons for changing the existing arrangements ;

(b) the terms and conditions on which printing work is proposed to be given to private presses ;

(c) whether any list of private presses for being given the said printing work has been drawn up, or is being drawn up ; if so, the criteria kept in view while doing so ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Some of the text-books, as usual, are being got printed through private presses. Hence, there is no change in the existing arrangements.

(b) On tender basis after advertisement in various newspapers.

(c) No.

Sir, I want to add to this answer. However, the printing work of a few recently approved text-books has been entrusted to ten experienced publishers, whose books were accepted by the Text Books Reviewer Committee.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਣਗੇ ਕਿ Private Presses ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ?

मंत्री : चूंकि सारा काम गवर्नमेंट Press में नहीं हो सका इस लिये उनको दिया गया ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਆਪਣੇ Press ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ?

मंत्री : अगर 3rd Five Year Plan का बजट देखा होता तो यह सवाल पुछने की ज़रूरत न पड़ती ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ Presses ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਹੜੇ election ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ ?

मंत्री : नहीं । Tender invite करने के बाद ही ऐसा किया गया ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਦਾ ਮਿਆਰ ਕੀ ਹੈ ?

मंत्री : जो lower tender देता है उसे काम दिया जाता है ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ scandal ਹੈ । ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ press ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ? ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਰਨਗੇ ?

ਮੰਤਰੀ : ਜਿਹੜਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ ।

पहिला हिस्सा जो है उस के बारे में जो जवाब पहले दिया जा चुका है वह ठीक है । दूसरे हिस्से का—जहां तक नई text books का ताल्लुक है वह जिन publishers ने किताबें submit की थीं और जिनको reviewers approve किया है उनकी printing का काम उनको ही दे दिया गया जिन्होंने [ि]क submit की थीं ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ publishers ਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ submit ਕੀਤੀਆਂ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ tender ਮੰਗੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕੁਝ publishers select ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜੇਕਰ select ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸ basis ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ?

ਮੰਤਰੀ : ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਆਂ text-books ਦੇ tenders call ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਲਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ publishers ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ accept ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ printing ਦਤੀ ਗਈ ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਵਿਆਂ publishers ਨੂੰ printing ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ presses ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਮੰਤਰੀ : ਇਸ ਲਈ notice ਦਿਉ ।

Mr. Speaker : No. more supplementaries now please.

FINANCIAL AID FOR CO-OPERATIVE FARMING SOCIETIES IN SANGRUR DISTRICT

***6998. Sardar Rajinder Singh** : Will the Minister for Community Development be pleased to state the names of those Co-operative Farming Societies in district Sangrur, which were given financial aid by Government during 1959-60 and 1960-61 (up-to-date) with the total amount granted in each case ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table.

STATEMENT

The following Co-operative Farming Societies in district Sangrur, were given financial aid to the extent indicated against each by Government, during 1960-61 (up-to-date)

Serial No.	Name of Society	Subsidy Sanctioned for				
		Go-down	Machinery	Ferti-lizers	Mana-gerial	Total
		Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
1	The Grachon Scheduled Caste Land Owning Society District Sangrur ..	800	1,000	100	900	2,800
'	The Bharur Scheduled Caste Land Owning Society, district Sangrur ..	1,000	1,000	500	130	2,630
	Total ..	1,800	2,000	600	1,030	5,430

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਜੋ aid ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕੀ criteria ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

ਮੰਤਰੀ : ਜਿਨ੍ਹਾਂ societies ਵਿਚ 75 ਫੀਸਦੀ ਆਦਮੀ ਉਹ ਹੋਣ ਜਿਹੜੇ ਖੁਦ ਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਸ society ਨੂੰ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫ ਦੋ ਹੀ societies ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 75 ਫੀਸਦੀ ਆਦਮੀ ਖੁਦ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਮੰਤਰੀ : ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਸੰਗੂਰ Discrict ਦੀਆਂ ਦੋ societies ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ aid ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਰੀਜਨ ਤੇ ਨਾਨ-ਹਰੀਜਨ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

VILLAGE COMMON LAND IN KARNAL DISTRICT

***7089. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Community Development be pleased to state the total area of the Village Common Land, tehsil-wise in Karnal District at present ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Total area of the Village Common Land (Tehsilwise) in Karnal District at present

Tehsil		Area in acres
Karnal	..	41,157
Thanesar	..	32,053
Panipat	..	34,843
Kaithal	..	88,456

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि यह जो figures उन्होंने दी हैं इन में पत्ती, पाना और ठोला की ज़मीन भी शामिल है ?

मंत्री : जो शामलात इस वक्त के कानून में आती है वह सारी इस में शामिल है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि इसके अन्दर वह ज़मीन भी शामिल है जो landowners ने सौ सौ साल से काश्त की हुई है ?

Mr. Speaker , Question Hour is now over. Supplementaries on this question may be asked tomorrow.

MOTION UNDER RULE 73.

10.00 a.m.

Mr. Speaker : I have received a notice under Rule 73 from Sardar Sarup Singh. It reads—

"I would like to call the attention of the Chief Minister, Punjab, under rule 73 to the alarming rise in the population of the State to the extent of 25.8 per cent and the consequent grave danger of upsetting of the economy of the State, and its future plans and to the failure of the State Government to make the people conscious of family planning".

चूंकि आबादी 25.8 per cent बढ़ गई है इसलिए यह चाहते हैं कि गवर्नमेंट इस की वजह बयान करे कि यह क्यों बढ़ गई है । चीफ़ मिनिस्टर साहिब इस की पड़ताल करें कि इस कदर आबादी क्यों बढ़ गई है । जब कि गवर्नमैण्ट बहुत गर्मजोशी के साथ सूबे की तरक्की की plans का प्रचार करती है तो मुझे बहुत मायूसी होती है कि गवर्नमैण्ट ने इस तशवीशनाक बढ़ती हुई आबादी को रोकने के लिए कोई कोशिश नहीं की । दो या तीन census operations के बाद यह मालूम हो जाएगा कि इस industry ने नुमायां तरक्की की है । इस over-production को किसी न किसी तरह dispose of करना पड़ेगा । (हंसी) मैम्बर साहिबान को इस मुश्किल problem को हल करने की तरफ अपनी खास तवज्जुह देनी चाहिये । मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि सिर्फ मैं ने इस मामले में एक

[Mr. Speaker]

खास मिसाल कायम की है और मैं मैम्बर साहिबान से भी अर्ज़ करूँगा कि वे भी इस मामले में lead दें। (आवाजें : ज्ञानी जी ने भी तो एक चमकती हुई मिसाल कायम की है।) ऐसा मालूम होता है कि बहुत से defaulters Government Benches पर बैठते हैं। चौधरी बलबीर सिंह की भी एक खसूसी पोज़ीशन है। उन्हें भी बहुत मोहतात रहने की ज़रूरत है।

(I have received a notice under Rule 73 from Sardar Sarup Singh. It reads—

> "I would like to call the attention of the Chief Minister, Punjab under rule 73 to the alarming rise in the population of the State to the extent of 25. 8 per cent and the consequent grave danger of upsetting of the economy of the State, and its future plans and to the failure of the State Government to make the people conscious of family planning".

As the population has increased by 25.8 per cent, the hon. Member has asked the Government to explain the reasons for this increase. The Chief Minister should make investigation as to why the population has increased so much. When the Government advocate with great vehemence the plans for the development of the State, I feel surely disappointed at the lack of efforts by the Government to check the alarming growth of population in the State. After two or three census operations it will be discovered that this industry has flourished to a considerable extent. This over-population will have to be disposed of somehow or other. (*Laughter*). The hon. Members of this House must give their anxious thought to solve this knotty problem. I am sorry to say that I alone have set a notable example in this direction and would ask the hon. Members also, to give lead in this matter. (*Voices :* Giani Ji has also set a shining example.) It appears that most of the defaulters are sitting on the Government Benches. Chaudhri Balbir Singh's case is also noteworthy. He must also take sufficient precautions in this behalf.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਹੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਇਆ ਇਹ birth control ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਕਰਕੇ ਵਧੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ cultural programmes ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਵਧੀ ਹੈ।

श्री अध्यक्ष : मैं चीफ़ मिनिस्टर से कहूँगा कि वह कल अपना statement दें। मैं देखता हूँ कि यह problem दिन-ब-दिन एक खतरनाक पोज़ीशन अख्तियार कर रही है। किसी फैक्टरी की रोज़ाना, माहवारी या साल की turn over का तो अंदाज़ा लगाया जा सकता है लेकिन ऐसी फैक्टरियां जो चुपके चुपके चलती हैं, उन की production का अंदाज़ा लगाना मुश्किल है। (हंसी)

(I will request the Chief Minister to make a statement tomorrow. I find that this problem is assuming alarming proportions day by day. One can easily make an assessment of the daily, monthly or annual turn over of any factory, but it is difficult to estimate the quantum of output of such factories which go on working quietly behind the closed doors. (*Laughter*).

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Opposition ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਓ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਚੁਪ ਰਹੋ । (The hon. Minister is not in a position to speak on this matter. He may better keep silent on it.)

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Opposition ਵਾਲੇ ਦੋਸਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ votes ਵਧਾ ਕੇ election ਜਿਤਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਬਾਦੀ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ 7 ਬੱਚਿਆਂ ਤਕ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕ ਰਹਿਣ । (Let the hon. Member act according to the Shastras).

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਾਸਤਰ ਤਾਂ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਨ ।

Mr. Speaker: The hon. Member, Sardar Sarup Singh, has raised a very important question. I hope the Chief Minister will make a statement on it tomorrow.

NEW SEATS IN THE ASSEMBLY CHAMBER

श्री अध्यक्ष : मैं ने आज दस बजे General Purposes Committee की meeting बुलाई है ताकि वे बताएं कि क्या वे कुर्सी के pattern को approve करते हैं जो कि चेम्बर में रखी जानी हैं । General Purposes Committee एक High-Powered Committee है जिस में Opposition के मैंम्बर और हाउस की different committees के Chairmen शामिल हैं । अगर वह यह कुर्सी का pattern approve करेंगे तो मैं उन के views कम्पनी को convey कर दूंगा । बाकी furniture की तमाम items भी इस कमेटी में पेश करके approve कराई जाया करेंगी । इस सिलसिले में मुझे एक चिट्ठी श्री हरि राम, एम. एल. ए. की मिली है जिस में उन्होंने लिखा है—(I have summoned the meeting of the General Purposes Committee at 10 a.m. today to ascertain their views regarding the pattern of chairs which have been received for providing seats to the hon. members in the Chamber. The General Purposes Committee is a High-Powered Committee which consists of the members of the Opposition

[Mr. Speaker]

as well as the chairmen of different committees of the House. If they approve of this pattern, I shall convey their views to the company. Other items of furniture, when received would also be got approved by this committee. In this connection I have received a letter from Shri Hari Ram M.L.A. which reads as thus:—

"We have seen very minutely the sample of chairs proposed to be fitted in the Assembly Hall. It is highly uncomfortable and unsuitable for the purpose. It should not be revolving. It will create a disorderly sight in the Hall. The present arrangement is very much superior to the one proposed which is unanimously disapproved".

MOTION TO DISCUSS THE REPORT OF THE COMMITTEE ON SUBORDINATE LEGISLATION.

चौधरी धर्म सिंह राठी (संभालका) : Subordinate Legislation Committee की जो रिपोर्ट छपी थी उस के बारे में मैं ने एक नोटिस दिया था । इस वक्त दो Subordinate Legislation Committees काम कर रही हैं— एक असैम्बली की और दूसरी Legislative Council की । हमारी Subordinate Legislation Committee ने लिख कर भेजा था कि यह कमेटी एक होनी चाहिये । जहां तक Legislative business का ताल्लुक है इस हाउस को ज्यादा अख्तियारात हैं । Legislative business के मुतालिक rules और by-laws बनाने के अख्तियारात इस हाउस को हैं । यह कर दिया जाए कि दोनों Houses के मैम्बरों की एक कमेटी बन जाए । कमेटी एक होनी चाहिये । उन्हों ने अपनी रिपोर्ट के page 2 पर कुछ observations की हैं जो कि बड़ी गैरमुनासिब हैं और इस हाउस के मैम्बरान से ताल्लुक रखती हैं ।

श्री अध्यक्ष : आप का point क्या है ? (What is your point?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मेरी motion यह थी कि यहां दो की बजाए एक Subordinate Legislation Committee होनी चाहिये ।

श्री अध्यक्ष : चेयरमैन से यह मामला मैं ने discuss किया था । (I had discussed this matter with the Chairman, Legislative Council)

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, आप उस रिपोर्ट का page 2 मुलाहज़ा फरमाएं । Paragraph 16 को refer किया गया था लेकिन उन्होंने नहीं माना । यह हो सकता है कि एक rule के बारे में दोनों कमेटियों की राये मुख्तलिफ हो । इस तरह से पेचीदगी पड़ जाने का अंदेशा पैदा हो सकता है । इस लिए दोनों Houses की एक कमेटी बनानी चाहिए ।

Mr. Speaker: Motion moved —

That the Report of the Committee on the Subordinate Legislation be discussed in the House.

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ report Subordinate Legislation Committee ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ observations ਇਸ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ । ਇਕ Committee ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ convention ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ Hon. Members ਦੇ conduct ਤੇ ਆਵੇ ।

OBSERVATION MADE BY THE SPEAKER

श्री अध्यक्ष : मेरे पास Committee on Subordinate Legislation की report discuss करने के लिए एक motion आई लेकिन मैंने उसे इसलिए रख लिया था कि मैं इस मामला को Chairman of the Committee से discuss करूँगा । मैं इस बात को मानता हूँ कि यह बात अच्छी नहीं लगती कि उन्हीं रूल्ज़ की इस हाउस की कमेटी कुछ और interpretation करे और दूसरे हाउस की कमेटी कुछ दूसरी interpretation दे ।

हमने लोक सभा के स्पीकर साहिब से भी इस मामला में guidance मांगी थी । मैं ने सोचा था कि जो तरीका वह अपनाएं उसे ही यहां पर अपना लिया जाए । हमें यह बताया गया है कि—

> "In Lok Sabha the Reports of the Public Accounts Committees. Estimates Committee, Committee on Subordinate Legislation and Committee on Government Assurances are presented to the House but neither discussed nor adopted by the House. it is, however, open to the Members to draw the attention of the Government to the recommendations made in the Reports of these Committees through questions during Budget discussions, etc.

जो हमारे Council के चेयरमैन साहिब हैं उन से भी मैं ने एक दो बार Subordinate Legislation Committees के मुतअल्लिक बात की थी । खास तौर पर इसी मामले पर तो नहीं मगर general तौर पर बात की थी । मैं फिर दोबारा उन के साथ discussion करूँगा ताकि कोई ऐसा तरीका निकाला जाए जिस से कोई confusion न हो । यह भी हो सकता है कि हम Acts को आपस में divide कर लें, कुछ Acts को वह examine कर लें और कुछ हमारी कमेटी examine कर ले । इस से division of work भी हो जाएगा और आपस में किसी तरह का कोई clash भी न होगा । यह अच्छा नहीं लगता कि इन मामलात में conflict or clash of views हो ।

Presiding Officers Conference जो बंगलौर में हुई, उसमें एक State Legislature ने यह point बहस के लिए रखा—

> Is it not desirable that the reports of the Estimates Committee, Committee on Subordinate Legislation and Committee on Government Assurances after presentation to the House should also be considered and adopted by the House like that of the Public Accounts Committee ?

[श्री अध्यक्ष]

Presiding Officers' Conference का एक मकसद यह भी है कि Centre और State Legislatures के Parliamentary procedure में समानता लाने के लिए लोक सभा के स्पीकर की guidance में मुल्क की सभी Legislatures से सबंधित मामलों पर बहस की जाए ।

इस मामले पर लोक सभा Secretariat ने अपने note में इस तरह कहा है और मैं इस के साथ सहमत हूँ । मुझे यह भी विश्वास है कि लोक सभा Secretariat के इन ख्यालों से बहुत सी दूसरी Legislatures सहमत हैं ।

"So far as the Committee on Subordinate Legislation are concerned, they examine the orders before them in a non-partisan manner on behalf of the entire House and not on behalf of any party or section. Deliberations in the Committee are always permeated by a spirit of co-operation. The conclusions are based not on mere academic studies, but are taken after bearing in mind practical difficulties and factual realities because at every stage the Ministeries are given a chance to place their views before the Committee. The Ministries also treat the reports of the Committee as if they had emerged from the House and try to implement the recommendations in good faith. If the reports are discussed in the House the adoption or non-adoption thereof will inevitably be on party lines and thus the opportunity of mutual adjustment between the Committee and the Government would be lost. Nevertheless the House can discuss a recommendation of the Commimttee which the Government have not accepted or about which the Committee have insisted on its implementation".

म चाहता हूं बि यहां पर भी इसी तरह होना चाहिए ।

(I received the notice of a motion to discuss the report of Committee on Subordinate Legislation in the House. But I kept it for discussion with the Chairman of the Committee. Anyhow, I do admit that it does not look proper that the two Committees constituted separately—one by the Vidhan Sabha and the other by the Legislative Council—for a purpose should put conflicting interpretation on the same rules.

We had sought the guidance of the Speaker of the Lok Sabha in this matter. I thought it better to follow the procedure evolved there in this respect.

It has been intimated to us that "In Lok Sabha, the Reports of the Public Accounts Committee, Estimates Committee, Committee on Subordinate Legislation and Committee on Government Assurances are presented to the House, but are neither discussed nor adopted by the House. It is, however, open to the Members to draw the attention of the Government to the recommendations made in the Reports of these Committees through questions during Budget discussions, etc."

Regarding two Committees on Subordinate Legislation I had a talk with the Chairman of the Punjab Legislative Council in a general way once, though not specifically on this issue. I would again discuss this matter with him so that a way may be found and confusion avoided. It would also be desirable if we divide the Acts between ourselves. Some Acts may be examined by the Committee of the Council and the others by that of this

House. It would not only result in a division of work but also in the avoidance of any possible clash of views. It does not look proper that there should be any conflict or clash of views over such matters.

In the Conference of the Presiding Officers held at Bangalore, the following point was suggested by a State Legislature for discussion :—

> **Is it not desirable that the reports of the Estimates Committee, Committee on Subordinate Legislation and Committee on Government Assurances, after presentation to the House should also be considered and adopted by the House like that of the Public Accounts Committee ?**

One of the objects of the Presiding Officers Conference is to discuss matters of common interest to all the Legislatures in the country under the guidance of the Hon. Speaker of the Lok Sabha with a view to bringing about uniformity in the parliamentary procedure both at the Centre and in the State Legislatures.

The Lok Sabha Secretariat in their note on this subject *inter alia* observed as under, and I entirely agree with the views contained therein. I am also sure that most of the other Legislatures also agree with the views of the Lok Sabha Secretariat.

> **"So far as the Committee on Subordinate Legislation are concerned, they examine the orders before them in a non-partisan manner on behalf of the entire House and not on behalf of any party or section. Deliberations in the Committee are always permeated by a spirit of co-operation. The conclusions are based not on mere academic studies, but are taken after bearing in mind practical difficulties and factual realities because at every stage the Ministries are given a chance to place their views before the Committee. The Ministries also treat the reports of the Committee if they had emerged from the House and try to implement the recommendations in good faith. If the reports are discussed in the House, the adoption or non-adoption there of will inevitably be on party lines and thus the opportunity of mutual adjustment between the Committee and the Government would be lost. Nevertheless the House can discuss a recommendation of the Committee which the Government have not accepted or about which the Committee have insisted on its implementation".**

I want this procedure to be followed here also.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं आप से यह गुज़ारिश करना चाहता हूँ कि दोनों Houses की एक ही कमेटी बनाई जानी चाहिए ।

श्री अध्यक्ष : अगर वह अलग रखना चाहें तो हम क्या कर सकते हैं ? बाकी मैं आप से कहूँगा कि इस बात को यहां पर ज्यादा तूल न दें । कुछ बातें ऐसी हैं जो मैं हाउस में नहीं कहना चाहता । अगर आप जानना चाहें तो आप मेरे चेम्बर में आ जाएं, मैं वहां पर आप को बता दूंगा । (What can we do if they insist on having a separate Committee ? I would request the hon. Member not to stretch this matter any more. There are certain matters which I do not want to divulge in the House. If the hon. Member is interested he may see me in my chamber and I will explain to him.)

चौधरी इन्द्र सिंह : On a point of order, Sir. मैं यह जानना चाहता हूँ कि अगर दोनों Committees की सिफारिशात में conflict हो

[चौधरी इन्द्र सिंह]
उस सूरत में गवर्नमैंट किस कमेटी की सिफारिश को अपनाएगी । अगर इस हाउस की set up की हुई कमेटी की सिफारिशात को नज़र अन्दाज करके दूसरे हाउस की कमेटी की सिफारिशात को मान ले तो इस हाउस की क्या position होगी ? ऐसी सूरत में इस कमेटी के बनाए रखने का क्या फायदा है ? मैं चाहता हूँ कि इस बात का अभी और एक ही दफा फैसला होना चाहिए ।

श्री अध्यक्ष : यह एक complicated matter है । अगर वह अलग कमेटी बनाने पर बज़िद हों तो हम क्या कर सकते हैं ? यह तो आपस में adjustments और understanding से ही काम चलता है । (This is a complicated matter. What can we do if they persist on having a separate Committee. This problem can be solved only through mutual adjustments and understanding.)

चौधरी इन्द्र सिंह : फिर तो जिस purpose के लिए ये कमेटी बनाई जाती है वह serve हो नहीं हो सकता ।

The Committee of this House can be ignored or the Committee of the Upper House can be ignored.

श्री अध्यक्ष : ठीक है, लेकिन बात तो mutual understanding से ही बनती है । छोड़िए अब इस बात को । (That is true but things can be decided only through mutual understanding. Please leave this matter now.)

चौधरी इन्द्र सिंह : On a point of order, Sir. मैं यह पूछना चाहता हूँ कि अगर एक ही subject पर जनाब ने भी ruling दिया हो और Legislative Council के Chairman का भी ruling हो तो कौन सा ruling चलेगा ?

श्री अध्यक्ष : अपने हाउस में अपना चलेगा और उनके हाउस में उनका चलेगा । Ruling तो subordinate नहीं हो सकती, legislation हो सकती है । (This House will be governed by my ruling and Chairman's ruling will apply in that House. Legislation can be subordinate but not the rulings.)

PRESENTATION OF THE REPORT OF THE ESTIMATES COMMITTEE

Sardar Harbans Singh (A Member of the Estimates Committee): Sir, I beg to present the Report of the Estimates Committee on the Budget Estimates for the year 1960-61, in respect of—

(i) Public Works Department, Irrigation Branch ; and

(ii) Co-operative Department.

Sardar Sarup Singh : Sir, the hon. Member has not mentioned whether he has been authorised by the Committee to present the Report on its behalf.

Mr. Speaker : If the hon. Member has presented the Report without any authorisation, he will land himself to difficulties. I have, however, allowed him to present the Report.

BILL (LEAVE TO INTRODUCE)

THE PUNJAB LOCAL AUTHORITIES (AIDED SCHOOLS) AMENDMENT BILL, 1961

Minister for Education (Shri Amar Nath Vidyalankar) : Sir, I beg to move for leave to introduce the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill.

Mr. Speaker : Motion moved—

> That leave be granted to introduce the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill.

Mr. Speaker : Question is—

> That leave be granted to introduce the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill.

The leave was granted.

Minister : Sir, I introduce the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill.

PRESENTATION OF THE FINAL REPORT OF THE HINDI REGIONAL COMMITTEE ON THE PUNJAB CO-OPERATIVE SOCIETIES BILL, 1960

Chairman, Hindi Regional Committee (Shri Balwant Rai Tayal) : Sir, I beg to present the Final Report of the Hindi Regional Committee on the Punjab Co-operative Societies Bill, 1960.

PRESENTATION OF THE THIRD PRELIMINARY REPORT OF THE HINDI REGIONAL COMMITTEE ON THE PUNJAB MUNICIPAL BILL, 1960

Chairman, Hindi Regional Committee (Shri Balwant Rai Tayal) : Sir, I beg to present the Third Preliminary Report of the Hindi Regional Committee on the Punjab Municipal Bill, 1960.

EXTENSION OF TIME FOR PRESENTING THE FINAL REPORT OF THE HINDI REGIONAL COMMITTEE ON THE PUNJAB MUNICIPAL BILL, 1960

Deputy Minister for Local Government (Shri Yashwant Rai) : Sir, I beg to move that the time extended for presenting the Final Report of the Hindi Regional Committee on the Punjab Municipal Bill, 1960, be further extended up to the 31st May, 1961.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the time extended for presenting the Final Report of the Hindi Regional Committee on the Punjab Municipal Bill, 1960, be further extended upto the 31st May, 1961.

श्री अध्यक्ष : चौधरी धर्म सिंह राठी की amendment है कि मई की बजाए 30 अक्तूबर कर दिया जाए लेकिन मैं, राठी साहब, यह समझता हूँ कि 31 अगस्त ठीक रहेगी । (The amendment of Chaudhri Dharam Singh Rathi is that the date should be fixed as 30th October instead of 31st May, but (Addressing Chaudhri Dharam Singh Rathi) I feel, that 31st August, will be all right.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं, जनाब, agree करता हूँ ।

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

That in the motion moved by the Deputy Minister, for the words "31st May, 1961", the words "31st August", 1961" be substituted.

Mr. Speaker : Motion moved—

That in the motion moved by the Deputy Minister, for the words "31st May, 1961", the words "31st August, 1961" be substituted.

Deputy Minister (Shri Yashwant Rai) : I have no objection to the amendment, Sir.

Sardar Sarup Singh : Sir, too much time has already been taken by the Committee to present its Report. I think, no case has been made out for getting the time extended.

Mr. Speaker : Question is—

That in the motion moved by the Deputy Minister, for the words, "31st May, 1961", the words "31st August, 1961" be substituted.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Question is—

That the time extended for presenting the Final Report of the Hindi Regional Committee on the Punjab Municipal Bill, 1960, be further extended up to the 31st August, 1961.

The motion was carried.

THE PUNJAB LAWS (AMENDMENT) BILL, 1961

Deputy Minister for Law and Order (Shri Harbans Lal) : Sir, I beg to move—that the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

श्री अध्यक्ष : आपने क्या अगले हफ्ते बैठना है। (Do the hon. Members want to continue the Session for the next week ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, बैठना है या नहीं, यह मैं कुछ नहीं कहता लेकिन मेरी motion यह है कि जो amending Bill है यह circulate किया जाए for eliciting public opinion.

Mr. Speaker : This is too late.

चौधरी धर्म सिंह राठी : इसके अन्दर जो Section 50-B है इसमें जहां तक सज़ा का ताल्लुक है वह तो ज्यों की त्यों रख दी लेकिन जहां तक जुर्माने का सवाल है उसके अन्दर कमी की जा रही है और 300 रु० से 50 रु० जुर्माना किया जा रहा है।

(*At this stage Mr. Deputy Speaker occuyied the Chair.*)

Statement of Objects and Reasons को पढ़ें। इस से कोई ऐसी चीज़ ज़ाहर नहीं होती कि क्या कारण है कि सज़ा तीन दिन की रखें और जुर्माना 300 रुपए। इस को कोई explanation मन्त्री महोदय ने नहीं दी। मैं इन अख्तियारात के खिलाफ हूँ और गवर्नमैंट के rules बनाने के अख्तियारात का सख्त विरोध करता हूँ। जब proper time आएगा तो मैं amendment move करूँगा।

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : (ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ) ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਬਿਲ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ amendment 1878 **ਦੇ ਐਕਟ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕਲਾਜ਼ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ** 1872 **ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ** substitute **ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ** Punjab Laws Act, 1872, erstwhile **ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ** 1872 **ਦੇ ਐਕਟ ਦੇ** provisions **ਉਥੇ ਲਾਗੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਲੇਕਿਨ** Punjab Laws Amendment Act, 1878 **ਦੇ** provisions **ਉਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹ** amendment **ਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ** 1878 **ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਜ਼ਾ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਬਾਰੇ ਜੋ** provisions **ਹਨ ਉਹ** erst-while **ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲਾਗੂ ਰਹਿਣਗੇ ਲੇਕਿਨ** erstwhile **ਪੈਪਸੂ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ। ਇਸੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਇਹ** amending **ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ** 1878 **ਦੇ ਐਕਟ ਦੀ ਉਸ ਕਲਾਜ਼ ਨੂੰ** 1872 **ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ** 6 **ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ** provide **ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ** enabling provision **ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਬਿਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ** it may extend up to six months. **ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ** 300 **ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ** 50 **ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ**

[ਉਪ ਮੰਤਰੀ]

ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ contradictory ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦਲੀਲ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸੈਕਸ਼ਨ 50-B ਦੇ ਨੀਚੇ ਜੋ provision ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਟ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ penalty provide ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ enabling provision ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ rules ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਗੌਰਮਿੰਟ laws ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ law ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਮਹਿਜ਼ enabling provision ਹੈ ਕਿ the punishment can go up to six months andfifty rupees as fine. ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਦੀ default ਹੋਵੇਗੀ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਵੇਗੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ substitution ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

The motion was carried

Mr. Deputy Speaker : The House will now proceed to consider the Bill Clause by Clause.

CLAUSE 2

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In the proposed section 50-B, line 4, for "six", substitute "one".

डिप्टी स्पीकर साहिब, वज़ीर साहिब ने समझने की कोशिश नहीं की । जिस वक्त सज़ा 6 महीने की थी तो उस वक्त तीन सौ रुपया जुर्माना लगता था लेकिन अब जब कि 50 रुपए जुर्माना कर दिया है तो छः महीने की कोई justification नहीं । इस को proportionately reduce करना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker: Motion moved—

In the proposed Section 50-B line 4, for "six substitute "one"

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, 'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਿਪਟੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਹੁਣ ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਘਟਾ ਕੇ 300 ਰੁਪਏ ਤੋਂ 50 ਰੁਪਏ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖੁਦ ਤਸਲੀਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਥੇ ਇਕ ਦਮ ਐਨੀ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਜ਼ਾ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜੋ rules ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ

ਹੈ । ਦਰਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਵਕਤ ਕਿਹੜੇ rules ਲਾਗੂ ਹਨ । ਇਹ ਗੌਰਮਿੰਟ ਤਾਂ ਮਿੰਟ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੌਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ rules ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਕਿਹੜਾ rule in force ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਲੰਘਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ । ਇਹ Civil Supplies ਦੇ ਮੁਤਲੱਕ daily rules change ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿਣੀ ਪਈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਗਲਤ ਹੈ । ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ignorance of law is no excuse । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਜੋ judgement ਦਿਤੀ ਉਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਕਿ ignorance of law is excuse ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਵਕਤ ਕਿਹੜੇ rules ਲਾਗੂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ rules ਬਦਲਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ rules ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗ ਜਾਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਸ ਲਈ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੈਪਸੂ ਦੇ area ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਕੋਈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਜਾਂ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਉਥੇ ਇਹ ਜੋ ਜੁਰਮਾਨਾ ਔਰ ਸਜ਼ਾ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਔਰ ਪੈਪਸੂ ਦੋਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਘਟਾ ਦੇਣ ਔਰ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਮੀਮ ਦਿਤੀ ਹੈ ਇਹ ਉਸ ਤਰਮੀਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਣ । ਡਿਪਟੀ ਮਿਨਿਸਟਰ ਖ਼ੁਦ ਪੈਪਸੂ ਦੇ area ਨੂੰ belong ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੈਪਸੂ ਲਈ ਐਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਰਖਣ ਔਰ ਇਸ amendment ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਣ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In the proposed section 50-B, line 4, for "six", substitute "one".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 2 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSES 3, 1 AND TITLE

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 3, 1 and Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Deputy Minister : Sir, I beg to move—

That the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Laws (Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

The motion was carried.

THE SOCIETIES REGISTRATION (PUNJAB AMENDMENT) BILL, 1961

Deputy Minister for Law and Order (Shri Harbans Lal) : Sir, I beg to move—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं ने एक motion का नोटिस दिया है कि इस बिल को राये आमा के लिये circulate किया जाये ।

Mr. Deputy Speaker : There is no such motion. It has been disallowed.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं इस बिल की consideration motion पर ही तकरीर करूंगा । एक तरफ तो सरकार कहती है कि हम लोगों की मदद करना चाहते हैं और टैक्सों को बढ़ाना नहीं चाहते—खास तौर पर वह tax जो गरीब लोगों पर पड़ते हों । अब वज़ीर साहिब यह बिल ले आये हैं जो सही मायनों में taxation bill है । जिस आदमी ने certified copies हासिल करनी हों या Registrar के दफ्तर से, जहां societies register होती हैं, किसी memorandum की copy लेनी हो तो दो आने की बजाए चार आने देने पड़ेंगे । इस का नतीजा यह होता है कि जनता पर टैक्स का बोझ बढ़ता है । जब Finance Minister साहिब ने बजट पेश किया था तो उन्हें कहना चाहिये था कि हम फीस बढ़ा रहे हैं । चुप्के से फीस बढ़ा लेते हैं और लोगों को इस का पता नहीं लगता । पिछले दिनों registration fee 3 रुपये से बढ़ा कर 13 रुपये कर दी थी । मैं अकेला मैम्बर था जिस ने इस की पुरज़ोर मुखालफत की थी । अब ऐसे तरीके से यह बिल लाया जा रहा है जिस का मकसद फीस में इज़ादगी करना है । और यह दो आने से चार आने की जा रही है । यह money bill है । इसे Legislative Council में पेश नहीं किया जाना चाहिए था । मैं समझता हूं कि इसे वहां पेश कर के एक गलत procedure adopt किया गया है । इस में लिखा है कि—

Certified that the above Bill was passed by the Punjab Legislative Council on the 6th March, 1961.

असैम्बली के rules के मुताबिक कोई Money Bill जिस का ताल्लुक finance से हो या जिस की रू से फीस या टैक्स बढ़ता हो वह Council में पेश नहीं किया जा सकता। इस बिल के बारे में जो procedure adopt किया गया है वह कानून और कायदे के खिलाफ है। यह बिल अगर पास भी हो जाये तो इसे लागू नहीं किया जा सकता। अगर यह Bill हाई कोर्ट में गया तो वह कहेंगे कि ग़लत procedure adopt किया गया है। इसलिये मैं अर्ज़ करूँगा कि गवर्नमैण्ट ने जो तरीका अख्तियार किया है वह सरासर ग़लत और illegal है। उन्होंने इस बिल के ज़रिए टैक्स लगाने की कोशिश की है। इस के बावजूद कहा यह जाता है कि यह तो innocent बिल है। यह जो टैक्स में इज़ादगी की गई है इस का बोझ गरीब आदमियों पर पड़ेगा। गवर्नमैण्ट उन के साथ बहुत ज़्यादती कर रही है। इन हालात में मैं वज़ीर साहिब से अर्ज़ करूँगा कि वह फीस में बढ़ोत्री न करें और कम से कम procedure तो ठीक अख्तियार करें। इस बिल को पहिले इस हाउस में introduce करें और विचार करने के बाद इसे Upper House में भेजा जाए। मैं इस stage पर इस बिल की पुरज़ोर मुखालफत करता हूँ और गवर्नमैण्ट से अर्ज़ करूँगा कि अगर उसे किसी बात की खुद लाइल्मी हो तो दूसरों से सलाह ले लिया करें।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir, ਮੇਰਾ point of order ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ money ਬਿਲ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ discuss ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ Council ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਔਰ ਉਥੇ ਇਸ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ discussion ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਗਲਤ procedure adopt ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ? ਇਹ ਬਿਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ money ਬਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਅਗਰ ਆਪ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੋ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਦਸ ਦੇਵਾਂ ਜਾਂ ਕਹੋ ਤਾਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦਸ ਦੇਵਾਂ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਅਗੇ ਵੀ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਿਲ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। Government ਨੇ ਇਹ assurance ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਫਾ ਇਹ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਗੇ ਨੂੰ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

श्री उपाध्यक्ष : अभी तो डिप्टी मिनिस्टर साहिब ने बताया ही नहीं यह Bill है क्या, आप ने इस पर बहस भी शुरु कर दी। (The hon. Deputy Minister has not yet delivered his introductory speech about the Bill, but the hon. Member has started discussion on the Bill.)

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਜਨਾਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਦਾ main purpose ਇਹ ਹੈ ਕਿ Societies Registration Act, 1860, ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ documents ਦੀਆਂ copies ਕਿਸੇ ਨੇ ਲੈਣੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ charges ਬਜਾਏ ਦੋ ਆਨੇ ਦੇ 25 ਨਵੇਂ ਪੈਸੇ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Societies Registration Act, 1860 ਦੇ ਅਧੀਨ copies ਦੀ ਫੀਸ ਹੈ। ਇਕ hon. Member ਨੇ Constitution ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ Clause ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ Money Bill ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ Article 207 and Article 109 ਵਿਚ clearly ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ Money Bill ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ 'No fee is charged for the service rendered.' ਇਹ ਇਥੇ ਬਿਲਕੁਲ clear ਤੌਰ ਤੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ Money Bill ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਪਹਿਲਾਂ L. R. ਤੋਂ examine ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ, Department ਵਲੋਂ examine ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ Constitution ਦੇ article ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ Money Bill ਨਹੀਂ ਹੈ।

श्री उपाध्यक्ष : आप इसकी Statement of Objects and Reasons को पढ़ें। इस में साफ तौर पर लिखा हुआ है कि कापी वगैरा करने का खर्चा बढ़ गया है इसलिए यह बिल लाना पड़ा है ताकि उस खर्चे को meet किया जा सके। (He should go through the Statement of Objects and Reasons of this Bill. It has been expressly explained therein that this Bill has been brought to meet the increase of expenses of copying etc.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मेरे फाज़िल दोस्त ने विधान के Article 207 और 109 का हवाला दिया है। मैं अर्ज़ करता हूँ कि जहां तक fees का ताल्लुक है यह फीस for rendering services नहीं ली जाती। यह उन documents की कापियां देने के लिए है। यह चीज़ नहीं है कि सर्विस ज्यादा हो गई है और उस के लिए पैसे बढ़ाए जा रहे हैं। इसलिए मैं अर्ज़ करता हूँ कि यह Money Bill है।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ 'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰਾ ਇਸ ਬਿਲ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Money Bill ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਕ new tax ਵੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਨਵਾਂ Tax ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਇਕ ਸੌ ਲਫਜ਼ copy ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਦੋ ਆਨੇ ਲਗਦੇ ਸੀ ਹੁਣ ਚਾਰ ਆਨੇ ਲਗਣਗੇ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ Taxes ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਬਜਟ ਵਿਚ ਵੀ ਆਮਦਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਜਟ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ Taxes ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਿਖਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ indirect ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਦਸਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਤਨੀ ਆਮਦਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਆਮਦਨੀ ਨਹੀਂ ਵਧੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 2 ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ Copying fee 4 ਆਨੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ? Department ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਔਰ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਫਿਰ unnecessary ਵਕਤ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਕਿਸੇ ਬਿਲ ਨੂੰ

ਕਿਸੇ basis ਤੇ ਹੀ ਲਿਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ facts and figures ਦਾ ਵੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ Money Bill ਨਹੀਂ ਪਰ 'service rendered' ਵਿਚ money ਦੁਗਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਲ ਆਇਆ ਹੈ ਪਹਿਲਾਂ charges ਕੀ ਸਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕੀ ਹਨ।

श्री उपाध्यक्ष : क्या आप Speech कर रहे हैं या point of order का जवाब दे रहे हैं ? (Is the hon. Member making a speech or speaking on a point of order?)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਉਸ point of order ਦੀ clarification ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜੀ। Point of order ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਇਹ Money Bill ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ aims and objects ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਦੂਸਰਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ..

श्री उपाध्यक्ष : आप आर्टिकल 207 की सब क्लाज़ 2 को पढ़ें। इसमें लिखा है : (He should please go through sub-Section (2) of Article 207. It provides—

"A Bill or amendment shall not be deemed to make provision for any of the matters aforesaid by reason only that it provides for the imposition of fines or other pecuniary penalties or for the demand or payment of fees for licences or fees for services rendered or by reason that it provides for the imposition, abolition, remission, alteration or regulation of any tax by any local authority or body for local purposes".

इस से पोज़ीशन साफ हो जाती है। यह copying के वास्ते ही है। इस लिए यह मनी बिल नहीं है। (It clears the position. This is for copying. It is, therefore, not a Money Bill).

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹ ਸ਼ੰਕਰ) ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਹਾਡੇ Ruling ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ ਕਈ ਹੋਰ ਵਜੂਹਾਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ support ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਚੌਧਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਤਫਿਕ ਹਾਂ। ਜਨਾਬ ਦੇ ruling ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'for the expenses of the Staff and Contingencies.' ਜਦੋਂ ਇਹ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ staff ਦੇ ਖਰਚ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 2-4 ਸਾਲ ਨੂੰ ਇਹੋ ਦਲੀਲ ਫੇਰ repeat ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਫੀਸ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਦੂਸਰੀ ਗਲ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਦੇ ਤਾਂ ਵੇਖ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ Tax ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ policy ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ indirect ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਠੋਸਦੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ। ਪੰਡਤ ਮੋਹਨ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ taxes ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਕ ਗਲ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਆਮਦਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉਤਨਾ Tax ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਨਹੀਂ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ tax ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਬੜੇ ਦੁਖੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਵਜ਼ਾਰਤ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਨਸਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦੁਖੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨਾਲ tax ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ignore ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜਦੋਂ copying charges 2 ਆਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 4 ਆਨੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਣਾ ਹੈ ? ਉਹ administration ਤੇ ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਤਨੇ taxes already ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਦਬਾ ਦਬ ਸੁਟੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਬੋਝ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਰ taxes ਵਧਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ? ਕੀ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਲੋਕ taxes ਦੇ ਖਿਲਾਫ demonstrations ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ? ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਅਜੇ ਤਕ

11.00. am.

ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੋਕ ਟੈਕਸਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਤੋਂ ਕਿਤਨੇ ਤੰਗ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਅਜੇ ਵੀ ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਹ ਕਹਿਣ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਦੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਦਸਣਾ ਵੀ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਬਸ, ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਕਲਾਂ ਕਿਹੜੇ ਲੋਕ ਲੈਣਗੇ । ਜਨਾਬ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ

aggrieved ਪਾਰਟੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਕਾਪੀਆਂ ਲਏਗੀ ਤਾਕਿ ਜਿਹੜਾ ਗੋਲਮਾਲ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰ ਸਕੇ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਜਾਏਗਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਅਯਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਪੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕਾਪੀਆਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੈਣੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ ਔਰ ਜਿਹੜੀ ਪਾਰਟੀ in power ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸਭ ਕੁਝ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੀ aggrieved party ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਗੜਬੜ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ ਨੂੰ expose ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਫਤ ਜਾ ਕੇ ਕਾਪੀਆਂ ਲੈ ਸਕਣ ਔਰ ਸਾਰਾ ਰੀਕਾਰਡ ਵਗੈਰਾ ਦੇਖ ਸਕਣ । ਲੇਕਿਨ ਸਾਡੀ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਨੇ ਉਲਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਟੈਕਸ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਮਗਰ ਫੀਸ ਦੇ ਕੇ ਕਾਪੀਆਂ ਲਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਕਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਇਕਠੀ ਹੋਣੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਪੀਆਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਲੈਣੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੈਣੀਆਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ affect ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹੈ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਧਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

डाकटर परमा नन्द (पानीपत) : इन्होंने statement of objects and reasons में कहा है कि मंहगाई की वजह से हाईकोर्ट ने फीस दो आने से 25 नए पैसे कर दी है । इस लिए इन पर भी ज्यादा फीस होनी चाहिए । मैं समझता हूं कि यह ग़रीब लोगों के साथ ज्यादती है । अमीर लोग तो नोट भी कर लेते हैं, certificate भी ले लेते हैं लेकिन ग़रीब लोगों के ऊपर जुलम है जिन की कमर पहले ही टूट रही है । सरकार ने अगर revenue बढ़ाना है तो इसके और भी ढंग हैं । डिप्टी स्पीकर साहिब, मैंने कहा था कि अगर आज lockers पर कबज़ा कर लें तो आप को पता चलेगा कि वहां पर कितने नोट पड़े हुए हैं और आप को मौजूदा फीस लगाने की ज़रूरत ही नहीं । इस लिए यह फीस न बढ़ाई जाए ।

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਨਾਬ ਨੇ ਇਹ ਰੂਲਿੰਗ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Money Bill ਨਹੀਂ ਮਗਰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਗੇ ਰਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ anti-tax demonstrations ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਟੈਕਸ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ Amending Bill ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦਾ ਟੈਕਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲੁਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਟੈਕਸ ਲੈ ਕੇ ਡੀਵੈਲਪਮੈਂਟ ਬੇਸ਼ਕ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਮਗਰ ਟੈਕਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ service render ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਕੇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੀ ਏਜੰਸੀ documents ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦੇਵੇਗੀ । ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਵਕਤ ਲਗਣਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਗਰ ਉਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਦੇ ਵਿਚ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕੋਈ ਫੀਸ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ service render ਕਰਨੀ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਦੀ ਫੀਸ ਲੈਣੀ ਹੈ ।

ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਜੋ service render ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਜੋ staff ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਹੋਰ contingencies ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਤਨਾ ਖ਼ਰਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਕੀ ਉਹ ਪੂਰਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵਕਤ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਜ਼ੇਰੇ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਜੋ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਫੀਸ ਚਾਰਜ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਲੇਕਿਨ ਜ਼ੇਰੇ ਬਹਿਸ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਆਇਆ ਉਹ charges ਘਟ ਹਨ ਜਾਂ ਵਧ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਦੋ ਆਨੇ 100 ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਪਿਛੇ ਫੀਸ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਅਜ ਤੋਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ 1860 ਵਿਚ ਮੁਕਰਰ ਹੋਈ ਸੀ । ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸੌ ਸਾਲ ਵਿਚ ਕਿਤਨੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ । ਜੋ staff copy ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਨਖ਼ਾਹਾਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਹਨ । ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਿਤਨੀ ਵਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ contingencies ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਸੌ

[ਉਪ-ਮੰਤਰੀ]
ਸਾਲ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਫਰਕ ਪਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਜਾਹ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਐਨਾ ਖਰਚ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ copying ਫੀਸ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ । ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਟੈਕਸ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਹ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਜੋ service ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਫੀਸ ਹੈ । ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਫੀਸ ਦੋ ਆਨੇ ਤੋਂ ਚਾਰ ਆਨੇ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਇਹ ਟੈਕਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਸਿਰਫ legislature ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ । ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਜੋ ਫੀਸ ਦੀ enhancement ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ rules ਬਣਾਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ enhancement ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ income ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਬਲਕਿ copying department ਦਾ ਜੋ ਖ਼ਰਚ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਟੈਕਸ ਬਹੁਤ ਲਗਾ ਦਿਤੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ demonstrations ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ demonstrations ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵੀ demonstration ਕਰਵਾਈ ਹੈ । ਚਾਰ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਟੈਕਸ ਆਏ ਸਾਲ ਲਗਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਅਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਟੈਕਸਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ demonstrations ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ । ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ elections ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਗਏ ਹਨ ਇਸ ਲਈ election propaganda ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਵੱਜੁਹ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ destructive ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ crisis ਅਜਿਹਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ discredit ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਲੇਕਿਨ ਜੋ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਪਰਾਪੇਗੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਛੁਪ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । (ਘੰਟੀ) ਤੋਂ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਤਾਂ copying ਫੀਸ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਸ service ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਸੂਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ documents ਦੀਆਂ copies supply ਕਰਨ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਉਸ copying ਦੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill as passed by the Punjab Legislative Council be taken into consideration.

The motion was carried,

Mr. Deputy Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill Clause by Clause.

SUB-CLAUSE (2) OF CLAUSE 1

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That sub-clause (2) of Clause 1 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 2

Mr. Deputy Speaker : Now Clause 2 is before the House.

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In line 2, *for* "twenty-five", *substitute* "twelve".

जनाब, मेरी amendment यह है कि यह जो 25 नए पैसे फीस की जा रही है इसकी जगह 12 नए पैसे ही होना चाहिए । हमारे वज़ीर साहब ने यह तो कहा कि सर्विसिज़ का खर्च बढ़ गया है लेकिन यह नहीं बताया कि कितना खर्च बढ़ गया है । जनाब, मैं चैलेंज करता हूँ कि जहां तक सोसाइटीज़ के रजिस्ट्रार के दफ्तर का ताल्लुक है, उनके स्टाफ को तनखाहें नहीं बढ़ी ; वह ज्यों की क्यों है । अगर नहीं हैं, ज्यादा हैं, तो यह बतलाएं । अगर नहीं बढ़ाई गईं तो खर्च कहां बढ़ गया । इन्होंने यह दलील दी कि चूंकि हाई कोर्ट ने फीस बढ़ा दी, इसलिए ये बढ़ा रहे हैं । यह कोई दलील नहीं है । जनाब, बात बड़ी हैरानी की है कि यह बुरी बात तो मान लेते हैं लेकिन अच्छी नहीं मानते ।

श्री उपाध्यक्ष: आप repeat न करें । (There should be no repetition.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मैंने यह बिल 10 दफा पढ़ा है . . .

श्री उपाध्यक्ष : क्या इस लिए यह ज़रूरी है कि एक बात को 10 दफा कहा जाए (हंसी) (Is it, then, necessary that every point be repeated ten times. (*laughter*)

चौधरी धर्म सिंह राठी : : जनाब, यहां वज़ीर साहिब ने यह कहा था कि टैक्स वह होता है जो development पर खर्च होता है । यह कोई logic नहीं । जनाब, यह वह तो कह सकते हैं कि यह फाइनैंशल बिल नहीं है लेकिन यह कहना कि लोगों पर खर्च कोई नहीं पड़ रहा है यह ज्यादती है । अगर फीस बढ़ती है तो इसका असर तो गरीब आदमियों पर ही पड़ेगा और तमाम union और trade unions or societies इसी ऐक्ट के तहत register होती हैं ।......

मैं अर्ज़ करूंगा कि यह कानून गरीब आदमियों पर लागू होगा । जब किसी tax के खिलाफ agitation होती है तो यह कह देते हैं कि पंजाब में टैक्स के खिलाफ कोई agitation नहीं हुई ।

Mr. Deputy Speaker : No reference to agitation please.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मेरे फाज़िल दोस्त ने यह बात कही कि election purpose के लिए टैक्सों के खिलाफ़ propaganda किया जा रहा है । यह बात

[चौधरी धर्म सिंह राठी]
हरगिज़ नहीं, बल्कि लोग टैक्सों के बोझ से बिल्कुल तंग आ चुके हैं। आये दिन कोई न कोई टैक्स बढ़ा दिया जाता है और उस के लिये यही वजह बयान की जाती है कि गवर्नमैण्ट का खर्च बढ़ गया है इस लिए इस बिल को पास होने दो। हाउस के मैम्बर साहिबान को confidence में नहीं लिया जाता और अपनी brute majority के बल बोते पर हर एक कानून पास करवाने की कोशिश की जाती है। यह brute majority का दबाव हमेशा इस तरह से नहीं चलेगा। यह बात जल्दी खत्म होने वाली है। अगर मेरे दोस्तों ने फीस बढ़ाने का वतीरा इसी तरह से रखा तो अगली बार वे यहां बिराजमान नहीं होंगे। मैं गवर्नमैण्ट से दरखास्त करूँगा कि वह मेरी amendment को मान ले वरना बाद में इन्हें पछताना पड़ेगा।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—
In line 2, *for* "twenty-five", *substitute* "twelve".

चौधरी इन्दर सिंह (जींद जनरल) : जनाब, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इस बिल की मुखालफत करने के लिए खड़ा हुआ हूँ। इगराज़ो मकासद के statement में बताया गया है कि 100 साल हुए उन documents की जो रजिस्टरी-शुदा हों, नक्लें लेने के लिये दो आने फीस मुकर्रर की थी। अब चूंकि खर्च बढ़ गया है और ऐसी contingency arise हो गई है यह फीस दो आने की बजाए चार आने कर दी जाए। यह बड़ी अजीब सी बात है। Registration का काम बहुत बढ़ गया है और आज कल रजिस्ट्रियों की तादाद में इतना इज़ाफा हो गया है जिस का कोई हिसाब नहीं।

Deputy Minister : It is Registration of Societies Bill. ज़मीनों की रजिस्टरी का बिल नहीं।

चौधरी इन्दर सिंह : पिछले दिनों सरकार ने stamp duty बढ़ा दी जिस का नतीजा यह हुआ कि लोगों में परेशानी फैल गई। अब यह फीस बढ़ा रहे हैं, दो आने से चार आने कर रहे हैं। इस से और ज्यादा परेशानी फैलेगी। हमारी सरकार को यह आदत हो गई है कि दुनियां भर के बुरे कामों का ज़िम्मा अपने ऊपर ले लिया है। इन्हें कितनी भी अच्छी तजवीज़ें दी जाएं वे चिकने घड़े की तरह उन पर असर अंदाज़ नहीं होतीं। अगर चिकनाहट की यही हालत रही तो यह चिकनाहट उन्हें महंगी पड़ेगी। इस चिकनाहट की वजह से उन के बक्सों में वोटें भी नहीं ठहर सकेंगी। टैक्सों के बोझ से लोगों के जज़बात saturation point पर आ चुके हैं और जब वे नाराजगी का मुज़ाहरा करते हैं तो उन पर लाठी और गोली चलाई जाती है। जब सरकार ऐसे कानूनों द्वारा टैक्स लगाती है तो कुदरती बात है कि इस तरह की कार्रवाई से लोगों पर बुरा reaction हो। Democratic Government का तो यह मतलब होता है कि वह लोगों की ख्वाहिशात के मुताबिक चले लेकिन यह सरकार तो उन की ख्वाहिशों को कुचलने वाली है। मैं सरकार से दरखास्त करूँगा कि ऐसे बिल मत पास करो जिस से जनता पर बोझ पड़े बल्कि इस वक्त ज़रूरत इस बात की है

कि जनता का बोझ हलका किया जाए । हालात जब इन्तहा तक पहुँच गये हों तो उन्हें relief मिलना चाहिये बजाए इस के कि फीस दो आने की बजाए चार आने कर दी जाए, यानी 100 गुना बढ़ाई जाए । किसी democratic country में इस तरह से टैक्स नहीं बढ़ाये जाते । वे limit के अन्दर रहते हैं ताकि लोगों पर बोझ न पड़े । फीस का ज्यादा करना इंतहाई ज्यादती है । इस क्लाज़ को पास नहीं करना चाहिए ।

श्री राम प्यारा (करनाल) : इस फीस को दो आने से बढ़ा कर चार आने कर देने से इतना फर्क नहीं पड़ेगा अलबत्ता गवर्नमैण्ट ने इस बिल को ला कर तसलीम कर लिया है कि जहां खर्च पूरा न होता हो तो किसी न किसी source से रुपया वसूल करने की कोशिश करनी चाहिये । इस legislation के ज़रिये मैं गवर्नमैण्ट का ध्यान उन गरीब लोगों की तरफ दिलाना चाहता हूँ जो बार बार गवर्नमैण्ट के पास फरयाद कर रहे हैं कि गुजारा नहीं होता । वे बेचारे रात को पेट पर पट्टी बांध कर सोते हैं क्योंकि उन के पास खाने के लिये कुछ नहीं होता । गवर्नमैण्ट को चाहिये कि वह ऐसे ज़राये तलाश करे जहां से रुपया आसानी के साथ इकट्ठा हो सके । मिसाल के तौर पर अगर सरकार cinema के licence के लिये 10,000 रुपये की फीस मुकरर्र कर दे तो गवर्नमैण्ट की आमदनी में काफी से ज्यादा इज़ाफा हो सकता है । मैं अर्ज़ करूँगा कि गवर्नमैण्ट को इस तरीके से सोचना चाहिये कि पैसे की वसूली गरीबों से न हो बल्कि उन से की जाए जो आसानी के साथ दे सकते हैं ।

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ) ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੇ ਵੀ hon. Members ਇਸ Bill ਦੀ 2nd stage ਤੇ discussion ਉਤੇ ਬੋਲੇ ਹਨ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਅਤੇ constructive point ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਗਲ ਰਾਠੀ ਜੀ ਨੇ ਕਹੀ । ਉਹ ਇਹ ਕਹੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ 10 ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਗੱਲ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ charges ਦੋ ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ 4 ਆਨੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਅਗਰ ਐਨੀ ਕੁ ਗਲ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 10 ਵਾਰੀ ਬਿਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਪਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਯਾ ਉਹ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਮਝ ਕੁਝ ਐਸੀ blunt ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ 10 ਦਫਾ ਬਿਲ ਪੜ੍ਹਣਾ ਪਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ already ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਇਹ ਬਿਲ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 2, *for* "twenty-five", *substitute* "twelve".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 2 stand part of the Bill.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Deputy Speaker said, "I think the Ayes have it". This opinion was challenged and division was claimed. ' Mr. Deputy Speaker after calling upon those Members who were for "Ayes' and those who were for "No", respectively, to rise in their places and on acount having been taken, declared that the motion was carried.

The motion was carried.

SUB-CLAUSE (1) OF CLAUSE 1 AND TITLE

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That sub-clause (1) of Clause 1 and Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Deputy Minister for Law and Order (Shri Harbans Lal) : Sir, I beg to move—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

डाक्टर बलदेव प्रकाश (अमृतसर शहर–पूर्व) : डिप्टी स्पीकर साहिब, यह जो बिल इस वक्त हाउस के सामने है मैं इसका विरोध करने के लिए खड़ा हुआ हूँ । इस बिल की Statement of Objects and Reasons में बताया गया है कि काम ज्यादा बढ़ गया है और काम बढ़ जाने की वजह से copying वगैरा पर ज्यादा खर्चा करना पड़ता है इसलिए यह फीस दो आने फी सौ लफ़्ज़ों के लिए जो पहले लिए जाते थे उन की जगह चार आने यानी 25 नए पैसे लिए जाएंगे । अगर इसी बात को मान लिया जाए कि काम बढ़ गया है और ज्यादा लोग कापियां मांगने के लिए आते हैं तो ज़ाहिर है कि दो आने के हिसाब से भी गवर्नमैण्ट की आमदनी पहले से बहुत ज्यादा हो गई होगी । अगर पहले एक दिन में 10 आदमी कापियां मांगने के लिए आते थे तो उन की तादाद अगर एक हज़ार हो गई है तो इस का साफ मतलब यह है कि अगर पहले 10,000 लफ़्ज़ों पर 200 आने सरकार के खज़ाने में आते थे तो अब सौ गुना ज्यादा काम हो जाने से उसी हिसाब से आमदनी में भी इतना ही अज़ाफ़ा हुआ होगा । लेकिन यह एक मानी हुई बात है कि इस पर खर्च उतना नहीं बढ़ सकता । यह economics का एक रूल है कि जिस मात्रा में quantity बढ़ती है उस मात्रा से खर्च उतना नहीं बढ़ता है । लेकिन हमारी सरकार ने यह बहाना बना कर कि चूंकि काम बहुत बढ़ गया है, कापियां लेने वाले बहुत आते हैं इस लिए अब दो आने फी सौ लफ्ज़ों की जगह पर चार आने फी सौ लफ्ज़ कर दिये जाएं । मैं कहता हूं कि कोई वजह नहीं कि काम ज्यादा आने है, आमदन ज्यादा होने से सरकार का खर्च पूरा न हो । इस हिसाब से अगर लोगों को पहले दो चार सफों की कापी के लिए 10 रूपए देने पड़ते थे तो अब 20 रुपए देने पड़ेंगे, अगर पहले 20 रुपये देते थे तो अब 40 रुपए देने पड़ेंगे । दो आने लिख देने से ही बिल innocent नहीं बन जाता । आप देखें कि इसका असर क्या और किस पर पड़ता है । जब इसकी पूरी details के अन्दर जाते हैं तो पता चलता है कि जनता पर एक तरफ से और दुगना बोझ डाला जा रहा है । डिप्टी स्पीकर साहिब, हमारी सरकार की यह आदत हो गई है कि जिस तरीके से भी हो, जिस साधन से भी हो जनता का खून निचोड़ा

जाए । अलग अलग नाम लेकर खून चूसने की कोशिश की जाती है । फिर कहते हैं कि यह कोई टैक्स का बिल नहीं, यह तो एक innocent सा बिल है । आप लफज़ी बातों में न पड़ें या यह न देखें कि यह Money Bill है या नहीं बल्कि ज़रूरत तो इस बात को देखने की है कि इस का असर क्या होता है । कोई भी आदमी जो कानून न भी जानता हो यही कहेगा कि जनता के ऊपर इस दिशा में भी टैक्स या फीस की रक्म को दुगना किया जा रहा है । इसी हाउस में आप ने लाउड स्पीकर पर फीस बढ़ाई । पहले चार आने थी, फिर सवा रुपया की गई और पिछली बार उसे चार गुना बढ़ाया गया । सवा रुपया की बजाय पांच रुपए किया गया । एक वक्त पर लाउड स्पीकर चलाने के लिए पांच रुपए सरकार को देने पड़ेंगे । जब उस वक्त एतराज़ किया तो यही बात कही गई कि टैक्स तो नहीं, यह तो servicing के लिए फीस ही बढ़ाई जा रही है । टैक्स का सवाल पैदा नहीं होता । रुपया लेने का सवाल पैदा होता है कि किस तरीके से यह सरकार गरीब जनता से रुपया बटोरे जा रही है । पहले Property Tax लगता था, फिर मरला टैक्स लगा दिया । जब एतराज़ किया गया तो कहने लगे कि यह टैक्स नहीं बल्कि revenue है । इस लिए इन सभी बातों से साफ ज़ाहिर होता है कि सरकार किस नीति का पालन कर रही है । आप देखें कि इन चीज़ों से लोगों पर बोझ पढ़ता है या नहीं । अगर बोझ पड़ता है तो फिर उसके नतीजों से आप छुटकारा नहीं पा सकते । अगर आप एक cause पैदा करते हैं तो उसका effect लाज़मी तौर पर होगा । उसको आप रोक नहीं सकते । जिस तरीके से यह सरकार चल रही है और जिस तरह से यह economic planning कर रही है उस का एक result यह हुआ है कि जनता के ऊपर आज टैक्सों का बोझ इतना लद चुका है कि उसका असर कीमतों पर बुरी तरह से पड़ रहा है । Price line इतनी बढ़ चुकी है कि आप हर रोज़ देखते हैं किस तरीका से लोगों के अन्दर असन्तोष आ गया है । Frustration इतनी हो रही है कि जगह जगह पर agitations होती हैं, सरकार उन से बच नहीं सकती । जहां frustration होगी, जहां जनता के अन्दर असन्तोष होगा वहां agitations भी होंगी, demonstrations भी होंगी और अगर जनता के अन्दर दुःख और असन्तोष बढ़ने पर हमारे चीफ मिनिस्टर साहिब यह कहें कि मैं शीरीनी बांटूंगा, मिठाई बांटूंगा तो मैं समझता हूँ कि इस से बढ़ कर लज्जा की बात सूबे के लिए और हो नहीं सकती ।

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं एक बात कहना चाहता हूँ, वह यह है कि Government represents certain moral and ethical values. सरकार का मतलब यह नहीं कि लाइसेंस बांटना, परमिट बांटना, बल्कि सरकार तो लोगों की भावनाओं को represent करती है और सरकार का कुछ moral होता है, लेकिन यह सरकार सिर्फ बहाना बना कर टैक्स बढ़ाती चली जा रही है । हमारे मिनिस्टर साहिब यह कहते हैं कि यह तो टैक्स है ही नहीं । क्या morally इनको यह जवाब देना चाहिए ? कितने शर्म की बात है ! यह कहते हैं कि यह तो revenue है । क्या इस तरह कहने से यह टैक्स नहीं रहेगा ? वह टैक्स रहेगा और लोगों से

[डाक्टर बलदेव प्रकाश]

realise किया जाएगा। एक बार Central Government employees ने कहा कि हम strike करना चाहते हैं लेकिन किसी ने उनके साथ sympathy नहीं की मगर आज यह सरकार ऐसे हालात पैदा कर रही है कि हर वर्ग मजबूर होगा कि वह ऐजीटेशन करे और यकीन रखिए कि जब यह हालत होगी तो सरकार उसकी लपेट से बच नहीं सकेगी।

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਰਾਏਕੋਟ ਰੀਜ਼ਰਵਡ): ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਿਲ ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਜਿਤਨੀ ਟੈਕਸੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪਾਲੀਸੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਭਈ ਅਜ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਫੀਸਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਟੈਕਸ ਲਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਅਜ ਜਦੋਂ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਭਾ ਵਧੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ ਜੇਕਰ ਨਕਲਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਫੀਸ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : On a point of order, Sir. ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਭਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਹੈ ?

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਸਾਫ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਭਈ ਲਫ਼ਜ਼ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਫੂਸ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗਲਤ ਹੀ ਸਮਝ ਆਉਣੀ ਸੀ।

Mr. Deputy Speaker : Please withdraw your words.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੇਟਸ ਨੂੰ revise ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ irrelevant ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਇਸ ਬਿਲ ਰਾਹੀਂ copying fee ਦੋ ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿਰਫ ਚਾਰ ਆਨੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਇਲੈਕਸ਼ਨ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਏਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਜਦੋਂ ਬਾਹਿਰ ਜਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਣ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਜਨਤਾ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਪਾਲੀਸੀ ਹੈ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜ ਸਾਨੂੰ ਜਨਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਚੁਣ ਕੇ ਏਥੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡਾ ਇਹ ਫਰਜ਼

ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਚੰਗਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਮੰਦਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖੀਏ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾੜੀਆਂ ਹੀ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਆਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਕਹਿਣ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਇਕ ਵੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਚਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਅਜ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜਿਤਨੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ, ਚਾਹੇ ਜਨ ਸੰਘੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਜਾਹ ਕਰਕੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੇ ਵਿਚ general decline ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

Mr. Deputy Speaker : The hon. Member is irrelevant. He should speak on the Bill and not on 'Democracy'.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੂਸਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋ ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚਾਰ ਆਨੇ ਜਿਹੜੀ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਹੈ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜਾ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਖਰਚ ਹੈ ਉਹ ਵੀ comparatively ਵਧਿਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਅਜ ਸਰਕਾਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੇ ਖਰਚੇ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ retrenchment ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

Mr. Deputy Speaker : There should be no repetition of the arguments advanced by other hon. Members. This will be a sheer waste of time of the House. The hon. Member should reply in his own way.

ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਜਦੋਂ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਫਿਰ inflation ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰ ਸਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ theory ਰਖ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕੀ ਹਨ। ਆਇਆ ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਧਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਰੱਕਿਆਤੀ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਘਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੇ ਤਾਂ ਇਹ ਪੈਸਾ ਕਿਥੋਂ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ criticism ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਇਥੇ ਮੁਤਜ਼ਾਦ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਕੂਲਾਂ

[ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਖਰਚ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਅਤੇ taxes ਨਹੀਂ ਲਗਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਹ ਕੋਈ constructive criticism ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

श्री मुनी लाल कामरेड (शिमला) : मैं इस बिल की मुखालफत करने के लिए खड़ा हुआ हूँ। इस हाउस में अपने ख्यालात का इज़हार करते हुए हर एक आदमी ने टैक्सों की मुखालफत की है। मैं यह समझता हूँ कि हमारी developing economy में टैक्सों का बोझ अवाम पर बढ़ाता जा रहा है और ज़िन्दगी का कोई शोबा नहीं रहा जिसमें सरकार ने टैक्स नहीं बढ़ाए। जो मुज़ाहरा यहां पर हुआ मैं उस की details में नहीं जाना चाहता लेकिन एक बात कहना चाहता हूँ कि जब Treasury Benches को एक बात कही जाती है कि लोगों के अन्दर बेचैनी है .....

Mr. Deputy Speaker : The demonstration has nothing to do with this fee.

श्री मुनी लाल कामरेड : डिप्टी स्पीकर साहब, मैं इस बात को छोड़ते हुए यह अर्ज़ करता हूँ कि इस increase से सरकारी खज़ाना में बहुत ज्यादा आमदन होने वाली नहीं। इन्हों ने यह दलील पेश कर दी है कि 100 बरस पहले भी यही rates थे। मैं मानता हुं कि कागज़ की कीमत बढी है लेकिन लोग यह कहते हैं कि बड़ी आमदनी के ज़रायों पर टैकस लगाना चाहिए। दो आने से चार आने करने से सरकार को ज्यादा आमदनी नहीं होती। इस से जनता में बेचैनी बढ़ेगी।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਊਨਾ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਫੀਸ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲਾਲ ਮਿਰਚ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸ ਭਰੀ ਰਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸਦੀ ਸਿਫਤ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਹਾਸਾ)। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲਾਲ ਮਿਰਚ ਦਾ ਨਾਮ ਰਸ ਭਰੀ ਵੀ ਰਖ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਲਾਲ ਮਿਰਚ ਆਪਣੀ ਕੁੜੱਤਣ ਨਹੀਂ ਛਡ ਸਕਦੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ੨ ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚਾਰ ਆਨੇ ਲੈਣੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਕਟਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਬੋਝ ਹੈ, ਸਰਦਾਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕੁਝ ਸਜਨ ਦਾਅਵਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ dialectical materialism ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਇਕ nodal point ਐਸਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤਿਨਕੇ ਦਾ ਭਾਰ ਵੀ ਤੋੜ ਕੇ ਰਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਜ਼ੱਰੇ ਦਾ ਭਾਰ ਵੀ

ਲਾਵੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਬਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਇਹ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਟੈਕਸਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ 10 ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ..

Mr. Deputy Speaker : This is a very ordinary and innocent Bill. So please be relevant.

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਐਨਾ ਹੀ ਮਾਮੂਲੀ ਬਿਲ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਭਾਰ ਕਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸਦੀ ਕੋਈ value ਨਹੀਂ ਤਾ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਇਹ ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਇਸ ਦੀ ਐਨੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਟੈਕਸਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਇਤਨੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਨ ਤ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹੋ ਨਹੀਂ ਕਿ 22 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਹੜਤਾਲਾਂ ਤੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਮਰਲਾ ਮਲਬਾ ਟੈਕਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ sales tax ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਤੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਟੈਕਸਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੋ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਨੂੰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਈ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਜਟ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਟੈਕਸ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਟੈਕਸ ਹੀ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ elections ਜੋ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

12.00 noon.

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ control ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ taxes ਔਰ ਕੀਮਤਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਨਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਅਗਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਇਸ principle ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ controlled ਰਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਫਿਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰ taxes ਕਿਉਂ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਡਿਪਟੀ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਿਲ ਰਾਹੀਂ ਜਿਹੜੀ ਇਹ copying fee ਦੋ ਆਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ 25 ਨਵੇਂ ਪੈਸੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ. ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਕਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਲਗਾ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ prestige ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਲਗਾ ਇਹ ਬਿਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਖਣ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਦਾ ਟੈਕਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲੁਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ]
ਕਈ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਅਖਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਬਿਲ ਨਾਲ ਫੀਸ ਵਧਣੀ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਫੀਸ ਵੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ ਜੋ societies ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪਏਗੀ ਜਿਹੜੀਆਂ registration ਕਰਾਉਣਗੀਆਂ । ਇਸ ਬਿਲ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਫੀਸ ਦੋ ਆਨਿਆਂ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ 25 ਨਵੇਂ ਪੈਸੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ । ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਰੇਡ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ tax ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਤਫਿਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾ ਤਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ certain ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ societies (other than co-operative societes) ਦੀ registration ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅੱਲੁਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਲਬੱਤਾ ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਤਨੀ ਆਮਦਨੀ ਵਧਣੀ ਹੈ ਔਰ copying ਦਾ ਖਰਚ ਕਿਤਨਾ ਵਧਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ copying ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਖਰਚ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਫੀਸ ਦੇ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਆਮਦਨੀ ਕਿਤਨੀ ਵਧਣੀ ਹੈ । ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਸ ਸਕੀ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਬਗੈਰ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਫੀਸ ਵਧਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਫੀਸ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ societies ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪੈਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ co-operative societies ਹਨ, education societies ਹਨ, ਧਾਰਮਕ societies ਹਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਈ social ਸੋਸਾਈਟੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ labour societies ਹਨ । ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ societies ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਫੀਸ ਦੇ ਵਧਾਏ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਭਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਗਰ ਐਸੀਆਂ societies, ਮਸਲਨ ਕਿਸੇ college ਜਾਂ ਸਕੂਲ ਦਾ trust, ਬਨਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ copying ਦੀ ਫੀਸ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਣੀ ਪਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਨੇਕਨਾਮੀ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਫੀਸ ਨਹੀਂ ਵਧਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਖਰਚ ਔਰ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਜੇ ਇਕ ਚੀਜ਼ 100 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ solid reasons ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਸਿਰਫ ਇਹ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਇਹ ਫੀਸ 100 ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਖਰਚ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਤਾਂ Opposition ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੱਲ ਦੇਣੀ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ (ਸਮਰਾਲਾ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਿਲ ਹੈ ਔਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ Opposition ਵਾਲੇ ਦੋਸਤ ਇਸ ਦੀ ਇਤਨੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਨਗੇ ਔਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ misplaced ਹੈ । ਜਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ follow ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ copying charges

ਦਾ ਪੈਸਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Opposition ਵਾਲਿਆਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ Opposition reasonable ਔਰ unreasonable ਬਾਤ ਦੀ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਔਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਆਵੇ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। They are not at all reasonable. ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਤੋਂ 100 ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ copies ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸ ਵੇਲੇ wages ਕੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

Copying charges always go to the persons who prepare these copies This is an admitted fact.

(*Interruptions*)

The hon. Members should have the patience to hear me. Copying charges are a sort of compensation for the labour done by persons who prepare these copies. Every day we see that copyists in the Sessions' Courts and in the District Magistrates' Courts prepare copies of documents, etc. It is for this work that these charges are made. A person performing such. duty gets some pay or some charges per hundred words as his charges. Sir, how ridiculous it is to say that his charges should not be increased Therefore, Sir, I pity my friends in the Opposition when they say that the is a tax ; the people will cry ; there will be demonstrations ; there will be agitations ; etc. They are out to say these things.

डाक्टर बलदेव प्रकाश : On a point of order, Sir, इस बिल के Objects and Reasons में clearly लिखा है कि सरकार का खर्च बढ़ गया है। यह अब case बना रहे हैं कि Copyists को charges देने हैं।

Sardar Ajmer Singh : The hon. Member should please listen to what I am saying.

Now, Sir, the responsibility for paying the copyists is that of the Government. They are Government employees and therefore, if the charges which the Government get are far less than what they are required to pay to the copyists then certainly they have every justification to ask for increase in these charges.

Further, Sir, my submission is that when the cost of everything, i.e., the cost of living and the prices of other things have gone so high during these hundred years, there is no reason why these charges should not be increased.

Sir, I am unable to understand when my friends say that these charges will not bring much money to the State Exchequer when at the same time they say that the Bill should be withdrawn. No, there is nothing of the kind. So, my submission, Sir, is that this opposition is for the sake of opposition. This rather discloses the hollowness of the stand of my friends in the Opposition.

ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ (ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਬਤੌਰ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ Member ਦੇ ਇਸ ਤੇ ਕੁਝ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਲਗਿਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਮਾਰਫਤ Opposition ਦੇ Members ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਫੇਰ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਬਿਲ ਇਸ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ Decimal Coinage ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ Copying Fee ਬਜਾਏ 2 ਆਨੇ ਦੇ ਅਸੀਂ 4 ਆਨੇ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ objects and reasons ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਰਜ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1860 ਵਿਚ ਦੋ ਆਨੇ ਦੀ ਜੋ ਕੀਮਤ ਸੀ ਅੱਜ ਅਗਰ ਇਹ ਗਿਣੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 4 ਆਨੇ ਦੀ value ਮੌਜੂਦਾ Rupee value ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬੜੀ ਹੀ ਘੱਟ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ 4 ਆਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ 2 ਆਨੇ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਹਿਸੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। Deputy Speaker ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਕਾਫੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1860 ਵਿਚ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਦੋ ਆਨੇ ਦਾ ਮੁਲ ਸੀ ਅਜ ਉਸ ਦੇ 4 ਆਨੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਿਆਇਤ ਹੈ ਜਿਹੜੇ copying fee ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਰੜਾਈ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਕੋਈ Co-operative Society Register ਹੋਣੀ ਹੈ ਜਾਂ Educational Society register ਹੋਣੀ ਹੈ ਜਾਂ Labour Society register ਹੋਣੀ ਹੈ, ਇਹ copies ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ Co-operative ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਹ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ copying fee ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਲੱਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ Society register ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ prices ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੀਸ ਵਧਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਨਾਵਾਜਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮਹਿਜ਼ Lecture ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਜਨਤਾ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਜਨਤਾ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਜਨਤਾ ਅਗੇ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : On a point of order, Sir. ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ, ਜਨਾਬ, ਜੇ ਕੋਈ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਆਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਣਾ ?

ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ : ਜੇ ਕਾਤਲ ਦਾ ਦਾਉ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

श्री उपाध्यक्ष : महज़ किसी को interrupt करने के लिये point of order raise करना ठीक नहीं है । Repetition of such things will not be tolerated. (It is not fair to raise a point of order for the sake of interruption only. Repetition of such things will not be tolerated).

ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕੀ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਸੁਖਣਾ ਸੁਖਦੇ ਹਨ, ਕੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸੁਖਦੇ ਹਨ, ਭਲਾ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਟਲ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਬਦਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਕਲੀ ਅਤੇ ਫਰੇਬ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਬਦਨਾਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਕੋਈ ਵੀ agitation ਉਠੇ ਇਹ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ agitation ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣਾ ਹੈ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ agitate ਹੋ ਕੇ ਗੁਮਰਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ steps ਇਹ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਕੋਈ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਵੀ ਨਾ ਕਰਨ । ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ support ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

श्री बलराम दास टण्डन (अमृतसर शहर, पश्चिम) : डिप्टी स्पीकर साहिब, इस बिल को पेश करते हुए इसकी support में Revenue मनिस्टर साहिब ने जो बातें कही हैं, मैं नहीं समझता कि उन में कोई बल है । एक बात तो उन्होंने यह कही कि इसको decimal coinage के अन्दर कर रहे हैं । मैं हैरान हूँ कि अगर यही बात है तो सरकार दो आने से 25 नए पैसे ही क्यों करने चली है ? क्यों नहीं उसने दो आने से 10 नए पैसों की बात सोची ? यह तो उन के ख्याल में नहीं आया मगर दो आने से 25 नए पैसे कर दिए । जब खुद मनिस्टर साहिबान की तरफ से ऐसी बातें कही जाती हैं तो हैरानगी होती है । इस बात पर और भी हैरानगी होती है जब कि वह यह कहते हैं कि यह सौ साल की बात है । मैं कहता हूँ कि सौ साल की क्या आप कल की ही बात क्यों नहीं करते । आप ने सौ साल पहले की कीमतों के साथ मुकाबिला किया । अगर इसी तरह मान लिया जाए तो सरकार का खर्चा बढ़ने के साथ साथ क्या आम जनता का खर्चा कीमतें बढ़ जाने से नहीं बढ़ा ?

[श्री बलराम दास टण्डन]

क्या गरीब employees का खर्चा नहीं बढ़ा ? अगर खर्चा बढ़ने के लिहाज़ से जो गरीब चपड़ासी और क्लर्क आज तन्खाहें लेते हैं, उन्हीं को देखा जाए तो क्या वह नहीं बढ़नी चाहिएं ? जो आदमी दो वक्त की भरपेट रोटी नहीं खा सकते, अपने बच्चों को कपड़ा खरीद कर नहीं दे सकते क्या उन की तन्खाहों की तरफ भी कभी आप ने ख्याल किया ? यह बात तो मनिस्टर साहिबान के दिमाग में कैसे आए ? अगर इस फीस को खर्चों के बढ़ जाने से आप दुगना करने जा रहे हैं तो क्या उन की तन्खाहें भी दुगनी नहीं की जानी चाहिएं ? लेकिन डिप्टी स्पीकर साहिब इन बातों को सोचने का इन के पास वक्त ही कहां है । और फिर इस बिल के ज़रिए भी 100 नहीं बल्कि 108 प्रतिशत फीस की बढ़ौत्री की जा रही है । 12 नए पैसे से बढ़ा कर यह फीस 25 नए पैसे की जा रही है । (*Interruptions*) सवाल principle का है, असूल का है । हम सरकार के इस असूल के साथ, धड़ाधड़ टैक्सों पर टैक्स बढ़ाते जाने के असूल के साथ सहमत नहीं हैं, बिल्कुल सहमत नहीं हैं । अगर सरकार इस बिल पर हमारा अंगूठा लगवाना चाहती है, जैसा कि वह इसे यहां पर लाए हैं, तो डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं आप के द्वारा उन को बता देता हूँ कि हम कदापि इस बात के लिए तैयार नहीं हैं । हम इस के साथ पार्टी बनने के लिए बिल्कुल तैयार नहीं हैं ।

हम इस बात के लिए तैयार नहीं कि साथ दें । सरकार अगर धक्काशाही करती है तो हम पार्टी बनने के लिए तैयार नहीं हैं । यह ज्ञानी जी जो हैं वह अन्दर से मास्टर तारा सिंह जी से मिले हुए हैं । और हकीकत यह है कि जहां यह कहते हैं कि लोग यहां पर Demonstation करते हैं वहां वह खुद लोगों को भड़काते हैं । यह इनका हथकंडा है कि लोगों को भड़काएं और अपने पीछे लगाएं । इनमें वह मौरल ताकत है ही नहीं कि यह लोगों को अपने पीछे लगा सकें । आज इस सरकार का यही रवैया है कि लोगों से किस तरह से पैसा लिया जाए । और यहां तक कि मेले, तमाशे, रामलीला, सब जगह के लिए इसके अफसरों को हुकम होता है कि लोगों की जेब से पैसा निकालो । और मेले में गए हुए लोगों की जेबों में से इसलिए पैसा निकालो कि कहीं इनकी चोरी न हो जाए । और इसी लिए इन्होंने रुपया चूसने के लिए, लोगों का खून चूसने के लिए Blood-Bank खोले हुए हैं । डिप्टी स्पीकर साहब, मैं समझता हूँ कि इस सरकार के ज़रिए जनता के साथ ज्यादती हो रही है । इस लिए इस बिल को बिलकुल पास न किया जाए । इनकी यह आदत है कहने की कि इसे पास किया जाए क्योंकि यह छोटा सा बिल है, बड़ा harmless है । यह इस तरह से कह कह कर रोज़ कोई न कोई ऐसा बिल पास करा लेते हैं जिससे जनता पर टैक्स की बौछाड़ पड़ती है । आज यह बिल आया है, कल एक और छोटा सा बिल आ जाएगा और परसों एक और छोटा सा बिल आ जाएगा । मैं हाउस से अपील करूँगा कि इस बिल को बिलकुल reject किया जाय ।

खान अब्दुल गफारखां (अम्बाला शहर): जनाब डिप्टी स्पीकर साहिब, कोई टैक्स हो, कोई फीस हो और पब्लिक से रुपया वसूल करना पड़े उसे न तो कोई सरकार पसन्द करती है और न कोई शख्स ही पसन्द करता है लेकिन बहालते मजबूरी कुछ ऐसी बातें हैं जिनको सरकार दिल से नहीं चाहती लेकिन करनी पड़ती हैं । चुनांचे उन बातों में एक यह भी है । और यह ठीक है कि जब कोई टैक्स या फीस बढ़ेगी तो पब्लिक में जज़्बा पैदा होगा । लेकिन मेरे opposition वाले जो भाई ऐतराज़ करते हैं वह ज़रा अपने गिरेबान में मुंह डाल के तो देखें कि इन्होंने agitation कर कर के एक करोड़ रुपया पंजाब गवर्नमैंट का खर्च कराया है (विघ्न) । जनाब, अगर इस तरह से यहां agitation न होते तो एक करोड़ रुपया इस गवर्नमैंट का बच जाता और फिर मैं समझता हूँ कि कोई ज़रूरत न पड़ती कि यह टैक्स लगाया जाता । मैं, जनाब, आपकी वसातत से यह कहना चाहता हूँ कि खुदारा आपने जो कुछ किया है उस पर repent किया जाए और हमारी पब्लिक का खून चूस कर जो एक करोड़ रुपया खर्च कराया है उसे वापस करो । हम अपने तमाम टैक्स वापस ले लेंगे ।

श्री बलराम दास टंडन : क्या, जनाब, कोई मैम्बर गवर्नमैण्ट की या Cabinet की पालिसी के against यह ऐलान कर सकता है जैसा खां साहब कर रहे हैं ?

खान अब्दुल गुफार खां । मैं, ज़नाब, अपने दोस्त को यह बतला दूं कि यह मेरी सरकार है और मैं सरकार बनाने वाला हूँ । मैं कह सकता हूँ यह बात । तो, जनाब, अगर यह एक करोड़ रुपया दें तो हम टैक्स वापिस ले लेंगे । (विघ्न) अरे, जनाब, यह क्या बातें करते हैं । यह वह लोग हैं जो ऐजीटेशन इसलिए करते रहे हैं कि जेल में जा कर देसी घी मिलेगा । और न मिलने पर यह इस तरह की demand करते रहे हैं । घर में तो, जनाब, यह 'रथ' बर्तते हैं । लेकिन जेल में जाकर सरकार से यह मांग करते हैं कि हमें देसी घी चाहिए ।

डाक्टर बलदेव प्रकाश: जनाब डिप्टी स्पीकर साहब, सरदार आतमा सिंह पर हुआ खर्च 6 हज़ार रुपया हम देने को तैयार हैं क्या यह सरकार टैक्स वापस लेगी ?

Mr. Deputy Speaker : No interruption, please.

खान अब्दुल गुफार खां : जनाब, यह बात क्या करते हैं । यह तो मिसल मशहूर है कि मां से ज्यादा प्यार करने वाली डाइन होती है । अब यह मुहब्बत करने लगे कांग्रेस से । तो हम 'बाज़ आए ऐसी मुहब्बत से, उठा लो पानदान अपना' (घंटी) जब Council होती थी तो मैम्बर साहिबान को कितना रुपया मिलता था ? ज़रा बतलाएं यह मेरे दोस्त और आज 300 रुपया मिलता है....

Mr. Deputy Speaker : No such thing, please.

खान अब्दुल गुफार खां : अजी, मैं तो बात बतला रहा हूँ ।

Chief Parliamentary Secretary (Shri Hans Raj Sharma) : Sir, I beg to move—

That the question be now put.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the question be now put.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Deputy Speaker said, "I think the Ayes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Deputy Speaker after calling upon those Members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively, to rise in their places and on a count having been taken, declared that the motion was carried.

The motion was carried.

ਉਪ ਮੰਤਰੀ (ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਉਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਿਰਫ copying fee ਬਾਰੇ ਹੈ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਬਜਟ ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ scope ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਸ ਬਿਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅਲੁਕ ਨਹੀਂ ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਗਲ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮਹਲਾ ਟੈਕਸ ਤੇ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ demonstrations ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਦਾਅਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ Treasury Benches ਵਾਲੇ mass psychology ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਨਬਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈ ਜਿਹੜੇ in-power ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। (*noise*) ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਅਸਲ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰਾਏ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਤਰੱਕੀ ਰੁਕ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਕਿ ਵੇਖੋ ਸਰਕਾਰ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ (*Interruptions*)। ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ plans ਨਾਕਾਮਿਯਾਬ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਟਕਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਦਰਅਸਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਆਮ ਆਦਮੀ ਜੋ ਬੇਕਾਰੀ ਨਾਲ ਮਿਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਰਕੀ ਲਈ ਜੋ ਕੰਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਬੂਦੀ ਲਈ ਹਨ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਬੋਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਸ ਬੋਝ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹਰਜ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਪਰਚਾਰ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਪਸੇਪੁਸ਼ਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ (*cheers*)। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ demonstrations ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ

ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ stunts elections ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ। (*noise*) ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ development ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਾਂਗੇ ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ : ਅਜ ਤਕ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਕੀ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ development ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰੁਕ ਜਾਣ ? ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਬੂਦੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ (*interruptions*)। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਜਨਸੰਘ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (*loud noise*) । ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਮਨ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ (*noise*) ।

ਆਵਾਜ਼ : ਛਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਪਰ ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ । (*loud noise*)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਲੀਗ ਤੇ Roman Catholics ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲਈ ਹੈ (*loud noise*)

ਉਪ-ਮੰਤਰੀ : ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕੱਲੇ, ਇਕੱਲੇ ਅਗੇ ਆਉਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਯਕੀਨੀ ਸ਼ਕੱਸਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ unholy alliance ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਮਨ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ unholy alliance ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ । (*Noise*) ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦਰਦ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹਥ ਰਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ । ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਹਿਸ ਦਾ, ਜੋ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਬਿਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਅਲੁਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਜੋ copying fee ਹੈ, ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਧੇ ਹੋਏ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖਰਚ ਵਧਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਫੀਸ ਸੰਨ 1957, 1958, 1959, 1960 ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵਧਾਈ ਗਈ । ਇਹ ਕੀ ਦਲੀਲ ਹੋਈ ? ਆਖਰ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਤਾਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜ ਤੋਂ 6, 7 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਲ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Societies Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

The Assembly then divided :

Ayes .. 39

Noes .. 11

The motion was declared carried.

(Voices of shame, shame from the Opposition Benches)

AYES

1. Abdul Ghaffar Khan, Khan
2. Ajmer Singh, Sardar
3. Baloo Ram, Shri
4. Balwant Singh, Sardar
5. Bhag Singh, Sardar (Ludhiana)
6. Bhule Ram, Chaudhry
7. Chambel Singh, Chaudhri
8. Chanda Singh, Sardar
9. Charan Singh, Sardar
10. Chajju Ram, Chaudhri
11. Dasondha Singh, Chaudhri
12. Gurbanta Singh, Sardar
13. Gurdatt, Shri
14. Hans Raj Sharma, Shri
15. Harbans Lal, Shri
16. Harchand Singh, Sardar
17. Harcharan Singh, Sardar (Muktsar)
18. Harnam Singh, Sardar
19. Inder Singh, Sardar
20. Jagdish Chand, Shri
21. Kartar Singh, Gyani
22. Kesara Ram, Shri
23. Mehar Singh, Sardar
24. Mehar Singh, Thakur
25. Narain Singh, Sardar
26. Narinjan Singh, Sardar
27. Niranjan Singh Talib, Sardar
28. Partap Singh, Bakshi
29. Devi Lal, Chaudhri
30. Ram Dyal Singh, Sardar
31. Ram Nath, Shri
32. Rup Singh "Phul", Shri
33. Sadhu Singh, Sant
34. Sis Ram, Shri
35. Sri Chand, Chaudhri
36. Sumer Singh, Shri
37. Suraj Mal, Chaudhri
38. Waryam Singh, Sardar
39. Paul Singh, Sardar

NOES

1. Atma Singh, Sardar
2. Balbir Singh, Chaudhri
3. Baldev Parkash, Dr.
4. Balram Das Tandon, Shri
5. Bhag Singh, Dr.
6. Dharam Singh Rathi, Chaudhri
7. Jagat Narain Chopra, Shri
8. Jagdish Kaur, Kanwarani
9. Muni Lal, Shri
10. Partap Singh, Master
11. Ram Kishan Bharolian, Pandit

वित्त मन्त्री (डाक्टर गोपी चन्द भार्गव) : डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर आप की इजाज़त हो तो यह जो बिल Serial No. 7 पर है यानी The Punjab General Sales-Tax (Amendment) Bill, 1961, इसे पहले ले लिया जाए ।

श्री उपाध्यक्ष : अगर हाउस agree करे तो यह बिल पहले ले लिया जाए (If the House agrees, this Bill may be taken up first). (*Voices*: No, No).

चौधरी धर्म सिंह राठी : डिप्टी स्पीकर साहिब, यही बेहतर होगा कि agenda के मुताबिक चला जाए । अगर इस में तबदीली करनी मकसूद थी तो इस के मुतअल्लिक पहले नोटिस आना चाहिये था ।

श्री उपाध्यक्ष : यह मामूली सी बात है । आप जानते हैं कि Finance Minister की सेहत अच्छी नहीं । वह पहले इस बिल को introduce करना चाहते हैं । (This is an ordinary thing. The hon. Members are aware that the Finance Minister is not keeping good health. He wants to introduce this Bill first.)

चौधरी धर्म सिंह राठी । उन की सेहत कल तक और अच्छी हो जाएगी ।

वित्त मन्त्री : अगर मैम्बर साहिबान मुझे accommodate करने के लिये तैयार नहीं तो agenda के मुताबिक ही चला जाए ।

THE PUNJAB ABOLITION OF VILLAGE CESS (MALBA) BILL, 1961

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move that the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, be taken into consideration at once.

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, Revenue Act ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਬੜੀ ਮੁਦਤ ਤੋਂ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 'ਮਲਬਾ' ਅਦਾਇਗੀ ਦਾ ਵੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । 5—7 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਤਹਿਰੀਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਮਲਬਾ' ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬੜੀ ਸਖਤ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਰਵਾਜ ਹਟ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਜਬਉਲਅਜ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਜ ਸੀ ਕਿ Malba Tax, land revenue ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸੂਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਲਬਾ ਨਾ ਮਿਲੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ case ਕਰ ਕੇ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਤਲਿਫ ਮੌਕਿਆ ਤੇ cases ਚਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਹਾਤੀ parties ਵਿਚ, Congress Party ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਇਛਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ Malba Cess ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਸੇ ਇਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਬਿਲ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੋ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਿਸ ਤੋਂ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill be taken into consideration at once.

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, 1961, be circulated for eliciting public opinion thereon by the 30th November, 1961.

जहां तक malba cess का ताल्लुक है मैं इसके हक में नहीं हूँ लेकिन इस वक्त सवाल यह है कि जो तरीका पहले चलता था वह बेहतर है या जो तरीका अब इन्होंने अपनी statement में बयान किया है वह अच्छा है । जहां तक असूल का ताल्लुक है गवर्नमेंट भी इस बात को मानती है कि यह fund village का इकट्ठा fund होना चाहिए । लेकिन कौन इसको रखे, इसी point पर मेरा इनके साथ difference of opinion है । यह कहते हैं कि Village Common Funds को पंचायतें operate करें, मैं कहता हूँ कि इसको political मत बनाओ । इसको गांव की party बाज़ी में मत लाओ । यह उसी तरह से रहना चाहिए जैसे कि पहले सरकारी लम्बरदार रखता था ।

श्री उपाध्यक्ष : यह कैसे relevant है ? (How is it relevant ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, बिल की Statement of Objects and Reasons में लिखा है —

"It is collected by the lambardars in accordance with the entries in the wajab-ul-arz as a customary due. It has been represented to Government that this cess is neither collected regularly nor its accounts are maintained properly. Now that the Panchayats have come into existence and have assumed great importance, certain common expenses of the village can be met out of the Panchayat Fund......"

कहते हैं कि कुछ common purposes के लिए देहातों में खंच करना पड़ता है, जैसे जौहड़ खुदवाना, शामलात वगैरा का सिलसिला होता है । और भी common purposes के लिए funds की जरूरत होती है और उस के लिए यह कहते हैं कि पंचायतें funds को provide करें और वही इकठा करें । मैं कहता हूं system वह होना चाहिए जिस को सब agree करें । पंचायतों की election by votes होती है । वहां पार्टी बाज़ी होती है । जहां तक Malba Cess का तालुक है, rules के अंदर यह provided है कि अगर वाजबुल अंर्ज़ के वक्त बन्दोबस्त हो और एक आदमी इतराज करता है तो उस गांव के अन्दर मलबा Cess वसूल नहीं किया जाएगा । इसलिए सवाल यह है कि वह system ठीक है जिसे सब मानें या वह जो कि अब सरकार लाना चाहती है ?

श्री उपाध्यक्ष : यह बिल तो Malba Cess की abolition के लिए है ।

The hon-Member should not try to advance wrong arguments. This Bill seeks to abolish the malba cess. The hon.Member should not try to advance wrong arguments.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मैं आपको यह बताने जा रहा था कि Village Common Lands Bill इसी House ने पास किया हुआ है। उसके अन्दर शामलात, जौहड़, चौपाल, कुवें, गलियां वगैरह सब पंचायतों की तहवील में दिए गए कि वही उन का इन्तज़ाम करेंगी। जनाब, के सामने मैं दो views की बाबत अर्ज़ कर रहा हूँ। उन दोनों को compare करके बात रहा हूँ। एक school तो इस ख्याल का है कि Malba Cess का पहला system best था; दूसरा school यह कहता है कि village panchayats को यह cess इकट्ठा करने के अखतियारात दे दिए जाएं। अगर Treasury Benches वालों ने पंचायत Act को अच्छी तरह से पढ़ा होता तो उन्हें पता लग जाता कि उसमें पंचायतों को cess लगाने की powers तो हैं लेकिन कहीं पर यह नहीं लिखा कि वह Village Common Cess है या कोई और। जहां तक पंचायतों को देने का ताल्लुक है वज़ीर साहब ने बताया है कि इस की collection regularly नहीं होती। मैं पूछता हूँ कि इसमें किस का कसूर है? अगर collect नहीं होता तो अच्छी बात है, अपने आप ही खत्म हो जाएगा। इसके अलावा यह भी बताया गया कि इसकी maintenance ठीक नहीं होती। यानी दोनों arguments एक दूसरे के खिलाफ जाते हैं। सवाल यह है कि अगर collect ही नहीं होता तो maintain क्या होगा? ज़रा यह अकल की बात करें, सोचें कि अपने argument को खुद ही काट रहे हैं।

1-00 p. m.

तीसरा argument यह दिया गया कि चूंकि पंचायत fund बन गया है इस लिए इस को ज़रूरत नहीं। तीन वजूहात दी हैं। तीनों की तीनों कोई माकूल वजूहात नहीं है। इस लिए मैं इस बल में तीन चीजें चाहता हूँ। एक तो यह कि इस cess को levy और collection बन्द हो जाए और दूसरी चीज़ यह चाहता हूँ कि आइंदा इसकी collection के बारे में कोई दावा कोर्ट में न कर सके और तीसरी चीज़ यह चाहता हूँ कि अगर कोई इसकी खिलाफवर्ज़ी करे तो उसके बारे में penalty होनी चाहिए। मैं, जनाब, इस हक में हूँ कि लोगों से इस तरह से कोई मुतालबा न किया जाए। जब गांव के 70 प्रतिशत लोग यह कहते हैं कि cess इकट्ठा नहीं होना चाहिए तो नहीं होना चाहिए। इस लिए अगर यह पब्लिक की opinion elicit करके इस पर गौर करें तो बहुत अच्छा होगा। मैं जानता हूँ कि जो भाई इधर बैठे हुए हैं वह बड़े उतावले हो रहे हैं। वजह यह है कि उन्हें यह पता ही नहीं है कि मलबा क्या होता है। जनाब, मैं मलबे की वसूली के खिलाफ हूँ और गांव के सभी आदमी चाहते हैं तो बेशक हो लेकिन पंचायत को अख्तियार नहीं होना चाहिए कि वह अपनी मर्ज़ी से वसूल करे। कई भाई जो नम्बरदार नहीं वह इसकी मुखालफत करेंगे। करें, क्योंकि उनको तो पता ही नहीं है। तो आखिर में मैं यही कहना चाहता हूँ कि यहां पर गांव का एक भी आदमी इस के खिलाफ हो वहां पर Malba Cess नहीं लगाना चाहिए। इन लफ़्ज़ों के साथ मैं अपनी motion move करता हूँ।

1-00 p.m.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, 1961, be circulated for eliciting public opinion thereon by the 30th November, 1961.

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਊਨਾ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਕ ਦਫਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਫਿਰ ਵੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ progressive ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਪੇਟੀ ਨਹੀਂ 13 ਪੇਟੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਗੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਿਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ belong ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਅਸੂਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਮੈਂ ਇਹੋ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ । ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਤਹਿਰੀਕ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਅਫਸੋਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੁਤਾਲਬਾ 13 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਦੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਸੇ ਵਕਤ ਇਸ ਲਾਅਨਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦੇ । ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਰ ਆਇਦ ਦਰੁਸਤ ਆਇਦ । ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਆਈ ਹੈ ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੀ ਹੋਵੇ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਤਾਈਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਮੁੱਖ ਰਖ ਕੇ elections ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸਕਣ ਕਿ ਅਸੀਂ Malba Cess ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Malba Cess ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਿਤਨੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ . .

Mr. Deputy Speaker : Please be relevant

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਕਰੀਰ ਵਿਚ reference ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ cess ਇਸ ਲਈ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜ 13 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਹ ਵਾਇਦਾ ਯਾਦ ਆਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਯੌਮੇ ਹਿਸਾਬ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਿਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਵਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਵਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਬਲਕਿ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਇਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ

ਅਜੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ privy purses ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਨਸ਼ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ ... (*noise*)

Mr. Deputy Speaker : Order, order. This is quite irrelevant.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਮੈਂ relevant ਇਸ ਲਈ ਹਾਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਸਪੀਚ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ .....

Mr. Deputy Speaker : I will not allow the hon. member to speak irrelevant. This is beyond the scope of this Bill.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਸੀ ਉਸ ਉਪਰ ਸਭ ਨੇ ਕਈ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ । ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਿਹਾ ......

Mr. Deputy Speaker : No, please. I will not allow it. Please resume your seat now.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ ਵਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਾਇਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਅਜੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕਰੋ ਤਾਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ dissatisfaction ਦੂਰ ਹੋਵੇ।

Mr. Deputy Speaker : It is my business to see as to what is relevant or otherwise.

श्री बलराम दास टंडन : डिप्टी स्पीकर साहिब मैं इस बिल का स्वागत करता हूं । जैसे किसी ने कहा है better late than never । जनता के इतने चिल्लाने के बाद गवर्नमेंट होश में आई है, यही बड़ी बात है । इस से पहले यह सारा पैसा नम्बरदारों की ऐशो इशरत में इस्तेमाल होता था लेकिन यह खुशी की बात है कि सरकार ने जनता की पुकार को सुना और यह नेक कदम उठाया जिस का वादा इन्हों ने जनता के साथ आज़ादी की जद्दोजहद में किया था ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ (ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਲ ਦੇ ਮੁਤੱਅਲਿਕ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਝਾਉ ਦੇਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ reconsider ਕਰੋ । ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਾਅਨਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਹਟਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹਟਾਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ relief ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ ਲੇਕਿਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਸੀ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਲਈ

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ]

ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਲੇਕਿਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੋ ਇਕ ਟੈਕਸ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹਟਾ ਰਹੇ ਹੋ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮਲਬਾ ਕਿਉਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ misuse ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਹ ਟੈਕਸ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵੀ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਇਜ਼ਾਫਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਆਖਰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਇਹ ਮਲਬਾ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਵਕਤ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਆਦਮੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਉਪਰ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਅਫਸਰਾਂ, ਥਾਣੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਾਂ ਵਗੈਰਾ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਇਸ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਜਾਏ ਹਟਾਣ ਦੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਉ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਦੇ ਦਿਉ ਕਿ ਇਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਫਲਾਣੇ ਫਲਾਣੇ ਕੰਮ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਜੇਕਰ ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਬਿਹਤਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਹਟ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਨੰਬਰਦਾਰ misuse ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ sumptuary allowance ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ misuse ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ Malba Cess ਕਿਉਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨੰਬਰਦਾਰ ਇਸ ਦਾ misuse ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ misuse ਦਾ ਇਲਾਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾਨੰਦ (ਪਾਨੀਪਤ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਕਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਮਲਬਾ tax ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ tax ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ ਔਰ ਜਦ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਮਲਬਾ tax ਨੰਬਰਦਾਰ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ ਔਰ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਨੰਬਰਦਾਰ ਇਸ tax ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਔਰ ਲੋਕ ਇਸ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ tax ਸਾਰਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਜੇ ਕੋਈ ਅਫਸਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨੰਬਰਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਉਸ ਲਈ ਦੁਧ ਰੋਟੀ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । Malba tax ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਕਟਕੇ ਲੰਬਰਦਾਰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਹੁਣ ਜਦ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ 10 per cent ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ 20 per cent ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਮਲਬਾ tax ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਨਿਗਾਹ ਇਸ ਪਾਸੇ ਗਈ ਹੈ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ 5 ਏਕੜ ਜਾਂ 5 ਏਕੜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਿਆਇਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਪਰਸ਼ੰਸਾ ਹੋਵੇ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੜਾਈ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਲੜਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ । ਬਾਜਵਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਲਬਾ tax ਨਾ ਹਟਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਜੇਕਰ ਅਫਸਰ ਜਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ cultural programmes ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਖਰਚ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਚੁਲ੍ਹਾ tax ਵੀ ਹਟਾ ਦੇਣ ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ taxes ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬੜਾ ਮੁਬਾਰਕ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ tax ਦੇ ਹਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ relief ਮਿਲੇਗਾ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਲ੍ਹਾ tax ਤੇ ਹੋਰ taxes ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਹਟਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ (ਜੈਤੋ) : ਵਾਹਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ । ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੱਜ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਉਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਜੋ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਲੈ ਆਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੀ election ਨੇੜੇ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਲਬਾ tax ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਖੈਰ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ tax ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ Police ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ touts ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਤਕਲੀਫ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਇਸ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਲ ਤੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਇਆਂ ਕਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਚੁਲ੍ਹਾ tax ਵੀ ਹਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ 2 ਰੁਪਏ ਫੀ ਚੁਲ੍ਹਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਾਂ

[ਕੰਵਰਾਣੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੌਰ]

ਗੀ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਬਿਲ ਹਾਊਸ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਧੂੰਏ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਚੋਂ ਅਥਰੂ ਵਗਾ ਕੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ? ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਾਂਗੀ ਕਿ ਮੁਖ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ 500 ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਦਾ Sumptuary Allowance ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਬਲਕ ਤੇ ਭਾਰਾ ਬੋਝ ਹੈ

चौधरी श्री चन्द (बहादुरगढ़) : डिप्टी स्पीकर साहिब, यह एक ऐसा बिल था जिस पर ख्याल किया जा सकता था कि किसी को बोलने की जरूरत न होगी क्योंकि जिस चीज़ की ख्वाहिश थी वह सरकार ने कर दी लेकिन जिन लोगों को खुश होना चाहिए था वे तो खुश थे मगर पड़ोसन को इस बात का रंज है कि मलबा टैक्स क्यों खत्म किया जा रहा है । मुझे इस सिलसिले में एक कहावत याद आ गई है कि एक लड़के की सगाई हुई । उस की पड़ोसन को इस बात का रंज हुआ । वह उस के घर पहुँची और लड़के को पुचकारने के बाद कहने लगी अच्छा हुआ तुम्हारी सगाई हो गई और मिरगी भी तुम्हारा पीछा छोड़ देगी । इसी तरह इस बिल पर ज्यादा वे मैम्बर बोले हैं जिन का मलबे से कोई वास्ता नहीं । यह उसी पड़ोसन का part अदा कर रहे हैं जो कहती थी कि अब मिरगी भी तुम्हारा पीछा छोड़ देगी, उन के दिल में यह बात खटक रही है कि यह मलबा टैक्स क्यों खत्म कर रहे हैं । वे खुश नहीं हैं क्योंकि वे समझते हैं कि बुरी बात है कि मिरगी भी छोड़ने वाली है । ज्ञानी जी ने दुरुस्त फरमाया कि यह अच्छा बिल है लेकिन ना मालूम बाजवा साहिब जो निहायत समझदार हैं क्यों टूट पड़े कि यह बंद न करो, पंचायतों को दे दो । पता नहीं कि वह पंचायतों में बुरा रिवाज क्यों डालना चाहते हैं ।

ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਔਰ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਵੀ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਜੇ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਅਰੰਭ ਨਾ ਕਰਦੇ । ਇਹ ਬਿਲ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਮੁਤਲਿਕ ਹੈ ਕਿ ਮਲਬਾ cess ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਕਦੇ ਕੋਈ ਮਸਲੇ ਛੇੜਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਔਰ ਕਈ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵੀ ਬਣ ਗਈਆਂ ਨੇ ਔਰ ਜਿਹੜਾ ਮਲਬਾ cess ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੁਣ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਸੂਲ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ , ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜਾਰੀ ਰਹੇ । ਬਾਜਵਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਕੁਝ ਦਲੀਲਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆ ਹਨ ਪਰ ਅਰਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ cess ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਔਰ ਕੁਝ ਤੇ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ cess ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਟਾਉਣਾ ਹੀ ਪਏਗਾ ਫਿਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਆਪ ਵੀ tax ਲਗਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਔਰ ਅਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਲਗਾ ਲੈਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਇਥੇ ਫਿਰ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

श्री उपाध्यक्ष : Sitting को 15 मिन्ट के लिए extend कर देते हैं । (The sitting is extended by 15 minutes.)

[ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਜਿਤਨੀਆਂ ਵੀ ਸਿਆਸੀ parties ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਲਬਾ cess ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਨ । ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਇਕ ਗੱਲ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ ਕਿ 1920 ਵਿੱਚ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ 5,000 ਸੀ, 1937 ਵਿੱਚ ਇਹ 3,000 ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ 1947 ਵਿਚ ਇਹ 1,500 ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ 1,000 ਹੈ ਪਰ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ 300 ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ 300 ਹੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ । ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਪਹਿਲੀ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਤਨੀ ਤਖਨਾਹ ਘਟ ਗਈ ਹੈ । ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਐਨੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, 1961, be circulated for eliciting public opinion thereon by the 30th November, 1961.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, be taken into consideration at once.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill, Clause by Clause.

SUB-CLAUSE 2 OF CLAUSE 1

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That sub-clause (2) of Clause 1 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 2 AND 3

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : डिप्टी स्पीकर साहिब, जहां तक clause 2 का ताल्लुक है, मैं ने उस वक्त भी कहा था कि मैं मलबा cess के कोई हक में नहीं हूं एक तरफ़ तो मलबा cess को abolish कर रहे हैं लेकिन दूसरी तरफ़ पंचायत Act के Section 24 में उन को यह अख्तियारात दिए गए हैं कि पंचायतें यह cess इकट्ठा कर सकती हैं ।

Mr. Deputy Speaker : No repetition please.

चौधरी धर्म सिंह राठी: मैं उनसे पूछना चाहता हूँ कि उन के views progressive हैं या हमारे ? सिवाए चौधरी श्री चन्द साहिब के और जितने दोस्त इस पर बोले हैं सब ने यह cess लेने के हक में ख्यालात का इज़हार किया है । लेकिन उन को पता ही नहीं कि मलबा होता क्या है । ये दोस्त शहरी आदमी हैं, शहरों में रहने वाले हैं, इन को क्या पता कि मलबा क्या होता है । सरदार गुरबचन सिंह बाजवा साहब ने बिल्कुल ठीक बात कही । जहां तक मलबा cess का ताल्लुक है मैं इसके हक में भी नहीं हूँ । मैं चाहता हूँ कि आप पंचायतों को भी यह अख्तियारात मत दो कि यह इसे इकटठा करें ।

Mr. Deputy Speaker : No repetition, please.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं गवर्नमेंट को बता देना चाहता हूँ कि स्वतन्त्र पार्टी मलबा टैक्स के खिलाफ है । स्वतन्त्र पार्टी यह भी नहीं चाहती कि आप पंचायतों को यह अख्तियार दो । इस लिए मैं इस clause के हक में हूँ । यह पास होनी चाहिए । इस cess levy का अख्तियार नहीं रहना चाहिए और न ही पंचायतों को इसकी collection का अख्तियार होना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 2 and 3 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 4

Mr. Deputy Speaker : Now Clause 4 is before the House.

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In line 4, *for* "three hundred", *substitute* "ten".

यानी penalty की रकम 300 रुपए की बजाय 10 रुपए हो । यह जो चीज़ आप कर रहे हैं इसे आहिस्ता आहिस्ता आगे ले जाएं । इसमें लिखा है—

"Whoever with intent to evade the provisions of this Act accepts or obtains or agrees to accept or attempts to obtain from any person for himself or for any other person the cess hereby abolished shall be punishable with fine which may extend to three hundred rupees".

मैं चाहता हूँ कि इस provision को ज़रा नर्म किया जाए इतना drastic नहीं होना चाहिए । इस लिए 10 रुपये तक काफी है ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In line 4, *for* "three hundred", *substitute* "ten".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 4, *for* "three hundred", *substitute* "ten".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 4 stand part of the Bill.

The motion was carried.

SUB-CLAUSE (1) OF CLAUSE 1 AND THE TITLE

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That sub-clause (1) of Clause 1 and the Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill be passed.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill be passed.

The motion was carried

THE PUNJAB GENERAL SALES TAX (AMENDMENT) BILL, 1961

Deputy Minister (Shri Harbans Lal) : Sir, I beg to introduce the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill.

Deputy Minister : Sir, I beg to move—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill be taken in to consideration at once.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ(ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਨਰਲ): ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੇਲਜ਼ ਟੈਕਸ ਦਾ amending bill ਲਿਆ ਕੇ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪੰਜ ਰੁਪਏ Sales tax ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬੈਂਚਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮੈਂਬਰ ਬੈਠੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ sales tax ਦੀ ਸਾਰੀ History ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਏਥੇ ਚਾਰ ਆਨੇ ਸੈਂਕੜਾ sales tax ਲੱਗਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਔਰ ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਆਨੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੋ ਆਨੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ, ਨੇ ਇਹ assurance ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ maximum ਟੈਕਸ ਹੈ ਔਰ ਇਹ single stage ਤੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਨੂੰ ਔਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਵਧਾਇਆ ਜਾਏਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਪਾਰ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਸੀ।

1.45 p.m.

(The Sabha then adjourned till 9.00 A.M. on Wednesday, the 29th March, 1961).

13240 PVS—293—3-1-62 C.,P.and S. Pb. Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha Debates

29th March, 1961

Vol. I No. 27

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Wednesday, the 29th March, 1961

Price: Rs 3.70 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 27, DATED THE 29TH MARCH, 1961.

Read	*for*	*on page*	*line*
ਅੱਜ	ਅਜੇ	(27)5	21
Read the first lines on page (27)7 after line 31 on page (27)6			
ज़रूरत	रूरत	(27)6	30
Adhure Supne	Adhure Srupne	(27)8	12
चीफ पार्लियामेंटरी सैक्रेटरी	(श्री हंस राज शर्मा)	(27)11	4
ਖਰੀਦੀਆਂ	ਖੀਰੀਦੀਆਂ	(27)11	20
Minister	Misiter	(27)12	8
Wrong	Worng	(27)14	8
कराने	करने	(27)14	17
तीन चार	तीर	(27)14	4th from below
उद्योग मंत्री	उद्योगें मंत्री	(27)14	2nd from below
Shri Gurdial Singh	Shri mati Gurdial Singh	(27)17	23
right to contest	right of to contest	(27)19	16
stooped	stopped	(27)19	12th from below
पहले के हैं	पहिले हैं	(27)20	28
चौधरी धर्म सिंह राठी	चौधरी धम सिह राठी	(27)21	11
no	not	(27)23	4
us	use	(27)23	14
seepage	see page	(27)31	20
been	ben	(27)33	12th from below
मदें	में	(27)37	3
ਸ: ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ	ਸ: ਗੁਰਬਨ ਸਿੰਘ		
ਬਾਜਵਾ	ਬਾਜਵਾ	(27) 38	6
wild	mild	(27)38	13,15
ਮੈਂ	ਮ	(27)40	11
ਨੇ	ਵਲੋਂ	(27)41	4th from below
be	he	(27)43	2nd from below
दुकानदारों	दुकामदारों	(27)44	6
मार्फत	माफत	(27)45	10th from below
taxes	texes	(27)48	15

Read	*for*	*on page*	*line*
हैरान	हैराम	(27)49	2
ਬੋਲਦੇ	ਬੋਲਕੇ	(27)54	2nd from below
interruptions	*interrptions*	(27)55	19
ਵਿਚ	ਚਿਵ	(27)59	18
ਔਰ	ਐਰ	(27)62	4
In line 2, for	In line 2	(27)63	13
be passed	as passed	(27)64	9
Mr. Speaker	Mr. Speake	(27)66	24
Interruption	*Interuption*	(27)66	26
ਸਿਵਲ ਲਾਈਨਜ਼	ਸਿਵਲ ਲਾਈਜੰ	(27)66	27
वृद्धि	वद्धि	(27)67	3rd from below
ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ	ਮੁਜ਼ਾਹਰਿਆਂ	(27)70	16
Ala	Aka	(27)71	10

PUNJAB VIDHAN SABHA

Wednesday, the 29th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh, at 9.00 a.m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

SITTING OF ASSEMBLY

उद्योग मंत्री (श्री मोहन लाल): जनाब, आज Question Hour dispense with कर दिया जाय।

सरदार आत्मा सिंह : मैं इसे oppose करता हूं।

श्री राम प्यारा : Question Hour चलना चाहिए।

श्री अध्यक्ष : आपस में बैठ कर फैसला किया गया था कि आज खत्म करना है। (It was mutually decided that the House will be adjourned *sine die* to-day.)

Minister for Industries : Sir, you may decide it as you think fit.

Mr. Speaker : The hon. Members have already discussed the Co-operative Societies Bill at length in the Sub-Committees and Regional Committees and if they propose any change at this stage they will upset the work done by them in those Committees.

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ practice ਬੜੀ common ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਪੰਜ ਛੇ ਬਿਲ ਰਖ ਕੇ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ businees ਖਤਮ ਨਾ ਹੋਵੇ ਬੈਠੇ ਰਹੋ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ practice ਹੈ। ਇਸ ਲਈ non-stop sitting ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

चौधरी इन्द्र सिंह : जहां तक मुझे याद है non-stop sitting के बारे सवाल पर पिछले साल सारी opposition walk out कर गई थी और पंडित श्री राम शर्मा राष्ट्रपति के पास भी गए थे। इस लिए अगर हाउस की कार्रवाई खत्म नहीं हुई तो special session बुला लिया जाय लेकिन non-stop sitting न की जाय क्योंकि इस तरह से hurriedly pass करने से बिलों में defect रह जाते हैं। यह इतना important बिल है कि इस का असर सारी स्टेट के हर आदमी पर पड़ेगा। इसलिए इसे hurriedly pass न किया जाए।

पंडित श्री राम शर्मा: स्पीकर साहिब, मैं यह अर्ज़ करता हूं कि मेरा ख्याल था कि non-stop वाला काम हमेशा के लिए इस हाउस से खत्म हो गया होगा। रही यह बात कि Business Advisory Committee ने जो time मुकर्रर किया उस में अदला बदली नहीं हो सकती तो special session बुला लो। हिन्दुस्तान में कहीं भी non-stop sitting का रिवाज नहीं लेकिन यहां पर यह order of the day बना हुआ है।

Mr. Speaker : This practice is in vogue everywhere.

उद्योग मंत्री : इस हाउस के फैसले के मुताबक ही हम ने यह provision की थी कि आज के agenda पर business को deal with करके हाउस को *sine die* adjourn किया जाय । मेम्बरान को याद होगा कि उस दिन legislative business के लिए दो दिन मुकर्रर किए गए थे । आप की भी राय यही थी और हाउस भी इस बात पर मुतफिक था ।

Mr. Speaker: I have done so on the advice of Shri Bharolian. He personally came to me with the request that we should wind up now.

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲਿਆਂ : ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸੈਸ਼ਨ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ co-operative societies ਦਾ ਬਿਲ ਛਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ non-stop sitting ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ।

चौधरी इन्द्र सिंह : Non-stop न करें वैसे बेशक आज खत्म कर दें ।

Mr. Speaker : This Bill should have been brought before the House much earlier, and not at the fag end of the present session.

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, हमारी मौजूदगी में हाउस में कोई ऐसा motion ही नहीं आया ।

Mr. Speaker: Does it mean that the proceedings of the House conducted in your absence are unconstitutional ?

चौधरी धर्म सिंह राठी : लेकिन motion तो आनी चाहिए। Motion का notice होता तो हम हाज़र रहते ।

उद्योग मंत्री (श्री मोहन लाल): स्पीकर साहिब, जो इन की बहस का mood है वह तो आप ही जानें लेकिन आप ने फरमाया था कि opposition के मेम्बर साहिबान की यह दरखास्त है कि 29 मार्च को हाउस *sine-die* adjourn कर दिया जाय । इस वक्त में anticipate नहीं कर सकता कि हाउस को कितना वक्त लगेगा लेकिन मैं आप को यह अर्ज़ करता हूं कि पहला बिल वही है जिस के बारे में general debate में भी discussion करते आए हैं और उसी basis पर budget proposals हैं। उसी basis पर बिल लाया गया है। Co-operative Societies Bill के सिवाय बाकी सब छोटे छोटे बिल हैं । Co-operative Societies का बिल different committees में काफी discussion के बाद आया है । मेरा अपना इरादा है कि हमें मुनासिब वक्त ही लेना चाहिए अगर खत्म करना चाहें तो यह business आज खत्म हो सकता है । गवर्नमैंट कतई तौर पर नहीं चाहती कि non-stop sitting हो लेकिन हम यह चीज़ हाऊस के फैसले के मुताबक लाए हैं । चूंकि हम ने हाउस के फैसले के मुताबक motion लाना है इस लिए ज्यादा बहस की गुंजायश नहीं ।

डा० बलदेव प्रकाश : स्पीकर साहिब, जो Sales-tax का बिल है उस पर बहुत opposition होनी है और हम यह चीज़ record करवाना चाहते हैं कि हर टैक्स को easily नहीं लिया जा सकता। इस सोसायटियों वाले बिल की भी 85 clauses हैं। आप अन्दाज़ा लगाएं कि hurriedly पास नहीं करना चाहिए।

उद्योग मंत्री : मेरी position सुन लीजिए। एक बिल के लिए special session लाना मुनासिब नहीं। अगर आप मुनासिब समझें तो गवर्नमैंट एक दिन के लिए सैशन extend करने को तैयार है। हम बज़िद नहीं हैं कि non-stop sitting की जाए। मेरी offer है कि 3 तारीख के बाद extend कर दी जाय, गवर्नमैंट non-stop sitting के लिए तैयार नहीं।

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ,ਜੋ Minister ਸਾਹਬ ਦੀ offer ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ accept ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇਸ ਹਾਊਸ ਨੂੰ extend ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਖਿਲਾਫ ਹਾਂ ਕਿ non-stop session ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਜਨਾਬ, ਫਿਰ question hour ਵੀ dispense with ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਉਦਯੋਗ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਬੇਸ਼ਕ extend ਕਰ ਦਿਉ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਖੁਦ opposition ਵਲੋਂ ਇਹ move ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ 29 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ session ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ opposition ਹੀ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ (*noise*) ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਇਹ motion ਇਸ ਹਾਊਸ ਦੇ ਮੁਤਫਿਕਾ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ move opposition ਵਲੋਂ ਹੀ ਸੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ (*noise*)।

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਸਾਡੀ ਕੋਈ move ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਦਯੋਗ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ authority ਨੂੰ ਵੀ ਚੈਲੈਂਜ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ opposition ਵਲੋਂ ਇਹ move ਸੀ।

ਬਲਰਾਮ ਦਾਸ ਟੰਡਨ : ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੇ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਗ਼ਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੇ ਗ਼ਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ reflect ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। Opposition ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ Session ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਉ ਪਰ ਇਹ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ non-stop sitting ਕਰ ਕੇ business ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

श्री अध्यक्ष : उस दिन मैं ने हाउस की sense ली थी और बहुत से मैम्बर साहिबान इस हक में थे कि session जल्दी खत्म होना चाहिये। मैं ने पंडित जी को भी consult किया था और उन्हों ने कहा कि 29 मार्च को खत्म कर देंगे। सो मैं ने इसी ख्याल से अपना प्रोग्राम बनाया था। अगर अब मैम्बर साहिबान sitting को extend करना चाहते हैं तो

[श्री अध्यक्ष]

मुझे कोई एतराज़ नहीं लेकिन मुझे अफ़सोस यह है कि मैम्बर साहिबान ने जो कुछ कहा था उस पर stick नहीं कर रहे (On that day, I had taken the sense of the House and many members were in favour of the early adjournment of the session. I consulted Pandit ji also and he said that the session would adjourn *sine die* on the 29th March, and I arranged my programme accordingly. If now the hon. members want to extend the sitting then I have no objection. But I am sorry to say that the hon. Members are not sticking to what they had said earlier).

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਲ੍ਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ measure ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ copying fee 2 ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਥਾਂ 4 ਮਹੀਨੇ ਕਰਨ ਦੀ provision ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ opposition ਇਕ ਨਵਾਂ tax ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਮਗਰ ਉਸ ਨੂੰ oppose ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਹਾਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ Sales Tax ਦਾ ਬਿਲ ਆਉਣਾ ਹੈ ਔਰ opposition ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ oppose ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹਰ ਹੱਕ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ oppose ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ discussion ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ। ਇਸ ਲਈ extension ਦੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਤ ਹੋਰੀਂ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਕਢਣਗੇ।

श्री अध्यक्ष : बाज़ औकात ऐसा होता है कि एक बिल पर बहुत ज़्यादा देर तक बहस जारी रहती है। रिजनल कमेटी को असेम्बली के पास बिल भेजने में गैर मामूली तौर पर ज़्यादा वक्त लग जाता है। इस मामले को review करने के बाद कोई procedure निकालना पड़ेगा ताकि रिजनल कमेटियों में बिल पर ग़ौर करने में हद से ज़्यादा देर न लगे। अगर राठी साहिब मामूली क्लाज़ों पर भी discussion को prolong करते जायें तो इस तरह से बिल को dispose of होने में 15/15 दिन लग जायेंगे। (Sometime it so happens that the discussion on a Bill is prolonged to a considerable exent with the result that extraordinarily long time is taken by the Regional Committees in recommending the Bill to this House. After reviewing the matter a procedure will have to be evolved to avoid inordinate delay in the disposal of the Bill by the Regional Committees. If Rathi Sahib intends to prolong the discussion on ordinary clauses of the Bill then it would take a fortnight or so in disposing of a simple Bill.)

चौधरी धर्म सिंह राठी: यह कैसे हो सकता है कि अगर कोई बिल हिन्दी रिजनल कमेटी में आये तो उसे चन्द मिन्टों में पास कर दिया जाये। हिन्दी रिजनल कमेटी ने उस पर अच्छी तरह से विचार करना होता है। गवर्नमेंट चाहती है कि उसे फौरन पास कर दिया जाये। अगर उस पर अच्छी तरह से ग़ौर करना है तो उस के लिये वक्त चाहिये।

चौधरी इन्दर सिंह (जींद जनरल): इस सिलसिले में हमारा objection यह नहीं है कि काम खत्म न किया जाये बल्कि यह है कि non-stop sitting न हो । Opposition काम की disposal करने के लिये हर तरह से accommodate करने के लिये तैयार हैं लेकिन यह sitting non-stop करके हमें खामखाह bitterness नहीं create करनी चाहिये । बल्कि खुश असलूबी के साथ session को extend कर देना चाहिये । इस बिल की अहमीयत को देखते हुए हमें इस पर अच्छी तरह से विचार करने का मौका मिलना चाहिये । हम non-stop sitting करने के लिये हरगिज़ तैयार नहीं हैं ।

उद्योग मंत्री : स्पीकर साहिब, मैं मैम्बर साहिबान का यह impression दूर करना चाहता हूं कि गवर्नमैंट अपनी ज़िद पर कायम है । ऐसी बिल्कुल कोई बात नहीं । मैं इस का फैसला आप पर छोड़ता हूं जिस तरह चाहें करें । हम किसी बात पर ज़िद नहीं करते । यह motion हाउस के फैसले के मुताबिक रखी थी ।

श्री अध्यक्ष : Addressing the Minister for Community Projects, क्या आप Co-operative Societies Bill आज ही लाना चाहते हैं । (Addressing the Minister for Community Projects. Do you want to introduce the Co-operative Societies Bill today

ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਜਨਾਬੇਆਲੀ, ਇਹ ਜਿਹੜਾ Co-operative ਦਾ ਬਿਲ ਹੈ ਇਹ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਹੈ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜ Co-operative ਦਾ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ......

श्री शेर सिंह : Municipal Bill आ गया है फिर इस Co-operative Societies Bill को ले आये हैं ।

माल मंत्री : यह बिल इसी सैशन में पास होना चाहिए ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : (ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ) ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਿਲ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ ? (Does the Minister for Community Development intend to get his Bill passed ?)

ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਹਾਂ ਜੀ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ ।

Mr. Speaker : Pandit ji, what is your opinion in this matter

ਉਦਯੋਗ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਛਡਦਾ ਹਾਂ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਏ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਉ । I have no objection.

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਕਲ੍ਹ ਵੀ meeting ਰਖ ਲਓ ।

ਉਦਯੋਗ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਨਹੀਂ ਜੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲੈਣ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਚਲੋ ਫਿਰ ਕਲ੍ਹ ਵਾਸਤੇ extend ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਨਾ ? (Then let us extend it till tomorrow. I think now the hon. Members are satisfied.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, कल तो non-official day है ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪੀਕਰ : ਇਸ ਨੂੰ ਜੇ ਅੱਜ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦਿਓ ਤਾਂ ਇਹ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਹੋਰ ਬੈਠ ਲਓ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ, ਮੰਨ ਜਾਓ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ । (It would be better if the hon. Members agree to finish the business to-day. It would not make much difference if the time is extended by two or three hours to-day. I think Chaudhri Dharam Singh Rathi would agree to it.)

(*Voices* : No, no.)

श्री अध्यक्ष : कल मीटिंग होगी इसलिये *sine die* की motion भी कल ही ले आना (Since the House has to meet tomorrow, the motion for the *sine die* adjournment of the House should also be moved tomorrow.)

श्री अध्यक्ष : क्योंकि यह ख्याल था कि आज House *sine die* adjourn हो जाएगा इसलिए कल के non-official day के लिए ballot नहीं किया गया था । इसलिए क्या आप सब की यह राय है कि कल को, जो कि non-official day है, official business transact कर लिया जाए ? (Because the House was expected to be adjourned *sine die* today, no ballot was held in connection with the non-official business for tomorrow. May I know if it is the pleasure of the House that official business be transacted tomorrow which is a non-official day ?)

(*Voices*: Yes sir, Yes sir.)

MOTION UNDER RULE 30

Minister for Industries (Shri Mohan Lal) : Then, Sir, I formally move—

> That Rule 30 of the Rules of Procedure and conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly be suspended and Government business be transacted on Thursday, the 30th March, 1961.

श्री अध्यक्ष : इस motion को लाने की क्या ज़रूरत थी जब मैंने House से इस बारे में पहले ही पूछ लिया था । क्या यह काफी नहीं था? खैर चूंकि आप ने move करदी है,

Mr. Speaker : Motion moved—

> That Rule 30 of the Rules of Procedure and Conduct of Business in the Punjab Legislative Assembly be suspended and Government Business be transacted on Thursday, the 30th March, 1961.

Mr. Speaker : Question is—

> That Rule 30 of the Rules of Procedure and Conduct of Bu iness in the Punjab Legislative Assembly be suspended and Government business be transacted on Thursday, the 30th March, 1961.

The motion was carried.

इस लिये मैं इसे state कर देता हूं। (Where was the necessity of moving this motion when I had already ascertained the pleasure of the House in this connection? Was that not enough? Any how since the hon. Minister has moved it, I would state it to the House.)

STARRED QUESTIONS AND ANSWERS

चौधरी बारू राम : स्पीकर साहिब, मेरा सवाल नम्बर 3443 postponed questions की lists में नहीं आया। इसमें भी नहीं आया।

श्री अध्यक्ष : अगर आप कल बताते तो आज ले आते। अब कल की list में extra slip लगा कर ले आएंगे। (If the hon. Member had brought it to my notice yesterday, it would have been included in today's list. Any how it will be included in the agenda for tomorrow by attaching an extra slip).

NEWSPAPERS PURCHASED BY THE PUBLIC RELATIONS DEPARTMENT

***7113. Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of newspapers purchased by Public Relations Department and the District Public Relations Officers in the State during the year 1960-61, the number of copies of each paper purchased and the total amount paid therefor ;

(b) whether any of the newspapers mentioned in part (a) above were not on the approved list ; if so their names, the reasons why they were purchased and the amount paid therefor ;

(c) whether the newspapers mentioned in part (b) above were brought on the approved list ; if so, when ?

Shri Hans Raj Sharma (Chief Parliamentary Secretary) : (a) A statement giving the required information is placed on the table of the House.

(b) No approved list of newspapers is maintained in the Department for purchase of copies.

(c) Does not arise.

STATEMENT SHOWING AMOUNT PAID TO VARIOUS NEWSPAPERS AND PERIODICALS FOR PURCHASE OF COPIES DURING THE YEAR 1960-61

Serial No.	Name of paper	Date of issue	Number of copies	Price	Expenditure
				nP.	Rs
1	Link, Weekly ..	Hindu-Sikh Ekta Number	1,500	60	900.00
2	Delhi Times, Weekly ..	Ditto ..	100	16	16.00

[Chief Parliamentary Secretary]

Serial No.	Name of paper	Date of issue	Number of copies		Expenditure
3	Delhi Times weekly ..	Hindu Sikh Ekta number	500	16	80.00
4	Ditto ..	Ditto	1,000	16	160.00
5	Fun-Fare Guide Fort-nightly	Ditto	100	20	20.00
6	Krumblan, Weekly ..	Agriculture Number	500	10	50.00
7	Adhure-Srupne, Weekly ..	Agriculture and Marketing Number	500	50	225.00
8	Ditto ..	Hindu-Sikh Ekta Number	1,000	10	100.00
9	Vir Bharat, Daily ..	Ditto	2,00	13	260.00
10	Akali Patrika, Daily ..	Ditto	2,000	8	160.00
11	Ajit, Daily ..	Ditto	2,000	8	160.00
12	Ditto ..	Ditto	2,000	8	160.00
13	Ditto ..	Anti Punjabi Sub number	2,000	8	160.00
14	Ditto ..	Ditto	2,000	8	160.00
15	Ditto ..	Ditto	2,000	8	160.00
16	Mauji, Weekly ..	Ditto	1,000	25	250.00
17	Ditto ..	Ditto	2,000	50	1,000.00
18	Ditto ..	Ditto	2,000	13	260.00
19	Qaumi Ekta, Weekly ..	Hindu-Sikh Ekta Number	1,000	12	120.00
20	Ditto ..	Ditto	2,000	12	240.00
21	Ditto ..	Ditto	2,000	12	240.00
22	Ditto ..	Ditto	2,000	12	240.00
23	Ditto ..	Ditto	2,000	12	240.00
24	Ditto ..	Ditto	2,000	12	240.00
25	Ditto ..	Supplementary Industries Number	1,000	Rs 2.00	1,000.00
26	Fateh, Weekly ..	Hindu-Sikh Ekta Number	1,000	nP. 25	250.00

Serial No,	Name of paper		Date of Issue	Number of copies	Price	Expenditure
27	Mel Milap, Weekly	..	Ditto	2,000	25	500.00
28	Sukh Jiwan, Weekly	..	Ditto	2,000	13	260.00
29	Ranjit, Daily	..	Ditto	2,000	8	160.00
30	Ditto	..	Hindu-Sikh Ekta Number issue, dated 24th June, 10th September, 2nd September and 19th September, 1960	8,000	8	640.00
31	Naresh, Fortnightly	..	Ditto	1,000	15	15.00
32	Lalkar, Weekly	..	Ditto	2,000	12	240.00
33	Samrat, Weekly	..	Ditto	1,000	12	120.00
34	Haryana Sandesh, Weekly		Ditto	1,000	24	240.00
35	Tej, Daily	..	Ditto	1,000	13	130.00
36	Indian Observer, Weekly		Ditto	1,000	20	200.00
37	Ditto	..	Anti Punjabi Suba Number	2,000	20	400.00
38	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
39	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
40	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
41	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
42	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
43	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
44	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
45	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
46	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
47	Ditto	..	Ditto	3,000	20	400.00
48	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
49	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
50	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
51	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00
52	Ditto	..	Ditto	2,000	20	400.00

[Chief Parliamentary Secretary]

Serial No.	Name of paper	Date of Issue	Number of copies	Price	Expenditure
53	Ind an observer weekly	Anti-Punjabi Suba Number	2,000	20	400.00
54	Savera, Weekly ..	Ditto	2,000	13	260.00
55	Riyasti Duniya, Fortnightly	Ditto	2,000	13	130.00
56	Nav Jeewan Weekly ..	Ditto	2,000	cents 50	1,550.00
57	Ditto ..	Ditto	2,000	nP. 20	620.00
58	Ditto ..	Ditto	2,000	20	689.75
59	Ditto ..	Ditto	2,000	20	620.00
60	Ditto ..	Ditto	2,000	20	620.00
61	Ditto ..	Ditto	2,000	20	627.00
62	Ditto ..	Ditto	2,000	20	620.00
63	Ditto ..	Ditto	2,000	20	620.00
64	Lok Yug. Weekly ..	Ditto	1,000	25	250.00
65	Punjab Congress Patrika	Agriculture number	1,000	13	130.00
66	Preet Lari, Monthly ..	Ditto	2,000	60	900.00
67	Parkash, daily ..	Punjab Supplement	2,000	10	200.00
68	Ditto ..	Hindu-Sikh Ekta Number	3,000	15	450.00
69	Ditto ..	Ditto	2,000	10	200.00
70	Ditto ..	Ditto	2,000	10	200.00
71	Ditto ..	Ditto	2,000	10	200.00
72	Hindi Times. Weekly ..	Ditto	500	25	125.00
73	Sikh, Daily ..	Ditto	2,000	10	200.00
74	Ditto ..	Ditto	2,000	7	140.00
75	Ditto ..	Ditto	2,000	10	200.00
76	Ditto ..	Ditto	2,000	10	200.00

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜੋ list ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਖਰੀਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ Delhi Times Weekly, Link, Adhure Supne, Vir Bharat, Akali Patrika,

Ajit, Mauji, Sukh Jeewan weekly Nav, Jeewan Weekly ਵਗੈਰਾ ਹਨ । ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਖਰੀਦੀਆਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੀ criteria ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

(श्री हंस राज शर्मा) : इस criteria की बाबत मैं पहले कई बार बता चुका हूं । बार २ वही स्वाल पूछा जाता है ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਅਗੇ criteria ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ purchase ਬਾਰੇ ਕੀ criteria ਹੈ ?

ਚੀਫ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸੈਕਰੇਟਰੀ : ਇਹ criteria ਹੈ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ tone, policy ਔਰ circulation ਨੂੰ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦੂਜੀਆਂ ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ supplement ਕਢਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿਘ : ਇਸ list ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਨਵਜੀਵਨ ਵੀਕਲੀ" ਦੀਆਂ 18,000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਕਾਪੀਆਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਅਤੇ 5,996 ਰੁਪਏ ਬਤੌਰ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਕੀ ਮੈਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵੀਕਲੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਹੈ ?

Chief Parliamentary Secretary : I require notice.

Mr. Speaker : There is an article on 'Questions in the latest issue of the Readers Digest and I would request the hon. Members to read that. It is likely to be of great help and guidance to the hon. Members.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਇਸ list ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ "Indian Observer Weekly" ਦੀਆਂ 18 Editions ਯਾਨੀ 36,000 ਕਾਪੀਆਂ ਖੀਰੀਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 7,200 ਰੁਪਿਆ ਅਦਾ ਕੀਤਾ । ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੋਂ ਖਰੀਦਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ?

Chief Parliamentary Secretay : (Shri Hans Raj Sharma) ; अगर अलग नोटिस दें तो मैं इस की सारी history भी बता सकता हूं लेकिन इस वक्त तो यह supplementary main question से पैदा नहीं होता ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ....

Chief Parliamentary Secretary : ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ । This is an insinuation.

Mr. Speaker : It is not a supplementary question.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ-ਸਿਖ ਏਕਤਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿ ਫੁਟ ਪਈ ਹੈ ।

Mr. Speaker : The hon. Member is not relevant please.

CIRCULAR LETTER TO MAGISTRATES AND SUB-JUDGES REGARDING PANCHES AND SARPANCHES

***7147. Shri Balram Dass Tandon :** Will the Chief Minister be pleased to state whether it is a fact that a circular letter has been sent by Government to Magistrates and Sub-Judges in the State directing them to show respect to the Panches and Sarpanches, if so, a copy of the circular, be laid on the Table ?

Shri Harbans Lal (Deputy Misiter) : A copy of the desired circular is laid on the table.

No. 10955-P-60/10293

FROM

SHRI E. N. MANGAT RAI, I.C.S.,
Chief Secretary to Government, Punjab.

To

1. ALL HEADS OF DEPARTMENTS IN THE PUNJAB.
2. COMMISSIONERS, AMBALA, JULLUNDUR AND PATIALA DIVISIONS.
3. ALL DEPUTY COMMISSIONERS AND THE DISTRICT AND SESSIONS JUDGES IN THE PUNJAB.
4. THE REGISTRAR, PUNJAB HIGH COURT AT CHANDIGARH.

Dated Chandigarh, the 6th January, 1961

Subject.—Courtesies to be shown to Sarpanches, Panches and Lambardars.

SIR,

In the context of the introduction of the Panchayati Raj, I am directed to emphasise the need for showing all possible courtesies to Sarpanches, Panches and Labmbardars. These representatives of the Public and agents of Government in the case of Lambardars, should have their prestige built up so that they may be assisted in rendering effective service to the people and the administration. Government, therefore, desire that whenever they come to see any Government servant on official business or otherwise, they should be treated by officers/officials at all levels with the greatest courtesy and respect. In this connection I am to suggest that apart from talking to them politely, they should invariably be offered a chair also. In short, they should be made to feel comfortable and at home so that they could talk about their business with confidence.

2. I am to request you to bring these instructions to the notice of all concerned for guidance.

Yours faithfully,
E. N. MANGAT RAI,
Chief Secretary to Government, Punjab.

Copy forwarded to :—

(1) The Financial Commissioner, Development, Punjab.

(2) The Financial Commissioner, Punjab.

(3) The Financial Commissioner, Revenue, Punjab, and

(4) All Administrative Secretaries to Government, Punjab, for information and necessary action.

Sd/- E. N. MANGAT RAI,
Chief Secretary to Government, Punjab.

To

(1) The Financial Commissioner, Development, Punjab.

(2) The Financial Commissioner, Punjab.

(3) The Financial Commissioner, Revenue, Punjab.

(4) All Administrative Secretaries to Government, Punjab.

U.O. No. 10955-P-60, dated Chandigarh the 6th January, 1961

Copy forwarded to the :—

(1) Secretaries to the Chief Minister, Finance Minister and the Irrigation and Power Minister ;

(2) Private Secretaries to other Ministers ; and

(3) The Private Secretaries/Personal Assistants to Deputy Ministers and the Chief Parliamentary Secretary, for information and necessary action.

Sd/- E. N. MANGAT RAI,
Chief Secretary to Government, Punjab.

To

(1) The Secretaries to the Chief Minister, Finance Minister and the Irrigation and Power Minister ;

(2) The Private Secretaries to other Ministers ; and

(3) The Private Secretaries/Personal Assistants to the Deputy Ministers and the Chief Parliamentary Secretary.

U.O. No. 10955-P-60, dated Chandigarh, the 6th January, 1961.

श्री बलराम दास टण्डन : जनाब, circular में लिखा हुआ है "official business or otherwise इस से सरकार का क्या मतलब है ?

Deputy Minister (Shri Harbans Lal) : I would request, Sir, that so far as the interpretation of any part is concerned this may not be allowed to form the subject-matter of a supplementary question.

श्री बलराम दास टण्डन: स्पीकर साहिब, मैं ने यह पूछा है कि जो circular सरकार ने issue किया इस में लिखा है सरकारी business पर आएं और otherwise "Otherwise" का मतलब क्या है ?

Mr. Speaker : The hon. Members do not go to see the hon. Ministers on official business always. Sometimes, they go to see them in connection with personal affairs. I understand that similar is the intention here in this circular letter.

श्री बलराम दास टण्डन: मैं यह पूछना चाहता हूं कि आया यह circular courts पर reflection नहीं है। Courts में M.L.A.s जाते हैं, M.L.C.s जाते हैं और Municipal Commissioners भी जाते हैं। अगर courts के बारे में otherwise लिखा जाए तो क्या यह उन पर reflection नहीं है ? दूसरी बात को अगर आप इजाजत देंगे तो फिर पूछूंगा।

Deputy Minister : It is a matter of opinion or interpretation of a part of the circular letter.

श्री अध्यक्ष: इस circular letter में courts का तो जिक्र नहीं है । (There is no mention of courts in the Circular Letter.)

श्री बलराम दास टण्डन: जनाब, इस में लिखा है कि यह Sub-Judges और District and Sessions Judges के पास पहुँचा है।

श्री अध्यक्ष: इस में क्या हर्ज है कि वहां पर कुर्सियां होंगी जो आए बैठे । (What is worng in placing chairs there for the use of those who come there.)

श्री बलराम दास टण्डन : Courts के बारे में तो यह कहा जाता है कि कोई हो वह उन के सामने बराबर है, चाहे कोई कितना ही बड़ा आदमी हो या कितना ही छोटा हो ।

Mr. Speaker: Only those who have to appear before them.

श्री बलराम दास टण्डन: यह बातें सरकार के दिल में हों तो हों इस चिट्ठी में तो नहीं हैं ।

Mr. Speaker : Even if a Minister appears in a Court, he has to appear as an ordinary person बाकी अगर कोई पंच या सरपंच दरखास्त तसदीक करने चला जाए और वहां पर कुर्सी रखी हो तो क्या हर्ज है, यह ordinary courtesies होती हैं । (Even if a Minister appears in a court he has to appear as an ordinary person. If some Panch or Sarpanch goes to a court to get some documents attested, then where is the harm if he is offered a chair there. It is a matter of ordinary courtesy.)

श्री बलराम दास टण्डन : Otherwise में तो personal काम वगैरह भी आ सकते हैं । क्या Courts में यही काम होता है ।

Deputy Minister : Sir, I have to make one submission that this circular letter should be interpretted and is expected to be acted upon in the spirit in which it has been communicated.

Mr Speaker : I think the hon. Deputy Minister shouid say that they will withdraw this circular letter giving the reasons that it has not been liked by Shri Balram Das Tandon.

श्री बलराम दास टण्डन : क्या clarification मांगने का यही मतलब है (विघ्न) ।

(इस समय तीार माननीय सदस्य एक साथ खड़े हो कर बोलने लगे) ·

आवाजें: हमारा यह मतलब नहीं है ।

उधोगें मंत्री : जनाब, कुछ समझ में नहीं आ रहा कि यह क्या कह रहे हैं । इन से कहें कि यह एक २ कर के बोलें ।

श्री बलराम दास टण्डन: क्या M.L.A.s और M.L.C.s के बारे में भी ऐसी ही हिदायतें हैं उन्हें भी respect show की जाए।

Deputy Minister : This suggestion has been noted.

श्री बलराम दास टण्डन: क्या वज़ीर साहिब बताएंगे कि क्या अदालतें पंजाब सरकार के मातहत हैं ?

Mr. Speaker : You should have known about it.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बताऐंगे कि क्या यह हिदायात इस लिये जारी की गई कि कोई ऐसी शिकायत पहुँची ?

Deputy Minister : Not to our knowledge.

APPEALS OF PEPSU LECTURERS REGARDING THEIR SENIORITY

***7114 Sardar Atma Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the total number of College Lecturers (Gazetted and non-Gazetted) of the erstwhile Pepsu State whose appeals against their seniority on the joint Seniority list are still pending with the Integration Council and the date since when these have been pending ;

(b) the steps so far taken to dispose of the appeals mentioned in part (a) above and the time by which these are expected to be disposed of ;

(c) whether Government received any communication from the Union Government regarding the disposal of the said appeals if so, when the details thereof and the action taken thereon ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) Nil

(b) Does not arise.

(c) The whole matter regarding appeals is under correspondence with the Government of India and a final decision is likely to be arrived at by them.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : Minister ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ lecturers ਦੀ ਕੋਈ ਅਪੀਲ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ which is that matter under correspondence with the Government of India.

Deputy Minister : The whole matter which has been referred to by the hon. Member is under correspondence with the Government of India.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਦੋਂ ਅਪੀਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਮੁਆਮਲਾ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ, then what is that matter under correspondence with the Government of India.

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ : Hon'ble Member ਨੇ ਪਹਿਲੇ part ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਇਆ ਕੋਈ appeal pending ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ pending ਨਹੀਂ ਹੈ ।

Mr. Speaker : The answer is perfectly correct.

GOVERNMENT HOSPITAL FOR WOMEN, SANGRUR

***7001. Sardar Rajinder Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the total number of indoor and outdoor patients treated during the years 1959 and 1960 in the Government Hospital for Women, Sangrur ;

(b) the total amount provided for the said hospital for the purchase of medicines and diet for indoor patients during the said period and the amount spent for the purpose ;

(c) the names of the members of the staff working in the said. hospital at present, with their qualifications in each case

Shri Hans Raj Sharma (Chief Parliamentary Secretary) : The requisite information has been placed on the Table of the House.

(a) Number of patients treated at women hospital, Sangrur—

Year		Indoor	Outdoor	Total
1959	..	1,259	18,820	20,079
1960	..	1,171	13,124	14,295

(b) Amount provided and spent for the purchase of medicines and Diet—

Year		*Amount provided*		*Expenditure*	
		Medicine	Diet	Medicine	Diet
		Rs	Rs	Rs	Rs
1959-60	..	3,000	950	4,920*	917
1960-61	..	4,000	1,000	3,282	900

*The excess in expenditure over budget is due to floods

(c) Names of Government Employees working at Women Hospital, Sangrur—

	Name	Designation	Qualifications
1.	Dr. Krishna Kumari Sharma ..	Lady Doctor ..	M.B.B.S..D,G.O., P.C.M.S,
2.	Shrimati L. S. Massey ..	Nurse Dai ..	Registered as Nurse Dai with the Punjab Nurses Regisration Council, Ludhiana
3.	Shrimati Amar Kaur ..	Ditto	Ditto
4.	Shrimati J. Nathnial ..	Staff Nurse ..	Trained Nurse
5.	Miss Santosh Kumari ..	Women Dispenser..	Trained Women Dispenser
6.	Mrs. Prem Lal ..	Ditto	Ditto
7.	Shrimati Bant Kaur ..	Dai ..	Trained Dai Registered as Dai with the Punjab Nurses Registration Council, Ludhiana
8.	Shrimati Thakuri Devi ..	Ditto	Ditto
9.	Shrimati Shanti Devi ..	Ditto	Ditto
10.	Shrimati Jaswant Kaur ..	Ditto	Ditto
10.	Shrimati Ganga Devi ..	Ward attendant ..	No qualification is prescribed for Class IV employees
12.	Shrimati Surjit Kaur ..	Ditto	Ditto
13.	Shrimati Chandra Vati ..	Ditto	Ditto
14.	Shrimati Shanti ..	Ditto	Ditto
15.	Shrimati Gurdial Singh	Water Carrier ..	Ditto
16.	Shrimati Nihali	Ditto	Ditto
17.	Shri Gaur Singh ..	Sweeper ..	Ditto
18.	Shrimati Shanti Devi ..	Sweepress ..	Ditto
19.	Shrimati Kasturi ..	Do	Ditto
20.	Shri Takia Ram ..	Cook ..	Ditto
21.	Shri Mangat Ram ..	Dhobi ..	Ditto

ELECTION OF MUNICIPAL COMMITTEE, BHATINDA

***7033. Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Industries be pleased to state —

(a) the date when elections were held to the Municipal Committee, Bhatinda and the names of persons elected ;

(b) whether the names of those elected, mentioned in part (a) above were notified in the Gazette ; if not, those names which were not notified ;

[Sardar Atma Singh]

(c) whether Government received any representation from the citizens of Bhatinda in connection with the notification mentioned in part (b) above ; if so, the contents thereof and the action taken thereon ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) *22nd January*, 1961.—A list showing the names of persons elected is laid on the Table of the House.

(b) Yes, except the person elected from Ward No. X (Shri Bhagwan Dass).

(c) Yes. Appendix A containing the contents of the representations received by Government is laid on the Table of the House. An enquiry officer has been appointed to conduct an enquiry under section 247 of the Punjab Municipal Act, 1911, read with rule 68 of the Municipal Election Rules, 1952.

List of the candidates elected as members of the Municipal Committee Bhatinda Elections to which were held on the 22nd January, 1961.

(a) and (b) —

Number of ward from which elected	*Name of the candidates elected*
I	.. Shri Jagdish Chand, son of Hans Raj
II	.. (1) Shri Amar Chand, son of Bhagwan Dass (General Independent)
	(2) Shri Shiv Ram, son of Ram Lal
III	.. Shri Sant Ram, son of Siri Ram
IV	.. Shri Faqir Chand, son of Sarusti Dass
V	.. Shri Roshan Lal, son of Atma Ram
VI	.. Shri Suraj Bhan, son of Dhokal Ram
VII	.. Shri Lakhi Ram, son of Godha Ram
VIII	.. Shri Kulwant Rai, son of Kundan Lal
IX	.. Shri Kulwant Rai, son of Kala Mal
X	.. Shri Bhagwan Dass
XI	.. Shri Dewan Chand, son of Shambhu Ram
XII	.. Shri Som Chand, son of Pirthi Chand

APPENDIX A

(c) "WITHHOLDING NOTIFICATION OF BHAGWAN DASS CANDIDATE WARD NO. 10, BHATINDA MURDER OF DEMOCRACY INTERVENE"

"NAME ELECTED MEMBER WARD 10 BHATINDA MISSING IN NOTIFICATION INTERVENE PRAY REMOVE PARTIALITY AND IRREGULARITY"

"PARTIALLY WITHHOLDING NOTIFICATION OF BHAGWAN DASS ELECTED WARD 10, BHATINDA WITHOUT REASONS LOWERS CONGRESS PRESTIGE GREAT RESENTMENT IN CITY PRAY IMMEDIATE INTERVENTION"

"NOTIFICATION OF BHATINDA, MUNICIPAL ELECTION RESULT FROM WARD 10 SHOULD NOT HAVE BEEN STAYED STOP SINCE DONE NOW ELECTION OF PRESIDENT SHOULD ALSO BE STAYED TILL ENQUIRY COMPLETED STOP THERE ARE SERIOUS ALLEGATIONS OF INVALID VOTES WHICH HAVE AFFECTED ELECTION RESULT MATERIALLY STOP KINDLY ORDER IMMEDIATE COMPLETION OF ENQUIRY"

"ELECTION IN WARD NUMBER 10 BHATINDA MUNICIPALITY WAS FRAUD ON DEMOCRACY STOP EXCLUSION OF ITS RESULT IN GAZETTE NOTIFICATION WELCOME STOP IMMETDIATE ENQUIRY BEFORE OATH TAKING BY MEMBER REQUESTED"

"Resolved unanimously that the name of Shri Bhagwan Dass who has been elected in the recent municipal elections has not been notified in the Government Gazette, it is unjustice and undemocratic. Committee feels that there is certain underhand force working behind this wrong action. Committee deeply feels that the wrong should be undone immediately by notification of the name of Shri Bhagwan Dass. He has been deprived of the right of to contest the forthcoming president's elections of the Committee, so the presidents elections be also stayed till his name is duly notified. (Resolution No. 792, dated 17th February, 1961, of Municipal Committee, Bhatinda).

"We the undersigned newly elected members of the Municipal Committee, Bhatinda, beg to submit as under :—

(1) Names of 12 out of 13 members have been notified in the Gazette with immediate effect.

(2) Notification of election result in Ward No. 10 has been stayed by the Government on an application filed by Dr. Gora Lal who was declared defeated by Shri Bhagwan Dass by four votes.

(3) We understand that Shri Bhagwan Dass has asked for stay of election of President and other office bearers of the Committee till his name is gazetted.

(4) We are not interested either in Shri Bhagwan Dass or Gora Lal and the normal functioning of the newly elected Committee should not be kept in abeyance because of their dispute.

It is prayed that immediate orders be issued for administration of oath to the members and holding of election of the President and Vice Presidents".

I wish to bring to your kind notice the gross irregularity that has been committed in withholding the name of one of the declared Municipal Commissioner, Shri Bhagwan Dass, B.A.,L.L.B. from ward No. 10 on 22nd January, 1961. He defeated his opponent Shri Gora Lal who contested as a Congress candidate. The names of all the other twelve Municipal Commissioners have been officially Gazetted through a Government Notification.

The defeated candidate has filed an Election Petition. But Shri Harbans Lal, Deputy Minister Law and Order has stopped too low to withhold the name of Shri Bhagwan Dass from being officially Gazetted with the *mala fide* intention of getting his brother Shri Kulwant Rai elected as President, Municipal Committee, Bhatinda. If the name of Shri Bhagwan Dass was to be with held from being gazetted on the grounds that an election petition is pending against his election then the proper remedy is the Election Petition. itself and the present method of with holding the name of Shri Bhagwan Dass is not only a malicious act on the part of Shri Harbans Lal but a blot on the fair name of the Congress Organisation and the local public is very much aroused on this act of the Government in withholding the name of a legally declared candidate. Therefore it would be in the interest of the good name of the Congress that the name of the elected candidate be got Notified and elections to the Presidentship be withheld till this notification is made. Thanking you.

[Deputy Minister]

As you know, Municipal Elections in Bhatinda were held recently on 22nd January, 1961 and Shri Bhagwan Dass, B.A.,L.L.B. was declared elected from Ward No. 10 defeating one Dr. Gora Lal Singla, an official Congress Candidate. The name of the Successful candidates have been notified by the Government in the Punjab Government Gazette.

To the utter surprise of the Public, name of Shri Bhagwan Dass did not appear in the aforesaid Notification although there was no obvious reason for with holding his name. His case suffered from no illegality or even irregularity. With holding one name out of thirteen whose elections were contested under the same procedure and rules appears to be flagrant act of partiality and nepotism. The public smells that some hidden hand enimically disposed towards Bhagwan Dass has influenced Government action in deleting the name of said Member from Notification. If true as it apparently seems, to be the action of the Government is very retrograde step which cuts at the very roots of fair elections, and democracy itself. Apart from these noble considerations such a step not only tends to shake people's faith in democracy but also undermines gravely the reputation and prestige of the Congress Goment as an agency to hold scales even between Congress and its opponents. Virtually the action of the Government was a murder of democracy in a cold blooded manner.

We in the name of democracy, justice and fair play approach you with the request that steps be taken to notify the name of aforesaid Gentlemen to save the Government from further discredit and restore the peoples' faith in Congress Government before the election of President, otherwise it shall be rightly concluded by the public that deletion of name from Notification was an intentional move to influence the coming Presidential election in favour of a Particular candidate.

Dated Bhatinda, the February, 1961.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब यह बतायेंगे कि election के बारे में जो allegations हैं वह election के पहिले हैं या बाद के हैं।

उद्योग मंत्री : यह बाद के हैं।

श्री बलराम दास टण्डन: मैं, जनाब, यह पूछना चाहता हूं कि यह inquiry किस बिना पर हुई।

उद्योग मंत्री: Government के पास एक petition आई थी जिस की बिना पर inquiry हुई।

श्री बलराम दास टण्डन : क्या यह अमर वाका है कि candidate ने एक अलग petition court में भी की है।

मंत्री: इस के लिये मुझे Separate Notice चाहिये।

Mr. Speaker: It is a suggestion and not any supplementary.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या Government बतलायेगी कि यह जो allegations हैं वह क्या हैं ?

मन्त्री: Allegations यह हैं कि Bhatinda Municipal Committee की election हुई। इस में जिन दो Candidates का यह झगड़ा था उन के 700 क करीब votes poll हुये ,जिन में से जीतने वाले को महज़ 4 votes ज्यादा

पड़े । Defeated Candidate ने यह application दी कि यह फरक बड़ा थोड़ा है और उस ने कहा कि 14-15 आदमी ऐसे हैं जिन्हों ने मेरे सामने double votes दिये हैं और उस ने उन के नाम भी दिये । इस के साथ ही यह भी पता लगा कि शिकायत करने वाले की तरफ़ से भी इतने ही votes double पड़े हुये थे। *Prima facie* case को देखते हुये Government ने enquiry करवानी मुनासिब समझी ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या वज़ीर साहिब बतलाएंगे कि ऐसे हालात में गवर्नमेंट petition बेहतर समझती है या खुद Enquiry कराना बेहतर समझती है ?

उद्योग मंत्री : हर एक केस गवर्नमैंट merit के basis पर फैसला करती है । इस केस में गवर्नमैंट ने मुनासिब समझा कि वह interfere करती ।

चौधरी धर्म सिंह राठी: क्या ऐसा आगे भी किया करेगी गवर्नमैंट?

चौधरी बाल्रू राम : जनाब, क्या जब केस court में pending हो तो यह उसकी बाबत enquiry कर सकते हैं ?

श्री अध्यक्ष : मैं यहां Legal opinion express करने के लिए नहीं बैठा, लेकिन अगर यह चीज़ मेरे नोटिस में आए कि मुआमला अदालत के सामने है, तो मैं उस के बारे में supplementaries की इजाज़त नहीं दूंगा । (I am not sitting here to express legal opinion, but if it comes to my notice that the matter is *sub* judice, I will not allow supplementaries about it.)

RAM BAGH AREA TENANTS ASSOCIATION

***7142 Shri Ram Piara :** Will the Minister for Industries be pleased to state —

(a) whether any representation from the Ram Bagh Area Tenants Association, Amritsar, against the Improvement Trust, Amritsar, has been recently received by him ; if so, the contents of the representation ;

(b) whether he is aware of the fact that the said tenants have been asked to vacate their premises without any alternative accommodation having been given to them ; if so, the reasons therefor ?

Prof. Yashwant Rai (Deputy Minister) : (a) Yes.

The tenants of about 133 shops in the area for which the Amritsar Improvement Trust has framed a scheme called 'Bazar Ram Bagh Scheme' have, in main, demanded that their rights and interests may be safeguarded by giving them plots at or near their shops at such prices as may be fixed by the Trust and till then they may be permitted to shift their shops backward behind the line marked for widening the roads. The Trust may

[Deputy Minister]

itself construct buildings to be given to previous occupiers on easy instalment basis as has been done in the cases of Lajpat Rai Market, Connaught Circus, Delhi and Nehru Market, Saharanpur.

(b) Yes. The Trust is not bound to provide alternative accommodation under the rules.

APPOINTMENT OF HARIJAN LAMBARDARS IN PATIALA DIVISION

***7002. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Revenue be pleased to state the procedure being adopted for the appointment of Harijan Lambardars in Patiala Division ?

Giani Kartar Singh : An additional headman is appointed by a Collector, from amongst the Harijans or members of Scheduled Castes including Christians, in an Estate where the population of Harijans or members of Scheduled Castes including Christians is 100 or more. While making their appointments regard is paid among other matters to —

(1) Services rendered to the State by himself or by his family,

(2) His personal influence, Character, Ability and freedom from indebtedness.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਵੀ ਪਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਨਹੀਂ ਜੀ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ services to the State ਦੀ ਕੀ definition ਹੈ ।

ਮਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਸ ਦੇ ਅਸਲ ਮਾਨੇ ਤਾਂ service ਦੇ ਹੀ ਹਨ । ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਜਿਸ ਵਿਚ State ਦੀ service ਹੋਵੇ ਉਹ service ਗਿਣੀ ਜਾਏਗੀ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦਾ ਮੰਜਾ ਡਾਹਣਾ ਵੀ service ਹੈ ।

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਹ social service ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਮੈਂ ਪੁਛ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ caste ਦੇ ਲੋਗ majority ਵਿਚ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੰਬਰਦਾਰ appoint ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਮੰਤ੍ਰੀ : Notice ਦਿਉ, ਮੈਂ ਪਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸ ਦਉਂਗਾ ।

Mr. Speaker : I will allow any motion, if it comes on this subject. I can well imagine that some people in the Department are interested in getting this question postponed indefinitely.

DISTRICT DEVELOPMENT OFFICERS

***7003. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the names of District Development Officers working in the State at present ;

(b) the names of those referred to in part (a) above who have undergone any training course in Development work in any Training Centre or Institute in the State as well as the names of those who have had not training ;

(c) the number of blocks that each District Development Officer is required to inspect during a period of three months and the number of blocks inspected by each of the said District Development Officers separately, during the period from January 1, 1960 to January 31, 1961, with the details of their night halts in villages ?

Shri Harbans Lal (Deputy Minister) : (a) A list showing the names of District Development and Panchayats Officers is laid on the table. All of them are Extra Assistant Commissioners.

(b) & (c) Information is not at present available with use, but it may be mentioned that soon after their appointment, the Extra Assistant Commissioners are required to take development training for 15 days in project areas. The rest of their training they get at their various jobs.

List referred to in the reply to the starred Vidhan Sabha Question No. 7003.
Names of the District Development and Panchayats Officers working in the State

Serial No.	Name of the Officer	District in which working
1	Mehar Singh Grewal	.. Hissar
2	Dhanpat Rai	.. Rohtak
3	Dalip Singh	.. Karnal
4	Gurdial Singh Nurpuri	.. Gurgaon
5	Shiv Singh	.. Ambala
6	Ved Parkash Dubey	.. Kangra
7	Sant Singh Minhas	.. Hoshiarpur
8	Pyare Lal	.. Jullundur
9	Jitendra Pal	.. Ludhiana
10	Hari Ram	.. Ferozepur
11	Shanti Lal	.. Amritsar
12	Harbhajan Singh	.. Kapurthala
13	Sham Sunder Kakar	.. Patiala
14	Om Parkash Gupta	.. Bhatinda
15	Dipinder Singh Kapur	.. Sangrur
16	Girdhari Lal Sharma	.. Mahandergarh

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ Community Development ਦੇ Minister ਦਸਣਗੇ ਕਿ District Development Officers ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ block ਨੂੰ visit ਕਰਨ ?

ਪੰਚਾਇਤ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ । ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ evaluation committee ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਹੈ ? ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।

Mr. Speaker : The hon. Member should try to wrap his sentiments or feelings in a supplementary question admissible under the Rules. (*Laughter*).

श्री बलराम दास टंडन : क्या मिनिस्टर साहिब बताएंगे कि इस के बारे में क्या हिदायत है कि एक ब्लाक को एक District Development Officer कितने महीने के बाद देखे ?

मंत्री : District Development Officer एक महीनें में ही बलाक visit करता है ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ District Development Officer ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ Community Development ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ training ਹੋਵੇ ? ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ।

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਸ਼ਰਤ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਜੋ Government of India ਨੇ facilities ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ train ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ: ਕੀ ਸਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ District Development Officers ਨੇ Community Development ਦੀ training ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ । I want to know whether all of them are trained or not ?

Mr. Speaker : Has the hon. Member translated his question to make it comprehensible for the Minister (Sardar Gurbanta Singh.) (*Laughter*)

ਪੰਚਾਇਤ ਮੰਤ੍ਰੀ : ਕੁਛ trained ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ training ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਜਨਾਬ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਹ ਅਫ਼ਸਰ training ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਨੋਟਿਸ ਦੇਣ ਤੇ ਦਸ ਦਿਆਂ ਗਾ ।

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ: ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਧਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਲਗੇ-ਗਾ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਮੈਂ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਕਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਗੌਰਮਿੰਟ training ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਕਾਫ਼ੀ ਅਫ਼ਸਰ trained ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਦੇ (b) ਅਤੇ (c) part ਵਿਚ ਨਾਂ ਪੁਛੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ information ਨਹੀਂ ਹੈ ।

Mr. Speaker : The information is being collected and will be supplied to the hon Member.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या मैं पूछ सकता हूं कि training का स्कूल कहां है ?

मन्त्री : नीलोखेड़ी में है, मंसूरी में है, इसी तरह से और भी कई जगह है। हम ने यह फैसला किया है कि District Development Officer, Panchayat Officer, Deputy Commissioner, B.D.O. सब को दो महीने की training दी जाय।

COMPLAINTS FROM CANE GROWERS FOR COMPULSORY REALISATION TOWARDS SMALL SAVINGS SCHEME.

*7091 **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Community Development be pleased to state whether Government or the Deputy Ragistrar, Co-operative Societies, Ambala, received any complaints in February, 1961, from the Cane Growers regarding compulsory cut made from their payments regarding the supply of Sugarcane to the Panipat Co-operative Sugar Mills, Panipat, for contribution in the Small Savings Scheme, if so, the details thereof and the action taken there on ?

Shri Gurbanta Singh : No Sir.

चौधरी धर्म सिंह राठी : क्या मिनिस्टर साहिब के पास इस शिकायत के बारे में कुछ आदमी पेश हुए ?

मन्त्री: नहीं जनाब।

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, इन्हों जो जवाब दिया है वह गलत दिया है ? जो शिकायत दी गई वह मेरे सामने दी गई लेकिन यह कहते हैं कि कोई शिकायत नहीं दी गई। मैं आप को सारी बातें लिख कर भेजूंगा तो आप इस की enquiry कराएं और....

Mr. Speaker : Please don't make a speach. Send it in writing.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਬ ਦਸਣਗੇ ਕਿ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਡਿਗਰੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ?

Mr. Speaker: It does not arise.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਕੀ ਇਸ co-operative societies ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ small savings ਇਕਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?

ਮੰਤਰੀ : ਨੋਟਿਸ ਦਿਉ, ਪੁਛ ਕੇ ਦਸ ਦੇਵਾਂਗੇ।

CO-OPERATIVE SOCIETIES UNDER LIQUIDATION IN KARNAL DISTRICT

*7112. **Dr. Parma Nand :** Will the Minister for Community Development be pleased to state whether any Co-operative Societies are under liquidation in Karnal District ; if so, the names thereof ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

List of under Liquidation Societies in Karnal District

1. Faiz Alipur Majra Credit Society.
2. Kamalpur Thala Sardana Credit Society.
3. Gondhar Credit Society.
4. Barasat Credit Society.
5. Padhana Harijan Credit Society.
6. Kharjpur-Nalipur Credit Society.
7. Karnal, Mohalla Kalandari Gate Credit Society.
8. Bassi Credit Society.
9. Babarpur-Patti Baharwali, Credit Soc ety.
10. Panwari Credit Society.
11. Jamalpur Credit Society.
12. Arainpura-Bhurjawala Credit Society.
13. Gharaunda, P. Mohabat, Credit Society.
14. Ghago Garhi, P. Allayar Khan, Credit Society.
15. Kutial Patti Rajputan Credit Society.
16. Bazidpur Credit Society.
17. Nalipur-Rajputan Credit Society.
18. Dabarki-Naya Bank Credit Society.
19. Mohyudinpur Credit Society.
20. Garib Bank Nali Credit Society.
21. Ghair, P. Gula, Credit Society.
22. Dabarki-Palianwali Credit Society.
23. Qadargarh Credit Society.
24. Kamalpur-Roran Credit Society.
25. Chorni Credit Society.
26. Salarpur Credit Society.
27. Nissang-Patti Miraj Credit Society.
28. Nisang-Patti Kath Credit Society.
29. Dhanora, Credit Society.
30. Bijana-Patti Tega (Thrift and Savings) Credit Society.
31. Bijana Credit Society.
32. Sunekhra Credit Society.
33. Sambhli Credit Society.
34. Guhana Credit Society.
35. Bastili Credit Society.
36. Burshan Credit Society.
37. Padha Thrift and Savings Credit Society.
38. Kashwa Rajputan Credit Society.
39. Alaula Credit Society.
40. Munak Credit Society.
41. Gitalpur Credit Society.
42. Rambha Alladad Credit Society.
43. Amin Co-operative Thrift and Credit Society.
44. Bhanaura Jagir Credit Society.
45. Chandran Credit Society.
46. Labkheri Credit Society.
47. Hanora Chappra, Thrift and Credit Society.
48. Sunhori Credit Society.
49. Nilvi Roran Credit Society.
50. Gharaunda Bhadur Khan Audiah Credit Society.
51. Shamgarh Credit Society.
52. Basdhara-Patti Fatehpur Credit Society.
53. Mubarakabad Credit Society.
54. Hathlana Thrift Credit Society.
55. Garhi Gujran Thrift Credit Society.
56. Karnal District Agricultural Association, Karnal.
57. Kisan Chor Chaman Multipurpose Society.
58. Karnal Refugee Multipurpose Society.
59. Karnal Co-operative Store, Karnal.
60. Jalmana Thrift Society.
61. Drar Dairy Society, Karnal.
62. Karnal House Building, Karnal.
63. Katherlri Harijan Better Farming Society.
64. Saddar Bazar Book Makers Karnal Industrial Society.
65. Mohalla Rangran, Saddar Bazar, Karnal Industrial Society, Karnal.
66. Gharaunda Shoe Makers Industrial Society.

67. Nilokheri Leathers Works Industrial Society.
68. Nilokheri, Soap Workers Industrial Society.
69. Shoe Makers Industrial Society, Amin, Tehsil Karnal.
70. Karnal Multipurpose Society, Karnal.
71. Jhanjari Consolidation of Holdings Society.
72. Capital Co-operative Construction Society Ltd., Camp Chandigarh.
73. Bharat Co-operative Dairy Society, Karnal.
74. Saltpeter Industrial Credit Society, Nilokheri.
75. Bairsal Co-operative Farming Society.
76. Pundri Thrift Society.
77. Nilokheri Sales Society.
78. Bansa Leather Industrial Society.
79. Hariana Soap Allied Industrial Society, Nilokheri.
80. Birbadalwa Sales Society, Karnal.
81. Karnal Goods Transport Society, Karnal.
82. Cycle Parts Nilokheri.
83. Sheet Metal Worker Industrial Credit Society, Nilokheri.
84. Karnal Badian Co-operative Farming Society, Karnal.
85. Karnal Cotton Marketing Society.
86. Gudha Multipurpose Society.
87. Nilokheri Engineering Industrial Society.
88. Fancy Shoe Makers Sadar Karnal.
89. Karnal Metal Industries Society.
90. Kamalpur Co-operative Farming Society.
91. Kot Prem Singh Co-operative Farming Society.
92. Baldi Co-operative Society.
93. Rambha Dairy Credit Society.
94. Hind Multipurpose Society Ltd., Karnal.
95. Madhuban Co-operative Cold Store, Kutial, Tehsil Karnal.
96. Pasina Khurd Thrift and Credit Society.
97. Mamana Thrift and Credit Society.
98. Bapuli P Mosalman, Thrift/Credit Society.
99. Urlana Kalan Mosalman, Thrift/Credit Society.
100. Babali P. Muchan Mosalman Thrift/CreditSociety.
101. Mauza Bawana Lakhu P. Lakhu Thrieft/Credit Society.
102. Kurlana Kalan P. Khan Thrift/Dredit Society.
103. Patti Kaliana, P. Ram khan Thrift/Credit Society.
104. Patti Kaliana, P. Bhinda Thrieft/Credit Society.
105. Madlada Agricultural Credit Society, Tehsil Panipat.
106. Panipat Co-operative Store, Panipat.
107. Panipat Pursharthi Multipurpose Society, Panipat.
108. Naultha Store, Panipat.
109. Mahauti, Paliwal Better Farming Society.
110. Arya Weaving Industrial, Panipat.
111. Panipat Harijan Janta Shoe Maker Industrial Society, Panipat.
112. Panipat Model Town Multipurpose Society.
113. Naraina Industrial Society.
114. Ataula Industrial Society.
115. Mahati Paliwal Thrift/Credit Society.
116. Ugra Kheri Thrift/Credit Society.
117. Nanheri Co-operative Store.
118. Dalmia Ganj Transport Society, Panipat.
119. Dhandhar Co-operative Farming Society.
120. Jalmana National Store.
121. Panipat Furniture Maker Industrial Society, Panipat.
122. Rubi Industrial, Panipat.
123. Tamsabad Co-operative Farming Society, Tehsil Panipat.
124. Babail Co-operative Credit Society, Tehsil Panipat.
125. Samalkha Marketing Society, Tehsil Panipat.
126. Mahati Multipurpose Society, Tehsil Panipat.
127. Idyana Sinha Thrift/Credit Society, Tehsil Panipat.
128. Samalkha Labour Construction Society, Tehsil Panipat.
129. Mandi Industrial Leather, Construction Society, Tehsil Panipat.
130. Patti Kaliana Industrial, Construct on Society, Tehsil Panipat.
131. Panipat Fisherman Thrift/Credit Society, Tehsil Panipat.
132. Patti Kaliana Multipurpose Society, Tehsil Panipat.
133. Pasina Kalan Choudhry Co-operative Farming Society, Tehsil Panipat.

[Minister for Community Development]

134. Mahabir Dal Thrift/Credit Rehabilitation Society, Tehsil Panipat.
135. Gawalra Labour and Construction Society, Tehsil Panipat.
136. Bharat Co-operative Thrift/Credit Society, Tehsil Panipat.
137. Saluja Co-operative Thrift/Credit Society, Tehsil Panipat.
138. Bapauli Shujabadi Thrift/Credit Society, Tehsil Panipat.
139. Ithad Co-operative Thrift/Credit Society.
140. The Karnal Mann Brother Co-operative Farming Society, Tehsil Karnal.
141. Shahabad Kartar Singh Co-operative Better Farming Society.
142. Thanesar, Mohalla Kartawara, Co-operative Multipurpose Society.
143. Daularpura Tarar Co-operative Farming Society.
144. Bapda Co-operative Poultry Farming Society.
145. Pipli Co-operative Goods Transport Society.
146. Shahabad Co-operative Staff Thrift/Saving Society.
147. Sharief Garh Displaced Persons Widows Co-operative Multipurpose Industrial Society.
148. Chahal Heri Co-operative Industrial Leather Society.
149. Shahabad Markanda Co-operative Thrift/Credit Society.
150. Kurukshetra Co-operative Brick Kiln Society.
151. Ladwa Purana Bazar, Co-operative Thrift/Credit Society.
152. Kaithal Municipal Employees Co-operative Society.
153. Sewah Co-operative Cattle Breeding Society.
154. Dhul Garh Warach Co-operative Tube-well Society.
155. Sertha Co-operative Veterinary First Aid Society.
156. Kaithal Co-operative Weavers Industries Society.
157. Sewan Co-operative Poultry Society.
158. Assandh Co-operative Transport Society.
159. Keorak Co-operative Labour and Construction Society.
160. Bhagal Co-operative Poultry Society.
161. Pehwa Co-operative Labour and Construction Society.
162. Sewan Co-operative Educational Co-operative Thrift/Saving Society.
163. Sewan Co-operative Soap Oil and Allied Society.
164. Pehwa Co-operative Progressive Zimindaran Multipurpose Society.
165. Sandholi Co-operative Poultry Society.
166. Pai Co-operative Veterinary First Aid Center Society Ltd., Kaithal.
167. Kaithal Patti Dogran Thrift/Credit Society.
168. Neki Kakot Co-operative Tube-well Society.
169. Lahore Majra Co-operative Poultry Society.
170. Teontha Sardar Co-operative Tube-well Society.
171. Dhanoli Patti Kaleki Co-operative Tube-well Irrigation Society.
172. Milap Shahabad Co-operative Thrift/Credit Society (Rehabilitation).
173. Sehgal Thanesar Co-operative Thrift/Credit Society.
174. Pursharthi Ladwa Co-operative Thrift/Credit Society.
175. Aroran Kaithal Co-operative Thirft/Credit Society.
176. Chunian Kaithal Co-operative Thrift/Credit Society.
177. Bhakar Kaithal Co-operative Thrift/Credit Society.
178. Fauzi Niwasi Co-operative Mutlipurpose Society.
179. Jalkheri Co-operative Thrift/Credit Society.
180. Lukhi Co-operative Thrift/Credit Society.
181. Toprakhlan Co-operative Thrift/Credit Society.
182. Jubble Co-operative Thrift/Credit Society.
183. Phalsanda Rangran Co-operative Thrift/Credit Society.
184. Bhagrat Co-operative Thrift/Credit Society.
185. Khurki Viran Co-operative Thrift/Credit Society.
186. Bapdi Co-operative Thrift/Credit Society.
187. Halakar Co-operative Thrift/Credit Society.
188. Sega Co-operative Thrift/Credit Society.
189. Salwan Co-operative Thrift/Credit Society.
190. Sigmore Co-operative Thrift/Credit Society.
191. Dhatrat P. Roran Co-operative Thrift/Credit Society.
192. Sisla Co-operative Thrift/Credit Society.
193. Jaswanti Co-operative Thrift/Credit Society.
194. Dhola Co-operative Thrift/Credit Society.
195. Tara Garh Co-operative Thrift/Credit Society.
196. Pai Panna Birbal Co-operative Thrift/Credit Society.
197. Badhaura Co-operative Thrift/Credit Society.

198. Seongarh Co-operative Thrift/Credit Society.
199. Babain Co-operative Store.
200. Sahabad Refugee Dairy Society.
201. Kaithal Co-operative General Store.
202. Sewan Multipurpose Society.
203. Ajit Rasilpur Co-operative Farming Society.
204. Kaithal Free India Co-operative Multipurpose Society (Rehabilitation).

ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾ ਨੰਦ: ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਜੋ statement ਮੈਨੂੰ supply ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ 204 ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ liquitade ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਰਫ ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਐਨੀਆਂ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਦੀ liquidation ਹੋ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਕੀ ਵਜੂਹਾਤ ਹਨ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਜੂਹਾਤ ਹਨ। ਕਈ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਦੀ ¾ majority ਨੇ resolution ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਛਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਕਈਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕਰਜ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ pay ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਕਈ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਗ਼ਬਨ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਵਗੈਰਾ ਵਗੈਰਾ। ਇਸ ਲਈ liquidate ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਡਾਕਟਰ ਪਰਮਾ ਨੰਦ: ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈਆਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਬਹੁਤ ਕਰਜ਼ਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ co-operative Bank ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਸੀ ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਸੀ ?

ਮੰਤ੍ਰੀ : ਇਸ ਲਈ notice ਦਿਉ।

UNSTARRED QUESTIONS AND ANSWERS

CASES OF EMBEZZLEMENTS/MISAPPROPRIATION OF FUNDS OF VARIOUS CO-OPERATIVE SOCIETIES

3540. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether any cases of complaints regarding the embezzlement or mis-appropriation of funds in various Co-operative Societies were received by the Senior Superintendent of Police, Amritsar, from the Assistant Registrar, Co-operative Societies, Amritsar, between 1st January, 1961 and 28th February, 1961; if so, their list ;

(b) the date when each of the said cases was received by the Senior Superintendent of Police, Amritsar ;

(c) the nature of orders passed by the Senior Superintendent of Police, Amritsar, in each of these cases ;

(d) whether any of these cases were registered at any of the Police Stations ; if so, when ;

(e) the list of persons involved in each case ;

(f) the brief facts of each case as narrated in the First Information Report ;

(g) the progress so far made by the police in each case ?

Sardar Partap Singh Kairon : A statement giving the requisite information is enclosed.

[Chief Minister]

Cases of Embezzlement/misappropriation of funds of various Co-operative Societies

The date when each of the said cases was received by the S.S.P., Amritsar	The nature of orders passed by the S.S.P., Amritsar, in each of these cases	Whether any of these cases were registered at any of the Police Stations, if so, when	The list of persons involved in each case	The brief cts of each fa as narr case the First ated in tion Information Report	The progress so far made by the police in each ca se
(b)	(c)	(d)	(c)	(f)	(g)
23rd January, 1961 ..	Enquiry entrusted to Superintendent of Police (Border), Amritsar	Not yet ..	The matter is yet under enquiry	Case has not yet been registered	Not in public interest to disclose at the present stage
23rd January, 1961 ..	Ditto ..	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
21st February, 1961 ..	Returned for want of complete papers	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
9th February, 1961 ..	Ditto ..	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
13th February, 1961 ..	Enquiry entrusted to D.S.P., Patti ..	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
16th February, 1961 ..	Ditto ..	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
16th February, 1961 ..	The department has been requested,—*vide* S.S.P., Amritsar's No. 8059/C, dated 2nd March, 1961, for further information	Ditto	Ditto	Ditto	Dito
6th March, 1961 ..	Enquiry entrusted to D.S.P., City Amritsar	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto
4th January, 1961 ..	The department has been requested,—*vide* S.S.P., Amritsar's No. 8611-C, dated the 5th March. 1961, for further information	Ditto	Ditto	Ditto	Ditto

CHHAT-BANUR-BAHADAR GARH CANAL

3541. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to remodel the Chhat-Banur-Bahadar Garh Canal ; if so, by what time ?

Rao Birendar Singh : Yes, a proposal to remodel the Banur Canal is under investigation, but no period for its completion can be specified at this stage.

WATER LOGGED AREA IN TEHSIL RAJPURA

3542. S. Atma Singh : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the total water logged area in tehsil Rajpura at present and the steps, if any, being taken or proposed to be taken by Government to eradicate the said menace there ?

Rao Birendar Singh : The total water- logged area in tehsil Rajpura according to the latest Thur and Sem girdawari results for Kharif, 1960, is 203 acres (Thur 185 acres and Sem 18 acres).

Area in Rajpura Tehsil gets flooded mainly from the spills in Patiala-Nadi. Embankments have already been constructed to prevent the spills as for as possible. Other measures such as construction of storm and see page water drains, installation of Tube-wells, etc., shall be taken up, if found necessary, after necessary investigations are carried out.

SHORT NOTICE QUESTION AND ANSWER

CLOSING DOWN OF HINDU GIRLS HIGH SCHOOL, JAGADHRI

***7141. Shri Ram Piara** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether he is aware of the fact that the Hindu Girls High School at Jagadhri had to be closed recently ; if so, the reasons therefor ;

(b) whether it is a fact that the Headmistress of the said High School had resigned as she was molested ; if so, the action, if any, taken by Government in the matter ;

(c) whether any officer of the Education Department visited Jagadhri during the period from 1st March, 1961 to date in connection with the molestation of girl students of Jagadhri ; if so, when together with the details of report, if any, submitted by the officer ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Yes, for two hours in the afternoon of 28th February, 1961, due to unfortunate incident of teasing of school girls on that morning.

(b) No, there was no case of physical molestation. Some miscreants attempted to tease her. Investigation is in progress.

[Minister for Education]

(c) Yes, on 9th March, 1961, the Deputy Inspectress of Schools, Ambala Division, and the District Inspectress of Schools, Ambala, visited the school. On inquiry it was revealed that the Headmistress of the school was teased on or about the 3rd February, 1961, and some girls were teased on the 28th February, 1961 by some persons. The Headmistress is reported to have resigned with one month's notice though the resignation has not been accepted so far. She is reported to have left Jagadhri and is on leave for the present. Some cases have been registered by the Police against the culprits, and the Police is taking all possible effective steps to maintain law and order.

श्री राम प्यारा: डिप्टी मिनिस्टर साहिब ने बताया है कि Headmistress ने resignation के लिये one month's notice दिया है। क्या वह मेहरबानी कर के बताएंगे कि इस resignation में उस ने क्या वजूहात दी हैं ?

10 A. M.

उप मन्त्री: (श्री यश पाल): इस की copy तो मेरे पास नहीं।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ investigation ਜਾਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਪਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?

ਉਪ ਮੰਤ੍ਰੀ: ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ case ਹਾਲੇ police ਕੋਲ ਹੈ। ਕਿਤਨੇ ਲੜਕੇ ਇਸ case ਵਿਚ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ information ਨਹੀਂ ਆਈ।

श्री राम प्यारा : डिप्टी मनिस्टर साहिब ने सवाल के part (b) का जवाब दिया है No. मैं specific तौर पर पूछना चाहता हूं कि आया उस ने यह resignation on account of molestation दिया है; अगर ऐसा नहीं तो उस Headmistress ने क्यों resign किया है ?

Deputy Minister: The Reply is—

"No, there was no case of physical molestation."

Resignation का सवाल ही पैदा नहीं होता।

श्री राम प्यारा : क्या Education Department या management के पास उस Headmistress ने कोई रिपोर्ट दी कि....

Mr. Speaker : This is not a supplementary question. You are giving information which is a very undesirable practice.

चौधरी धर्म सिंह राठी: उस resignation में क्या वजूहात दी गई हैं?

श्री अध्यक्ष : इस का जवाब दिया जा चुका है। (The reply has already been given.)

Sardar Sarup Singh : Sir, what about my calling attention motion about the alarming rise in the population of the State ?

Mr. Speaker : The hon. Leader of the House is not present here to-day.

श्री बलराम दास टण्डन: यह पंडित जी की तरफ से नहीं होनी चाहिए ।

उद्योग मंत्री: स्पीकर साहिब, मैं समझा नहीं, क्या मामला है ।

श्री अध्यक्ष: Birth control के बारे में सरदार सरूप सिंह जी ने calling attention की motion का notice दिया था । चीफ़ मनिस्टिर साहब ने कहा था कि इस बारे में एक statement देंगे । (Sardar Sarup Singh had given notice of a calling attention motion regarding birth control. The Chief Minister had promised to make a statement on this issue.)

उद्योग मंत्री : मैं statement अभी देने को तैयार हूं ।

Sardar Sarup Singh : On a point of order, Sir. It is for the Chief Minister to make a statement.

Mr. Speaker : Anybody who is acting as the Deputy Leader of the House can make a statement.

Minister for Industries : I have just now got a copy of the written statement and with your permission, Sir, I shall read it out.

STATEMENT MADE BY THE MINISTER FOR INDUSTRIES REGARDING ALARMING RISE IN THE POPULATION OF THE STATE

Shri Mohan Lal (Minister for Industries) : Sir, the problem of over-population is facing the country as a whole. Rapid increase in population has drawn the attention of experts as well as laymen. Until and unless our masses are educated and enlightened on the absolute necessity of Family Planning, it is feared that the resulting consequences like want, disease, un-employment, ignorance and squalor will face the country. The problem of Family Planning cannot be handled individually and half-heartedly. To achieve any results, it is essential to organize a planned fight. A systematic programme to improve the condition of masses has been carried out since independence. The following steps have been taken in this State to popularize Family Planning to control the rapid increase in population, for which a large outlay has ben allotted by the Government of India under the Third Five-Year Plan :—

(1) There are 103 Family Planning Clinics functioning in the State, which have been opened by the Punjab Government and other voluntary organizations under the Central Assistance. By the end of January, 1961, 70,530 persons have availed of the services through these Family Planning Clinics and are using one or the other approved contraceptive.

(2) A State Family Planning Board has been constituted for advisory and consultative purposes. Family Planning Sub-Committees have also been formed in five districts for the present.

[Minister for Industries]

(3) One Regional Family Planning Training Centre has been opened at Medical College, Patiala, where 210 Lady Health Visitors/Social Workers have already taken training in Family Planning.

(4) Government has granted six working days' special leave to their employees who undergo operation for vassectomy and tube ligation.

(5) Leaflets containing salient features of the Programme are got printed and distributed freely among the people.

(6) Articles on Family Planning are written off and on by the officers and Directorate of Helath Services and these have appeared in the Medical Journals.

(7) The Helath Education work in Family Planning is being intensified and a jeep along with film projection has been supplied by the Government of India.

(8) Every year on the 18th December, a Family Planning Day is celebrated. Exhibitions on Family Planning are held on this day. Family Planning Clinics are declared open for the public so that they may see the working of the clinics and methods applied for control of births.

(9) Eight Family Planning Seminars have been held for lay persons in the Punjab State during the last year.

(10) During the Second Five-Year Plan a sum of Rs 5.25 lakhs only was provided. This amount was inadequate. In the Third Five-Year Plan a provision to the extent of Rs 90 lakhs has been made for Family Planning—34 lakhs by the State and 56 Lakhs as Central Assistance. The total expenditure on all the Health Schemes will be 9.07 crores. It is thus clear that Family Planning has been given a very high priority. It is proposed to have the following schemes during the Third Five-Year Plan:—

(1) To give advice on Family Planning and supply contraceptives to all married couples from every Primary Health Centre/Maternity Centre/Hospital and Dispensary.

(2) To set-up three Sterilization Units in each Division so that sterilization campaign can be intensified and persons who are in need of sterilization may be afforded full facilities of operation as near their places of residence as possible.

(3) To set up Divisional Publicity Organizations with a view that they may move to each and every village and educate the masses about the benefits of Family Planning.

Sardar Sarup Singh : Sir, my calling attention motion was about the alarming rise in the population of the State and the consequent grave danger of upsetting of the economy of the State.

Mr Speaker : But no discussion can take place on the statement made by the hon. Minister.

Sardar Sarup Singh : Sir, I am not raising any discussion. What I want to point out is that this Government has not been able to control the production figure of Sardar Gurbanta Singh who is a member of the Cabinet. I hope that some sense of responsibility will prevail upon the Government (Laughter).

Minister for Industries : I think the figure of the honourable Member who has spoken just now compares favourably with that of any other Member (Laughter).

ANNOUNCEMENT BY SECRETARY

Mr. Speaker : Now the Secretary will make some announcement.

Secretary : Under Rule 2 of the Punjab State Legislature (Communications) Rules, 1959, I have to inform the House that the Punjab Appropriation (No. 2) Bill, 1961, passed by the Punjab Vidhan Sabha on the 27th March, 1961, and transmitted to the Punjab Legislative Council the same day, has been agreed to by the said Council, without any recommendation, on the 28th March, 1961.

(At this Stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.)

THE PUNJAB GENERAL SALES TAX (AMENDMENT) BILL, 1961 (RESUMPTION OF CONSIDERATION)

Mr Deputy Speaker : Now the House will resume consideration of the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ Sales Tax ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ 4 ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਤ ਤੋਂ 5 ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਇਹ ਮੰਗ ਸੀ ਕਿ 4 ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਤ ਰੇਟ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਘਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪੰਡਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਚਾਣੱਕ ਦਾ reference ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਟੈਕਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਏ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿ ਸੂਰਜ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਖਿਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਵਕਤ ਫਿਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਪਾਣੀ ਉਪਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਟੈਕਸਾਂ ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਵੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਸੂਰਜ ਨਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਜੌਹੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਖਿਚਦਾ ਹੈ, ਆਦਮੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਪਸੀਨਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਸੂਰਜ ਖਿਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਉਸ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ।

ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਵੇਖੋ ਸਰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਕੀ ਹੈ । Taxes ਲਗਦੇ ਹਨ ਔਰ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਇਹ

[ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ]
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ Black Market ਕਰਦੇ ਹਨ । ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ Social element ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੇ Black Market ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤੇ taxes ਦਾ ਬੋਝ ਪਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਲਾਭ ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜੇ crime ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਲ ਇਸ House ਵਿਚ ਸੰਧੂ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੁਤੱਲਿਕ ਇਕ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ Tax ਜਮ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ.........

श्री उपाध्यक्ष : Order please. इस की यहां कोई relevancy नहीं है। (Order please. It has no relevancy here.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਕਿਤਨੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ taxes ਨੂੰ ਸਵਾਏ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ scope ਇਤਨਾ wide ਹੈ ਕਿ taxes ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ 4—5 ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਤ increase ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਇਹ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ Government ਦਾ tax ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

* * * * * *

* * * * * *

*Expunged as ordered by the Chair.

* * * * * *

* * * * * *

Mr. Deputy Speaker : How can you make such mild allegations ? It is irrelevant. I have repeatedly told you not to make such mild charges. You can bring these through a substantive Motion.

डा. बलदेव प्रकाश : जनाब, इस House में एक बात refer हुई। Question Hour मे बताया गया कि उन्हों ने tax की चोरी की है, हिसाब किताब नहीं दिया । क्या कोई मैम्बर उस को यहां refer नहीं कर सकता ?

उपाध्यक्ष : अगर कोई बात इस Bill बारे हो तो कहें। I am not going to allow discussion on each and every tax. It is not within the scope of this Bill (The hon. Members may refer to anything which concerns this Bill. I am not going to allow discussion on each and every tax. It is not within the scope of this Bill.)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : On a point of order, Sir. ਮੈਂ ਜਨਾਬ ਦਾ ruling ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ Member Taxes ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ— ਜਿਹੜੇ Taxes ਨੂੰ ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ?

Mr. Deputy Speaker : You can make a reference or a suggestion about it, but you cannot discuss a thing which is not within the scope of this Bill.

---

*Regarding orders of the Chair please see page (27)38 infra.

श्री बलराम दास टण्डन: On a point of order, Sir जब सरकार किसी नए टैक्स के लिए इजाज़त मांगती है तो क्या सरकार को यह नहीं कहा जा सकता कि आप यह tax न लगाएं या न बढ़ाएं क्योंकि और म` हैं जहां से आप और आमदनी हासिल कर सकते हैं, या बचत कर सकते हैं, अगर आप यह 2 measures लें तो आमदनी बढ़ सकती है, नया tax लगाना या बढ़ाना फजूल है।

Mr. Deputy Speaker: This point has already been raised and a ruling given about it.

डा० बलदेव प्रकाश: यह aims and objects में साफ़ लिखा है:

> "For implementing the various Development Schemes under the Third Five-Year Plan, the rate of Sales Tax is being enhanced with effect from the 1st April, 1961, from four naye paise in a rupee to five naye paise."

जिस बात के लिए यह tax मांग रहे हैं, बढ़ा रहे हैं, अगर हम उस को refer न करें, अगर हम यह न कहें कि waste में कैसे कमी हो सकती है, और रुपया कहां से आ सकता है तब तो सिर्फ हम यही कह सकेंगे कि यह पास न हो और चुपके से बैठ जाएं।

Mr. Deputy Speaker : I have already explained the position about it.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ Tax increase ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, it is not right ਕਿ . ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧ ਰਹੇ Tax ਬਾਰੇ ਕੋਈ reference ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਅਜਾਜ਼ਤ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਇਹ Tax ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਰ various measures adopt ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਅੱਜ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ Transport ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੇ Transport Nationalise ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ Tax ਦੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

श्री उपाध्यक्ष : Ruling पहले दी जा चुकी है। आप इस Bill के scope में रह कर discuss कर सकते हैं। I have given my ruling. You cannot challenge it. (A ruling has already been given. The hon. Member must remain within the scope of the Bill. I have given my ruling, he cannot challenge it.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲ ਬੀਰ ਸਿੰਘ: ਮੈਂ Sales Tax ਦੇ ਬਾਰੇ , ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਚੋਰੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ Assembly ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਰੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਭੱਠਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਕੋਇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਆਈਆਂ । ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕਿਤਨੀਆਂ ਕੋਇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਤਨਾ sales tax ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਦੇ ਭਾਈ ਸਰਦਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ 9 ਕੋਇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਹਿਜ਼.................

Mr. Deputy Speaker : Order please, This is not relevant. This is not a Sales tax.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : This is Sales Tax, Please hear me. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਜ਼ 10 ਆਨੇ Tax ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਠੇ ਲਾਏ ਹਨ ਕਿਸੇ ਨੇ 2,000 ਰੁਪਏ, ਕਿਸੇ ਨੇ 4,000 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 5,000 ਰੁਪਏ sales tax ਦੇ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਉਧਰ ਸਰਦਾਰ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਦੇ ਭਾਈ ਨੇ ਮਹਿਜ਼ 10 ਆਨੇ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਵਾਏ ਹਨ ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ : ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇੱਟਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਣ, ਵੇਚੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਫੇਰ ?

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਬਾਜਵਾ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। * * * * *
* * * * * *

**Expunged as ordered by the Chair.*

* * * * * *

ਇਹ ਬੜੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗਲ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ suggestion ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਿਆਨ ਦੇਵੇ ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ।

श्री उपाध्यक्ष : जो mild चीज़ें मेरे कहने के बावजूद चलती हैं वह expunge करवा दूंगा । This should be expunged from the proceedings. (I will get the mild remarks expunged which are made despite my taking objection to them. These should be expunged from the proceedings.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਸੇਲਜ਼ ਟੈਕਸ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਸਬੰਧ ਦੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ , ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਵਕਤ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਨ, ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਦੋ ਮਾਰਚ, 1951 ਦੀ ਸਪੀਚ ਦੀ reference ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

> "His Excellency has, in the course of his address, expressed the view that there can be no question of taking any step to impair the income of the Government, but, in this connection, I wish to draw the attention of the honourable Members to the income derived from Sales-Tax during the current financial year. The Government has told us that the tax would yield Rs 40 lakhs to the State Exchequer, but actually the income from this source has been no less than one crore and fifty lakhs. In spite of this huge income, the Government has not acceded to the request of the public for lowering the rate of this tax. The public mind is extremely agitated over this matter. The Government should have met this demand of the public, but it continues to move in the same old ruts."

ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਸੀ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵਪਾਰ ਮੰਡਲ ਪੰਜਾਬ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਨਾਲ negotiations ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ 3 ਰੁਪਏ ਦੋ ਆਨੇ ਸੇਲ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਮੰਡਲ ਦਾ ਇਹ ਮੁਤਾਲਬਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫੇਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 1952 ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰਮੀਮ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ :

> "In sub-section (1) of Section 5 of the East Punjab General Sales-Tax Act, 1948, after the word "rates", the following words shall be inserted and shall be deemed always to have been so inserted, namely :—
>
> "not exceeding two pice in a rupee.""

ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਦੋਂ ਤਰਮੀਮੀ ਬਿਲ ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਪੈਸੇ ਫੀ ਰੁਪਿਆ ਤੋਂ sales-tax ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਉਦੋਂ ਆਪਣੀ ਇਕ ਸਪੀਚ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ amendment premature ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਪਾਰ ਮੰਡਲ ਦੇ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤਰਮੀਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਸੀਂ sales-tax ਕਿਤਨਾ ਘਟਾਉਣਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਬੇਸ਼ਕ ਤਰਮੀਮ ਲੈ ਆਂਦੀ ਜਾਵੇ। ਉਦੋਂ ਸਰਦਾਰ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਸੀ । ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ 1952 ਵਿਚ amending Bill ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਵਕਤ Excise and Taxation ਮਨਿਸਟਰ ਨੇ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸ ਘਟਾਇਆ ਜਾਵੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਟੈਕਸ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਕ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਇਹ amending bill ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਵਧਾਵਾਂਗੇ । 1955 ਦੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੀਮ ਸੈਨ ਸੱਚਰ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਪਾਰ ਮੰਡਲ ਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਵਪਾਰੀ ਦੋ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਦੇ ਦੇਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗੇ ਲੇਕਿਨ ਅੱਜ ਉਹ ਟੈਕਸ ਦੋ ਕਰੋੜ ਦੀ ਬਜਾਏ 5 ਕਰੋੜ ਤੇ ਜਾ ਪੁਜਾ ਹੈ ਮਗਰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਟੈਕਸ ਦਾ ਬੋਝ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਚਾਰ ਫੀ ਸਦੀ ਦੀ ਬਜਾਏ 5 ਫੀ ਸਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਭੋਝ ਹੈ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਧਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਵਧਾਵਾਂਗੇ ਲੇਕਿਨ ਸਰਕਾਰ ਹੁਣ ਉਸ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਜਿਹੜਾ 5 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਗੌਰਮੈਂਟ ਟੈਕਸ ਵਸੂਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਇਕ ਰਕਮ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਕਪੜੇ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਟੈਕਸ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

श्री उपाध्यक्ष : ग्राप relevant नहीं हैं । (The hon. Member is not relevant.)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ: ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ sales tax ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਟੈਕਸ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਔਰ ਸਿਰਫ ਦੋ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲ ਜਾਏ ਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਕਪੜੇ ਵਾਲਾ sales tax ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਟੈਕਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਚੁਕਾ ਹੈ ਔਰ ਕਪੜੇ ਤੇ excise duty ਲਗ ਚੁਕੀ ਹੈ । Excise duty ਦਾ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 5 ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਗਰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਸਵਾ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਕਪੜੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੁਲ ਸਵਾ ਛੇ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 350 ਫੀ ਸਦੀ sales tax ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਆਨੇ ਸੈਂਕੜਾ ਸੇਲ ਟੈਕਸ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ

[ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ]

ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ 3 ਰੁਪਏ ਦੋ ਆਨੇ ਫੀ ਸੈਂਕੜਾ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਭਾਰਗੋ ਸਾਹਿਬ ਨੇ assurance ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ single stage ਤੇ ਟੈਕਸ ਹੈ ਔਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤਾਕਿ ਇਸ ਟੈਕਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਬੋਝ ਘੱਟ ਹੋਵੇ । ਉਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 40 ਲਖ ਰੁਪਿਆ sales tax ਵਜੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਮਗਰ ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰੋੜ 50 ਲਖ ਰੁਪਿਆ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਪਰ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਟੈਕਸ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮੁਖ਼ਾਲਫਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ sources ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ tap ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । Road transport ਦੀ nationalisation ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ passenger tax ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ Chief Minister ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਲੱਕਦਾਰ ਇਸ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਮੈਂ personal ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕ ਮਿਨਿਸਟਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਚੀਫ ਮਿਨਿਸਟਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਤਲੱਕਦਾਰ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਟੈਕਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚੋਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ stern measures ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਜੋ already taxes ਲਗੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ efficiently ਲੈ ਸਕੀਏ, corruption ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕੀਏ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਗੋਲ ਮਾਲ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਮਦਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਤੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ । ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਗਾਣਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਜੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਤੇ ਫਾਲਤੂ ਖਰਚ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਬਚਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ B.D.Os. ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੀਪਾਂ ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ public funds ਨਾਜਾਇਜ਼ ਇਸਤਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ...........

Mr. Deputy Speaker: Order please. This is not within the scope of this Bill. Please be relevant.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ ਜੋ statement of objects and reasons ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰੁਪਿਆ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਤੇ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕੀ ਇਹ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਹਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਸਣ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਜੋ ਖਰਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜੋ cultural programmes ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਜ਼ਾਇਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ......................

Mr. Deputy Speaker: Please wind up now.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਇਹ ਜੋ taxation measures ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਵਕਤ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ

ਹੋਇਆ ਛੇਤੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਜ਼ਾਇਆ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਕ B.D.O. ਨੇ 12 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਗਬਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ F.C. ਨੇ orders ਕੀਤੇ ਕਿ..........................

Mr. Deputy Speaker: Order, order. Please resume your seat now.

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of Order. जनाब, मेरा point of order यह है कि circulation motion पहले आयेगा या consideration motion?

Mr. Deputy Speaker : The hon. Member can move his motion when he gets time to speak.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਖਣ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ, sales tax ਵਿਚ ਇਕ ਪੈਸਾ ਰੁਪਏ ਮਗਰ ਬੜੌਤਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ Opposition ਵਲੋਂ ਮਹਿਜ਼ propaganda ਲਈ ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਗਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਜ਼ਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਇਆ ਇਹ ਟੈਕਸ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਪਾਕਟ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੀ purchasing power 100 ਰੁਪਏ ਹੈ ਉਸ ਉਪਰ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਇਸ ਟੈਕਸ ਦਾ ਵਧ ਲਗਣਾ ਹੈ । ਆਖਰ ਇਹ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਟੈਕਸ ਦਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਲੈਣਾ ਹੈ development ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ, ਗਰੀਬ ਆਦਮੀਆਂ ਦਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ free education ਦੇਣ ਲਈ ਤੇ ਬੇਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਣ ਲਈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ੋਰ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਵਧ ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਤਾਲੀਮ ਮਿਲ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਬੇਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਮਿਲ ਜਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਚਾਲੂ ਰਹਿਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ welcome ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਸਭ ਤੇ ਯਕਸਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ 100 ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਰੀਦਣੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ 500 ਪੈਸੇ ਜਾਂ 5 ਰੁਪਏ ਟੈਕਸ ਦੇ ਦੇਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਨੇ ਤੇ ਹੱਟੀ ਵਾਲੇ ਲਾਲੇ ਨੇ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਮਾਲ ਖਰੀਦਣਾ ਹੈ ਉਸ ਨੇ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਸੇ ਜਾਂ 500 ਰੁਪਏ ਇਸ ਟੈਕਸ ਦੇ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੇ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਭਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਹੀ ਮਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਦੀ pocket ਅਨੁਸਾਰ ਟੈਕਸ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਮਹਿਜ਼ election propaganda ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ elections ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਤਦ ਹੀ ਜਿੱਤੇ ਜਾਣ ਗੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਕਦਮ ਉਠਾਵਾਂਗੇ। ਤੇ ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਟੈਕਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ 1¼ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ

[ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ]

ਆਮਦਨੀ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮਦਨ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਟੈਕਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ ਚੀਫ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਬ ਤੇ ਹੋਰ ਮਿਨਿਸਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। (*interruptions and noise*).

ਅਵਾਜ਼ਾਂ : ਇਥੇ ਟਿਕਟ ਸਪੀਚਾਂ ਨਾ ਕਰੋ (*noise*)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਕੋਠੀ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰ ਲਉ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਟੈਕਸ ਲਗੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਬ ਕੇ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ, ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਤਵਜੁਹ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਹ $1\frac{1}{4}$ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਵੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ......................

श्री मंगल सेन: On a point of order, Sir. इधर बैठे हुए hon. Members ने कहा है कि ticket speeches नहीं होनी चाहियें। मैं दरियाफ़त करना चाहता हूं कि ticket speeches और दूसरी speeches में क्या कोई फर्क होता है ?

Mr. Deputy Speaker: It is no point of order. The hon. Member should not raise such points of order.

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ, ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦਰਅਸਲ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਇਤਨਾ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਲਗੇ ਹੋਏ taxes ਤੋਂ ਜੋ ਚੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ sales tax ਦੀ ਚੋਰੀ ਕੌਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੋਰੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ: ਇਹ ਚੋਰੀ ਚੀਫ ਮਿਨਿਸਟਰ ਦਾ ਭਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

Mr. Deputy Speaker: Order, please.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੁਕਾਨ ਦਾਰਾਂ ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਲਤ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ..........................

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ: ਜਿਸ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤਬਕੇ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ..............

श्री उपाध्यक्ष : जब कोई मैम्बर बोल रहा है तो आप को interrupt नहीं करना चाहिये। (*Addressing Chaudhri Balbir Singh* : When an hon. Member is speaking, you should not make *interruptions.*)

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ interrupt ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ class ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

श्री उपाध्यक्ष: यह sales tax की evasion को रोकने का बिल नहीं है, यह sales tax को बढ़ाने का बिल है। (This Bill is not for checking evasion of sales tax but it provides for the enhancement of the rate of the sales tax.)

Sardar Sarup Singh : On a point of Order, Sir. Can an honourable Member repeat his argument again and again?

ਸਰਦਾਰ ਰਾਮਦਿਆਲ ਸਿੰਘ: ਮੈਂ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ sales tax ਦੀ ਚੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ leakage ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੇ duplicate ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਔਰ ਉਹ ਰਸੀਦਾਂ ਵੀ duplicate ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਘੰਟਾ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਦੂਜੀਆਂ ਰਸੀਦਾਂ ਕਟਦੇ ਹਨ ਔਰ ਆਪਣਾ duplicate ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹਾਥੀ ਕੇ ਦਾਂਤ ਦਿਖਾਨੇ ਕੇ ਔਰ ਔਰ ਖਾਨੇ ਕੇ ਔਰ'। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਹੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ sale ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ sales tax ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਘੱਟ show ਕਰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ tax ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕਰੜੇ ਅਫਸਰ ਨੇ 16 ਲੱਖ ਰੁਪਏ sales tax ਵਜੋਂ ਵਾਧੂ ਵਸੂਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ leakage ਇਸ tax ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਐਸੀਆਂ firms ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਾਲ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ exist ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਮਾਲ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ sales tax ਦੀ evasion ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਭਾਈ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ tax ਦੀ evasion ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਰੀਦਦਾਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਔਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ tax ਦੀ leakage ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (*Interruptions*)

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ tax ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਵਿਚ ਇਤਨੀ leakage ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਚੀਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਹ enhancement ਦਾ ਬਿਲ ਲਿਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ 5 ਜਾਂ 7 ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ Inspectors ਔਰ Sub-Inspectors ਨੂੰ on the spot check ਕਰਨ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ curtail ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰ-ਕੇ tax ਦੀ evasion ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ Inspector ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਉਹ check ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਜੁਰੱਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਫਿਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਉਹ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤਾਕਿ tax ਦੀ ਚੋਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ checking ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਹ ਚੋਰੀ ਰੁਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਦੁਕਾਨਦਾਰ tax ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ public ਦੇ funds ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਔਰ public ਦੇ ਮਫਾਦ ਵਿਚ ਲਗਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ tax ਦਾ rate ਵਧ ਜਾਣ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗਲਤ propaganda ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

चौधरी धर्म सिंह राठी (संभालका): डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरी motion यह है—

Sir, I beg to move—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill, 1961, be circulated for eliciting public opinion thereon by the 30th June, 1961.

[चौधरी धर्म सिंह राठी]

डिप्टी स्पीकर साहिब, जहां तक sales tax का ताल्लुक है, यह सब से पहले 1941 में पंजाब में लगा। डिप्टी स्पीकर साहिब, आप जानते हैं कि इस को अब लगाने वाले कौन हैं ? यह वे लोग हैं जो आरम्भ में इस के खिलाफ़ आवाज़ बुलंद करते थे कि sales tax लगा कर गवर्नमैंट ने पब्लिक के साथ ज्यादती की है। उस वक्त की Opposition के आगू हमारे आज के Finance Minister थे। उस वक्त दुकानदारों ने हड़तालें कर के नाराज़गी का मुज़ाहिरा किया। उस के बाद समझौता हुआ और Sales Tax Act में amendment की गई। आज वही पार्टी जो इस के खिलाफ़ नारे बुलंद करती थी sales tax को बढ़ाने के लिये यह बिल ला रही है। पहले 3 रु: 2 आने फीसदी था, फिर चार रुपये हुआ अब चार रुपये से पांच रुपये किया जा रहा है। जिस ढंग से यह बढ़ाया जा रहा है उस से पता लगता है कि सरकार को पैसे की भूक लगी हुई है। चाहे यह पैसा sales tax के ज़रिये से मिले, कोर्ट फीस के ज़रिये मिले या किसी और ज़रिये से मिले। सरकार कोई मद नहीं छोड़ती और बहाना यह किया जाता है कि five-year plan के मातहत प्रांत की development करनी मकसूद है। दरअसल यह सरकार लोगों पर टैक्सों का बोझ लाद कर उन का कचूमर निकालना चाहती है। जहां तक five-year plan का ताल्लुक है,मैं अर्ज करूंगा कि प्लान बनने से पहले इस देश को अनाज बाहर से नहीं मगंवाना पड़ता था। जब पहली प्लान बनी तो 100 करोड़ का अनाज बाहर से मंगवाना पड़ा, दूसरी प्लान बनी तो 200 करोड़ का और अब तीसरी प्लान के बनने से 800 करोड़ का अनाज बाहर से आयेगा। इसलिये मैं यह कहना चाहता हूं कि sales tax को मत बढ़ाइये। Sales tax consumers पर लगता है जो कि गरीब तबका है। यह indirect tax गरीब लोगों पर भारी बोझ है, मामूली नहीं, 1,20,00,000 रुपये की बढ़ौतरी के tax का यह Bill है। फिर भी कहते हैं कि मामूली सा है। डिप्टी स्पीकर साहिब, इसका क्या नतीजा होगा ? इससे ज़रूरियाते ज़िन्दगी की prices बढ़ेंगी, inflation होगी। लेकिन हकूमत को इस बात का एहसास नहीं होता। वैसे तो यह गवर्नमैंट socialistic pattern का नाम लेती है, गांधी जी के असूलों का हवाला देती है लेकिन उन असूलों पर चलती नहीं। इसलिए मैं यह चाहता हूं कि इस मामले पर लोगों की राए हासिल की जाए। मैं हकूमत को challenge करता हूं कि अगर दो per cent दुकानदार या public भी इसके हक में हों तो आप बेशक इस को लगा लें लेकिन मैं जानता हूं कि कोई भी आदमी इस बिल के हक में नहीं होगा। इस लिए सरकार public को confidence में नहीं लेना चाहती क्योंकि ये जानते हैं कि public इस Government के साथ नहीं है। वह जानते हैं कि जनता टैक्सों से तँग आ चुकी है।

11.a.m.

अभी २ सरदार रामदयाल सिंह ने कहा कि traders बेइमानी करते हैं। मैं आप की मार्फत उन्हें बताता हूं कि पंजाब का trader बड़ा इमानदार है। गड़बड़ कौन करता है ? वही जो गवर्नमैंट के खास आदमी हैं, इनके चहेते हैं, जिन को permits और लाइसेंस मिले हुए हैं, cinemas मिले हुए हैं, cold storage मिले हुए हैं। वही लोग बेइमानी करते हैं। उन्हीं से tax की leakage होती है, वही sales tax की payment नहीं करते।

श्री उपाध्यक्ष: लम्बरदार भी करते हैं या नहीं ?

चौधरी धर्म सिंह राठी : ये तो दूसरी किस्म के लम्बरदार हैं, कांग्रेस के लम्बरदार हैं जो tax नहीं देते । इस वक्त tax की सब से ज्यादा leakage उन लोगों से होती है जो भट्टे के लाईसंसदार हैं, ट्रकों वाले हैं, cinema वाले हैं और सरकार के अपने cold storage । उन लोगों को कोई नहीं पूछता ।

श्री उपाध्यक्ष : इस leakage का बिल में कहां पर जिक्र आता है ? (Where is a mention of this leakage made in this Bill)

चौधरी धर्म सिंह राठी: मैं आप को यह बताना चाहता हूं कि अगर यह tax की leakage न हो तो पंजाब में आज sales tax के जरिये 5,00,00,000 रुपया आ सकता है । 5,00,00,000 रुपया आ जाए तो इस 1,20,00,000 रुपये का बिल लाने की जरूरत ही नहीं रहती । यह जो रुपया evasion में चला जाता है इसकी तरफ गवर्नमैंट का ध्यान ही नहीं जाता । मैं कहूंगा कि अगर इसी तरह से टैक्सों का बोझ बढ़ाते रहे तो इस गवर्नमैंट का जल्दी ही खात्मा हो जाएगा । यह तो कहते हैं कि Opposition का दलिया निकाल देंगे, मैं कहता हूं कि अगली elections में इन की चटनी हो जाएगी । इन इल्फ़ाज़ के साथ मैं अपनी motion move करता हूं और House से अपील करता हूं कि इस बिल को public opinion के लिए circulate किया जाए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab General Sales Tax (Amenement) Bill, 1961, be circulated for eliciting public opinion thereon by the 30th June, 1961.

डाक्टर परमानन्द (पानीपत): डिप्टी स्पीकर साहिब, आज यहां पर Sales Tax Amendment Bill पेश है । पहले sales tax 4 रुपये फी सैंकड़ा था, अब 5 रुपय फी सैंकड़ा किया जा रहा है और reason यह दिया जा रहा है कि सूबा के अन्दर development के काम करने हैं । सूबा में बहुत सारे construction और तरक्की के काम करने हैं इसलिए यह दर बढ़ाया जा रहा है । डिप्टी स्पीकर साहिब, सूबा के अन्दर कोई आदमी ऐसा नहीं जो यह चाहता हो कि सूबा के अन्दर सड़कें न बनें, अच्छे स्कूल न हों, dam, पुल वगैरा न बनें । हर आदमी यही चाहता है कि सूबा के अन्दर construction हो, development हो—चाहे B.D.O. की मार्फत हो या P.W.D. की माफत–सब अच्छे २ तरक्की के काम हों । सरकार ने इसी लिए यह sales tax का rate बढ़ाया । लेकिन, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं जानता हूं कि पिछले साल भी sales tax का rate इसी तरह बढ़ाया गया । उससे पहले भी बढ़ाया गया। हर साल ऐसे ही होता है। Sales tax ही नहीं, tax es तो और भी बढ़े । Stamps Duty, Registration Fee और इसके अलावा और भी कितने किस्म के taxes development की खातिर गवर्नमैंट ने बढ़ाए । लेकिन सवाल तो यह है कि क्या उतनी development भी हुई है? डिप्टी स्पीकर साहिब, हमारी सरकार का ज्यादातर पैसा agitations पर बर्बाद होता है । और हमारी जो तरक्की है वह वैसे ही पड़ी रह जाती है । डिप्टी स्पीकर साहिब, पानीपत के नजदीक जमुना पर पुल बनाने की स्कीम है । हर साल बजट में रुपया रखा जाता है मगर पुल आज तक नहीं बना । किसी को ख्याल नहीं आता कि

[डाक्टर परमा नन्द]

यह पुल पंजाब और यू० पी० को मिलाने और इन इलाकों को खुशहाल बनाने के लिये बड़ा ज़रूरी है। मगर उस को न बना कर रुपया ऐजीटेशनों पर लगा दिया जाता है। मेरे भाई राम दयाल सिंह और दूसरे भाइयों ने sales tax का ज़िक्र किया। मैं उन को बताना चाहता हूं कि यह टैक्स गरीबों पर लगा है, अमीरों पर नहीं लगा, चाहे वह बड़ा दुकानदार हो या बड़ा अफ़सर। यह टैक्स लगेगा गरीब किसानों पर, मज़दूरों पर जो दिन रात मेहनत करते हैं। यह अभी तो सौ रूपये पर एक रुपया और लगा है मगर उस पर कहां हद लग गई है कि इस से आगे नहीं बढ़ेगा अगर यह सिर्फ अमीर आदमियों पर ही लगना होता तो यह जायज़ हो सकता था मगर यह तो गरीब की रोटी और नमक पर लगा है। मैं समझता हूं कि tax की leakage होती है। यह रुकनी चाहिए। Bogus firms हैं मगर यह bogus firms बिना महकमा की मर्ज़ी के नहीं रह सकतीं। अफसर इन को पास करते हैं। उन का बाकायदा महीना बंधा होता है। पिछले तीन चार साल में कुछ वाके पानीपत में हुए। उन की पड़ताल होने पर bogus firms का पता चला मगर हकीकत को इस लिये दबाया गया क्योंकि सरकारी महकमा के Sub-inspector वगैराह सब उस में फंसते थे। वरना दुकानदार की क्या मजाल है। ठीक है सरदार राम दयाल सिंह का कहना कि दुकानदार वक्त बेवक्त ऐसी बातें करते हैं मगर मैं कहता हूं कि वह महकमा वालों की शह पर करते हैं। आज तो पंजाब की यह हालत है कि चीफ़ मिनिस्टर जिस के सर पर हाथ रख दे उस को न पुलिस पूछ सकती है और न ही कोई और कुछ कह सकता है। (घंटी) सेल्ज़ टैक्स नहीं बढ़ना चाहिये था। अगर सरकार को पैसा और चाहिए तो सिनेमाओं को नेशनलाइज़ कर लें, उन पर टैक्स और बढ़ा दें, कोल्ड स्टोरेज और ट्रांस्पोर्ट को नेशनलाइज़ कर लें। इन से इतनी आमदनी हो सकती है कि सूबे की बड़ी तरक्की हो सके। मैं ने सुना है कि पंजाबी रिजन में एक कम्पनी है जो चार पांच साल से passenger tax नहीं दे रही। मगर गरीबों पर नए २ टैक्स लगाए जा रहे हैं। जो लगा रखे हैं उन की वसूली नहीं की जा रही। यह ठीक नहीं। (घंटी) इस लिये इस तरह से टैक्स लगाने का तरीका हमें तब्दील करना चाहिए। गरीबों पर नहीं लगना चाहिए। जिन के पास बैंकों में पैसा पड़ा है उन से ले कर सूबा की तरक्की में लगाएं। यह टैक्स तो गरीबों पर लगा है। (घंटी)

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ (ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ): ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, 1948 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਦੀ ਇਸ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਹੈ ਹਰ ਸਾਲ ਬਜਟ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਤੁਹਫਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਫਾ texes ਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ development ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਲਗਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜ ਜਦੋਂ 1961-62 ਦਾ ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਕਰੋੜ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ sales tax ਰਾਹੀਂ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਰੀਬ ਜਨਤਾ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ development ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ tax ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਵਾਮ ਹੁਣ ਹੋਰ tax ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਫੇਰ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਪਸਾ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਵਾਮ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਾੜ੍ਹੇ ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਠੀਕ ਜਗ੍ਹਾ ਖਰਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਮਿਸਾਲ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ Public Relations Department ਲੈ ਲਵੋ। ਇਸ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਰਕਾਰ ਦਾ 37 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ

ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਤੇ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਖਰਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ economy ਕਰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਹ tax ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਜਨਾਬ, 37 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਕੁਨਬਾਪਰਵਰੀ ਲਈ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਲਈ ਦਰਦ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਇਹ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਦੇ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਖੇਲੇ। ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਬਲਿਕ ਰੀਲੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਅਗਰ economy ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਰਾਮੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ, ਸੁਰਖੀਆਂ ਔਰ ਬਿੰਦੀਆਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਰੁਪਿਆ ਜ਼ਾਇਆ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ 26 ਹਜ਼ਾਰ 891 ਰੁਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਹੈ Indian Observer

Mr. Deputy Speaker. Please try to be relevant.

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਸਰਕਾਰ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਸੋਚੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਰੁਪਿਆ ਇਹ blackmail ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਚਤ ਕਰ ਕੇ ਅਗਰ ਸਰਕਾਰ ਮੇਰੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਇਕ ਕਰੋੜ 20 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਟੈਕਸ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਖੜੇ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਿਹੜਾ 3 ਲੱਖ ਔਰ 56/57 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਗਬਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਚ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਬਲਿਕ ਅਕਾਉਂਟਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ resources and retrenchment ਕਮੇਟੀ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਰੀਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਸ ਤੇ ਅਜ ਤਕ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜੇ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਤਾਂ 7 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਔਰ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣੀ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪੈਪਸੂ ਦੇ ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਮਗਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ Sub Registrars ਰਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਗਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਸਟਾਂ ਨੂੰ ਉੜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਵਾਮ ਵਿਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੈਕਸਾਂ ਨੇ ਲੱਕ ਤੋੜ ਛਡਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਦੋਬਾਰਾ ਗੌਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕ ਹਾਈ ਪਾਵਰਡ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਦੇਖੇ ਕਿ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਰੁਪਿਆ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਮਹਿਕਮੇ ਔਰ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ create ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਨੂੰ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਖਰਚ ਬਚਾਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਟੈਕਸਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ 1950 ਦੇ level ਤੇ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਲੇਕਿਨ ਏਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

[ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ]

ਤਾਂ ਕੁਨਬਾਪਰਵਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਔਰ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ warning ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1962 ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਵਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇਗੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਸ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ।

श्री बलराम दास टण्डन (अमृतसर शहर-पश्चिम) : यह बिल जो आज हाउस के अन्दर पेश किया गया है इस पर, जनाब, मैम्बर साहिबान ने अपनी राय ज़ाहिर करते हुए यह कहा है कि यह सरकार हर साल sales tax बढ़ाने की कोशिश करती है और शायद ही कोई साल खाली गया हो जब कि सरकार ने ऐसा न किया हो। मैं उस सरकार से जो यह नारा लगाती है कि हम socialist pattern ला रहे हैं, कहना चाहता हूं कि सेल्ज़ टैक्स लगाने का ऐसा ढंग होना चाहिए कि जिससे अवाम के उपर उसका बोझ न पड़े और अवाम की जेब के उपर डाका न डाला जाए। यह टैक्स उन लोगों पर पड़ना चाहिए जो कि अवाम का खून चूसते हैं लेकिन अफसोस से कहना पड़ता है कि हमारी हकूमत ऐसे ही taxs लगाने के लिए रोज़ रोज़ सोचती है जिनसे कि अवाम का कचूमर निकल जाए। अब यह जो tax लगाया जा रहा है इसको 4% से 5% किया जा रहा है और कई एक हालात में तो यह tax लोगों के ऊपर 8% के हिसाब से पड़ेगा।

डिप्टी स्पीकर साहिब, हैरानी की बात है कि वही हकूमत जो अंग्रेज़ों के वक्त में इस tax को oppose करती रही है वह इस असेम्बली के अन्दर बिल पास करती है कि हम लोगों से 8 फी सदी sales tax लेना चाहते हैं। लोगों ने उस वक्त महीना दो महीने दुकानें बन्द रखीं और कहा कि हम बड़ी से बड़ी कुर्बानी देने को तैयार हैं लेकिन tax मंजूर करने को तैयार नहीं। डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं हैरान होता हूं कि आज इन लोगों को कोई शर्म महसूस नहीं होती किये वैसे तो महात्मा गांधी का नाम लेते हैं लेकिन अपने अमल में एक भी बात उन के असूलों के मुताबक नहीं लाते। जिस spirit को ले कर ये अंग्रेज़ों के खिलाफ़ press statements में और अखबारों में जहाद खड़ा करते थे आज उस को मलियामेट करके उस का सफाया कर रखा है और जहां वह पहले चार आने सैंकड़ा देने के लिए तैयार नहीं थे, आज 32 गुना अर्थात 8% किया जा रहा है। डिप्टी स्पीकर साहिब, जहां एक तरफ वह अवाम का खून निचोड़ने के लिए ज़ोर लगा रही है दूसरी तरफ हमें यह कहती है कि हम price line रखना चाहते हैं और बढ़ती हुई कीमतों को रोकना चाहते हैं। Centre की Parliament के अन्दर और दूसरी जगह नीचे से ले कर ऊपर तक जितने भी कांग्रेसी नेता हैं वे सोचते हैं कि कीमतों को कैसे घटाया जा सकता है और कपड़े के अन्दर किस प्रकार 10% कमी की जा सकती है ताकि महंगाई जो दिन बदिन बढ़ रही है उसे कम किया जाय। लेकिन हैरानी की बात है कि इतनी self-contradiction किसी पार्टी के अन्दर नहीं मिलेगी जितनी कि आज कांग्रेस में है। एक तरफ गवर्नमेंट price line को कम करना चाहती है और दूसरी

तरफ ऐसे ऐसे measures ला रही है। दूसरी बात यह है कि इस टैक्स को लगा कर सरकार एक करोड़ और 20 लाख रुपया इक्ट्ठा करना चाहती है लेकिन, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं हैराम हूं कि क्या सरकार जनता के ऊपर कीमतों का बोझ बढ़ाने की बजाय कोई दूसरा तरीका नहीं सोच सकती थी ? मैं समझता हूं कि अगर सरकार leakage को check करने की कोशिश करती और economy करती तो करोड़ों रुपये बच सकते थे और आगे के लिए बच सकते हैं लेकिन अफ़सोस के साथ कहना पड़ता है कि सरकार का ध्यान उस तरफ़ नहीं गया। Leakage के बारे में मैं अर्ज़ करूं कि अमृतसर के अन्दर मिनिस्टर साहिब के मंजूरेनज़र बैठे हैं। उन की बसें चलती हैं और वे बिना passenger tax की टिकटें लगाए सरे आम पैसे वसूल कर रहे हैं लेकिन उन्हें कोई पूछने वाला नहीं। खुद Finance Minister साहिब ने माना है कि ऐसी बात हो रही है। चार साल से यह किस्सा चल रहा है लेकिन गवर्नमेंट हाथ पर हाथ रखे बैठी हुई है। डिप्टी स्पीकर साहिब ,अगर और कोई होता तो सरकार उस का खून निचोड़ लेती, ये क्योंकि मिनिस्टर साहिब के रिश्तेदार हैं इस लिए कोई action नहीं लिया जा रहा और लाखों रुपये जो सरकार की तिजौरी के अन्दर पड़ सकते थे, उस के बारे में सुनने को तैयार नहीं। यह तो एक जगह की बात है। इसी तरह से न जाने कितनी जगहों पर ऐसी leakage हो रही है। सरकार को चाहिए कि वह अपने Inspector साहिबान को भेज कर checking करवाए और ऐसी बसों को black list करे जिन में इस तरह की कोई leakage हो रही है।

Mr. Deputy Speaker : The hon. Member should bear this thing in mind that it is not the budget but the Punjab General Sales Tax Bill that is under discussion and its scope is limited. So it is difficult to allow him to discuss irrelevant matters.

श्री बलराम दास टण्डन : मेरी गुज़ारिश है कि आज इतनी leakage हो रही है कि अगर सरकार उसे check करे तो करोड़ों रुपये बचाये जा सकते हैं।

Mr. Deputy Speaker : You can make a reference about that but I will not allow such irrelevant matters.

श्री बलराम दास टण्डन: डिप्टी स्पीकर साहिब, एक महकमा की बात नहीं सब महकमों के अन्दर ऐसी धान्धली मची हुई है। Sales tax की books की किसी किस्म की checking नहीं होती। महकमों के अन्दर रिश्वतें चलती हैं और लाखों करोड़ों रुपये बरबाद हो रहे हैं। Property tax में भी इसी तरह की धान्धली चल हुई है। जो शख्स Inspector के हाथ में चार पैसे रख देता है उस पर कम tax लगाया जाता है और दूसरों पर ज्यादा टैक्स लगाया जाता है। अमृतसर म्युनिसिपल कमेटी के अन्दर जो octroi की कमी थी जब वहां एक दो अफसरों ने ठीक ढंग से काम किया तो 25 लाख की बजाए 35 लाख की आमदन हुई। अगर इसी तरह से हर जगह leakage को check किया जाये तो करोड़ों रुपये का अज़ाफा सरकार को हो सकता है। इस लिये, डिप्टी स्पीकर साहिब, wasteful expenditure में कमी करने की तरफ ध्यान देने की ज़रूरत है। कुछ अरसा हुआ Dulat Committee की रिपोर्ट हमारे सामने आई। उस पर जो हमारी सरकार ने action लिये उस को देख कर मुझे बहुत अफ़सोस होता है। वैसे corruption को रोकने के लिये

[श्री बलराम दास टण्डन]

कई कमेटियां बनी हुई हैं —कोई official level पर और कोई non-official level पर। हम देखते हैं कि Bhakra Dam पर करोड़ों रुपया खर्च हुआ। इस पर खर्च का estimate 75 करोड़ रुपये का था लेकिन खर्च 178 करोड़ तक पहुँच गया है। काम में करोड़ों रुपये बर्बाद हुए। Dulat Committee ने बताया कि यह जाहिर किया गया कि इतने मील की खुदाई हुई लेकिन जब पैमायश करने के लिये जाते हैं तो खुदाई का पता नही लगता। रजिस्टरों और किताबों में इन्दराज मौजूद हैं लेकिन असल में वह चीजें exist नहीं करतीं। अगर ऐसे wasteful expenditure को check किया जाये तो नये नये टैक्स लगाने की जरूरत न पड़े जहां करोड़ों रुपया बर्बाद हो रहा है वहां अफ़सरों को कोई खींचने वाला नहीं।

Mr. Deputy Speaker : You can make a reference to the wasteful expenditure but I cannot allow you to go into its minutest details.

श्री बलराम दास टण्डन : डिप्टी स्पीकर साहिब, यहां पर blocks बनाये जा रहे हैं और उन पर करोड़ों रुपया बर्बाद किया जा रहा है। Evaluation Committee की रिपोर्ट आई और उसे उठा कर cold storage में डाल दिया। फिर डिप्टी स्पीकर साहिब, B.D.Os सब corrupt हैं।

Mr. Deputy Speaker ; The hon member cannot discuss the conduct of B.D.O.s

श्री बलराम दास टण्डन : मैं तो सरकार को बताना चाहता हूं कि यहां पर wasteful expenditure होता है। क्या आप का यह मतलब है कि मैं सिर्फ इतना कह कर बैठ जाऊं कि यह sales tax 4 per cent से 5 per cent नहीं होना चाहिये और इसे दो per cent कर देना चाहिये ? मैं तो यह positive suggestion देना चाहता हूं कि यह टैक्स अवाम पर लगाने की कोई ज़रूरत नहीं। कई मद्दें ऐसी हैं जहां पर खर्च कम किया जा सकता है और कई ऐसे departments हैं जहां wasteful expenditure हो रहा है। अगर आप समझते हैं कि मैं irrelevant हूं तो मैं इस बात को छोड़ देता हूं ?

Mr. Deputy Speaker ; The hon. Member should remain within the scope of this Bill. I will not allow him to speak irrelevant. He should wind up his speech

श्री बलराम दास टण्डन : जब मैं नये २ points दे रहा हूं तो कैसे wind up कर सकता हूं ?

श्री उपाध्यक्ष : यह नया point नहीं है। (This is not a new point.)

श्री बलराम दास टण्डन : क्या मैं दो लफ्ज़ों में अपनी बात खत्म कर के बैठ जाऊं और अपने constituents को जा कर बता दूं कि मैं दो लफ्ज़ों में सब कुछ गवर्नमैंट को बता आया हूं ?

Mr. Deputy Speaker ; The hon. Member is under the impression that the scope of discussion on this Bill is very wide. It is not so. He should remain within the scope of this Bill.

श्री बलराम दास टण्डन : फिर डिप्टी स्पीकर साहिब, honorary sub-registrars appoint कर लिये हैं । एक एक व्यक्ति को हटा कर पांच २ व्यक्ति लगा लिये हैं। इस तरह से खर्च में पांच गुना अज़ाफा हो गया है। यह भी wasteful expenditure है। इस के अलावा मैं अर्ज़ करना चाहता हूं कि Public Relations Department कांग्रेस का प्रचार करने के लिये कायम किया हुआ है। इस पर लाखों और करोड़ों रूपया खर्च किया जा रहा है। जहां भी कभी कांग्रेस का जलसा हो इस Department का staff वहां पहुंच जाता है।

Mr. Deputy Speaker : No discussion on this Department please. The hon. member cannot go into the details of this Department. This is not relevant.

श्री बलराम दास टण्डन : मैं details में नहीं जा रहा। मैं ने यह तो नहीं कहा कि फलां जलसा हुआ और उस में गवर्नमेंट के कर्मचारियों ने काम किया बल्कि मैं यह कहना चाहता हूं कि अगर ऐसे जलसे होते हैं तो कांग्रेस अपनी जेब से पैसे दे।

फिर, डिप्टी स्पीकर साहिब, मिनिस्टर लाखों रुपये अपनी कारों पर खर्च करते हैं। जब 26 जनवरी का दिन देहली में मनाया जाता है तो सारे मिनिस्टर वहां सरकारी खर्च पर पहुँच जाते हैं। बजाए खुद economy करने के लोगों को कहते हैं कि बचाओ और हमें पैसे दो क्योंकि हम स्टेट की development करना चाहते हैं। मुझे हैरानी इस बात की होती है कि खुद तो petrol पर 1,000 रुपये माहवार खर्च करें और Queen Elizabeth को देखने के लिये देहली पहुंचें और लोगों से अपील करें कि वे पैसे दें। जब व खुद 800 रुपये माहवार बिजली और पानी के बिलों पर अदा करें तो फिर वे किस मुंह से पब्लिक को कह सकते हैं कि रुपया बचाओ और सरकार की मदद करो। सोचने वाली बात यह है कि लाखों, करोड़ों रुपया बर्बाद हो रहा है। आखिर इसे किसने check करना है ? आप देखें कि यहां पर municipal elections हुई। सभी Ministers सरकारी कारें लेकर वहां पहुंच गए। एक के बाद दूसरी जगह पहुँचे। अगर उन की party का मामला था तो भेजते अपनी संस्था के अधिकारियों को। क्यों लोगों का रुपया बर्बाद किया जाता है ? अमृतसर में कांग्रेस का अन्दरूनी झगड़ा हुआ तो चीफ़ मनिस्टिर साहिब कार लेकर वहां पहुँच गए। क्यों यह रुपया खर्च किया गया ? संस्था का झगड़ा था तो जाते वहां सरदार दरबारा सिंह। इस तरीके से जो लाखों रुपये का expenditure हो रहा है, जनता के पैसे का misuse हो रहा है, उसको कोई check नहीं करता। रोज़ अखबारों में निकलता है कि आज कैरों साहिब वहां पहुंचेंगे, वहां पहुँचेंगे। क्या Finance Minister का यह हक नहीं बनता कि वह चीफ़ मनिस्टिर साहिब को इस बात के लिए रोकें कि पार्टी के झगड़ों के निपटाने के लिए आप सरकारी कार का इस्तेमाल नहीं कर सकते ? जो Finance Minister जनता के खज़ाने के एक एक पैसे के लिए नहीं सोचता तो मैं समझता हूं कि he is the most negligent

[श्री बलराम दास टण्डन]

Finance Minister और उसे जनता की अदालत में खड़ा करके पूछा जाना चाहिए कि तुमने यह wasteful expenditure क्यों होने दिया क्योंकि ultimately वह एक एक पाई के लिए जनता को जवाब देह है। मैं निश्चित रूप से कह सकता हूं कि आज की सरकार अवाम का, जनता का खून चूस रही है और वह नहीं चाहती कि किसी भी तरीका से एक पैसा भी जनता की जेब में बच जाए। कई बार चीफ़ मनिस्टिर ने इस बात का आश्वासन दिया कि हम खर्चे में बचत करेंगे लेकिन कुछ नहीं किया जाता बल्कि कभी wrestling matches के नाम पर, कभी small savings के नाम पर ....

Mr. Deputy Speaker : Is this a discussion on the General Sales Tax (Amendment) Bill ? The hon. Member is irrelevant. Please wind up the speech. I would not allow him to speak irrelevantly like this.

श्री बलराम दास टण्डन : जब ऐसी हालत हो तो मुझे सख्त शब्दों में गवर्नमैंट को पंजाब के अवाम की तरफ से यह warning देनी है कि वह इन बातों से परहेज़ करें। अवाम में टैक्सों के लिए एक पैसा भी और देने की शक्ति नहीं रही। वह इस बोझ को सहन करने के लिए तैयार नहीं हैं। डिप्टी स्पीकर साहिब, पिछले दिनों जब Central Government Employees की हड़ताल हुई तो सभी ने उसे anti-national कहा लेकिन आज मैं गवर्नमैंट का चेतावनी देना चहाता हूं कि नित्य नए taxes के कारण एक दिन ऐसा आने वाला है कि न सिर्फ Centre के और उसके साथ २ States के employees हड़तालकर देंगे बल्कि अवाम का एकएक बन्दा बाज़ारों, गली, कूचों, चौराहों पर मनिस्टरों को खड़ा करके पूछेगा कि बताओ तुम ने जनता के पैसे को इस कदर क्यों बर्बाद किया ? क्यों इस कदर taxes पर taxes लगाते चले गए ? मैं समझता हूं कि इतनी negligent waste of public money कोई सरकार नहीं कर सकती जितनी पंजाब की यह सरकार कर रही है। अगर वह चाहे तो करोड़ों रुपए की बचत हो सकती है। Resources and Retrenchment Committee ने करोड़ों रुपये की बचत के साधन बताए लेकिन उन सब को एक तरफ रखकर जनता को नित्य नए taxes से बांधा जा रहा है। (घंटी) इन लफ़्ज़ों के साथ मैं मनिस्टर साहिब से कहूंगा कि इस बिल की कोई ज़रूरत नहीं, वह इसको वापस ले लें। बल्कि अवाम की दिली तमन्नाओं का एहतराम करते हुए इस tax को कम करने की कोशिश करें।

ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ (ਮਾਨਸਾ ਜਨਰਲ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ tax ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ welfare State ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਫੀ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰੁਪਿਆ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਉਪਰ ਖਰਚ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਬਣਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹਸਪਤਾਲ ਬਣਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੜਕਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ Socialistic Pattern of Society ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ declare ਕੀਤਾ ਹੈ, ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਵਕਤ ਅਸਾਂ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ

ਪੈਸੇ ਕਿਸ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਗੇ ਅਤੇ ਉਸ ਟੈਕਸ ਦਾ ਕੀ ਅਸਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੱਜ Assembly ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਹੜਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ Sales Tax ਨੂੰ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਸਵਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਇਮਤਿਆਜ਼ ਦੇ ਇਹ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਗਰੀਬ ਜਾਂ ਅਮੀਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਖਰੀਦੇ ਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਟੈਕਸ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ 1 ਕਰੋੜ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਆਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਸੋਚਦੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਹੋਰ resources ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਅਵਾਮ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਮਿਲਦਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਬੋਝ ਗਰੀਬਾਂ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਸਰਕਾਰ Transport nationalise ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਰੁਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ speeches ਰੋਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ permit issue ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਬੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਉਪਰ ਬੜੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ: ਫਿਰ Elections ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਕਿਥੋਂ ਆਵੇਗਾ? *(interruptions)*

ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੇ Stamp Duty ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਹੁਣ Sales Tax ਵਧਾਉਣ ਲਗੀ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਂਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ constituents ਸਾਨੂੰ ਪੁਛਣ ਗੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਹੋ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਨਵਾਂ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਐਨਾ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ warning ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੂਸਰਿਆਂ hon. Members ਨੇ ਵੀ warnings ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ elections ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ Taxes ਦਾ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ warnings Opposition ਵਲੋਂ ਅਤੇ Treasury Benches ਵਲੋਂ ਆਈਆਂ ਹਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ignore ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਜਨਤਾ ਉਪਰ ਅਸਰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੈਕਸਾਂ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਹਨ। ਜੇ ਕਰ Socialistic Pattern of Society ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖ ਕੇ ਟੈਕਸ ਲਗਾਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਐਨੀ ਹਾਹਾਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਭ Sections ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਉਪਰ ਟੈਕਸਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਅਮੀਰਾਂ ਉਪਰ ਟੈਕਸ ਲਗਣ ਅਤੇ ਵਾਜਬ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਗਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ argument ਖਤਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੂੰਕਿ ਅਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗਲਾਂ ਸੁਣਨੀਆਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹੂੰਗਾ ਅਤੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣ ਅਤੇ Sales Tax ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਉਪਰ ਕੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖਣ ਤਾਂ ਜੋ corruption ਅਤੇ Tax ਦੀ leakage

[ਸਰਦਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਖ਼ਤਮ ਹੋਵੇ । Tax ਗਰੀਬਾਂ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਹ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ corrupiton ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿੱਚ corruption ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵੀ ਕਰੜੇ ਹੋ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ Tax ਅਸੀਂ 1 ਕਰੋੜ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪੈਂਦੀ । ਜਿਸ ਨੀਤੀ ਨਾਲ Government Tax ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਨੀਤੀ ਕੁਝ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡਾ Socialistic Pattern of Society ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਸੀ ਅਸੀਂ ਇਹ Tax ਲਾਕੇ ਉਸ ਨੂੰ justify ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਮੈਂ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਜੇ ਇਸ Tax ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾਹਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

Minister for Industries (Shri Mohan Lal) : Sir, I beg to move—

That the question be now put.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the question......

श्री जगत नारायण चोपड़ा: अब तो जनाब Opposition के ज्यादा मैम्बर बोलने वाले नहीं रहे ।

Mr. Deputy Speaker : I have no alternative. The closure motion has been moved and I have to put it to the vote of the House.

Chaudhri Balbir Singh : No, No. It is the discretion of the Chair.

श्री उपाध्यक्ष: मेरी राय में पहली स्टेज पर काफी बहस हो चुकी है । (तालियां) (In my opinion sufficient discussion has already taken place at its first stage.)

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਕਾਇਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਮ ਅਜ਼ ਕਮ ਹਰ ਇਕ ਗਰੁਪ ਨੂੰ ਸੁਣ ਤਾਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹੁਣ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 3rd reading stage ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਕਲ੍ਹ ਜਦੋਂ ਦੋ ਆਨੇ Tax ਵਧਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲਕੇ ਰਹੇ ਪਰ ਅੱਜ ਸਾਰੇ groups ਨੂੰ ਵੀ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

12.00 noon

श्री जगत नारायण चोपड़ा : Opposition के अब सिर्फ तीन चार आदमी बोलने वाले हैं (विघ्न) इस लिये उन को बोलने दीजिए। फिर दूसरी और तीसरी स्टेज पर आसानी रहेगी।

श्री उपाध्यक्ष : अगर हाउस तीनों stages पर इक्ट्ठी ही बहस करना चाहे तो मुझे कोई एतराज़ नहीं है। वैसे पहली स्टेज पर काफी बहस हो चुकी है। (I have no objection if the House wants to discuss all the three stages of the Bill simultaneously. However, enough discussion has taken place during the first stage of the Bill.)

डाक्टर बलदेव प्रकाश : कई ऐसे ग्रुप हैं जिन का कोई मैम्बर नहीं बोला।

श्री उपाध्यक्ष : क्या कोई ऐसा रूल है कि सब ग्रुप बोल चुके हों ? (Is there any rule according to which Members of all the groups must have their say ?)

ਸਰਦਾਰ ਹਰਗੁਰਨਾਦ ਸਿੰਘ : ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਾਰ ਵੀ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ।

श्री उपाध्यक्ष: आप अपने ग्रुप के नाम भेज दें मैं उन को बोलने की इजाज़त दे दूंगा। (The hon. Member may send in the names of such Members of his group. I will give them time to speak.)

Mr. Deputy Speaker : The closure motion has been moved and there is no alternative for me except to put it to the vote of the House.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : आप की discretion है:....(*Interrptions*)

श्री उपाध्यक्ष : यह single clause Bill है। इस की तीनों stages पर एक जैसी discussion होगी। अगर आप तीनों stages की बहस अभी करना चाहें तो मैं इजाज़त दे दूंगा। वरना पहली stage पर काफी बहस हो चुकी है। (This is a single clause Bill and all its three stages will invite somewhat similar discussion. If, therefore, the House Wants to treat this discussion on all the three stages, then I will prolong it otherwise, I think, there has already been sufficient discussion on the first stage.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : As a whole discussion की इजाज़त दे दें।

श्री बलराम दास टंडन : इस पर अभी और वक्त मिलना चाहिये।

श्री उपाध्यक्ष: हम पहले ही House के फैसले के बावजूद एक दिन Session बढ़ा चुके हैं। अगर आप पहली stage पर ही और discussion करना चाहते हैं तब second और third stages पर बहस न होगी। (Despite the earlier decision of the House, we have already extended

[श्री उपाध्यक्ष]
the Session by a day. If the hon. Members want to extend discussion on the first stage then there will be no discussion on the second and third stages of the Bill.)

आवाजें: ठीक है।

डाक्टर बलदेव प्रकाश : Third stage पर तो discussion होगी।

Mr. Deputy Speaker : Then I have no alternative but to put the closure motion to the vote of the House.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the question be now put.

(At this stage, Mr. Speaker occupied the Chair)

The Assembly then divided :

Ayes .. 38
Noes .. 16

The motion was declared carried.

AYES

1. Baloo Ram, Shri.
2. Balwant Singh, Sardar.
3. Benarsi Das Gupta, Shri.
4. Bhag Singh, Chaudhri.
5. Bhag Singh, Sardar (Ludhiana).
6. Bakhtawar Singh Rai, Gyani.
7. Bhule Ram, Chaudhri.
8. Chambel Singh, Chaudhri.
9. Chander Bhan, Chaudhri.
10. Charan Singh, Sardar.
11. Chhaju Ram, Chaudhri.
12. Dasondha Singh, Chaudhri.
13. Guran Dass Hans, Bhagat.
14. Gurbanta Singh, Sardar.
15. Gurdatt, Shri.
16. Harbans Lal, Shri.
17. Harchand Singh, Sardar.
18. Hari Ram, Shri.
19. Jagdish Chand, Shri.
20. Kartar Singh Dewana, Sardar.
21. Kartar Singh, Gyani.
22. Kesra Ram, Shri.
23. Kundan Lal, Shri.
24. Niranjan Singh Talib, Sardar.
25. Nihal Singh, Shri.
26. Radha Krishan, Chaudhri.
27. Rajinder Singh, Sardar.
28. Ram Dyal Singh, Sardar.
29. Ram Piara, Shri.
30. Ran Singh, Shri.
31. Roshan Lal, Shri.
32. Rup Singh, "Phul", Shri.
33. Sadhu Singh, Sant.
34. Shri Krishan Shastri, Shri.
35. Sis Ram, Shri.
36. Umrao Singh, Shri.
37. Waryam Singh, Sardar.
38. Raghubir Singh, Raja.

NOES

1. Atma Singh, Sardar.
2. Balbir Singh, Chaudhri.
3. Baldev Prakash, Dr.
4. Balram Das Tandon, Shri.
5. Baru Ram, Chaudhri.
6. Bhag Singh, Dr.
7. Dharam Singh Rathi, Chaudhri.
8. Harguranad Singh, Sardar.
9. Jagat Narain Chopra, Shri.
10. Jagdish Kaur, Kanwarani.
11. Jangir Singh, Comrade.
12. Muni Lal, Shri.
13. Partap Singh, Master.
14. Ram Kishan Bharolian, Pandit.
15. Sahi Ram Bishnoi, Chaudhri.
16. Udham Singh, Sardar.

Mr. Speaker : Question is—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill Clause by Clause.

SUB-CLAUSE (2) OF CLAUSE 1

Mr. Speaker : Question is—

That sub-clause (2) of clause 1 stand part of the Bill.

The motion was carried

CLAUSE 2

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In line 2, for "five" substitute "one".

मैं चाहता हूं ,जनाब, कि 5 की बजाए 1 हो जाए ।

Mr. Speaker : Motion moved—

In line 2, for "five" substitute "one".

Chaudhri Balbir Singh (Hoshiarpur, General) : Sir, I beg to move—

In line 2, for "five **naye paise**" substitute "**four decimal one naya paise**".

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੀ amendment ਇਹ ਹੈ ਕਿ 5 ਦੀ ਬਜਾਏ 4.1 ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 12 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਕਮ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ resources ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ tap ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ 38 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਵਗੈਰਾ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਖਰਚ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ furnish ਕਰਨ ਦੇ ਖਰਚੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਗੌਰਮੈਂਟ ਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਔਰ ਟੈਕਸ ਲਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਏਗੀ । ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ development ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ ਘਟ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮਗਰ ਏਥੇ ਉਲਟਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਇਹ ਖੁਦ ਖਰਚ ਵਧਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਥੇ ਇਕ ਟਰਾਂਸ-ਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਦੋਹਰੀਆਂ ੨ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਜਨਰਲ ਸੈਕਟਰੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਹੈ । ਉਹ ਟੈਕਸਾਂ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

Mr. Speaker : No such allegations please.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਤਨੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕਨੀਅਤੀ ਦਾ ਸਬਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸੱਜਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਚੋਰ ਹਨ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸਲੀ ਚੋਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੁਅੱਲਕ ਮਿਨਿਸਟਰਾਂ ਨਾਲ, ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਨਾਲ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੈਂਚਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਦੀ protection ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਤਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਸ਼ੁਭੇ ਤੇ ਹੀ action ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। ਇਕ District & Sessions Judge ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਵੀ ਬਹਾਲ ਰਖਿਆ ਹੈ । ਉਸ Judgement ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਦਾ licence ਜ਼ਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ।

Mr. Speaker : Please wind up now.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਟੈਕਸ ਨਾ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਕੰਮ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਆਮਦਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਦੀ nationalisation ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ elections ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ (*interruptions*) ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਟੈਕਸ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੀ amendment ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

Mr. Speaker : Motion moved—

In line 2, for "five naye piase" substitute "four decimal ore naya paisa."

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ, ਜਨਰਲ) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੀ amendment ਇਹ ਹੈ—

In line 2 for "five naye paise" substitute "two naye paise".

ਮੈਂ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗੁਜ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ reading ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਦਫਾ ਉਠਕ ਬੈਠਕ ਕੀਤੀ ਲੇਕਿਨ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ । ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਐਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵਾਂ ।

Mr. Speaker : All right.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ, ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਕਰੀਆ। ਜਨਾਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ Statement of Objects and reasons ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

"for implementing the various Development Schemes under the Third Five-Year Plan, the rate of Sales Tax is being enhanced......

ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਹ ਮਸੌਦਾ ਲੈਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਤੀਸਰਾ ਪਲੈਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ development ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਵੀ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਟੈਕਸ

ਜੋ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ development ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। Copying ਫੀਸ ਦੇ ਦੋ ਆਨੇ ਤੋਂ ਚਾਰ ਆਨੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਕਲ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਸ ਦੀ ਬਹਿਸ ਤੇ ਹੀ ਲਗ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਇਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤਾਂ ਖਾਹਮਖਾਹ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਵਰਨਾ ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਟੈਕਸ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। Copying fees ਬਾਰੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਦੋ ਆਨੇ ਤਾਂ 100 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਰਰ ਸਨ। ਸਵਾਲ ਥੋੜੇ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਟੈਕਸ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ taxation ਪਾਲੀਸੀ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਕੀ feelings ਹਨ। ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਜੋ feelings ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਜਟ ਦੀ ਬਹਿਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣੇ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਕੇ ਕਾਇਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਦਾ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ Finance Secretary ਦਾ ਜੋ memorandum ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ 3 ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਹੋ ਹਨ ਜਿਹ-ੜੀਆਂ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੀ developing economy ਹੈ ਇਸ ਲਈ taxes avoid ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾਈਏ। 1958 ਵਿਚ Finance Secretary ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ memorandum ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ saturation point ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਹੋਰ taxes ਨਹੀਂ ਲਗਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕ ਟੈਕਸਾਂ ਨਾਲ ਤੰਗ ਆ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ plea ਇਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ direct tax ਨਹੀਂ ਲਗਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ indirect ਟੈਕਸਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਮਾਇਨੇ ਹਨ ਕਿ indirect taxes ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਚੂਮਰ ਕਢਦੇ ਜਾਉ? ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਬ ਪਿਛਲਾ ਜੋ ਅਕਤੂਬਰ ਸੈਸ਼ਨ ਸੀ ਉਸਨੂੰ black session ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਕਤ ਐਨੇ taxes ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਗਾਏ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧੂੰ ਕਢ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ election ਸਪੀਚਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਦਰਅਸਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ election stunt ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਹੀ ਟੈਕਸ ਲਾ ਲਉ ਅਤੇ ਬਜਟ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਟੈਕਸ ਨਾ ਲਾਉ ਤਾਕਿ ਲੋਕ ਭੁਲ ਜਾਨ। ਸਾਨੂੰ ਫਿਰ ਤਾਨ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ election ਸਪੀਚਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 100 ਰੁਪਏ ਮਗਰ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਹੀ ਤਾਂ ਲੈਣ ਲਗੇ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੇ ਐਨੀ ਬਹਿਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ tax last straw on the camel's back ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ last straw ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਰੁਪਿਆ economy ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਹ economy ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਧੜਾ ਧੜ ਐਡੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਮਹਿਲ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਥੋੜੀ speed ਨਾਲ ਬਣਾਉ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਦਲੀਲ ਇਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੂਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਤੇਤੀਸ ਤੇਤੀਸ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਪੰਜਾਂ ਸੱਤਾਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤਕ ਹੀ ਪੁਜੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ Socialist State ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਟਕਰਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਅਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨੇ ਬੜੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ leakage ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਰਨਾਲੇ ਚੋਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ knowledge ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ knowledge ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਾਰ ਬਾਰ knowledge ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਦਸਣ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹੜਾ step ਇਸ leakage ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਸ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਧੂ ਬਸ ਸਰਵਿਸ ਵਾਲੇ ਟੈਕਸ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਂਦੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲਉ ਜੀ ਹੁਣ personal ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਚੀਫ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਬ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵਧੇਰਾ ਸ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਵੇਖੋ ਚੋਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਾਣੇ ਲੋਕ ਟੈਕਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਹੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਬੈਂਚਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਅਫਸੋਸ ਜ਼ਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਉਲਟਾ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਡਾਂਟਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵੇਖੋ ਚੋਰ ਪੰਡਾਂ ਬਨ੍ਹ ਬਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ leakage ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੜੇ ਭਾਰੀ unproductive ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ seriously ਗੌਰ ਕਰੇ। ਇਸ leakage ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰੇ ਤੇ economy ਕਰੋ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਟੈਕਸ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਲਈ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ leakage ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੁਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਔਰ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਰਚ ਵਿਚ economy ਹੋਣੀ ਹੈ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ negative ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਔਰ ਇਹ ਤਾਂ constructive ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ taxes ਦੀ leakage ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰੋ ਔਰ ਖਰਚ ਵਿਚ economy ਕਰੋ। ਫਿਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ transport ਨੂੰ nationalize ਕਰੋ, cinemas ਨੂੰ nationalize ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਾਰ ਬਾਸ਼ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜੋ tax ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ economy ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ

ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਮੁਲਕ ਦੀ economy ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਰੂਸ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ taxation ਦਾ ਮਾਹਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਾਂ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਤਨੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ flat rate of taxation ਦਾ system ਹੈ ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਆਖਰ ਜਿਸ ਮਵਾਦ ਦੇ ਇਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਇਹ flat rate system of taxation ਹੈ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ common people ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਔਰ ਇਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਹੀ । It is not a peoples Government.

ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ planning ਦੀਆਂ ਜੋ reports ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ disparity ਹੈ ਉਹ ਘਟਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ socialist pattern ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ that the policy of taxation goes in the interest of the moneyed people ਔਰ ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ that the rich have grown richer and the poor poorer. ਫਿਰ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਔਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੌਖਲਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜੀ ਹੇਠ ਸੋਟਾ ਨਹੀਂ ਫੇਰਦੇ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਚਲਾਉਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । ਹੁਣ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ taxation poli y ਦਾ ਦੂਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਦੇ taxation ਦੇ system ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ socialist country ਦੇ system of taxation ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਨਾ Poland ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਨਾ ਹੀ China ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਕ ਸ਼ਰਮਾਏਦਾਰ country ਦੇ taxation system ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ system ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ lowest tax ਔਰ highest tax ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਅਗੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਥੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇ-ਗਾ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ lowest tax ਔਰ highest tax ਦੀ disparity ਇਕ ਔਰ 17 ਦੀ ਹੈ ਯਾਨੀ ਛੋਟਾ ਇਕ ਹੈ ਔਰ highest tax 17 ਹੈ, ਔਰ ਜਨਾਬ ਇਥੇ ਇਕ ਔਰ 7 ਦੀ disparity ਹੈ । ਅਗਰ ਉਸ ਸਰਮਾਏ ਦਾਰ ਮੁਲਕ ਦੀ taxation ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਵੀ highest 17 ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । America ਜਿਹੜਾ ਵਡਾ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਮੁਲਕ ਹੈ ਉਸ ਦੇ taxation ਦੇ ਆਂਕੜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਤਨਾ ਮੈਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਥੇ ਵੀ ਜਿਹੜਾ ਉਪਰਲਾ ਤਬਕਾ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ taxation ਦਾ higher rate ਹੈ ਔਰ ਛੋਟੇ ਵਾਸਤੇ ਛੋਟਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਲਭਣ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਭਦੇ ਪਏ ਨੇ । (ਇਕ ਅਵਾਜ਼—ਇਹ neutral ਹਨ) Neutral ਤਾਂ ਖੱਸੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਹਾਸਾ) ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਮੁਲਕ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਚਲਣ ਤਦ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ graded tax ਲਗਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ Income Tax ਦੇ basis ਤੇ tax ਇਥੋਂ ਦੀ 80 ਫੀ ਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, graded tax ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਹਾਲੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

Mr. Speaker : Please try to be relevant. It concerns the General Sales Tax only.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਇਹ bill ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ taxation policy ਤੋਂ disconnected ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਔਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ pertinent ਹੋਣ ਔਰ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੀਤੀਆਂ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ruling party ਹਾਲੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ tax ਨੂੰ graded ਕਰ ਕੇ ਨਰਮ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ at the time of election। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ Opposition ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਵੇਗੀ ਔਰ ਇਹ ਜਿਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਵੇਗੀ ਉਤਨਾ ਹੀ common man ਤੋਂ down trodden ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੋਂ, ਕਿਸਾਨ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ taxes ਦਾ ਭਾਰ ਘਟੇਗਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ whole taxation policy is behind this small bill ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇਕ small bill ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਹਕ ਵਿਚ ਜਾਂ ਖਿਲਾਫ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਇਥੇ ਦਲੀਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ small bill ਤੇ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਵੱਡੀ ਦਲੀਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ taxation policy ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ small ਬਿਲ ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਔਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਲਹੂ ਲਹਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ taxation ਦੀ policy ਹੈ ਜਿਹੜੀ landlords ਵਾਲੀ policy ਹੈ ਔਰ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਵਾਲੀ policy ਹੈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ socialist pattern ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ policy ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹਾਲਾਂ ਵੀ position ਇਹ ਹੈ ਕਿ 80 ਫੀ ਸਦੀ ਲੋਕ ਭੁਖੇ ਸੌਂਦੇ ਨੇ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟੀ ਨਹੀਂ (ਇਕ ਆਵਾਜ਼—ਸਗੋਂ ਵਧੀ ਹੈ) ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੀ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ socialist pattern ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਵਾਂਗਾ, ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਮੈਂ socialist pattern ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ flat rate ਨਹੀਂ ਚਲਣਾ ਔਰ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ

ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ tax ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦੇਣੇ ਔਰ ਇਥੇ, ਉਥੇ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਸਾਡਾ ਵਾਹ ਚਲਿਆ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਾਂਗੇ।

Mr. Speaker: Motion moved—

In line 2, for "five naye paise" substitute "two naye paise"

Mr. Speaker : Question is—

"In line 2, for 'five' substitute 'one'.

After ascertaining the votes of the Members present by voices, Mr. Speaker said, "I think the Noes have it". This opinion was challenged. The bells were then sounded. The question was put again and lost by a voice vote.

The motion was declared lost.

Mr. Speaker : Question is—

In line 2, "five naye paise", substitute "four decimal one naye paise".

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

In line 2, for "five naye paise" substitute "two naye paise".

The motion was lost.

Mr. Speaker : Question is—

That clause 2 stand part of the Bill.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Speaker said, "I think the Ayes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Speaker after calling upon those members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively, to rise in their places and on a count having been taken, declared that the motion was carried.

The motion was carried.

SUB-CLAUSE (1) OF CLAUSE 1

Mr. Speaker : Question is—

That sub-clause (1) of clause 1 stand part of the Bill.

The motion was carried.

Mr. Speaker : I find that when I put a motion to the vote of the House, the Treasury Benches are not very vigilant in raising their voice. I expect them to be more vigilant in future.

TITLE

Mr. Speaker : Question is—

That Title be the Title of the Bill.

The motion was carried.

Deputy Minister for Law and Order (Shri Harbans Lal) : Sir, I beg to move—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill, be passed.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill, as passed.

लाला जगत नारायण चोपड़ा (जालन्धर शहर दक्षिण पश्चिम) : स्पीकर साहिब, जिस बिक्री टैक्स को बढ़ाने के लिए यह बिल पेश किया गया है उसकी history की बाबत मैं House की यादाशत ताज़ा करना चाहता हूं । सन् 1942 में सब से पहले जब पंजाब में Sales Tax लगाया गया तो उसके खिलाफ एक हमागीर agitation चली । उस वक्त लाला बिहारी लाल चानना ने व्यापार मण्डल की तरफ से इस agitation को चलाया । एक महीना तक सारे सूबे में कारोबार बन्द रहा । यहां तक कि लोगों को राशन मिलना मुश्किल हो गया। उस वक्त की अंग्रेज़ सरकार को भी उसके सामने झुकना पड़ा और एक तरह से हमारे मौजूदा Finance Minister डा० गोपीचन्द भार्गव ने बीच बचाव करने के लिए दरखास्त की । उस वक्त के कांग्रेसी लीडर और जितना भी व्यापार तबका था वह इसके खिलाफ़ था । क्या हिन्दू क्या सिख क्या मुसलमान सभी इस के खिलाफ़ थे । सारे हिन्दुस्तान की तारीख़ में एक महीने को इतनी लम्बी और सख्त हड़ताल कभी नहीं हुई । उस वक्त हमारे मौजूदा Finance Minister व्यापार मण्डल के प्रतिनिधियों को जेल में मिले । उसके बाद उनकी रिहाई हुई । फिर जो हालात हुए वह ब्यान से बाहर हैं । डाक्टर साहब की prestige को खतरा पड़ गया, उन के साथियों और कांग्रेस की prestige को खतरा पड़ गया । आज यहां पर ताना देते हैं कि Opposition वाले टैक्सों की मुखाल्फ़त करते हैं लेकिन वह इस बात को भूल जाते हैं कि पंजाब कांग्रेस के मौजूदा प्रधान सरदार दरबारा सिंह ने अपनी सयासी जिन्दगी ही बिक्री टैक्स की मुखाल्फ़त से शुरु की थी । ज़रा उन से पूछिए कि उन्होंने अपनी सयासी जिन्दगी का पहला काम क्या इसी बात से ही शुरू नहीं किया था कि जालन्धर से लाहौर पहुँचे अपने साथ एक जत्था लेकर बिक्री टैक्स की agitation में शामिल होने के लिए ? हमें तो यहां पर यह कहा गया कि चूंकि टैक्सों की मुखाल्फ़त करते हैं इसलिए गद्दार हैं । और स्पीकर साहब, ये लफ़्ज़ वह लोग कहते हैं जिन्होंने अपनी सारी उम्र अंग्रेज़ सरकार के बूटों की तस्मे खोलने में गुज़ारी । भड़ोलियां साहब ने तो देश की आज़ादी की खातिर 16 साल जेल में काटे, सरदार अच्छर सिंह छीना ने दस ग्यारह साल जेल काटी, पंडित श्री राम शर्मा ने आठ दस साल जेल काटी, इतनी ही जेल मैंने काटी, इसी तरह श्री गोरख नाथ प्रबोध चन्द्र वगैरा की भी कम कुर्बानियां नहीं । लेकिन आज कहते हैं कि गोरख नाथ और प्रबोध चन्द्र frustrated हैं इसलिए बातें करते हैं । मैं कहता हूं कि हम दस बारह आदमियों की total सज़ा को आप गिन लें और उधर उनके 140 आदमियों की सज़ाए जेल गिन लें मैं दावे से कह सकता हूं कि हमारी जेल की सज़ा

उन से फिर भी ज्यादा निकलेगी (*Cheers from Opposition*) कहते हैं कि हम गद्दार हैं क्योंकि taxes की मुखालफत करते हैं। मैं पूछता हूं कि क्या उस वक्त इन्होंने taxes की मुखाल्फ़त नहीं की थी ?

स्पीकर साहब, मेरे ये दोस्त कहते हैं कि Opposition वाले concrete बातें नहीं करते। आप को पता है, स्पीकर साहब, कि पंडित राम किशन भड़ोलियां ने बताया, डा० भाग सिंह ने बताया, पंडित श्री राम शर्मा ने बताया कि taxes की leakage होती है उसको आप पकड़ें, administration में economy करें। देखिए, staff कितना बढ़ गया है। Joint Director, Deputy Director, Assistant Director, Joint Secretary, Additional Secretary, Deputy Secretary और न जाने कितने Secretaries हर महकमे में हैं। इन को कम करने के लिए आप तैयार नहीं। इस का सारा बोझ गरीब जनता पर पड़ता है। कहते हैं कि जनता पर कोई असर नहीं पड़ता। मैं पूछता हूं कि अगर गरीब consumer पर इसका असर नहीं पड़ता तो और किस पर पड़ता है ? 90% consumer गरीब तबका है सिर्फ 10% आदमी ऐसे होंगें जो taxes देने की तौफीक रखते हैं। हम कहते हैं कि top heavy administration को ठीक करो तो नहीं करते। हम कहते हैं कि transport की पूरी तरह nationalisation करो, लेकिन इन से अभी तक 50 % भी मकम्मल नहीं हो सकी। और फिर यहां पर सन्धू Bus Service का बड़ा झगड़ा चलता रहा। वह टिकटें बगैर टैक्स लिए फिरते रहे। लोगों से टैक्स की रकम वसूल करते रहे मगर गवर्नमैंट को एक पैसा नहीं दिया। इस मामले को लेकर कांग्रेस के Members खुद Congress High Command के पास पहुंचे।

Minister for Industries : On a point of order, Sir. The hon. Member is quite irrelevant. He is going beyond the scope of the Bill.

लाला जगत नारायण चोपड़ा: चूंकि यह Sales Tax को बढ़ा रहे हैं इसलिए मैं बता रहा हूं कि कैसे दूसरे तरीकों से रुपया हासिल किया जा सकता है, कहां पर taxes की leakage को stop किया जा सकता है।

श्री अध्यक्ष: लाला जी, जरा relevant रहें। (I would request the hon. Member to be relevant.)

लाला जगत नारायण चोपड़ा : स्पीकर साहिब, मैं बता रहा था कि कैसे बगैर tax की टिकटें लगाए बस सर्विस वाले टिकटें issue करते रहे। कांग्रेस के अपने Members इस मामला को Congress High Command तक लेकर गए। लेकिन कौन action लेता है ? कोई action लेने को तैयार नहीं।

श्री अध्यक्ष: आप बिल को scope से बाहर जा रहे हैं। SalesTax तक ही महदूद रहें। (The hon. Member is going beyond the scope of the Bill. He should confine himself to the SalesTax only.)

लाला जगत नारायण चोपड़ा: जनाब, बिल में लिखा है—

"For implementing the various development schemes under the Third Five year plan, the rate of sales tax is being enhanced with effect from the 1st April, 1961......

उन्होंने कहा है कि यह टैक्स तरक्की के कामों के लिये बढ़ा रहे हैं।

उद्योग मन्त्री: टिकटों का सवाल कैसे आ गया। (विघ्न)

Mr. Speaker : He is referring to evasion of taxes which is taking place,

लाला जगत नारायण चोपड़ा: जनाब, यही नहीं और भी बहुत कुछ हो रहा है। Sales Tax के फार्म उन को मिलते हैं जो पांच रुपया फी फार्म दें। मैं इस के लिये सबूत पेश कर सकता हूं। मैं ने डिप्टी कमिश्नर को टेलीफोन किया कि जो 500 रुपया के National Savings Certificate खरीद लें उसे Sales Tax छोड़ दिया जाता है या बहुत मामूली सा देना पड़ता है। (विघ्न) आज यह हमें गद्दार कहते हैं जो खुद सारी उम्र ब्रिटिश सरकार के हाथों में खेलते रहे, मुसलिम लीग के साथ शामिल होते रहे, जो फौज में 1942 में लोगों को भर्ती करवाते रहे वह हमें गद्दार कहते हैं सिर्फ इस लिये क्योंकि हम कहते हैं कि लोगों पर Sales Tax का और बोझ न डाला जाए। जब पहले पहल यह टैक्स लगा था तो हमारे प्रधान ने सब से पहले उस की मुखालफत की। डाक्टर साहिब भी इस के खिलाफ रहे। इन को पता है कि कितनी मुश्किल से हम ने दोबारा पार्टी को अपने पांव पर खड़ा किया। उस वक्त सौ रुपये पर सिर्फ चार आने यह टैक्स लगाया गया था मगर अब यह खुद सौ रुपये पर पांच रुपय लगा रहे हैं। (विघ्न)

Mr. Speaker : As far as I know, this Sales Tax (Amendment) Bill came in every session and under every ministry.

श्री जगत नारायण चोपड़ा: पंडित जी बड़े तेज हो रहे हैं इन की तो सियासी जिन्दगी तब शुरू भी नहीं हुई थी। यह कहां थे उस वक्त ......

Mr. Speake : No such personal references please. (*interruption.*) अब आप तशरीफ रखिए। (No such personal references please. (*Interuption.*) The hon. Member may now resume his seat.)

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ, ਸਿਵਲ ਲਾਈਨਜ਼) : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ State ਵਿੱਚ Taxation ਤਦ ਹੀ ਜਾਇਜ਼ ਗਿਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਉਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। Taxation ਦੀ Collection ਵਿੱਚ leakage ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ Collection ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਅਸਰ country ਦੀ economy ਤੇ ਹੋਵੇ ਇਹ ਤਿੰਨ ਕਸਵੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਮੂਹਰੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ Sales Tax ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨਵੇਂ Tax ਦੀ ਲੋੜ ਉਦੋਂ ਉਸ ਵਕਤ ਪੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨੇ ਕਸਵਟੀਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਉਤਰਦੀ ਹੋਵੇ। Ultimately ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ Tax Consumer ਤੇ ਲੱਗਣਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ firm ਨੂੰ Tax ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ ਇਹ Consumer ਨੂੰ ਹੀ ਲੱਗਣਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਬਖੂਬੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ Sales Tax ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ prices ਹੋਰ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ Government ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਚਾਨਣ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਦੋਂ General Discussion ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ Sales Tax ਦੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੀ economy ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ।

ਤੀਸਰੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ Northern Zone ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪਰਦੇਸ਼ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ Sales Tax ਦਾ rate ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਇਹ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਤੇ ਘਟ ਹੈ ।

Finance Minister : It is wrong.

ਸਰਦਾਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ : ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ Challenge ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ dry fruits ਵਲ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, dry fruits ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਵੀ Transaction ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੇ sales tax ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਕਿਤੇ ਘਟ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਕ ਮਣ ਪਿਸਤਾ, ਬਾਦਾਮ ਜਾਂ ਸੌਗੀ ਖਰੀਦਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਣ ਪਿਛੇ 30 ਰੁਪਏ ਦਾ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ Market, dislocate ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਜੇ ਹੋਰ sales tax ਬੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀ Market ਦਾ ਮਾਲ dispose off ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਹੜੀ Transaction Registered Dealers ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ 3½ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਹੈ ਔਰ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸ਼ਰਾਹ 7 ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਰੱਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ Trade ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਉ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ Revenue ਦਾ ਕਿਤਨਾ loss ਹੋਣਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਿਮਾਗ ਲੜਾਨ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਤਨਾ Sales Tax ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ revenue ਦਾ, ਸਾਡੀ income ਦਾ ਕਿਤਨਾ loss ਹੋਵੇਗਾ । ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ Central Government ਨੂੰ approach ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ, ਪੰਜਾਬ, ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ Sales Tax ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਭੁਲਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਪਿਛੇ ਜੇਹੇ ਕਾਰਾਂ ਦੀ Sale ਤੋਂ Tax ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕੀ ਸੋਲਨ ਜਾ ਕੇ ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ Show ਕਰਦੇ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ , ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਜੂਹਾਤ ਕਰ ਕੇ Sales Tax ਦੀ ਬੜ੍ਹੋਤੀ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

वित्त मंत्री (डाक्टर गोपी चन्द भार्गव) : जनाब स्पीकर साहिब, सब से पहले मैं यह अर्ज करना चाहता हूं कि इस साल का बजट तीसरी प्लैन का पहले साल का बजट है । उस को इस सदन ने पास किया है । उस को पास करने के बाद यह बात वाजिब नहीं है कि यह कहा जाए कि जो खर्च है वह ज्यादा है । वह खर्च तो पास हो चुका है vote हो चुका है । उस के मुताबिक

1 p. m.

हमको 39 करोड़ रुपया इस साल खर्च करना है जिस से साढ़े उन्नीस करोड़ गवर्नमेंट आफ इंडिया से मिलेगा । प्लैन के मुताबिक हमारा कोई 16-17 करोड़ रुपया खर्च होना चाहिए था लेकिन चूंकि हमारी schemes एसी थीं कि उन पर 2 करोड़ रुपया और लगना था इस लिए हम ने यह decide किया कि आधा रुपया हम खर्च करेंगे । और इसको पूरा करने के लिए हमने यह तय किया कि Entertainment Tax और Sales Tax में वृद्धि की जाए ।

लाला जगत नारायण जी ने sales tax की पिछली हिस्ट्री सुनाई लेकिन उससे अगली बात भूल गये कि सन् 1950 में लाला बिहारी लाल चानना की मर्जी से बंगाल के सेल्ज-

[वित्त मन्त्री]

टैक्स का तरीका यहां लागू किया गया था। इसके बाद सन् 1951 में ऐडमिनिस्ट्रेशन में changes होती रही हैं और लाला जगत नारायण के वक्त भी रेट इसी तरह से चलता रहा, तब उन्होंने कुछ नहीं कहा। सरदार सरूप सिंह जी ने ऐतराज़ किया। उन के एतराज़ का जवाब देने से पहले मैं यह बतला दूं कि जिन भाइयों ने यह कहा कि और टैक्स क्यों नहीं लगा देते उनको मैं साफ़ तौर से बतला देना चाहता हूं कि अगर ज़रूरत पड़ी तो और टैक्स लगाऊंगा। मुझे ताज्जुब होता है इन भाइयों के ऐतराज़ सुनकर क्योंकि यही साहिबान थे जिन्होंने plan को approve करते हुए कहा था कि यह जो 278 करोड़ रुपए की plan draft की है, वह कम नहीं होनी चाहिए। अब 231 करोड़ की ही सिर्फ रह गई है लेकिन यह फिर भी ऐतराज़ करते हैं कि टैक्स क्यों लगाया गया। अगर 278 करोड़ की बनी रहती तो रुपया कहां से आता? कुछ लोगों ने कहा है कि rich आदमियों को क्यों छोड़ दिया? मैं उन्हें बतलाना चाहता हूं कि टैक्स दो तरीके के होते हैं। एक तो direct और दूसरे indirect। अगर आप देखें तो indirect taxes सब जगह लगते हैं और हमारे यहां भी जारी हैं। फिर यह कैसे कहा जा सकता है कि rich आदमियों को छोड़ दिया जाता है? अगर आप चाहते हैं कि सारे टैक्सों की जानकारी हो तो इस के लिए एक comprehensive list मौजूद है उसको देखा जा सकता है और village industries पर हमने फैसला किया है कि कोई टैक्स न लगाया जाए। और दूसरी तरफ luxury goods पर 7% लगाया है। इससे आप पता कर सकते हैं कि हम बड़े आदमियों से ही टैक्स लेना चाहते हैं। इसके बाद ऐतराज़ करने वाली बात कोई रहती नहीं है। यह जो luxury goods हैं इनको तो अमीर आदमी ही इस्तेमाल करते हैं और उनको 7% देना पड़ता है . . . . .

जो आदमी बीस हज़ार की कार खरीदता है उस पर एक हज़ार रुपया Inter State Sales Tax लगता है जो कि लगना ही चाहिए। Sales Tax लगने के बारे में मैं dealers और गवर्नमैंट के आदमियों पर मुश्तमिल एक कमेटी बनी थी जो यह फैसला करती थी कि किस चीज़ पर टैक्स लगना है किस पर नहीं लगना। इस कमेटी की मीटिंगें होती रहीं और इस की कुछ सिफारिशात गवर्नमैंट ने मान लीं और कुछ न मानीं। लेकिन मुझे अफसोस के साथ कहना पड़ता है कि व्यापारियों में भी कई कमेटियां बनीं हुई हैं जो कि political इख्तलाफात की वजह से आपस में लड़ती झगड़ती रहती हैं लेकिन फिर भी हम उन से सलाह मशिरवा करते हैं कि किस चीज़ पर सेल्ज़ टैक्स होना चाहिए, किस चीज पर नहीं होना चाहिए। जब 1958 में इस Act को amend किया गया तो चौधरी बलबीर सिंह साहब ने कहा था कि टैक्स की शरह बढ़ने दें और उन्हों ने यह दलील दी थी कि हम ने तो इक्ट्ठा करके ही देना है इस लिए अगर आज हम ने बढ़ौतरी की तजवीज़ की है तो वे एतराज़ नहीं कर सकते क्योंकि उन्हों ने principle accede किया है। मैं उन्हें बताना चाहता हूं कि उन्हें relief को भूल नहीं जाना चाहिए। हम ने उन लड़कों की फीस माफ़ कर दी है जिन के पिता की आमदन 100 रूपये या उस से कम है। पांच एकड़ तक का revenue पंचायत को दिया है। Compulsory Primary Education पहले 6-7 साल के age group तक होगी फिर third plan में 6 से 11 साल तक हो जायगी। यह कहा गया है कि Sales Tax

realise नहीं होता है लेकिन मुझे अफ़सोस होता है कि जब हम leakage को बन्द करने के लिए कार्रवाई करते हैं तो फिर कहते हैं कि बाल बच्चेदार हैं माफ़ किया जाय। अन्त में, मैं सिर्फ इतना कहना चाहता हूं कि development के काम को जारी रखने के लिए इस प्रकार के टैक्स लगाना जरूरी है।

Mr. Speaker : Question is—

That the Punjab General Sales Tax (Amendment) Bill, be passed.

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Speaker said, "I think the Ayes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Speaker after calling upon those Members who were fo "Aye" and those who were for "No" respectively, to rise in their places declared that the motion was carried.

The motion was carried.

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ : On a point of personal explanation, Sir. ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਟੈਕਸ ਬੇਸ਼ਕ ਵਧਾ ਦਿਉ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਕਿਹਾ ਹੈ (**noise**) ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ documentary proof ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਘਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

THE PUNJAB ABOLITION OF ALA MALIKIYAT AND TALUKDARI RIGHTS (AMENDMENT) BILL, 1961

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill, be taken into consideration at once ;

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਥੇ ਅਤੇ ਪੈਪਸੂ ਵਿਚ ਜੋ ਕਾਨੂੰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਸ ਹੋਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿਚ evacuee property ਜੋ ਸੀ ਉਹ ਛਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਬਿਲ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ ਐਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ।

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill, be taken into consideration at once.

चौधरी धर्म सिंह राठी: (सम्भालका): स्पीकर साहिब, कई दफ़ा गवर्नमेंट की तरफ से कहा जाता है कि यह opposition वाले हर बात की मुखालफ़त करते हैं लेकिन मैं इस बिल की हिमायत करने के लिए खड़ा हुआ हूं। सिर्फ एक चीज की तरफ़ तवज्जूह दिलाना चाहता हूं कि अदना मालिक की definition वाजेह होनी चाहिए।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ (ਉਨਾ) : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਸ ਤਰਮੀਮੀ ਬਿਲ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਔਰ ਮੈਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

[ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਭੜੋਲੀਆਂ]

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ suggestion ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਔਰ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਾਲੁਕਦਾਰ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਹੈ ਉਹ 27, 40 ਅਤੇ 52 ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਘਟਦਾ ਮਾਲਕ ਨਹੀਂ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਔਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਤਾਲੁਕਦਾਰ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਬਿਲ 15 June, 1952 ਨੂੰ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ amendment ਲਿਆ ਕੇ ਕਤੱਈ abolish ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਔਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ compensation ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਚੌਧਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ 'ਜਨਰਲ'): ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਇਕ suggestian ਦੇਣੀ ਹੈ। 1857 ਦੀ ਜੰਗੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜੋ ਜਗੀਰਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗੀਰਾਂ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਜੰਗੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਕਤ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਨਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਗੀਰਾਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਕੇ ਬਿਲਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਮੁਜ਼ਾਹਿਰਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ।

Mr. Speaker : Question is—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill clause by Clause.

(*No Member rose to speak*)

CLAUSES 2 AND 1 AND THE TITLE

Mr. Speaker : Question is—

That Clauses 2 and 1 and the Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill be passed.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill be passed.

Mr. Speaker : Question is—

That the Punjab Abolition of Ala Malikiyat and Talukdari Rights (Amendment) Bill be passed.

The motion was carried.

THE PEPSU ABOLITION OF ALA MALIKIYAT RIGHTS (AMENDMENT) BILL, 1961

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That the Pepsu Abolition of Ala Malikiyat Rights (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Pepsu Abolition of Ala Malikiyat Rights (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

Mr. Speaker : Question is—

That the Pepsu Abolition of Aka Malikiyat Rights (Amendment) Bill be taken into consideration at once.

The motion was carried.

Mr. Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill clause by clause.

(No Member rose to speak)

CLAUSES 2, 3 AND 1 AND THE TITLE

Mr. Speaker : Question is—

That Clauses 2, 3 and 1 and the Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Revenue : Sir, I beg to move—

That the Pepsu Abolition of Ala Malikiyat Rights (Amendment) Bill be passed.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Pepsu Abolition of Ala Malikiyat Rights (Amendment) Bill be passed.

Mr. Speaker : Question is—

That the Pepsu Abolition of Ala Malikiyat Rights (Amendment) Bill be passed.

The motion was carried.

THE PUNJAB CO-OPERATIVE SOCIETIES BILL, 1960 (AS REPORTED BY REGIONAL COMMITTEES)

Minister for Community Development (Sardar Gurbanta Singh) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees, be taken into consideration.

ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜਿਹੜਾ Co-operative Societies ਦਾ ਬਿਲ ਹੈ ਇਹ ਜਨਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਸੀਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀ ਵੀ development ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਕਾਰਖਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹਣੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੀ ਅਸੀਂ co-operative farms ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਅਸੀਂ co-operative ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ co-operative ਦਾ ਬਿਲ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 1954 ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਬਿਲ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਬਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਚੰਗਾ ਸੀ ਔਰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਮੁਬਾਰਕ ਬਾਦ ਵੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ block ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਔਰ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਿਲ draft ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ non official ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਧਨ, M. L. C., ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਮਰਹੂਮ ਔਰ ਇਕ ਹਰੀਜਨ M. L. A. ਸੀ। ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਨਵਾਂ ਬਿਲ draft ਕੀਤਾ ਔਰ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਲ draft ਕੀਤਾ ਔਰ ਉਸ ਤੇ ਸਾਨੂੰ Government of India ਨੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। (ਘੰਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼)

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees be taken into consideration.

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका): स्पीकर साहिब, यह Punjab Co-operative societies Bill पहले 1904 में पास हुआ। उस के बाद 1912 में और फिर 1954 में पास हुआ। अगर इस बिल का आजादी से पहले पास-शुदा बिल के साथ मुकाबला करें तो मालूम होगा कि ज्यादा अख्तियारात State Government ने अपने हाथ में लिये हैं। जो पहले बिल हैं उन में ज्यादा अख्तियारात societies को दिये गये हैं। आप जानते हैं, स्पीकर साहिब, कि यह बिल क्यों लाया गया है?

श्री अध्यक्ष: कल हाउस 8 बजे meet करेगा और अगर हाउस की मर्जी हुई तो Question Hour dispense with किया जाएगा और अगर जरुरत हुई तो एक घंटे के लिये sitting extend की जाएगी (The House will meet tomorrow at 8 a.m. and if the House agrees, Question hour will be dispensed with and if need be, the sitting of the House will be extended by one hour)

The Sabha then adjourned till 8 a. m. on Thursday, the 30th march, 1961.

12948 PVS—350—11-11-1961 C.P. and S.Pb. Chandigarh

Punjab Vidhan Sabha Debates

30th March, 1961

VOL. I NO. 28

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Thursday, the 30th March, 1961

Price : Rs. 4.40 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 28, DATED THE 30TH MARCH, 1961

Read	*for*	*on page*	*line*
फैसला	फसला	(28)4	19
स्पीकर साहिब	स्पाकर साहिब	(28)8	22
scope	scode	(28)12	3
वगैरह है	दगरहा ह	(28)21	3
ਹੈ	ਹੂੰ	(28)22	4th from below
ante-date	anti-date	(28)28	last
ante-date	anti-date	(28)29	1 and 4
otherwise	otherwse	(28)29	3rd from below
societies	societes	(28)31	22
वाली	वालो	(28)34	11
ਤਰਜਮਾ	ਤਰਜਮ	(28)41	14
share of	share or	(28)53	26
पुरी साहिब	पूरी साहिब	(28)88	18

PUNJAB VIDHAN SABHA

Thursday, the 30th March, 1961

The Vidhan Sabha met in the Assembly Chamber, Sector 1, Chandigarh, at 8.00 a. m. of the Clock. Mr. Speaker (Sardar Gurdial Singh Dhillon) in the Chair.

OBSERVATION BY THE SPEAKER REGARDING REPLIES TO THE STARRED QUESTIONS ON THE AGENDA

ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ : ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਜ question hour ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ questions ਅਜ agenda ਉਪਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਾਨੂੰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ ?

Mr. Speaker : The answers to the questions on the order paper for the 29th March, 1961, which could not be replied to and those appearing in the list of questions for today i.e. the 30th March, 1961 would be laid on the Table under Rule 45 of the Rules of Procedure and copies thereof supplied to the members concerned.

ADJOURNMENT MOTION

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Sir, I have given notice of an adjournment *motion to........

Mr. Speaker : I am sorry, I cannot give my consent to the moving of this adjournment motion.

चौधरी धर्म सिंह राठी : स्पीकर साहिब, यह एक बड़ा important मामला है । Tape record के बारे में बाहर बड़ा शोर हो रहा है ।

Mr. Speaker : I am sorry, I have already given my Ruling.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : एक ग्रर्ज़ है । बात यह है कि हम टेप रिकार्ड की बात नहीं करते ।

Mr. Speaker : I have already given my Ruling in regard to the tape-recording as well.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : यह टैलीफोन talk चीफ़ मिनिस्टर की बीवी ग्रौर डाक्टर के दरम्यान है । यह सारी word by word हमारे पास है ।

***Shri Jagat Narain** : } to ask for leave to make a motion
Chaudhri Dharam Singh Rathi : }
for the adjournment of the business of the House to discuss a definite matter of urgent public importance, namely, tape-record talks (telephonic talks—tape recorded) between Sardar Partap Singh, Civil Surgeon, Jullundur (now on leave) and Mrs. Partap Singh Kairon, wife of the Chief Minister, Punjab.

चौधरी धर्म सिंह राठी : यह सारी की सारी हमारे पास है । इस बात पर पंजाब के अन्दर एक भारी controversy चल रही है । हम चाहते हैं कि यह बात खत्म होनी चाहिए । हाउस में discuss हो कर खत्म होनी चाहिए ।

Mr. Speaker : I have already given my Ruling. It cannot be admitted as an adjournment motion.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि इस controversy को पंजाब में हमेशा के लिए खत्म किया जाना चाहिए । और यह tape-record जो कि Chief Minister की बीवी और डाक्टर के दरम्यान है इसे इस हाउस में सुनाने की इजाज़त दी जाए और इस पर पूरी discussion का मौका दिया जाए ।

Mr. Speaker : If the hon. Member wants to discuss this matter he should bring it in a regular manner. Anything against the conduct or character of a Minister can be discussed through a substantive motion alone.

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, यह जो adjournment motion है it is not against the Chief Minister. It is against the wife of the Chief Minister regarding her talks with Dr. Partap Singh, Civil Surgeon.

Mr. Speaker: Any talk between the wife of the Chief Minister and somebody is not a matter which concerns the government.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : जनाब, यह उस government servant से बात चीत हुई है who is paid from the coffers of the State.

श्री अध्यक्ष : मुझे अफसोस है कि जब मैंने एक रूलिंग दे दिया है तो आप क्यों उस पर बार बार ज़िद कर रहे हैं । मैं हैरान हूँ कि आप क्यों इसे ignore कर रहे हैं । (I am sorry to observe that despite my ruling the hon. Members are persisting in raising this issue. I wonder why this ruling is being ignored)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : जनाब, हमें यह सारी talk कल ही मिली है । अगर उसका एक लफ़ज़ भी गलत साबत हो तो आप जो सज़ा देंगे हम लेने को तैयार हैं । हम आप को यह टेप रिकार्ड अलग कमरे में सुना देते हैं ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब ने बिल्कुल ठीक रूलिंग दिया है लेकिन हम चाहते हैं कि यह controversy हमेशा के लिए खत्म हो ।

ADJOURNMENT OF THE ASSEMBLY *sine die*.

(MOTION UNDER RULE 16)

Minister for Industries (Shri Mohan Lal) : Sir, I beg to move—

That the Assembly at its rising this day shall stand adjourned *sine die*.

Mr. Speaker : Motion moved—

That the Assembly at its rising this day shall stand adjourned *sine die*.

Mr. Speaker : Question is —

That the Assembly at its rising this day shall stand adjourned *sine die*.

The motion was carried.

POINT OF ORDER REGARDING REPORT OF THE PROCEEDINGS IN THE PRESS

Shri Jagat Narain Chopra : On a point of order, Sir. In the Daily Tribune of today (30th March, 1961) it has appeared that —

"When the member was interrupted by the Minister for Industries, Pandit Mohan Lal , Lala Jagat Narain shouted that the Industries Minister was nowhere in the national movement at that time".

Further it is published, Sir, that—

"Finding Lala Jagat Narain excited, the Speaker called him to order and asked him to resume his seat because, he said, he had never found Lala Jagat Narain so angry ever before ".

Therefore, Sir, I want your clarification in this regard.

श्री अध्यक्ष : कल जब आप जोश में आ गए थे तो मैंने आपको call to order किया था और मैंने आप से कहा था कि आप शान्ति से बात करें । आप पहले तो कभी इतने गुस्से में आए नहीं थे । यह बात है भी ठीक कि जितने गुस्से में मैंने आपको कल देखा था ऐसा पहले कभी नहीं देखा था । (Yesterday when the hon. Member was very much excited, I called him to order and asked him not to lose his temper. He was never so much excited before. It is correct that I never saw him so much enraged before.)

श्री जगत नारायण चोपड़ा : मुझे पता है कि आपने सिर्फ इतने ही लफ़ज़ कहे थे, लेकिन आप ने मुझे call to order नहीं किया था ।

Mr. Speaker: As the hon. Member was very much excited at that time, I asked him not to lose temper.

श्री जगत नारायण चोपड़ा : तो क्या यह call to order हो गया ?

श्री अध्यक्ष : लाला जी, इसमें कोई बुरी बात नहीं है : I call to order even the Ministers sometimes. यह तो parliamentary procedure की एक term है । इस में कोई objectionable बात नहीं

[श्री अध्यक्ष]

है । (I want to tell the hon. Member that there is nothing derogatory about it. I call to order even the Ministers sometimes. This is a term used in parliamentary procedure. There is nothing objectionable in it.)

ANNOUNCEMENTS BY THE SECRETARY REGARDING CERTAIN BILLS

Mr. Speaker : Now Secretary will make some announcements.

Secretary : Sir, under Rule 2 of the Punjab State Legislature (Communications) Rules, 1959, I have to inform the House that the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, 1961, passed by the Punjab Legislative Council on the 29th March, 1961, has been received for the concurrence of the Vidhan Sabha . I also lay a copy of the said Bill on the Table of the House.

I also, Sir, have to inform the House that the Punjab Abolition of Village Cess (Malba) Bill, 1961, which was passed by the Sabha on the 28th March, 1961 and transmitted to the Punjab Legislative Council on the same day, has been agreed to by the said Council, without any amendment, on the 29th March, 1961.

OBSERVATION BY THE SPEAKER REGARDING SITTING OF THE ASSEMBLY

श्री अध्यक्ष : आप ने यह फैसला किया था कि आज काम खत्म करके उठना है । अगर बाद में थोड़ा बहुत time बढ़ाना भी पड़ा तो डिप्टी स्पीकर साहब कर लेंगे (It was decided unanimously by the House that the business before the House would be finished today. If need be, the Deputy Speaker would extend the sitting for a short while.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : आप का हुकम जरूर मानेंगे । जल्दी खत्म कर देंगे ।

श्री अध्यक्ष : शुक्रिया (Thanks)·

BILL(S)

THE PUNJAB CO-OPERATIVE SOCIETIES BILL, 1960 (RESUMPTION OF CONSIDERATION)

Mr. Speaker : Now the House will resume discussion on the motion that the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees, be taken into consideration.

Chaudhri Dharam Singh Rathi was on his legs yesterday when the House adjourned. He may resume his speech.

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : स्पीकर साहिब, Minister-in-charge सरदार गुरबन्ता सिंह ने बताया था कि वह ऐसा Co-operative Act ला रहे हैं जो कायापलट कर देगा । कल consideration motion पेश करते

वक्त इन्होंने तीन चार चीज़ों का खास तौर से हवाला दिया । एक तो उन्होंने यह कहा कि पंजाब के अन्दर जो Co-operative की कमेटी बनाई गई थी जिसमें सरदार उमराओ सिंह भी थे, उसकी report के मुताबिक इस बिल को बनाया गया है । मुझे बड़ी हैरानगी हुई । मैं ने उस report को हासिल करने की कोशिश की । मैंने देखा है कि उस report के अन्दर जो अच्छी अच्छी बातें मौजूद हैं उनमें से एक भी चीज़ इस बिल में नहीं ली गई । जब उन्होंने सरदार उमराओ सिंह का नाम लिया तो मैं हैरान हुआ कि सरदार साहिब जैसे आदमी कैसे इस किस्म की बातें लिख सकते हैं । उस report के अन्दर सब से अच्छी बात यह थी कि जो कोई कार्यवाही रजिस्ट्रार या कोई और करे तो उसके खिलाफ अपील के लिए tribunal मुकर्रर किया जाए । जो बेहतरीन चीज़ें थीं उन को बिल्कुल ignore कर दिया गया है । स्पीकर साहिब, अगर आप Subordinate Legislation Committee की report का मुलाहज़ा करें तो आप हैरान होंगे कि उस में यह भी कहा गया है कि Co-operative Act के तहत सरकार ने जो rules बनाए हैं वह Act के बिल्कुल खिलाफ हैं । आज कांग्रेस की सरकार वक्त वक्त पर co-operation का ढिंढोरा पीटती रहती है । कहा जाता है कि Socialistic pattern के basis पर हमने co-operation की movement को चलाना है । तीन बातों का बड़ा ज़िक्र किया जाता है । एक co-operation का, दूसरे पंचायत राज का और तीसरा economy का, चाहे कोई seminar हो, चाहे मुर्गीखाने का उद्घाटन हो, चाहे women का seminar हो इन तीन चीज़ों का खास तौर से ज़िक्र किया जाता है । लेकिन जब मैं ने इस बिल को पढ़ा तो बिल्ली थैले से बाहर आ गई । The cat is out of the bag. हमें पता लग गया कि इन की co-operation क्या होगी जिसे वह कहते हैं कि सारे समाज में लाना है । अगर यही इन का सोचा हुआ ढांचा है तो मैं इन को बता देना चाहता हूँ कि कोई भी आदमी इस को बरदाश्त नहीं करेगा । इन्होंने तो co-operation के सारे असूलों को मलिया मेट कर दिया है । दफा 26(2) में लिखा है कि अगर किसी सोसाइटी में सरकार ने कर्ज़ा या गारंटी दी हुई होगी तो वहां इस के तीन डायरैक्टर होंगे । 12 डायरैक्टर दूसरे होंगे । मगर इन दोनों में इख्तलाफ राय होने की सूरत में आखरी फैसला सरकार करेगी । यानी उन तीन आदमियों को majority के फैसले को veto करने का हक होगा । क्या आप ने किसी और मुल्क में भी ऐसी बात देखी है ? क्या यही कांग्रेस की democracy है ? मैं कहता हूँ कि यह पंचायत राज नहीं है, यह तो सरकार का statism है । एक तरफ तो कहते हैं कि हम decentralisation कर रहे हैं मगर यहां पर सारी ताकत अपने हाथ में ले रहे हैं । आप इस बिल की कोई दफा देख लें । मैं बड़े ज़ोर से कहना चाहता हूँ कि यह बिल anti-democratic है और इस से बुरा और black बिल पहले कभी नहीं आया । रजिस्ट्रार को अख्तियार दिया गया है कि वह जिस मैम्बर को चाहे हटा दे या सोसाइटी को खत्म कर दे । Clause 28 में कहा गया है कि पुलिस दखल दे सकती है । इस से आगे जाकर लिखा है कि

[चौधरी धर्म सिंह राठी]
अगर directors को election के बारे में झगड़ा हो तो रजिस्ट्रार साहिब का फैसला आखरी होगा । न अपील न दलील । कोई Civil Court इस केस को नहीं सुन सकेगी । इस पर यह कहते रहते हैं कि Judiciary supreme होगी । मगर इन के बिल देखो तो पता चलता है कि गवर्नमेंट supreme है । इस सरकार ने असूल बना रखा है कि maximum interference by the State and minimum freedom to the individual. आप ने देखा है कि Civil Courts के अख्तियारात रजिस्ट्रार को होंगे । मैं कहता हूँ कि यह सरकार सब कुछ कर सकती है । इस Bill से यह ज़ाहर होता है कि इस सरकार को लोगों पर कोई एतबार नहीं । पता नहीं यह party meeting में कैसे पास हो गया । जो लोग Co-operative Societies में नुमाइंदे बन कर आएंगे उन पर सरकार को यकीन नहीं है । इन 130 पर भी सरकार को यकीन नहीं है । आगे को तो खैर 30 भी नहीं आने हैं, 130 की क्या बात है । (घंटी) ये तो शेखचिल्ली की बातें सोचते हैं । अगर ऐसे ऐसे बिल आते रहे तो इन्हें कौन आने देगा यहां । मैं challenge करता हूँ (*Interruptions*)

इस में और भी defects हैं । एक तो जो तरीका by show of hands रखा है यह गलत है । Vote secret होनी चाहिये । दूसरी खराबी है सरकार को powers देना । इनका misuse होगा । वज़ीर साहिब सरदार गुरबन्ता सिंह ने एक सवाल के जवाब में यहां कहा कि करनाल Central Co-operative Bank में कोई election नहीं हुई, Registrar ने postpone करा दी । यह बिल्कुल गलत बात है । यह powers mis-use कर रहे हैं । कोई Registrar बिना grounds दिये election मनसूख नहीं कर सकता । यह Rules में है । और Chairman को यह अख्तियार दिया हुआ है कि वह Deputy Registrar के order को set aside कर दे । चूंकि वह order arbitrary और illegal था, उन्होंने उस order को set aside कर के elections करा दीं । नतीजा यह हुआ कि इन के पसंदीदा आदमियों को 7-7 और 8-8 रायं मिलीं जबकि हमारे आदमियों को किसी को 173 और किसी को 180 रायं मिलीं । चूंकि वे आदमी जिन को यह बनवाना चाहते थे director न बन सके, इस लिये इन्होंने नोटिस जारी कर दिया कि हम इस Board को ही तोड़ देंगे, enquiry करेंगे और remove करेंगे, supersede करेंगे । (घंटी) मैं यह बात कहना चाहता हूँ कि सरकार को इतनी powers नहीं होनी चाहिएं क्योंकि इन का misuse किया जाता है । इन से सूबे की भारी बेइज्ज़ती होती है ।

श्री अध्यक्ष : जनता तो बहुत है आप के पीछे ; काफी तादाद जो लेकर गये थे वहां । (It appears the hon. Member has quite a large following there. How else could he mob that place ?) (*Laughter*)

चौधरी धर्म सिह राठी : जो regular member थे वही अन्दर आए । इन के मैम्बरान को 8 रायं मिलीं । (*Interruption*) आज 5 साल से Panipat Sugar Mill को election मुल्तवी करवाते आ रहे हैं ।

जो आदमी दो सोसाइटीज़ का मैम्बर बन जाता है उसको तीसरी का मैम्बर नहीं बनना चाहिए । लेकिन मैं ने देखा है कि जो सरदार गुरबंता सिंह साहब के दोस्त हैं, वे 15, 15 सोसाइटियों के मैम्बर हैं । श्री चूल्ह सिंह इनके दोस्त हैं—

श्री अध्यक्ष : ज़ाती बातों में न जाइए । (The hon. Member should not refer to personal matters.)

चौधरी धर्म सिह राठी : बात यह है, जनाब, कि बहुत से लोगों ने बोगस नाम रख कर 35-35 हज़ार रुपया खा लिया है । Central Co-operative Bank से भी रुपया ले कर खा गए । अगर जनाब, यह सरदार गुरबंता सिंह जो नहीं मानते तो चीफ पार्लियामेंट्री सेक्रटरी साहिब से पूछ लीजिए ।

श्री अध्यक्ष: क्या ख्याल है आपका ? (What has the Chief Parliamentary Secretary to say about it?)

चीफ़ पार्लियामेंटरी सैक्रेटरी : नहीं जी, ऐसी बात नहीं है ।

श्री राम प्यारा (करनाल) : स्पीकर साहिब, यह जो को-आप्रेटिव बिल हमारे सामने पेश है इस को आज के युग में बहुत अहमियत है क्योंकि को-आप्रेटिव के ज़रिए हम रोज़गार में इज़ाफा कर सकते हैं । इस बिल में जो त्रुटियां रह गई हैं वे मैं आप की मार्फत गवर्नमेंट के नोटिस में लाना चाहता हूँ ताकि हम उन्हें दूर कर के हकीकी मानों में ज्यादा से ज्यादा गरीब की मदद कर सकें । Co-operative movement के सिलसिले में एक छोटी सी मिसाल मैं आप के सामने रखता हूँ । हमारे इलाके में छोटे ज़मींदारों से ज़मीन लेकर पांच सात बड़े आदमियों को दे दी गई है जिस का नतीजा यह है कि जो ज़मीन के मालिक हैं वे एक तकड़े आदमी के मुज़ारे बने हुए हैं । इस तरह से यह one man show बना हुआ है । गवर्नमेंट ने इस बिल में कोई पाबन्दी नहीं लगाई कि यह one man show न बन सके और कहीं ऐसी पाबन्दी नहीं लगाई कि एक ही family के आदमी कोआप्रेटिव सोसाइटी नहीं बना सकते । मिनिस्टर साहिब ने मेरे सवाल के जवाब में फरमाया कि मान आदर्श कोआप्रेटिव सोसाइटी और मधुबन को-आप्रेटिव सोसाइटी, इन दोनों के खिलाफ inquiry हो रही है कि ये family show बन गई हैं । मैं कहता हूँ कि अगर यह one man show बनने को काबले एतराज़ समझते हैं तो मैं हैरान हूँ कि इन्हें इस बात की provision बिल में करने में क्या एतराज़ है ।

दूसरी बात मैं यह कहना चाहता हूँ कि इस में election में secret ballot की provision होनी चाहिए ताकि गरीबों के हकूक की हिफाज़त हो सके । तकड़े आदमी को देख कर ग़रीब घबरा जाते हैं । अगर ऐसा न किया गया तो रुपये वाले आदमी अमरबेल की तरह छा जायेंगे । मिसाल के तौर पर रोहतक और भोगपुर की शूगर मिलों में high speed centrifugals का order दिया गया था ।

[श्री राम प्यारा]

लेकिन तकड़े आदमियों ने, जो dominate करते थे, high speed की जगह low speed centrifugals का आर्डर place कर दिया। जब माल आया तो shortage निकली और शूगर मिलों को घाटा पड़ा। गवर्नमेंट ने represent किया और represent करने पर Shri M.C. Setalwad को arbitrator मुकर्रर किया गया। इस तरह से order में तबदीली होने की वजह से एक आदमी को फायदा हुआ है। इन joint stock companies का शामिल होना लाजमी नहीं है। इन्हें co-operative के purview से निकाल देना चाहिये। स्पीकर साहिब, Central Government ने एक किताब छापी है उस किताब में उन्होंने माना है कि Joint Stock Companies को-आप्रेटिव के दायरे में नहीं आनी चाहियें। Third Five-Year Plan में भी इस बात पर जोर दिया गया है कि Co-operative movement से common man के interests को ज्यादा से ज्यादा फायदा पहुँचना चाहिये। हम ने इस के मुतािल्लक Joint Select Committee में और Hindi Regional Committee में शोर मचाया, लेकिन सरमायादारों के असर रसूख की वजह से मिनिस्टर साहिब ने हमारी एक भी न सुनी। मैं हैरान हूँ कि जब बिल को circulate किया गया और अफसरान ने मश्विरा दे दिया तो फिर joint stock companies को इस में लाने की क्या जरूरत थी। साफ जाहिर है कि यह सरमायादारों और बड़े-बड़े आदमियों के कहने पर किया गया है। जबानी-जबानी यह कहा गया कि पंजाब में wool top factory co-operative basis पर बनाना चाहते हैं। मैं इस दलील को नहीं मानता, इस लिये नहीं मानता कि गवर्नमेंट को wool top factory के लियें अर्जियां आई हुई थीं। Oswal Cotton Mill को 1½ महीने में recommend कर दिया लेकिन, स्पीकर साहिब, आप हैरान होंगे कि Messrs All India Wool Co-operative Society को recommend करने का नाम नहीं लेना चाहते। Individual industrialist की एक फैक्टरी की दरखास्त 1½ महीने में recommend हो जाती है। Woollen Mills के मुताल्लिक चीफ़ मिनिस्टर लिख कर भेज देता है कि इस को recommend कर दिया जाए। Joint Director recommend कर के भेज देता है, फिर पता नहीं कि irregularity क्यों की गई। 30,000 रुपये Joint Director ने लिये हैं।

Mr. Speaker : Order please. The hon. Member should not quote individual instances.

श्री राम प्यारा : स्पीकर साहिब, clause 15 में लिखा है कि Joint stock companies हिस्सा ले सकती हैं। मैं कहना चाहता हूँ कि इन को शामिल नहीं किया जाना चाहिये बल्कि सिर्फ common man को इस तहरीक से फायदा मिलना चाहिये। यह बात substantiate करने के लिये इस का जिक्र कर रहा हूँ। Central Government की हमारी सरकार को instructions थीं कि co-operative

societies को शामिल करो । इन्हों ने co-operatives की बजाये individual को मिला लिया । इस की वजह महज़ यह है कि गवर्नमेंट सरमायादारों के इशारे पर नाचती है ।

श्री अध्यक्ष : यह provision कहां है कि किसी individual को Co-operative society का मैम्बर न बनाया जाये । (Where is the provision according to which no individual can be admitted as a member of the Co-operative society ?)

श्री राम प्यारा : जो पहले बिल था उस में Joint stock companies को इजाज़त नहीं थी ।

30,000 रुपये का मैं ने reference दिया था कि Joint Director आ गया है । इस तरह से गवर्नमेंट की बदनामी होती है । ऐसा नहीं होना चाहिये ।

स्पीकर साहिब, हमारी गवर्नमेंट Subsidies और grants देती है । यहां कई दफा Co-operative societies के मुताल्लिक सवालात किये गए हैं और जो जवाब गवर्नमेंट की तरफ से दिये गये हैं उन से पता चलता है कि कई ऐसी Societies हैं जिन के मालिकान लाखों की जायदाद रखते हैं । ऐसी societies को भी हमारी गवर्नमेंट ने Subsidies और grants दी हैं । (*At this stage Mr. Deputy Speaker occupied the Chair.*)

Mr. Deputy Speaker: These things are to be discussed when the Bill will be considered clause by clause.

श्री राम प्यारा : जनाब डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इन subsidies की मुखालफत करता हूं । यह कतअन बंद कर देनी चाहियें । बहुत तकड़े-तकड़े आदमी जो political और financial pull रखते हैं वे यह subsidies हासिल कर लेते हैं और गरीब landless और resourceless आदमियों को, जिन्हें पहले सरकार encourage करती है कि वे co-operative societies बनायें, न कोई loan मिलता है और न कोई grant । मेरे कहने का मतलब यह है कि subsidies की हद मुकर्रर की जाए कि 30 मैम्बरों की society को 300 रुपये से ज्यादा नहीं मिल सकेगा । अगर इस से कुछ ज्यादा हद बढ़ाना मतलूब हो तो इस रकम को बढ़ा कर 500 तक कर दिया जाए । उस सूरत में जब कि society की as a whole और मैम्बरों की individual माली हालत कमज़ोर हो तो grant मिलनी चाहिये ।

इसके अलावा unlimited liability का भी ज़िक्र आया है । मैं इस के मुताल्लिक सिर्फ इतना ही कहना चाहता हूं कि unlimited liability के शब्द delete कर देने चाहियें । कुछ बेचारे innocent और बाइज्ज़त आदमी influential और तकड़े आदमियों के पंजे में आ जाते हैं । उन का मकान गिरवी रख लिया और कहा कि कर्जों की रकम से factory लग जायेगी । इस तरह से exploiters

[श्री राम प्यारा]

रुपया grab कर लेते हैं । जब रुपये की वसूली का सवाल आता है तो unlimited liability का बहाना कर के सारे का सारा रुपया वसूल कर लिया जाता है । इसलिये मैं कहूँगा कि unlimited liability के अल्फाज़ delete कर देने चाहियें और इस की जगह limited liability कर देना चाहिये ।

इस के अलावा, डिप्टी स्पीकर साहिब, कुछ ऐसे आदमी हैं जो कई कई Societies के मैम्बर हैं और मेम्बर होने के नाते loans और grants ले लेते हैं । गवर्नमेंट facilities देती है । मिसाल के तौर पर, किसी को coal depot दे दिया, किसी को cold storage का और किसी को sugar का depot दे दिया । मेरे ज़िले में एक Transport की Co-operative society थी उस को sugar का depot दे दिया गया । मैं मिनिस्टर साहिब का मशकूर हूँ कि उन्होंने उस का depot cancel कर दिया । अब जब कि यह बिल पास किया जा रहा है इस में कोई ऐसी पाबंदी नहीं कि जिस trade में कोई काम कर रहा होगा उसी में रहेगा । एक आदमी जब कई Societies का मेम्बर बन जाता है तो वह situation को exploit करता है । हमारे करनाल के Central Co-operative Bank के Director को देखें वह कितनी Societies के मैम्बर हैं । इस वक्त दो Co-operative Societies under liquidation हैं जिन के खिलाफ कार्रवाई चल रही है । और उसके अपने खिलाफ भी enquiry चल रही है । उस ने बैंक के funds को, सोसाइटी के funds को misuse किया है और bogus booking की । इस लिये पाबन्दी लगाई जानी चाहिये कि एक आदमी बहुत सी सोसाइटियों का मेम्बर न बन सके ।

इस के अलावा एक और चीज़ है जिसकी तरफ मैं मिनिस्टर साहिब का ध्यान दिलाना चाहता हूँ । बिल के अन्दर कहीं भी यह नहीं आया कि जो आदमी सोसाइटी का defaulter है या जिसने बैंक का loan repay नहीं किया उस पर कोई पाबन्दी लगाई गई हो । होता क्या है ? एक आदमी अगर एक सोसाइटी का defaulter है तो वह दूसरी नई सोसाइटी बना लेता है, दूसरी का defaulter है तो तीसरी नई सोसाइटी बना लेता है, और इसी तरह एक के बाद दूसरी सोसाइटी बनाता चला जाता है । इस लिए मैं चाहता हूँ कि रजिस्ट्रार की यह duty होनी चाहिए कि जब कोई सोसाइटी रजिस्टर करे तो इस बात को गौर से देखे कि कहीं उस सोसाइटी में कोई ऐसा मेम्बर तो नहीं जो पहले किसी सोसाइटी का defaulter हो । अगर है तो वह सोसाइटी रजिस्टर नहीं होनी चाहिए ।

इसके अलावा सोसाइटियों के अन्दर बहुत से मेम्बर ऐसे होते हैं जिन्हें sleeping या silent partners के नाम से पुकारा जाता है । जहां तक कोआप्रेटिव सोसाइटीज़ का ताल्लुक है, मैं चाहता हूँ कि इस बात पर भी कोई check लगाया जाना चाहिए । गो कोआप्रेटिव शूगर मिल्ज़ Credit and Thrift Societies और इसी तरह की बड़ी बड़ी इंडस्ट्रीज़ की सोसाइटीज़ में exceptions हो सकती हैं लेकिन आम सोसाइटीज़ में अगर ज्यादा नहीं तो कम से कम 50 फीसदी मेम्बर जरूरी तौर पर working partners होने चाहिएं । यह शर्त लगानी निहायत ज़रूरी है । जहां तक Small

Scale Industries का ताल्लुक है अगर सोसाइटी में हिस्सा लेने वाला सोसाइटी पर निर्भर नहीं करता, सोसाइटी को वह अपने रोजगार का साधन नहीं बनाता तो सोसाइटी बनाने का फायदा ही क्या है । अगर वह working partner नहीं तो ज़ाहिर है कि एक leading आदमी सोसाइटी बना लेता है और वह सिर्फ दूसरों को exploit करने के लिए ही ऐसा करता है । सोसाइटी में, जैसा कि मैंने अभी अभी कहा, वही मेम्बर होने चाहिएं जो कि अपने हाथ से काम करें वरना sleeping member तो कहीं देहली में बैठे हुए हैं और ज़मीन उन की करनाल में है । बैठे अमृतसर में हैं और ज़मीन करनाल में है । वह करते क्या हैं ! ग्रांट ले लेते हैं और उस पैसे का अपनी मर्ज़ी से इस्तेमाल करते हैं । यहां मेरे पास फेहरिस्त पड़ी हुई है कि बीस आदमियों की सोसाइटी को 30,000 रुपया ग्रांट का मिला, 50 आदमियों की सोसाइटी को 60,000 रुपया ग्रांट का मिला । डिप्टी स्पीकर साहिब, आप हैरान होंगे कि बड़ी बड़ी सोसाइटियों को रजिस्ट्रेशन नम्बर मिलने से पहले ही ग्रांटस मिल जाती हैं ।

श्री उपाध्यक्ष : मेरा ख्याल था कि सारे सैशन के दौरान loans और grants को discuss कर करके आपकी तसल्ली हो चुकी होगी । (I was under the impression that the hon. Member had had enough of discussion on loans and grants throughout the Session.)

श्री राम प्यारा : जनाब, मैं मेहनत करता हूँ । गवर्नमेंट के अपने दिए हुए जवाब मेरे पास मौजूद हैं । This movement is in the best interests of the poor. लेकिन बड़े बड़े लोग उन के साथ धोका करते हैं ।

Keeping in view the slogan of 'Socialistic Pattern of Society', I feel that I am justified in doing so. In this way, I am pleading the cause of the poor, down-trodden and the depressed people.

इसलिए यह ज़रूरी है (घंटी), जनाब, मैं wind up कर देता हूँ । वैसे मैं repeat नहीं कर रहा हूँ । मेरे पास सारे अलग अलग points नोट किए हुए हैं । इसलिए मैं यह कह रहा था कि इन सोसाइटीज़ के अन्दर sleeping partners नहीं होने चाहिएं । अगर ज़रूर होने ही हैं तो उन की limit मुकर्रर की जानी चाहिए जो कि, जैसा कि मैंने पहले अर्ज़ किया, कम से कम 50 फीसदी तक होनी चाहिए ।

इसके साथ साथ एक और point भी है और वह है remissions का, यानी जो duties और taxes नहीं लिए जाते, मामले के पैसे नहीं लिए जाते और आबियाना मुआफ कर दिया जाता है । इस किस्म का remission इस में भी आया है । मैं इसको पसन्द नहीं करता हूं, मैं totally इसकी मुखालफत करता हूँ और डट कर मुखालफत करता हूँ । उसकी साफ वजह यह है कि अगर यह बात करनी ही है तो economic condition of the society को सामने रखकर की जाए । अगर इतनी बड़ी सोसाइटी हो जिसके पास 2,000 एकड़ ज़मीन हो और मालिक देहली बैठे हुए हों, बड़े बड़े business magnates हों, वहां पर थोड़ा बहुत पानी आ भी जाए तो उन को यह सब कुछ मुआफ कर दिया जाए तो मैं इस की ताईद नहीं कर सकता । आज

[श्री राम प्यारा]

हमारी स्टेट के अन्दर कई लाख individual और छोटे छोटे land owners हैं, petty growers हैं जो सोसाइटीज़ के scode में नहीं आए हुए, उन का गुज़ारा भी नहीं होता । उनको तो कोई आबियाना या मामला मुआफ किया नहीं जाता तो क्यों इन बड़े बड़े लोगों को यह रियायत दी जाए । मैं इस के कतई हक में नहीं हूँ । उन छोटे छोटे और गरीब आदमियों का क्या कसूर है कि उन का खराबा तो मुआफ न किया जाए और बड़े बड़े तकड़े लोगों का मुआफ किया जाए ? इस लिए यह इसी तरह चलना चाहिए जैसा कि आज कल है यानी अगर 75 फीसदी खराबा होता है तो मुआफ कर दिया जाए और अगर 25 फीसदी है तो न किया जाए । Discriminatory तौर पर इन बड़ी कोआप्रेटिव सोसाइटीज़ को benefit पहुँचाना एक बड़ी ग़लत बात है । सोशलिस्टिक पेट्रन आफ सोसाइटी का मतलब गरीब और पसमान्दा लोगों की मदद करना है । लेकिन यहां पर co-operative societies are being dominated by exploiters. (घंटी) इसलिए यह जरूरी है कि remission की clause को यहां से उड़ा दिया जाए और साबका कानून के मुताबिक जैसा कि रोहतक, संगरूर, करनाल वगैरा में किया है वैसे ही यहां पर किया जाए (घंटी) । जनाब, मैं irrelevant बिल्कुल नहीं कह रहा । मैं बड़े अहम points आप के जरिए गवर्नमेंट के गोशगुज़ार कर रहा हूँ । गवर्नमेंट को अपने ऊपर पाबन्दी लगाने की जरूरत है । यह नहीं होना चाहिए कि एक ही आदमी को बसों का परमिट भी दे दिया जाए, वही एक कोआप्रेटिव सोसाइटी बना ले तो उसको कोयले का डिपो भी मिल जाए, वही आदमी कुछ लोगों के साथ मिलकर भट्टे का लाइसैंस भी ले ले, कोल्ड स्टोरेज भी ले ले, खांड का डिपो भी ले ले । इस तरह से wealth की distribution बिल्कुल unfair हो रही है । ठीक है कि सूबे में production ज्यादा हुई है लेकिन उस production से गरीब आदमी को कोई फायदा नहीं पहुँचा है जो कि असल में इस इमदाद का मुस्तहिक है । मैं मास्टर गुरबन्ता सिंह को चैलेंज करता हूँ कि वह इस बिल के अन्दर देखें कि जो most गरीब है, have-not है, जिसकी न झोंपड़ी है, न एक बीघा जमीन है, उसके लिए आप ने क्या किया है ? जो आदमी पांच लाख की security दे सकता है वह तो अढ़ाई लाख रुपए का loan भी ले सकता है ।

Mr. Deputy Speaker: Order please, no repetition.

श्री राम प्यारा : जनाब, यह तो दूसरा point है ।

Mr. Deputy Speaker: I have heard it a number of times.

श्री राम प्यारा : अच्छा जी, मैं इसको यहीं छोड़ देता हूँ । दूसरा लेता हूँ ।

Shri Harbhagwan Maudgil : On a point of order, Sir. My request is that time may be allocated for speeches today so that more hon. Members may participate in the discussion and we are also able to complete all the stages of the Bill before the House.

श्री उपाध्यक्ष : देखिए, हाउस ने unanimously यह फैसला किया था कि इस सारे काम को आज ही खत्म करना है। (The House had unanimously decided to finish this business in today's sitting.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : लेकिन, जनाब, यह नहीं कहा था कि किस वक्त खत्म करना है।

श्री उपाध्यक्ष : आप ने खुद ही स्पीकर साहिब से वादा किया था कि आप उन के हुक्म के पाबन्द रहेंगे। (He had himself promised to the hon. Speaker to abide by his wishes.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : वैसे इसे खत्म आज ज़रूर कर देंगे।

Shri Harbhagwan Maudgil: But there should be some limit on the speeches.

श्री उपाध्यक्ष: इस बिल पर पहले भी काफी बहस हो चुकी है। रिजनल कमेटियों में इस पर बहुत कुछ चर्चा हो चुका। इस लिए मुनासिब मालूम होता है कि थोड़ी बहुत वक्त पर पाबन्दी लगा दी जाए। (This Bill has already been discussed at great length. There was a free discussion on it in the regional committees. It is therefore desirable if some time limit is fixed for the speeches.)

श्री राम प्यारा : जनाब, Joint sub-committee और हिन्दी रिजनल कमेटी में हमने जो suggestions दीं उन में से कोई नहीं मानी गई। दूसरी बात यह है कि जिन्होंने note of dissent दिया है, उन को खुला टाइम मिलना चाहिए क्योंकि उन्होंने बहुत मिहनत की है।

श्री उपाध्यक्ष : आप ने पहले ही काफी वक्त ले लिया है। (The hon. Member has already taken a lot of time.)

श्री राम प्यारा : पानीपत Sugar Mill के बारे में enquiry का चर्चा चला। Commissioner की चिट्ठियां हमारे पास हैं। Mr. Aggarwal और महकमें ने enquiry कराई। पर सरकार को तो डर लगता है। हम कहते हैं कि सरदार अमर सिंह Chief Minister की मर्ज़ी के अफ़सर हैं उन को ही लगा दो। हम सबूत देंगे....

9.00 a.m.

श्री उपाध्यक्ष : यह कैसे relevant है ? (How is all this relevant here ?)

श्री राम प्यारा : यह co-operative sugar mills के बारे में है।

Mr. Deputy Speaker : The working of any particular Sugar Mill or any particular Co-operative Society cannot be discussed. अगर किसी clause से इसकी relevancy हो तो discuss कर लें (The working of any particular Sugar Mill or any particular Co-operative Society cannot be discussed. If it is relevant to any clause of the Bill, he may discuss it.

श्री राम प्यारा : जनाब, यह नया नया enterprise है । 70, 80 लाख रुपया गवर्नमेंट का इस sugar mill में लगा हुआ है और अगर तीनों co-operative sugar mills में सरकारी रुपया देखें तो दो करोड़ से ज्यादा बनता है । अगर इन को ठीक कर लिया जाए तो सारी movement पर अच्छा असर पड़ेगा । तो मैं अर्ज़ कर रहा था कि हम ने allegations लगाये जिन की बिना पर अफसर arrest हुए । हम नें कहा उन को suspend कर दिया जाए तो हम सबूत मुहैया करें । पहले उन से किताबें ले ली जाएं । क्योंकि हम उनके हाथों में tool नहीं बनना चाहते कि हम तो राज़ बताते जाएं और वह अपनी किताबें दुरुस्त करते चले जाएं । इस के लिये हम तैयार नहीं हैं ।

अगली बात मैं यह कहना चाहता हूँ कि सरकार चाहती है कि co-operative movement बढ़े, इसकी तरक्की हो । लेकिन अगर करनाल Central Co-operative Bank की books देखी जाएं तो पता चलेगा कि 10,15 लाख रुपया सरकार ने डंडे के ज़ोर से निकलवा दिया है । नतीजा यह है कि co-operative department जो cheques cooperative societies को देता है, वह honour नहीं होते । होना तो यह चाहिए कि bank में ज्यादा से ज्यादा रुपया आए ताकि इस movement के काम आ सके मगर उल्टे वहां से रुपया ज़बरदस्ती निकलवा दिया जाता है । बाकी बातें जो मैं ने amendments भेजी हैं, उन को move करते वक्त कहूँगा ।

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ 'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਜਿਹੜਾ Co-operative Societies ਦਾ ਬਿਲ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਉਤੇ ਕਾਫੀ ਬਹਿਸ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। Select Committee ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਫੇਰ ਇਹ Regional Committees ਵਿਚ discuss ਹੋਇਆ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਾਫੀ discuss ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ detail ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮਹਿਜ਼ ਇਹੋ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਹੀ discuss ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। Principal ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਂ Co-operative ਦੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Co-operative movement ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । Co-operative ਦੇ economics ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । Production, distribution and consumption. ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ production ਕਿਸੇ individual ਦੇ basis ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ distribution ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਹਾਂ consumption ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਅਜ ਜੇ ਇਸ ਸੂਬੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ Mechanical implements ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੋਣੀ ਹੈ, powerful machine ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੋਣੀ ਹੈ । ਸਾਇੰਸ ਅੱਜ ਇਕ ਨੌਕਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਜ਼ਬਾਨ ਹਿਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਇੰਸ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਈਏ ਅਤੇ Higher Techniques ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੀਏ । ਮੈਂ common man ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਾਡੀ

production ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜੇ common man ਨੂੰ science ਦੀਆਂ facilities ਪੂਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ । ਅੱਜ co-operative ਨੂੰ apply ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਕਤ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਕਤ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਲਟਕਦੀ ਹੈ । ਉਹ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਹਿਚਕਚਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸਰਫਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਤਾਂ co-operative societies ਹਨ ਪਰ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹਥ ਕੀ ਆਇਆ ? ਉਸਦੀ ਫੇਰ ਉਹ ਗੱਲ ਹੋਈ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਗਿਰਿਆ ਅਤੇ ਖਜੂਰ ਤੇ ਅਟਕਿਆ । Registrar ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ co-operative ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਖਿਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਘੰਟੀ) ਮੈਂ, ਜਨਾਬ, ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗਾ । ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਬਹੁਤਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ । Secret Ballots ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ point out ਕਰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੀਆਂ elections, ਲੁਕਵੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਦਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ election ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਹੈ ਔਰ elections ਵਿਚ secret ballot ਰਾਹੀਂ ਹੋਣੀ ਹੈ ।

ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਇਤਰਾਜ਼ language ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੇ ਵੀ ਹੈ । Objects and reasons of the Bill ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ language ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਬੜੀ ਹੀ impulsive ਹੈ । ਇਹ common man ਨਾਲ ਕੋਈ concern ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਮੁੜ ਮੁੜ ਚਮੇੜ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੀ language ਇਤਨੀ complex, confusing ਅਤੇ contradictory ਹੈ ਕਿ common man ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ । ਇਤਨੇ complex ਫਿਕਰੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਲੱਖ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕੱਖ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਿਲ ਦੀ wording ਹੈ ।

ਇਸ ਦੀ ਜਿਹੜੀ language ਹੈ ਉਹ ਬਹੁਤ complicated ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ simplify ਕਰਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਇਹ ਪੁਰਾਣੀਆਂ traditions ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ maximum share 1/5 ਹੋਵੇ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 1/10 ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕ ਆ ਸਕਣ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਾਰੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਤੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਛਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਐਸਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ individual ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ

ਕਰਕੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ collectively ਕੰਮ ਕਰੀਏ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ A Society with the help of higher technique can exploit nature to the best of the humanity.

ਭਲਾਈ ਏਸੇ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਯੂਨਿਟ ਹੋ ਕੇ powerful ਈਜਾਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈ ਕੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਕਰੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੀ individual ਸੁਸਾਇਟੀ ਹੁਣ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਅਗਲੀ ਮੇਰੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਉਪਰ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਠੋਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ dissolve ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 3/4 majority ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ ਮਗਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 3/4 ਅਕਸਰੀਅਤ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਰਜਿਸ-ਟਰਾਰ ਚਾਹੇ ਮੰਨੇ ਔਰ ਚਾਹੇ ਨਾ ਮੰਨੇ । ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦੇ ਰਹਿਮ ਤੇ ਹੋਣਗੇ । ਇਕ ਹਥ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਹਥ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ । ਅਸੂਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਔਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਵੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮਗਰ ਇਸ ਬਿਲ ਨੇ ਉਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਫੌਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਰਮੀਮਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕੇ । ਬਸ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

चौधरी बारू राम (राजौंद) : डिप्टी स्पीकर साहब, मैं co-operative movement की लम्बी चौड़ी हिस्ट्री में नहीं जाना चाहता लेकिन जो बिल हम आज पास करने जा रहे हैं उसको देखते हुए यह ज़रूर कहना चाहता हूँ कि देश के अन्दर जो co-operative movement चली वह देश की इक्तसादी हालात को देखते हुए चली । चूंकि अधिकतर जनता के पास सरमाया नहीं है इसलिए कोआपरेटिव बेसिज़ पर वह थोड़ा थोड़ा रुपया लगा कर कोई न कोई काम कर सकते हैं । लेकिन जब हम इस बिल को देखते हैं तो इसके अन्दर पिछली भावना के ही खिलाफ बात दिखाई देती है क्योंकि इसके तहत कुछ Joint Stock Companies वगैरह को भी इजाज़त दी जा रही है कि वे भी एक सोसाइटी के मैम्बर बन सकते हैं । इसका नतीजा यह होगा कि यह सोसाइटियां गरीबों या दर्मियाना तबका की न रह के capitalists की बन जाएंगी । इस लिए हम इसके खिलाफ हैं । पहले भावना यह थी कि (1) दर्मियाने तबके के आदमी इकट्ठे हों रुपया लगाने के लिए; (2) उनमें equality हो, (3) association voluntary हो, और (4) जो काम हो वह इक्तसादी तरक्की के लिए किया जाए लेकिन अब मैं देखता हूँ कि सिद्धांतों पर हमारी सरकार ने कोई काम नहीं किया । बल्कि दूसरी तरफ जा रहे हैं । अब इसमें compulsion

का भी element दाखिल हो गया है । इस लिए co-operative movement की सख्त मुखालिफत होती जा रही है । यहां तक देखने में आया है कि जो चाहते भी थे कि यह मूवमेंट कामयाब हो वे भी मुखालफत करते हैं । क्योंकि जो basic principles हैं उन में अब गवर्नमेंट ने बहुत ज़्यादा interference शुरू कर दी है और अगर आप शुरू से ले कर आखिर तक चले जाएं तो आप को पता चलेगा कि कितनी ज़बरदस्त powers Registrar को दी हैं कि वह एक तरह से monarch होगा । उसे interference की power है, वह सोसायटी को खत्म कर सकता है, मेम्बर को निकाल सकता है; उसे अख्तियार है कि वह meeting बुलाये या न बुलाये । इस लिए छोटे छोटे किसान जो voluntary basis पर अपने आप को associate करना चाहते थे आज इन खदशात की वजह से दूर भागने की कोशिश में हैं । इस लिए मैं अर्ज़ करूंगा कि हमारे मुल्क की हालत अभी economic basis पर इतनी आगे नहीं बढ़ी कि हम इतनी ज़्यादा interference बर्दाश्त कर सकें । हर रोज़ गवर्नमेंट के interference की मिसालें आप के सामने आती हैं । अभी हाल ही की बात है कि करनाल सैंट्रल कोआप्रेटिव बैंक की election हुई । उस वक्त मिनिस्टर साहब, रजिस्ट्रार, डिप्टी रजिस्ट्रार, सेक्रेटरी तक वहां मौजूद थे और लोगों की वोट देने की आज़ादाना खाहिश को कुचलने की कोशिश की गई । इस लिए मैं समझता हूँ कि इस movement को political tinge देना खतरनाक है । अगर आज कांग्रेस की हकूमत है तो इसका मतलब यह है कि कोआप्रेटिव सोसाइटियों में सिर्फ कांग्रेसी ही भागे आ सकें, यह भावना आज कार्य कर रही है । इस से जनता के अन्दर काफी से ज्यादा बेचैनी है और हम इस की पुरज़ोर मुखालफत करते हैं । कई चीजें ऐसी भी हो रही हैं कि जिन से और भी ज्यादा शकूक पैदा होते हैं जैसे अगर किसी कमेटी या सोसाइटी को supersede करना हो तो उस के लिए एक या एक से ज्यादा आदमी बतौर administrator मुकर्रर हो सकते हैं, उन्हें एक साल या दो साल के लिए appoint किया जा सकता है, उसे दो साल तक extend कर सकते हैं । यही चीज़ पानीपत शूगर मिल के अन्दर हो रही है । वहां election हो जानी चाहिए थी लेकिन जिस ख्याल के आदमियों को सरकार लाना चाहती है पब्लिक उन्हें पसन्द नहीं करती इस लिए इसे बार बार postpone किया जा रहा है । लोगों पर दबाव डाला जा रहा है, जनता है तो अनपढ़ों की, लेकिन अनपढ़ जनता भी इन के दिलों को समझती है, जनता बुद्धू नहीं है । इस लिए, डिप्टी स्पीकर साहब, यह जो बार बार की interference है यह खत्म होनी चाहिए । सैंट्रल कोआप्रेटिव बैंक, करनाल की election जब इन के मनशा के मुताबिक न हुई तो इन्होंने election को नाजायज़ करार दे दिया और एक अफसर को inquiry करने के लिए लगा दिया । इस की तह में यह बात काम करती है कि गवर्नमेंट ऐसे आदमियों को लाना चाहती थी जो न तो सोसाइटी के मेम्बर हों, और सोसाइटी के area से बाहर रहने वाले हों । मैं तो यह समझता हूँ कि सोसाइटी का असल मकसद business है, इस लिए इस में sentiments नहीं आने चाहिएं और अगर sentimental ideas

[चौधरी बारू राम]

business पर dominate कर जाएंगे तो यह movement फेल हो जायगी। इतनी लम्बी चौड़ी बातों में न जाते हुए मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि इस movement की इक्तसादी हालत कमज़ोर है और अगर कोई काम करना चाहते हैं तो यही एक तरीका है जिस की रू से हम इकट्ठे हो कर देश की हालत को बेहतर बना सकते हैं। इस लिए, डिप्टी स्पीकर साहब, मैं इस बिल के अन्दर officials की too much interference की spirit की मुखालफत करता हूँ। लेकिन एक चीज़ मेरी समझ में नहीं आती। मेरे फाज़ल दोस्त ने यह कहा कि ये लोग interference से क्यों घबराते हैं। इसका कारण सीधा है, हमारे देश की अवस्था, economically, socially, politically communist countries से बिल्कुल अलग है। जो देश communism के हामी हैं वहां domination होती है, individual की कोई voice नहीं होती। लेकिन हिन्दुस्तान के अन्दर जब हम democracy को लाना चाहते हैं तो वहां पर ऊपर से interference ठीक नहीं उसी तरह से जैसे एक ही सांस में गरम और ठंडी हवा ठीक नहीं। इन शब्दों के साथ मैं प्रार्थना करता हूं कि अगर आप चाहते हैं कि यह movement पनपे तो इस interference को खत्म करना चाहिये तभी यह movement कामयाब हो सकती है, अन्यथा नहीं।

चौधरी साधु राम (नारायणगढ़ 'जनरल') : डिप्टी स्पीकर साहब, मैं इस बिल को सब से ज्यादा अहम समझता हूँ, इस लिए कि इस बिल के ज़रिए ही हम इस प्रदेश के लाखों भूखे और नंगे आदमियों की रोज़ी का मसला हल कर सकते हैं। Co-operation के ज़रिये हम पैदावार की बढ़ोतरी कर सकते हैं और जो काम अब चन्द आदमियों के हाथों तक महदूद हैं और uneconomic तौर पर बिखरे हुए हैं उन्हें modern technology इस्तेमाल कर के ज्यादा पैदावार हासिल करके ज्यादा से ज्यादा आदमियों को फायदा पहुँचा सकते हैं। दूसरे मायनों में हमारा socialistic समाज का लक्ष्य तभी fulfil हो सकता है अगर हम co-operative movement को right lines पर चलाने की कोशिश करें। पेश्तर इस के कि मैं इस बिल के बारे में कुछ कहूँ मैं देश पिता महात्मा गांधी जी के वह ख्यालात जो उन्होंने अपने जीवन काल में co-operative movement के बारे में ज़ाहिर किए आप को पढ़ कर सुनाता हूँ—

> "आज संसार हर एक काम में सामुदायिक रूप से शक्ति को संगठन करने की ओर जा रहा है। इस संघठन का नाम सहयोग है। बहुत सी बातें आज कल सहयोग से हो रही हैं। हमारे मुल्क में सहयोग आया है लेकिन यह एक ऐसे विकृत रूप में आया है। इस का सही लाभ हिन्दुस्तान के गरीबों को बिल्कुल नहीं मिला।"

यह है उन की राय जो उन्होंने हमारे देश के आज़ाद होने से पहले दी। पहले यह कानून 1954 में पास हुआ अब इस बिल के ज़रिये कुछ amendments की जा

रही हूँ । Basic चीज़ जो हम ने देखनी है वह यह है कि आया इस बिल में जो ऐक्ट की शक्ल अख्तियार करने जा रहा है करोड़ों गरीब आदमियों को फायदा पहुँचने की झलक दिखाई देती है या नहीं । डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर मैं दूसरे मुल्कों का हवाला देने की कोशिश करूँ तो इस में बहुत वक्त लगेगा । इस लिये मैं आप की तवज्जुह Nagpur resolution और Development Council के historic resolution की तरफ दिलाना चाहता हूँ । रिपोर्टों में दो चीज़ें basically कही गई हैं—एक तो यह कि Co-operative Societies का base united होना चाहिये और दूसरे यह कि इस में official interference कम से कम होनी चाहिये । इन दोनों चीज़ों को मद्देनज़र रखते हुए हम को देखना है कि आज हालत क्या है । डिप्टी स्पीकर साहिब, एक बड़ा आदमी जो आज तक सारे capital को control करता था अब co-operative societies के अन्दर 10-12 की तादाद में इकट्ठा ही जाता है और एक ही आदमी एक society में नहीं, दो में नहीं बल्कि चार पांच में मैम्बर बन जाता है और इस तरह से सारे सरमाये के ज़रिये पैदावार को इकट्ठा करके उसे इस्तेमाल करता है । फिर Service Co-operative Societies बना कर और उस के बाद joint farming कर के पैदावार में इज़ाफा करता है । हम देख रहे हैं कि मज़दूर संस्था ने हमारे देश को आज़ाद कराया और आज देश को economic गुलामी से आज़ाद कराने की कोशिश कर रही है । उन्होंने service co-operatives के ज़रिये उन गरीब लोगों को सुविधाएं पहुँचाई जो देहात में रहते हैं । उन्हें काश्तकारी के लिये implements दिये और उन की पैदावार की खरीदो-फरोख्त इन societies के ज़रिये की ताकि middle-man उन को exploit न कर सके । फिर, डिप्टी स्पीकर साहिब, हम देखते हैं कि इस दौरान में हमारी primary credit societies काफी हद तक service co-operative Societies में convert हुईं । इन societies की काफी बेबसी की हालत है । इन societies के बारे में पिछले दिनों फैसला किया कि जहां जहां service co-operatives हैं और जिन के किसान मैम्बर हैं, उन्हें मदद गवर्नमेंट के ज़रिये नहीं बल्कि co-operative societies के ज़रिये मिलेगी । लेकिन 99 societies ऐसी थीं जिन के पास सरमाया बिल्कुल खत्म था और न ही उन की ऐसी पोज़ीशन थी कि सरकार से ले कर वापस कर सकें । इस लिये आज ज़रूरत इस बात की है कि जो बिल के अंदर नुकायस हैं वे दूर किये जाएं । मैं ने कुछ amendments दी हैं और जब इस बिल पर क्लाज़वार discussion होगी तो उन बातों का ज़िक्र करूँगा । इस वक्त मैं इस सिलसिले में चंद बातें कहना चाहता हूँ । मेरे पास दो तीन रिपोर्टें हैं मैं उन की निस्तब थोड़ा सा ज़िक्र करना चाहता हूँ । Viet Nam और, China के अन्दर agrarian co-operatives को study करने के लिये एक कमेटी बनी । उन्होंने सारे हालात को study करने के बाद अपनी रिपोर्ट में कुछ recommendations कीं । मैं कहूंगा कि हमारे पड़ोसी मुल्क के साथ कितने ही इख्तलाफात क्यों न हों लेकिन यह तसलीम करना पड़ेगा कि economic मैदान में

[चौधरी साधु राम]

वह सारे संसार के अन्दर बहुत मजबूत है। एक system China ने अपनाया और एक system यहां हिन्दुस्तान में अपनाया जा रहा है। अगर हम ने अपनी आंखें न खोलीं और movement को सही मायनों में चला कर गरीबी का मसला हल न किया तो यकीनी तौर पर हम defeat खा जायेंगे। दो systems का मुकाबला था जिस में एक शानदार मुल्क हार गया। इस नजरिये से मैं कहता हूँ कि इस बिल की बड़ी अहमियत है। अब मैं इस बिल के बारे में कुछ कहना चाहता हूँ। इस के बारे में हमारे हाउस की Subordinate Legislation Committee की रिपोर्ट है। डिप्टी स्पीकर साहिब, जब यह रिजनल कमेटी में discuss हुआ उस वक्त यह चीज हमारे सामने नहीं थी। हमारा उस वक्त भी यह ख्याल था कि शायद too much dependence on rules and bye-laws है। इस ऐक्ट के rules और bye-laws बने हुए हैं और यह rules Act के beyond जा कर बना दिये गये हैं। इस बिल के अन्दर कोई provision नहीं किया गया कि गवर्नमेंट को कोई power हो जिस के जरिये existing rules को adopt कर सकें। Registrar को कोई power नहीं कि वह rules बना सके। यह इस में lacuna है। मैं नहीं कह सकता कि legal sense में किस तरह adopt कर सकेंगे। या फिर इस को दुबारा amended शक्ल में पेश करना पड़ेगा। यह बहुत बड़ा lacuna है जिसकी तरफ में गवर्नमेंट का ध्यान दिलाना चाहता था। इस के आगे मैं तो इस राय का हूँ कि rules की secondary position होनी चाहिए और ऐक्ट ज्यादा से ज्यादा comprehensive होना चाहिए। लेकिन इस कोआप्रेशन के सिलसिले में बिल्कुल reverse हालत है। यहां पर rules को ही सब कुछ माना जाता है।

इसके अलावा एक बात और है, जिसकी तरफ मैं आप के ज़रिए वज़ीर साहिब का ध्यान दिलाना चाहता हूँ। जैसा कि पहले कहा इसमें पहले service co-operatives और उसके बाद Joint Farming Societies को लाया जा रहा है। लेकिन आज इन land reforms से सूबे को कितना फायदा पहुँचा है इसकी figures आप देखेंगे तो हैरानी होती है। अगर अम्बाला और जालन्धर Divisions की figures आप देखें तो इन में 49,00,000 cultivators हैं। इनमें 19,00,000 मुज़ारे और 7,00,000 खेत मजदूर हैं। लेकिन आज तक हम इनका कोई भला नहीं कर पाए। मैं समझता हूँ कि Joint Farming के ज़रिए हम इन लोगों का भला कर सकते हैं लेकिन इसके अन्दर अगर हम देखें, सारे के सारे बिल को शुरु से लेकर आखिर तक पढ़ जाएं तो कोई चैक इस बात का इसमें नहीं है कि चन्द आदमी मिलकर सारे के सारे जरायों को हज़म न कर जाएं, सारी की सारी ज़मीन को हड़प न कर जाए। आज हालत क्या है ? Land की ceiling से बचने के लिए ज़मीन के मालिकान ने अपनी ज़मीन का इन्तकाल अपने भाइयों, भतीजों और यहां तक कि नौकरों के नाम कर दिया। फिर गवर्नमेंट से फायदा उठाने के लिए उन्हीं लोगों को इकट्ठा करके

कोग्राप्रेटिव सोसाइटीज़ बना लीं, उन्हें रजिस्टर करवा लिया और वह one man show के तौर पर काम कर रही है । यही नहीं, अगर यहीं पर रहते तो मुझे कोई शिकायत नहीं थी लेकिन उस के बाद जितनी grants, subsidies वगरहा ह वही लोग ले गए । मैं ने अपने ज़िले की figures एक सवाल के ज़रिए ली थीं । वहां पर 72 Joint Co-operative Societies रजिस्टर हुईं । मैं personal knowledge से जानता हूँ कि एक भी सोसाइटी joint farming के तौर पर काम नहीं करती । मैं यह देखकर हैरान हुआ कि उन में से किसी को 4,000 रुपया, किसी को 3,000 रुपया गवर्नमेंट की तरफ से grants की शक्ल में मिला । इस बात के लिए इस बिल के अन्दर कोई चैक नहीं । मैं मिनिस्टर इंचार्ज साहिब से कहूंगा कि वह कोई ज़िद्द न करें । मैं यह नहीं कहता कि उन के महकमा ने कोई काम नहीं किया । जितना काम किया बहुत अच्छा किया । वक्त बहुत कम है वरना मैं आप के ज़रिए उन का ध्यान उन बातों की तरफ दिलाता जिन को ठीक करने से जो कमियां हैं वह दूर की जा सकती हैं । जिन को करने से कोग्राप्रेटिव मूवमेंट और भी ज्यादा flourish कर सकती है । जितना credit इस movement के ज़रिए हम देश के अन्दर ले सकते हैं वह और भी ज्यादा हो सकता है । इस नज़रिए से भी मैं ने ये observations की हैं । जब clause by clause बहस होगी तो मैं और ज्यादा अर्ज़ करूंगा । अब आपका शुक्रिया अदा करके बैठ जाता हूँ ।

ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ suggestions ਦੇਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਲ ਵਿਚ ਕੁਝ improvements ਹੋਣਗੀਆਂ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹੋ ਪੁਰਾਣੀ ਰਟ ਲਗਾਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਹ Regional Committees ਵਿਚ ਅਤੇ Assembly ਵਿਚ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਅਫਸੋਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਦਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ Bill ਵਿਚ add ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ । ਇਹ ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ societies ਨੂੰ register ਕਰਾਉਣ ਲਗਿਆਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਅਸਾਂ ਸਾਰੀ ਮਿਆਦ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਰਖ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਦਰਖਾਸਤ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ checking ਹੋਵੇ, ਜੇਕਰ society genuine ਹੈ, bogus ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ register ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ bogus ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਨੂੰ reject ਕਰਕੇ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਬਿਲ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਭਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਜੇਕਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ societies ਵੰਡਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਦੋ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਸੀ, procedure ਬੜਾ ਲੰਮਾ ਸੀ, ਅਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੋਟਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ । ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਤਕਲੀਫ ਸੀ । Marketing co-operative societies ਵਿਚ ਕੁਝ agents ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਭਜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ courts of law ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ nominated ਜਾਂ associ-

[ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

ated ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ vote ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਝਗੜੇ arbitration ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਜਲਦੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਨਗੇ, ਇਹ ਵੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ improvement ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ Government ਦੇ nominees ਉਪਰ ਬੜਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਪੰਜ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ; ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਤਿੰਨ nominees ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਜਿਹੀਆਂ societies ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਾ 50% ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਲਗਾ ਹੋਵੇ । ਪਾਨੀਪਤ, ਰੋਹਤਕ ਅਤੇ ਭੋਗਪੁਰ ਤਿੰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਅਜਿਹੀਆਂ co-operative mills ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਭੋਗਪੁਰ ਮਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਜਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਫਿਰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ । ਰੋਹਤਕ ਅਤੇ ਪਾਨੀਪਤ ਵਿਚ mills ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, crushing ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਅਤੇ recovery ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਘਟ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । ਅਸਾਂ ਇਹ provision ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਿਸਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ mill ਨੁਕਸਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕੋਲ appeal ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ Government ਦਾ decision final ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਨਾਲ ਝਗੜੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, Board ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਅਸਾਂ Bombay ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਉਥੇ 27, 28 mills ਹਨ । ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ co-operative societies ਵਿਚ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ representative ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਮੈਂ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਘਟ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਇਹ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਦਿਤੇ ਹਨ ਇਹ ਘਟ ਜਾਣਗੇ ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ Registrar ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜੀਅ ਕਰੇ ਉਹ Managing Committee ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ । ਇਹ ਮਹਿਜ਼ ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ । ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣੀ Society ਦੀ working ਖਰਾਬ ਹੈ, ਉਹ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ Societies ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਅੱਜ ਕੱਲ ਜਿਤਨਾ ਵੀ Co-operative ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋ ਸਕੇ ਉਤਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਹਿ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੰਮ Co-operative Societies ਰਾਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫੰਡ education ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ educate ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ police ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਦਖਲ ਦੇ ਸਕਣ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ police co-operatives

ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਾਖਲਤ ਕਰੇ । ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਸੀਂ Managing Committee ਬਦਲ ਕੇ ਹੋਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, Police ਦੀ ਮੁਦਾਖਲਤ ਕਿਤੇ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਕਈ ਦਫਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ Managing Committee ਨੇ ਜੇ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਚੋਣਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, Police ਦੀ ਮੁਦਾਖਲਤ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਕਈ Co-operative Societies ਦੀਆਂ Managing Committees ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਖਰਾਬੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਰਾਦਤਨ ਖਰਾਬੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ action ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ Members ਜੋ ਗਲਤ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ By-laws ਦੇ ਉਲਟ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ, ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਜੇ ਗ਼ਲਤ ਖਰਚ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਰਕਮ ਵਾਪਸ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚ provision ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ provision ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਖਰਚ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤੇ Surcharge ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ one man show ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ ਕਿ ਅਸੀਂ actually ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ Societies register ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ actual workers ਹੋਣ । ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਤਅਲੁਕ ਹੈ ਜਿਹੜੇ one man show ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਕੋਈ Society ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ provision ਕੀਤੀ ਹੈ । Government ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਾਖਲਤ ਕਰੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ Rules and Regulations ਦੇ ਖਲਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ Industrial Co-operative Societies ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ Co-operative Farming Societies ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ Society ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਕ Joint Stock Company ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ Group of officials ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਪਨੀ ਜਾਂ Society ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਿਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ vote ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇ ।

[ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ personal ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ 50,000 ਤੱਕ ਦੀ grant ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜੋ ਰੁਪਿਆ ਸਾਡੇ ਪਾਸ Government of India ਪਾਸੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗੁਦਾਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ 5000/- ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ।

श्री उपाध्यक्ष : यह points आप को repeat करने पड़ेंगे। (The hon. Minister will have to repeat these points.)

श्री राम प्यारा : On a point of Order, Sir. जो points मैम्बरों ने कहे हैं वज़ीर साहिब उन का जवाब दे रहे हैं या अपनी पहली तकरीर को ही दुहरा रहे हैं ?

श्री उपाध्यक्ष: यह बातें उन के दिल में हैं, उन्हें कह लेने दो। (These matters are in his mind. Let him have his say.)

ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ: ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਸਨ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਏਥੇ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਰਟੀ ਰਟਾਈ ਤਕਰੀਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ Government ਨੇ 30—30 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਬਤੌਰ grant ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। Co-operative Society ਕਰਜ਼ਾ ਤਾਂ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬਤੌਰ grant ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਮਹਿਜ਼ Government ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। Co-operative Societies ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਖਾਸ ਖਾਸ ਹੱਦਾਂ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਗਰ ਕੋਈ ਗੁਦਾਮ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਾਸਤੇ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਕਮ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਕੁਝ personal ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਰਨਾਲ, ਰੋਹਤਕ ਮਿਲ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋ ਦਫਾ ਤਾਰੀਖ਼ ਵੀ ਰੱਖੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ personal ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ Agricultural Co-operative Farming ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਵੱਧ ਬੋਲੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਰਨਾਲ ਸ਼ੂਗਰ ਮਿਲ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ Deputy Registrar ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਉਸ ਨੇ Presiding Officer ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ item dispose of ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਐਸੇ ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਜਿਹੜੇ share-holder ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਉਹ ਖੁਦ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਪੁਰਾਣੀ ਰਫ

ਲਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਰੌਲਾ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

10-00 a. m.

ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਲੈਕਸ਼ਨ secret ballot ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਬਿਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਸੋਸਾਇਟੀ ਪਾਸ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਅਸੀਂ secret ballot ਨਾਲ ਇਲੈਕਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੌਰਮੈਂਟ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਏਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ powers ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਅਖਤਿਆਰ ਸਨ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਹਿਲਾਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕਦਮੇ ਲੜਦਿਆਂ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਔਰ ਜਿਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਅਸੀਂ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਤਨਾ ਸਾਡਾ ਉਸ ਦੇ ਉਪਰ ਖਰਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਬਿਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਡਰਾਫਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਫੇਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮੇਟੀ ਨੇ Draft Bill ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਉਪਰੋਂ ਇਕ ਦੋ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਮਗਰ ਬਾਕੀ ਦਾ ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਬਿਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਮਿਲੀ ਹੈ । ਏਥੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਜਗਾਹ ਤੇ one man show ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਲ ਦੀ language ਬੜੀ ਖਰਾਬ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ technical ਗੱਲਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ Law Department ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ maximum share ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਉਹ ਥੋੜੇ ਹਿੱਸੇ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਿੱਸੇ ਲੈਣ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ । ਬਾਕੀ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਤਅੱਲੁਕ ਹੈ ਉਹ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ਮਗਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵੋਟ ਇਕੋ ਹੀ ਦੇਣ ਦਾ ਹਕ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੋਲ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਸ਼ਕ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸ਼ੇਅਰ ਖਰੀਦ ਲਏ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ share ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ

[ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ]

ਦੇ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਪਹਿਲੇ ਹਿੰਦੀ ਰੀਜਨਲ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੀਜਨਲ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ consider ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਅਸਾਂ ਮੰਨ ਲਈਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਜਲਦੀ ਪਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਔਰ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲੇ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਲਗਿਆ ਕਰੇਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ economy ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਇਹ ਬਿਲ ਅਸੀਂ ਮਹਿਤਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਔਰ ਇਹ ਇਕ modern type ਦਾ ਬਿਲ ਹੈ ਔਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸਟੇਟਾਂ ਦੇ ਬਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਬਿਲ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੂਰ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਏਥੇ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੁਸਾਈਟੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹੂਲਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰੀਆਂ ਸਟੇਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਾਇਦਾਦ ਗਹਿਣੇ ਨਾ ਰਖਣ ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਲੈ ਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਕੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਫਖਰ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਹੈ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is —

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees, be taken into consideration.

The motion was carried

Mr. Deputy Speaker : Now the House will proceed to consider the Bill clause by clause . Sub-clauses (2) and (3) of clause 1 are before the House.

SUB-CLAUSES (2) AND (3) OF CLAUSE 1

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In sub-clause (3), lines 1—3,—

for "on such date as the Government may by notification, appoint", *substitute* "at once".

डिप्टी स्पीकर साहब, एक तरफ तो कहते हैं कि फौरन लागू हो जाय और एक तरफ कहते हैं कि जब यह कहें तब लागू होना चाहिए । इस से यह ग़लतफहमी पैदा होती है कि वे चाहते हैं कि देर में लागू हो इन अल्फाज़ के साथ मैं अपनी amendment पेश करता हूँ । इसे मंजूर करना चाहिए—

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In sub-clause (3), lines 1—3,—

for "on such date as the Government may, by notification, appoint", *substitute* "at once".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clauses (3), lines 1—3,—

for "on such date as the Government may, by notification, appoint", *substitute* "at once".

The motion was lost

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Sub-clauses (2) and (3) of Clause 1 stand part of the)Bill.

The motion was carried

CLAUSE 2

Mr. Deputy Speaker : Now Clause 2 is before the House.

चौधरी धर्म सिंह राठी : इस पर मेरी amendment है delete para (b) जनाब इन्होंने यह definition दी है :

"Officer" means the President, Vice-President, Chairman, Vice-Chairman, Managing Director, Secretary, Manager, member of Committee, treasurer, Liquidator Administrator and includes any other person empowered under the rules or the bye-laws to give directions in regard to the business of a co-operative society".

Mr. Deputy Speaker : Your amendment is out of order.

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मैं क्लाज़ की मुखालफत करता हूँ । आगे चल कर अफसरों का ज़िक्र आता है । इस में इन्होंने वाइस प्रैसीडेंट, चेयरमैन और Managing Director को भी शामिल कर दिया है । इस का असर यह पड़ेगा कि मैनेजर को remove कर दिया जायगा । इस तरह की contradictions इस में हैं । ये contradictions तब पैदा होती हैं । जब यह कहा जाता है कि अगर कोई झगड़ा हो तो General Clauses Act की provisions prevail करेंगी । इस के consequences ये होंगे कि जो चेयरमैन बन जायगा, he will be removed. इस लिए मैं इसको oppose करता हूँ ।

श्री राम प्यारा : डिप्टी स्पीकर सहाब, जो चालाक आदमी हैं वे innocent आदमियों को exploit करत हैं इस लिए the words "unlimited liability" should be deleted wherever they occur.

Mr. Deputy Speaker : If your amendment is accepted will it make any sense?

श्री राम प्यारा : जनाब, मैं ने office को लिख कर कुछ और भेजा था। उसको बजाय उन्होंने यह लिखा कर भेजी है। मेरा मकसद यह है कि इस को delete कर दिया जाय ताकि innocent लोगों की exploitation न हो।

Mr. Deputy Speaker : It is out of order.

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ (ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦਪੁਰ) : ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਐਨੀ ਗੱਲ ਹੀ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸਬ-ਕਲਾਜ਼ (g) ਦਾ scope ਬੜਾ unlimited ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ membership ਦੀ ਜੋ definition ਕਲਾਜ਼ 15(d) ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਕਲਾਜ਼ ਦੀ ਸਬ-ਕਲਾਜ਼ (g) ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਲਾਜ਼ 15(d) ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ।

"Such class or classes of persons or associations of persons as may be notified by the Government in this behalf."

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ such class or classes of persons or associations of persons as may or may not be registered bodies. As such, they will not be included in the definition of membership. ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਲਾਜ਼ 2(g) ਦਾ ਤੇ ਕਲਾਜ਼ 15(d) ਦਾ ਟਕਰਾਉ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮਿਨਿਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਵਜੁਹ ਇਸ ਪਾਸੇ ਦਿਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਫਿਰ clear ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਵਰਨਾ ਜੇਕਰ ਉਹ membership ਦੀ definition change ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਲਾਜ਼ 15(d) delete ਹੀ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ।

Mr. Deputy Speaker : Question is —

That clause 2 stand part of the Bill.

The motion was carried

CLAUSE 3

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

At the end of sub-clause (2), *add*—

"by a notification in the official Gazette".

डिप्टी स्पीकर साहिब, clause 3 की sub clause (2) में सरकार delegation की powers देना चाहती है। इस वक्त जो powers registrar के पास हैं वह state Government किसी और अफ़सर को जब चाहें delegate कर सकती है। मेरी amendment यह है कि बेशक State Government powers delegate करने के अख्तियारात अपने हाथ में ले लेकिन इस की notification गज़ट में की जानी चाहिये। मैं ने देखा है कि कई दफा गवर्नमेंट order पास करवा लेती है और उसे anti-date करवा लेती है।

मगर गजट में notification हुई हो तो कोई power उसे anti-date नहीं कर सकती । उस में कोई तबदीली नहीं की जा सकती । वज़ीर साहिब डरते हैं कि अगर गज़ट करा दिया तो उस का record हो जायेगा वरना जिस तरह चाहेंगे कर लेंगे । रजिस्ट्रार साहिब को बुलाया और anti-date करवा लिया । आज कल बेचारे सरकारी अफ़सर अपनी मजबूरी ज़ाहिर करते हैं और कहते हैं कि जो कुछ वज़ीर साहिब या चीफ़ मिनिस्टर साहिब चाहें वह करना पड़ता है । अगर मेरी amendment गवर्नमेंट मंजूर कर ले तो इस तरह से अख्तियारात misuse नहीं होंगे । अगर गवर्नमेंट मेरी amendment मंजूर करने पर आमादा न हुई तो इस से साफ ज़ाहिर होगा कि गवर्नमेंट की नियत साफ नहीं और वह अपने अख्तियारात को misuse करने का इरादा रखती है । मैं गवर्नमेंट से अपील करूंगा कि उसे सही बात मानने में कोई संकोच नहीं होना चाहिये । इन अलफ़ाज़ के साथ मैं अपनी amendment पेश करता हूं और उम्मीद करता हूं कि वज़ीर साहिब मेरी इस amendment को ज़रूर मान लेंगे ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of sub-clause (2), *add*—

"by a notification in the Official Gazette."

सामूहिक विकास मंत्री (सरदार गुरबंता सिंह) : डिप्टी स्पीकर साहिब, जो मेरे मुअज़िज़ दोस्त चौधरी धर्म सिंह राठी ने कहा है कि Deputy Registrar को power नहीं थी बाद में दे दी यह बिल्कुल गलत है । जब से वह Deputy Registrar बने हैं तभी से यह power उन्हें delegate की हुई है । इस में अख्तियारात के misuse किये जाने का बिल्कुल कोई खतरा नहीं है । मेरे दोस्त शकूक के जाल में फंसे हुए हैं । इस का क्या इलाज हो सकता है ।

Mr. Deputy Speaker : Question is —

At the end of sub-clause (2), *add*—
"by a notification in the Official Gazette".

The motion was lost

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 3 stand part of the Bill.

The motion was carried

CLAUSE 4

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—
Delete the proviso to sub-clause (1). The proviso says—

"Provided that, unless Government by general or special order otherwse directs, the liability of the society of which a member is a co-operative society shall be limited".

[Chaudhri Dharam Singh Rathi]

यह बड़ी अजीब बात है कि गवर्नमेंट अपने हाथ में ऐसे अख्तियारात ले ले कि अगर किसी society की unlimited liability हो तो उसे change कर के limited कर दे। यह सारे का सारा proviso "Government otherwise direct" के अल्फाज़ delete किये जाने चाहिएं। अगर कोई society liquidation में आ जाये तो उस के बारे में फौरन लिखेंगे कि इस की liability unlimited नहीं रही थी यह limited है और इसी तरह से जिन societies की liability limited होगी उस के मुतअल्लिक कह देंगे कि इसकी unlimited liability है। गड़बड़ तो गवर्नमेंट करेगी लेकिन ज़िम्मेदारी unlimited कर के share holders पर डाल देंगे। गवर्नमेंट की आये दिन की कार्रवाइयों से साफ ज़ाहिर होता है कि यह अपने आदमियों की हमेशा तरफदारी करती है और दूसरों को victimise करती है। इन शकूक की बिना पर मैं ने यह amendment दी है।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete the proviso to sub-clause (1).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete the proviso to sub-clause (1).

The motion was lost

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 4 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 5

Dr. Bhag Singh (Garhshankar 'General') : Sir, I beg to move—

In lines 1-2, delete "other than a society of which a member is a co-operative society".
At the end of the clause add the following :—

"This restriction shall not apply to a society which has co-operative society as a member".

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਦਾਵੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ Sub-Committee ਵਿਚ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਸੀ ਤੇ ਤਾਂ ਵੀ ਨਵੀਂ ਸੀ ਫਿਰ Regional Committee ਦੀ meeting ਵਿਚ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਤੇ ਤਾਂ ਵੀ ਨਵੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ language ਬਦਲ ਦਿਉ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਇਹ technical language ਹੈ ਇਹੋ ਰਖਣੀ ਹੈ। ਇਹ language ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ amendment ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਇਹ language ਬੜੀ complicated ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ simple ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। Common man ਦੇ use ਲਈ ਬਿਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ language simple ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਫਸਰ ਲੋਕ Bill draft ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਤਕਲੀਫ ਗਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ultimately ਅਸੀਂ English ਨੂੰ replace ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਦਾ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਏਗੀ ਤਾਂ ਇਹ ਬਣ ਜਾਏਗੀ :

> "No society shall be registered under this Act, unless it consists of at least ten individuals above the age of eighteen years. This restriction shall not apply to a society which has a co-operative society as a member."

ਉਹ language ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜ਼ਬਾਨ simple ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗੀ।

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

> In lines 1-2, *delete* "other than a society of which a member is a co-operative society".

> At the end of the clause *add* the following :—

> "This restriction shall not apply to a society which has a co-operative society as a member".

Dr. Parma Nand (Panipat) : Sir, I beg to move—

> At the end of the clause *add* the following :—

> "with at least one-half the members willing to work actively depending on the society except in the cases of credit and thrift, co-operative sugar mills and likewise such societes whose strength of members is more than twenty-five."

डिप्टी स्पीकर साहब, इस clause में societies बनाने के लिये Registrar को powers दी गई हैं। मैं यही चाहता हूं कि सिर्फ उन्हीं members को society में लिया जाना चाहिए जो उसी पर निर्भर करते हों, उसी में काम करते हों— actively काम करते हों। यह तो हो सकता है कि Credit and Thrift Societies और Co-operative Sugar Mills या Paper mills के सिलसिले में जो बड़ी societies हों उन में कुछ ऐसे members हों जो sleeping members हों लेकिन जिन societies के members की तादाद 20 या 25 हो तो लाज़मी तौर पर वह वहां लोग होने चाहिएं जो उसी पर निर्भर करते हों, जिन के गुज़ारे का साधन ही वही society हो। ऐसे लोगों को उन societies में नहीं लिया जाना चाहिए जो उनमें interest ही न रखते हों। डिप्टी स्पीकर साहिब, पहले भी दो-तीन बार इस बात का ज़िक्र आ चुका है कि हमारे करनाल के अन्दर Farming societies कायम हुईं—पेहोवा, थानेसर या गुल्हा वगैरह के लोगों को इजाज़त नहीं दी बल्कि उन लोगों को societies बनाने की इजाज़त दी गई जिन का उस जगह से वास्ता नहीं जो पहले ही बड़े बड़े

[डाक्टर परमा नन्द]

कारोबार करते हैं, जो हाथ से काम नहीं करते और खास तौर पर जिन्हें इस बात का भी पता नहीं कि गन्दम और चना क्या होता है । कहीं अमृतसर से उठकर या किसी दूर दराज़ जगह से उठकर आ गए और यहां आकर co-operative societies बना दीं । इतना ही नहीं, उन लोगों के पास पहले ही काफी रुपया मौजूद है फिर भी grants लेते हैं । इस तरह करने से मैं समझता हूँ कि जिस मकसद के लिए यह co-operative societies बनाई जाती हैं कि दौलत की तक्सीम deserving आदमियों में हो, वह खत्म हो जाता है । दर असल co-operative societies उन लोगों की बननी चाहिए जिनके पास अपना असासा नहीं, दौलत नहीं । ऐसे लोगों की सहायता और परवरिश गवर्नमेंट को करनी चाहिए ताकि वह यह काम करके अपना गुज़ारा चला सकें । मैं समझता हूँ कि चूंकि मिनिस्टर incharge खुद एक गरीब class और गरीब तबके से ताल्लुक रखते हैं इस लिए इस तरफ पूरी तवज्जुह देंगे । आखिर क्यों बड़े बड़े आदमियों को ही patronise किया जा रहा है ? एक ही आदमी को, transport, farming, industry, sugar, cold storage cinema वगैरह में grants और subsidies दी जाती हैं । इस तरह से यह चीज़ एक मज़ाक बन कर रह गई है । मैं मिनिस्टर साहिब से इल्तजा करूँगा कि मेरी amendment को मान कर सूबे की बेहतरी करें ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of the clause *add* the following :—

"with at least one-half the members willing to work actively depending on the society except in the cases of credit and thrift, co-operative sugar mills and likewise such societies whose strength of members is more than twenty-five."

Shri Ram Piara (Karnal) : Sir, I beg to move—

In lines 4-5, between "individuals" and "above" *insert* "belonging to at least three different families".

Explanation.—Different families mean that individuals with different great grand-fathers'.

मेरी amendment का मतलब यह है कि जब कोई co-operative society बनती है और Co-operative Department उसको register करता है तो वह यह बात देखे कि क्या वह society सिर्फ एक कुनबे की तो नहीं । मैं यह चाहता हूँ कि उसमें कम से कम तीन अलग अलग कुनबों के members हों । चाहिए तो यह कि वह co-operative society पांच, छ: या सात कुनबों पर मुश्तमिल हो लेकिन गवर्नमेंट चूंकि इस बात को नहीं मानेंगी इस लिए मैंने 3 कुनबों की suggestion दी है । जनाब, मेरे सवाल नम्बर 3352 के जवाब में बताया गया था कि कौन कौन सी societies wind up हुई हैं और उसके क्या reasons थे । बताया गया कि Hind Co-operative Multipurpose Society, Karnal इसलिए wind up की गई क्योंकि यह one man

show थी । इसी तरह Madhuban Cold Storage, district Karnal भी wind up हुआ क्योंकि it was reduced to one family show. यह गवर्नमेंट का अपना जवाब है । या तो गवर्नमेंट खुद मान ले कि यह इन्तकाम की भावना से wind up की गई । मैं तो यह नहीं कहता और न ही इस की details में जाता हूँ । मैं भी यही चाहता हूँ कि one family show वाली co-operative societies नहीं होनी चाहिएं । इस लिए मैंने इस के साथ explanation भी दिया है कि different families mean individuals with different great grand-fathers. अगर यह शर्त लगाई जाए तो ठीक है वरना co-operative societies one man show बनकर रह जाएंगी ।

मेरी दूसरी amendment यह है—

At the end of the clause *add* the following :—

> **"with at least one-half the members who undertake to work actively in the society and depending their mainly livelihood on the same society except in the cases of thrift and credit society, co-operative sugar mills, co-operative banks and such likewise other societies whose strength of members is more than thirty."**

मैं चाहता हूँ कि कम से कम आधे मैम्बर तो रोज़ी के लिए उस सोसाइटी पर निर्भर हों ।

श्री उपाध्यक्ष : डाक्टर परमानन्द की और आप की amendments का purpose एक ही है । (The purpose of the amendments moved by Dr. Parma Nand and the hon. Member is the same.)

श्री राम प्यारा : मैं कहता हूँ कि सारे partners sleeping partners ही न हों, कम से कम आधे तो जरूर workers हों ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

> **In lines 4-5, between "individuals" and "above" *insert* "belonging to at least three different families.**

***Explanation.*—Different families mean that individuals with different great grand-fathers."**

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

> **In line 4, *for* "ten" *substitute* "thirty".**

जनाब, अभी आप ने सुना कि एक एक कुन्बे की कोआपरेटिव सोसाइटी बन जाती है । अगर इस के लिये तादाद 10 ही रहेगी तो बनेगी लेकिन अगर यह नम्बर बढ़ा कर 30 कर दिया जाए तो ऐसा नहीं हो सकेगा । हम कई दफा इन के नोटिस में लाये हैं कि फलां फलां सोसाइटियां one man show हैं मगर सरकार परवा नहीं करती । हम ने इन को बताया कि मधुबन और मानसा वगैरह जो कोआपरेटिव सोसाइटियां हैं, यह bogus हैं, हम ने लिख कर भी दिया मगर यह न माने लेकिन जब यह आप उन से गुस्से हो गए तो उन को तोड़ दिया । आज कल तो यह हालत है कि लड़का भी

[Chadhri Dharam Singh Rathi]
मैम्बर हो जाता है, भाई भी हो जाता है और इस तरह से सारे खानदान को एक को-अपरेटिव सोसाइटी बन जाती है । इस लिये यह तजवीज़ रखी है कि 10 की बजाए 30 मैम्बर कर दिये जाएं ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In line 4, *for* "ten" *substitute* "thirty".

सामूहिक विकास मंत्री (सरदार गुरबन्ता सिंह) : डिप्टी स्पीकर साहिब, राम प्यारा और डा० परमा नंद तो हमें पीछे को खींच रहे हैं। हम ने तो फैसला किया हुआ है कि 75 फीसदी हिस्सेदार वहां पर काम करने वाले हों और यह चाहते हैं कि 50 फीसदी काम करने वाले रखे जाएं ।

दूसरी जो राठी साहिब की 30 मेम्बरों वाली तजवीज है वह हमें मंजूर नहीं । अगर कोई तीन चार भाई हैं और उन के बेटे मिल कर ज़मीन या दूसरे ज़राय इक्ट्ठे कर के कोआप्रेटिव सोसाइटी बना लें तो बड़ा अच्छा होगा । यही फैसला दिल्ली में जो आल इंडिया कांग्रेस हुई थी में भी किया गया था।

बाकी जो Credit and Thrift Societies हैं ऐसी 100 मेम्बरों से कम वाली सोसाइटी को भी रजिस्टर करने से हम गुरेज़ करते हैं । मगर दूसरी को-आप्रेटिव सोसाइटियों के लिये नम्बर 10 ही रहना चाहिए। श्री राम प्यारा अपनी अमेंडमेंट वापस ले लें और राठी साहिब की अमेंडमेंट हमें रद्द कर देनी चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In lines 1-2, *delete* "other than a society of which a member is a co-operative society".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

At the end of the clause *add* the following :—

"This restriction shall not apply to a society which has a co-operative society as a member."

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : The next amendment is in the name of Dr. Parma Nand (at No. 158). I will now put it to the vote of the House .

Dr. Parma Nand : Sir, I withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw his amendment.

Hon. Members : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Now I will put the amendment given notice of by Shri Ram Piara (at No. 157).

Shri Ram Piara : Sir, I beg to withdraw this amendment.

Mr. Deputy Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw his amendment ?

Voices : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 4, *for* "ten" *substitute* "thirty".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 5 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 6

Chaudhri Sadhu Ram (Naraingarh 'General') : Sir, I beg to move—

In line 8, *for* "ten thousand" *substitute* "five thousand".

डिप्टी स्पीकर साहब, मेरी amendment यह है कि 1/5 की बजाय 1/10 कर दिया जाए और जहां पर 56 लिखा है वहां 10 से 56 कर दिया जाए। अगर, जनाब, जैसा कि यह चाहते हैं किसी किस्म की पाबन्दी लगी तो इनका मकसद defeat हो जाएगा। और यह जो इन्होंने difference रखा है 1 और 5 का यह बहुत काफ़ी है। यह कम होना चाहिए।

जहां तक ज्यादा रुपए का सवाल है इसके लिए दो तरीके हो सकते हैं। एक तो ज्यादा से ज्यादा मैम्बर हों क्योंकि जितने ज्यादा मेम्बर होंगे उतना ही capital increase हो जाएगा। और दूसरी बात यह कि गवर्नमैंट खुद हिस्सा ले और अगर न ले तो वह वैसे ही सोसाइटी की मदद करे।

मैं उम्मीद करता हूं कि मिनिस्टर साहब इस तरमीम को मान लेंगे।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In line 8, *for* "ten thousand" *substitute* "five thousand".

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ, 'ਜਨਰਲ'): ਮੈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿਆਂ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ co-operative movement ਨੂੰ popular ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ widely spread ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇ ਬਜਾਏ 1/5 ਦੇ ਇਹ 1/10 ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਰੁਕਾਵਟ ਹਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਬੜੀ cons-

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

tructive Suggestion ਹੈ । ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ,ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਜੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਅਸੀਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਈਏ ਐਵੇਂ ਕਾਹਨੂੰ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In lines 1-2, *Delete* "other than the Government or a Co-operative Society".

यह delete होना चाहिए । और जनाब, मैं चाहता यह हूं कि गवर्नमेंट में और कोआप्रेटिव सोसाइटी में discrimination नहीं होना चाहिए । यह क्लाज discriminate करता है । और अगर मेरी amendment मान ली जाए तो यह discrimination नहीं रहेगी । अगर मेरी न मानी जाए तो मैं कहूंगा कि चौधरी साधूराम जी की amendment मान ली जाए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In lines 1-2, *Delete* "other than the Government or a Co-operative Society".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 8, *for* "ten thousand" *substitute* "Five thousand."

Chaudhri Sadhu Ram : Sir, I beg to withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Has the hon. Member the leave of the House to withdraw his amendment ?

Voices : Yes.

The motion was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In lines 1-2, *Delete* "other than the Government or a Co-operative Society".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 6 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 7

Chaudhri Sadhu Ram (Naraingarh, 'General') : Sir, I beg to move—

At the end of the clause *add* the following provisos :—

"Provided that for the purposes of sub-clause 2(a) above no person who i s already a member of two societies shall be considered qualified in accordance with the requirements of section 5 :

Provided further that no more than 1/3 of the signatures for the above purpose shall be of one family members or close relatives".

जनाब, मैंने इस amendment के जरिए दो चीजें गवर्नमेंट के सामने लाने की कोशिश की है । जब किसी सोसाइटी की registration के लिए कोई application आए तो उस वक्त यह देखा जाए कि आया कोई मैम्बर दो सोसाइटीज़ का मैम्बर तो नहीं है, और अगर है तो उसे signatory न माना जाए । इसका नतीजा यह होगा कि आज जो लोग कई कई सोसाइटीज़ के मैम्बर बन कर सारे resources के ऊपर कब्ज़ा किए बैठे हैं उस पर restriction लग जाएगी । डिप्टी स्पीकर साहब, एक proviso यह हो कि एक बटे तीन से ज्यादा जो signatories हों वह एक family के न हों । जनाब, इसी से सम्बन्धित मैं एक बात कहना चाहता हूं कि इन मिनिस्टर साहब ने यह कहा था कि हम instruction जारी कर चुके हैं कि one man show जो सोसाइटीज़ हैं उनकी रजिस्ट्रेशन करने की इजाज़त नहीं दी जाएगी लेकिन मेरे पास रिकार्ड है कि इनकी instruction के बावजूद भी ऐसी सोसाइटीज़ रजिस्टर हुई हैं । मैं अपने इलाके की एक ऐसी सोसाइटी का जिक्र करता हूं—

Mr. Deputy Speaker : No please.

चौधरी साधु राम : बात यह है, जनाब, कि कोई circular ऐक्ट के scope से बाहर issue नहीं हो सकता । अभी अभी मैंने subordinate legislation का reference दिया था लेकिन मिनिस्टर साहब ने कोई जवाब नहीं दिया । मैं यह कहना चाहता हूं कि अगर यह clauses इसी तरह से रहीं तो instructions की कोई value नहीं होगी । यह बात मैं फिर कहना चाहता हूं कि जो मिनिस्टर साहब ने instructions issue की थीं उन पर कोई अमल नहीं होता । इस लिए मेरी amendment मन्जूर होनी चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of the clause *add* the following provisos :—

"Provided that for the purposes of sub-clause 2(a) above no person who is already a member of two societies shall be considered qualified in accordance with the requirements of section 5 :

Provided further that not more than 1/3 of the signatures for the above purpose shall be of one family members or close relatives".

ਸਾਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਸ਼੍ਰੀ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਦੋ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਾ

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

ਹੋਵੇ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਕਿ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ Credit and Thrift ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ । ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ੂਗਰ ਮਿਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਮਿਲ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਜੇ ਤੇਲ ਕਢਣ ਦੀ ਮਿਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਉਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਡੇਰੀ ਫਾਰਮ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਹੁਣ ਜ਼ਮਾਨਾ ਐਸਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਕੇ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣੀ ਪਏਗੀ । ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ practical ਤਜਰੁਬਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਹ amendment ਵਾਪਸ ਲੈ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਹੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੇ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ. . . .

Mr. Deputy Speaker : No repetition of the same argument again and again. Please leave it.

Mr. Deputy Speaker : The amendment to clause 7 is by Chaudhri Sadhu Ram. I will put it to the vote of the House.

Chaudhri Sadhu Ram : Sir, I beg to withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his amendment ?

Hon. Members : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is —

That clause 7 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 8

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 8 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 9

Shri Ram Piara (Karnal) : Sir, I beg to move—

11.00 a.m.

At the end of the clause *add* the following :—

"But before the issue of the certificate of Registration under sections 7 and 8, the Registrar shall have to ascertain that the members of this very society under registration are not already members of two other societies".

मेरी amendment यह है कि जब हम certificate of Registration issue करते हैं तो उस वक्त यह देखना ज़रूरी है कि आया वे और societies के मेम्बर तो नहीं । कुछ आदमी ऐसे हैं जो पांच सात सोसाइटियों के मेम्बर बन जाते हैं । इस लिए इस बात को examine करना चाहिए कि चन्द आदमी सारी movement को अपने हाथ में control न कर लें ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of the clause *add* the followin :—

"But before the issue of the certificate of Registration under sections 7 and 8, the Registrar shall have to ascertain that the members of this very society under registration are not already members of two other societies".

Dr. Parma Nand (Panipat) : Sir, I beg to move—

At the end of the clause *add* the following :—

"But before the issue of the certificate of Registration under sections 7 and 8, the Registrar shall have to ascertain that the members of this very society under registration are not already members of more than two societies".

गुज़ारिश यह है कि जब रजिस्ट्रार या सब-रजिस्ट्रार सोसाईटियों की registration करने लगें तो इस बात की जांच पड़ताल कर ले कि वह कितनी सोसाइटियों का मेम्बर है। उसे देख लेना चाहिए कि कोई भी शख्स दो से ज्यादा सोसाइटियों का का मेम्बर नहीं होना चाहिए । कई दफा तो कुछ लोग मिनिस्टरों को भी धोखा दे देते हैं ।

सामूहिक विकास मंत्री : यह ग़लत है ।

डाक्टर परमा नन्द : मैं चैलेंज करता हूं कि आप को धोखा दिया गया। एक मेम्बर जिन के यहां इन्होंने चाय पी चार सौ रुपये माहवार लेता है। इन्होंने एक दिन चाय पीने के बाद सोसाइटी पास करवा दी और चौथे दिन 11 सौ रुपये ग्रांट दे दी गई ।

सामूहिक विकास मंत्री : ग़लत है ।

डाक्टर परमा नंद : मैं चैलेंज करता हूँ कि ऐसी सोसाइटी है।

Mr. Deputy Speaker : No repetition please.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of the clause *add* the following :—

"But before the issue of the certificate of Registration under sections 7 and 8, the Registrar shall have to ascertain that the members of this very society under registration are not already members of more than two societies".

Mr. Deputy Speaker : Now, I will put amendments to the vote of the House. The first amendment is by Shri Ram Piara.

Shri Ram Piara : Sir, I withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his amendment?

Hon. Members : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : The next amendment stands in the name of Dr. Parma Nand.

Dr. Parma Nand : Sir, I beg to withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his amendment ?

Hon. Members : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is —

That clause 9 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 10

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 10 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 11

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 11 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 12

Mr. Deputy Speaker : Question is —
That clause 12 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 13

Dr. Bhag Singh (Garhshankar 'G') : Sir, I beg to move—

In sub-clause (1), lines 1-2, *delete* "with the previous approval of the Registrar".

ਇਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "co-operative society may with the previous approval of the Ragistrar...." ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ previous ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਤੇ ਇਸਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤੀ ਲਗੀ ਹੈ । ਚਾਹੀਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ assets divide ਕਰ ਲੈਣ, transfer ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇਕੇ ਉਸ ਤੋਂ approve ਕਰਵਾ ਲੈਣ । ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸਦਾ ਤਰਜਮਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੋ ਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੋ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ previous approval ਵਾਲੇ ਲਫ਼ਜ਼ delete ਕਰਕੇ ਕਲਾਜ਼ ਦੇ ਆਖਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ "and approved by the Registrar." । ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ ਹੈ ਵਰਨਾ ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਮਾਅਨੇ ਨਹੀਂ ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In sub-clause (1), lines 1-2, *delete* "with the previous approval of the Registrar".

ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਜਨਾਬ, ਇਹ ਤਰਜਮ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦੀ approval ਲੈਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਦਫਾ ਕਈ ਆਦਮੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਜਾਂ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਸਖਤ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ assets transfer ਕਰ ਦਿਉ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦੀ approval ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (1), lines 1-2, *delete* "with the previous approval of the Registrar".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is —

That clause 13 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 14

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 14 stands part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 15

Chaudhri Sadhu Ram (Naraingarh 'G') : Sir, I beg to move—

Delete sub-clause (d).

[Chaudhri Sadhu Ram]

यह sub-clause (d) बहुत खतरनाक है । इस की wording यह है—

"(d) such class or classes of persons or associations of persons as may be notified by the Government in this behalf".

यानी किसी society का मैम्बर बनाने के वास्ते भी आज तक गवर्नमैंट clear नहीं है कि कौन कौन आदमी सोसाइटी का मैम्बर admit किया जा सकता है और इस के लिये notify करने की power इसे लेने की जरूरत पड़ी । इस तरह की power अगर गवर्नमैंट के पास हो तो इस के misuse होने का बड़ा एतमाल हो सकता है । अभी मैं पहले कह चुका हूं कि जमींदारों को co-operative sugar mill का मैम्बर बनना पड़ता है । जो primary societies हैं उन को भी मैम्बर बनाइये । इस सूरत में मैं कहूंगा कि इस क्लाज़ की sub-clause (d) को delete किया जाना चाहिये । इस से कोई फर्क नहीं पड़ता बल्कि यह movement भी मजबूत होगी ।

Mr. Deputy Speaker: Motion moved—

Delete sub-clause (d).

Shri Ram Piara (Karnal) : Sir, I beg to move—

For sub-clause (d) *substitute* the following :—

"(d) such other association of persons, whether incorporated or not, other than firms and joint stock companies, as may be notified by Government in this behalf".

डिप्टी स्पीकर साहिब, मेरी इस amendment का मकसद यह है कि मैं गवर्नमैंट को इस हद तक इजाज़त देता हूं कि अगर मुनासिब समझे तो notify कर दें लेकिन जहां तक joint stock companies को मैम्बर admit किये जाने का ताल्लुक है मैं इस से बिल्कुल agree नहीं करता । हिन्दी रिजनल कमेटी की जो final रिपोर्ट थी उस में मैं ने minute of dissent में लिखा है —

"Punjab Government is not caring for the advice given by the Centre through the Report (Report of the Committee on Co-operative laws by Ministry of Food and Agriculture, 1957) and also is ignoring the ideas given on page 1st of the Draft out-line, Third Five-Year Plan, which under head Social and Economic growth says "Accordingly, the basic criteria in determining social policies and the lines of economic advance should be, not private project or interest of a few, but the good of the Community as a whole".

हमारी गवर्नमैंट चंद आदमियों के vested interests पर co-operative movement को कुर्बान कर रही है । रिजनल कमेटी ने इस clause को इसी तरह रखा लेकिन capitalists ने Government को approach किया और उन की शह पर उन के interests को safeguard करने के लिये यह क्लाज़ बदल दी गई है । Wool top factory को इस में शामिल कर रहे हैं । इस के लिये आठ applications एक आई और सात फिर । मैं यह साबित करना चाहता हूं कि co-operative movement को किस तरह ignore करते

हैं for the sake of individual. उस firm को recommend किया जब कि All India Wool Factory की applications pending पड़ी थी । फिर out of the way जा कर हमारी गवर्नमेंट ने सातवीं firm Kabir Woollen Mill को recommend किया ।

Mr. Deputy Speaker: I will not allow you to repeat the same argument again and again.

श्री राम प्यारा : जनाब आली, यह गवर्नमेंट का अपना दिया हुआ जवाब है जो मैं पढ़ रहा हूं । चूंकि co-operative movement को एक आदमी के इशारे पर तबाह किया जा रहा है इस लिये I have the right to explain. Ten High speed electric driven centrifugals मंगवाने थे, किसी के इशारे पर उन की specification change कर दी गई । गवर्नमेंट यह explain नहीं कर सकी कि यह change क्यों कर दी गई एक बड़े आदमी के कहने पर। इस तरह से co-operative movement को धक्का लगा जिस की वजह से मैं ऐसे provision को support करने के लिये तैयार नहीं हूँ । यह Co-operative movement गरीबों का standard ऊंचा करने के लिये और poverty को दूर करने के लिए आलमें वजूद में लाई गई है और इसी बिना पर गवर्नमेंट उन्हें import करने की facilities दे देती है लेकिन अगर गरीबों को overpower करने के लिये vested interests को इजाज़त दे दी जाए तो यह मुनासिब बात नहीं । इस लिए मैं मिनिस्टर साहिब से दरखास्त करूँगा कि वह इस amendment पर गौर फरमायें और अपने department के साथ सलाह करें क्योंकि एक दो concerns को दूसरों पर हावी होने की इजाज़त दी जा रही है। अगर गवर्नमेंट किसी individual को मुनासिब समझे और उस पर विश्वास करे तो बाद में बेशक notify कर ले लेकिन जहां तक joint stock companies का ताल्लुक है मैं कहूँगा कि उन्हें co-operative society का member admit किये जाने की बिल्कुल इजाज़त नहीं होनी चाहिये ।

Mr. Deputy Speaker: Motion moved—

For Sub-clause (d) *substitute* the following :—

"(d) such other associations of persons, whether incorporated or not other than firms and joint stock companies, as may be notified by Government in this behalf".

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

At the end of the clause *add* the following proviso :—

"Provided it shall not apply to the persons who succeed being the nominees of the deceased shareholder."

डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इस पर ज्यादा वक्त नहीं लूंगा । फर्ज़ कीजिये कि किसी Co-operative Society के मैम्बर ने अपने नाबालग लड़के या लड़की को

[Chaudhri Dharam Singh Rathi]

nominee मुकर्रर कर दिया तो क्या वह मैम्बर नहीं बन सकेंगे ? जो deceased shareholder का nominee हो उसे exclude कर दिया जाये यानी deceased shareholders के nominees मैम्बर नहीं बन सकेंगे, दूसरे जो होंगे वे मैम्बर बन सकेंगे। इस क्लाज़ में clearly लिखा है—

"15. No person shall be admitted as member of a co-operative society except the following namely......"

अगर मिनिस्टर साहिब कह दें कि nominee अगर नाबालग हो तो मैम्बर बन सकेगा तो मैं अपनी amendment withdraw कर लूंगा।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of the clause *add* the following proviso :—

"Provided it shall not apply to the persons, who succeed being the nominees of the deceased shareholder".

Mr. Deputy Speaker : Now, I will put the amendments to Clause 15 to the vote of the House. The first amendment stands in the name of Chaudhri Sadhu Ram.

Chaudhri Sadhu Ram : Sir, I beg to withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his amendment ?

Hon. Members : Yes.

The amendment was, by leave, withdrawn.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

For sub-clause (d) *substitute* the following :—

"(d) such other associations of persons, whether incorporated or not, other than firms and joint stock companies, as may be notified by Government in this behalf".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

At the end of the clause *add* the following proviso:—

"Provided it shall not apply to the persons who succeed being the nominees of the deceased shareholder."

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 15 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 16

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 16 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 17

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 17 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 18

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ : ਜਨਾਬ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ amendment move ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨਗੇ।

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete parts (b) and (c) of the proviso.

इस clause में ये provison की गई है—

"Every member of a co-operative society shall have one vote in the affairs of the society :

Provided that —

(a) in the case of an equality of votes, the chairman shall have a second or casting vote ;

(b) a nominal or associate member shall not have the right of vote ;

(c) where the Government is a member of the Co-operative Society, each person nominated by the Government on the committe shall have one vote."

आप देखें कि इन तीनों के अन्दर कितना फर्क है। एक ही क्लाज़ के अन्दर तीन किस्म की clauses बना दी हैं और तीनों के अन्दर अलग अलग किस्म के rights दिए हैं। Nominal मेम्बरों को कोई हक नहीं होगा, गवर्नमेंट के मेम्बरान को पूरा हक दिया गया है। गवर्नमेंट के nominated Members को वोट का हक दे दिया गया है, associated Members को नहीं। कितनी अजीब बात है। यह एक भारी discrimination है। इस लिए यह clause पास नहीं होनी चाहिए और वज़ीर साहब को मेरी amendment मान लेनी चाहिए।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete parts (b) and (c) of the proviso.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete parts (b) and (c) of the proviso.

The motion was lost

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 18 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 19

Dr. Parma Nand (Panipat) : Sir, I beg to move—

In line 3, *between* "person" and "and" *insert* "by secret ballot".

मैं ने यह amendment इसलिए दी है कि मुझे कुछ co-operative अदारों का तजरुबा है । हमारे ज़िला करनाल में Co-operative Bank का चुनाव हुआ और उन्हीं दिनों Co-operative Sugar Mills पानीपत के directors का चुनाव था लेकिन वह रोका गया । जो कुछ इस department ने वहां पर किया मुझे वह सब कुछ ब्यान करते शर्म महसूस होती है । इस लिए यह एक ज़रूरी बात है कि vote खुफिया होना चाहिए, ज़ाहिरा नहीं होना चाहिए । क्यों ? इस लिए कि वहां पर department के लोग एक एक voter के पास गए । Voters के शनाख़ती कार्ड बनाए गए थे और एक एक के पास जाकर votes वसूल किए गए । यह पहिले ही फैसला कर लिया गया था कि किन किन को Bank और Sugar Mills की election में चुनना है । इस मकसद के लिए तमाम Sub-Registrars, तमाम Sub-Inspectors ज़िले के अन्दर घूमते रहे, दफ्तर का कारोबार सारा बन्द रहा । अगर by secret ballot voting होता तो वे सब लोग एक जगह पर आ जाते । लेकिन चूंकि एक एक voter से खुद जाकर vote हासिल करना था इस लिए महीना भर लगातार वह लोग सारे ज़िले में घूमते रहे । मैं समझता हूँ कि इससे न सिर्फ department का और गवर्नमेंट का नुक्सान हुआ बल्कि जम्हूरियत को बड़ा भारी धक्का लगा—खासकर ऐसी सूरत में जब कि हम यह चाहते हैं कि हर शहर, हर गांव में Co-operative Societies आज़ादाना तौर पर बनें । इस लिये मैं अर्ज़ करता हूँ कि मिनिस्टर साहिब को मेरी यह amendment मान लेनी चाहिए ताकि किसी को इनके काम पर अंगुली खड़ी करने का मौका न मिले ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In line 3, *between* "person" and "and" *insert* "by secret ballot".

श्री राम प्यारा (करनाल) : मैं भी election by secret ballot के हक में हूँ । वह इस लिए कि उस सूरत में voters की फहरिस्त भी शाया होगी । डिप्टी स्पीकर साहब, Central Co-operative Bank करनाल के election के वक्त मैंने Bank के अधिकारियों को एक Registered A. D. खत लिखा कि on payment मुझे voters' list supply की जाए लेकिन आप सुनकर हैरान होंगे कि जवाब यह मिला कि voters' list supply करने की

हमारी ज़िम्मेदारी नहीं । जब list ही न हो तो जो candidate election seek करना चाहे तो उसे कैसे पता लग सकता है कि voters कौन कौन लोग हैं । मनिस्टर साहब ने फरमाया कि हाल में बहुत से आदमी घुस आए थे । जब department को पता नहीं, institution को पता नहीं कि कौन लोग voters हैं तो ऐसी स्थिति को आप कैसे examine कर सकते हैं । इस लिए मैं चाहता हूँ कि बाकायदा तौर पर voters' list शाया होनी चाहिए और जो लोग election seek करना चाहते हैं उनको पता लगे कि किन किन को उन्होंने approach करना है । फिर election ज़रूरी तौर पर by secret ballot हो ताकि कोई किसी की exploitation न कर सके । जब हाथ खड़े करके voting होती है तो उस वक्त लोगों को धमकियां दी जाती हैं । Co-operative Department के लोग खुद धमकियां देते हैं । यह चीज़ें record में आईं । लोगों ने protest किया हत्ताकि करनाल की Union ने resolution पास करके भेजा । अगर मनिस्टर साहब समझते हैं कि वह गलत resolution था तो उन लोगों के खिलाफ action लेते और अगर resolution सही views की नुमाइन्दगी करता था तो department के खिलाफ action लिया जाता । (*Interruptions*) अगर election by secret ballot होता तो वहां पर बेज़ाबतगियां न होतीं । जहां पर यह धमकी दी जाए कि आप की यूनियन wind up की जाएगी, यह किया जाएगा, वह किया जाएगा वहां, क्या हालत हो सकती है । अगर फेहरिस्तें शाया हों तो candidates को voters का पता चले । यहां तो एक घण्टा पहले तक भी किसी को पता नहीं था कि किस के papers reject हुए । यह सब कुछ इसलिए था क्योंकि ये election by show of hands कराना चाहते थे ।

श्री उपाध्यक्ष : आप ये जो details दे रहे हैं ये relevant नहीं बनतीं । आप principles पर बात कर सकते हैं । (All these details which the hon. Member is giving are not relevant. He can discuss the principles only.)

श्री राम प्यारा : जनाब, रोहतक की Co-operative Mills की election में एक आदमी कत्ल हुआ ।

डाक्टर परमा नन्द : क्या Co-operative के बारे बिल की बहस के दौरान कोई मैम्बर यह नहीं कह सकता कि Co-operatives की इलैक्शन्ज़ by secret ballot हों ।

श्री उपाध्यक्ष : हां, यह तो हक है मगर यह नहीं कि चुनाव के बारे सारा तरीका ही वह ब्यान करना शुरू कर दें । The hon. Member can refer to only that part which refers to this clause. (This is his right, but he should not start explaining the whole procedure pertaining to the elections. The hon. Member can refer to only that part which refers to this clause.)

खान अब्दुल ग़फ्फार खां (अम्बाला शहर) : जनाब, डिप्टी स्पीकर साहिब, मैं इसकी मुआफ़कत में खड़ा हुआ हूँ (*Interruptions*) मुझे ताज्जुब यह है कि Democracy में हर जगह....

Mr. Deputy Speaker : We are discussing a clause of the Bill.

खान अब्दुल गफ्फार खां : जनाब, मैं भी Secret Ballot के मुताल्लिक ही अर्ज़ करने लगा हूँ। आप सुने तो सही।

श्री उपाध्यक्ष : आपके अन्दाज़ से मालूम होता था कि आप democracy पर कोई general बात कहने लगे हैं। (It appeared from the mode of the hon. Member's speech that he was going to say something general about democracy.)

खान अब्दुल गफ्फार खां : मुझे सख्त ताज्जुब है— with all deference to you and the Chair, I am simply surprised by what you have been pleased to say (*Interruption*). जनाब, democracy का यह पहला असूल है कि चुनाव खुफिया बैलेट के ज़रिए हो। हम सब यहां पर इसी तरीके से चुनकर आये हैं। कांग्रेस में, A.I.C.C. में या कहीं आप देखें तो यही तरीका रायज पायंगे। मुझे ताज्जुब है कि इतनी सीधी सादी amendment को भी मानने को हमारे वज़ीर साहिब तैयार नहीं हैं। यह कोई ऐसा नुक्ता नहीं जो उनके दिमाग में न आए। तो भी मैं अर्ज़ करना चाहता हूँ कि Secret Ballot का तरीका इस में ज़रूर रखा जाना चाहिये। बार बार यह कहा जाता है कि Co-operative Movement मुल्क के मुफाद के लिए है मगर इस में भी ऐसी ऐसी चीज़ें दाखिल की जाती हैं कि उनका मतलब ही फोत हो जाता है। मैं उन से पूछता हूँ कि अगर Secret Ballot का तरीका इस में भी आ जाए तो क्या नुक्सान होगा। हां यह हो सकता है कि यह चीज़ उनके हाथ से निकल जाए और यह official ताकत का इस में इस्तेमाल न कर सकें। मैं यह साफ कहना चाहता हूँ कि इस में से ही आदमी Director बनने चाहिएं जो इस movement या उस अदारे के हक में हों, न कि वह जो सिर्फ उनके पसन्दीदा ही हों। मैं इस amendment की ताईद करता हूँ।

सामूहिक विकास मंत्री (सरदार गुरबन्ता सिंह) : जनाब, डाक्टर परमा नन्द जी ने बिल्कुल गलत बातें कही हैं। भला महकमा को क्या ज़रूरत है कि कहता फिरे कि फलां आदमी को वोट दो। बाकी यह बात सही है कि अफसर तसदीक करते हैं वरना गड़बड़ हो सकती है।

खुफिया बैलेट के बारे में यह है कि अगर कोई सोसाइटी अपने bye-laws में इस का प्रबंध करना चाहे तो कर सकती है, इस पर कोई रुकावट नहीं है। जालंधर में कोआप्रेटिव सोसाइटियों के कर्मचारियों का seminar हुआ। मैंने भी उन को ऐड्रस किया था। यह बात उन के सामने भी आई थी मगर वह नहीं माने। तो भी अगर कोई सोसाइटी अपने लिये करना चाहे तो कोई रुकावट नहीं है उन के रास्ते में।

मगर यह दुरुस्त नहीं कि कोई आदमी जिस का इस मूवमेंट से ताल्लुक न हो वह यहां और बाहर जा कर गलत बातें करे । Secret Ballot कोई भी सोसाइटी जनरल मीटिंग बुला कर अपने bye-laws में ला सकती है । सरकार को इस पर कोई एतराज़ न होगा । हाउस से दरखास्त है कि इस क्लाज़ को इसी तरह पास किया जाए ।

Mr. Deputy Speaker : Now, I will put the amendment of Dr. Parma Nand to the vote of the House.

Dr. Parma Nand : Sir, I beg to ask for leave to withdraw my amendment.

Mr. Deputy Speaker : Is it the pleasure of the House that the hon. Member be allowed to withdraw his amendment ?

Some hon. Members : Yes.

Some hon. Members : No.

Mr. Deputy Speaker : As the hon. Member has not been granted leave to withdraw his amendment, I shall put the amendment to the vote of the House.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 3, *between* "person" and "and" *insert* "by secret ballot".

After ascertaining the votes of the Members by voices, Mr. Deputy Speaker said, "I think the Noes have it". This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Deputy Speaker after calling upon those Members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively, to rise in their places declared that the motion was lost.

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 19 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 20

Mr.Deputy Speaker : Question is—

That Clause 20 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 21

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 21 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 22

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In sub-clause (1), line 13, *for* "two years" *substitute* "one month".

Delete sub-clause (2).

जनाब, यह जो चीज़ है, यह बिल्कुल नामाकूल सी है । इस लिए मेरी अमेंडमेंट मान लेनी चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

In sub-clause (1), line)13, *for* "two years" *substitute* "one month".

Delete sub-clause (2).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (1), line 13, *for* "two years" *substitute* "one month".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clause (2).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 22 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 23

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete the proviso to sub-clause (1).

इसमें, जनाब, मीटिंग call करने का तरीका रखा गया है । मैं यह चाहता हूँ कि जो यह सिस्टम है वह नहीं रहना चाहिए । मैंने कई दफा देखा है कि हालांकि 99 फीसदी मेम्बर चाहते हैं कि मीटिंग बुलाई जाए लेकिन मैनेजर उनकी परवा नहीं करता । मैं ने इसलिए amendment रखी है कि मीटिंग की requisition रजिस्ट्रार के पास आए और वह मीटिंग बुलाए । अगर मेरी amendment यह मान ली जाती है तो यह क्लाज़ effective हो जाती है ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete the proviso to sub-clause (1).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete the proviso to sub-clause (1).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 23 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSES 24 AND 25

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 24 and 25 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 26

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) ; Sir, I beg to move—

Delete Sub clauses (2), (3) and (4).

डिप्टी स्पीकर सहिब, यह क्लाज़ ऐसी है कि अगर ईमानदारी से किसी मेम्बर से पूछा जाये तो वह इस की मुखालफत करेगा । इसके मुताल्लिक मैं यह अर्ज़ करना चाहता हूँ कि nomination का सिस्टम खत्म करना चाहिए । दूसरे यह कि co-operative movement को इस तरह बनाया जाय कि कोआप्रेटिव सोसाइटियां autonomous bodies बन जायें । जनाब अगर आप इस क्लाज़ को पढ़ें तो आप को पता चलेगा कि तीन आदमी nominated होंगे और 12 elected । अगर इन तीन आदमियों का 12 के साथ difference of opinion हो जाए तो गवर्नमेंट फैसला करेगी जिसका मतलब यह है कि तीन की ताकत 12 से ज्यादा होगी क्योंकि गवर्नमेंट वही फैसला करेगी जो तीन आदमी कहेंगे । ऐसी चीज़ किसी democratic country के अन्दर नहीं हुई बल्कि मैं समझता हूँ कि U.N.O. को भी इतने अधिकार नहीं लेकिन यहां पर दिए जा रहे हैं । मैं इन्हें warning देना चाहता हूँ कि कोआप्रेटिव मूवमेंट को अपने हाथों से खत्म न करो और अपने हाथों से इस को न मारो । मैं समझता हूँ कि इस तरह की reactionary provision करना कांग्रेस गवर्नमेंट के माथे पर कलंक का टीका है । इन अल्फाज़ के साथ मैं कहता हूँ कि इस amendment को मंज़ूर किया जाना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete sub-clauses (2), (3) and (4).

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹ ਸ਼ੰਕਰ, 'ਜਨਰਲ') : ਜਨਾਬ, ਇਹ ਜੋ ਕਲਾਜ਼ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ device ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇਹ ਆਪਣਾ ਹਥ ਉਪਰ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ minority ਨੂੰ majority ਵਿਚ change ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜੋ ਰੰਜ ਤੇ ਖਦਸ਼ਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ । 3 ਮੈਂਬਰ nominated ਹੋਣਗੇ ਤੇ 12 elected ਹੋਣਗੇ । ਵੇਖਣ ਨੂੰ elected ਮੈਂਬਰ majority ਵਿਚ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾਜ਼ ਨਾਲ majority ਨੂੰ minority ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ

[ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]

ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ nominated ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਸੁਣੇਗੀ । ਜਦੋਂ elected ਤੇ nominated ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਤਫਰਕਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ 3 nominated ਮੈਂਬਰ ਝਟ ਤਾਰ ਹਿਲਾ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਲਈ ਬੁਲਾ ਲੈਣਗੇ । ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਸਾਰੀ powers ਆਪਣੇ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ nominate ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਸੁਣੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੀ ਆਖਰੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਇਹ ਚੀਜ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ democratic ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਰੁਧ ਹੈ । ਮੈਂ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ support ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਇਸ ਕਲਾਜ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ 12 ਆਦਮੀ ਹਥ ਤੇ ਹਥ ਰਖ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ 3 ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਕਰਨਗੇ ਕਿਉਂਕਿ 12 ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 3 ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਲ ਨੂੰ ਰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਲੇਕਿਨ ਉਹ 3 ਆਦਮੀ 12 ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਰਦ ਕਰ ਸਕਣਗੇ । 3 ਮੈਂਬਰ majority ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤੇ 12 ਮੈਂਬਰ minority ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਲੈ ਲੈਣਗੇ । ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

Chaudhri Sadhu Ram (Naraingarh 'G') : Sir, I beg to move—

Delete sub-clause (4).

डिप्टी स्पीकर साहब, क्लाज़ 4 जिस तरीके से यहां लाई गई है मैं उसकी ज़रूरत महसूस नहीं करता क्योंकि दूसरी clauses में इस बिल के अन्दर गवर्नमेंट को अख्तियार है कि गवर्नमेंट किसी भी सोसाइटी को supersede कर सकती है । मैं इस बात को मानता हूँ कि गवर्नमेंट यह अख्तियार इस लिए ले रही है क्योंकि उन का सरमाया लगा हुआ है लेकिन मैं समझता हूँ कि वह भी समाज का ही सरमाया है और elected members समाज के सरमाया में ज़्यादा responsive होते हैं बनिस्बत nominated members के ।

इस असूल की बिना पर मैं गवर्नमेंट से दरखास्त करूँगा कि अगर गवर्नमेंट इस sub-clause को वापस ले ले और मेरी amendment को मंजूर कर ले तो इस से co-operative movement को फायदा पहुँचेगा । दूसरी तरफ गवर्नमेंट को जो select करने के अख्तियार हैं वह भी बिल के मुताबिक रहते हैं । गवर्नमेंट को अपनी ज़िद्द छोड़ कर यह बात तसलीम कर लेनी चाहिये । इस के बाद चेयरमैन साहिब हो सकता है कि मैम्बर साहिबान मुतफिक हो जायें और बाकी की clauses पर बोलने की ज़रूरत न पड़े और यह बिल थोड़े से वक्त में पास हो जाए । देखिए मिनिस्टर साहिब इस को किस तरीके से सोचते हैं ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete sub-clause (4).

12 noon

Sardar Bhupinder Singh Mann (Samana 'G') : Sir, certain hon. Members have vehemently objected to nomination of three Members by Government I am afraid that while discussing the co-operative movement

more emphasis has been laid on political questions than on the real aims and objects of the movement. It has been suggested by those hon. Members that the entire power of management should vest in the elected members only. Here I may say that the dominant aspect of the movement has been lost sight of and it is this. A Co-operative Society is set up for the benefit of its Members. It is run more or less on commercial lines. It is there to earn profit. It is expected to safeguard the commercial interests of its Members. It is not a political society. But very often Co-operative Societies lose sight of this fact and indulge in party politics. Is it not a fact that in Punjab had this co-operative movement not been made a hand-maid of politicians and elections, it would have made tremendous progress? My feeling is that here election has been considered as a spring-board to rise and reach another place. If proper emphasis had been laid on the fact that Co-operative Societies should first look after the commercial or financial interests of their Members, then they would have made appreciable progress. In fact, if this point is borne in mind here, then the objections raised in connection with Clause 26(2)(a) would lose their force.

There are certain recognised commercial or banking principles. A shareholder who is unable to attend a meeting personally can appoint another person as proxy to attend and vote on his behalf in that meeting. Every shareholder is given the number of votes according to the shares bought or amount invested by him. If one share costs Rs 1,000 and a shareholder has bought shares worth Rs 5 thousand, he has five votes. But here the position is different. Under the provisions of this Bill, even a Member of a Society holding a nominal share or Rs 10 can, if he likes, thwart the progress of a Society because he has been placed at par with a Member holding a predominant interest. All the Members have been given one vote each regardless of the amount invested by them.

Then, Sir, I may point out that in the case of a Society which has not received any assistance and has raised its own finances, the Government will not nominate any Member. But, where the Government has subscribed to the share capital of a Co-operative Society, the Government will nominate certain Members . A Society of this type owes its very life or existence to the Government. But what my friends, who preceded me, have said, in effect, means that the major shareholder of 50 per cent, i.e., the Government represented by its nominated Members should keep mum and look askance and helpless. They should not be in a position to safeguard their interests. Sir, it is hardly necessary for me to point out that the money invested by the Government is public money and a sacred trust. My friends are very anxious to safeguard the interests of elected Members or shareholders. I want to know why they are not equally anxious to protect the money invested by the Government. It is a strange logic that a Society should get assistance from the Government to the extent of 50 per cent but that the Government should not have the right to protect its interests. From the commercial point of view Government is perfectly justified in claiming equality with other shareholders.

As you know, Sir, very often the Co-operative Department has been strongly criticised in this House on the ground that the moneys invested by it in Co-operative Sugar Mills and other Co-operative Societies have been, so to say, squandered away because the Department had no financial control over the mills and Societies.

[Sardar Bhupinder Singh Mann]

I feel, Sir, that in the struggling stages of co-operative movement—when the movement is still in a stage of infancy, we should not allow certain persons to play ducks and drakes with the public money. I strongly urge that the Government should not show any sign of weakness here. If they want the co-operative movement to succeed, they should look after every pie that is invested in the movement. They are answerable to this House. Very often Members of this House rise up and flay the Minister-in-charge. They ask him "What have you done about that Co-operative Society in which Government has invested a certain amount ?". He says, "I am helpless because elected members, choose to do what their whims dictate".

Sir, I strongly support the Government on sub-clause (4) in respect of which my hon. Friend Shri Sadhu Ram, has raised an objection. Sir, if you have a look at the working of the Co-operative Societies, a very sorry state of affairs will be revealed.

Now-a-days, it appears that the main idea of co-operation is to float a Co-operative Society and seek different types of assistance, i.e,. to obtain loans and subsidies from the Government and to ask them to buy shares. Once the Members of that Society get assistance from the Government, they become very domocratic. They say that they do not want to have any consultations. They say "We are democratic people. We would deal with the money as we like". This is a very strange type of democracy. It is really a strange definition of democracy that they can play havoc with others' money. Viewed from commercial or financial angle, it is absolutely wrong. It is against the very principle of the co-operative movement. Sir, if there is a difference of opinion as between the nominated Members, who are sitting there to protect the 50 per cent investment made by the Government, and other Members of the Society, only then the matter is to be referred to the Government for arbitration. What is the harm in it ? I fail to understand the objections raised in this connection. Why is it wanted that the Government should be placed in such a position that they are not in a position to protect the money invested by them and they should say to other Members "All right, waste our money as you like". If this is done, it will be definitely arbitrary. Whatever advice is given by the Government will definitely be in the interest of the Society. Let us not forget that there are human beings in the Society. Some times, they are very much jealous. Let us not forget that in Karnal only a few days ago, an election has cost a valuable life. Some people went to the extent of murdering a candidate.

An hon. Member : It was in Rohtak and not in Karnal.

Sardar Bhupinder Singh Mann : I am sorry. I stand corrected. It was not in Karnal. The murder took place in Rohtak.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : On a point of order, Sir. Can a sub-judice matter be discussed here in the House ? This matter is sub-judice. The case is pending in a court of law. Persons are being arrested in connection with that case. One of the legislators is accused in that case. My hon. Friend is discussing that case.

Sardar Bhupinder Singh Mann : Let me say, Sir, about this point of Order. I cannot discuss the merits. I cannot discuss why or how it was committed but I can certainly refer to that incident. Can the hon. Member deny that a man has been killed in the Rohtak District over the issue of elections to a Co-operative ?

Chaudhri Dharam Singh Rathi : The hon. Member does not know anything about the elections there. The murder has nothing to do with the elections.

श्री उपाध्यक्ष : जहां तक murder का ताल्लुक है, यह मामला *sub-judice* है । (So far as the murder is concerned, it is a *sub-judice* matter.)

Sardar Bhupinder Singh Mann : He was a candidate. He was seeking election to that office. I can certainly refer to the incident that has taken place. He was murdered. I can definitely draw my own conclusion. I also leave it to the House to draw its own conclusion. But I would not be wrong if I say that Co-operative Societies have become political *akharas* and their Members political wrestlers.

Therefore, Sir, I strongly support the Government. The Government must have financial control over concerns in which they have invested money. They are answerable to this House and to the people whose money they invest in concerns including those with a doubtful or shady character.

If it is wanted that the investment made by the Government is secure, the Government must have something to say about it. Therefore, I strongly support this clause.

ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਲੇਕਿਨ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ 30 ਹਜ਼ਾਰ Societies ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ Co-operative Mills ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ । ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਪਿਆ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਰੋਹਤਕ ਦੀ mill ਦੋ ਸਾਲ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਸ਼ਤ ਨਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸ਼ਤ ਦੇਣੀ ਪਈ । ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ nominated Board ਸੀ । Mill ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰਖਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ 1,700-1,800 ਰੁਪਿਆ ਤਨਖਾਹ ਦਿਤੀ । ਮੈਂ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾਇਆ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਮਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ 7,8 ਸੌ ਰੁਪਿਏ ਤੋਂ ਵਧ ਤਨਖਾਹ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਐਨੀ ਤਨਖਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋ । ਲੇਕਿਨ Board ਵਾਲੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ nominated Board ਸੀ । ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਕਿਸੇ Registrar ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਕਿਸੇ officer ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ dispute ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੌਰਮਿੰਟ decide ਕਰੇਗੀ । ਜਨਤਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਹੈ । ਬੰਬਈ ਵਿਚ 28 ਦੇ ਕਰੀਬ Co-operative Mills ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ clause ਲਾਗੂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਸਾਰੀਆਂ Co-operative Societies ਵਿਚ ਇਹ ਬੰਦਸ਼ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ Co-operative

[ਸਾਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]

Sugar Mills ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਰ ਨਾ ਲਾਗੂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ । ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਟ ਛਡ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ 50% ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clauses (2), (3) and (4).

After ascertaining the votes of the Members by voices , Mr. Deputy Speaker said " I think the Noes have it." This opinion was challenged and division was claimed. Mr. Deputy Speaker after calling upon those Members who were for "Aye" and those who were for "No", respectively, to rise in their places and on a count having been taken, declared that the motion was lost.

The motion was declared lost.

Mr. Deputy Speaker : The amendment of Shri Sadhu Ram is covered by the previous amendment and will not, therefore, be put to the vote of the House.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 26 stand part of the Bill.

The motion was carried.

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of order, Sir. मैं यह पूछना चाहता हूँ कि जो चौधरी साधु राम की amendment है चूंकि वह आप ने put नहीं की तो अब उस की क्या position रहेगी ?

Mr. Deputy Speaker : That amendment is covered by the one moved by the hon. Member and disposed of by the House.

CLAUSE 27

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 27 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 28

(At this stage Chaudhri Dharam Singh Rathi rose to move his amendment.)

श्री उपाध्यक्ष : आप की amendment negative effect रखती है । इस लिए यह out of order है । वैसे आप clause पर बोल सकते हैं । (His amendment has negative effect and therefore, is out of order. He can, however, speak on the clause.)

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : जनाब, हमारी सरकार रोज़ाना Welfare State का नारा लगाती है लेकिन इनको पता नहीं कि Welfare State वह होती है जिसके अन्दर अख्तियारात लोगों को हों, लोगों की भलाई के लिए काम हों और वह काम लोगों से ही कराए जाएँ । यहां पर Co-operative Department में भी police की मदद ली जा रही है । सिर्फ एक यही महकमा बचा हुआ था जिसमें police का दखल नहीं था । उसके अन्दर भी police को ला रहे हैं ।

सरदार गुरबन्ता सिंह इस को इस लिये ला रहे हैं क्योंकि इन को लोगों पर एतबार नहीं है । कहते तो यह हैं कि यह एक Welfare State है मगर बना इस को एक Ill-fare State रहे हैं । बात बात में पुलिस का सहारा लेते हैं । कहते हैं मीटिंग में जो चाहेंगे कर लेंगे । बैंक पर कब्ज़ा कर लेंगे, कारखाने पर कब्ज़ा कर लेंगे । सरकार कह सकती है कि चुनाव ठीक नहीं हुआ और रिकार्ड दूसरे आदमियों को दे सकती है । यह ज़बरदस्ती है । ऐसे इख्तयार किसी भी दूसरे डिमोक्रेटिक मुल्क में सरकार के पास नहीं हैं । इसे पास न किया जाए वरना लोग आप का साथ नहीं देंगे । लोग तो आप को देख कर खुश नहीं हैं, वह आप के जलसों में आने के लिये तैयार नहीं हैं । मैं इस क्लाज़ की मुखालिफत करता हूँ और यह पास नहीं होनी चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 28 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 29

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In lines 5-7, *delete* "in procedure or in the constitution of the society or of the committee or".

मैं इस बारे में इतना ही कहना चाहता हूँ कि इस क्लाज़ में जो लफ्ज़ शामिल किये गए हैं वह इस के अन्दर नहीं रहने चाहिएँ । चूंकि जल्दी इसे पास करना चाहते हैं तो मैं और ज्यादा न कहकर अपनी अमैंडमेंट पेश करता हूँ । यह लफ्ज़ हटाए जाएं ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In lines 5-7, *delete* " in procedure or in the constitution of the society or of the committee or".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In lines 5-7, *delete* " in procedure or in the constitution of the society or of the committee or".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 29 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 30

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In lines 8-9, *delete* " and to do all things necessary for the purposes for which it is constituted."

श्री उपाध्यक्ष : क्या आप ने इस के मुताल्लिक note of dissent दिया हुआ है ? (Has the hon. Member given a note of dissent about it ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं ने note of dissent सब के लिये लिखा है, किसी खास क्लाज़ के बारे में नहीं लिखा ।

श्री उपाध्यक्ष : जिन क्लाज़िज़ के बारे में आप की अमैंडमैंटस हैं क्या इन के मुताल्लिक आप का note of dissent दिया हुआ है ? (Has the hon. Member given a note of dissent about the clauses to which he has suggested amendments ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : ऐसा तो रूल नहीं है कि हरेक के बारे में हो । वहां तो यह है कि अगर मैं ने note of dissent दे दिया तो मैं अमैंडमैंटस दे सकता हूँ । इस बारे में दो रायें नहीं हो सकतीं । हां, अगर आप कोई और फैसला दे दें तो यह अलग बात है । मगर आप रूल्ज़ देखकर कोई रूलिंग दें । वैसे मैं आप का मुद्दा समझ गया हूँ कि मैं कम बोलूं । मगर क्या करूँ मेरे पास कांग्रेस वाले आ आ कर कहते हैं कि बोलो ।

जो कागज़ दफ्तर ने दिये हैं उन में कुछ ग़लती है । यहां तो आठ और नौ लाइन्ज़ ही नहीं हैं । तो भी मैं यह कहना चाहता हूँ कि इन में बड़ी ज्यादा ताकत दी गई है । इतना इख्तियार दे दिया गया है कि जो बाईलाज़ में बात नहीं है वह भी कर सके । हो सकता है कि सोसाइटी तो बने ट्रांस्पोर्ट के बारे में मगर यह इख्तियार दे रहे हैं कि वह चाहे तो इस से बिल्कुल गैरमुताल्लिका ही काम करने लग जाए । इस बात की इजाज़त नहीं होनी चाहिये । इस लिये अमैंडमैंट दी है कि आठ और नौ नम्बर लाईन्ज़ को उड़ा दिया जाए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In lines 8-9, *delete* " and to do all things necessary for the purposes for which it is constituted."

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In lines 8-9, *delete* " and to do all things necessary for the purposes for which it is constituted."

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 30 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 31

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 31 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 32

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 32 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 33

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 33 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 34

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 34 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 35

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 35 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 36

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 36 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 37

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete sub-clauses (1) and (2).

जनाब, इसकी सब-क्लाज़ (1) and (2) delete होनी चाहिएं । बात यह है, जनाब, कि अगर exemption मिल गई तो वह आदमी जो धेले धेले के हैं वह करोड़पति बन जाएंगे । क्योंकि गवर्नमेंट मनमानी करेगी । यह तो इसकी आदत

[Chaudhri Dharam Singh Rathi]
ही है कि जरा सा मौका मिला नहीं कि पूरा फायदा उठाया नहीं । यह कहते हैं कि certain purpose के लिए exemption ले रहे हैं लेकिन होगा क्या ? यह भी मैं बतलाता हूँ कि ऐसा कोई शहर नहीं है जहां चीफ मिनिस्टर का सिनेमा नहीं ।

श्री उपाध्यक्ष: यह क्या कहने लगे आप ? (How is this relevant ?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : यही, जनाब, कि यह अपने मतलब के लिए इस्तेमाल करेंगे । इस लिए यह क्लाज़ पास नहीं होनी चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete sub-clauses (1) and (2).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clauses (1) and (2).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 37 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 38

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, जो इस क्लाज़ में दिया गया है कि certain सोसाइटी को exempt कर देंगे तो जब यह इस्तेमाल में लाएंगे इस क्लाज़ को तो बेतहाशा corruption होगी । Maladministration, nepotism, favouritism सब कुछ होगा यानी सरदार गुरबन्ता सिंह मनमानी करेंगे और अपने रिश्तेदारों से सैस व टैक्स नहीं लेंगे ।

डिप्टी स्पीकर साहब, टैक्सों के बारे में पहले ही leakage हो रही है और अब ये उन को license देना चाहते हैं, permit देना चाहते हैं कि लूटो, खाओ, तुम पर कोई टैक्स या duty नहीं होगी । किसी country में यह चीज़ नहीं, बम्बई के ऐक्ट के अन्दर भी यह चीज़ नहीं । मुझे पूरा एहसास है कि अपने आदमियों को taxes से बचाना चाहते हैं । इस लिए यह चीज़ की जा रही है और brute majority के ज़ोर पर noble principles को कुर्बान किया जा रहा है । वक्त आएगा, इस गवर्नमेंट का यौमे हिसाब आ चुका है और 1962 में इन का कोई नाम लेवा नहीं होगा । करो ऐसी ग़लतियां, 1962 में तुम्हारी अक्ल ठीक होगी । इन शब्दों के साथ मैं इस क्लाज़ की पूरे ज़ोर से मुखालिफत करता हूँ ।

Dr. Parma Nand (Panipat) : Sir, I beg to move—

Delete sub-clause (3).

Sub-clause (3) reads—

"The Government may, by notification, exempt any class of co-operative societies from—

(a) Land revenue ;

(b) taxes on agricultural income ;

(c) taxes on sale or purchase of goods ; and

(d) taxes on professions, trades, callings and employments".

गवर्नमेंट ने इन को-आप्रेटिव सोसाइटियों को तमाम taxes माफ कर दिए, Land revenue माफ कर दिया । मैं समझता हूँ कि यह मतभेद नहीं रखना चाहिए । आज सोसाइटियां बड़े बड़े आदमियों की बनती हैं और इस बिल के पास होने से बड़े बड़े आदमियों को चोरी का मौका मिलेगा । पहले इन को ग्रांटें दीं और अब उन को टैक्सों से माफ किया जा रहा है । इस तरह से चोर दरवाज़े खोले हुए हैं । मैं यह समझता हूँ कि यह छोटे छोटे किसानों के साथ ज़्यादती है, ज़ुल्म है ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete sub-clause (3).

Shri Ram Piara (Karnal) : Sir, I beg to move—

At the end of sub-clause (2) (a) *add* the following :—

" but the remission in respect of any class of societies shall be based on the economic conditions of the society".

यह amendment इस लिए दी है कि अगर किसी सोसायटी या individual पर मुसीबत आ जाती है, आग लग जाती है, या ओले पड़ जाते हैं, अगर सोसायटी की काबले रहम हालत है तो उस सूरत में उसे माफ कर दिया जाय लेकिन अगर कोई लाखपति है या उस की हज़ारों रुपये की आमदन है और हर किस्म के और टैक्स देता है तो उसे माफ करने की क्या ज़रूरत है ।

Mr. Deputy Speaker : Please be relevant.

श्री राम प्यारा : जनाब, मैं relevant हूँ । वह इस लिए कि जिस के assets हों, resources हों उस को माफ करना कहां तक जायज़ है । मैं आप के नोटिस में लाना चाहता हूँ कि हमीरा शूगर मिल को माफी दे दी होगी, पंचशील को-आप्रेटिव सोसायटी पानीपत को माफी दी दी होगी ।

Mr. Deputy Speaker : Try to be strictly relevant please.

Shri Ram Piara : I am to the point and strictly relevant, Sir.

Sardar Umrao Singh : On a point of order, Sir. Hamira Sugar Mill is not a co-operative society. How is the hon. Member relevant, Sir ?

Mr. Deputy Speaker : Yes, that is not a Co-operative Society.

(*Interruption by the Minister for Community Development.*)

Shri Ram Piara : I am more relevant than Sardar Gurbanta Singh.

[श्री राम प्यारा]

गवर्नमेंट जहां रियायत करना चाहती है कर देती है और इस तरह से गरीब आदमियों को incentive नहीं मिलता । इसलिये मैं इस की पुरज़ोर मुखालिफ़त करता हूँ और सुझाव पेश करता हूँ कि अगर किसी society को remission देना हो तो economic basis पर दिया जाना चाहिये । जिन सोसाइटियों की माली हालत कमज़ोर हो उन्हें relief दिया जाना चाहिये ।

If the position of a co-operative society and its individual members is very sound, then that society does not deserve any financial aid or remission.

ਸਰਦਾਰ ਉਮਰਾਓ ਸਿੰਘ (ਨਕੋਦਰ'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ clause ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਕੁਝ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤਫਹਿਮੀ ਹੈ । ਇਸ clause ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ Act ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ societies ਐਸੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਔਰ ਗੌਰਮਿੰਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ loans, grants ਔਰ subsidies ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਮਦਾਦ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਈ societies ਐਸੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ Agriculture Co-operative Societies ਹਨ, Labour Societies ਹਨ ਜਾਂ Construction Societies ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਖੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਔਰ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ incentive ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਹ Co-operative Societies ਬਣਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ । ਇਹ ਗੱਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਦਦ Industrial Co-operative Societies ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਹੈ ਜਾਂ ਖਾਸ ਖਾਸ individuals ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਹੈ । ਇਹ ਮਦਦ ਤਾਂ class of societies ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਹੈ ਔਰ ਜੋ Labour Co-operative Societies ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਜੋ land revenue ਦੀ ਗੱਲ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਲਈ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਛੋਟੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਾਂ ਕਿਸਾਨ ਮਿਲ ਕੇ Agricultural Co-operative Society ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਕੇ ਵਧ ਜਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੀਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੀਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਏ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ provision ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਛੋਟਿਆਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਰਿਆਇਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਮਿਲੀਆਂ ਰਹਿਣ । ਇਹ concession ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

Mr. Deputy Speaker : You have said that the Panchsheel Co-operative Society may have been exempted. It means that you yourself do not believe whether it is a fact or not and still you are arguing on that basis.

Shri Ram Piara : I assume full responsibility.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

At the end of sub-clause (2) (a) add the following—

"but the remission in respect of any class of societies shall be based on the economic conditions of the society".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clause (3).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

At the end of sub-clause (2) (a) add the following—

" but the remission in respect of any class of societies shall be based on the economic conditions of the society".

The motion was lost.

CLAUSE 38

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 38 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 39

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 39 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 40

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In sub-clause (b) , line 1, delete " or make advances".

Delete sub-clauses (c), (d), (e) and (f).

डिप्टी स्पीकर साहिब, इस क्लाज़ में गवर्नमेंट कहती है कि जिस सोसाइटी के पास रुपया न हो उस को हम loan नहीं बल्कि advance देंगे और ऐसे advances के मुताल्लिक यह पता नहीं कि वह वापस भी किये जायेंगे या नहीं । बजाए "make advances" के शब्द लिखने के गवर्नमेंट क्यों नहीं साफ साफ यह कह देती कि हम ने खास खास societies को रुपया देना है । अगर ऐसा मकसद नहीं तो फिर यह क्लाज़ बिल्कुल redundant है । स्पीकर साहिब, जो लोग अपने खून और पसीने की कमाई से सरकार को रुपया देते है, वह रुपया अगर societies को दे कर इस तरह बरबाद किया जाये तो हम किसी सूरत में बर्दाश्त करने को तैयार नहीं । इस के बाद, स्पीकर साहिब, यह गवर्नमेंट कहती है कि advance देने के बाद भी society को और रुपये की ज़रूरत हो तो subsidy के तौर पर देंगे । मैं गवर्नमेंट के गोश गुज़ार करना चाहता हूँ कि यह रुपया बेदर्दी से बांटने के लिये नहीं है । हकूमतों के काम इस तरीके से नहीं चला करते । यह तो अंधेर गर्दी की बातें हैं ।

[Chaudhri Dharam Singh Rathi]

1.00 p.m.

यह न समझें कि इस House में Opposition कमजोर है और यह भी न समझें कि मैं अकेला मेम्बर Opposition में बैठा हूँ । मैं कहता हूँ कि समझ की बात को मान ही लेनी चाहिए चाहे किसी ने भी कही हो । लेकिन यह गवर्नमेंट मानने वाली नहीं । एक तरफ तो कहते हैं कि रुपए की कमी है इसलिए लोगों पर taxes लगाए जाते हैं और दूसरी तरफ लोगों के पैसे का बेरहमी से इस्तेमाल किया जाता है । Audit Reports और P.A.C. की reports को आप निकाल कर देख लें । उन्होंने क्या क्या लिखा है ? इस department के loans की recovery की बहुत बुरी हालत है । जनाब, loans की recovery के बारे में मुझे एक नायब तहसीलदार मिला । उसने कहा कि 90 प्रति शत loans recover नहीं हो रहे । तकावियों को तो as arrears of land revenue वसूल किया जाता है लेकिन यहां पर 90 प्रति शत loans की recovery खट्टे में पड़ी हुई है । इस लिए मैं कहूँगा कि इस clause पर मेरी amendment मान लो । यह भले की बात है ।

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

In sub-clause (b), line 1, delete "or make advances".

Delete sub-clauses (c), (d), (e) and (f).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (b), line 1, delete "or make advances".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clauses (c), (d), (e) and (f).

The motion was lost.

CLAUSE 40

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 40 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 41

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

For proviso, substitute the following :—

"Provided that the profit will be divided among the members according to their shares and decided in the general meeting".

श्री उपाध्यक्ष : आप ने अपने note of dissent में सिर्फ. कुछ एक clauses को object किया था और अब आप ने हरेक clause पर amendment दे दी है। क्या आप इसे पास नहीं करना चाहते। (The hon. Member in his note of dissent had raised objections with regard to certain specific clauses of this Bill and now he has given notices of amendments to almost all the clauses. Does he not want the Bill to be passed?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : उसमें मैं ने लिखा था कि मैं उन सभी अख्तियारात के खिलाफ हूँ जो गवर्नमेंट अपने पास रखना चाहती है।

श्री उपाध्यक्ष : चलिए, लेकिन brief रहिए। (Carry on, but be brief.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : यह जो कहा गया है कि 1/10 profit लिया जाए और बाकी reserve में डाला जाए मैं इसके खिलाफ हूँ। मै चाहता हूँ कि profit members में तक्सीम किया जाए और मंजूरी general meeting में ली जाए। हमारी गवर्नमेंट रोजाना एलान करती है कि इस साल Co-operative Sugar Mills में 12 लाख का मुनाफा हुआ लेकिन shareholders को कुछ मिलता ही नहीं (घंटी) (Interruptions) जिन सरदार साहब ने मुझे टोकने की कोशिश की है इन्हों ने तो अंग्रेजी का एक हरफ भी नहीं पढ़ा। उर्दू भी नहीं जानते पंजाबी हिन्दी भी नहीं जानते, यह मुझे क्या कह सकते हैं (*Interruption*)

Mr. Deputy Speaker : Order please.

चौधरी धर्म सिंह राठी : इन को तक्लीफ यह हो रही है कि इन के पोल खुल रहे हैं। यह पता लग रहा है कि कहां कहां चोरी हो रही है। मैं तो लोगों के फायदा की बात कर रहा हूँ। इन के पास तो cold storage नहीं, Cinema नहीं, इन को क्यों तक्लीफ हुई? (घण्टी) इन अल्फाज के साथ मैं अपनी amendment पेश करता हूँ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

For proviso, substitute the following :—

"Provided that the profit will be divided among the members according to the shares and decided in the general meeting".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

For proviso, substitute the following—

"Provided that the profit will be divided among the members according to the shares and decided in the general meeting".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 41 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 42

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

For Clause 42, substitute the following clause:—

"42. Out of any profit in any year the committee of any co-operative society may contribute an amount not exceeding ten per centum to any purpose connected with the development of co-operative movement or charitable purposes as defined in section 20 of Charitable Endowments Act, 1890 (VI of 1890)".

इस पर मैं ज्यादा नहीं कहना चाहता। जो provision इन्होंने रखा है, मैं चाहता हूँ कि इसकी बजाय वही होना चाहिए जो मैंने अपनी amendment में तजवीज किया है।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

For clause 42, substitute the following clause :—

"42. Out of any profit in any year the committee of any co-operative society may contribute an amount not exceeding ten per centum to any purpose connected with the development of co-operative movement or charitable purposes as defined in section 20 of Charitable Endowments Act, 1890 (VI of 1890)".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

For clause 42, substitute the following clause :—

"42. Out of any profit in any year the committee of any co-operative society may contribute an amount not exceeding ten per centum to any purpose connected with the development of co-operative movement or charitable purposes as defined in section 20 of Charitable Endowments Act 1890 (VI of 1890)".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 42 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 43

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

For the clause substitute the following :—

"43. A co-operative society shall out of its net profits in any year contribute such proportions of profits not less than ten per cent to any educational institution of that area".

जनाब, इस में लिखा है कि वह किसी तालीमी अदारे को 5 फीसदी हिस्सा दे सकेंगे। यह क्लाज़ तो अच्छी है मगर मैं कहता हूँ कि यह 5 फी सदी नहीं बल्कि 10 फी सदी रखो जोकि वह अपने इलाके के किसी स्कूल को दे सकें।

फिर कहा है कि वह अपनी मर्जी से नहीं दे सकेंगे बल्कि as may be prescribed यह बात होगी । वह सिर्फ किसी को-आप्रेटिव की तालीम देनें वाले अदारे को ही दे सकेंगे, यह भी नहीं होना चाहिए, वह जिसे चाहें दें, अगर उन के पास पैसा है, चाहे आम तालीम देने वाले अदारे को ही दे दें । यह रोज़ कहते हैं कि तालीम बढ़नी चाहिए । तो मैं कहता हूँ कि अगर कोई देहाती स्कूल चल रहा है और पंचायत के पास पैसा है क्योंकि उस ने कोई cold storage लगा रखा है या और कोई आमदनी का ज़रिया उस के पास है तो वह जिसे चाहे, उस स्कूल को दे जो इस के इलाके में चल रहा है, कोई उस पर पाबंदी क्यों लगाई जाए । और यह 10 फी सदी देने दो । मेरी amendment फायदे की है और यह मान ली जानी चाहिये ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

For the clause substitute the following :—

"43. A co-operative society shall out of its net profits in any year contribute such proportions of profits not less than ten per cent to any educational institution of that area."

Mr. Deputy Speaker : Question is—

For the clause substitute the following :—

"43. A co-operative society shall out of its net profits in any year contribute such proportions of profits not less than ten per cent to any educational institution of that area".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 43 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 44

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete parts (a), (c) and (e) of sub-clause (1) ;

Delete sub-clause (2).

मैं समझता हूँ कि इस तरह से कोई ज़बर्दस्ती नहीं होनी चाहिए कि वह अपनी बचत कहां जमा कराएं । यह कहते हैं कि स्माल सेविंग्ज़ में जमा कराएं । वैसे तो कोई इस के लिए इन को देता नहीं इस लिए इस तरह के तरीके इख्तियार कर रहे हैं । किसी ने पर्मिट लेना हो, लाइसेंस लेना हो तो उन से ज़बर्दस्ती स्माल सेविंग्ज़ के लिए पैसा लिया जाता है । मगर आम देखा गया है कि इस तरह जो लोग दबाव में आ कर पैसा जमा कराते हैं वह दूसरे साल निकलवा लेते हैं । होना यह चाहिये कि जहां सोसाइटी की मर्ज़ी हो जमा कराए । जनाब, सब क्लाज़ 'इ' में लिखा है..

श्री उपाध्यक्ष : इसे पढ़ने या समझाने की जरूरत नहीं आप अपना प्वायंट ही बताएं ।
(The hon. Member need not read it out or elucidate it. He should merely put forth his point.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं, जनाब, क्या बताऊं । मुझे लिख कर भेज रहे हैं कि मेरी ट्रंक काल आई है । भला, इस तरह मैं उठ कर बाहर जाने वाला हूँ, जनाब रूल यह है कि को-आप्रेटिव सोसाइटियों को किसी approved bank में हिसाब खोलना चाहिये । इन्होंने जबर्दस्ती कुछ कोआप्रेटिव सोसाइटियों से रुपया स्माल सेविंग्ज़ में जमा करवा दिया । इस पर Auditors ने एतराज़ किया कि यह रुपया वहां क्यों जमा करवाया गया है । अब उस चीज़ को ठीक करने के लिये यह सब क्लाज आई है । एक जो ग़लती की उसे ठीक कराने के लिये एक और ग़लती कर रहे हैं । इसे retrospective effect नहीं देना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

Delete parts (a), (c) and (e) of sub-clause (1) ;

Delete sub-clause (2).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete parts (a), (c) and (e) of sub-clause (1).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clause (2).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 44 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 45

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete proviso to sub-clause (1) .

यह जो proviso है यह नहीं होना चाहिए । इस के अन्दर इख्तियार दे रहे हैं कि कोआप्रेटिव सोसाइटी को दूसरी संस्था को पैसा देने के लिये कहा जा सकता है । अगर आज रजिस्ट्रार ने किसी को-आप्रेटिव सोसाइटी को कह दिया कि तुम सैंट्रल कोआप्रेटिव बैंक करनाल को चार लाख रुपया कर्ज़ दे दो तो नतीजा यह होगा कि वह पैसा तो दे देगी मगर उसे वापस धेला नहीं मिलेगा । अब अगर किसी ने इस वजह से कर्ज़ देने से इन्कार कर दिया तो कह देंगे कि यह सोसाइटी तो कोआप्रेटिव मूवमेंट के

[चौधरी धर्म सिंह राठी]

साथ नहीं चलती इस को तोड़ दो । तो सरकार यह जो इख्तियार ले रही है इन का नावाजिब इस्तेमाल होगा । और अगर उन्होंने इन के हुक्म को मानते हुए पैसा दे दिया तो उसे मिलेगा कुछ नहीं ।

श्री उपाध्यक्ष : यह कहां है इस क्लाज़ में ? (Where is it written in this clause?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, जब रजिस्ट्रार साहब हुक्म देंगे तो 'may' का 'shall' हो जाएगा । इस लिए, वह अख्तियार इस गवर्नमेंट को नहीं मिलना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker: Motion moved—

Delete proviso to sub-clause (1).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete proviso to sub-clause (1).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 45 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 46

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In line 4, delete "as may be prescribed or."

इसमें जो लफ्ज़ हैं—

A Co-operative society shall receive deposits and loans only to such an extent and under such conditions as may be prescribed or..

जहां तक borrowing का सवाल है, हर एक सोसाइटी अपना नफा नुक्सान देखती है लेकिन यह कहते हैं कि हमारे ही रूल्ज़ के मुताबिक होना चाहिए । इन रूल्ज़ के बारे में भी बतला दूं, जनाब, कि यह भी किसी पर apply होंगे किसी पर नहीं होंगे । (घंटी) मैं तो, जनाब, अब वैसे ही समय ज्यादा नहीं ले रहा । मैं यही कहना चाहता हूँ कि यह amendment बहुत अच्छी है, और इन्हें मान लेना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In line 4, delete "as may be prescribed or".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In line 4, delete "as may be prescribed or".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 46 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 47

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In lines 4—6, for "subject to such prohibitions and restrictions, if any, as may be prescribed, "substitute "prohibited".

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In lines 4—6, for "subject to such prohibitions and restrictions, if any, as may be prescribed" substitute "prohibited".

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In lines 4-6, for "subject to such prohibitions and restrictions, if any, as may be prescribed" substitute "prohibited".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 47 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 48

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 48 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSES 49 AND 50

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

(Clause 49)

In lines 17—21, delete "Every Officer or member..inspection may require".

(Clause 50)

In sub-clause (1), lines 8—9, delete "in the constitution..condition of a co-operative society".

Delete sub-clauses (2), (3) and (4).

इन दोनों के अन्दर जनाब, गवर्नमेंट अख्तियार ले रही है कि हम जिस सोसाइटी को जब चाहें तोड़ दें और जब चाहें तब इन्क्वाइरी करके उसके कागज़ात वगैरह पर कब्ज़ा कर लें । सरदार गुरबंता सिंह ने कहा है कि गवर्नमेंट का रुपया है तो मैं उनसे

पूछना चाहता हूँ कि क्या वे यह नहीं समझते कि यह रुपया लोगों का है । अपना क्यों कहने लगे ? बात तो यह है कि यह सब बहाने हैं । असल कारण तो यह है कि इस सरकार को कांग्रेस के अलावा कोई और पार्टी का आदमी नहीं भाता । मुझे पता है कि करनाल के अन्दर क्या हो रहा है और पानीपत के अन्दर क्या हो रहा है । लोगों ने वज़ीर साहब को दरखास्तें दी हैं कि फलां सोसाइटी खराब है, ऐक्शन लो, लेकिन कोई नहीं पूछता । और अब यह करने जा रहे हैं कि रजिस्ट्रार को अख्तियार दे रहे हैं । इन अख्तियारात को मैं तो क्या कोई भी reasonable आदमी बरदाश्त करने को तैयार नहीं ।

डिप्टी स्पीकर साहब, एक तरफ ये कहते हैं कि freedom हो, civic rights हों लेकिन दूसरी तरफ इस क्लाज़ से लोगों के हकूक पर छापा मारना चाहते हैं । अभी वज़ीर साहब ने कहा कि सेंट्रल कोआप्रेटिव बैंक, करनाल के डायरेक्टरों के हम ज़िम्मेदार हैं । उन्होंने कहा कि वे डायरेक्टर रहेंगे लेकिन मेरा चैलेंज है कि enquiry से वे डरेंगे नहीं और यह कानून पास करके अगर आप का खयाल हो कि आप किसी नुमाइंदे को हटा सकेंगे तो वह ग़लत साबत होगा । इन अल्फाज़ के साथ मैं अपनी amendment पेश करता हूँ—

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

(Clause 49)

In lines 17—21, delete "Every Officer or member. . inspection may require".

(Clause 50)

In sub-clause (1), lines 8-9, delete "in the constitution. .condition of a co-operative society".

Delete sub-clauses (2) , (3), and (4).

सामूहिक विकास मन्त्री : डिप्टी स्पीकर साहब, जितनी amendments इन्होंने दी हैं अगर उन में असर होता तो मैं ज़रूर जवाब देता । लेकिन मैं यही अर्ज़ करना चाहता हूँ कि ये तो घर से लड़ कर आये हैं. . . . .

चौधरी धर्म सिंह राठी : डिप्टी स्पीकर साहब, मैं तो होस्टल से आया हूँ और ये अपने घर से आए हैं और मालूम होता है ये अपनी बीवी से लड़कर आये हैं ।

सामूहिक विकास मन्त्री : डिप्टी स्पीकर साहब, इन को तो कोई काम नहीं और ये business को extend करके एक दिन का allowance लेना चाहते हैं । अगर इनकी amendment में सचमुच कोई sense होती तो मैं, जवाब देता लेकिन मैं इस लिए सब कुछ सुनता रहा हूँ कि मैं देखना चाहता था कि ये कहते क्या हैं । मैं राठी साहब को यकीन दिलाना चाहता हूँ कि अगर वे कोई अच्छी बात कहें तो मैं मानने को तैयार हूँ ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ : On a point of order, Sir. **ਕੀ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਮਨਿਸਟਰ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਖਤਿਆਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂਬਰਜ਼ ਸਿਰਫ**

[ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ]

ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਹੋਰ allowance ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਾਊਸ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਲਫ਼ਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ.........(*loud noise*) Sir, this is a contempt of the House.

Khan Abdul Ghaffar Khan : Sir, we protest against these remarks.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Sir, it is a reflection on the whole House and not on a particular Member. The hon. Minister should withdraw his remarks.

Mr. Deputy Speaker : I did not hear any such remarks.

(*Interruptions*)

Mr. Deputy Speaker : I can enquire from the hon. Minister if he has used any such words, and if need be I can also consult the official record of the proceedings being recorded.

सामूहिक विकास मंत्री : वे बातें ही ऐसी कर रहे हैं जो सुनने वाली नहीं हैं ।

श्री उपाध्यक्ष : ऐसे लफ्ज़ इस्तेमाल करना ठीक नहीं हैं, । Please withdraw these words. (It is not proper to use such words. Please withdraw these words.)

सामूहिक विकास मंत्री : अगर राठी साहब ने बुरा माना है तो मैं अपने लफ्ज़ वापस लेता हूँ लेकिन यह कहां की मुनासब बात है कि एक मिनिस्टर को कहा जाय कि यह चाय पी कर काम करते हैं । इस लहजे में ऐसी बात कहना क्या हाउस की dignity के मुताबक है । इन्होंने कहा कि एक मिनिस्टर जा कर चाय पीते हैं । मैं इन्हें बताना चाहता हूँ कि मैं 20 राठी जैसों को चाय पिलाता हूँ ।

श्री उपाध्यक्ष : इतनी गरमी लाने की क्या ज़रूरत है ? (Where is the occasion for generating so much heat ?)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

(Clause 49)

In lines 17—21 delete "Every Officer or member..inspection may require".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker :— Question is—

That clause 49 stand part of the Bill.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

(Clause 50)

In sub-clause (1), lines 8-9, delete "in the constitution..condition of a co-operative society".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

(Clause 50)

Delete sub-clauses (2), (3) and (4).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 50 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 51

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

Delete part (b) of the proviso to sub-clause (1).

इस क्लाज़ में गवर्नमेंट यह अख्तियार लेना चाहती है कि enquiry के बाद registrar जिस तरीके से चाहे cost डाल दे इस की कोई limit नहीं रखी गई । यह बड़ी भारी ज्यादती है। मैं समझता हूँ कि इस proviso का part (b) delete होना चाहिये ।

सामूहिक विकास मन्त्री : यह co-operative societies की बेहतरी के लिये किया गया है ?

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete part (b) of the proviso to sub-clause (1).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete part (b) of the proviso to sub-clause (1).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 51 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 52

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 52 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 53

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : मैं इस क्लाज़ को oppose करना चाहता हूँ। मेरी opposition इस बिना पर है कि यह अख्तियार मैजिस्ट्रेटों को दिये जा रहे हैं और इस की recovery as a fine होगी। मैं ने इस राज में ऐसी बात देखी है कि जुर्माना तो Registrar करे लेकिन यह कहते हैं कि समझा यह जाएगा कि जैसे वह जुर्माना Magistrate ने किया हो। इस क्लाज़ की रू से यह अख्तियारात Magistrates को दे कर लोगों को तंग करना चाहते हैं। इस तरह से attachment के warrants जारी होंगे और लोगों को परेशानी होगी। यह बड़ी भारी ज्यादती है। इस के लिये कोई co-operative तरीका अख्तियार करना चाहिये था। Compulsion के element से co-operation की सारी spirit खत्म हो जाती है। यह क्लाज़ co-operative principles की खिलाफवर्ज़ी करती है।

ਸਾਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ clause ਇਸ ਲਈ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਕਿ ਜੁਰਮਾਨਾ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਿਆ। ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਰੁਪਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਸੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਅਗਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ Co-operative Societies ਦਾ ਰੁਪਿਆ ਦਬ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਔਰ ਉਗਰਾਹੁਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ clause ਰੱਖੀ ਹੈ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 53 stand part of the Bill. **30**

The motion was carried.

CLAUSE 54

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In the proviso to sub-clause (1), line 2, for "six years" substitute "one year".

अभी वज़ीर साहिब ने तकरीर करते हुए फरमाया कि अगर मेरे जैसे आदमी कर्ज़ा लें तो इस तरीके से वसूल करेंगे। मैं उन से अर्ज़ कर दूं कि मेरे जैसे आदमी कर्ज़ा नहीं लेते अगर लेते हैं तो फौरन वापस भी कर देते हैं। इस clause में दिया है—

"Provided that no such inquiry shall be held after the expiry of six years from the date of any act or omission referred to in this sub-section".

यह enquiry society या society के किसी मैम्बर के खिलाफ 6 साल के अन्दर अन्दर हो सकती है। मैं चाहता हूँ कि छः साल की बजाये एक साल कर दिया जाये। इस के बाद मैं ने एक और amendment दी है—

In sub-clause (2), line 2, for "Registrar" substitute "S ub-Judge"

In sub-clause (2), line 9, for "Registrar" substitute "Sub-Judge".

इसमें मैं चाहता हूँ कि Registrar के शब्द की बजाये Sub-Judge कर दिया जाये क्योंकि Executive Officer चाहे कितना ही बड़ा क्यों न हो वह गवर्नमेंट पार्टी के दबाव में आ सकता है । गवर्नमेंट Registrars से अपनी मर्जी के मुताबिक काम ले सकेगी । इस लिए उस चीज़ पर बंदिश लगाने के लिए मैं यह amendment दे रहा हूँ कि ये अख्तियारात Sub-Judge को मिल जाएं । जनाब parliamentary democracy का सब से बड़ा असूल है कि law must prevail though justice may fail. आपकी Constitution Judiciary की supremacy को मानती है मगर यह सरकार कहती है कि हम Judiciary को कोई अधिकार नहीं देंगे । यह सरकार जो कांग्रेस की सरकार है मेरी बात को किसी सूरत में मानने को तैयार नहीं । क्योंकि यह, Constitution में चाहे कुछ लिखा हो, अपनी ही बात करेंगे । ज्यादा न कहता हुआ मैं यही अर्ज़ करूँगा कि मेरी amendment एक अच्छी चीज़ है । इससे आप सारे मुल्क को lead देंगे कि रजिस्ट्रार की बजाए Sub-Judge को ये अख्तियारात दे दो । इससे आप election में जाकर लोगों को कह सकोगे कि हम ने Judiciary को supreme माना है । Executive को अख्तियारात देने से साफ मालूम होता है कि जो आप की मुखालिफ parties हैं या जिन मुखालिफ लोगों ने societies बना रखी हैं या बनाएंगे आप उन को तंग करोगे (घण्टी) उनके खिलाफ Executive से नाजायज़ कार्यवाही कराई जाएगी । आज पंजाब के अन्दर कोई अफसर ऐसा नहीं है जो इनके हुक्म के खिलाफ चल सके ।

Mr. Deputy Speaker : Please do not repeat old arguments. ज़रा relevant रहने की भी कोशिश करें । (Please do not repeat old arguments. Try to be relevant.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं चाहता हूँ कि यह अख्तियार Judiciary को हो, यह Executive को देना चाहते हैं ।

श्री उपाध्यक्ष : Please be brief. मैं तो बहुत थक गया हूँ । क्या आप अभी तक बोलते बोलते नहीं थके ? (Please be brief. I am very much tired. Does the hon. Member not feel tired after speaking so long?)

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं तो, जनाब, थकता ही नहीं हूँ । बहरहाल मैं इतना ही कहकर बैठ जाता हूँ कि ये अख्तियारात Executive की बजाय Judiciary के पास होने चाहिएं ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

In the proviso to sub-clause (1), line 2, for "six years" substitue "one year".

In sub-clause (2), line 2, for "Registrar" substitute "Sub-Judge".

In sub-clause (2), line 9, for "Registrar" substitute "Sub-Judge".

ਸਾਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ (ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬੰਤਾ ਸਿੰਘ) : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਅਦ enquiry ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ

[ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ]
ਗਲਤ ਹੈ । ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ society ਦਾ ਪੈਸਾ ਲੈ ਕੇ ਨਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 6 ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਛਿਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਸੂਲੀ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ Registrar ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਬਲਕਿ Sub-Judge ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ Registrar ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੇਗਾ । Courts ਕੋਲ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਹੈ, ਧੰਧਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਰਨਗੀਆਂ । ਅਸਾਂ ਇਹ provision ਬੜੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਰਖੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ amendment ਰੱਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In the proviso to sub-clause (1), line 2, for "six years" substitute "one year".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (2), line 2, for "Registrar" substitute "Sub-Judge".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (2), line 9, for "Registrar" substitute "Sub-Judge".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 54 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 55

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In sub-clause (1), line 4, delete "the constitution, management or".

In sub-clause (1), lines 34—37, delete "and no court shall have.... in respect of such dispute".

Delete sub-clauses (2) and (3).

जनाब, यह clause भी clause 26 की तरह है । इसमें बहुत भारी ज्यादती कर रहे हैं । इस में कहा गया है कि जो dispute committee की election के बारे में होगा उसका फैसला रजिस्ट्रार करेगा । इतने तक ही रहते हो कोई बात नहीं थी लेकिन आगे चलकर यह कहा गया है कि किसी अदालत को यह

हक नहीं होगा कि वह उसके फैसले को set aside कर सके । आप अन्दाज़ा लगाएं कि अपनी सरकार को Judiciary पर कितना भरोसा है । जबकि Judiciary democracy को जान होती है लेकिन हमारी सरकार को उस पर ज़रा एतबार नहीं है ।

Mr. Deputy Speaker: No repetition please.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं यह बता रहा था कि किसी civil court को भी अधिकार नहीं होगा कि वह रजिस्ट्रार के फैसले को challenge कर सके । यह चाहते हैं कि किसी सोसाइटी में कोई ऐसा आदमी न हो जो कि इनके मुखालिफ ख्यालात का हो । अगर वह किसी तरह से आ भी जाए तो रजिस्ट्रार उसको हटवा दे । बस अब तो यही हाल है कि—

"न तड़पने की इजाज़त है न फरियाद की है,
घुट के मर जाऊं यह मर्ज़ी मेरे सैयाद की है ।"

यह तो बिल्कुल ही गला घूंटना चाहते हैं और अदालतों का रास्ता बन्द करना चाहते हैं । मुझे बताएं कि किस democracy में ऐसा होता है ? आप फ्रांस में देख लें, इंग्लेंड में देख लें, अम्रीका में देख लें, कहीं ऐसी बात नहीं है जो यहां पर की जा रही है ।

इसके अलावा जो sub-clauses 2 और 3 हैं इनको मैं delete कराना चाहता हूँ । मैं यह कहना चाहता हूँ कि यह विधान के खिलाफ हैं । इन को इस ऐक्ट के तहत यह हक नहीं हो सकता कि यह किसी को अदालत में जाने से रोक सकें । सिविल कोर्ट में जाने का हक विधान ने दे रखा है और यह रहेगा जब तक कि उसे न बदला जाए । इस लिये इन का इस में यह बात करना नाजायज़ है, कायदे और ज़ाबते के खिलाफ है, illegal है ।(घंटी) । यह इस लिये रख रहे हैं कि अगर कोई आदमी डायरैक्टर बन जाए और उसे यह हटाना चाहें तो हटा सकें । इन को तो करनाल नज़र आता है । यह चाहते हैं जिसे यह हटाएं वह अदालत में न जा सके । मगर इन को पता नहीं है कि यह चाहे कुछ करते रहें वह फिर भी अदालत में जा सकेंगे ।

श्री उपाध्यक्ष: इसमें करनाल का ज़िक्र नहीं है । इस का स्कोप ज्यादा नहीं है । अब आप बैठें । (There is no mention of Karnal in it. Its scope is limited. The hon. Member may resume his seat now.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : यह सब कुछ सिर्फ तीन सोसाइटीज़ के लिए किया जा रहा है । मेरी amendment मंज़ूर होनी चाहिये ।

Mr. Deputy Speaker: Motions moved—

In sub-clause (1), line 4, delete "the constitution, management or".

In sub-clause (1), lines 34—37, delete "and no court shall have....in respect of such dispute".

Delete sub-clauses (2) and (3).

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ : On a point of order, Sir.

2·00 p.m.

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, 2 ਵਜੇ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਦਾ ਵਕਤ Members ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੇ, it amounts to coercion on the Members. ਆਖਿਰ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ break ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । After all, ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੋ ਵਜੇ ਤੱਕ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । We are human beings. Please give us some time to take our lunch.

श्री उपाध्यक्ष : यह बात पहले अजैंडा बनाते वकत सोचनी चाहिये थी कि यह बिल बड़ा लम्बा है । यह वक्त के अन्दर खत्म नहीं हो सकता । (The fact that this Bill is too lengthy should have been borne in mind at the time of framing the agenda. It cannot be finished within the time limit.)

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ : ਅਗਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ legislation pass ਕਰਦੇ ਹਾਂ, it cannot be called legislation. ਕੀ ਅਸੀਂ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤੇ mind apply ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਯਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਖਤਮ ਕਰੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਟਕਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ limit ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

श्री उपाध्यक्ष : यह बिल तो काफी देर तक रिजनल कमेटीयों के पास रहा मगर फिर भी दोनों sides ज़िद कर रही हैं। मैं तो मजबूर हूं । I have to proceed according to the Rules of Procedure and the unanimous decision of the House. There is no other way out. (This Bill remained with the Regional Committees for a sufficiently long time. Yet, both the sides here are adamant. I am helpless. I have to to proceed according to the Rules of Procedure and the unanimous decision of the House. There is no other way out.)

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (1), line 4, delete "the constitution, management or".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (1), lines 34-37, delete "and no court shall have....in respect of such dispute".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clauses (2) and (3).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—
That Clause 55 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 56

Mr. Deputy Speaker : Question is —
That Clause 56 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 57

Mr. Deputy Speaker : Now Clause 57 is before the House.

Dr. Bhag Singh (Garhshankar 'G') : Sir, I beg to move—

Delete sub-clause (3).

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸ ਹੈ। Winding up of co-operative societies ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਨੁਕਸ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੜਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

> " If the Registrar, after an enquiry has been held under section 50, or an inspection has been made under section 51, or on receipt of an application made by not less than three-fourths of the members of a cooperative society, is of opinio that the society ought to be wound up, he may issue an order directing it to be wound up."

ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ section 50 ਤੋਂ 52 ਤਕ ਦੇ ਤਹਿਤ inspection ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ Registrar ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ wind up ਕਰਨਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਕਰ ਦੇਣ, order ਕਰ ਦੇਣ ਕਿ society ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇਸੇ clause ਦੀ sub-clause 3 ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

> " The Registrar may cancel an order for the winding up of a co-operative society, any time, in any case where, in his opinion, the society should continue to exist."

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ Registrar ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਤਕ ਇਖਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ enquiry ਹੋ ਜਾਵੇ investigation ਹੋ ਜਾਵੇ ਔਰ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ wind up ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੈ ਪਰ second stage ਤੇ ਆਕੇ ਉਹ wind up ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ order ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਵੀ ਲੈ ਲਵੇ। ਫੇਰ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਹ

[ਡਾ੦ ਭਾਗ ਸਿੰਘ]
section 3 ਦੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਆਖਰ ਮਤਲਬ ਹੀ ਕੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ Members ਇਸ ਨੂੰ seriously ਵੇਖਣ । ਜੇ section 3 ਹੀ ਰੱਖਣੀ ਹੈ ਫੇਰ Article 50-51 ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ sub-clause may be deleted.

ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇ society ਦੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ order ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ, enquiry ਹੋ ਕੇ ਸਾਰਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜੇ ਉਸ ਮੌਕੇ ਵੀ share-holders ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਬਕਾਇਆ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦੇਣ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ 'ਭੁੱਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁੜ ਕੇ ਪੈ ਜਾਏ ਰਾਹ ।' ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅਸੀਂ, ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਨੂੰ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ order ਵਾਪਸ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

Delete sub-clause (3).

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clause (3).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 57 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 58

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 58 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 59 TO 67

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 59 to 67 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 68

Mr. Deputy Speaker : Now Clause 68 is before the House.

Chaudhri Dharam Singh Rathi (Sambhalka) : Sir, I beg to move—

In sub-clause (2) (a), line 3, for "Government", substitute "High Court".

In sub-clause (2) (b) line 4, for "Registrar", substitute "Sessions Judge".

Delete sub-clause (3).

जनाब, मैं ज़्यादा वक्त नही लेता सिर्फ यही कहना चाहता हूँ कि जो फैसला रजिस्ट्रार करेगा उसकी अपील गवर्नमेंट के पास जाने का कोई फायदा नहीं । यह हाई-कोर्ट में जानी चाहिए । गवर्नमेंट की जगह हाईकोर्ट होना चाहिए । और यह जो सब-क्लाज़ 3 है कि—

"No appeal shall lie under this section from any decision or order made by the Registrar in appeal'

बिल्कुल ग़लत है, यह होना ही नहीं चाहिए । इसे delete करना चाहिए ।

Mr. Deputy Speaker : Motions moved—

In sub-clause (2) (a), line 3, for "Government", substitute "High Court".

In sub-clause (2) (b) line 4, for "Registrar", substitute "Sessions Judge".

Delete sub-clause (3)...

ਸਮੂਹਕ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਜਿਹੜੀਆਂ 68, 69 ਅਤੇ 70 ਕਲਾਜ਼ਾਂ ਹਨ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਰੀਜਨਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਔਰ ਹਿੰਦੀ ਰੀਜਨਲ ਕਮੇਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੀ ਰੀਜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ accept ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (2) (a), line 3, for "Government", substitute "High Court".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

In sub-clause (2) (b) line 4, for "Registrar", substitute "Sessions Judge".

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

Delete sub-clause (3).

The motion was lost.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 68, as reported by the Hindi Regional Committee, stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 69

Sardar Umrao Singh : Sir, I propose that Clause 69, as reported by the Hindi Regional Committee, be adopted.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Sir, there is no amendment from Sardar Umrao Singh . Only the Minister-in-charge of the Bill can say this thing.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 69, as reported by the Hindi Regional Committee, stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 70

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 70, as reported by the Hindi Regional Committee, stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 71

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 71, as reported by the Hindi Regional Committee, stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 72

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 72, as reported by the Hindi Regional Committee, stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 73

Sardar Bhupinder Singh Mann : On a point of clarification, Sir. The Punjabi Regional Committee has sent one recommendation, while the Hindi Regional Committee has sent another recommendation. The House is now adopting the Clauses, as reported by the Hindi Regional Committee.

Mr. Deputy Speaker : Order please. The recommendations of both the Regional Committees are the same. The No. of Clauses is different. I am putting the No. of Clauses, as reported by the Hindi Regional Committee, to the vote of the House.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 73 as reported by the .

Sardar Bhupinder Singh Mann : I humbly request you, Sir, to make sure whether the recommendations made by both the Regional Committees are identical. If they are indentical, then there is no objection. But if they are different, my impression is that the matter will be referred to the Governor.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Yes, the Bill cannot be sent to the Punjab Legislative Council but it will go to the Governor.

Mr. Deputy Speaker : The matter has been examined. There is no substantial difference. The recommendations made by both the Regional Committees are nearly the same.

Sardar Gurbachan Singh Bajwa : Sir, there is some addition.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : The Punjab Gram Panchayat Bill was challenged in the Court of Law and this Bill will also be challenged.

Mr. Deputy Speaker : There is no substantial difference but only verbal change.

चौधरी धर्म सिंह राठी : Substantial difference है । नम्बरों में ही फर्क नहीं है लफ्ज़ों में भी फर्क है ।

Mr. Deputy Speaker : So far as the recommendation is concerned there is a minor and slight difference which does not reflect any substantial change.

चौधरी धर्म सिंह राठी : मैं समझता हूं कि difference है और गुरबन्ता सिंह जी इस बिल को challenge करवाना चाहते है ।

Mr. Deputy Speaker : I have already made known the decision of the hon. Speaker and he is the final authority in this respect.

Sardar Gurbachan Singh Bajwa : The question is whether it is for the Speaker to decide whether the Bill, as passed by the Assembly, is substantially different from that as reported by the Regional Committees. If this is the thing, then there is no objection.

Mr. Deputy Speaker : The Bill will be submitted to the Governor if in the opinion of the Speaker, it is substantially different from that as reported by the Regional Committees.

Sardar Gurbachan Singh Bajwa : The Chair has said that there is some difference, may be a slight difference but difference is there.

Mr. Deputy Speaker : The case has been examined by the Speaker and his decision is that there is no substantial difference.

Chaudhri Dharam Singh Rathi : Sir, there is a substantial difference. Words have been changed.

Mr. Deputy Speaker : I refer the hon. Member to Rule 17 1 A (1) of the Rules of Procedure. There is no substantial difference.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That clause 73 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 74 AND 75

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 74 and 75 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSE 76

(*Dr. Bhag Singh rose to speak*)

Mr. Deputy Speaker : You cannot move your amendment as it has a negative effect. You can, however, oppose the Clause.

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ 'ਜਨਰਲ') : ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਨਾ ਵਡਾ ਬਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਔਰ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ regulate ਕਰਕੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ clause ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ delete ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ Co-operative Societies ਨੂੰ regulate ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਕਿਸੇ society ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਦ ਤੋਂ ਮੁਸਤਸਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਮਿੰਟ ਜਿਸ ਕਿਸੇ society ਨੂੰ ਚਾਹੇਗੀ ਉਸ ਨੂੰ exempt ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ nepotism ਔਰ favouritism ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ societies ਲਈ ਬਿਲ ਵਿਚ unanimity ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥ exemption ਦੇਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ discrimination ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ clause ਨੂੰ delete ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clause 76 stand part of the Bill.

The motion was carried.

CLAUSES 77 TO 86

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Clauses 77 to 86 stand part of the Bill.

The motion was carried.

SUB-CLAUSE (1) OF CLAUSE 1 AND THE TITLE

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Sub-Clause (1) of Clause 1 and the Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Community Development (Sardar Gurbanta Singh) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regiona l Committees, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Co-operative Societies Bill, as reported by the Regional Committees, be passed.

The motion was carried.

THE PUNJAB LOCAL AUTHORITIES (AIDED SCHOOLS) AMENDMENT BILL, 1961

Minister for Education (Shri Amar Nath Vidyalankar) : Sir, I beg to move —

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill be taken into consideration at once.

चौधरी धर्म सिंह राठी : On a point of Order, Sir. Education ग्रौर local bodies के subjects regional matters हैं । This Bill should be referred to the Regional Committees.

शिक्षा मंत्री : चूंकि यह Money Bill है इस लिये यह बिल हाउस ने ही पास करना है ।

चौधरी धर्म सिंह राठी : Money Bill के लिये Governor का certificate होना चाहिये । There is no such certificate. इस से ज़ाहिर होता है कि यह Money Bill नहीं ।

Minister for Education: Certificate has been obtained.

चौधरी धर्म सिंह राठी : इस बिल की पुश्त पर लिखा हुग्रा है । I am sorry.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill, be taken into consideration at once.

चौधरी साधू राम (नारायणगढ़ 'जनरल') : डिप्टी स्पीकर साहिब, यह बिल जिस शक्ल में हमारे सामने आया है इसे मैं oppose करना चाहता हूँ । इस बिल के ज़रिये एक लोकल बाडी और दूसरी लोकल बाडी के दर्मियान discrimination रखा गया है । पहले District Boards को State Government की तरफ से Education grant मिलती थी और बाकी का खर्च वे Tuition Fees से पूरा करते थे । यह Education grant सारे District Boards के लिये यकसां नहीं थी—किसी को 40 फीसदी और किसी को 60 फीसदी और किसी को 80 फीसदी और 100 फीसदी भी मिलती थी । जिन District Boards को कम grants मिलती थीं उन्हें अपने ज़रियों से ज्यादा खर्च करना पड़ता था । इन हालात में बहुत लम्बे अरसे तक ऐसे District Boards ने जिन्हें कम grants मिलती थीं suffer किया । जब सिलसिला बदला तो गवर्नमेंट ने यह सारे स्कूल अपनी तहवील में ले लिये । आज़ादी आने के बाद हमारी taxation policy और दूसरी policies में basic तबदीली आई । जिन के साथ पिछले वक्तों में बेइन्साफी होती थी उन्हें अब लाज़मी तौर पर इन्साफ मिलना चाहिये था । मैं इस सिलसिले में आप के सामने दो District Boards का ज़िक्र करता हूँ—एक District Board, Ambala, जिसे 60 फीसदी grant मिलती थी और दूसरा District Board Rohtak जिसे 80 फीसदी grant मिलती थी । अब सिलसिला बदलने से जिसे 80 फीसदी grant मिलती थी उसे से गवर्नमेंट 20 फीसदी लेगी और जिसे 60 फीसदी मिलती थी उससे 40 फीसदी । इस के लिये गवर्नमेंट के पास कोई reason नहीं । इसलिए मैं कहूँगा कि गवर्नमेंट इस बिल को इस शक्ल में वापिस ले लें और ऐसी शक्ल में लाए कि अगर एक से 200 प्रतिशत लेना चाहे तो सब से उसी percentage में ले । हां, अगर किसी ज़िला में कोई backward area है, economically लोग बहुत ग़रीब हैं उस ज़िले में ज़रूर रियायतें दी जाएं । यह provision लाज़मी तौर पर होना चाहिए । यह बात तो मैं मान सकता हूँ । लेकिन यह बात मैं नहीं मान सकता कि जो चीज़ पिछले ज़माने से चली आ रही है, चाहे किसी की ग़लती से चली आ रही हो, उसी को जारी रखा जाए और इस तरह से पीछे जो areas suffer करते रहे हैं वही हमेशा के लिए suffer करते रहें । इस लिए मैं अर्ज़ करूँगा कि इस बिल में सही ढंग की तरामीम करके दोबारा House के सामने लाया जाए । Backward Districts को ज्यादा रियायत मिलनी चाहिए और advance Districts को कम ।

इस सम्बन्ध में मेरी इन से बातचीत होती रही । जवाब यह दिया जाता है कि Backward areas को चूंकि ज्यादा facilities चाहिएं इस लिए गवर्नमेंट को वैसे भी उनपर ज्यादा खर्चा करना पड़ता है और automatically उनको ज्यादा फायदा पहुँच जाता है । मैं कहता हूँ कि अगर सरकार की इस दलील को मान भी लिया जाए तो भी उसी हिसाब से Local Bodies को भी ज्यादा खर्चा करना पड़ता है । इसलिए किसी भी नज़रिए से सोच लें, मौजूदा policy इन्साफ पर मबनी

नहीं है । इन अलफाज़ के साथ मैं अर्ज़ करूँगा कि इस बिल को वापिस लेकर ठीक ढंग से दोबारा House में लाया जाए ।

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : जनाब, डिप्टी स्पीकर साहिब, इस बिल के ज़रिए सरकार Local Bodies से रुपया लेना चाहती है । कहा गया है कि यह सरकार का हक है और उसे मिलना चाहिए । असल बात यह है कि सरकार के पास free education के लिए एक पैसा भी नहीं लेकिन दावा यह किया जाता है कि हम education free कर रहे हैं । अपनी जेब को पहले इन्होंने देखा नहीं और बड़ी बड़ी शेखचिल्ली वाली बातें कहनी शुरू कर दीं । यह बड़े बड़े एलान पहले हमारे चीफ मनिस्टर साहिब करते हैं और उसके बाद दूसरे मिनिस्टर साहिबान को भी वही बातें कहनी पड़ती हैं । क्या यह Socialistic Pattern है कि आप local bodies से ज़बरदस्ती पैसा वसूल करना चाहते हैं ? Local Bodies बड़ा अच्छा काम कर रही थीं लेकिन हर बात को अपने हाथ में लेने की सरकार की आदत बन चुकी है । हमारी सरकार ने कई बार कहा कि Local Bodies Municipalities, ज़िला परिषद और Panchayats की सरकार मदद करेगी, उन से रुपया लेने की बात नहीं करेगी, लेकिन जो बिल आते हैं वह एलानात के खिलाफ होते हैं । कहते हैं कि जो कुछ उनके पास है वह सरकार अपनी जेब में डाल ले। मैं आपको बताता हूँ कि तालीम का जितना अच्छा काम Local Bodies का था, आज सरकार ने उसका भटटा बैठा दिया है । मैं इस पर ज्यादा कुछ नहीं कहना चाहता। जैसा कि चौधरी साधुराम ने फरमाया इस बिल को अच्छी शक्ल में लाओ जिससे लोगों का कुछ भला भी हो । Backward areas को छोड़ दिया जाए यह बड़ी अच्छी बात है । लेकिन जब तक चीफ मनिस्टर हुक्म न देंगे यह मनिस्टर कुछ कर ही नहीं सकते । इन्होंने सही चीज़ को नहीं मानना । इन लफ्ज़ों के साथ मैं इस बिल की मुखालिफत करता हूँ ।

Shri Dev Dutt Puri (Sadhaura) : Sir, I would like to make very brief observations. This Bill is sought to be applied with retrospective effect. As a matter of principle and policy, legislation should not have retrospective effect. Legislation should be brought in time. The need for this Bill should have been foreseen in time.

The second point which I would like to make is that we have inherited the legacy from the British of discrimination between district and district based on all kinds of considerations. The districts which took part in the National Movement were punished for it. There is no reason why this discrimination should be perpetuated. This discrimination between one district and the other should be done away with. Thank you, Sir.

शिक्षा मन्त्री (श्री अमर नाथ विद्यालंकार) : डिप्टी स्पीकर साहिब, अगर मेरे दोस्त राठी साहिब और चौधरी साधुराम जी ने इस बिल को अच्छी तरह से पढ़ा होता तो

[शिक्षा मन्त्री]
वह उन एतराज़ात को सामने न लाते जो कि उन्होंने यहां पर पेश किए । मकसद पैसा लेने का ही नहीं बल्कि उन को पैसा देने का भी है । Local Bodies से इस सिलसिले में पैसा लेने का असूल तो पहले कानून के अन्दर मौजूद है जो कि यह House पास कर चुका है । अब सवाल यह है कि जब उनसे पैसा लेने का फैसला किया था तो कई Local Bodies स्कूलों के अलावा public libraries, reading rooms, museums वगैरा भी run कर रहीं थीं । अब भी इनको वही चलाती हैं । सिर्फ education को ही गवर्नमेंट ने अपने ज़िम्मे लिया है । बजा तौर पर वह Local bodies इन अदारों के लिए funds अपने पास रख सकती हैं । यह चीज़ गवर्नमेंट के पास represent की गई कि गवर्नमेंट का क्या हक है कि उनका Education के प्रसार के लिए तमाम का तमाम amount Government ले ले और उनको इन अदारों के लिए और अलग रुपए की provision करनी पड़े । यह एक सही मांग थी । इस लिए इस बिल के ज़रिए हमने यह provision किया है कि वह local bodies जो इन libraries और दूसरी activities के लिए जो खर्चा करती थीं उन से वह न लिया जाए । और जब calculation करें तो वह रुपया उस हिसाब से निकाल दिया जाए क्योंकि उस रुपए की वह हकदार हैं । इस लिए यह रुपया मांगने का बिल नहीं बल्कि रुपया देने का बिल है ।

पूरी साहिब ने एतराज़ किया कि यह with retrospective effect नहीं होना चाहिये । मैं भी इस बात के हक में हूँ कि Legislation with retrospective effect नहीं होनी चाहिए लेकिन यहां पर retrospective effect देना अच्छी बात है । उस Act की section 3 के तहत सरकार ने तमाम स्कूलों को लेना था जो कि resolution पास करते । लेकिन कुछ लोगों ने एतराज़ किया इसलिए कुछ schools सरकार को section 5 के under लेने पड़े । ज़रूरी था कि sections 3 और 5 के तहत जो schools सरकार ने लिए उनमें uniformity हो । जो स्कूल हमने *de-facto* 1 अप्रैल, 1957 से लिए वह रुपया Local Bodies के पास पड़ा रहा । इस लिए section 3 और section 5 के under जिन schools को लिया गया उन पर rules की application में uniformity लाने के लिए यह retrospective effect वाला सिलसिला करना पड़ा । यह इन्साफ वाली चीज़ है । मैं उम्मीद करता हूँ कि इस clarification के बाद House इस बिल को पास करेगा ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill be taken in to consideration at once.

The motion was carried.

SUB-CLAUSE (2) OF CLAUSE 1, CLAUSES 2, 3, 4 AND SUB-CLAUSE (1) OF CLAUSE 1 AND TITLE.

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That Sub-Clause (2) of Clause 1, Clauses 2,3, 4 and Sub-Clause (1) of Clause 1 and Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Education (Shri Amar Nath Vidyalankar) : Sir, I beg to move—

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill, be passed.

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, मैं इन से कहना चाहता हूँ कि यह यकीन दिलाएं कि जिस स्कूल का पैसा डिस्ट्रिक्ट बोर्ड के पास जमा होगा वह उसी स्कूल को मिलेगा । यह न हो कि सरकार हिन्दी रिजन के स्कूलों का पैसा पंजाबी रिजन के स्कूलों में खर्च कर दे । अगर करनाल जिले के किसी स्कूल ने 10 हजार रुपया जमा किया है तो यह उसी स्कूल को मिलना चाहिए ।

शिक्षा मंत्री (श्री अमर नाथ विद्यालंकार) : जनाब, अब मुझे यकीन हो गया है कि राठी साहिब यह बिल पढ़ कर नहीं आये या इसे समझे ही नहीं । अगर यह proviso पढ़ें तो साफ लिखा है कि जो चंदे प्राइवेट अदारों को मिले हों और जो बजट में दिखाए गए हों वह नहीं ले रहे ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

That the Punjab Local Authorities (Aided Schools) Amendment Bill, be passed.

The motion was carried.

THE INDIAN REGISTRATION (PUNJAB AMENDMENT) BILL, 1961

Minister for Revenue (Giani Kartar Singh) : Sir, I beg to move—

That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਇਸ ਬਿਲ ਦਾ ਮੁਦਾ ਐਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ Indian Registration Act ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ Rules ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ deed-writers ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ fee charge ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ qualification ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਔਰ ਬੜੇ high rate ਤੇ charge ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੇ check ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਦੂਸਰੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ documents ਜਿਹੜੇ registration ਵੇਲੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕੋ copy ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੀ

[ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ]

ਬਜਾਏ ਦੋ copies ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਤਾਂ ਜੋ ਵਹੀਆਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਲਦੀ ਨਕਲ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ regularise ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਬਿਲ ਜਿਹੜਾ ਕਿ Council ਵਿਚੋਂ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਾਸ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਤਹਿਰੀਕ ਮੈਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

> That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

चौधरी धर्म सिंह राठी (सम्भालका) : जहां तक इस बिल का ताल्लुक है यह अच्छा है और मैं इस की मुखालिफत नहीं करता। मगर यह समझ नहीं आई कि आप ने एक तरफ तो 2 रुपये के 12 रुपये फीस कर दी है और दूसरी तरफ 3 रुपये के 13 रुपये कर दिये हैं मगर फिर भी उन को कहते हो कि copies भी वही करा के दें। अगर कापी भी आप ने नहीं देनी तो इतनी फीस क्यों बढ़ाई है। यह लोगों के साथ ज्यादती है।

जो इख्तयार आप ने सब-रजिस्ट्रारों को दिया है कि वह देखें कि document writers कौन हों यह ठीक नहीं है। इन लोगों पर भरोसा नहीं किया जा सकता। कई तो समाल सेविंग्ज का पैसा ही खा गए।

शिक्षा मंत्री : जनाब, यह गैर-मुतालिका बोल रहे हैं। कहीं इख्तियार नहीं दिया गया।

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, यह क्लाज़ 6 में आता है। करनाल में एक Hon. Sub-Registrar रुपये [illegible] गया उनको document writers को रखने का इख्तियार दिया है। मैं क्या करूँ आप ही कहते हैं कि न बोलो। मुझे ज्ञानी करतार सिंह का बड़ा लिहाज है और वह मेरा बड़ा लिहाज करते हैं। जिन ऐसे लोगों के खिलाफ शिकायतें हैं उन के खिलाफ तहकीकात होनी चाहिएं। पानीपत के सब-रजिस्ट्रार को लाखों रुपया दे दिया .....

श्री उपाध्यक्ष : मुझे तो यह कहीं नजर नहीं आया। (I have not been able to locate this provision.)

चौधरी धर्म सिंह राठी : इस में दिया हुआ है—

> "(bb) declaring what persons shall be permitted to act as document writers in the offices of registering officers, regulating the issue of licenses to such persons, the conduct of business by them, the scale of fees to be charged by them and determining the authority by which breaches of such rules shall be investigated and the penalties which may be imposed ..

आखिर में मैं यह कहना चाहता हूं कि इस किस्म की जो शिकायतें हैं, जो कापीज़ देने के सिलसिले में रिश्वत चलती है यह बंद होनी चाहिये।

श्री उपाध्यक्ष : यह इस में नहीं है। (it is not there.) (*Interruption*)

चौधरी धर्म सिंह राठी : जनाब, करनाल का जो आनरेरी रजिस्ट्रार है वह लाखों रुपया खा गया।

Mr. Deputy Speaker ; Order please.

श्री राम प्यारा : जनाब, यह जो बिल लाया गया है यह बहुत अच्छा बिल है । पहले लोगों को नकलें लेने में बहुत तकलीफ थी । इसके जरिए लोगों को नकलें जल्दी मिल जाया करेंगी । मैं इसके लिए मुबारिकबाद पेश करना चाहता हूँ । लेकिन जो petition writers हैं उनकी फीसें मुकर्रर की जाएं और उन पर effective check होना चाहिए । बस मैं इन अलफाज के साथ, कि रूल्ज़ बनाते वक्त यह भी ख्याल रखा जाएगा कि चैक होना जरूरी है, मैं खत्म करता हूँ ।

ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ (ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ) : ਇਸ ਬਿਲ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਪੀਚ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਤੱਅਲਿਕਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕਲਾਜ਼ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਸੁਝਾਉ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਪੀਚ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲੇ petition writer ਸੌ ਸੌ ਜਾਂ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਬਿਲ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਰੂਲ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਫੀਸ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਔਰ ਕੋਈ ਵਧ ਪੈਸੇ ਨਾ ਲੈ ਸਕੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਉਸ ਮੁਕਰਰ ਸ਼ੁਦਾ ਫੀਸ ਤੋਂ ਵਧ ਪੈਸੇ ਲਏਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵਾਂਗੇ । ਰਾਠੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਸਬੰਧੀ enquiry ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ ਉਹ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਬਾਕੀ ਜੇ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੀ [illegible] ਪਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਾਣ ਪਤ ਲਾਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ [illegible] ਨਹੀਂ । ਬਸ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਬਿਲ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—

> That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be taken into consideration.

The motion was carried.

Mr. Deputy Speaker : As there are no amendments to the Bill, all the Clauses will be put together to the vote of the House.

CLAUSES 2,3, 4, 5, 6, 1 AND TITLE

Mr. Deputy Speaker : Question is—

> That Clauses 2, 3, 4, 5, 6, 1, and Title stand part of the Bill.

The motion was carried.

Minister for Revenue : Sir, I beg to move—

> That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

Mr. Deputy Speaker : Motion moved—

That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab legislative council be passed

ਡਾਕਟਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਗੜ੍ਹਸ਼ੰਕਰ): ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਜਿਹੜਾ ਬਿਲ ਲਿਆਏ ਹਨ ਉਸ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ petition writers ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ regulate ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਗੌਰਮੈਂਟ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਬੜੀ detailed legislation ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੜੇ ਰੂਲ ਬਣਾਉਗੇ ਉਹ ਲਾਗੂ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਮੈਂ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਲਈ ਫੀਸ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਰੂਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਛੇ ਆਨੇ ਫਰਦ ਦੇ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਟਵਾਰੀ 50/50 ਰੁਪਏ ਫਰਦ ਦੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੀਸ ਮੁਕਰਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਤਨੀ ਹੀ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪੱਕਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਇਸ ਬਿਲ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੱਸ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ (ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਬਿੰਦਪੁਰ): ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਸਾਹਿਬ, ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਾਸ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਤਵੱਜੋ ਇਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਲ ਵਲ ਦਵਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਪੀ ਵੀ ਉਹ ਸ਼ਖਸ ਲਵੇਗਾ ਜਿਹੜਾ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕਰਾਉਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੋ ਕਾਪੀ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪੇਸਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਾਪੀ ਤੁਸੀਂ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਵਿਚ ਚਿਪਕਾਉਣੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਉਸ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸਟ ਕਰਨ ਦੇ ਉਸ ਦੀ ਨਕਲ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਸ ਦਾ ਰੀਕਾਰਡ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਵਿਚ ਨਕਲ ਨਾ ਕਰਵਾਉਗ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਲਰਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਘਟ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੀਕਾਰਡ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਨਕਲ ਰਜਿਸਟਰ ਦੇ ਵਿਚ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ। ਬਸ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

Mr. Deputy Speaker : Question is—..

That the Indian Registration (Punjab Amendment) Bill, as passed by the Punjab Legislative Council, be passed.

The motion was carried.

3.10 P.M.

Mr. Deputy Speaker : The House stands adjourned *sine die*).

(*The House then adjourned sine die.*)

13189 PVS —350—5-1-62—P. and S., Pb., Chandigarh.

Punjab Vidhan Sabha
Debates

30th March, 1961

Annexure to Vol. I No. 28

OFFICIAL REPORT

CONTENTS

Thursday, the 30th March, 1961

Price: Rs. 0.40 nP.

ERRATA

PUNJAB VIDHAN SABHA DEBATES, VOL. I, NO. 28,
DATED THE 30TH MARCH, 1961.

Read	*for*	*on page*	*line*
No. 28-A	No. 28	Heading of Title page	4
Ministry	Ministy	(28-A)4	5
Post office	post-offic	(28-A)20	last but one col. 3.
Farming Society	Farm ciety	(28-A)21	last, col. 2
Serial No.	Seria No.	(28-A)22	Heading, col. 1
Co-operative	Co-operatiue	(28-A)23	S. No. I, col. 2
231½	231 P	(28-A)23	S. No. I, col. 5
Co-operative	Cooperation	(28-A)2[illegible]	S. No. I, Col. 2
Construction	Constre ion	(28-A)24	S. No. 3, Col. 6
Fathupur	Fatnupur	(28-A)29	1, Col. 2
Mehmowal	Mehomwal	(28-A)34	1, Col. 2
Collective	Coliective	(28-A)35	2, Col. 2
Limited	linmited	(28-A)35	5, Col. 2
Co-operative	Cooperatibe	(28-A)35	8, Col. 2
Gehal	Gehe	(28-A)35	9, Col. 2
Table	Talbe	(28-A)39	Heading, 1
Convicted	conviced	(28-A)41	Heading u/s 411 I.P.C.
Convicted	cinvicted	(28-A)42	Col. Heading u/s 380 I. P. C.
Wagons	wagon	(28-A)63	23
being	biong	(28-A)66	1
Communities	Communitics	(28-A)69	16
Police	Polico	(28-A)100	8th from below

P. T. O.

Read	*for*	*on page*	*line*
resident	reisdent	(28-A)101	9
Waryam Singh	Waryam Sinfh	(28-A)101	13
Police	Ploice	(28-A)101	27
Police	policent	(28-A)101	4th from below
resident	residen	(28-A)102	7
Amritsar	Amrirsar	(28-A)103	11
present	peresent	(28-A)106	10
installed	insatlled	(28-A)107	11
Sohiwal	Shiwal	(28-A)110	9th from below
breed	bered	(28-A)110	6th from below
Department	Departmrnt	Ann. (28-A)xlii	7th from below
during	durinig	Ann. (28-A)xlii	5th from below
the	th	Ann. (28-A)xliv	Heading (c), 4
girdawri	girdwari	Ann. (28-A)xlvi	12
Insert the word "in" between the words "appearing" and "The".		Ann. (28-A)xlvi	16

PUNJAB VIDHAN SABHA

Thursday, the 30th March, 1961

This Annexure contains Starred Questions (including those postponed during the Budget Session) and answers laid on the Table of the House under Rule 45 of the Rules of Procedure and also the Unstarred Questions with Answers there to.

REMAINING STARRED QUESTION RELATING TO THE 21ST MARCH, 1961

COMPLAINT AGAINST HONORARY SUB-REGISTRAR, KARNAL

***7091. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Revenue be pleased to state whether Government have recently received any complaint against the present Honorary Sub-Registrar, Karnal; if so, the details thereof and the action taken thereon ?

Giani Kartar Singh : (i) Yes.

(ii) A copy of the complaint is laid on the Table. It has been looked into by the A.D. M., Karnal, whose report is being considered by Government.

RAM PIARA, M. L. A.,
Karnal, dated the 20th December, 1960.

To

The Deputy Commissioner,
Karnal

Dear Sir,

You will recollect that sometime back in the presence of Shri Amar Nath Ji, Education Minister, in the P.W.D. Rest house, Karnal, I complained to you about the malpractices going on in connection with the National Savings Scheme in the office of the Honorary Sub-Registrar. Huge amounts had been taken from so many in the name of National Saving Scheme but very few certificates were handed over to the persons who paid the money. The persons who paid the money were after the H. S. Registrar and the Agent who sits in the office of H. S. R. I had also brought to your notice that Rs 100 to a certain person were returned in cash when he insisted and threatened for lodging a complaint. Such cash returns could only be possible when National Saving Certificates were not purchased at the time when money was taken for the purchase of National Saving Certificates.

Note .—This Annexure includes Starred (including Postponed ones) and Unstarred Questions along with their Answers of the following dates :—

(a) Starred Questions and Answers :
Lists for 21st, 22nd, 23rd, 24th, 27th, 28th, 29th and 30th March, 1961.

(b) Starred Questions and Answers, which were postponed during the Budget Session and deemed to have been laid on the Table of the House under Rule 45.

(c) Unstarred Questions and Answers :

List for the 30th March, 1961.

Note .—All Starred Questions along with their replies for the 21st March, 1961, except Starred Question No.7091 appeared in the Punjab Vidhan Sabha debate, Vol. I, No. 27, dated 29th March, 1961.

[Minister for Revenue]

After a little while a dispute about the certificates arose and the city Police had to make the enquiries from the Agent sitting in the room of H.S.R.. A bundle of certificates came to the notice of Postal authorities and City Police too, which unlawfully was retained by the Agent. What business, the agent had to retain those for such a long time ? I have been informed that Postal authorities did object to the holding and non-delivery to the owners concerned. Several other complaints arose and I believe that you must be in the know of all that as no District Head can be so ignorant about the daily happenings. I have also been given to understand that records of submitting complaints can be found in the registers of petition writers, may be very little. Now, according to complaints being received at present the system stands changed. Instead of getting money for the National Saving Certificates some sort of subscription and donation normally equal to the commission is being taken by the Agent sitting in the room of H. S. R. This practice is resulting in broad day light robbery and looting which can neither be appreciated nor be swallowed.

Only a few days ago in respect of a particular registration which was refused by the Agent sitting by the side of H.S.R. and presume that such must have happened with the consent of H.S.R. I had gone to your court to lodge a complaint but you had already gone on tour. So, in your absence, I had to bring the matter to the notice of the G. A. who sent his orderly to the H.S.R. and then the registration took place. May I know, can anyone act on behalf of the H.S.R. as the present Agent is acting on his behalf ?

I wonder, why anything has not come to your notice and if it has come, why no steps have been taken to save the administration from bad name and the public from looting. All this is happening at the District Head Quarters. Without reservation I can say that such cannot happen without the knowledge and consent of H.S.R. because in his normal absence the Agent directly deals with the clients. He is fully empowered to bargain. No doubt, the H.S.R. is the President of D. C. C. Karnal but in this garb such looting cannot be permitted. In order to give relief to the public, Government ordered not to insist for N.S.C. but the office is using its good offices for collecting money in most objectionable and corrupt ways. For how long public will remain silent ? As this practice has become a matter of daily routine and complaints are regularly pouring in and so reluctantly I am taking this step for lodging a complaint as I could no longer appreciate the silence of the District authorities. This amounts to weakness, lowering of the prestige of the Administration and Government and also the moral standards. We all know that when there are clear instructions from the Government not to demand, insist for N.S.C. at the time of registration, why the Agent, most probably with the consent of H.S.R. is, therefore, dealing with the persons who came for registration. What authority the agent has to refuse registration if any person declines to pay either for N. S. C. or in the form of donation etc. May I know in whose pockets these donations go ? I know certain cases where money in cash which was taken for N.S.C. sometime back, has been returned because they threatened to lodge complaints, after all why so ?

This is a clear cheating with the Government. When the money has been taken for the purchase of N.S.C. why N.S.C. had not been purchased ? It seems that money thus collected was used for personal ends instead of being invested in N.S. Scheme. When the contributors insisted and cried, the money in cash was returned as N.S.C. of the same date of the payment were not possible. This has happened in many cases and still perhaps is to happen with the result that on one hand Government has been put to loss and on the other hand undesirabilities have been occurring besides creating mis-trust in the Government and public.

Last but not the least which has perturbed and agitated my mind to take this step is that only four five days back a person named Chandgi Ram Saini complained to Mahashe Banarsi Das Ji, Deputy Minister, when he came to dine at the residence of someone in the city of Karnal where besides other L. Mani Ram Ji was also present. I have been told by L. Mani Ram that Shri Chandgi Ram complained to the Deputy Minister in the presence of all that Rs. 60/- were taken from him only two three days earlier.

I know that the name of C. M. is being exploited and so the administration seems to be horrified but I do not think that C. M. shall tolerate this type of looting and robbery particularly when he himself had ordered not to demand or force for any amount at the time of Registration. How is it possible that C. M. shall tolerate such malpractices of getting money to fill their own pockets.

It may or may not be conferred but I know that the General Secretary of D.C.C., Karnal, has also brought certain facts of collecting money from those coming for registration to the notice of H.S.R.-cum-President D.C.C. but no change has become visible and hence it is confirmed that the whole of the bungling is under the instructions of the H.S.R. The reputation, business and a case under section most probably 420 is in the eyes of public and others concerned. So I am to strongly protest and resent against such corrupt practices under the very nose of District Administration and am to demand as under :—

(1) Agent should not be allowed to continue to bargain in the name of Government and he should not be allowed to have any business with any person coming for registration in view of the Government instructions.

(2) All the N.S.C. in the possession of the said Agent be taken and sent to the owners concerned at once.

(3) The amounts lying pending at present with the Agent be returned without any further loss of time or the National Saving Certificates be purchased in the names of contributor.

(4) The enquiry be entrusted to the Vigilance Department as large amounts and huge sums are involved. I shall supply the facts to the Vigilance Department.

Any other speedy action besides the above shall be appreciated.

I shall feel highly obliged if I am favoured with an early reply.

Thanking you.

Yours faithfully.
(Sd.) RAM PIARA, M. L. A.
Model Town, Karnal.

Dated

Copies to —

(1) S. Partap Singh Ji Kairon, Chief Minister;

(2) Giani Kartar Singh Ji, Revenue Minister,

for necessary action please.

(Sd.) RAM PIARA.
M.L.A.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 22ND MARCH, 1961

SALE OF MOTI BAGH PALACE AT PATIALA

***7148. Shri Balram Dass Tandon** : Will the Chief Minister by pleased to state—

(a) the date when Moti Bagh Palace, Patiala was purchased by Government; the purpose for which it was purchased and the price paid therefor;

(b) whether Government have now decided to sell the said palace; if so, to whom, and at what price ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) The Moti Bagh Palace, Patiala, was purchased by the State Government on the 10th March, 1958 at a cost of Rs 27.50 lakhs for housing the State Museum.

(b) It has been decided to sell the Moti Bagh Palace, excluding 60 acres out of the land attached to it, to the Government of India, Ministy of Education, for the National Institute of Sports for Rs 26.70 lakhs.

STOPPAGE OF PENSIONS OF POLITICAL SUFFERERS

***7150. Sardar Atma Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether the pensions of any Political sufferers in the State have been stopped during the current year; if so, their names, districtwise and the reasons therefor in each case;

(b) whether Government received any representations from the persons mentioned in part (a) above; if so, the action taken in each case ;

(c) whether there is any proposal under the consideration of Government to restore the pensions of those mentioned in part (a) above and also to pay them arrears of pensions ; if so, when -?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Yes. Payment of financial assistance has been stopped in the case of those political sufferers who indulged in Anti-National and Communal activities, in accordance with a decision of the State National Workers (Relief and Rehabilitation) Board. As most of these cases are pending enquiry through the Deputy Commissioners it would not be in the Public interest to disclose the names, etc.

(b)Yes. As the cases are still under enquiry no action could be taken on such representations.

(c) No.

AKALI PRISONERS IN JAILS ON 31ST JANUARY, 1961

***6615. Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the total number of Akali Prisoners in Jails in the State as on 31st January, 1961 ;

(b) the number of Akali prisoners and detenus, separately, in Tehar Jail, Delhi on the date referred to above ?

Shri Mohan Lal : (a) 81.

(b) (i) Akali Prisoners .. 92

(ii) Akali Detenus .. Nil

MURDERS WITHIN THE JURISDICTION OF SADAR THANA, ROHTAK

***7155. Shri Mangal Sein :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the total number of murders committed in the area within the jurisdiction of Sadar Thana, Rohtak, during the months of November and December, 1960, and January, 1961, separately;

(b) the names of the places where the said murders were committed, the names of the accused in each case and the stage at which each of these murder cases is at present ?

Sardar Partap Singh Kairon : A statement is laid on the Table.

STATEMENT

Murders within the jurisdiction of Sadar Thana, Rohtak

(a)		(b)	
Total number of murders committed	Names of places where said murders were committed	Names of accused	Present stage of the case
November, 1960—Nil	..	..	..
December, 1960—2	Village Bahu Akbar	(1) Silak Singh, son of Capt. Kapoor Singh, resident of village Bahu Akbar, District Rohtak	Under investigation
		(2) Chandar, son of Bhaga, resident of Gopalpur, District Rohtak	
		(3) Sube, son of Hargopal, resident of Barhna, police station Beri, District Rohtak	
		(4) Ch. Hukam Singh, M.L.A. of Sonepat	
		(5) Angrez Singh, resident of village Rattangarh, police station Sonepat	
	Village Pahrawar	(1) Daya Chand, son of Jaga, resident of Bhambheva	Challaned on 3rd February, 1961. Pending in court
		(2) Risala, son of Nathu, resident of village Bhambheva	
		(3) Hari Chand, son of Kundan, resident of village Barhana	
		(4) Surte, son of Mam Chand, resident of Rohtak	
January, 1961—Nil			

COMPLAINT AGAINST HIGHER RATES FOR BRICKS

***7154. Shri Mangal Sein :** Will the Minister for Industries be pleased to state whether he has received any complaint from any District in the State, that bricks are being sold by brick-kiln-owners at rates higher than those fixed by Government ; if so, from where and the action taken in the matter ?

Shri Mohan Lal : A complaint from Gurgaon District has been received recently and is being enquired into.

Another case detected at Chandigarh stands reported to the police.

ELECTION TO MUNICIPAL COMMITTEE, PANIPAT

***7094. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the names of members of the Municipal Committee, Panipat, elected in the month of January, 1961 ;

(b) the names of the persons whose names were gazetted and of those whose names were not gazetted, separately and the reasons for the latter ;

(c) whether any date has been fixed for the election of the President of the said Municipal Committee ; if so, what ?

Shri Mohan Lal : A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

(a) The names of the members elected in the month of January, 1961, are given below :—

(1) Shri Harbans Lal.
(2) Shri Ram Gopal.
(3) Shri Piara Lal.
(4) Shri Diwan Chand.
(5) Shri Vijay Kumar.
(6) Shri Hukumat Rai.
(7) Shri Summat Parshad.
(8) Shri Amar Singh.
(9) Shri Dharam Singh.
(10) Shri Teja Singh.
(11) Shri Bhadar Chand.
(12) Shri Sunder Dass.
(13) Shri Om Parkash.
(14) Shri Chaman Lal Mehrama.
(15) Shri Chaman Lal Kapoor.
(16) Shri Jai Dyal.
(17) Shri Atam Parkash.
(18) Shri Shanun Lal.
(19) Shri Jagdish Mitter.
(20) Shri Jawala Parshad.

(b) *Part I.*—The members whose names were gazetted are as below :—

(1) Shri Harbans Lal.
(2) Shri Ram Gopal.
(3) Shri Piara Lal.

(4) Shri Diwan Chand.
(5) Shri Vijay Kumar.
(6) Shri Hukumat Rai.
(7) Shri Summat Parshad.
(8) Shri Amar Singh.
(9) Shri Dharam Singh.
(10) Shri Teja Singh.
(11) Shri Bhadar Chand.
(12) Shri Sunder Dass.
(13) Shri Om Parkash.
(14) Shri Chaman Lal Mehrama.
(15) Shri Chaman Lal Kapoor.
(16) Shri Jai Dyal.
(17) Shri Atam Parkash.
(18) Shri Shanun Lal.

Part II.—The members whose names were not gazetted are :—

1. Shri Jagdish Mittar.
2. Shri Jawala Parshad.

Part III.—The names of Sarvshri Jagdish Mittar and Jawala Parshad were not gazetted because certain enquiries are pending against them.

(c) Election to the office of President was held on the 27th February, 1961.

DEVELOPMENT OF PUNJABI LANGUAGE IN THE STATE

***6616. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the steps taken by Government for the development of the Punjabi Language in the State, during the period from 1957-58 to 1959-60 ;

(b) the steps taken by the Government for the establishment of Punjabi University up to 31st January, 1961?

Shri Amar Nath Vidyalankar . (a) The attention of the Honourable Member is invited to the brochure entitled "Progress made since (a) Independence, (b) 1957 by the Language Department, Punjab", published by the Language Department in March, 1960, which contains the required information.

(b) Government constituted the "Punjabi University Commission" for this purpose, on the 5th August, 1960. A provision of Rs. 2 lakhs has also been made in the Budget, 1961-62, for establishment of the Punjabi University.

SCHOOLS UP-GRADED IN KARNAL DISTRICT

***7095. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the names of the Government Middle Schools in Karnal, if any, which have been upgraded to the High Standard during the current financial year ;

[Chaudhri Dharam Singh Rathi]

(b) whether the necessary staff has been posted in the schools referred to in part (a) above ; if so, the dates when the said staff joined the different schools ?

Shri Amar Nath Vidyalankar :

(a) (1) Government Boys Middle School, Assandh.

(2) Government Boys Middle School, Guliana.

(3) Government Boys Middle School, Gagsina.

(4) Government Boys Middle School, Mourana.

(5) Government Boys Middle School, Hubri.

(6) Government Boys Middle School, Pandla.

(7) Government Boys Middle School, Kaimla.

(8) Government Boys Middle School, Kurukshetra.

(9) Government Boys Middle School, Baina.

(10) Government Middle School, Taraori.

(11) Government Girls Middle School, Panipat.

(12) Government Middle School, Karnal.

(13) Government Girls Middle School, Gharaunda.

(b) Information is being collected from the field and will be furnished separately.

PROMOTION OF BLOCK DEVELOPMENT OFFICERS

***7004. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) whether there is any proposal under the consideration of Government to promote some Block Development Officers to the posts of District Development Officers ; if so, the details of such proposal ;

(b) the procedure proposed to be adopted for the promotions referred to in part (a) above ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) & (b) Yes. The matter is under consideration.

GRANT OF BONUS TO WORKERS OF CO-OPERATIVE SUGAR MILLS, PANIPAT

***7093. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Community Development be pleased to state whether Government in the

Co-operative Department have received any representation from the workers of the Panipat Co-operative Sugar Mills, Panipat, regarding the grant of bonus to them in the year 1960 or 1961 ; if so, the details thereof and the action taken thereon ?

Sardar Gurbanta Singh : Yes, Sir. The Mills have decided to disburse bonus to their employees who had worked in the crushing season, 1959-60, at the rate of 15 days' salary.

SHOW-CAUSE NOTICES ISSUED TO ENGINEERS, ETC., OF BHAKRA NANGAL PROJECT

***7151. Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) whether any show cause notices have recently been issued by Government to some engineers and officers of the Bhakra-Nangal Project as a result of some enquiry made in a case of embezzlement and misuse of public funds ; if so, when and to whom ;

(b) the total amount involved in the said case together with the details of the enquiry report, if any ?

Rao Birendar Singh : (a) Yes. Show-cause notices were served on 20th March, 1961, on the following officers :—

1. Shri J.R. Tandon, Executive Engineer (Construction).
2. Shri P.S. Sagoo, Officer on Special Duty, Project Circle.
3. Shri Ram Saran Dass, Temporary Engineer (under suspension).
4. Shri Charan Dass Bhalla, Sub-Divisional Officer (under suspension).

As regard Shri L. S. Gupta, I.S.E., the matter is under consideration.

(b) Misuse of public fund amounted to Rs 3,76,553.00. As final orders have not so far been passed on the basis of the findings of the Inquiry report, it is not possible to disclose details of the report.

NEW ASSEMBLY CHAMBER

***6617. Maulvi Abdul Ghani Dar, M.L.A. :** Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) the target date fixed for the completion of the New Assembly Chamber at Chandigarh, and the date on which it is now expected to be completed ;

(b) whether the roof of the Chamber was damaged during the course of its construction ; if so, the reasons therefor, together with the names of persons, if any, held responsible for the said damage ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) The target date originally fixed for the completion of the Assembly Chamber was 1st November, 1961. Since

[Minister for Public Works]

then, a number of additions and alterations have had to be made in the original plans in order to meet the views of the Legislators. On account of this reason, the Assembly Chamber is now expected to be completed by about the middle of March, 1962.

(b) The roof of the Chamber has suffered no damage. Only a detached piece of corner slab registered a slight sag while the concrete was being poured. This slab has since been replaced. No person has been held responsible for this petty mishap.

CONSTRUCTING PACCA ROAD BETWEEN VILLAGES GUJJARWAL AND QILA RAIPUR IN LUDHIANA DISTRICT

*7005. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) whether there is any proposal under the consideration of Government to construct a pacca road between villages Gujjarwal and Qila Raipur in District Ludhiana ;

(b) whether Government have received any representation connected with the said construction ; if so, when and the action taken thereon ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) Yes.

(b) Yes, a request for construction of the road was made in a welcome address presented to Deputy Minister, Public Works, on 28th February, 1960. The road has been included in the Supplementary Estimates for 1960-61 (1st instalment).

PACCA ROAD TO CONNECT VILLAGE LONGOWAL WITH SANGRUR-BARNALA ROAD

*7006. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) the date when the construction work to build a pacca road connecting village Longowal with Sangrur-Barnala road at village Badbar, District Sangrur, was started ;

(b) the distance of the road between Longowal and Badbar, which was to be built pacca ;

(c) the time by which construction work on the road referred to above is likely to be completed ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) On 1st October, 1960.

(b) 4.06 miles.

(c) During Third Five-Year Plan period subject to availability of funds.

DAMAGES TO ROAD BY RAIN/FLOODS BETWEEN ISMAILA AND SAMPLA IN TEHSIL ROHTAK

*7153. **Shri Mangal Sein** : Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) whether it is a fact that the rain/flood water is still standing alongside the road between villages Sampla and Ismaila in Tehsil Rohtak ; if so, since when, and the damage caused by it to the road ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to metal the damaged part of the road referred to in part (a) above ; if so, when ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) Yes ; the flood water dried up to a considerable extent but the situation was aggravated by the persistent winter rains of January and February, 1961. The villages of Sampla and Ismaila lie in miles 29 and 31 of Delhi-Hissar-Sulemanki Road and the road in the above reaches has been worst affected.

(b) Yes ; the work has already been taken in hand with the approval of Government of India.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR 23RD MARCH, 1961

CONSTRUCTION OF DHARAMSALAS, ETC., FOR HARIJANS IN DISTRICT KARNAL

*7098. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Chief Minister be pleased to state whether there is any scheme under the consideration of Government for constructing 'Chopals' or Dharamsalas for Harijans and Backward Classes in some villages in Karnal District, during the year 1961-62 ; if so, the details thereof and the amount proposed to be allocated for this purpose ?

Sardar Partap Singh Kairon : (i) No proposal has come to the notice of the Government.

(ii) Does not arise.

HOME GUARDS

*7161. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Chief Minister be pleased to state the number of units of the Home Guards so far organised in the State, districtwise and the places where their Headquarters are located ?

Sardar Partap Singh Kairon : It is not in the public interest to disclose the information asked for.

CONVERSION OF PRIMARY HEALTH CENTRES INTO REFERRAL HOSPITALS

*7159. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether any Primary Health Centres in the State are proposed to be converted into Referral Hospitals during the next financial year ; if so, their number ;

[Shri Rup Singh Phul]

(b) the present number of Primary Health Centres and Referral Hospitals in the State, separately ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Nil.

(b) (i) Primary Health Centres—151.

(ii) Referral Hospitals—Nil.

ALLOPATHIC DISPENSARIES OPENED IN THE STATE

*7160. **Shri Rup Pingh Phul :** Will the Chief Minister be pleased to state the number of new allopathic dispensaries opened during the current year and the last year in the State, separately, together with the names of places where they have been opened?

Sardar Partap Singh Kairon : The five dispensaries named below have been opened by Government during the current financial year (1960-61) :—

Serial No.	Name of the place		Name of the District	
1	Lambochar	..	Ferozepur	These dispensaries have been opened as a result of the implementation of the agreement arrived at Indo-Pak Conference held in January, 1961.
2	Ghania-Ke-Bet	..	Gurdaspur	
3	Bhindi Nain		Amritsar	
4.	Badhai Chima			
5	Gondla	..	Lahaul and Spiti	(Non-Plan)

No new allopathic dispensary was opened by Government in the State during the last financial year.

BURNING OF ACCOUNTS REGISTERS ETC. IN GOVERNMENT RAJ HIGH SCHOOL, SANGRUR

*7008. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether he is aware of the fact that some registers of Accounts were recently burnt in Government Raj High School, Sangrur; if so, the details of this incident, the time by which it occurred and the details of documents that were burnt ;

(b) whether any persons have been arrested in connection with the said incident; if so, their names ;

(c) whether any departmental enquiry into the said incident has been ordered; if so, the result thereof, if not the reasons therefor?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Yes. Between the night of 14th and 15th February, 1961 somebody set the office record on fire as a result of which the following documents articles were burnt:—

1. Cash Book (current).
2. Acquittance roll of pay of staff.
3. Office copies of pay bills for current year.
4. Fee statement register.
5. Fee collection register.
6. Time piece.
7 Ready Reckener.
8. File containing circulars.
9. Blank papers

(b) Yes. Shri Jagmohan Lal, temporary clerk and Shri Baldev Parshad Mali.

(c) Yes. The report of the Inspector is yet awaited. The case was also registered with the police on the 15th February, 1961 for investigation.

TAKING OVER THE MANAGEMENT OF V. S. HIGH SCHOOL RAJLUGHARHI DISTRICT ROHTAK

*7096. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Education be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to take over the management of privately managed V. S. High School at Rajlughari, tehsil Sonepat, district Rohtak ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : Yes.

IMPLEMENTATION OF RECOMMENDATIONS OF THE PUNJABI UNIVERSITY COMMISSION

*7152. **Sardar Atma Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether any steps have so far been taken by Government to implement the recommendations of the Punjabi University Commission; if so, what ;

(b) the name of the place where the said University is proposed to be located ;

(c) the total amount earmarked for the said University in the Budget for 1961-62;

(d) the time by which the said University is expected to start functioning?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) The Report is under the consideration of Government.

(b) It is yet to be decided by Government.

(c) Rs. two lakhs .

(d) It is yet to be determined by Government.

CO-OPERATIVE FARMING SOCIETIES

*6619. **Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of Co-operative Farming Societies set up in the State districtwise, during the years 1959-60 and 1960-61, and names of the places where they were set up;

(b) the number of members of each of the said Societies and the area of land held by each ;

(c) the amount of aid given by Government to each of the said societies during the said period?

Sardar Gurbanta Singh : (a), (b) and (c) A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

LIST OF CO-OPERATIVE FARMING SOCIETIES SET UP IN THE STATE IN THE YEAR 1959-60

Serial No.	Name of Society	Name of place where set up	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society				
1	2	3	4	5	6				
	District Ferozepur								
1	Telupura Chek Janisor, Tehsil Fazilka	Telupura	19	300	No aid of any kind given to the Society				
2	The Balkhandi Co-operative Joint Farm.	Balkhandi	13	191	Ditto				
3	The Ghal Kalan National Co-operative Joint Farming Society	Ghal Kalan	11	105	Ditto				
	District Ambala								
						Cost of godown	Purchase of Agricultural Machinery	Fertilizer	Managerial subsidy
					Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
1	Kurali ..	Kurali	16	193	3,760	1,000	1,000	560	1,200
2	Mullana Markanda ..	Village Mullan Markanda	11	21	Nil	..	..	..	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of Society	Name of place where set up	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society				
1	2	3	4	5	6				
						Cost of godown	purchase of Agriculture Machinery	Fertilizers	Managerial subsidy
3	Dera ..	Dera	15	201	Nil	..	..	..	..
4	Rampur ..	Rampur Daru Majra	33	71	Nil	..	..	..	..
5	Desu Majra ..	Desu Majra	11	54	Nil	..	..	..	..
6	Sohana ..	Sohana	11	22	Nil	..	..	..	..
7	Ghagnehtri Harijans ..	Ghagnehtri	16	N. A.	Nil	..	..	..	..
	District Jullundur								
1	The Poonial ..	Poonia	13	300	2,000	1,000	1,000	..	..
2	Johal Co-operative Joint Farming, Phillaur	Johal	12	79	2,800	1,000	1,000	800	..
3	Behrum Co-operative Joint Farming, Phillaur	Behrum	11	150			Nil		
4	The Mahasur Gill Co-operative Farming Society	Mahsur Gill	13	100			Nil ,,		
5	The Sindhi Model Co-operative Joint Farming Society, at Talwandi	Sindhi	11	138			Nil ,,		
6	The Adhi Model Co-operative Collective Farming	Adhi	22	..			Nil ,,		
	Karnal District								
1	The Karnal District Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Karnal	11	..			..		

2	The Progressive Harijans Tenant Farming Society Ltd., village and post office Dochar	Dochar	11	89	..
3	The Shahbad Joint Farming Society, Ltd.	Shahbad	12	39	..
4	The Matrwa Joint Farming Society, Ltd.	Khera Matrwa	20	116	..
5	The Adhowaknalwala Joint Farming Society, Ltd.	Adohowa	15	426	..
6	The Gheeka Joint Farming Society, Ltd.	Gheeka	13	..	..
7	The Galedwa Ex-Servicemen, Co-operative Farming	Galedwa	14	..	..
8	The Pai Ram Dass Co-operative Coll.	Pai	50	..	..
9	The Pai Balmiki Co-operative Coll.	Pai	90	..	..
10	Siana Siadan Farmers Cooperative Farming	Siana Siadan	28	..	..
11	The Assondh Catholic Co-operative Farming Society	Assondh	32	..	..
12	The Kishangarh Bazigarh Co-operative Coll. Farming Society	Kishangarh	15	..	..
13	The Umri Bazigarh Co-operative Coll. Farming Society	Umri	34	..	..
14	The Karnal District S. C. and V. Jatties Joint Farming Society	Jatties	37	..	..
	Patiala District				
1	The Virak Co-operative Joint Farming Society, Ltd. Galoli	Galoli	12	113.3	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of Society	Name of place where set up	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society
1	2	3	4	5	6
	Hoshiarpur District				..
1	The Tanda Nav Bharat Co-operative Joint Farming Society, Ltd. Tanda	Ta nda	14	80	..
2	Nongran Nan gsan Kalmote Joint Farming, Post office Bhanam	Nangran 'P.O. Bhanam	16	50	..
	Gurdaspur District				
1	The Mirthal Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Mirthal	Mirthal	11	124	Rs. 1,000 for construction of godown. 1,000 for purchase of machinery. 1,200 for managerial expenses. 800 for purchase of fertilizers.
				Total	4,000
2	Bahian Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Tehsil and District, Gurdaspur	Bahian	11	102	Nil.
3	The Ghanike Bangar Co-operative Joint Farming Society Ltd., Tehsil Batala	Ghanike Bangar	17	102	Rs 1,000 subsidy and for the construction of godown and Rs 1,000 for the Purchase of machinery has been given to this society during the year 1959-60 (Total Rs 2,000).

							Cost of godown	Purchase of Agricultural machinery	Fertilizer	Managerial
	Rohtak District									
1	Katwara Adrah Co-operative Joint Farming Society	Katwara	..	11	170			..		
2	Bhanwar Kamla Nehru Co-operative Joint Farming	Bhanwar	..	19	201			..		
3	Sohan Majra Kamla Nehru Co-operative Joint Farming Village Jhassia	Sohan Majra	..	13	73	..	..	..		
						Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
4	Rai Co-operative Joint Farming Society, Sonepat	Rai	..	14	88	2,600	..	1,000	400	1,200
5	Juan Co-operative Joint Farming Society, village Juan	Juan	..	14	106	..	..	..	..	..
	Ludhiana District									
1	The Ghalib Ran Singh Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Tehsil Jagraon	Ghalib Ran Singh	..	13	84½	3,440	1,000	1,000	240	1,200
2	The Samrala Durlaba Co-operative Joint Farming Society, Ltd., tehsil Samrala	Samrala	..	12	161	..	..	..	..	..
3	The Akhara Co-operative Joint Farming Society, Tehsil Jagraon	Akhara Ltd.,	..	13	89	3,200	1,000	1,000	..	1,200

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of Society	Name of place where set up	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society				
1	2	3	4	5	6				
	Ludhiana District (concld)					Cost of godown	Purchase of Agri-Cultural Machinery	Ferti-lizer	Mana-gerial
4	The Somal Daulatpur Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Tehsil Ludhiana	Somal Daulatpur ..	16	220	..	..	..	..	..
5	The Amrit Co-operative Joint Farming Society Ltd. Jamalpur Awanan, Tehsil Ludhiana	Jamalpur Awan ..	14	150	..	..	..	..	..
6	The Dhaudari Khurd Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Tehsil Ludhiana	Dhaudari ..	10	150	..	..	..	..	..
7	The Dherka Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Tehsil Jagraon	Dherka ..	12	64	..	..	..	..	..
	Mohindergarh District				Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
1	Sanjarwas Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Sanjarwas ..	11	220	3,000	1,000	1,000	800	200
	Kapurthala District								
1	Bholana Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Bholan, post offic Kapurthala	16	110	..	..	..	..	..

2	Piranwal Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Piranwal	..	20	175	2,760 (In the year 1960-61)	..	1,000	800	960
3	Lodhipur Harijan Co-operative Joint farming Society, Ltd.	Lodhipur	..	30	410	..	..	..	..	..
4	The Piranwala 2nd Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Piranwal	..	15	..			..		
5	The Myani Bola Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Myani Bola	..	12	145			..		
6	The Tyabpur Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Tyabpur	..	11	85			..		
7	The Ucha Harijan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Ucha Harijan	..	18	310			..		
8	The Habibwal Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Habibwal	..	22	..			..		
9	The Chogwan Co-operative Joint Farming Society, Ltd.	Chogwan	..	24	..			..		
10	The Chakokee Co-operative Coll. Farming Society	Chokokee	..	37	..			..		
11	The Ahmedpur Co-operative Coll. Farming Society	Ahmedpur	..	15	108¼			..		
12	The Nasirewal Co-operative Coll. Farming Society	Nasirewal	..	16	157			..		
13	The Seach Co-operative Coll. Farming Society	Seach-	..	16	108			..		
14	The Rawal Co-operative Coll. Farming Society	Rawal	..	19	194			..		
15	The Maniala Co-operative Coll. Farming Society	Maniala	..	16	114			..		

[Minister for Community Development]

Seria No.	Name of Society	Name of place where set up	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society
1	2	3	4	5	6
	Kapurthala District—concld				
16	The Dera Saida Co-operative Coll. Farming Society	Dera Saida ..	23	23	..
17	The Mothanwala Co-operative Coll. Farming Society	Mothanwala ..	17	..	..
18	The Guru Nanak Co-operative Coll. Farming Society	Kapurthala ..	Record is not available		
19	The Nili Bar Co-operative Coll. Farming Society	Nili Bar ..	Ditto		
20	The Krishak Co-operative Coll. Farming Society	Krishak ..	Ditto		
21	The Lalia Raipur Pir Bux Wala Co-operative Coll. Farming Society	Lalia Raipur Pir Bux Wala	12	..	..
22	The Mirjapur Raipur Pir Bux Backward Class Co-operative Coll. Farming Society	Mirjapur ..	21	95	..
23	The Begowal Co-operative Coll. Farming Society	Begowal ..	43	..	..
24	The Bindhi pur Co-operative Coll. Farming Society	Bindhipur ..	17	..	..
25	The Sultanpur Co-operative Coll. Farming Society	Sultanpur ..	17	..	..

	Amritsar District				
1	The Amritsar Azad Nagar Co-operatiue Joint Farming Society	Amritsar ..	20	231P	..
2	The Harsa Chhina Patti Shahbazpur Co-operative Joint Farming Society, post office Harsa Chhina	Harsa Chhina ..	14	70	..
3	The Kalar Jadid Co-operative Joint Farming Society, post office Raja Sansi	Kaler Jadid ..	15	..	..
4	The Rajoke Patti Bhullar Co-operative, Tehsil Patti	Rajoke ..	15	20	..
5	The Dhillon Co-operative, Tehsil Thatha	Dhillon ..	15	75	..
6	The Chola Sahib Co-operative, Tehsil Thatha	Chola Sahib ..	11	61	..
7	Jour Singh Wala Co-operative, Tehsil Thatha	Jour Singh Wala ..	14	208	..
8	The Panjwar Singha Purian Co-operative,	Panjwar Singh Purian Co-operative Joint Farming Society	12	166	.
	Sangrur District				
1	The Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Andana	Andana ..	11	240	..
2	The Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Bakshiwala	Bakshiwala ..	11	157	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of Society	Name of place where set up		Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid given to the Society				
1	2	3		4	5	6				
	Sangrnr District—contd						Cost of godown	Pur-chase of Agri cultural Machi-nery	Ferti-lizer	Mana-gerial
3	Suraj Wala Co-operative Joint Farming Society Ltd., Sheogarh	Sheogarh	..	11	529					
						Rs	Rs	Rs	Rs	Rs
4	The Harigarh Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Sunam	Sunam	..	13	220	3,100	1,000	1,000	800	300
5	The Kewal Co-operative Joint Farming Society, Ltd., Bhabablpur	Bhabablpur	..	10	191			..		
	Gurgaon District									
1	The Jatli Co-operative Farming Society, Ltd.	Jatli	..	15	220			..		
	Hissar District									
1	The Additional Piranwali Political Sufferers Co-operation Farming	Hissar	..	10	125			..		
2	The Pabra Co-operative Better Farming Society	Pabra	..	21	175			..		
3	The Sakta Khera Joint Farming ..	Sakta Khera	..	12	413	Subsidy for construc ion of go-down				1,000
						Fertilizer			..	400
						Managerial			..	500
								Tota	..	1,900

							Cost of Godown	Purchase of Agri-cultural Machinery	Ferti-lizer	Mana-gerial
						Rs.	Rs.	Rs.	Rs.	Rs.
4	Fatehpur Jatanwali Khichar Joint Farming Society	Fatehpur	..	12	515			..		
5	The Naurang Co-operative Joint Farming Society	Naurang	..	13	158			..		
6	The Jandli Kalan Better Farming Society	Jandli Kalan	..	13	270			..		
	Kangra District									
1	Chak Bharoli Co-operative Joint Farming Society	Chak Bharoli	..	15	92	2,900	1,000 (in the year 1960-61)	1,600	100	1,200
	Bhatinda District									
1	The Gurusar Jugga Co-operative Joint Farming Society	Gurusar	..	12	113	..	..	..	..	..
2	The Balian Wali Co-operative Joint Farming Society	Balian Wali	..	13	133	..	..	..	..	..
3	The Jawaharke Co-operative Joint Farming Society	Jawaharke	..	14	140	4,000	1,000	1,000	800	1,200
4	The Mehna Patti Co-operative Joint Farming Society	Mehna	..	12	100	1,300	1,000	..	300	..
5	The Indra Sandhu Co-operative Joint Farming Society	Bhag Singhwala	..	13	147	..	..	..	..	..
	Total 100 Societies									

[Minister for Community Development]

List for the year 1960-61

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	6
	Ferozepore District				
1	Banga Singh Wala Sandhu, Tehsil Muktsar, district Ferozepore	Banga Singhwala ..	12	463	No aid of any kind given to the Society
2	Chak Kath Garh, post office Jallalbad, tehsil Fazilka	Chak Juth Garh ..	14	200	Ditto
3	The Mehianawala Kalan, Sindhu Co-operative Joint Farming Society, village Mehianwala Kalan	Mihianawala Kalan ..	12	120	Ditto
	Ambala District				
1	Shahzadpur Harijans Joint Co-operative Farming Society Limited	Shahzadpur Harijans	12	102	Ditto
2	Adhova Harijans Joint Co-operative Farming Society Limited	Adhova ..	15	(not available)	Ditto
3	Krishna Joint Co-operative Farming Society Limited	Khadri ..	15	Ditto ..	Ditto
	Jullundur District				
1	Bhoepur Tenants Collecting Farming Society, Shahkot	Bheopur ..	40	Society of tenants. Land is still to be had from the Government	Ditto

2	The Chalang Co-operative Farming Society at Chalong	Chalong	..	17	Nil. The members will get land on lease from Government on due date	Ditto
3	The Hoen Co-operative Farming Society at Hoen	Hoen	..	11	119	Ditto
	Karnal District					
1	The Bairsal Bazigars Co-operative Farming Society, Bairsal	Bairsal	..	20	..	Ditto
2	The Bir Gadalwa Bay Mukh Jatti Co-operative Farming Society, post office Jigdhu	Bir Gadalwa	..	75	..	Ditto
3	The Bhola Bay Mukhi, post office Nigdhu	Bhola	..	31	..	Ditto
4	The Brass Bazigars Dhaula Khan National Coll. Farming Society, post office Nissing Brass	Nissing Brass	..	49	..	Ditto
5	The Brass Bazigars Dhaul Khan, post office Nissing	Brass	..	25	..	..
6	The Dodwa Bazigars, post office Taraori	Dodwa	..	41	..	..
7	The Padhana Harijan Co-operative Coll. Farming Society, post office Taroari	Padhana	..	44	..	..
8	The Arja Heri, post office Taraori ..	Arja Heri	..	23	..	..
9	The Kalsi Sansi, post office Taraori	Kalsi	..	15	..	..
10	The Samana Babu Bazilgars, post office Saman Babu	Saman Babu	..	21	..	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	6
	Karnal District—contd				
11	The Dhakwala Co-operative Coll. Farming Society, post office Kunjpura	Dhakwala ..	17	..	..
12	The Amunpur Bazigars, Co-operative coll. Farming Society, post office Amunpur	Amunpur ..	56	..	..
13	The Sharma Co-opertive Joint Farming Society, Amin	Amin ..	14	107	..
14	The Nandi Bhauji Co-operative Joint Farming Society at Nandhi Bhauji	Nandi Bhauji ..	23	..	..
15	The Parkhana Mazhibi Sikh's Co-operative Joint Farming Society at Parkhana	Parkhana ..	22	..	..
16	The Ramba, Co-operative Farming Society, Rambal	Ramba ..	25	..	..
17	The Shamgarh Co-operative Joint Farming Society Limited at Shamgarh	Shamgarh ..	15	24 1/2	..
18	The Bhounsli Co-operative Joint Farming Society Limited, village Bhounsli	Bhounsli ..	12	..	..
19	The Makhu Majra Co-operative Coll. Farming Society Limited, village Makhu	Makhu Majra ..	16	..	..

20	The Fatnupur Vimukat Jaties Co-operative Coll. Farming Society Limited, village Fathupur	Fathupur	..	16	..	..
21	The Sonkra Backward Class Co-operative Coll. Farming Society Limited, village Sonkra	Sonkra	..	33	..	..
22	The Pasina Kalan Tehnt Co-operative Coll. Farming Society Limited, village Pasina Kalan	Village Pasina Kalan	..	15	..	..
23	The Kalron Co-operative Coll. Farming Society Limited, village Kalron	Kalron	..	35	..	..
24	The Baragaon Co-operative Coll. Farming Society, village Baragaon	Baragaon	..	18	..	..
25	The Jalala Viran Purhian Co-operative Coll. Farming Society, post office Baloo	Jalala Viran	..	40	..	..
26	The Chandraon Co-operative Coll. Farming Society, post office Garhi Birbal	Chandraon	..	34	..	..
27	The Hansu Majra Co-operative Collective Farming Society, post office Garhi Birbal	Hansu Majra	..	18	..	..
28	The Shingra Purhian Co-operative Coll. Farming Society, post office Nissing	Shingra	..	59	..	..
29	The Jawa Co-operative Collective Farming Society, Sewari	Sewari	..	12	..	..
30	The Jain Pura Co-operative Collective Farming Society	Zain Pura	..	26	..	..
31	The Ajrana Khurd, Co-operative Collective Farming Society, Sewari	Ajrana Khurd	..	12	..	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	6
	Karnal District—contd				
32	The Theska Ali, Co-operative Collective Farming Society	Theska Ali ..	21	..	..
33	The Ajrana Kalan, Co-operative Colllective Farming Society	Ajrana Kalan ..	12	..	..
34	The Khrindwa, Co-operative Collective Farming Society	Khrindwa ..	17	..	..
35	The Dekala, Co-operative Coll. Farming Society	Dekala ..	14	..	..
36	The Ismailbad, Co-operative Colltive Farming Society	Ismailbad ..	13	..	..
37	The Pipli Majra, Co-operative Collective Farming Society	Pipli Majra ..	26	..	..
38	The Lukhmri, Co-operative Collective Farming Society	Lukhmri ..	49	..	..
39	The Haripur (Pirkhari), Co-operative Collective Farming Society	Haripur ..	15	..	..
40	The Kalsani, Co-operative Collective Farming Society	Kalsani ..	14	..	..
41	The Kundan Pur Wala, Co-operative Collective Farming Society	Kagthala ..	16	..	..
42	The Talheri Bajgar, Co-operative Collective Farming Society	Talheri ..	30	..	..

43	The Galharur Ex-Mily. Co-operative Collective Farming Society	Galharur	..	30	..	..
44	The Dayalpur, Ex-Mily. Co-operative Farming Society	Col'ec- Dayalpur	..	34	..	..
45	The Bhut Majra, Co-operative Collective Farming Society	Bhut Majra	..	30	..	..
46	Thd Sandholi Ex-Servicemen Collective Farming	Sandho'i	..	18	..	..
47	The Sotera, Collective Farming ..	Sotera	..	20	..	..
48	The Rasul Pur, Co-operative Collective Farming Society	Rasulpur	..	13	..	..
49	The Bherian Bajigar Co-operative Collective Farming Society	Bherian	..	13	..	..
50	The Lohar Majra, Co-operative Collective Farming Society	Lohar Majra	..	43	..	..
51	The Sardhauli Farmers, Co-operative Collective Farming Society	Sandhauli	..	58	..	..
52	The Labana, Co-operative Collective Farming	Pehwa	..	28	..	..
53	The Gumthala Garhu, Co-operative Collective Farming	Gumtha'a Garhu	..	16	..	..
54	The Paher Pur Jainaid pur, Co-operative Collective Farming	Fatherpur Jaind pur	..	30	..	..
55	The Kaithal Scheduled Joint Farming	Kaithal	..	37	..	..
56	The Labna Co-operative Collective Farming	Phewa	..	47	..	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	6
	Karnal District—concld				
57	The Kaithal Kandaj Co-operative Collective Farmin	Kaithal ..	18	..	..
58	The Anrouli Plot Co-op rative Collective Farming	Arnauli ..	42	..	..
59	The Kwartan Labana, Co-operative collective Farming	Kwartan Labana ..	40	..	..
60	The Agond Co-operative Collective Farming	Agond ..	46	..	..
61	The Kaithal Scheduled Caste Joint Farming	Kaithal ..	11	..	..
62	The Manak Sher Pur Co-operative Collective Farming	Manaksherpur ..	17	..	..
63	The Murtza Pur Co-operative Collective Farming Society	Murtza Pur ..	33	..	..
64	The Setora Labana Co-operative Collective Farming Society	Setora ..	18	..	..
65	The Assondh, Co-operative Collective Farming Society	Assondh ..	37	..	..
66	The Ruwan, Co-operative Collective Farming Society	Ruwan ..	25	..	..
67	The Bandarala Rai Sikhan Co-operative Collective Farming Society	Bandrala ..	26	..	..

68	The Nank Pur, Co-operative Collective Farming	Sandhauli	..	89	..	..
69	The Sandhauli Backward Co-operative Collective Farming	Do	..	44	..	..
70	The Lalian Workers, Co-operative Collective Farming	Lalian	..	36	..	..
71	The Ishaq Majhbi Sikh Co-operative Collective Farming	Ishaq	..	46	..	..
72	The Ishaq Shining Co-operative Collective Farming	Ishaq	..	13	..	..
73	The Rohar Pai Sikhan Co-operative Collective Farming	Rohar	..	41	..	..
74	The Gargar Pur Co-operative Collective Farming	Gargarpur	..	24	..	..
75	The Kawartan Harijan, Co-operative lective Farming	Kawartan	..	25	..	..
	Patiala District					
1	The Johllan Khurd, Co-operative Joint Farming Society, post office post office Joly	Johllan Khurd	..	11	80	Cost of godown Rs 1,000 Purchase of Agrl. machinery Rs 1,000 Fertilizers Rs 200 Managerial Rs 1,200 3,400
2	The Kammi Kalan, Co-operative Joint Farming Society, post office Ghanaur	Kammikalan	..	30	152.5	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	6
	Hoshiarpur District				
1	The Mehmowal, Co-operative Joint Joint Farming Society, Mehomwal	Mehmowal ..	16	125	..
	Gurdaspur District				
1	The Bakhrota, Co-operative Better Farming Society, Bakhrota	Bakhrota ..	12	24	..
	Rohtak District				
1	Madina Panna Rohtas, Co-operative Joint Farming Society Limited	Madina ..	13	154	..
	Mohindergarh District				
1	The Mandi Hariya Joint Farming Society	Mandi Hariya ..	17	600 Bighas	..
	Kapurthala District				
1	The Kapurthala Harijan, Co-operative Collective Farming Society	Kapurthala ..	12	..	..
2	The Khera Bet Harijan, Co-operative Collective Farming Society	Khera Bet ..	11	25½	..
3	The Malloquadrabad, Co-operative Collective Farming Society	Malloquadrabad ..	35	1,450 Kanals	..
4	The Bhagwanpur Co-operative Collective Farming Society	Bhagwanpur	11	..	..

5	The Bhandal Bet Co-operative Collective Farming Society	Bhandal Bet ..	14	..	..
	Sangrur District				
1	The Balian Co-operative Joint Farming Society Linmited	Balian ..	16	115	..
2	The Teer Co-operative Joint Farming Society Limited Bhawanigarh	Bhawanigarh ..	11	178	..
3	The Gehal Co-operatilve Joint Farming Society Limited, Gehe	Gehal ..	20	123	..
4	The Khanpur Co-operative Joint Farming Society Limited, Khanpur	Khanpur ..	16	106	..
5	The Ughran Co-operative Joint Farming Society Limited	Ughran ..	11	183	..
6	The Dhakal Co-operative Joint Farming Society Limited,	Dhakal ..	12	151	..
7	The Chuhan Co-operative Joint Farming Society, Limited Dhur Kot Rurke	Dhur Kot Rurke ..	14	97	..
	Gurgaon District				
1	The New Kisan Co-operative Farming Society Limited, Ballabgarh	Ballabgarh ..	11	25	..
2	The Ranhero Khera Co-operative Collective Farming Society Limited, tehsil Ballabgarh	Do ..	10	336	..
	Hissar District				
1	The Jandli Kalan, Co-operative Joint Farming Socirety, Limited	Jandli ..	14	207	..

[Minister for Community Development]

Serial No.	Name of the Society	Name of place	Number of members	Land held in acres	Amount of Government aid to the Society
1	2	3	4	5	
					Rs
2	The Dhani Gopal Masra Khasa Pathernanan, Co-operative Joint Farming Society Limited	Dhani Gopal ..	13	126	..
	Kangra District				
1	The Bharwan Bhaloon, Co-operative Joint Farming Society	Bhalauni ..	17	121	..
2	Mundkhar Tulsi Co-operative Joint Farming Society	Mundkhar ..	12	29 2/5	..
	Bhatinda District				
1	The Sandhu, Co-operative Joint Farm-Farming Society Limited, Bangi Ruldu	Bangi Ruldu ..	11	210	..
	Total ..	109 Societies			

CESS OUTSTANDING AGAINST CO-OPERATIVE SUGAR MILLS

***6620. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the amount of cess if any, outstanding against each of the Co-operative Sugar Mills in the State as on 31st January, 1961 ;

(b) the quantity of Sugar cane received and the quantity of sugar produced by each of the said Sugar Mills during the years 1959-60 and 1960-61?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

(a)

	Rs nP.
(i) Janta Co-operative Sugar Mills Ltd., Bhogpur, district Jullundur	12,47,771.89
(ii) Panipat Co-operative Sugar Mills Ltd., Panipat (Karnal)	11,49,384.65
(iii) Haryana Co-operative Sugar Mills Ltd., Rohtak ..	9,42,182.77

(b) Figures in Maunds

	1959-60		1960-61 *uptil* 31-1-61	
	Cane purchased or crushed	Sugar produced	Cane purchased or Crushed	Sugar produced
Janta Co-operative Sugar Mills Ltd., Bhogpur	38,16,349	3,40,048	19,83,625	1,58,040
Panipat Co-operative Sugar Mills, Panipat	36,97,407	3,50,052	21,39,400	1,96,126
Haryana Co-operative Sugar Mills, Ltd., Rohtak	39,98,066	3,52,143	18,46,800	1,48,915

CONSTRUCTION OF BUS STAND IN SANGRUR CITY

***7007. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether Government propose to construct a Bus Stand in Sangrur City; if so, the time by which it is likely to be constructed?

Rao Birender Singh : At present there is no proposal for constructing a Bus Stand at Sangrur by the Government.

MAINTENANCE STAFF OF THE CHANDIGARH CAPITAL PROJECT

***6618. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Public Works be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to make the maintenance staff of the Chandigarh Capital Project Organisation permanent; if so, the time by which this proposal is likely to be implemented?

Chaudhari Suraj Mal : No such proposal is under the consideration of Government.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 24TH MARCH, 1961

DISCRETIONARY FUND AT THE DISPOSAL OF MINISTERS

***7181. Sardar Dhanna Singh Gulshan :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the details of amounts, if any, distributed, in the State, district-wise, for public welfare by the Ministers and Deputy Ministers from their discretionary funds during their tours in the year, 1960 ;

(b) the names of Ministers and Deputy Ministers who disbursed the said amounts together with the purposes for which they were disbursed in each case?

Sardar Gurbanta Singh : (a) The sanctions to all the grants out of the discretionary fund are accorded by the Ministers and Deputy Ministers etc. and then issued from the head quarter. No amounts are distributed by them during their tours.

(b) Does not arise.

CASES REGISTERED IN KARNAL DISTRICT SINCE JANUARY, 1961

***7099. Chaudhari Dharam Singh Rathi :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the number of cases registered under section 302, 304, 379, 380, 411, 457, 420, 376, 377, 107/151, 107/150, 395, 392 of the I.P.C. in Karnal District Police Station-wise since 1st January, 1961 to-date ;

(b) the number of the cases out of those mentioned in part (a) above in which the culprits have been traced by the Police ;

(c) the number of persons arrested in connection with the said cases who were sent up for trial from each Police Station during the period mentioned in part (a) above, and the number of those convicted and acquitted, separately?

Sardar Partap Singh Kairon : (a), (b) and (c). Three statements showing the requisite information are laid on the Table.

STATEMENT

Cases registered in Karnal District since January, 1961

Serial No.	Name of Police Station	(a) Cases registered under I.P.C.												
		302	304	379	380	411	457	420	376	377	395	392	107/151, Cr. P.C.	107/150, Cr. P.C.
1	Sadar Karnal	..	..	3	4	4	5	..	1	..	..	..	1	5
2	City Karnal	..	..	1	4	1	2	..	..	..	..	..	4	..
3	Gharaunda	1	..	2	1	2	2	..	1	..	..	..	1	2
4	Indri	..	..	..	1	1	2	..	..	..	..	..	7	10
5	Butana	..	..	..	1	..	2	..	..	..	..	..	17	7
6	Nissing	..	..	..	1	2	..	..	..	..	..	..	14	..
7	Sadar Panipat	..	..	..	2	..	1	1	..	..	..	..	8	3
8	City Panipat	..	..	1	1	..	1	..	..	..	..	..	15	2
9	Samalkha	..	..	1	1	2	1	..	..	..	..	..	3	3
10	Urlana	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	5	3
11	Thanesar	1	..	2	1	2	1	..	..	..	..	..	..	7
11-A	Mela Thanesar	..	..	8	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..
12	Shahabad	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	11	7
13	Ladwa	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	4	1
14	Radaur	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	5	..
15	Thaska	1	..	..	..	..	2	..	..	..	..	..	3	3
16	Kaithal	..	..	..	3	..	1	..	..	..	..	..	6	2
17	Guhla	..	..	..	2	..	1	..	..	..	..	..	5	..
18	Pehowa	1	..	..	4	1	1	..	..	..	..	..	12	..
19	Rajaund	..	..	2	..	1	4	..	..	..	1	..	3	..
20	Assaundh	..	..	2	1	..	..	..	..	..	..	..	6	..
21	Pundri	..	..	1	1	1	4	..	..	..	..	..	3	3
22	G.R.P., Karnal	..	..	5	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1
	Total	4	..	28	32	17	32	1	2	..	1	..	133	59

[Chief Minister]

Serial No.	Name of Police Station	No.	(b) OF CASES OUT OF THOSE MENTIONED IN PART (A) IN WHICH THE CULPRITS HAVE BEEN TRACED BY THE POLICE												
			302	304	379	380	411	457	420	376	377	395	392	107/151, Cr.P.C.	107/150, Cr.P.C
1	Sadar Karnal	..	..	..	..	..	4	..	..	1	..	..	..	1	5
2	City Karnal	..	..	..	1	1	1	2	..	..	..	..	..	4	..
3	Gharaunda	..	1	—	2	1	2	1	..	1	..	..	..	1	2
4	Indri	..	..	..	..	1	1	1	..	..	..	..	..	7	10
5	Butana	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	17	7
6	Nissing	..	..	..	..	1	2	..	..	..	..	..	..	14	..
7	Sadar Panipat	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	8	3
8	City Panipat	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	15	2
9	Samalka	..	..	..	1	..	2	..	..	..	..	..	..	3	3
10	Urlana	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	5	3
11	Thanesar	..	1	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	7
11-A	Mela Thanesar	..	..	..	5	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
12	Shahabad	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	11	7
13	Ladwa	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	4	1
14	Radaur	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	5	..
15	Thaska	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3	3
16	Kaithal	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	6	2
17	Guhla	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	5	..
18	Pehowa	..	1	..	..	1	1	1	..	..	..	..	..	12	..
19	Rajaund	..	..	..	1	..	1	1	..	..	..	1	..	3	..
20	Assandh	..	..	..	1	1	..	..	..	..	..	..	..	6	3
21	Pundri	..	..	..	1	1	1	1	..	..	..	..	..	3	1
22	G.P.R., Karnal	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	Total	..	3	..	14	8	17	7	1	2	..	1	..	133	59

THE NUMBER OF PERSONS ARRESTED IN CONNECTION WITH THE SAID CASES WHO WERE SENT UP FOR TRIAL FROM EACH POLICE STATION DURING THE PERIOD MENTIONED IN PART (a) ABOVE AND THE NUMBER OF THOSE CONVICTED AND ACQUITTED, SEPARATELY

Name of Police Station	302 I.P.C.				379 I.P.C.				380 I.P.C.				411 I.P.C.				457 I.P.C.			
	Admitted	Sent up	Covicted	Acquitted	Admited	Sent up	Convicted	Acquitted	Admited	Sent up	Covicted	Acquitetd	Admitted	Sent up	Conviced	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted
1. Sadar Karnal	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	4	..	..	..	..	..	..	..
2. City Karnal	..	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	3	..	..	..
3. Gharaunda ..	3	..	..	..	2	..	..	..	1	..	..	..	2	..	..	..	1	..	..	..
4. Indri ..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..
5. Butana ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
6. Nissing ..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..
7. Sadar Panipat	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
8. City Panipat	..	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
9. Samalkha ..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..
10. Urlana ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
11. Thanesar ..	5	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2	..	..	..	..	..	..	..
11-A. Mela Thanesar	..	..	..	..	5	5	3	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

[Chief Minister]

Name of the Police Station	302 I.P.C.				397 I.P.C.				380 I.P.C.				411 I.P.C.				457 I.P.C.			
	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Cinvicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted
12. Ladwa ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
13. Shahabad ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
14. Radaur ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
15. Thaska ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
16. Kaithal ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
17. Guhla ..	..	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
18. Pehowa ..	5	..	..	..	..	..	..	..	1	1	1	..	1	..	..	..	1	..	..	..
19. Rajaund ..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..
20. Assandh ..	..	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
21. Pundri ..	..	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	1	..	..	..	1	1	1	..
22. G.R.P., Karnal	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total ..	13	..	..	..	15	5	3	..	8	1	1	..	17	..	..	..	8	1	1	..

THE NUMBER OF PERSONS ARRESTED IN CONNECTION WITH THE SAID CASES WHO WERE SENT UP FOR TRIAL FROM EACH POLICE STATION DURING THE PERIOD MENTIONED IN PART (a) ABOVE ; AND THE NUMBER OF THOSE CONVICTED AND ACQUITTED, SEPARATELY *concld*

Name of Police Station	376 I.P.C.				395 I.P.C.				107/151 Cr. P.C.				107/150 Cr. P.C.				304, 420, 377 & 392 I.P.C.			
	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted
1. Sadar Karnal	1	..	..	..	..	..	..	..	5	5	..	..	..	18	..	3	..	..	..	..
2. City Karnal ..	..	..	..	..	..	..	..	..	9	9	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3. Gharaunda ..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	9	..	..	..	..	..
4. Indri ..	..	..	..	..	..	..	..	..	33	33	..	6	..	46	..	..	..	..	..	..
5. Butana ..	..	..	..	..	..	..	..	..	47	47	..	2	..	38	..	..	..	..	..	..
6. Nissing ..	..	..	..	..	..	..	..	..	59	59	..	15	..	..	..	..	..	..	..	..
7. Sadar Panipat	..	..	..	..	..	..	..	..	28	28	..	1	..	10	..	..	..	..	..	..
8. City Panipat	..	..	..	..	..	..	..	..	57	57	..	21	..	6	..	..	..	..	..	..
9. Samalkha ..	..	..	..	..	..	..	..	..	7	7	..	4	..	18	..	..	..	..	..	..
10. Urlana ..	..	..	..	..	..	..	..	..	30	30	..	18	..	10	..	3	..	..	..	..
11. Thanesar ..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	25	..	..	..	..	..	..
11-A. Mela Thenasar	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
12. Ladwa ..	..	..	..	..	..	..	..	..	5	5	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..

[Chief Minister]

	376 I.P.C.				395 I.P.C.				107/151 Cr. P.C.				107/151 Cr. P.C.				304, 420, 377 & 392 I.P.C.			
	Admitted	Sent up	Convicted	Acquited	Admitted	Sent up	Convicted	Acquited	Admitted	Sent up	Convicted	Acquitted	Admitted	Sent up	Convicted	Acquited	Admitted	Sent up	Convicted	Acquited
13. Shahabad	..	..	..	..	..	..	..	..	40	40	..	6	..	18	..	8	..	..	..	..
14. Radaur ..	..	..	..	..	..	..	..	..	10	10	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..
15. Thaska ..	..	..	..	..	..	..	..	..	13	13	..	..	..	10	..	..	..	..	..	..
16. Kaithal ..	..	..	..	..	..	..	..	..	42	42	1	..	..	3	..	..	..	..	..	..
17. Guhla ..	..	..	..	..	..	..	..	..	16	16	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
18. Pehowa ..	..	..	..	..	..	..	..	..	22	22	..	2	..	..	..	..	..	..	..	..
19. Rajaund ..	..	..	..	..	1	..	..	..	13	13	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..
20. Assandh ..	..	..	..	..	..	..	..	..	18	18	2	16	..	8	..	8	..	..	..	..
21. Pundri ..	..	..	..	..	..	..	..	..	10	10	..	..	..	5	..	..	..	..	..	..
22. G.R.P., Karnal	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Total ..	2	..	..	..	1	..	..	..	465	465	4	92	..	225	..	22	..	..	..	..

T.B. HOSPITAL, SANGRUR

***7182. Sardar Dhanna Singh Gulshan :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the total number of patients admitted in the T.B. Hospital, Sangrur during the year 1960-61 ;

(b) the number of patients out of those referred to in part (a) above who were cured and of those who are still under treatment ;

(c) the number of patients, if any, who were discharged from the said Hospital while they were still suffering from the disease ;

(d) whether patients referred to in part (c) above left the Hospital of their own accord or were discharged by the management ;

(e) the total number of indoor patients in the said hospital at present ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) 231.

(b) Numbr of patients cured	..	72
Number of patients still under treatment	..	95
(c)		42
(d) Patients who left of their own accord against medical advice	..	39
Patients who were discharged by management	..	3
(e)		95

LICENCES FOR BRICK KILNS IN KARNAL DISTRICT SINCE APRIL, 1960

***7100. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Industries be pleased to state the names and addresses of the persons to whom licences for running brick kilns were granted in Karnal District from April, 1960 upto date ?

Shri Mohan Lal : The required information is laid on the Table of the House.

Statement

Serial No.	Names and addresses of the persons to whom licences for running brick kilns were granted in Karnal District from April, 1960 upto date.
1	The Kaithal Building Services Co., Kaithal, district Karnal
2	Shri Iqbal Singh, Shahbad Markanda, district Karnal

[Minister for Industries]

Serial No	Name and addresses of the persons to whom licences for running brick-kilns were granted in Karnal District from April, 1960 upto date.
3	Shri Surat Singh, village Raurar, tehsil and district Karnal
4	Shri Pritam Singh, s/o shri Gulab Singh, Nilokheri district Karnal
5	Shri Kundan Lal Vij, Kothi Zaildar, Panipat
6	Giani Labh Singh Phakar, village Cheeka, tehsil Kaithal, district Karnal
7	Shri Kailash Chander Tewari, Kaithal, district Karnal
8	M/s Kaithal Brick Kiln production Co-operative Society, Kaithal

LOANS GRANTED BY INDUSTRIAL FINANCE CORPORATION IN PANIPAT TOWN

***7150. Dr. Parma Nand :** Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the number of individuals, business concerns or Co-operative Societies which have been advanced loans in Panipat town by the Industrial Finance Corporation during the period from January, 1959-60 to date ;

(b) whether any security has been taken from each of the loanees mentioned in part (a) above ; if so, the nature of security in each case ;

(c) whether it is a fact that some of the loanees referred to in part (a) above have not repaid the instalments in time ; if so, the reasons therefor and the action, if any, taken against them ?

Shri Mohan Lal : A statement giving the requisite information is laid on the Table of the House.

Statement

LOANS GRANTED BY INDUSTRIAL FINANCE CORPORATION IN PANIPAT TOWN

It is presumed that the Honourable member wants information in respect of Punjab Financial Corporation and not in respect of Industrial Finance Corporation which is controlled by the Government of India. The information in respect of loans advanced by the Punjab Financial Corporation from January 1959 to 15th March, 1961 is as follows :—

(a) One

(b) (i) Yes

(ii) Fixed assets consisting of land and building.

(c) No.

IMPLEMENTATION OF MINIMUM WAGES COMMITTEES RECOMMENDATIONS BY MUNICIPAL COMMITTEES

***7157. Dr. Parma Nand :** Will the Minister for Industries be pleased to state —

(a) the number and names of Municipal Committees in the State who have implemented the decisions or recommendations of

the Minimum Wages Committee and the dates when this was done in each case ;

(b) whether it is a fact that some of the Municipal Committees in the State have not implemented the decisions/recommendations of the Committee mentioned in part (a) above ; if so, the names and the reasons therefor in each case ;

(c) whether Government have advised all the Municipal Committees in the State to implement the said decisions/ recommendations ; if so, when ?

Shri Mohan Lal : (a) The information collected so far shows that 76 municipal committees have given the minimum wages fixed by Government. A statement Annexure 'A' showing their names and date from which they have allowed the minimum wages is placed on the Table of the House.

(b) A number of municipal committees have still not complied with the provisions of the Minimum Wages Act and rules made thereunder. A statement Annexure 'B' showing their names is also placed on the Table of the House. The reasons for non-implementation of the Minimum Wages rates is mostly due to their lean financial position. Government have taken notice of it and the matter is under consideration.

(c) *Part*-(i) Instructions were issued to all the Municipal Committees in the State to implement the provisions of the Minimum Wages Act and rules made there under.

Part (ii) 10th /13th March, 1961.

(It may be added that it is the statutory obligation to revise the wages and the reluctant parties can be compelled to do so by law.)

ANNEXURE A

Statement showing the names of the municipal committees which have implemented the provisions of the Minimum Wages Act and rules made thereunder :

S.No.	Names of the Committees	Date
1.	Hissar	.. 12th May, 1960
2.	Bhiwani	.. 12th May, 1960
3.	Sirsa	.. 12th May, 1960
4.	Dabwali	.. not given
5.	Hansi	.. not given
6.	Tohana	.. 1st October, 1960
7.	Uklana	.. 1st January, 1961
8.	Gurgaon	.. 1st May, 1960
9.	Rewari	.. 1st December, 1960
10.	Palwal	.. 12th May, 1960
11.	Hodal	.. 1st May, 1960
12.	Ferozepur Jhirka	.. 1st April, 1961
13.	Ballabhgarh	.. 25th August, 1960
14.	Faridabad	.. 1st May, 1960
15.	Karnal	.. 1st October, 1960
16.	Jakhal	.. not given

[Minister for Industries]

S.No.	Name of the Committees	Date
17.	Kaithal	.. 1st February, 1961
18.	Thanesar	.. 12th May, 1960
19.	Shahabad	.. 12th May, 1960
20.	Gharaunda	.. 12th May, 1960
21.	Jandiala	.. not given
22.	Ladwa	.. 12th May, 1960
23.	Ambala City	.. 12th May, 1960
24.	Yamuna Nagar	.. 12th May, 1960
25.	Morinda	.. 12th May, 1960
26.	Sadhaura	.. 12th May, 1960
27.	Dharamsala	.. 1st April, 1960
28.	Kangra	.. 1st August, 1960
29.	Nagrota Bhagwan	.. 12th May, 1960
30.	Palampur	.. 1st November, 1960
31.	Sultanpur Lodhi	.. 12th May, 1960
32.	Hoshiarpur	.. 12th May, 1960
33.	Hariana	.. not given
34.	Jullundur	.. not given
35.	Nurmahal	.. not given
36.	Ludhiana	.. 12th May, 1960
37.	Jagraon	.. 1st January, 1961
38.	Khanna	.. not given
39.	Abohar	.. 12th May, 1960
40.	Zira	.. 1st May, 1960
41.	Moga	.. not given
42.	Bucho Mandi	.. 1st June, 1960
43.	Giddarbaha	.. 12th May, 1960
44.	Jalalabad	.. 1st November, 1960
45.	Malout	.. 1st January, 1961
46.	Batala	.. 12th May, 1960
47.	Pathankot	.. 12th May, 1960
48.	Dalhousie	.. 1st May, 1960
49.	Amritsar	.. not given
50.	Chhcharata	.. not given
51.	Taran Tarn	.. not given
52.	Patiala	.. not given
53.	Rajpura	.. not given
54.	Samana	.. not given
55.	Sirhind	.. 1st August, 1960
56.	Doraha	.. 16th September, 1960
57.	Amloh	.. not given
58.	Gobindgarh	.. 12th May, 1960
59.	Sangrur	.. 12th May, 1960
60.	Jind	.. 12th May, 1960
61.	Safidon	.. 12th May, 1960
62.	Malerkotla	.. 12th May, 1960
63.	Barnala	.. 12th May, 1960
64.	Sunam	.. 1st November, 1961
65.	Bhiwanigarh	.. not given
66.	Narwana	.. 12th May, 1960
67.	Uchana	.. 12th May, 1960
68.	Leharagaga	.. 22nd November, 1960
69.	Dhuri	.. 12th May, 1960
70.	Bhatinda	.. not given
71.	Faridkot	.. 13th May, 1960
72.	Kotkapura	.. 12th May, 1960
73.	Raman	.. not given
74.	Goniana	.. 1st July, 1961
75.	Jaitu	.. 1st May, 1960
76.	Simla	.. not given

ANNEXURE 'B'

Statement showing the names of the Municipal Committees which have not implemented the provisions of the Minimum Wages Act and rules made there under ;

Names of the committees
1. Loharu
2. Kalanwali
3. Jhajjar
4. Beri
5. Bahadurgarh
6. Sonepat
7. Meham
8. Gohana
9. Sohana
10. Farukh Nagar
11. Hailey Mandi
12. Pataudi
13. Bawal
14. Nuh
15. Pehwa
16. Jagadhri
17. Rupar
18. Kalka
19. Chhachrauli
20. Kharar
21. Nurpur
22. Urmar Tanda
23. Gardhiwala
24. Dasuya
25. Mukerian
26. Anandpur Sahib
27. Garh Shankar
28. Kartarpur
29. Nakodar
30. Phillaur
31. Nawanshahar
32. Banga
33. Rohan
34. Raikot
35. Samrala
36. Ferozepur
37. Muktsar
38. Gur Har Sahai
39. Qadian
40. Sri Hargobindpur
41. Dera Baba Nanak
42. Sujanpur
43. Narota Jaimal Singh
44. Patti
45. Khemkaran
46. Majitha
47. Nabha
48. Sanaur
49. Banaur
50. Bhadaur
51. Tapa
52. Rampura Phul
53. Budhlada
54. Bareta
55. Kapurthala
56. Phagwara
57. Sultanpur
58. Dhilwan
59. Mohindergarh
60. Charkhi Dadri

[Minister for Industries]

Name of the Committee
61. Narnaul
62. Ateli
63. Kaniana
64. Maur
65. Payal

REMISSION OF LAND REVENUE IN PATTI TEHSIL

***7188. Sardar Gurwaryam Singh :** Will the Minister for Revenue be pleased to state whether land revenue in any villages in tehsil Patti, district Amritsar was remitted under the Remission and suspension Rules 1960, during the last two years up-to-date on the ground that the land concerned was affected by thur, sem or chos or was sandy ; if so, their names ?

Giani Kartar Singh : No land-revenue has been remitted or suspended in tehsil Patti, district Amritsar under the new Punjab Land-Revenue (Thur Sem Chos and Sand) Remission and Suspension Rules, 1960 during the last two years, as these new rules came in force in the month of November 1960. The first thur, sem, chos and sand girdawari, on the basis of which remission will be granted under these rules in the whole State, is Rabi 1961.

GOVERNMENT MIDDLE AND HIGH SCHOOLS CONVERTED INTO HIGHER SECONDARY SCHOOLS

***7166. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Education be pleased to state the number of Government Middle and High Schools for Boys and Girls converted into Higher Secondary Schools, districtwise, in the State during the Second Five Year Plan period ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : A list containing the requisite information is laid on the Table.

STATEMENT

List showing the number of government middle and High Schools for Boys and Girls converted into Higher Secondary Schools, districtwise in the State during the Second Five Year Plan period

1	Gurgaon	4
2	Hissar	4
3	Ambala	9
4	Karnal	5
5	Rohtak	3
6	Amritsar	5
7	Ferozepure	4
8	Gurdaspur	4
9	Hoshiarpur	4
10	Jullundur	4
11	Ludhiana	1
12	Kangra	4
13	Patiala	5
14	Kapurthala	2
15	Bhatinda	2
16	Sangrur	Nil
17	Mohindergarh	2
	Total	62

STUDENTS BENEFITED BY CONCESSION OF FREE EDUCATION IN FLOOD AFFECTED AREAS

***7167. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Education be pleased to state whether the concession of free education upto the Matriculation Standard has been extended in all schools situated in flood affected areas ; if so, the number of students benefited by this concession in Nurpur Tehsil at present.

Shri Amar Nath Vidyalankar : Yes, in the flood-affected areas declared as such by the Government. Nurpur has not been declared a flood-affected area.

INCLUSION OF AREA OF THANA KALAYAT (TEHSIL NARWANA) IN A BLOCK

***7175. Shrimati Om Prabha Jain :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) whether it is a fact that the area within the jurisdiction of Thana Kalayat (tehsil Narwana) or some part of it was included in Development Block at first and later excluded ; if so, the reasons therefor ;

(b) whether the area mentioned in part (a) above is proposed to be included in a Development Block now ; if so, when ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) Yes. Previously the name of the Block was Narwana Kalayat and some of the villages of Kalayat Police Station-were included in Moonak block of tehsil Sangrur. Later on, due to re-demarcation of blocks in the district, Headquarter of Moonak block were shifted to Lehragaga and the villages of Police Station Kalayat were either transferred to Narwana Block or excluded from Development Block Kalayat. Now, Narwana Tehsil comprises of three blocks viz. Narwana, Kalayat and Uchana. Latter two blocks are shadow blocks.

(b) Kalayat block is a shadow block at present and will come into existence in the near future but not later than October, 1963.

LOANS OUTSTANDING AGAINST CO-OPERATIVE SOCIETIES

***6621. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of Co-operative Societies in the State, districtwise, against whom loans of fifty thousand rupees each were outstanding as on 31st January, 1961 ;

(b) the names of societies mentioned in part (a) above from whom the said loans have been due for the last three years ?

Sardar Gurbanta Singh :

(a) 1. Kangra 1
2. Ludhiana .. 1
3. Gurdaspur .. 1
4. Jullundur .. 1
5. Karnal .. 1
6. Rohtak .. 1
7. Ambala .. 1

(b) Nil.

FAILURE OF CO-OPERATIVE SOCIETIES

*6622. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Community Development be pleased to state the number of Co-operative Societies in the State, if any, which failed, district-wise, during the three years prior to 31st January, 1961 ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Serial No.	Name of the District	No. of Societies failed
1	Amritsar	.. 22
2	Gurdaspur	.. 40
3	Kangra	.. 26
4	Jullundur	.. 32
5	Hoshiarpur	.. 54
6	Ludhiana	.. 36
7	Ferozepur	.. 2
8	Ambala	.. 73
9	Simla	.. 1
10	Karnal	.. 26
11	Rohtak	.. 42
12	Hissar	.. 49
13	Gurgaon	.. 33
14	Patiala	.. ..
15	Kapurthala	.. ..
16	Bhatinda	.. 8
17	Sangrur	.. 7
18	Mohindergarh	.. 2

CO-OPERATIVE COLD STORAGES AT KARNAL

*6623. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of Co-operative Cold Storages in Karnal district upto 31st January, 1961 and the dates when each was set up ;

(b) the number of the storages referred to in part (a) above which failed or which were wound up under the orders of the Government and the reasons , if any, for the latter ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) *Part I.*—One.

Part II.—3rd July, 1954.

(b) One. It was wound up by the Assistant Registrar, Co-operative Societies, Karnal, exercising the powers of the Registrar, Co-operative Societis, Punjab, due to wilful non-production of record to the inspectorate staff, non-payment of the loan of the Punjab State Co-operative Bank Ltd., Jullundur and fall in the membership of the Store.

INTEREST-FREE LOANS ADVANCED TO PANCHAYATS

***7165. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the amount of interest-free loans advanced by Government to the Panchayats, district-wise, during the years 1959-60 and 1960-61 ;

(b) the purposes for which the said Panchayats have utilised these loans ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) and (b) A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

(a) District		Amount advanced during 1959-60	Amount advanced during 1960-61
		Rs	Rs
1. Hissar	..	66,000	2,66,000
2. Rohtak	..	69,000	3,12,000
3. Gurgaon	..	63,000	2,77,000
4. Karnal	..	67,000	2,82,000
5. Ambala	..	63,000	2,39,500
6. Kangra	..	64,000	2,15,500
7. Hoshiarpur	..	70,000	2,53,500
8. Jullundur	..	63,000	2,14,500
9. Ludhiana	..	49,000	2,06,500
10. Ferozepur	..	75,000	2,93,400
11. Amritsar	..	75,000	3,20,000
12. Gurdaspur	..	53,000	2,22,400
13. Patiala	..	27,000	1,07,000
14. Sangrur		36,000	1,08,700
15. Bhatinda	..	23,000	97,500
16. Kapurthala	..	14,000	36,500
17. Mohindergarh	..	23,000	97,000
18. Simla	..	..	30,000
Total	..	9,00,000	35,79,000

[Sardar Gurbanta Singh]

(b) The loans have been utilized for thr following pruposes :—

1. Purchase of tractors.
2. Installation of tubewells.
3. Installation of pumping sets.
4. Plantation of fruit orchards.
5. Plantation of mulberry trees.
6. Sinking of wells.
7. Piggery farms.
8. Reclamation of. land.
9. Setting up flour mills.
10. Setting up of saw mills.
11. Tannery factory.
12. Screw and nail factory.
13. Textile Industry.
14. Setting up of paddy husking machines.
15. Oil crushers set up.
16. Baan making.
17. Khandsari machine.
18. Cane crushers installed.
19. Grain thrashers installed.
20. Chaff cutters set up.
21. Spinning and weaving centres.
22. Fish Keeping.
23. Stone crushers installed.
24. Multipurpose schemes (such as flour mill, oil mill, Saw Mill, etc.)
25. Brick Kilns set up.
26. Winnowing machines set up.
27. Gardening.
28. Slate quarry.
29. Bee Keeping.
30. Dairy farm set up.
31. Agriculture farms set up.
32. Construction of residential quarters for block staff.
33. Construction of patwar khanas.

CONSTRUCTION OF CHANNELS FOR CHAHI WATER OVER KASUR AND JHABAL-SUR SINGH-BHIKIWIND NALLAHS IN AMRITSAR DISTRICT

*7187. **Sardar Gurwaryam Singh** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to construct water channels (Aads) over the Kasur Nallah and Jhabal-Sur Singh-Bhikiwind Nallah in Amritsar District ; if so, the details thereof ?

Rao Birender Singh : There is a proposal under the consideration of Government for providing water channels over Jhabal Drain and Sohal Seepage Drain. There is no proposal for providing water channels over Kasur Nallah in Amritsar District as no water course crosses Kasur Nallah in Amritsar District. The details of the provision for water courses is as under :—

(1) Kasur Nallah .. Nil

(2) Jhabal Drain .. 28 No.

(3) Sohal Seepage Drain .. 8 No.

APPOINTMENTS OF DISTRICT SPORTS OFFICERS AND DISTRICT PANCHAYATS SPORTS OFFICERS

*7162. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to appoint District Sports Officers and District Panchayats Sports Officer in the State ; if so, the number thereof, separately, and the time by which the said appointments are likely to be made together with the qualifications, if any prescribed for the appointments ?

Rao Birender Singh : There is at present no proposal with the Government to appoint District Sports Officers/District Panchayat Sports Officers.

The reply to other querries, therefore, does not arise.

POLYTECHNICS FOR WOMEN

*7176. **Shrimati Om Prabha Jain** : Will the Minister for Industries be pleased to state whether Government proposed to set up any polytechnics in the State for Women during the Third Five-Year Plan period ; if so, how many, where and when ?

Shri Mohan Lal : Yes. One Polytechnic Institute for Women is proposed to be started at Chandigarh, during the year 1963-64.

TOLL TAX COLLECTED ON BRIDGES IN THE STATE

*7189. **Sardar Gurwaryam Singh** : Will the Minister for Public Works be pleased to state the names of Bridges in the State on which toll is collected at present and the amount collected at each such bridge separately since the toll was imposed ?

Chaudhri Suraj Mal :

(I) Names of Bridges .. (1) Harike Barage in Amritsar District

(2) Rupar Barage in Ambala District

(3) Sirsa Aqueduct in Ambala District

(4) Sadhaura Nadi Bridge in Ambala District

(5) Khanauri Bridge in Sangrur District

(6) Shabi Nadi Bridge in Gurgaon District

(II) Amount of Toll collection..

		Rs
(1) Harike	..	5,25,736
(2) Rupar	..	1,50,505
(3) Sirsa	..	3,93,744
(4) Sadhaura	..	5,049
(5) Khanauri	..	2,13,477
(6) Shabi	..	40,657
Total	..	13,29,168

ALLOCATION UNDER THE LOW INCOME GROUP HOUSING SCHEME IN KARNAL DISTRICT

*7101. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Public Works be pleased to state—

(a) the total amount allocated for district Karnal under the Low Income Group Housing Scheme for the year 1960-61 ;

(b) the total number of applications for the grant of loans under the said scheme which were received during the said period and the amount, if any, given to each of them ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) Rs 2,00,000.

(b) No fresh application was entertained during the year 1960-61 except from Kaithal Sub-Division for which a sum of Rs 47,000 was specifically allocated for payment of fresh loans. This amount was the balance left after meeting the requirements of the loanees who had either been paid 1st or 2nd instalments of loans or executed the mortgage deeds and other necessary documents, etc.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 27TH MARCH, 1961

COLLECTIONS UNDER THE SMALL SAVINGS SCHEME IN KARNAL DISTRICT

*7186. **Shri Ram Piara** : Will the Chief Minister be pleased to state the total amount collected in Karnal district under the National Savings Scheme during the period from 1st April, 1960 to 28th February, 1961, together with the amount withdrawn by the depositors during the said period ?

Sardar Partap Singh Kairon : The total amount deposited and withdrawn in Karnal District, under the National Savings Scheme, during the period from 1st April, 1960 to 28th February, 1961 is as follows :—

	Rs
Total Amount deposited ..	1,58,27,025
Total amount withdrawn ..	1,77,23,796

SQUAD OF DOGS FOR INVESITGATION OF CRIME

*7171. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether Government have created a squad of dogs as an experimental measure for assistance in the investigation of crime in the State ; if so, since when and the strength thereof ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative, the breeds of dogs in the said squad and the monthly expenditure incurred on their maintenance since the squad was created ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Yes.

The dog squad comprising of one Sub-Inspector, three Assistant Sub-Inspectors, two Kennelmen and four Pups was sanctioned with effect from 1st April, 1960, but was actually entertained on 13th September, 1960. Two Head Constables selected against the posts of Assistant Sub-Inspectors have been sent to Madras for training in handling dogs.

(b) The breed of dogs is 'Alsatian'. For the present two pups have been purchased and monthly expenditure on their maintenance is Rs 250.00 nP approximately.

SAINIK SCHOOL FOR JULLUNDUR DIVISION

*7172. **Shri Rup Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state whether there is any proposal under consideration of Government to open a Sainik School in Jullundur Division, during the Third Five Year Plan ; if so, the place selected for its location and the expenditure likely to be incurred thereon ?

Sardar Partap Singh Kairon : Yes. Kapurthala is the likely location. Expenditure involved depends on the details of the scheme which is under the consideration of Government and about which decisions have not yet been made.

RESCUE/REHABILITATION OF GIRLS AND WOMEN

*7177. **Shrimati Om Prabha Jain** : Will the Chief Minister be pleased to state the number of girls or women rescued and rehabilitated, separately, under the Suppression of Immoral Traffic in Women and Girls Act, 1956, in the State upto 31st January, 1961 ?

Sardar Partap Singh Kairon : None. Because of the necessary preparations the real implementation of the Act could not be taken in hand earlier than February, 1961.

POST OF LADY DOCTOR IN CIVIL HOSPITAL, NURPUR

*7168. **Shri Ram Chandra Comrade** : Will the Chief Minister be pleased to state whether the post of Lady Doctor in the Civil Hospital at Nurpur in district Kangra is lying vacant ; if so, since when ?

Sardar Partap Singh Kairon : Yes. Since January, 1959.

INSPECTORS OF GOVERNMENT INDUSTRIAL SCHOOLS

*7185. **Shri Ram Piara** : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) with reference to the reply to starred Question No. 6799, printed in the list of 25th February, 1961, the dates when Major Devinder Singh and Dr. (Miss) P. K. Banker were appointed to their present posts and the salary given to each ;

[Shri Ram Piara]

(b) whether said posts were advertised ; if so, when ; if not, the reasons therefor ;

(c) the duties entrusted to the persons mentioned in part (a) above after their appointment ;

(d) the dates when each of the said persons visited different Industrial schools during the period from 1st April, 1960 to-date ?

Shri Mohan Lal : A statement giving the requisite information is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Inspectors of Government Industrial Schools

(a) Major Devinder Singh was appointed as Inspector of Government Industrial Schools for boys on 7th May, 1958 at Rs 840 per mensem in the grade of Rs 600—1,200.

Dr. (Miss) P. K. Banker was appointed as Inspectress for Government Industrial Schools for girls on 14th February, 1950 at Rs 600 per mensem in the grade of Rs 600—1,000.

(b) Yes, on 6th February, 1958 and 10th November, 1949, respectively.

(c) Kindly see Annexure I.

(d) kindly see Annexure II.

ANNEXURE I

Duties entrusted to the Inspector/Inspectress of Government Industrial Schools

Inspector of Government Industrial Schools, Punjab

(i) Organisation of Industrial Education.

(ii) Administrative and financial control and Inspection of Government Industrial Schools and Junior Technical Schools in the State.

(iii) Organising the Examinations and trade Testing in Government Industrial Schools and Government Junior Technical Schools.

Inspectress of Government Industrial Schools, Punjab

(i) Inspection and Administration of Industrial Schools for Girls.

(ii) Taking steps for promotion and development of Industrial and Technical Education among women.

ANNEXURE II

(A) Statement showing the dates when Major Devinder Singh, Inspector of Industrial School for Boys, Punjab, visited the different Industrial/Junior Technical Schools, during the period from 1st April, 1960 to 22nd March, 1961.

Date of Inspection	*Name of the Industrial/Junior Technical School visited*
24th April, 1960 to 25th April, 1960	Government Industrial School, Kulu
16th April, 1960 ..	Government Industrial School, Ludhiana

Date of Inspection		*Name of Industrial /junior Technical School visited*
26th April, 1960	..	Junior Technical School, Kangra
7th May, 1960	..	Government Industrial School, Hoshiarpur
18th May, 1960	..	Government Industrial School, Ludhiana.
19th May, 1960 to 20th May, 1960		M. C. Government Industrial School, Ambala
9th July, 1960	..	Government Industrial School, Amritsar
24th October, 1960 to 25th October, 1960		Government Industrial School, Panipat
26th October, 1960	..	Government Industrial School, Rewari
27th October, 1960 to 28th October, 1960		Junior Technical School, Gurgaon.
2nd December, 1960	..	Junior Technical School, Kapurthala
12th December, 1960 to 13th December, 1960		Government Industrial School, Rohtak
14th December, 1960	..	Government Industrial School, Hissar
28th December, 1960	..	Government Industrial School, Ludhiana
15th February, 1961 to 17th February, 1961		M. C. Government Industrial School, Ambala Cantt.
23rd February, 1961	..	Government Industrial School, Hoshiarpur
28th February, 1961	..	Government Industrial School, Amritsar
21st March, 1961 to 22nd March, 1961		Junior Technical School, Kangra

---

ANNEXURE II

(B) Statement showing the dates when Dr. (Miss) P. K. Banker, Inspectress of Industrial Schools for Girls, Punjab, visited the different schools during the period from 1st April, 1960 to 22nd February, 1961.

20th April, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Patiala
21st April, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Barnala
22nd April, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Nabha
25th April, 1960	..	Inspected (i) Singer Sewing School and (ii) Khosla Girls Industrial School at Patiala
4th May, 1960	..	Inspected Ladies Industrial Home, Karnal.
5th May, 1960	..	Inspected Tailoring School for Girls, Tarori
6th May, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Panipat
7th May, 1960	..	Inspected Kasturba Seva Sadhan, Faridabad
9th May, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Sonepat
10th May, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Rohtak
11th May, 1960	..	Inspected Janta Sudhar Girls Industrial School, Rohtak

[Minister for Industries]

Date of Inspectiou	*Name of Industrial/junior Technical School visited*
12th May, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Hissar
11th July, 1960 ..	Inspected Vidhwa Ashram, Jullundur
12th July, 1960 ..	Conducted Teachers Tailoring Examination at Jullundur
13th July, 1960 ..	Inspected Mahila Silp Karyalaya, Jullundur
14th July, 1960 ..	Conducted Teachers Training Examination of the Government Industrial School for Girls, Amritsar
15th July, 1960 ..	Conducted Teachers Training Examination of the Saraswati Girls Industrial School, Amritsar
16th July, 1960 ..	Inspected (i) Sital Dastkari School, Amritsar, (ii) Atma Vallabh Jain Industrial School for Girls, Amritsar, (iii) Chief Khalsa Dewan Industrial School for Girls, Amritsar
26th July, 1960 ..	Conducted Teachers Training Examination of Government Industrial School, Ambala City
27th July, 1960 ..	Inspected Janta Sudhar School at Rohtak and conducted Teachers Training Examination of Government Industrail School for Girls, Rohtak
28th July, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Dharampur, Punjab (Simla Hills)
29th July, 1960 ...	Conducted Teachers Training Examination, of the Government Central Crafts Institute for Women, Punjab, Simla
30th July, 1960 ..	Inspected Government Central Crafts Institute for Women, Punjab, Simla
20th September, 1960 ..	Inspected Mahilla Crafts School, Batala
21st September, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Pathankot
22nd September, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls,Dharamsala
23rd September, 1960	Inspected (i) Government Industrial School for Girls and (ii) Mahilla Crafts School , Gita Bhavan, Gurdaspur
9th October, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Ludhiana
7th November, 1960 ..	Inspected (i) Government Industrial School for Girls and (ii) Refugee Women's Industrial School, Jullundur
8th November, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Hoshiarpur
9th November, 1960 ..	Inspected Janta Industrial School, Nakodar
7th December, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Ludhiana
8th December, 1960 ..	Inspected Shiv Shankalp Industrial School, Jagraon
9th December, 1960 ..	Inspected Government Industrial School for Girls, Phagwara
12th December, 1960 ..	Inspected (i) Government Industrial School for Girls and Nari Shilp Niketan, Ferozepur
13th December, 1960 ..	Inspected Raj Industrial School, Fazilka

Date of Inspection		*Name of the Industrial/junior Technical School visited*
14th December, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Bhatinda
15th December, 1960	..	Inspected Municipal Industrial School for Girls, Budhlada
16th December, 1960	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Jind
10th January, 1961	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Nalagarh
10th February, 1961	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Ambala
13th February, 1961	..	Inspected Government Industrial School for Girls, Amritsar
14th February, 1961	..	Inspected Raj Bahadur Girdhari Lal and Daya Nand Polytechnic Schools at Amritsar
15th February, 1961	..	Visited Sarswati Girls Industrial School for Girls, Amritsar
20th February, 1961	..	Inspected S. D. Girls Industrial School and Indra Shilp Karylaya, Ambala
22nd February, 1961	..	Inspected Women's League Industrial School, Yamunanagar

---

WHEAT GIVEN AT CHEAPER RATE AS RELIEF IN VILLAGE NARNAUND, DISTRICT HISSAR

*7190. **Shri Ram Piara** : Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) the names of persons to whom wheat at cheaper rate has been given during the period from 1st August, 1960 to-date in village Narnaund, tehsil Hansi, district Hissar, as a relief measure against the heavy floods and the quantity of wheat given to each ;

(b) the area of land possessed by each of the persons referred to in part (a) above together with the Khasra numbers thereof ;

(c) the criteria kept in view at the time of distribution of wheat mentioned in part (a) above ;

(d) the names of the persons together with their status who have attested the applications of each of the persons referred to in part (a) above ?

Giani Kartar Singh : The time and labour involved in collections and compiling the information asked for would not be commensurate with any possible benefit to be obtained from the reply of this question.

SEED SUPPLIED IN FLOOD AFFECTED AREAS IN PANIPAT TEHSIL

*7102. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state—

(a) the quantity of seed supplied by the Agriculture Department to the flood affected areas in tehsil Panipat, District Karnal at half rates during 1960 ;

[Chaudhri Dharam Singh]

(b) whether the Government received any complaint regarding the supply of seed mentioned in part (a) above ; if so, the action taken in the matter ?

Sardar Gian Singh Rarewala : (a) 15,000 maunds of gram seed and 9,094 bags of wheat seed.

(b) No.

TEACHERS IN GOVERNMENT MIDDLE SCHOOLS IN DISTRICT GURGAON

*6626. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Education be pleased to state the total number of teachers in each of Government Middle Schools in district Gurgaon on the 31st October, 1960 ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : The time and labour involved in supplying the list will not be commensurate with the benefits sought to be derived by the Member.

SHORTAGE OF TEACHING STAFF IN THE STATE

*7173. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(i) whether Government is aware of the fact that there is a shortage of teaching staff in various Government Schools in the State ;

(ii) if so, the steps, if any Government proposed to take to overcome the said shortage ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (i) Yes.

(ii) A proposal to provide more staff to the understaffed schools is under the consideration of the Government.

DURATION OF POSTING OF STAFF OF EDUCATION DEPARTMENT

*7184. **Kanwarani Jagdish Kaur** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether Government have decided that members of the clerical and the teaching staff in the Education Department shall not remain posted at any place for more than five years ; if so, the details of the decision and the reason for taking it ;

(b) whether the decision referred to in part (a) above is applicable to all cadres in the said Department, if not, the reasons therefor ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Yes. This decision is applicable to the members of the entire clerical cadre and to only those teachers

who are working at important stations. This decision has been taken to prevent such Government servants from creating vested interests at a particular station.

(b) No. This decision is not applicable in the case of teachers working at other stations because the popularity and growth of institutions largely depends upon the continued stay of teachers at a particular place.

CO-OPERATIVE BRICK KILN SOCIETIES IN GURGAON DISTRICT

***6624. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of brick kilns belonging to co-operative societies in district Gurgaon, at present ;

(b) the number of bricks produced by each of the brick-kilns referred to above during the last two years together with the number of coal wagons supplied to each ;

(c) whether any of the said co-operative brick-kilns has failed ; if so, the reasons therefor ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) and (b) A statement is laid on the Table of the House.

(c) Two Brick-kiln Societies have not done any business during the last two years due to party faction.

STATEMENT

Serial No.	Name of the Brick-Kiln Society	Number of Bricks Produced		Number of Coal Wagon Supplied	
		During 1958-59	During 1959-60	During 1958-59	During 1959-60
1	Bhagla Chuna Manufacturing and Brick-Kiln Co-operative Society ..	13,37,500	9,07,542	12	3
2	Krishna Faridabad Co-operative Brick-Kiln Society ..	8,00,000	12,92,295	20	12
3	Rama Ajronda Co-operative Brick-Kiln Society..	14,10,330	16,00,000	7	19
4	Hodal Co-operative Brick-Kiln Society ..	..	14,37,816	..	14
5	Rawal Co-operative Brick-Kiln Society ..	12,25,000	11,00,000	15	12
6	Hathin Co-operative Brick-Kiln Society ..	8,54,536	16,79,012	21	23
7	Sarla Heri Co-operative Brick-Kiln Society ..	15,80,799	10,33,115	19	8

COMPLAINTS AGAINST SARPANCHES IN TEHSIL PANIPAT

*7103. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Community Development be pleased to state whether Government received any complaints against any Sarpanches in Panipat Tehsil, district Karnal during the year 1960 ; if so, the details of the complaints in each case and the action taken thereon ?

Sardar Gurbanta Singh : The statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

Serial No.	Name of Sarpanches	Name of Gram Panchayat	Subject	Action taken
1	Shri Dharam Singh	Karhass ..	Illegal possession of Shamlat land	He was placed under suspension. (Not re-elected)
2	Shri Amar Singh	Gawalehra ..	Irregularities ..	Enquiry is being conducted. Report from District Panchayat Officer Karnal is awaited
3	Shri Bhola Ram	Nara ..	Alleged embezzlement of Gram Funds	He was placed under suspension (Not re-elected)
4	Shri Karam Chand	Bawana Lakhu	Alleged embezzlement of income received from cattle pound. Involved in cases under sections 323/376 I. P. C. Bad reputation in the Village	The enquiry was conducted and it was a case of suspension. (Not re-elected)
5	Shri Sher Singh	Jaurasi Saraf Khas	conduct and Character	Enquiry going on Report from District Development and Panchayat Officer, Karnal awaited
6	Shri Chuhar Singh	Naraina ..	Alleged misappropriation of Gram funds and irregularities regarding leasing out of Shamlat land	Enquiry going on. Report from Block Development and Panchayat Officer Panipat and Deputy Commissioner, Karnal is awaited
7	Complaint against Sarpanch (Name not known)	Samalkha	Regarding bad condition of sanitation in the village and Shamlat land	Enquiry had been ordered. Report from Block Development and Panchayat Officer, Panipat awaited

Serial No.	Name of Sarpanches	Name of Gram Panchayat	Subject	Action taken
8	Complaint against Sarpanch (Name not known)	Mandi ..	Malpractices by Sarpanch	Enquiry had been ordered. Report from Block Development and Panchayat Officer, Panipat awaited
9	Complaint against Sarpanch (Name not known)	Basdhara ..	Irregularities ..	Enquiry going on. report from Assistant Director of Panchayats, Ambala awaited

TAKING OUT A CANAL FROM DOAB CANAL

***7179. Chaudhri Dasondha Singh :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state whether it is a fact that land was acquired for a canal to be taken out from the Doab Canal from Village Mehtapur, tehsil Garhshankar, district Hoshiarpur up to Haveli by the lift method during the consolidation operations ; if so, the time by which this canal is expected to be completed ?

Rao Birendar Singh : No land has been acquired yet.

The 'Garhshankar Lift Channel' scheme will be taken up in the 3rd Five Year Plan.

LAND IRRIGATED BY SIDHARTH HAR CANAL

***7183. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the area of land irrigated by the Sidarth Har canal in the State during the years 1958 and 1959 ;

(b) the names of the crops during the said years which received water from the said canal ;

(c) the water rate charged by Government from the people of the areas where lands were irrigated from the said canal ?

Rao Birendar Singh : (a) 1958 .. Nil

1959 .. 5 acres

(b) 1958 .. Nil.

1959 .. Rice.

[Minister for Irrigation and Power]

(c) The water rates are biang charged at the schedule of occupier rates sanctioned for Upper Bari Doab Canal Circle. For rice the rate is Rs 9.84 per acre of matured area.

REALISATION OF BETTERMENT LEVY IN THE STATE

***6625. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the amount of betterment levy assessed in the State during the period from 1958 to 31st January, 1961 and the extent to which it was reduced later ;

(b) the total amount of the said levy recoverd in the State up to 31st January, 1961 ?

Rao Birendar Singh : The schedules of Betterment Charges under the Punjab Betterment Charges and Acreage Rates Act, 1952 have not been finalised and so, there has been no assessment of Betterment Charges as such. However, advance payment of Betterment Charges was started with effect from Kharif, 1958 which is to be adjusted against the amount Betterment Charges ultimately found due from individual land-owners.

(a) the total amount of advance payment, the rates for which were fixed per matured acre for each crop separately, was Rs 3,11,01,817. The recovery for Kharif, 1959 was postponed, while the rates for Rabi 1959-60 and Kharif, 1960 were fixed at 25 per cent and 50 per cent respectively of the rates notified for Kharif, 1958.

(b) The amount of advance payment recovered is Rs 1,86,56,782.

PUBLIC CARRIERS PERMITS ISSUED IN KARNAL DISTRICT DURING 1960

***7104. Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the number of permits or public carriers issued in Karnal District, Tehsilwise, during the year, 1960 to date ;

(b) the names and address of the persons to whom the said permits were given ?

Rao Birendar Singh : (a) Karnal Tehsil 12

Panipat .. 8

Thanesar .. 3

Kaithal .. 1

(b) A statement is laid on the Table of the House.

STATEMENT

List of Public Carriers Permits issued in Karnal District tehsilwise during the year, 1960

Serial No.	Name and address of the permit holder	Permit No.	Vehicle No.	Validity
	Karnal Tehsil			
1	Shrimati Shafi Devi, Congress Worker, Ladwa	2/60	PNW-2381	12-1-65
2	Shri Wasawa Singh, son of Kabal Singh, c/o Parkash Takies, Karnal	23/Temp/60	PNJ-7707	6-12-60
3	S. Gian Singh, son of Nanak Singh, c/o Karnal Kaithal Transport Society, Karnal	26/60	PNK-1937	22-10-63
4	Bhagru Ram, son of Shanker Ram, village Rattan Garh, police station Shahbad	25/60	PNE-4715	7-4-65
5	The Narain Co-operative Transport Society, Nariana	35/60	PNK-1509	11-5-65
6	Shri Manphool Singh, son of Dhama Singh, village Mathana	50/60	DLG-3474	30-9-65
7	Peshora Singh, son of Badan Singh, c/o Northern India Goods Transport Co., Karnal	61/60	USL-7851	4-10-65
8	Kashmira Singh, son of Badan Singh, c/o Northern India Goods Transport Co. Karnal	85/60	PNK-1788	6-11-65
9	M/s. Sita Ram-Siri Ram, Karnal,	122/ Temp/60	PNK-1917	14-4-61
10	Abnash Singh, son of Atma Singh, 380 Model Town, Karnal	172/Temp/60	PNK-1932	17-5-61
11	Jodh Singh, son of Lakha Tewari	245/Temp/60	PNK-1333	13-3-61
12	Ram Chand, son of Khem Chand, c/o Bhagat Transport Co. Radaur	260/Temp/60	PNE-6034	27-3-61
	Panipat Tehsil			
1	The Naraina Co-operative Trasnport Society, Naraina	31/60	Deleted	Cancelled
2	Kesar Singh, son of Basta Singh Smalka Mandi	110/Temp/60	PNK-6046	20-3-61

[Minister for Irrigation and Power]

Serial No.	Name and address of the permit holder	Permit No.	Vehicle No.	Validity
	Panipat Tehsil—contd			
3	Karan Singh, son of Risal Singh, Slimsar Majra	153/60	PNR-1951	1-9-65
4	Om Parkash, son of Gulab Rai, 70/3, Panipat	168/Temp/60	PNK-6023	18-5-61
5	M/s. Ved Parkash-Khushi Ram, Smalkha Mandi	234/Temp/60	PNK-1939	12-7-61
6	M/s. Kishori Lal-Ranestisar Dass, Smalkha Mandi	235/Temp/60	PNK-1940	12-7-61
7	Laxshmi Narain, son of Gopi Chand, Smalkha Mandi	257/Temp/60	PNK-1955	24-3-61
8	Udhan Bhan, son of Khem Chand, House 89, Ward No. 7, Panipat	265/Temp/60	PNK-6050	29-3-61
	Thanesar Tehsil			
1	Mam Chand, son of Anant Ram of Thanesar	6/60	PNG-13/60	31-1-65
2	Ajab Singh, son of Harnam Singh, village Ladwa	123/Temp/60	USV-3297	11-4-61
3	Jagdish Chander, son of Dev Dyal of Radhaur	218/Temp/60	UPI-1851	8-7-61
	Kaithal Tehsil			
1	Kanya Lal, son of Jay Ram, village Chandana	255/60	PNK-1972	23--11-65

CONSOLIDATION WORK IN TEHSIL NARWANA

***7178. Shrimati Om Prabha Jain :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the time by which Government proposes to undertake consolidation work in tehsil Narwana ?

Rao Birendar Singh : The consolidation work in tehsil Narwana will be taken up in the month of October, 1962.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 28TH MARCH, 1961

GAZETTED POLICE OFFICERS CHARGE-SHEETED IN THE STATE

***6872. Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Chief Minister be pleased to state the total number of gazetted police officers in the State who were charge-sheeted during the period from 1st January, 1956 to 1st January, 1961 together with the percentage of those among them who were dismissed, degraded or given a warning on the basis of the charge-sheets ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Total number of gazetted police officers in the State who were formally charge-sheeted during the period 1st January, 1956 to 1st January, 1961 is eight.

(b) Percentage of those among them who were dismissed, degraded or given warning on the basis of the charge-sheets, is as under :—

(i)	Dismissed. ..	Nil
(ii)	Degraded. ..	Nil
(iii)	Warned/Censured ..	25%
(iv)	Cases pending .. enquiry/decision..	62.5%

BACKWARD CLASSES IN THE STATE

*7115. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Chief Minister be pleased to state the names of Communities which have so far been declared by Government as Backward Classes in the State ?

Sardar Partap Singh Kairon : A list showing the names of Castes/ Communities which have been declared as Backward Classes in the State is laid on the Table of the House.

STATEMENT

List of Classes so far declared as Backward in the State

1. Kamboj Community.
2. Rai Sikhs.
3. Barwar.
4. Barai, Tamboli.
5. Baragi Bairagi.
6. Batterha.
7. Bharbhunja, Bharbhuja.
8. Bhat, Bhatra, Darpi, Ramiya.
9. Bhuhalia, Lohar.
10. Chang.
11. Chimba, Chipi, Chimpa, Darzi.
12. Dakaut.
13. Dhimar, Mallah, Kashyap Rajputs.
14. Dhosali, Dosali.
15. Faqir.
16. Gadaria.
17. Gwala, Gowala.
18. Hajjam, Nai.
19. Jhangra Brahman.
20. Khati.
21. Jogi Nath.
22. Kangehra.
23. Rachband.
24. Thathera, Tamera.
25. Kuchband.
26. Vanzara.
27. Lakhera, Manihar.
28. Lohar.
29. Madari.

[Chief Minister]

30. Mirasi.
31. Mochi.
32. Nalband.
33. Noongarh.
34. Pinja, Penja.
35. Shergir.
36. Singhikant, Singhiwala.
37. Soi
38. Teli.

2. (a) The following castes or part of, or group within the caste residing in Punjab, had already been declared as a Backward Class irrespective of religion :—

1. Aheria, Aheri, Heri, Naik, Theri, Thuri.
2. Barra.
3. Beta, Hensi or Hesi.
4. Changar.
5. Chirimar.
6. Daiya.
7. Gwaria, Gauria or Gwar.
8. Kanjar or Kanchan.
9. Kurmi.
10. Nar.
11. Rahar, Rehara or Rer.
12. Ghirath.
13. Darain } of Kangra District only.
14. Ghai }
15. Kahar, Jhinwar or Dhinwar.
16. Ghasi, Ghasiara or Ghesi.
17. Bagria.
18. Riaigar.
19. Weaver (Jullaha).
20. Labana.
21. Gorkhas.
22. Kumharas.
23. Nais (Kuleen Brahman).
24. Hadi community of Kangra District only.
25. Dhobi community.
26. Gaddi community.

(b) Members of the following castes professing any othar than the Hindu and Sikh Religions (Members of which have been notified as scheduled castes)

1. Ad-Dharmi.
2. Bangali.
3. Barar.
4. Batwal.
5. Bawaria.
6. Bazigar.
7. Balmiki or Chura.
8. Bhanjra.
9. Chamar.
10. Chanal.
11. Dagi.
12. Dhanak.
13. Dumna or Mahasha.
14. Gagra.
15. Gandhila.
16. Sirkiband.
17. Khatik.
18. Kori or Koli.
19. Marija or Marecha.
20. Megh.
21. Nat.
22. Od.
23. Pasi.
24. Perna.

25. Pherera.
26. Sanhai.
27. Sanhal.
28. Sansi.
29. Sapela.
30. Sarera.
31. Ramdasi.
32. Mazhabi.
33. Kabirpanthi.
34. Sikligar.

INVESTIGATION OF CASES BY THE SUPERINTENDENT OF POLICE, KARNAL

*7116. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Chief Minister be pleased to state whether any cases were personally investigated by the Superintendent of Police, Karnal, from August 1960 upto date ; if so, the details thereof, the authority under whose orders these cases were thus investigated and the result thereof ?

Sardar Partap Singh Kairon : No case was personally investigated by the Superintendent of Police, Karnal.

ENQUIRIES AGAINST DISTRICT INDUSTRIES OFFICERS

*7191. **Shri Ram Piara :** Will the Minister for Industries be pleased to state :—

(a) whether any enquiries either by the Vigilance Department or Industries Department are pending against any District Industries Officers in the State ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative, the stage at which each of the said enquiries is at present ?

Shri Mohan Lal : (a) Yes.

(b) It is not in public interest to give this information at this stage.

SOCIAL EDUCATION CENTRES

.7105. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Education be pleased to state the total number of Social Education Centres district-wise in the State at present ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : A list showing the number of Social Education Centres in each district is laid on the Table.

List of Social Education Centres

Serial No.	Name of the District		Urban area	Rural area
1	Gurgaon	..	8	..
2	Rohtak	..	4	..
3	Hissar	..	8	..

[Minister for Education]

Serial No.	Name of the District		Urban area	Rural area
4	Karnal	..	6	..
5	Ambala	..	10	..
6	Ludhiana	..	15	..
7	Jullundur	..	21	..
8	Hoshiarpur	..	4	..
9	Kangra	..	6	..
10	Gurdaspus	..	7	..
11	Amritsar	..	6	..
12	Ferozepur	..	5	..
13	Simla	..	..	..
14	Mohindergarh	..	..	28
15	Patiala	..	..	33
16	Sangrur	..	..	34
17	Bhatinda	..	..	36
18	Kapurthala	..	..	39
	Total	..	100	170

ELECTION OF PANCHES

*6627. **Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state :—

(a) the dates when elections to Panchayats were last held and the names of the persons who were appointed as Polling and Presiding Officers in the elections ;

(b) the names of persons who administered oath to the elected Panches, districtwise, together with the rules under which they administered the oath ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) The elections were held from 21st November, 1960 to 7th December, 1960. There were about 2,200 polling parties in the State comprising 5 to 6 persons each according to local requirements. The time and the labour involved in collecting and composing the lists of about 11,000 names will not be commensurate with any possible benefit to be derived from this information.

(b) The oath was administered under the provision of rule 37-A of the Gram Panchayat Election Rules, 1960. The names of the persons who administered oath to the elected Panches is given in the annexure.

ANNEXURE

Programme of V.I.Ps. for the administration of the oath to the Sarpanches-Panches

Serial No.	Date on which oath was administered	Name of place where oath was administered	Name of V. I. P. by whom were administered
1	21st December, 1960	Amritsar ..	S. Partap Singh Kairon, Chief Minister
2	Ditto	Jullundur ..	S. Gurbanta Singh, Community Development and Panchayats Minister
3	Ditto	Gurdaspur ..	Shri Mohan Lal, Industries Minister
4	Ditto	Hoshiarpur ..	Gyani Kartar Singh, Revenue Minister
5	Ditto	Patiala ..	S. Gian Singh Rarewala, Agriculture and Forest Minister
6	Ditto	Ambala ..	Shri Amar Nath Vidyalankar, Education Minister
7	Ditto	Hissar ..	Ch. Suraj Mal, Public Works Minister
8	Ditto	Gurgaon ..	Rao Brinder Singh, Irrigation and Power Minister
9	Ditto	Kapurthala ..	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary
10	Ditto	Rupar (for Rupar, Kharar and Nalagarh)	Shri Naranjan Singh Talab, Deputy Minister, P. W. D.
11	Ditto	Bhatinda ..	Shri Harbans Lal, Deputy Minister, Law and Order
12	Ditto	Kangra ..	Bakshi Partap Singh, Deputy Minister, Forests
13	Ditto	Karnal ..	Mahashe Banarsi Dass, Deputy Minister Jails
14	Ditto	Rohtak ..	Shri Dalbir Singh, Deputy Minister, Irrigation and Power
15	Ditto	Narnaul ..	Shri Yashwant Rai, Deputy Minister Local Bodies
16	Ditto	Sangrur ..	Dr. Parkash Kaur, Deputy Health Minister
17	Ditto	Ferozepur ..	S. Gurdial Singh Dhillon, Speaker
18	Ditto	Ludhiana ..	S. Kapur Singh, Chairman
19	Ditto	Simla ..	Shri Yash, Deputy Education Minister
20	22nd December, 1960	Kulu ..	Bakshi Partap Singh, Deputy Minister, Forest
21	Ditto	Hamirpur Tehsil	Shri Narinjan Singh Talab, Deputy Minister, P. W. D.
22	Ditto	Jind (for Jind and Narwana)	Dr. Parkash Kaur, Deputy Minister, Health

ENGINEERING COLLEGES

*6873. **Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Public Works be pleased to state :—

(a) the total number of Engineering Colleges opened by the Government in the State during the period from 1956-57 to 1960-61 together with the names of the places where they were opened ;
(b) the expenditure incurred by the Government on each of them ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) Nil.

(b) Does not arise.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 29TH MARCH, 1961

STATION HOUSE OFFICERS IN KARNAL DISTRICT

*7117. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Chief Minister be pleased to state the names of the present Station House Officers of each Police Station, in Karnal District and the date of their posting ?

Sardar Partap Singh Kairon : A statement showing the names of the present Station House Officers of each Police Station in Karnal District, and the dates of their posting is laid on the Table of the House.

List of Station House Officers in Karnal District

Serial No.	Name, rank and No. of the Officer	Name of Police Station	Date from which he is Incharge of the Police Station	REMARKS
1	2	3	4	5
1	Offg. S. I. Ram Singh, No. 113/A ..	Sadr Karnal ..	12-4-60	
2	S. I. Krishan Lal, No. A/12 ..	City Karnal ..	5-4-60	
3	Offg. S. I. Chandan Singh, No. 86/A ..	Nissing ..	16-3-59	
4	S. I. Khiali Ram, No. A/24 ..	Gharaunda ..	4-3-61	
5	Offg. S. I. Ram Singh, No. 19/A ..	Butana ..	6-2-60	
6	S. I. Raghbar Dass, No. A/45 ..	Indri ..	5-4-60	
7	Offg. S. I. Harbans Singh, No. 103/A ..	City Panipat ..	28-6-60	
8	Offg. S. I. Amrik Singh, No. 150/A ..	Sadr Panipat ..	25-5-60	

Serial No.	Name, rank and No. of the Officer	Name of Police Station	Date from which he is Incharge of the Police Station	REMARKS
1	2	3	4	5
9	A. S. I. Hans Raj No. 43/A	Samalkha	18-6-60	
10	Offg. S. I. Sant Lal, No. 137/A	Urlana	5-4-60	
11	Offg. S. I. Gulzar Singh, No. 176/A	Kaithal	6-12-60	
12	Offg. S. I. Harcharan Singh, No. 146/A	Guhla	16-2-60	
13	Offg. S. I. Joginder Singh, No. 22/A	Pehowa	11-10-60	
14	Offg. S. I. Bakhat Ram, No. 162/A	Assandh	25-5-60	
15	S. I. Sagar Chand, No. A/4	Pundri	2-6-60	
16	S. I. Tara Singh, No. A/41	Rajaund	2-6-60	
17	S. I. Darshan Singh, No. A/102	Shahabad	6-2-60	
18	S. I. Kishan Lal, No. A/13	Radaur	7-12-60	
19	Offg. S. I. Kartar Singh, No. 115/A	Thaska	27-7-59	
20	Offg. S. I. Raghbir Chand, No. 23/A	Ladwa	6-2-60	
21	S. I. Inder Dutt, No. A/80	Thanesar	16-2-60	

VILLAGES AFFECTED BY FLOODS IN KARNAL DISTRICT

*7118. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Revenue be pleased to state :—

(a) the names of villages in Karnal district which were affected by floods during the summer and winter of 1960-61 ; the total area affected, villagewise and the total loss caused to crops and houses, etc. ;

(b) the details of the flood relief, if any, granted, villagewise ;

(c) whether Government have received any representation from any of the flood sufferers referred to in part (a) above ; if so, the details thereof and the action taken in each case ?

Giani Kartar Singh : The time and labour involved in collecting the information asked for, would not be commensurate with any possible benefit to be obtained from the reply of this question.

AGRICULTURAL COLLEGES

*6874. **Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state :—

(a) the number of new Agricultural Colleges opened during the period from 1956-57 to 1960-61 together with the names of places where they were opened ;

(b) the expenditure incurred by the Government on each of them ?

Sardar Gian Singh Rarewala : (a) Nil.

(b) Question does not arise.

AUDITING OF ACCOUNTS OF PANCHSHILA INDUSTRIAL CO-OPERATIVE SOCIETY AT FARIDABAD

*6876. **Maulvi Abdul Ghani Dar :** Will the Minister for Community Development be pleased to state the date prior to 31st January, 1961 when the accounts of the Panchshila Industrial Co-operative Society at Faridabad were audited by the Department last and the details of the report submitted by the auditor thereon?

Sardar Gurbanta Singh : The Accounts of the Panchshilla Industrial Co-operative Society, Faridabad were audited last upto 30th June, 1957, and the details of the audit report had already been supplied in reply to part (d) of the unstarred question No. 1893 by Maulvi Abdul Ghani Dar, M. L. A., in December, 1959.

WATER-LOGGED AREA IN TEHSIL PANIPAT, DISTRICT KARNAL

*7119. **Chaudhri Dharam Singh Rathi :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state :—

(a) the total water-logged area at present in tehsil Panipat, district Karnal and the period for which it has remained water-logged ;

(b) the measures so far taken or proposed to be taken by Government to check the spread of water-logging in the said area ?

Rao Birendar Singh : The total water-logged area at present in tehsil Panipat, District Karnal is 42,364 acres (Thur 41,455 acres and sem 909 acres). This area has been steadily increasing for the last several years.

(b) The following surface drains have been excavated in tehsil Panipat for the removal of flood waters so as to check further rise of sub-soil water level.

(i) Panipat Drainage System.

(ii) Remodelled Main Drain No. 2.

(iii) Urlana Kalan Drain.

In addition to the construction of above drains, Flood protection embankments have been provided near villages Bohail, Dhansawli and Nagla to prevent the river spills going into the area adjoining Panipat tehsil.

CREATING P. W. D. (B. & R.) DIVISION OF HAMIRPUR, DISTRICT KANGRA

*7192. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Public Works be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government for creating a P. W. D. (B. & R.) Division at Hamirpur, District, Kangra ; if so, by what time ?

Chaudhri Suraj Mal : There is no proposal under consideration at present for the creation of a P. W. D. (B. & R.) Division at Hamirpur, District Kangra. There already exist headquarters of two Sub-Divisions of B. & R. at this station under Kangra Provincial Division.

ALLOTMENT OF CINEMA SITES AT CHANDIGARH

*6875. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Public Works be pleased to state :—

(a) the particulars and persons or parties to whom and the details of sites for which cinema licences have been allotted at Chandigarh ;

(b) the terms and conditions on which the said sites have been allotted to the parties mentioned in part (a) above ?

Chaudhri Suraj Mal : (a) One cinema site in Sector 22-D has been sold to Messrs Charan Dass-Rajeshwar Parsad of Ambala and two other cinema sites, i. e., No. 32 in Sector 17-A and No. 16 on V-4 in Sector 17 have been sold to Messrs Sham Lal-Ram Lal of Chandigarh, and to Messrs 'Cineramas' of New Delhi, respectively.

(b) The main terms of sale of the case of all the three sites were :—

(i) Payment of 25 per cent of the total price on the date of sale, and the balance in three annual equated instalments, with interest at the rate of 4½ percent per annum ; and

(ii) Construction of the cinema building, according to the Government standard design, within a specified period mentioned in the letter of allotment.

In the case of site No. 16 on V-4 in Sector 17, there is an additional condition prohibiting the transfer of the site for a period of ten years and requiring the purchasers to run the cinema themselves for the said period.

LIST OF STARRED QUESTIONS FOR THE 30TH MARCH, 1961

DECLARATION OF HINDI REGION AS BACKWARD AREA

*7121. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Chief Minister be pleased to state whether there is any proposal, under the consideration of Government to declare the Hindi Region of the State as a Backward area ; if so, the details thereof ?

Sardar Partap Singh Kairon, : No. The latter part of the question does not arise.

BAN ON PUBLIC MEETINGS IN KARNAL DISTRICT

***7120. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of the places in Karnal district where bans were imposed on public meetings and gatherings under section 144, Cr. P.C., during the year 1960-61 to-date and the reasons therefor in each case ;

(b) whether any persons were arrested for defying the ban referred to in para (a) above ; if so, their number togather with their names and addresses ;

(c) the names of the persons mentioned in para (b) above who were convicted by the Courts ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) Section 144 Cr. P. C. was promulgated only once in whole of Karnal district from 11th July, 1960 to 22nd July 1960, in connection with the strike of the Central Government employees.

(b) No.

(c) Question does not arise.

WARDERS IN JAILS

***6932. Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the total number of permanent and temporary Warders in the Jails, in the State separately, as on 31st December, 1960 together with the total number of persons belonging to the Scheduled Castes in each category ;

(b) whether the number of members of the Scheduled Castes mentioned in part (a) above is in accordance with the percentage fixed for them ; if not, the manner in which the deficiency is proposed to be made good ;

(c) whether any of the temporary warders belonging to Scheduled Castes referred to in part (a) above are eligible for being made permanent ; if so, their names and the time by which they are expected to be made permanent ?

Shri Mohan Lal : (a) 964 permanent and 277 temporary. Of these Scheduled Caste warders number 109 and 59 respectively.

(b) No. Efforts are being made to recruit as many of the Scheduled Castes, as are available for filling up future vacancies.

(c) Yes. A list is laid on the Table of the House. They will be confirmed as and when due.

List of Scheduled castes Temporary Warders due for cofirmation.

1. Shri Charan Dass
2. Shri Dewan Chand
3. Shri Udho Ram
4. Shri Amar Singh
5. Shri Sarwan Dass
6. Shri Mangal Singh
7. Shri Chander Bhan
8. Shri Bachan Singh
9. Shri Ajmer Singh
10. Shri Ram Narain
11. Shri Harjit Ram
12. Shri Hazara Singh
13. Shri Ram Lal
14. Shri Balwant Singh
15. Shri Gurmail Singh

MEDICAL-FACILITIES FOR PRISONERS IN SUB-JAIL, PATTI, DISTRICT AMRITSAR

***6933. Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) whether the under-trial prisoners in sub-jail, Patti, District Amritsar are liable to be medically examined after their admission in the jail ; if so, the number of such prisoners who were medically examined since the opening of the said jail upto 31st December, 1960 ; if none were examined, the reasons therefor ;

(b) whether any special arrangements for the supply of diet to prisoners who are unwell exist in the said sub-jail ; if so, since when ; if not, the reasons therefor ;

(c) whether any building for a dispensary in the said sub-jail has been constructed ; if so, since when ; if not, the reasons therefor ;

(d) whether any arrangements exist in the said jail for providing medical aid to the prisoners in emergency cases; if so, what ; if not, the reasons therefor ?

Shri Mohan Lal : (a) No.

(b) No. Sick prisoners are, however, transferred to the nearby district Jail at Amritsar, for admission to the jail hospital for treatment.

(c) No. A separate building for a dispensary in a small Sub-Jail like Patti is not necessary.

(d) In an emergency, the Medical Officer, In-charge of the Civil Hospital, Patti examines the patients and provides the necessary medical aid.

SETTING UP A ZOO IN THE STATE

*7195. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state—

(a) whether any amount was allotted in the budget for the year 1960-61 for the setting up of a Zoo in the State ; if so, how much and the amount actually spent for the purpose ;

(b) the place selected for the location of the said Zoo and the progress so far made in this respect ?

Sardar Gian Singh Rarewala (a) No.

(b) Government have not so far taken a decision to set up a Zoo in the State and as such the question of selection of the place of its location does not arise.

DEPARTMENTAL EXAMINATIONS IN HINDI/PUNJABI FOR GOVERNMENT SERVANTS

*7193. **Shri Rup Singh Phul** : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) whether it is a fact that the Language Department has recently discontinued holding of Departmental Examinations in Hindi/ Punjabi for Government servants in the State ; if so, the reasons therefor ;

(b) the manner in which the Government servants who have not yet qualified the said languages, are required to qualify themselves ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) No.

(b) The question does not arise.

PURCHASE OF SHARES OF PANIPAT CO-OPERATIVE SUGAR MILLS, LTD., PANIPAT

*7122. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Community Development be pleased to state the number of shares so far purchased by Government in the Panipat Co-operative Sugar Mills, Ltd., Panipat, the date when these were purchased and the amount paid therefor ?

Sardar Gurbanta Singh : Government have so far purchased 20,000 shares of the value of Rs. 20,00,000 of the Panipat Co-operative Sugar Mills Ltd., Panipat. Out of this, shares worth Rs. 10,00,000 were purchased on 31st March, 1956 and the remaining shares of the same value on 17th December, 1956. Full amount of Rs. 20,00,000 has been paid.

LOSS ON ACCOUNT OF CUTS/BREACHES IN CANALS

*6877. **Maulvi Abdul Ghani Dar** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the extent of expenditure incurred on the

repairs of breaches/cuts which occurred in the Canals in the State during the floods of 1958 and 1960 ?

Rao Birendar Singh :

		Cuts	Breaches
		Rs	Rs
1958	..	40,310	42,669
1960	..	93,544	60,989

*POSTPONED STARRED QUESTIONS AND ANSWERS, LAID ON THE TABLE OF THE HOUSE UNDER RULE 45

MISUSE OF WELFARE FUNDS OF HARIJAN CO-OPERATIVE BANK, GUMANPURA, TEHSIL AMRITSAR

*6880. **Dr. Bhag Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) whether any representation has been received recently by the Deputy Commissioner, Amritsar, from any Harijan resident of village Gumanpura, tehsil and district Amritsar, against certain irregularities committed by one Gurdip Singh and his brother in the use of welfare funds of the Harijan Co-operative Bank, etc. ;

(b) if the answer to part (a) above be in the affirmative whether any enquiry has been held into the matter ; if so, the result thereof ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) No. However, a case was detected by the officials of the Co-operative Department in which one Shri Gurdip Singh, a member of the Ghumanpura Patti Mazhbi Sikhan Co-operative Thrift and Credit Society was found to have embezzled an amount of Rs. 420-6-9 belonging to the said society.

(b) A notice has been served upon Shri Gurdip Singh to pay the outstanding amount. Besides an F.I.R. is also being lodged to prosecute the defaulter.

NATIONAL PLAN SAVINGS CERTIFICATES

*6931. **Shrimati Sneh Lata** : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the total amount realized on the sale of National Plan Savings Certificates since April, 1960 to date and the total withdrawals made during the said period ;

(b) the amount of commission paid on the sale of the said certificates by Government ?

Note : The replies to the remaining postponed Starred Questions laid on the Table under rule 45 of the Rules have been received late from the Government and they are printed as Appendix A at the end of this Annexure.

Sardar Partap Singh Kairon : (a) (i) Amount invested under National Plan Savings Certificates from April,1960 up to January, 1961,—Rs. 4.83 crores.

(ii) Certificates encashed during the said period.—4.33 crores.

(b) Rs. 3.85 lacs.

ELECTIONS TO MUNICIPAL COMMITTEES IN THE THIRD ROUND

*6914. **(1) Shri Balram Dass Tandon :**
(2) Shri Sahi Ram Bishnoi } Will the Minister for Industries be pleased to state the names of Municipal Committees in the State to which elections took place in the Third round of elections, and where the oath of office was administered to the elected members by the 15th February, 1961, as well as the names of those where elections were held but the oath of office was not administered by the 15th February, 1961 ?

Shri Mohan Lal : (i) A list showing the names of Municipal Committees to which elections were held in the Third round is laid on the Table of the House.

(ii) The oath of office to the elected members by the 15th February, 1961, was administered in the case of Municipal Committee, Rewari, only.

(iii) In all the Municipalities shown in the statement, laid on the Table of the House, (except Municipal Committee, Rewari, as referred to at (ii) above), the oath to the elected members was not administered by the 15th February, 1961.

Names of Municipal Committees included in the 3rd round Municipal Elections

Name of District		*Name of Municipal Committee*
1. Gurdaspur	..	(1) Batala (2) Siri Hargobindpur
2. Ferozepore	..	(3) Moga (4) Zira (5) Giddarbaha (6) Jallalabad
3. Jullundur	..	(7) Banga
4. Ludhiana	..	(8) Raikot (9) Jagraon
5. Ambala	..	(10) Yamuna Nagar
6. Karnal	..	(11) Panipat (12) Karnal (13) Kaithal
7. Rohtak	..	(14) Sonepat (15) Meham
8. Gurgaon	..	(16) Rewari (17) Bawal

9. Hissar	..	(18) Tohana
10. Sangrur	..	(19) Dhuri (20) Bhiwanigarh (21) Longowal (22) Bhadaur (23) Jullana (24) Safidon (25) Dhanaula (26) Uchana (27) Lehragaga (28) Tappa
11. Patiala	..	(29) Patiala (30) Nabha (31) Doraha (32) Banur (33) Bassi Pathana (34) Dera Bassi (35) Payal (36) Sanaur (37) Amloh (38) Gobindgarh
12. Mohindergarh	..	(39) Charkhi Dadri (40) Kaniana (41) Narnaul (42) Ateli (43) Mohindergarh
13. Bhatinda	..	(44) Kot Fatta (45) Kot Kapura (46) Budhlada (47) Baretta (48) Faridkot (49) Bhatinda (50) Sangat
14. Kapurthala	..	(51) Sultanpur

EXCHANGE OF LANDS WITH WEST PAKISTAN

*6922. **Sardar Gurwaryam Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state the nature of land i.e. Nehri, Barani, Chahi, Salab, Ghair mumkin etc. transferred to and received from Pakistan in district Amritsar under the Acquired Territories (Merger) Act, 1960 ?

Sardar Partap Singh Kairon :

Area transferred to Pakistan

		Acres
Nehri	..	252
Sailab	..	85
Ghair Mumkin	..	7,860
Total	..	8,197

[Chief Minister]

Area received from Pakistan

Sailab	..	577
Ghair Mumkin Bela	..	21,432
Total	..	22,009

INCOME OF MUNICIPAL COMMITTEES FROM OCTROI ON FOODGRAINS DURING 1958-59

***6960. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Industries be pleased to state the income derived by each Municipal Committee in the State from Octroi duty on Food-grains during 1958-59 ?

Shri Mohan Lal :

Statement showing the income derived by the Municipal Committees in the State from Octroi duty on foodgrains during 1958-59

		Rs nP.
DISTRICT HISSAR		
Hissar	..	1,05,028.39
Bhiwani	..	59,742.23
Sirsa	..	66,990.28
Dabwali	..	58,472.00
Hansi	..	12,286.00
Tohana	..	24,940.28
Jakhal	..	15,408.00
Uklana Mandi	..	9,238.43
Loharu	..	11,615.00
Kalanwali	..	46,724.00
Fatehabad	..	27,199.76
DISTRICT ROHTAK		
Rohtak	..	89,600.00
Jhajjar	..	11,325.00
Beri	..	4,923.06
Bahadurgarh	..	5,830.64
Sonepat	..	15,985.00
Mehm	..	4,598.00
Gohana	..	15,099.00
DISTRICT GURGAON		
Gurgaon	..	12,571.00
Rewari	..	76,985.00
Palwal	..	37,341.69
Hodal	..	21,940.61
Ferozepur Jhirka	..	6,901.00
Ballabgarh	..	23,231.01
Faridabad	..	9,195.76
Sohna	..	7,020.16
Farrukh Nagar	..	3,562.00
Pataudi	..	2,840.00
Bawal	..	Nil
Nuh	..	8,145.59

DISTRICT KARNAL

		Rs. nP
Karnal	..	58,903.00
Panipat	..	25,485.66
Kaithal	..	48,619.76
Thanesar	..	33,386.00
Shahabad	..	19,549.00
Gharaunda	..	Octroi tax imposed only on 15th March, 1961
Pundri	..	7,446.00
Pehowa	..	Nil
Ladwa	..	22,387.00
Radaur	..	8,420.95

DISTRICT AMBALA

Ambala City	..	63,356.36
Jagadhri	..	10,946.42
Yamuna Nagar	..	32,688.98
Rupar	..	9,387.28
Kalka	..	7,982.95
Chhachhrauli	..	4,939.52
Buria	..	1,616.54
Morinda	..	No octroi tax levied then
Kharar	..	10,421.55
Kurali	..	Nil
Sadhaura	..	5,018.74

DISTRICT SIMLA

Simla	..	25,849.12

DISTRICT KANGRA

Dharamsala	..	3,004.00
Kangra	..	2,455.06
Nagrota Bhagwan	..	2,186.00
Palampur	..	1,849.50
Nurpur	..	1,390.99
Sultanpur (Kulu)	..	3,434.99

DISTRICT HOSHIARPUR

Hoshiarpur	..	35,725.00
Urmar Tanda	..	13,360.00
Shamchurasi	..	708.00
Garhdiwala	..	1,548.49
Hariana	..	2,091.00
Dasuya	..	4,405.61
Mukerian	..	24,859.62
Una	..	7,445.00
Anandpur Sahib	..	1,600.00
Garhshankar	..	932.85

DISTRICT JULLUNDUR

Jullundur	..	42,453.84
Kartarpur	..	2,642.56
Nakodar	..	6,903.95
Phillaur	..	15,541.00
Nurma hal	..	10,499.00
Nawanshahar Doaba	..	11,250.00
Banga	..	9,766.26
Alawalpur	..	No octroi levied then
Adampur	..	Octroi not imposed then
Rahon	..	1,600.00

[Minister for Industries]

DISTRICT LUDHIANA

Ludhiana	.. 1,17,455.00
Jagraon	.. 67,927.33
Raikot	.. 8,166.99
Khanna	.. 32,178.56
Samrala	.. 7,076.12

DISTRICT FEROZEPORE

Ferozepore	.. 58,856.00
Fazilka	.. 20,865.69
Abohar	.. 58,176.81
Muktsar	.. 34,445.94
Zira	.. 12,713.71
Moga	.. 1,13,139.66
Bhuchumandi	.. 7,011.41
Tankanwali	.. 1,985.27
Talwandi Bhai	.. Octroi was introduced only in December, 1960
Giddarbaha	.. 25,000.00
Guruharsahai	.. 17,301.00
Dharamkot	.. 4,610.88
Jalalabad	.. 16,026.31
Malout	.. Committee established in 1959-60

DISTRICT GURDASPUR

Gurdaspur	.. 24,305.00
Dinanagar	.. 21,794.11
Batala	.. 61,686.63
Qadian	.. 7,168.08
Pathankot	.. 18,865.00
Dalhousie	.. 7,724.51
Dhariwal	.. 11,423.56
Siri Har Gobindpur	.. 630.50
Fatehgarh Churian	.. 6932.00
Dera Baba Nanak	.. 2,623.30
Sujanpur	.. 3,094.03
Narot Jaimal Singh	.. Nil

DISTRICT AMRITSAR

Amritsar	.. 2,00,289.77
Jandiala	.. 10,010.28
Chheharta	.. Octroi not imposed then
Patti	.. 19,585.04
Khem Karan	.. 3,824.20
Tarn Taran	.. 37,256.48
Majitha	.. 6,128.63
Ram Dass	.. 5,162.00

DISTRICT PATIALA

Patiala	.. 36,853.00
Nabha	.. 12,394.00
Rajpura	.. 2,448.37
Dera Bassi	.. 1,802.88
Nalagarh	.. 960.89
Sanaur	.. 300.00
Banur	.. 5,277.53
Bassi	.. 2,762.62
Samana	.. 7,139.82
Sirhind	.. 8,999.03
Payal	.. 900.00
Doraha	.. 5,201.14
Amloh	.. 1,169.03
Gobindgarh	.. 1,042.22

DISTRICT SANGRUR

Sangrur	..	7,462.61
Jind	..	18,157.62
Safidon	..	10,848.84
Malerkotla	..	13,537.33
Ahmedgarh	..	No food-grains octroi in 1958-59
Barnala	..	26,241.56
Sunam	..	36,295.97
Longowal	..	129.73
Bhawanigarh	..	107.54
Julana	..	15,719.24
Hadyiaya	..	Since abolished
Bhadaur	..	210.00
Tapa	..	10,614.00
Dhanaula	..	67.02
Narwana	..	32,277.80
Uchana	..	11,339.22
Lehragaga	..	6,540.81
Moonak	..	Since abolished 6,526.75

DISTRICT BHATINDA

Bhatinda	..	11,518.74
Faridkot	..	11,427.77
Kot Kapura	..	34,168.47
Rampura Phul	..	18,689.37
Mansa	..	24,562.77
Raman	..	12,729.70
Kot Fatta	..	217.50
Sangat	..	2,006.03
Maur	..	9,418.75
Goniana	..	1,511.74
Jaitu	..	18,850.00
Budhlada	..	38,426.15
Baretta	..	8,711.99

DISTRICT KAPURTHALA

Kapurthala	..	1,866.11
Phagwara	..	9,791.50
Sultanpur	..	6,414.50
Dhilwan	..	368.75

DISTRICT MOHINDERGARH

Mohindergarh	..	3,910.91
Charkhi Dadri	..	28,231.86
Narnaul	..	20,225.50
Ateli	..	4,391.00
Kuniana	..	8,950.00

NOTIFIED AREA COMMITTEES

Nilokheri	..	No octroi imposed then
Nangal Township	..	7,000.00

DEPUTY COMMISSIONER, SANGRUR

*7066. **Chaudhri Inder Singh :** Will the Chief Minister be pleased to state the periods between 1st March, 1959 to 15th February, 1961, during which the Deputy Commissioner, Sangrur remained (i) at headquarters (ii) on leave and (iii) on tour respectively ?

Sardar Partap Singh Kairon : A statement giving the required information is laid on the Table.

Serial No.	Name of the month	At head-quarters days	On leave: Earned leave days	On leave: Spl. caual leave days	On leave: Casual leave days	On leave: Optional leave days	On leave: Station leave days	On tour days	Total days
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	March, 1959 ..	8½	..	..	5	..	7	10½	31
2	April, 1959 ..	16½	..	..	3	..	3	7½	30
3	May, 1959 ..	21	..	..	..	..	2	8	31
4	June, 1959 ..	15	..	..	4	..	2	9	30
5	July, 1959 ..	19	..	..	..	..	..	12	31
6	August, 1959 ..	20½	1	..	..	..	1	8½	30
7	September, 1959 ..	4½	11	..	..	..	2	12½	30
8	October, 1959	17	..	..	5	..	3	6	31
9	November, 1959 ..	16½	..	10	..	..	1	2½	30
10	December, 1959 ..	8½	..	13	1	3	2	3½	31
11	January, 1960 ..	10½	..	3	1	..	4	12½	31
12	February, 1960 ..	12	..	3	4	..	2	8	29
13	March, 1960 ..	16½	..	..	1	..	2	11½	31
14	April, 1960 ..	15	..	..	5	..	4	6	30
15	May, 1960 ..	17½	..	..	..	..	1	12½	31
16	June, 1960 ..	13½	..	..	..	..	4	12½	30
17	July, 1960 ..	18	..	..	..	..	2	11	31
18	August, 1960 ..	6½	..	24	..	..	..	½	31
19	September, 1960 ..	..	30	..	..	..	..	..	30
20	October, 1960 ..	10	16	..	..	..	2	3	31
21	November, 1960 ..	10	..	..	..	5	4	11	30
22	December, 1960 ..	14	..	..	3	..	2	12	31
23	January, 1961 ..	18	..	..	2	..	2	8	31
24	February, 1961 (1 to 15) ..	7	..	..	3	..	4	1	15
	Total ..	315½	58	53	37	8	56	190½	718

ESSENTIALITY CERTIFICATES/IMPORT LICENCES FOR ROLLER FLOUR MILLS IN ROHTAK, HISSAR AND GURGAON DISTRICTS

***7021. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Industries be pleased to state —

(a) the number of essentiality certificates of import licences issued in the districts of Rohtak, Hissar and Gurgaon under the small-Scale Industries Scheme during the period from 1st January, 1958 to-date, the names of those to whom the Certificates/licences were issued and the dates when these were issued ;

(b) the place in respect of which and the value for which the said Essentiality Certificates/licences were issued ;

(c) whether any roller flour mills and flour mills under the Small Scale Industries Scheme have been set up in the said districts; if so, when and where ?

Shri Mohan Lal : (a) and (b) Four essentiality certificates, particulars of which are given below, were issued in Rohtak District, during the period from 1st January, 1958, to-date.

No essentiality certificates were issued in the districts of Hissar and Gurgaon during the aforesaid period :—

(1) M/s Ved Lakshmi Flour Mills, Rohtak.
E.C. No. 2, dated 24th April, 1958, for Rs. 3,400.

(2) M/s Ram Narain Roller Flour Mills, Bahadurgarh.
E.C. No. R/R-2/12222, dated 13th June, 1959, for Rs. 3,12,000.

(3) M/s Seth Sukhdev Buksh Industries, Bahadurgarh.
E.C. No. R/S-2/14023, dated 1st July, 1959, for Rs. 3,78,680.

(4) M/s Seth Sukhdev Buksh Industries, Bahadurgarh.
E.C. No. R/60-61/Rok/M/10/9, dated 10th February, 1961 for Rs. 1,75,400.

(c) The following Roller Flour Mills were set up at Rohtak during, the period from 1st January, 1958, to-date. The requisite information in respect of Hissar and Gurgaon Districts in 'Nil'.

(i) M/s Ved Lakshmi Flour Mills, Rohtak, started flour milling during July, 1957, as a Small Scale Unit. This mill is at present registered under the Industries (Development and Regulation) Act, 1951—as a large Scale unit.

[Minister for Industries]

(ii) M/s Sukhdev Buksh Industries, Bahadurgarh, started Dal and Besan manufacturing during May, 1959, as a Small Scale Unit. The factory caught fire during November, 1960, and the machinery was burnt.

SETTING UP OF NEW GRAIN MARKETS

***7047. Sardar Dhanna Singh Gulshan :** Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state —

(a) the names of places, if any, where Government propose to set up the new grain markets, district-wise, in the State during the year, 1961-62 ;

(b) whether Government have received any applications for shifting the sites of some grain markets which are already in existence; if so, from whom ;

(c) whether there is any proposal under the consideration of Government to set up new grain markets in open spaces to replace old markets situated in bazars ; if so, the datails thereof ?

Sardar Gian Singh Rarewala : (a) Government propose to set up new grain markets at the following places district-wise during the year, 1961-62 :—

Name of District	*Name of Mandi*
Hissar	1. Sirsa 2. Kalanwali 3. Ellenabad 4. Adampur 5. Tohana 6. Barwala 7. Fatehabad 8. Bhattukalan 9. Dabwali 10. Hissar 11. Hansi 12. Bhiwani Khera
Karnal	1. Guhla 2. Pehowa 3. Kaithal
Ludhiana	1. Dakka Mullanpur 2. Khanna
Hoshiarpur	1. Garhshankar
Jullundur	1. Jullundur 2. Shahkot Malsian

Sangrur	..	1. Sangrur
		2. Kalayat
		3. Malerkotla
		4. Bhadaur
		5. Bhiwanigarh
		6. Narwana
		7. Sunam
Patiala	..	1. Patiala
		2. Shutrana
		3. Sirhind
Bhatinda	..	1. Bhatinda
		2. Faridkot
		3. Sardulgarh
		4. Kotkapura

(b) No application for shifting the sites of grain markets already in existence has been received. However, some persons from Rajpura applied that a new mandi should be constructed at Rajpura so as to accommodate the dealers of the new Rajpura Township and the old Rajpura town.

(c) The grain markets and grain shops at the following places are situated in the bazars and the Government are now setting up planned markets at these places in open spaces :—

Name of District		*Name of Mandi*
Hissar	..	1. Sirsa
		2. Kalanwali
		3. Adampur
		4. Tohana
		5. Barwala
		6. Dabwali
		7. Hissar
		8. Hansi
Karnal	..	1. Kaithal
Ludhiana	..	1. Dakka Mullanpur
		2. Khanna
Jullundur	..	1. Jullundur
Sangrur	..	1. Sangrur
		2. Malerkotla
		3. Narwana
		4. Sunam
Patiala	..	1. Patiala
		2. Sirhind
Bhatinda	..	1. Bhatinda
		2. Faridkot
		3. Kotkapura

LOANS AND LAND GIVEN TO HARIJANS/MAZHABI SIKHS IN TEHSIL NAKODAR

***7076. Chaudhri Sant Ram :** Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) whether any loans were granted to Harijans/Mazhabi Sikhs in tehsil Nakodar, district Jullundur for rehabilitation purposes during the period from 1958-59 up-to-date ; if so, the number of persons to whom loan was given as well as the amount of the loan given and the amount repaid so far by each ;

(b) whether any of the persons mentioned in part (a) above have been rehabilitated on the land purchased by Government during the period mentioned in para (a) above ; if so, their names ;

(c) whether any of the persons mentioned in part (b) above have left the land on the ground of its being uncultivable ; if so, their names with their home addresses?

Revenue Minister (Rao Birendar Singh) : (a) No.

(b) No.

(c) Does not arise.

VEGETABLE FARMS IN THE STATE

***7138. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state —

(a) the number of Government Vegetable Farms opened in the State since 1952 and the location and area of each ;

(b) the profit and loss accounts of each of the farms mentioned in part(a) above ;

(c) the names and qualifications of the Officers who have remained in-charge of the said farms since they were started ;

(d) whether any of the farms referred to in part(a) above has been closed down ;

(e) the details of Agricultural work being done at present in each of these farms which have not been closed down ?

Gyani Kartar Singh : (a) :—

Name of the Farm	*Date of opening*	*Location*	*Area*
(1) Vegetable Farm, Chandigarh	17-8-53	Chandigarh	56 acres
(2) Vegetable Seed Farm, Beas	May, 1957	Beas (district Amritsar)	14.90 acres

(b) (i) Vegetable Farm, Chandigarh :—

Financial year		Profit and loss during the year		Amount
				Rs. As. P.
1953-54	..	Loss	..	14,222 0 0
1954-55	..	Do	..	22,440 0 0
1955-56	..	Do	..	8,651—7—6
1956-57	..	Profit	..	3,261—10—0

(ii) Vegetable Seed Farm, Beas :—

Financial year		Profit and loss during the year		Amount
				Rs. nP.
1956-57	..	Loss	..	471.19
1957-58	..	Do	..	2,378.25
1958-59	..	Profit	..	616.00
1959-60	..	Loss	..	1,896.60

(c) (i) Vegetable Farm, Chandigarh	Shri Nirmal Singh, Agricultural Inspector, B.S.c (Agr.)
(ii) Vegetable Seed Farm, Beas	(a) Ch. Jit Singh. M.Sc. (Agr.), Agricultural Inspector up to 21st October, 1959
	(b) Shri Kundan Singh Randhawa, B.Sc. (Agr.) since 21st October, 1959

(d) Vegetable Farm, Chandigarh, was closed down on 30th June, 1956.

(e) *vegetable Seed Farm, Beas.*—At this farm foundation seed stocks of improved varieties of native and acclamatized types of vegetable crops are multiplied under expert supervision for distribution to the growers. This seed farm also serves as demonstration farm for those who want to take up vegetable seed growing business on a commercial scale on scientific lines.

REPRESENTATION FROM EMPLOYEES OF DASUYA MUNICIPAL COMMITTEE

*7156. **Dr. Parma Nand :** Will the Minister for Industries be pleased to state whether Government or the Deputy Commissioner, Hoshiarpur has received any representation from Moharrirs, Sweepers and other employees of the Municipal Committee, Dasuya in Hoshiarpur District for

[Dr. Parma Nand]
implementation of the Minimum Wages Committee's recommendations ; if so, the contents thereof and the action, if any, taken thereon ?

Shri Mohan Lal :
(*Part I*).—Yes.

(*Part II*).—The Municipal Subordinate Union Dasuya complained that the Municipal Committee, Dasuya is not paying wages according to the Minimum Wages Act and urged that the provisions of the Act should be complied with by the Committee. On this, the Committee was asked by Government to comply with the statutory provisions of the Minimum Wages Act.

RELIEF GIVEN FOR DAMAGE TO HOUSES IN AUGUST-SEPTEMBER RAINS IN TEHSIL KAITHAL

***7174. Shrimati Om Prabha Jain :** Will the Minister for Revenue be pleased to state —

(a) whether the Resident Magistrate, Kaithal, received any letters from any M.L.A. from Kaithal giving the lists of persons whose houses had fallen on account of heavy rains in August-September, 1960 in tehsil Kaithal ;

(b) if the reply to part (a) above be in the affirmative, the steps, if any, taken by the local officers to grant relief to affected persons and the names of persons to whom relief was given ;

(c) the names of persons mentioned in part (a) above to whom no relief was given and the reasons therefor ?

Rao Birendar Singh : (a) Yes.

(b) Under the Government Instructions, house-building grants could be given only to such persons whose houses had totally been damaged and who had not been left with one habitable kotha. After enquiry by the Block Development and Panchayat Officer, Kaithal, the persons mentioned in the enclosed list were given this grant.

(c) A list is enclosed. These persons were not given any grant because of the fact that they had been left with one or more habitable kothas.

List of persons to whom relief was given

			Rs.
1.	Shri Lila, son of Mansa, village Ladana Baba	..	100
2.	Shri Amar Singh, son of Datu, village Dilowali	..	100
3.	Shri Dhani, son of Mansa village Dilowali	..	100
4.	Shri Mangal, son of Sirrya, village Dilowali	..	100
5.	Shri Kiru, son of Chhotu, village Padla	..	100
6.	Shri Hari Krishan, son of Devtia, village Padla	..	100
7.	Shri Singhu, son of Chhaju, village Chhot	..	100
8.	Shri Lali, son of Sadhu, village Chhot	..	100
	Total	..	**800**

List of persons to whom no relief was given

1. Shri Chhajju, son of Charanji, village Atola.
2. Shri Chandgi, son of Mahiya village Atola.
3. Shri Antu, son of Bhaga, village Atola.
4. Shri Hari Singh, son of Udmi, village Ladana Baba.
5. Shri Lachhman, son of Kura, village Ladana Baba.
6. Shri Ronki, son of Harphul, village Ladana Baba
7. Shri Kanhaya, Harijan, village Ladana Baba.
8. Shri Bahadur, Harijan, village Ladana Baba.
9. Shri Surta , son of Jug Lal, village Dilowali.
10. Shri Raunaq, son of Mam Chand, village Dilowali.
11. Shri Pyare, son of Longa, village Dilowali.
12. Shri Ramji Lal son of Mani Ram, village Dilowali.
13. Shri Tilku, son of Maina, village Dilowali.
14. Shri Bawa Rajpuri Samadhi, village Dilowali.
15. Shri Ramdhari, son of Munsi, village Padla.
16. Shri Natha, son of Dudhari, village Padla.
17. Shri Munshi, son of Harnam, village Padla.
18. Shri Lachhman, son of Shankar, village Padla.
19. Shri Maila, son of Bidhi, village Padla.
20. Shri Antu, son of Ruria, village Padla.
21. Shri Manghe Ram, son of Rubia, village Padla.
22. Shri Bansanta, son of Bhagwana, village Padla.
23. Shri Bulre, son of Mukhleyno, village Padla.
24. Shri Surgi, son of Hem Raj, village Padla.
25. Shri Bhiku, son of Muta Bakhash, village Padla.
26. Shri Ram Nath, son of Maman., village Padla.

[Minister for Revenue]

27. Shri Hari Kishan, son of Deeta, village Pandla.
28. Shri Basanta Ram, son of Sadhu, village Chhot.
29. Shri Pooran, son of Tokha, village Chhot.
30. Shri Chablu, son of Sahu, village Chhot.

*LIST OF UNSTARRED QUESTIONS FOR THE 30TH MARCH, 1961

BOOKS PURCHASED BY PUBLIC RELATIONS DEPARTMENT

3543. **Sardar Atma Singh** : Will the Chief Minister be pleased to state —

(a) the names of books, their numbers, and the names of their respective authors which were purchased by the Punjab Public Relations Department during the year, 1960-61 and the current year and the amount paid in respect of each ;

(b) the manner in which the books mentioned in part (a) above were distributed ;

(c) whether before purchasing the said books, any approval therefor was obtained ; if so, from what authority ; if not the reasons therefor ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) The list of the books is placed on the Table of the House.

(b) These were distributed free through the field publicity staff of the Public Relations Department.

(c) Yes, the books were purchased by the Director, Public Relations, Punjab who is competent to do so.

The list of the books purchased by the Public Relations Department, Punjab, during the year 1960-61

Serial No.	Name of book	Number of copies	Amount paid	Name of Author
			Rs. nP.	
1	Bhakra Nangal De Nazare in Punjabi	100	27.37	Shri Piara Singh Safri, Nangal
2	Prohibition--Question Answer in Hindi	500	33.33	Publication Division, Government of India
3	Glossary of Office Administration in English	50	20.00	M/s Jain and Co., Patiala

*Note : Replies to two unstarred Questions Nos. 3549 and 3553 have been received late from the Government and these are printed at the end of this Annexure as an Appendix B.

Serial No.	Name of book	Number of copies	Amount paid	Name of Author
			Rs. nP.	
4	Dharamsala and its Surroundings (English)	250	187.50	The Modern Publication, Ambala Cantt.
5	Microplanning (English) ..	1	20.00	Prof. Dr. Raghu Vira, M.P., New Delhi
6	India 1960 (English) ..	25	108.33	Publications Division, Delhi
7	Kulu its Dussehra and its Gods (English)	500	125.00	The Vijay Pustak Bhandar, Palampur
8	Akali Agitation in Punjab (Facts about Akali Agitation in Punjab in English)	5,000	290.00	The Manager, Fair deal Press, Chandigarh
9	Thirteenth Year of Freedom in English	250	750.00	The All-Indian Congress Committee, New Delhi
9-A	Thirteenth Year of Freedom in Hindi	200	600.00	Ditto
10	Farmers of India, Volume I, in English	25	297.50	The India Council of Agricultural Research, New Delhi-2
11	Punjabi Suba Ka Massala in Urdu	5,000	1,600.00	The Editor, Panch Bhoomi Amritsar
12	Choot Chhat Se Nijhat Ka Rasta in Urdu	2,000	500.00	Shri Ram Rattan Bhardwaj Nabha
13	Pamphlet entitled 'The Stranglehold of Casteism and Untouchability. The ways and Means to end it effectively, (Hindi and Urdu)	1,000 (each in Hindi and Urdu)	1,000.00	Shri D. R. Dutta, Chandigarh
14	Asprishyta : Prahar par Prahar in Hindi	300	30.00	The Manager, Harijan Sewak Sangh, Delhi
15	A handful of flour-Viyogi Hari (Hindi)	300	30.00	Ditto
16	Untouchability a Curse ..	300	30.00	Ditto
17	Sewa Main Ek Pran ..	300	30.00	Ditto
18	Asprishyata : Uska Nivaran (Hindi)	300.	30.00	Ditto
19	Asprishyata Ka Ant Ayogya (Hindi)	300	30.00	Ditto
20	Land Reforms in India (English)	1,000	..	
21	Hand book India (English)	25		
22	Panorama of India (English)	250		
23	Indian Cousine (English) ..	30		
24	Food grain (English) ..	200	508.00 (for 21–24)	Publication Division, Government of India, Delhi

[Chief Minister]

Serial No.	Name of book	Number of copies	Amount paid	Name of Author
			Rs. nP.	
25	The Dance in India (English)	30		
26	Poultry and Sheep (English)	400		
27	Our Flag (Hindi) ..	200	..	
28	A Pocket Compendium of Indian Statistics in English	25		
29	Archaeology in India (English)	200	258.33	Publication Division Government of India Delhi
30	Alpane (English) ..	25		
31	The Indian Dance ..	25		
32	Indian Parliament (English)	250		
33	Public Servant in Democracy (Hindi)	1,000	1,131.67	Ditto
34	Paschim Bharat Ki Lok Kathain (Hindi)	250		
35	Anokhe Janvar (Hindi) ..	1,000		
36	Estate Duty for the Laymen (Hindi)	250		
37	Children of India (English)	250		
38	Sports in India (English) ..	1,000	916.67	Ditto
39	Builders of tomorrow (English)	1,000		
40	Facts about India (English)..	25		
41	Homage (English) ..	25		
42	Gandhi in Champaram ..	25		
43	President's speeches Volume I, and II	5 (of each)		
44	Nutrition (English) ..	30	610.00	Publication Division, Government of India, Delhi
45	Meals for the Young (English)	30		
46	Folk Tales of India (Punjabi)	30		
47	Scope of Indian Music (English)	250		
48	Hill Station of Northern India (English)	50		
49	Affinity of Indian Language (English)	1,000		
50	Cash Crops ..	400		
51	Folk Tales from abroad in Punjabi	30		

Serial No.	Name of book	Number of copies	Amount paid	Name of Author
52	Mahatma Gandhi by Tendulkar	20 Sets	1,000.00	Publication Division Government of India Delhi
53	Facts about India (English)..	500 copies	666.67	Ditto
54	Handicraft of India (English)	100	1,000.00	Ditto
55	Indian Sari (English) ..	25		
56	Indian Cousine (English) ..	200		
57	Guide to Amritsar ..	1,000		
58	Police in India (English) ..	2,000	466.67	Ditto
59	Law Reforms in India (English)	5,000		
60	Communism in India (English)	400		
61	Poultry and Sheep in English	100		
62	Nutrition in English ..	450		
63	Fight against Leprosy ..	200		
64	Children History of India in English	30	690.00	Ditto
65	It happened in Village ..	500		
66	Employment and the Plan (English)	700		
67	Save your Home from Fire (English)	2,000	266.67	
68	Sports in India (English) ..	500		
69	Booklet on anti-untouchability "Vithan Mitt Gayan" in Punjabi	2,000	1,000.00	Shri Amar Singh Dosanjh Jullundur

REFUND OF FINES RECOVERED IN CONNECTION WITH PUNJABI SUBA MOVEMENT

3544. Sardar Atma Singh : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of persons, districtwise, from whom fines were realised for taking part in the Punjabi Suba Movement with the amount of fine realised in each case during the current year ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to refund these fines ; if so, when ?

Sardar Partap Singh Kairon : (a) A statement containing the requisite information is enclosed.

(b) No.

[Chief Minister

Statement showing the names of persons, districtwise, from whom fines were realised for taking part in the Punjabi Suba Movement with the amount of fine realised in each case during the year 1960 and 1961

		Amount realised Rs
Hissar	..	..
Rohtak	..	..
Gurgaon	..	..
Karnal	..	..
Ambala	..	..
Simla	..	..
Kangra	..	..
Hoshiarpur	..	..
JULLUNDUR		
1. Daljit Kaur w/o Shri Hargurnad Singh, M. L. A.	..	200.00
2. Beant Kaur w/o Nachhattar Singh, of Banga	..	200.00
3. Rattan Kaur w/o Wattan Singh, resident of Jindowal, Police Station Banga	..	200.00
4. Basant Kaur w/o Dharam Singh of Jindowal, Police Station Banga		200.00
5. Harnam Kaur w/o Prem Singh of Jindowal, Police Station Banga		200.00
6. Randhir Singh, son of Hari Singh of Preet Nagar, Jullundur	..	20.00
LUDHIANA		
1. Satnam Singh, son of Gian Singh, resident of Agwar Balauchan. Jagraon, Police Station Jagraon	..	200.00
2. Surjit Singh, son of Sardara Singh, of Moh. Balauchan Jagraon, Police Station Jagraon	..	200.00
3. Dr. Harchand Singh, son of Haqiqat Singh Jat, resident of Agwar Ladhai Jagraon, police station Jagraon	..	200.00
4. Saudagar Singh, son of Harnam Singh Jat, resident of Mallah, polico station Jagraon	..	200.00
5. Narain Singh, son of Boota Singh Jat, resident of Manoki, police station Jagraon	..	200.00
6. Bachan Singh, son of Jagat Singh, resident of Agwar Ladhai police station Jagraon	..	200.00
7. Ram Singh, son of Wazir Singh Arora, reisdent of Haveli Sayyadan police station Jagraon,	..	200.00

8. Himmat Singh, son of Kishan Singh Jat, resident of Mallah, police station Jagraon .. 200.00

9. Sher Singh Babar,son of Nihal Singh, of Rari Mohalla, Ludhiana .. 500.00

10. Narain Singh Chacha, son of Jiwan Singh, House No. 707, Kuchaa No. 12 Field Ganj, Ludhiana .. 1,000.00

11. Jagat Singh, son of Saudagar Singh, House No. 598/B-I, Chhawni Mohalla, Ludhiana .. 500.00

12. Kartar Singh, Lambardar of Atiana, police station Raikot .. 1,000.00

13. Ajit Singh, son of Harchand Singh, reisdent of Atiana police station Raikot .. 1,000.00

14. Kehar Singh, son of Inder Singh, resident of Atiana, police station Raikot .. 1,000.00

15. Sucha Singh, son of Waryam Sinfh, resident of Atiana, police station Raikot .. 1,000.00

16. Surjit Singh, son of Ran Singh, Jat, resident of Bhuta, police station Dehlon .. 1,000.00

17. Mohinder Singh, son of Ram Saran Jat of Bhuta, police station Dehlon 1,000.00

18. Sher Singh, son of Hem Raj, Jat resident of Bhuta, police station Dehlon .. 1,000.00

19. Jagir Singh, son of Chuhar Singh jat, resident of Bhuta, police station Dehlon .. 1,000.00

20. Jit Singh, son of Chanan Singh Jat, resident of Bhuta, police station Dehlon .. 1,000.00

21. Saudagar Singh, son of Ram Singh, Jat Village Jhoraran, police station Raikot .. 2,000.00

22. Nazar Singh, son of Waryam Singh, Jat, resident of Jhorarn ploice station Raikot .. 1,000

23. Bant Singh alias Balwant Singh, son of Chettara Singh, resident of Rattowal, police station Raikot .. 1,000.00

24. Hira Singh, son of Amar Singh Jat, resident of Rattowal police, station Raikot .. 1,000

25. Kartar Singh, son of Bachint Singh, resident of Rattowal, police station Raikot .. 1,000.00

26. Sheehan Singh, son of Nehal Jheewar resident of Rattowal, police station Raikot .. 1,000.00

27. Lal Singh son of Bakha Singh, Ramgarhia, resident of Rattowal, police station Raikot .. 1,000.00

28. Inder Singh, son of Lakha Singh, Ramgharia, resident of Rattowal, police station Raikot .. 1,000.00

29. Tara Singh, son of Daya Singh, resident of Kakrala, policent station Khamanon .. 1,000.00

30. Thakar Singh, son of Kala Singh, resident of Kakrala, Caste Jat, police station Khamanon .. 1,000.0

[Chief Minister]

		Rs. nP.
31.	Badan Singh, son of Bhagat Singh, resident of Kakrala, police station Khamanon, ..	1,000.00
32.	Arjan Singh, son of Chanan Singh, resident of Kakrala, police station Khamanon, ..	1,000.00
33.	Balwant Singh, son of Bhagat Singh, resident of Kakrala, police station Khamanon, ..	1,000.00
34.	Karnail Singh, son of Joginder Singh, residen of Kakrala, police station Khamoron, ..	1,000.00
35.	Amar Singh, son of Kehar Singh, Jat, resident of Atiana, police station Raikot ..	1,000.00
36.	Jasmer Singh Lambardar, son of Pakhar Singh of Raikot, ..	500.00
37.	Kehar Singh, son of Bishan Songh Jat of Raikot, police station Raikot ..	500.00
38.	Sardara Singh, son of Dasondha Singh Jat of Raikot, police station Raikot ..	500.00
39.	Arjan Singh, son of Natha Singh, Jat of Raikot, police station Raikot	500.00
40.	Arjan Singh, son of Tota Singh, Jat of Raikot, police station Raikot	500.00
41.	Jagat Singh, son of Pakhar Sihgh, Jat of Raikot, police station Raikot ..	500.00
42.	Baldev Singh , son of Gurdit Singh, Jat of Raikot, police station Raikot ..	500.00
43.	Jagdev Singh, son of Sarwan Singh Jat, resident of Raikot, police station Raikot ..	500.00
44.	Jagdev Singh, son of Kartar Singh of village Jassowal, police station Sadar Ludhiana ..	1,500.00
45.	Ishar Singh, son of Sarwan Singh Jat, resident of Atiana, police station Raikot ..	1,000.00
46.	Narinder Singh, son of Sewa Singh, resident of House No. 810/B-X Dholewal, police station Sadar	18.94
47.	Pritpal Singh, son of Gharbara Singh, House No. 403/B-XI Kucha 7 field ganj, Ludhiana	9.25
48.	Kuldip Singh, son of Kartar Singh, House No. 770/B-XI, Kot Alamgir Ludhiana ..	52.00
49.	Pritam Singh, son of Jagir Singh, resident of Atiana, police station Raikot ..	17.02

FEROZEPUR

		Nil

AMRITSAR

1.	Bhagwanti, w/o Jai Singh, of Haripura, Amritsar	500.00
2.	Parbati, w/o Gokal Singh, of Haripura, Amritsar ..	500.00
3.	Dr. Raghbir Singh, son of Tara Singh, of Sharifpura, Amritsar ..	500.00
4.	Principal Iqbal Singh of Khalsa College, Amritsar ..	200.00

5. Sawaran Singh, son of Guru Gobind Singh .. 1,000.00

6. Puran Singh, son of Milkha Singh of Kot Baba Deep Singh, Amritsar .. 100.00

7. Hari Singh, son of Amar Singh of Chowk Baba Sahib, Amritsar 100.00

8. Darshan Singh, son of Sohawa Singh, of Sursingh, police station Bhikhiwind, Amritsar .. 100.00

9. Dalip Singh, son of Baj Singh, Jat of Phanda, police station Majitha, Amritsar .. 100.00

10. Kundan Singh, son of Thakar Singh Jat, resident of Padri, police station Jhabal, Amrirsar .. 100.00

11. Chanan Singh, son of Kishan Singh, of Padri, police station Jhabal, Amritsar .. 100.00

12. Gurnam Kaur, daughter of Chanda Singh Jat, resident of Bhagwanpura, police Station Bhikhiwind, Amritsar .. 100.00

13. Lachhmi, w/o of Tara Singh of Tera, police station Ajnala 100.00

14. Basant Kaur, w/o Hira Singh, of Kotla Gujran, police station Majitha, Amritsar .. 100.00

15. Dato, w/o Kartar Singh Jat of Tera, police station Ajnala, Amritsar 100.00

16. Bhagwan Kaur, w/o Kabla Singh Jat of Katra Safaid, Amritsar 100.00

17. Harnam Kaur, w/o Mangal Singh Jat of Bopa Rai Mada, police station, Amritsar .. 100.00

GURDASPUR .. Nil

PATIALA

1. Tara Singh, son of Rattan Singh of Khoje Majra, police station Sirhind .. 200.00

SANGRUR

1. Amar Singh, son of Jiwan Singh of Village Changli, police station Sherpur .. 100.00

2. Gurbachan Singh, son of Nika Singh of Village Changli, police station Sherpur .. 100.00

3. Malkiat Singh, son of Babu Singh of Village Changli, police station, Sherpur .. 100.00

4. Harchand Singh, son of Talok Singh of Village Changli, police station Sherpur .. 100.00

5. Jagrup Singh, son of Jiwan Singh of Village Changli, police station, Sherpur .. 100.00

6. Maghar Singh, son of Sajjan Singh of village Changli, police station Sherpur .. 100.00

BHATINDA

1. Gurcharan Singh, son of Jhanda Singh Jat of village Jawaharke police ststion Mansa .. 500.00

2. Harnam Singh, son of Prem Singh of village Kot Dharama, police station Mansa .. 500.00

[Chief Minister]

			Rs nP
3.	Kehar Singh, son of Gian Singh Jat Sikh of Bhama Kalan	..	500.00
4.	Gurcharan Singh, son of Kartar Singh Jat Sikh of Fatta Maluka	..	500.00
5.	Ganda Singh, son of Gajjan Singh of village Mandi Kalan		
6.	Bir Singh, son of Mangat Singh of village Mandi Kalan	..	500.00
7.	Kartar Singh, son of Jhanda Singh of Mandi Kalan	..	500.00
8.	Kirpal Singh, son of Jawahar Singh of Mandi Kalan	..	500.00
9.	Inder Singh, son of Kehar Singh of Mandi Kalan	..	500.00
10.	Gopal Singh, son of Hari Singh of Mandi Kalan	..	500.0.00
11.	Santa Singh, son of Hira Singh of Mandi Kalan	..	500.00
12.	Kartar Singh, son of Nikka Singh of Mandi Kalan		500.00
13.	Dhana Singh, son of Tara Singh of Mandi Kalan	..	500.00
14.	Harnam Singh, son of Sobha Singh of Mandi Kalan	..	500.00
15.	Iqbal Singh, son of Buta Singh of Rampura Phul	..	300.00
16.	Satpal Singh, son of Sukhdev Singh of Rampura Phul	..	300.00
17.	Bawa Singh, son of Inder Singh of Rampura Phul	..	300.00
18.	Lakha Singh, son of Dhana Singh of Kot Shaman	..	300.00
19.	Lal Singh, son of Megh Singh of Phul	..	300.00
20.	Santokh Singh, son of Chanan Singh of Phul	..	300.00
21.	Bazir Singh son Lal Singh of Phul	..	300.00
22.	Sardar Singh, son of Khazan Singh of Phul	..	300.00
23.	Sunder Singh, son of Bakhtawar Singh of Phul	..	300.00
24.	Gurdev Singh, son of Madan Singh of Phul	..	300.00
25.	Jagir Singh, son of Nand Singh of Phul	..	300.00
26.	Tara Singh, son of Nikka Singh of Jethu Ke	..	300.00
27.	Karam Singh, son of Nika Singh of Rampura	..	300.00
28.	Piara Singh, son of Waryam Singh of Rampura	..	300.00
29.	Pritam Singh, son of Isher Singh of Rampura	..	300.00
30.	Jang Singh, son of Sewa Singh of Datewas	..	300.00
31.	Sampuran Singh, son of Gurdial Singh of Datewas	..	300.00
32.	Ramkrishan, son of Nand Singh of Datewas	..	300.00
33.	Bishan Singh, son of Mota Singh of Datewas	..	300.00
34.	Prem Singh, son of Bhola Singh of Budhlada	..	300.00
35.	Sant Partap Singh, son of Sunder Singh of Budhalada	..	300.00

		Rs nP.
36.	Puran Singh, son of Sarmukh Singh of Budhlada ..	300.00
37.	Chanan Singh, son of Dasaundha Singh of Budhalda ..	300.00
38.	Sunder Singh, son of Fateh Singh of Goniana ..	51.00
39.	Nanak Singh, son of Hukam Singh of Goniana ..	248.87
40.	Darshan Singh, son of Charan Singh of Goniana ..	500.00
41.	Gurmukh Singh, son of Atma Singh of Goniana ..	400.00
42.	Prem Singh, son of Ganesha Singh of Goniana ..	200.00
Narnaul	..	Nil
Kapurthala	..	Nil

HEALTH CENTRES IN NURPUR AND DEHRA TEHSILS OF KANGRA DISTRICT

3545. **Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the places where Health Centres are located at present in Nurpur and Dehra Tehsils of Kangra District ;

(b) the strength of staff sanctioned for each such Centre as well as the strength of staff appointed in each Centre as at present ;

(c) whether any Sub-Health Centres have been attached or are proposed to be attached with each Health Centre referred to in part (a) above ; if so, where and the travel facilities intended to be provided to doctors for their visits to such sub-centres ?

Shri Partap Singh Kairon : (a)

Serial No.	Name of the Primary Health Centre		Name of the Tehsil
1	Indora	..	Nurpur
2	Gangath	..	Nurpur
3	Jawala Mukhi	..	Dehra
4	Dada Siba	..	Do
5	Haripur	..	Do

[Chief Minister]

(b) A statement is laid on the Table.

(c) (i) Four Sub-centres viz. Bankhandi, Mangwal, Nagrota-Surian and Anur have been attached to Primary Health Centre, Haripur which are being visited by the Medical Officer who travels by Rail.

(ii) No Sub-centre has so far been attached to Primary Health Centres Gangath, Jawalamukhi, Dada Siba and Indora due to non-availability of Unicef/Government Jeeps. The decision about the location of sub-centres of these Primary Health Centres will be made finally as soon as Unicef/Government Jeeps are available.

Statement showing the staff sanctioned and appointed at peresent in Primary Health Centres in Nurpur and Dehra Tehsils

Designation	JAWALAMUKHI		HARIPUR		DADASIBA		GANGATH		INDORA	
	Number of posts Sanctioned	Appointments made	Number of posts Sanctioned	Appointments made	Nubmer of posts Sanctioned	Appointments made	Number of posts Sanctioned	Appointments made	Number of posts Sanctioned	Appointments made
Civil Assistant Surgeon Class I (Gaz.) ..	2	2	2	2	2	..	2	1	2	1
Civil Assistant Surgeon Class II (N.G)	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Dispensers ..	3	2	2	1	2	1	2	1	2	1
Sanitary Inspectors ..	2	1	1	1	1	..	1	1	1	1
Lady Health Visitors ..	3	..	1	1	1	..	1	1	1	..
Midwives ..	4	..	4	2	4	..	4	..	4	..
Nurse Dais ..	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Driver ..	1	..	1	..	..	..	1	..	..	..
Class IV Servants ..	15	5	5	5	5	3	5	5	4	3

IRRIGATION BY TUBE-WELL IN VILLAGE SHAH-JAHANPUR, DISTRICT KAPURTHALA

3546. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the total area proposed to be irrigated by the tube-well installed by Governmnet in village Shah-Jahanpur, sub-tehsil Sultanpur, district Kapurthala together with the actual area being irrigated by this tube-well as at present ?

Sardar Gian Singh Rarewala : There is no Government tube-well installed in village Shah-Jahanpur, sub-tehsil Sultanpur, district Kapurthala. However, this village receives irrigation from the tube-wells No. 68 and 69 insatlled in the adjoining villages Dalla and Ugrupur. The total area proposed to be actually irrigated from each of these tube-wells is 450 acres. The total area so far irrigated by these tube-wells is indicated as below :—

Tube-well	Year		Area in acres
68	1959-60	..	121
	1960-61 (up to 15th March, 1961)	..	147
69	1959-60	..	205
	1960-61 (up to 15th March, 1961)	..	354

NON-PAYMENT OF PASSANGER TAX BY SANDHU BUS-SERVICE, AMRITSAR

3541. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Minister for Finance be pleased to state whether any cases were registered against the management of the Sandhu Bus-Service, Amritsar for non-payment of passenger tax during the year 1960-61 ; if so their number ?

Dr. Gopi Chand Bhargava : Such cases are not registerable. The number of cases detected was 38.

CASES OF NON-PAYMENT OF PASSENGER TAX BY TRANSPORT COMPANIES IN THE STATE

3548. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Minister for Finance be pleased to state—

(a) the total number of cases registered during the years 1958-59, 1959-60 and 1960-61, separately, for non-payment of passenger tax against Transport Companies in the State ;

[Maulvi Abdual Ghani Dar]

(b) the number of cases out of those mentioned in part (a) above in which punishment was awarded ?

Dr. Gopi Chand Bhargava :

	1958-59	1959-60	1960-61
(a)	864	1158	1365
(b)	402	512	308

CASES F EVASION OF PAYMENT OF SALES-TAX

3549. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Minister for Finance be pleased to state—

(a) the total number of cases registered in connection with the evasion of payment of Sales-tax in the State, during the years, 1958-59, 1959-60 and 1960-61 separately ;

(b) the number cases out of those mentioned in part (a) above in which punishment was awarded by the courts?

Dr. Gopi Chand Bhargava :

	1958-59	1959-60	1960-61
(a)	46	71	81
(b)	14	31	19

REALISATION ON ACCOUNT OF SALES-TAX ETC.

3550. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Minister for Finance be pleased to state the total amount realised by Government on account of Sales-tax, Excise Duty, Passenger Tax, Entertainment-tax and Goods transport-tax during the year 1960-61 up to 28th February, 1961 ?

Dr. Gopi Chand Bhargava :

		Rs
Sales-Tax	..	5,49,09,974
Entertainment-Tax	..	53,24,255
Passenger and Goods-Tax	..	1,71,18,010
Excise-Tax	..	4,17,35,748

DEVELOPMENT OF TOURISM IN KANGRA DISTRICT

3551. Shri Rup Singh Phul : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) what steps, if any, were taken by Government during 1960-61 for the development of tourism in Kangra district ;

(b) the steps, if any, proposed to be taken during 1961-62 for the development of tourism in the said district ?

Sardar Partap Singh Kairon : The infromation is laid on the Table of the House.

DEVELOPMENT OF TOURISM IN KANGRA DISTRICT

(a) The following steps have been taken for the promotion of tourism in Kangra District during 1960-61 :

(i) A subsidised bi-weekly air-service between Delhi-Chandigarh and Kulu. This has converted two-day long and tiring road journey to Kulu Valley into a two-hour flight from Delhi.

(ii) Construction of Tourist Bungalows at Kulu and Manali with 30 and 15 beds, accommodation, respectively.

(iii) Tentage accommodation provided at Kulu and Manali for the use of tourists to ease accommodation problem.

(iv) To supplement the accommodation at Manali a building known as "Snow View Hall" having 16 beds has been acquired for the purpose for one year in the first instance.

(v) To make travelling light possible for the tourists, 30 beddings have been provided with Tourists Bureau at Kulu and Manali, which are supplied on a nominal rent.

(iv) A loan of Rs. 20,000 has recently been sanctioned to one Shri Sonam Ram for setting up a Hotel-cum-Restaurant at Manali.

(vii) Dussehra Fair, which is reminiscent of the old tribal cultural heritage of the Valley was celebrated in an organised and befitting manner. A sum of Rs 10,000 was sanctioned for the last fair together with an amount of Rs. 2,500 for permanent improvement on Mela premises. These contributions from Government are proposed to be repeated in the years to come.

(b) The following schemes are proposed to be taken up in 1961-62 :—

(i) Continuance of Bi-weekly air-service between Delhi-Chandigarh and Kulu.

(ii) Construction of a camping ground for Mules and shed for Muleteers at Manali.

(iii) Construction of Tourist Rest-Camps in Kulu Valley.

(iv) Construction of Baths at Vashisht Kund.

(v) Beautification of Manali.

(vi) Improvement of river paths and installation of flush latrines.

(vii) Opening of Tourist Bureau at Dharamsala.

CONSTRUCTION OF HARIJAN COLONY AT CHANDIGARH

3557. Shri Rup Singh Phul : Will the Minister for Public Works be pleased to state whether Government has made any provision for the construction of a separate Harijan Colony at Chandigarh during the Third Five-year Plan ; if so, the details thereof ?

Chaudhri Suraj Mal : No such provision has been made in the Third Five-Year Plan of the Capital Project.

LIVESTOCK FARM, HISSAR

3554. Shri Rup Singh Phul : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state—

(a) the total number of cattle heads at present in the Livestock Farm, Hissar, the number of those among them which are yielding milk and the total daily yield of milk ;

(b) the total expenditure incurred by Government on establishment at the said farm and on the maintenance of the said cattle during the year 1960-61 ;

(c) the steps, if any, Government intend to take to make the said farm a profitable one ?

Giani Kartar Singh : The requisite information is as follows :—

(a) The total number of cattle heads at present in the Livestock Farm, Hissar is 7,489, as detailed below :—

		Hariana	Sahiwal	Murrah
(i) Cows	..	3,321	104	193
(ii) Bulls	..	49	4	7
(iii) Other progeny	..	3,420	235	156
Total	..	6,790	343	356

Out of these 335 Hariana, 78 Shiwal and 80 Murrah buffalo cows are at present in milk and the daily milk yield is 22-23 maunds from Hariana, 10 Maunds from Sahiwal and 10 maunds from Murrah hered.

(b) The total expenditure incurred on establishment during the financial year 1960-61 is Rs 1,59,000 while on the maintenance of these heads of cattle is Rs. 4,46,630/-.

(c) A proposal to reorganise the Farm is under consideration of Government though it is not intended to run it on commercial lines.

APPENDIX—A

(Please see foot note at page (28—A) 81 appearing in the annexure dated the 30th March 1961)

POSTPONED STARRED QUESTIONS LAID ON THE TABLE OF THE HOUSE UNDER RULE 45 OF THE RULES

SARPANCHES AND PANCHES

*6632. **Pandit Ram Kishan Bharolian**: Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the number of Sarpanches and Panches elected in recent Gram Panchayat Elections in the State, and the number of those belonging to Scheduled Castes and of women among them;

(b) the total number of women and of persons belonging to the Scheduled Castes co-opted by the Gram Panchayats in the State after the Panchayat elections ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) —

(1) Total number of Sarpanches elected in the State	..	13,390
(2) Total number of Panches elected	..	72,603
(3) Total number of Harijan Sarpanches among (1) above		219
(4) Total number of Harijan Panches among (2) above	..	18,885
(5) Total number of women Panches elected	..	384
(b) Total number of co-opted women Panches in the State	..	13,038

EXPENDITURE ON DRAINAGE AND ANTI-WATERLOGGING IN KARNAL DISTRICT

*7097. **Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the amount proposed to be spent on drainage and anti-water-logging measures, tehsil-wise, in Karnal District during the year 1961-62 ?

Sardar Gian Singh Rarewala: The information is as under:—

Serial No.	Name of Tehsil		Amount proposed to be spent during the year 1961-62
			Rs
1	Karnal Tehsil	..	4,96,000
2	Karnal and Panipat Tehsil	..	3,39,000
3	Panipat Tehsil	..	2,23,000
4	Kaithal Tehsil	..	28,000
5	Kaithal and Thanesar	..	1,41,000
6	Thanesar Tehsil	..	1,03,000

COMPLAINTS REGARDING SELECTION GRADE GIVEN TO CERTAIN MALE/FEMALE TEACHERS IN KARNAL DISTRICT

***6824. Dr. Parma Nand:** Will the Minister for Education be pleased to state —

(a) the number and names of female teachers in Government schools in Karnal District whose husbands were working as A.D.Is or D.I.S. in the district during 1958-59 and 1959-60 ;

(b) the number and names of the female teachers mentioned in part (a) above who were given selection grades during the said period and the reasons for which these were given ;

(c) whether any complaints have been received by Government against the said giving of the selection grades ; if so, the action, if any, taken thereon ?

Shri Amar Nath Vidyalankar: (a)(i) Shrimati Shanti Devi Duggal, assistant teacher. Her husband had been working as A.D.I.S. Panipat during 1958-59 and 1959-60.

(b) *Nil.*

(c) Question does not arise.

EDUCATIONAL INSTITUTIONS WITHOUT PLAY GROUNDS IN KANGRA DISTRICT

***6693. Shri Rup Singh Phul:** Will the Minister for Education be pleased to state the number and names of Government educational institutions standard-wise, in the district Kangra, which are without playgrounds and the steps the Government intend to take to provide playgrounds for them ?

Shri Amar Nath Vidyalankar: The statement of Educational Institutions in Kangra District without playgrounds is laid on the table.

The Panchayats are being requested to provide land for playgrounds from the Panchayat area or from the common pool, whereever consolidation operations are under way.

STATEMENT

EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN KANGRA DISTRICT WITHOUT ANY GROUNDS

BOYS SCHOOLS

1. Government Middle School, Lang.
2. Government Middle School, Tiara.
3. Government Middle School, Samaloti.
4. Government Middle School, Chari.
5. Government Middle School, Shewan.
6. Government Middle School, Ghaniara.
7. Government Middle School, Mesrevh.
8. Government Middle School, Bhadwer.
9. Government Middle School, Re.
10. Government Middle School, Khanni.
11. Government Middle School, Kathog.
12. Government Middle School, Charjazot.
13. Government Middle School, Bharoli Kohala.

BOY SCHOOLS—CONTD

14. Government Middle School, Thill.
15. Government Middle School, Badal Thore.
16. Government Middle School, Bareta.
17. Government Middle School, Jhagriani.
18. Government Middle School, Didwin.
19. Government Middle School, Jalari.
20. Government Middle School, Raipur.
21. Government Middle School, Mundker.
22. Government Middle School, Bhareri.
23. Government Middle School, Giaragran.
24. Government Middle School, Latheni.
25. Government Middle School, Ratli.
26. Government Middle School, Pohanj.
27. Government Middle School, Khaira.
28. Government Middle School, Lerang.
29. Government Middle School, Garh Jamula.
30. Government Middle School, Kothi Kohd.
31. Government Middle School, Jalag.
32. Government Middle School, Jaisinghpura.
33. Government Middle School, Chachian.
34. Government Middle School, Garsa.
35. Government Middle School, Jaree.
36. Government Middle School, Mani Karan.
37. Government Middle School, Neethar.
38. Government Middle School, Kungash.
39. Government Middle School, Sainj.
40. Government Middle School, Kandi Dholran.
41. Government Middle School, Pathiar.
42. Government Middle School, Harchakian.
43. Government Middle School, Dainkwan.
44. Government Middle School, Tilokpura.
45. Government Middle School, Bhankhandi.
46. Government Middle School, Sothal.
47. Government Middle School, Bhatoli Phakorian.
48. Government Middle School, Ehallaur.
49. Government Middle School, Jangle Beri.
50. Government Middle School, Mahal.
51. Government Middle School, Paindwia.
52. Government Middle School, Uhal.
53. Government Middle School, Bindraban.
54. Government Middle School, Alampur.
55. Government Middle School, Nagar.
56. Government Middle School, Banchi.
57. Government Middle School, Puid.
58. Government Middle School, Majhia.
59. Government Middle School, Ani.
60. Government Middle School, Lagauti.
61. Government Middle School, Lote.
62. Government Middle School, Gondhala.
63. Government Middle School, Jahalman.
64. Government Middle School, Tangrik.
65. Government Middle School, Koling.
66. Government Middle School, Keebar.
67. Government Middle School, Mooring.
68. Government Middle School, Malang.
69. Government High School, Pahra.
70. Government High School, Bhuthi.
71. Government High School, Katrain.
72. Government High School, Rakkar.
73. Government High School, Dhaneta.
74. Government High School, Rajpura.
75. Government High School, Bathy Tipri.
76. Government High School, Kangoo.
77. Government High School, Tihri.
78. Government High School, Manali.
79. Government High School, Patelander.
80. Government High School, Bhijari.

81. Government High School, Rail.
82. Government High School, Pirsaluhi.
83. Government High School, Chauki Maniar.
84. Government High School, Nadaun.
85. Government High School, Gander.
86. Government High School, Gangath.
87. Government High School, Ladraur.
88. Government High School, Takoli.
89. Government High School, Jhiralari.

GIRLS MIDDLE SCHOOLS

1. Government Girls Middle School, Dhari.
2. Government Girls Middle School, Nerti.
3. Government Girls Middle School, Forseth Ganj.
4. Government Girls Middle School, Indora.
5. Government Girls Middle School, Gangetha
6. Government Girls Middle School, Jawali.
7. Government Girls Middle School, Rehan.
8. Government Girls Middle School, Samaralion.
9. Government Girls Middle School, Bhamal.
10. Government Girls Middle School, Muhal.
11. Government Girls Middle School, Dhaneta.
12. Government Girls Middle School, Bijhar.
13. Government Girls Middle School, Kharwer.
14. Government Girls Middle School, Banni.
15. Government Girls Middle School, Gauna.
16. Government Girls Middle School, Gahlian.
17. Government Girls Middle School, Boda.
18. Government Girls Middle School, Tatehal.
19. Government Girls Middle School, Buhla Khera.
20. Government Girls Middle School, Paprola.
21. Government Girls Middle School, Gachara.
22. Government Girls Middle School, Lamba Gaon.
23. Government Girls Middle School, Bhawain.

GIRLS HIGH SCHOOLS

24. Government Higher Secondary School, Dharamsala.
25. Government Girls Basic School, Dharamsala.
26. Government Girls High School, Garli.
27. Government Girls High School, Hamirpur.
28. Government Girls High School, Kulu.
29. Government Girls High School, Nurpur.
30. Government Girls High School, Sujanpur Tira.
31. Government Girls High School, Chadhiar.
32. Government Girls High School, Nadaun.
33. Government Girls High School, Nagrota Bhagwan.
34. Government Girls High School, Dhagiari.
35. Government Girls High School, Haripur.
36. Government Girls High School, Samnoli.
37. Government Girls High School, Jawalamukhi.
38. Government Girls High School, Pragpur.
39. Government Girls High School, Dehra Gopipura.

List of Government Girls Primary Schools in Kangra District which are without playgrounds

KANGRA

1. Ansoli.
2. Dadameh.
3. Dhar.
4. Dehroo
5. Passu.
6. Skout.
7. Mant.
8. Kangra Bhawan.
9. Basnoor.
10. Balwala.
11. Samirpur.
12. Massal.
13. Karmera.
14. Tika Ghastwar.
15. Ghareh.

KANGRA—CONCLD

16. Sunehar.
17. Jalot.
18. Abdullapur.
19. Chakwan Tangroti.
20. Bhanala.
21. Kawari.
22. Ghaniara.
23. Hatwas.
24. Bandal.
25. Tanda New.
26. Old Kangra.
27. Mundla.
28. Lehari.
29. Lapiana.
30. Prei.
31. Upperla Lanj.
32. Bagli.
33. Ghin.
34. Bharanj.
35. Band.
36. Daulat Pur.
37. Tanda Old.
38. Bhati.
39. Chari.
40. Kandi.
41. Kaliara.
42. Ghurkari.
43. Kachhiari.
44. Jasoor Khas.
45. Samloti.
46. Bhatechh.
47. Shahpur.
48. Balla.
49. Saidhun.
50. Rehlu.
51. Dargella.
52. Khart.
53. Malan.
54. Veerta.
55. Bussal.
56. Kanehar.
57. Earla.
58. Tiara.
59. Saukanda Kot.

KULU

60. Banjar.
61. Neeli.
62. Prini.
63. Mashana.
64. Fojal.
65. Sarsai.
66. Nirmand.
67. Khalogi.
68. Palachh.
69. Badah.
70. Hallan.
71. Dhara.
72. Nagothi.
73. Shoran.
74. Bhutti.
75. Bhawara.
76. Dhalpur.
77. Shirar.
78. Hallane.
79. Debhi.
80. Manali.

KULU—CONCLD

81. Namahang.
82. Thatia Beer.
83. Kishtanu.

NURPUR

84. Makroli .
85. Larhoon.
86. Re.
87. Bari.
88. Fatehpur.
89. Kanderi.
90. Nilwan.
91. Thakar Dawara.
92. Damtal.
93. Raj Garh.
94. Braul.
95. Nangal.
96. Sainjwan.
97. Jakhara.
98. Palakhi.
99. Baroh Jhikla.
100. Saliali.
101. Laderi.
102. Danni.
103. Kutherh.
104. Harsar.
105. Aundh.
106. Bhagnaura.
107. Ploura.
108. Bhali.
109. Kotla.
110. Kathal.
111. Fika Nagrota.
112. Gheta.
113. Hatli Janwalan.
114. Kopra.
115. Bhaunka.
116. Dunet.
117. Braunda Gondwan.
118. Madholi.
119. Sahaura Jattan.
120. Ballah.
121. Gondwal.
122. Balhoon.
123. Padhera.
124. Bassa.
125. Makrahn.

PALAMPUR

126. Patti.
127. Rani Sidhpur.
128. Dheera.
129. Palampur.
130. Ber Ghatta.
131. Marhoon.
132. Bundala.
133. Chandpur.
134. Sakali.
135. Laht.
136. Kunsil.
137. Molg.
138. Lanaud.
139. Rajehar.
140. Kandwari.
141. Averi.
142. Alampur.
143. Bhora.

PALAMPUR—CONCLD

144. Duhk.
145. Majheran.
146. Dareh.
147. Andretta.
148. Jalag.
149. Chachian.
150. Khera.
151. Marera.
152. Ustehar.
153. Sullah.
154. Saliana.
155. Bahi.
156. Salah.
157. Thandol.
158. Sungal.
159. Bhagotla.
160. Bhauranta.
161. Deogran.
162. Dhalora.
163. Harsi.
164. Dhar Khatrian.
165. Latiala.
166. Gwal Tikker.
167. Gadiara.
168. Drunka Kalan.
169. Kharti.
170. Rakh.
171. Raipur.
172. Usohar.
173. Lawai.
174. Asha Puri.
175. Kudial.
176. Kholi.
177. Saidon.
178. Rajkot.
179. Kural.
180. Lot.
181. Mohanja.
182. Chaunata.
183. Dhirwin.
184. Lehakhar.
185. Lag Devi.
186. Mehal.
187. Tikker Khatrian.
188. Chamiana.
189. Jandru.
190. Toni Devi.
191. Kanjian.
192. Lambloo.
193. Sathiwn.
194. Tarkwari.
195. Jangal Beri.
196. Untpur.
197. Bhaleth.
198. Bhiar.
199. Chhenti.
200. Indru.
201. Bari.
202. Pattan.
203. Jalat Ghathan.
204. Jalari.
205. Kohla.
206. Meri.
207. Bhadera.
208. Bajuri.
209. Naleti.
210. Chounki Jamwalan.
211. Chouru.
212. Duhga.
213. Bara.
214. Bhumpal.
215. Mathai Khas.
216. Khiah.
217. Saproh (Jeewani).
218. Sohari.
219. Repari.
220. Gahli.
221. Bawal.
222. Dhabriana.
223. Teera.
224. Abnoh.
225. Saur.
226. Takoli.
227. Tal.
228. Bheta.
229. Santhna Kalan.
230. Charger.
231. Nalti.
232. Eakarti.
233. Bairi.
234. Matnaun.
235. Ghirt Heri.
236. Gaseta.
237. Khanoli.
238. Darogan.
239. Kolka.
240. Khagan.
241. Dhanpur.

DEHRA

242. Dhameta.
243. Nagrota Surian.
244. Daroka.
245. Katnaur.
246. Katrah.
247. Sapail.
248. Guler.
249. Anur.
250. Panjral.
251. Peth.
252. Katholi.
253. Mehara.
254. Ladret.
255. Kharminion.
256. Parharian.
257. Khariana.
258. Degh.
259. Juret.
260. Baugli.
261. Behrug Lahra.
262. Jhonk Patiala.
263. Kohli.
264. Paddal.
265. Panjral.
266. Charbana.
267. Jumet Kalan.
268. Badmel.
269. Seniala.
270. Balpath.
271. Bangoli.
272. Dada Siba.
273. Ghanaur.
274. Lag.

DEHRA—CONCLD

275. Ghiara.
276. Nehran Pukher.
277. Garli.
278. Naleti.
279. Karsa.
280. Bakkar.
281. Bara.
282. Bharele Kohala.
283. Jurahi.
284. Majhim.
285. Chanauta.
286. Kotla Jakhuni.
287. Aloh.
288. Bagh.
289. Adwani.
290. Nerehamukha.
291. Sandh.
292. Danet.
293. Sirara (Sunet).
294. Chatwal.
295. Pattal Khurd.
296. Bonagertho.
297. Ghat.
298. Karhil.
299. Kulhara.
300. Korhan.
301. Keira.
302. Lahsaw.
303. Ladiarhal.
304. Malot.
305. Naggal.
306. Naleti.
307. Sardani.
308. Pong Dam Valley.
309. Darangh.
310. Sora.
311. Balrah.
312. Dhati.
313. Mangwal.
314. Shet.
315. Julmet.

List of Government Primary Schools Tehsil wise in Kangra District which are without play Grounds

KANGRA

1. Shahpur
2. Sadhu Shahpur
3. Jalari
4. Nanarool
5. Gahlian
6. Rajal
7. Manai
8. Bohar Kawalu
9. Bandi
10. Salol
11. Shamirpur
12. Sarah
13. Zamanabad
14. Mataur
15. Bhadiara
16. Sauhra
17. Ichhi
18. Mandehr
19. Darini
20. Salli
21. Boh
22. Kareri
22. Kajlot
24. Sukhughat
25. Dhar Kalan
26. Pargaure
27. Rajol
28. Norti
29. Badwara
30. Ghare
31. Dhaloon
32. Dharamsala
33. Kangra
34. Narwana
35. Rajiana
36. Sera Thana
37. Sidhabari
38. Upperli Kothi
39. Baldhar
40. Chahri
41. Gabli Dari
42. Jadrangal
43. Kaned
44. Kohala
45. Sakoh
46. Sukkar
47. Kalea
48. Jasai
49. Saddu Bargaran
50. Sarotri
51. Balugaloa
52. Luhna
53. Rani Tal

NURPUR

1. Nurpur
2. Ghain Lagor
3. Jasoor
4. Basa Waziran
5. Thora
6. Baduhi
7. Goora
8. Mangwal
9. Gagwal
10. Rit
11. Attahra
12. Dagla
14. Sugh
15. Madholi
16. Lodhwan
17. Ghanoo
18. Gurial
19. Dhasoli
19.-A Larthbari
20. Sukhar
21. Chhatter
22. Rohan
23. Makroli
24. Dini Laith
25. Ram Nagar

NURPUR—CONCLD

26. Samlet
27. Kangreri
28. Dhalakh
29. Mohtli
30. Goran
31. Raja Khasa
32. Bolir
33. Beli Mahantan
34. Majra
35. Indaura
36. Indpur
37. Ghanaur
38. Bain
39. Kathgarh
40. Ghandran
41. Bhogarban
42. Surrarwan
43. Malahri
44. Bhapoo
45. Basantpur
46. Olohrian
47. Thakar Dwara
48. Re Khas
49. Sidhpur Ghar
50. Diana
51. Hatli
52. Rioli
53. Badhukhar
54. Bharmar
55. Malhanta
56. Harneta
57. Jhumbkhas
58. Batrahn
59. Rarot
60. Kandor
61. Kotla
62. Mastgarh
63. Bagga
64. Jaunta
65. Amni
66. Khairian
67. Kotpalahri
68. Kukher
69. Mijgran
70. Sadwan
71. Solda
72. Khajian
73. Mamun Gurchal
74. Milkh
75. Derana
76. Khel
77. Pathiar
78. Laderi
79. Sarmani
80. Nana
81. Chalwara
82. Chatwana
83. Guglara
84. Bhalar
85. Fatehpur
86. Sihal
87. Badiali
88. Hauri
89. Tehliam
90. Matlahr
91. Batahri
92. Jhakhara
93. Harsar

DEHRA

1. Masrur
2. Barial
3. Balaspur
4. Dhar Dhangar
5. Sakri
6. Gulor
7. Nandpur Bhatoli
8. Sathana
9. Khatiar
10. Barla
11. Baroon
12. Bari
13. Ghanii
14. Chatihilwan
15. Ghamrur
16. Kotla Qasba
17. Kahanpur
18. Badhal Bohr
19. Goral Dhar
20. Jandaur
21. Maira
22. Sool
23. Gurniwar
24. Jambal
25. Timbal
26. Rori Kori
27. Bassi
28. Dhauntabeh
29. Sawana
30. Bathra
31. Niar
32. Bohngra
33. Dela
34. Haripur
35. Katnaur
36. Maheshra
37. Duhak
38. Kandi
39. Mangwal
40. Nirhana
41. Tripal
42. Panjbar
43. Kherian
44. Amlola
45. Aloh
46. Bhareli Jadid
47. Dhuala
48. Garli
49. Kaloha
50. Kutiara
51. Lag Baliana
52. Rakkar
53. Seri Upper
54. Seri Lower
55. Saleti
56. Sard Dogri
57. Bani
58. Chaplah
59. Chamukha
60. Kuthiara
61. Bharoli Lower
62. Mohin
63. Nihari
64. Garh Suhin
65. Sohorpain
66. Kuhna
67. Jawalamukhi

DEHRA—CONCLD

68. Balaraha
69. Bano-di-hati
70. Gumbar
71. Lagru
72. Phaulon
73. Silh
74. Surani
75. Bari Kalan
76. Gogruhi
77. Kotu Dhurian
78. Nahlian
79. Mahadev
80. Pihri
81. Sohorbala
82. Tipp
83. Baggi
84. Paisa
85. Khabli
86. Noshehra
87. Gher
88. Sunhet
89. Sukahar
90. Parhoon
91. Gharna
92. Nalsuha
93. Ther

HAMIRPUR

1. Arloo
2. Ambehra
3. Bhiambi
4. Bara
5. Batran
6. Balduhk
7. Dhunodla
8. Karor
9. Paniali
10. Sadhial
11. Tippar
12. Thana Kalan
13. Talmehra
14. Kalmah
15. Basaral
16. Bhallaun
17. Bhindla
18. Dhanot
19. Dangri
20. Jansooha
21. Kashmir
22. Kitpal
23. Kallar
24. Kohla Khas
25. Naugnghi
26. Pansai
27. Piplu
28. Amroh II
29. Majhog Samuluhi
30. Majhog Sultani
31. Nalti
32. Bari Pharnol
33. Pahal
34. Jaura Amb.
35. Sola Singhi
36. Talai
37. Preian
38. Dehn Kodra

HAMIRPUR—CONCLD

39. Budhan
40. Bambloo
41. Barsar
42. Baliah
43. Garli
44. Nara
45. Ghangot
46. Nanghol
47. Chakmoh
48. Loharli
49. Sakroh
50. Dhabiri
51. Maharal
52. Raily Jajri
53. Dakhyora
54. Kulehra
55. Hamirpur
56. Kuthera
57. Chabutra
58. Sawahal
59. Kakriar
60. Kot
61. Chauri
62. Toni Devi
63. Kasiri Mahadev
64. Sarahkar
65. Baloh
66. Kanjian
67. Bharthian
68. Jhanikar
69. Tikkar Khatrian
70. Bhatera
71. Thatwani
72. Parol
73. Parbiar
74. Jhatwar
75. Shamirpur
76. Bauroo
77. Ramgar
78. Bahnwin
79. Luddar
80. Jahoo
81. Badohar
82. Dharamrol
83. Nagrota Gazian
84. Bhukar
85. Amroh I
86. Chamboh
87. Badhani
88. Bakhera
89. Bhota
90. Ukhali
91. Patta
92. Balokher
93. Jakhyol
94. Manoh
95. Dain
96. Karer
97. Kathiana
98. Sohari
99. Dhangota
100. Pairwin
101. Karot
102. Ber Baghera
103. Kakar
104. Bajrol

PALAMPUR

1. Punnar
2. Badain
3. Bhawarna
4. Bari
5. Khanul
6. Sallan
7. Bhada
8. Dhati
9. Sanhun
10. Mundhi
11. Atiala Dai
12. Ballah
13. Gharana
14. Kigrwan
15. Lalha
16. Nanaun
17. Sullah
18. Thural
19. Bachwai
20. Dheera
21. Gaggal
22. Gopalpur
23. Jharat Jagian
24. Karot
25. Purba
26. Kunna
27. Kahanphat
28. Dujk
29. Tikkar
30. Bandahu
31. Paplah
32. Bohri
33. Lahru
34. Jai
35. Baijnath
36. Mahalpat
37. Khopa
38. Chobin
39. Dhanag
40. Sakri
41. Bhattu
42. Tarara
43. Utrala
44. Deol
45. Sansal
46. Thati
47. Bir
48. Rakkar
49. Sagoor
50. Majhoran
51. Tikkari
52. Averi
53. Jandpur
54. Andreta
55. Nidli
56. Kihli
57. Makol
58. Bhuana Makol
59. Majhera
60. Luhna
61. Kandi
62. Banuri
63. Salliana
64. Khungnoo
65. Ghar
66. Bhaglal

PALAMPUR—CONCLD

67. Lahat
68.
69. Draman
70. Ropari
71. Maharaj Nagar
72. Kosari
73. Dhupkiara
74. Salohra
75. Sansai
76. Dhandol
77. Tambar
78. Kotlu
79. Lambagaon
80. Sangholo
81. Sari Molag
82. Maila
83. Mungal
84. Karan Ghat
85. Sandroa
86. Bijapur
87. Lohardi
88. Doot
89. Sawar
90. Bara Bhangal
91. Barram
92. Khalet
93. Dadh

KULU

1. Bajaura
2. Baran
3. Barshiani
4. Burwa
5. Choparsa
6. Haripur
7. Duhgilog
8. Jagat Sukh
9. Kulu
10. Mohal
11. Mathan
12. Pooj
13. Pinni
14. Sari
15. Kashawari
16. Shiah
17. Shallang
18. Tharas
19. Palchan
20. Vashiashat
21. Najan
22. Archandi
23. Bashang
24. Bagan
25. Bissar
26. Bhaliani
27. Chhamahn
28. Pyar
29. Doghri
30. Jana
31. Jandaur
32. Jia
33. Khokhan
34. Karol
35. Lihashni
36. Nool

KULU—CONCLD

37. Nori
38. Nathari
39. Pangan
40. Parsha
41. Pajgiri
42. Sajla
43. Sool
44. Shim
45. Phallan
46. Thaila
47. Malana
48. Bargran
49. Goshal
50. Kais

BANJAR

1. Banjar
2. Chanaun
3. Chawai
4. Bahu
5. Deogi
6. Goshaini
7. Jibhi
8. Kalwari
9. Chakortha
10. Khanag
11. Maniashi
12. Mangalaur
13. Panhar
14. Phatirot
15. Shahnghar
16. Shanshar
17. Teel
18. Bhutni Bai

BANJAR—CONCLD

19. Boini
20. Boini
21. Degohar
22. Jaon
23. Kanaun
24. Koil
25. Kotla
26. Kothi
27. Khun
28. Kharga
29. Larhaugi
30. Matla
31. Pujiali
32. Phati Karana
33. Randal
34. Rowar
35. Sargha
36. Sarahan
37. Usha
38. Shillisarchi
39. Sharwi
40. Shilli Janja
41. Tandi
42. Tunan
43. Mohini
44. Kushwa
45. Raila
46. Bathad
47. Sarahar
48. Largi
49. Hirrab
50. Kartah
51. Phatisirikot
52. Sarchi
53. Ishwa

STUDENTS IN GOVERNMENT HIGHER SECONDARY AND HIGH SCHOOLS

***6995. Shri Harbhagwan Maudgil**: Will the Minister for Education be pleased to state the total number of students in the Government Higher Secondary and High Schools in the State at present and the number of those belonging to Scheduled Castes, Vimukat Jatis, backward classes and backward areas, separately amongst them ?

Shri Amar Nath Vidyalankar: The total number of students in Government High/Higher Secondary Schools in the State is 3,38,092. Out of it the number of students belonging to different categories referred to by the hon. Member is as under:—

(1) Scheduled Castes	..	28,054
(2) Vimukat Jatis	..	479
(3) Backward Classes	..	24,976
(4) Backward Areas	.	1,16,235

SETTING UP OF WOOL TOPS FACTORIES

***7143. Shri Ram Piara** : Will the Minister for Industries be pleased to state:—

(a) with reference to the reply to Starred Question No. 5944 printed in the list of questions for 24th October, 1960. the dates in each case when the seven parties mentioned in part (c), applied for the establishment of wool tops factories and the names of those who were recommended by Government to the Union Government for the grant of licences or essentiality certificates ;

(b) the names of those mentioned in part (a) above who were given licences or essentiality certificates, the dates on which these were given and the amounts for which they were given ;

(c) whether any industrial concern or factory referred to in parts (b) and (c) of the said reply has established a wool tops plant; if so, when and where ;

(d) whether any co-operative society is among those mentioned in part (b) or (c) above ; if so, its name ?

Shri Mohan Lal : A statement giving the requisite information is laid on the Table of the House.

STATEMENT

(a) The dates on which the seven parties in question applied for licences for the establishment of Wool Tops Factories are indicated below:—

Serial No.	Name and address of the firm	Date of application
1	M/s Amin Chand-Payare Lal, Jullundur ..	March, 1959
2	M/s Panipat Woollen and General Mills Kharar	4th July, 1959
3	M/s Fine Spinners, Amritsar ..	17th July, 1959
4	M/s Lal Woollen and Silk Mills, Amritsar	31st July, 1959
5	M/s Wool Combers Ltd; Amritsar ..	30th May, 1960
6	M/s Kishan Chand-Raj Paul, Amritsar ..	25th June, 1960
7	M/s Kabir Woollen Mills, Ludhiana ..	1st April, 1960

The State Government recommended the name of only one party viz. M/s Kabir Woollen Mills, Ludhiana, for grant of a licence for setting up the plant at Chandigarh. No Essentiality Certificate was issued to any party.

(b) The Government of India did not grant the licence recommended by the State Government in favour of M/s Kabir Woollen Mills Ludhiana, for setting up a wool tops plant at Chandigarh. The party was also .not granted any Essentiality Certificate for a wool tops plant. The question of giving dates and values of licences or Essentiality Certificates issued does not, therefore arise.

(c) M/s Kabir Woollen Mills set up in September, 1960 a wool tops plant at Ludhiana. The import of this plant was allowed by the Government of India, as part of an integrated wool spinning plant and for the wool tops plant, a separate license under the Industries (Development and Regulation Act) has also since been issued to the party by the Government of India.

(d) Yes. The list of parties covered by part (c) of the question includes one Co-operative Society namely, the All India Wool Combers Co-operative Society Ltd., Ludhiana.

ALLOTMENT OF KILNS AND COAL DEPOTS FOR POLITICAL SUFFERERS

*6992. **Shri Ram Chandra Comrade** : Will the Minister for Industries be pleased to state whether any licences for brick kilns/ coal depots have been given on the basis of Political Sufferings ; if so, the name of persons who were given such licences during the period from 1955-61 ?

Shri Mohan Lal : Yes. The requisite information is given in the enclosed statement.

Statement showing names of political sufferers to whom licences for Brick Kilns have been sanctioned during the period from 1955-61

Serial No.	Name of Political Sufferer		Place of allotment
1	Shri Kundan Lal Malik	..	Yamuna Nagar (Ambala)
2	Shrimati Harvinder Kaur	..	Village Passiana (Patiala)
3	Shri Dayal Singh	..	Ludhiana
4	Shri Gurdit Singh	..	Qila Raipur (Ludhiana)
5	Shri Sant Ram	..	Bhatinda
6	Shri Raghbir Singh	..	Lakhoke Bahram (Ferozepore)
7	Shri Bir Singh Giani	..	Guru Har Sahai (Ferozepore)
8	Yogi Ram Nath	..	District Hissar

Statement showing names of political sufferers to whom coal depots have been allotted during the period from 1955—61

Serial No.	Name of Political Sufferer		Place of allotment
1	Shri Priti Lal Aggarwal	..	Ambala City
2	(i) Shri Arya Nand Sharma		
	(ii) Shrimati Karam Devi	..	Ambala City
3	Shri Chanan Dass Chanava		Ambala Cantt
4	Master Purna Nand	..	Amritsar
5	Shri Angad Singh	..	Amritsar
6	Mahant Karan Singh	..	Amritsar
7	Shri Ujaggar Singh	..	Amritsar
8	Shri Parkash Chand Bindra	..	Amritsar

Serial No.	Name of Political Sufferer	Place of allotment
9	Com. Gulzar Singh	Amritsar
10	Shri Sat Paul Mittal	Ludhiana
11	Shri Kulwant Singh	Ludhiana
12	Shri Dyal Singh	Ludhiana
13	Shri Salamat Rai	Ludhiana
14	Shri Chuh Singh	Ludhiana
15	M/s Bagar Singh-Attar Singh	Ludhiana
16	Shri Raj Kumar Sharma	Ludhiana
17	Shri Ram Singh	Ludhiana
18	Shri Anant Ram	Ludhiana
19	Shri Jaswant Singh	Ludhiana
20	Shri Jawant Singh	Ludhiana
21	Shri Rattan Singh	Ludhiana
22	Shri Bhagwan Dass	Ludhiana
23	Shri Joginder Singh Dutt	Ludhiana
24	Shri Karam Singh Uppal	Ludhiana
25	M/s Friends Cooperative Consumers Store	Ludhiana
26	Shri Gurcharan Singh Bindra	Ludhiana
27	Shri Hukam Singh	Ludhiana
28	Shri Uttam Singh	Ludhiana
29	Shri Shadi Lal Malhotra	Ludhiana
30	Shri Waryam Singh	Ludhiana
31	Shri Bhagwan Singh	Ludhiana
32	Shri Lal Singh	Ludhiana
33	Ram Dass Surinder Kumar	Ludhiana
34	Shri Raghunandan Dass	Ludhiana
35	Shri Partap Singh	Ludhiana
36	Shrimati Sudesh Kumari	Ludhiana
37	M/s Sadhu Singh Naranjan Singh	Ludhiana
38	Shri Puran Singh Gupta	Ludhiana
39	M/s Sant Ram-Kaka Singh	Khanna
40	M/s Puran Chand Karnail Chand	Khanna
41	M/s Gajjan Singh Banarsi Dass	Samrala
42	Shri Om Parsksh	Machhiwara
43	M/s Puran Chand Ram Asra	Jagraon
44	Shri Sham Lal Gupta	Jagraon
45	M/s Bhiwani Shankar-Sham Singh and Munsha Singh	Jagraon
46	Shri Ved Parkash	Sidhwan Bet
47	Shri Arjan Singh	Adda Dakha
48	Shri Gurbax Singh	Quila Raipur
49	M/s Harcharan Singh-Pritam Singh and Kulwant Singh	Pul Sudhar
50	Shri Tiriok Chand	Lehragaga
51	Shri Raghbir Sharma	Jind.
52	Shri Bali Ram	Safidon
53	Shri Sagar Mal	Narwana
54	Shri Ram Dass	Sangrur
55	Shri Bachan Singh	Sangrur
56	Shri Avtar Singh	Jullundur City
57	Shri Sohan Lal	Jullundur City
58	Shri Hazara Singh Mastaque	Jullundur City
59	Shri Hari Dass Vaid	Jullundur City
60	Shri Lakhi Ram	Budlada
61	Shri Ved Parkash Rakhia	Mansa
62	Shri Arjan Singh Aziz	Rampura Phul
63	Shri Roop Chand	Bareta
64	Shri Gurdita Mal	Bhatinda
65	Shri Sant Ram	Bhatinda
66	Shri Sat Paul Kapur	Bhatinda
67	Shri Siri Kishan Dass	Mansa
68	Shri Jagdish Chander	Ferozepore City
69	Shri Baboo Singh	Moga
70	Shri Satyender Kumar	Fazilka
71	Shri Tek Chand	Hodel
72	Shri Ram Parkash Manchanda	Hoshiarpur
73	Shri Ram Sarup	Dasuya

Serial No.	Name of Politicial Sufferer		Place of allotment
74	Shri Roshan Lal	..	Nangal Township
75	M/s. Janta Co-operative Society	..	Karnal
76	Shri Dharam Dass	..	Rohtak
77	Shri Sunser Lal	..	Sonepat
78	Shri Kanshi Ram	..	Sonepat
79	Shri Amar Nath Jaitly	..	Sonepat
80	Shri Som Datt Sharma	..	Bahadurgarh
81	M/s Chaman Lal-Harbhagwan Dass	..	Rohtak
82	Shrimati Dharam Vati Saraf	..	Gurgaon
83	Shri Sardari Lal Shabnam	..	Kalka
84	Lt. Karam Singh	..	Yamuna Nagar
85	Shri Atvar Singh	..	Patiala
86	Shri Mulk Raj	..	Qadian
87	Shri Kishan Chand Dass	..	Pathankot
88	Shri Feroz Chand	..	Amritsar
89	Shri Prem Parkash Deveshwar	..	Amritsar
90	Shri Kranti Kumar	..	Panipat
91	Shri Tara Singh	..	Amritsar
92	Shri Ram Chander Sharma	..	Ballabgarh
93	Shri Om Parkash Goel	..	Hissar
94	Shri Ghhabil Dass	..	Hansi
95	Shri Baksha Singh Gill	..	Sonepat
96	Shri Harnam Singh	..	Sangrur
97	Shri Suresh Kumar Ajit	..	Amritsar
98	Shri Dharam Pal Mhendru	..	Jullundur City
99	Shri Balwant Singh	..	Ludhiana
100	Shri Piara Lal Joshi	..	Ludhiana

UNTRAINED TEACHERS EMPLOYED IN BHIKHIWIND SUB-DIVISION OF AMRITSAR DISTRICT

***7170. Sardar Gurwaryam Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the number of untrained teachers at present working three months basis in Bhikhiwind Sub-Division, district Amritsar ;

(b) whether there is any proposal under the consideration of Government to take the said teachers on a permanent basis; if so, the details of such proposal ;

(c) whether there are any arrears due to the untrained teachers referred to in part (a) above for the period from October, 1957 to January, 1958 ; if so, the reasons therefor?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) Nil.

(b) and (c) The question does not arise.

GOVERNMENT SCHOOLS WITHOUT PLAY-GROUNDS IN SANGRUR DISTRICT

***7009. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Education be pleased to state the names of those Government Primary, Middle and High Schools for Boys and Girls in Sangrur District, which have no play-grounds at present and the steps taken to provide them with play-grounds?

Shri Amar Nath Vidyalankar : The lists of Government High and Middle Schools for boys and girls in Sangrur District which are without play-grounds are laid on the Table. All the Primary Schoolsn umbering 733 (668 for Boys and 65 for Girls) are without play-grounds. It does not appear to be worthwhile to prepare a whole list in as much as it would be unnecessary labour.

The Panchayats are being requested by the Heads of the Institutions concerned to provide land from the Panchayat Area and from the common pool wherever consolidation operations are under way.

List of Government Girls High Schools (without play-grounds)

1. Government Girls High School, Malerkotla.
2. Government Girls High School, Dhuri.
3. Government Girls High School, Barnala.
4. Government Girls High School, Sunam.
5. Government Girls High School, Jind.
6. Government Girls High School, Bhawanigarh.
7. Government Girls High School, Dhapali.
8. Government Girls High School, Dhanaula.
9. Government Girls High School, Narwana.
10. Government Girls High School, Kauhrian.
11. Government Girls High School, Dhuslana.
12. Government Girls High School, Safidon.
13. Government Girls High School, Manak.
14. Government Girls High School, Phadaur.

List of Government High Schools for Boys (without play-grounds)

1. Government High School, Ghanauri Kalan.
2. Government High School, Bihla.
3. Government High School, Dhamtan.
4. Government High School, Bibipur.
5. Government High School, Sandaur.
6. Government High School, Langowal.
7. Government High School, Bhasaur.
8. Government High School, Hadiaya.
9. Government High School, Julana.
10. Government High School, Hatt.
11. Government High School, Dadha Hur.
12. Government High School, Balu.
13. Government High School, Malerkotla.
14. Government High School, Jind.
15. Government High School, Munak.

List of Government Middle Schools for Boys which have no play-grounds in Sangrur District

1. Government Middle School, Andana.
2. Government Middle School, Balian.
3. Government Middle School, Bailrakha.
4. Government Middle School, Bandbhaura.
5. Government Middle School, Bhai-Ke-Pashaur.
6. Government Middle School, Bhalwan.
7. Government Middle School, Bhogiwal.
8. Government Middle School, Bithmara.
9. Government Middle School, Bowana.
10. Government Middle School, Bardwal.
11. Government Middle School, Benra.
12. Government Middle School, Dangarh.
13. Government Middle School, Aalamwala.
14. Government Middle School, Dhanari.
15. Government Middle School, Dhadogal Kheri.
16. Government Middle School, Dharamgarh.
17. Government Middle School, Fatehgarh.
18. Government Middle School, Gatauli.
19. Government Middle School, Gangli.
20. Government Middle School, Ghabdan.
21. Government Middle School, Gharwali.
22. Government Middle School, Igrah.
23. Government Middle School, Jabbo Majra.
24. Government Middle School, Jethu Ke.
25. Government Middle School, Karisindhu.
26. Government Middle School, Kelrum.
27. Government Middle School, Khadalwa.
28. Government Middle School, Khanal Kalan.
29. Government Middle School, Kharak Ramji.
30. Government Middle School, Kurar.

31. Government Middle School, Ladda.
32. Government Middle School, Lajwana Kalan.
33. Government Middle School, Malvi.
34. Government Middle School, Manki.
35. Government Middle School, Maraun via Sangrur.
36. Government Middle School, Melhan.
37. Government Middle School, Ram Rai.
38. Government Middle School, Seemla.
39. Government Middle School, Sheron.
40. Government Middle School, Tellewal.
41. Government Middle School, Thulliwall.
42. Government Middle School, Tappa.
43. Government Middle School, Tibba.
44. Government Middle School, Ubewal.
45. Government Middle School, Bhattlan.

List of Government Girls Middle Schools (without play grounds)

1. Government Girls Middle School, Hadiaya.
2. Government Girls Middle School, Kalayat.
3. Government Girls Middle School, Longowal.
4. Government Girls Middle School, Lehragaga.
5. Government Girls Middle School, Shaina.
6. Government Girls Middle School, Mahal Kalan.

FINANCIAL AID FOR REHABILITATING DISPLACED HIGH SCHOOLS

7031. Sardar Atma Singh : Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the names of displaced High Schools in the State which applied for financial aid for their rehabilitation during 1959-60 and the current year ;

(b) the names of schools referred to in part (a) above which were recommended by Government to the Union Government for the grant-in-aid and the amount recommended in each case ;

(c) the names of institutions mentioned above which were given financial aid by the Union Government and the amount thereof in each case?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) and (b) and (c). The requisite information is given in the statement as under :—

Statement showing the names of displaced High Schools which applied for grant-in-aid during the year 1959-60

Serial No.	Name of the Institution
1	S. D. High School (Bhaun) Ambala Cantt.
2	Harkaur Arya Girls High School, Panipat (Karnal)
3	Sheikhupura S. D. High School, Phillaur (Jullundur)
4	D. G. Khan Hindu High School, Palwal (Gurgaon)
5	Lalamusa S. D. Higher Secondary School, Fatehgarh Churian (Gurdaspur)
6	Shakargarh D. A. V. High School, Gurdaspur.
7	Chek No. 7 Saini Bar High School, Bulhowal (Gurdaspur)
8	Talambia S. D. High School, Gurgaon
9	K. P. K.D. A. V. High School, Garhdiwala (Hoshiarpur)
10	Chakwal National High School, Kurali, (Ambala)
11	I. B. Leiah Bharati High School, Panipat (Karnal)
12	Dayanand Arya Girls High School, Karnal
13	Sheikhupura Khalsa High School, Karnal
14	G. N. Khalsa High School (Narowal) Batala (Gurdaspur)

Serial No.	Name of the Institution
15	Dijkot Khalsa High School, Alawalpur (Jullundur)
16	G. G. S. Khalsa Lobana Higher Secondary School, Miani (Hoshiarpur)
17	G. R. S. D. High School (Sargodha) Ambala City
18	S. D. High School (Multan) Karnal.
19	Chak 29 S. B. (Sargodha) Khalsa High School, Bhai Adli, Chohla Sahib
20	Lyallpur S. D. High School, Bassi Daulat Khan (Hoshiarpur)
21	Lyallpur Khalsa Collegiate High School, Sham Chaurasi (Hoshiarpur)
22	Kallar Khalsa High School, Hariana (Hoshiarpur)
23	D. A. V. Higher Secondary School, Chandigarh.
24	Khalsa High School, Nawan Pind
25	Taunsa D. A. V. High School, Gurgaon.
26	Dyal Singh High School (Lahore) Mirzajan (Gurdaspur)
27	Public High School (Ghartal), Shahkot (Jullundur)
28	Bar Khalsa High School, Chak 41, J. B. Latala (Ludhiana)
29	Sialkot Khalsa High School, Jullundur.
30	Camp Khalsa High School, Ajitsar (Montgomery) Mehic (Ludhiana)
31	Khalsa High School (Peshawar Cantt.), Nagar (Jullundur)
32	Bhalwal S. D. High School, Chamkaur Sahib (Ambala)
33	Hans Raj Arya High School (Hindu High School, Cambelpur), Garhshankar (Hoshiarpur)
34	Bhalwal S. H. Arya High School, Sohana (Ambala)
35	K. S. D. High School (Lahore Cantt.) Kirmach.
36	Lyallpur Khalsa High School, Jullundur City
37	D. N. R. N., S. D. High School (Noorpur Thal), Nawanshahar (Jullundur)
38	R. H. B. (Rawalpindi) S. D. Higher Secondary School, Shankar (Jullundur)
39	Montogemery Arya High School, Panipat (Karnal)
40	Karor D. A. V. High School, Bahadurgarh (Rohtak)
41	G. S. A. High School (Hafizabad) Yamuna Nagar (Ambala)
42	Farooka Khalsa High School, Ambala Cantt.
43	S. G. N. Khalsa Higher Secondary School, Yamunagar (Ambala)
44	Pothohar Sayyad Khalsa National High School, Ludhiana
45	S. B. B. S. (Lahore) Khalsa High School, Jagraon (Ludhiana)
46	S. H. Khalsa Higher Secondary School, Dasuya (Hoshiarpur)
47	Kutia Bawa Chetan Dass (Bar) G. N. Khalsa High School, Fatehpur, Rajputan
48	S. D. High School (Kamoki) Mohandpur (Hoshiarpur)
49	J. S. F. H. Khalsa High School, Nawanshahar Doaba (Jullundur)
50	Gurunanak Khalsa High School, Gujarkhan Model Town, Ludhiana
51	Babakwal S. P. S. Khalsa High School, Mukerian (Hoshiarpur)
52	Guru Nanak Girls High School (Sheikhupura), Karnal
53	Sh. Guru Nanak Pritam Girls High School (Munde), Shahabad.
54	Okara Arya Putri Pathshala, Garhdiwala
55	S. Balwant Singh Istri Sahaik Vidyala (B. S. Modern School), Karnal
56	Shri Atma Nand Jain Gurukul Punjab (Gujranwala) Junior Model School, Ambala City
57	Dev Samaj Model School, for Children, Ambala City
58	Arya Girls High School, Panipat
59	W. L. Arya Girls High School, Nawanshehar
60	Shri Krishna Kanya Pathshala (Lakhanwal Samalkha)
61	Sohan Lal Girls High School (Lahore), Ambala City
62	S. H. G. N. Girls High School, Garhdiwala
63	Arya Kanya High School (Rawalpindi Sialkot), Basti Nau, Jullundur
64	Uch. Arya High School, Kalan Wala
65	Dev Samaj Girls High School (Lahore), Ambala City
66	Sargodha Khalsa Girls High School, Ludhiana
67	Arya Putri Pathshala (Lahore), Ambala City
68	Dev Samaj Girls High School (Rawalpindi), Chandigarh
69	Lyallpur Khalsa Girls High School, Jullundur City
70	Arya Girls High School (Bannu) Kalka
71	Dhanwanti Arya Girls High School, (Jhang), Rohtak
72	G. N. Girls High School (Gojra) Rohtak
73	S. D. Girls High School, (Sialkot), Gurgaon
74	Dr. Lehna Singh, S. D. Putri Pathshala (Vijh Sargodha), Model Town, Ambala City

Serial No	Name of the Institution
75	Kalgidhar Refugee Kanya Pathshala, Ambala City
76	Shri Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowal) Ambala City
77	Shri Krishna High School, (Kunjah), Samalkha
78	Sargodha Khalsa High School, Ludhiana
79	Arya Putri Pathshala (Pindi Bhatian) Talwandi Sabo
80	Uch. Arya High School, Kalan Wali (Hissar)
81	Dayal Vedic Arya High School, Samana
82	Dhudial Khalsa High School, Patiala
83	D. A. V. High School (Krishan Nagar Lahore), Dera Bassi
84	Shri Krishan Kumar, High School, Rajpura Town
85	Hindu Public High School, (Khanpur), Tripuri, Patiala
86	Arafwala Arya Putri Pathshala, Raman Mandi
87	S. S. N. Arya High School, Raman Mandi
88	Moti Ram Arya Girls High School, Chandigarh

Applications of displaced High Schools for payment of Rehabilitation Grants during 1959-60 which were not considered due to late receiptin the office

1. Muzaffargarh Arya Kanya Pathshala, Apra.
2. Shri Guru Nanak, Kanya Pathshala, Gurgaon.
3. S. P. S. Khalsa High School, Begowal.
4. Mont. Guru Nanak Girls Higher Secondary School, Jullundur City.
5. Vedic Putri Pathshala (Lahore) Model Town, Jullundur.
6. S. D. Girls High School (Mianwali), Karnal.
7. Saidpur Arya Putri Pathshala, Datarpur.
8. Khanewal Khalsa High School, Shahabad.
9. S. D. Girls High School, Rohtak.
10. S. D. Girls High School, Gurgaon.
11. Sh. Adarsh Jain Kanya Mahavidyala, Sadhaura.
12. S. S. Bhai Pheru Khalsa High School, Faridkot.
13. Arya Kanya Pathshala, Dina Nagar.
14. S. D. High School, Anandpur Sahib.
15. Nankana Sahib Khalsa High School, Sultanpur Lodhi.
16. G. G. H. G. Bet Khalsa High School, Mehatpur.
17. Chak Jhumra S. D. (Lahore Cantt.) Arya Girls High School, Hariana (Hoshiarpur)
18. Kamalia S. D. Kanya Vidyala, Alawalpur.

Statement showing the names of displaced High Schools which applied for grant-in-aid during 1960-61

Serial No.	Name of the Institution
1	Chakwal National Higher Secondary School, Kurali
2	Farooka Khalsa High School, Ambala Cantt.
3	D. G. Khan High Hindi School, Palwal
4	Guru Nanak Khalsa High School (Gujarkhan) Ludhiana
5	Kalaswala Khalsa High School, Qadian
6	I. B. L. Bharatri High School, Panipat
7	Khalsa High School (Peshawar Cantt.), Nagar (Jullundur)
8	Hans Raj Arya High School, Garh Shankar
9	Hari Pura Nazara S. D. High School, Jullundur
10	Sheikhupura Khalsa High School, Karnal
11	G. G. S. G. Bet Khalsa High School, Mehatpur.
12	G. N. Khalsa Higher Secondary School, Yamunagar
13	Pothohar Sayyed Khalsa National High School, Ludhiana
14	Kutia Bawa Chetan Dass (Bar) G. N. Khalsa Sahidi High School, Fetehpur Rajputan

Serial No.	Name of the Institution
15	S. R. S. (Lahore) Khalsa High School, Jagraon
16	Mont. Arya High School, Panipat
17	Sialkot Khalsa High School, Jullundur
18	S. D. High School (Bhaun) Ambala Cantt.
19	Taunsa D. A. V. High School, Gurgaon
20	Dijkot Khalsa High School, Alawalpur
21	Babakwal S. P. S. Khalsa High School, Mukerian
22	Camp Khalsa High School, Ajitsar (Montgomery), Mohie (Ludhiana)
23	Lyallpur Khalsa High School, Jullundur
24	Chak No. 7, Saini Bar High School, Bulhowal
25	D. A. V. High School (Lahore), Chandigarh
26	G. G. S. Khalsa Lobana High School, Miani
27	K. F. K. D. A. V. High School, Gardhiwala
28	S. A. Jain Gurukul Punjab (Gujranwala) Junior Model School, Ambala City
29	Public High School, (Ghartal) Shahkot
30	K. S. D. High School (Lahore Cantt), Kirmuch
31	G. R. S. D. High School (Sargodha), Ambala City
32	Kalar Khalsa High School, Hariana
33	G. N. Khalsa High School (Narowal), Batala
34	Dayanand Arya Girls High School (Jhelum) Karnal
35	Dr. Lehna Singh S. D. Putri Pathshala, Model Town, Ambala City
36	Arya Putri Pathshala (Lahore) Ambala City
37	Layallpur Khalsa Girls High School Jullundur, City
38	G. N. Girls High School (Sheikhupura) Karnal
39	S. B. S. Istri Sahaik Vidyala, Karnal
40	Bhalwal S. H. Arya School, Sohana
41	Harkaur Arya Girls High School, Model Town, Panipat
42	Guru Nanak Kanya Pathshala (Gojra), Rohtak
43	Ajitsar Public Girls High School, Raikot
44	Sargodha Khalsa Girls High School, Ludhiana
45	Dev Samaj Girls High School, Chandigarh
46	Okara Arya Putri Pathshala, Gardhiwala
47	W. L. Arya Girls High School, Nawanshehar
48	S. D. Girls High School (Mianwali), Karnal
49	G. N. Kanya Pathshala, Jagadhari
50	Dev Samaj Girls High School (Lahore), Ambala City
51	Sh, Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowal) Ambala City
52	Mont. Arya Girls High School, Panipat
53	Kamalia Khalsa High School, Kapurthala
54	Araffwala Arya Girls High School, Ramanmandi
55	Baba Wazir Singh Khalsa Girls High School, Nawanshehar
56	Shri Krishan Kumar High School, Rajpura Town
57	Hindu Public High School (Khanpur), Triputi (Patiala)
58	S. S. Bhai Pheru Khalsa High School, Faridkot
59	Dhudial Khalsa High School, Patiala
60	Shri Krishna High School (Kunjah) Samalkha
61	S. Dyal Singh High School, (Lahore), Mirzapur (Gurdaspur)
62	Arya Putri Pathshala (Pindi Bhatian), Talwandi Sabo
63	D. N. B. N. S. D. High School, Nawanshehar
64	Khalsa High School, Nawan Pind (Amritsar)
65	Karor D. A. V. High School, Bahadurgarh
66	S. D. High School (Gujjarkhan), Anandpur Sahib
67	Lyallpur Khalsa Collegiate Higher Secondary School, Sham Chaurasi
68	Shri Krishna Kanya Pathshala (Lakhanul), Samalkha
69	Talambia S, D. High School, Gurgaon
70	C. N. P. Girls High School (Munde), Shahabad
71	S. A. G. N. Girls High School, Gardhiwala
72	D. A. V. High School (Krishna Nagar Lahore), Dera Bassi
73	Muzzafargarh Arya Kanya Pathshala, Apra
74	S. P. S. Khalsa High School, Begowal
75	Dhanwanti Arya Girls High School (Jhang), Rohtak

Serial No.	Name of the Institution
76	Sargodha Khalsa High School, Ludhiana
77	Khanewal Khalsa High School, Shahabad
78	S. D. High School (Multan), Karnal
79	J. S. F. H. Khalsa High School, Nawanshehar
80	Uch. Arya High School, Kalanwali
81	S. S. N. Arya High School, Raman Mandi
82	Bhalwal S. D. High School, Chamkaur Sahib
83	Chak Jhumra S. D. (Lahore) Arya Girls High School, Hariana
84	B. L. S. D. High School, Datarpur
85	Arya Girls High School, Panipat

Applications of displaced High Schools for payment of Rehabilitation Grant during 1960-61 which were not considered due to late receipt in the office

1. Lyallpur S. D. High School, Bassi Daulat Khan.
2. Arya Kanya Pathshala, Dina Nagar.
3. Nankana Sahib Khalsa High School, Sultanpur Lodhi
4. Shakargarh D. A. V. High School, Gurdaspur
5. Kanjrur D. A. V. High School, Jakohari (Gurdaspur).

Statement showing the names and the amount recommended to each disrupted schools during the year 1959-60

Serial No.	Name of the institution	Among recommended to Government of India during 1959-60
1	2	3
		Rs
	DISRUPTED SCHOOLS	
1	Public High School (Ghartal) Shahkot, Jullundur ..	10,000
2	Khalsa High School (Peshwar Cantt) Nagar, tehsil Phillaur, Jullundur	10,000
3	S.H.G.N. Girls High School, Garhdiwala ..	5,000
4	Bhalwal S.H. Arya High School, Sohana (Ambala) ..	5,000
5	Dr. Lehna Singh, S.D. Putri Pathshala (Viz. Sargodha) Model Town, Ambala City ..	5,000
6	Dayal Vedic Arya High School, Samana ..	5,000
7	Montgomery Arya Girls High School, Panipat ..	10,000
8	Shri Krishana High School (Kunjah) Samalkha, district Karnal ..	5,000
9	Shri Krishna Kanya Pathshala (Lakhanwal) Smalkha, (Karnal) ..	5,000
10	Arya Putri Pathshala (Pindi Bhatian) Talwandi Sabo ..	5,000
11	Dev Samaj Girls High School (Lahore) Ambala City ..	2,500
12	Arya Girls High School (Bannu) Kalka ..	,000
13	S. Balwant Singh Istri Sahaik Vidyala (B.S. Modern School) Karnal	5,000
14	Shri Atma Nand Jain Gurukul, Punjab (Gujranwala) Junior Model School, Ambala City ..	5,000
15	Shri Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowala) Ambala City ..	5,000
16	Kutia Bawa Chetan Dass (Bar) G.N. Khalsa High School, Fatehpur, Rajputan, district Amritsar ..	5,000
17	G.N. Khalsa High School (Narowal) Batala ..	10,000
18	Bhalwal S.D. High School, Chamakaur Sahib (Ambala) ..	5,000
19	Dev Samaj Girls High School (Rawalpindi), Chandigarh ..	2,500
20	H.H.S.D. High School, Jullundur ..	5,000
21	Moti Ram Arya High School, Chandigarh ..	10,000
22	Montgomery Guru Nanak Girls Higher Secondary School, Jullundur	15,000
23	The Guru Nanak Khalsa High School (Mithan Tiwana) Yamuna Nagar (district Ambala) ..	10,000

Statement showing the names and the amount recommended to each disrupted school during the year 1960-61

Serial No.	Name of the Institution.	Amount recommended to the Government of India during 1960-61
1	2	3
		Rs
	DISRUPTED SCHOOLS	
1	Kalaswala Khalsa High School, Qadian ..	4,000
2	Khalsa High School (Peshawar Cantt.) Nagar, district Jullundur	8,750
3	Hans Raj Arya High School (Hindu High School) Campbelpur) Garh Shankar, district Hoshiarpur ..	4,000
4	S.B.B.S (Lahore) Khalsa High School, Jagraon ..	4,000
5	Sialkot Khalsa High School, Jullundur ..	4,000
6	S.D. High School (Bhaun) Ambala Cantt. ..	6,000
7	Dijkot Khalsa High School, Alwalpur ..	4,000
8	Public High School, Ghartal Shahkot, district Jullundur ..	4,000
9	K.S.D. High School (Lahore) Kirmuch, district Karnal ..	4,000
10	Kallar Khalsa High School, Hariana, district Hoshiarpur ..	4,000
11	Ajitsar Public Girls High School, Raikot, Ludhiana ..	4,000
12	Sargodha Khalsa Girls High School, Ludhiana ..	9,000
13	Okara Arya Putri Pathshala, Gardhiwala ..	4,000
14	Dev Samaj Girls High School (Lahore), Ambala City ..	4,000
15	Arifwala Arya Girls High School, Raman Mandi ..	4,000
16	Shri Krishan Kumar High School, Rajpura Town ..	6,000
17	Khalsa High School, Nawan Pind (Sheikhupura), Amritsar ..	4,000
18	D.A.V. High School (Krishan Nagar Lahore) Dera Bassi ..	4,000
19	Shri Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowal), Ambala ..	4,000
20	Taunsa D.A.V. High School, Gurgaon ..	6,000
21	D.G. Khan Hindu High School, Palwal ..	4,000
22	Khanewal Khalsa High School Shahbad ..	8,750
23	Dev Samaj Girls High School (Rawalpindi), Chandigarh ..	4,000
24	Shri G.N. Khalsa Higher Secondary School, (Mitha Tiwana), Yamuna Nagar, district Ambala ..	4,000
25	S.G.N. Girls High School (Mundo) Shahbad, Karnal ..	4,000
26	Karor D.A.V. High School, Bahadurgarh ..	4,000
27	Arya Girls High School, Panipat (Karnal) ..	4,000
28	Guru Nanak Khalsa High School (Narowal) Batala ..	10,000
29	B.L.D.S.D. (Quetta) High School, Datarpur, tehsil Dasuya, district Hoshiarpur ..	8,750
30	S.S. Bhai Pheru Khalsa High School, Faridkot ..	15,000

Statement showing the rehabilitation grant sanctioned to the disrupted High Schools during the year 1959-60

Serial No.	Name of the School		Amount of grant sanctioned
			Rs
1	Public High School (Ghartal) Shahkot (Jullundur)	..	10,000
2	Khalsa High School (Peshawar Cantt) Nagar (Jullundur)	..	10,000
	S. H. G. N. Girls High School, Garhdiwala	..	5,000
4	Bhalwal S. H. Arya High School, Sohana (Ambala)	..	5,000
5	Dr. Lehna Singh S. D. Putri Pathsahala, Model Town, Ambala City	..	5,000
6	Dajal Vedic Arya High School, Samana	..	5,000
7	Shri Krishna High School (Kunjah) Smalkha	..	5,000
8	Shri Krishna Kanya Pathshala (Lakhanwala) Smalkha	..	5,000
9	Arya Putri Pathshala (Pindi Bhatian) Talwandi Saho	..	5,000
10	Dev Samaj Girls High School (Lahore) Ambala City	..	2,500
11	Arya Girls High School (Bannu) Kalka	..	10,000
12	S. Balwant Singh Istri Sahiak Vidyala (B. S. Modern School) Karwal	..	5,000
13	Shri Atma Nand Jain Gurukul, Punjab (Gujranwala) Junior Model School, Ambala City	..	5,000
14	Shri Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowal) Ambala City	..	5,000
15	Kutia Bawa Chetan Das (Bar) G. N. Khalsa High School, Fatehgarh garh Rajputan	..	5,000
16	G. N. Khalsa High School (Narowal) Batala	..	10,000
17	Bhalwal S. D. High School, Chamkaur Sahib	..	5,000
18	Dev Samaj Girls High School (Rawalpindi) Chandigarh	..	2,500

Statement showing the Rehabilitation grant sanctioned to disrupted High Schools during 1960-61

Serial No.	Name of the School		Amount of grant sanctioned
			Rs
1	Khalaswala Khalsa High School, Qadian	..	4,000
2	Khalsa High School (Peshawar Cantt) Nagar, District Jullundur		8,750
3	Hans Raj Arya High School, (Hindu High School, Camp Bellpur) Garhshankar, District Hoshiarpur	..	4,000
4	S. B. B. S. (Lahore) Khalsa High School, Jagraon	..	4,000
5	Sialkot Khalsa High School, Jullundur	..	4,000

Serial No.	Name of School	Amount of grant sanctioned
6	S. D. High School (Bhaun) Ambala Cantt	6,000
7	Dijkot Khalsa High School, Alawalpur	4,000
8	Public High School (Ghartal), Shahkot, District Jullundur	4,000
9	K. S. D. High School (Lahore Cantt) Kirmuch, District Karnal	4,000
10	Kallar Khalsa High School, Hariana, District Hoshiarpur	4,000
11	Ajitsar Public Girls High School, Raikot, Ludhiana	4,000
12	Sargodha Khalsa Girls High School, Ludhiana	9,000
13	Dev Samaj Girls High School (Lahore), Ambala City	8,000
14	Shri Krishan Kumar High School, Rajpura Town	6,000
15	D. A. V. High School (Krishan Nagar, Lahore) Dera Bassi	4,000
16	Shri Atma Nand Jain Kanya Vidyala (Narowal) Ambala City	4,000
17	Taunra D. A. V. High School, Gurgaon	6,000
18	D. G. Khan Hindu High School, Palwal	4,000
19	Khanewal Khalsa High School, Shahabad	8,750
20	Dev Samaj Girls High School (Rawalpindi), Chandigarh	4,000
21	Shri G. N. Khalsa Higher Secondary School (Mita Tiwana) Yamuna Nagar, district Ambala	4,000
22	S. G. N. P. Girls High School (Munde) Shahbad, Karnal	4,000
23	Karor D. A. V. High School, Bahadurgarh	4,000
24	Sangat Sahib Bhai Pheru Khalsa High School, Faridkot	15,000
25	Guru Nanak Khalsa High School (Narowal), Batala	10,000
26	B. L.D. S. (Quetta) High School, Datarpur, Tehsil Dasuya, District Hoshiarpur	8,750
27	Arya Girls High School, Panipat	13,595

COMPLAINTS AGAINST B.D.O. ETC., OF NARWANA BLOCK

***7068. Chaudhri Inder Singh** : Will the Minister for Community Development be pleased to state whether any complaints were received by Government against any B.D.O., S. E. P. O., or any other official of the Narwana Block during 1958-59, 1959-60 and 1960-61, if so, the details thereof and the action if any taken thereon ?

Shri Gurbanta Singh : (a) Yes ; against Shri Yog Raj Datta, Block Development and Panchayat Officer, Narwana, and Shri Ranvijay Singh, Social Education and Panchayat Officer, Narwana.

I.—BLOCK DEVELOPMENT AND PANCHAYAT OFFICER, NARWANA

Year	Nature of complaint	Action taken
(b) 1958-59	Nature of complaint 1958-59— (i) Misuse of Jeep ..	Action taken— The charges (i) to (iv) were enquired into by the Vigilance Department.
	(ii) Asked Village Level Workers to make un-authorised deductions from persons receiving subsidies to meet excess petrol charges (iii) Irregular purchase of sports material (iv) Irregular purchase of Radios	Block Development and Panchayat Officer's increment has been stopped for two years without commulative effect
	(v) Allotment of coal to underserving bricks kiln owners	Not proved.
1959-60	Throwing of cigarette ends in the compound of neighbouring tenants	Not proved. However, Block Development and Panchayat Officer was asked by Deputy Commissioner, Sangrur not to throw any objectionable article in the compound of neighbours.
1960-61	(1) Distribution of house loans damaged during floods to un-deserving persons.	Allegation was found baseless
	(2) Non-co-operation with the Nagar Panchayat, Ujjana	Allegation was found baseless.

II.—SHRI RANVIJAY SINGH, SOCIAL EDUCATION AND PANCHAYAT OFFICER, NARWANA

Year	Nature of complaint	Action taken
1958-59 and 1959-60	(i) Misuse of powers in the discharge of public functions and indulgence in corrupt practices (ii) Misappropriation of Public money (Panchayat Funds)	Shri Ranvijay Singh, Social Education and Panchayat Officer, has been suspended and charge-sheeted. The enquiry in the matter has been entrusted to the Divisional Inquiry Officer, Vigilance Department, Patiala.

BUNDS CONSTRUCTED ON JAMUNA RIVER IN KARNAL DISTRICT

***7090. Chaudhri Dharam Singh Rathi** : Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state the names of the villages in Karnal District where bunds were constructed by Government and the people separately, on the Jumna River during the period from April, 1957 to date ?

Sardar Gian Singh Rarewala : *Bunds constructed by Government from* 1957 *to date* :—

(i) Nagla Protection Works ;

(ii) Dabkauli Protection Works.

Bunds constructed by people from 1957 *to date* :—

Nil.

RURAL CONFERENCES HELD IN KAPURTHALA AND JULLUNDUR DISTRICTS

***7149. Sardar Atma Singh** ; : Will the Chief Minister be pleased to state—

(a) the names of places in Jullundur and Kapurthala districts where Rural Conferences were arranged by the District Public Relations Officers of the districts concerned, the dates when these conferences were held and the expenditure incurred on each ;

(b) whether any Minister and Legislators were invited to the said conferences ;

(c) if the answer to part (b) above be in the affirmative, whether any one of them addressed any of the said Conferences ; if so, their names ;

(d) whether any office bearers of any political parties in the State were invited to address these conferences, if so, when ?

Sardar Partap Singh Kairon : The required information is given in the statement as under :—

Statement

Name of the district	Names of the places where rural conferences were held	Date when rural conferences were held	Expenditure incurred on each	Whether any Minister and Legislators were invited to the said conference	Whether any of them addressed any of the said conference	Names of the Ministers and Legislators	Whether any office bearers of any political parties in the State were invited to address these conferences, if so, when ?
			Rs				
Jullundur ..	Pharala ..	9-4-60	Nil	Yes	Yes	Sardar Partap Singh Kairon, Chief Minister, Punjab	No.
	Laroi, Kala Bakra, and Sangarwali	10-4-60	Nil	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development Minister	No.
	Shahkot ..	31-5-60	190	Yes	Yes	Professor Yashwant Rai, Deputy Minister	Yes. 31st May, 1960
	Kaleran ..	22-6-60	Nil	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development Minister, and Mahashe Benarsi Dass Gupta, Deputy Minister	Yes. 22nd June, 1960
	Lambra ..	31-7-60	Nil	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development Minister	
	Mahatpur ..	26-8-60	235.50	Yes	Yes	Ch. Suraj Mal, Minister, P.W.D.	Yes. 26th August,1960
	Chumna ..	11-9-60	Nil	No	No	..	No.
	Manduali ..	25-9-60	Nil	No	No	..	Yes. 25th September, 1960

Name of the district	Names of the places where rural conferences were held	Date when rural conferences were held	Expenditure incurred on each	Whether any Minister and Legislators were invited to the said conference	Whether any of them addressed any of the said conference	Names of the Ministers and Legislators	Whether any office bearers of any political parties in the State were invited to address these conferences, if so, when ?
Jullundur—concld	Bheromazra ..	29-10-60	267.00	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary, and Shri Sadhu Ram, M.P.	Yes. 29th October, 1960
	Bhogpur ..	18-11-60	20.00	No	No	..	Yes. 18th November, 1960
	Adampur ..	20-11-60	90.00	Yes	Yes	Shri Yash, Deputy Minister for Education	Yes. 20th November, 1960
	Soondh ..	20-12-60	125.00	Yes	Yes	Shri Jagat Ram, M.L.A.	No
	Mehli ..	6-1-61	132.00	No	No	..	No
	Partabpura ..	9-1-61	110.00	No	No	..	No
	Nanakpindi ..	18-1-61	221.25	Yes	Yes	Sarvshri Umrao Singh and Sant Singh, M.L.As.	Yes. 18th January, 1961
	Jadla ..	14-1-61	97.00	No	No	..	No
	Meda ..	23-1-61	Nil	No	No	..	No
	Bandhawa-Masanda	31-1-61	120.00	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development Minister	No
	Alowal ..	14-2-61	185.00	No	No	..	No

	Chota Bara Pind ..	18-2-61	Nil	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development Minister	No
	Nahal ..	19-2-61	Nil	Yes	Yes	Shri Yash, Deputy Minister ..	No
	Nurmahal ..	26-2-61	642.00	Yes	Yes	Shri Darbara Singh, M.L.A., Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary, Master Gurbanta Singh, Community Development Minister	Yes. 26th February, 1961
Kapurthala ..	Fatu Dhinga ..	22-5-60	Nil	..	Yes	..	No
	Dhaliwal Bet ..	24-5-60	Nil	..	Yes	..	No
	Bhandal Bet ..	31-5-60	60.00	..	Yes	..	No
	Chak Hakim ..	14-6-60	362.00	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Kapurthala ..	22-7-60	353.00	Yes	Yes	Ditto	No
	Kapurthala (Ladies)	22-7-60	..	Yes	Yes	Ditto	No
	Phagwara ..	23-7-60	288.75	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Kapurthala ..	15-8-60	Nil	Yes	Yes	Shri Darbara Singh, M.L.A., and President, Punjab Congress Committee, and Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Tobba ..	18-8-60	Nil	Yes	Yes	..	Yes. 18th August, 1960
	Chachoki ..	25-8-60	Nil	Yes	No	..	No
	Biharipur ..	31-8-61	Nil	Yes	No	..	No
	Kapurthala ..	2-9-60	15.00	Yes	No	..	No
	Bhulla Rai ..	23-9-60	Nil	Yes	No	..	No

Name of the district	Names of the places where rural conferences were held	Date when rural conferences were held	Expenditure incurred on each	Whether any Minister and Legislators were invited to the said conference	Whether any of them addressed any of the said conference	Names of the Ministers and Legislators	Whether any office bearers of any political parties in the State were invited to address these conferences, if so, when ?
			Rs				
Kapurthala—*contd*	Phagwara ..	26-9-60	60.88	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Jagatpur Jattan ..	27-9-60	397·88	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Kapurthala ..	2-10-60	304.37	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Ajula Jogi ..	4-10-60	Nil	Yes	No	..	No
	Ramidi ..	30-10-60	Nil	Yes	Yes	Sardar Partap Singh Kairon, Chief Minister Punjab	No
	Lakhpur ..	15-11-60	14.00	Yes	No	..	No
	Meheru ..	17-11-60	25.00	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
	Rampur Jagir ..	18-11-60	18.00	Yes	No	..	Yes. 18th November, 1960
	Lakhpur ..	26-11-60	481.25	Yes	Yes	Sardar Partap Singh Kairon, Chief Minister, Punjab, Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No.

Khiranwali .	9-12-60	Nil	Yes	No	..	No
Bholath .	18-12-60	Nil	Yes	Yes	Shri Milkhi Ram Rattan, M.L.C.	No
Kapurthala .	21-12-60	600.00	Yes	Yes	Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
Barindpur .	29-12-60	Nil	Yes	No	..	No
Mudhowal .	5-1-61	Nil	Yes	No	..	No
Kapurthala .	12-1-61	Nil	Yes	No	..	No
Sangatpur .	12-1-61	Nil	Yes	No	..	No
Kapurthala .	16-1-61	Nil	Yes	Yes	Shri Harbans Lal, Deputy Minister, Law and Order	No
Sahni .	4-2-61	22.50	Yes	Yes	Bakshi Partap Singh, Deputy Minister and Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No
Bhula Rai .	4-2-61	36.50	Yes	Yes	Ditto ..	No
Hangana .	4-3-61	184.12	Yes	Yes	Shri Darbara Singh, President, Punjab Congress Committee, Shri Sadhu Ram, M. P. and Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	Yes. 4th March, 1961
Kapurthala .	1-3-61	198.50	Yes	Yes	Shri Milkhi Ram Rattan, M.L.C.	No
Khasa	5-3-61	160.25	Yes	Yes	Master Gurbanta Singh, Community Development, Minister and Shri Hans Raj Sharma, Chief Parliamentary Secretary	No

LICENCES FOR CINEMAS

***6884. Shri Prabodh Chandra :** Will the Chief Minister be pleased to state the names of the persons who have been issued licences to run Cinemas in the State, during the years 1959-60 and 1960-61 up to 31st January, 1961 ?

Sardar Partap Singh Kairon : The required information is as under :—

STATEMENT

Serial No.	Name of the District		Name(s) of person(s) issued licences to run cinemas
1	District Magistrate, Rohtak	..	Ch. Raj Singh Dalal
2	District Magistrate, Gurdaspur	..	(1) Messrs Gopi Nath-Madan Gopal
			(2) Shri Jangi Ram
			(3) The Chairman, Board of Administration, Canteen Stores Department, India
3	District Magistrate, Amritsar	..	(1) S. Harbans Singh and Shrimati Kusam Kumari
			(2) New Rialto Cinema, Private, Limited, with Shri Lajya Ram , Director
			(3) Shri Krishan Mohan
4	District Magistrate, Karnal	..	(1) Shri Lal Chand
			(2) Messrs Ram Kishan Dass-Narsing Dass
5	District Magistrate, Patiala	..	Movies Exhibitors, Patiala, Proprietor of which is S. Surinder Singh Kairon

TAKING OF OATHS BY LADY PANCHES

***6671. Shri Ram Chandra Comrade :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the centres in the State, districtwise where lady Panches were invited to take their oath of office recently ;

(b) the number of lady Panches who actually attended the oath ceremony at each centre against the total number of lady Panches elected or nominated to the Panchayats and expected to take the oath at each of the said centres ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) & (b) A statement is laid on the Table of the House.

Annexure A

Serial No.	Name of district	Place where oath was administered	No. of Lady Panches expected	Actually attended
1	Jullundur	Jullundur	827	712
2	Amritsar	Amritsar	996	963
3	Gurdaspur	Gurdaspur	652	519
4	Ludhiana	Ludhiana	592	480
5	Ferozepore	Ferozepore	1,044	779
6	Bhatinda	Bhatinda	556	380
7	Patiala	Patiala	747	718
8	Sangrur	(i) Sangrur	542	436
		(ii) Jind	454	319
9	Ambala	(i) Rupar	416	296
		(ii) Ambala	559	316
10	Karnal	Karnal	956	740
11	Hissar	Hissar	814	450
12	Rohtak	Rohtak	706	579
13	Gurgaon	Gurgaon	844	427
14	Mohindergarh	Narnaul	414	209
15	Simla	Simla	69	61
16	Hoshiarpur	Hoshiarpur	1,105	868
17	Kapurthala	Kapurthala	236	164
18	Kangra	(i) Kulu (ii) Palampur (iii) Kangra (iv) Hamirpur (v) Dehra	996	755

LAND GIVEN TO HARIJAN CO-OPERATIVE SOCIETIES IN AMRITSAR DISTRICT

***6881. Dr. Bhag Singh** : Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) whether any lands have been given to the Harijan Co-operative Societies in district Amritsar, in the Second Plan period ; if so, the areas thereof, the terms on which it has been given and the villages in which these lands are situated ;

(b) the list of beneficiaries to whom the said lands have been given and the financial or other aid, if any, given to each ?

Sardar Gurbanta Singh : A statement is laid on the Table of the House.

(a) Yes, under the Centrally-Sponsored Scheme for 1956 thirty-two members of the Scheduled Castes and Vimukat Jatis, who were selected by *Ad-hoc* Committee and whose names were approved by the Government were granted a subsidy of Rs 2,000 each and they were required to pay Rs 2,500 from their pockets or by raising loan from the Central Co-operative Banks after forming themselves into Co-operative Societies. Accordingly District Harijans Agriculture Co-operative Thrift and Credit Society, Amritsar, was formed and land measuring 291 and 45 acres was purchased in the name of the society at Rakh, Devi Daspura and Jodha Wagai, tehsil Amritsar, respectively.

The beneficiaries were required to cultivate the land themselves or through the members of their families and pay the instalments of the loan with interest on due dates.

(b) List of thirty-two beneficiaries is attached. Besides, the subsidy Rs 2,000 mentioned in part (a) above, Rs 500 each were granted as subsidy for the construction of Houses/Wells.

STATEMENT

Serial No.	Name and Parentage	Caste	Place to which he belongs		District in which land allotted
			Village	Tahsil	
1	2	3	4	5	6
			AMRITSAR DISTRICT, 1956-57		
1	Sardul Singh, son of Bharosa Singh	Mazhabi	Khaba Rajpuran	Tarn Taran	Amritsar
2	Puran Singh, son of Labh Singh	Do	Kot Dharam Chand	Do	Do
3	Sucha Singh, son of Inder Singh	Do	Seron	Do	Do
4	Ranga Singh, son of Narain Singh	Do	Tarn Taran	Do	Do
5	Teja Singh, son of Achhar Singh	Do	Khandur Sahib	Do	Do
6	Dalip Singh, son of Phuman Singh	Do	Malia	Do	Do
7	Javand Singh, son of Bir Singh	Do	Fatehpur Rajputan, Amritsar	Do	Do
8	Gurmeg Singh, son of Asa Singh	Do	Guman Pura	Do	Do
9	Mohinder Singh, son of Harnam Singh	Do	Verka	Do	Do

Serial No.	Name and parentage	Caste	Place to which he belongs — Village	Tahsil	District in which land allotted
1	2	3	4	5	6
10	Darshan Singh, son of Aror Singh	Mazhabi	Amritsar	Tarn Taran	Amritsar
11	Ram Singh, son of Badhawa Singh	Do	Sohnewala	Do	Do
12	Ishar Singh, son of Pala Singh	Do	Sobra	Patti	Do
13	Bur Singh, son of Hira Singh	Do	Choslewadh	Do	Do
14	Hazara Singh, son of Jamit Singh	Do	Jindawala	Do	Do
15	Tara Singh, son of Surain Singh	Do	Asal	Do	Do
16	Bakhshish Singh, son of Sohan Singh	Do	Basarke	Amritsar	Do
17	Shangara Singh, son of Mehar Singh	Do	Rajoke	Patti	Do
18	Udham Singh, son of Jagat Singh	Do	Isapur	Ajnala	Do
19	Bhagat Singh, son of Mangal Singh	Do	Rokhe	Do	Do
20	Teja Singh, son of Atma Singh	Do	Moure Khurd	Do	Do
21	Sher Singh, son of Khushal Singh	Do	Kohali	Do	Do
22	Mohinder Singh, son of Nihal Singh	Do	Chetan Pura	Do	Do
23	Tara Singh, son of Sher Singh	Do	Shahbazpur	Tarn Taran	Do
24	Santa Singh, son of Labh Singh	Do	Asal Autar	Patti	Do
25	Mangal Singh, son of Sabh Singh	Do	Jagdev Kalan	Ajnala	Do
26	Arur Singh, son of Chanda Singh	Do	Kot Khera	Amritsar	Do
27	Puran Singh, son of Sada Singh	Do	Sham Nagar	Do	Do
28	Kartar Singh, son of Gurdit Singh	Do	Bal Sarai	Do	Do
29	Banta Singh, son of Jowala Singh	Do	Chugawan	Do	Do
30	Ujagar Singh, son of Tota Singh	Do	Baga	Do	Do
31	Natha Singh, son of Harnam Singh	Do	Gunowal	Do	Do
32	Mohinder Singh, son of Motha Singh	Do	Bharowal	Tarn Taran	Do

AMOUNT ALLOCATED FOR GRATUITOUS RELIEF IN PATIALA DIVISION DURING 1960

***6936. Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) the amount allocated for Patiala Division, districtwise, during the floods in 1960, under the head 'Gratuitous relief' for Distribution of free fodder ;

(b) the amount actually disbursed out of the allocation referred to in part (a) above up to date in Patiala, Sangrur and Bhatinda districts, separately ;

(c) the procedure adopted by the authorities of the districts mentioned in part (b) above for the purchase of fodder ;

(d) the names of the districts, if any, in which no amount has so far been disbursed under the head mentioned in part (a) above and the reasons, if any, for not distributing free fodder amongst flood victims ?

Giani Kartar Singh : (a) Total amount allotted to various Deputy Commissioners in Patiala Division during 1960, under the head 'Gratuitous Relief' is as under which includes grants for fodder as well :—

			Rs
1.	Patiala	..	20,00,000
2.	Bhatinda	..	5,50,000
3.	Sangrur	..	25,06,150
4.	Mohindergarh	..	30,000

(b) *Patiala*—Accounts not so far submitted by the suppliers of fodder.

Bhatinda—Nil.

Sangrur—Nil.

(c) *Patiala*—After calling quotations, orders were placed with the district wholesale co-operative society, Patiala.

(d) *Bhatinda*—It was considered necessary to distribute the fodder in kind in stead of giving cash for this purpose. Efforts are being made to procure the fodder.

Mohindergarh—There were no floods in this district as such no amount was distributed on this account.

Sangrur—Information is still awaited from Deputy Commissioner Sangrur, which will be supplied as soon as it is received from him.

———

KHARIF AGRICULTURAL PRODUCTION

*6653. **Dr. Bhag Singh :** Will the Minister for Revenue be pleased to state the estimate that was formed of the Kharif Crop for 1960-61, and the extent to which floods affected it ?

Giani Kartar Singh : 8,24,31,000 maunds. The damage caused by the floods and heavy rains was estimated at 1,06,39,033 maunds.

SINGLE-TEACHER GOVERNMENT GIRLS SCHOOLS IN CERTAIN VILLAGES OF KANGRA TEHSIL

*6815. **Chaudhri Hari Ram :** Will the Minister for Education be pleased to state—

(a) the number of single-teacher Government Girls Schools in village Darini, Boh and Kareri in Kangra Tehsil, at present ;

(b) whether any posts of teachers in the said schools are lying vacant; if so, since when together with the time by which teachers are expected to be posted therein ?

Shri Amar Nath Vidyalankar : (a) One at village Kareri ;

(b) Yes, since the first quarter of 1959, due to dearth of trained teachers in the district. A teacher was appointed in December, 1960, but he could not join as accommodation to the School was refused by the Village Panchayat, The Panchayat has now stated that there are already two Primary Schools and this School is not needed in the area. The position is being reviewed by the Department.

PRODUCTION OF FOOD GRAINSIN 1960

*6955. **Sardar Rajinder Singh :** Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state—

(a) the total quantity of foodgrains of different kinds produced in the State, during the year 1960 ;

(b) the details of steps, if any, being taken to step up production of foodgrains in the State ?

Giani Kartar Singh :

(a)

Crop		*Quantity produced in*(000 *tons*)
Rice	..	434
Maize	..	617
Jowar	..	54
Bajra	..	280
Wheat	..	2,180
Gram	..	1,632
Barley	..	173

(b) In order to increase the production of foodgrains, necessary measures are being adopted to reclaim culturable waste land, to provide increased irrigation facilities and to give credit facilities for the purchase of chemical fertilizers, improved seeds and implements. Adoption of improved agricultural practices, such as, plant protection measures and Japanese method of paddy cultivation is being encouraged. Besides Rabi and Kharif Campaigns and crop competitions are also held to encourage the cultivators.

VILLAGES ELECTRIFIED IN THE STATE

***7164. Shri Harbhagwan Maudgil :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) the total number of villages electrified districtwise, in the State, their proportion to the total number of villages, districtwise and the total number of villages in each district ;

(b) the reasons for the disparity in the number of villages electrified in various districts ;

(c) whether Government propose to remove the said disparity ; if so, the steps, if any, being taken in that direction ;

(d) the total consumption of electric energy for Industrial purposes in Ludhiana and the total revenue collection for the said consumption ;

(e) the total further demand for industrial connection in Ludhiana and probable time within which it is proposed to be met ?

Sardar Gian Singh Rarewala : (a) A statement containing the requisite information is attached.

(b) The main reasons for such disparity are, (i) the rapid development in the areas already being served by the Thermal and Uhl schemes as compared to the areas which were not having any electricity at all and also which were farther off from the source of generation, viz., districts of Gurgaon, Hissar, Mohindergarh, etc., (ii) The schemes for rural electrification in hilly and backward areas which were financially unproductive could not be taken up due to paucity of resources.

(c) Yes. In the Third Five-Year Plan, special provision has been made to electrify the backward and hilly areas, e.g., Kangra, Simla, Hoshiarpur, Ambala, Gurdaspur, wherein even the financial unjustified schemes are also being taken up. Weightage is also being given in the matter of further rural electrification to districts which have so far been backward in this respect, although it will take considerable time to remove the existing disparity.

(d) The total consumption of electric energy for industrial purpose in Ludhiana during the calendar year 1960, has been 1,93,13,492 units. The total revenue collection from the above consumption has been Rs 18,31,891.49 nP.

(e) The total further demand for the industrial connections in Ludhiana, is about 10,000 kW., which is expected to be met after July, 1961, when the 132 kV. Ludhiana Grid Sub-Station and 33 kV. Miller Ganj Sub-Stations are expected to be augmented.

STATEMENT

List of villages electrified upto 31st March, 1961, in the Punjab State, Districtwise giving percentage electrification of villages

Serial No.	Name of District		No. of villages in the District	Electrified	Percentage
1	Kangra	..	838	213	25.42
2	Gurdaspur	..	1,465	395	27.00
3	Amritsar	..	1,162	794	68.33
4	Jullundur	..	1,154	237	20.54
5	Ludhiana.	..	816	187	22.92
6	Ferozepore	..	1,457	149	10.23
7	Hoshiarpur	..	2,053	120	5.83
8	Ambala	..	2,428	130	5.35
9	Karnal	..	1,331	118	3.87
10	Gurgaon	..	1,459	128	8.77
11	R ohtak	..	768	132	17.2
12	Hissar	..	1,014	75	7.40
13	Patiala	..	1,581	101	6.40
14	Sangrur	..	1,086	106	9.76
15	Bhatinda	..	606	30	4.95
16	Kapurthala	..	701	47	6.70
17	Mohindergarh	..	502	18	3.58
18	Simla	..	1,165	36	3.09
	Total	..	21,646	3,016	13.94

HARIJAN AND WOMEN PANCHES AND SARPANCHES

***6710. Shri Rup Singh Phul :** Will the Minister for Community Development be pleased to state—

(a) the total number of Panchayats in the State and the total number of Panches therein ;

(b) the number of Harijan and Women panches and sarpanches separately, out of the total number of Panches and Sarpanches in the State ?

Sardar Gurbanta Singh : (a) 13,440 and 85,398 respectively.

(b) (i) Harijan Sarpanches	..	219
(ii) Harijan Panches	..	18,885
(iii) Women Sarpanches	..	12
(iv) Women Panches	..	13,422

SUSPENSION OF HONORARY SUB-REGISTRARS

* **7108. Shri Ram Piara** : Will the Minister for Revenue be pleased to state—

(a) with reference to the reply to the Unstarred question No. 2866 printed in the list of question for 17th October, 1960 whether any of the Sub-Registrars who were suspended has been re-instated ; if so, when, if not, the reasons therefor ;

(b) whether any enquiry against the suspended Sub-Registrars has so far been held ; if so, when, by whom and with what results ?

Giani Kartar Singh : (a) Two Honorary Sub-Registrars, Sarvshri Lachhi Ram, Honorary Sub-Registrar, Jhajjar, and Gurbaksh Singh, Honorary Sub-Registrar Karnal, were placed under suspension. Shri Lachhi Ram has been re-instated with effect from 9th January, 1960. As regards Shri Gurbaksh Singh, departmental proceedings for the c harges against him have not yet been finalised.

(b) An enquiry into the charges against Shri Gurbaksh Singh was first made by the Local Police, whose report is being considered by Government.

EMPLOYEES OF THE INDUSTRIES DEPARTMENT AT AMRITSAR

***7726. Shri Balram Das Tandon** : Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the names of the employees of the Industries Department posted at Amritsar at present with their designations ;

(b) the duties assigned to each of those mentioned in part (a) above and the date when each of them was posted at Amritsar ?

Shri Mohan Lal : (a) and (b) A statement giving the requisite information in respect of the office of the District Industries Officer, Amritsar is laid on the Table of the House.

Statement of the Employees of the Office of the District Industries Officer Amritsar.

Serial No.	Name of Government Servant	Designation	Duties assigned at present	Date of posting at Amritsar
1	Shri O. P. Jain ..	District Industries Officer	Officer-in-charge	13-5-60
2	Shri B. S. Nehra ..	Assistant District .. Industries Officer	Entire work passes through him	13-5-60
3	Shri Gajinder Singh..	Senior Inspector Industries	Dealing with Development cases	4-4-60
4	Shri S. N. Gupta ..	Junior Inspector Industries	Dealing with E.C. cases	7 9-60
5	Shri O. P. Gupta ..	Ditto	Field Inspector	7-9-60
6	Shri Piara Lal ..	Ditto	On leave	26-2-58
7	Shri S. D. Bhanot ..	Ditto	Ditto	14-5-60
8	Shri Arjan Lal ..	Ditto	Field Inspector	6-9-57
9	Shri Baldev Singh ..	Inspector Statistics	Registration of factories	12-1-61
10	Shri Gurcharan Singh	Sub-Inspector, Industries	Recovery of loan	19-8-58
11	Shri Sukh Lal	Ditto	Field Inspector	21-6-58
12	Shri R. K. Gupta ..	Ditto	Ditto	21-12-60
13	Shri Gurdial Singh ..	Ditto	Dealing with Loan work	10-1-61
14	Shri M.S. Dhillon ..	Ditto	Dealing with Textile cases	10-7-57
15	Shri R. L. Kapur ..	Steno-typist	Dictation work and type	14-9-59
16	Shri J. P. Bhardwaj	Clerk	Iron, Steel and Coal Work	12-5-60
17	Shri Musahib Singh ..	Do	On leave	2-9-60
18	Shri Manohar Lal ..	Do	On leave	6-9-57
19	Shri Sita Ram	Do	Establishment and Accounts Work	1-7-59
20	Shri O. P. Sharma ..	Do	Type work	5-12-57
21	Shri A. P. Joshi ..	Do	Establishment Record Keeper	29-2-60

Serial No.	Name of Government Servant	Designation	Duties assigned at present	Date of posting at Amritsar
22	Shri Kikar Singh ..	Clerk	E. C. Record Keeper	25-2-60
23	Shri Madan Lal ..	Clerk	Receipt, Despatch and Stationery/ Stores record	14-6-60
24	Shri Sawaran Singh	Clerk	Record Keeper	10-3-61
25	Shri Udham Singh ..	Peon	Office Duty	9-8-47
26	Shri Ram Charan Singh	Do	Ditto	13-4-44
27	Shri Mangat Ram ..	Do	Field Work	4-1-55
28	Shri Bakshi Ram ..	Chowkidar	Watch and Ward of the office	8-9-59

IRON AND STEEL ALLOTTED BY THE DISTRICT INDUSTRIES OFFICER, PATIALA TO CERTAIN FIRMS AT GOBINDGARH

***6878. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Industries be pleased to state—

(a) the quantity of Iron and Steel which has been allotted by the District Industries Officer, Patiala, to the following firms together with the kind of iron allotted, the dates when it was allotted and the purpose for which it was allotted during the period from January, 1958 to December, 1959 ;

1. Jai Industries, Mandi, Gobindgarh ;
2. Ahluwalia Steel Industries Gobindgarh ;
3. Ashoka Steel Industries, Gobindgarh ;
4. Ashoka Steel Works, Gobindgarh ;
5. Ashoka Iron Industries, Gobindgarh ;
6. Swasti Steel Works, Gobindgarh ; and
7. Bonny Steel Industries, Gobindgarh.

(b) whether any officers of the Industries Departmrnt inspected the premises of the firms mentioned in part (a) above at any time durinig the period mentioned above ; if so, the names of the officers and their designations who did the inspection and their remarks of the inspections ;

(c) the places where the industries mentioned in part (a) above are located.

Shri Mohan Lal : (a) Firms mentioned at Nos. 2, 4, 6 and 7 are not on the State list of quota holders for iron and steel. The records pertaining to the remaining three firms up to June, 1959 and some records pertaining to the period after June, 1959 is with the Vigilance Department in connection with an enquiry.

(b) Yes, but the disclosures of the rest of the information is not in public interest.

(c) M/s Jay Industries—Situated at Gobindgarh on the right side of G. T. Road towards Khanna side.

M/s Ashoka Steel Industries—Amloh Road Gobindgarh.
M/s Ashoka Iron Industries—G. T. Road, near Bus Stand, Gobindgarh.

GIRDERS AND OTHER IRON MATERIAL SUPPLIED TO THE ELECTRICITY DEPARTMENT

***6864. Shri Ram Piara :** Will the Minister for Irrigation and Power be pleased to state—

(a) with reference to the reply to starred question No. 5937 printed in the list of questions for 15th November, 1960, the quantity of material which was rejected and returned to the firm concerned together with the dates it was returned ;

(b) the price of the material which was rejected and the price of the material which was actually returned ;

(c) the amount which has not been paid to the firm ;

(d) whether the question of payment which was not authorised has been finalized ?

S. Gian Singh Rarewala : (a), (b), (c) and (d). A statement contaning the requisite informtion is laid on the Table of the House.

Statement showing the quantity of material rejected and returned to M/s Ram Krishan Rai and its price against P.O.No. H-2904

Se-rial No.	Name of Consignee	(a) Quantity of material rejected	Quantity of material returned	Date on which returned	Price of rejected material	(b) Price of material actually returned	(c) Amount which has not been paid to the firm	Whether the question of payment which was not authorised has been finalised	REMARKS
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Tn. Cwt. Qr. Lb.	Tn. Cwt. Qr. Lb.		Rs nP.	Rs. nP.	Rs nP.		
1	S. S. E. and S.D.O. Stores Moga	160 0 2 1	160 0 2 1	7-8-58	87,784.43	87,784.43	No payment to the firm is due		
2	S.S.F. and S.D.O. Stores Ludhiana	27 11 2 7	27 11 2 7	7-8-58	12,326.69	12,326.69	Ditto		
3	S.S.F. and S.D.O. Stores Hansi	43 11 2 9	43 11 2 9	8-5-59	20,917.92	20,917.92	Ditto		
4	S.S.F. and S.D.O. Stores Amritsar	72 11 1 12	72 11 1 12	21-10-59	24,832.00	34,832.00	Ditto		
5	S.S.F. and S.D.O. Stores Julundur	66 16 3 24	66 16 3 24	July, 1959	32,087.14	32,087.14	Do		

No.	Consignee									Date				
6	S. D. O. Delhi	42	3	3	5	42	3	3	5	24-11-59	2,011.04	2,011.04	Do	
7	S. D. O. Panipat ..	178	17	1	8	174 3	19 17	2 3	1 7*	April, 1959 May, 1959	85,855.71	83,988.21 *1,876.50	313.70 is recoverable from the firm	*Rails not removed by the firm so far.
8	S.D.O. Chandigarh	0	7	3	27	0	7	3	27	January, 1961	191.80	191.80	Nil	
9	A. O. and S. I. O. Stores Gurgaon	2	7	0	16	Nil					1,018.28	..	Nil Rs 455.50 is recoverable from the firm.	Material is still lying at Gurgaon Stores.
	S.S.E. and S. D. O. Stores Dhulkote	70	15	1	26	70	15	1	26	May, 1959	35,891.58	35,891.58	456.58	
	Total	626	8	2	23	624	1	2	7	..	3,12,916.59	3,11,898.31		

The above information in respect of P.O. No. 3052 and H-3053 is nil as according to the information supplied by the consignees. No material covered by these P.Os was rejected or returned to the supplier M/s Ram Krishan Kulwant Rai.

REMISSION OF LAND REVENUE IN PATTI TEHSIL

***7188. Sardar Gurwaryam Singh :** Will the Minister for Revenue be pleased to state whether land revenue in any villages in tehsil Patti, district Amritsar was remitted under the Remission and Suspension Rules, 1960, during the last two years up-to-date on the ground that the land concerned was affected by thur, sem or chos or was sandy ; if so, their names ?

Giani Kartar Singh : No land revenue has been remitted or suspended in tehsil Patti, district Amritsar under the new Punjab Land Revenue (Thur, Sem, Chos and Sand) Remission and Suspension Rules, 1960, during the last two years, as these new rules came in force in the month of November, 1960. The first thur, sem, chos and sand girdwari, on the basis of which remission will be granted under these rules in the whole State, is Rabi 1961.

APPENDIX—B

(Please see foot-note page (28-A)16 appearing the Annexure dated 30th March, 1961.)

MILK SUPPLY AT CHANDIGARH

3553. Shri Rup Singh 'Phul' : Will the Minister for Agriculture and Forests be pleased to state whether there is any proposal under the consideration of Government to arrange for the supply of milk to the residents of Chandigarh at reasonable rates ; if so, the details thereof and the time likely to be taken for the implementation of this proposal ?

Giani Kartar Singh : Yes. The Scheme envisages the establshment of main dairy factory at Chandigarh with a milk collection-cum-chilling centre at Morinda. It is proposed to handle about 250 maunds of milk daily. The milk collected under the scheme from the village milk producers would be pasteurised, bottled and distributed to the residents of Chandigarh town at a reasonable price through the milk distribution booths to be constructed in various sectors. It is hoped that the scheme would start functioning in about four months time.

CASES OF EVASION OF PAYMENT OF SALES TAX

3549. Maulvi Abdul Ghani Dar : Will the Minister for Finance be pleased to state—

(a) the total number of cases registered in connection with the evasion of payment of Sales Tax in the State during the years, 1958-59 1959-60 and 1960-61 separately ;

(b) the number of cases out of these mentioned in part (a) above in which punishment was awarded by the courts ?

Dr. Gopi Chand Bhargava : (a)

1958-59	1959-60	1960-61
2	1	nil

(b) All the cases are pending in the Courts.

(The information already supplied may be treated as cancelled.

13459 PVS—352—15-2-62—C.,P. & S., Pb., Chandigarh.

ਜਿਸਨੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ
ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਭਾਲ ਸਮਾਂ

'A', 'B' or 'C' proceedings in which the file was recorded and its retention period

ਕੀ ਕੇਸ ਸਬੰਧੀ ਨੋਟ ਸ਼ਾਖਾ
ਸੈਕਸ਼ਨ ਦੀ ਨੋਟ ਬੁੱਕ
ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ
ਜਾਂ ਨਹੀਂ

whether note regarding case has been kept in the Branch/Sectional Note Book or not

ਸਬੰਧਤ ਸਹਾਇਕ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ
Initials of the concerned Assistant

ਰਿਕਾਰਡਰ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ
Initials of the Recorder

ਪਿਛਲੇ ਹਵਾਲੇ Previous References	ਬਾਅਦ ਦੇ ਹਵਾਲੇ Later References